PRÆHISTORICA XXXIII/1–2

ACTA INSTITUTI ARCHAEOLOGICI
UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

ACTA INSTITUTI ARCHAEOLOGICI UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

PRÆHISTORICA XXXIII/1–2

… tenkrát na východě…

Sborník k 80. narozeninám
VÍTA VOKOLKA

Miroslav Popelka – Renata Šmidtová – Pavel Burgert – Jan Jílek
editoři

UNIVERZITA KARLOVA
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM
2016

Ústav pro archeologii Filozofické fakulty UK

Ředitel: doc. PhDr. Miroslav Popelka, CSc.

Redakční rada:
doc. PhDr. Miroslav Popelka, CSc., Ústav pro archeologii,
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, CZ, předseda redakční rady
(miroslavpopelka@seznam.cz)
Dr. Frank Andraschko, Archäologisches Institut, Universität Hamburg, DE
(drfrankandraschk@aol.com)
doc. PhDr. Vratislav Janák, CSc., Ústav archeologie, Slezská univerzita, Opava, CZ
(vratislav.janak@fpf.slu.cz)
Ing. Renata Šmidtová, Ústav pro archeologii, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy,
Praha, CZ (renata.smidtova@ff.cuni.cz)
Mgr. Jana Mellnerová Šuteková, Ph.D., Katedra archeológie, Univerzita Komenského,
Bratislava, SK (sutekova@fphil.uniba.sk)
Ao. Univ.-Prof. Dr. Gerhard Trnka, Institut für Ur- und Frühgeschichte,
Universität Wien, AT (gerhard.trnka@univie.ac.at)

Vědečtí redaktoři-editoři:
doc. PhDr. Miroslav Popelka, CSc.
Ing. Renata Šmidtová
Mgr. Pavel Burgert
PhDr. Jan Jílek, Ph.D.

Recenzenti:
prof. PhDr. Jozef Bátora, DrSc.
doc. PhDr. Lubomír Košnar, CSc.

Tato publikace vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P12 Historie v interdisciplinární perspektivě, podprogram Společnost, kultura a komunikace v českých dějinách.

© Univerzita Karlova, 2016
ISBN 978-80-246-3507-1
ISSN 0231-5432

Obsah

Předmluva 9

Bibliografie Víta Vokolka v letech 2005–2015 11

Tabula gratulatoria 17

Martina Beková – Zuzana Bláhová-Sklenářová, Sídliště lužických popelnicových polí v cihelně v Kostelci nad Orlicí (okr. Rychnov nad Kněžnou) – Settlement of the Urnfield Period in the Clay Pit of the Brickyard at Kostelec nad Orlicí (district of Rychnov nad Kněžnou) 19

Zdeněk Beneš – Viktoria Čisťakova, Objekty ze starší doby železné z Chotýše, okr. Kolín, a spirálovité záušnice „skytského" původu ve střední a východní Evropě – Settlement features of Early Iron Age from Chotýš, Kolín distr., and a spiral shape temple rings of "scythic" origin in Central and Eastern Europe 31

Radek Bláha – Jiří Sigl, Příspěvek k osídlení Opatovic nad Labem ve 13. století – Contribution to the settlement of Opatovice nad Labem in the 13th century 55

Zuzana Bláhová-Sklenářová, Nálezy z Dobřenic v pražské fakultní sbírce a jejich identifikace – Identifying the Urnfield culture vessels from Dobřenice in the old collection of the Institute for Archaeology (Charles University, Prague) 61

Jan Bouzek, Korelace kultur doby popelnicových polí v českých zemích a jejich okolí – Correlation of the Urnfield cultures in Czech lands and their vicinity 71

Romana Brzicová, Nálezy bronzových seker z Přelouče, okr. Pardubice – Findings of bronze axes from Přelouč (Pardubice district) 85

Kristýna Bulvová – Jana Řehounková, Nálezy z mladší a pozdní doby kamenné z Dřenic (okr. Chrudim) uložené ve sbírce VČM v Pardubicích – The finds from the Neolithic and Eneolithic period at Dřenice (Chrudim District) deposited in the collection of VCM in Pardubice 89

Pavel Burgert, Součkova cihelna v Plotištích nad Labem – zapomenutý pramen poznání kultury s vypíchanou keramikou ve východních Čechách – Souček brickyard in Plotiště nad Labem – long forgotten source of knowledge of the Stroked Pottery Culture in East Bohemia 97

Daniel Bursák – David Daněček – Kamil Smíšek, Nové kovové nálezy z doby halštatské z hradiště u Minic, okr. Mělník – Some new finds from Hallstatt period hillfort Minice, district Mělník 117

Katarína Čuláková, Krajinou mezolitických lovců a sběračů… – In the landscape of the mesolithic hunter-gatherers… 131

Pavel Drnovský, Soubor kachlů z hradů Brady a Bradlece u Jičína v severovýchodních Čechách – Assemblage of the stove tiles from the castles of Brada and Bradlec by Jičín in northeastern Bohemia 139

Bogusław Gediga, „Lausitzer“ Doppelburgen in Polen – „Lužické“ tzv. spojené osady – Doppelburgen v Polsku – “Silesian” so called united settlement – Doppelburgen in Poland 151

Zdeněk Hájek – Jaroslav Bartík – Alžběta Čerevková – Hana Koubková, Neolitické a eneolitické osídlení Neslovicka (okres Brno-venkov) – Neolithic and Aeneolithic settlement on Neslovice cadastral area (Brno-venkov district). 165

Miloš Hlava, Dodatek k lužickému pohřebišti v Sovenicích (okr. Mladá Boleslav) – Addenda to the Lusatian cemetery in Sovenice (distr. Mladá Boleslav) 189

Petr Charvát, Ibráhím ibn Ja'kúb a placení šátečky – realita či fikce? – Ibrahim ibn Ya'qub and the kerchief money – fact or fiction? 201

Jan Jílek – Pavel Horník, Římsko-provinciální raménkovité spony s cibulovitými knoflíky ve východních Čechách a poznámky k nálezu z Prahy-Šárky – Roman provincial crossbow fibulae with onion shaped knobs in the Eastern Bohemia and notes on find from Praha-Šárka 205

František J. Kašpárek, Nálezy z doby římské ze Dřenic (okr. Chrudim) – Die Funde aus römischer Kaiserzeit aus Dřenice (Bez. Chrudim). 215

Markéta Končelová – Lenka Kovačiková, Objekt nejstarších zemědělců z Nových Dvorů 3 podruhé. Výpověď zvířecích kostí a prostorové distribuce artefaktů – A second take on the object used by the oldest farmers in Nové Dvory. Testimony of animal bones and spatial distribution of artefacts 235

Romana Kozáková – Martin Fořt – Zuzana Zlámalová Cílová, Konzervace a analýza prvkového složení záušnice a korálku z Chotýše, okr. Kolín – Conservation and analysis of element composition of spiral shaped temple ring and glass bead from Chotýš, Kolín district 245

Martin Kuča – Jitka Kučová, Nové nálezy kamenné industrie z východní části Českomoravské vrchoviny – New finds of stone industry from east part of Czech-Moravian Highlands. 251

Tomáš Mangel – Petr Velemínský – Rastislav Korený – Jan Jílek, Laténský hrob bojovníka z Lochenic, okr. Hradec Králové. Nový pohled na nález z roku 1964 – La Tène warrior grave from Lochenice, dist. Hradec Králové. New interpretation of the find discovered in 1964 259

Adéla Matoušková, Esovitá spona typu Poysdorf z Velešic, okr. Jičín – S-shaped brooch of type Poysdorf from Velešice, Jičín district. 269

Jan Musil – Petr Netolický, Nové archeologické nálezy z tzv. bojanovského újezdu (Železné hory, okres Chrudim) – New archaeological finds from so-called the Bojanov district (Železné hory, district of Chrudim, E Bohemia) 275

Klára Neumannová – Richard Thér – Petr Květina – Tomáš Hrstka, Percepce technologické variability na příkladu neolitického sídliště v Bylanech – Perception of technological variability on the example of Neolithic settlement site in Bylany 291

Ivan Pavlů, Současný stav bádání o neolitu ve východních Čechách – The current status of research concerning the Neolithic Age in Eastern Bohemia 307

Jaroslav Peška, Ke struktuře epišňůrového osídlení v Hulíně a jeho okolí – To the structure of Epi-corded settlement at Hulín and its surrounding. 313

Katarína Petriščáková – Miroslav Dobeš – Miroslav Popelka, Neolitické a časně eneolitické hroby z Prahy-Jihozápadního Města – Late Neolithic and Early Eneolithic Graves from Prague-Jihozápadní Město 335

Jaroslav Řídký, Radiokarbonová data z výplní mladoneolitických objektů z Vchynic (okr. Litoměřice) – Radiocarbon data from the infill of the Late Neolithic features from Vchynice (Northwest Bohemia). 351

Radko Sedláček, Nové pohřebiště lidu popelnicových polí v Počaplech nad Loučnou, okr. Pardubice – A new cemetery of Silesian-Platěnice Culture in Počaply nad Loučnou, distr. Pardubice 359

Petra Sehnoutková, Pohár pražského typu ze sbírek Muzea východních Čech v Hradci Králové – The Prague type cup from the collections of the Museum of Eastern Bohemia in Hradec Králové 367

Jiří Sláma, ... pivo cělo imam... Pěstování a konzumace vína v raném středověku – ... pivo cělo imam... Cultivation and consumption of wine in the Early Middle Ages 373

Arkadiusz Tajer, Sídliště z doby halštatské z Podhoří u Lipníku nad Bečvou, okr. Přerov – Hallstatt settlement in Podhoří near Lipník nad Bečvou, distr. Přerov 381

Radomír Tichý – Václav Maria Kolert, K otázce vlivu eroze a recentní orby na dochování kostrových pravěkých pohřebišť – Considering the question of erosion and modern ploughing influence on the preservation of prehistoric inhumation cemeteries 405

Martin Trefný, Několik úvah k některým typům bronzových nádob v Čechách – Some thoughts on certain types of the bronze vessels in Bohemia 425

Miloš Vávra, Dva neolitické objekty ze Smiřic – Two neolithic objects from Smiřice 435

David Vích, Nálezy bronzové industrie doby popelnicových polí z hradišť na Choceňsku – Finds of bronze artefacts of the Urnfield Period from hillforts in the neighbourhood of Choceň 441

Vendula Vránová, Hrob typu Kietrz z pohřebiště lužických popelnicových polí v Olomouci-Slavoníně – Kietrz type grave from the burial ground of Lusatian Urnfield culture in Olomouc-Slavonín 451

Daniela Záveská, Fragment kachle s motivem „Veraikonu“ z parcely čp. 118 na Malém náměstí v Hradci Králové – The fragment of the stove tile with the motif interpreted as “Veraicon” from the cesspit 2, house No. 118, Malé náměstí, Hradec Králové 457

Tomáš Zavoral, Zajímavé nálezy (nejen) zlomků pozdně středověkých kamnových kachlů z Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem – Interesting finds of (not only) fragments of late medieval stove tiles from the National Stud Kladruby nad Labem 461

Petr Zavřel – Ondřej Chvojka – Jan John, Otázka existence pravěkých stezek v jihočeské části Šumavy – The issue of prehistoric pathways in the South Bohemian part of Šumava Mountains 479

Petra Žaloudková, Středověká sídlištní jáma z Ostřešan, nečekaný svědek z dob dávno minulých – Medieval settlement pit from Ostřešany, an unexpected witness of the past 487

Předmluva

Právě vycházející svazek Praehistorica je věnován českému archeologovi Vítu Vokolkovi, který je těsně spjat s poklady, které ukrývala úrodná půda východočeského kraje.

Jednačtyřicet příspěvků od více než šedesáti autorů svědčí o tom, že jméno Víta Vokolka budí pozornost napříč archeologickou komunitou. Je tomu tak dobře, protože není možné jej při cestě oborem minout či obejít, a to nejen na českém východě.

Tak tedy, milý jubilante, vše nejlepší, hodně zdraví a ještě mnoho odkrytých pokladů tam u Vás, na východě!

Pavel Burgert – Miroslav Popelka

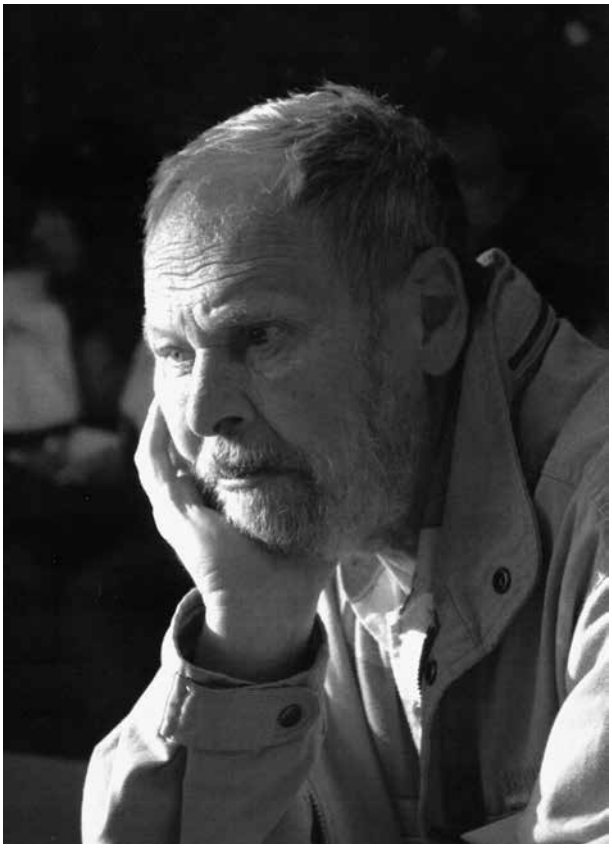

Bibliografie Víta Vokolka v letech 2005–2015

Bibliografický soupis navazuje na poslední publikovaný seznam literatury uveřejněný ve sborníku Vita archaeologica (*Ochrana 2006*).

194. Další dvě sezóny výzkumů v Opatovicích nad Labem. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 31, 2005, 186–191 (et J. Sigl).
195. VV. In: R. Sedláček – J. Sigl – S. Vencl (eds.): Vita archaeologica. Sborník Víta Vokolka. Hradec Králové – Pardubice 2006, 7–14.
196. Katalog sbírky oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea II. Nálezy do roku 1913 (neolit a eneolit). Fontes Archaeologici Pragenses 32. Praha 2007.
197. Katalog sbírky oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea III. Nálezy do roku 1913. Fontes Archaeologici Pragenses 33. Praha 2007.
198. Lužická kultura, slezskoplatěnická kultura. In: L. Jiráň (ed.): Doba bronzová. Archeologie pravěkých Čech 5. Praha 2008.
199. Slezskoplatěnická kultura. In: N. Venclová (ed.): Doba halštatská. Archeologie pravěkých Čech 6. Praha 2008.
200. Doba laténská. In: N. Venclová (ed.): Doba laténská. Archeologie pravěkých Čech 7. Praha 2008 (et N. Venclová, P. Drda, J. Michálek, J. Militký, V. Salač, P. Sankot).
201. Billendorfská kultura. In: N. Venclová (ed.): Doba halštatská. Archeologie pravěkých Čech 6. Praha 2008 (et D. Koutecký).
202. Několik staronových nálezů z doby římské (Dobřichov, Nymburk, Pňov, Praha-Radotín, Třebovle, Tursko). In: E. Černá – J. Kuljavceva-Hlavová (eds.): Sborník k životnímu jubileu Zdeňka Smrže. Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách 2003–2007. Příspěvky k pravěku a rané době dějinné severozápadních Čech 15, 2008, 211–227 (et J. Jílek).
203. Nález bronzů z Dřítče, okr. Pardubice. In: E. Černá – J. Kuljavceva-Hlavová (eds.): Sborník k životnímu jubileu Zdeňka Smrže. Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách 2003–2007. Příspěvky k pravěku a rané době dějinné severozápadních Čech 15, 2008, Most, 95–101 (et R. Sedláček).
204. Katalog sbírky oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea IV. Drobné přírůstky z let 1919–1939. Fontes Archaeologici Pragenses 34. Praha 2009.
205. Východní Čechy v raném eneolitu: lengyelská a jordanovská kultura. Archeologie ve středních Čechách 13, 2009, 567–654 (et M. Zápotocký).
206. Germánský prsten z Prahy-Vysočan, zhodnocení souboru ze Šmídovy pískovny. Časopis Národního Muzea, řada historická 178/3–4, 2009, 99–105 (et J. Jílek).
207. Halštatský dvorec a urbanistická struktura sídliště Opatovice nad Labem, okr. Pardubice, Čechy. In: V. Furmánek – E. Miroššayová (eds.): Popolnicové polia a doba halštatská: zborník referátov z X. medzinárodnej konferencie „Popolnicové polia a doba halštatská“, Nitra 2010, 353–364 (et R. Sedláček).
208. The Hallstatt Age "Herrensitz" and Patterns of Urban Settlement in Opatovice nad Labem (Pardubice District, Eastern Bohemia). In B. Gediga – W. Piotrowski (eds.): Rola głównych centrów kulturowych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy Środkowej we wczesnych okresach epoki żelaza. Biskupin – Wrocław 2010, 265–282 (et R. Sedláček).
209. Osada z doby římské v Sobčicích, okr. Jičín. Východočeský sborník historický 19, 2011, 3–57 (et J. Jílek).
210. Nové poznatky ke středověkému osídlení Pardubic, sídliště na Slovanech (k. ú. Studánka). Východočeský sborník historický 20, 2011, 3–20 (et J. Sigl).
211. Slepotice. In: S. Sievers – O. H. Urban – P. C. Ramsl (Hg.): Lexikon zur keltischen Archäologie. Wien 2012, 1730.

212. Nelaténská keramika. In: V. Venclová – J. Valentová (eds.): Oppidum Stradonice: výzkum Albína Stockého r. 1929. Fontes Archaeologici Pragenses 38, 2012, 71–72.
213. The Knovíz Cemeteries in Křepenice and Hřiměždice. Studia Hercynia 16/1, 2012 (et J. Bouzek).
214. The Bronze Age. In: L. Jiráň (ed.): Prehistory of Bohemia 4. The Bronze Age. Praha 2013.
215. The Silesian-Platěnice culture. In: N. Venclová (ed.): Prehistory of Bohemia 5. The Early Iron Age – The Hallstatt Period. Praha 2013.
216. The Billendorf culture. In: N. Venclová (ed.): Prehistory of Bohemia 5. The Early Iron Age – The Hallstatt Period. Praha 2013.
217. The La Tène period. In: N. Venclová (ed.): Prehistory of Bohemia 6. The Late Iron Age – The La Téne Period. Praha 2013.
218. Nález mladohradištní keramiky v Semíně, okr. Pardubice. In: M. Novák – P. Burgert (red.): Sborník k poctě Jiřího Kalfersta. Archeologie východních Čech, supp. 1. Hradec Králové 2014, 282–287 (et J. Sigl).
219. Tkalcovská dílna ze Slepotic, okr. Pardubice, předběžné vyhodnocení. Zborník Slovenského Národného múzea. Archeológia 24, 2014, 271–294 (et J. Jílek, K. Urbanová).
220. Záchranné archeologické výzkumy Východočeského muzea v Pardubicích v letech 2011 a 2012. Archeologie východních Čech 4, 2014, 202–213 (et K. Cebová, M. Cejpová, J. Jílek, F. Kašpárek, R. Sedláček, P. Žaloudková).
221. Záchranné archeologické výzkumy a povrchová prospekce Východočeského muzea v rozmezí let 2012–2013. Archeologie východních Čech 6, 2015, 400–408 (et K. Cebová, M. Cejpová, J. Jílek, F. Kašpárek, T. Zavoral, P. Žaloudková).
222. Sídliště z časné doby římské ve Slepoticích. Archeologie východních Čech 6, 2015, 21–334 (et J. Jílek, M. Beková, T. Bek, K. Urbanová, P. Horník).
223. Starší doba bronzová, střední doba bronzová, mladší a pozdní doba bronzová, doba halštatská, pozdní doba halštatská. In: J. Jílek (ed.): Proti proudu času. Pardubicko v pravěku a raném středověku. Pardubice 2015, 27–28, 31, 35–38, 41–43, 47.

Literatura

Ochrana, F. 2006: Seznam prací Víta Vokolka 1953–2004. In: R. Sedláček – J. Sigl – S. Vencl (eds.): Vita archaeologica. Sborník Víta Vokolka. Hradec Králové – Pardubice, 15–23.

Sestavili Pavel Burgert a Jan Jílek

Záchranný výzkum v Hradišti na písku (2011), foto R. Sedláček.

Záchranný výzkum v Mikulovicích „v Loučkách“ (2009), foto R. Sedláček.

Záchranný výzkum v Mikulovicích „v Loučkách“ (2009), foto R. Sedláček.

Záchranný výzkum v Bělečku (2014), foto P. Žaloudková.

Archeologický dohled v Malých Výklekách na Pardubicku (2015), foto P. Žaloudková.

Záchranný výzkum v Kuněticích (2015), foto P. Žaloudková.

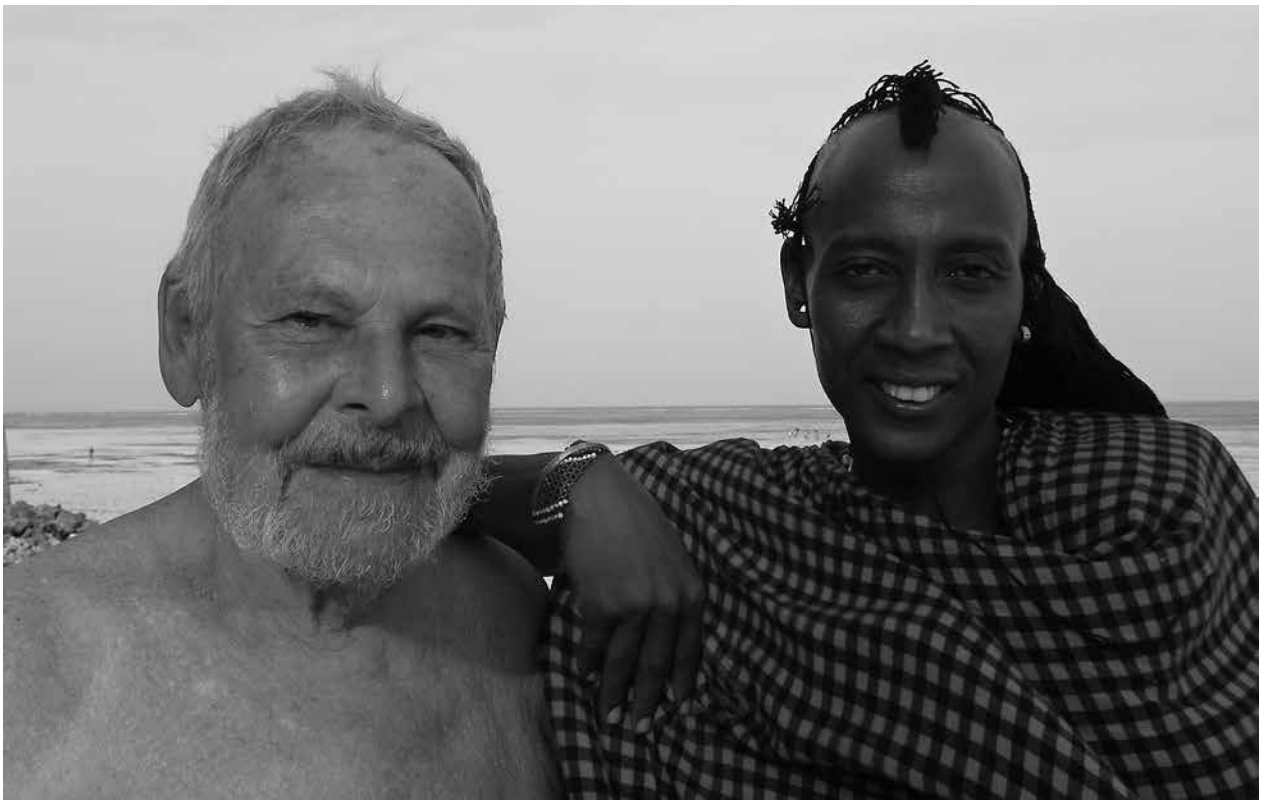

Zanzibar – milovaná Afrika (2016), foto P. Žaloudková.

Jordánsko (2010), foto P. Žaloudková.

Tabula gratulatoria

Jaroslav Bartík
Jozef Bátora
Tomáš Bek
Martina Beková
Zdeněk Beneš
Radek Bláha
Zuzana Bláhová-Sklenářová
Jan Blažek
Jan Boček
Jan Bouzek
Romana Brzicová
Kristýna Bulvová
Pavel Burgert
Daniel Bursák
Miroslava Cejpová
Alžběta Čerevková
Hana Černá
Viktoria Čisťakova
Katarína Čuláková
Tomáš Čurda
David Daněček
Alžběta Danielisová
Miroslav Dobeš
Vítězslav Dotzauer
Pavel Drnovský
Pavel Fojtík
Martin Fořt
Jan Frolík
Bogusław Gediga
Martin Gojda
Martin Golec
Zdeněk Hájek
Jakub Halama
Miloš Hlava
Pavel Horník
Tomáš Hrstka
Petr Charvát
Tomáš Chmela
Ondřej Chvojka
Vratislav Janák
Jan Jílek
Luboš Jiráň
Jaroslav Jiřík
Jan John
František Janošek Kašpárek
Eliška Kazdová
Jan Klápště
Věra Jaklová Klontza
Václav M. Kolert
Markéta Končelová
Rastislav Korený
Petr Kos
Lubomír Košnar
Jiří Košta
Oldřich Kotyza
Lenka Kovačiková
Romana Kozáková
Hana Koubková
Martin Kuča
Jitka Kučová
Petr Květina
Jan Kysela
Petr Limburský
Tomáš Mangel
Adéla Matoušková
Milan Metlička
Jan Michálek
Jan Musil
Ladislav Nekvapil
Petr Netolický
Klára Neumannová
David Parma
Ivan Pavlů
Jaroslav Peška
Katarína Petriščáková
Miroslav Plaček
Miroslav Popelka
Michal Přichystal
Jitka Rychlíková
Jana Řehounková
Jaroslav Řídký
Vladimír Salač
Pavel Sankot
Radko Sedláček
Petra Sehnoutková
Jiří Sigl
Václava Siglová
Tereza Siglová
Karel Sklenář
Jiří Sláma
Lubor Smejtek
Kamil Smíšek
Michal B. Soukup
Lenka Starková
Stanislav Stuchlík
Klára Šabatová
Lubomír Šebela
Renata Šmidtová
Miroslav Šmíd
Radka Šumberová
Jarmila Švédová
Arkadiusz Tajer
Jaroslav Teplý
Richard Thér
Radomír Tichý
Marika Tisucká
Martin Trefný
Jan Turek
Eva Ulrychová
Kristýna Urbanová
Jan Václavík
Dagmar Vachůtová
David Válek
Pavel Vařeka
Miloš Vávra
Petr Veleminský
Slavomil Vencl
Natálie Venclová
David Vích
Petr Vorel
Vendula Vránová
Marie Zápotocká
Milan Zápotocký
Daniela Záveská
Tomáš Zavoral
Petr Zavřel
Tomáš Zeman
Zuzana Zlámalová Cílová
Petra Žaloudková

Sídliště lužických popelnicových polí v cihelně v Kostelci nad Orlicí (okr. Rychnov nad Kněžnou)

Settlement of the Urnfield Period in the Clay Pit of the Brickyard at Kostelec nad Orlicí (district of Rychnov nad Kněžnou)

Martina Beková – Zuzana Bláhová-Sklenářová

Abstrakt
Článek informuje o nových nálezech v hliníku cihelny v Kostelci nad Orlicí, okr. Rychnov nad Kněžnou, kde Vít Vokolek v 80. letech prozkoumal bohaté pohřebiště lužických popelnicových polí. Při letošním záchranném výzkumu v novém záboru těžby byly identifikovány a dokumentovány pozůstatky sídliště z pozdního období vývoje lužických popelnicových polí – většinou sloupové jámy, sídlištní jámy, několik žlábků nejasného původu a pravděpodobně studna. Sídliště by mohlo být současné s výše zmíněným pohřebištěm.

Abstract
The article informs about new finds in the clay pit of the brickyard at Kostelec nad Orlicí, Eastern Bohemia, where Vít Vokolek had excavated a rich Urnfield cemetery. By a recent rescue excavation in the new exploitation area, remains of a Late Lusatian Urnfield settlement were identified and documented – mostly post holes, settlement pits, some grooves of uncertain origin, and probably a well. The settlement could be contemporary with the mentioned cemetery.

Klíčová slova: Čechy východní – Kostelec nad Orlicí – lužická popelnicová pole – platěnická kultura – sídliště
Key words: Eastern Bohemia – Kostelec nad Orlicí – Lusatian Culture – Platěnice Culture – settlement

Začátek většího odkryvu je snad pro každého terénního archeologa spojen vždy s určitou bázní, snad někdy i posvátnou úctou. Tolik záleží na zvoleném způsobu práce, správném čtení půdních náznaků v poli, odhadu vývoje středověkých uloženin ve městě. Špatná volba může znehodnotit nalézanou situaci – a to navždy, archeologická památka procesem odkrývání zaniká, křehká v ojedinělosti své výpovědi a snadno jednou pro vždy zničitelná.

Ještě větší tíže leží na bedrech badatele, pohybuje-li se v bezprostředním okolí významné, již prozkoumané lokality, jejíž výpověď v terénu již byla uzavřena. Výzkum souvisejících celků dokáže i po letech posunout interpretaci dávno dokumentovaných situací, které po léta tvoří základní pilíře povědomí o regionu, do dalších dimenzí.

Právě tak lze pohlížet na výzkum nově objeveného sídliště kultury popelnicových polí v záboru kostelecké cihelny, jehož část prozkoumalo rychnovské muzeum v rámci záchranného výzkumu na přelomu září a října 2015. Pravěk okresu Rychnov nad Kněžnou, poměrně chudého podhorského regionu, ležícího zcela na okraji tradiční sídlištní oikumeny a vzdáleného frekventovaným obchodním spojům, byl donedávna znám z pouhých několika desítek ojedinělých nebo takřka ojedinělých nálezů a z výzkumu dvou rozsáhlých pohřebišť kultury popelnicových polí v Kostelci nad Orlicí a v Třebešově. V posledních dvaceti letech se situace mění, při běžných dozorech na stavbách a díky průběžně prováděné prospekci (rychnovské muzeum disponuje aktivem takřka dvaceti amatérských nadšenců pro historii, bez kterých by náhled do minulosti byl mnohem chudší) se postupně objevují situace z celého pravěku a rané doby dějinné. Nicméně stále je vcelku zřejmé, že právě mladší až pozdní doba bronzová a starší doba halštatská jsou dějinným úsekem, kdy bylo Podorlicko, jak je zpravidla tento region souhrnně nazýván, osídleno nejintenzivněji.

Sama kostelecká cihelna je lokalitou zásadního významu. Zatímco např. na Chrudimsku či Bydžovsku jsou cihelny s bohatými nálezy běžné, Kostelecko (respektive úsek mezi Častolovicemi a Doudlebami nad Orlicí) je sprašovou výspou v jinak drsnějším podhorském kraji a kostelecká cihelna je v širokém okolí výjimkou. Vývoj archeologického poznání spjatý s postupem těžby v tzv. staré a nové cihelně popsali a přehled známých nálezů podali *J. Kalferst* (*2002*) a *J. Militký* (*2006*; tam viz aktualizovaný plán na obr. 1). Díky komunikační roli Orlice se zde setkáváme s nálezy kultur a období zastoupených v Podorlicku jinak vzácně či vůbec; většina jich přitom pochází ze staré cihelny. Lineární keramice a kultuře řivnáčské patří jen soubor střepů bez nálezových okolností, přímo je zde doloženo osídlení kultury jordanovské. Dominují ovšem památky osídlení lužických popelnicových polí, a to jak sídelní, tak pohřební, od mladší doby bronzové po halštatsko-laténské období, nikoli však zcela souvisle (viz níže). Dále je zastoupena plná doba laténská, pozdní doba římská a vývoj uzavírá dlouhodobé raně až vrcholně středověké sídliště, které zaniká až s rozvojem města Kostelce nad Orlicí. Nová cihelna je naproti tomu archeologicky poznána velmi špatně, což zřejmě souvisí s povahou reliktů v jejím obvodu (*Militký 2006*, 179).

Za nejvýznamnější odborný počin v historii archeologických výzkumů v Podorlicku lze nepochybně označit výzkum pohřebiště lužických popelnicových polí v kostelecké cihelně, v jejím nejmladším hliníku a jeho předpolí. Zahájen byl již ve dvacátých letech dvacátého století, kdy se objevilo několik hrobů se zachovalými nádobami na půdě velkostatku Kinských. Nález vzbudil v rozvíjejícím se městě s vlastním muzejním spolkem velký zájem, a roku 1926 započal, řečeno dnešním slovníkem, badatelský výzkum. Pozemky, na kterých se hroby nalézaly, tehdy ještě nebyly ohrožovány ani cihelnou ani ničím jiným. Na výzkumu se podílel jak kostelecký muzejní spolek, tak pražský Státní archeologický ústav zastoupený Jaroslavem Böhmem (*Beková – Militký 2016*). Vše dopadlo velmi rozporuplně; nálezy z výkopů muzejního spolku, především nádoby a několik bronzů, skončily ve sbírkách kosteleckého muzea, bohužel již bez nálezových celků jako jednotlivosti. Jejich moderní vyhodnocení podal až

Obr. 1 Vít Vokolek při výzkumu v kostelecké cihelně roku 1982 nebo 1983. Foto p. Dušek, Kostelec n. O. – *Abb. 1* Vít Vokolek bei seiner Ausgrabung in der Ziegelei im Jahre 1982 oder 1983 (Aufnahme Herr Dušek, Kostelec n. O.).

V. Vokolek (*1999*, 70–72). Část nálezů z výzkumu StAÚ Praha byla za neznámých okolností převedena do městského muzea v Týništi nad Orlicí, dle způsobu evidence lze poměrně věrohodně identifikovat výbavu jednotlivých hrobů, ale nevíme, zda a nakolik jsou tyto soubory úplné. Údaje o bližších nálezových okolnostech a souvislostech v tomto případě také chybí, neboť pečlivě vedený muzejní inventář se noc před převodem týnišťské sbírky do muzea v Rychnově nad Kněžnou ztratil, a spolu s ním i nejhodnotnější a především nejlépe zpeněžitelné kusy sbírky. A nálezy z naposledy prokopaných hrobů byly pohozeny na půdě kosteleckého muzea, kde je na počátku osmdesátých let nalezl a zachránil tehdejší student, nyní archeolog a numismatik *Jiří Militký* (*2006*, 187). Bylo jasné, že muzejnímu spolku došly síly, nálezy tam byly odloženy bez umytí, v původním stavu, ale také naštěstí v původních sáčcích – a tak tato paradoxně nejopomíjenější část inventáře pohřebiště má v současnosti nejvyšší vypovídací hodnotu.

V osmdesátých letech již bylo jasné, že plocha pohřebiště je jednoznačně ohrožena postupem těžby v cihelně. A tehdy vstupuje do děje jubilant, který zorganizoval předstihový záchranný výzkum v předpolí cihelny (*obr. 1*). V několika dlouhých sondách odkryl největší a nejbohatší hroby, vymezil jejich kumulace a alespoň tři vybrané nejcennější komplexně zpracoval a publikoval (*Vokolek 1999*, 70–78). Při odkryvu se ukázalo, že pohřebiště začíná již v období lužické kultury (Ib–IIa podle V. Vokolka); tyto starší hroby byly však silně narušeny jak pohřbíváním v pozdní době bronzové až halštatské, tak hlubokou orbou (*Vokolek 2003*, 132).

Na počátku devadesátých let již cihelna postoupila natolik, že skrývka obsáhla i sondy V. Vokolka. Díky tomu bylo možno prozkoumat i plochu mezi nimi a v bezprostředním okolí, a tak prakticky výzkum dostupné části pohřebiště dokončit. Vzhledem k tomu, že cihelna v té době disponovala skrejprem, řízená skrývka byla prováděna velmi precizně a podařilo se objevit i relikty rozoraných hrobů, pozůstatků mohyl a pohřebních obřadů. Podle V. Vokolka šlo již o okrajovou část lužického pohřebiště. Nejzápadnější část celé nekropole je nepochybně ještě zachována pod dnešní zahrádkářskou kolonií, zde je ale v současné době zcela nepřístupná. Tuto poslední etapu výzkumu prováděl rychnovské muzeum pod vedením M. Bekové, ale po zveřejnění základních informací (*Beková 1993*, 47–48) byly nálezy předány k publikaci jubilantovi, aby nebyla narušena kontinuita bádání. Ten je předběžně popsal a vyhodnotil ve svém soupise východočeských lužických pohřebišť (*Vokolek 2003*, 132–133).

Bylo lze očekávat, že k tak rozsáhlé nekropoli budou existovat i sídliště těch, kteří na ní pohřbívali. Po dlouho dobu byly ale doklady osídlení velmi vzácné, jejich nálezy omezující se na halštatsko-laténské období byly zachyceny záchranným výzkumem také v cihelně (*Militký 2006*, 175–190).

V posledním čtvrtstoletí přinášely intenzivní průzkumy a záchranná činnost v okolí nekropole další a další doklady osídlení s ní související. Nutno jmenovat především sběry a záchranné akce J. Militkého (*Beková – Militký 2016*) na pravobřežní terase řeky Orlice, mezi Doudlebami a Kostelcem nad Orlicí. Při množství drobných zásahů v samotném městě Kostelci, dokumentovaných záchrannými výzkumy prováděnými muzeem v Rychnově nad Kněžnou, jsme pak zachycovali torza sídlištních situací. Ke dnešnímu dni je známe celkem ze šesti poloh. Šlo o přístavbu Zvláštní školy, stavbu prodejny Orlice na Palackého náměstí, pokládku inženýrských sítí na rohu Michalcovy ulice (*Beková – Militký 2016*) stavbu tiskárny AG typ (*Bek 2007*, 349–356) a dosud nepublikované výzkumy rychnovského muzea při přístavbě základní školy na Palackého náměstí (dokončeno 2014) a rekonstrukci Jungmannovy ulice (dokončeno 2015 těsně před odevzdáním příspěvku). Musíme ovšem zdůraznit, že šlo vždy o plošně velmi omezená zjištění. Letošní odkryv je proto vítanou změnou.

Výzkum v kostelecké cihelně 2015

Cihelna byla zřízena na sprašové návěji v oblasti nejúrodnějších hnědozemí, nejhodnotnějších v celém regionu (jejich pás se táhne od Častolovic po Doudleby nad Orlicí). V severnější partii zabíraného území se spraše střídají s vrstvami slínovců a objevují se i štěrkopísky. Těžba postupně zabírá úpatí kopce Tabulky, hřbetu oddělujícího údolí Orlice od severněji položeného mělčího údolí Štědrého potoka (*obr. 2*).

Ve své dlouhé historii byla bohužel, co se archeologických nálezů týče, až do roku 1988 sledována jen velmi sporadicky – viz výše. Dnešní hliník je tak rozsáhlý, že pro základní orientaci musíme rozlišit jeho jižní okraj, přimykající se k městské zástavbě, kde se nacházelo pohřebiště, a severní okraj, postupující nad Štědrým potokem. Právě na severním okraji prováděl v letech 1988–89 J. Militký záchranný výzkum na laténském a posléze jordanovském sídlišti, v roce 1990 ve výzkumu jordanovského sídlištního okrsku pokračovalo rychnovské muzeum zastoupené M. Bekovou (*Beková – Militký 2016*), které pak navázalo roku 1991 výzkumem středověkých příkopů umístěných na tehdy východním okraji hliniště (*Beková 2011*, 289–298).

Od roku 1993, kdy skončil výzkum pohřebiště, byly těžební zábory kostelecké cihelny sledovány vždy jen formou archeologického dohledu, a pravi-

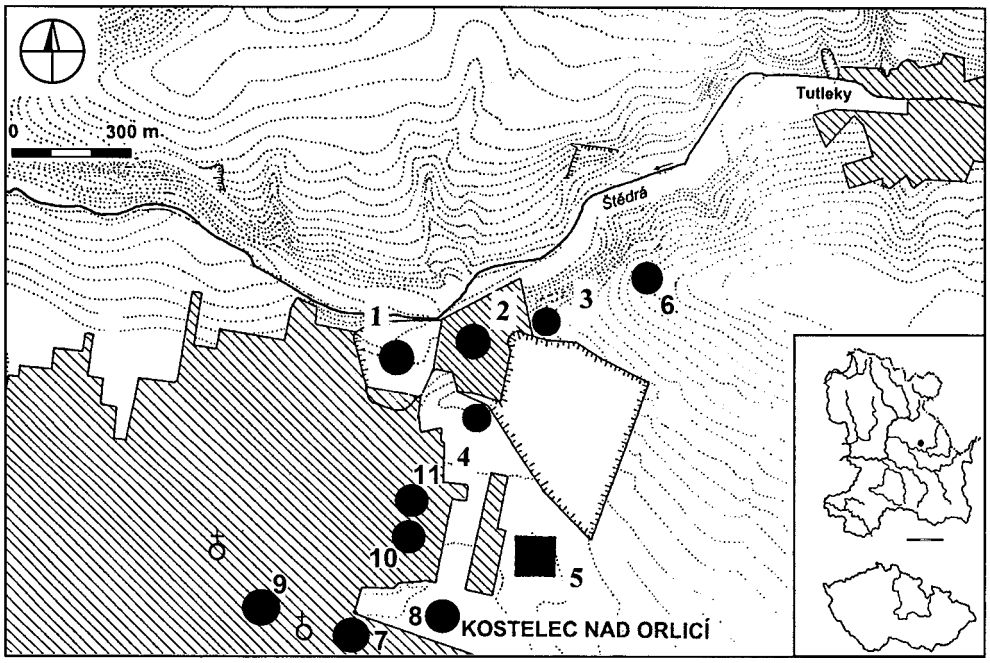

Obr. 2 Kostelec n. O., cihelna – poloha lokality a situace výzkumu: 1 – tzv. stará cihelna, 2 – tzv. nová cihelna, 3 – poloha jordanovského a laténského sídliště, 4 – poloha U sv. Jana, laténské sídliště, 5 – žárové pohřebiště, 6 – sídliště zkoumané roku 2015, 7 – Zvláštní škola, 8 – Tiskárna AG TYP, 9 – ZŠ na Palackého náměstí, 10 – Jungmanova ul., 11 – Michalcova ul. Podle *J. Kalfersta* (*2002*) a *J. Militkého* (*2006*), doplněno. – *Abb. 2* Kostelec n. O., Situation der Lokalität und der Grabungen in der Ziegelei: 1 – sog. alte Ziegelei, 2 – sog. neue Ziegelei, 3 – Lage der Jordansmühler und latènezeitlichen Siedlungen, 4 – Lage „Beim St. Johannes", latènezeitliche Siedlung, 5 – Urnengräberfeld, 6 – die im J. 2015 ausgegrabene Siedlung, 7 – Sonderschule, 8 – Druckerei AG TYP, 9 – Grundschule am Palacký-Platz, 10 – Jungmannstr., 11 – Michalec-Str. Nach *J. Kalferst* (*2002*) und *J. Militký* (*2006*), ergänzt.

Obr. 3 Kostelec n. O., nová cihelna – plocha výzkumu 2015. Foto M. Beková, MOH Rychnov n. Kn. – *Abb. 3* Kostelec n. O., neue Ziegelei – Grabungsfläche 2015. Aufnahme M. Beková, Museum Rychnov n. Kn.

delně s negativním výsledkem. Překvapením nejen pro archeology, ale zejména pro vedení cihelny bylo tedy přerušení dlouhých let, kdy záchranný archeologický výzkum začínal a končil prohlídkou skrývky. Na severním záboru, který se již zakusuje do masivu kopce Tabulky, se nad svahem zvolna spadajícím ke Štědrému potoku objevily čistě bílé skvrny v barvě mleté křídy. Skrývka byla bohužel (stejně jako v posledních patnácti letech, neboť skrejpry již dosloužily) prováděna buldozerem a dočišťována bagrem, který má jen omezenou mechaniku a není schopen rovně seškrábnout povrch. Byla tedy více než špatně čitelná (*obr. 3*). Vedení cihelny bylo sice ochotno dodatečně objednat stroj UDS, již to však nemělo smysl, výsledek nebylo možno napravit. Skrývka z větší části dosáhla na podloží, nicméně v mezerách mezi hrábnutími lžíce bagru zůstaly ostrůvky nestržené podorniční vrstvy. Nebylo reálné plochu o rozloze cca 0,4 ha celou ručně začistit, byly zaškrabávány jen úseky kolem objektů, případně větší plochy kolem jejich koncentrací.

Výplň všech objektů byla naprosto jednotná, jak již bylo uvedeno výše, v barvě mleté křídy (*obr. 4*). Tento v terénu nepříliš častý jev zaslouží zvláštní pozornost. Vyčerpávajícím způsobem, za použití přírodovědných analýz, jej vysvětlil J. Prostředník jako výsledek kombinace půdního typu a časově omezených klimatických poměrů – jde o typický doklad redukčních procesů v agresivním podloží, konkrétně vznik litogenně podmíněných primárních pseudoglejů (*Prostředník 2014*, 263). Přitom také konstatoval silnou korozi keramiky situované v těchto výplních. V kostelecké cihelně byly podobné výplně zjištěny již v halštatsko-laténských sídlištních objektech, ale v méně vyhraněné podobě (bílošedé zbarvení – výzkum J. Militkého 1989, autorovi výzkumu děkujeme za ústní sdělení; v článku z r. 2006 J. Militký poukazuje na to, že výplně objektů zde nebývaly zdaleka vždy tmavé a že tím lze vysvětlit častější ničení archeologických nálezů v nové cihelně bez výzkumu, protože si jich pro nenápadnost nebylo snadné povšimnout: *Militký 2006*, 178).

Na obdélníkové ploše o rozměrech cca 200 × 20 m se podařilo identifikovat 108 objektů (*obr. 5*), od kůlových jamek a sloupových jam (celkem 48), nespecifických sídlištních jam (9) přes velmi mělké objekty různých rozměrů (47) až po větší objekt 100/2015, původně interpretovaný jako silo a později hypoteticky jako studna, a mělký žlab. Vzhledem k tomu, že všechny objekty měly prakticky identickou výplň (bílou, případně s promíšenými okraji), bez zvrstvení a většinou bez movitých nálezů, maximálně s příměsí uhlíků, podáváme jejich přehled v tabulce s rozměry a stručným popisem. Všechny uváděné hloubky jsou počítány od nivelety skrývky, která měla průměrnou mocnost 40–50 cm.

Obr. 4 Bílá výplň objektu 100/2015. Foto M. Beková, MOH Rychnov n. Kn. – *Abb. 4* Weiße Füllung des Objekts 100/2015. Aufnahme M. Beková, Museum Rychnov n. Kn.

Rozsah sídliště jsme schopni vymezit v západním a jižním směru: na západě nedosahovalo ke konci skrývky, a na starším záboru přiléhajícím ke zkoumané ploše na delší, jižní straně, kterou jsme sledovali loňského roku, se objekty neobjevily vůbec. Delší severní a kratší východní strana hraničí s obdělávaným polem, kam sídliště nejspíše pokračuje. Přilehlé plochy pole byly prochozeny jednak klasickým povrchovým sběrem, jednak s detektorem kovů. Za jeho použití byla prozkoumána také celá skrytá plocha, objekty i výhozy z nich. Získány byly dva bronzové slitky na poli zhruba 10 m od skrývky na severní straně, jeden slitek a jeden zlomek blíže neurčitelné úchytky z barevného kovu, vše mimo objekty při západním okraji skrývky.

Vyhodnocení nálezů

Nálezově bylo sídliště velmi chudé, což lze přičíst na vrub jednak agresivnímu půdnímu prostředí, které neumožnilo uchování jinak běžně nalézaných sídlištních pozůstatků (nálezy keramických zlomků v objektech byly velmi řídké a povrch keramiky byl silně narušen, kosti nebyly nalezeny vůbec žádné), zčásti to můžeme spojovat i s umístěním na poměrně exponované poloze terénní hrany vrchu Tabulky, kde je třeba počítat s působením erozních procesů. V těchto souvislostech interpretujeme mělké nepravidelné objekty, nacházející se po celé ploše, ale nejvíce v jejím středu a ve východní části, jako relikty jinak oderodované kulturní vrstvy. Jejich rozměry jsou velice různé, od vysloveně malých, před vybráním se jevících jako kůlové jamky, až po několikametrové nepravidelně okrouhlé objekty. Převážnou

Obr. 5 Celkový plán plochy výzkumu 2015. Zaměření Ing. J. Němec, Zeměřická kancelář Kostelec n. O. – *Abb. 5* Gesamtplan der Grabungsfläche 2015. Vermessung Ing. J. Němec, Zeměřická kancelář Kostelec n. O.

Tab. 1 Kostelec n. O., cihelna, výzkum 2015 – seznam objektů. – *Tab. 1* Kostelec n. O., Ziegelei, Grabung 2015 – Befundverzeichnis.

Č. obj.	Typ objektu				Max. hl.	Max. rozměr	Obsah			Poznámka
	KJ/SJ	sídlištní jáma	rel. vrstvy	jiné			uhlíky	mazanice	ker.	
1		oválná			20	140	I			
2	I				24	45	I		I	
3	I				25	46				
4	I				12	48	drob. neodebr.			
5	I				12	40	drob. neodebr.			
6	I				12	36	I			
7	I				10	35	I			
8	I				10	40	I			
9	I				15	40	I			
10		dno nepravid. j.			20	160 × 313	I		I	
11	I				26	70	drob. neodebr.	neodebr.		
12	I				14	34				
13		větší oválná.			32	230 × 136				
14		střední okrouhlá			33	130				
15	I (roztažená?)				22	70				
16		nepravidelná			15	50 × 90				
17		nepravidelná			15	100 × 138				
18	I				25	72	drob. neodebr.		I	
19	I				15	54			I	
20		velká nepravidel.			24	275 × 265	I			
21		malá podlouhlá			8	40 × 92				
22	I				32	50	I			
23		velká nepr. j. A + B			8	150 × 250				
24	I				10	42				
25	I				12	48				
26	I				5	40				
27		mělká okrouhlá			13	80 × 80				
28		mělká stř. neprav.			18	70 × 110				
29	I (větší)				44	60	drob. neodebr.			
30	I				24	56	drob. neodebr.			
31		střední okrouhlá			32	95 × 130			I	
32	I (hluboká, úzká)				30	45	I			
33	I (větší)				20	45 × 98				
34		menší mělká			8	82				
35		středně velká			22	174 × 150			I	
36		stř. okrouh., hluboká			48	140 × 140	I		I	dno sila?
37		stř. okrouh., hluboká			38	82	I		I	
38		men. okrouh. stř. hlub.			16	80	drob. neodebr.			
39		stř. okrouh., hluboká			29	80	I			
40		mělká menší jamka			14	174 × 108				
41			I		18	418 × 210	I			
42	I				17	72				
43	I (?)	stř., okrouhlá, hlubší			26	68				
44	I (přebraná)	střední, okrouhlá			18	110 × 146	I			
45	I (přebraná)	stř., okrouhlá, hlubší			20	80	I			
46		stř. velká velmi mělká			14	136				
47		stř., okrouhlá, hlubší			26	106 × 188				
48	I (přebraná)				18	66				
49		podlouhlá vět., stř. hl.			30	108 × 188				
50		podlouhlá vět., stř. hl.			30	100 × 270				
51		podlouhlá, mělčí j.			16	104 × 142				
52		střední, okrouhlá			14	140 × 104				
53		velmi mělká neprav.	I	žlab	17	272 × 128				
54	I (hlubší)				24	70 × 105				
55		velmi mělká neprav.	I		8	66				
56	I (velmi hluboká)				45	40	I			
57	I (drobná, přebraná)				38	48				
58	I (drobná, přebraná)				14	96				

Č. obj.	Typ objektu				Max. hl.	Max. rozměr	Obsah			Poznámka
	KJ/SJ	sídlištní jáma	rel. vrstvy	jiné			uhlíky	mazanice	ker.	
59	I (velmi mělká)		I		6	62				
60	I (přebraná)				18	100				
61	I (přebraná)				14	66				
62	I (malá)				13	30				
63				žlábek	28	60 × 138	I			
64	I (větší?)				20	60				
65			I		13	78 × 130				
66			I		6	54				
67		stř. okrouh. vel. měl.			16	150				
68										
69										
70	I				18	44	drob. neodebr.			
71			I		17	58 × 78			I	
72			I		17	80				
73	I				13	36				
74			I		8	80				
75			I		13	166 × 278	drob. neodebr.		I	
76	I				22	60				
77	I (přebraná)				10	100				
78	I (přebraná)				12	58				
79	I			žlábek?	22	30 × 108				
80										zrušeno
81	I (?)				10	46 × 30				
82	I				10	64				
83	I (velmi drobná)				14	20				
84	I (velmi drobná)				4	48				
85		velká, okrouhlá j.	I		15	226				
86			I		18	220				
87	I (přebraná ?)				14	102				
88	I (velmi mělká)		I		4	40				
89	I (drobná)				10	30 × 42				
90			I		7	62				
91				žlab	26	202 × 440				
92	I				27	62 × 73				
93	I (velmi malá)				6	22				
94	I				26	64				
95			I		10	274				
96										zrušeno
97			I		10	78 × 58				
98		velká			36	292 × 195				
99	I (99A)		I		22	280				
100				silo	130	96 × 170	I			
101			I		9	140				
102			I		10	140				
103			I		15	184			I	
104			I		14	130				
105	I		I		26	172				
106			I		13	74				
107										zrušeno
108			I (?)		30	168	I			
109	I (?) velmi mělká				6	40	I			
110			I (?)							
111			I		10	84				
112			I		9	50				
113			I		7	50				
114		kulatá, mělká	I		6	94				
115										slitek DT
116										poklička DT

Tab. 2 Kostelec n. O., cihelna, výzkum 2015 – keramické nálezy. – *Tab. 2* Kostelec n. O., Ziegelei, Grabung 2015 – keramische Funde.

Objekt 2015	Pol.	Ks ker.	Povrch vnj/vnt	Bar. povrch vnj/vnt	Barva lomu	Hmota	Síla mm	Část nád.	Pozn.
2	V	1	hlazený, nástřepí? /hlazený	sv. okr/čn	čn/hn skvrn.	jemná; šamot?	10	výduť	ostrohranný
10B	–	2	blátivé nástřepí? + hrubý písek	cihl./cihl.	hnědá	jemná, ojed. vět. zrna písku	9,10	výduť	přelomený střep; omletý
10B	–	1	bublinky /nástřepí?	čv./ščn se zrny cihlově růž.	ščn	jemná	13	výduť? hrdlo?	přepáleno; omletý
10B	–	1	hlazený + nástřepí? /hlazený	hnčv.	hn až cihl.	jemná s ojed. vět. zrny	9,10	?	přepáleno; ostrohranný
10B	–	1	hlazený /hlazený	hnědookr.	čn	jemná s ojed. vět. zrny	9,10	?	rytá výzd.?
18	V	1	hlazený (stopy leštění?) /hlazený	tm. hnčv. (stopy tuhování?)/hnčv.	hn/š /růž	jemná; šamot?; bublinky	5,6	výduť	přepáleno; vyhořelá org. příměs těsta?; ostrohranný
19	V	1	hlazený /nedoch.	cihl./cihl.	čn	jemná	10	?	přepálený
31	Z	6	hladký /nerovný s otisky	cihl./skvrn.	skvrn. cihl./ čn/hn	hrubá; dvojí hlína?	16–18	plotna?	č. 13; propícháno
35	V	1	hrubý (nástřepí? písek)/zahlazov.	cihl./čn	skvrn.	hrubá; šamot?	10	?	–
75	V	2	hladký, tenký přetah? /hladký	hn/ščn	čn	jemná, sporad. zrna 1–2, ojed. do 4–5 mm	5,6	výduť	č. 25; nelze je spojit, ale táž nádoba; ostrohranný
75	V	2	nedoch.	nedoch.	cihl. /hnčn	šamot?	?	pouze hrudky	hmota s drc. střepy? srov. plotnu obj. 31

většinu skutečných objektů (*tab. 1*) představovaly sloupové jámy a kůlové jamky. Zkoumanou plochu zhruba v polovině šikmo přetínal mělký žlab s plochým dnem, zachovaný v maximální hloubce 20 cm a šíři 60 cm. Byl velmi špatně čitelný, jeho obrysy byly rozostřeny kulturní vrstvou (*obr. 6*).

Kůlové jamky a sloupové jámy bohužel nevyznačují jednoznačně interpretovatelné půdorysy. Způsob skrývky byl velmi nevyhovující a mohl nás o mnohé drobné objekty připravit, ale především zde počítáme s částečně oderodovaným terénem. Výzkum také zachytil pouze úzký pásový výřez plochy sídliště. Aplikujeme-li nicméně na tyto nespojité situace dosavadní poznatky o zástavbě lužických popelnicových polí, do jejichž pokročilého vývoje lze sídliště nejspíše datovat na základě keramiky (viz níže), jeví se ve střední části zkoumané plochy (*obr. 7*) náznak dlouhého obdélníkového půdorysu, jaké známe již z více sídlišť střední/mladší až pozdní doby bronzové v tomto kulturním okruhu (Turnov-Maškovy zahrady, Sobčice aj.: *Bláhová-Sklenářová 2011*; *2012*, 137–138, 165–175). Dům by byl široký asi 7 m a dlouhý něco přes 20 m, sloupové konstrukce, nejspíše drážkové. Jihovýchodní stěnu domu 1 by vyznačovala řada sloupových jam 94, 29, (narušená?) 31, 30, 38 a 59, nedochovanou linii severovýchodní stěny by snad mohly naznačovat sloupové jámy 42 nebo 43, u dalších již vůbec nelze soudit.

Koncentrace objektů v jihovýchodním sousedství by mohla být považována za stopy dalšího půdorysu, objekty jevící se jako sloupové jámy zde však mohou být z velké části spíše zbytky kulturní vrstvy, a navíc mezi objekty 49 + 50 a 61 probíhá nedatovaný žlab 91, který se dochoval pouze velmi nezřetelně; orientací odpovídá hypotetickému půdorysu domu 1, není však možno s ním spojit žádné další relikty a uvažovat o jeho případném vztahu k zástavbě.

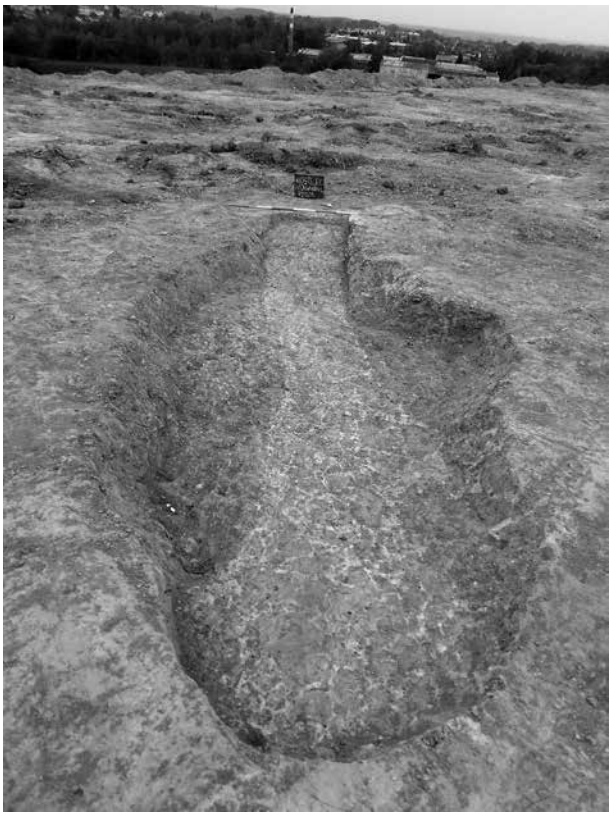

Obr. 6 Žlab č. 91/2015. Foto M. Beková, MOH Rychnov n. Kn. – *Abb. 6* Das Gräbchen Nr. 91/2015. Aufnahme M. Beková, Museum Rychnov n. Kn.

Na severozápadě plochy se rýsují pravoúhlé plochy vymezené sloupovými jamami v rozích o rozměrech 4 × 4 a 4 × 3 m, orientované přibližně SZ–JV. Tyto jámy (obj. 2–9) měly hloubku 10–24 cm, půdorys okrouhlý či oválný o max. rozměru 35–46 cm a ve výplni obsahovaly uhlíky. Jsou situovány na okraji kumulace objektů, kterou můžeme pokládat za relikty zástavby. To by mohlo nasvědčovat poloze sýpek, jak se tyto čtveřice sloupových jam tradičně interpretují – na okraji osad se stavěly pro nižší nebezpečí požáru, což zde (podle uhlíků ve výplni) nemusilo pomoci, ačkoli uhlíky se tam mohly dostat i druhotně. Žlaby 10A a 1B pak mají orientaci podobnou. Na sídlišti v Turnově-Maškových zahradách byly takto orientovány fragmentární kratší (?) půdorysy na ploše C, identifikované na základě kratších úseků stěnových žlabů a datované podle souvisejících objektů již do doby halštatské bez bližšího upřesnění, v Sobčicích pak dům pozdní doby bronzové (*Bláhová-Sklenářová 2012*, 152–157, 170).

Byla by možná i jiná varianta interpretace – řada sloupových jam, ztotožněná v první variantě s jižní stěnou domu 1, by se stáčela k severozápadu a šlo by o ohradu jakési jinak nezachycené usedlosti. Průběh obvodové linie druhé usedlosti by obdobně vymezovaly obj. 90, 89, 88, 78, 72, 65, 66, 92, 57, 54 nebo 55 a dále, tvořící nápadné řady, přičemž tam bychom uvnitř možná nacházeli i relikt domu (obj. 70, 71, 73, 78, 77, 74, 114?, 76, popř. další). Vzdálenou oporu interpretaci by mohlo poskytovat např. uspořádání halštatského dvorce odkrytého v Opatovicích n. L. a publikovaného *V. Vokolkem* a *R. Sedláčkem* (*2008*).

Kromě přesněji neinterpretovatelných sídlištních jam (9) byl při východním okraji záboru nalezen zahloubený objekt 100/2015 obdélného půdorysu se zaoblenými rohy a prakticky svisle spadajícími stěnami (viz *obr. 3*). Rozměry u dna měl 64 × 110 cm, při povrchu byl mísovitě rozšířen až na 96 × 170 cm. Hloubka činila 110 cm. Při povrchu objektu se v bílé výplni rýsovala uhlíkatá čočka. Čistě bílá sprašovitá výplň sahala až do poloviny hloubky objektu, zde byla ohraničena dvěma slabými proplástky bílošedé barvy a zbytek výplně až ke dnu byl promíšený (do bílé barvy žlutošedá barva podloží). Objekt byl prokopán sprašovou vrstvou a sahal až na štěrkopísek. Původní interpretaci, že jde o silo, zcela neodpovídá oble obdélníkový půdorys ani tvar mírně se zužující ke dnu (výplň může následkem degradace poskytovat klamný obraz). Domníváme se, že by v úvahu připadala i možnost, že jde o studnu, ačkoli chybí nejpádnější důkaz – roubení, bednění, kadlub či alespoň košatina (např. *Stäuble – Hiller 1998*; jsou však známy i studny bez těchto nálezů: *ibidem*, 727)[1]. Geologická a hydrologická situace na lokalitě by tomu neodporovala, svahové prameny ve stěně hlíníku jsou dodnes patrné a nepřítomnost stop výdřevy apod. lze opět vysvětlit půdními poměry.

Zlomky keramických nádob, nalezených v jednotlivých objektech, jsou atypické a je jich velmi málo (*tab. 2*). Jsou silně korodované, většinou zřejmě druhotně přepálené. Jeden či oba povrchy bývají zbarvené do červena (hněda, okrova, cihlova, růžova), střep na lomu je zpravidla černý, šedočerný, případně hnědý; stejné zbarvení má u některých silnějších zlomků i vnitřní povrch. V několika případech se zdá, že sendvičový efekt je způsoben tím, že na jádro (tmavě zbarvený střep) byla s jedné strany – vnější (či ojediněle původně s obou stran) nanesena nepravidelná, méně pevná vrstva blátivé konsistence s příměsí hrubého písku (zrna až 2–3 mm). Keramická hmota je zpravidla jemná s řídce vtroušenými hrubšími zrny, většinou bílého křemitého písku do 2 mm. Dva

[1] V Turnově-Maškových zahradách byl prozkoumán objekt kultury lužické č. 389/2000, téměř čtvercového půdorysu o rozměrech 198 × 204 cm, výzkum dosáhl pouze hloubky 110 cm, poté byl objekt zaplaven spodní vodou; výplň – středně ulehlá tmavě hnědá jílovitopísčitá hlína – obsahovala ojedinělé střepy, kameny a nečetné zlomky mazanice. Stopy konstrukce nebyly zjištěny, půdní poměry na lokalitě však nebyly příznivé dochování organických látek. Za laskavou informaci děkujeme kol. Dr. Janu Prostředníkovi (Muzeum Českého ráje v Turnově).

Obr. 7 Detail celkového plánu – západní část zkoumané plochy s relikty zástavby. Zaměření Ing. J. Němec, Zeměměřická kancelář Kostelec n. O. – *Abb. 7* Detail des Gesamtplans – Westteil der Grabugsfläche mit Bebauungresten. Vermessung Ing. J. Němec, Zeměměřická kancelář Kostelec n. O.

Obr. 8 Kostelec n. O., výzkum 2015: zlomky perforované hliněné desky. Foto M. Beková. – *Abb. 8* Kostelec n. O., Grabung 2015: Fragmente der perforierten Lehmplatte. Foto M. Beková.

zlomky téže nádoby z obj. 10B jsou z materiálu celkově jemného, blátivé nástřepí na obou površích je naopak hruběji zrnité. V několika případech se na pohled zdá, že do hmoty byly přidány drcené staré střepy. S výjimkou nejasných stop na drobném zlomku z obj. 10B, které připomínají dvě tenké souběžné ryté linie, na žádném nejsou patrné stopy výzdoby ani úpravy povrchu. Lze soudit, že většinou jde o zlomky hrubých užitkových nádob nevýrazné profilace (hrnců, popř. i zásobnic; převažují fragmenty o síle 9–10 mm), zčásti nádob stolních, nikoli však jemných (mis), o síle 5–6 mm; tenkostěnná keramika chybí (nebyla přítomna nebo se nedochovala).

Zvláštností je šest drobných zlomků z obj. 31/2015, které připomínají součásti tzv. kotoučovité pokličky, ale provedení je hrubší (vrchní povrch hlazený, spodní však nerovný, jako by deska byla vymodelována přímo na povrchu země i s klacíky apod.) a výpal nízký, snad vzniklý tepelným provozem či požárem: při vrchní hladké ploše a při krajích zlomků (upravené okraje nejsou nikde patrné) je střep zbarven do cihlova, uvnitř a blíže k nerovnému spodnímu povrchu je černohnědý, avšak nepravidelně, jako by hmota nebyla homogenní – rozhraní „černé“ a „červené“ hmoty je velmi ostré. Plotna je silná 16–18 mm a byla v relativně pravidelných intervalech cca 2 cm svisle propíchána tyčinkou o rozměrech podobných špejli, perforace však není dokonalá, jako by důležitý byl pouze horní konec otvoru. V jednom místě je v otvoru a přilehlé hmotě jakýsi tmavý příškvar (?). Obj. 36/2015 (V pol.) obsahoval hrudku růžovošedé mazanice, lehké zřejmě následkem přepálení, a přepálený zlomek horniny s velkým obsahem slídy. Skladba keramického inventáře a nálezová situace nedovoluje s ohledem na zlomkovitost svědectví přesnější interpretaci, než že jde pravděpodobně o doklady běžného provozu domácností. Deskovitý předmět z obj. 31/2015 se nezdá být mazanicí se stěny ani úpravou povrchu ohniště; propíchání by mělo smysl jako opatření proti prohýbání během vystavení žáru, zařízení by snad bylo možno hypoteticky považovat za plotnu k pečení např. placek – zůstává však otázkou, zda bylo vypracováno na povrchu země a oheň se zakládal na něm, anebo spočívalo např. na plochém kameni či dřevě.

Datování takto nevýrazného a nepočetného souboru je vždy obtížné. Podle celkového charakteru a technického provedení keramiky se zdá, že kulturní příslušnost je nejspíše třeba hledat v prostředí pokročilých lužických popelnicových polí, otázkou však je, zda v rámci Vokolkova III. či IV. slezskoplatěnického stupně. *J. Militký* (*2006*) totiž upozorňuje, že pohřební a sídlištní nálezy se na této lokalitě časově vylučují: hroby patří lužické kultuře a potom slezskoplatěnické podle V. Vokolka, nebyly však dosud zachyceny žádné hroby datovatelné do halštatsko-laténského období (závěr III. a IV. stupeň). Tam naopak patří sídlištní nálezy opakovaně zjišťované ve staré cihelně od r. 1940. *J. Militký* (*2006*, 187, pozn. 20) upozornil na zprávu V. Spurného z roku 1962 „o údajně slezskoplatěnickém sídlištním materiálu z nové cihelny“ v kosteleckém muzeu (*hlášení ARÚ Praha čj. 6245/62*), tyto údaje jsou podle něj bohužel neověřitelné.

V porovnání s keramikou z halštatsko-laténských sídlištních kontextů, uloženou ve sbírkách Muzea východních Čech v Hradci Králové (sběry z r. 1940: č. i. 23473-23490; výzkum M. Richtra 1957, obj. IV: č. př. 43/2013) se soubor z nynějšího výzkumu zdá na první pohled charakterově podobný, v podrobnostech však odlišný. Pozdně halštatské zlomky jsou všeobecně vyrobeny z hrubšího těsta a hrubším provedením co do tvarování a úpravy povrchu, výpal je tvrdší, přičemž na lomech je zpravidla patrný sendvičový efekt, naopak „dvoubarevné“ střepy s odlišným zbarvením vnitřního a vnějšího povrchu se nevyskytují (jakož ani náznak nástřepí apod.). Stopy přepálení mohly vznikat jako následek dílčích událostí a nelze je tedy považovat za obecný znak, v halštatsko-laténském souboru nebyly zastoupeny, což na jednu stranu brání srovnání, na druhou stranu může znamenat jakousi odlišnost ve vzniku a formování

souborů. Nálezy z nynějšího výzkumu celkově připomínají spíše keramiku období HB-HC. Uvedené rozdíly by mohly naznačovat možnost, že se konečně podařilo zachytit relikty osídlení alespoň zčásti současného s pohřebištěm. Ve prospěch této domněnky svědčí relikty zástavby, pakliže jsme je identifikovali správně. Jistou indicií v tomto směru by mohla být i výše uvedená zpráva V. Spurného.

Závěr

Zdá se, že právě Kostelec nad Orlicí by mohl být tím vzácným případem, kdy se podaří poodkrýt detaily fungování sídelního mikroregionu, potvrdit existenci systému centrálního pohřebiště a osad k němu příslušných. Vypovídací možnosti terénu jsou zde částečně omezeny městskou zástavbou, která archeologické situace sice překrývá a ničí, na druhou stranu právě život města s sebou nese množství zemních zásahů, ve kterých je možné pozůstatky sídlišť zachytit. Jsme ale plošně omezeni a získáváme tak neúplnou mozaiku vědomostí, která nevypovídá o velikosti osad a není schopna představit jejich vývoj. Tato mozaika má však tendenci stále se zahušťovat, stačí jen věnovat maximální úsilí sledování všech staveb – předpokladem úspěchu je tu samozřejmě existence zodpovědného garanta, regionálního archeologa, a zároveň dobrá právní úprava, která takovou garanci a komplexní práci v regionu neznemožňuje. Postihnout velikost osady, případně její vnitřní uspořádání, je ovšem možné pouze při plošném výzkumu, který připadá v úvahu nejspíše právě v cihelně. Jak intenzivní výstavba, tak těžba pokračuje, a můžeme se tedy těšit, že naše poznatky o osadách, jejichž obyvatelé pohřbívali na již prozkoumaném pohřebišti, rozhodně nejsou konečné.

Zusammenfassung

In der Ziegelei Kostelec nad Orlicí (Ostböhmen), wo Vít Vokolek in den 80. Jahren ein reiches Gräberfeld der Lausitzer Urnenfelderkultur erforscht hat, wurde im Jahre 2015 eine Rettungsgrabung unter Leitung von Dr. M Beková (Museum Rychnov nad Kněžnou) durchgeführt, bei dem Reste einer Siedlung der späten Lausitzer Urnenfelder gefunden und dokumentiert wurden. Es handelt sich um mehrere Pfostengruben (leider ist es unmöglich, konkrete Grundrisse der Pfostenbauten zu identifizieren), Siedlungsgruben, drei kurze Abschnitte von Gräbchen ohne Zusammenhängen, und hypothetisch auch ein Brunnen (ohne Konstruktion). Das keramische Inventar ist sehr arm, die Scherben sind untypisch und korrodiert. Es scheint, daß die Siedlung chronologisch dem bekannten Gräberfeld von den Stufen HB/HC nahe steht, was bisher in der ganzen Umgebung gefehlt hat.

Literatura

Bek, T. 2007: Nálezy z výzkumu v tiskárně v Kostelci nad Orlicí. Orlické hory a Podorlicko 14, 349–356.

Beková, M. 1993: Kostelec nad Orlicí. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 19, 47–48.

Beková, M. 2011: Kostelecká cihelna – výzkum příkopů. Orlické hory a Podorlicko 17, 289–298.

Beková, M. – Militký, J. 2016: Pravěké osídlení na území města Kostelce nad Orlicí. In: Kostelec nad Orlicí v zrcadle času. Kostelec nad Orlicí.

Bláhová-Sklenářová, Z. 2011: Půdorys pravěkého domu ze Sobčic (okr. Jičín) a otázka jeho datace. Živá archeologie 11, 127–130.

Bláhová-Sklenářová, Z. 2012: Obytné stavby doby bronzové – otázky stavebního a konstrukčního vývoje. Praehistorica 30/2. Praha.

Kalferst, J. 2002: Sídliště v Kostelci nad Orlicí, okr. Rychnov nad Kněžnou. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 28, 63–76.

Militký, J. 2006: Nálezy z pozdní doby halštatské až časné doby laténské z polykulturního sídlištního areálu v Kostelci nad Orlicí (okr. Rychnov nad Kněžnou). In: R. Sedláček – J. Sigl – S. Vencl (eds.): Vita archaeologica – Sborník Víta Vokolka. Hradec Králové – Pardubice, 175–190.

Prostředník, J. 2014: Příspěvek ke genezi, metodice výzkumu a interpretaci některých neobvyklých projevů sídlištních objektů. In: M. Novák – P. Burgert (eds.): Sborník k poctě Jiřího Kalfersta. Archeologie východních Čech – Supplementum 1. Hradec Králové, 257–281.

Stäuble, H. – Hiller, A. 1998: An extended prehistoric well field in the opencast mine area of Zwenkau, Germany. Radiocarbon 40/2, 721–733.

Vokolek, V. 1999: Východočeská halštatská pohřebiště. Pardubice.

Vokolek, V. – Sedláček, R. 2010: Halštatský dvorec a urbanistická struktura sídliště Opatovice nad Labem, okr. Pardubice, Čechy. In: V. Furmánek – E. Miroššayová (edd.): Popolnicové polia a doba halštatská. Zborník referátov z X. medzinárodnej konferencie „Popolnicové polia a doba halštatská“, Košice, 16.–19. september 2008. Nitra, 353–364.

PhDr. Martina Beková
Muzeum a galerie Orlických hor
E-mail: bekova@moh.cz

PhDr. Zuzana Bláhová-Sklenářová, Ph.D.
Univerzita Hradec Králové, Katedra archeologie
E-mail: zuzana.blahova@uhk.cz

Objekty ze starší doby železné z Chotýše, okr. Kolín, a spirálovité záušnice „skytského“ původu ve střední a východní Evropě

Settlement features of Early Iron Age from Chotýš, Kolín distr., and a spiral shape temple rings of "scythic" origin in Central and Eastern Europe

Zdeněk Beneš – Viktoria Čisťakova

Abstrakt
Záchranným archeologickým výzkumem v obci Chotýš, okr. Kolín (Střední Čechy) byly mimo jiné odkryty také dva sídlištní objekty z pozdní doby halštatské. Pozoruhodným nálezem v jednom z nich je bronzová záušnice „skytského“ stylu, jež byla původně celá plátovaná stříbrnou folií. Protože podobných nálezů je z Čech dosud známo jen velmi malé množství a rozsáhlá zahraniční literatura k tomuto tématu nebyla zatím příliš reflektována, pokouší se předložený příspěvek diskutovat původ, rozšíření, chronologii a typologii tohoto typu šperku v širších souvislostech.

Abstract
The rescue archaeological excavations in municipality Chotýš, distr. Kolín (Central Bohemia), revealed – among other features and finds – also two features, that are interpreted as a rest of Late Hallstatt Period settlement site. Quite remarkable find is a bronze spiral shape temple ring of "scythic" style. This piece of jewelry used to be plated by a thin silver sheet on its whole surface. Since there are just very few known examples of this artefact from Bohemia and extensive foreign literature related to this topic haven't been reflected much, the aim of this article is to discuss the origin, distribution, chronology and typology of this type of jewelry in broader context.

Klíčová slova: střední Čechy – pozdní doba halštatská – sídliště – bronzová záušnice
Key words: Central Bohemia – Late Hallstatt Period – settlement – temple ring

Úvod

Pojednávané situace a nálezy pocházejí ze záchranného archeologického výzkumu Ústavu archeologické památkové péče středních Čech (dále jen ÚAPPSČ) pod vedením Z. Beneše. Výzkum probíhal ve dnech 11. 7.–2. 8. 2013 poté, co se 26. 6. 2013 podařilo objevit na ppč. 54 a 138/7 nenahlášenou stavební činnost. JTSK souřadnice zkoumané plochy lze vymezit takto: 709802/1054937, 709722/1054973, 709745/1055026, 709807/1055006. Na ploše o rozloze cca 0,38 ha bylo zjištěno celkem 42 archeologických objektů, z nichž jeden chronologicky spadá do časného eneolitu a kromě dvou objektů ze starší doby železné, o nichž pojednává tento příspěvek, lze zbytek datovat do kultury s vypíchanou keramikou (viz *Beneš 2014a*, *2014b*).

Skrývka byla provedena na jižně exponovaném svahu návrší Šamtala v severovýchodní části obce, v poloze „Za chotýšskými humny“ (*obr. 1*). Na svém severním okraji byla do svahu zaříznuta nepoměrně hlouběji než v části jižní, takže objekty zde mohly být dokumentovány až v profilech skrývky. Protože bylo odstranění nadloží provedeno bez dohledu archeologa, lze se domnívat, že některé objekty a situace byly tímto způsobem v severní části plochy zcela zničeny. Část plochy, především ve své východní polovině, byla navíc upravena pouze minimálně a vysvahována pro potřeby příjezdové a parkovací plochy, takže nebyla dále podrobena archeologickému výzkumu. Jelikož plocha samotné stavby byla po tomto zákroku několik týdnů vystavena povětrnostním podmínkám včetně silných dešťů, bylo nutno provést znovu její začištění a to v kombinaci těžké mechanizace a ručního dočištění, nyní již pod kontrolou archeologa.

Historie lokality

Popisovaný archeologický výzkum představuje první archeologickou záchrannou akci na katastrál-

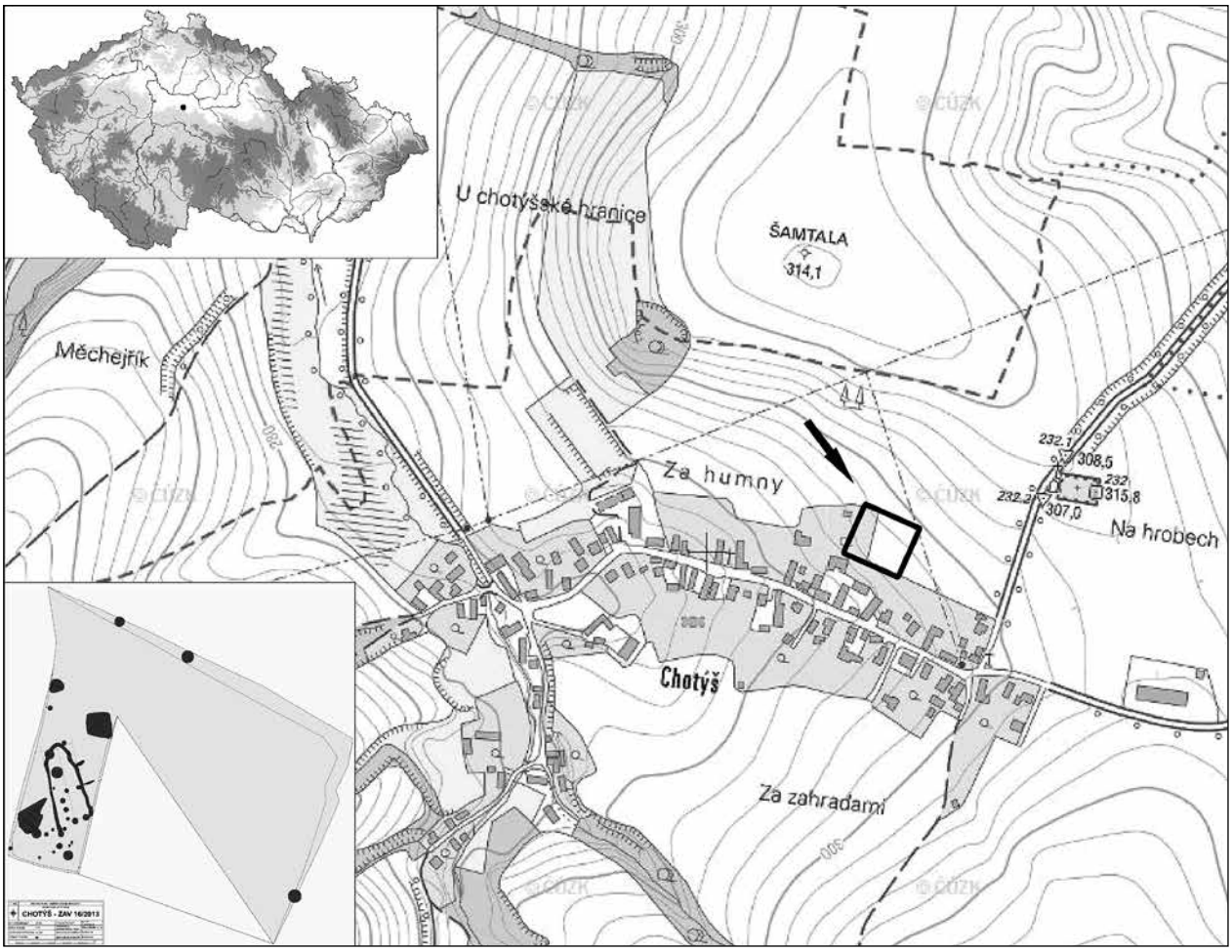

Obr. 1 Poloha lokality na mapě ČR, poloha a plán výzkumu. – *Fig. 1* Location of the site on the map of Czech republic, setting of rescue excavations and the plan of the site.

ním území této obce. O pravěkém osídlení v tomto mikroregionu, na horním a středním toku Bylanky a Chotýšského potoka, toho není mnoho známo. Z počáteční etapy české archeologie, z přelomu 19. a 20. století, odtud nedisponujeme žádnými zprávami. Významné a obsáhlé informace pocházejí z dosud detailněji nepublikovaných povrchových sběrů dvojice amatérských regionálních archeologů J. Prkna a L. Zápařky v 80. letech minulého století. Přímo z JZ svahů návrší Šamtala pochází početný soubor snad mladopaleolitické štípané industrie, z JZ okraje obce pak zlomky keramiky, jakož i broušené a štípané industrie kultury s lineární a vypíchanou keramikou (*Prkno – Vávra – Zápařka 1987a*). Poměrně početné nálezy tato dvojice nasbírala na polích kolem sousedních obcí Syneč[1] (*tíž 1987b*) a Vitice (*tíž 1987c*). Podařilo se jim doložit poměrně husté osídlení především v mladší době kamenné, a to od jejího počátku až po lengyelskou kulturu.[2] Kultury mladšího pravěku a doby historické jsou zde zastoupeny výrazně slaběji. V roce 1997 sledovali pracovníci Regionálního muzea v Kolíně liniovou stavbu vysokotlakého plynovodu, při níž zachytili pravěké osídlení na katastrálním území Krupé, resp. Synče, a Vitic. U Synče šlo o doklady neolitického osídlení, v poloze „Za panskou zahradou" tato akce potvrdila starší nálezy z povrchových sběrů J. Prkna a L. Zápařky (*Mazač – Tvrdík 1998,* 18, obr. 3). Mezi Viticemi a obcí Močedník, v poloze „K Močedníku", se podařilo zjistit sídlištní objekty z neolitu, eneolitu, střední a mladší doby bronzové a ze starší a mladší doby železné (*op. cit.,* 19, obr. 5). Z nejnovějších poznatků je nutno zmínit záchranné akce pracovníků ÚAPPSČ. Při stavbě rýhy pro kNN na ppč. 326/6 v roce 2011 dokumentoval M. Vávra dva objekty,

[1] V současnosti je součástí obce Krupá, pod jejíž hlavičkou jsou také nálezy zapsány.

[2] Stav poznání neolitického a eneolitického osídlení Českobrodské tabule, uzavřený v roce 1980, udává *J. Rulf* (*1983*, 79–86).

z nichž jeden bylo na základě chudého nálezového souboru s rezervou možno datovat do raného středověku (*Vávra – Šťastný 2012*). Při stavbě rodinného domu na sousední parcele 326/3 v dubnu 2015 pak byla Z. Benešem a D. Dvořáčkem dokumentována část většího objektu kultury s lineární keramikou.[3] Byla tak potvrzena přítomnost neolitického sídliště poprvé zjištěného sběry J. Prkna a L. Zápařky v poloze „K Synči“. V červnu 2015 pak při kontrole liniové stavby pro výměnu kNN u čp. 11 na západním okraji Synče zjistil D. Dvořáček sídlištní objekt s nepočetným souborem keramiky mladoneolitického stáří. Jde s největší pravděpodobností o pokračování areálu zjištěného povrchovými sběry v 80. letech v poloze „Za panskou zahradou“ a výstavbou plynovodu v roce 1998.[4]

Přírodní prostředí

Plocha výzkumu se nachází v nadmořské výšce 294–298 m n. m. na jižně exponovaném svahu návrší Šamtala (315,8 m n. m.), vzdálena cca 500 m od toku Chotýšského potoka. Je však možné se domnívat, že ještě blíže měla k jeho bezejmennému pravobřežnímu přítoku, který se mohl nacházet v mírném reliéfním zářezu položenému zhruba 100 m jižněji a osově souběžnému s dnešní hlavní komunikací v obci. Půdní pokryv na lokalitě tvoří modální kambizemě, vytvářející se ve svažitých podmínkách pahorkatin. Při samotném odkryvu bylo možno podloží, do nějž se zahlubovaly archeologické objekty, popsat jako světle žluté jílovité hlíny. Ve spodní (jižní) části plochy výzkumu se úroveň podloží nalézala v hloubce cca 70 cm, zatímco v horní (severní) části plochy v hloubce cca 60 cm od povrchu. Obecně nezvykle nízký počet kostí v nálezovém spektru (omezený v podstatě jen na zvířecí zuby) je dokladem poměrně dosti agresivního půdního prostředí.

Tato místa představují pomezí geomorfologických oblastí Středočeské tabule a Středočeské pahorkatiny, konkrétně hranici okrsků Bylanská pahorkatina a Černokostelecká pahorkatina.[5] Bylanská pahorkatina je okrsek ve střední části Českobrodské tabule a představuje členitou pahorkatinu v povodí středního toku Šembery. Její bázi tvoří permokarbonské jílovce, prachovce a pískovce s denudačními zbytky cenomanských pískovců, slepenců a prachovců. Výrazný krajinný prvek tvoří návrší Šamtala, vzdálené asi 1 km jižně od obce Vitice. Představuje denudační relikt strukturní plošiny svědeckého rázu budovaný cenomanskými pískovci, příp. jílovci a prachovci perských vrstev svrchní křídy. Na mírných svazích ji pokrývají spraše[6] (*Demek – Mackovčin 2006*, 93, 436).

Dle podrobnějšího členění na podokrsky můžeme jižní svahy Šamtaly s plochou výzkumu řadit do Tismické tabule, rozkládající se v nadmořské výšce 250–316 m. Typologicky jde o plochou tabuli rozčleněnou erozními zářezy Bylanky a Chotýšského potoka v plochou pahorkatinu. Údolí obou potoků se směrem k jihu (proti proudu) rozevírají, rozšiřují a jejich svahy se zmírňují. Rozsah zarovnaných povrchů zde je omezen ve prospěch mírných denudačních svahů se sklonem 3–7°. V horních úsecích Bylanky a Chotýšského potoka jsou vytvořena mělká a plochá úvalovitá údolí, mírné denudační svahy v nich přecházejí nízkým terénním stupněm a místy zcela neznatelně do údolní nivy. Směrem po proudu se vodní toky více zahlubují do okolního reliéfu a úvalovitá údolí přecházejí do údolí erozních (*Lipský 1989*, 280–286, obr. 1).

Dle mapy potenciální přirozené vegetace spadá většina povodí Bylanky a Chotýšského potoka do oblasti rozšíření *černýšové dubohabřiny* (*Melampyro nemorosi-Carpinetum*). Ta je klimaxem velké části území ČR, proto má velké spektrum jak jednotek maloplošně zastoupených, tak i kontaktních, a představuje jednotku značné ekologické variability. Vyskytuje se ve výškách 250–450 m n. m. Zde patří mezi dominantní dřeviny dub zimní a habr, s častou příměsí lípy, dubu letního a stanoviště náročnějších listnáčů (jasan, klen, mléč, třešeň). Ve vyšších nebo inverzních polohách se objevuje též buk a jedle. Dobře vyvinuté keřové patro tvořené mezofilními druhy opadavých listnatých lesů nalezneme pouze v prosvětlených porostech. Charakter bylinného patra určují mezofilní druhy, především byliny, méně často trávy. Na horním toku Bylanky a Chotýšského potoka se můžeme setkat s územně maloplošnými areály *acidofilních bikových doubrav* (*Genisto germanicae-Quercion*). Vyznačují se dominancí dubu zimního a slabší příměsí až absencí méně či více náročných listnáčů – břízy, habru, buku, jeřábu, lípy srdčité, na sušších stanovištích příměsí borovice. Představují edafický klimax na substrátech chudých na živiny (*Neuhäuslová a kol. 2001*, 85–89, 188–195).

[3] Dosud nepublikovaná zpráva, dostupná pouze ve formě expertního listu v archivu ÚAPPSČ čj. 1227/2015.

[4] Dosud nepublikovaná zpráva, dostupná pouze ve formě expertního listu v archivu ÚAPPSČ čj. 2053/2015.

[5] Hranice probíhá po linii Krupá–Chotýš–Močedník–Ledce–Lipany (*Lipský 1989*, 279, obr. 1).

[6] Na ploše výzkumu na jižním svahu Šamtaly spraše pozorovány nebyly, zjištěny však byly na jižním okraji Vitic, na mírném severním svahu tohoto návrší, během drobné záchranné akce pracovníků ÚAPPSČ na jaře 2015 (dosud nepublikované zjištění osídlení kultury s lineární keramikou).

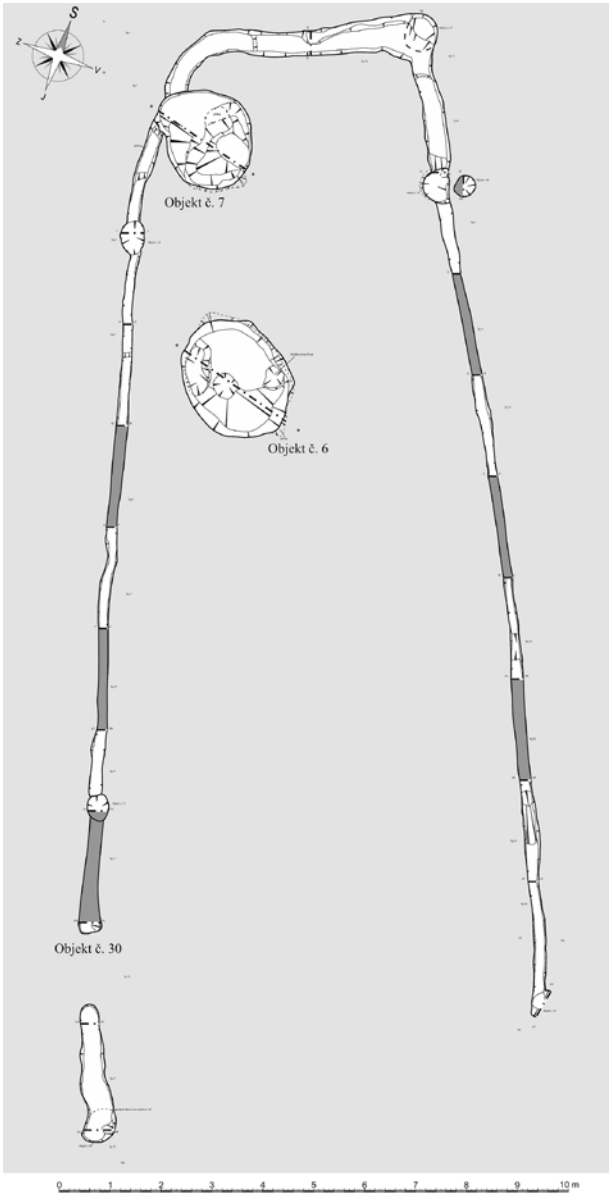

Obr. 2 Chotýš, poloha objektů 6 a 7 vůči základovému žlabu neolitického domu (objekt 30). – *Fig. 2* Chotýš, location of features 6 and 7 towards foundation ditch of neolithic house (feature 30).

Lokalita patří do teplého a mírně suchého klimatického regionu s průměrnou roční teplotou 8–10 °C a průměrným ročním úhrnem srážek 500–600 mm.[7]

Popis nálezové situace

Do starší doby železné bylo možné zařadit pouze objekty 6 a 7. Byly od sebe vzdáleny necelé 2 m

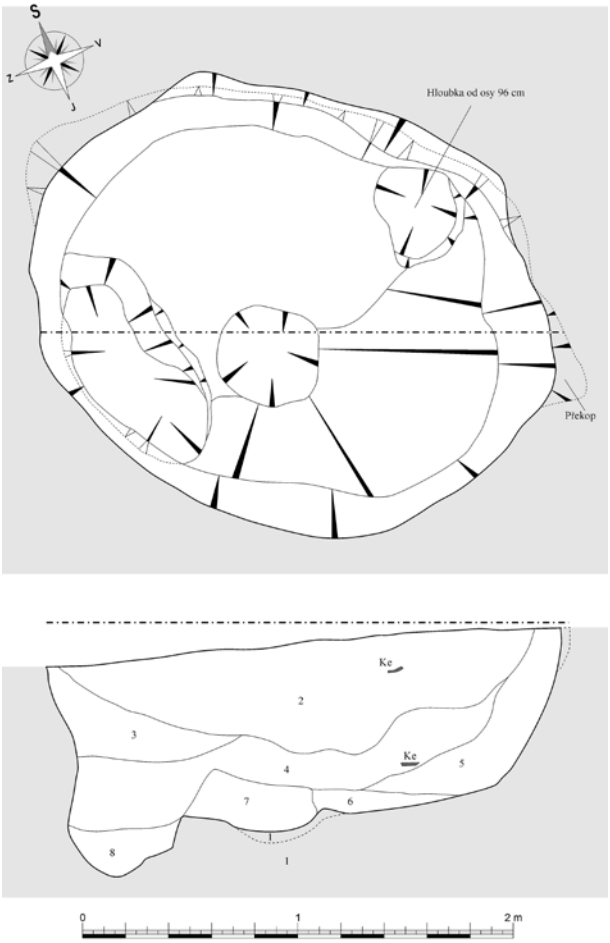

Obr. 3 Chotýš, objekt 6. Popis vrstev viz kapitola *Popis nálezové situace* – *Fig. 3* Chotýš, feature 6. Description of layers see in chapter *Popis nálezové situace*.

a rovněž jejich půdorysný tvar (zhruba nerovnoměrný kruh), jímž se lišily od starších neolitických objektů, jakož i podobná velikost, naznačovaly jejich příbuznost. Oba byly zjištěny až ve fázi mechanického a ručního začišťování původně již skryté plochy. Na jejich mladší stáří poukazoval i fakt, že objekt 7 narušoval základový žlab trapézovitého domu kultury s vypíchanou keramikou (*obr. 2*). Níže následuje podrobný popis vzhledu a výplně těchto objektů:[8]

Objekt 6

Výzkum: Objekt (*obr. 3, 5*: 1) rozdělen na poloviny, zkoumána byla nejprve severní a po získání profilu také jižní polovina. **Popis:** Zhruba kruhový půdorys o rozměrech 215 × 188 cm a hloubce 100 cm – **Vrstvy:** 1 – světle žlutohnědá jílovitá hlína, ulehlá; 2 – světle hnědošedá jílovitá hlína, 10 % proplástky středně

[7] Podle geologických map na portálu České geologické služby (http://www.geology.cz/extranet/mapy/mapy-online/mapove-aplikace)

[8] Popis zkratek: K – keramika, M – mazanice, KO – kosti, KA – kámen, ŠI – štípaná industrie, UHL – uhlíky.

žlutohnědé jílovité hlíny, 5 % drobty a malé fragm. M, ojediněle malé a stř. fragm. K, středně ulehlá; 3 – světle okrovošedá jílovitá hlína, 3 % drobty UHL, 2 % drobty M, středně ulehlá; 4 – tmavě šedá jílovitá hlína, 5 % malé proplástky okrovohnědé jílovité hlíny, 2 % drobty M, 1 % drobty UHL, středně ulehlá; 5 – středně žlutohnědá jílovitá hlína, 5 % čočky a proplástky světle hnědošedé jílovité hlíny, ojediněle drobty UHL a M, středně ulehlá až ulehlá; 6 – světle okrovohnědá jílovitá hlína, 15 % proplástky světle hnědošedé jílovité hlíny, středně ulehlá; 7 – světle žlutohnědá jílovitá hlína, 30 % proplástky šedé jílovité hlíny, středně ulehlá; 8 – tmavě šedá jílovitá hlína, 40 % světle žlutohnědá jílovitá hlína, ojediněle malé fragmenty KÁ (pískovec), středně ulehlá – **Nálezy:** 93 ks K (hmotnost 2844 g), 8 ks KO (hmotnost 56 g), 14 ks M (hmotnost 292 g), 22 ks KA (hmotnost 18169 g), 1 ks ŠI (intruze), 1 vzorek UHL (4 g).

Objekt 7

Výzkum: Objekt (*obr. 4, 5*: 2, 3) rozdělen na poloviny, zkoumána byla nejprve jižní. **Popis:** Kruhový až oválný půdorys o rozměrech 248 × 218 cm a hloubce 119 cm – **Vrstvy:** 1 – světle žlutohnědá jílovitá hlína, ulehlá; 2 – světle oranžová mazanicová vrstva, ulehlá; 3 – středně hnědošedá jílovitá hlína, ojediněle UHL, 5 % drobty a malé fragm. M, ojediněle malé fragm. K, 3 % proplástky hnědočerné prachovojílovité hlíny, stř. ulehlá; 4 – světle okrovohnědá jílovitá hlína, středně ulehlá; 5 – tmavě červenooranžová jílovitá hlína (mazanicová vrstva), 10 % proplástky světle hnědošedé jílovité hlíny, ojediněle drobty UHL, středně ulehlá; 6 – světle hnědošedá jílovitá hlína, 3 % čočky podloží, středně ulehlá; 7 – světle hnědošedá jílovitá hlína, 20 % proplástky šedé jílovité hlíny, středně ulehlá; 8 – tmavě hnědošedá jílovitá hlína, 40 % proplástky hnědookrové hlíny, ojediněle drobty UHL, středně ulehlá; 9 – středně žlutohnědá jílovitá hlína, středně ulehlá; 10 – světle žlutohnědá jílovitá hlína, 2 % světle hnědošedá jílovitá hlína, ojediněle drobty UHL, středně ulehlá – **Nálezy:** 83 ks K (hmotnost 1414 g), 1 ks KO (hmotnost 1 g), 169 ks M (hmotnost 7911 g), 36 ks KA (hmotnost 1957 g), 1 ks ŠI (intruze), 3 vzorky UHL (hmotnost 7 g), 1 ks bronzová záušnice, 1 ks skleněný korálek.

Funkce obou objektů ze starší doby železné není na základě pouhého vizuálního zhodnocení zjevná. Jde o relativně pravidelné jámy, vzniklé snad za účelem těžby stavebního materiálu, které poté sloužily jako jámy odpadní. Struktura nálezů (*Tab. 1* a *3*) neumožňuje předpokládat něco jiného. Na dně východního zahloubeného cípu objektu 6 byly deponovány dva větší ploché kameny (dle určení z autopsie pískovec) neidentifikovatelné funkce (*obr. 8*: 1, 2),

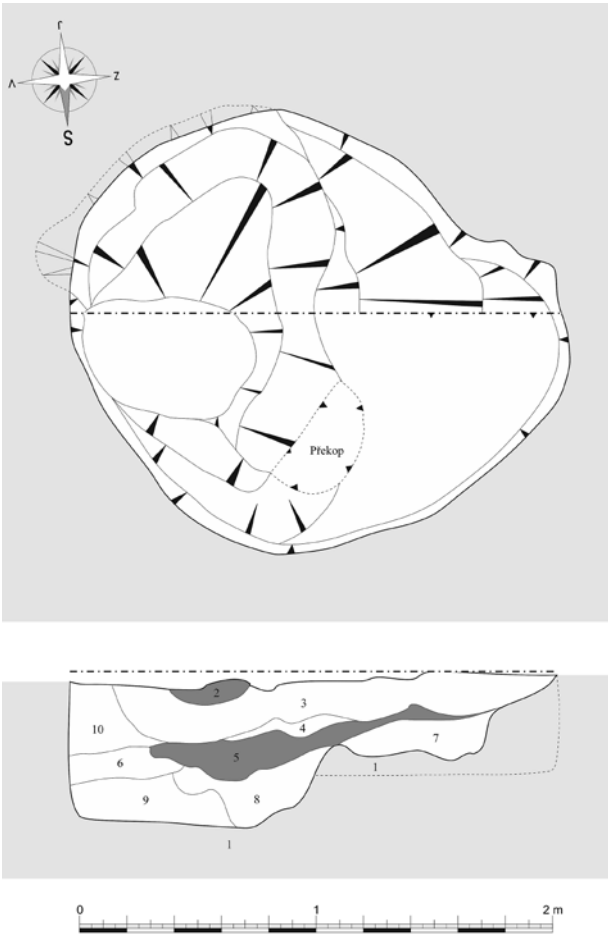

Obr. 4 Chotýš, objekt 7. Popis vrstev viz kapitola *Popis nálezové situace*. – *Fig. 4* Chotýš, feature 7. Description of layers see in chapter *Popis nálezové situace*.

v hloubce 40–60 cm pak byl nalezen úlomek ŠI dokládající, že na povrchu i pod ním se nacházely artefakty z doby poměrně intenzivního neolitického osídlení kultury s vypíchanou keramikou.

Fragmentarizace keramických zlomků (*tab. 2*) ukazuje, že největší zlomky byly nalezeny na dně objektu, jejich celkově největší počet se však nacházel ve svrchních vrstvách (0–40 cm), tj. v době, kdy již zcela jistě objekt fungoval jako odpadní jáma, resp. byl přirozeně zaplňován okolním sedimentem. Objekt 7 se v tomto směru jeví jako zajímavější. V hloubce 20–40 cm obsahoval vrstvu dobře vypálené mazanice, kterou bychom mohli interpretovat nejspíše jako trosky nějakého druhu pyrotechnologického zařízení (*obr. 11*).[9] Na úrovni skrývky se pak zhruba ve středu objektu rýsovalo kruhové propálení hlíny o průměru cca 30 cm zasahující max. do hloubky 20 cm. Svrchní vrstvy také obsahovaly nejvíce (80 %) keramických zlomků. Je tedy zřejmé,

[9] Dochovány byly i vzorky uhlíků, v tuto chvíli blíže neurčené.

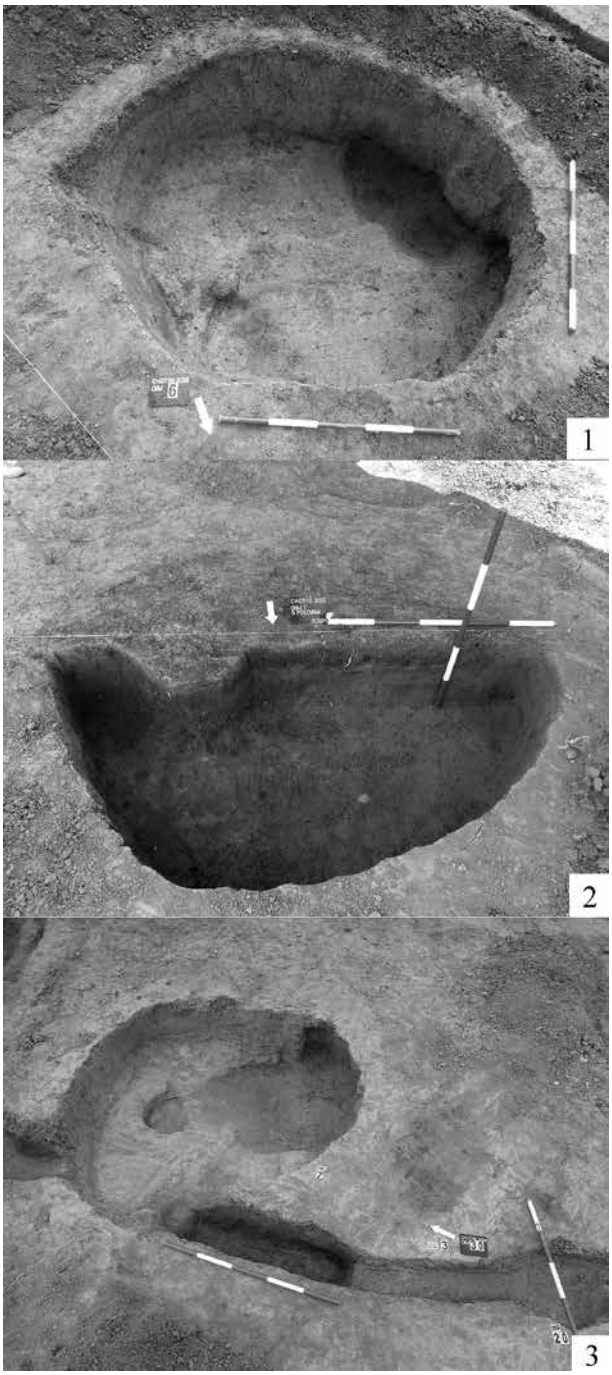

Obr. 5 Chotýš, terénní fotografie. 1 – objekt 6 po vybrání celé výplně (foto Z. Beneš), 2 – objekt 7 po vybrání severní poloviny (foto Z. Beneš), 3 – objekt 7 v superpozici se základovým žlabem mladoneolitického domu (foto J. Švach). – *Fig. 5* Chotýš, field photos. 1 – feature 6 after excavation of whole filling (photo by Z. Beneš), 2 – feature 7 after excavation of its northern half (photo by Z. Beneš), 3 – feature 7 in superposition with foundation ditch of neolithic house (photo by J. Švach).

že objekt nejprve posloužil jako místo k deponování trosek pecního zařízení a jeho svrchní vrstvy byly zaneseny běžnějším odpadem, částečně snad společně pozůstatky přepálené hlíny (*tab. 4*). Není vyloučeno, že propálené kruhové místo označuje prostor, nad kterým hořelo. K interpretaci konečného zániku obou objektů přispívají také keramické zlomky, které byly během zpracování zařazeny do pozdně halštatského (starolaténského) období (zlomky na *obr. 6*: 2, 3 a *obr. 10*: 2, 4). Pokud je jejich stáří určeno správně, naznačuje tak, že svrchní vrstvy objektů byly „v pohybu" nebo byly narušovány ještě v době o několik generací později.

Protože žádné další objekty stejného stáří na ploše nalezeny nebyly, můžeme předpokládat, že jejich pozůstatky byly zničeny orbou a následnou svahovou erozí, případně neodborně provedenou skrývkou nadloží, a dochovány zůstaly jen nejhlubší sídlištní objekty. Přítomnost dalších struktur však naznačují odklizené trosky pecního zařízení v objektu 7.

Popis nálezů a jejich vyhodnocení[10]

Objekt 6

Keramika

– vrstva 0–20 cm

1. Hrdlo a plece větší amforovité nádoby (zásobnice?). Plece od hrdla odděleny odsazením. VP hnědý až černošedý, hlazený, místy až leštěný. KH slídnatá. V 147 mm, Š 192 mm, Tl 8–9 mm. Pr CH13/204 (*obr. 6*: 1).

2. Okraj, hrdlo a plece hrnce s plastickou páskou v podhrdlí. Okraj kuželovitý, vně zesílený, svrchu seříznutý. Na svrchní části plecí zbytky odlomené plastické lišty. VP okrový až černošedý, hlazený. KH zrnitá. V 57 mm, Š 47 mm, Tl 9–10 mm. Pr CH13/204 (*obr. 6*: 2).

3. Okraj a spodek misky s ostře zataženým okrajem. Okraj jednoduchý, k hraně zeslabený. VP hnědý, hlazený, místy setřený. KH slídnatá. V 55 mm, Š 82 mm, Tl 7–9 mm. Pr CH13/204 (*obr. 6*: 3).

4. Hrdlo, plece a spodek situly. Přechod hrdla k plecím silně zalomený. VP černošedý, hlazený. KH jemněji plavená, s příměsí slídy. V 55 mm, Š 36 mm, Tl 3–5 mm. Pr CH13/204 (*obr. 6*: 4).

– vrstva 20–40 cm

1. Okraj, hrdlo a plece misky s ostrým lomem. Okraj jednoduchý, zaoblený, hrdlo mírně konvexní. VP tmavošedý, leštěný. KH jemně plavená a tvrději vypá-

[10] Popis zkratek: PrO – průměr okraje, PrHr – průměr hrdla, PrPl – průměr plecí, PrD – průměr dna, VP – vnější povrch, KH – keramická hmota, V – výška zlomku, Š – šířka zlomku, Tl – tloušťka stěny, Pr – přírůstkové číslo.

Tab. 1 Přehled nálezů podle mechanických vrstev v objektu 6. – *Tab. 1* Summary of finds according to mechanical layers in feature 6.

Vrstva	cm	Keramika		Kosti		Mazanice		Kameny		Uhlíky	ŠI
		počet	váha (g)	počet	váha (g)	počet	váha (g)	počet	váha (g)		
S polovina	0–20	27	809	0	0	7	137	10	4054	x	
	20–40	21	707	0	0	1	83	0	0		
	40–60	9	314	1	11	3	51	0	0		
	60–80	12	276	5	41	1	3	0	0		
	80–100	3	330	0	0	0	0	0	0		
J polovina	0–20	5	49	0	0	1	10	5	1980		
	40–60	10	327	2	4	0	0	4	672		1
	60–80	3	23	0	0	0	0	0	0		
	80–dno	3	9	0	0	1	8	3	11463		
Celkem		93	2844	8	56	14	292	22	18169		1

Tab. 2 Fragmentarizace keramiky v objektu 6. – *Tab. 2* Fragmentation of pottery in feature 6.

Vrstva	Keramika		počet %	váha %	index váha/Σ (g)
	počet	váha (g)			
0–20 cm	32	858	34,40 %	30,17 %	26,81
20–40	31	1034	33,34 %	36,36 %	33,35
40–60	9	314	9,68 %	11,04 %	34,89
60–80	15	299	16,13 %	10,51 %	19,93
80–100	6	339	6,45 %	11,92 %	56,50
Σ/průměr	93	2844	100,00 %	100,00 %	34,30

Tab. 3 Přehled nálezů podle mechanických vrstev v objektu 7. – *Tab. 3* Summary of finds according to mechanical layers in feature 7.

Vrstva	cm	Keramika		Kosti		Mazanice		Kameny		Uhlíky	ŠI
		počet	váha (g)	počet	váha (g)	počet	váha (g)	počet	váha (g)		
S polovina	0–15	11	186	1	1	37	2794	6	521		
	15–25	1	9	0	0	10	37	7	236		
	10–dno	5	36	0	0	5	114	1	17		
J polovina	0–20	56	1026	0	0	14	380	19	1096		
	20–40	4	109	0	0	103	4586	3	87	x	1
	40–dno	6	48	0	0	0	0	0	0		
Celkem		83	1414	1	1	169	7911	36	1957	0	1

Tab. 4 Fragmentarizace keramiky v objektu 7. – *Tab. 4* Fragmentation of pottery in feature 7.

Vrstva	Keramika		počet %	váha %	index váha/Σ (g)
	počet	váha (g)			
0–15/20 cm	67	1212	80,72 %	85,71 %	18,08
15/20–40	5	118	6,02 %	8,35 %	23,60
10/40–dno	11	84	13,26 %	5,94 %	7,37
Σ/průměr	83	1414	100,00 %	100,00 %	16,35

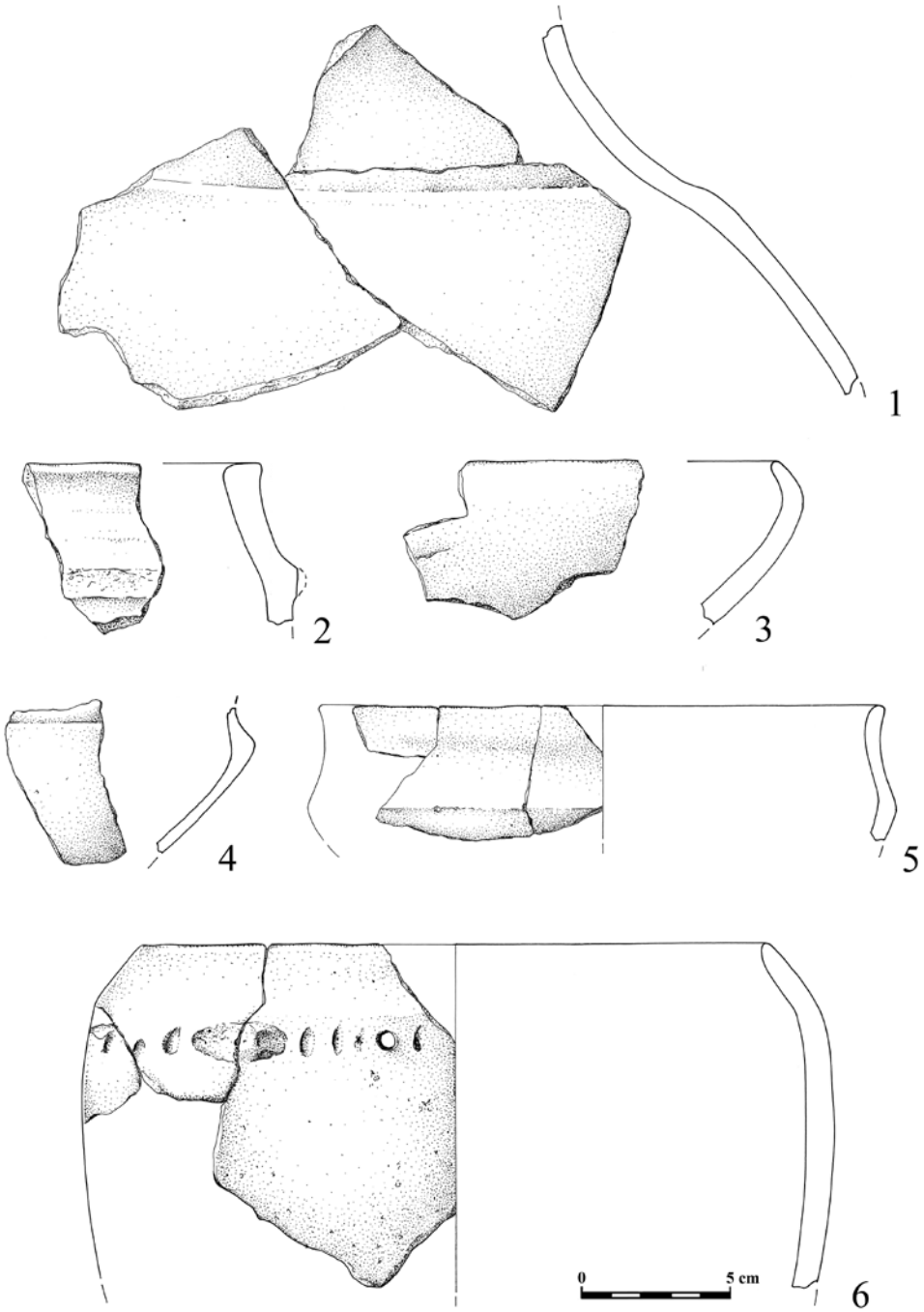

Obr. 6 Chotýš, objekt 6. Keramika. 1–4 – vrstva 0–20 cm, 5–6 – vrstva 20–40 cm. Kresba I. Vajglová. – *Fig. 6* Chotýš, feature 6. Pottery. 1–4 – layer 0–20 cm, 5–6 – layer 20–40 cm. Drawing by I. Vajglová.

lená. PrO 190 mm, PrHr 187 mm, PrPl 198 mm, Tl 4–7 mm. Pr CH13/214+265 (*obr. 6*: 5).

2. Okraj a plece soudkovitého hrnce. Okraj zatažený, jednoduchý. Na horní části plecí horizontální řada nehtových vrypů kombinovaných s plastickým pupíkem. Ve stejné hladině kruhový (reparační?) otvor o průměru 4–5 mm. VP okrovo-hnědý, hrubý (snad setřelý). KH hrubá, silně slídnatá. PrO 210 mm, PrPl 252 mm, V 115 mm, Tl 8–10 mm. Pr CH13/204+214 (*obr. 6*: 6).

3. Hrdlo a plece amfory. Plece od hrdla odděleny jemným odsazením, pod ním výzdoba motivu 3 (?) kruhových důlků, z nichž vedou šikmo dolů trojice rýh. VP hnědo-šedý, hlazený, místy stopy tenké leštěné vrstvičky. KH jemněji plavená, slídnatá. V 85 mm, Š 98 mm, Tl 9 mm. Pr CH13/214 (*obr. 7*: 1).

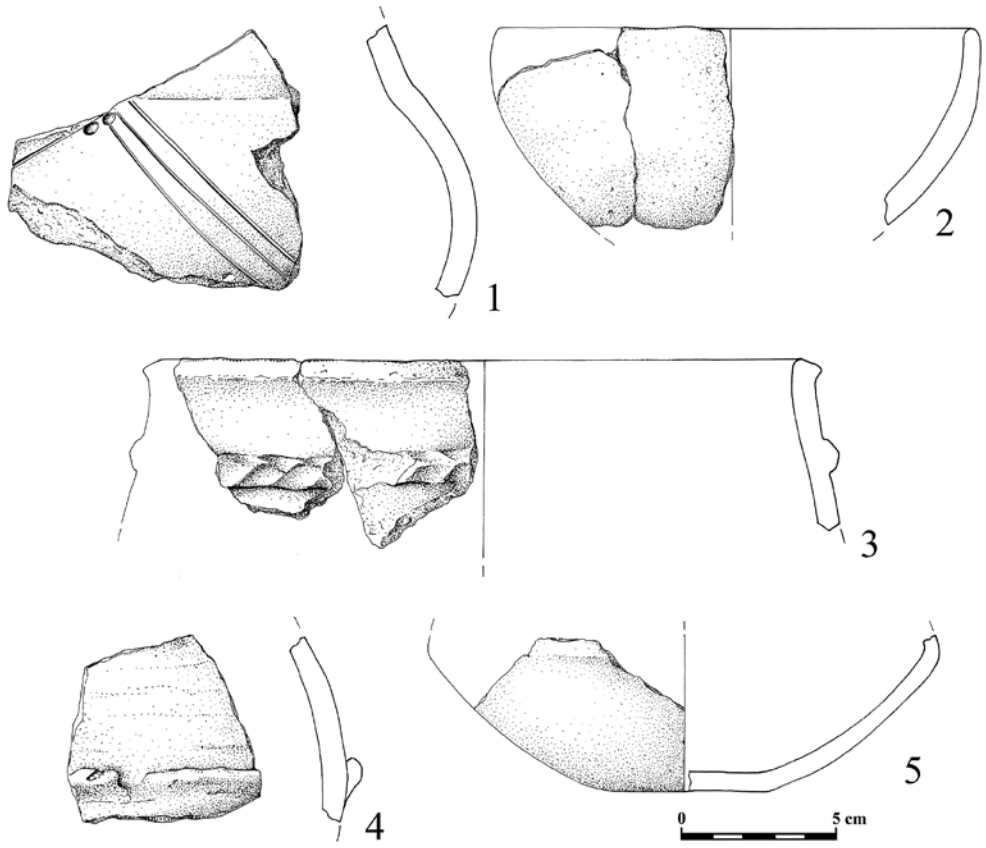

Obr. 7 Chotýš, objekt 6. Keramika. 1–2 – vrstva 20–40 cm, 3–5 – vrstva 40–60 cm. Kresba I. Vajglová. – *Fig. 7* Chotýš, feature 6. Pottery. 1–2 – layer 20–40 cm, 3–5 – layer 40–60 cm. Drawing by I. Vajglová.

4. Okraj a spodek polokulovité misky. Okraj jednoduchý, zaoblený. VP černošedo-hnědý, hrubý (původní povrch patrně setřelý). KH hrubší, slídnatá. PrO 154 mm, PrPl 158 mm, V 66 mm, Tl 8–10 mm. Pr CH13/214 (*obr. 7*: 2).

– vrstva 40–60 cm
1. Okraj a hrdlo soudkovitého hrnce s plastickou páskou v podhrdlí. Okraj kuželovitý, vně zesílený, svrchu seříznutý. Hrdlo opatřeno horizontální plastickou lištou zdobenou prstováním. VP černošedý, hlazený až leštěný. KH středně hrubá, slídnatá. PrO 218 mm, PrHr 215 mm, V 59 mm, Tl 8 mm. Pr CH13/35 (*obr. 7*: 3).
2. Plece opatřené plastickou lištou zdobenou šikmým přesekáváním. VP okrový, hlazený, místy dochovaná tenká vrstvička původního povrchu. KH středně hrubá, silně slídnatá. V 61 mm, Š 65 mm, Tl 8 mm. Pr CH13/35 (*obr. 7*: 4).
3. Plece, spodek a dno. Plece ostře zalomené, spodek mírně konkávní, dno nevýrazné. VP hnědošedý, hlazený. KH jemněji plavená, tvrději vypálená, slídnatá. PrPl 168 mm, PrD 54 mm, Tl 6 mm. Pr CH13/219 (*obr. 7*: 5).

Kameny

1. Větší plochý kámen, patrně pískovec (místní surovina?). Beze stop po opracování. Rozměry 397 × 271 mm, max Tl 89 mm, hmotnost 6420 g. Pr CH13/353 (*obr. 8*: 2).
2. Větší plochý kámen, patrně pískovec (místní surovina?). Beze stop po opracování. Rozměry 348 × 178 mm, max Tl 71 mm, hmotnost 5020 g. Pr CH13/354 (*obr. 8*: 1).
3. Menší plochý kámen, patrně pískovec (místní surovina?). Jedna strana je výrazně plochá, patrně upravená, stejně tak jedna z hran je výrazně rovná. Rovná plocha je patrně pracovní (brusnou) plochou. Rozměry 131 × 106 mm, max Tl 28mm, hmotnost 498 g. Pr CH13/203 (*obr. 8*: 3).

Objekt 7

Kovové předměty

1. Záušnice vyrobená z neuzavřené, do kroužku ohnuté bronzové tyčinky kruhového průřezu, jejíž konce se částečně překrývají. Jeden konec se mírně

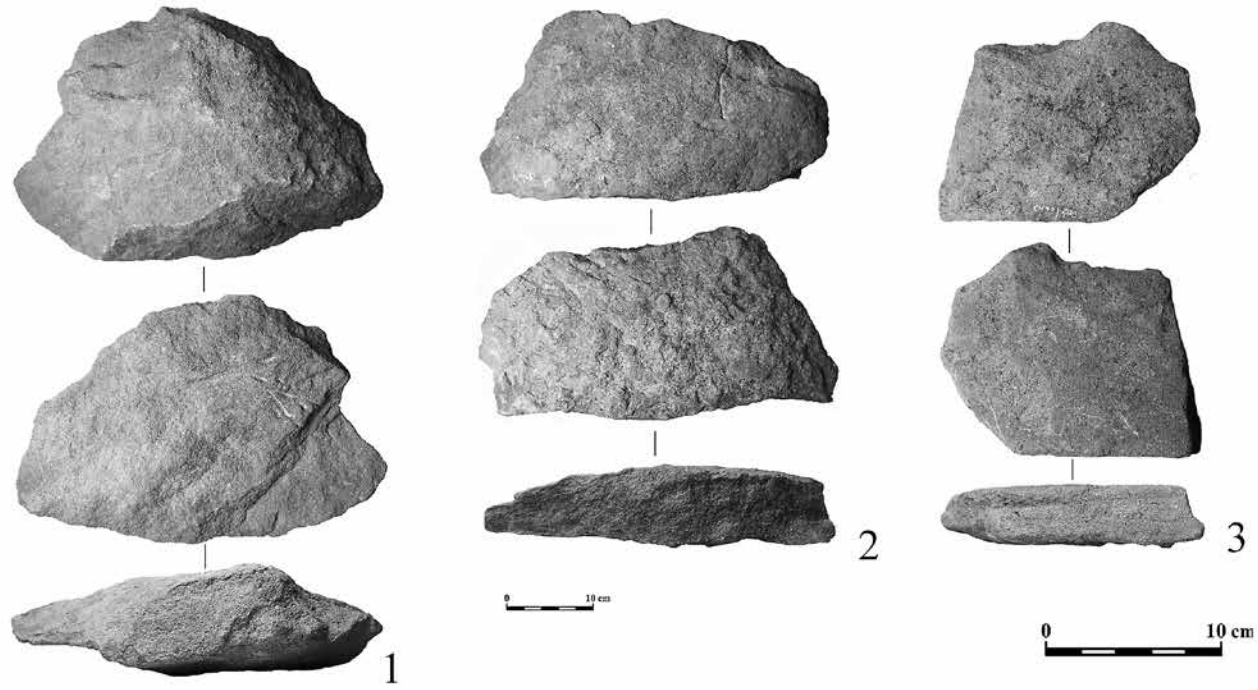

Obr. 8 Chotýš, objekt 6. 1–2 – ploché kameny z východního zahloubeného cípu dna, 3 – zlomek pískovcového brousku ze S poloviny objektu, hloubka 0–20 cm. – *Fig. 8* Chotýš, feature 6. 1–2 – flat stone slabs from the eastern sunken tip of the bottom, 3 – fragment of sandstone whetstone from the northern half, depth 0–20 cm.

zužuje, druhý se naopak knoflíkovitě rozšiřuje. Na několika místech povrchu lze pozorovat tmavošedé korozní vrstvy stříbra, patrně zbytky původního plátování, jehož část se dochovala pouze ve vnitřním zákrutu záušnice. Průměr 21 × 18 mm, průřez 4,9–5,3 mm, hmotnost po částečném očištění 7,5 g. Pr CH13/129 (*obr. 12*).

Skleněné předměty

1. Drobný čočkovitý korálek z průsvitného tmavě modrého skla. Pravidelný kruhový tvar o průměru 11 mm. Průměr průvleku 5 mm. V 5 mm. Pr CH13/166 (*obr. 9*).

Keramika

– vrstva 0–20 cm

1. Okraj, hrdlo a plece soudkovitého hrnce s plastickou lištou v podhrdlí. Okraj kuželovitý, vně zesílený, svrchu seříznutý. Hrdlo mírně konvexní. Přechod mezi hrdlem a plecemi opatřen horizontální plastickou lištou zdobenou oboustrannými šikmými vrypy. VP tuhovaný černošedý, leštěný (tenká vrstvička dochována místy i na vnitřním povrchu). KH zrnitý okrový materiál s příměsí tuhy. PrO 172 mm, PrHr 170 mm, PrPl 208 mm, V 80 mm, Tl 5–7 mm. Pr CH13/360 (*obr. 10*: 1).

2. Okraj a hrdlo. Okraj mírně vyhnutý, vně zesílený, zaoblený. VP šedohnědý, hlazený. KH středně zrnitá, slídnatá. V 40 mm, Š 52 mm, Tl 7–9 mm. Pr CH13/64 (*obr. 10*: 2).

3. Okraj a hrdlo. Okraj horizontálně vytažený, zeslabený. VP hnědo-černý, leštěný. KH jemněji plavená, slídnatá. V 28 mm, Š 43 mm, Tl 5–7 mm. Pr CH13/137 (*obr. 10*: 3).

4. Okraj a spodek misky se zataženým okrajem. Okraj jednoduchý, zaoblený. VP okrovo-tmavošedý,

Obr. 9 Chotýš, objekt 6. Skleněný korálek. – *Fig. 9* Chotýš, feature 6. Dark-blue glass bead.

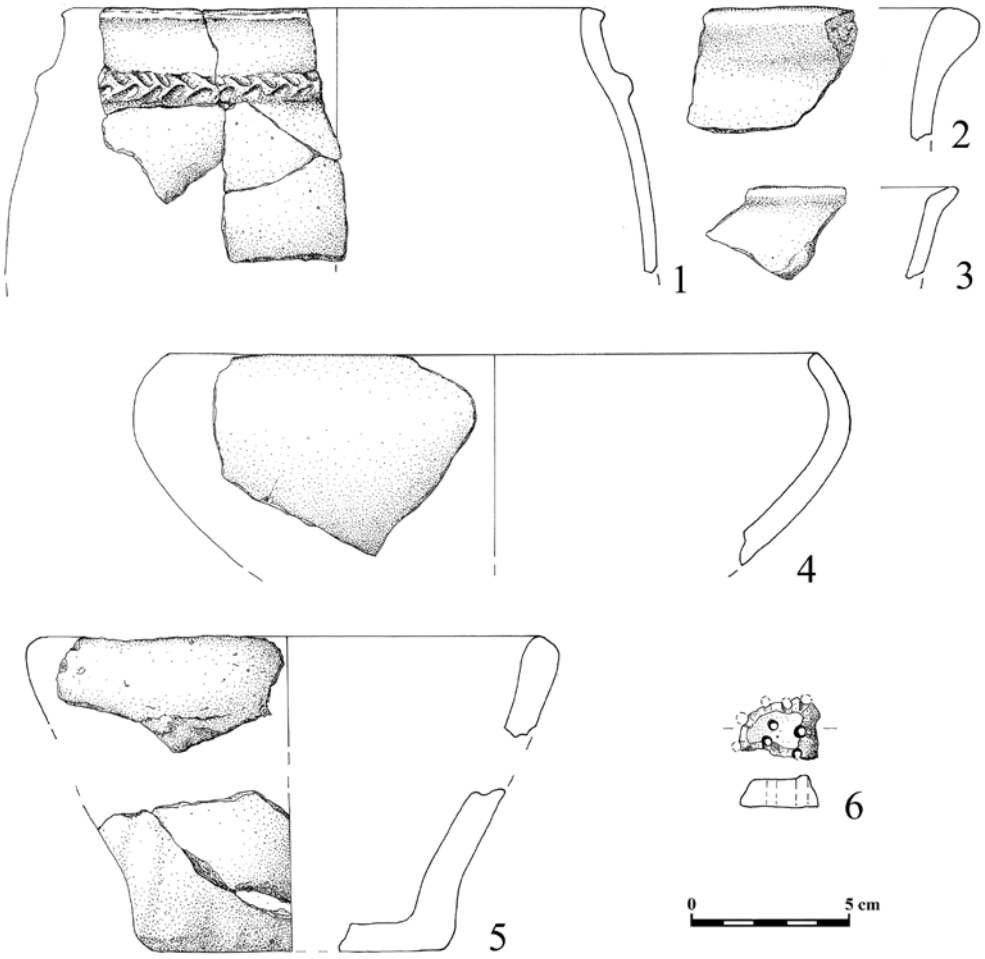

Obr. 10 Chotýš, objekt 7. Keramika. 1–5 – vrstva 0–20 cm, 6 – vrstva 10 cm – dno. Kresba I. Vajglová. – *Fig. 10* Chotýš, feature 7. Pottery. 1–5 – layer 0–20 cm, 6 – layer 10 cm – bottom. Drawing by I. Vajglová.

leštěný. KH jemněji plavená, slídnatá. PrO 207 mm, PrPl 229 mm, V 64 mm, Tl 6–7 mm. Pr CH13/137 (*obr. 10*: 4).

5. Jednoduchá rekonstruovatelná miska hrubého provedení s konickými stěnami. Okraj jednoduchý, zaoblený, stěny mírně konkávní, dno ostré. VP hnědo-tmavošedý, hrubý. KH hrubě zrnitá, silně slídnatá. PrO 170 mm, PrD 98 mm, V cca 100 mm, Tl 9–11 mm. Pr CH13/150 (*obr. 10*: 5).

– vrstva 10 cm – dno

1. Stěna cedníku/vykuřovadla. Dochováno 7 kruhových otvorů o průměru cca 2 mm. VP okrový, neupravovaný. KH středně zrnitá. V 20 mm, Š 25 mm, Tl 10 mm. Pr CH13/41 (*obr. 10*: 6).

Mazanice

1. Větší množství zlomků mazanice. Soubor obsahuje zlomky s původním povrchem konstrukce, ale žádný otisk kůlů nebo prutů. Soubor lze rozdělit do dvou skupin dle úpravy povrchu: 1) zlomky s bělavým hrubším povrchem[11], někdy mírně zaobleným, jindy mírně prohnutým či rovným a 2) zlomky s vyhlazeným nedrolivým povrchem tmavošedé barvy, výhradně zcela plochým. Na některých těchto zlomcích lze pozorovat zbytky hlinité vrstvičky, jež zde zůstala nalepena, snad v důsledku procesů, které v konstrukci probíhaly. Je možné, že jde o fragmenty povrchu totožné konstrukce, jen jiné její části (povrch vnitřní × vnější, atd.). Mazanicová hmota je u obou druhů zlomků vizuálně totožná. Rozměry největšího zlomku 89 × 89 mm, max Tl = 46 mm (hmotnost 350 g), celková hmotnost souboru 4586 g. Pr CH13/157 a CH13/174 (vrstva 20–40 cm v J polovině objektu); (*obr. 11*).

[11] Bělavá barva povrchu mazanice mohla vzniknout buď lehkým omítnutím vápennou vrstvičkou, nebo prostým vysrážením vápníku z hlíny, případně kontaktem s jinou látkou s obsahem vápníku (např. popel) – to jsou však pouze úvahy, které nejsou podloženy žádnou exaktní analýzou.

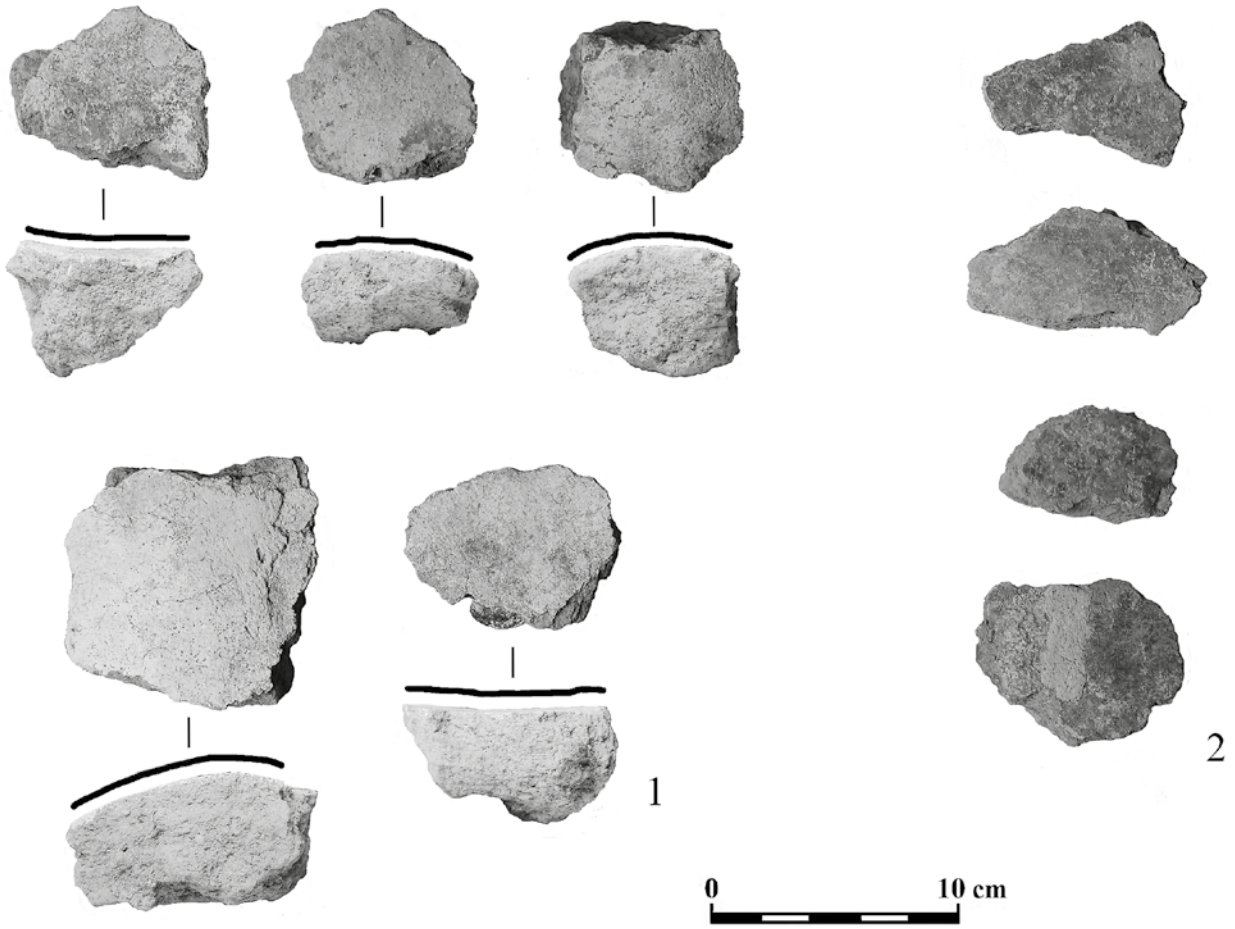

Obr. 11 Chotýš, objekt 7. Vybrané zlomky mazanice z trosek pyrotechnologického zařízení. 1 – mazanice se světlým hrubším povrchem, 2 – mazanice s hlazeným tmavošedým plochým povrchem. – *Fig. 11* Chotýš, feature 7. Selected fragments of daub from some pyrotechnological facility. 1 – daub of bright coarse surface, 2 – daub of smoothed dark-grey flat surface.

Spirálovitá záušnice

Na nálezy jinak nepříliš bohatý objekt 7 ukrýval malé archeologické překvapení. Byl jím na první pohled málo výrazný nespojitý kroužek vyrobený ze slitiny mědi (*obr. 12*). Jeho povrch byl degradován korozí a teprve odborné očištění v laboratořích Národního muzea umožnilo sledovat na něm zbytky stříbrného plátování.[12] Tímto pozoruhodným nálezem a především jeho kulturními souvislostmi se nyní budeme zabývat podrobněji.

Vzhledem k nejasné funkci tohoto šperku je využívaná terminologie v odborných publikacích poměrně variabilní. Je možné se setkat s výrazy jako „klínovitá náušnice“, „hadovitá záušnice“, „nail-shaped hair spiral“, „Schläfenring“, „Ohrring“, „Lockenring“, „spiralfömige Gehänge“, „Haarringe“, „Pontus-Ohrring“, etc. (*Kemenczei 2001–2002*, 29). Pro účely tohoto příspěvku byl autory zvolen název „*spirálovitá záušnice*“, který v kontextu s nálezy z oblastí střední Evropy nejlépe charakterizuje celkový tvar a také funkci zkoumaného šperku. Cílem následujícího textu je prezentace výskytu spirálovitých „skytských“ záušnic na území Čech a stručný přehled této problematiky v kontextu střední Evropy.

Spirálovité záušnice můžeme považovat za jeden z nejvýraznějších šperků ze skupiny nálezů patřících k okruhu kultury Vekerzug (*Chochorowski 1985*, 61–62). Záušnice jednoho typu se mohly v hrobech této kultury nacházet zároveň jak v oblasti ušních kůstek, tak i spánkových kostí, kde byly pravděpodobně součástí pokrývky nebo ozdoby hlavy. Nakonec i samotný tvar pevné spirály svinuté ze silnějšího drátu nabízí širší využití v roli záušnice. V jednom hrobě se může vyskytovat několik záušnic různých typů, což prozrazuje i možné nošení tohoto šperku v roli přívěšků na plátěné stuze, diadému, popřípadě jako ozdobného elementu ženského účesu (*Hrala 1976*, 602; *Bukowski 1977*, 215–216; *Kemenczei*

[12] Viz příspěvek *Kozáková – Fořt – Zlámalová-Cílová* v tomto svazku.

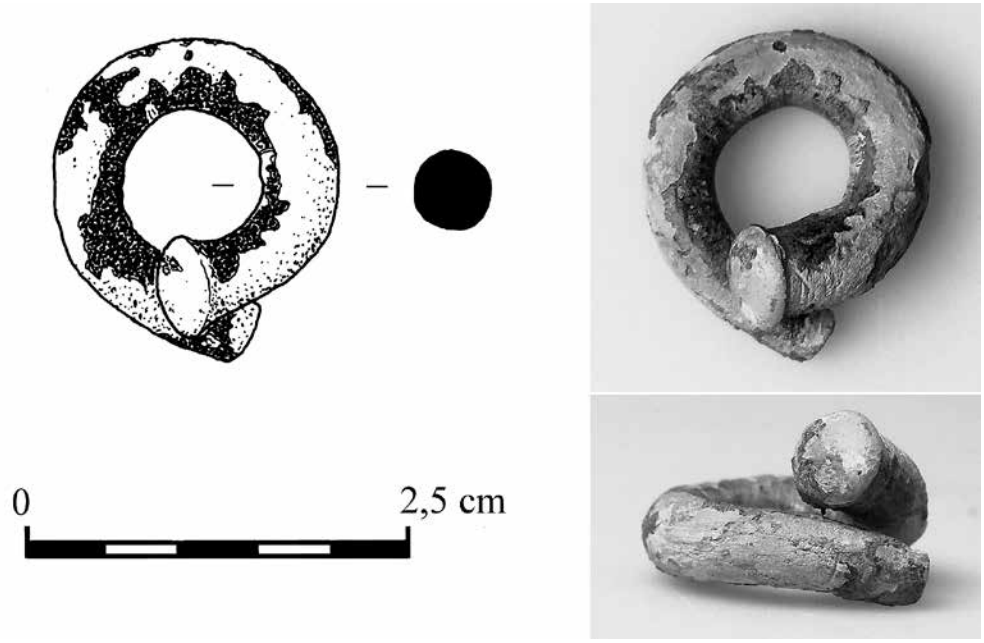

Obr. 12 Chotýš, objekt 6. Spirálovitá záušnice. Kresba Z. Beneš. – *Fig. 12* Chotýš, feature 6. Bronze hair-spiral. Drawing by Z. Beneš.

2001–2002, 29).[13] Je obtížné určit, zda šlo o čistě ženský nebo mužský šperk. Na území jak lužické kultury[14], tak kultury Vekerzug se spirálovité záušnice objevují převážně v žárových hrobech, kde je genderová identifikace problematická. I přes nedostatek antropologického materiálu je však možné tvrdit, že v kontextu středoevropského území, konkrétně pak oblasti Karpatského oblouku, se spirálovitá záušnice vyskytuje převážně v hrobech s ženským pohřebním inventářem (*Kozubová 2013*, 26). Na straně druhé je ovšem doloženo několik příkladů výskytu záušnic i v hrobech se zbraněmi (např. Szentes-Vekerzug, hr. 30; Törökszentmiklós-Surján, hr. 90; Tiszavasvári-Csárdapart, hr. 32; Tiszakeszi-Fáy; Vámosmikola, hr. 48), které byly tedy identifikovány jako mužské pohřby (*Kemenczei 2001–2002*, 61).

Esovitě prohnuté záušnice patřily k nejčastěji se vyskytujícím ženským šperkům v oblasti severního Přičernomoří v 7.–3. století př. n. l. (*Petrenko 1978*, 21). Detailním typologickým rozborem skytských náušnic a záušnic se ve své práci zabýval V. G. Petrenko (*op. cit.*), který na základě komparativní analýzy vyčlenil celkem 35 typů toho šperku. Skytské záušnice se vyznačují značnou variabilitou tvarů a typů. Jsou často lité do formy a vyrobeny převážně z bronzu, vzácně se nacházejí záušnice ze zlata nebo elektronu. Pro účely tohoto příspěvku budou diskutovány jen ty základní Petrenkovy typy, které mohou mít genetickou spojitost se záušnicemi vyskytujícími se na území střední Evropy. Zde stručně uvádíme charakteristiku pěti z nich (typy 4 a 5 jsou pouze stručně zmíněny):

Typ 1: hlavní skupina záušnic spojených s prostředím severního Přičernomoří. Drát záušnice je tenčí a kruhového průřezu, s kulatým nebo hrotitým zakončením. Převážná většina těchto záušnic se nachází v hrobových kontextech a je datována do 6.–5. století př. n. l., ačkoli některé nálezové celky jsou datovány i do 7. století př. n. l. (*obr. 13*: 7, 11–13); (*Sulimirski 1936*, 24; *Chochorowski 1985*, 65; *Kemenczei 2001–2002*, 64). Velice blízké typu 1 jsou typy 4 a 5, které se liší pouze prohnutím horního zakončení (*obr. 13*: 8).

Typ 2: tvoří svéráznou skupinu šperků, kde můžeme pozorovat přímou inspiraci prací středomořských řemeslníků. Nelze však jednoznačně tvrdit, zda jde o místní výrobu a snahu o přebírání jižních vzorů, nebo o práci řeckých šperkařů přizpůsobenou místním požadavkům (*obr. 13*: 9).

Typ 3: záušnice ze silnějšího drátu. Konce záušnice mohou být vytepány do menší hlavičky. Záušnice se nejvíce objevují v oblasti západního Podolí (*obr. 13*: 14, 15). Za hlavní oblast výskytu těchto záušnic bylo označeno území pravého břehu Dněpru a západní-

[13] I v tomto případě je problematické s jistotou určit přesnou funkci tohoto šperku, tj. zda sloužil v roli náušnice nebo spirálky zdobící pokrývku hlavy. S největší pravděpodobností můžeme hovořit o multifunkčním užití (*Moskwa 1963*, 258; *Petrenko 1978*, 21).

[14] Užíváme-li v tomto textu pojmu „lužická kultura“, pak je jím míněn celý kulturní komplex lužických popelnicových polí. V kontextu tohoto příspěvku pak především jeho fáze ze starší doby železné, tj. Ha C-D.

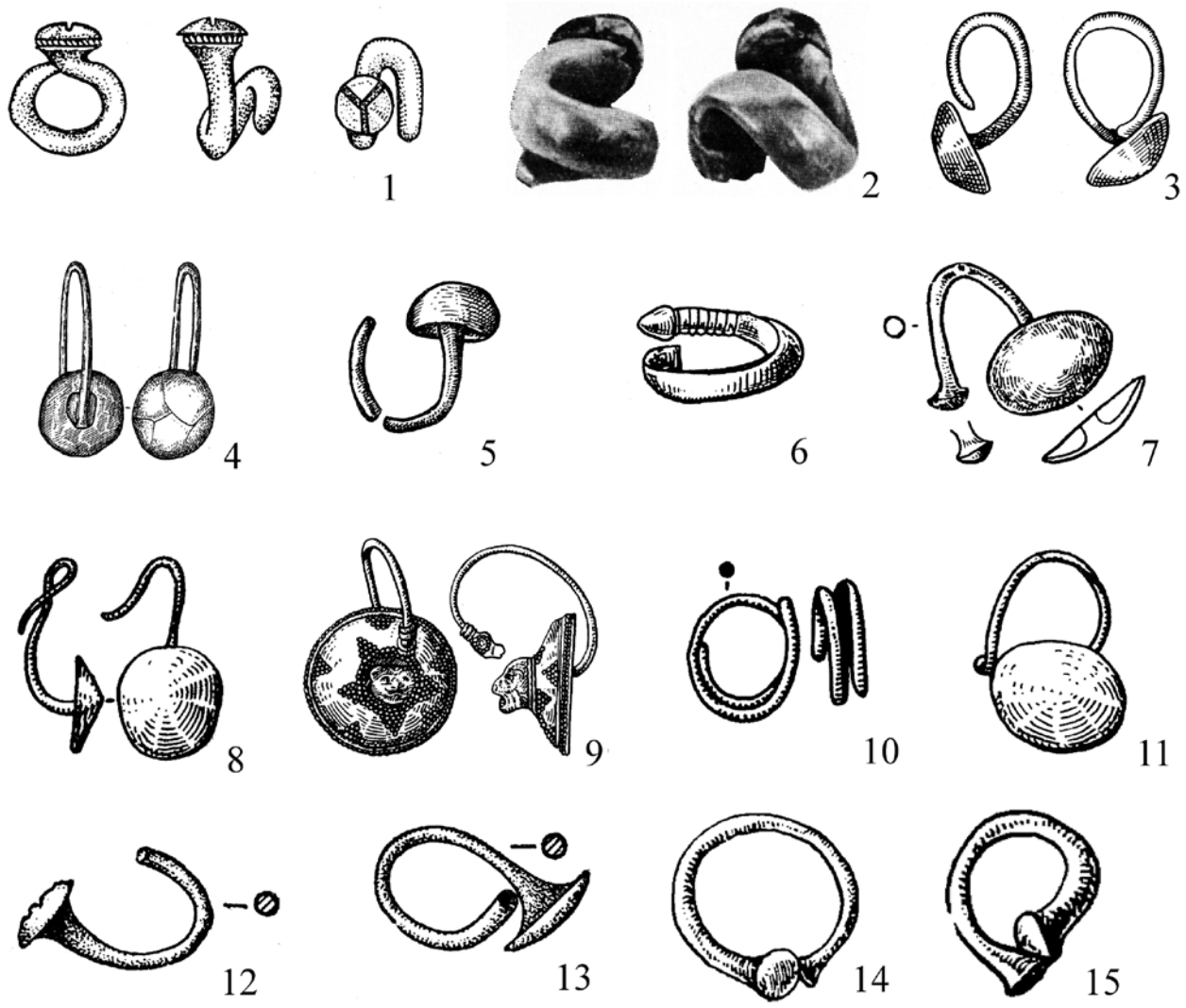

Obr. 13 Záušnice z prostředí východní Evropy. 1 – Vysokaja Mogila, hr. 5; 2 – Ľvovo; 3 – Mal-Muz, hr. 1; 4 – Mal-Muz, hr. 3; 5 – Mal-Muz, hr. 3; 6 – Čerkes Kermen, hr. 1; 7 – Mošny; 8 – Grišency; 9 – Jemčicha; 10 – Makejevka; 11 – Ivachnovcy; 12, 13 – Čeremuchny, mohyla 4; 14 – Nemirovskoje gorodiše; 15 – Bolšaja Jablonovka. Bez měřítka. Podle *Kris 1981*, *Liberov 1962*, *Meljukova 1989* a *Petrenko 1978*. – *Fig. 13* Hair-spirals from East Europe. 1 – Vysokaja Mogila, hr. 5; 2 – Ľvovo; 3 – Mal-Muz, hr. 1; 4 – Mal-Muz, hr. 3; 5 – Mal-Muz, hr. 3; 6 – Čerkes Kermen, hr. 1; 7 – Mošny; 8 – Grišency; 9 – Jemčicha; 10 – Makejevka; 11 – Ivachnovcy; 12, 13 – Čeremuchny, mohyla 4; 14 – Nemirovskoje gorodiše; 15 – Bolšaja Jablonovka. Without gauge. After *Kris 1981*, *Liberov 1962*, *Meljukova 1989* and *Petrenko 1978*.

ho Podolí, odkud se postupně šíří směrem na sever (do oblasti tzv. lesních kultur) a na západ do prostředí lužické kultury, kde byl tento šperk buď lokálně napodobován, nebo jde o přímé importy ze skytské oblasti (*Moskwa 1963*, 257–258; *Petrenko 1978*, 25).

Je však nutno zmínit i další typologický rozbor spirálovitých záušnic z území skupiny Vekerzug, který ve studii uvádí *J. Chochorowski* (*1985*). Podle základních znaků rozdělil nálezy záušnic na dvě skupiny:

1. Záušnice tvarované ze silného drátu kruhového nebo čtvercového průřezu, vyrobeného převážně z bronzu a následně plátovaného stříbrem, zlatem nebo elektronem. Do této skupiny patří typy jeho 1–12.
2. Větší skupina záušnic/náušnic z tenčího, občas tordovaného drátku, popřípadě zlatého pásku různých velikostí. Odpovídají typům 15 a 16 podle Chochorowského, kam patří menší spirálovité záušnice s kuželovitým nebo hřibovitým ukončením. Jsou morfologicky nejblíže nálezům ze severního Přičernomoří. Odpovídají typům 1 a 4–5 podle Petrenka (*Párducz 1973*, 36–37; *Chochorowski 1985*, 64–65).

Typologickým rozborem záušnic vekerzugské kutury se zabývala také S. Dušeková v rámci zpraco-

vání nálezů z hrobů v Chotíně na jižním Slovensku, kde byl hlavním kritériem tvar zakončení záušnic: „gombík“ nebo kuželové zakončení (*Dušek 1977*, 16). Nesmíme opomenout ani nejnovější práci zabývající se novým zpracování pohřebiště v Chotíně (*Kozubová 2013*), která systematicky vyhodnotila celý nálezový fond. Na základě průřezu drátu byly A. Kozubovou vyčleněny tři základní skupiny „hadovitých záušnic“: Typ I – záušnice s nezdobeným tělem; Typ II – záušnice s vroubkovaným tělem; Typ III – záušnice s plasticky zdobeným tělem (*op. cit.*, 27–28).

Detailnímu členění byly podrobeny záušnice v článku K. Moskwy, který se zabýval fenoménem spirálovitých záušnic v prostředí lužické kultury na území její tarnobřežské skupiny na základě nálezů z pohřebiště v Trzęsówce. Rozdělil je na dvě základní skupiny: I – terčovité (s tenčím drátem a tence vytepanou hlavičkou) a II – čepovité (vyznačující se silnějším drátem a robustnější hlavičkou). Autor poukazuje na pravděpodobný skytský původ toho šperku, který byl ale převzat z řeckého prostředí. Spirálovité záušnice jsou nejrozšířenějším druhem šperku spojovaného se skytským kulturním okruhem na území lužické kultury (*Moskwa 1963*, 257). V souhrnném zpracování spirálovitých záušnic z území lužické kultury vyčlenil *Z. Bukowski* (*1977*) čtyři základní typy: diskovité, hřebíkovité, trubkovité a záušnice s krátkým tělem.

Na základě výše uvedeného přehledu výskytu spirálovitých záušnic je můžeme rozdělit na dvě základní typologické skupiny:

skupina I – záušnice stočené ze silnější tyčinky, buď s rovným, nebo kuželovitým zakončením. Jejich těla jsou často plátována drahým kovem, na silnějším konci mívají knoflíkovité zakončení (*obr. 14*: 1–26).

skupina II – záušnice stočené z tenčího drátu, s kuželovitou nebo „hřibovitou“ hlavičkou (*obr. 14*: 27–36).

Záušnice z obou skupin se často vyskytují souběžně na jednom území (převážně v kontextu lužické kultury a v oblasti Karpatského oblouku) ve stejném chronologickém období. Je možné vyjmenovat hlavní typologické jevy, které lze pro tuto skupinu šperků označit jako dominantní:

– záušnice mají esovitě prohnuté nebo stočené tělo tvořené drátem nebo bronzovou tyčinkou. Výrazným znakem je tloušťka samotného drátu. V současné době rozlišujeme záušnice s robustnějším tělem, které jsou typické pro středoevropské nálezy, a s tenčím drátem, kterým se vyznačují nálezy z prostředí Karpatského oblouku a samotného území severního Přičernomoří.
– robustnější záušnice jsou poměrně často plátovány stříbrnou, zlatou nebo elektronovou fólií. Objevují se ale také kusy, které jsou celé vyrobeny z drahých kovů (*Chochorowski 1985*, 61; *Miroššayová 2012*, 258). Na některých příkladech můžeme pozorovat pozoruhodnou šperkařskou práci a využití poměrně náročných technik jako je granulace nebo filigrán (*obr. 14*: 2, 3, 11). Záušnice první skupiny jsou vždy lité a lze pozorovat několik způsobů úpravy jejich povrchu. Buď je tedy hladký, v průřezu je pak záušnice kruhová nebo mírně hraněná. Někdy je povrch upraven jemným vroubkováním (*obr. 14*: 4–7, 11, 23, 25, 26), samotné tělo záušnic je poměrně často zakončeno kuželovitou nebo „hřibovitou“ hlavičkou, která může být odlita a následně vytepáním upravena společně s drátem. Často se ale setkáváme i následným nasazením tence vytepané hlavičky k tělu, v tomto případě ovšem hrozí i její ztráta jak během užívání, tak třeba během postdepozičních procesů. Jemně vytepaná kuželovitá hlavička může nést stopy poměrně sofistikované výzdoby, například granulace nebo filigránu (*Stolzová – Šulová 2011*, 357; *Kozubová 2013*, 27–28).

Záušnici nalezenou v Chotýši je možné zařadit do klasifikační skupiny I – záušnice vyrobené ze silnější bronzové tyčinky kruhového průřezu. I přes špatný stav dochování byla záušnice původně plátovaná po celém povrchu tenkým plechem ze slitiny zlata a stříbra. O způsobu provedení této povrchové úpravy svědčí několikanásobné „zářezy“ na povrchu samotné záušnice. Záušnice je na silnějším konci knoflíkovitě zakončena. Kuželovité zakončení na druhém, užším konci, které je typické pro tento typ záušnic, se nedochovalo. Na základě konzervátorské zprávy je možné soudit, že tato konkrétní záušnice žádné zakončení nikdy neměla. Tato skutečnost poukazuje na možnost existence dvou podskupin: záušnice s kuželovitým zakončením a záušnice s hladkým zužujícím se koncem.

Výskyt a původ spirálovité záušnice

Výskyt spirálovitých záušnic v kontextu střední Evropy je přímo spojován s integrací skytského kulturního prvku do oblasti Karpatského oblouku. Je vhodné zmínit i úvahy o domácím (oblast dnešního Maďarska) původu záušnic I. typu podle *Petrenka* (*1978*, 26) s následným pronikáním na území západního Podolí a dál do severního Přičernomoří. Tvarově blízký typ se objevuje i v oblasti jihovýchodní Panonie, kde se v pozdní době bronzové (kultura Dalj) až časné době halštatské objevuje specifická ozdoba – záušnice z bronzového drátu s knoflíkovým zakončením (např. Batina – *obr. 14*: 24, Glasinac, Donja Dolina etc.); (*Metzner-Nebelsick 2002*, 434). Na základě těchto příkladů je možné se přiklánět k možnosti existence tvarově podobného šperku, nikoli však výchozího typu, který je primárně spojován se

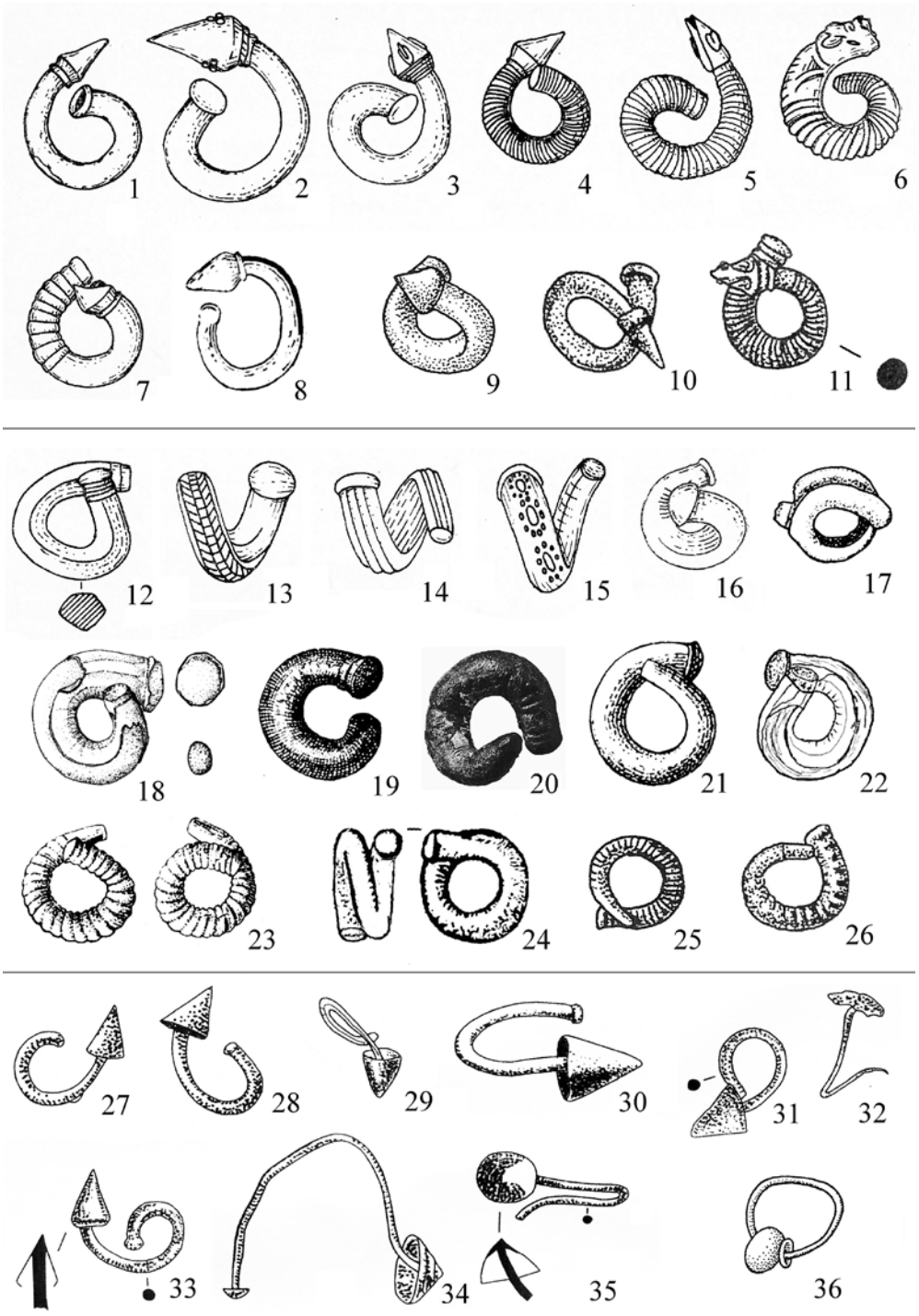

Obr. 14 Záušnice z prostředí střední a jižní Evropy. 1 – Tápioszele, hr. 425; 2 – Vámosmikola-Istvánmajor, hr. 27; 3 – Chotín I-A, hr. 72; 4 – Chotín I-B, hr. 79; 5, 6, 13, 15 – Piliny; 7 – Hortobágy-Árkus; 8, 21, 23 – Chotín; 9 – Csárdaszállás, hr. 22; 10, 26 – Balmazújváros, Hortobágy-Árkus, hr. 25; 11 – Tiszavasvári-Csárdapart, hr. 48; 12 – Buj; 14 – Tiszavasvári-Csárdapart, hr. 26; 16 – Tápioszele, hr. 379; 17 – Glăvăneşti; 18 – Kozinec; 19 – Břežánky; 20 – Sedlec; 22, 33 – Tápiószele; 24 – Dalj; 25 – Szentes-Vekerzug, hr. 30; 27, 28 – Csongrád; 29 – Nevycke; 30 – Băiţa; 31 – Nógrádkövesd; 32 – Szerencz; 34 – Hajdúdorog; 35 – Tápioszentmárton; 36 – Békécsaba-Fényes. Bez měřítka. Podle *Dušek 1966*, *Chochorowski 1985*, *Kemenczei 2001–2002*, *Stolzová – Šulová 2011, Miroššayová 2012*. – *Fig. 14* Hair-spirals from Central a South Europe. 1 – Tápioszele, hr. 425; 2 – Vámosmikola-Istvánmajor, hr. 27; 3 – Chotín I-A, hr. 72; 4 – Chotín I-B, hr. 79; 5, 6, 13, 15 – Piliny; 7 – Hortobágy-Árkus; 8, 20, 21, 23 – Chotín; 9 – Csárdaszállás, hr. 22; 10, 26 – Balmazújváros, Hortobágy-Árkus, hr. 25; 11 – Tiszavasvári-Csárdapart, hr. 48; 12 – Buj; 14 – Tiszavasvári-Csárdapart, hr. 26; 16 – Tápioszele, hr. 379; 17 – Glăvăneşti; 18 – Kozinec; 19 – Břežánky; 22, 33 – Tápiószele; 24 – Dalj; 25 – Szentes-Vekerzug, hr. 30; 27, 28 – Csongrád; 29 – Nevycke; 30 – Băiţa; 31 – Nógrádkövesd; 32 – Szerencz; 34 – Hajdúdorog; 35 – Tápioszentmárton; 36 – Békécsaba-Fényes. Without gauge. After *Dušek 1966*, *Chochorowski 1985*, *Kemenczei 2001–2002*, *Stolzová – Šulová 2011*, *Miroššayová 2012*.

skytským kulturním okruhem, kde se vyskytuje mezi 7. a 5., případně až 4. stoletím př. n. l. (*Sulimirski 1936*, 24; *Kemenczei 2001–2002*, 64; *Kozubová 2013*, 30–31). Nálezy záušnic ve střední Evropě a v oblasti Karpatského oblouku jsou spojeny s pronikáním nomádských (skytských) kulturních prvků na konci doby halštatské, konkrétně s tzv. vekerzugskou kulturou. Počátek skytského vpádu do Karpatské kotliny je tradičně datován do poloviny 6. století př. n. l., nejpozději do poslední čtvrtiny 6. stol. př. n. l. (*Sulimirski 1961*, 793–795; *Párducz 1974*, 330; *Parzinger – Stegmann-Rajtár 1988*, 175; *Miroššayová 2012*, 258). Vzácně se však objevuje i poměrně časné datování záušnic do 2. poloviny 7. století př. n. l. (*Kemenczei 2001–2002*, 65–70). Je pravděpodobné, že nomádská etnika se smísila s neskytským obyvatelstvem různého původu, takže došlo také k míšení s domácí složkou hmotné kultury. Vzhledem k tomuto faktu je možné vyčlenit několik základních složek vekerzugské hmotné kultury: 1. domácí základní složka, 2. hmotná kultura východního skytského původu, 3. výrobky z řeckých dílen a 4. domácí imitace východních a jižních vzorů. Trvání vekerzugské kultury je ukončeno v polovině 4. století př. n. l., pravděpodobně v důsledku příchodu keltského etnika (*Novotný – Novotná 1990*, 105). Předměty spojené s vekerzugskou kulturou se objevují i na Moravě, ale v mnohem menším množství. Pronikání vekerzugského vlivu do moravského prostředí se datuje většinou do 2. poloviny 6. století př. n. l., tj. do stupně Ha D2. V archeologických kontextech se společně objevují domácí nálezy a nálezy pocházející z vekerzugské oblasti. Území jižní Moravy a Dolního Rakouska tak můžeme považovat za západní hraniční okraj rozšíření těchto předmětů (*Golec 2003*, 104–112). Na území ovládaném vekerzugskou kulturou je spirálovitá záušnice výrazně zastoupená převážně ve funerálním kontextu. Za zmínku stojí především pohřebiště v Chotíně, kde se našel jeden z největších souborů tohoto šperku (*obr. 14:* 3, 4, 8, 21, 23); (*Hrala 1976*, 602).[15] Na území Čech jsou spolu s nálezem z Chotýše zatím známy pouze čtyři exempláře spirálovitých záušnic: bronzová záušnice plátovaná slitinou zlata a stříbra v prostoru časně laténské dílny v Kozinci, okr. Praha-západ (*obr. 14*: 18); (*Stolzová – Šulová 2011*), bronzová záušnice s knoflíkovitým zakončeným plátovaná zlaceným stříbrem z Březánek, okr. Teplice (*obr. 14*: 19); (*Hrala 1976*), bronzový exemplář, rovněž s plátováním zlata a stříbra ze Sedlce, okr. České Budějovice (*obr. 14*: 20); (*John – Štěpánek 2012*). Pro území Moravy zatím disponujeme jediným publikovaným nálezem bronzové záušnice plátované zlaceným stříbrem a opatřené knoflíkovitým zakončením z Nové Vsi u Ivančic (*Skutil 1943*).[16]

Vysvětlení původu a vývoje tohoto šperku vyžaduje obsáhlou a důkladnou analýzu, v tomto textu proto uvedeme jen základní přehled potřebný pro kontextuální začlenění pojednávaného nálezu. Jednou ze starších hypotéz, kterou zastával *A. I. Terenožkin* (*1976*, 161, 202), je původ záušnic z oblasti Sibiře, konkrétně z horního toku řeky Ob (irmenská skupina), kde se nacházely náušnice tvarově podobné skytským. Zmíněná teorie nenalezla u vědecké obce podporu vzhledem k chronologickým nesrovnalostem a poměrně velké zeměpisné vzdálenosti. Navíc v kontextu severního Přičernomoří nebyly nalezeny další artefakty poukazující na jakoukoliv kulturní spojitost se sibiřským prostředím. Při hledání původu spirálovité záušnice je třeba se podívat i na hmotnou kulturu severního Přičernomoří ještě v předskytské době. Ta je často spojována s kočovným kmenem Kimmerių – skupiny Černogorovka i Novočerkasskaja. V několika mohylách spojovaných s kimmerijským etnikem byly nalezeny záušnice výrazně se podobající vekerzugským nálezům. Byly vyrobeny ze silné tyčinky stočené do pevné spirály. Šperky byly nalezeny na několika nalezištích: Vysokaja Mogila – mohyla 5 (*obr. 13*: 1); Čečeljevka – mohyla 2, pohřeb 4; Celinnoje – mohyla 16, pohřeb 3 z území stepního Krymu, dvě záušnice byly nalezeny v mohyle u Lvova (*obr. 13*: 2).[17] Zajímavostí je, že tento šperk byl nošen jak ženami, tak i muži (Vysokaja Mogila); (*Metzner-Nebelsick 2002*, 435; *táž 2004*, 288; *Kločko – Vasina 2004*, 196). Tvarově se tento druh šperku nejvíce podobá nálezům z prostředí vekerzugské kultury. Představuje silný drát stočený do pevné spirály s široce vytepaným zakončením, často zdobeným rytím. Předskytské záušnice ovšem působí oproti mladším středoevropským nálezům poměrně robustně. Bezpochyby zajímavým nálezem je záušnice z elektronu z oblasti Bukoviny z lokality Glăvăneşti Vechi (*obr. 14*: 17). Samotný pohřeb a v něm nalezený inventář jsou datovány ještě do předskytského období, konkrétně jsou přiřazeny ke skupině Füzesabony-Mezöcsät (*Metzner-Nebelsick 2002*, 436).

Dalším vzdáleným kulturním okruhem, kde je možné pozorovat výskyt tohoto šperku, je tzv. kobanská kultura, a to v jak její západní, tak i ve východní skupině. I zde byl tento šperk využíván jako ozdoba účesu nebo pokrývky hlavy. Stejně

[15] Ve střední Evropě představuje největší ohnisko rozšíření spirálovitých záušnic oblast thráko-skytského kulturního okruhu, konkrétně oblast východně od Dunaje v horním a středním Potisí.

[16] Lze předpokládat, že toto překvapivě nízké číslo je dáno pouze aktuálním stavem výzkumu, resp. stavem publikování nových nálezů.

[17] Záušnice byly vyrobeny ze zlata (Vysokaja Mogila), elektronu (Čečeljevka, Dimitrovo) nebo byly plátovány drahým kovem (Achmylovo, Celinnoje, Lvov).

jako u záušnic ze stepní a lesostepní oblasti současné Ukrajiny v předskýtské době, i zde jde o šperk nošený jak muži, tak i ženami, přičemž mužské pohřby obsahují převážně jen jednu záušnici, kdežto ženské mohou mít i několik typů tohoto šperku. V kontextu západní skupiny kobanské kultury je příznačná variabilita tvarů a použité výzdoby. Setkáváme se zde s jednoduchými záušnicemi, tvarově blízkými těm z prostředí západního Podolí nebo lužické kultury. Nechybí ani nálezy tvarově podobné „kimmerijským" šperkům, záušnice ze silnějšího stočeného drátu s mírně zesílenými konci, datované do 7.–6. století př. n. l (*Kozenkova 1998*, 34–36). Ze základního tvaru se velice rychle vyvinuly místní typy, jejichž rozšíření bylo teritoriálně omezené. Tvarová spojitost předskýtských a kobanských záušnic je zřejmá na první pohled, ale tvrzení o původu tohoto šperku z kavkazského prostředí je prozatím chronologicky neprokazatelné.

Z východoevropského prostředí je vhodné zmínit i vyšší výskyt spirálovitých záušnic II. skupiny na území západního Podolí (Západopodolská skupina[18]) a to na přelomu 7. a 6. století př. n. l., přičemž je lze sledovat až do 4. století př. n. l. Stejný šperk se objevuje v průběhu pozdní fáze tarnobřežské skupiny lužické kultury, jeho výskyt je doložen i ve výbavě pozdní fáze wysocké kultury a v prostředí milogradské kultury (*Gawlik 2010*, 165). I přes to, že na zmíněné spirálovité záušnice se nahlíží jako na jeden z prvků spojovaných se skytskou invazí, popřípadě přímo za import z severopontské oblasti, v sídlištních kontextech tarnobřežské skupiny byly nalezeny odlévací formy využívané pro výrobu tohoto šperku. Na základě těchto nálezů je možné soudit i o lokální, adoptované, výrobě spirálovitých záušnic (*Gawlik 2010*, 165; *Polit 2010,* 152).

Oblast výskytu záušnic z I. skupiny podle Chochorowského, tvarovaných ze silnějšího drátu s kuželovitým zakončením, je kladena do území Karpatského oblouku (např. Chotín I, Szórvány, Csanytelek, Szentes-Vekerzug etc.), kde se nalézají převážně jako součást bohaté pohřební výbavy, často v kontextu s dalšími „skytskými" nálezy. Z oblasti Karpatského oblouku se postupně rozšiřují směrem na západ, až do oblasti Čech. Na první pohled je zřejmý specifický, pravděpodobně lokální tvar, vyznačující se silnějším, občas vroubkovaným tělem. Je ale nutno poukázat také na zřejmý morfologický vývoj z východních tvarů nalézajících se v oblastí severního Přičernomoří a Podolí (*Bukowski 1977*, 215). Typově nejbližší předlohy pro „středoevropské" záušnice mohou vycházet z oblastí Podolí a středního Podněpří (Bukowski typ III, Petrenko typ 3). Vývojový model spirálovitých záušnic z tamějších předskytských předloh je však zpochybněn časovým hiátem, kvůli němuž je prozatím nemožné najít genetický článek mezi severoponstko-kavkazským a vekerzugským šperkem tohohle typu (*Kozubová 2013*, 31).

Za zmínku stojí i výskyt spirálovitých záušnic v prostředí (taurské) kizil-kobinské kultury na území Krymského poloostrova. Počátky kizil-kobinské kultury jsou datovány do 9. století př. n. l. a řada badatelů spojuje tuto skupinu se zbytky kimmerijského etnika. Je však obtížné posuzovat možnost genetické a kulturní návaznosti taurských kmenů na kimmerijskou kulturu. Do poměrně uzavřeného kulturního území kizil-kobinské kultury se od poloviny 7. století př. n. l. postupně začal integrovat skytský prvek (*Kris 1981*, 56; *Machortych – Skorych 2004*, 248). Výrazná část hmotné kultury nese do jisté míry podobné znaky jako nálezy skytského kulturního okruhu, popřípadě je možné spatřit i částečné pozůstatky kimmerijského vlivu. Výraznou část pohřebního inventáře kizil-kobinské kultury ve skupině jihobajdarských mohyl tvoří masivní přívěsky, záušnice vyrobené ze zlata, stříbra nebo častěji z bronzu, které jsou tvarově poměrně blízké těm skytským z oblasti lesostepi (*obr. 13*: 3–6); (*Kris 1981*, 47–56).

Na tomto místě je třeba poukázat i na možnost původu tvaru záušnic v archaickém Řecku.

P. Reinecke na základě rozboru nálezů z lokality Piliny a z území severního Přičernomoří poukazuje na přímou inspiraci řeckými šperky, které mohli přímo (v lepší či horší kvalitě) napodobovat skytští řemeslníci (cit. podle *Sulimirski 1936*, 24). Záušnice zakončená zvířecí hlavičkou z Piliny (*obr. 14*: 6) může doopravdy poukazovat na jisté kulturní vlivy z území Středomoří. Zároveň je třeba zmínit, že konkrétně nález z Piliny patří k nálezům s vysokou úrovní řemeslného provedení, vzácně se vyskytujících v inventáři hrobů vekerzugské kultury, kde jinak převládají jednoduché tvary spirálovitých záušnic. I takzvané odvozování kónického zakončení záušnic od tvaru hadí hlavičky (v některých případech se rovnou uvádí hadovité zakončení) je poněkud sporné (*Párducz 1966*, 86). Pro řecký původ, popřípadě inspiraci řeckým vzorem, svědčí nález dvou zlatých záušnic z Jemčichi na východní Ukrajině (*obr. 13*: 9), které vykazují značně vysokou úroveň zlatnické práce. U zmíněných záušnic je možné dohledat nejbližší paralely v souboru šperků z nekropole v Olbii, které mohly být iónským importem, s větší pravděpodobností zde však jde o místní dílnu vyrábějící šperky podle řeckých předloh. V kontextu těchto skutečností je možné tvrdit, že skytské záušnice z Jemčichi, podobně jako i další šperky, se pravděpodobně vyráběly v olbijské dílně (*Onajko 1966,* 32–34; *Petrenko 1978*, 25). Otázkou zůstává původ samotného tva-

[18] Do první poloviny 7. století př. n. l. můžeme datovat již první výskyt nálezů spojených ze skytskou invazí (*Gawlik 2010*, 157).

ru záušnice. Tvarosloví jednotlivých záušnic se může zdát poměrně blízké řeckým archaickým náušnicím z 8. století př. n. l. (*Onajko 1966*, 34). Podobný typ šperku se nalézá i v hrobovém kontextu z lefkandské nekropole (protogeometrická fáze I a II / attická geometrická fáze I až II), kde byla nalezena zlatem plátována bronzová záušnice.[19] Tento nález se tvarově blíží nejvíc záušnicím typu Batiny (*obr. 14*: 24), rozšířeným na území jihovýchodní Panonie (*Metzner-Nebelsick 2002*, 435). Podobné záušnice, ovšem mladší datace, nacházíme v Athénách, na Peloponésu, na řeckých ostrovech i v Malé Asii (*Stolzová – Šulová 2011*, 259). Podobenství tvarosloví a některých výzdobných prvků vybízí k hledání původu záušnice na území antického Řecka, je ale nutno počítat s následným přetvořením v domácím černomořském prostředí (*Párducz 1974*, 322). Přes poměrně bohatý nálezový fond spirálových záušnic z území severního Přičernomoří nelze ani potvrdit, ani vyvrátit řecký původ zmíněných záušnic. Zde je ale vhodné poukázat na větší pravděpodobnost přebírání některých řeckých prvků skytskými řemeslníky, kteří následně vytvořili tento poměrně svébytný šperk. I přes četné debaty nad řeckým původem tohoto šperku je zapotřebí zdůraznit, že spirálovité záušnice jsou pevně spojeny se skytským kulturním elementem v prostoru Karpatského oblouku, kam se měly dostat z území severního Přičernomoří (*Párducz 1966*, 86–87; *táž 1973*, 36–37).

Skleněný korálek

Drobný skleněný korálek tmavomodré (kobaltové) barvy byl rovněž nalezen v objektu 7. Záhy po vyjmutí se bohužel rozpadnul na několik částí. Je mírně stlačený, čočkovitého tvaru a patří k poměrně běžnému typu korálků. Jeho detailnější určení nalezne čtenář na jiném místě.[20]

Vyhodnocení keramiky

Poměrně nevelký nálezový soubor keramiky z objektů 6 a 7 obsahuje 176 zlomků keramiky o celkové váze 4,258 kg. Naprostou převahu zde představuje v ruce vyráběná keramika z hrubého písčitého materiálu se zrnky křemene a výraznou příměsí slídy. Výrazně slídnatou keramiku můžeme považovat za méně kvalitní lokální produkci. Na části souboru sledujeme oproti starší halštatské keramice robustnější tvary s neumělou úpravou povrchu a nedbalým modelováním samotné nádoby. Jen malé procento zlomků obsahovalo příměs tuhy, nechybí ani typická povrchová úprava nádob tuhováním. Obliba grafitu při úpravě povrchu nádob pokračuje v pozdní době halštatské a následně přechází do doby laténské. Vzhledem ke špatnému stavu zachování původního povrchu na tuhované keramice z Chotýše však nemůžeme odhadnout přesný podíl tuhovaných nádob, ani zda byly nádoby tuhovány celé nebo jen částečně.[21] Je třeba uvést i menší zastoupení grafitové keramiky, jejíž výskyt je příznačný pro pozdní dobu halštatskou. Výskyt tuhové/grafitové keramiky je kladen již do Ha D2, a to jak na území Moravy, tak i v Čechách. Hojnější výskyt této keramiky je vázán na LT A (*Golec 2003*, 119–120; *Venclová ed. 2008*, 114).

Převážná část nálezového souboru je datována do pozdně halštatského stupně Ha D3/LT A. Jde o užitkovou, hrubou keramiku, běžně se vyskytující v pozdně halštatských objektech. Jen několik zlomků je možné datovat do staršího stupně LT B.

V obj. 6 a 7 jsou zastoupeny tvary typické pro období pozdního halštatu Ha D2-3 až časného laténu LT A. Část souboru tvoří silnostěnné hrncovité nádoby (*obr. 6*: 2, 6; *7*: 3, 4; *10*: 1) s mírně zataženým nízkým hrdlem nebo konickým, mírně se zužujícím hrdlem. Tělo hrncovité nádoby je mírně válcovité až soudkovité, s nepatrně prohnutým hrdlem (*obr. 6*: 6). Výzdoba je omezena na plastické pásky s důlky nebo řadami vrypů na podhrdlí. Páska může budit dojem pletence, prvku typického pro pozdní halštat a časný latén (*Soudská 1966*, 572). Mísy představují výraznou keramickou složku halštatských sídlišť a pohřebišť. Jsou zastoupeny mísou se zaobleným a dovnitř zataženým okrajem (*obr. 7*: 2) nebo mísami s ostře zalomenou stěnou (*obr. 6*: 4, 5). Mísy s ostře zalomeným okrajem se vyskytují zejména na konci stupně Ha D a zejména potom v LT A (*Dreslerová 1995*, 30–31; *Michálek – Lutovský 2000*, 143). Zatažený okraj u mís je považován za jeden z nejvýraznějších znaků halštatské keramiky. Mísy se zataženým okrajem bývají v mnoha případech tuhovány. Vzhledem ke stavu zachování povrchu keramiky však tato skutečnost nebyla v našem souboru potvrzena (také např. *Golec 2003*, 35).

Jediným zdobeným fragmentem je část lahvovité amfory (*obr. 7*: 2). Lahvovité amfory se poprvé objevují již v mladohalštatské fázi, ovšem s největším výskytem v pozdní době halštatské ve stupni Ha D2-3, kde se stávají běžným tvarem nejen na sídlištích, ale i jako součást pohřebního inventáře (*Šaldová 1971*, 78–82; *Michálek – Lutovský 2000*, 142). Nalezený zlomek patří k amfoře s mírně klenutým kuželovitým hrdlem, zbytek podhrdlí je zdoben rytou a vtlačovanou výzdobou s motivem linií v trojúhelníkovitých

[19] Samotná záušnice je datovaná do let 925–825 (*Higgins 1980*, 105).

[20] Viz příspěvek *Kozáková – Fořt – Zlámalová Cílová* v tomto svazku.

[21] Tuhové pokrytí halštatské keramiky nemusí být vždy úplné, může jít jen o úpravu horní části nádoby.

soustavách doplněných o vtlačené důlky v kruhové sestavě.

V souboru je zastoupena i větší amfora s hladkým hrdlem a plynulým odsazením přecházejícím do klenuté výdutě. Halštatské amfory jsou také poměrně často tuhovány (*Šaldová 1971*, 76–78). V případě chotýšského souboru se ovšem tuhování nebo jakákoliv další výzdoba nedochovala. Menší fragment (*obr. 10*: 6) byl identifikován jako část vykuřovadla nebo cedníku, tedy do skupiny užitkového nádobí patřící k běžné výbavě pozdně halštatských sídlišť (*Michálek – Lutovský 2000*, 149).

V souboru bylo nalezeno několik fragmentů, které by bylo možné zařadit do staršího laténu. Jde o mísy s výrazně zataženým okrajem (*obr. 6*: 3; *7*: 4) a fragment hrncovité nádoby se zesíleným okrajem (např. *Waldhauser – Holodňák 1984*, 184–185).[22]

Osídlení regionu ve starší době železné

Pro přehled osídlení ve starší době železné v okolí pojednávané lokality v Chotýši byl vybrán užší region v horním a středním povodí místních vodních zdrojů 3. až 5. řádu – Bušince, Šembery, Jalového a Chotýšského potoka a Bylanky (*obr. 15*). Jde o oblast v trojúhelníku, který mezi sebou svírají města Český Brod, Kouřim a Kostelec nad Černými lesy. Ve své severní a střední části je tento region poměrně hustě osídlen v téměř celém pravěku a době historické, směrem k jihu však osídlení slábne a to vůčihledně s rostoucí nadmořskou výškou. Oblast Černokostelecka byla hustěji osídlena až během tzv. vnitřní středověké kolonizace v 1. polovině 13. století (např. *Klápště 1978*). Pravěké nálezy jsou v této části středních Čech dosud skrovné. To se týká rovněž starší doby železné, kdy tvoří pouze okrajovou část osídlení na jihozápadní hranici kolínského okresu, již poněkud vzdálena od regionu s největší koncentrací skutečně bohatých hrobek bylanské kultury mezi Kouřimí a Plaňany (*Koutecký 2014*, 236–237).

Níže publikovaný soupis lokalit vychází především z posledních prací *Drahomíra Kouteckého* (*2013*, *2014*), doplněn pak byl novějším výzkumem ve Viticích. Není-li uvedeno jinak, lze starší literaturu nalézt právě v soupisech Kouteckého a zde již nebyla přepisována. Kromě eponymní lokality v Bylanech a v Českém Brodě z tohoto regionu neznáme další soudobé funerální památky. Většina zbylých lokalit – patrně všechno sídlišť – je známa jen z ojedinělých nálezů, případně drobnějších akcí, kdy nebylo vždy možné určit jejich přesné stáří. Chronologicky však můžeme tyto lokality rozdělit na dvě skupiny – doklady kultury bylanské a pozdně halštatské. Sídliště v Chotýši se pak společně s nálezy z Vitic a z hradiště v Doubravčicích řadí mezi nejjižněji vysunuté lokality. Naznačuje tak trend posunování osídlení do vyšších poloh a zakládání výšinných opevněných lokalit právě na sklonku starší doby železné.

1. Bylany – pohřebiště, datace Ha C1-2, Literatura: *Koutecký 2003*; *Koutecký 2013*, 576–581.
2. Český Brod – v cihelně pí. Králové a p. Viléma byl nalezen kostrový hrob a sídliště bylanské kultury, datace Ha C1-3. Literatura: *Koutecký 2013*, 582–583.
3. Doubravčice – hradiště v poloze „Staré (Pusté) zámky“, dva valy s příkopy z Ha D/LT A, jeden vedle slovanského valu. Literatura: *Kudrnáč 1967*, *týž 1981*; shrnuje *Čtverák et al. 2003*, 73–74; *Koutecký 2013*, 583.
4. Krupá – povrchové sběry v poloze „V roklích“, kromě jiných kultur také bylanská. Literatura: *Koutecký 2013*, 610.
5. Kšely – sídliště, objekty zjištěny při stavbě kravína, dále při stavbě ropovodu, ojedinělé nálezy datované do Ha C-D1. Literatura: *Koutecký 2013*, 610.
6. Mrzky – sídliště (?), poloha „Pod křížkem“ při silnici z Tismic do Mrzek, nad levým břehem potoka Bušince, povrchové sběry L. Zápařky a J. Kudrnáče, datace pozdní halštat (?). Literatura: *Vávra – Zápařka 1985*; *Kudrnáč 1989*.
7. Přistoupim – v poloze „U křížku“, ojedinělá keramika, dále 1 objekt zjištěný při pokládání potrubí ropovodu v r. 1970, další bylanské sídlištní nálezy v r. 1977 před čp. 120. Literatura: *Koutecký 2014*, 214.
8. Vitice – poloha „K Močedníku“, sídlištní objekty – 1 chata, 1 jáma, datace Ha-LT A. Literatura: *Mazač – Tvrdík 1998,* 18, obr. 3.
9. Vrátkov – při rozšiřování cihelny porušeny 2 jámy a sídlištní vrstva. Literatura: *Koutecký 2014*, 227.

Závěr

Záchranný archeologický výzkum v Chotýši, okr. Kolín, přispěl nejen k rozšíření povědomí o rozsahu osídlení ve starší době železné na samotné hranici mezi tradiční sídelní komorou na Českobrodsku a nálezově (zatím?) poměrně prázdným Černokosteleckem, ale především rozmnožil vzácné doklady vlivu „skytské“ hmotné kultury z oblasti Karpatské kotliny na území Čech. Umožnil nám tak pohlédnout znovu na problematiku, která byla v české odborné literatuře sice naposledy zmíněna jen před několika málo lety (*Stolzová – Šulová 2011*), ale podle našeho názoru jen ve velmi omezeném rozsahu a bez

[22] Za laskavou pomoc při určení keramiky děkujeme kolegům PhDr. Pavlu Sankotovi a PhDr. Miloslavu Slabinovi.

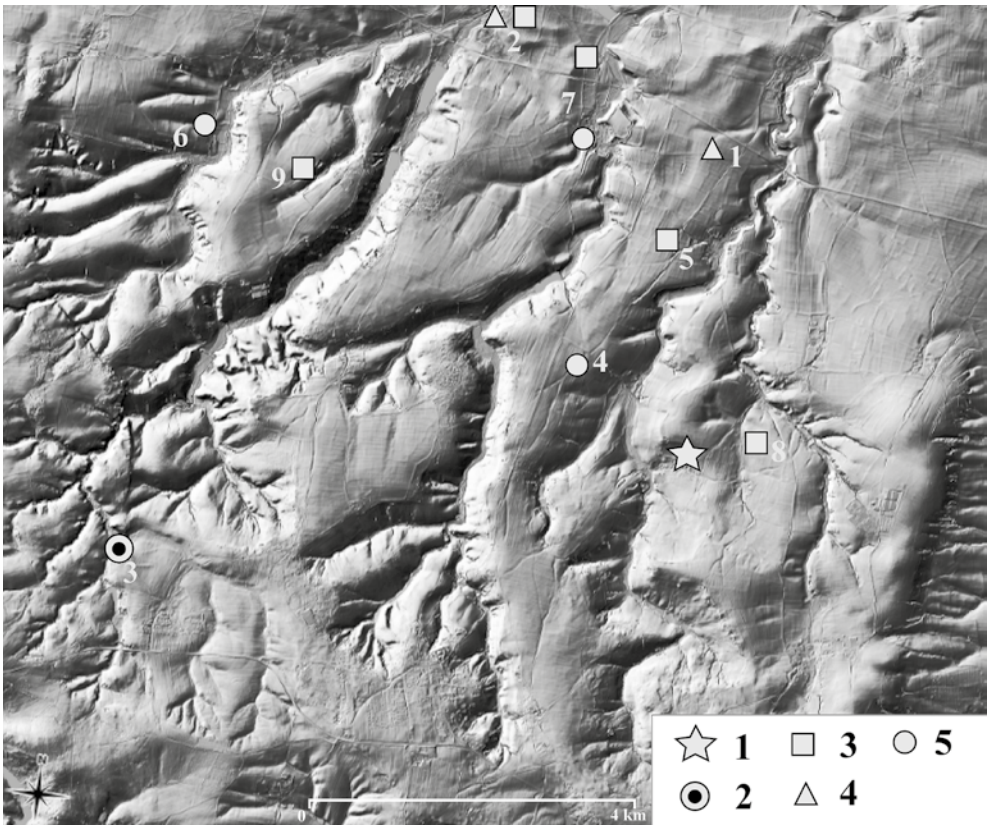

Obr. 15 Lokality starší doby železné v okolí Chotýše. Legenda: 1 – lokalita v Chotýši, 2 – hradiště, 3 – sídliště, 4 – hroby/pohřebiště, 5 – ojedinělý nález. Číslování jednotlivých lokalit odpovídá číslování v kapitole *Osídlení regionu ve starší době železné*. – *Fig. 15* Sites of Early Iron Age in the vicinity of Chotýš. Legend: 1 – site in Chotýš, 2 – hillfort, 3 – settlement site, 4 – burials/necropolis, 5 – stray find. Numeration of sites correspond with numeration in chapter *Osídlení regionu ve starší době železné*.

zohlednění rozsáhlé východoevropské literatury. Díky tomu můžeme původ, vývoj a kontext užívání spirálovitých náušnic shrnout do následujících odstavců.

Tradice nošení spirálovitých záušnic nebo jim podobných ozdob sahá hluboko do minulosti. Jednu z nejbližších paralel je možné dohledat na území severního Přičernomoří ještě v předskytském období, kdy bylo toto území osídleno kmeny Kimmerijců. Zmíněný typ šperku můžeme dohledat i ve vzdálených oblastech ovlivněných kimmerijskou kulturou: kizil-kobinská skupina jižního Krymu a kobanská kultura. V každé ze zmíněných oblastí výskytu záušnic dochází k jejich místní tvarové reinterpretaci – vznikají nové lokální typy odpovídající kulturním tradicím nebo módním požadavkům toho či jiného etnika. S příchodem nového kočovného etnika – Skytů – se móda nošení spirálovitých záušnic rozšiřuje i do oblastí Panonské nížiny, tj. do oblasti spojované s vekerzugskou kulturou. Na území Karpatské kotliny se spirálovité záušnice s kuželovitou hlavicí vyskytují převážně v oblasti Potisí (*Miroššayová 2012*, 258–259).

Tvarový základ – stočený silnější nebo tenčí drát se zesílenými konci – je v jisté míře stejný pro všechny skupiny nálezů tohoto šperku. Můžeme jen polemizovat, zda je koncová ozdoba ve tvaru konvexně prohnutého štítku, popřípadě litého nebo tepaného kuželu, výsledkem přebírání šperkařských vzorů a technik z řeckého archaického prostředí. Postupem doby se spirálovité záušnice I. skupiny postupně rozšiřují nejen v prostředí Karpatského oblouku, kde se ovšem vyskytují (i když i v menším měřítku) záušnice II. skupiny, ale i do oblasti jižní Moravy a následně s dalšími předměty související s vekerzugským kulturním okruhem se objevují také na území Čech. Tato záušnice je důkazem transkavkazských a středoevropských kulturních styků ve starší době železné. Je spojena s pohybem několika kočovných etnik, díky nimž byl tento šperk integrován i do středoevropského kulturního prostředí. Spirálovité záušnice se objevují na území Kavkazu, Kubáni, Severního Přičernomoří, území pozdní lužické kultury a nakonec i v prostředí vekerzugské kultury (*Metzner-Nebelsick 2002*, 433).

I přes to, že je spirálovitá záušnice považována za jeden z nejvýraznějších šperků skupiny Veker-

zug, nejde o běžnou pohřební výbavu. Záušnice se nacházela jak v kostrových, tak i v urnových a jamkových žárových hrobech se zbytky pohřební hranice. I na větších pohřebištích skupiny Vekerzug (např. Szentes-Vekerzug, Sanislău, Tárpiószele, Chotín) je výskyt hrobů s nálezem spirálovité záušnice poměrně malý. Samotný výskyt tohoto šperku v pohřební výbavě symbolicky odkazuje na vyšší společenské postavení jeho nositele. Nakonec i samotné využití drahých kovů bývá doménou elit (*Hrala 1976*, 602; *Kemenczei 2001–2002*, 61–70). Je možné jen spekulovat, zda vysoké společenské postavení majitele můžeme odvodit pouze od faktu samotného výskytu libovolné spirálovité záušnice. Je zapotřebí vyhodnotit jak kvalitu provedení šperkařské práce, která může být poměrně různorodá (setkáme se s využitím poměrně náročných technik, jako je například plátování drahým kovem a granulace, ale i s jednoduše provedenými bronzovými záušnicemi), tak i použitý materiál.

Summary

In 11. 7. – 2. 8. 2013 Institute of Archaeological Heritage of Central Bohemia carried out the rescue excavations, where the remains of a long neolithic house was detected. Two settlement features 6 and 7 were identified as settlement pits dated to the Late Hallstatt Period. A ceramic assemblage contains specimens dated mainly to the Ha D3/LT A, just several fragments were dated to the Early La Tène Period. The ceramic fabric contains inclusions of graphite, the infusion that firstly appeared during the Late Hallstatt Period (Ha D2-3) and became more in use during transitional phase Ha D3/LT A. Just one fragment has marks of the incised geometrical decoration typical for Late Hallstatt Period.

In the context of the feature 7 was found the bronze spiral that afterwards was identified as spiral shape temple ring. The temple rings of this type belong to the cultural area of the Vekerzug culture that is connected with the Skythian tribes. There are two main groups of these rings: the ring made from the thicker twisted wire, with a conical or flat ending, and the ring made of thinner wire with a conical or plate ending. The temple rings of both types were probably use as hair decoration or were tagged to the head cover or decorative band. The spiral shape rings were made of bronze, silver or gold, the bonze one could be cladded with precious metal. On the territory of Bohemia just several examples of spiral temple ring were found: Kozinec, Prague-west district – bronze temple ring plated with electron, Březánky, Teplice district – bronze temple ring plated with gilded silver; Nová Ves u Ivančic – bronze temple ring plated with gilded silver. The origin of the spiral shape temple rings could be placed in the context of the North Black sea area.

Literatura

Beneš, Z. 2014a: 24. Chotýš, okr. Kolín. In: M. Lutovský a kol.: Terénní výzkumy Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v roce 2013. Archeologie ve středních Čechách 18/2, 945.

Beneš, Z. 2014b: Výzkum sídliště kultury s vypíchanou keramikou v Chotýši na Českobrodsku (okr. Kolín). Archeologické výzkumy v Čechách 2013. Sborník referátů z informačního kolokvia. Zprávy České archeologické společnosti Supplément 93, 18–19.

Bukowski, Z. 1977: The Scythian influence in the area of Lusatian culture. Wrocław.

Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003: Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha.

Demek, J. – Mackovčin, P. (ed.) 2006: Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny. Brno.

Dreslerová, D. 1995: A late Hallstatt settlement in Bohemia. Excavation at Jenštejn, 1984. Praha.

Dušek, M. 1966: Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotín. Bratislava.

Dušek, S. 1977: Zur chronologischen und soziologischen Auswertung der hallstattzeitlichen Gräberfeld von Chotín. Slovenská archeológia 25, 13–434.

Gawlik, A. 2010: Interpretation of Cultural Transformations in the Early Iron Age in South–Eastern Poland and Western Ukraine. In: K. Dzięgielewski – M. S. Przybyła – A. Gawlik (eds.): Migration in Bronze and Early Iron Age Europe. Prace archeologiczne 63 Studies. Kraków.

Golec, M. 2003: Těšetice-Kyjovice 6. Horákovská kultura v těšetickém mikroregionu. Brno.

Higgins, R. 1980: Greek and Roman Jewellery. London.

Hrala, J. 1976: Skytský nález z Březánek u Bíliny. Archeologické rozhledy 28, 601–612.

Chochorowski, J. 1985: Die Vekerzug-Kultur. Charakteristik der Funde. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace archeologiczne 36. Warszawa – Kraków.

John, J. – Štěpánek, I. 2012: Nález spirálové náušnice z přelomu starší a mladší doby železné na lokalitě Sedlec (okr. České Budějovice). Archeologické výzkumy v jižních Čechách 25, 243–247.

Kemenczei, T. 2001–2002: Beiträge zur Schmuckmode der Alföld-Gruppe skythischer Prägung. Folia Archaeologica 49, 29–74.

Klápště, J. 1978: Středověké osídlení Černokostelecka. Památky archeologické 69/2, 423–475.

Klochko, L. S. – Vasina, Z. A. 2004: Kostyum predskifskogo vremeni na territorii sovremennoy Ukrainy. In: J. Chochorowski (ed.): Kimmerowie, Scytowie, Sarmaci. Księga poświęcona pamięci profesorar Tadeusza Sulimirskiego. Kraków, 185–198.

Koutecký, D. 2003: Bylany u Českého Brodu. Eponymní lokalita bylanské kultury. Fontes Archaeologici Pragenses 29.

Koutecký, D. 2013: Východostředočeská skupina kultury bylanské I. Archeologie ve středních Čechách 17/2, 575–652.

Koutecký, D. 2014: Východostředočeská skupina kultury bylanské II. Archeologie ve středních Čechách 18/1, 177–250.

Kozenkova, V. I. 1998: Materiaľnaja osnova byta kobanskich plemen. Zapadnyj variant. Svod archeologičeskich istočnikov Rossii B2-5. Moskva.

Kozubová, A. 2013: Pohrebiská vekerzugskej kultúry v Chotíne na juhozápadnom Slovensku. Vyhodnotenie. Dissertationes Archaeologicae Bratislavenses 1. Bratislava.

Kris, Ch. I. 1981: Kizil-kobinskaya kutura i Tavry. Svod archeologicheskich istochnikov Rossii D1-07. Moskva.

Kudrnáč, J. 1967: Výzkum hradišť u Doubravčic na Černokostelecku. Památky archeologické 58/2, 563–570.

Kudrnáč, J. 1981: Souhrn objevů k historii „Starých (Pustých) Zámků“ u Doubravčic. Praehistorica 8. Varia archaeologica 2, 259–261.
Kudrnáč, J. 1989: 290. Mrzky, o. Tismice, okr. Kolín. Výzkumy v Čechách 1986–1987, 118.
Liberov, P. D. 1962: Pamyatniki skifskogo vremeni basseyna Severnogo Donca. Lesostepnye kutury skifskogo vremeni. Materialy i issledovaniya po archeologii SSSR 113. Moskva.
Lipský, Z. 1989: Geomorfologická charakteristika Viticka. Práce muzea v Kolíně 5, 279–293.
Machortych, S. V. – Skorych, S. A. 2004: O kimmerskoy (novocherkasskoy) gruppe pamyatnikov yuga Vostochnoy Evropy. In: J. Chochorowski (ed.): Kimmerowie, Scytowie, Sarmaci. Księga poświęcona pamięci profesorar Tadeusza Sulimirskiego. Kraków, 231–257.
Mazač, Z. – Tvrdík, R. 1998: Nové neolitické nálezy na Kolínsku. Archeologie ve středních Čechách 2, 17–28.
Meljukova, A. I. a kol. 1989: Stepi yevropejskoj časti SSSR v skifo-sarmatskoye vremya. Moskva.
Metzner-Nebelsick, C. 2002: Der „Thrako–Kimmerische“ Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien. Vorgeschichtliche Forschungen 23. Berlin.
Metzner-Nebelsick, C. 2004: Wo sind die Frauen der Kimmerier? Ein Beitrag zum Kulturkontakt zwischen Kaukasus, nordpontischen Steppen und Karpatenbeckem am Beispiel der Frauentrachten des 9. und 8. Jahrhunderts v. Chr. In: J. Chochorowski (ed.): Kimmerowie, Scytowie, Sarmaci. Księga poświęcona pamięci profesorar Tadeusza Sulimirskiego. Kraków, 271–297.
Michálek, J. – Lutovský, M. 2000: Hradec u Němětic. Sídlo halštatské a raně středověké nobility v česko-bavorském kontaktním prostoru. Strakonice – Praha.
Miroššayová, E. 2012: Žiarový hrob s bohatou výbavou zo Ždane. In: W. Blajer (ed.): Peregrinationes archaeologicae in Asia et Europa Joanni Chochorowski dedicatae. Kraków, 253–261.
Moskwa, K. 1963: Kolczyki gwoździowate z cmentarzyska kultury łużyckiej odkrytego w Trzęsówce, pow. Kolbuszowa. In: Munera Archaeologica Iosepho Kostrzewski quinquagesimum annum optimarum artium studiis deditum peragenti ab amicis collegis dscipulis oblata. Poznań, 253–259.
Neuhäuslová, Z. a kol. 2001: Mapa přirozené vegetace České republiky. Praha.
Novotná, M. – Novotný, B. 1990: Pravek Európy III. Skýti. Bratislava.
Onajko, N. A. 1966: Antichnyj import v Predneprovye i v Pobuzhye v VII.–V. vv. do.n.e. Archeologiya SSSR. Svod arheologicheskich istochnikov. D1-27.
Párducz, M. 1966: The Scythian Age Cemetery at Tápiószele. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 18, 35–91.
Párducz, M. 1973: Probleme der Skythenzeit im Karpatenbecken. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 25, 27–63.
Párducz, M. 1974: Die Charakteristischen skythischen Funde aus dem Karpatenbecken und die damit verbundenen ethnischen Fragen. In: B. Chropovský (ed.): Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa. Bratislava, 311–332.
Petrenko, V. G. 1978: Ukrasheniye Skifii VII–III vv. do.n.e. Archeologiya SSSR. Svod arheologicheskih istochnikov D4-05. Moskva.
Polit, B. 2010: Materiali do vyvchennya tsvachopodibnich serezhok rannozaliznogo viku z teritoriji Polshi. Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu 13, 148–170.
Prkno, J. – Vávra, M. – Zápařka, L. 1987a: 156. Chotýš, o. Vitice, okr. Kolín. Výzkumy v Čechách 1984–1985, 64.
Prkno, J. – Vávra, M. – Zápařka, L. 1987b: 225. Krupá, m.č. Syneč, okr. Kolín. Výzkumy v Čechách 1984–1985, 93–94.
Prkno, J. – Vávra, M. – Zápařka, L. 1987c: 551. Vitice, okr. Kolín. Výzkumy v Čechách 1984–1985, 225.
Rulf, J. 1983: Přírodní prostředí a kultury českého neolitu a eneolitu. Památky archeologické 74/1, 35–95.
Parzinger, H. – Stegmann-Rajtár, S. 1988: Smolenice-Molpír und der Beginn skythisher Sachkultur in der Südwestslowakei. Prähistorische Zeitschrift 63, 162–178.
Soudská, E. 1966: Obydlí na pozdně halštatských sídlištích. Památky archeologické 57, 535–595.
Skutil, J. 1943: Skythische Funde aus Mähren. Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, N.F. 3, 78–89.
Stolzová, D. – Šulová, L. 2011: Nález spirálovité náušnice u kovolitecké a kovotepecké dílny v Kozinci, okr. Praha-východ. Předběžná zpráva o halštatsko-laténském osídlení. Archeologie ve středních Čechách 15/1, 349–365.
Sulimirski, T. 1936: Scytowie na zachodnim Podolu. Lwów.
Sulimirski, T. 1961: Die Skythen in Mittel- und Westeuropa. Bericht über den V. Internationalen Kongress für Vor- und Frühgeschichte – Hamburg 1958. Berlin, 793–799.
Šaldová, V. 1971: Pozdně halštatské ploché hroby v západních Čechách a jejich vztah k současným mohylám. Pohřebiště Nynice a Žakava-Svářeč. Památky archeologické 62, 1–134.
Terenozhkin, A. I. 1976: Kimmeryjcy. Kijev.
Vávra, M. – Šťastný, D. 2012: 96. Vitice. In: M. Lutovský a kol.: Archeologické výzkumy Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v roce 2011. Archeologie ve středních Čechách 16/2, 1045.
Vávra, M. – Zápařka, L. 1985: 269. Mrzky, o. Tismice, okr. Kolín. Výzkumy v Čechách 1982–1983, 108.
Venclová, N. (ed.) 2008: Doba halštatská. Archeologie pravěkých Čech 6. Praha.
Waldhauser, J. – Holodňák, P. 1984: Keltské sídliště a pohřebiště u Bíliny, o. Teplice. Památky archeologické 75, 181–216.

Mgr. Zdeněk Beneš
Ústav archeologické památkové péče středních Čech
E-mail: ethain@seznam.cz

Mgr. Viktoria Čisťakova
Národní muzeum Praha
E-mail: viktoria_cistakova@nm.cz

Příspěvek k osídlení Opatovic nad Labem ve 13. století

Contribution to the settlement of Opatovice nad Labem in the 13th century

Radek Bláha – Jiří Sigl

Abstrakt
Příspěvek se zabývá stručným vyhodnocením dosavadních středověkých nálezů z Opatovic. Hlavní náplní je popis nálezové situace při stavbě haly v intravilánu obce u kostela sv. Vavřince. Získaný soubor keramiky lze datovat nejspíše do poloviny 13. století.

Abstract
The aim of this paper is to assess the present medieval finds from Opatovice. The main part describes the site situation during the building of a shed in the urban area near the church of St Lawrence. The excavated pottery assemblage may be most likely dated to the half of the 13th century.

Klíčová slova: Opatovice nad Labem – klášter – 13. století – osteologie
Key words: Opatovice nad Labem – monastery – 13th century – osteology

Opatovice nad Labem a jejich okolí patří k místům, kterým jubilant věnoval dlouhodobě značnou odbornou pozornost. S jeho jménem je spojen zejména výzkum polykulturní lokality v pískovně při jihovýchodním okraji intravilánu, ale i dalších míst na katastru obce a v jejím okolí (viz níže, dále např. *Vokolek 1962a*).

Opatovice nad Labem leží na severní hranici dnešního Pardubického kraje a okresu, z historického hlediska však tvoří součást širšího zázemí již od pravěku významného východočeského střediska Hradce Králové. Přirozenou severojižní osou území a jeho hlavním krajinným činitelem je řeka Labe. Její údolí je na východě ohraničeno lesy na písčitém podloží starých teras Labe, na západě rovinatým terénem, který přechází v hřbet oddělující Urbanickou brázdu od brázdy Bohdanečské. Původní charakter krajiny pozměnily během posledních cca 150 let především regulace vodních toků, intensivní zemědělská a také průmyslová výroba, značným zásahem však byla již stavba Opatovického kanálu na přelomu 15. a 16. století, která využila opuštěného labského údolí v Bohdanečské brázdě a není vyloučeno, že navázala i na starší vodní díla zřízená v době existence opatovického kláštera.

Sídelním jádrem oblasti je obec Opatovice nad Labem, která se rozkládá na pravém břehu Labe. Centrálním bodem osídlení se zde stal benediktinský klášter, založený (na místě starší mnišské celly) kolem roku 1086 a zaniklý v roce 1421. Již brzy po svém založení byl klášter nadán rozsáhlými pozemkovými majetky, postupně dále rozšiřovanými a vytvářejícími téměř souvislou enklávu v oblasti mezi dnešním Hradcem Králové a Přeloučí.

Jak prokázalo dosavadní archeologické bádání, klášter nevznikl v liduprázdné krajině, ale naopak na území, které bylo relativně hustě osídlené již od starší doby hradištní (*obr. 1*). Shrňme[1], že výzkumy ve druhé polovině 50. let 20. století přinesly údaje zejména o klášterním hřbitově (publikace části výsledků viz *Rataj 1967*, 593–598, stručný přehled též *Justová 1968*, 198–199); za pozornost stojí i rozbor rostlinných makrozbytků, jeden z prvních ve východních Čechách, z vrstvy datované do 14. století (*Tempír 1962*, 510–515). Výzkum provedený na tak zvaném předklášterním ostrůvku v roce 1960 zde prokázal malé pohřebiště, datované na konec 11. a počátek 12. století (tedy již v době existence kláštera); před ním zde existovalo malé sídliště, patrně z 11. století, které podle všeho vzniku kláštera předcházelo (*Smetánka 1967*, 472–477). V souvislosti se stavbou elek-

[1] Populární přehled výsledků archeologických výzkumů v Opatovicích nad Labem také viz *Matěásko – Půlpán 2012*.

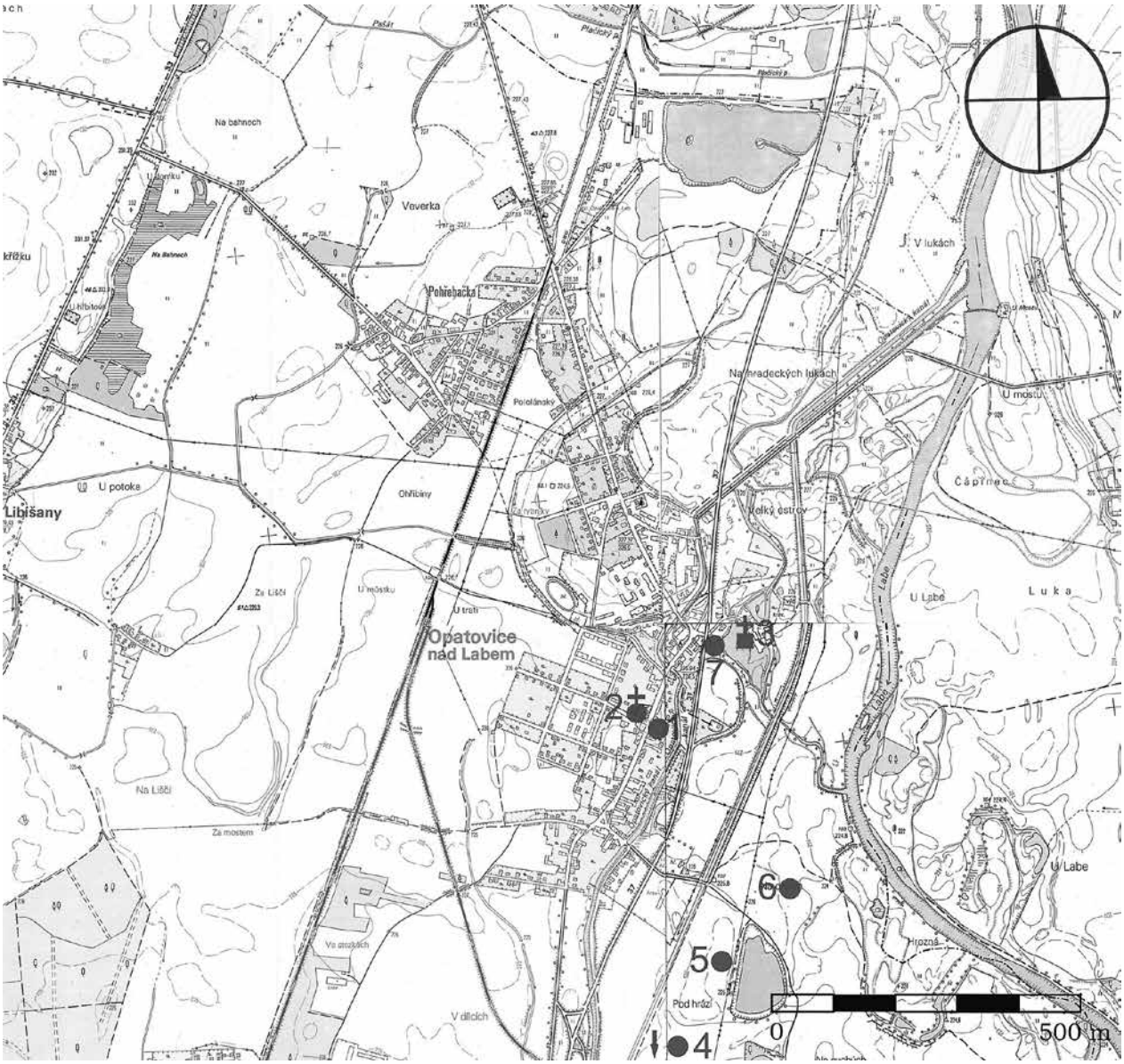

Obr. 1 Opatovice nad Labem, přehledová mapa. 1 – poloha výzkumu na staveništi haly; 2 – kostel sv. Vavřince; 3 – klášteřiště; 4 – slovanské sídlištní objekty zkoumané 1956–1957 při stavbě elektrárny; 5 – sídlištní objekty na parc. č. 1503; 6 – raně středověké objekty na místě pískovny parc. č. 1516/2; 7 – mladohradištní sídliště a pohřebiště na tzv. předklášterním ostrůvku. – *Fig. 1* Opatovice nad Labem, an overview map. 1 – position of the research at the building ground of the hall; 2 – St. Laurentius church; 3 – place of the monastery; 4 – early mediaeval features explored in 1956–1957 during the construction of the power plant; 5 – early mediaeval features on the plot n. 1503; 6 – early madiaeval features in the sand-pit n. 1516/2; 7 – late hillfort period settlement and burial ground on the former island in front of the monastery.

trárny v jižní a jihovýchodní části katastru Opatovic v druhé polovině 50. let 20. století byly prozkoumány části dvou sídlišť, první ze střední doby hradištní (*Vokolek 1962b*, 636, 653, 654) a 1200 m severně od něj na parc. č. 1503 západně od písníku, který vznikl při stavbě elektrárny, druhé z mladohradištního období (*Vokolek 1962*, 654–656; sídliště leželo v prostoru zkoumané lužické osady a navazujícího pohřebiště ze stejného období, které fungovalo ještě v období kultury slezskoplatěnické, viz *Rataj – Vokolek 1962*; dále viz *Justová 1968*, 197–199). Po určité odmlce byla na území Opatovic nad Labem provedena na přelomu 80. a 90. let 20. století intenzivní povrchová prospekce, při které kromě nových nálezů z již známých míst došlo ke zjištění nových lokalit z období hradištního i vrcholného středověku (*Sigl 1992*, 35–38). Další výrazná etapa výzkumu nastala na počátku 21. století, kdy se v několika sezonách zkoumala plocha písníku (parc. č. 1516/2) bezprostředně navazující na území zkoumané na konci 50. a počátkem 60. let 20. století (výše uvedené sídliště a pohřebiště lidu popelnicových polí). Kromě nálezových situací z několika

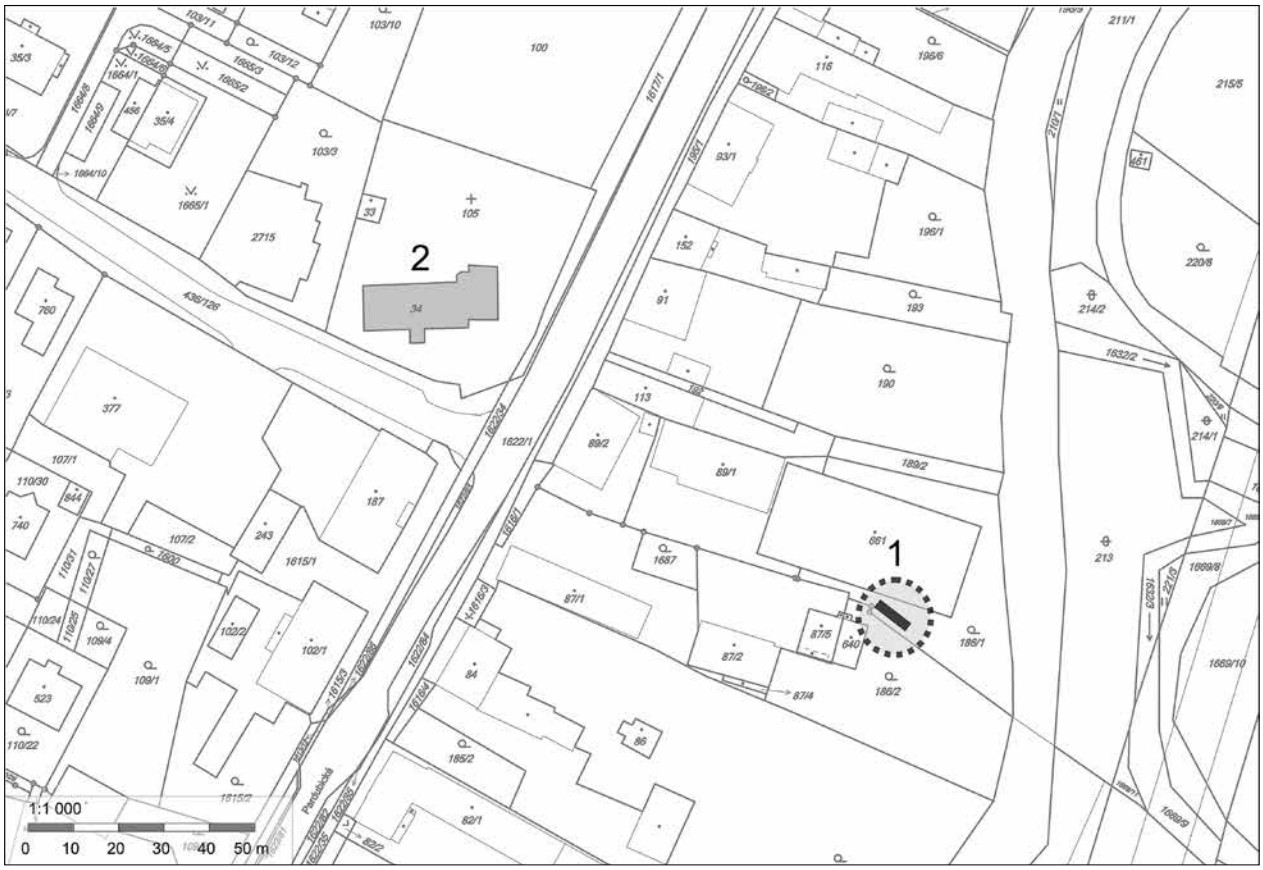

Obr. 2 Situační plánek jádra Opatovic nad Labem se zakreslením polohy průzkumné sondy (1) a kostela sv. Vavřince (2). – *Fig. 2* Situation of Opatovice nad Labem with the marking of trench (1) and St. Laurentius church (2).

pravěkých období (zejména kultura slezskoplatěnická, latén a další) zde byly v sezonách 2002–2004 odkryty jednotlivé spíše mělké objekty náležející době (mlado)hradištní (*Sigl 2003*, 135; *Sigl – Vokolek 2004*, 136; *Sigl – Vokolek 2005*, 186). Z dalších významných archeologických akcí je třeba jmenovat povrchový průzkum v trase budoucí silnice R35, který proběhl v jihozápadní a jižní části katastru. Při ní bylo zjištěno několik poloh s nálezy keramiky zejména vrcholného středověku, v jednom případě snad i ze starší doby hradištní. Ne všechna tato naleziště lze vzhledem k počtu i kvalitě nalezených zlomků označit za lokality (viz *Bláha – Kalferst – Sigl 2005*, 11–14; *Kalferst 2004*, 7–8). Nejnověji, v letech 2008 a 2009 se prováděl výzkum v trase přeložky silnice I/37 východně od klášteřiště, který však výraznější doklady hradištního osídlení nepřinesl, a výzkum při stavbě elektrického vedení v areálu klášteřiště, jenž zachytil zděné konstrukce bývalého kláštera (ke klášteru přehledně *Vlček – Sommer – Foltýn 1997*, 401; přehled a shrnutí dosavadních archeologických aktivit na klášteřišti viz *Čurda 2015*, 48–56).

Zatímco o osídlení klášteřiště i extravilánu Opatovic v raném a vrcholném středověku máme určitou představu, jak ukázaly předchozí řádky, daleko méně dokladů je k dispozici o osídlení historického intravilánu vsi kolem kostela sv. Vavřince. Z tohoto důvodu byly sledovány zemní práce, které proběhly v souvislosti s výstavbou haly firmy INTAS na pozemku parc. č. 186/1 jihovýchodně od kostela.

Pro ověření přítomnosti archeologických situací na daném území byla stavebníkem na pozemku 186/1 vyhloubena zjišťovací sonda o délce cca 7 m vedoucí rovnoběžně ve směru SZ–JV asi 2 m od hranice se sousedním pozemkem č. 186/2 (*obr. 2*). U výkopu, jehož šířka činila cca 80 cm a hloubka 90 cm, byla dne 22. 10. 2003 provedena dokumentace profilů, ovzorkování a sběr z vytěžené zeminy. Pod cca 10 cm silnou vrstvou drnu (vrstva 4) byla po celé délce výkopu dokumentována 20–30 cm silná vrstva ulehlé šedorezavé písčité hlíny (3). Ta již nasedala v hloubce 30–40 cm na rostlý terén, tvořený rezavě hnědým štěrkopískem místy přecházejícím v čistý písek (1). Do vrstvy 3 a do podloží se zahlubovalo několik objektů (I–V) vyplněných celkem jednotně černošedým zahliněným pískem s ojedinělými uhlíky (*obr. 3*).

Z výplně objektu I pocházejí zvířecí kosti, z ostatních ojedinělé drobné zlomky raně novověké kera-

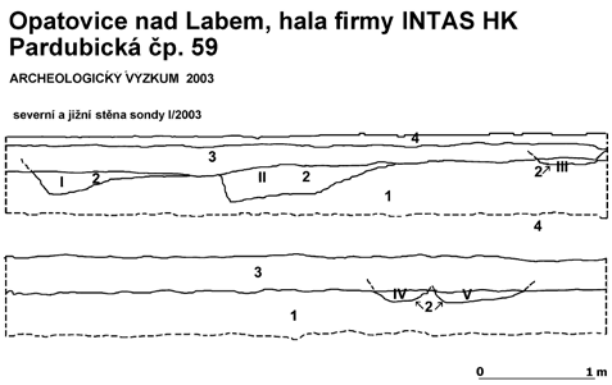

Obr. 3 Staveniště haly na parc. č. 186/1. Severní a jižní řez. 1 – štěrkopískové a písková podloží; 2 – černošedý zahlíněný písek; 3 – šedorezavá písčitá hlína; 4 – humus a drn; I–V – zahloubené „objekty". – *Fig. 3* The construction site of the hall n. 186/1. Northern and southern section. 1 – the gravel subsoil; 2 – black and gray loamy sand; 3 – gray pink sandy loam; 4 – humus and turf; I–V – sunken features.

miky. Největší soubor nálezů[2] se podařilo získat z výhozu zeminy, konkrétně z vrstvy 3. Šlo o cca 57 zlomků keramiky. Okrajů bylo celkem deset kusů, převážně je lze klasifikovat jako rozevřené s odsazením pokličky na vnitřní straně, na vnější straně se objevovalo zesílení v podobě vývalku (*obr. 4*: 1, 2, 4–6, 8, 9). Jeden okraj byl zesílený a oble ukončený s prožlabením (*obr. 4*: 7). Ve výše uvedených případech šlo o hrnce. Jeden okraj, bohužel z vnější strany poškozený, byl vodorovně vyhnutý a pocházel pravděpodobně z mísy (*obr. 4*: 13). Další okraj, který můžeme z hlediska tvaru popsat jako vyhnutý, byl zdobený na vnitřní straně oválnými vtisky, na vnější straně nepravidelnou jednoduchou vlnicí a pod ní vývalkem s vodorovnou rýhou (*obr. 4*: 3).

Sedm zlomků z podhrdlí bylo zdobeno rytou šroubovicí, tři další byly nezdobené, v jednom případě se objevil náznak jednoduché vlnice. Střepy z výdutě byly v jedenácti případech zdobené vodorovnou šroubovicí. Zlomky dna byly zjištěny dva, z toho v jednom případě se stopami podsýpky. Na jednom tuhovém střepu ze dna se na vnitřní straně objevil náznak plastické výzdoby připomínající hrnčířskou značku (*obr. 4*: 15). Nezdobených zlomků bylo získáno 19. V keramickém těstě se v ostřivu běžně vyskytovaly křemínky, u pěti střepů byly ve hmotě viditelné šupinky slídy. Keramika byla oxidačně pálena do odstínů hnědé až šedohnědé barvy, s drsným, v jednom případě s rozpraskaným, povrchem. Z uvedené charakteristiky se vymykalo 6 atypických střepů vyrobených z keramické hmoty se silným podílem tuhy, které pocházejí ze zásobnic. Keramika byla dosti fragmentarizovaná, rozměry naprosté většiny zlomků nepřesahovaly 4 cm, největší měřil 8 × 10 cm.

Další keramické zlomky podobného vzhledu se podařilo získat z výkopku stavby samotné haly, která nebyla bohužel předem ohlášena a archeologicky sledována. Tento soubor obsahoval osm zlomků. Jeden okraj byl jednoduchý, oble ukončený, na hrdle náběh na široce rozevřenou výduť. V její horní části byl pás výzdoby hřebenovým trojnásobným vpichem, pod ním náznak horizontální rýhy nebo prožlabení (*obr. 4*: 14).

Druhý okraj náleží patrně pokličce, na vnější straně zdobené nejméně jedním páskem jednoduché vlnice (*obr. 4*: 12). Tyto zlomky byly šedočerné barvy, oxidačního výpalu, s křemínky v keramickém těstě (někdy vystupujícími na povrch), avšak beze stop slídy. Podobnou charakteristiku keramické hmoty i výpalu měly tři fragmenty ze spodní části nádoby s částí dna, na jehož vnější straně byly patrné stopy podsýpky. Vzhledem se mírně vymykal střep z podhrdlí, zdobený na povrchu jednoduchou vlnicí, jehož povrch i vnitřek byly hnědé barvy, v ostřivu se kromě křemínků nacházely i třpytky slídy (*obr. 4*: 11). Dva zlomky pocházely z tuhových zásobnic, povrch jednoho ze střepů byl opatřen světle hnědou vrstvičkou („engobou") zdobenou nepravidelnými vodorovnými rýhami (šroubovicí; *obr. 4*: 10). I u tohoto souboru lze konstatovat jeho značnou fragmentarizaci.

Analyzované soubory se jeví jako celkem homogenní. Z keramických tvarů jsou zastoupeny hrnce, mísa, poklička a zřejmě i tuhové zásobnice. Vzhledem k použité technologii i charakteristické výzdobě lze tento soubor označit jako keramiku hradištní tradice z poloviny 13. století. Dva ze zlomků, kde se objevuje hřebenový vpich a keramická hmota s podílem slídy v kombinaci s výzdobou jednoduchou vlnicí se jeví jako starší, pravděpodobně mladohradištní. Poněkud překvapuje zhruba desetiprocentní podíl tuhové keramiky, což vyvolává otázky ohledně využití těchto nádob k výrobním a hospodářským účelům. Nalezená keramika se tvaroslovím, výzdobou i technologickými vlastnostmi nijak nevymyká produkci známé z Hradce Králové či z Chrudimi a datované do druhé poloviny 13. století, případně jeho závěru (*Frolík – Sigl 1995*, 75–78; *Frolík – Sigl 1998*, 88–92; *Richter – Vokolek 1995*, 57–79). Za důležité chronologické vodítko lze považovat i nepřítomnost světlé červeně malované keramiky v uvedeném souboru. Pokud bychom měli uvedený soubor srovnávat s jinými keramickými nálezy z katastru obce, jeví se jako blízká analogie soubor keramiky ze sídliště na tak zvaném předklášterním ostrůvku, který byl datován do závěru 11. století. Nádoby vejčité profilace se širokými plecemi byly v horní části těla zdobeny hustou šroubovicí (*Smetánka 1967*, 475). Tento způsob stavby těla nádob i výzdoby u keramiky z Hra-

[2] Celý soubor nálezů z popisovaného výzkumu je uložen pod přírůstkovým číslem 68/2007 v Muzeu východních Čech v Hradci Králové. Materiál náležející 13. století je označen inventárními čísly 101524 a 74607.

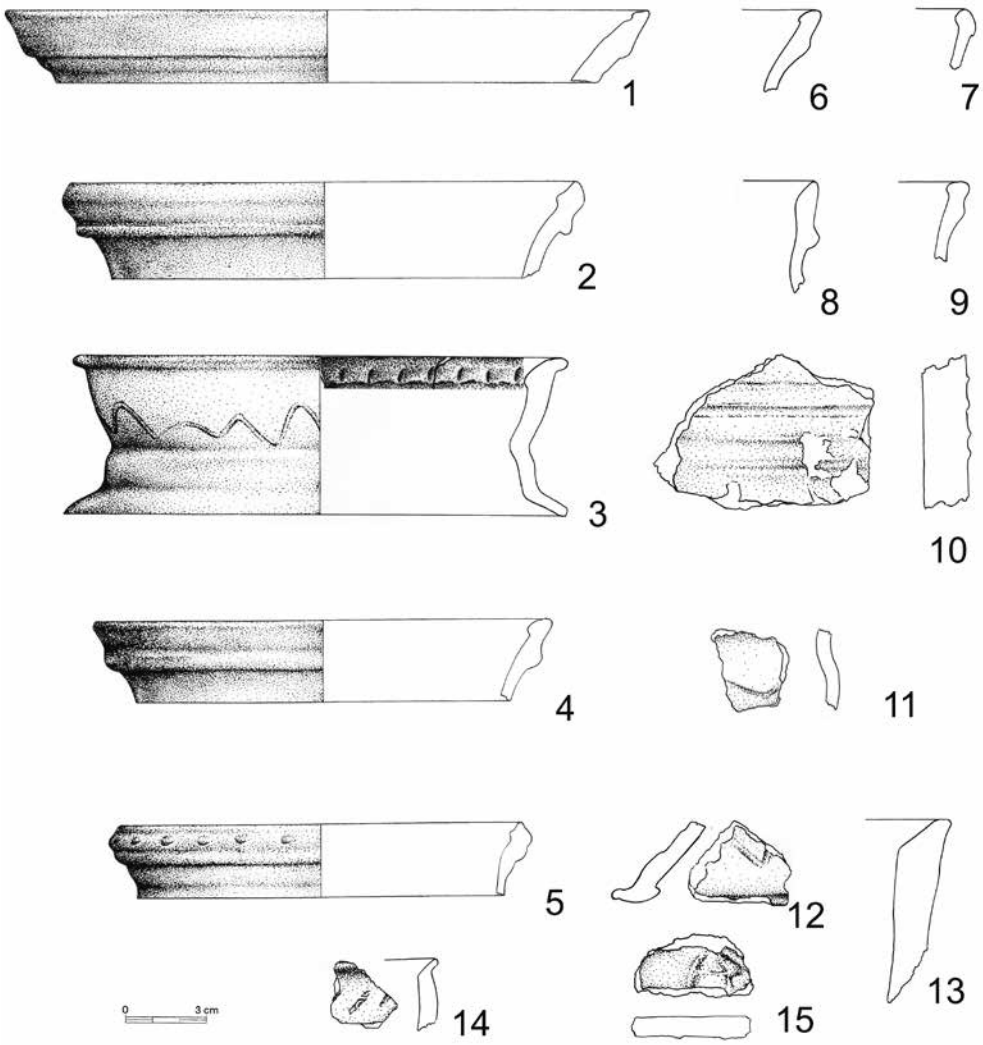

Obr. 4 Keramické nálezy z vrstvy 3. 1–9, 13, 15 – inventární číslo 101524; 10–12, 14 – inventární číslo 74607. Kresba Klára Hemplová. – *Fig. 4* Pottery from layer 3. 1–9, 13, 15 – inventory number 101524; 10–12, 14 – inventory number 74607. Drawing by Klára Hemplová.

decka přetrval až do 13. století. Určitou podobnost můžeme sledovat i v keramickém souboru z polohy Na Slovanech v Pardubicích, a to jak v tvarosloví, tak výzdobě. Na rozdíl od sledovaného souboru z Opatovic se zde objevila i červeně malovaná keramika. Zmiňovaný pardubický soubor je datován do druhé poloviny 13. – počátku 14. století (*Sigl – Vokolek 2011*, 11, 16–19). Z dalších paralel lze zmínit soubor mlado- a pozdně hradištní keramiky získaný při odbahňování rybníka ve Stolanech (okres Chrudim), v němž se lze setkat s podobnými tvary nádob a rovněž se objevuje výrazný podíl tuhových zásobnic (*Musil 2012*, 211). Není bez zajímavosti, že Stolany jsou k roku 1229 zmiňovány v majetku opatovického kláštera (*tentýž*, 212).

Z objektu I bylo získáno pět zlomků zvířecích kostí. Jak ukázala osteologická analýza provedená *M. Holubem* (*2015*), náležely tyto fragmenty jednomu jedinci ovce/kozy stáří nejméně 3,5–4 let. Šlo tedy o jedince kosterně dospělého, který nebyl primárně určen jako zdroj masa, ale sloužil k chovným účelům a produkci mléka, případně i vlny (v případě ovce). Zkoumaný materiál rovněž nevykazoval stopy po sekání, řezání či lámání ani působení ohně. Z tohoto důvodu nešlo o typický kuchyňský odpad. Rozbor neprokázal ani stopy po okusu od šelem či hlodavců.

Pro posouzení uvedeného souboru je třeba přihlédnout k místu nálezu, které je vzdáleno jen několik desítek metrů od kostela sv. Vavřince. Vedle areálu bývalého kláštera, který leží severovýchodním směrem, lze tuto sakrální stavbu považovat za centrální bod osídlení (*Frolík – Sigl 1995*, 12). Dosavadní literatura se v okolnostech vzniku kostela a jeho datování rozchází: nelze zcela vyloučit raně gotický původ,

zásadní přestavba se předpokládá na konci 14. století, další pak v pohusitské době. Většinou se však místně ztotožňuje s kaplí P. Marie, připomínanou písemně roku 1397. K přenesení patrocinia došlo zřejmě po zániku kláštera. Předpokládá se použití staršího stavebního materiálu pocházejícího z areálu kláštera (*Kurka 1914*, 458–459; *Líbal 2001*, 296–297; *Poche a kol. 1978*, 535). Nálezy získané z plochy haly INTAS dokládají osídlení intravilánu dnešní obce ve 13. století. Nelze se zatím blíže vyjádřit k jeho struktuře a vztahům k uvedené blízké sakrální stavbě i k areálu kláštera. Za pozornost stojí výše uvedené osteologické nálezy, které naznačují možnost chovu ovcí či koz, tedy činnosti, která by mohla souviset s hospodářským zázemím benediktinského kláštera. Bohužel je datování těchto kostí dosti problematické a nelze vyloučit jejich uložení až v období po zániku kláštera. Přesto, že výzkum na staveništi haly INTAS přinesl spíše dílčí poznatky k vývoji osídlení intravilánu Opatovic nad Labem, prokázal zároveň význam sledování všech zemních zásahů i v zastavěných územích jader obcí.

Summary

The paper brings a brief assessment of the present medieval finds from Opatovice. The main part describes the site situation during the building of the shed in the urban area near the church of St Lawrence. The excavated pottery assemblage may be most likely dated to the half of the 13th century and it is therefore an evidence for the settlement of this part of the urban area in the beginning of the High Middle Ages. Unfortunately it is impossible to comment more precisely on the structure of the settlement activities and their relations to the adjacent church of St Lawrence (gothic origin) and the area of monastery from the 11th century. Osteological finds from one of the documented features indicate the possibility of sheep or goat breeding, which could be one of the activities connected to the agricultural background of the Benedictine monastery. Unfortunately the dating of these bones is highly problematic and we cannot exclude their deposition in the time after the monastery destruction.

Literatura a prameny

Bláha, R. – Kalferst, J. – Sigl, J. 2005: Přírůstky archeologické sbírky hradeckého muzea v roce 2004. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 31, 3–18.

Čurda, T. 2015: Rodinné domy na opatovickém klášteřišti aneb jeden z posledních příběhů kláštera opatovického. Východočeský sborník historický 27, 45–65.

Frolík, J. – Sigl, J. 1995: Chrudimsko v raném středověku. Vývoj osídlení a jeho proměny. Hradec Králové.

Frolík, J. – Sigl, J. 1998: Chrudim v pravěku a středověku. Obrázky každodenního života. Chrudim.

Holub, M. 2015: Opatovice nad Labem – Hala. Závěrečná zpráva o analýze zvířecího osteologického materiálu. Archiv archeologického oddělení Muzea východních Čech v Hradci Králové.

Justová, J. 1968: Nálezové zprávy Archeologického ústavu ČSAV 1955–1964. Archeologické studijní materiály 6.

Kalferst, J. 2004: Archeologické nálezy na správním území Opatovic nad Labem. Archiv archeologického oddělení Muzea východních Čech v Hradci Králové.

Kurka, J. 1914: Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská (místopis církevní do r. 1421). Praha.

Líbal, D. 2001: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha.

Matěásko, J. – Půlpán, J. 2012: Archeologické nálezy v Opatovicích n/L. In: Josef Matěásko. *Opatovice nad Labem, včera, dnes a zítra* [online]. Aktualizováno 8. 5. 2015 [cit. 13. 9. 2015]. Dostupné z: http://opatovice.xf.cz/Historie/archeologie.pdf.

Musil, J. 2012: Pověst nebo realita? aneb Záchranný archeologický výzkum při odbahňování Panského rybníka ve Stolanech v roce 2011. Chrudimský vlastivědný sborník 16, 207–236.

Poche, E. a kol. 1978: Umělecké památky Čech 2, K–O. Praha.

Nohejlová, E. 1925. Příběhy kláštera opatovického. Praha.

Rataj, J. 1967: Archeologický výzkum na území opatovického kláštera. Památky archeologické 58, 592–598.

Rataj, J. – Vokolek, V. 1962: Lužické a slezskoplatěnické pohřebiště v Opatovicích nad Labem. Památky archeologické 53, 19–66.

Richter M. – Vokolek, V. 1995: Hradec Králové. Slovanské hradiště a počátky středověkého města. Hradec Králové.

Sigl, J. 1992: K osídlení nejbližšího zázemí kláštera v Opatovicích nad Labem ve světle nových archeologických výzkumů. Východočeský sborník historický 2, 33–44.

Sigl, J. 2003: Informace o předstihovém archeologickém výzkumu v Opatovicích n. L. v letech 2000–2002. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 29, 134–141.

Sigl, J. – Vokolek, V. 2004: Archeologický výzkum v Opatovicích n. L. v květnu až červenci 2003. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 30, 135–140.

Sigl, J. – Vokolek, V. 2005: Další dvě sezóny výzkumu v Opatovicích n. L., okres Pardubice. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 31, 186–191.

Sigl, J. – Vokolek, V. 2011: Nové poznatky ke středověkému osídlení Pardubic, sídliště Na Slovanech (k. ú. Studánka). Východočeský sborník historický 20, 3–20.

Smetánka, Z. 1967: Výzkum na předklášterním ostrůvku v Opatovicích nad Labem. Archeologické rozhledy 19, 471–477.

Tempír, Z. 1962: Nález pecek a skořápek z plodů ovocných dřevin v Opatovicích nad Labem. Archeologické rozhledy 14, 510–516.

Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D. 1997: Encyklopedie českých klášterů. Praha.

Vokolek, V. 1962a: Bronzová spona z Opatovic n. L. Archeologické rozhledy 14, 266–267.

Vokolek, V. 1962b: Slovanská sídliště v okolí Opatovic n. L. Archeologické rozhledy 14, 636, 653–656.

Mgr. Radek Bláha
Muzeum východních Čech v Hradci Králové
E-mail: r.blaha@muzeumhk.cz

PhDr. Jiří Sigl
Univerzita Pardubice, Ústav historických věd
E-mail: xsigl@volny.cz

Nálezy z Dobřenic v pražské fakultní sbírce a jejich identifikace[1]

Identifying the Urnfield culture vessels from Dobřenice in the old collection of the Institute for Archaeology (Charles University, Prague)

Zuzana Bláhová-Sklenářová

Abstrakt
Článek představuje příběh souboru keramických nádob z fondu staré sbírky Ústavu pro archeologii Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, které se údajně našly při výzkumu pohřebiště u Dobřenic r. 1907. Pět nádob kultury lužických popelnicových polí bylo věnováno univerzitě muzeem v Hradci Králové. Při zápisu do evidence však došlo k chybě. Autorka se pokouší identifikovat původní soubor z Dobřenic a určit původ mylně zařazených nádob.

Abstract
The article presents a story of ceramic vessels in the archaeological collection of the Institute for Archaeology (Charles University, Prague) alleged to be excavated on the Urnfield culture cemetery at Dobřenice, Eastern Bohemia, in 1907. The excavation was carried out by the town museum of Hradec Králové and some amateur archaeologists. Five ceramic vessels dating to the Late Bronze/Early Iron Age were donated from the Museum to the Institute shortly afterwards. Regrettably, it became apparent that a mistake occured during the accessioning. The author attempts to identify the original assemblage from Dobřenice and to reconstruct the circumstances of its discovery.

Klíčová slova: Čechy východní – kultura platěnická – Dobřenice – dějiny archeologie – dějiny Univerzity Karlovy – Ludvík Domečka – Lubor Niederle
Key words: Eastern Bohemia – Platěnice Culture – Dobřenice – history of archaeology – history of Charles University – Ludvík Domečka – Lubor Niederle

Roku 1907 byl do Přírůstkového katalogu sbírky tehdejšího C. k. archaeologického kabinetu české university (tj. Karlo-Ferdinandovy) zapsán pod „přírůstkovým“ číslem B 137 soubor označený „Hrobové nádoby z Dobřenic“. Záznam uvádí, že jich bylo pět a že šlo o „Dar kraj. musea v Hradci Král“. Když po uzavření českých vysokých škol a převzetí sbírky pražskou německou universitou, někdy v letech 1940–1941, proběhlo přečíslování části sloučené „české“ a „německé“ sbírky (ke kontextu viz *Bláhová-Sklenářová – Burgert – Popelka 2014*), na dobřenické nálezy se nedostalo, a tak obdržely inventární čísla 1927 až 1931 až počátkem 50. let[2]. Jenže se ukázalo, že nálezy byly očíslovány a zapsány nesprávně. A to nikoli následkem válečných událostí nebo některého ze stěhování, k nimž mezitím došlo, nýbrž již v tom roce 1907.

Popis nálezů podle inventární knihy

č. i. 1927: „nádobka s baňatým tělem, oblá podstava, výzdoba z jemně rytých pásů a vpichů, mezi nimiž je cikcak vpíchaná linie, jemnější mat. žlutohnědé barvy, v – 6,7 cm“
č. i. 1928: „amforka se zužujícím se hrdlem při okraji vně vytaženým, odděleným od baňatého těla 4 vodorov. rýhami a 2 protilehlými úšky (1 ulomeno), nejv. výduť zdobena svislými rýhami, kanelurou a kruhovit. důlky, jemný tuhovaný mat., v – 6,5 cm“

[1] Tento příspěvek vznikl v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P12 Historie v interdisciplinární perspektivě, podprogram Společnost, kultura a komunikace v českých dějinách.
[2] Z poznámky u č. 1936 „šk. r. 1953–54 (Jelínková)“, psané zřejmě později Miroslavem Buchvaldkem ve snaze

Obr. 1 Soubor pěti nádob evidovaných ve studijním sbírkovém fondu Ústavu pro archeologii FF UK pod lokalitou Dobřenice. Foto autorka. – *Abb. 1* Die fünf Gefässe aus der Sammlung des Instituts für Archäologie, Karlsuniversität Prag, die unter dem Fundort Dobřenice eingeschrieben sind. Aufnahme von der Authorin.

č. i. 1929: „koflík konického tvaru, hruběji vypracovaný, s masivním uchem přečnívajícím nad okraj, barva žlutošedá, v – 6,5 cm“
č. i. 1930: „koflík konického tvaru, s okrajem v místě, kde bylo přečnívající ouško, vtlačeným dovnitř, jemnější materiál popelavě šedé barvy, uvnitř zbytky tuhování, v – 5,7 cm“
č. i. 1931: „nízká amforkovitá nádobka s baňatým tělem, sotva znatelná podstava, okraj rovně seříznut a lištovitě ven vytažen, na přechodu hrdla v tělo 4 vodor. rýhy a pův. i 2 protilehlá úška; mat. jemný, tmavě šedé barvy, v – 5,3 cm“

Archivní dokumenty k souboru

Ve sbírkovém fondu dnešního Ústavu pro archeologii FF UK a v Muzeu východních Čech v Hradci Králové se k těmto nálezům dochovaly zajímavé písemné a obrazové prameny. Při podrobnějším průzkumu archivů by se jejich svědectví nejspíše podařilo rozšířit, to by však vyžadovalo značně více času; nezbývá než doufat, že ve sborníku k 85. narozeninám Víta Vokolka bude příležitost k doplnění…

Korespondenční lístek Ludvíka Domečky (*obr. 2*), daný 17. června 1907 v Hradci Králové, s razítkem pražské pošty (Praha 1) z téhož dne (!), adresovaný prof. Luboru Niederlovi, obsahuje komentář k darovaným nádobám.

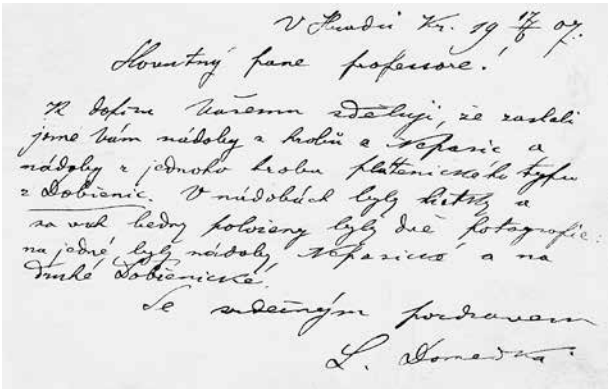

Obr. 2 Korespondenční lístek Ludvíka Domečky: a – text, b – adresa. (Uloženo v Ústavu pro archeologii FF UK.) – *Abb. 2* Die Postkarte von Ludvík Domečka, Museum Hradec Králové: a – Text, b – Adresse. (Verwahrt im Institut für Archäologie, Karlsuniversität Prag.)

Slovutný pane profesore!
K dopisu Vašemu sděluji, že zaslali jsme Vám nádoby z hrobů z Nepasic a nádoby z jednoho hrobu plátenického typu z Dobřenic. V nádobách byly lístky a na vrch bedny položeny byly dvě fotografie: na jedné byly nádoby Nepasické a na druhé Dobřenické.
Se srdečným pozdravem
L. Domečka

Fotografie dobřenických nálezů byla spolu s korespondenčním lístkem založena do kusu makulatury a vložena do jedné z nádob, kde šťastnou náhodou zůstala po celých sto let až do současné revize sbírky. Z razítka „F. Žaloudek“ na rubu je zřejmé, že jde o snímek pořízený Domečkovým asistentem, laborantem hradeckého muzea a mužem mnoha dalších povolání Františkem Žaloudkem. Stejná fotografie je vlepena v tzv. Domečkově albu, uloženém v archeologickém oddělení Muzea východních Čech v Hradci Králové, které obsahuje původní fotografie, zčásti publikované jako ilustrace Domečkových archeologických článků.

Laskavostí kolegů v Muzeu východních Čech v Hradci Králové (děkuji především PhDr. Jaroslavě Pospíšilové za vyhledání a Mgr. Radku Bláhovi za zprostředkování) se podařilo najít dopis prof. Lubo-

postihnout vývoj inventární knihy, lze odvodit, že k zápisu došlo v předchozím školním (akademickém) roce 1952–53. I tam část zápisů psala Zdenka Jelínková, později Krumphanzlová, která působila v tehdejším Prehistorickém ústavu jako pomocná vědecká síla; příslušný blok zápisů má však jiný rukopis, který † Václav Moucha identifikoval jako písmo Jiřího Zemana a přímo to u autora ochotně ověřil.

Obr. 3 Soubor pěti nádob zaslaných z muzea v Hradci Králové do Prahy jako nálezy z Dobřenic. Foto F. Žaloudek 1907. (Uloženo v Ústavu pro archeologii FF UK.) – *Abb. 3* Die fünf Gefässe, die von Museum Hradec Králové nach Prag als Funde von Dobřenice geschickt wurden. (Sammlung des Instituts für Archäologie, Karlsuniversität Prag.) Aufnahme von Fr. Žaloudek 1907. (Verwahrt im Institut für Archäologie, Karlsuniversität Prag.)

ra Niederla z 9. června 1907, který tomuto Domečkovu korespondenčnímu lístku předcházel; nezdá se, že by během osmi dnů mezi daty obou dopisů proběhla ještě další korespondence[3]. Jeho text pomáhá pochopit, jak popsaná situace vznikla.

C. k. archaeologický kabinet české university.
Oddělení praehistorické.

V Praze dne 9. VI. 907[4]

Velectěný p. kustode!

Přišel jsem teprve včera k tomu, zanesen jsa stále mnohou prací, abych v Národopisném Museu rozpakoval zásilku starožitností, před krátkou dobou mi zaslanou.

Nádoby vložené došly až na jednu, která se dá opraviti v pořádku, a vzdávám tímto, za tento krásný dar sbírkám české university jménem této vysoké školy vct. kuratoriu musea v Hradci Kralové své nejuctivější díky.

Kdyby vct. správa musejní mohla Svou laskavost doplniti ještě tím, že by nám poslala 1 hrob t. zv. plátenického typu, jenž se v okolí Král. Hradce častěji nalézá, byli bychom jí ovšem dvojnásobně vděčni.

Ale i takto račtež přijmouti upřimné díky.

Ve vší úctě oddaný
Prof Dr L. Niederle

Žádné předchozí dopisy se zatím neobjevily, je nicméně jisté, že iniciativa vyšla z Prahy. Ludvík Domečka o předání informoval v podrobné zprávě o činnosti muzea, publikované v časopise Hradecký kraj: „K žádosti universitního profesora p. dra Lub. Niederle, bylo věnováno šest nádob z jednoho hrobu pohřebiště Nepasického a pak z jednoho hrobu pohřebiště Dobřenického a fotografie jich pro předhistorickou sbírku České university v Praze“ (*Domečka 1909*, 43). Niederle samozřejmě stál o rozšíření univerzitní sbírky novými nálezy, které nebyly zatím ve fondu dobře zastoupeny nálezovými celky či soubory. Většinu sbírky totiž zatím tvořily dary samotného Niederla a jeho spolupracovníka Karla Buchtely z jejich soukromých sbírek, přičemž šlo zpravidla o jednotliviny nebo „kolekce“, tj. obvykle soubory předmětů téhož druhu, někdy i z téže lokality, připevněné na kartonu. Vzácné jsou mezi zápisy v těchto prvních třech letech soubory darované jinými badateli (např. hned č. B 2 a 3, keramika z Pichory a Třebické, od Jana Hellicha), výjimkou pak věci získané koupí.

A proč prof. Niederle rozbaloval zásilku v Národopisném muzeu a ne na univerzitě? Bedna s nádobami mohla do Prahy přijít vlakem, na nádraží ji někdo s vozem vyzvedl a odvezl ji tam, kam prof. Niederle poručil, což mohlo být na kterékoli z jeho pracovišť. Anebo ji tehdy ještě mohl přímo z Hradce vézt s jiným nákladem povozník, kdyby se Domečka (oprávněně) bál, že se křehké nádoby cestou potlučou.

Popis nálezů podle stavu na fotografii

Podle fotografie patří do souboru zaslaného z hradeckého muzea pod lokalitou Dobřenice následující nádoby:

[3] Dopis je uložen v MVČ Hradec Králové ve fondu Literární archiv, i. č. LI/LA-7404.

[4] Podle dobového zvyku je v letopočtu vynechána jednička označující tisíciletí. Text dopisu je přepsán v dobovém pravopise i s chybami.

Obr. 4 Dobřenice, amforka č. i. 1928. Foto autorka. – *Abb. 4* Dobřenice, die kleine Amphora Inv. Nr. 1928. Aufnahme von der Authorin.

Obr. 5 Dobřenice, koflík č. i. 1929. Foto autorka. – *Abb. 5* Dobřenice, die Tasse Inv. Nr. 1929. Aufnahme von der Authorin.

č. i. 1928: zapsáno pod Dobřenicemi, viz výše; jde o amforku s typickou „slezskou" výzdobou svazku tří vodorovných rytých linií provázených skupinami šikmých rýžek nad rozhraním hrdla a těla, na výduti pak rytých svazků třásní (3 linie), vymezujících pole vyplněná buď skupinami mělkých a širokých svislých žlábků, nebo s důlkem uprostřed; vyklenutá podstava, vypuklé dno; dochováno jedno tunelovité ouško, protilehlé druhé odlomeno; pod oušky důlek; povrch tuhovaný leštěný, na spodku je tuhování patrné pouze ve stopách; v = 63 mm, max. výduť 92 mm, pr. okraje 62 mm, pr. podstavy 21 mm. Slepena ze střepů, dochována úplně (*obr. 4*; *tab. I*: 4).

č. i. 1929: zapsáno pod Dobřenicemi, viz výše; jde o jednodílný, oble rozevřený hlubší miskovitý koflík (v = 60 mm, ouško převýšeno o 10 mm nad okraj, pr. okraje 103 mm, pr. podstavy 5 cm), oproti ostatní keramice výrazně hrubě provedený – technicky se blíží spíše soudobým květináčům (síla střepu 5 mm); podstava i dno rovné; barva spíše šedorůžová, na spodku a podstavě do cihlova, což i podle prasklin nejspíše souvisí se slabým přepálením. Dochován vcelku (*obr. 5*; *tab. I*: 2).

č. i. 1912: zapsáno pod lokalitou Měník HK (č. př. B 157). Původní popis v inventární knize: „Okřínek miniaturního tvaru s částečně zachovalým, poněkud vně vytaženým okrajem, s lomem přibližně ve stř. části. Při hrdle je zdoben 3 vodorovnými rýhami, od nichž vybíhá stříškovitý ornament, horní část tuhovaná; výška 4 cm." Ve skutečnosti jde o miniaturní amforovitou nádobku s ostře lomenou výdutí, v = 37 mm, max. výduť 52 mm, pr. okraje 27 mm, pr. podstavy 10 mm, s vyklenutou podstavou a vypuklým dnem; povrch spodku se zdá být slabě poznamenán žárem, což by mohlo vysvětlovat nepřítomnost tuhování, bylo-li tam původně vůbec nějaké. Trojice vodorovných rytých linií naznačuje rozhraní hrdla a těla, které se tektonicky neprojevuje. Na tomto svazku rýh je zavěšeno pět skupin vstřícných (střechovitě uspořádaných) trojic šikmých rýh, vedoucích k lomu. Dochována vcelku (*obr. 6a*, *6b*; *tab. I*: 1).

bez č. i.: polokulovitá miska se slabě zataženým okrajem, slabě vyklenutou podstavou, avšak výrazněji vypuklým dnem, vnitřní povrch je tuhován a nese zběžně provedenou vlešťovanou výzdobu – nepravidelné křížové šrafy ve čtyřech nestejných polích oddělených nepravidelně rozloženými trojicemi linií vedených od okraje ke dnu; zevně je patrný tuhovaný pás pod okrajem o šířce asi 20 mm. Miska je slepena z menších zlomků, okraj silně poškozen a dosádrován (dochováno asi z 90 %). V = 55 mm, pr. okraje 140–143 mm, pr. podstavy 51 mm (*obr. 7*; *tab. I*: 3). Na vnějším povrchu jsou patrné červeně napsané číslice 13 a stopy třetí číslice, možná sedmičky, což

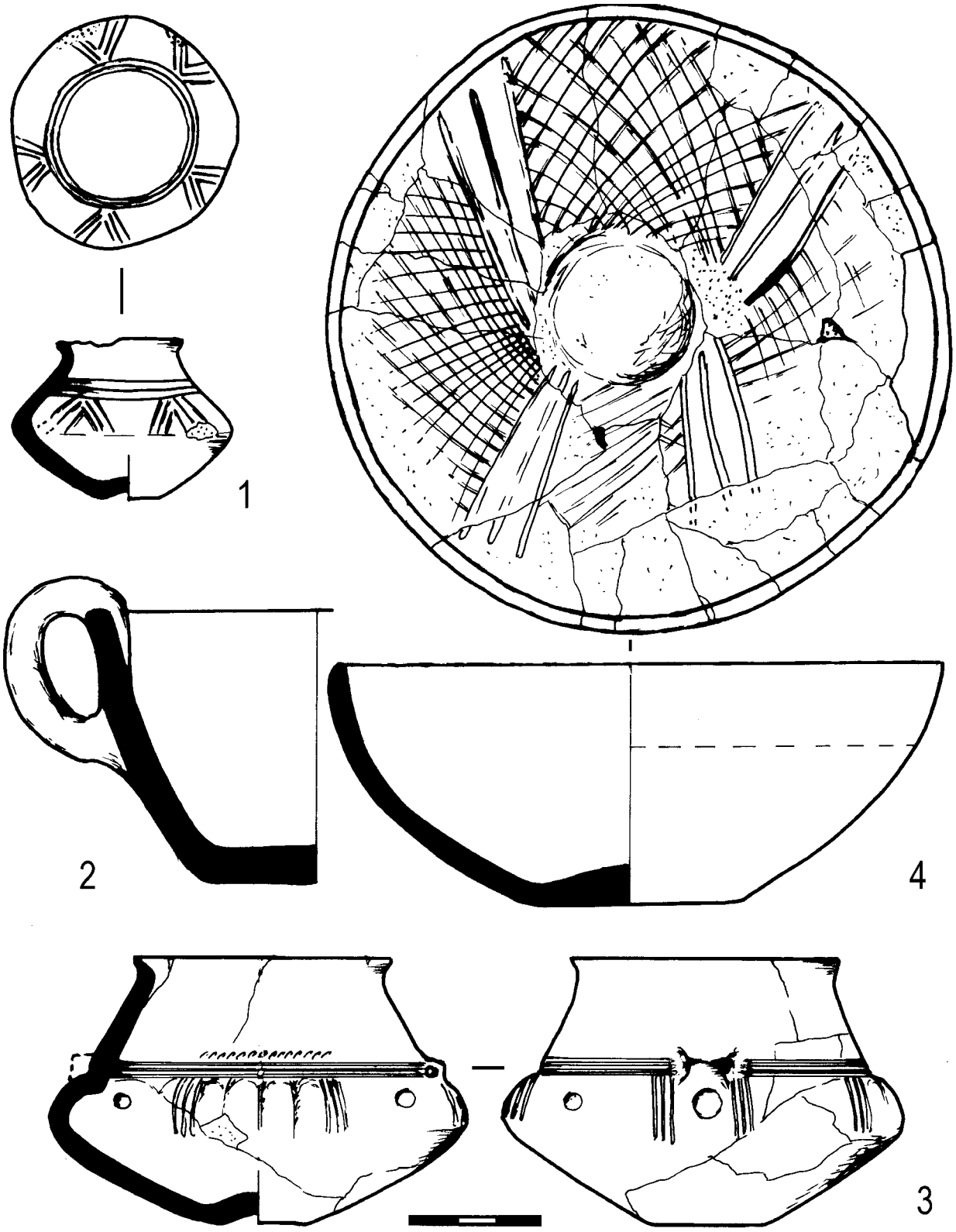

Tab. I Dobřenice, keramické nádoby. 1 – nádobka č. i. 1912, 2 – koflík č. i. 1929, 3 – miska b. č. i., 4 – amforka č. i. 1928. Kresba autorka. – *Taf. I* Dobřenice, die keramischen Gefässe. 1 – Miniaturgefäß Inv. Nr. 1912, 2 – Tasse Inv. Nr. 1929, 3 – Schälchen ohne Inv. Nr., 4 – Amphora Inv. Nr. 1928. Zeichnung von der Authorin.

Obr. 6 Dobřenice, miniaturní nádobka č. i. 1912. Foto autorka. – *Abb. 6* Dobřenice, der Miniaturgefäß Inv. Nr. 1912. Aufnahme von der Authorin.

Obr. 7 Dobřenice, miska s vnitřní výzdobou, bez č. i. Foto autorka. – *Abb. 7* Dobřenice, das Schälchen mit innerer Verzierung, ohne Inv. Nr. Aufnahme von der Authorin.

by odpovídalo číslu „dobřenického“ souboru B 137 (v ostatních případech jsou však tato čísla psána černou tuší). Shoda s fotografií je nicméně nepochybná.

Zatím nenalezen zůstává hrnec (květináč), podle fotografie vejčitého tvaru s horní výdutí, se zataženým okrajem (asi z poloviny olámaným), symbolické rozhraní hrdla a těla vyznačují krátké lištovité výčnělky (vidět jsou tři, celkem mohly být čtyři) s nehtovými vrypy na hraně, výčnělky propojuje nerovná řada drobných stejných nehtových vrypů, která souvisle prochází po bocích a čelní hraně výčnělku. Podle rozměrů ostatních nádob lze odhadnout výšku květináče na 14–15 cm, průměr max. výduti se zdá zhruba stejný. Inventární číslo zřejmě nedostal, stejně jako miska.

Nádoba, jež se rozbila, jak píše Niederle, byl pravděpodobně právě květináč. Zbývá naději, že se najde v zatím nerevidované části fondu mezi střepy; mezi celými nádobami identifikován nebyl. Vzhledem ke špatné kvalitě tohoto druhu platěnické keramiky by to nebylo nijak překvapivé. Není vyloučeno, že lepením se nakonec nikdo nezdržoval; o dva roky později (1909) přišel darem z muzea v Novém Bydžově soubor deseti nádob z Měníka, zapsaných pod č. př. B 157, v němž byly i dobře zachovalé celé květináče (jistě jde o nálezy z výkopů muzejního spolku, publikovaných v Památkách archeologických: *Honza 1892*).

Záhadou zůstává, z jakých lokalit pocházejí zbývající nádobky, omylem zapsané pod Dobřenice: amforka 1931, okřínek 1927 a koflík 1930. Amforka 1931 vykazuje stopy žáru (jemná hustá krakelace, červenavé zbarvení linií a cihlová barva části spodku) shodné s miniaturní amforovitou nádobkou č. 1906, zapsanou pod Nepasicemi[5] (B 138) a tedy došlou

[5] Pohřebiště lužických popelnicových polí u Nepasic (okr. Hradec Králové) jsou známa od konce 19. století, první zachráněné nálezy byly uloženy v místní škole (*Duška 1898*, 12). *L. Domečka* (*1903*, 543–546) popisuje výkopy hradeckého musea v listopadu r. 1902, kdy bylo na polích pp. Zvoníčka a Roubala za čp. 53 a 54 (tj. na severním okraji intravilánu) prokopáno devět hrobů „rázu Slezského“, a v létě r. 1903, kdy hradecké museum vykopalo další tři hroby, těžištěm prací však byly vykopávky J. L. Píče „pro

v téže zásilce jako nádoby z Dobřenic. Okřínek 1927 je popsán původním č. př. B 137, je však vidět, že trojka v tomto čísle je opravovaná, a není vyloučeno, že původně tam stála pětka, tj. č. př. B 157, které patří souboru z Měníka; nádobka se nijak výrazně neliší od ostatních měnických nádob pod tímto číslem. U koflíku 1930 žádné takové indicie nejsou, příslušnost k měnickému souboru nelze ani vyloučit.[6] Předpokládalo by to však, že oba soubory byly číslovány zároveň. Došlo-li k tomu r. 1909, kdy universita obdržela měnické nádoby darem z novobydžovského muzea, znamenalo by to, že dobřenické a nepasické nádoby byly prve zapsány do knihy jen formálně a ve skutečnosti ležely dva roky neočíslované v bedně…

Pohřebiště u Dobřenic

Pohřebiště u Dobřenic bylo pro odbornou veřejnost objeveno roku 1907. Mohylník se běžně označuje jako Doroty, hroby se nacházely v lesích Soudném, Horních a Dolních Dorotách (*Excerpta*). Velká Dorota (kóta 292,3) je nejvyšší vrchol zalesněného masivu mezi Dobřenicemi a Michnovkou, a mohyly jsou roztroušeny na jejím temeni a západním svahu (*Vokolek 1999*, 36–54, Obr. 2). Literatura uvádí parcelní čísla 308 a 301, aktuální katastrální mapa Katastru nemovitostí (*Publikace dat ISKN*) má parc. č. 649, 940 a 631/1. Podle Domečkových zápisků, citovaných u V. Vokolka, a otištěných plánů (*Vokolek 1997*, 37, Obr. 2 a 3) lze odvodit, že parc. č. 649 severně od cesty odpovídá zřejmě býv. parc. č. 380 („Horní Doroty"; západní část parc. č. 649 odpovídá už býv. parc. č. 300, což je les „Soudný") a 940 a 631/1 jižně od cesty býv. parc. č. 301 („Dolní Doroty"). Z dobových textů není jasné, zda jde o dva sousední pohřební okrsky z různých období („*R. 1907 … kopáno bylo … na popelnicovém pohřebišti rázu plátenického a jiném rázu slezského v lese Soudném u Dobřenic*"; *Domečka 1909*, 43), či se starší a mladší hroby mísily („Zápisky L. Domečky, který připravoval publikaci pohřebiště": *Vokolek 1999*, 37).

Nález hrobu při dobývání pařezů a oznámení řídícího učitele F. Jirsáka z Dobřenic, že v dotyčném lese jsou patrné mohyly, podnítily výzkum tehdejšího hradeckého „historického musea": L. Domečka tam vyslal laboranta F. Žaloudka, který ve dnech 29. března až 18. dubna 1907 prokopal v Dolních Dorotách několik mohyl s hroby „typu platěnického", v tzv. velké mohyle, která pak byla označena za přírodní útvar, zjistil zapuštěné „hroby popelnicové typu slezského" a podle interpretace V. Vokolka i žárovíště, mimo mohyly byly hroby ploché (*Vokolek 1997*, 36: citované zápisky L. Domečky). Vykopávky poté pokračovaly a zapojili se do nich i další zájemci – učitel Jirsák, majitel lesa statkář Weinrich a několik jiných soukromníků.

Domečka v citovaném textu neuvádí, kolik hrobů Žaloudek na jaře roku 1907 prokopal; píše však, že r. 1912 to bylo 12 hrobů a jeden již dříve, tj. 13, a že celkem muzeum prokopalo 56 hrobů, „z nich 30 bylo platěnických, ostatní slezské". V katalogu V. Vokolka jsou z roku 1907, který nás zajímá, popsány 44 hroby (1/1907 – 44/1907). K jejich heslům autor připojil pro kontrolu a úplnost údajů Žaloudkovy popisy a terénní náčrty uspořádání nádob. Žádný z popisů však neodpovídá našemu pražskému hrobu. V. Vokolek také uvádí jen uložení v MVČ a ve sbírce gymnázia J. K. Tyla v Hradci Králové (*Mangel 1994*, č. 112, 113, Tab. 10: 1, 2): v době zpracování katalogu východočeských halštatských pohřebišť se o pražském souboru podle všeho nevědělo, což je s ohledem na tehdejší stav uložení fondu a jeho dokumentace zcela pochopitelné. Povšiml si však jiné věci, totiž že u řady hrobů nesouhlasí Žaloudkův popis s Domečkovým rozpisem a inventářem a že se některé celky zjevně pomíchaly, a to nejen v rámci Dobřenic (např. hrob 2/1907: *Vokolek 1999*, 38), nýbrž i s jinými lokalitami (hrob 10/1907 – pohřebiště Skalice?: *ibidem*, 40). Z více hrobů se některé nebo i všechny nádoby ztratily (nedochovaly). Těžko tedy identifikovat, co za soubor nádob se vlastně dostalo do Prahy. Díky Žaloudkovu snímku můžeme vyloučit jakoukoli pozdější záměnu v Praze, úplnou jistotu již nemůžeme mít ohledně možnosti záměny v Hradci. Nabízela by se úvaha, zda Domečka neposlal do Prahy zcela jiný soubor, vykopaný některým ze soukromých badatelů a darovaný muzeu. Jenže žádný takový soubor Domečka mezi dary nevykazuje (*Domečka 1909*, 44) a musilo by se to také odehrát rychle, během dubna a května 1907. Pravděpodobnější je tedy přece jen, že pražský soubor pochází z muzejních výkopů na jaře 1907.

Hrobů, jejichž keramický inventář je podle Vokolkovy revize nezvěstný nebo nejistý a pražský soubor by se z něj dal hypoteticky složit, je v Žaloudkově soupise několik – např. hrob 16/1907 (*Vokolek 1999*, 42): „žlutá rozrušená nádoba" byla zřejmě urna (velký okřín či amfora/amforovitá nádoba), která se snad nedochovala (ostatně by se možná obtížně

zemské museum" (11 hrobů). Fotografie se v Praze nenašla a na snímcích v Domečkově albu jsou velké soubory, chybí tedy opora pro identifikaci pražských exemplářů.

[6] Soubor z Měníka provází také několik nejasností: v původním rukopise přírůstkové knihy bylo r. 1909 zapsáno 16 nádob, zatímco v opise, který měl zřejmě nahradit opotřebovaný a poškozený původní operát (vytržené listy se zachovaly vložené vzadu v novějším svazku), je uvedeno jen 10 nádob. Inventární čísla však v 50. letech obdrželo 11 nádob, a dochovala se také jedna miska s č. př. B 157, která se do druhého stupně evidence nedostala. Platí-li původní počet 16 nádob, stále ještě postrádáme čtyři. Snad se je podaří najít v dosud nerevidované části fondu.

balila a posílala do Prahy), „malá baňatá nádobka“ by mohla být amforka, „mísa“ a „koflík“ odpovídají, „žlutý hrnek“ by mohl být ztracený rozpadlý květináč. Chybí ale drobná amforovitá nádobka (leda že by bývala byla v hrobě uložena uvnitř některé větší nádoby a objevila se dodatečně) a naopak přebývá „rozrušená nádoba“, ačkoli ta se mohla ztratit první.

Trvání pohřebiště datuje V. Vokolek na základě dochovaných nálezů do pozdní doby bronzové až starší doby halštatské, tedy svých stupňů slezskoplatěnické kultury II a III (HB2-HC), přičemž soudí, že příslušnost mohyl k pohřebišti nelze považovat za prokázanou.

Nálezy z pražského souboru mají nečetné blízké, i když ne zcela přesné paralely jak na téže lokalitě, tak jinde.

Amforka č. i. 1928 má přímo v Dobřenicích obdobu v hrobě 43/1907 (č. i. MVČ 1495; *Vokolek 1999*, Tab. 15: 19), vzdálenější ve Skalici (*Vokolek 2001*): hr. XI/1935-H (Taf. 21: 1; datace V. Vokolka: f. IIIb), 77/1957 (Taf. 107: 3; datace V. Vokolka: f. Ia) či 47/1965 (Taf. 169: 7; datace V. Vokolka: f. Ib).

Koflíku odpovídají tvarem, barvou i technickým provedením koflíky z téže lokality č. i. MVČ 1249 (hrob 27/1907, Tab. 11: 7), a 1251 (hrob 12/1907, Tab. 6: 14), přičemž oba hroby mají výbavu zřetelně halštatského rázu. Tvar koflíku je v daném období poměrně obvyklý vedle koflíků dvojdílných, tenkostěnných a obvykle zdobených (*Vokolek 1999*, 11–12).

Misky s vnitřní výzdobou v Dobřenicích (*Vokolek 1999*, 11) patří – tedy až na pražskou – ke dvojdílným tvarům s nízkým prohnutým hrdlem; nejbližším exemplářem se ve sbírce MVČ jeví miska č. i. 1177 této profilace s obdobnou výzdobou a rovněž s tuhovaným pásem na vnějším povrchu pod okrajem. Výzdoba sama má analogii v koflících z Kostelce n. Orl., hr. 4/1981 (Tab. 41: 10, 11), nebo z Rosic n. L. (Tab. 107: 20), toto rozvržení výzdoby je u platěnických koflíků vůbec častější; vždy však jde opět o dvojdílné tvary. Prosté misky se zataženým okrajem bývají ve východních Čechách nezdobené (rovněž D. Koutecký konstatoval, že zdobené kusy bývají obvykle rozevřených tvarů: *Koutecký 2007*, 132, Tab. VIII).

Květináče tohoto období (*Vokolek 1999*, 12–13) jsou velmi variabilní; květináč z našeho souboru je méně obvyklý, poněkud se mu podobá č. i. 1187 (Dobřenice, hrob 25/1907, Tab. 10:13) nebo exemplář bez nálezových souvislostí z Dašic (Tab. 1: 15), ale výzdoba kombinující krátké plastické pásky s průběžnou řadou nehtových vrypů je ojedinělá; přímou obdobu ve Vokolkově katalogu nenacházíme. Podle *D. Kouteckého* (*2007*, 132, tab. VIIB) by mělo v platěnické kultuře jít o bylanský prvek.

Zajímavým prvkem jsou v platěnických hrobech miniaturní nádobky, kdysi označované jako slzničky (*Vokolek 1999*, 13–14). Nádobce č. i. 1912 odpovídají podobné kusy v několika dobřenických hrobech (principem výzdoby se jí blíží exemplář z dobřenického hr. 25/1907 /Tab. 10: 9/ nebo 26/1907 /Tab. 11: 2/, z Kunětic /Tab. 55: 6, v Kunětických se tento motiv vyskytuje v různých formách častěji/, Opatovic /Tab. 64: 2, 65: 21, 66: 2, 69: 19/ aj.), vždy jde však spíše o lahvovité až tykvovité tvary. Totéž platí pro exemplář ze Skalice (hr. 20/1954, 29/1954: *Vokolek 2001*, Taf. 60: 8, 9, 65: 13). V případě našeho exemplář snad jde o zmenšeninu amforovité nádoby typu zastoupeného např. v Předměřicích (Tab. 86: 8), v méně halštatsky působící formě v Ředicích (Tab. 119: 4) aj. Motiv vstřícných šikmých třásní, někdy ve střechovitém či stromkovitém provedení, je v tomto období lužických popelnicových polí značně rozšířen (*Bláhová-Sklenářová 2011*, 132–133) a zdá se patřit k dědictví stylu doby bronzové, které vytvořilo amalgám s halštatským stylem a jeho pojetím trojúhelníkové symboliky.

Místo závěru

Poznání východočeského osídlení starší doby železné v rámci kulturního okruhu lužických popelnicových polí je jedním z jubilantových velkých životních témat. Tento drobný článek může jen velmi slabě doplnit přehled o pramenné základně a přispět k tomuto poznání; spíše je jakousi pohlednicí z doby před sto lety, kdy se pramenná základna formovala, ilustruje proces tohoto formování. Ze všeho nejvíce je to pak okrajová epizoda z počátků pražského univerzitního archeologického pracoviště, z nějž vyšel – jako žák prof. Jana Filipa, žáka Niederlova a učitele několika poválečných archeologických generací – i jubilant a adresát tohoto sborníku Vít Vokolek.

Zusammenfassung

Im Jahre 1907 hat das ehemalige neugegründete Archäologische Institut der Tschechischen Karlsuniversität in Prag eine Kollektion der prähistorischen Keramik als Geschenk von Stadtmuseum Hradec Králové (Königgrätz) bekommen. Es hat sich um fünf Gefässe von dem eben damals ausgegrabenen Gräberfeld der Lausitzer Urnenfelder bei Dobřenice (Spätbronzezeit und ältere Hallstattzeit) und einige andere Gefässe von dem zeitgenössischen Gräberfeld bei Nepasice gehandelt. Den Funden wurden Photographien beigelegt, um einzelne Stücke zu erkennen. Trotzdem entstand in Prag eine Verwirrung, die auch durch Korrespondenz zwischen Prof. Dr. Lubor Niederle (Universität) und Ludvík Domečka (Museum) belegt ist. Bei gegenwärtig verlaufender Revision der Prager Sammlung wurde der Fundmaterial von Dobřenice (bis auf einen Topf, der schon damals zerfallen war) wieder identifiziert.

Literatura

Bláhová-Sklenářová, Z. 2011: Nádoby z pozdní doby bronzové s motivem stromu z Turnova. In: R. Korený (red.): Doba popelnicových polí a doba halštatská. Příspěvky z XI. konference, Příbram 7.–10. 9. 2011 (Podbrdsko – Miscelanea 2). Příbram, 129–136.

Bláhová-Sklenářová, Z. – Burgert, P. – Popelka, M. 2014: Neolitické nálezy ze Skřivan u Nového Bydžova ve sbírce pražské univerzity. In: M. Novák – P. Burgert (red.): Sborník k poctě Jiřího Kalfersta. Archeologie východních Čech, Supplementum 1, Hradec Králové, 36–52.

Domečka, L. 1903: Předhistorické nálezy v severovýchodních Čechách, Památky archeologické 20, 533–552.

Domečka, L. 1909: Zpráva o Městském historickém museu v Hradci Králové za léta 1905–1908, Hradecký kraj VI, 42–45, 128–132.

Duška, J. 1898: Nálezy předhistorické v kraji Královéhradeckém. Hradec Králové.

Honza, J. 1892: Žárové hroby u Měníka, Památky archeologické 15, 291–298.

Koutecký, D. 2007: Vlivy kultury bylanské na kulturu platěnickou ve východních Čechách. In: M. Salaš – K. Šabatová (edd.): Doba popelnicových polí a doba halštatská. Příspěvky z IX. konference, Bučovice 3.–6. 10. 2006. Brno, 131–143.

Mangel, T. 1994: Archeologická sbírka Gymnázia J. K. Tyla v Hradci Králové. Zpravodaj Muzea východních Čech 20, 27–31.

Vokolek, V. 1999: Východočeská halštatská pohřebiště. Pardubice.

Vokolek, V. 2001: Gräberfeld der Urnenfelderkultur von Skalice/Ostböhmen. Fontes archaeologici Pragenses 26. Pragae.

Prameny

Databáze AO MVČ „Excerpta“ © Muzeum východních Čech v Hradci Králové.

Publikace dat ISKN: Katastrální mapa [staženo dne 15. 9. 2015]. Dostupné z: http://sgi.nahlizenidokn.cuzk.cz/marushka/default.aspx?themeid=3&MarExtent=-990320.44597457629%20-1239836%20-346646.55402542371%20-923033&MarWindowName=Marushka.

PhDr. Zuzana Bláhová-Sklenářová, Ph.D.
Univerzita Karlova, Ústav pro archeologii
E-mail: zuzana.blahova@ff.cuni.cz

Korelace kultur doby popelnicových polí v českých zemích a jejich okolí[1]

Correlation of the Urnfield cultures in Czech lands and their vicinity

Jan Bouzek

Abstrakt
Článek shrnuje výsledky studií jubilanta, věnovaných lužické a slezské kultuře a jejich sousedů, zejména těch projektů, kterých se autor tohoto článku účastnil, včetně dosud otevřených aspektů. Pokouší se najít možnosti zjemnění a upřesnění srovnávací chronologie a vzájemných vztahů kultur doby popelnicových polí českých zemí a jejich sousedství, hlubšího pochopení a interpretace obytné architektury, organizace osad a pohřebišť, změn hustoty osad v situacích klimatických změn a kimmerských vpádů, v rámci více či méně úspěšných adaptací k těmto výzvám.

Abstract
The article summarizes the results of studies of the Lusatian and Silesian cultures and their neighbours by the jubilee, notably of those projects conducted in fruitful collaboration with the undersigned, including the yet unsolved aspects. It sketches the possible ways to reach new targets in the fields of refining comparative chronologies of the Urnfield cultures in Czech lands and their vicinity, of houses, organisation of settlements and cemeteries, changing density of population in the frame of several climatic changes, Cimmerian raids and more or less successful adaptations to challenges.

Klíčová slova: lužická, slezská a slezsko-platěnická, knovízská kultura – vztahy – sídliště – pohřebiště – srovnávací chronologie
Key words: Lusatian, Silesian, Platěnice, Knovíz Cultures – relations – settlements – cemeteries – comparative chronology

Lužická a slezsko-platěnická kultura a Vít Vokolek[2]

Vít Vokolek v posledních letech vydal několik svazků materiálových publikací pohřebišť, které zaplnily mnoho mezer ve znalostech lužické, slezské a platěnické kultury ve východních Čechách. Jeden svazek vydalo Muzeum východních Čech v Hradci Králové (*Vokolek 1999a*), druhý Východočeské muzeum v Pardubicích (*Vokolek 1999b*), třetí (*Vokolek 2002*) Národní muzeum v Praze v řadě Fontes Archaeologici Pragenses, svazek 26, podobně jako obsáhlý dvoudílný svazek 27 (*Vokolek 2003*). Všem je vlastní pečlivá dokumentace, výborné autorovy kresby, přehledné údaje o nalezištích a hrobech podle veškerého dostupného archivního materiálu a přehlednost, se kterou lze snadno najít hledané. Také jsem rád, že autor nezatížil své texty kódy, kterými autor nutí čtenáře, aby se díval na jím publikovaný materiál skrze jeho speciální přístup, a tím znesnadňuje další možnosti interpretace. Obvyklý způsob popisů keramiky přináší základní informace a je také jasným svědectvím toho, že autor svůj materiál zná suverénně. Stručný, ale výstižný je také syntetický text, jasně přehledná je osvědčená autorova typologie keramických tvarů, mapy podávají možnost snadné orientace. Zatímco monografická publikace pohřebiště v Ostroměři je

[1] Tento příspěvek vznikl v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P12 Historie v interdisciplinární perspektivě, podprogram Společnost, kultura a komunikace v českých dějinách.

[2] Příspěvek do sborníku dlouholetého přítele nemůže být bez osobního poděkování za spolupráci v oboru i jinak. Mnohé bych bez jeho pomoci nedokázal, mnohé jsme spolu prožili – dobré i horší a zbylé snad ještě dokončíme. Příspěvek je výsledkem mnohaleté diskuse autora tohoto příspěvku s jubilantem.

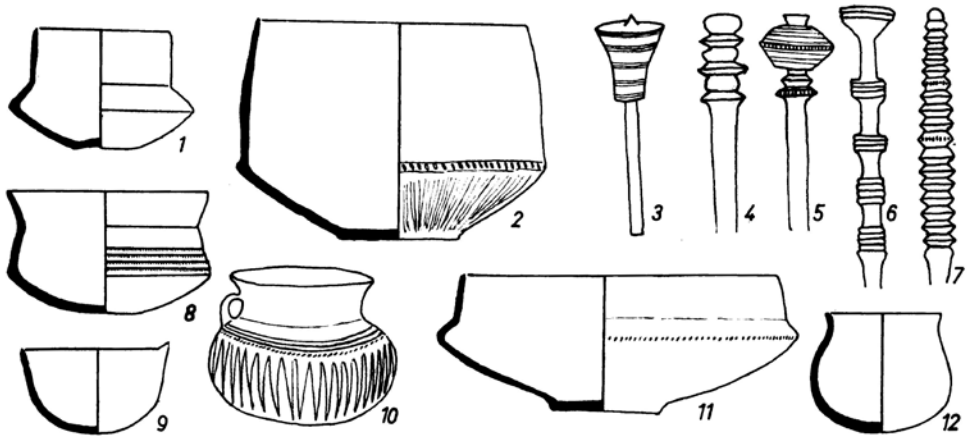

Obr. 1 Lužické keramické tvary a jehlice Br D imitující dřevěné soustružené a vakovité vzory. 1 a 7 Pouchov, 2 Bieberach, 3 Černožice, 4 Sadská, 5 Slezské Předměstí, 6 Nezamyslice, 8 Louny, 9 a 12 Dobev, 10 Riegsee, 11 Lieske, 1, 3–5, 7 východní Čechy, 8 severozápadní, 9 a 12 jižní (vakovité nádoby), 6 severní Morava, 2 a 11 Sasko, 10 Dolní Bavorsko. Podle *Bouzek 1969*. – *Fig. 1* 1 Br D vessels and pins imitating wooden and bag models. 1,3–5,7 East Bohemia, 8 NW Bohemia, 9 and 12 South Bohemia (bag vessels), 6 North Moravia, 2 and 11 Saxony, 10 Lower Bavaria.

výsledkem autorova terénního výzkumu a publikace pohřebiště ve Skalici shrnuje všechny výzkumy na pohřebišti, svazek o halštatských pohřebištích je monografickou publikací celého souboru lokalit, podobně jako katalog nálezů v Národním muzeu. Monumentální svazek, který vyšel v rámci ediční řady Národního muzea v Praze Fontes archaeologici Pragenses (*Vokolek 2003*), je opravdovou studnicí moudrosti o lužické kultuře východočeské i středočeské. Střepový materiál, který chyběl v jinak záslužné publikaci Jitky Hralové věnované lokalitě Malá Bělá (*Hralová 1962a*, srov. *Bouzek 1962*), je zde pečlivě nakreslen a popsán. Vokolkovo chronologické třídění založené na pohřebišti v Pouchově (*Vokolek 1962*), které stručně zopakoval v recenzované monografii, je již prověřeno časem a lze ho stále považovat za plně uspokojující. Vedle vzorů z kultury mohylové ovlivnily výrazně lužickou keramiku nekeramické nádoby, především dřevěné (*Bouzek 1969*).

Úzké vztahy měla lužická kultura východních Čech k severní Moravě a Slezsku, volnější pak k lužické severozápadních Čech, související se Saskem (*Bouzek – Koutecký 2000*). Trstenická stezka na Malou Hanou fungovala v pravěku podobně jako později, v době lužické a slezské kultury, zde síť osad vykazuje přerušení jen několik kilometrů (*Vích 2010*). Vokolkova chronologie je snadno aplikovatelná např. pro Moravičany (*Nekvasil 1982*) a nová publikace Domamyslic (*Sedláček 2005*) i další (*Šabatová – Vitula 2002*) ukázaly, že přechod od lužické ke slezské kultuře nebyl ani na Moravě tak plynulý, jak se soudilo. Cesta přes Náchod a Kladsko do Horního Slezska byla asi také známa, i když o jejím osídlení víme zatím málo.

Keramika i bronzové předměty z opavských sídlišť a pohřebišť, dnes konečně dobře dostupné v monografii *J. Juchelky* (*2014*), kterou vítám i z osobních důvodů,[3] jsou velmi dobře srovnatelné zejména s pohřebištěm v Kietrzi v Horním Slezsku, jen několik kilometrů od dnešní polsko-české hranice, jehož monumentální publikace Markem Gedlem a jeho spolupracovníky (*Gedl 1973*, *1982*, *1987*, *1989*, *1991*, *1992*, *1994*) je podnětem i pro české Slezsko. Ovšem velmi blízké obdoby k většině keramických tvarů lze nalézt také na severní Moravě (srov. zejména *Nekvasil 1982*) i ve východních Čechách: Vokolkův chronologický systém lze bez problémů užít i pro Horní Slezsko, Moravu i severní Slovensko. Větve lužické kultury ve východních Čechách a na severní Moravě v Horním Slezsku si byly velmi úzce příbuzné, a styky mezi těmito oblastmi musely být intenzivní. Zejména pro východní Čechy se také předpokládá příliv lužických přistěhovalců ze Slezska, a to dokonce dvakrát (*Vokolek 1999a*, *b*). Problému pravěkého dolování barevných kovů, jehož stopy mi vícekrát připomněli geologové (*Bouzek 2003*, *Novák 1990*), se Juchelka vyhnul.

Vzorně ilustracemi vybavená a pečlivě editovaná publikace výzkumu v Přáslavicích (*Šabatová – Vitu-*

[3] Když už byl Lumír Jisl vážně nemocen, obrátil se i na mne s prosbou o nalezení nástupce pro projekty v Mongolsku i ve Slezsku (zejm. *Jisl 1955*, *1965*). Posbíral jsem jeho podněty, a po čase se pokusil shrnout důležité pro sborník tehdy už ochrnutého přítele Marka Gedla. Ale rukopis se nějak ztratil, a jeho druhou verzi jsem pak připravil na podnět V. Janáka jako úvodní text pro potřeby tehdy nové katedry v Opavě. Když se kolega Janák po několik let neozval a další podnět přišel od známých geologů, dal jsem souhrn do Archeologických rozhledů (*Bouzek 2003*).

la 2002) představuje většinu materiálu v tabulkách, ale heslář není tak složitý, jako v jiných současných publikacích. Zajímavá je existence pozdně mohylového sídliště na lokalitě; studium vztahu mezi osídlením obou kultur v Přáslavicích by mohlo přispět k lepšímu poznání vztahů mezi kulturou mohylovou a ranou kulturou lužickou v oblasti, kde druhá na předchozí v mnohém navázala, ovšem kontinuita mohylového osídlení s ranou lužickou se nejeví být jasná, doložit ji v publikovaném materiálu nelze.

Pohřebiště v poloze Pod dědinou začalo zřejmě už ve Vokolkově stupni I a (srov. např. tab. 4, hrob H 24), dobře zastoupena je i „pravá" starolužická Vokolkova stupně I b (např. hrob H 30, tab. 5), velmi hojný je stupeň IIa (např. H 33 tab. 6, H 39, tab. 8, H 96 tab. 12a), dosti dobře ještě IIb (např. H 102 tab. 12), ale už jen velmi málo IIIa (např. sídelní objekty 733, tab. 57–58). Vyznívání pohřebišť na počátku mladolužického stupně se objevuje až nápadně často, jak potvrzuje např. pohřebiště v Malé Bělé (*Hralová 1962a*, *b*; *Bouzek et al. 1972*) či všechna známá, dosud lužická pohřebiště na Kolínsku (*Vokolek 2003*). Zřejmě v té době docházelo k určité krizi, spojené i s krizí klimatickou, patrnou přesunem osídlení např. na jihozápadním Slovensku a jinde ze vznikající stepi do pahorkatin; tento problém bude třeba podrobněji sledovat.[4]

Západní sousedé východočeské lužické kultury

Velim

Anglicky psaný svazek o Velimi (*Hrala et al. 2000*) vznikl spoluprací několika autorů, kde M. Vávra se věnoval především popisu odkrytých objektů, R. Šumberová statistickým způsobem analyzovala keramiku a J. Hrala připravil k publikaci soubor kovových předmětů, napsal kapitolu o vývoji keramiky a obětních rituálech; spolu s R. Šumberovou sepsal i celkové závěry. Několik dalších drobných příspěvků je věnováno britskému sektoru výzkumu (A. Harding), antropologické a archeozoologické analýze kostí (M. Dočkalová – M. Roblíčková), letecké fotografii (M. Gojda), geometrickému a magnetometrickému průzkumu (A. Majer) a štípané industrii (I. Sýkorová). Proti pokusům o revizi výkladu osady ve Velimi-Skalce (*Peter-Röcher 2005*) zůstává stále pravděpodobnější interpretace, že jde v příkopech a jamách s tzv. kostrovými pohřby zčásti o lidské oběti a z valné části (zejména na konci osady) o masakr. Velim je ovšem velmi složitá a problematická lokalita, a tímto svazkem není diskuse o ní uzavřena. Opevnění příkopy ukazuje několik fází a ukazuje tak na delší trvání lokality. Domy byly většinou kůlové, rozměry se neodlišujícími od staveb pozdní doby bronzové na jiných lokalitách. Jak ukázal výzkum V. Spurného, místo bylo osídleno již na přechodu od rané do střední doby bronzové; nový výzkum ovšem doklady osídlení z této doby neposkytl. Statistický rozbor keramiky je jen obtížně převeditelný do dosud obvyklých systémů vývoje pozdně mohylové keramiky a počátků pozdní doby bronzové. Je škoda, že se autoři nesoustředili na srovnání s těmito systémy, vypracovanými již před řadou let, a tím také keramický vývoj podrobně neanalyzovali. Jisté je, že počátky osady lze datovat někam do doby počátků Br C 2, a že kontinuální osídlení končí v horizontu Knovíz II (*Bouzek 1963*), čili na počátku Vokolkovy lužické fáze IIa (*Vokolek 1962*). Vývoj ve střepovém materiálu z různých objektů není u většiny nálezových celků zcela zřetelný, a také odlišení oněch keramických fází vždy nebude možné. Myslím, že tři fáze by bylo možné vypracovat, ale jen pro nejkvalitnější soubory; ty by odpovídaly ještě plné mohylové C 1/2, stupni modřanskému (K I) a stupni Knovíz II. Jinak lze provést srovnání s oběma podstupni starolužickými Víta Vokolka a konec osady s jeho fází IIa středolužického stupně. Ovšem rozlišení dvou fází pro většinu ostatních objektů lze považovat za uspokojující. Kulturní určení je obtížné. Technika zpracování keramiky odpovídá středočeskému vývoji a navazuje na tradici mohylovou, ale určité podněty tvarové (amfory, okřínky) vykazují tendence starolužické, resp. v pozdní fázi až na počátek Vokolkova stupně IIa, do doby prvních bikonických okřínů. Sem patří i depot z Křečhoře, (omylem datovaný Z. Jelínkovou do doby zvoncových pohárů – *Jelínková 1959*) a depot z Opolánek, a několik dalších nálezů z Kolínska. Bohatá jáma z Dolních Počápel (*Bouzek – Sklenář 1987*) patří zhruba počátkům velimského vývoje. Datování bronzových předmětů dokládá uvedenou dataci keramiky – jen málo bronzů předchází horizontu Plzeň-Jíkalka, a vše končí klasickým Br D.

Jak ukázaly výzkumy na Skalce u Velimi, vztahy mezi lužickou a jí předcházející kulturou mohylovou nebyly jednoduché. „Lužická" kulturní orientace obyvatelstva plně převládla až v L IIa; stupeň L I představuje zvláštní skupinu s větší tradicí mohylové kultury, než tomu bylo ve východních Čechách, a proto i dnes není ještě vhodné hovořit o velimském typu: publikace o Velimi (*Hrala et al. 2000*, *Vávra – Šťastný 2004*) to potvrdily. Četné lidské oběti, jen

[4] Společná studie o bohatě profilované jehlici (*Bouzek – Vokolek 1981*) měla jen malý ohlas, neboť typ navržený Janem Filipem neměl tak přísnou definici, jakou preferovala tehdy škola Müllera – Karpeho. Některé další společné diskuse doplnily detaily zde diskutované. Vokolkovy kresby Křepenic a Hříměždic a archivní dokumenty umožnily společnou publikaci knovízských pohřebišť (*Bouzek – Vokolek 2011*).

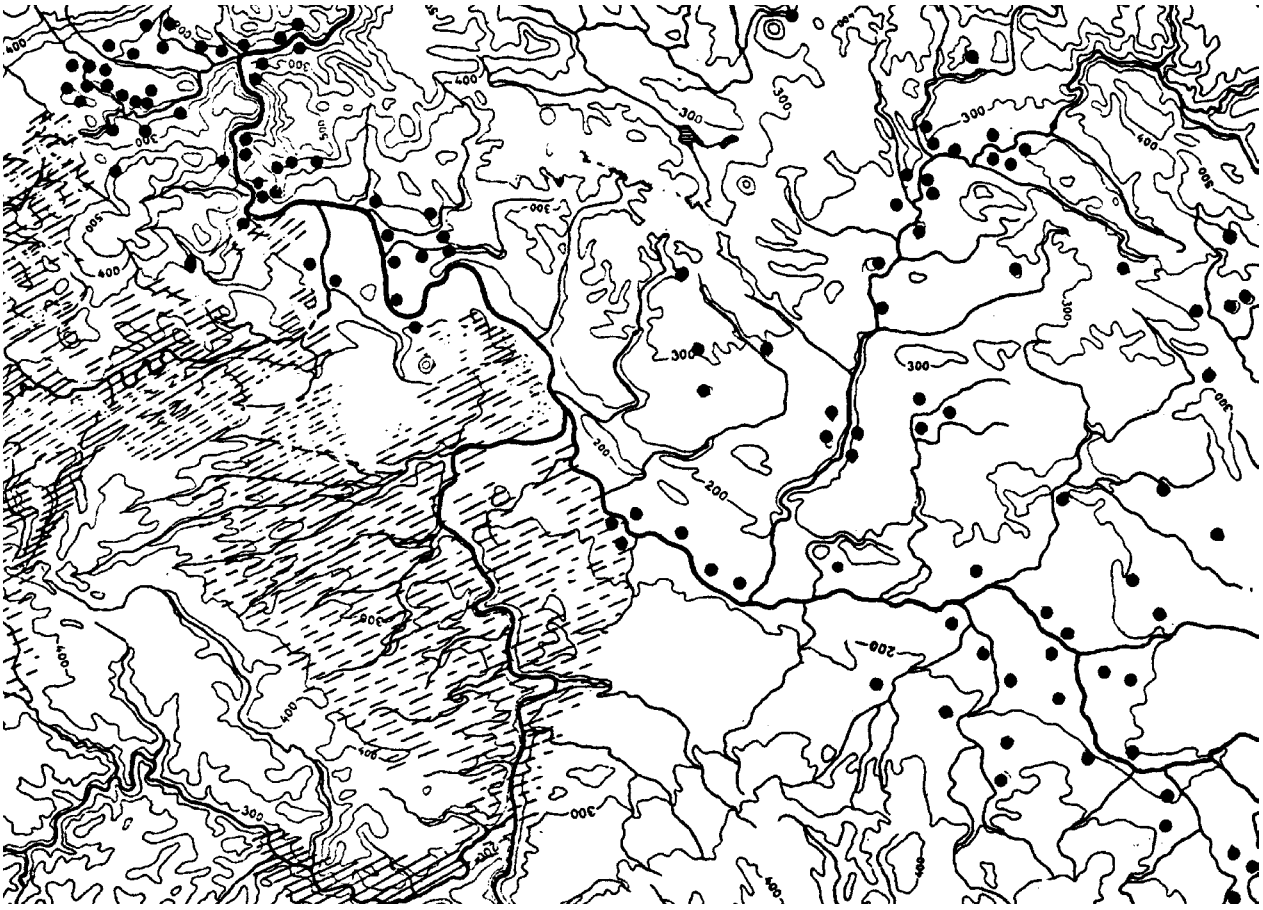

Obr. 2 Schematická mapa rozšíření lužické (o) a knovízské (šrafováno) kultury v Čechách, Br D – Ha A 1, podle *Bouzek 1987*. – *Fig. 2* Schematic map of distribution of Lusatian (o) and Knovíz (hatched) cultures in Bohemia in Br D – Ha A 1, after *Bouzek 1987*.

zasypané hlínou, svědčí o krutosti rituálů dramatické doby počátku popelnicových polí. Rozšíření popelnicových polí lze chápat i jako převládnutí nového náboženského hnutí, které snad učinilo konec oněm černomagickým praktikám, jejichž stopy dnes ještě na velimské Skalce, v Blučině a na několika dalších místech pozorujeme.

Velim skončila násilně, pokračování ukazují lužická pohřebiště a sídliště, i ta si však uchovávají jisté svébytné rysy odlišné od východních Čech až do doby, když v Ha A 2 (fáze K IV pokročilá až K V) přechází Kolínsko ze sféry kultury lužické do sféry kultury knovízské (*Bouzek 1969*, *Jiráň – Šumberová 2001*, srov. *Hrala 1996*).

Hranice kultur knovízské a lužické byly tématem společného zájmu za dlouholeté přátelské spolupráce s jubilantem, a po publikaci východočeských lužických pohřebišť *Víta Vokolka* (*2003*) a odkryvu velkého lužického pohřebiště v Čáslavi si získala ještě jasnější obrysy. Kromě toho přispěly k poznání této hranice a poměru obou kultur záchranné výkopy v západní části Kolínska (*Jiráň 1991*, *1996*) podrobněji než jsem to dokázal před lety sám (*Bouzek 1963*, *1969*). Knovízská kultura tam převládla až v Ha B 1, od Ha A 1 byl charakter těchto okrsků i Kolínska jednoznačně lužický.

Jde tedy na Kolínsku pouze o osídlení středolužickou kulturou, neboť někdy na přechodu k mladolužické kultuře (L IIb/IIIa) na Kolínsku, Kutnohorsku a Čáslavsku lužická pohřebiště i sídliště končí (*Jiráň et al. 1987*, *Vokolek 2003*). Lužická kultura zde podle dnešních dendrochronologických dat existovala asi mezi lety 1250–1100, tedy zhruba po pět generací.

Výklad, že ta část lužického obyvatelstva Čech, která byla určující složkou charakteristik nové kultury včetně dřevěných vzorů keramiky (*obr. 1*), k nám přišla ze severnější oblasti (*Bouzek 1987*), je stále nejpravděpodobnějším z možných vysvětlení, i když lužická kultura jistě pohltila zbytky řídkého osídlení obyvatelstvem střední doby bronzové ve východních i severozápadních Čechách, i to početnější na Kolínsku. V Čáslavi-Na Skále lužické osídlení patrně navazuje na středobronzové (*Jiráň – Šumberová 2001*, *Šumberová 2004*).

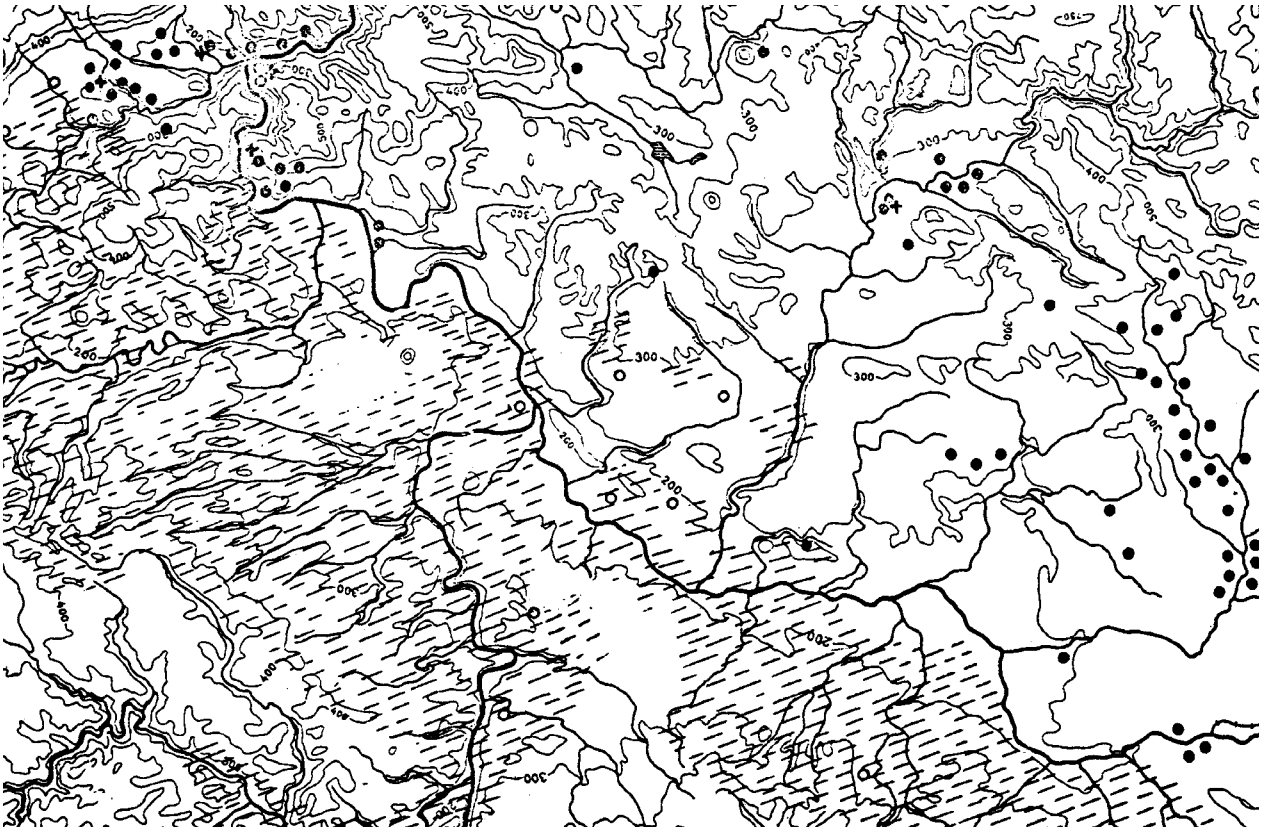

Obr. 3 Schematická mapa rozšíření lužické (o) a knovízské (šrafováno) kultury v Čechách, Ha B 1–3, podle *Bouzek 1987*. – *Fig. 3* Schematic map of distribution of Lusatian (o) and Knovíz (hatched) cultures in Bohemia, Ha B 1–3, after *Bouzek 1987*.

Východočeská skupina lužické kultury je úzce příbuzná severomoravské a slezské, nové objevy podél tzv. trstenické stezky mezi Čechami a Moravou (*Vích 2010*) prokázaly, že dříve uvažovaná mezera v osídlení prakticky neexistovala. Lužická skupina severozápadních Čech je příbuznější saské, aspoň ve většině svých charakteristických rysů, a jistě představovala odlišnou entitu. Mezi oběma ležela oblast okolo Mělníka (srov. *Bouzek – Koutecký 2000*, *Vokolek 2003* a zejm. *Sklenář 1966*, *1973*). Oblast pojizerské skupiny lužické kultury sahala aspoň načas až k ústí Jizery do Labe (*obr. 2*), teprve v Ha B 1 dosáhlo intenzivnější osídlení knovízské kultury až k Benátkám nad Jizerou (*Jiráň 1993*). Pohřebiště v Malé Bělé končí jen o málo později než čáslavské, ale v Dnebohu trvá do počátku kultury slezské na východě Čech (*Hralová 1962*, *1957*; *Bouzek 19*62). Západní hranice východočeské lužické kultury ležela v Ha A 1–2 v oblasti Brandýsa a Lysé nad Labem, na pravém labském břehu dosahovalo její teritorium snad až k Mělníku. Stanovení hranice mezi oběma lužickými skupinami na Mělnicku je obtížnější a patrně tomu nebylo stejně ve všech obdobích (*Jiráň ed. 2008*, 146–152).

Lze ovšem předpokládat, že určitým způsobem se myšlenkový svět, reprezentovaný archeologicky lužickou kulturou, na formování počáteční fáze knovízské kultury podílel; to se zobrazilo i v příbuznosti keramického stylu. Obě entity lužické kultury v Čechách spolu hraničily jen samým cípem svých území; hranice obou s knovízskou kulturou byla výraznější. Válečné střety měly významný dosah zejména v době lužické expanze a v době přechodu Ha A 2/B 1 (Knovíz V/VI, resp. lužická IIIa/b), které představovaly pro Kolínsko a pro dolní Pojizeří změny kulturní orientace zásadního významu. K dalším změnám v tomto „pohraničí" došlo na konci doby popelnicových polí, když se zase rozšiřují nálezy slezské II až k okraji pražské kotliny, podobně jako billendorfské až na Mělnicko (*Plesl 1960*, *Sklenář 1965*). Podobná je situace na Moravě, kde lužická keramika IIa se vyskytovala až na jih od Brna a pak až zase ke konci Ha B (*Bouzek 1965*, 12; *Podborský 1993*, 286–288, 309).

V severozápadních Čechách v Ha A 1 rozsah lužického osídlení vrcholí jak na sídlištích (*Bouzek – Koutecký – Kruta 1990a*, *b*; *Koutecký – Cvrková 2013*), tak na pohřebištích (*Hrala – Jiráň – Třefný 2012*).

Vít Vokolek a studium osad a staveb

Na poli bádání o lužických osadách (shrnutí zejména *Vokolek 1988*, *1994*) se jubilant zasloužil o poznání staveb srubového typu či jen s mělkými kůlovými jamkami, které jinde díky skrývce ornice před výzkumem nebyly identifikovány; leckde se mu podařilo získat informace i o počtu usedlostí na jednotlivých lokalitách, zpravidla 5–6, což zhruba odpovídá Chabařovicům (*Bouzek – Koutecký – Kruta 1980*) i Kněževsi (*Smejtek 2011*). Ve Vikleticích šlo ve střední fázi o dvě skupiny po asi 6 usedlostech, asi 300 m od sebe vzdálených (*Koutecký – Bouzek 2010*, 75–76). Ve štítarské osadě v Roztokách (*Kuna et al. 2012*) podobně jako ve Vikleticích (*Koutecký – Bouzek 2010*) a mladší fázi Kněževsi jde o osadu s typickými polozemnicemi a zásobními jámami při nich, neboť proti starším knovízským polím jam, značícím patrně obecní zásoby, *commons*, patří jejich skupiny už k jednotlivým usedlostem; šlo tedy – jako jinde na počátku doby železné – o určitou „privatizaci" ekonomiky. Osada v Roztokách představuje asi tříaž čtyřgenerační, něco přes jedno století trvající, relativně úspěšnou společenskou jednotku po dobu mezi dvěma krizemi, z nichž starší ke konci Ha B 1 byla zřejmě méně těžká než ve východních Čechách, kde lužické osídlení se s nástupem slezské kultury velmi ostře mění, ale přesto vedla v mnoha případech k zániku starších knovízských osad a k zakládání nových. To se týkalo Roztok i Vikletic, naopak např. v Kněževsi pokračovalo knovízské osídlení bez hiátu.

Z jednoho oiku (usedlosti) jsou dochovány zpravidla 1–2 polozemnice a několik zásobních jam; kůlové ani sloupové stavby nebyly zjištěny. Na prokopané ploše v Roztokách jsou zjištěny asi 3–4 usedlosti (navrhovaná pátá je pochybná), Na rozdíl od autorů (*Kuna et al. 2012*, 223–224) bych nepovažoval možnost třígeneračních chat po opravách v trvání jednoho století za vyloučené (srov. *Koutecký – Bouzek 2010*, 74), zejména pokud by šlo o srubové či skeletové konstrukce, pro které mluví absence více zahloubených kůlů (*Bouzek 2010a*; *Bláhová-Sklenářová 2012*, 51–57). Horší je to v případě jam, i když i ony mohou podle mně známých analogií např. z Gruzie vydržet desítky let. Vztah mezi obilnými jámami a předpokládanými sýpkami se sušším obilím k mletí by si zasloužil stejnou pozornost jako vztah rozměrů jam k výsevní ploše usedlosti (srov. *Koutecký – Bouzek 2010*, 75).

Hradiště jsou známa z Br D a Ha B; vzácně též mezi oběma obdobími, ale ta spíše jen se symbolickým opevněním (*Smrž 1995*; *Smejtek 1987a*, *b*, *1993*; *Zápotocký 1988*; *Bouzek 1963)*.

P. Vařeka analyzoval mazanici s otisky stavebních konstrukcí (*Kuna et al. 2012*, 105–118); jde o otisky kuláčů, štípaných trámů, prken a prutů, i zlomků rámů oken a dveří, podobně jako na jiných lokalitách (cf. *Bouzek 2010a*), a také o zlomky s bílým nátěrem. Podnětný je bohatý soubor z objektu 15.2 s dobře vypálenou mazanicí, umožňující částečnou rekonstrukci stěn. Otázkám maleb interiérů a jejich doplnění koberci a závěsy bude nutno věnovat zvýšenou pozornost; náznaky vícebarevnosti maleb a užití koberců s jejich otisky jsou už studovány (srov. *Bouzek 2010a*; *Bláhová-Sklenářová 2012*, 59).

Klimatické optimum, žárové hroby a vývoj osídlení

Bezpochyby byl vzrůst populace na počátku mladší doby bronzové umožněn klimatickým optimem (*Bouzek 2005*, *Bouzek – Ložek 2007*), výrazné ovlivnění stylu keramiky nekeramickými nádobami (*Bouzek 1969*, obr. 1) připomene situaci v raném eneolitu a kultury s kulovitými amforami a šňůrovou keramikou, a zajímavá je také okolnost, že z raně lužického stupně nemáme takřka žádné kvalitní sídlištní nálezy, jako např. zásobní jámy. Náboženské hnutí, vyžadující „demokratický" rigidní žárový ritus skromné popelnice, muselo být neseno i severnější marginální populací s jejím náboženstvím, jen postupně splývající se skromnější populací středobronzovou (*Bouzek 1987*).

Krátkodobé osady na periferii sídelních oblastí: příklady z jižních a západních Čech

Křepenice (*Bouzek – Vokolek 2011*) jsou typickou ukázkou krátkodobě úspěšné komunity na okraji sídelní zóny; byly osídleny prakticky jen ve fázi Knovíz V; jen dva hroby vykazují jistý přesah do fáze K VI, nejlépe známé z pohřebiště v Třebušicích (*Bouzek – Koutecký 1972*). Z jižních Čech je k tomuto problému k dispozici mnoho zajímavého materiálu, zejména díky nedávné monografii *Ondřeje Chvojky* (*2009*, srov. též recenzi *Bouzek 2010a*). Též by bylo vhodné přihlédnout k poměrům vodohospodářským neboť, jak ukázal v severozápadních Čechách Z. Smrž v mikroregionu Lužického potoka (*Smrž 1994*), osady se podle počasí k řece přibližovaly či naopak kvůli záplavám vzdalovaly (podobně *Gühne – Simon 1986*).

Pouze oblast Pootaví s částí povodí Blanice vykazuje průběžnou kontinuitu v dnes dostupném materiálu, konkrétně v době štítarské jen zčásti. Povodí dolní Lužnice bylo intenzivně osídleno pouze v době Ha D (Knovíz II [–III]), jihočeské mohyly jsou skoro všechny z přechodného období od Br C 2 do Br D 1 (–2); pak téměř nepokračují. Ovšem i tzv. plo-

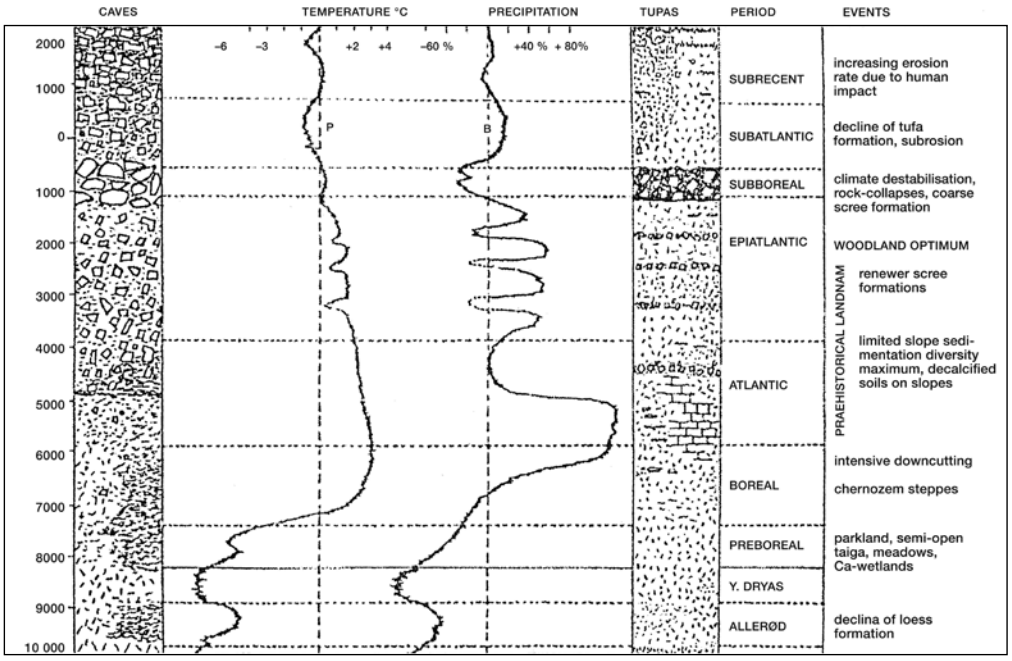

Obr. 4 Klimatická oscilace v mladším pravěku, podle *Bouzek – Ložek 2007*. – *Fig. 4* Climatic oscilation in later prehistory, after *Bouzek – Ložek 2007*.

ché hroby bývají označeny. Bylo tomu tak v Topělci[5] a také v Křepenicích a Hřiměždicích ve středním Povltaví, kde byly nad značnou částí hrobů malé mohylky – rovy.

Jedna skupina obyvatelstva navázala na středobronzovou tradici a pohřbívala ještě 3–4 generace v týchž mohylnících, demonstrujíc tak totožnost či příbuznost identity. Druhá nově osídlila dolní povodí Lužnice, ale udržela se tam sotva sto let; pro další generace už nemáme svědectví jejího podobně intenzivního pokračování. Písecko a Strakonicko s výběžky do povodí dolní Blanice a Volyňky mají nejvíce dokladů kontinuity lokální identity od Br D do konce Ha A 2/B1 (i na několika plochých pohřebištích), ale pozdějších osad z Ha B 2–3 jen velmi málo.

Podobné změny struktury osídlení jsou patrné i v západních Čechách (*Bouzek 2006*). V Br D zejména na jih od Plzně pokračují mohylníky s milavečskou facies, zatímco od severu se šíří knovízská kultura plochých žárových hrobů.[6]

Ve středním Povltaví je lépe doloženo osídlení na levém vltavském břehu (*Smejtek 1987a*, *b*, *1993*; *Hrala 1973*). Sedlčansko bylo intenzivně osídleno v Ha (A 2–) B1, v Ha B 2 osídlení téměř mizí (*Bouzek – Vokolek 2011*). Struktura osídlení pozdních popelnicových polí je odlišná od starší: řada hradišť podle Vltavy zajišťovala solnou stezku podobně jako laténská oppida. V nich i v ostatních výšinných sídlištích v hajitelných polohách a s většími či menšími stopami opevnění se odráží nebezpečná situace doby, kdy kimmerijské hordy přepadaly i Čechy (srov. též *Smrž 1995*). Podle evidence klimatických změn v době popelnicových polí lze najít vysvětlení pro situaci: po prvním velkém oteplení v Br C2/D1 došlo ke změně směrem ke kontinentálnímu počasí, které bylo pro dolní povodí Lužnice nevýhodné; tužší zimy se tu projevily výrazněji než v Pootaví (srov. *Bouzek 2005*, *Bouzek – Ložek 2007*).

Budějovická kotlina má podle dosavadní evidence jen sporadické pokusy o osídlení, trvající obvykle jen 1–2 generace, ale vývoj tu je podobný dolní Lužnici, kam se sporadické osídlení vrací podruhé v Ha B 2–3. Přechod do Ha C je hladký jen na Plzeňsku u nynické skupiny a ve východních Čechách s méně fragilní strategií; v Čechách středních a severozápadních je jen velmi skromně doložen vzhledem k tehdejší klimatické krizi; na Příbramsku a Sedlčansku, ani v jižních Čechách ho zatím neznáme.

Vývoj osídlení v okrajových oblastech byl ovlivněn zejména změnami klimatu a s odpověďmi na tyto fluktuace změnami strategie ve specializaci zemědělství (různé obilniny, hrách vs. čočka apod.) a chovatelství (kozy a ovce vs. krávy). I mimo sídelní oblast byly využívány speciální přírodní zdroje (kovy, tuha apod.). Zajištění cesty podél Vltavy (solná stezka)

[5] Některé hroby v Topělci byly označeny malou mohylkou, jiné kamenem nebo kůlem; vedle hrobů tu byla odkryta dvě žároviště velikosti cca 2 × 1 m, kde byly zřejmě spalovány mrtvoly. Výzkum J. Bouzka spolu s A. Benešem je bohužel dosud nepublikován.

[6] Rozdíl mezi oběma je velmi malý, ale při bedlivém pozorování přece jen patrný.

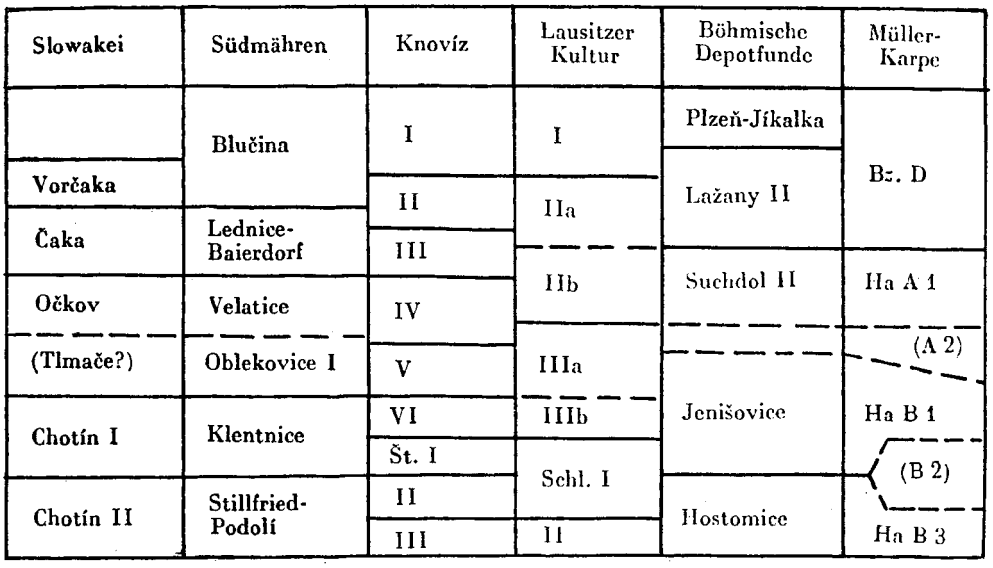

Obr. 5 Srovnávací tabulka chronologií kultur doby popelnicových polí v českých zemích a na Slovensku, podle *Bouzek 1965*: Št. Štítary, Schl. slezská k., slovenská část podle J. Paulíka, Morava podle J. Říhovského, lužická podle V. Vokolka, české depoty podle O. Kytlicové a knovízská kultura podle J. Bouzka. – *Fig. 5* Comparative table of chronologies of Urnfield cultures in Czech lands and Slovakia, after *Bouzek 1965*: Št – Štítary, Schl. – Silesian culture. Slovakia after J. Paulík, Moravia after J. Říhovský, Lusatian culture after V. Vokolek, Bohemian hoards after O. Kytlicová and Knovíz culture after J. Bouzek.

bylo účelem hradišť v Ha B podobně jako v síti oppid, ale patrně už i ve středním eneolitu. Zajištění politické a mocenské struktury v oblasti hraničních pásů se týkalo i posvátných míst (Plešivec, Blaník apod.). Přelidnění středních Čech vedlo ke kolonizaci do středního Povltaví na konci Ha A 2, patrně i v dalších dobách (Ha D) a tento důvod je obvykle zmiňován jako důvod keltských migrací v antických pramenech. Změny kultur ovšem někdy znamenají spíše změny identit než kompletní změny obyvatelstva, ale drobné skupiny v periferních oblastech měly značnou fragilitu, jak ukazuje např. únětické pohřebiště ve Gemeinlebarn v Rakousku. Transhumance pasteveckých skupin nám zanechala výrazněji jejich hroby – mohyly, zatímco u zemědělců byla důležitějším symbolem identity osada. Dosud málo je u nás věnována pozornost útočištným osadám v době válečných nebezpečí, i když některé lokality Ha B v Krušných Horách by tak bylo možno interpretovat už dnes (srov. *Koutecký – Bouzek 2009*) a tato otázka si zaslouží pozornosti.

Srovnávací chronologie: české země a jejich sousedství

Srovnávání chronologií středoevropských kultur doby popelnicových polí nás spolu s jubilantem zajímalo už v době příprav prehistorického kongresu v roce 1966 v Praze. Vedle stručného referátu na kongresu s mezinárodní účastí, předneseného Hilke Hennigovou (*Bouzek et al. 1971*) šlo o srovnání systémů vývoje keramiky s českými depoty, ze kterého se podařilo vydat po jistých peripetiích první část, když jsme mohli použít dizertační práce O. Kytlicové výměnou za spoluautorství (*Kytlicová et al. 1964*) ve Sborníku královohradeckého muzea. Toto torzo mělo i v odlehlém sborníčku úspěch a stalo se povinnou četbou na německých univerzitách. Po dohodě s redakcí Památek archeologických jsme tehdy s Vítem připravili rozšířenou verzi, která se v tehdejší redakci E. Plesla ztratila, snad nikoli úmyslně; vznikla tak mezera, která kupodivu nebyla dosud zaplněna. Druhému přípravnému shrnutí prodiskutovanému zejména s Jiřím Říhovským a Jozefem Paulíkem (*Bouzek 1965*), se méně ohlasu dostalo kvůli sporům mezi A. Točíkem a B. Novotným (*obr. 5*), ale srovnání tam uvedená jsou dosud použitelná, včetně pojednání o knovízských nádobách v Oblekovicích a Klentnici (*Bouzek 1965*, 14–15).

Patrně už tehdy existovala mezi Čechami a Moravou užívaná stezka podél jižního okraje Vysočiny, podél současné železniční trati i silnice; snad i Richlého tzv. depot ze stavby železnice Tábor – Horní Cerekev byl posbírán podél trati (*Richlý 1894*, 68–70 tab. IV–V). Srovnání s chronologiemi depotů v Čechách a na Moravě nepůsobí potíže (*obr. 6*; *Kytlicová 2007*, *Salaš 2005*).

SAXONY	LIBOCHOVANY	EAST BOHEMIA	KNOVÍZ	
Vorlausitzer	?	?	Late Tumulus C.	Br. C 2
Früheste Lausitz	I	I	I	Plzeň Jikalka
Fremdgruppen	II a	II a	II	Br. D
			III	
Übergangsstufen	II b	II b	IV	Ha A 1 (A 2)
Jungbronzezeit	II c	III a	V	Ha B1
	III a	III b	VI	
Jüngste Bronzezeit	III b	Silesian I	Štítary I	
			Štítary II a	(B 2)
			Štítary II b	
Billendorf	III c	Silesian II	Štítary III	B 3

Obr. 6 Srovnávací tabulka chronologií kultur doby popelnicových polí v Čechách, podle *Bouzek – Koutecký 2000*. – *Fig. 6* Comparative table of chronologies of the Urnfield period in Bohemia, after *Bouzek – Koutecký 2000*.

Pro západní periferii česko-východobavorského okruhu jsou pro korelaci vedle osad důležitá pohřebiště v okolí Deggendorfu a Straubingu, v Horní Falci lokální facies česko-východobavorského okruhu reprezentují další; situaci opět shrnula *Hilke Hennig* (*2015*) v publikaci pohřebiště v Sengkofenu, pozoruhodné hrobem 17 s bronzovým fuchstadtským koflíkem a značným množstvím ryté. tzv. attingské výzdoby (autorka správně postřehla, že jde o dlouhodobou záležitost jemného zboží). Keramika sleduje jednotlivé fáze knovízského vývoje, výjimečně až k jisté nadsázce (např. hrob 85, tab. 17), lze tedy hroby zařadit podle tvarů do běžné knovízské chronologie, jež odpovídá také fázím *L. Smejtka* (*2011*). Do fáze K II snad patří hrob 78, nejde-li o import odjinud (?), do fáze K III hroby 77, 73, 94, 2; do fáze K IV skoro polovina hrobů: hroby č. 110, 128, 125, 126, 92, 96, 85, 65, 92, 63, 72, 62, 64, 49, 51, 46, 45, 43 ab, 15, 14, 40, 25. Velmi dobře zastoupena je fáze K V hroby 121, 113, 111, 99, 100, 58, 13, 17, 3 a fáze K VI hroby 14, 127, 97, 79, 68, 105, 52, 42, 27, 36, 35. Pohřebiště doby popelnicových polí končí třemi hroby (86, 25, 6), srovnatelnými s fázemi Nynice I/ Štítary I; trvalo tedy od konce Br D do Ha B 1. Práce *H. Hennigové* (*2015*) je vhodným doplňkem k předchozím autorčiným monografiím o této skupině (*Hennig 1970*, *1993*) i k její spolupráci s autorem této poznámky v otázce sledování česko-bavorských vztahů v době popelnicových polí (*Bouzek 2005*), stejně jako k projektu započatému před padesáti lety (*Bouzek et al. 1970*). Tyto vztahy byly velmi intenzivní, podobně jako ve střední době bronzové. Většina Čech a východní Bavorsko byly součástí téže kulturní a patrně i politické entity (*obr. 7*), využívající tehdejšího klimatického optima. Žárové „demokratické“ hroby tehdejších svobodných „homoioi“ byly nákladnou záležitostí, byly dobře označeny na povrchu a tvořily součást identity skupiny. Ve svém antropologickém posudku O. Röhrer-Ertl uvádí vedle zjištění, že tato elita moc těžce nepracovala, i případy zvyku satí, ačkoli méně běžné než v sousední skupině Deggendorf–Straubing (*Schopper 1995*). Jiní s jeho interpretací nesouhlasí a jistě bude potřebné podívat se i v Čechách znovu podrobně na dochované kosti z knovízských (i lužických) žárových hrobů. Práce je důstojným završením jedné etapy bádání, započaté s H. Hennigovou v době pražského kongresu roku 1966 a současně výzvou k podrobnějšímu studiu osad a dalších pramenů z té doby, k objasnění dalších aspektů jedné z nejvýznamnějších etap vývoje středoevropského pravěku.

Životní prostředí, strategie využití krajiny, krize konce doby popelnicový polí

Pro rozšíření dosavadního obzoru jsou velmi užitečné publikované přírodovědné přehledy. Příkladem můžeme uvést rozbor zvířecích kostí *L. Kovači-*

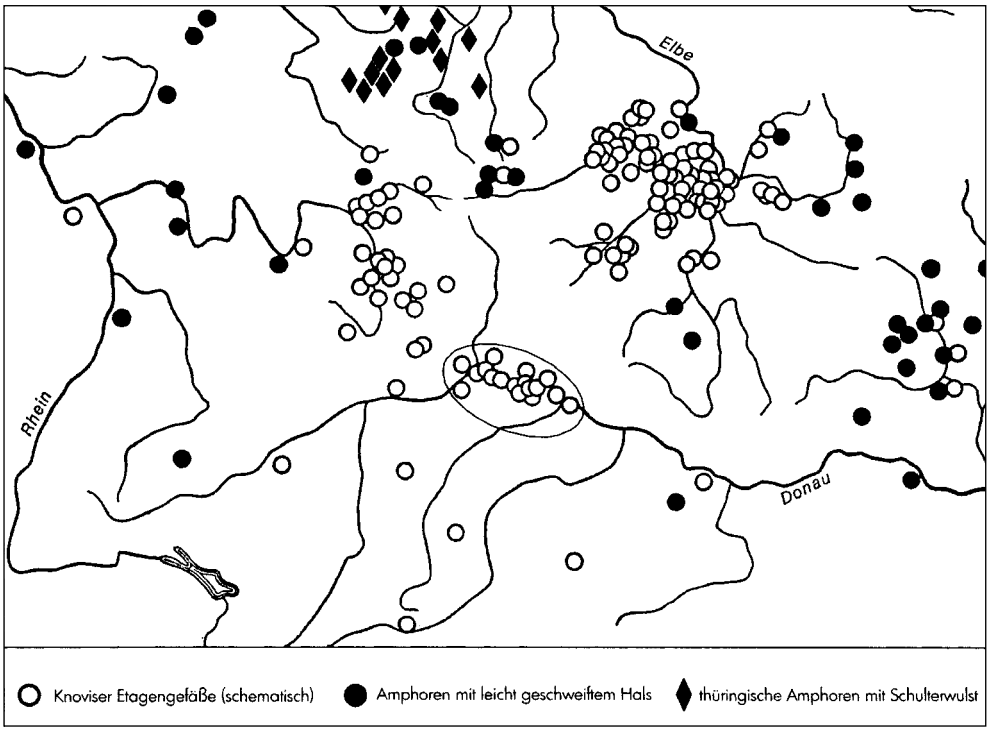

Obr. 7 Rozšíření česko-východobavorského okruhu, Ha A 1 – Ha B 1 (etážové nádoby), podle *Hennig 2015*. – *Fig. 7* Distribution of the Bohemian – East Bavarian cultural region, Ha A 1 – Ha B 1 (two-storeyed vessels), after *Hennig 2015*.

kové (*2012*, 150–158), který vykazuje obvyklý obraz: nejčastějším domácím zvířetem byl tur, pak ovce/koza a vepř, psů je méně, koní velmi málo, lovné zvěře v odlesněné krajině jen nepatrně. Lidské kosti i skelety v jámách (*Vlčková – Malyková* 2012, 147–148) jsou relativně vzácné, vedle pohřbů nízké sociální vrstvy nesvobodných, popravených a obětí (srov. *Bouzek 2010b*), bych stále ještě uvažoval i o kanibalismu, i když by se to kolegyni Malykové nelíbilo.

Zbytky rostlin (*Tempír 2012*, 159–165; *Kočár 2012*, 166–171) naznačují odpovědi i na obecnější otázky strategie pěstování plodin. Ječmen, nalezený v horních vrstvách jámy, je možná dokladem pokusu přizpůsobit se horším podmínkám na konci existence osady. Jinak dříve asi převažovala pšenice a proso. Za pravděpodobnou můžeme považovat intenzifikaci pěstování plodin s jen jednoletým úhorem, zajímavým aspektem je výskyt vikve jako možného krmiva.

Raná fáze štítarská, navazující po jisté, zejména asi klimatické, ale i politické krizi, spojené se zvýšenou úsporností a nedostatkem bronzové suroviny ve střední Evropě, na relativně krátkou VI. fázi knovízskou, je zastoupena v Roztokách na rozdíl od Vikletic jediným souborem a několika kusy nádob v pozdějších souborech. Obdobně skromně končí osada v pozdní fázi, kdy vzhledem ke klimatickému pessimu ve středních a severozápadních Čechách počet osad prudce poklesl.

Z jižních Čech neznáme osídlení z konce Ha B vůbec (tamní skupiny byly asi příliš malé, aby byly schopny přežít krizi), zatímco jak v západních (nynická skupina), tak ve východních Čechách (slezsko-platěnická kultura), je vývoj k Ha C vcelku plynulý. Pokud bychom hledali částečné vysvětlení v nomádských kimmerijských bandách (ty ovšem působily už na počátku štítarské kultury), vycházejících z oblasti vekerzugské kultury Karpatské kotliny jako jejímu centru, našli bychom paralely v obdobných situacích, kdy se nomádské hordy vyhýbaly kopcovitým terénům, na kterých se usedlejší nenomádské skupiny lépe udržely. Ovšem závažnějším důvodem rezistence byla asi odlišná hospodářská strategie: menší a řidší osady proti středočeské křehčí optimalizaci zemědělství – proti náročnějším pšenicím a čočce pěstování méně náročných obilovin jako žita a zejména ječmene (srov. jeho četnost u nynické skupiny – Kočár v *Kuna et al. 2012*, 167, 169; ječná kaše byla ve starověku potravou chudých a otroků) a také pastevectví. Tyto hypotézy musí ovšem prověřit větší počet analýz dochovaných rostlinných zbytků kulturních i ostatních rostlin. Vzhledem k většinou zásaditým půdám středočeského regionu tu jsou možnosti pylové analýzy omezené proti kyselejším půdám ve východních Čechách, Argumentum ex silentio je vždy ošidné.

Tento problém, i mnohé další, jsou výzvou pro mladé a mladší, ale popřejme ještě jubilantovi dokončit, co si sám přeje a spolu s autorem příspěvku také publikaci oltářů z Černého Vola s jeho ptáčky na kolečkách, otvory, klikatkou a rohy.

Summary

A survey of the state of knowledge of the Urnfield period, largely based on the works by the jubilee, discuss correlation of chronologies of individual cultures, the impact of climatic changes, changing settlement patterns, missing links in interpretations and specific targets, including the study of the short-living settlements in the peripheral zones of settled areas in Southern Bohemia. It tries to find an explanation in climatic variations and changes of political situations, including the centralisation of power and systems of defending border areas and tribal sanctuaries. In Ha B a network of forts along the Vltava river is a parallel to the oppidal structure in Late La Tène period and it probably protected already the predecessor of later Salt Route. The area of Bechyně–Tábor had intense settlement only in Br D and more modest in Ha B 2, the Budějovice region even less so, while the Sedlčany region had its *floruit* in Ha B 1. The transition Ha B3/C1 is unknown in the southern part of Bohemia. Specific resources were exploited also in less well habitable regions (metals and other raw materials), sanctuaries were protected by hill forts (Plešivec, Blaník etc.). The rise of population in Central Bohemia led to colonisation of the Central Vltava region in Ha A 2/B 1. Refugee settlements and occupation of caves in Ha B 2–3 may have been the response to the activities of warrior bands of the Cimmerians. Hillforts were constructed in Br D and Ha B 2–3 periods.

Literatura

Bláhová-Sklenářová, Z. 2012: Obytné stavby doby bronzové. Otázky stavebního a konstrukčního vývoje. Praehistorica 30/2.

Bouzek, J. 1963: Jitka Hralová: Lužické pohřebiště v Malé Bělé. Fontes archaeologici Pragenses. Pragae 1962. Časopis Národního muzea 132, 182–183.

– *1963*: Problémy knovízské a a milavečské kultury. Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie 17, 57–118.

– *1965*: Bemerkungen zur slowakischen Bronzezeit. Sborník filozofické fakulty Univerzity Komenského. Musaica 16 (5), 3–16.

– *1967*: Východní hranice knovízské kultury. Práce Muzea v Hradci Králové 11 (1969), 17–69.

– *1969*: Zwei Hypothesen zu den Anfängen der Lausitzer Kultur. In: W. Coblenz (Red.): Beiträge zur Lausitzer Kultur. Referate der Internationalen Arbeitstagung zu Problemen der Lausitzer Kultur vom 24. bis 26. November 1967 in Dresden. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege Beiheft 7, 25–29.

– *1987*: Die „Lausitzer Wanderung“ und die Südgrenze der Lausitzer Kultur in Böhmen. In: J. Hrala – E. Plesl (eds.): Die Urnenfelderkulturen Mitteleuropas. Symposium Liblice 1985. Praha, 181–188.

– *2003*: Lužická kultura na Opavsku a její vztah k lokalitám v polském Horním Slezsku. Archeologické rozhledy 55, 272–284.

– *2005*: Klima v pravěku. Archeologické rozhledy 57, 180–228.

– *2006a*: Böhmen und Bayern in der Urnenfelderzeit I. Germania 83, 2005 (2006), 215–256.

– *2006b*: Kde leží hranice mezi lužickými skupinami východních a severozápadních Čech a kde hranice s knovízskou kulturou. In: Vita Archaeologica. Sborník Víta Vokolka. Pardubice, 49–58.

– *2010a*: Fachwerk in der Eisenzeit? In: K. Schmotz et al. (eds.): Akten Tagung Fines Transire. Rahden/Westphalen, 229–233.

– *2010b*: Co asi znamenají pohřby na sídlištích. Živá archeologie suppl. 3, 3–6.

Bouzek, J. – David, H. – Hrala, J. – Nuglisch, K. – Říhovský, J. 1970: Zur urnenfelderzeitlichen Chronologie Mitteleuropas. In: J. Filip (red.): Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Prague 1966, 700–704.

Bouzek, J. – Koutecký, D. 1972: Knovízské pohřebiště v Třebušicích. Památky archeologické 63, 432–497.

– *2000*: The Lusatian Culture in Northwest Bohemia. Most.

Bouzek, J. – Koutecký, D. – Kruta, V. 1991a: Lužické sídliště v Chabařovicích u Ústí nad Labem. Památky archeologické 82, 94–165.

– *1991b*: Analogies d'antiquité classique et d'ethnographie: un esai d'interprétation des trouvailes du village lusacien de Chabařovice. Graecolatina Pragensia 13, 176–185.

Bouzek, J. – Ložek, V. 2007: Klimatische Entwicklung in der Vorgeschichte: Evidenz aus Höhlen und Abris. In: Terra Praehistorica – Festschrift für Klaus-Dieter Jäger zum 70. Geburtstag. Erfurt, 116–124.

Bouzek, J. – Sklenář, K. 1987: Jáma středobronzové mohylové kultury z Dolních Počápel, okr. Mělník. Archeologické rozhledy 39, 23–39, 109–110.

Bouzek, J. – Vokolek, V. 1981: Die Lausitzer reichprofilierte Nadel. In: Studien zur Bronzezeit W. Coblenz gewidmet. Berlin, 251–270.

– *2011*: Knovíz cemeteries in Křepenice and Hříměždice. Studia Hercynia 14/1.

Gedl, M. 1973: Cmentarzysko halsztackie w Kietrzu, pow. Glubczyce. Wroclaw.

– *1982*: Cmentarzysko ze schylku epoki brązu w Kietrzu 1. Wroclaw.

– *1987*: Cmentarzysko ze schylku epoki brązu w Kietrzu 2. Wroclaw.

– *1989*: Groby młodszego okresu epoki brązu na cmentarzysku w Kietrzu. Kraków.

– *1991*: Wczesnolużyckie cmentarzysko w Kietrzu 1. Kraków.

– *1992*: Wczesnolużyckie cmentarzysko w Kietrzu 2. Kraków.

– *1994*: Die frühe Eisenzeit in Schlesien. Bericht der Römische-germanische Kommission 74 (1993), 460–486.

Gühne, A. – Simon, K. 1986: Frühe Siedlungsspuren am Elbübergang in Dresden-Neustadt. Arbeits– und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege 30, 187–343.

Hennig, H. 1970: Die Grab- und Hortfunde der Urnenfelderkultur in Ober- und Mittelfranken. Kallmünz/Opf.

– *1993*: Urnenfelder aus dem Regensburger Land. Kallmünz/Opf.

– *2015*: Das urnenfelder- und hallstattzeitliche Gräberfeld von Sengkofen, Gemeinde Mintraching, Landkreis Regensburg. Materialien zur Archäologie in der Oberpfalz 5.

Hrala, J. 1973: Knovízská kultura ve středních Čechách. Archeologické studijní materiály 11.
– *1996*: Poznámky k počátkům doby popelnicových polí v českém středním Polabí. Archeologické rozhledy 49, 685–692.
Hrala, J. – Šumberová, R. – Vávra, M. 2000: Velim. A Bronze Age fortified site in Bohemia Praha.
Hrala, J. – Plesl, E.(eds.) 1987: Die Urnenfelderkulturen Mitteleuropas. Symposium Liblice 1985. Praha.
Hrala, J. – Jiráň, L. – Trefný, M. 2012: Lužické pohřebiště v Chodounech u Roudnice nad Labem. Praha.
Hralová–Adamczyková, J. 1957: K problémům pozdní doby bronzové v Pojizeří. Sborník Národní muzea, řada A 11.
– *1962*: Lužické pohřebiště v Malé Bělé. Fontes archaeologici Pragenses 5.
Chvojka, O. 2009: Jižní Čechy v mladší a pozdní době bronzové. Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque 6.
Jelínková, Z. 1959: Hromadný nález protoúnětické kultury z Křečhoře u Kolína. Památky archeologické 50, 16–33.
Jiráň, L. 1991: Einige Probleme der Urnenfelderzeit Mittelböhmens. In: Actes du XIIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, 110–116.
– *1993*: Několik poznámek k problému knovízského zásahu v Pojizeří. Časopis Společnosti přátel starožitností 101, 29–37.
– *1996*: Osídlení Kutnohorska a Čáslavska v období kultur popelnicových polí. Archeologické rozhledy 49, 674–684.
Jiráň, L. – Rulf, J. – Valentová, J. 1987: Pohled do pravěkého a slovanského osídlení jihovýchodní části Kolínska. Památky archeologické 78, 67–133.
Jiráň, L. – Šumberová, R. 2001: Lužické pohřebiště v Čáslavi. Sborník příspěvků věnovaný památce J. Rulfa. Praha.
Jiráň, L. (ed.) 2008: Doba bronzová. Archeologie pravěkých Čech 5.
Jisl, L. 1955: K počátkům lužické kultury v Československu. Česko-polský sborník vědeckých prací 1, 9–44.
– *1965*: Žárové pohřebiště lidu popelnicových polí v Úvalně u Krnova. Časopis Slezského muzea B 14, 7–19.
Juchelka, J. 2014: Lužická kultura v českém Slezsku. Brno.
Kočár, P. 2012: Zemědělství pozdní doby bronzové. In: M. Kuna – A. Němcová et al.: Výpověď sídlištního odpadu. Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu. Praha, 166–171.
Koutecký, D. – Bouzek, J. 2009: Horská sídliště v Krušných Horách. Archeologie ve středních Čechách 13/1, 213–282.
Koutecký, D. – Bouzek, J. 2010: Vikletice – Siedlung der Štítary – Kultur in Nordwestböhmen. Příspěvky k pravěku a ranému středověku v severozápadních Čechách 17.
Koutecký, D. – Cvrková, M. 2010: Sídliště lužické kultury ve Stadicích. Archeologie ve středních Čechách 14/1, 79–257.
Koutecký, D. – Cvrková, M. 2010: Sídliště lužické kultury ve Stadicích – plocha II. Archeologie ve středních Čechách 14/2, 687–713.
Kovačiková, L. 2012: Archeozoologické nálezy. In: M. Kuna – A. Němcová et al.: Výpověď sídlištního odpadu. Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu. Praha, 150–158.
Kuna, M. – Němcová, A. et al. 2012: Výpověď sídlištního odpadu. Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu. Praha.
Kytlicová, O. 2007: Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen. Prähistorische Bronzefunde 20, Bd. 12.
Kytlicová, O. – Vokolek, V. – Bouzek, J. 1964: Zur urnenfelderzeitlichen Chronologie Böhmens. Práce Muzea v Hradci Králové 7, 143–180.
Nekvasil, J. 1982: Pohřebiště lužické kultury v Moravičanech. Brno.
Novák, J. 1990: Doklady hornictví neželezných kovů na severní Moravě (výsledky báňskohistorického výzkumu z let 1973–1987). Sborník Památkové péče v Severomoravském kraji 8, 25–44.
Peter-Röcher, H. 2005: Velim. Eine bronzezeitliche Befestigungsanlage? In: B. Horejs – R. Jung – E. Kaiser – B. Teržan (eds.): Interpretationsraum Bronzezeit, Bernhard Hänsel von seinen Schüllern gewidmet. Bonn, 415–429.
Plesl, E. 1960: Vztahy severočeské sídelní oblasti k Sasku v mladší době halštatské. Památky archeologické 51, 539–560.
Podborský, V. et al. 1993: Pravěké dějiny Moravy. Brno.
Richlý, H. 1894: Die Bronzezeit in Böhmen. Wien.
Salaš, M. 2005: Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. Brno.
Sedláček, R. 2005: Domamyslice. Pohřebiště lidu kultury popelnicových polí. Pravěk – Supplementum 13.
Schopper, F. 1995: Das Urnenfelder- und hallstattzeitliche Gräberfeld von Künzing, Ldkr. Deggendorf (Niederbayern). Materialien zur Bronzezeit in Bayern 1.
Sklenář, K. 1966: Vlastivědné muzeum v Mělníku. Katalog pravěké sbírky. Zprávy Čs. společnosti archeologické suppl. 2.
– *1973*: Vlastivědné muzeum v Mělníku. Katalog pravěké sbírky II. Zprávy Čs. společnosti archeologické suppl. 10.
Smejtek, L. 1987a: Die Struktur der Besiedlung des mitleren Moldautales in der Urnenfelderzeit. In: E. Plesl – J. Hrala, J. (eds.): Die Urnenfelderkulturen Mitteleuropas. Praha, 203–208.
– *1987b*: Vývoj osídlení Příbramska v mladším pravěku a jeho vztah k přírodnímu prostředí. Vlastivědný sborník Podbrdska 38–39, 313–367.
– *1993*: The development of the Late Bronze Age settlement pattern in the basin of the central Vltava (Bohemia). In: Actes du XIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Bratislava 1991, sv. 3, 116–124.
– *2011*: Osídlení z doby bronzové v Kněževsi u Prahy. Praha.
Smrž, Z. 1994: Vývoj osídlení v mikroregionu Lužického potoka na Kadaňsku (SZ Čechy) I. Archeologické rozhledy 46, 345–393.
– *1995*: Höhensiedlungen der Knovízer Kultur in Böhmen. Památky archeologické 86, 38–80.
Šabatová, K. – Vitula, P. 2002: Přáslavice. Díly pod dědinou; Kousky a kukličky. Sv. 2 Pohřebiště a sídliště z doby bronzové (katalog). Archaeologiae Regionalis Fontes 4.
Šumberová, R. 2004: Sídliště mohylové a lužické kultury v Čáslavi – Na Skále, okr. Kutná Hora. In: J. Juchelka (ed.): Popelnicová pole a doba halštatská. Příspěvky z 8. konference, České Budějovice, 535–540.
Tempír, Z. 2012: Rostlinné makrozbytky. In: M. Kuna – A. Němcová et al.: Výpověď sídlištního odpadu. Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu. Praha, 159–165.
Vávra, M. – Šťastný D. 2004: Dvacet let výzkumu Skalky u Velimi, okr. Kolín (jedna spekulace, několik výkladů.

In: J. Juchelka (ed.): Popelnicová pole a doba halštatská, Příspěvky z 8. konference, České Budějovice, 541–554.
Vích, D. 1910: Naleziště lužické kultury na českomoravském pomezí. Pravěk suppl. 15.
Vlčková, Z. – Malyková, D. 2012: Lidské pozůstatky. In: M. Kuna – A. Němcová et al.: Výpověď sídlištního odpadu. Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu. Praha, 147–148.
Vokolek, V. 1962: Příspěvek k poznání východočeské lužické kultury I. Pohřebiště v Pouchově. Práce Muzea Hradec Králové 4/1.
– *1988*: Osady lužické kultury ve východních Čechách 1. Fontes Musei Reginaehradecensis 16/1.
– *1994*: Osady lužické kultury ve východních Čechách 1. Fontes Musei Reginaehradecensis 16/2.
– *1999a*: Pohřebiště lidu popelnicových polí v Ostroměři. Hradec Králové.
– *1999b*: Východočeská halštatská pohřebiště. Pardubice.
– *2002*: Gräberfeld der Urnenfelderkultur von Skalice/Ostböhmen. Fontes Archaeologici Pragenses 26.
– *2003*: Gräberfelder der Lausitzer Kultur in Ostböhmen Bd. 1,2. Fontes archaeologici Pragenses 27.
Wiegandová, L. 1974: Nálezy z Vávrovic v rámci problematiky předlužického horizontu. In: L. Wiegendová (red.): Archeologický sborník. Ostrava, 43–53.
Zápotocký, M. 1988: Pravěká výšinná sídliště a hradiště na Litoměřicku 1. Archeologické rozhledy 40, 121–235.

prof. PhDr. Jan Bouzek, DrSc.
Univerzita Karlova
Ústav pro klasickou archeologii
E-mail: jan.bouzek@ff.cuni.cz

Nálezy bronzových seker z Přelouče, okr. Pardubice

Findings of bronze axes from Přelouč (Pardubice district)

Romana Brzicová

Abstrakt
Tento článek informuje o souboru bronzových seker z doby bronzové, pocházejících z k. ú. Přelouč. Artefakty byly zajištěny pomocí detektorové prospekce.

Abstract
The article informs about three axes which were a part of the wider assemblage of the bronze artefacts found in the Přelouč region during metal detector prospection.

Klíčová slova: Přelouč – doba bronzová – sekery – ojedinělý nález
Key words: Přelouč – the Bronze Age – axes – sporadic archaeological find

Úvod

V první polovině roku 2015 odevzdal pan Petr Šimák z Přelouče sbírku artefaktů z detektorových sběrů do Městského muzea v Přelouči. Sbírka je tvořena mnoha předměty datovanými od pravěku do raného novověku. Díky těmto nálezům jsme získali nové poznatky k dané oblasti, která doposud zájmu archeologického badání spíše unikala. Příspěvek se věnuje pouze nálezům seker z doby bronzové, ostatní artefakty budou vyhodnoceny samostatně. Hodnocené artefakty byly získány na lokalitě v přibližné hloubce 15 až 20 cm od současného povrchu.

Přírodní prostředí

Místo nálezu artefaktů se nachází při západním okraji města Přelouče na zemědělsky obdělávaných pozemcích, (ZM10:13-41-04, 112:198 mm) v nadmořské výšce 231 m (*obr. 1*). Z geologického hlediska[2] jde o jihovýchodní část české křídové pánve. Poloskalní podloží je v místě nálezu tvořeno slínovci a vápnitými prachovci jizerského souvrství křídového stáří. Je překryto svahovými sedimenty odvozenými jednak od podložních hornin, jednak od štěrkopísků říční terasy risského stáří (střední pleistocén), které se nacházejí na návrší jihozápadě od okraje Přelouče. Z geomorfologického hlediska se lokalita nachází v Kunětické kotlině, která je součástí Pardubické kotliny Východočeské tabule. Krajinný pokryv je nezavlažovaná orná půda, jde o zemědělské areály s kulturní stepí. Potenciální přirozenou vegetací jsou kostřavové a jilmové doubravy (*Neuhäuslová 1998*). Podnebí je určováno polohou ve střední Evropě, lokalita se nachází v teplé oblasti T2 (*Quitt 1971*). Průměrná roční teplota je mezi 8 a 9 °C, průměrná červencová teplota je nad 18 °C. Nejbližším přirozeným vodním zdrojem je řeka Labe, jejíž meandry (regulací zrušené) byly od naleziště vzdáleny necelý 1 km.

Pravěké nálezy z k. ú. Přelouč

Z k. ú. Přelouč a nejbližšího okolí jsou zmiňovány ojedinělé nálezy broušené industrie z mladší doby kamenné, které byly před rokem 1926 uloženy ve sbírkách přeloučského muzea (*Ledr 1926*, 3). Z katastru obce známe rovněž sídliště kultury s vypíchanou keramikou (*Stocký 1926*, mapa 2; *Svoboda 1940*, 16). Období eneolitu zastupuje nález měděné sekery (*Svoboda 1940*, 18; *Dobeš 1989*). Jeden z nejvzácnějších nálezů představuje depot 19 kusů bronzových předmětů. Depot uložený v rozlámané nádobě byl

[1] Za konzultace děkuji J. Jílkovi (VČM v Pardubicích).
[2] Za zhodnocení geologických poměrů děkuji J. Šurovi (VČM v Pardubicích).

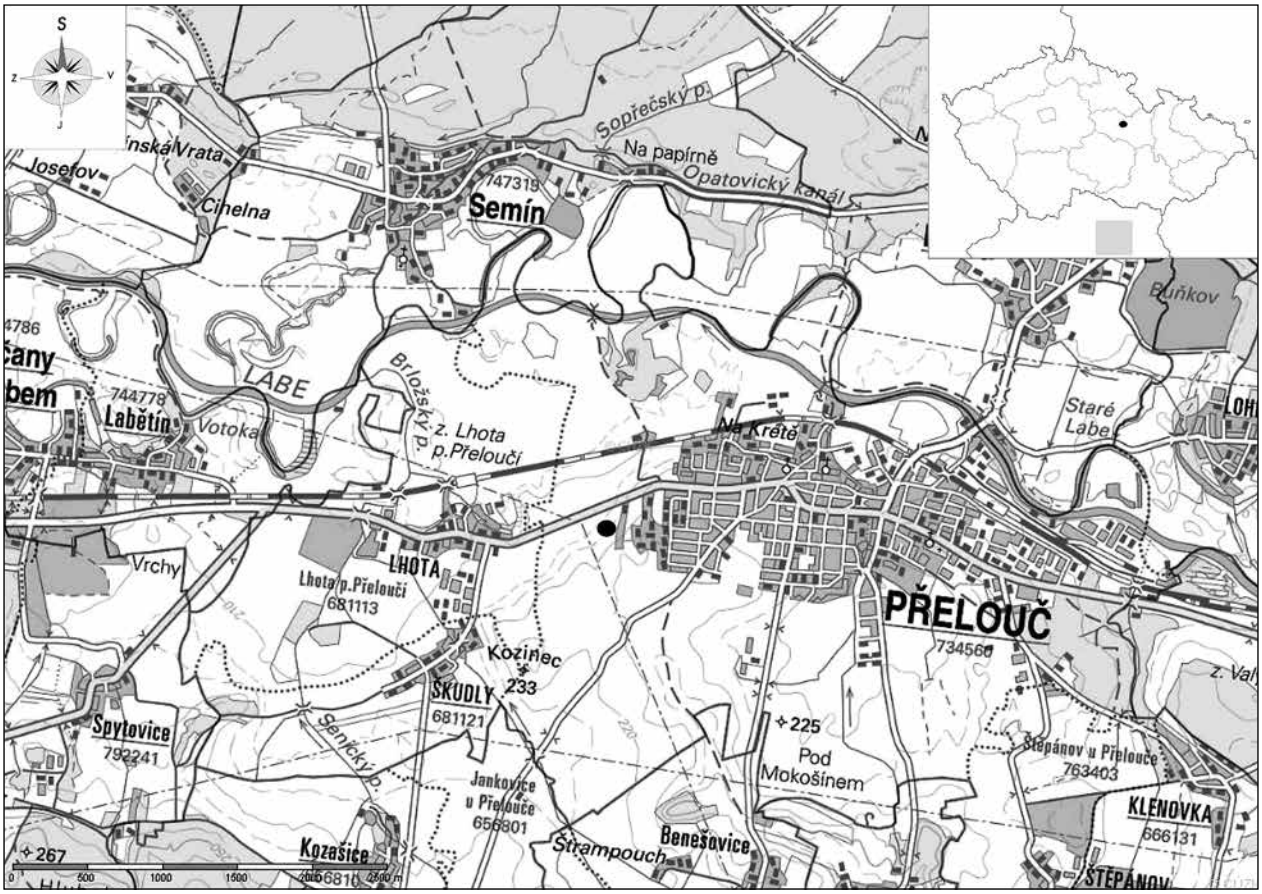

Obr. 1 Přelouč, okr. Pardubice, naleziště seker je označeno tečkou (podle http://www.cuzk.cz). – *Fig. 1* Přelouč, distr. of Pardubice – location of the site (according to http://www.cuzk.cz).

nalezen v lednu 1899 u tehdejší cihelny na pozemku pana Václava Kurky při výstavbě rybárny (*Diviš 1917*, 43–46, tab. VII). V místě nebyly objeveny žádné stopy po sídlišti ani pohřebišti. Hromadný nález datujeme do období lužické kultury, konkrétně do horizontu Kosmonosy/Bošín-Chvojenec, který spadá do stupňů HaA2 – HaB1. Dnes je rozdělený soubor uložen v Městském muzeu v Přelouči a v Národním muzeu v Praze (*Kytlicová 2007*, 297, Taf. 178). Ve sbírce Regionálního muzea v Kolíně (př. č. 9880) se nachází lignitový kruh – náramek z doby laténské. Bližší nálezové okolnosti tohoto šperku bohužel nejsou známy (*Filip 1956*, 377). Z nedávné doby pochází bronzový opaskový závěsek, součást ženského opasku, řazený do rozmezí stupňů LT B2b-LT C2 (*Mangel – Jílek 2013*, 57, 59–60, obr. 2: 3). Na parcele č. 412 byla objevena skupina objektů, kterou ale pro absenci průkazného materiálu není možné s jistotou datovat. Předběžně však jsou tyto objekty interpretovány jako jámy, jež sloužily k získávání železitých konkrecí (*Sigl – Vokolek 1995*, 45–60).

Popis nálezů

1. Sekera nalezená na parc. č. 1407/1 (sáček č. 14), GPS 50.0378653 N, 15.5401644 E

Fragment bronzové sekery (zřejmě s laloky či se schůdkem), zachována týlová část sekery, pravděpodobně poškozena orbou. Povrch je většinou pokryt tmavou, šedozelenou patinou. Rozměry: délka 36 mm (dochovaná délka), šířka 26 mm, váha 70 g (*obr. 2*: 1; *3*: 1).

2. Sekera nalezená na parc. č. 1209 (sáček č. 37), GEOCASH GPS 50°1'50.030"N, 15°32'29.852"E

Jde o fragment střední části bronzové sekery s tulejí a ouškem. Ouško nedochované, patina částečně poškozená, zelenošedé barvy. Rozměry: délka 30 mm (dochovaná délka), šířka břitu 27 mm, váha 38 g (*obr. 2*: 2; *3*: 2).

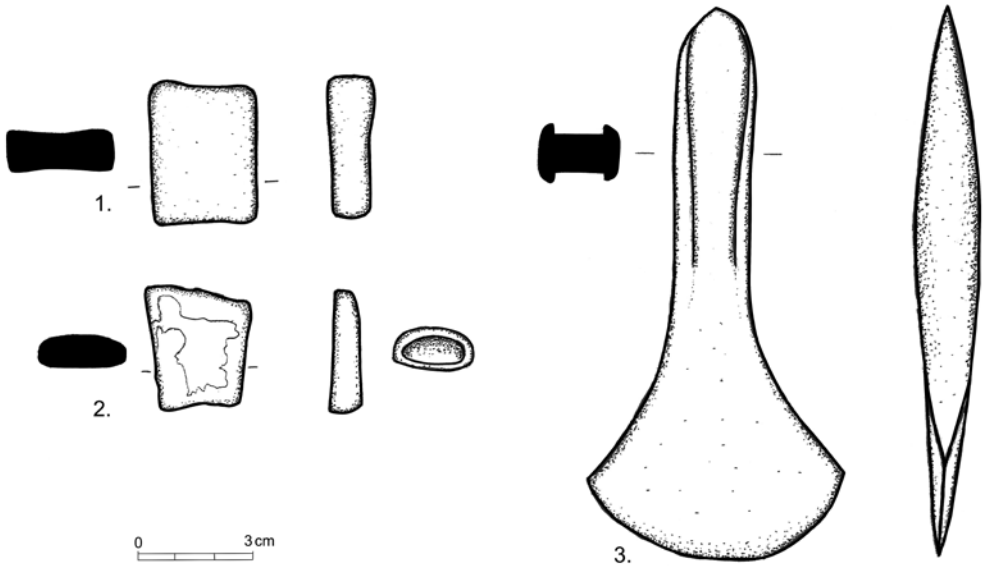

Obr. 2 Přelouč, okr. Pardubice, nálezy seker: 1 – zlomek sekery, 2 – zlomek sekery s tulejkou a ouškem, 3 – sekera s lištami (kresba R. Brzicová). – *Fig. 2* Přelouč, distr. of Pardubice, Findings of Axes: 1 – fragment of axe, 2 – fragment of axe, 3 – axe of Wrocław-Szczytniky type, var. C (drawing by R. Brzicová).

Obr. 3 Přelouč, okr. Pardubice, nálezy seker: 1 – zlomek sekery, 2 – zlomek sekery s tulejkou a ouškem, 3 – sekera s lištami (foto L. Vojtěchovský). – *Fig. 3* Přelouč, distr. of Pardubice, Findings of Axes: 1 – fragment of axe, 2 – fragment of axe, 3 – axe of Wrocław-Szczytniky type, var. C (photo by L. Vojtěchovský).

3. Sekera nalezena na parc. č. 1210 (sáček č. 9), GPS 50.0320417 N, 15.5430069 E

Sekera s postranními lištami, které končí ve střední části. Patina je mírně poškozená, zelenošedé barvy. Rozměry: délka 142 mm, šířka břitu 65 mm, váha 291 g (*obr. 2*: 3; *3*: 3).

Vyhodnocení

Ze třech nálezů bronzových seker má s ohledem na jejich stav zachování největší vypovídací hodnotu sekera č. 3 (*obr. 2*: 3; *3*: 3), která náleží do skupiny seker s postranními lištami. Ty jsou typické především pro období starší doby bronzové (*Jiráň ed.*

2008, 50–51, obr. 24: 1–2). Dobré, i když ne zcela identické příklady známe z lokalit Praha-Liboc 1 (Šárka); (*Smejtek 2005*, 442) a Soběchleby (*Moucha 2005*, 152–154, Taf. 190:35). Na základě tohoto srovnání můžeme přeloučský nález zařadit k typu Wrocław-Szczytniky var. C, který podobně jako další sekery únětické kultury známe především z depotů a ojedinělých nálezů. Typ Wrocław-Szczytniky patří svým výskytem k nejčastějším v Čechách. Časově spadá do materiální náplně klasické únětické kultury (stupeň B A1) a částečně také do její poklasické fáze (stupeň B A2); (*Moucha 2005*, 66–67, Abb. 18). Na Pardubicku nepatří sekery s postranními lištami doposud k příliš častým. Ze starších nálezů uveďme například kus z Dražkova (*Böhm 1932*).

Další zlomky seker lze určit jen rámcově. Sekera č. 2 (*obr. 2*: 2; *3*: 2) náleží do skupiny seker s tulejí a ouškem, jejichž vývoj začíná již v mladší době bronzové (ve východních Čechách – lužická kultura), ale typické jsou pro pozdní období doby bronzové (stupeň HB); (*Jiráň ed. 2008*, 215). Přesnější klasifikaci podle platných typologických schémat (např. *Kytlicová 2007*, *Říhovský 1992*) stav dochování artefaktu neumožňuje.

Zlomek sekery č. 1 (*obr. 2*: 1; *3*: 1) pak může náležet k sekerám se schůdkem nebo sekerám s laloky. Oba typy jsou ve východočeské oblasti typické především pro období lužické kultury (včetně rané fáze – blízké mohylové kultuře). Optimum výskytu mají sekery se schůdkem ve střední době bronzové.

Závěr

Popisované artefakty přispívají k rozšíření pramenné základny pro období doby bronzové na Přeloučsku. První dvě sekery poukazují na antropogenní aktivity v dané oblasti v době popelnicových polí. V případě třetí sekery jde pravděpodobně o první nález únětické kultury v Přelouči. Sledovaná část Přelouče je archeologicky velmi málo poznána. Teprve díky nálezům z detektorové prospekce se situace zlepšuje, a proto bychom tímto krátkým textem chtěli poukázat na velmi důležitou spolupráci archeologů a amatérských hledačů, kteří mohou být za předpokladu dodržování stanovených pravidel pro archeologii přínosem.

Summary

In the first half of 2015, Mr. Petr Šimák from Přelouč handed an artefact assemblage, coming from metal detector prospections, to the muzeum of Přelouč. The assemblages consisted of many artefacts dated from the Prehistory period to the Early Modern era. The artefacts provide a better understanding of the region in question which has hithero been overlooked by archaeological reseach. The artefacts were found at the site approximately 15–20 cm under the present surface.

This paper deals with three bronze axes belonging to the assemblage mentioned earlier. The axes contribute to enrich the source base for the Bronze Age in the Přelouč region. The first two axes (*Fig. 2*: 1–2; *3*: 1–2) are from the Urnfield period (the Silesian-Platěnice culture) and the third axe (*Fig. 2*: 3; *3*: 3), morphologically distinguishable as type Wrocław-Szczytniky var. C, is probably the first trace of the Únětice culture in Přelouč. There is a scarcity of archaeological evidence in the part of Přelouč district in question. Therefore, the archaeological material found during metal detector prospection helped to elucidate archaeological situation in the region. Hence, we would like to highlight a very important cooperation between archaeologist and amateur users of metal detectors and, in this case, this cooperation proved to be useful if some fundamental rules are established.

Literatura

Böhm, J. 1932: Únětické nálezy na Pardubicku. Památky archeologické 38, 47–49.
Diviš, V. 1917: Památky Pardubic a okolí. Pardubice.
Dobeš, M. 1989: Zu den äneolithischen Kupferflachbeilen in Mähren, Böhmen, Polen und in der DDR. Praehistorica 15, 39–48.
Filip, J. 1956: Keltové ve střední Evropě. Praha.
Jiráň, L. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová. Praha.
Kytlicová, O. 2007: Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen. Prähistorische Bronzefunde Abteilung 20, Band 12.
Ledr, J. 1926: Dějiny města Přelouče nad Labem. Přelouč.
Mangel, T. – Jílek, J. 2013: Drobné laténské nálezy z východních Čech II. Archeologie východních Čech 3 (2012), 81–90.
Moucha, V. 2005: Hortfunde der frühen Bronzezeit in Böhmen. Praha.
Neuhäuslová, Z. 1998: Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky. Praha.
Quitt, E. 1971: Klimatické oblasti ČSR. Studia Geographica. Brno.
Říhovský, J. 1992: Die Äxte, Beile, Meißel und Hämmer in Mähren. Prähistorische Bronzefunde Abteilung 9, Band 17.
Sigl, J. – Vokolek, V. 1995: Zpráva o průzkumu trasy dálkového kabelu Pardubice–Kolín. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 21, 45–60.
Smejtek, L. 2005: Praha bronzová. In: M. Lutovský – L. Smejtek (eds.): Pravěká Praha. Praha.
Stocký, A. 1926: Pravěk země české – díl I. Věk kamenný. Praha.
Svoboda, B. 1940: Pardubický kraj v pravěku. In: Pardubice, ročenka města Pardubic. Pardubice, 14–25.

Romana Brzicová
Východočeské muzeum v Pardubicích
E-mail: brzicova@vcm.cz

Nálezy z mladší a pozdní doby kamenné z Dřenic (okr. Chrudim) uložené ve sbírce VČM v Pardubicích

The finds from the Neolithic and Eneolithic period at Dřenice (Chrudim District) deposited in the collection of VCM in Pardubice

Kristýna Bulvová – Jana Řehounková

Abstrakt
Tento článek představuje vybrané drobné soubory neolitického a časně eneolitického materiálu pocházející ze sbírky AO VČM v Pardubicích. Díky povrchovým sběrům z let 1985 a 2009–2012 z lokality Dřenice na Chrudimsku můžeme rozšířit nálezový fond doby kamenné v této sídlení oblasti.

Abstract
The article presents selected small assemblages of Neolithic and Eneolithic material which come from the collection of AO VČM in Pardubice. Thanks to fieldwalking, conducted in 1985 and 2009–2012 at the site Dřenice in the Chrudim district, the archaeological collection of the Stone Age was enlarged.

Klíčová slova: Dřenice – povrchové sběry – neolit – časný eneolit – kultura s lineární keramikou – šárecký stupeň – lengyelská kultura – keramika – broušená industrie – štípaná industrie
Key words: Dřenice – fieldwalking – Neolith – the Early Eneolithic period – the Linear Pottery culture – the Šárec stage – the Lengyel culture – pottery – ground stone industry – chipped stone industry

V uplynulých třech desetiletích byly provedeny v okolí obce Dřenice opakovaně povrchové sběry. Místo sběrů leží na jihovýchodním okraji obce na polích východně od silnice III. třídy č. 32237 směřující na Chrudim v úrovni bývalé hráze rybníka. Koordináty přibližného středu lokality jsou ZM 10: 13-42-12, 173 mm od Z okraje a 364 mm J od okraje mapy, v nadmořské výšce 244–245 m n. m. Orientačně lze plochu sběrů umístit na parcely 133/2, 133/3 a 141 v k. ú. Dřenice. Sběr v roce 1985 provedl archeolog T. Čurda, ostatní sběry mezi léty 2009–2012 provedl dlouholetý spolupracovník AO VČM v Pardubicích pan Vítězslav Dotzauer z Blata (v katalogu nálezů jsou autoři sběrů uvedeni pod signaturami TČ a VD).

Přírodní podmínky

Naleziště je situováno přibližně 400 m severovýchodně od současného soutoku říčky Bylanky a Markovického potoka, které v minulosti napájely dnes již neexistující rybník. V bezprostřední blízkosti vodních toků se nacházejí nivní sedimenty, které přecházejí ve štěrkopískové říční terasy a kvartérní písčitohlinité sedimenty. Většinu katastrálního území však vyplňují spraše a sprašové hlíny.

Dějiny bádání

Přestože je ve sbírkách VČM v Pardubicích uloženo značné množství artefaktů, pocházejících z obce Dřenice, na katastru nebyl doposud realizován žádný plošný archeologický výzkum. Nálezy, které máme k dispozici, pocházejí především z povrchové prospekce. Datace takto získaného materiálu se pohybuje od neolitu až po vrcholný středověk (*Frolík – Sigl 1995*, 84). Přítomnost kultury s lineární keramikou zde byla zjištěna povrchovou prospekcí již v r. 1946 a potvrzena dalšími sběry v roce 1985 (*Sigl – Vokolek 1987*, 45). Tyto sběry, při nichž bylo též získáno více než třicet kusů porcelanitové industrie, také potvrdily přítomnost šáreckého stupně kultury s lineár-

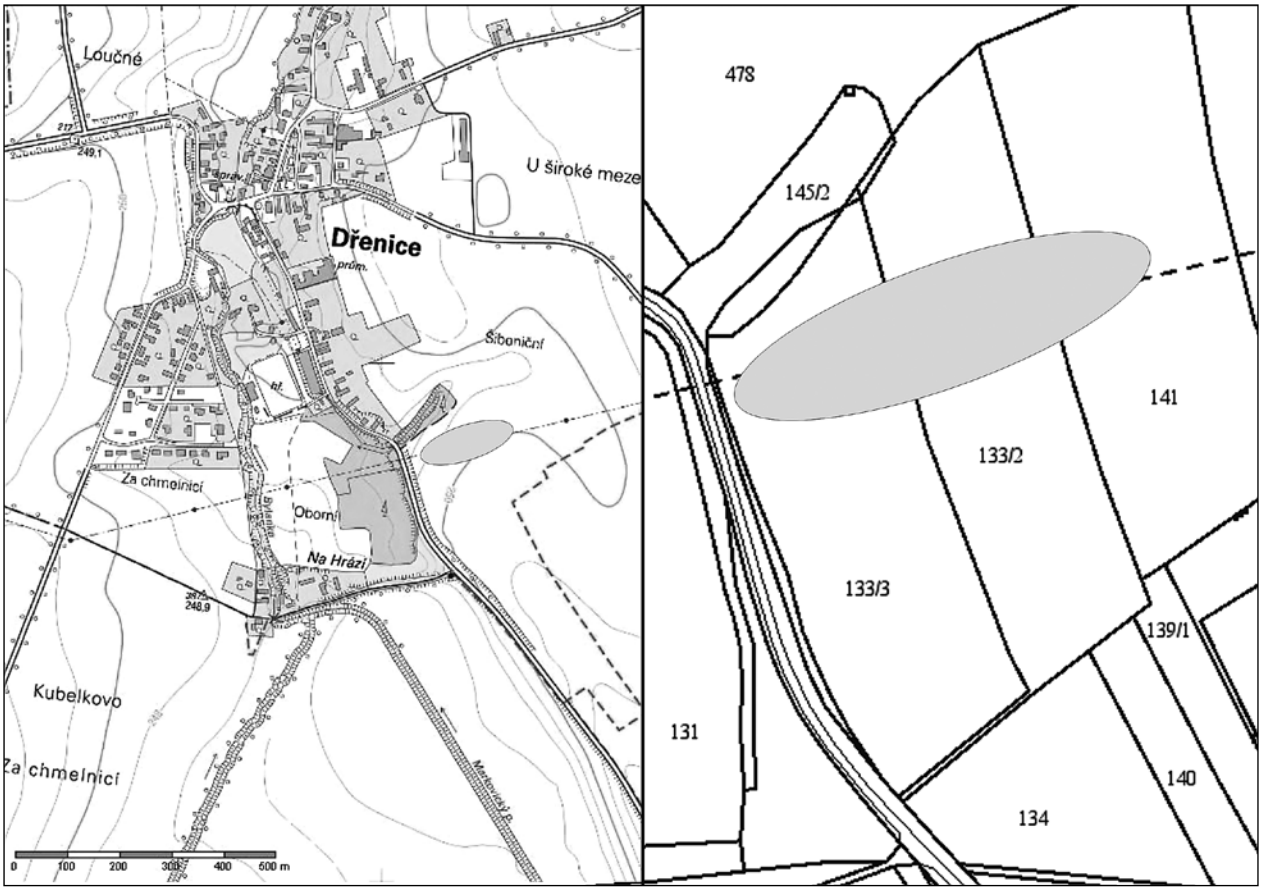

Obr. 1 Dřenice, okr. Chrudim. Katastrální mapa s označením místa povrchových sběrů (zdroj: www.cuzk.cz). – *Fig. 1* Dřenice (Chrudim district). The marked places of fieldwalking in the Cadastral map (source: www.cuzk.cz).

ní keramikou (dále LNK, 5700/5600 – 5100/5000); (*Vencl 1963*, 22–23). Další nálezy z tohoto katastru jsou výrazně mladší. V roce 1972 byl zaznamenán výskyt laténské keramiky a sběry, realizované v roce 1985, přítomnost této keramiky na daném území potvrdily. Série sběrů z let 1984–1985 dále odhalila přítomnost keramiky z doby římské a období vrcholného středověku (*Sigl – Vokolek 1987*, 45).

Popis nálezů

Sběry 1985

Inv. č. 27.2/2 1-17; přír. č. 310/1985; sběr TČ 16. 5. 1985

1. Zlomek ven vyhnutého okraje nádoby. Povrch setřelý, šedé barvy. V keramickém těstě příměs slídy a písku. Rozm.: 46 × 50 × 14 mm, lengyelská kultura (dále LGK); (*obr. 2*: 1).

2. Dva zlomky výdutě nádoby se čtyřmi řádkami kruhových vpichů tvořených jednohrotým nástrojem. Povrch setřelý, hrubý, okrovohnědé barvy. V keramickém těstě příměs slídy a kaménků. Rozm.: 69 × 46 × 9,5 mm, LNK (*obr. 2*: 2).

3. Cílový úštěp z SGS. Rozm.: 34 × 11 × 7 mm, (*obr. 2*: 3).

Inv. č. 27.2/2 18-35; přír. č. 311/85; sběr TČ 16. 5. 1985

4. Zlomek ven vyhnutého okraje nádoby. V podhrdlí odlomený kruhový plastický výčnělek. Povrch poškozený žárem, šedé barvy. V jemném keramickém těstě příměs písku a slídy. Rozm.: 64 × 52 × 12 mm, LGK (*obr. 2*: 4).

5. Přepálená čepelka. Rozm.: 30 × 11 × 4 mm, (*obr. 2*: 5).

Sběry 2009

Inv. č. AR 4850; přír. č. 1472/2009, sběr VD 20. 8. 2009 + 18. 9. 2009, parc. č. 133/2–3; 141:

1. Střep z těla nádoby s kruhovým miskovitě prohnutým plastickým výčnělkem. Povrch značně otřelý, hrubý, hnědookrové barvy, vnitřek nádoby tmavě

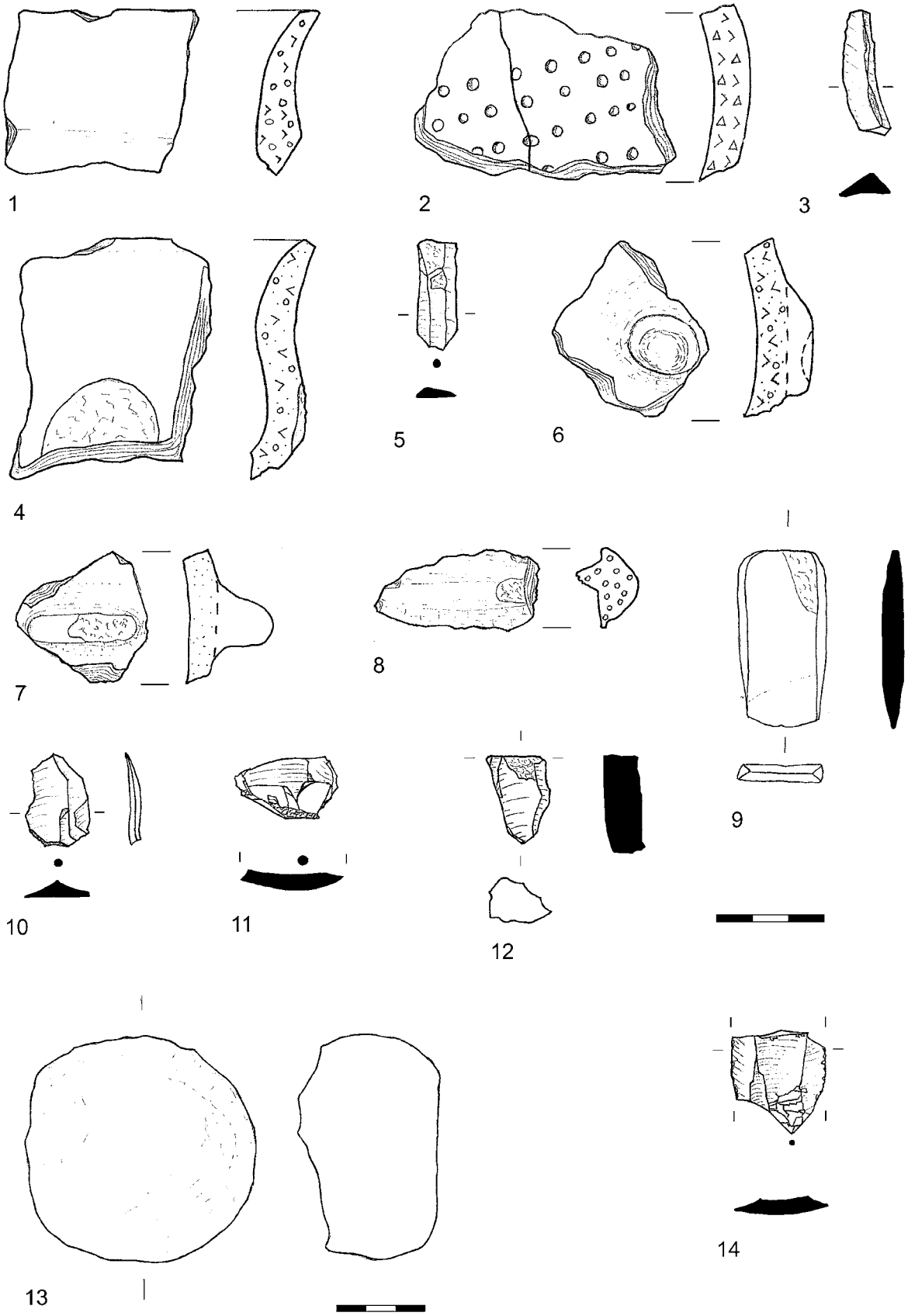

Obr. 2 Dřenice, okr. Chrudim. 1–5 sběry 1985, 5–14 sběry 2009 (kresba K. Bulvová). – *Fig. 2* Dřenice (Chrudim district). 1–5 fieldwalking 1985, 5–14 fieldwalking 2009 (drawing K. Bulvová).

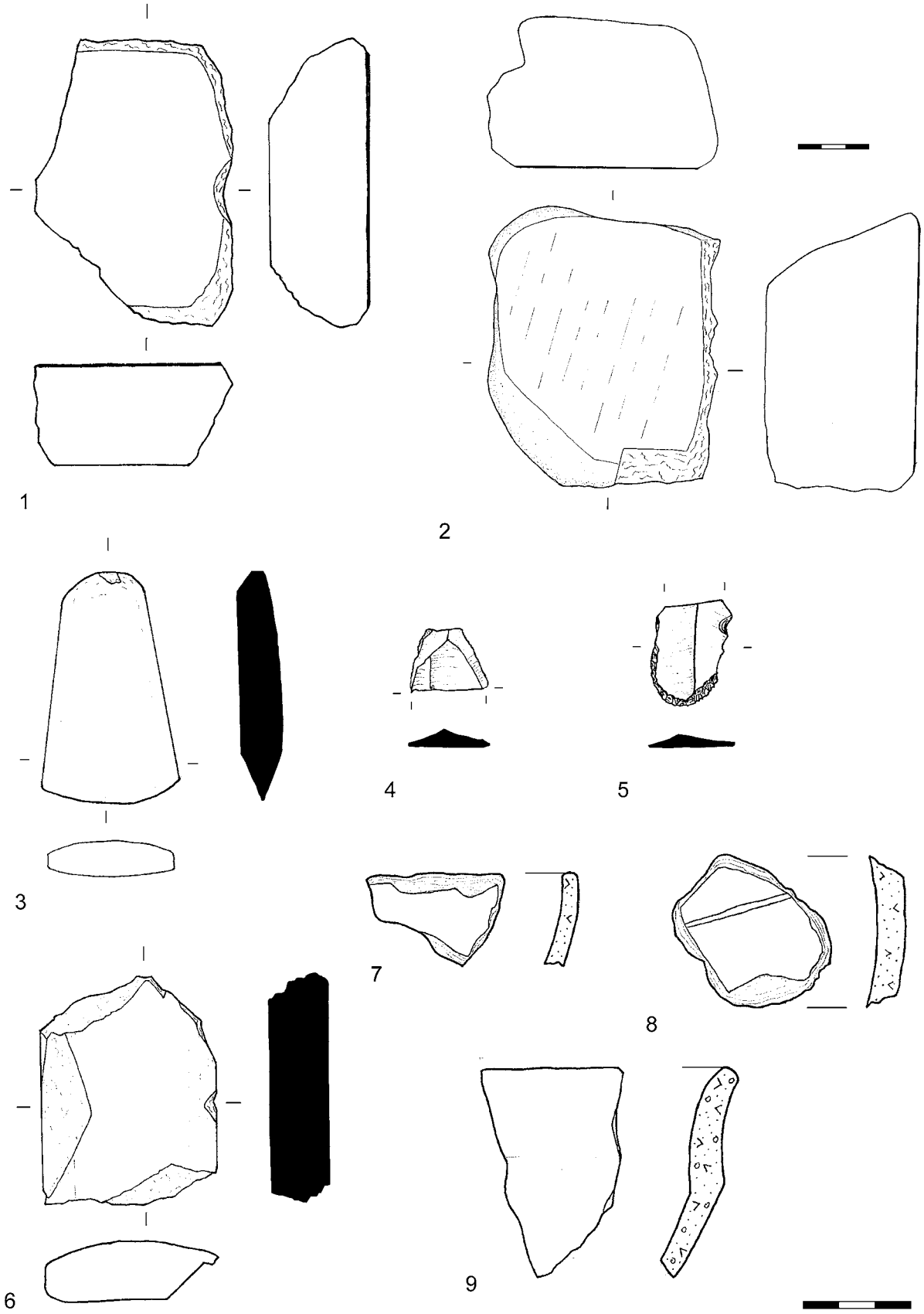

Obr. 3 Dřenice, okr. Chrudim. 1–2 sběry 2010, 3–9 sběry 2011 (kresba K. Bulvová). – *Fig. 3* Dřenice (Chrudim district). 1–2 fieldwalking 2010, 3–9 fieldwalking 2011 (drawing K. Bulvová).

šedé barvy. V jemném keramickém těstě příměs písku a silná příměs slídy. Rozm.: 46 × 43 × 17 mm, LGK (*obr. 2*: 6).
2. Střep z těla nádoby s poškozeným horizontálním oblým plastickým výčnělkem. Povrch jemný, okrově rezavé barvy. Keramické těsto je plavené. Rozm.: 37 × 36 × 23 mm, LNK (*obr. 2*: 7).
3. Odlomený plastický výčnělek. Povrch značně otřelý, rezavo-šedé barvy. V keramickém těstě příměs hrubého písku. Rozm.: 21 × 43 × 17 mm, LNK (*obr. 2*: 8).

Inv. č. AR 4851; přír. č. 1472/2009, sběr VD 29. 8. + 18. 9. 2009 – parc. č. 133/2–3, 141:
4. Drobné dlátko s obroušenými hranami z říčního oblázku tmavě šedé barvy. Rozm.: 49 × 25 × 5 mm, (*obr. 2*: 9).
5. Cílový úštěp z SGS. Rozm.: 26 × 18 × 4,5 mm, (*obr. 2*: 10).
6. Úštěp z SGS. Rozm.: 18 × 28 × 4 mm, (*obr. 2*: 11).
7. Úštěp z SGS. Rozm.: 27 × 18 × 13 mm, (*obr. 2*: 12).

Inv. č. AR 4852; přír. č. 1472/2009, čs. 4, sběr VD 29. 8. 2009 – parc. č. 133/2–3, 141:
8. Kruhový otloukač z hrubozrnného kamene. Rozm.: 79 × 84 × 53 mm, (*obr. 2*: 13).

Inv. č. AR 10227; přír. č. 468/2011, sběr VD 13. 12. 2009 – parc. č. 133/2–3:
9. Centrální část čepele z SGS. Rozm.: 27 × 26 × 5 mm, (*obr. 2*: 14).

Sběry 2010

Inv. č. AR 10214; přír. č. 308/2012, sběr VD 2010 – parc. č. 133/2–3:
1. Zlomek pracovní desky nebo podložky z hnědošedého zrnitého kamene. Rozm.: 80 × 55 × 28 mm, (*obr. 3*: 1).

Inv. č. AR 10215; přír. č. 468/2011, sběr VD 2010 – parc. č. 133/2–3:
2. Zlomek masivního drtidla (horní mlýnek) se spodní oblou hranou zřejmě z permského pískovce. Rozm.: 195 × 98 × 63 mm, (*obr. 3*: 2).

Sběry 2011

Inv. č. AR 10208; přír. č. 468/2011, sběr VD 11/2011 – parc. č. 133/3:
1. Drobná sekerka čočkovitého průřezu se zploštělými boky z metabazitu. Na zadní straně slabě patrná stopa po otlučení nebo hlazení. Rozm.: 640 × 40 × 13 mm, (*obr. 3*: 3).

Inv. č. AR 10219; přír. č. 308/2012, sběr VD 11/2011 – parc. č. 133/2–3:
2. Čepel s ulomenou proximální částí z SGS. Rozm.: 16 × 20 × 4 mm, (*obr. 3*: 4).
3. Škrabadlo vytvořené na distální nebo střední části čepele z SGS. Rozm.: 27 × 22 × 4 mm, (*obr. 3*: 5).

Inv. č. AR 10230; přír. č. 468/2011, sběr VD 11/2011 – parc. č. 133/2–3:
4. Značně poškozený zlomek ploché sekery z jemného šedého materiálu. Rozm.: 62 × 49 × 16 mm, (*obr. 3*: 6).

Inv. č. AR 10231; přír. č. 468/2011, sběr VD 11/2011, parc. č. 133/2–3:
5. Zlomek okraje miniaturní nádobky. Povrch částečně otřelý, jemný, okrově šedé barvy. V keramickém těstě příměs písku a slídy. Rozm.: 39 × 26 × 6 mm, LNK (*obr. 3*: 7).
6. Střep z těla nádoby s výzdobou ve formě úzké linie. Povrch hrubý, šedé barvy. V keramickém těstě příměs slídy a písku. Rozm.: 43 × 44 × 8 mm, LNK (*obr. 3*: 8).
7. Střep z okraje mísy s prohnutými zesílenými plecemi. Povrch značně otřelý, hrubý, šedé barvy. V keramickém těstě příměs písku a slídy. Rozm.: 57 × 40 × 8 mm, LGK (*obr. 3*: 9).
8. Střep z okraje nádoby. Povrch značně otřelý, původně zřejmě hlazený šedohnědé barvy. V keramickém těstě příměs písku. Rozm.: 55 × 31 × 9 mm, LGK? (*obr. 4*: 1).

Sběry 2012

Inv. č. AR 10207; přír. č. 308/2012, sběr VD 2012:
1. Plochá plankonvexní sekera z metabazitu. Na zadní straně patrná stopy po otlučení – sekundárně použita jako otloukač? Rozm.: 72 × 55 × 15 mm, (*obr. 4*: 2).

Inv. č. AR 10222; přír. č. 308/2012, sběr VD 11/2012 – parc. č. 133/2–3:
2. Střep z těla nádoby s řadou sedmi nehtových důlků. Povrch jemný, okrově šedé barvy. V plaveném keramickém těstě příměs kaménků. Rozm.: 50 × 56 × 9 mm, LNK (*obr. 4*: 3).
3. Střep z těla nádoby s řadou třech nehtových důlků. Povrch jemný, okrově šedé barvy. V plaveném keramickém těstě příměs kaménků. Střep pochází zřejmě ze stejného keramického jedince jako předchozí fragment. Rozm.: 32 × 27 × 10 mm, LNK (*obr. 4*: 4).
4. Střep z těla nádoby s dvojicí nehtových důlků. Povrch jemný, světle šedé barvy. Keramické těsto je jemně plavené. Rozm.: 34 × 35 × 12 mm, LNK (*obr. 4*: 5).
5. Střep z těla nádoby s výzdobou ve formě hustých notových značek na linii. Povrch jemný, hnědé bar-

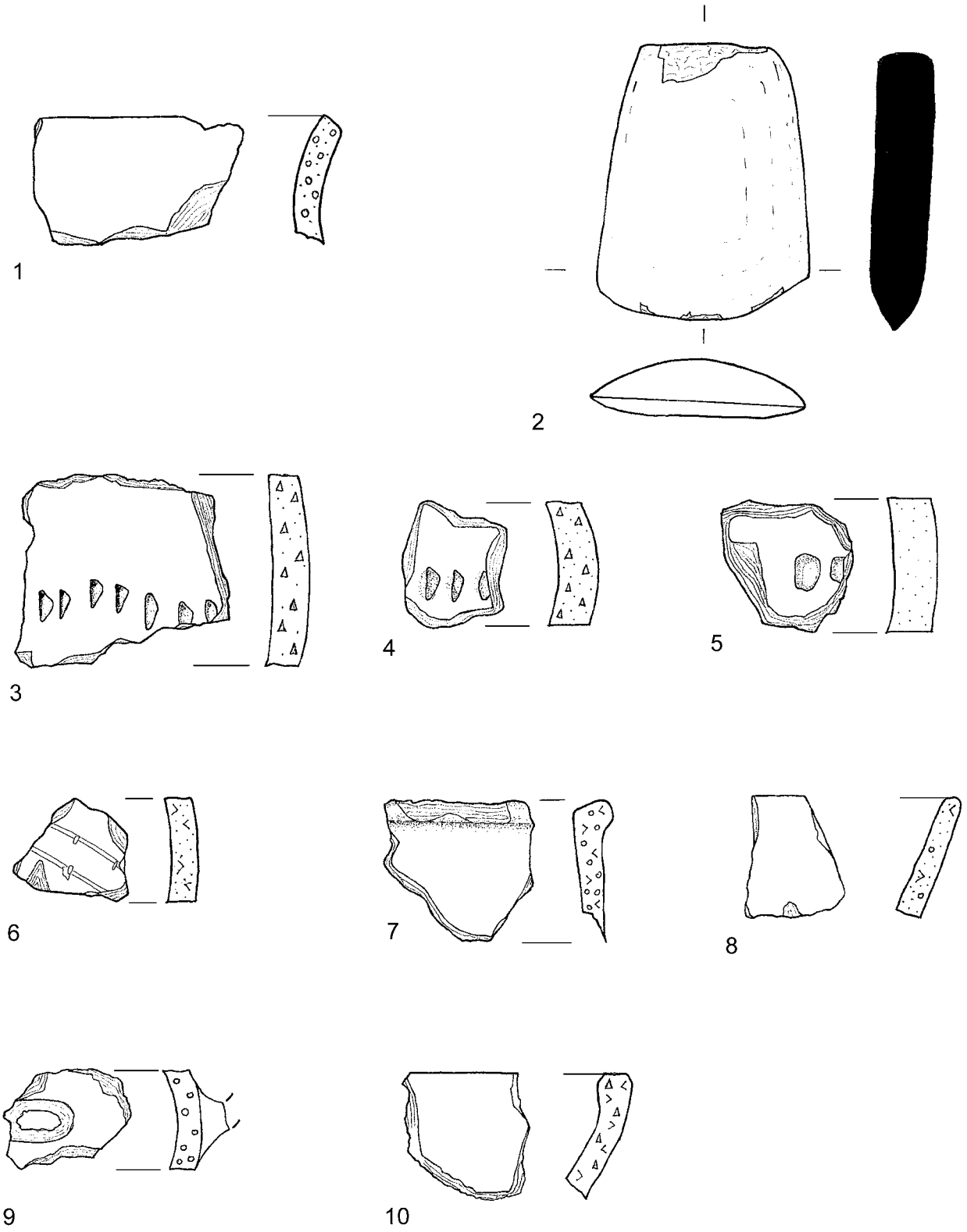

Obr. 4 Dřenice, okr. Chrudim. 1 sběry 2011, 2–10 sběry 2012 (kresba K. Bulvová). – *Fig. 4* Dřenice (Chrudim district). 1 fieldwalking 2011, 2–10 fieldwalking 2012 (drawing K. Bulvová).

vy. Keramické těsto je jemné plavené s příměsí slídy. Rozm.: 27 × 30 × 7 mm, LNK – *šáreckýstupeň* (*obr. 4*: 6).
6. Střep z těla nádoby se zlomkem plastické výzdoby. Povrch značně setřelý okrově rezavé barvy, vnitřní strana tmavě šedá. V keramickém těstě příměs slídy a písku. Rozm.: 37 × 39 × 7 m, LNK (*obr. 4*: 7).
7. Střep z okraje hluboké mísy. Povrch jemný, značně otřelý, šedé barvy. V jemném keramickém těstě příměs slídy a písku. Rozm.: 32 × 26 × 7 mm, LNK (*obr. 4*: 8).
8. Střep z těla nádoby se zlomkem ucha. Povrch hrubý, tmavě šedé barvy, značně otřelý. V keramickém těstě příměs písku. Rozm.: 26 × 33 × 16 mm, LNK (*obr. 4*: 9).
9. Střep z okraje nádoby. Povrch degradován přepálením. V keramickém těstě příměs kaménků a slídy. Rozm.: 33 × 32 × 7 mm, NEOLIT (*obr. 4*: 10).

Vyhodnocení souboru a závěr

Do severní části okresu Chrudim zasahuje jihovýchodní výběžek Pardubické kotliny, která je osídlena již od neolitu. Hustota osídlení v mladší době kamenné však není tak silná, jako v královéhradecké a chrudimské sídelní enklávě (*Anýž a kol. 2006*; *Burgert 2012*, 9–11; *týž 2013*, 6). V literatuře je tato oblast nazývána jako „chrudimský sídelní cluster" (*Končelová 2005*, 663) či „sídelní region Chrudim – Pardubice" (*Zápotocká 2009*, 100). Neolitickým sídelním vzorcem celého okresu Chrudim se zabýval P. Květina, který zjistil, že se neolitické osídlení koncentruje především kolem hlavních vodních toků regionu (*Květina 2001*). Dřenice dle jeho pojetí náleží do sídelní komory říčky Bylanky (*Ibid.*, 685).

Na základě analýzy získaných nálezů se jeví soubor povrchových sběrů z Dřenic následovně. Nejstarší keramický materiál lze zařadit do období kultury s lineární keramikou, kdy byla oblast Chrudimska osídlena v neolitu nejhustěji (*Květina 2001*, 686; obr. 2). Pro svou torzovitost má soubor značně omezené vypovídací možnosti a proto dopomohlo v některých případech k datování nálezů negativní vymezení typických znaků. Dřenickou kolekci keramiky lze rozdělit do dvou skupin: první tvoří keramika, kterou lze obecně zařadit do mladšího stupně kultury s lineární keramikou (fáze II a III); (*Pavlů – Zápotocká 2007*, 31) na které se objevuje výzdoba ve formě jednoduché ryté linie (*obr. 3*: 8), řady kruhových vpichů tvořených zřejmě jednohrotým nástrojem (*obr. 2*: 2) a nehtové důlky (*obr. 4*: 3–5). V souboru byl také rozpoznán značně poškozený okraj z miniaturní nádobky (*obr. 3*: 7). Druhou skupinou je keramika z pozdního šáreckého stupně (*Pavlů – Zápotocká 2007*, 34). Do této skupiny lze zařadit pouze jeden fragment keramické nádoby, zdobené hustě řazenými notovými značkami na ryté linii (*obr. 4*: 6). V minulosti již byla přítomnost této skupiny na katastru Dřenice zjištěna (*Vencl 1963*, 22–23) a nové nálezy z povrchových sběrů tento fakt tedy potvrzují. Kultura s vypíchanou keramikou nebyla v souboru prokázána, naopak pozdně neolitická, respektive časně eneolitická kultura lengyelská měla v typické keramice majoritní zastoupení. Přítomnost mísy se zesílenými plecemi (*obr. 3*: 9) a výskyt plastických výčnělků (*obr. 2*: 4, 6), jako jediné formy výzdoby, datuje soubor do fáze Lengyel IIb (*Zápotocká 1979*; *1981*; *Vokolek – Zápotocký 2009*). V nedalekých Třebosicích (2,3 km SZ směrem) bylo při záchranném archeologickém výzkumu realizovaném AO VČM v Pardubicích částečně prozkoumáno naprosto totožně datované nížinné sídliště na terase řeky Bylanky. Lze tedy uvažovat o souvislejším lengyelském osídlení nejen v jejím povodí (*Cebová 2012*, *Bulvová Cebová 2014*).

V kolekci celkem 8 kusů štípané industrie se objevují nástroje – čepele a škrabadlo (*obr. 2*: 5, 14; *3*: 4, 5), úštěpy i odpad (*obr. 2*: 3, 10–12), avšak jádro v souboru nebylo zaznamenáno. Všechny kusy štípané industrie byly vyhodnoceny jako SGS, na dvou jedincích je patrné přepálení. Do kategorie broušených kamenných nástrojů spadají celkem čtyři nálezy. Lehce poškozená plochá sekerka plankonvexního průřezu (*obr. 4*: 1), plochá sekerka čočkovitého průřezu se zploštělými boky (*obr. 3*: 3) a značně poškozený zlomek ploché sekery (*obr. 3*: 6) jsou s velkou pravděpodobností vyrobeny z metabazitu typu Jizerské hory. Drobný nástroj (*obr. 2*: 9) vyrobený z říčního valounu vyskytujících se přirozeně v korytě říčky Bylanky by mohl sloužit jako dlátko. V souboru kamenné industrie se dále objevil hrubý otloukač (*obr. 2*: 13), zlomek podložky (*obr. 3*: 1) a část horního mlýnku (*obr. 3*: 2).

Kolekce materiálu pocházející z povrchových sběrů v Dřenicích obsahovala celkem 33 kusů artefaktů, které je možné datovat do období neolitu a časného eneolitu. Ačkoli není soubor sběrů z Dřenic nijak rozsáhlý, znovu dokazuje svojí pestrostí význam této oblasti již od neolitu. Silná stavební aktivita zaznamenaná v posledních letech na Pardubicku a Chrudimsku bude jistě pokračovat, a proto je možné, že pramenná základna této sídelní oblasti bude ještě v budoucnu rozšířena o další zajímavé nálezy.

Summary

The article presents selected small assemblages of Neolithic and Eneolithic material which come from the collection of AO VČM in Pardubice, the archeological material were acquired by fieldwalking at the site Dřenice (Chrudim district) in 1985 and 2009–2012. The assemblage consist of 33 artefacts in sum which could be dated to the

Neolithic period and to the Early Eneolithic period. The oldest ceramic material is possible to assign to the Linear Pottery culture (the late phase II and III and the Late Šárec stage). The majority of the ceramic material belongs to the Lengyel culture (phase IIb). There was a partly excavated and identically dated lowland settlement at nearby Třebosice at the river terrace of Bylanka. Therefore, according to the archaeological record, we can considered a more coherent presence of the Lengyel culture not only at the Bylanka river basin. The assemblages from Třebosice also included stone tools, 8 pieces of chipped stone industry (assessed as SGS), 4 pieces of ground stone industry, a crude hammerstone, a fragment of stone desk and a fragment of the grainstone. Although, the Dřenice assemblage from fieldwalking is not abundant in terms of quantity. The variety of artefacts once again proves the importance of this region since the Neolithic Age. The Construction activity documented in recent years in the Pardubice and Chrudim district will continue to grow and therefore is possible that the archaeological record of the settlement clusters will be extended and there will be more interesting finds in the future.

Literatura

Anýž, R. a kol. 2006: Pravěké osídlení východních Čech. Živá archeologie 7/2006, 25–34.

Bulvová Cebová, K. 2014: Zoomorfní plastika kozla z mladší doby kamenné z Třebosic (okr. Pardubice). Zborník Slovenského Národného múzea 108, Archeológia 24, 9–15.

Burgert, P. 2012: K vnitřní chronologii sídliště kultury s vypíchanou keramikou v Libišanech (okr. Pardubice). Archeologie východních Čech 4, 5–54.

Burgert, P. 2013: Sídelní areál kultury s vypíchanou keramikou ve starých Jesenčanech, okr. Pardubice. Archeologie východních Čech 5, 5–45.

Cebová, K. 2012: Nálezy lengyelské kultury na polykulturním sídlišti v Třebosicích (okr. Pardubice). Rukopis diplomové práce. FF UHK, Hradec Králové.

Frolík, J. – Sigl, J. 1995: Chrudimsko v raném středověku: vývoj osídlení a jeho proměny. Hradec Králové.

Končelová, M. 2005: Struktura osídlení lidu s lineární keramikou ve východních Čechách. Archeologické rozhledy 57, 651–706.

Květina, P. 2001: Neolitické osídlení Chrudimska, Archeologické rozhledy 53, 682–703.

Pavlů, I. (ed.) – Zápotocká, M. 2007: Archeologie pravěkých Čech 3. Neolit. Praha.

Sigl, J. – Vokolek, V. 1987: Dřenice, o. Bylany, okr. Chrudim. Výzkumy v Čechách 1984–1985.

Vencl, S. 1960: Kamenné nástroje prvních zemědělců ve střední Evropě. Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie, svazek 16/1–2, 1–91.

Vencl, S. 1963: Příspěvek k poznání východočeské skupiny šáreckého stupně keramiky volutové. Acta Musei Reginaehradecensis 6, 3–63.

Vokolek. V. – Zápotocký, M. 2009: Východní Čechy v raném eneolitu: lengyelská a jordanovská kultura. Archeologie ve středních Čechách 13, 567–654.

Zápotocká, M. 1979: Die Stichbandkeramik zur Zeit des Sten Lengyel-Horizontes. In: Symposium über den Lengyel-Komplex und die benachbarten Kulturen (Nitra – M. Vozokany 1976). Študijné zvesti AÚ SAV 17, 541–574.

Zápotocká, M. 1981: Horní Cetno – soubor pozdně lengyelské keramiky z Pojizeří. Praehistorica 8, Varia archeologica 2. 43–50.

Zápotocká, M. 2009: Neolitické sídelní regiony v Čechách (ca 5300–4400 př. Kr.). Region Litoměřicko. Archeologické studijní materiály 18. Praha.

Mgr. Kristýna Bulvová
Východočeské muzeum v Pardubicích
E-mail: bulvova@vcm.cz

Bc. Jana Řehounková
Východočeské muzeum v Pardubicích
E-mail: rehounkova@vcm.cz

Součkova cihelna v Plotištích nad Labem – zapomenutý pramen poznání kultury s vypíchanou keramikou ve východních Čechách

Souček brickyard in Plotiště nad Labem – long forgotten source of knowledge of the Stroked Pottery Culture in East Bohemia

Pavel Burgert

Abstrakt
Předkládaná stať přináší reprezentativní výběr nálezů kultury s vypíchanou keramikou (5100/5000–4500/4400 cal BC, STK) ze souborů získaných zejména počátkem dvacátého století při těžbě v cihelně firmy Souček & Srdínko v Plotištích nad Labem (okres Hradec Králové, východní Čechy). Blíže se věnuje důležité součásti souboru, kterou je keramika starého stupně STK (IIb–II/III), kterou uvádí do širších souvislostí ve východočeské enklávě kultury s vypíchanou keramikou.

Abstract
The presented paper brings a representative selection of the Stroked Pottery Culture finds (5100/5000–4500/4400 cal BC, STK) from the assemblages, that were excavated at the beginning of the 20th century during the brick clay mining in Souček – Srdínko brickyard in Plotiště nad Labem (Hradec Králové district, East Bohemia). It deals with an important part of the assemblage – the Early STK (IIb–II/III) pottery, which is put into a wider context of the East Bohemian enclave of the Stroked Pottery Culture.

Klíčová slova: východní Čechy – neolit – kultura s vypíchanou keramikou – Součkova cihelna – Plotiště nad Labem
Key words: East Bohemia – Neolithic – Stroked Pottery Culture – Souček brickyard – Plotiště nad Labem

Úvod

Jen málo známou položkou inventáře královéhradeckého muzea je soubor neolitických nálezů získaných počátkem dvacátého století při těžbě cihlářské hlíny v cihelně firmy Fr. Lad. Souček & Dr. Fr. Srdínko, známé pod zjednodušeným názvem Součkova cihelna (dnes přibližně katastrální číslo 120/4 a přilehlá). Pracovala od roku 1855, kdy ji zřídil František Tichý a novými majiteli byla rozšířena na kruhovku roku 1906 (*Pišl 1938*, 252, 282; *Kadlec 2014*). Zde byly v souvislosti s těžbou od konce 19. století do třicátých let století následujícího odkrývány archeologické situace z různých období pravěku (*Domečka 1902–1903*, 207; *týž 1931*; *Domečka – Sál 1928*, 167). Materiál z nich pocházející byl zčásti zachráněn a evidován Ludvíkem Domečkou (1861–1937) a jeho spolupracovníkem Františkem Žaloudkem (1863–1935) a to především v rozmezí let 1900–1924. Zdaleka nejvýrazněji zastoupenou komponentou je zde kultura s vypíchanou keramikou (5100/5000–4500/4400 cal BC; dále STK).

Přestože řada nálezů byla pečlivě dokumentována v nálezových knihách[2], je ve většině případů nemožné spojovat je do důvěryhodných celků. Tato skutečnost je zapříčiněna právě způsobem odkrývání lokality postupující těžbou spraše a následným předáváním objevů dělníky zaměstnanými v cihelně. Pro východní Čechy neobvyklé bohatství výzdobných technik mladého stupně STK a zastou-

[1] Tento výstup vznikl v rámci projektu „Kulturní dějiny Evropy“ podprojektu „Mezi Východem a Západem – východní Čechy na sklonku mladého neolitu z pohledu distribuce kamenných surovin“ řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze z prostředků Specifického vysokoškolského výzkumu na rok 2016.

[2] Nálezové knihy uloženy v Archeologickém oddělení Muzea východních Čech v Hradci Králové.

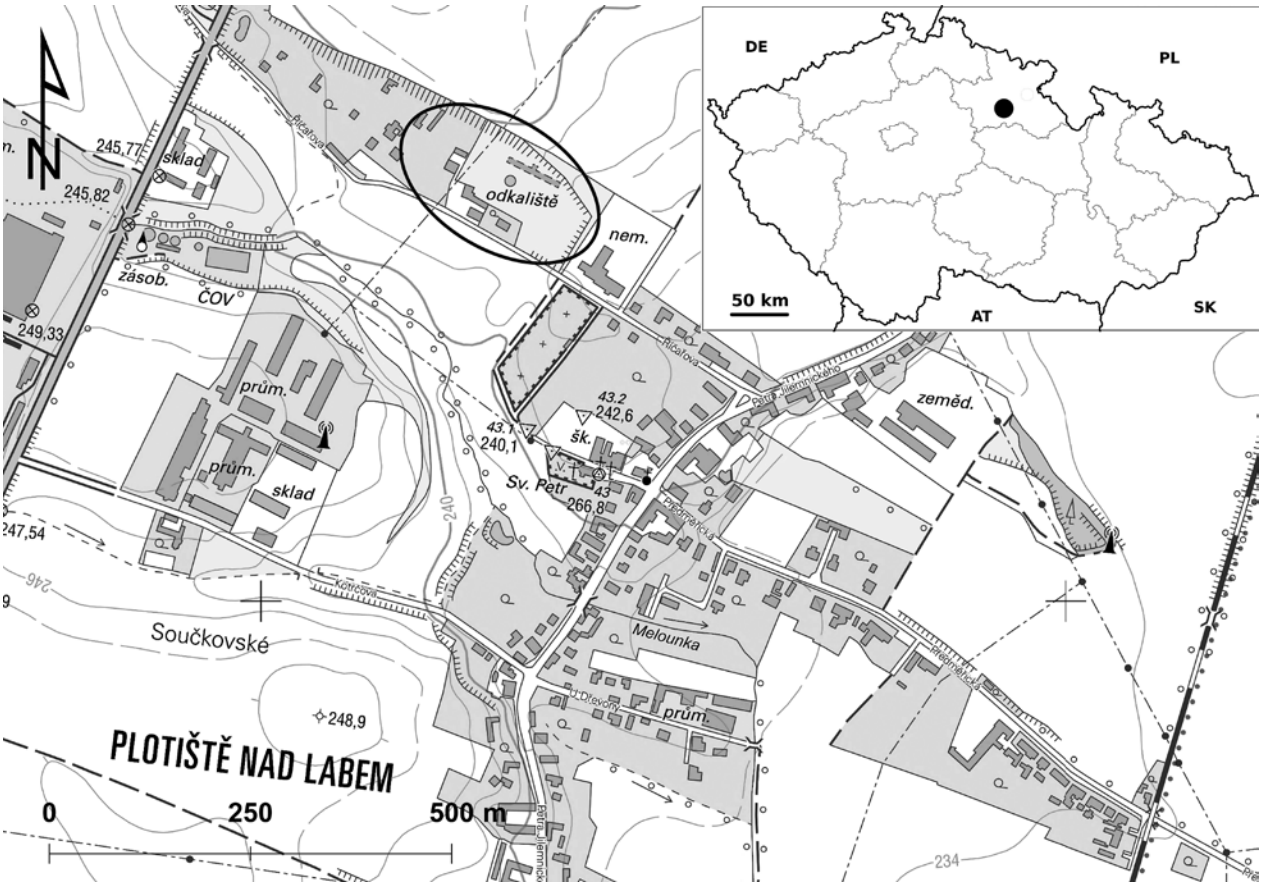

Obr. 1 Plotiště nad Labem, okr. Hradec Králové. Lokalizace cihelny Souček & Srdínko. – *Fig. 1* Plotiště nad Labem, Hradec Králové district. Localization of the Souček & Srdínko brickyard.

pení starého stupně této kultury však činí z tohoto souboru objekt hodný pozornosti.

Dnes již vytěžený a z části zastavěný areál Součkovy cihelny se nachází v západní části katastru Plotišť nad Labem, dnes severozápadní místní části Hradce Králové (*obr. 1*). Nadmořská výška lokality je okolo 245 m n. m. a nachází se na sprašové návěji prořízuté potokem Melounkou, který se dnes vlévá do Labského náhonu, ústícího v Březhradě do Labe. Směrem k Melounce vytváří naleziště mírný, jižní svah.

Rozbor keramiky

V souboru keramických nálezů ze Součkovy cihelny jsou na první pohled nápadné dva aspekty. Prvním je mimořádný stav zachování nálezů s často viditelným leštěným povrchem. Tato skutečnost je na jedné straně dána selekcí nálezů, na straně druhé pak příznivými půdními podmínkami, umožňujícími rovněž zachování kostí[3]. Druhým aspektem je mimořádně bohaté spektrum výzdobných technik, které je pro studovanou oblast ne zcela typické. Přestože nejčastější technikou je velký střídavý dvojvpich (kód 24 – kódování a terminologie zde i níže podle *M. Zápotocké 1978*), popřípadě střední (kód 23), vyskytují se zde často i techniky jiné. Velký dvojvpich provedený tremolovou technikou (kód 27; *obr. 11*: 2), z vícenásobných vpichů jsou to velké široké (kód 32; *obr. 4*: 1, *5*: 1, *10*: 7) i úzké (kód 36) trojvpichy a čtyřvpichy (kód 42; *obr. 4*: 9, *5*: 2, *7*: 6), velký pětinásobný vpich (kód 52; *obr. 12*: 4) a konečně devítivpich (kód 57, *obr. 5*: 3). Na několika jedincích byl dále zaznamenán střední a velký pravý tremolový vpich (kód 63 a 65; *obr. 6*: 5), výjimečně i jeho kombinace s velkým úzkým čtyřvpichem (kód 46; *obr. 9*: 2).

[3] Vztah kyselosti podloží k zachování keramických fragmentů nebyl dosud ve východních Čechách nikterak testován. Skutečností ovšem zůstává, že keramika z dlouhodobě zkoumaného sídliště v Jaroměři (*Burgert 2015*) vykazuje nápadné poškození povrchu fragmentů a zároveň se na téže lokalitě téměř nevyskytuje soudobý osteologický materiál. Oproti tomu z dlouhodobě zkoumaného sídliště v Plotištích nad Labem (výzkum A. Rybové a V. Vokolka v letech 1961–1970) i Součkovy cihelny taktéž pochází vesměs dobře zachovaná keramika a zároveň značné množství osteologického materiálu.

Výše uvedené výzdobné techniky umožňují datovat většinu keramického materiálu do mladšího stupně STK (STK IV, *Zápotocká 1970*). Sem náleží i rohaté výčnělky pocházející z vysokých hruškovitých nádob (*obr. 4*: 6, *10*: 9–10) a plastická páska z hrubé kotlovité nádoby (*obr. 7*: 7). Pozoruhodným, a z tohoto rámce se vymykajícím nálezem, je však bezesporu fragment široké hruškovité nádoby zdobený malým střídavým dvojvpichem (kód 22; *obr. 13*: 1) s krokvicemi přerušovanými dělicím motivem svislých linií. Tvarem, provedením i charakterem výzdoby je možné tohoto jedince zařadit do staršího stupně kultury s vypíchanou keramikou (STK II/III)[4].

Starší stupeň kultury s vypíchanou keramikou ve východních Čechách

Nálezy staršího stupně (myšleno STK IIb – II/III) jsou ve východočeském prostoru velice vzácné, což odpovídá předpokladu, že se kultura s vypíchanou keramikou v periferních oblastech rozšíření, vzdálena centru svého vzniku v severozápadních Čechách a jižním Sasku, projevuje teprve ve své vyspělé podobě středního stupně[5] (*Zápotocká 2009*). Největší a nejucelenější východočeský soubor pochází z dlouhodobého systematického výzkumu Archeologického ústavu v Plotištích nad Labem, vedeného v letech 1961–1970 Alenou Rybovou a Vítem Vokolkem. Tato lokalita je od Součkovy cihelny vzdálena přibližně 1 km vzdušnou čarou a jde s velkou pravděpodobností o jiné soudobé sídliště. Byl zde nalezen stavební komplex s domem archaické konstrukce zdvojených řad vnějších kůlů (*Pavlů – Zápotocká 2007*, obr. 25). Nálezy pocházející ze stavebních jam je možné zařadit do II./III. stupně STK. Toto zařazení se zdá být rovněž verifikováno chronologií příslušného dlouhého domu, ačkoli časové zařazení domů se zdvojenými stěnami na širším území jejich výskytu má poměrně široký interval (*Link 2014b*); (*obr. 14*).

Další lokalitou s nálezem keramiky podobného časového horizontu jsou Libišany (okr. Pardubice). Při záchranném archeologickém výzkumu v roce 2010 zde bylo odkryto několik objektů, z nichž nejbohatší objekt č. 1 (*obr. 15*) vykazuje ve svém materiálu rovněž znaky staršího, popřípadě začátku středního stupně STK (*Burgert 2014*, 42–45). Libišanské sídliště bylo po celé období neolitu dlouhodobě osídlenou polohou s takřka nepřerušenou kontinuitou osídlení od I. stupně LNK (*Pavlů – Vokolek 1992*) po závěr neolitického období (*Burgert 2014*, 9; *Vokolek 1995*).

Ve starší literatuře je možné se setkat s několika východočeskými lokalitami, řazenými autory do staršího stupně STK. Ačkoli jejich přesné zařazení by bylo nutné zrevidovat podle aktuálních představ o náplni jednotlivých fází (*Pavlů – Zápotocká 2007*), pro potřeby případného dalšího bádání je vhodné zde tyto nálezy uvést. Nejdéle známou lokalitou tohoto horizontu ve východních Čechách jsou Úhřetice (okr. Chrudim). Soubor nálezů nacházející se v Národním muzeu v Praze pochází z výzkumu J. L. Píče v tamní Kopistově cihelně, ostatní daroval muzeu sám majitel cihelny J. Kopista (*Vokolek 2007*, 93–94, tab. 166–197); (*obr. 16*). Na přítomnost staršího stupně zde upozornila Libuše Horáková-Jansová (*1938*, 102–102; obr. 21) a dále s nálezy při tvorbě přesné chronologie STK pracovala zpočátku i Marie Zápotocká (*Steklá 1959*, 220, obr. 99). Zjevně chronologicky stará keramika ve sbírkách Národního muzea pochází rovněž z okolí Jičína, ovšem vesměs bez bližší lokalizace (*Horáková-Jansová 1938*, 94–96, obr. 14). Výjimku v této oblasti tvoří soubor ze Soběraze (okr. Jičín). Jde na první pohled o smíšený keramický materiál mladého i starého stupně STK (*Vokolek 2007*, tab. 137–141), nachází se zde však i střep s vícenásobnou krokvicí umístěnou nad sebou (*Vokolek 2007*, tab. 139/2). Tento znak je charakteristický právě pro klasickou fázi STK (*Pavlů – Zápotocká 2007*, 40, obr. 14). Druhou lokalitou jsou Nudvojovice u Turnova (okr. Semily); (*Steklá 1959*, 221). Zde je ovšem obtížné i pouze podle vyobrazení ve *Filipových* Dějinných počátcích Českého ráje (*1947*, tab. 5–7)usuzovat na tak typologicky starou keramiku STK, pravděpodobnější se jeví až III stupeň. Poslední lokalitou uváděnou *L. Horákovou-Jansovou* z východních Čech se zastoupením keramiky starého stupně STK jsou Skřivany u Nového Bydžova (*1938*, 99–100, obr. 18).

Za nálezy starého stupně STK ve východních Čechách (myšleno STK IIb) můžeme dle dostupných pramenů a dokumentace dnes považovat Libišany, Soběraz a Plotiště nad Labem – Součkovu cihelnu. Ostatní uvedené lokality náležejí pravděpodobně již pokročilejšímu stylovému vývoji STK II/III, popřípadě počátku fáze III podle členění a terminologie M. Zápotocké.

Závěr

Keramický soubor kultury s vypíchanou keramikou, pocházející z prostoru cihelny Souček & Srdínko v Plotištích nad Labem, se z hlediska zastoupení výzdobných stylů vymyká z obvyklého rámce této kultury ve východních Čechách. Svou bohatostí se spíše blíží některým lokalitám v pražském okolí (např. Černý Vůl; *Řídký – Stolz – Zápotocká 2008*). Pro východočeský materiál mladšího stupně STK

[4] Za konzultaci nálezu děkuji M. Zápotocké.
[5] Diskusi k možným modelům šíření nového výzdobného stylu kultury s vypíchanou keramikou viz *Link 2014a*.

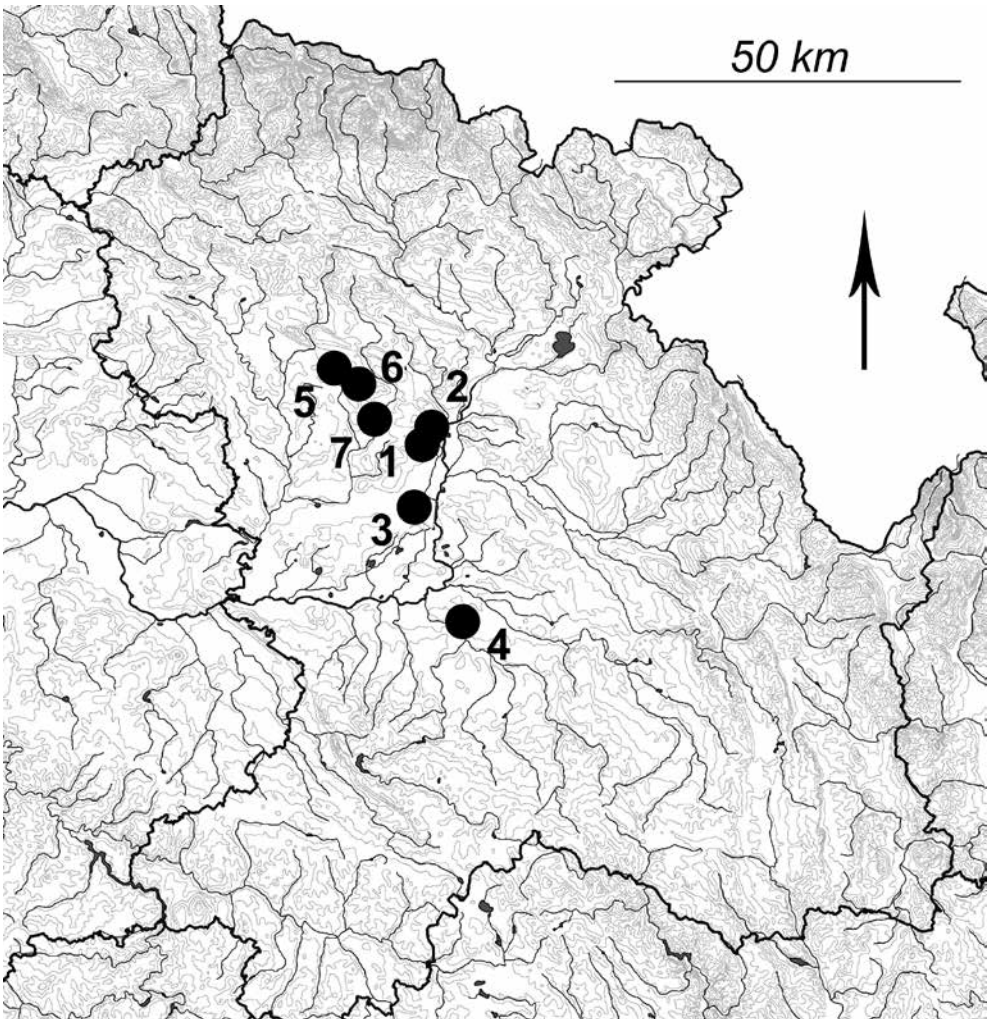

Obr. 2 Nálezy keramiky staršího stupně kultury s vypíchanou keramikou ve východních Čechách. 1: Plotiště nad Labem – Součkova cihelna; 2: Plotiště nad Labem – dlouhodobý systematický výzkum A. Rybové a V. Vokolka v letech 1961–1970; 3: Libišany (okr. Pardubice); 4: Úhřetice (okr. Chrudim); 5: Jičínsko (bez bližší lokalizace); 6: Soběraz (okr. Jičín); 7. Skřivany (okr. Hradec Králové). – *Fig. 2* Ceramic finds from the Early phase of the Stroked Pottery Culture in East Bohemia. 1: Plotiště nad Labem – Souček brickyard; 2: Plotiště nad Labem – long-term systematic excavation by A. Rybová and V. Vokolek in 1961–1970; 3: Libišany (Pardubice district); 4: Úhřetice (Chrudim district); 5: Jičín area (without further localization); 6: Soběraz (Jičín district); Skřivany (Hradec Králové district).

je obecně charakteristické spíše dominantní až převládající zastoupení širokého střídavého dvojvpichu a jen nepatrné zastoupení vícenásobných vpichů, jak to dokládá například materiál ze sídliště STK v Jaroměři (okr. Náchod); (*Burgert 2012*, *Vávra 1971*). Jaroměřské sídliště zachycuje celý stylistický vývoj mladšího stupně STK ve východních Čechách, přičemž je možné jej s ostatními oblastmi osídlenými STK porovnávat nejen na základě vývoje tvarového spektra nádob, ale především díky velkému množství půdorysů dlouhých neolitických domů několika stavebních typů. Na otázku, jak je možné, že dvě soudobá sídliště, v Plotištích nad Labem a Jaroměři, vzdálená od sebe sotva 13 km vzdušnou čarou, vykazují ve svém keramickém inventáři tak výrazné rozdíly, můžeme modelově odpovědět několika různými způsoby: 1. Je zde vývoj výzdobných technik vázán na tradici dané komunity osady a vnější vliv není příliš velký. 2. Představuje sídliště v Součkově cihelně přímou demickou difuzi či přijetí stylu z oblastí s jeho jinou tradicí. 3. Oba keramické inventáře odrážejí rozdílné společenské skupiny obyvatel či jejich různé sociální a obchodní vazby. 4. Obě sídliště se ve svém trvání ve skutečnosti nepřekrývají, ale jsou následné a rozdíly tak představují typochronologický vývoj.

K důležité složce souboru náleží část široké hruškovité nádoby, zdobené drobným dvojvpichem (*obr. 13*: 1). Charakterem i výzdobou je možné jedince zařadit do staršího stupně kultury s vypíchanou keramikou (STK II). Nálezy tohoto horizontu jsou ve východních Čechách velice vzácné (*obr. 2*) a nádo-

ba tak představuje ojedinělou sondu do počátků kultury s vypíchanou keramikou ve východních Čechách.

Summary

The paper deals with ceramic finds of the Stroked Pottery Culture (5100/5000–4500/4400 cal BC; STK), which come from the area of the Souček & Srdínko brickyard in Plotiště nad Labem (Hradec Králové district, East Bohemia, Czech Republic). Because of the brick clay mining that took place from the end of the 19th century to the 30's of the 20th century there were excavated archaeological situations from different periods of prehistory. Material from them was partially saved and evidenced by Ludvík Domečka (1861–1937) and his co-worker František Žaloudek (1863–1935), especially during the years 1900–1924. The most abundant component is the Stroked Pottery Culture.

Although several finds were thoroughly documented in the inventory books, mostly it is impossible to connect them into reliable units. This situation was caused by the way of excavation of the site during the brick clay mining and subsequent handing over the finds by the workers of the brickyard. For East Bohemia there is an extraordinary richness of the decoration techniques of the Later phase of STK and an apparent representation of the Early phase of this Culture. Finds dated to this phase or to the turn of the Early and Middle phase (II/III) are in East Bohemia very rare. This corresponds to the assumption, that the Stroked Pottery Culture on the peripheries, far from the centre of its origin in the North-West Bohemia and South Saxony, did not show there until its advanced form of the Middle phase (*Zápotocká 2009*); (*Fig. 2*).

The ceramic assemblage of the Stroked Pottery Culture is in East Bohemia rather unique because of the represented styles of decoration. Due to its richness it is rather close to some sites in the Prague surroundings (for instance Černý Vůl; *Řídký – Stolz – Zápotocká 2008*). The East Bohemian material dated to the Later phase of STK is generally characterictic by a dominant or predominant representation of wide and alternating strokes and only slight representation of multiple strokes, as it is documeted for instance on the material from the STK settlement site in Jaroměř (Náchod district); (*Burgert 2012*, *Vávra 1971*). There is a question, how it is possible, that two concurrent settlement sites of Plotiště nad Labem and Jaroměř, that are far apart barely 13 km in a straight beeline, show such differences in a ceremic material. We may answer this question in several ways: 1. Development of the decoration techniques is connected to the tradition of the local community and the outer influence is not relevant. 2. The settlement site in Souček brickyard represents a direct demic diffusion or adoption of the style from the area with a different tradition. 3. Both ceramic assemblages reflect different social groups of inhabitants or their different social or trade relations. 4. The settlement sites were not concurrent, but subsequent and the differences point to the typo-chronological development.

Literatura

Burgert, P. 2012: Sídliště kultury s vypíchanou keramikou v Jaroměři ve světle osídlení východních Čech v mladším neolitu. Rukopis diplomové práce, FF UK, Praha.

Burgert, P. 2014: K vnitřní chronologii sídliště kultury s vypíchanou keramikou v Libišanech (okr. Pardubice). Archeologie východních Čech 4 (2012), 5–54.

Burgert, P. 2015: „Stabilitas loci" of inhabitants of the Stroked Pottery site in Jaroměř. Anthropologie 53, 476–483.

Domečka, L. 1902–1903: Předhistorické nálezy v severo-východních Čechách. Památky archaeologické a místopisné 20, 207–214.

Domečka, L. 1931: Nález nádob z mladší doby kamenné v Plotištích. Památky archaeologické – skupina pravěká, 92–93.

Domečka, L. – Sál, F. L. 1928: Královéhradecko. Místopis soudního okresu královéhradeckého, 1. dílu, 1. část. Hradec Králové.

Filip, J. 1947: Dějinné počátky Českého ráje. Praha.

Horáková-Jansová, L. 1938: Ke vzniku české vypíchané keramiky. Obzor praehistorický 11, 81–138.

Kadlec, J. 2014: Území zaniklé Součkovy cihelny v Plotištích nad Labem v kontextu pravěkého osídlení. Rukopis diplomové práce, FF UP, Pardubice.

Link, T. 2014a: Welche Krise? Das Ende der Linienbandkeramik aus östlicher Perspektive. In: T. Link – D. Schimmelpfenning (Hrsg.): No future? Brüche und Ende kultureller Erscheinungen. Fallbeispiele aus dem 6.–2. Jahrtausend v. Chr. Fokus Jungsteinzeit, Berichte der AG Neolithikum 4. Kerpen-Loogh, 95–111.

Link, T. 2014b: Doppelt hält besser. Zur Entwicklung und Verbreitung des Längswände mit Doppelpfosten in der Bandkeramik. In: L. Husty – W. Irlinger – J. Pechtl (Hrsg.): „... und es hat doch was gebracht!" Festschrift für Karl Schmotz zum 65 Geburtstag. Internationale Archäologie – Studia honoraria 35, Rahden – Westfalen, 49–60.

Pavlů, I. – Vokolek, V. 1992: Early Linear Pottery Culture in the Eastern Bohemia. Památky archeologické 83, 41–87.

Pavlů, I (ed.) – Zápotocká, M. 2007: Neolit. Archeologie pravěkých Čech 3. Praha.

Pišl, F. 1938: Paměti obce Plotišť nad Labem. Plotiště nad Labem – Holice.

Řídký, J. – Stolz, D. – Zápotocká, M. 2008: Neolitické osídlení v Černém Vole (Praha-západ). Formy objektů, keramika a štípaná industrie z výzkumů 1975–77 a 1914. Praehistorica 28, 177–236.

Steklá, M. 1959: Třídění vypíchané keramiky. Archeologické rozhledy 11, 211–260.

Vávra, M. 1971: Část neolitického sídliště v Jaroměři. Minulostí Jaroměře 2, 11–32.

Vokolek, V. 1995: Nález lengyelské keramiky z Libišan, Archeologické rozhledy 47, 506–508.

Vokolek, V. 2007: Katalog sbírky oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea 2; Nálezy do roku 1913 (neolit a eneolit). Fontes Archeologici Pragenses 32.

Zápotocká, M. 1970: Die Stichbandkeramik in Böhmen und in Mitteleuropa. In: H. Schwabedissen (Hrsg.): Die Anfänge des Neolithikums vom Orient bis Nordeuropa. Teil 2: Östliches Mitteleuropa. Fundamenta A3. Köln – Wien, 1–66.

Zápotocká, M. 1978: Ornamentace neolitické vypíchané keramiky: technika, terminologie a způsob dokumentace. Archeologické rozhledy 30, 504–534.

Zápotocká, M. 2009: Neolitické sídelní regiony v Čechách. Region Litoměřicko. Archeologické studijní materiály 18.

Mgr. Pavel Burgert
Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
E-mail: burgert@arup.cas.cz

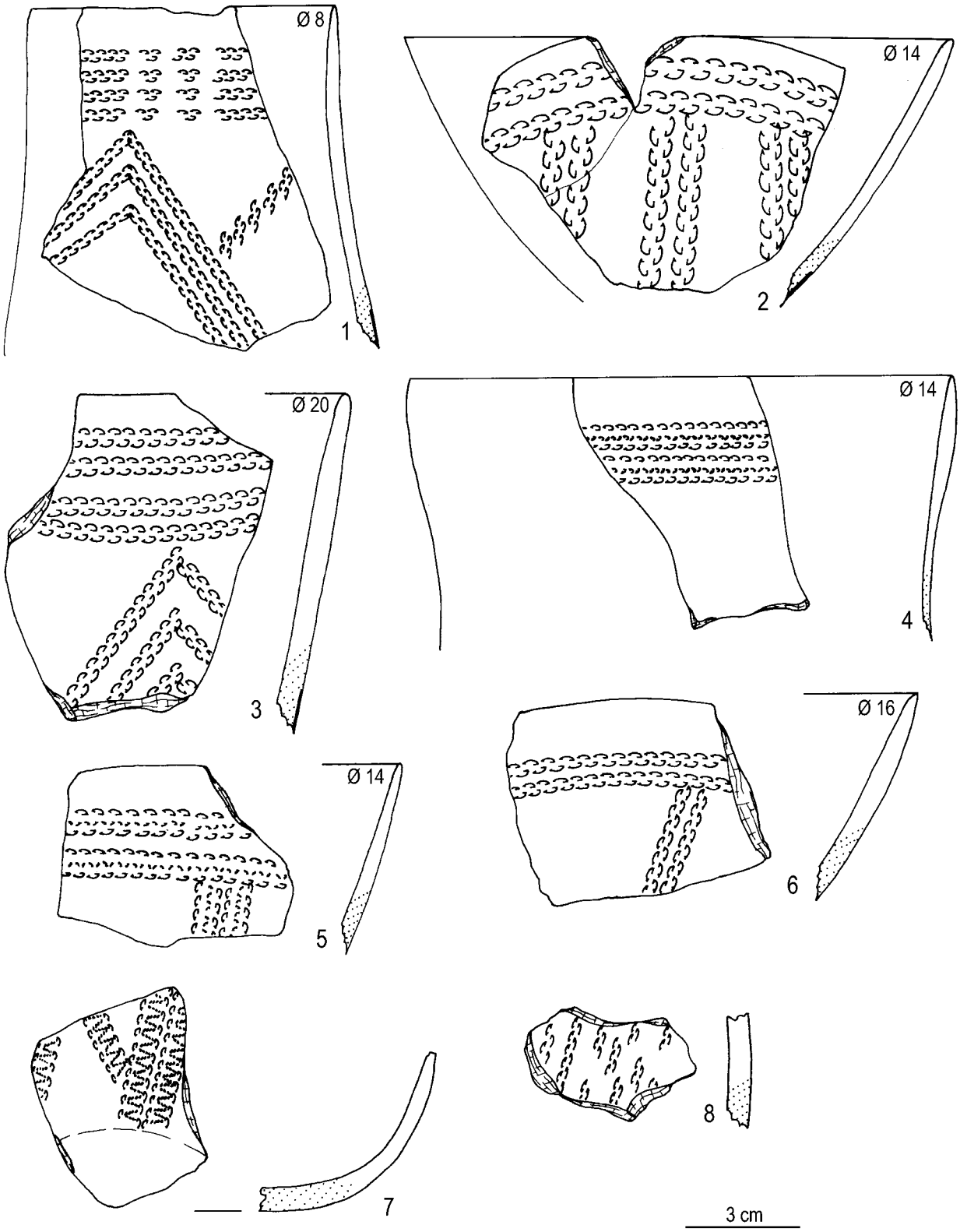

Obr. 3 Plotiště nad Labem, okr. Hradec Králové: Součkova cihelna. Keramika STK získaná při těžbě cihlářské hlíny na počátku 20. století. – *Fig. 3* Plotiště nad Labem, Hradec Králové district: Souček brickyard. STK pottery excavated during the brick clay mining at the beginning of the 20th century.

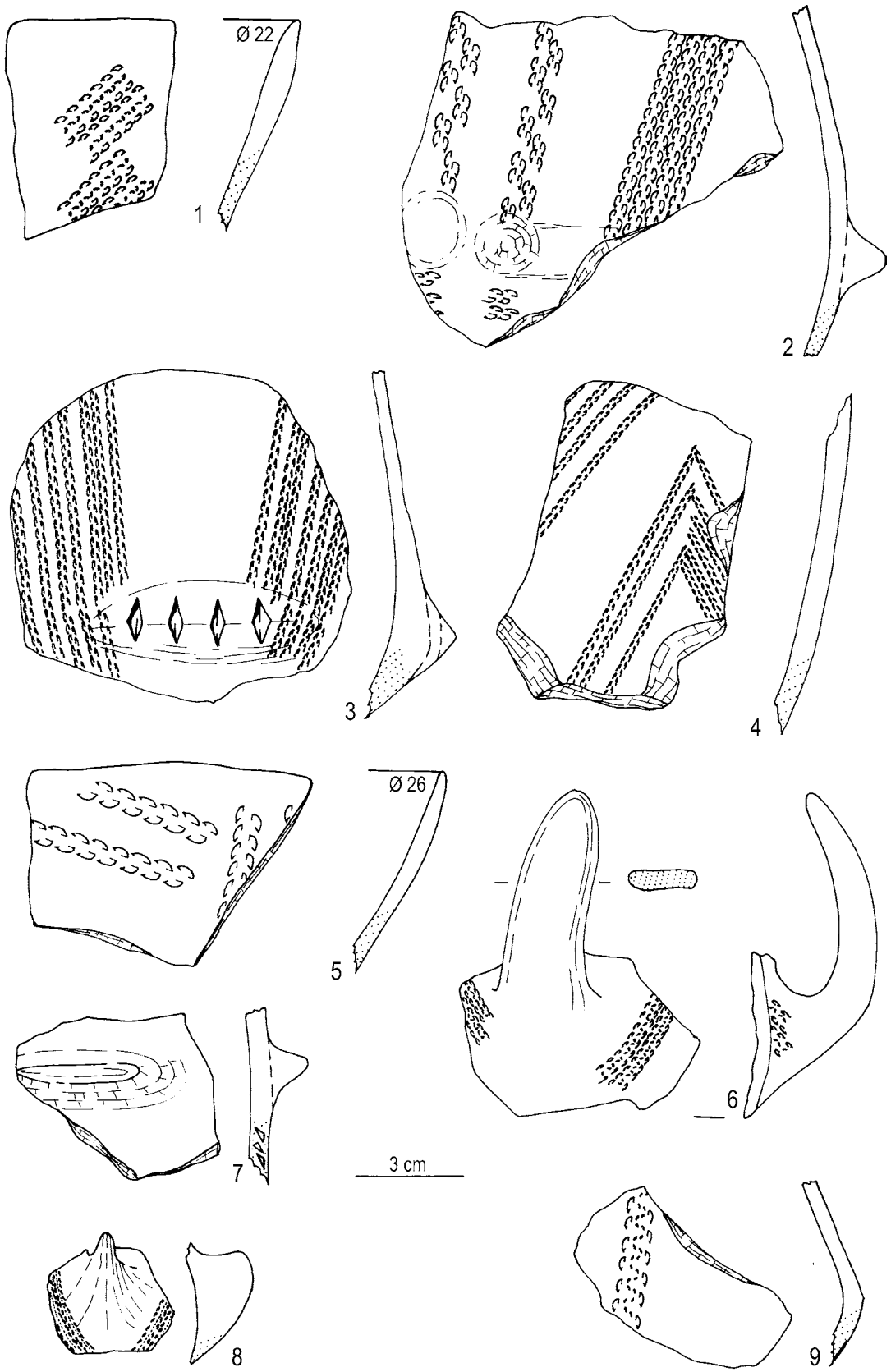

Obr. 4 Plotiště nad Labem, okr. Hradec Králové: Součkova cihelna. Keramika STK získaná při těžbě cihlářské hlíny na počátku 20. století. – *Fig. 4* Plotiště nad Labem, Hradec Králové district: Souček brickyard. STK pottery excavated during the brick clay mining at the beginning of the 20th century.

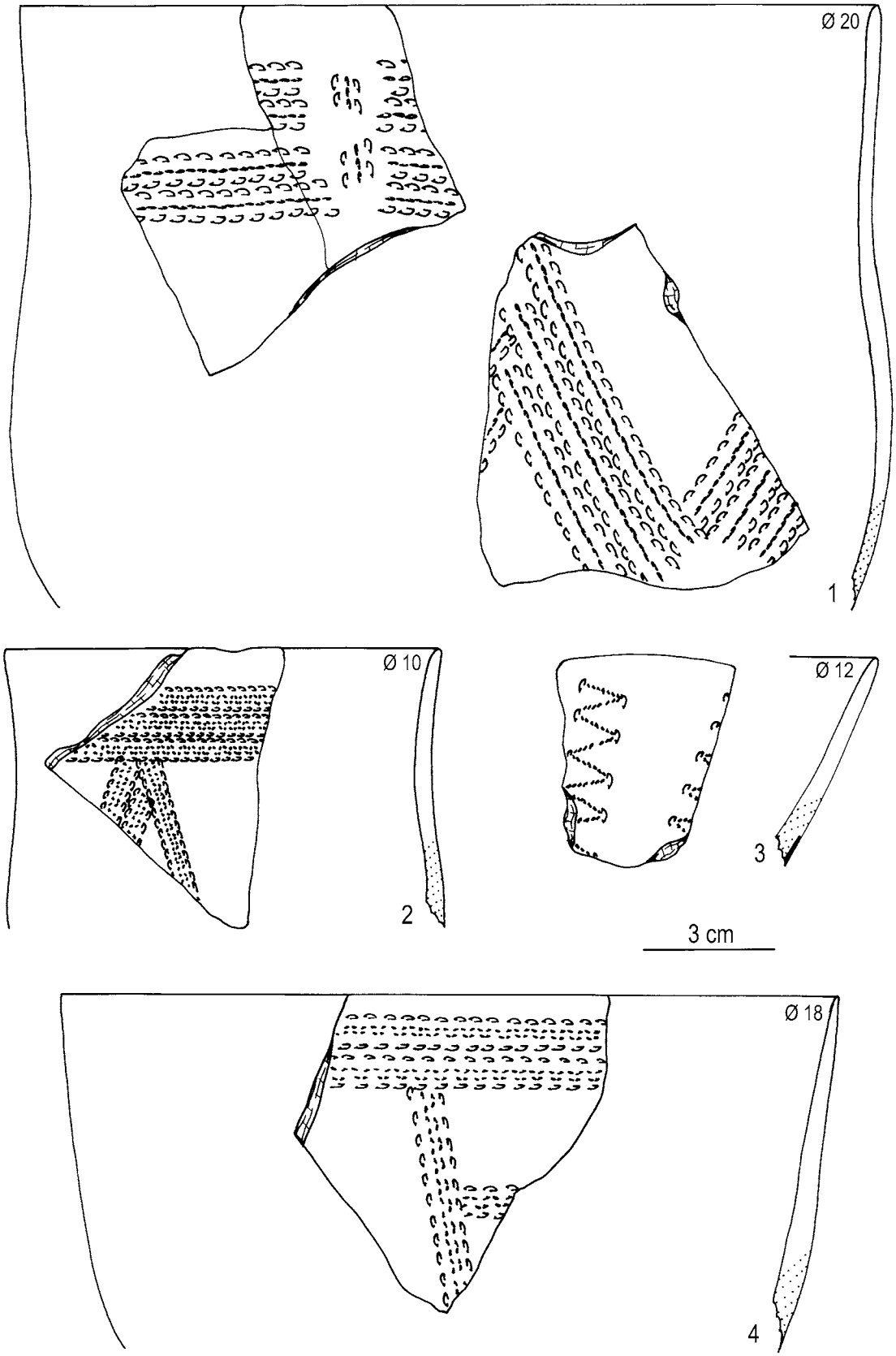

Obr. 5 Plotiště nad Labem, okr. Hradec Králové: Součkova cihelna. Keramika STK získaná při těžbě cihlářské hlíny na počátku 20. století. – *Fig. 5* Plotiště nad Labem, Hradec Králové district: Souček brickyard. STK pottery excavated during the brick clay mining at the beginning of the 20th century.

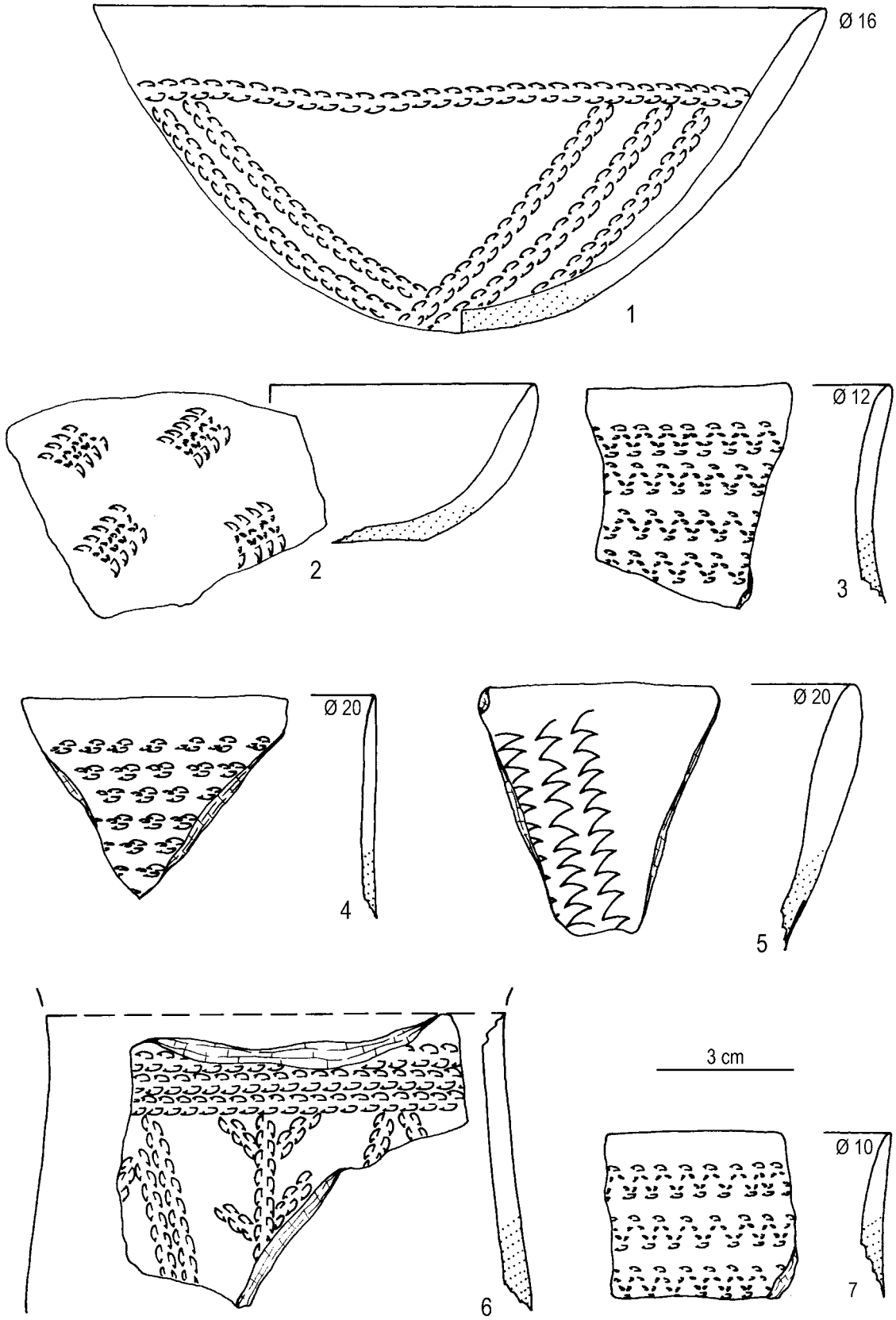

Obr. 6 Plotiště nad Labem, okr. Hradec Králové: Součkova cihelna. Keramika STK získaná při těžbě cihlářské hlíny na počátku 20. století. – *Fig. 6* Plotiště nad Labem, Hradec Králové district: Souček brickyard. STK pottery excavated during the brick clay mining at the beginning of the 20th century.

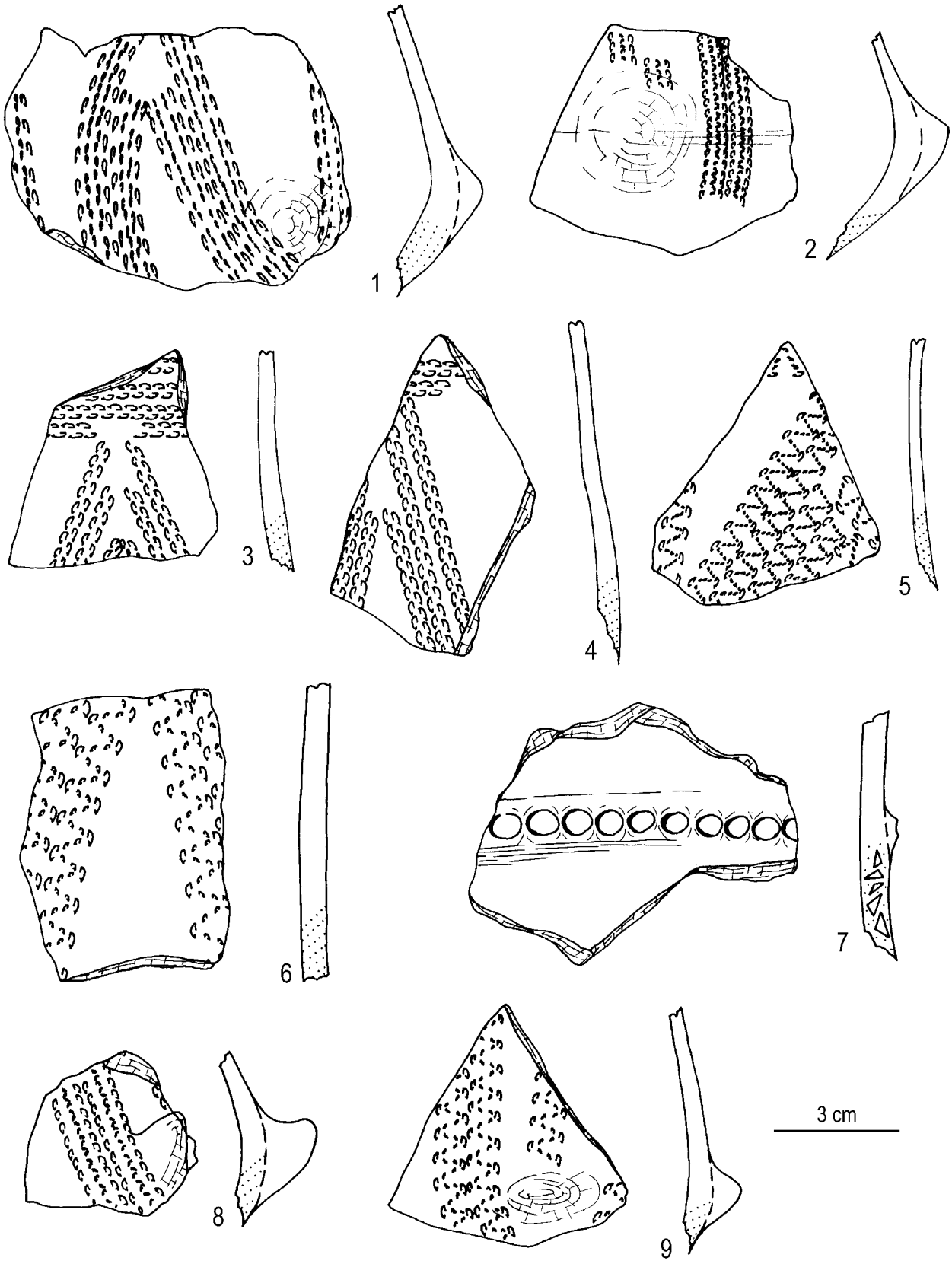

Obr. 7 Plotiště nad Labem, okr. Hradec Králové: Součkova cihelna. Keramika STK získaná při těžbě cihlářské hlíny na počátku 20. století. – *Fig. 7* Plotiště nad Labem, Hradec Králové district: Souček brickyard. STK pottery excavated during the brick clay mining at the beginning of the 20th century.

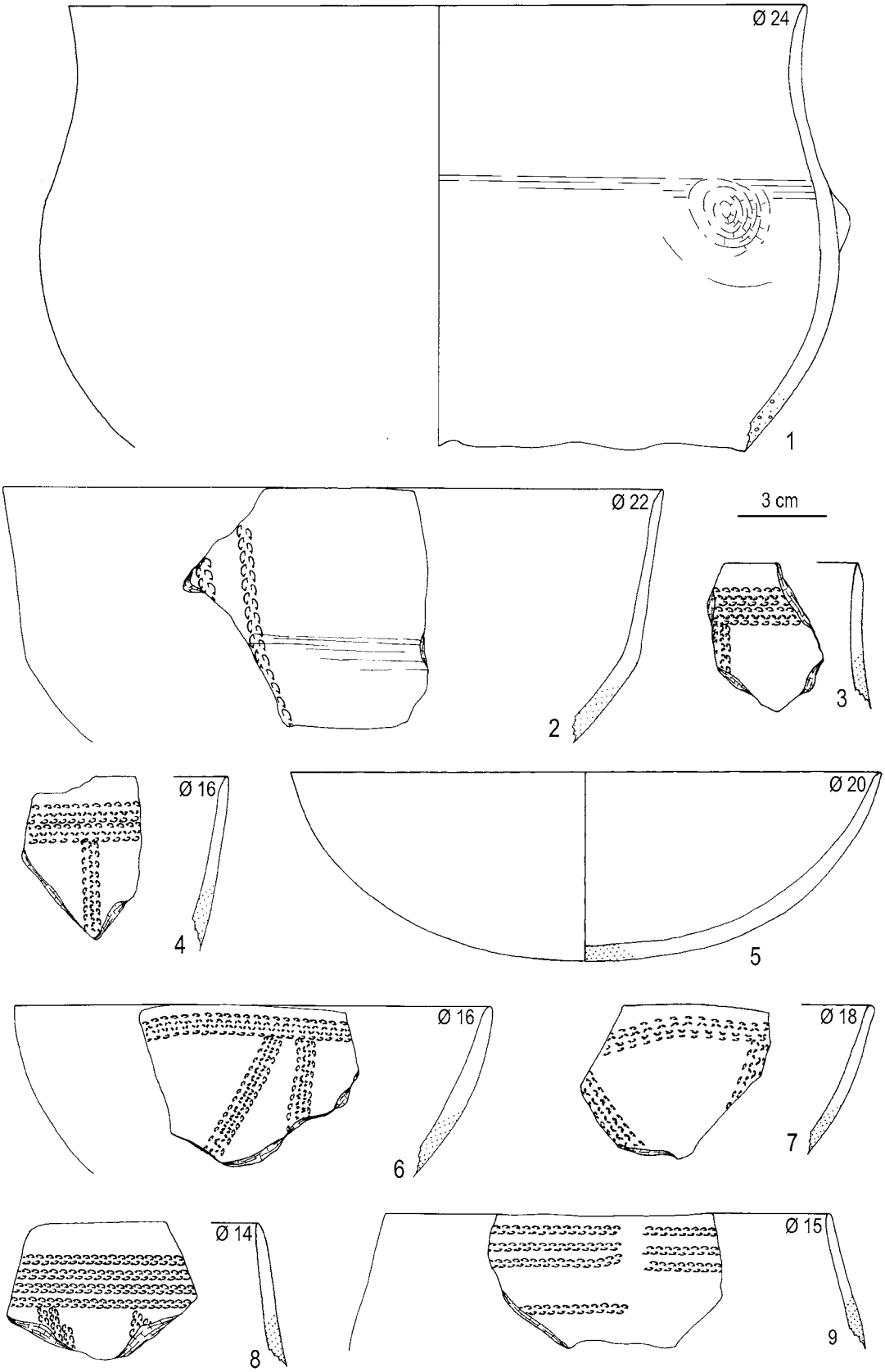

Obr. 8 Plotiště nad Labem, okr. Hradec Králové: Součkova cihelna. Keramika STK získaná při těžbě cihlářské hlíny na počátku 20. století. – *Fig. 8* Plotiště nad Labem, Hradec Králové district: Souček brickyard. STK pottery excavated during the brick clay mining at the beginning of the 20th century.

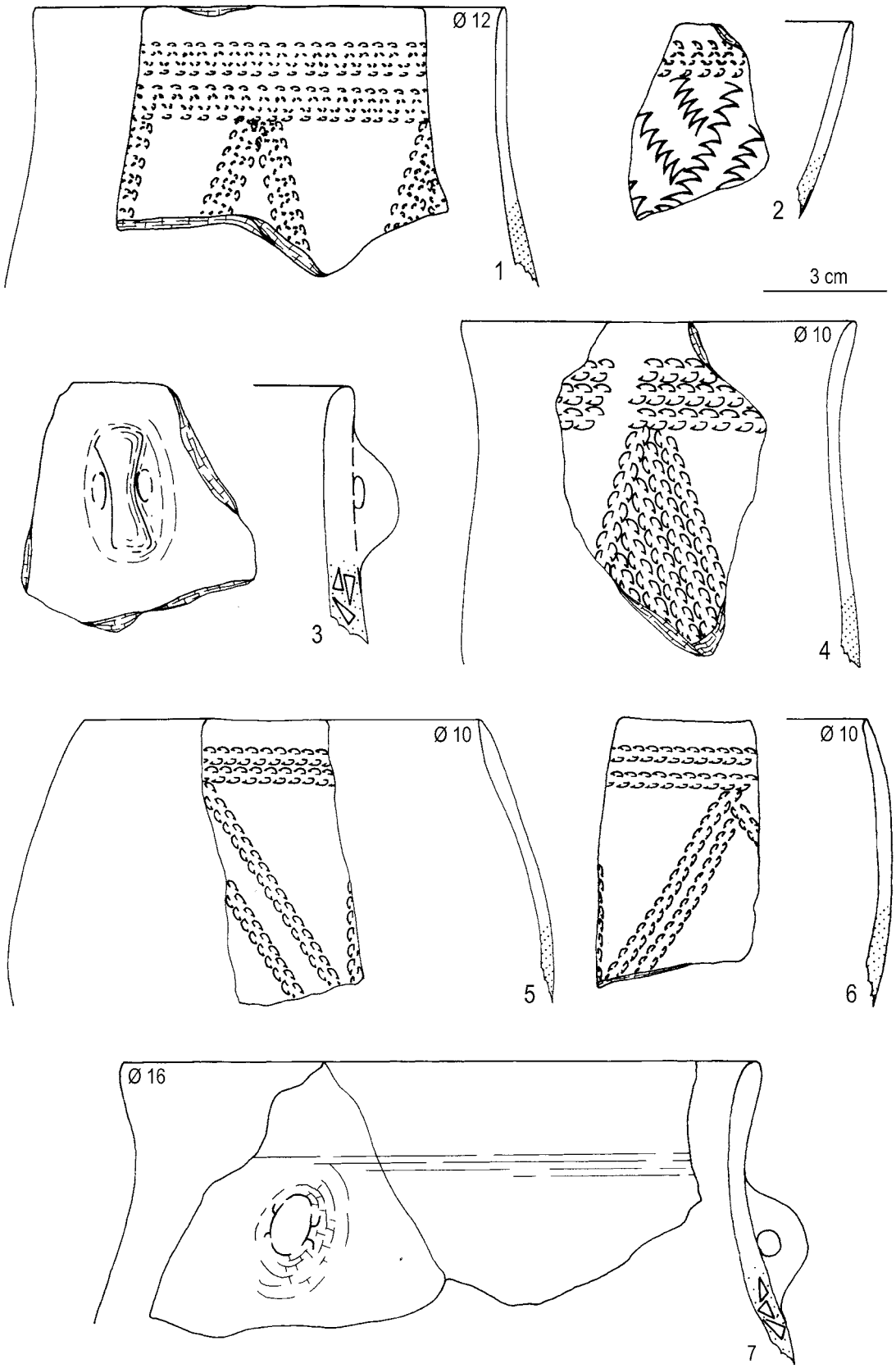

Obr. 9 Plotiště nad Labem, okr. Hradec Králové: Součkova cihelna. Keramika STK získaná při těžbě cihlářské hlíny na počátku 20. století. – *Fig. 9* Plotiště nad Labem, Hradec Králové district: Souček brickyard. STK pottery excavated during the brick clay mining at the beginning of the 20th century.

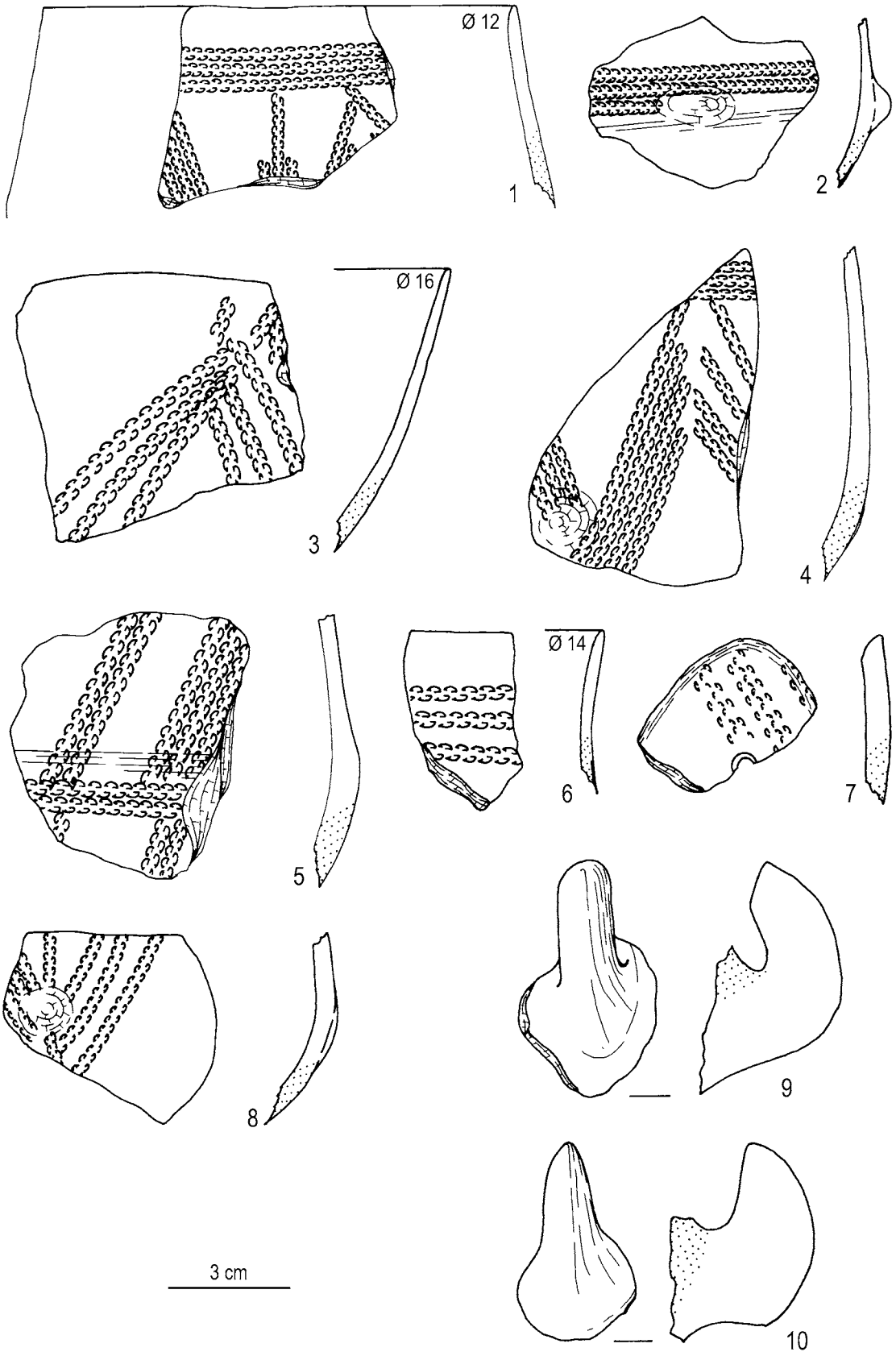

Obr. 10 Plotiště nad Labem, okr. Hradec Králové: Součkova cihelna. Keramika STK získaná při těžbě cihlářské hlíny na počátku 20. století. – *Fig. 10* Plotiště nad Labem, Hradec Králové district: Souček brickyard. STK pottery excavated during the brick clay mining at the beginning of the 20th century.

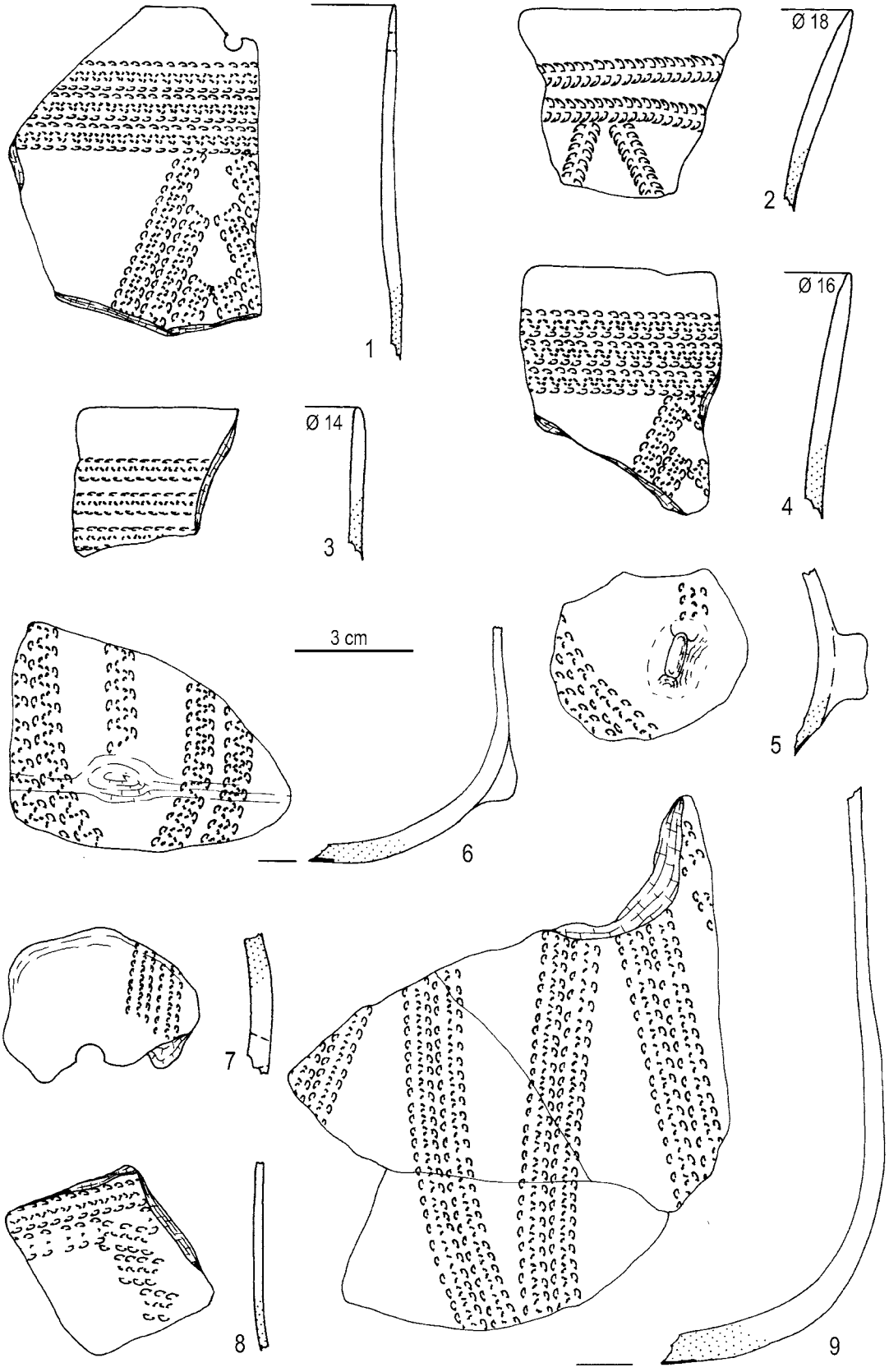

Obr. 11 Plotiště nad Labem, okr. Hradec Králové: Součkova cihelna. Keramika STK získaná při těžbě cihlářské hlíny na počátku 20. století. – *Fig. 11* Plotiště nad Labem, Hradec Králové district: Souček brickyard. STK pottery excavated during the brick clay mining at the beginning of the 20th century.

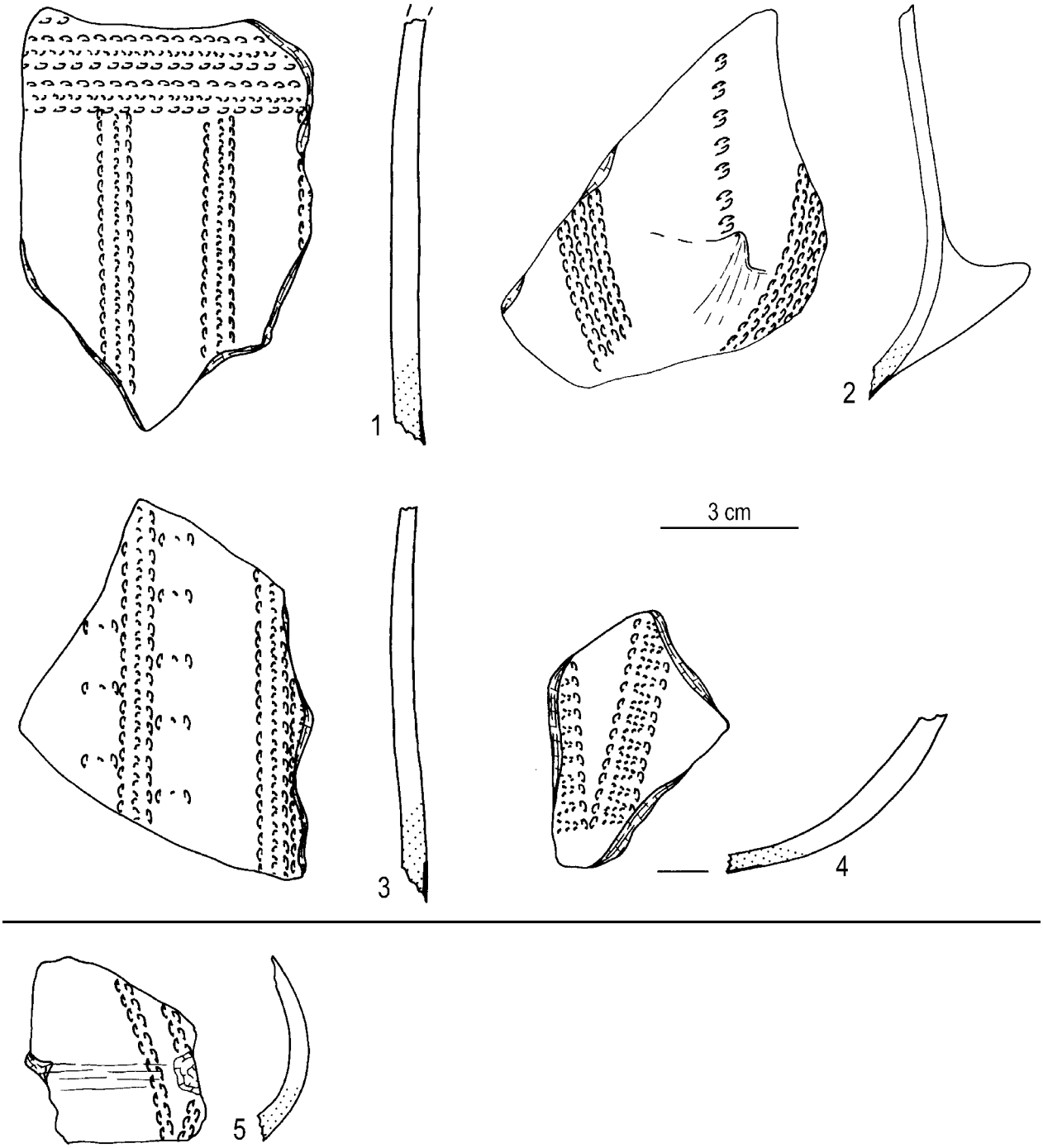

Obr. 12 Plotiště nad Labem, okr. Hradec Králové: Součkova cihelna. Keramika STK získaná při těžbě cihlářské hlíny na počátku 20. století. – *Fig. 12* Plotiště nad Labem, Hradec Králové district: Souček brickyard. STK pottery excavated during the brick clay mining at the beginning of the 20th century.

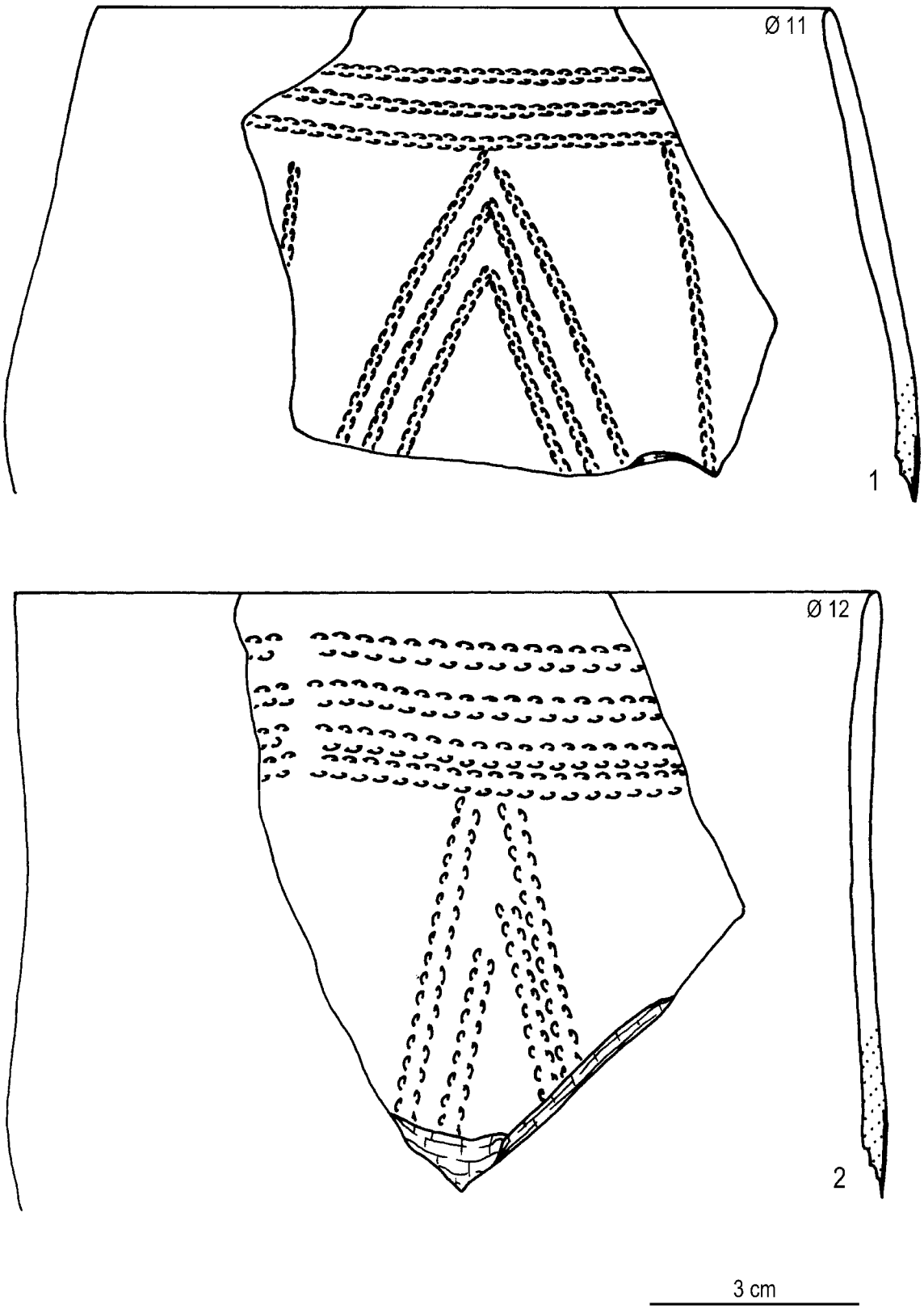

Obr. 13 Plotiště nad Labem, okr. Hradec Králové: Součkova cihelna. Keramika STK získaná při těžbě cihlářské hlíny na počátku 20. století. 1: široká hruškovitá nádoba s výzdobou provedenou drobným dvojvpichem, náležející do starého stupně (STK II/III). – *Fig. 13* Plotiště nad Labem, Hradec Králové district: Souček brickyard. STK pottery excavated during the brick clay mining at the beginning of the 20th century. 1: wide pear-shaped vessel decorated with small double-strokes, which is dated to the Early phase (STK II/III).

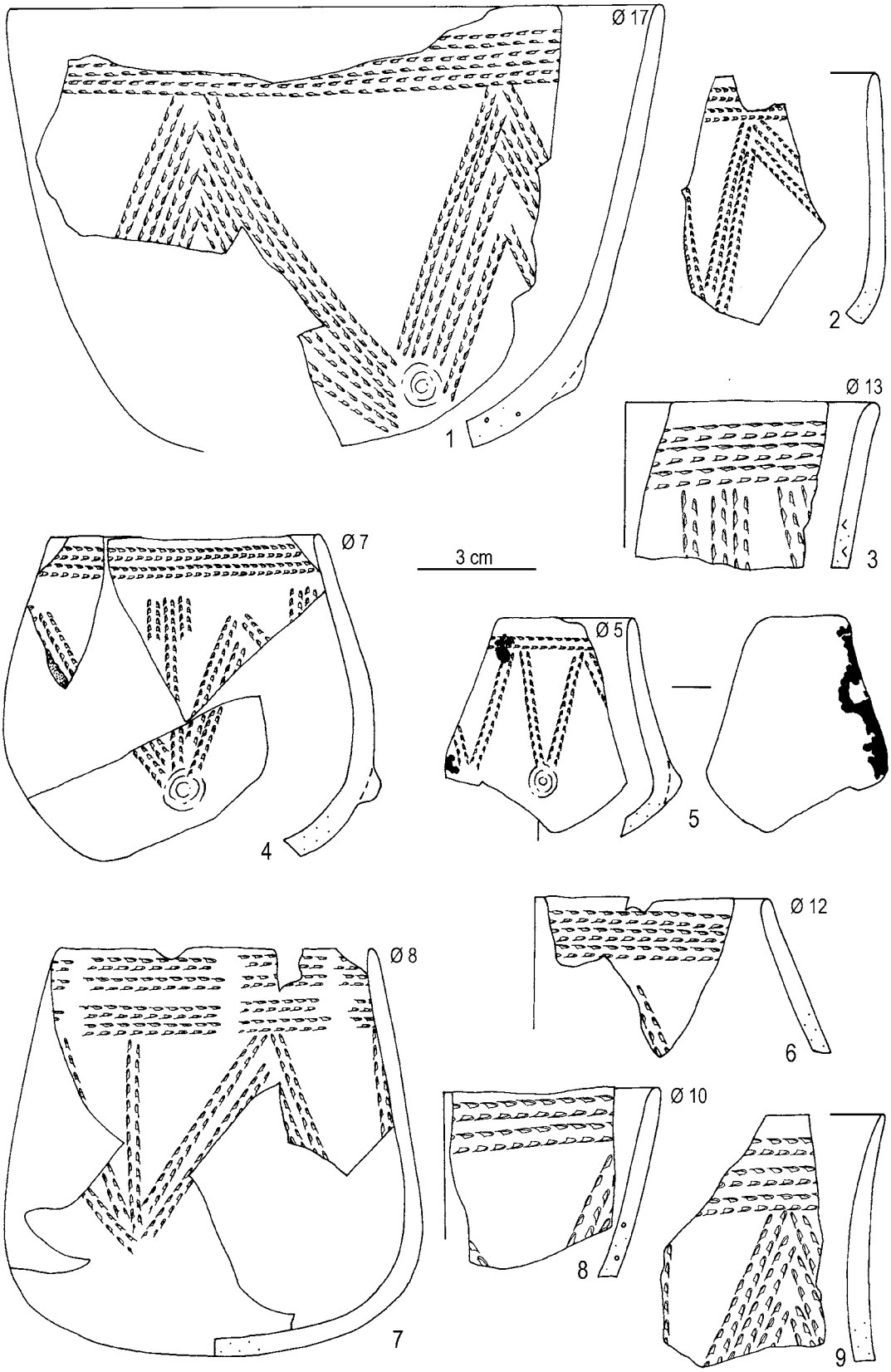

Obr. 14 Plotiště nad Labem, okr. Hradec Králové: Výzkum A. Rybové a V. Vokolka v letech 1961–1970. Keramika starého stupně STK ze stavebního komplexu domu archaické konstrukce se zdvojenou stěnou. – *Fig. 14* Plotiště nad Labem, Hradec Králové district: Excavations by A. Rybová and V. Vokolek in 1961–1970. Ceramic of the Early phase of the STK from the building complex of the house with an archaic construction and double wall.

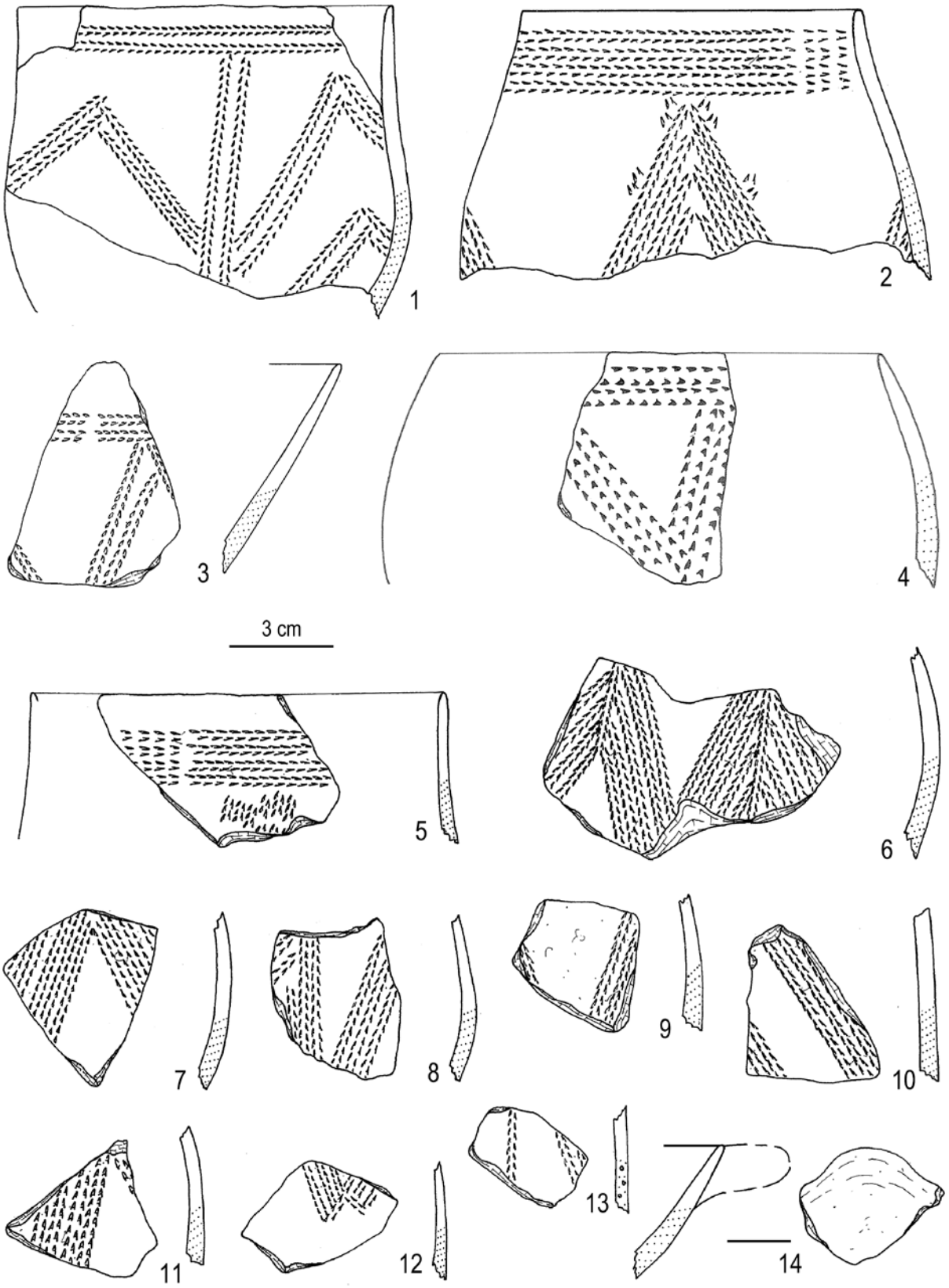

Obr. 15 Libišany, okr. Pardubice. Keramika starého stupně STK. Podle *Burgert 2014*. – *Fig. 15* Libišany, Pardubice district. Ceramic of the Early phase of the STK. According to *Burgert 2014*.

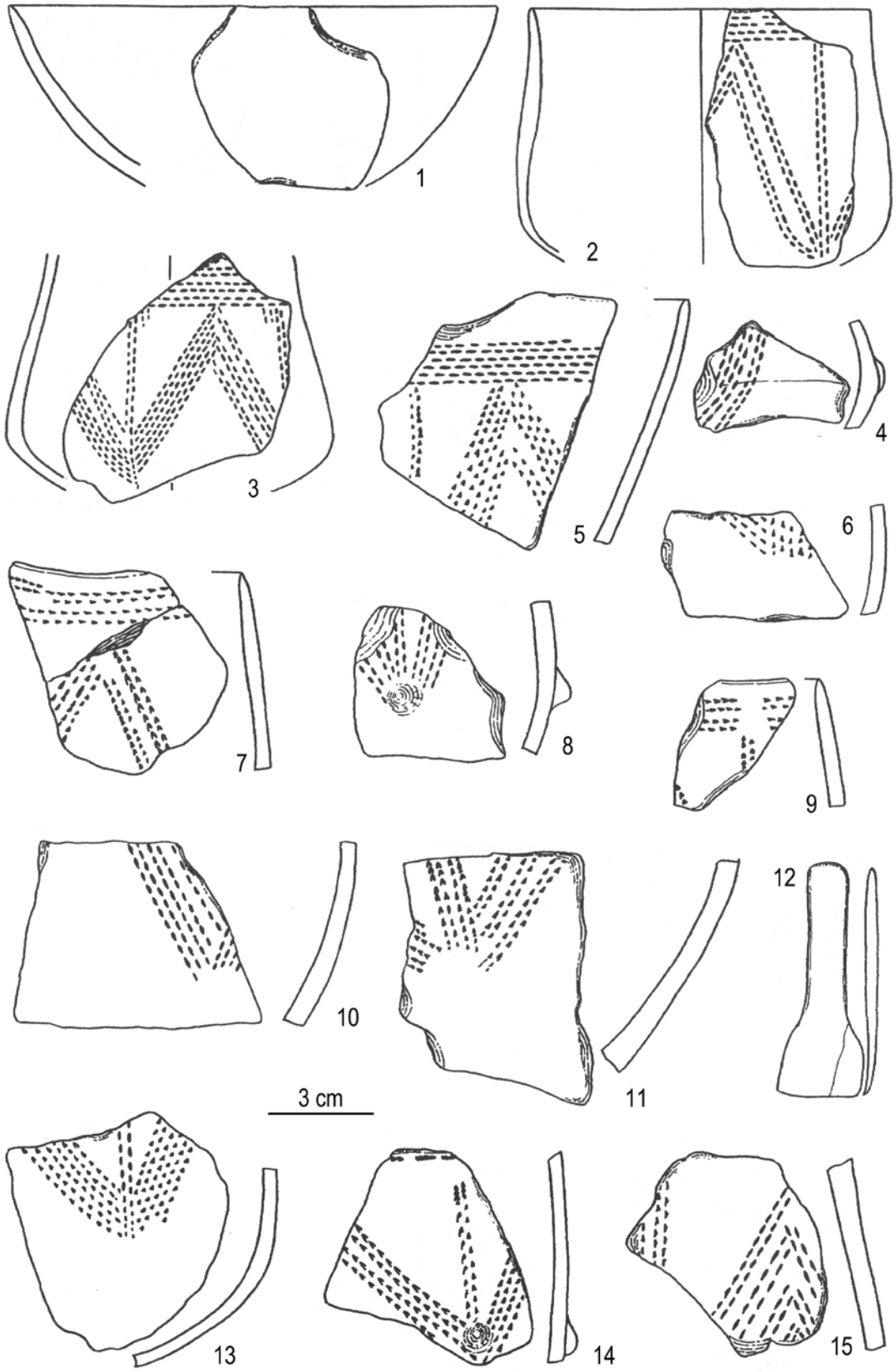

Obr. 16 Úhřetice, okr. Chrudim. Keramické nálezy z výzkumu J. L. Píče v Kopistově cihelně a dar J. Kopisty. Národní muzeum Praha. Podle: *Vokolek 2007*, 93–94, tab. 166–167. – *Fig. 16* Úhřetice, Chrudim district. Ceramic finds from the excavations by J. L. Píč in Kopista brickyard and a gift from J. Kopista. National Museum Prague. According to: *Vokolek 2007*, 93–94, tab. 166–167.

Nové kovové nálezy z doby halštatské z hradiště u Minic, okr. Mělník[1]

Some new finds from Hallstatt period hillfort Minice, district Mělník

Daniel Bursák – David Daněček – Kamil Smíšek

Abstrakt
V roce 2013 a 2014 proběhlo několik povrchových sběrů na ploše pozdně halštatského hradiště u Minic, okr. Mělník. Mezi nálezy je několik zajímavých kovových artefaktů, jako např. spona se zdobenou patkou a slitky, které mohou ukazovat na existenci kovolitecké dílny, popř. na práci s vlastní slévačskou surovinou. V souvislosti s tím jsou zmíněny i poměrně početné doklady kovolitectví z okolí hradiště. Na závěr jsou představeny výsledky XRF analýzy složení artefaktů jak z Minic, tak i několika dalších šperků z pozdní doby halštatské.

Abstract
During the years 2013 and 2014, several small scale surface prospections took place on a Late Hallstatt period hillfort Minice in Central Bohemia. Collected set of items is welcomed for its value as chronological or paleoeconomical evidence. Finally, some attention is paid to the evidence of bronze smelting in the surrounding area. Some of the finds and other Late Hallstatt artefacts were also analyzed with XRF spectrometry with quite surprising results.

Klíčová slova: Čechy – pozdní doba halštatská – hradiště u Minic – prvkové složení – spony se zdobenou patkou (Fusszierfibel) – olovnatý bronz
Key words: Bohemia – Late Hallstatt period – Minice hillfort – alloy composition – Fusszierfibel – leaded bronze

Úvod

V nedávné době se v odborné literatuře po delší odmlce objevily studie věnující pozornost minulým výzkumům na Minickém hradišti (*Chytráček – Danielisová – Trefný – Slabina 2010*, *Trefný – Slabina 2015*). Trvalá zemědělská činnost však každoročně přináší na povrch nálezy, které zpravidla unikají pozornosti archeologické obce a nezřídka – jako i v případě jiných lokalit – se dostávají do rukou amatérských hledačů s detektory kovů. V následujícím textu se budeme věnovat několika novým nálezům objeveným na ploše hradiště při povrchových prospekcích prováděných v souvislosti s intenzivními zásahy z nedávné doby.

Na základě upozornění pracovníků Středočeského muzea v Roztokách o terénních úpravách na ploše hradiště byla dne 21., 29. 10. 2013 a 27. 2. 2014 provedena společně s archeology jmenované instituce prohlídka místa. Na ploše hradiště byly odstraněny veškeré náletové dřeviny a provedena orba o maximální hloubce 20 cm. Tyto práce – jak se později ukázalo – měly za cíl obnovu původního zatravněného povrchu. Během povrchového průzkumu zde však byly zjištěny také stopy po činnosti amatérů s detektory kovů v podobě místy patrných a zcela nezasypaných jamek po vykopaných předmětech. Je pravděpodobné, že původní náletový porost činnosti amatérů spíše zabraňoval a povrch hradiště dokonale zpřístupnily až výše uvedené práce. Z těchto důvodů bylo neprodleně přikročeno alespoň k rychlému povrchovému průzkumu větší části zorané plochy ve

[1] Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2015/21, 00023272).

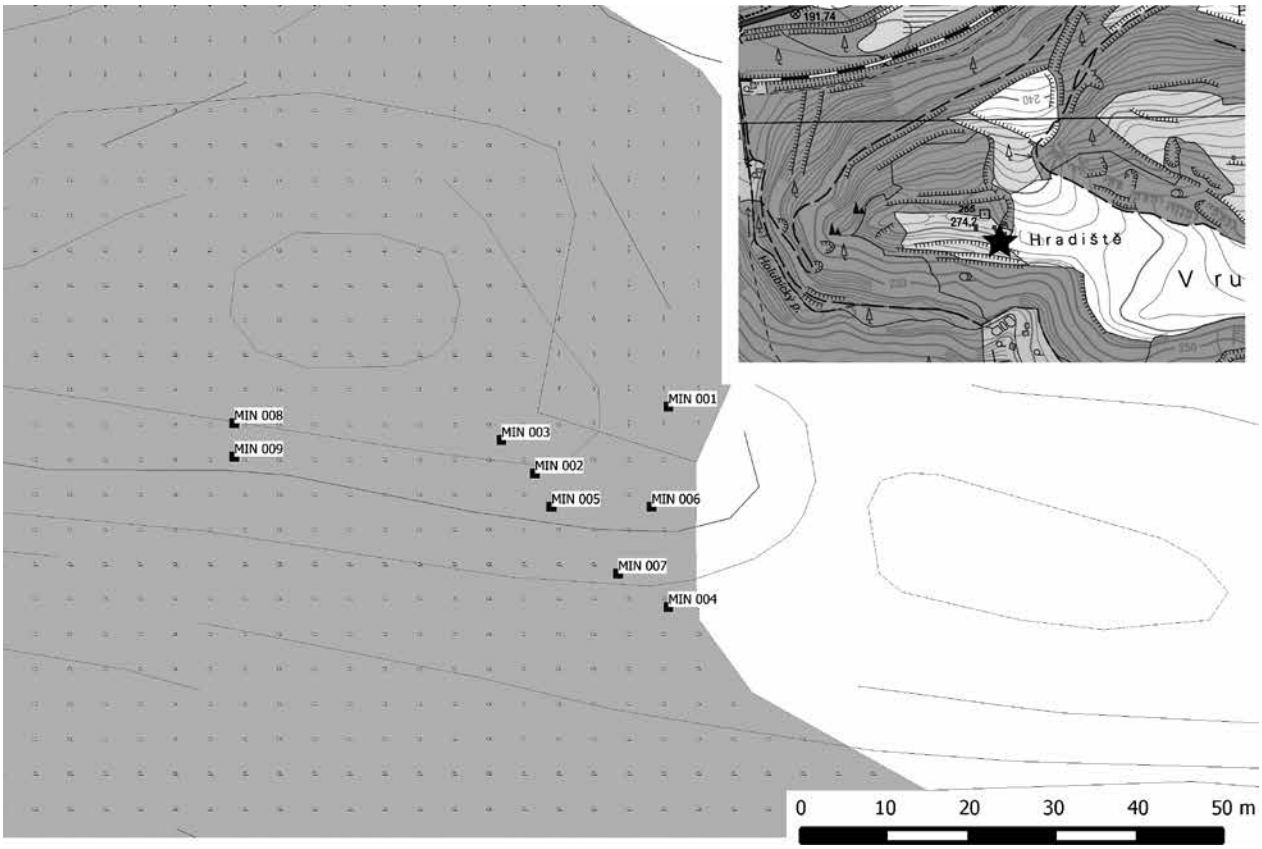

Obr. 1 Minice, okr. Mělník. Plošná distribuce nálezů z let 2013 a 2014. Na základě podkladů Českého úřadu zeměměřického a katastrálního. – *Fig.* 1 Minice, district Mělník, Central Bohemia. Spatial distribution of finds from the years 2013 and 2014. Based on cartographical data from Czech Office for Surveying, Mapping and Cadastre.

směru Z–V a následně i S–J.[2] Po prvních pozitivních nálezech ve východní části plochy se pozornost soustředila především do tohoto prostoru. Z prostorového hlediska se nálezy z let 2013 a 2014 rozprostírají na východní ploše hradiště. Podle aktuálního plánu a popisu jde o prostor v těsné blízkosti prostředního pásu příkopů na mírném svahu k JV (*Třefný – Slabina 2015*). Na jaře roku 2015 proběhl další prostorově rozsáhlejší plošný průzkum Národního muzea za účasti členů občanského sdružení Archeus DW.[3]

Ve snaze zajistit k nálezům ze sběru co nejvíce informací byly předměty získané v letech 2013 a 2014 orientačně analyzovány metodou rentgenové fluorescence (viz dále). Některá zjištění nás následně motivovala k provedení podobné analýzy i na dalších předmětech z pozdní doby halštatské – výsledky těchto analýz jsou shrnuty v přehledové tabulce (*tab. 1*). Všechny nálezy jsou uloženy v archeologické podsbírce Národního muzea pod inventárními čísly H1-600005 – H1-600015.

Popis nálezů

1) Inv. č.: H1-600005

GPS: MIN 001
spona (část)
Lučík spony se zdobenou patkou původně samostříl ové dvojdílné konstrukce. Vinutí zcela chybí. Na horní partii lučíku s oválným průřezem se nachází čtyři příčné zářezy. Ozdobná vzhůru vytažená patka je tvořena obdélnou destičkou s úhlopříčně vedenými rýhami. Spona byla patrně původně zdobena vložkami do žlábků (korálem?).
Rozměry: d. max. 4,4 cm, š. max. 0,7 cm, m. 6 g.
Vyobrazení: (*obr. 3*: 1).

2) Inv. č. H1-600006

GPS: MIN 006
nůž (část) ?

[2] K průzkumu pracovníků SM Roztoky ve dnech 29. října 2013 a 27. února 2014 byly použity detektory kovů XP Deus (měnitelná pracovní frekvence 4, 8, 12 a 18 kHz, DD cívka o průměru 22,5 cm), Teknetics G2 (frekvence 19 kHz, DD cívka 29 × 18,5 cm) a Minelab X-Terra 705 (frekvence 7,5 kHz, DD cívka o průměru 26 cm).

[3] Výsledky poslední zmiňované akce budou předmětem samostatné studie.

Část ostří jednobřitého bronzového nože (?) s prohnutým ostřím a trojúhelníkovým průřezem. Na jedné straně ostří přechází schodkovitě v trn, který se však nezachoval. Povrch nože je značně nepravidelný.
Rozměry: d. max. 7,8 cm, š. max. 1,25 cm, s. 0,4 cm, m. 17,5 g.
Vyobrazení: (*obr. 3*: 2).

3) Inv. č. H1-600007

GPS: MIN 009
neuzavřený kroužek – prsten ?
Plochý neuzavřený kroužek (prsten?) z tenkého pásku s mírně zduřelými podlouhlými okraji. Kroužek je mírně deformovaný a zploštělý.
Rozměry: d max. 2,1 cm, max. průměr 1,8 cm, p minimální 1,3 cm, m. 4,7 g.
Vyobrazení: (*obr. 3*: 4).

4) Inv. č. H1-600008

GPS: MIN 005
tyčinka
Drobná tyčinka nepravidelného průřezu s roztepaným a olámaným koncem.
Rozměry: d. max. 2,03 cm, š. 2,5 mm, m. 0,4 g.
Vyobrazení: (*obr. 3*: 3).

5) Inv. č. H1-600009

GPS: MIN 002
slitek mědi / surovina ?
Přibližně obdélný zlomek železité mědi. Ze dvou stran plochý, rovný, ostatní plochy olámané.
Rozměry: d. max. 27 mm, š. 9 mm, m. 22,8 g.
Vyobrazení: (*obr. 3*: 7).

6) Inv. č. H1-600010

GPS: MIN 003
odpad z výroby
Slitek bronzoviny, přibližně v podobě kapky. Patrně ulomený zálitek z odlévací formy.
Rozměry: d. max. 31 mm, š. 18 mm, m. 9,5 g.
Vyobrazení: (*obr. 3*: 8).

7) Inv. č. H1-600011

GPS: MIN 004
slitek mědi / surovina ?
Přibližně čtvercový zlomek železité mědi. Ze dvou stran plochý, mírně prohnutý, ostatní plochy olámané.
Rozměry: d. max. 22 mm, š. 9,3 mm, m. 12 g.
Vyobrazení: (*obr. 3*: 6).

8) Inv. č. H1-600012

GPS: MIN 007
odpad z výroby ?
Plochý zkroucený slitek bronzoviny nepravidelného půdorysu a prohnutého profilu.
Rozměry: d. max. 21 mm, š. 2,4 cm, m. 3,1 g.
Vyobrazení: (*obr. 3*: 5).

9) Inv. č. H1-600013

p. č. 359/3
keramický střep
Střep z těla misky s ostrou výdutí a prohnutým hrdlem. Okraj ani dno se nezachovaly. Vnitřek misky je zdobený rytou výzdobou sestávající z rytých ostroúhlých klikatek vyplňovaných jemnými vlasovými rýhami. Povrch světle hnědý, značně omletý. Materiál šedý, jemný.
Rozměry: d. max. 6,1 cm, s. 0,6 cm, m. 22,7 g.
Vyobrazení: (*obr. 3*: 9).

10) Inv. č. H1-600014

p. č. 359/3
keramický střep
Střep z těla a okraje misky. Okraj jednoduchý, zaoblený, nezesílený. Povrch potažený hnědočernou engobou, mírně omletý. Materiál světle šedý, jemný.
Rozměry: d. max. 6,7 cm, s. 0,7 cm, m. 25 g.
Vyobrazení: (*obr. 3*: 10).

11) Inv. č. H1-600015

p. č. 359/3
keramický střep
Střep z těla nádoby zdobený vtlačeným kruhovým žlábkem lemovaným jemnými kruhovými vpichy (tzv. „slunečním“ motivem). Povrch hnědookrový, omletý. Materiál šedý, jemný.
Rozměry: d. max. 2,8 cm, š. 0,4 cm, m. 3,6 g.
Vyobrazení: (*obr. 3*: 11).

Rozbor nálezů

Z nálezů nejvýrazněji vystupuje spona se zdobenou patkou a vruby na lučíku pro zasazení vložky tzv. Fusszierfibel (*obr. 3*: 1). Po formální stránce jde o variantu F2 podle třídění *G. Mansfelda* (*1973*). Velmi dobrou analogií můžeme najít např. v Opařanech v mohyle 1/1899 (nálezy získané revizní prospekcí v roce 2009, viz *Michálek 2011*, 317, 320, obr. 2: 4, 6: 21) a nově prozkoumaného bohatého hrobu z Rovné, okr. Strakonice (Hügelgrab 1, viz *Chytráček – Kyselý – Stránská – Egg – Ritter – Chvoj-*

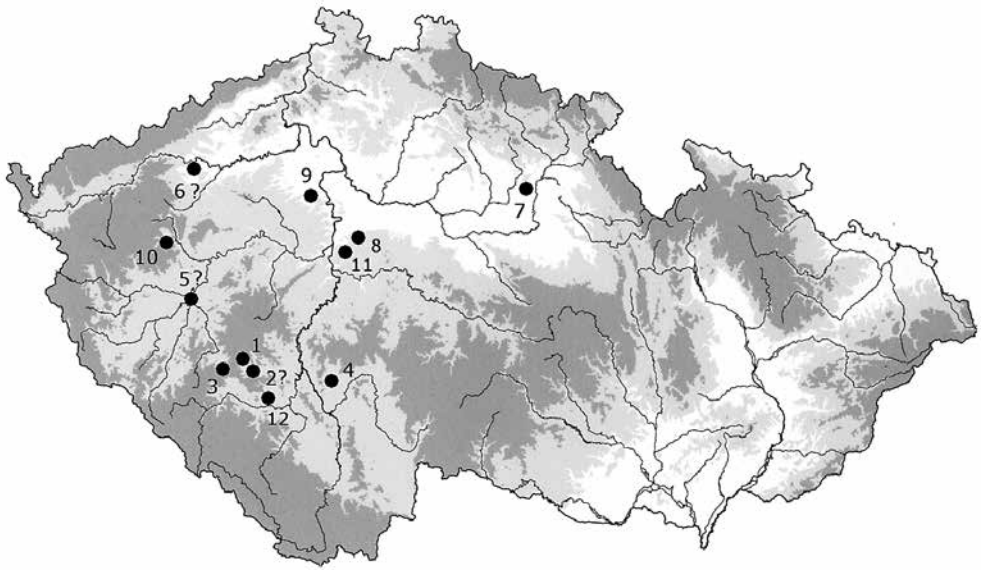

Obr. 2 Nálezy spon s ozdobnou patkou (Fusszierfibel) v Čechách – nejširší nálezové spektrum. 1 Chlum u Blatné; 2 Chlum – Bezdědovice; 3 Kocelovice; 4 Opařany; 5 Plzeň-Hradiště; 6 Dolánky-Rubín; 7 Lochenice; 8 Praha-Křeslice; 9 Minice; 10 Manětín-Hrádek; 11 Dolní Břežany; 12 Rovná. Otazníkem označeny spony s problematickým určením. K jednotlivým lokalitám viz *Motyková – Drda – Rybová 1984*, *Soudská 1994*, *Michálek 2011*, *Polišenský – Trefný 2011*, *Chytráček – Kyselý – Stránská – Egg – Ritter – Chvojka – John – Michálek 2015*. – *Fig. 2* The finds of brooches with garnished foot (Fusszierfibel) from Bohemia – broadest finding specter. 1 Chlum u Blatné; 2 Chlum – Bezdědovice; 3 Kocelovice; 4 Opařany; 5 Plzeň-Hradiště; 6 Dolánky-Rubín; 7 Lochenice; 8 Praha-Křeslice; 9 Minice; 10 Manětín-Hrádek; 11 Dolní Břežany; 12 Rovná. Question mark tags pieces with problematical designation as a Fusszierfibel. For particular sites see *Motyková – Drda – Rybová 1984*, *Soudská 1994*, *Michálek 2011*, *Polišenský – Trefný 2011*, *Chytráček – Kyselý – Stránská – Egg – Ritter – Chvojka – John – Michálek 2015*.

ka – John – Michálek 2015, Abb. 5: 15). V poslední době byla těmto vzácně se objevujícím předmětům věnována souhrnná studie pro území Čech (*Michálek 2011*) vzápětí doprovázená několika poznámkami a výhradami k určení některých fragmentárně zachovalých exemplářů jako spon se zdobenou patkou (*Polišenský – Trefný 2011*; srov. *Chytráček – Kyselý – Stránská – Egg – Ritter – Chvojka – John – Michálek 2015*, 79–81). Současný stav výskytu těchto spínadel v Čechách je znázorněn na *obr. 2*. Podle stále užívané klasifikace G. Mansfelda je typ F2 rozprostřen ve Francii a jižním Německu. Forma provedení patky G1, se kterou se minický i opařanský exemplář nejvíce shodují, rozšiřuje zmíněný geografický rámec až na území Slovinska (*Mansfeld 1973*, 41). Datování exemplářů spon F2 se u *G. Mansfelda* (*1973*, 72, Tab. 25) pohybuje v relativně chronologických stupních Ha D2 a Ha D3, shodně po srovnání v kontextu dalších nálezových celků je datuje i *J. Michálek* (*2011*, 320)[4]. Uvedené spínadlo je vítaným pomocníkem pro upřesnění chronologie Minického hradiště jinak datovaného obecně do stupně Ha D, popř. na základě některých nálezů keramiky do Ha D2 (*Trefný – Slabina 2015*, 59).

Další zajímavý nález představuje torzovitě dochovalé ostří (inv. č. H1-600006, *obr. 3*: 2). Podle prohnuté čepele a schodkovitě odsazeného trnu jsme tento nález určili jako drobný nůž. Nález je pokrytý silnou vrstvou koroze, interpretace i měření RFA proto zůstávají nejednoznačná. Z českého nálezového prostředí známe v obrysu tyto tvary nožů už od konce mladší a pak především z pozdní doby bronzové (*Jiráň 2002*). V hrobech halštatských kultur značně převládají nože železné[5], varianty bronzové jsou ve starší době halštatské vzácné (*Říhovský 1972*), vzácně se vyskytnou i v pozdní době halštatské (*Venclová ed. 2008*, 120). Prostorově a chronologicky blízkou analogií by mohl být (polotovar ?) nože z časně laténské kovolitecké dílny ze Statenic, okr. Praha-západ[6]

[4] Přestože *J. Michálek* (*2011*, 320) považuje analogickou sponu z Opařan, mohyla 1/1899 za variantu F3, postrádáme u exempláře z Minic provrtanou zpět ohnutou patku, kterou *G. Mansfeld* (*1973*, 37–38) považuje za klíč k určení varianty F3.

[5] Např. Poláky, hroby č. 2, 3, 5, 13, 16, 17, 10/80, 12/80 (*Koutecký – Smrž 1991*, *Koutecký 1993*); Praha-Střešovice, hrob IX (*Fridrichová – Koutecký – Slabina 1999*); Manětín-Hrádek, hroby 117, 162, 213, 215, 176a (*Soudská 1994*) a dále celá řada dalších příkladů, viz *Venclová (ed.) 2008*.

[6] Nutno připomenout, že kovolitecká dílna ve Statenicích není prvním takovýmto známým zařízením z LT A, jak se autorka výzkumu zmiňuje (*Vojtěchovská 2005*, 302) – jmenujme např. Radovesice (*Waldahauser et al. 1993*, 189–193) nebo o něco starší dílnu na Závisti (*Jansová 1983*, 36–40, obr. 5, 7, 11: 4, příloha 1: F12/1, F12/2, *Motyková – Drda – Rybová 1984*, 382–386).

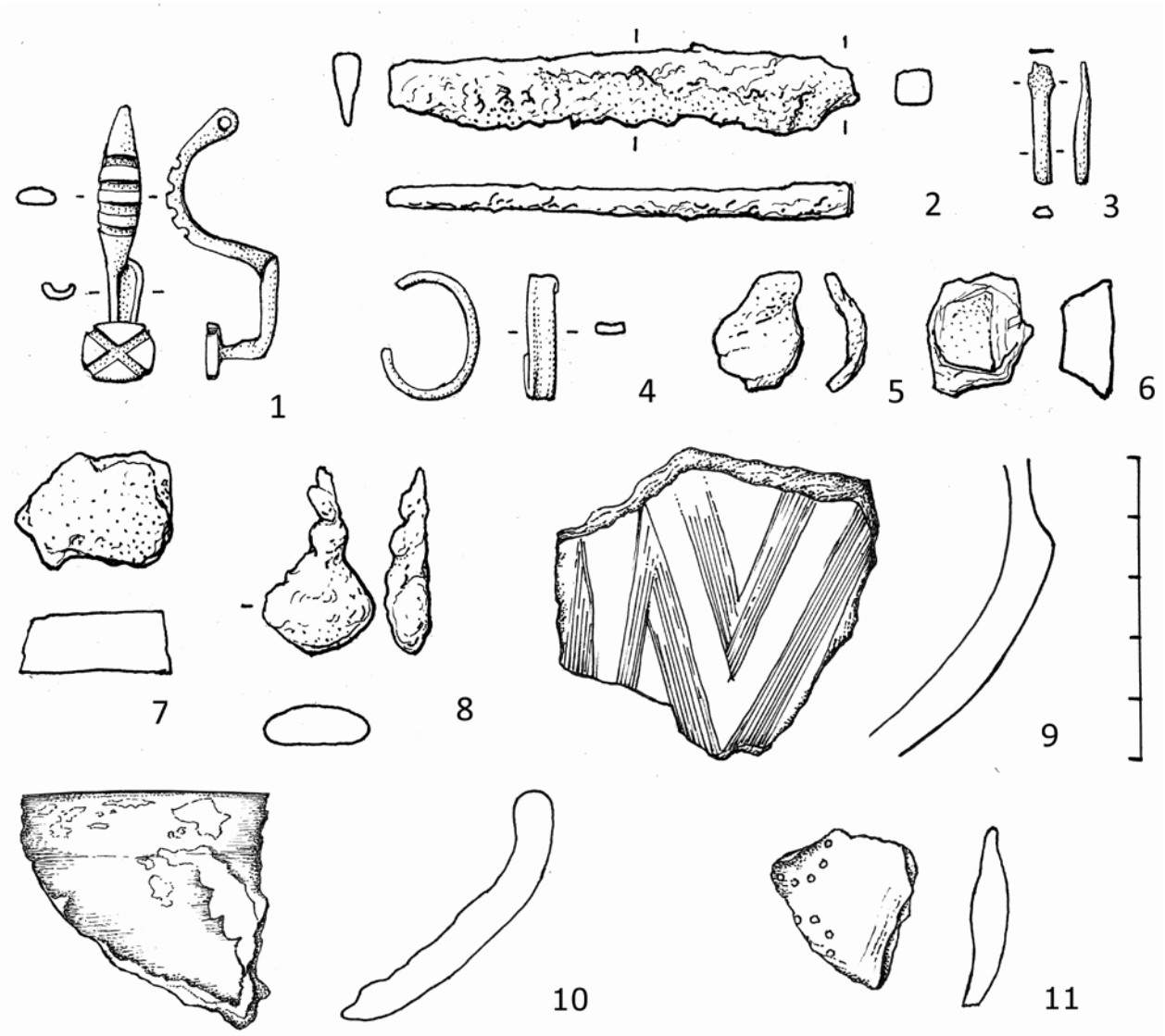

Obr. 3 Minice, okr. Mělník. Nálezy z let 2013 a 2014. – *Fig. 3* Minice, district Mělník, Central Bohemia. Artefacts collected in the years 2013 and 2014.

(*Vojtěchovská 2005*, obr. 3: 6). V otázce datování tohoto předmětu tedy nelze najít jistou oporu – halštatské stáří nelze vyloučit, nicméně najdeme i argumenty proti tomuto datování.

U neuzavřeného kroužku z tenkého pásku se zesílenými okraji (*obr. 3*: 4) lze stanovit původní funkci poměrně obtížně, podobné kroužky lze interpretovat přirozeně značně různě. V úvahu připadá mimo jiné interpretace jako prstenu. Analogie z doby halštatské jsou poměrně vzácné, zároveň se v našem prostředí stále nemůžeme opřít o moderní souhrnné zpracování halštatského kruhového šperku. Vezme-li v úvahu několik obdobných předmětů, můžeme – bez nároku na kompletní soupis – jmenovat např. dva kroužky ze šperkařské dílny na jihovýchodním svahu závistské akropole (*Motyková – Drda – Rybová 1984*, obr. 36: 3–4), popř. již poněkud odlišný kroužek s kruhovým průřezem z prostoru vlastní akropole (*o. c.*, obr. 39: 5). V Manětíně-Hrádku, hrob 215, byl nalezen podobný jednoduchý prsten jako na Minicích, avšak zlatý (*Soudská 1994*, 204, B32: 33). *Cordula Nagler-Zanier* (*2005*, 151–153, Taf. 215 A) ve své ucelené práci o kruhovém šperku z doby halštatské z Bavorska prezentuje celkem čtrnáct prstenů, z toho je devět páskových. K interpretaci drobných kroužků přitom přistupuje s určitou opatrností.

Nejpočetnějším nálezem při sběru byly drobné kusy mědi či bronzu včetně zálitku z odlévací formy (inv. č. H1-600009 – H1-600012, *obr. 3*: 5–8). Pokud bychom je datovali do doby halštatské, představovaly by první doklad zpracování kovů na hradišti (*Třefný – Slabina 2015*, 59). Podrobněji se jim budeme věnovat v následující kapitole. Nalezenou keramiku (*obr. 3*: 9–11) lze bez jakýchkoliv obtíží datovat

Tab. 1 Výsledky spektrometrických měření na vybraných nálezech z doby halštatské. – *Tab. 1* Results of spectrometric survey on selected artefacts from the Hallstatt period.

č. měření / analysis no.	**vzorek / sample**	**vyobrazení / image**	**popis / description**	**plocha měření / measurement point**	**instituce**	**Sb**	**Sn**	**Ag**	**As**	**Bi**	**Pb**	**Cu**	**Zn**	**Ni**	**Fe**
1	Min_001	obr. 3: 1	inv. č. H1-600005, spona se zdobenou patkou	KP	ArúP	0,23	12,770	0,31	1,790	1,130	27,74	48,29			2,78
2					SM Roztoky	0,11	6,710	0,36		1,610	33,88	54,14	0,31		2,88
3	Min_002	obr. 3: 7	inv. č. H1-600009, slitek	KP	ArúP	0,26			1,284		0,04	81,40		3,11	8,76
4				očištěná plocha, stopy KP	SM Roztoky	0,14			3,360		0,06	83,89		3,73	8,83
5	Min_003	obr. 3: 8	inv. č. H1-600010, slitek/odpad z výroby	KP	ArúP	0,88	11,547	0,36	0,270		0,18	85,82		0,21	0,40
6				očištěná plocha, stopy KP	SM Roztoky	0,28	4,330	0,31	0,480		0,17	93,73		0,22	0,49
7	Min_004	obr. 3: 6	inv. č. H1-600011, slitek	KP	ArúP	0,15			0,120	0,065	0,38	94,3			3,46
8				očištěná plocha, stopy KP	SM Roztoky	0,10	0,050	0,10	0,340		0,65	94,15			4,61
9	Min_005	obr. 3: 3	inv. č. H1-600008, tyčinka	KP	ArúP	0,18	19,710		0,440			76,43			
10				očištěná plocha, stopy KP	SM Roztoky	0,08	17,510	0,28	1,310		0,05	80,61			0,16
11	Min_006	obr. 3: 2	inv. č. H1-600006, nůž ?	KP	ArúP	0,91	13,480	0,25	0,450		0,20	81,74		0,25	0,31
12				očištěná plocha, stopy KP	SM Roztoky	0,29	6,070	0,21	1,060		0,36	91,20		0,10	0,71
13	Min_007	obr. 3: 5	inv. č. H1-600012, slitek	KP	ArúP	0,25	11,150		0,320	0,050	0,88	84,69		0,19	0,50
14				očištěná plocha, stopy KP	SM Roztoky	0,12	7,110	0,17	1,170		1,29	89,40			0,75
15	Min_009	obr. 3: 4	inv. č. H1-600007, prsten	KP	ArúP	0,15	14,320		0,520	0,115	1,76	79,59			0,73
16				KP	SM Roztoky		9,040	0,14	1,240		1,74	87,48			0,36
17	Spona ze sbírky Západočeského muzea v Plzni, dnes FF UK	Filip 1956, obr. 21: 7	evid. č. 2298	KP	ArúP	1,11	14,410	0,59	0,650	0,680	21,14	59,06		0,34	0,19
18				lučík-zachycovač, silná vrstva KP	SM Roztoky	0,62	10,110	0,66		0,860	28,57	58,71	0,16	0,31	
19				lučík, KP	SM Roztoky	0,47	7,210	0,42		0,540	30,24	60,56	0,14	0,09	0,33
20	Chlum-Bezdědovice, hrob XII	Siblík 1910–1912, 146–147, obr. 4: 3	inv. č. B190, zlomek spony se zdobenou patkou (?)		ArúP	0,21	70,030	0,38	0,660	0,550	0,70	25,16		0,00	0,70
21				lom – odhalená kovová plocha	SM Roztoky		14,480	0,09	1,420	0,260	0,45	83,18		0,08	0,05

č. měření / analysis no.	vzorek / sample	vyobrazení / image	popis / description	plocha měření / measurement point	instituce	Sb	Sn	Ag	As	Bi	Pb	Cu	Zn	Ni	Fe
22	Kocelovice	Siblík 1906–1908, 364, obr. 14: 18	inv. č. B204, zlomek spony se zdobenou patkou	konzervovaná plocha, lom	SM Roztoky		18,170	0,10		0,210	8,20	72,56			0,76
23				konzervovaná plocha, KP	SM Roztoky		28,440	0,10		0,630	11,49	57,21		0,17	1,97
24	Kocelovice	Siblík 1906–1908, 364, obr. 14: 14	inv. č. B205, zlomky náramku	lom – odhalená kovová plocha	SM Roztoky		11,470	0,04	0,250		0,10	87,92			0,21
25				KP	SM Roztoky		17,60	0,06	0,290		0,13	79,28			2,63
26	Opařany I/1899	Michálek 2011, 317, obr. 2: 4, 6: 21	lučík-zachyovač, KP	KP	SM Roztoky		56,810	0,59		1,280	8,70	30,17		0,30	2,15
27			patka, KP	KP	SM Roztoky		64,030	0,63		1,180	9,06	22,85			2,25
28			lučík, KP	KP	SM Roztoky		38,710	0,46		0,860	8,92	48,37		0,50	2,19

Pozn: KP = korozní produkty; ArúP = Archeologický ústav Praha, v. v. i.; SM Roztoky = Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy

do pozdně halštatského období (*Venclová ed. 2008*, 114–118, obr. 68).

Archeometrie

Orientační analýza prvkového složení byla provedena na dvou pracovištích, v obou případech metodou rentgenové fluorescence (ED XRF). Ve Středočeském muzeu v Roztokách u Prahy analýzy prováděl D. Perlík, analytickým nástrojem byl stroj ElvaX Industrial s detektorem s rozlišovací schopností cca 180eV a Ti rentgenkou. Druhá várka analýz proběhla pro kontrolu na přístroji NITON XL2/3 XRF Analyzer v Archeologickém ústavu AV ČR Praha, v. v. i.[7] Měření probíhalo jak na plochách pokrytých korozními produkty, tak i na drobných plochách s odhaleným kovem[8]. Na žádném z předmětů nebyly odebírány vzorky z jádra předmětů, je proto nutné přistupovat k výsledkům jako k informacím orientačním. Přesto jsme se snažili opakovaným měřením na více plochách, přeměřováním na dalším přístroji i měřením ploch s odstraněnou patinou před konzervací chyby co nejvíce eliminovat.

U složení slitin budí pozornost především přítomnost olova ve čtyřech exemplářích spon se zdobenou patkou. Konkrétně se jedná o exemplář z Minic (Pb 27,74 a 33,88 %, měření č. 1 a 2), sponu ze sbírky Západočeského muzea v Plzni, dnes FF UK (Pb 21,14 %; 28,57 %; 30,24 %, měření č. 17–19), fragment spony z Kocelovic (Pb 8,2 % a 11,49 %, měření č. 22–23) a Opařan (Pb 8,7 %; 8,92 %; 9,06 %, měření č. 26–28). Pochopitelně může na procentuální zastoupení olova mít vliv přítomnost korozních produktů, přesto ale olovo figuruje i na relativně čistém lomovém povrchu spony z Kocelovic (měření č. 22). Zároveň se ale olovo nevyskytuje u dalších zkoumaných předmětů, také pokrytých vrstvami korozních produktů. Domníváme se proto, že čtyři z pěti analyzovaných spon se zdobenou patkou byly vyrobeny z olovnatého bronzu. Jediná ze spon, která se z této skupiny vyčleňuje, je exemplář z Chlumu-Bezděvic (hrob XII, Pb 0,7 % a 0,45 %), jejíž přiřazení k typu spon se zdobnou patkou je ostatně díky fragmentárnímu dochování zpochybňováno (*Polišenský – Třefný 2011*, 847). Olovo se stává standardní součástí slitin až ve 3. stol. n. l. Na konci 6. stol. a v počátku 5. stol. př. n. l. jde podle pilotních zjištění stále o značně nevšední příměs, i když výjimky nejsou až tak vzácné (*Mühldorfer – Schweizer 1999*, *Frána – Jiráň – Moucha – Sankot 1997*, 83). Připomeňme na

[7] V tabulce 1 jsou analýzy ze Středočeského muzea značeny pod zkratkou *SM Roztoky*, výsledky z Archeologického ústavu Praha, v. v. i. jako *ArúP*.

[8] Lomy, začištěné plochy, viz tabulka 1.

tomto místě, že doklady slévání olovnatého bronzu známe i z LT A z Radovesic (*Waldahauser et al. 1993*, 189–193, 333, pozn. 646), slitky obsahující olovo můžeme nalézt i Minicím blízké kovolitecké dílně z LT A ze Statenic (*Perlík 2005*, tab. 1, zde obr. 4: 4)[9]. Dostáváme se tím k otázce provenience tohoto typu osobního šperku. Vzhledem k nestandardní slitině by bylo nasnadě vyslovit se pro exogenní původ těchto artefaktů upomínající na vzájemné vazby v širokých oblastech střední Evropy a přiléhajícího středomořského prostoru.

Mezi nálezy určenými jako ingoty figurují dva kusy obdélných plochých zlomků (inv. č. H1-600009 a H1-600011, *obr. 3*: 7, 6), jejichž složení se od ostatních kovů odlišuje absencí cínu, značným podílem mědi a nezanedbatelným množstvím železa (*Tab. 1*: měření č. 3–4, 7–8). Pokud bychom přijali jejich datování do doby halštatské – jak je tomu u ostatních předmětů ze souboru a u většiny nálezů z hradiště – mohli bychom je vzhledem k jejich složení považovat za rozlámané fragmenty koláčových slitků známých z mladší a pozdní doby bronzové (*Frána – Jiráň – Maštalka – Moucha 1995*). Přestože jsou zmíněné slitky do jisté míry „kontaminovány" železem, stále je možné se vejít do intervalů příměsí v tomto typu nálezů identifikovaných (*o. c.*, 168–176, Table 3). Ostatně podobné složení můžeme sledovat i u již citovaných slitků z kovolitecké dílny z časně laténského období z nedalekých Statenic (*Perlík 2005*, tab. 1; zde obr. 4: 4). Pokud by skutečně šlo o slévačskou surovinu, měli bychom před sebou doklad využívání kovu v čisté podobě bez závislosti na recyklaci staršího materiálu[10]. Nicméně v těchto úvahách by bylo vhodné pokračovat, pouze pokud bychom měli dobré znalosti o kontextech nálezů, přesnější analytické nástroje a lépe zachovalé vzorky. Několik nálezů vykázalo i nezanedbatelnou příměs arsenu (1–2 %). Vzhledem ke značně variujícímu podílu As ve stejných předmětech při různých měřeních ale tento údaj nepovažujeme za relevantní pro rozvíjení jakýchkoliv dalších spekulací, např. ve smyslu přiřazování nálezů k určitým materiálovým skupinám doby bronzové (*Frána – Jiráň – Maštalka – Moucha 1995*). I přes tyto nedostatky považujeme už samotnou identifikaci olovnatosti slitin u třech spon se zdobenou patkou za užitečný poznatek. Ostatní zjištění jsou omezena citlivostí zvolené metody u minoritních příměsí kovu, přesto nepovažujeme podobné orientační analýzy za zbytečné, ale jako náznak nastupujícího standardu.

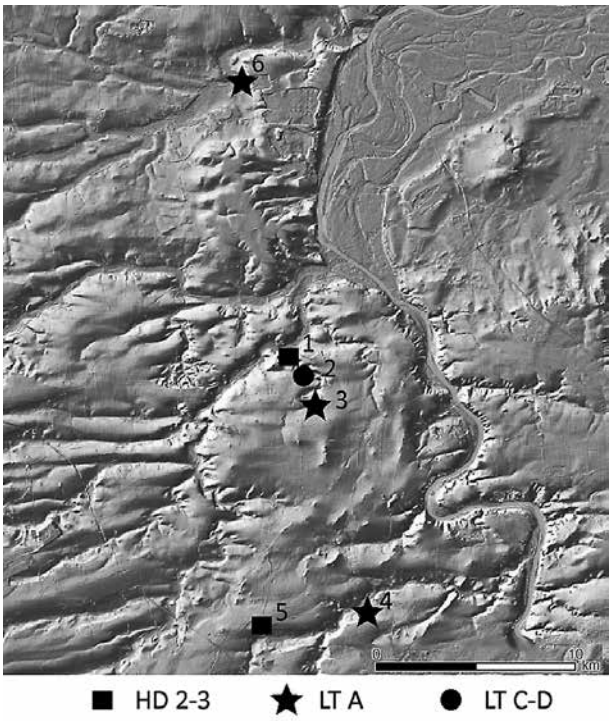

Obr. 4 Lokality s doloženými kovoliteckými aktivitami z doby železné v blízkosti Minic. 1 Minice; 2 Holubice (*Motyková 1981*); 3 Kozinec (*Stolzová – Šulová 2011*); 4 Statenice (*Vojtěchovská 2005*); 5 Tuchoměřice (*Soudská 1966*); 6 Chržín (*Chytráček 2007*). Na základě podkladů Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního. – *Fig. 4* Archaeological sites with proven metallurgical activities from the Iron Age close to vicinity of Minice. 1 Minice; 2 Holubice (*Motyková 1981*); 3 Kozinec (*Stolzová – Šulová 2011*); 4 Statenice (*Vojtěchovská 2005*); 5 Tuchoměřice (*Soudská 1966*); 6 Chržín (*Chytráček 2007*). Based on cartographical data from Czech Office for Surveying, Mapping and Cadastre.

Halštatské a časně laténské kovolitectví v rámci regionu

V souboru nelze přehlédnout nálezy, které můžeme dávat do souvislosti s metalurgií barevných kovů (*obr. 3*: 6, popř. i 5, 7 a 8). Doklady této činnosti datované do doby halštatské byly v odborné literatuře několikrát shrnuty.[11] Ze současných znalostí vyplývá, že v pozdní době halštatské a časné době laténské se jedná o aktivitu poměrně rovnoměrně rozprostřenou mezi výšinnými i nížinnými sídlišti. Podobně je tomu i v blízkém okolí Minického hradiště (*obr. 4*). Jak vidíme, nejsou doklady zpracování barevných kovů na mapě nikterak vzácné, zvláště uvědomíme-li si transformační procesy, které nám neumožňují většinu minulých slévačských dílen identifikovat.[12] Obzvlášť

[9] Na okraj můžeme zmínit poznámky o výskytu olova v pozdní době bronzové ve Slovinsku (*Orel – Health 1998*) nebo náznaky produkce olova v době halštatské v Korutansku (*Neumann 1985*, souhrnně *Mühldorfer – Schweizer 1999*).

[10] K užití kovů v „čisté" podobě v průběhu doby halštatské viz *Frána – Jiráň – Moucha – Sankot 1997*, 91.

[11] Viz např. *Waldhauser 1985*; *týž 1986*; *Michálek – Lutovský 2000*, 160–161; *Venclová ed. 2008*.

[12] Viz např. skutečnosti, že slévačské dílny nevytvářejí na sídlištích výraznější kumulace, nemusely fungovat

nárůst dokladů práce s barevnými kovy z nedávných záchranných výzkumů volá po systematickém studiu dostupnosti zdrojů a modelech výroby a odbytu zboží, což nemůže být součástí tohoto drobného příspěvku. Připomeňme zde alespoň na okraj existenci výchozů chalkopyritu v Praze-Jenerálce, malachitu v Praze-Dejvicích a dalších vzdálenějších polohách v rámci středních Čech (*Waldhauser 1985*, 59, obr. 1: 3–5; *Bernard et al. 1981*; *Drda – Rybová 1997*, 66–67 i s další literaturou). O existenci těchto zdrojů víme již řadu let, přesto jejich využití a role v ekonomice jakéhokoliv metalika zůstává neznámou skutečností.

Závěr

Povrchovými sběry se podařilo získat pozoruhodný vzorek nálezů z východní části hradiště u Minic. Jak však z povahy akce vyplývá, pouze u spony se zdobenou patkou si můžeme být jisti datováním, u ostatních nálezů jejich datování do pozdní doby halštatské spíše předpokládáme na základě dominantního zastoupení této chronologické komponenty na hradišti. Slitky či součásti ingotů by v tomto případě představovaly první doklady kovolitectví na hradišti.

Přínos spony spočívá v jejím užším chronologickém intervalu (Ha D2–Ha D3) a v rozhojnění nálezového inventáře tohoto vzácného typu spínadla (*obr. 2*). Měření na sponách se zdobenou patkou upozornilo na pozoruhodný výskyt olova u těchto artefaktů s předpokládanou exogenní provenienci. Přesto je vidět, že olovnatý bronz nemusel být výjimkou ani v prostředí kovoliteckých dílen na našem území. I když jsme u metod k určení prvkového složení stále na počátku – především co se frekvence využití týče – je již teď zřejmé, že (nejen) ve sledovaném období pozdní doby halštatské můžeme značnou měrou přispět k poznání původu tehdejší dynamicky se rozvíjející hmotné kultury plné impulsů z okolního světa i zřejmé vlastní invence.

Celá řada zjištění však zůstává zastíněna skutečností, že většina nálezů, které sami o sobě postrádají chronologicky diagnostické znaky a datovatelný kontext, zůstává ve vztahu k mimořádnému komplexu hradiště u Minic snadno zpochybnitelných. Je to další z řady případů, kdy nutnost nálezy zachránit před jejich neodborným vyzdvižením a uchováváním předchází aplikaci standardního archeologického výzkumu, který by tyto nejistoty mohl eliminovat.

dlouhodobě apod. Podle všeho se zdá, že většina sídlišť/komunit mezi sebou měla jedince, kteří se touto činností příležitostně zabývali (*Waldhauser 1985*, 54). Doklady, které by u některé z lokalit vedly k úvahám o výraznější specializaci na tuto činnost nebo o „masové produkci“ stále postrádáme, popř. neumíme spolehlivě přečíst.

Apendix

Nejbližší okolí hradiště u Minic v době halštatské a časně laténském období

Předložený soupis doplňuje publikovaný obraz osídlení v okolí hradiště u Minic o prostor v jeho nejbližším zázemí, který na zmíněném znázornění zůstal vynechaný (*Chytráček – Danielisová – Třefný – Slabina 2010*, Abb. 9; *Třefný – Slabina 2015*, obr. 15). Archeologické lokality a polohy s tradovanou anebo doloženou komponentou sledovaného období ukazují obraz relativně hustého osídlení, který je vzhledem k povaze pramenné základny přirozeně pouze torzem původní skutečnosti (*obr. 5*). Z vyobrazení jednotlivých poloh je zřejmé, že prostor dnešních Holubic a Kozince tvořil stabilní jádro osídlení v blízkosti hradiště, polohy jsou zde datované od pozdní doby halštatské do časné doby laténské (*obr. 5*: 2–6). Další koncentrace je patrná v Chýnově, zde zůstal z části zachován i pohřební areál (*obr. 5*: 7–10). Ostatní polohy spojované s hroby – poloha Na Křížku, vrchy Krliš a Ers – poutají již tradičně pozornost, avšak jejich spolehlivé datování a vyhodnocení je stále nejisté. Jedná se o výrazné polohy, které jistě nabízely ideální umístění pro výrazné mohyly či mohylníky, popř. další aktivity. Můžeme odůvodněně předpokládat, že zdejší areály byly původně rozsáhlejší, vzaly však za své během staletí trvající zemědělské činnosti. Výmluvným dokumentem k tomu jsou např. pozorování V. Krolmuse o rychlosti likvidace mohylníku v Chýnovském háji nebo nálezových situací v okolí pahorku Krliše (*Sklenář 2012*, 132, 142, 246).

Minice

Hradiště u Minic. Hradiště z pozdní doby halštatské zkoumané systematickým odkryvem M. Slabiny v 70. a 80. letech 20. století (*Třefný – Slabina 2015*, 45–78; *Čtverák – Lutovský – Slabina – Smejtek 2003*, 201–204, i s další literaturou).
GPS: 50°12'52.24"N, 14°17'31.68"E

Holubice v Čechách

Za Humny, ppč. 244 a 256, výstavba rodinných domů (RD) a inženýrských sítí (IS), v letech 2014–2015 zdokumentováno více než 150 zahloubených objektů na stavbě prvních dvou RD a páteřních IS. Značná část objektů datována do pozdní doby halštatské a časné doby laténské, převažují zásobní jámy a polozemnice. Záchranný archeologický výzkum (ZAV) na stavbě RD realizovalo M Roztoky (*Daněček – Květchová – Nový – Vávrová 2015*, 127–128), trasy IS dokumentoval ÚAPPSČ (L. Mattiello), kontinuita osídlení od mladší (pozdní) d. bronzové. První

výzkum na lokalitě provedla J. Justová (*Justová 1969*, 33a), opakované povrchové sběry prováděl na severním okraji intravilánu obce v letech 1972–2005 amatérský archeolog V. Fencl (*Fencl 2008*, 64).
GPS: 50°12'21.44"N, 14°17'45.94"E

Holubice v Čechách

Centrum obce, kanalizační síť, ZAV 2006 M Roztoky (L. Šulová), okolí ulice Na Čapáku, ppč. 65/22, zdokumentováno několik sídlištních objektů a polozemnice z pozdní doby halštatské, doprovázeno objekty k. štítarské a laténské (*Šulová 2007b*, 104).
GPS: 50°12'06.52"N, 14°17'43.80"E

Holubice v Čechách

Centrum obce, další sídlištní objekty datované do pozdní doby halštatské byly zjištěny na ppč. 65/42 při stavbě RD v roce 2012, doprovázeno objekty únětické kultury, ZAV M Roztoky (*Daněček – Smíšek 2013a*, 127).
GPS: 50°12'04.78"N, 14°17'43.26"E

Holubice v Čechách

Kozákova zahrada, ppč. 89, systematický výzkum V. Sakaře z let 1976–1989, zaměřený na sídlištní situace z doby římské, zachytil i stopy osídlení z pozdní doby halštatské (*Sakař 1998*, 51).
GPS: 50°11'50.03"N, 14°17'14.72"E

Kozinec

Holubí Háj, ZAV 2006 M Roztoky (L. Šulová), výstavba IS, komunikací, bytových domů a ČOV, ppč. 645/51, 645/120, 500/52. Prozkoumána kulturní vrstva, sídlištní objekty a několik polozemnic – jedna z nich sloužila zřejmě jako kovotepecká dílna, mezi významné nálezy pozdní doby halštatské patří jantar či pozlacená hadovitá záušnice (*Šulová 2007a*, 99; *Stolzová – Šulová 2011*, 349–365).
GPS: 50°12'01.24"N, 14°18'06.95"E

Chýnov

Na špičce, pískovna, ppč. 104/1, první pozitivní akce J. Kudrnáč 1947 (*Kudrnáč 1947*), další ZAV M Roztoky 1982–1998, (P. Sankot – I. Vojtěchovská), doloženo osídlení k. mohylové, knovízské, štítarské, bylanské, pozdní d. halštatské, časné d. laténské a doby stěhování národů (viz BZO), významný depot železných nástrojů z časné doby laténské (*Sankot – Vojtěchovská 1986*, 119–124; *Sankot – Vojtěchovská 2001*, 312–321).
GPS: 50°11'37.00"N, 14°21'19.02"E

Chýnov

Pod Chýnovským hájem, ppč. 480/3, ZAV M Roztoky 1973 (I. Rosolová) při zahrnování úvozové cesty, prozkoumáno několik polozemnic a sídlištních objektů datovaných do pozdní d. halštatské a časné doby laténské (*Vojtěchovská 1995*), další objekty přináležející k tomuto sídlišti zachytil přibližně 150 m jižním směrem u vých. okraje Chýnovského háje M. Gojda v letech 1991–1992 v trase liniového výkopu pro VTL plynovod Praha-Suchdol – Kralupy nad Vltavou (*Gojda 1995*, 114).
GPS: 50°11'31.79"N, 14°21'02.50"E

Chýnov

Na Stráni, ppč. 205, ZAV M Roztoky 2010 a 2011 při stavbě dvou RD (D. Daněček – K. Smíšek) a v roce 2015 při výstavbě IS (D. Daněček – B. Vávrová). Při každé akci byla prozkoumána vždy jedna polozemnice a několik sloupových jam z pozdní doby halštatské (*Daněček – Smíšek 2011*, 168; *Daněček – Smíšek 2013b*, 31; *Daněček – Vávrová v tisku*).
GPS: 50°11'46.52"N, 14°21'03.53"E

Chýnov

Chýnovský (Libčický) háj, rozsáhlý mohylník s původně více než 60 mohylami, počátky pohřbívání v mohylové kultuře doby bronzové, vrchol pohřebních aktivit spadá do pozdní doby halštatské a časné doby laténské. Výzkumy V. Krolmuse a P. Sankota (*Sklenář 1992*, 83–84; *Sankot 1982*, 66).
GPS: 50°11'36.17"N, 14°20'37.88"E

Tursko

Těšina, poloha U Křížku, osamocená časně laténská mohyla, výzkum A. Stocký 1920 a 1922 (*Stocký 1923*, 339).
GPS: 50°11'57.64"N, 14°20'25.57"E

Tursko

Pahorek Krliš, osamocená mohyla přisypaná ke skalnímu výchozu, datovaná do mladší doby halštatské, s raně středověkým pohřebištěm zapuštěným do jejího pláště, v těsné blízkosti zjištěny i pravěké hroby (k. únětická?). Zájem o mohylu trvá patrně již od roku 1763, známy jsou výzkumné akce V. Krolmuse (1856), J. A. Jíry z konce 19. století, a také J. Felcmana (1902 a 1905), který odkryl i samotnou pohřební komoru (*Felcman 1904*, 131–138; *Vojtěchovská 2001*, 347–356).
GPS: 50°11'13.46"N, 14°19'40.98"E

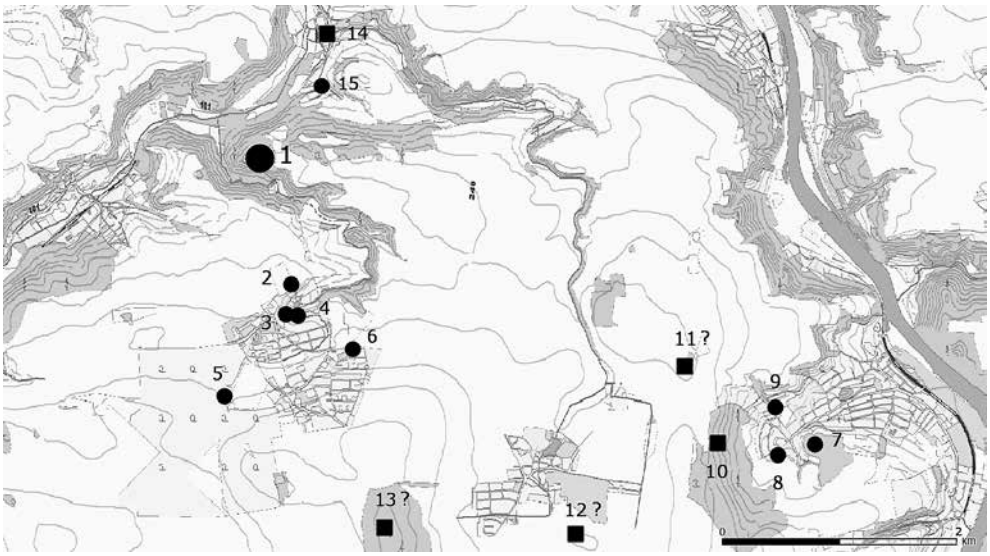

Obr. 5 Orientační situace osídlení z doby halštatské v okolí hradiště u Minic. Na základě podkladů Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního. – *Fig. 5* Summary of archaeological sites dated to the Hallstatt period in the surroundings of Minice. Based on cartographical data from Czech Office for Surveying, Mapping and Cadastre.

Kozinec

Ers – Kozinecký háj, osamocená mohyla blíže neurčeného stáří. Osamocené mohyly podobných rozměrů jsou v daném regionu až na výjimky datovány nálezy do mladší (pozdní) doby halštatské, případně časné doby laténské. Vztah náhodného nálezu bronzového meče z prostoru Kozineckého háje k nedatované mohyle je bez jejího odkryvu neřešitelný (*Sklenář 1992*, 260–261).
GPS: 50°11'15.35"N, 14°18'23.40"E

Minice

Kostrový hrob ze starší doby železné, nalezený v roce 1928 v intravilánu obce (*Horáková-Jansová 1934*, 54–58).
GPS: 50°13'54.33"N, 14°17'59.20"E

Minice

Poloha U Křížku, sídliště z pozdní doby halštatské a časné doby laténské (*Čtverák – Lutovský – Slabina – Smejtek 2003*, 204).
GPS: 50°13'10.63"N, 14°17'55.42"E

Summary

During the surface survey on late Hallstatt period hillfort Minice (*Chytráček – Danielisová – Třefný – Slabina 2010*, *Třefný – Slabina 2015*) in the years 2013 and 2014, a small remarkable set of artefacts has been collected. Among the interesting finds a brooch with garnished foot (*Fusszierfibel*) could be mentioned, which presents another example of otherwise rare type of brooches in Bohemian territory (*Fig.* 2). The brooch also provides a closer dating of the whole site (Ha D2–Ha D3, 2nd half of 6. – beginning of 5th century BC), further specifying previous considerations about the "short term" (one – two generation) occupation period. Bronze castings and ingots may refer to an on-site bronze manufacturing (*Fig.* 3), possibly proving the use of raw metallurgical material (copper). It should be mentioned, that except for the brooch and pottery shards, no other artefact could be dated with such certainty. If we bear in mind that the late Hallstatt phase is usually considered to be the most dominant period of human occupation of the hill, then it is highly possible that also other finds share the same dating.

Quite a surprise was the amount of lead detected on a brooch through a XRFA analysis. Further survey into this proved that also other brooches of this type (*Fusszierfibel*) show similar results (*Tab. 1*, analysis no. 1–2, 17–19, 23). The introduction of leaded bronze in Central Europe is usually associated with the 3rd century BC and with jewellery made in so called *plastic style* of La Tène art. The analysed brooches are usually considered to be artefacts with exogenous provenance and the detection of lead in the material seems to confirm these assumptions. On the other hand, rare, but solid proofs of use of leaded bronze could be found even within late Hallstatt metallurgical workshops, for example from completely excavated Iron Age settlement Radovesice in North West Bohemia (*Waldhauser et al. 1993*, 189–193, 333, refer. 646; *Mühldorfer – Schweizer 1999*).

Finally in form of an appendix a brief report about the Hallstatt period settlement around the hillfort is presented on picture no. 5 (*Fig.* 5). As the presented pattern shows, almost every suitable part of land was somehow used – unfortunately, rich archaeological evidence from this territory still waits to be evaluated in depth.

Literatura

Bernard, J. H. et al. 1981: Mineralogie Československa. Praha.

Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003: Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha.

Daněček, D. – Květchová, E. – Nový, P. – Vávrová, B. 2015: Holubice, okr. Praha-západ. Středočeský vlastivědný sborník 33, 127–128.

Daněček, D. – Smíšek, K. 2011: Libčice nad Vltavou, k. ú. Chýnov (př. č. 18/2010). Středočeský vlastivědný sborník 29, 168.

Daněček, D. – Smíšek, K. 2013a: Holubice, k. ú. Holubice v Čechách (př. č. 13/2012). Středočeský vlastivědný sborník 31, 127.

Daněček. D. – Smíšek, K. 2013b: Libčice nad Vltavou, k. ú. Chýnov (př. č. 7/2011). Středočeský vlastivědný sborník 31, 109–110.

Daněček, D. – Vávrová, B. v tisku: Chýnov, okr. Praha-západ. Středočeský vlastivědný sborník 34.

Drda, P. – Rybová, A. 1997: Keltská oppida v centru Boiohaema. Památky archeologické 88, 65–123.

Felcman, J. 1904: Archeologický výzkum v roku 1902 a 1903. Památky archeologické 21, 131–138.

Fencl, V. 2008: Holubice v Čechách, okr. Praha-západ. Výzkumy v Čechách 2005, 64.

Filip, J. 1956: Keltové ve střední Evropě. Monumenta Archaeologica 5. Praha.

Frána, J. – Jiráň, L. – Maštalka, A. – Moucha, V. 1995: Artifacts of copper alloys in prehistoric Bohemia from the viewpoint of analyses of element composition. In: J. Fridrich (ed.): Prehistorica archaeologica bohemica 1995. Památky archeologické – Supplementum 3, Praha, 127–296.

Frána, J. – Jiráň, L. – Moucha, V. – Sankot, P. 1997: Artifacts of copper and copper alloys in prehistoric Bohemia from the viewpoint of analyses of element composition II. Památky archeologické – Supplementum 8. Praha.

Fridrichová, M. – Koutecký, D. – Slabina, M. 1999: Die Gräberfelder der Bylaner kultur in Praha – III. Teil. Památky archeologické 90, 319–397.

Gojda, M. 1995: Chýnov, o. Libčice nad Vltavou, okr. Praha-západ. Výzkumy v Čechách 1990/2, 114.

Horáková-Jansová, L. 1934: Bylanský kostrový hrob v Minicích (o. Kralupy). Zprávy Československého státního archeologického ústavu 4, 54–58.

Chytráček, M. 2007: Časně laténské sídliště v Chržíně (okr. Kladno) s napodobeninou červenofigurové keramiky a s doklady kovolitectví a zpracování jantaru. Archeologické rozhledy 59, 461–517.

Chytráček, M. – Danielisová, A. – Třefný, M. – Slabina, M. 2010: Zentralisierungsprozesse und Siedlungsdynamik in Böhmen (8. – 4. Jh. v. Chr.). In: D. Krausse (Hrsg.): „Fürstensitze" und Zentralorte der frühen Kelten. Abschlusskolloquium des DFG-Schwerpunktprogramms 1171 in Stuttgart, 12.–15. Oktober 2009. Forsch. u. Ber. Vor- u. Frühgesch. Baden-Württemberg, 155–174.

Chytráček, M. – Kyselý, R. – Stránská, P. – Egg, M. – Ritter, S. – Chvojka, O. – John, J. – Michálek, J. 2015: Zu einem Fürstengrab aus der Späthallstattzeit mit zweirädrigem Wagen und Bronzegefäßen bei Rovná (okr. Strakonice) in Südböhmen. Ein Vorbericht. Archäologisches Korrespondenzblatt 45, 71–89.

Jansová, L. 1983: O počátcích laténské fortifikace v Čechách. Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně 11/1. Praha.

Jiráň, L. 2002: Die Messer in Böhmen. Prähistorische Bronzefunde 7/5. Stuttgart.

Justová J. 1969: Holubice, o. Praha-západ. Bulletin záchranného oddělení 6/1968, 33.

Koutecký, D. – Smrž, Z. 1991: Pohřebiště bylanské kultury v Polákách, okr. Chomutov. I. díl. Památky archeologické 82, 166–230.

Koutecký, D. 1993: Der Bylaner Gräberfelder in Poláky, Kr. Chomutov. II. Teil. Památky archeologické 84, 5–55.

Kudrnáč, J. 1947: Chýnov. Hlášení č.j. 6439/1947, 7885/1947. Uloženo na AÚ AV ČR, Praha, v. v. i.

Mansfeld, G. 1973: Die Fibeln der Heuneburg 1950–1970. Ein Beitrag zur Geschichte der Späthallstattfibel. Römisch-Germanische Forschungen, Bd. 33, Heuneburgstudien II. Berlin.

Michálek, J. 2011: K nálezům halštatských spon se zdobenou patkou (Fusszierfibeln) v jižních Čechách. Archeologie ve středních Čechách 15, 313–321.

Michálek, J. – Lutovský, M. 2000: Hradec u Němětic. Sídlo halštatské a raně středověké nobility v česko-bavorském kontaktním prostoru. Strakonice – Praha.

Motyková, K. 1981: Doklady výroby z bronzu na laténském sídlišti u Holubic (okr. Praha-západ). Praehistorica 8. Varia Archaeologica 2., 193–199.

Motyková, K. – Drda, P. – Rybová, A. 1984: Opevnění pozdně halštatského a časně laténského hradiště Závist. Památky archeologické 75, 331–444.

Mühldorfer, B. – Schweizer, M. 1999: Zur Verwendung von Blei in der Hallstattzeit. Alt-Thüringen 33, 81–92.

Nagler-Zanier, Cordula 2005: Ringschmuck der Hallstattzeit aus Bayern. Arm- und Fußringe, Halsringe, Ohrringe, Fingerringe, Hohlwulstringe. Prähistorische Bronzefunde 10/7. Stuttgart.

Neumann 1985: Spektralanalytische Untersuchungen zur Herkunft des Fröger Bleis. Carinthia I, 175. Jahrgang, 21–40.

Orel, N. T. – Health, D. J. 1998: Analysis of Heavily Leaded Shaft-Hole Axes. In: B. Hänsel (Hrsg.): Mesch und Umwelt in der Bronzezeit Europas. Kiel, 237–248.

Perlík, D. 2005: Zpráva o provedení analýzy kovových nálezů z kovolitecké dílny, Statenice 2002. Archeologie ve středních Čechách 9, 306.

Polišenský, T. – Třefný, M. 2011: Pozdně halštatské až časně laténské sídliště v Praze-Křeslicích. Archeologie ve středních Čechách 15, 819–858.

Říhovský, J. 1972: Die Messer in Mähren und dem Ostalpengebiet. Prähistorische Bronzefunde VII/1. München.

Sakař, V. 1998: Holubice, okr. Praha-západ. Výzkumy v Čechách 1996–97, 51.

Sankot, P. 1982: Libčice nad Vltavou, okr. Praha-západ. Výzkumy v Čechách 1978–79, 66.

Sankot, P. – Vojtěchovská, I. 1986: Excavations of an Early-La Téne Settlement with a hord of iron implements at Chýnov near Prague. Archaelogy in Bohemia. Praha, 119–124.

Sankot, P. – Vojtěchovská, I. 2001: Un dépôt des objets en métal et en os du début de La Tène à Libčice – Chýnov. In: J. Collis (ed.): Society and settlement in Iron Age Europe. Sheffield, 312–321.

Siblík, J. 1906–1908: Žárové hroby u Kocelovic. 1. Rozsoší, 2. U „Velkého". Památky archeologické 22, 360–366.

Siblík, J. 1910–1912: Hroby žárové a mohyly s rázem latèneským u Chlumu-Bezdědovic na Blatensku. Památky archeologické 24, 141–150.

Sklenář, K. 1992: Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870. Praha.

Sklenář, K. 2012: Václav Krolmus: Život a dílo archeologa romantika. Roudnice nad Labem – Mladá Boleslav.

Stocký, A. 1923: Zpráva o výkopech prehistorického oddělení Národního musea v r. 1921 a 1922. Památky archeologické 33, 339.
Stolzová, D. – Šulová, L. 2011: Nález spirálové náušnice u kovolitecké a kovotepecké dílny v Kozinci, okr. Praha-východ. Předběžná zpráva o halštatsko-laténském osídlení. Archeologie ve středních Čechách 15/1, 349–365.
Soudská, E. 1966: Obydlí na pozdně halštatských sídlištích. Památky archeologické 57, 535–595.
Soudská, E. 1994: Die Anfänge der keltischen Zivilisation in Böhmen: das Gräberfeld Manětín-Hrádek. Praha.
*Šulová, L. 2007*a: Holubice, k. ú. Kozinec (č. př. 12/2006 a 31/2006). Středočeský vlastivědný sborník 25, 99.
Šulová, L. 2007b: Holubice, k. ú. Holubice v Čechách, výstavba kanalizační sítě v obci (č. př. 27/2006). Středočeský vlastivědný sborník 25, 104.
Třefný, M. – Slabina, M. 2015: K nejdůležitějším aspektům architektury, hmotné kultury a k významu halštatského hradiště v Minicích (Kralupy nad Vltavou, okr. Mělník). Archeologické rozhledy 62, 45–78.
Venclová, N. (ed.) 2008: Doba halštatská. Archeologie pravěkých Čech 6. Praha.
Vojtěchovská, I. 1995: Keltská osada pod mohylníkem v Libčicích nad Vltavou – Chýnově z období pozdně halštatského až časně laténského. Libčice nad Vltavou.
Vojtěchovská, I. 2001: Dějiny a topografie archeologických nálezů na území Turska a jeho okolí. Archeologie ve středních Čechách 5/1, 347–356.
Vojtěchovská, I. 2005: Keltská kovolitecká a kovotepecká dílna ve Statenicích, okr. Praha-západ. Archeologie ve středních Čechách 9, 299–306.
Waldhauser, J. 1985: Získávání mědi a její tavba v keltských Čechách během pozdního halštatu a v laténu. Studie z dějin hornictví 16. Rozpravy Národního technického muzea v Praze 99, 46–88, 319.
Waldhauser, J. 1986: Kupfergewinnung und – verhüttung in Böhmen und Mähren während der Späthallstatt- und Latènezeit. In: D.-W. R. Buck – B. Gramsch (Hrsg.): Siedlung, Witschaft und Gesellschaft während der jüngeren Bronze- und Hallstattzeit in Mitteleuropa. Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam 20, 197–212.
Waldhauser, J., et al. 1993: Die Hallstatt- und Latènezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen. Praha – Teplice.

Mgr. Daniel Bursák
Muzeum hlavního města Prahy
E-mail: bursak@muzeumprahy.cz

Mgr. David Daněček
Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, p. o.
E-mail: d.danecek@post.cz

Mgr. Kamil Smíšek
Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
E-mail: Kamil.Smisek@email.cz

Krajinou mezolitických lovců a sběračů…

In the landscape of the mesolithic hunter-gatherers…

Katarína Čuláková

Abstrakt
Text je úvahou na téma vztahu mezolitické populace ke světu kolem ní a nad možnostmi, jak jej archeologicky uchopit. Text je prezentací vybraných závěrů dizertační práce autorky. V textu je prezentováno několik různých modelů, jak by mohl být vztah k prostředí vnímán lovci a sběrači. Na teoretický úvod navazují úvahy o tom, jakým způsobem je tento vztah možné zaznamenat v archeologickém materiálu. Závěrečné pasáže se pak věnují tomu, co víme o vztahu člověka a prostředí kolem něj v období mezolitu ve střední Evropě.

Abstract
This article is a reflection about relationship between mesolithic population and the world around them, and also about the possibilities how can archaeology trace this relationship. This article presents chosen interpretations from authors doctoral thesis. There are presented several concepts how hunter-gatherers could understand their place in the world around them. After theorethical introduction there are presented some ideas where we could see some traces of this relationship in archaeological record. Finally there are some concluding remarks as a summary of what do we know about relationship of mesolithic people and space around them in central Europe.

Klíčová slova: střední Evropa – mezolit – sídelní strategie – krajinná archeologie
Key words: Central Europe – Mesolithics – settlement strategies – landscape archaeology

Pro lovecko-sběračské společnosti se hlavně v minulosti užívalo termínu kořistnické. Tento termín kladl důraz na to, že si člověk bral z přírody kolem, že kořistil. Toto uchopení vztahu člověka a prostředí kolem něj je však značně jednostranné. Byť je vztah člověka a přírodního prostředí pro libovolné období pravěku pouze v rovině dohadů a polemik, rádi bychom v tomto textu navrhli několik možností, kudy by se naše porozumění světu mezolitických lovců a sběračů mohlo ubírat. Nejdříve nastíníme pravděpodobnější pojetí vztahu člověka ke krajině kolem něj. Dále bychom uvedli pár ilustračních příkladů z české krajiny. Text je možno uzavřít úvahami o tom, jak lze nahlížet na vztah lovců a sběračů k prostředí, v němž žili. Vůbec totiž nemuselo jít o dravé kořistění člověka v divoké přírodě.

Jeden ze základních rysů, který určuje vztah k přírodě v západní civilizaci, je přísná dualita člověka a přírody, která má kořeny v osvícenské filozofii. Důraz *R. Descarta* (*2003*) na člověka, jakožto jediného tvora schopného myslet způsobil, že je člověk z hlediska evropského myšlení vnímaný jako něco, co stojí mimo přírodu. Avšak tento přístup není pravděpodobný ve společnosti mezolitických lovců a sběračů. U přírodních národů obecně je člověk obvykle vnímán jako součást přírody. Paralely lovců a sběračů, u nichž je vztah k tomuto prostředí alespoň do jisté míry znám, jsou z hlediska přírodního prostředí velmi vzdálené tomu, co je možné očekávat ve střední Evropě v období mezolitu. Přesto je u těchto společností obecně možné pozorovat bližší vztah k přírodě, než je typický pro naši společnost, lidé sami sebe vnímají jako její součást, různé živly jsou chápány jako něco, co ovlivňuje život člověka a s čím je člověk spjatý. Příroda není vnímána jako něco divokého, strašidelného, nedostupného nebo snad cizího. V Evropě se poměrně dlouho udržel blízký vztah k přírodě např. ve Finsku, kde byla až

do novověku vnímána jako místo, kterému sice chybí chodníky a cesty, ale je k dispozici pro rozumné využívání (*Okkonen 2007*). V tomto ohledu jsou pochopitelně jakékoliv analogie problematické (*Jordan 2006*). Z dostupných informací o mezolitické kultuře se přesto jeví poměrně pravděpodobným, že se jejich vztah ke světu kolem podobal právě tomuto finskému modelu. Kořistění nemuselo být nutně tím, jak člověk svou pozici ve světě vnímal, spíše mohlo jít o žití ve světě, který něco poskytuje člověku a něco zase člověk světu.

Vztah mezolitických lidí k tomu, co je obklopovalo, je obtížně uchopitelný. Možnosti interpretace vztahu lidí ke krajině kolem sebe jsou složité pro všechna prehistorická období a pochopitelně se uchopitelnost tohoto tématu komplikuje, čím hlouběji se do minulosti ponoříme. Pro tak vzdálené období, jakým je mezolit, je možné čerpat z polohy nalezišť v krajině, přičemž však interpretace významu jejich umístění je značně problematická. Paralely pro toto období jsou obvykle čerpány z výzkumů etnoarcheologických a etnografických (*Reybrouck van 2012*, 323). Na tomto poli je pak takřka nemožné se ubránit určité míře spekulací. Avšak spolu s *C. Tilleym* lze tvrdit, že „*the significance of landscape for different populations cannot be simply read off from the local 'ecological' characteristics of a 'natural' environment*" (*1994*, 67).

Nejoblíbenějším způsobem, jak vysvětlit chování člověka ke krajině kolem sebe, jsou modely založené na propočtech potenciálního maximálního počtu lidí, který se mohl v tom kterém prostředí uživit (*Jochim 1998*, 14). Tento přístup umožňuje poměrně exaktní způsob uchopení veličin a lze jej jednoduše aplikovat i v prostředí, kde máme malé množství informací o společnosti, protože ve velké míře vychází především z rekonstrukce přírodního prostředí a propočtu možností obživy. Na druhé straně pak stojí modely, které se snaží pochopit vztah člověka ke krajině nikoliv na ekologické/ekonomické bázi, ale v rovině myšlení (*Tilley 1994*, 8). V těchto přístupech je míra možných spekulací vyšší. Snaží se najít a uchopit to, co je ve vnímání světa společné pro všechny lovecko-sběračské společnosti a toto aplikovat na archeologická data (*Ingold 2000*).

Mezolitický člověk – lovec musel mít ke světu kolem nějaký vztah, avšak mohl jej vnímat různě. Jestli se toto uchopení světa nejvíc blížilo chápání světa jako prostředí (které mně obklopuje, ale nevytvářím jej), nebo přírody (nezkrotná veličina, se kterou musím v případě ohrožení soupeřit), anebo spíš šlo o krajinu (jejíž jsem spolutvůrcem) je obtížné zjistit. Pro porozumění způsobu, jakým člověk ke světu kolem sebe přistupoval, je však důležité se nad těmito otázkami alespoň zamyslet. Pokud se tedy oprostíme do nejvyšší možné míry od dnešních kulturních konceptů, lze po vzoru vztahu nedávných lovců a sběračů uvažovat o tom, že i mezolitičtí lovci a sběrači nevnímali dualitu sebe a světa kolem, ale že sami sebe chápali jako jeho součást (*Ingold 2000*, 43). Svět kolem tak může být chápán hlavně skrze každodenní činnost, nepopisuje jej jako něco vnějšího, ale jedinec vnímá sám sebe jako jeho součást (*Tilley 1994*, 38).

Jednou z možností je vnímat mezolitického lovce a sběrače jako někoho, kdo ke světu kolem přistupoval velice oportunisticky, což se zjednodušeně řečeno projevovalo hlavně pestrostí subsistenčních strategií (*Kind 2006*). Podstata pochopení vztahu mezolitických lovců a sběračů ke krajině je složitá, obvykle se děje buď na teoretické rovině (*Ingold 2000*), anebo pak spočívá ve studiu archeologického materiálu (*Jochim 1998*). Teoretická rovina se věnuje hlavně pochopení toho, jak si lovci uvědomovali svět kolem sebe, jejich vnímání prostoru apod. Velký důraz je zde obvykle kladen na správné užití pojmů a oproštění se od chápání světa typického pro západní civilizaci. Tato rovina je velmi obtížně propojitelná s prezentací dat archeologických. Protože ta poskytují pouze zlomek obrazu, a tak obvykle pomocí nich není možné popsat celou hloubku tohoto problému. Po přísné kritice nálezů totiž obvykle zůstává příliš velké množství otazníků, než aby bylo možné s jejich pomocí zodpovědně mluvit o vztahu mezolitického člověka ke krajině kolem něj. Tento začarovaný kruh ve většině archeologických situací není možné prolomit, protože tvrzení, která z dat plynou přímo, jsou nejednoznačná. Přesto nelze pochybovat o významu vztahu ke světu i u lovců a sběračů, který však patrně ani v minulosti nebyl něčím, co se primárně konstituovalo v mysli, jak činíme dnes my, ale mnohem spíše byl svět vnímaný „všemi smysly". Člověk tak byl jeho integrální součástí a takto i sám sebe vnímal (*Ingold 2000*, 60). Archeologie se sice patrně nikdy nepropracuje k dokonalému a úplnému pochopení místa člověka v přírodě, ale jejím cílem by mělo být pochopení vztahu minulých populací ke specifickým místům – k těm, u nichž je toto přiblížení se minulé realitě možné. Významy jednotlivých míst v krajině je pak důležité uchopit co nejkomplexněji, snažit se je pochopit do jejich hloubky a v jejich úplnosti. Zároveň tak nevnímat jednotlivé významy jako různé vrstvy, ale spíše se snažit pochopit spojitosti mezi nimi a interpretovat tak jejich celkový smysl (*ibid.*, 208). Vztah mezolitických lovců a sběračů ke světu kolem nich lze nazírat jednak prostřednictvím rozmístění nalezišť v krajině (jejich vztah ke specifickým krajinným dominantám), dále jejich porozuměním časovosti krajiny (*Ingold 1993*), ale také studiem projevů tzv. umění, skrze spodobnění světa kolem (*Płonka 2003*, 190).

Tyto první teoretické úvahy vychází z větší části z filozofie postmoderní, kdy je završením těchto

úvah fenomenologické chápání krajiny ve vztahu k archeologickým datům (*Tilley 1994*, 37). Tento přístup má své sporné stránky, zvláště u společností, které v minulosti nevytvořily výraznější struktury, jež by nám lépe pomáhaly pochopit, jak vnímají svět kolem sebe. Přesto nám tento přístup umožňuje vzdálit se od věcí a přiblížit se k lidem. Protipólem postmoderního uvažování jsou teorie vycházející z evoluční teorie darwinismu (*Jochim 1994*, 13). Tento způsob uchopení archeologické reality teoretickými prostředky, umožňujícími interpretaci nalezeného se v archeologii lovců a sběračů uchytil z několika důvodů. Mnohé z teoretických otázek mají povahu pochopení evolučních změn dlouhodobého charakteru (počátky řeči, umění, tvorba nástrojů, studium kognitivních procesů). Avšak výsostné používání těchto teorií v mladších obdobích paleolitu a mezolitu, kdy již k zásadním biologickým změnám u člověka nedochází, je spíše zvykem, který tak vždy zachycuje pouze jeden úhel pohledu na minulou realitu a jiným možnostem se brání. Teorie věnující se subsistenčním propočtům ve vztahu k lovcům a sběračům zcela vynechat nelze, protože toto bádání poskytují důležitý rámec, který dává hranice úvahám teoretičtějšího charakteru a vytyčuje hranice, které jinak vytyčit nelze.

Prvním důležitým požadavkem na přesnost takového modelování je pochopitelně co nejlepší znalost minulého přírodního prostředí. Dále pak je důležité měřítko. Čím obecnější úvahy jsou, tím menší je nebezpečí, že budou chybné, naopak pokud zabíhají do detailů, je pravděpodobnost nepřesností poměrně velká. Ve vztahu ke středoevropskému prostoru lze říct, že ten je poměrně dobře známý jako celek. O některých oblastech je toho známo více, o některých méně, ale celková představa o podobě vegetace v minulosti, a tím i základních možností člověka v této krajině je poměrně přesná, pokud uvažujeme v měřítku širšího regionu. Data se mohou stát problematickými, zaměříme-li se na malý region (*Pokorný 2011*, 68). Dále je důležité pro modelaci vztahu ke krajině ekologicko-ekonomickým způsobem, zamyslet se nad pravděpodobnou skladbou potravy. Odhadovaná míra poměru zastoupení rostlinné a živočišné složky v jídelníčku je různá. Pro prostředí mírného pásma (35–55°) střední Evropy je pravděpodobné, že rostlinná složka představovala 60–80 % hmotnosti potravy, přičemž směrem k severu zřejmě byla více zastoupena masitá složka jídelníčku (*Clarke 1976*, 450). Produktivita jedlých druhů rostlin se však i v mírném pásmu různí, v rámci středoevropského prostoru je nejvyšší v případě listnatých lesů, výrazně nižší pak v případě lesů jehličnatých a vůbec nejnižší v horských oblastech (*ibid.*, 464). Právě této potenciální produktivitě potravy patrně odpovídala nepřímo úměrně také mobilita mezolitických populací, s čímž koreluje i hustota archeologických nalezišť v krajině (*ibid.*, 468).

Pro středoevropský mezolit představuje jeden z nejpromyšlenějších modelů práce *M. Jochima* (*1994*, 15), který kriticky přistupuje k jednotlivým veličinám takových modelů a snaží se nastínit představu přírodního prostředí ve vztahu k lovcům a sběračům v regionu JZ Německa v období závěru paleolitu až mezolitu. Úlohu archeologických modelů autor chápe hlavně ve snaze komplexně pochopit celkovou strukturu možných zdrojů a právě díky ní přistupovat ke vztahu člověka ke světu kolem něj. Autor má za to, že vzhledem ke zlomkovitosti archeologických pramenů je důležité uvažovat i o možných využitelných zdrojích, nikoliv pouze o těch s jistotou potvrzených (*ibid.*, 17).

Celková problematičnost ekologických modelů tkví v jejich upínání se na snadno měřitelné položky, jakými je potřebná nutriční hodnota potravy a její skladby a celkové opomíjení faktorů společenských i kulturních, které obvykle vztah člověka ke světu kolem něj ovlivňují zásadním způsobem (*ibid.*, 23). Ve střední Evropě lze na základě modelu M. Jochima pozorovat určité vlastnosti lidského chování, které vztah k přírodnímu prostředí indikují. Je to například schopnost využívat velmi široké spektrum kořisti (*ibid.*, 209–211), byť u rostlin je představa nejasná pro jejich špatnou archeologickou zachytitelnost. Sezóna, ve které byly určité lokality osídleny, je identifikovatelná pouze ve vybraných případech, a tak o této proměnné toho mnoho říct nelze. Z pohledu velikosti teritorií, v nichž se skupiny pohybovaly, se autor nevyjadřuje jednoznačně. Podle všeho je ale možné tvrdit, že i když byly skupiny patrně poměrně malé, existovala dobrá komunikační síť mezi nimi na poměrně velkém území (*ibid.*, 203). Určité prvky se zdají být kulturně a společensky dané v průběhu celého období mezolitu. Tyto přetrvávající koncepty se týkají hlavně polohy nalezišť v krajině (*ibid.*, 223). Ale určité věci se měnily. Výrazný rozdíl je například ve směrech a vzdálenostech, odkud do studované oblasti byly dopravovány předměty. V mladší fázi mezolitu byly vzdálenosti větší a směrů bylo více, což svědčí o prohlubování informačních sítí mezi jednotlivými skupinkami (*ibid.*, 213). Celková představa o vztahu člověka k přírodnímu prostředí pro střední Evropu existuje a je do jisté míry použitelná i pro české prostředí. V teoretické rovině je důležité mít na paměti špatně uchopitelné kulturní/společenské prvky, které výrazně ovlivňovaly vztah lidí ke krajině. Tyto lze vyčíst hlavně z polohy nalezišť v krajině, především ze statistického vyhodnocování jejich většího množství. Dále představuje důležitý rámec přírodní prostředí, z něhož byly těženy různé druhy potřebných komodit. V mezolitu lze v některých oblastech Evropy pozorovat značné rozdíly mezi jednotlivými

fázemi tohoto období, avšak pro Čechy je ještě pro zodpovědné vyslovení takových závěrů potřebné další studium zaměřené na vztah mezolitických lovců ke krajině kolem nich.

Pro archeologii lovců a sběračů jsou populárním nástrojem modely sídelních strategií minulých populací, ty však mají mnohá úskalí. Mnohé faktory (komunikace, vodní toky, vegetace, svažitost, neprůchodné terény) mohly zásadně ovlivňovat konkrétní trasy pohybu po krajině (*Danielisová 2008*). Pro mezolitické lovce a sběrače byly patrně zásadní hlavně vodní toky, které na jedné straně mohly představovat překážku v pohybu, ale také mohly být dobrým zdrojem obživy a pokud uvážíme existenci plavidel (*Pickard – Bonsall 2004*), tak mohly také suplovat komunikace. Celkově je možnost modelace pohybu mezolitických lovců a sběračů velmi diskutabilní, především kvůli torzovitému stavu dochování nálezových situací a pouze částečné znalosti přírodního prostředí.

Do modelování ještě kromě lidského faktoru, kterému vždy musíme přiznat určitou míru nepředvídatelnosti, a přírodního prostředí, které známe pouze částečně, vstupuje široká škála dalších problémů. Hranice modelu jsou různé, dány jsou především tím, jak úzce zaměřený je. Čím širší spektrum variant je možné do modelu zahrnout, tím je patrně bližší i pravěké realitě, nicméně příliš vágní modely pak přestávají být smysluplnými (*Clarke 1972*, 56). Zároveň je potřebné mít na paměti, že vždy jde pouze o jednu z možností a že kvalita modelu je závislá také na kvalitě vstupních informací (proto je nutné je podrobit pečlivé kritice) a také na zkušenosti tvůrce modelu.

Pro český prostor scházejí data umožňující popis pohybu mezolitických skupin po krajině. Nicméně po porovnání údajů z lépe známých regionů s tím, co víme o osídlení českého prostoru, je možné se alespoň v teoretické rovině zamyslet, jak se lidé po krajině pohybovali a jak je možné alespoň přibližně vymezit území, kde mohly působit jednotlivé skupinky lovců a sběračů. Identifikace lovecko-sběračských komunit v Čechách je prozatím (a patrně to tak i na dlouhou dobu zůstane) založena na výskytu převažujících kamenných surovin v tom kterém regionu. Stejně tak se i ze skladby surovinového spektra usuzuje na směr, kterým se v rámci sezónního pohybu ta která skupina vydávala.

V Čechách není možné stanovit velikost skupiny na základě přímých informací, např. z velikostí pohřebišť. Je možné vycházet jednak z nutné minimální velikosti skupiny, aby u ní nedocházelo k degenerativním změnám (skupina si 500 lidí, *Stoczkowski 1987*), na druhé straně z maximální velikosti skupiny, která se mohla na určitém území uživit. Pro Čechy se zvažuje hustota mezi 0,5–4 lidé na 100 km^2 (*ibid.*). Jako opora pak mohou sloužit data z oblastí, kde je o velikosti a pohybu skupin po krajině přesnější představa. Pokud budeme vycházet z dřívějších propočtů (*Rozoy 1999*, 43; *Vencl 1990*), lze pro území Čech počítat s populací o velikosti 1000–5000 lidí. Tento odhad je však pouze přibližný, vychází hlavně z předpokládaného množství biomasy, kterou lze tušit v prostředí mírného pásma. Aby se tito lidé mohli uživit, předpokládá se, vycházeje z pramenů etnoarcheologických, že po větší část roku žili i mezolitičtí lovci v menších skupinách/rodinách/rozšířených rodinách o velikosti 5–50 členů. Tyto skupiny byly exogamní a scházely se v regionálních společenstvech o velikosti 50–300 členů. Komunity byly částečně exogamní a několik takových regionálních skupin tvořilo svébytnou jednotku o velikosti 800–1500 lidí, která byla zcela endogamní (*Vencl 1990*, *Stoczkowski 1987*).

Jako příklad mezolitického regionu lze uvést Vysokomýtsko, které bylo předmětem mé dizertační práce (*Čuláková 2015*). Toto území, byť hustě osídlené, by samo o sobě bylo pro lovecko-sběračskou skupinu příliš malé. Vzhledem k poměrně výraznému zastoupení surovin z Moravy je pravděpodobné, že region pokračoval právě východním směrem. V případě etnoarcheologických pozorování je obvyklé, že se skupina schází do větší tlupy v teplejším období, obvykle na břehu velké řeky, nebo jezera (*Stoczkowski 1987*). Pro sledovaný region přichází do úvahy především Labe, případně některé ze zaniklých jezer v prostoru západní části východních Čech. V tomto období hojnosti bylo možné nějakou dobu pobýt ve větším shromáždění a utužit vztahy v regionální skupině. Zároveň je velmi pravděpodobné, že se skupinky lovců a sběračů scházely pouze na kratší čas, protože skupina tak velká, aby u ní nedocházelo k degeneraci, by se jen stěží uživila, pokud by zůstávala pohromadě po celý rok.

V případě východních Čech lze uvažovat o tom, že v teplé oblasti na jihovýchod od studovaného regionu, na dnešní Moravě, přežila skupina chladné období a potom se alespoň část vydala směrem na západ, přičemž v jarních a podzimních měsících se patrně zdržovala spíše v nižších nadmořských výškách a je pravděpodobné, že sledovala tahy ryb, resp. zvěře. V teplejších měsících pak lidé možná stoupali i do vyšších nadmořských výšek. V prostředí východních Čech jde pouze o domněnku, ale v případě jiných oblastí se podařilo tuto věc i prokázat. Důvody, proč lidé navštěvovali výše položená místa, mohly být různé. Mohlo jít o pouhou zvědavost, ale také o pronásledování zvěře, které lidi dovedlo do těchto končin. Vzhledem k přítomnosti polských surovin, je možné, že některé skupiny se do Polska ubíraly právě přes hřebeny Orlických hor (*Čuláková 2015*).

V případě výše uvedených příkladů ze všeho nejvíce jde pouze o úvahy. Jak konstatoval např.

M. Jochim (*2003*) ve středoevropském prostoru je toho o mezolitické společnosti známo příliš málo, než aby bylo možné rekonstruovat způsob, jakým fungovala. Etnoarcheologické paralely se pro středoevropské prostředí hledají obtížně. Přesto se těchto úvah nelze zcela vzdát.

Měli bychom vycházet z teze, že lovci a sběrači svou krajinu dokonale znali. Již od středního paleolitu se uvažuje o využití pastí pro lov drobných zvířat (*Wadley 2010*). Tento způsob lovu předpokládá schopnost dobré organizace času i práce, neboť bylo nutné pasti vhodně umístit, jejich umístění obměňovat a také nějak místa označit, aby je pak bylo možné znovu najít. V českém mezolitu je o lovu do pastí možné uvažovat především v případě nalezišť s vysokým zastoupením drobné kožešinové zvěře (*Svoboda ed. 2003*, 53). Ta mohla být nejsnáze ulovena právě tímto způsobem, přičemž nedošlo k poškození kožešiny. Byť pasti nejsou pro období paleolitu a mezolitu obvykle doloženy přímo, plynou z úvah o jejich používání důležité závěry. Pro jejich efektivní využívání je potřebné jich rozmístit v krajině velké množství a je důležitá znalost krajiny, aby se k nim byl člověk schopný vrátit. Podobně fungovaly také vrše, které byly často doplněné o poměrně složitý systém plůtků. Na rozdíl od pastí jsou vrše doložené také přímo, např. z nalezišť v Británii, Finsku, Irsku i Srbsku (*Dinu 2010*; *McQuade – O'Donnell 2007*). Právě námaha spojená s budováním takových systémů předpokládá komplexní přístup k okolnímu prostředí a snahu o jeho efektivní využití. Navíc jde o první náznaky usedlejšího způsobu života po delší době[1], protože zvláště u konstrukcí spojených s využitím vrší je jednorázové používání přinejmenším nepravděpodobné.

Kromě konstrukcí spojených s lovem vypovídají o vztahu ke krajině významně také nálezy objektů spojených s obstaráváním rostlinné potravy. Nejvýraznějším prvkem jsou zásobní jámy, někdy ještě i s obsahem v podobě lískových oříšků (*Verjux 2006*). Tyto však zatím nemáme doloženy ze střední Evropy. Významným prvkem odrážejícím krajně utilitární vztah ke krajině je vypalování vegetace, které snad je doložené také z prostoru Čech (*Cummings 2000*). Nicméně jednoznačné doklady vypalování porostů člověkem bývají vždy částí odborné obce považovány za neprůkazné, protože mohly vzniknout i přírodně (*Vencl ed. 2007*, 129). Pro cílené vypalování porostu lovci a sběrači je dnes obtížné hledat paralely v etnografických pramenech. Vypalování porostů je běžné u populací, které se alespoň částečně věnují zemědělství (*Pospíšil 1997*), ale u čistě lovecko-sběračských populací doloženo není. Nicméně ty dnes žijí v podmínkách, kde prakticky nejsou vhodné porosty k vypalování – arktické/subarktické pásmo, polopouště, pouště (*Jelínek 2006*). Význam vypalování spočívá v tom, že vypovídá mnohé o vztahu populací k okolní krajině. Jednak jasně ukazuje vazbu k místu, ale také je zjevné, že ten, kdo tento postup provozuje, má jasnou představu o tom, co od prostoru kolem sebe očekává. Lidé vědí, že pokud prostor vypálí, bude se tu dařit pro ně užitečným plodinám a tak i když efekt není okamžitý a na výsledek je nutné dlouho čekat, opakovaně prostor kolem sebe vypalují. Právě tento prvek je zjevným podpořením představy, že to, co považujeme za kulturní krajinu, má své kořeny přinejmenším v období mezolitu.

Dále vztah ke krajině odráží i ty doklady, které je možné spojovat s teritoriálním chováním. Jedna věc jsou různé kulturní okruhy, u těch není pravděpodobné, že by šlo o jednotné komunity. Je pravděpodobné, že teritoria konkrétních lovecko-sběračských skupin o nějakých 500 členech byla menší (*Zvelebil 1996*, 153). Teritorialita je v období mezolitu předpokládána, není nijak přímo doložena. Nicméně je vysoce pravděpodobná, protože nejsou známá lovecko-sběračská společenství, která by svá loviště neměla nijak ohraničená (*Jordan 2008*). Dokladem teritoriálního chování jsou ve střední Evropě především nálezy většího množství povražděných jedinců, zvláště pokud jde o průřez všemi věkovými kategoriemi (*Vencl 1982*). Zabitá skupinka mohla vniknout na cizí území, kde byla nemilosrdně pobita. Nebo mohlo jít o skupinu, která se stala obětí silnější komunity při rozšiřování svého teritoria. Z etnografických pramenů je známé, že vysoká míra násilí mezi skupinami byla u lovců mírného pásma běžná, jak je to doloženo hlavně v Severní Americe (*Hoebel 1973*). Archeologické bádání se však musí smířit s tím, že nelze odlišit násilí vnitroskupinové od násilí mezi skupinami (*Vencl 1982*). Jeden ze způsobů jak vyložit tyto násilné projevy, je právě teritoriální chování.

S teritorialitou mohou souviset také značky na stromech, ty jsou však ve střední Evropě doloženy pouze pro období mnohem mladší (*Dreslerová – Mikuláš 2010*). Je však možné, že byly používány také v období mezolitu. Ze severní Evropy jsou známy doklady skalních rytin sloužících jako orientační body (*Sognnes 2001*, 97), proto je možné, že v Evropě takto mohly fungovat právě značky na stromech.

Konečně důležitým prvkem, který je nutno zohlednit, pokud se zamýšlíme nad vztahem člověka ke krajině kolem něj, je samotná poloha tábořišť v krajině. V dobře prozkoumaných regionech, jakými jsou např. severní Čechy, nebo jihozápadní Němec-

[1] Za první doklady usedlého způsobu života je možné považovat některé mladopaleolitické kultury, např. moravský pavlovien (*Svoboda a kol. 2009*, 185), toto usedlé osídlení však bylo vázáno na tahy velké zvěře, zatímco mezolitičtí lidé využívali krajinu kolem sebe mnohem komplexněji.

ko, je možno vyčlenit skupinu tzv. centrálních míst. Tyto polohy se vyznačují vysokou mírou komplexity, opakovaným využíváním a umístěním u výrazných krajinných dominant. V případě severních Čech jde hlavně o větší převisy, často pochopitelně situované u výrazných skalních útvarů (*Svoboda ed. 2003*, 89–91). V případě jihozápadního Německa se tato centrální místa vyskytují hlavně u jezer, např. Pfrunger Ried, Federsee (*Jochim 2006*).

Právě důležitost výrazných míst v krajině je patrně klíčem k pochopení vztahu mezolitiků ke světu kolem nich. Je možné jejich význam vykládat čistě utilitárně, ale vzhledem k tomu, jak kulturní tvor člověk je, do jak velké míry se v našem chování odráží to, v čem jsme vyrostli, jak obtížné je pro nás často do hloubky pochopit jiný možný výklad světa kolem, přijmout byť na chvíli jiné zvyklosti, než jsou ty „naše" …, z těchto důvodů je pravděpodobné, že i když ekonomický význam centrálních míst byl nepochybně důležitý, podílela se na jejich výběru a hlavně utvářela jejich centralitu také složka kulturní.

Jak tedy mezolitičtí lovci a sběrači krajinu kolem sebe vnímali? Co o tom můžeme říct z dostupných dat? I pokud bychom mohli s *T. Ingoldem* (*2000*, 60) tvrdit, že jejich vztah ke krajině se podobal tomu, co víme o lovcích a sběračích dneška a lidé sami sebe vnímali jako integrální součást tohoto světa, je zřejmé, že tento vztah byl složitý a poměrně komplexní. Vztah ke konkrétním místům je patrný hlavně u výraznějších dominant, jako jsou jezera (*Jochim 2006*) nebo výrazné převisy (*Svoboda ed. 2003*, 89–91). Tato místa mají velkou míru komplexity a právě z ní je možné usuzovat na jejich význam. Ten je pochopitelný i dnes, kdy nás mnohé přírodní výtvory svou monumentalitou dovedou ohromit. V případě výrazných vrchů a skalních útvarů lze s tímto účinkem počítat i u minulých populací. U jezer se pak ještě pojí s dobrým zdrojem obživy. Konečně jsou patrné i prvky přímého vztahu k určité konkrétní části krajiny, ať už jde o ne velmi průkazné, ale přítomné projevy teritoriality.

Konečně přístup skupiny k „její" krajině byl mnohdy poznamenán také schopností utvářet si ji podle svých představ, nebýt pouhým pozorovatelem divů přírody, ale jejich přímým tvůrcem. Mezolitický člověk se nepochybně ke krajině kolem sebe vztahoval, avšak činil to jinak než my. Jednou z cest, jak pochopit vnímání světa mezolitického člověka, je nepochybně umění. Správné pochopení a interpretace tohoto prvku je však obtížné a výsledky křehké, přesto právě v obrázcích je nepochybně ukrytý jeden ze stěžejních klíčů, jak vnímat svět v minulosti (*Płonka 2003*, 190). Zatím známe jen vůdčí osy tohoto vztahu, ale zamyšlení nad nimi nám pomáhá pochopit archeologická data, s nimiž pracujeme.

Summary

Article reflect auestion of the relationship between mesolithic people and the world around them. First is mentioned duality of the nature and culture which is deeply rooted in the understanding of the nature how i tis usually presented in archaeological papers. It is not likelly that hunter-gatherer societies have seen the world around them as dual as we do. I tis more probable, that they understood themselves as part of the world around them and they were connected with it much more closelly than we are.

There are two main approaches how archaeology try to trace relationship between people and their environment. At the one hand there archeologists try to figure out how could people exploit the nature without harming it. These models are usually based on the very good knowledge of the natural environment. And through this pattern thea are trying to understand relationship between people in the past and woulrd around them. Second main group of different approaches contains theorethical concepts which are often based in different disciplines and try to apply philosophical, sociological or economical points of view.

From these different views are originating many different models. Here are shown some points of man-nature relationship which are based on the data from central Europe and especially Eastern Bohemia. We could sum up this information and claim that people knew very well the world around them, they were able to use verious sources which were given to them and at the other hand they had seen themselves as an inseparable part of this world.

Literatura

Clarke, D. L. 1972: Models and paradigms in archaeology. In: D. L. Clarke (ed.): Models in archaeology. London, 1–60.

Cummings, G. 2000: FIRE! Accidental or strategic use of fire in the Early Mesolithic of the eastern Vale of Pickering. In: R. Young (ed.): Mesolithic Lifeways. Leicester, 75–85.

Čuláková, K. 2015: Příspěvek k poznání Mezolitického osídlení Čech. Rukopis dizertační práce. Ústav pro archeologii, FF UK, Praha.

Danielisová, A. 2008: Praktické problémy spojené s modelováním pohybu pravěkou kulturní krajinou. In: J. Macháček (ed.): Počítačová podpora v archeologii 2. Brno, 110–119.

Descartes, R. 2003: Meditace o první filozofii. Praha.

Dinu, A. 2010: Mesolithic fish and fishermen of the Lower Danube (Iron Gates). Documenta Praehistorica 37, 299–310.

Dreslerová, D. – Mikuláš, R. 2010: An early medieval symbol carved ona tree trunk: pathfinder or territorialmarker? Antiquity 86, 1067–1075.

Hoebel, E. A. 1973: The Law of the Primitive Man. New York.

Ingold, T. 1993: The Temporality of the Landscape. World Archaeology 25/2, 152–174.

Ingold, T. 2000: The perception of the environment: essays on lielihood, dwelling and skill. London.

Jelínek, J. 2006: Střecha nad hlavou: kořeny nejstarší architektury. Brno.

Jochim, M. 1998: A Hunter-Gatherer Landscape. London.

Jochim, M. 2003: Regionalism in the Mesolithic of Southern Germany. In: L. Larsson (ed.): Mesolithic on the Move. Oxford, 323–330.

Jochim, M. 2006: Settlement variability in the Early Mesolithic of Southwestern Germany. In: C. J. Kind (ed.): After the Ice Age – Settlements subsistence and social development in the Mesolithic of Central Europe. Stuttgart, 175–180.
Jordan, P. 2006: Analogy. In: C. Conneller – G. Warren (eds.): Mesolithic Britain and Ireland: new approaches. Stroud, 83–100.
Jordan, P. 2008: Hunters and Gatherers, In: R. A. Bentley – H. D. G. Maschner – C. Chippindale: Handbook of Archaeological Theories. Plymouth, 447–465.
Kind, C. J. 2006: Settlement and Subsistence in the Mesolithic Sites of Siebenlinden, Southwest Germany. In: S. J. Kind: After the Ice Age – Settlements subsistence and social development in the Mesolithic of Central Europe. Stuttgart, 251–260.
McQuade, M. – O'Donnell, L. 2007: Late Mesolithic fish traps from the Liffey Estuary, Dublin, Ireland. Antiquity 313, 569–584.
Pickard, C. – Bonsall, C. 2014: Mesolithic and Neolithic shell middens in western Scotland: a comparative analysis of shellfish exploitation patterns. In: M. Roksandic – S. Mendonça – S. Eggers – M. Burchell – D. Klokler: The Cultural Dynamics of Shell Middens and Shell Mounds: a worldwide perspective. Albuquerque, 251–353.
Okkonen, J. 2007: Archaeological investigations at the Sami sacrificial site of Ukonsaari in lake Inari. Fennoscandia Archaeologica 24, 29–38.
Płonka, T. 2003: The Portable Art of Mesolithic Europe. Wrocław.
Pokorný, P. 2011: Neklidné časy. Praha.
Pospíšil, L. 1997: Etnologie práva. Praha.
Reybrouck, D. van 2012: From primitives to primates. A history of ethnographic and primatologicel analogies in the study of prehistory. Leiden.
Rozoy, J. G. 1999: Le mode de vie au Mésolithique. In: A. Thévenin – P. Bintz: L'Europe des derniers chasseurs. Épipaléolithique et Mésolithique. Actes du colloque international U. I. S. P. P. Grenoble 1995. Grenoble, 39–50.
Sognes, K. 2001: Prehistoric Imaginery and Landscapes. Oxford.
Stoczkowski, W. 1987: The Mesolithic Society. In: J. K. Kozłowski – S. K. Kozłowski: New in Stone Age Archaeology. Warsaw, 85–114.
Svoboda, J. (ed.) 2003: Mezolit severních Čech. Brno.
Svoboda, J. a kol. 2009: Paleolit Moravy a Slezska. Brno.
Tilley, Ch. 1994: A Phenomenology of the Landscape: places, paths and monuments. London.
Vencl, S. 1982: K otázce zániku sběračsko – loveckých kultur. Problematika vztahů mesolitu vůči neolitu a postmesolitických kořistníků vůči mladším pravěkým kulturám. Archeologické rozhledy 34, 648–694.
Vencl, S. 1990: K otázkám časoprostorových rozdílů v intenzitě paleolitických a mezolitických osídlení ve střední Evropě. Památky archeologické 81, 448–457.
Vencl, S. (ed.) – Fridrich, J. 2007: Archeologie pravěkých Čech 2. Paleolit a mezolit. Praha.
Verjux, C. 2006: Trous de combustion, fosses-dépotoir et autres structures en creux antérieures au Néolithique en Europe. In: M. C. Frére Sautot: Des trous… Structures en cerux pré- et protohistoriques. Montagnac, 457–471.
Wadley, L. 2010: Were snares and traps used in the Middle Stone Age and does it matter? A review and a case study from Sibudu, South Africa. Journal of Human Evolution 58/2, 179–192.
Zvelebil, M. 1996: Farmers our ancestors and the identity of Europe. In: P. Graves-Brown – S. Jones – C. Gamble: Cultural identity and archaeology. London, 145–165.

Mgr. Katarína Čuláková, Ph.D.
Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
E-mail: culakova@arup.cas.cz

Soubor kachlů z hradů Brady a Bradlece u Jičína v severovýchodních Čechách

Assemblage of the stove tiles from the castles of Brada and Bradlec by Jičín in northeastern Bohemia

Pavel Drnovský

Abstrakt
Článek se věnuje vyhodnocení souboru středověkých a raně novověkých komorových kachlů, které byly nalezeny na hradech Brada a Bradlec (okres Jičín). Ačkoliv jde o poměrně malé soubory (celkem 81 ks, 8,9 kg), přineslo jejich zpracování řadu cenných informací. Díky poměrně známé dataci zániku obou sídel (hrad Brada zaniká před rokem 1500, hrad Bradlec před rokem 1600) oba soubory pomáhají s datací souborů z okolních lokalit. Překvapivě působí častý výskyt analogií s nálezy z nedalekého hradu Kumburku.

Abstract
The article is devoted to evaluation the collection of medieval and early moderm period stove tiles, which were founded in castles Brada and Bradlec (district Jičín, northeastern Bohemia). Although it is a relatively small collection (a total of 81 pieces, 8.9 kg), brought their processing range of valuable information. Due to the relatively well-known dating demise of both sites (castle Brada abandonned before 1500, the castle Bradlec before 1600), both collections can help with the date files from neighboring localities. Surprisingly operates frequent occurrence analogies with findings from a nearby castle Kumburk.

Klíčová slova: severovýchodní Čechy – středověk – kachle – novověk – hrady
Key words: Northeastern Bohemia – Middle Ages – stove tiles – Early Modern Period – castles

Úvod

V jičínské kotlině vzniklo v průběhu vrcholného středověku hned několik šlechtických sídel (např. Železnice, Kumburk, Veliš, Brada a Bradlec). Bohužel se z většiny z nich dochovaly do dnešních dnů pouhé zlomky z jejich původní podoby. Přírodní podmínky, snadný zisk stavebního materiálu, či dokonce cílená demolice vykonaly během staletí svou práci. Díky svým dominantním polohám, na kterých byly založeny, vábily zříceniny těchto hradů romantiky a amatérské badatele již od druhé poloviny 19. století. Především díky jejich činnosti se do sbírek místních muzeí dostal pestrý archeologický materiál. Vyhodnocením středověkých a raně novověkých kachlů ze dvou od sebe nepříliš vzdálených sídel se bude věnovat následující text (*obr. 1*: 1).

Stručná historie hradu Brada a nástin vývoje jeho stavební podoby

Predikát, ve kterém se poprvé objevilo jméno sídla *Brada,* užil v roce 1258 Načerat, syn Pakoslava z rodu Načeraticů (též Hronovici), kdy je uváděn jako svědek na listině krále Přemysla Otakara II. (*Sedláček 1887*, 265). Již roku 1261 vystupuje Načerat opět jako svědek na královské listině (*Úlovec 1996*, 9–10). V roce 1263 je poprvé zmíněn i český název sídla, když opět Načerat (zmíněn společně s bratrem Hronem z Náchoda) figuruje jako svědek na královské listině (*Sedláček 1887*, 265). Jeho syn Léva však o sídlo i jiné statky (Jičín, Konecchlumí) přichází v roce 1304, kdy je král Václav II. směnil za Štítary, vesnici na Královéměstecku, dnes zaniklou (*Sedláček 1887*, 265), v této zprávě se prvně výslovně zmiňuje Brada jako hrad (*castrum*). V královských rukou zůstává

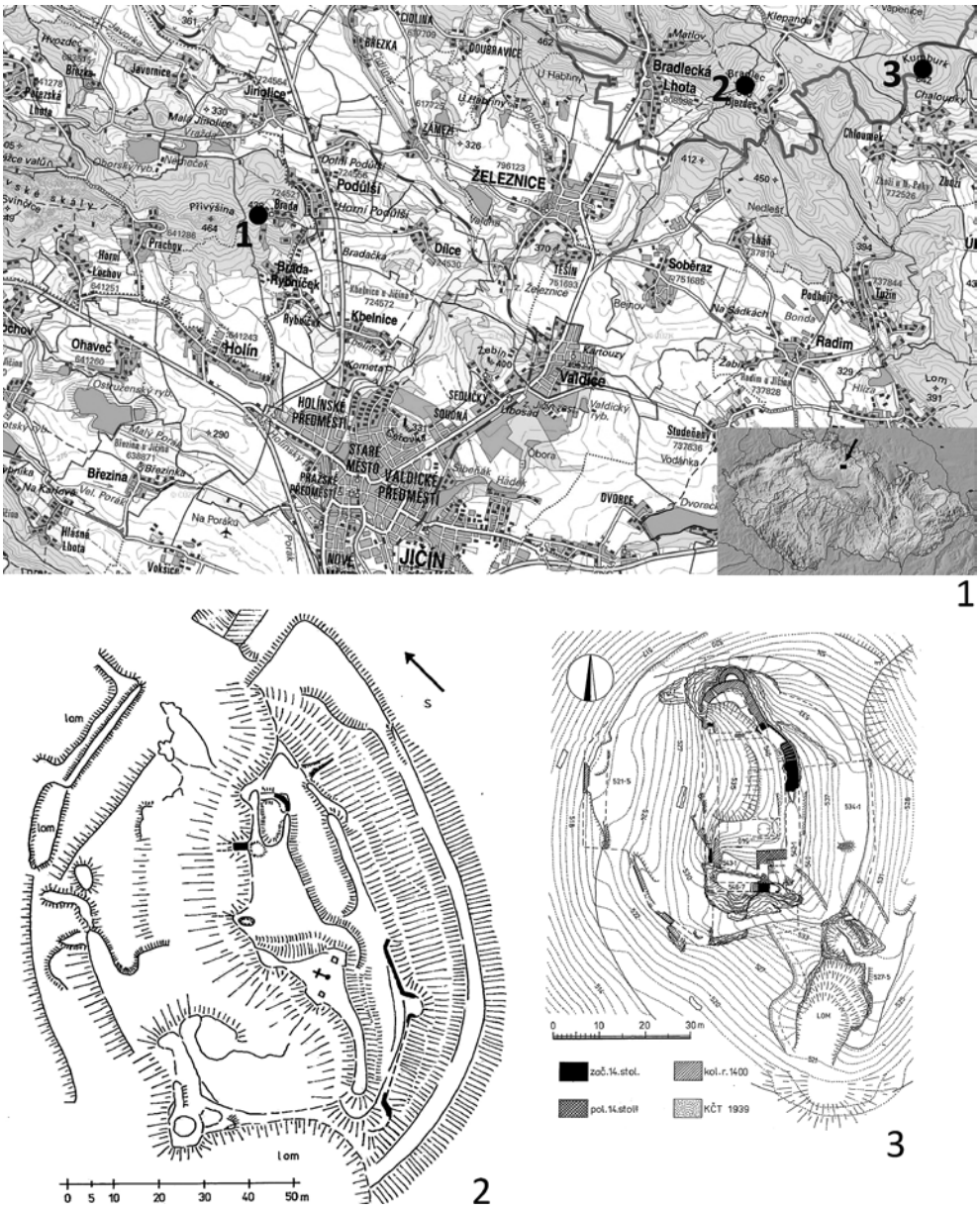

Obr. 1 1 Poloha hradu Brada (1), Bradlec (2) a Kumburk (3); 2 Půdorys hradu Brada (*Úlovec 1996*, 17, obr. 5); 3 Půdorys hradu Bradlec (*Tomíček* – Úlovec *2002*, 230, obr. 11). – *Fig. 1* 1 Location of Brada Castle (1), Bradlec Castle (2) and Kumburk Castle (3); 2/Layout of the castle Brada (*Úlovec 1996*, 17, obr. 5); 3 Layout of the castle (*Tomíček* – *Úlovec 2002*, 230, fig. 11).

Brada až do doby panování krále Jana Lucemburského, kdy se patrně jako zástava dostává do rukou Vartenberků (*Ulrychová 2006*, 318). Lze předpokládat, že sídlo tím ztrácí správní funkci, které se ujímá nedaleký hrad Veliš, jež rovněž patřil příslušníkům tohoto rodu (společně s městem Jičínem). Vartenberkové drželi Bradu až do roku 1434, kdy hrad přechází do rukou Machny z Veselé (*Sedláček 1887*, 266). Již roku 1438 se ale dostává do držení Haška z Valdštejna (*Úlovec 1996*, 14), který ho posléze roku 1452 postupuje Markvartovi z Labouně, díky této směně se sídlo opět stává centrem samostatného panství (*Ulrychová 2006*, 318). Jeho syn Otík prodal Bradu někdy před rokem 1482 Mikuláši Lickovi z Ryzemburka, kvůli čemuž hrad opět ztrácí svou sídlení funkci, protože nový majitel na hradě nesídlil (*Sedláček 1887*, 266). Když okolo roku 1500 prodával celé bradské panství Mikuláši Trčkovi z Lípy, je hrad zmíněn jako pustý (*Úlovec 1996*, 14). O dvanáct let později se o Bradě opět píše jako o hradu zbořeném (*Úlovec 1996*, 14). Lze tedy předpokládat, že hrad začal postupně pustnout během vlastnictví Licka. Písem-

né prameny nám tedy poměrně přesně datují vznik i zánik hradu, dále se díky výčtu vsí během prodeje bradského panství dovídáme i rozsah jeho správního okruhu.

Do dnešních dnů se bohužel z hradu dochovaly pouze skromné pozůstatky (*obr. 1*: 2). Je pravděpodobné, že hradní zdivo posloužilo jako vhodný zdroj stavebního materiálu. V samotném okolí hradu pak probíhala v 19. a 20. století těžba pískovce. V roce 1866 bylo na místě hradu zřízeno rakouské dělostřelecké postavení. Jako upomínku na tuto událost zde byl v roku 1891 vztyčen kříž a po jeho stranách sochy sv. Petra a Pavla (*Ulrychová 2006*, 318).

Z výše uvedených důvodu je proto nesnadné blíže poznat stavební podobu hradu. Místo založení se nachází na jednom z nejvýchodnějších výběžků Prachovské pahorkatiny. Rozsah sídla lze určit na základě viditelných terénních pozůstatků zbytků opevnění. Areál hradu měl zhruba oválný půdorys poměrně velkých rozměrů (cca 120 na 65 m), vstup do hradu vedl patrně od severu, ale tato část je dnes již zničená lomem (*Fišera 1988*, 127). Bližší poznatky o podobě jádra hradu z 13. až 15. století nejsme schopni ze současného stavu poznat. Důležité jsou Liebscherovy kresby vytištěné v rámci Sedláčkova díla, kdy jádro hradu ještě nebylo tolik poničené těžbou pískovce (cf. *Sedláček 1887*). Je pravděpodobné, že s dobou majitele Markvarta z Labouně lze spojit výstavbu hradební zdi s půlkruhovými baštami (*Úlovec 1996*, 21), ze kterých se však do dnešních dnů dochovaly pouze torza tři z nich.

Stručná historie hradu Bradlec a nástin vývoje jeho stavební podoby

Hrad Bradlec byl patrně založen Havlem Rybou, členem rodu Markvarticů. Prvně se po něm píše v roce 1322, kdy byl společně s bratrem Havlem z Lemberka pohnán před soud Vokem z Rotštejna (RT I, 59). Již roku 1325 se však po něm píše Markvart z Jíkve, a to opět v souvislosti s půhonem Voka z Rotštejna (RT I, 65). Během poloviny 14. století se sídlo dostalo do rukou Půty z Turgova (*Sedláček 1887*, 196). Na přelomu 14. a 15. století vlastnili hrad páni rodem z Jenštejna, poprvé se jako majitelé připomínají roku 1391bratři Pavel a Václav z Jenštejna (*Tomíček – Úlovec 2002*, 218). Bradlec pak vlastnil Pavel společně s Železnicí a Starými Hrady (Suchou) sám až do roku 1420, kdy zemřel (*Sedláček 1887*, 196). Jeho syn Václav vedl společně s bratry drobnou válku proti Václavu IV., ten proti němu vyslal roku 1417 vojsko a hrad společně s nedalekou Lomnicí dobyl, Bradlec pak daroval manželce Žofii (*Tomíček – Úlovec 2002*, 219). Tímto se sídlo dostalo do královských rukou, avšak již roku 1421 hrad dobyl Čeněk z Vartenberka (*Sedláček 1887*, 196). Tato držba však nebyla potvrzena a roku 1429 jej císař Zikmund (po smrti královny Žofie) věnoval Hynku Krušinovi z Lichtenburka, který v této době držel i nedaleký hrad Kumburk, ve stejné době se však po Bradleci píše i Mikuláš z Valdštejna (*Ulrychová 2006*, 317). V této době tedy není jisté, kdo se sídlem ve skutečnosti disponoval. V roce 1442 počítá *A. Sedláček* (*1887*, 196) s tím, že byl Bradlec znovu dobyt. Někdy okolo roku 1450 drží sídlo páni z Mečkova, jako první se po něm píše Vilém právě v roce 1450, kdy táhl proti Míšňanům (*Tomíček – Úlovec 2002*, 220). Do konce 15. století stále docházelo ke změnám majitelů, až jej na počátku 16. století získaly Valdštejnové. Je pravděpodobné, že hrad vlastnil již Jan z Valdštejna (zemřel 1506), po Bradleci se však s jistotou píše až jeho syn Jiřík roku 1510 (*Sedláček 1887*, 197). Jiříkův syn Albrecht z Valdštejna však hrad i jiné statky roku 1539 prodal a Bradlec se tak dostává do rukou Mikuláše Trčky z Lípy a posléze roku 1540 do vlastnictví jeho syna Viléma Trčky z Lípy (*Tomíček – Úlovec 2002*, 220). Lze předpokládat, že Trčkové, kteří vlastnili v okolí několik významnějších sídel (Jičín, Veliš a Kumburk – pod jehož panství se Bradlec dostal) přestali mít o Bradlec zájem a postupně chátral. Roku 1608 je během prodeje kumburského panství zmíněn již jako pustý (*Sedláček 1887*, 197).

Hrad Bradlec by vystavěn na dvou čedičových sloupech, které byly spojeny úzkým obloukovitým hřebenem (*obr. 1*: 3). Místo tedy bylo samo o sobě dostatečně přírodně chráněno. Pouze od jihu musel být pozvolnější svah přetnut příkopy a valy. Na západním čedičovém sloupu vyrostla velká čtvercová věž, která byla na jižní straně spojena hradbou s východní částí hradu, kde vyrostl palác, který byl na rozdíl o zbytku staveb postaven z pískovcových kvádrů. Zevrubný přehled složitého stavebního vývoje přináší studie *T. Tomíčka* a *J. Úlovce* (*2002*), která vychází z pečlivého terénního průzkumu.

Nálezy kachlů z hradů Brady a Bradlece

Obecná charakteristika, nálezové okolnosti a uložení

Ani na jednom z hradů neproběhl doposud vědecky vedený archeologický výzkum. Obě zříceny zato přitahovaly pozornost amatérských badatelů, přibližně od závěru 19. století, stejně jako jiné pozůstatky hradů v této oblasti (Veliš, Kumburk, šlechtické sídla v Českém ráji). Výsledky jejich činnosti, v podobě nestratifikovaných nálezů bez bližších nálezových okolností, budou předmětem studia tohoto textu. Krom výše uvedených výkopů pro-

běhly na obou lokalitách ještě na sklonku 80. a na počátku 90. let povrchové průzkumy, které přinesly menší soubory stolní a užitkové keramiky vrcholně středověkého stáří.

Nálezy zpracované v této studii se nachází převážně v depozitáři Regionálního muzea a galerie v Jičíně. Tato instituce spravuje i sbírku, jež se kdysi nacházela v Muzeu v Železnici. Menší část artefaktů z Bradlece se dochovala v depozitáři Městského muzea v Lomnici nad Popelkou. Jak již bylo uvedeno, neznáme bohužel jejich přesnější nálezové okolnosti. Lze předpokládat, že nálezci preferovali během svých výzkumů právě čelní vyhřívací stěny komorových kachlů pro svou větší sběratelskou hodnotu. O této skutečnosti svědčí i nepatrný podíl jiných keramických nálezů. V depozitářích muzeí se kromě zlomků kachlů nachází z obou lokalit i menší soubory kovových nálezů, jejich vyhodnocení bude však součástí jiné studie.

Brada

Soubor zlomků kachlů z hradu Brady tvoří celkem 51 ks (5975 g), z nichž 38 střepů tvoří části komorových kachlů, zbytek představují části nádobkových kachlů. Nádobkové kachle (13 ks) se až na jednu výjimku dochovaly pouze ve velmi fragmentárním stavu. Ve všech případech jde o horní zakončení kachlů. Okraje jsou ve většině případů pouze vodorovně seříznuté. Všechny pochází z jedinců se čtvercovým ústím. Vnitřní výzdoba byla tvořena lištou a vnější strana byla doplněna o vývalkovou šroubovici. Jak bylo uvedeno, z tohoto typu kachlů se dochovaly pouze zlomky, výjimku tvoří téměř kompletně dochovaný nádobkový kachel s pravoúhlým ústím a nízkou komorou (ústí: 197 × 195 mm, výška: 152 mm, váha 1152 g). Okraj kachle je rovněž pouze vodorovně seříznutý, na vnitřní straně se nachází lišta. Na plášti kachle se kromě vývalkové šroubovice dochoval i poměrně mohutný zbytek mazanice, na kterém se v dobrém stavu zachoval otisk šroubovice sousedního kachle (*obr. 2*: 1). Výpal všech zlomků je oxidační, přičemž barva střepu se pohybuje v odstínech oranžové, vyjma zmíněného jedince, jehož barva je spíše béžová.

V depozitářích se podařilo dohledat celkem 38 ks komorových kachlů (4502 g). Jak již bylo uvedeno, většinou jde o části čelních vyhřívacích stěn (dále ČVS). Fragmenty komor se dochovaly pouze v několika málo případech (4 ks). Výpal všech kachlů je oxidační a dosahuje opět odstínů okrové barvy. Hmota střepů je z jemného materiálu doplněného křemičitým pískem. Povrchová úprava všech ČVS byla ponechána v režné podobě, pouze jeden střep byl překryt bílou engobou. Na vnitřních stranách ČVS se často objevují stopy po vymačkávání do formy (otisky prstů, popřípadě otisky látky) a stěny jsou začazené.

Obr. 2 1 Kompletní nádobkový kachel z hradu Brada. – *Fig. 2* 1 Pot-shaped stove from Brada castle.

Mezi zlomky ČVS se podařilo rozpoznat celkem 9 motivů. I přes nízký počet se zde v něm nachází hlavní ikonografické skupiny námětů (náboženské, světské, heraldické a ornamentální). Námět s náboženskou tématikou je zastoupen pouze jedním výjevem (*motiv BA 1*). Je zde zachycen zlomek části těla okřídlené postavy držící mluvící pásku (*obr. 3*: 1). Podle analogie z hradu Kumburku a jiných lokalit (*Drnovský 2015*, 398, pol. 6; *Pavlík – Vitanovský 2004*, 336, pol. 205; *Hazlbauer 1998*, 142, obr. 85) je zřejmé, že nejde o anděla, ale o evangelistu Matouše. Skupinu světských námětů tvoří tři motivy. V prvním případě je na zlomku ČVS vyobrazena dvojice loveckých psů (*motiv BA 2*); (*obr. 3*: 2). Sice se dochovala pouze přední část obou psů, ale podle analogie opět z hradu Kumburku je zřejmé, že byla doprovázena psovodem (*Drnovský 2015*, 400, pol. 23). Podobné scény známe i z jiných lokalit, například ze Sedlčan, či Malé Strany (*Vařeka 1997*, 402; *Zavřel 1998*, 219). Další dva motivy (*BA 3* a *4*) znázorňují turnajovou scénu a s největší pravděpodobností spolu souvisí a byly součástí jednoho tělesa kachlových kamen, neboť se až na drobnosti jedná o zrcadlově shodné motivy rytíře na koni se zdviženým kopím, doprovázeného psem. Motiv BA 3 zachycuje rytíře vyrážejícího doleva (*obr. 3*: 4), zatímco motiv BA 4 zpodobňuje rytíře jedoucího doprava (*obr. 3*: 5). Přiřazení scény k turnajovým a ne bojovým umožňuje zakončení kopí, které je typicky turnajové. Analogický motiv pochází z hradu Kumburku (varianta doprava i doleva, *Drnovský 2015*, 399–400, pol. 18, 19), dále pak z hradu Hrubá Skála (varianta doprava, *Tomášková 1999*, 38, tab. 3: 3), hradu Rýzmburku (varianta doleva); (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 894, pol. 6) a Starých Hradů (varianta doprava i doleva); (*Pavlík 2006*, 6). Jediným podstatným rozdílem mezi variantou jezd-

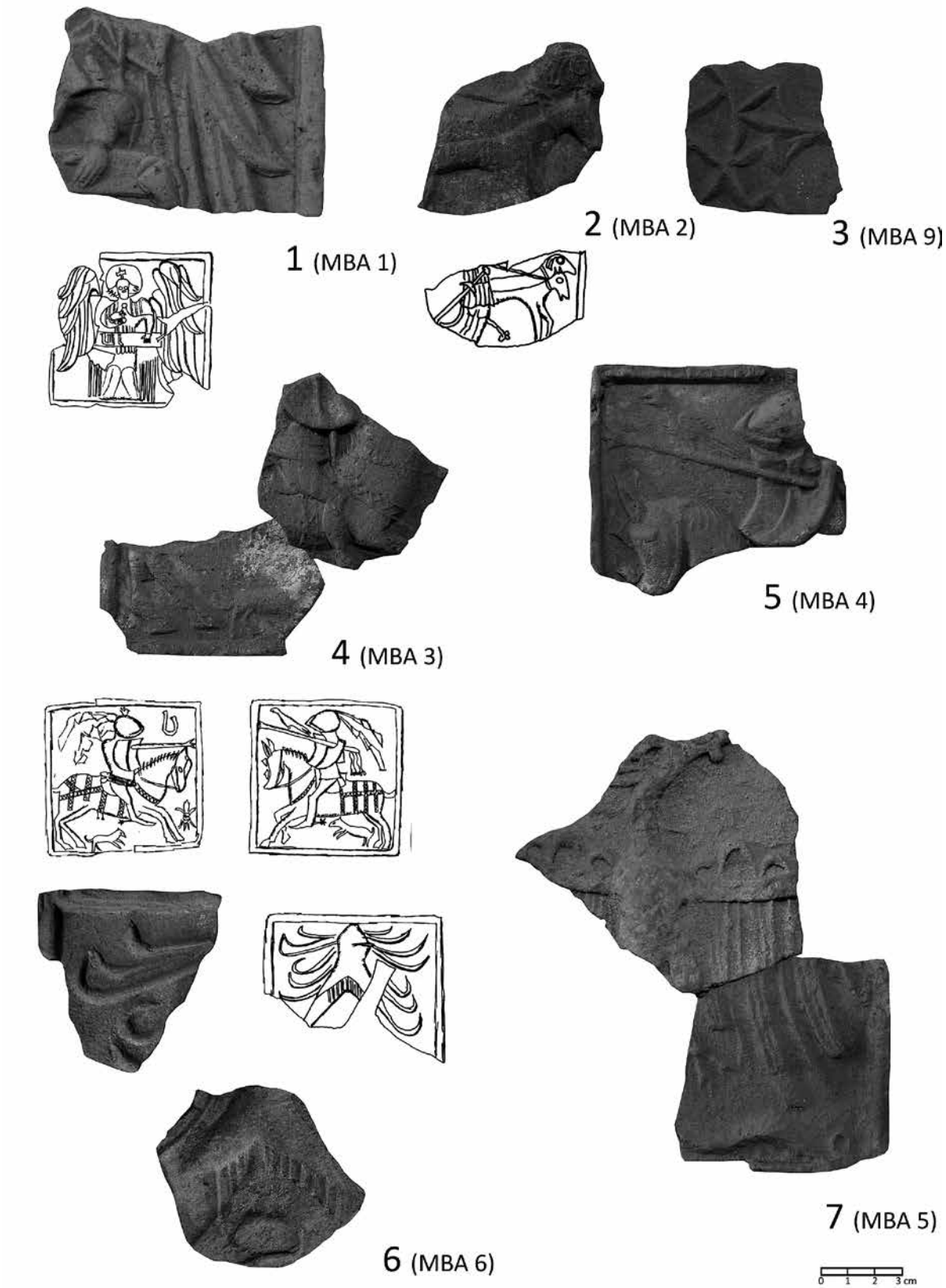

Obr. 3 1–7 Kachle. Kód v závorce odkazuje na katalog motivů. Č. 4, 6 a 7 rekonstruovány z více jedinců. Miniatura u č. 1 – analogie pocházející z hradu Kumburk (kresba autor); Miniatura u č. 2 – analogie pocházející z hradu Kumburk (kresba autor); Miniatura u č. 4 – analogie pocházející z hradu Kumburk a Hrubá Skála (kresba autor). – *Fig. 3* 1–7 Stove tiles. The code in brackets refers to the catalogue of motifs. The miniatures in the pictures are analogy with artefacts from Kumburk castle and Hrubá Skála castle (drawings author).

ce doprava a doleva se nachází v horním rohu ČVS blízko ukončení kopí. Na variantách doprava sedí na kopí pták, zatímco jezdec vyrážející směrem doleva má nad koncem kopí umístěné gotické písmeno.

Heraldické motivy jsou zastoupeny dvěma výjevy. V prvním případě se dochovala část korunované orlice (*motiv BA 5*); (*obr. 3*: 7). Analogie opět pochází z hradu Kumburku (*Drnovský 2015*, 400, pol. 39) a hrudu Orlíku u Humpolce (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 397, pol. 862). Druhý motiv (BA 6); (*obr. 3*: 6) se dochoval pouze ve dvou malých zlomcích. Podle analogií, které pochází z hradu Kumburku (*Drnovský 2015*, 402, pol. 45), Miletína (nepublikováno) a hradu Rýzmburku (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 895, pol. 11), lze ve fragmentech rozpoznat výjev, který tvořila kolčí přilba s bohatě provedenými fafrnochy, pod kterou byl umístěn šikmo postavený štít.

Počtem fragmentů (26 ks) je nejvíce zastoupen motiv BA 7, který se podařilo rekonstruovat téměř celý včetně komory (*obr. 4*: 1). Jedná se o římsový korunní kachel obdélného formátu. ČVS je zdobena dvěma pseudonápisy, které jsou oddělené rostlinou rozvilinou. Kachel je ukončen stupňovitými stínkami cimbuří. Komora byla kuželovitá s oválným vyhřívacím otvorem. V plášti komory se dochovaly záchytné otvory čočkovitého a oválného tvaru. Analogie pochází opět z nedalekého Kumburku (*Drnovský 2015*, 402, pol. 49). Římsový korunní kachel na sobě nese další ornamentální výjev (*motiv BA 8*); (*obr. 4*: 4). Jde o téměř kompletní ČVS, která je zdobena hrozny vinné révy, jež jsou odděleny dvěma diagonálními pruty, obdobný motiv pochází z Mladé Boleslavi (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 181, pol. 1277). Zbývající motiv BA 9 se nepodařilo blíže určit, mohlo by jít o část heraldického, nebo ornamentálního výjevu (*obr. 3*: 3).

Bradlec

Z hradu Bradlece pochází celkem 30 ks kachlů (2930 g). Jde tedy o méně početný soubor, než v předchozím případě, přesto je kolekce bohatší na motivy (celkem 18), ale i různorodější, co se týče časového zařazení jednotlivých kachlů. V souboru se opět nachází i sedm zlomků z nádobkových kachlů. Jde o vodorovně seříznuté okraje, které měly pravoúhlé ústí. Výpal byl rovněž oxidační a barva střepu se pohybovala v odstínech okru. Komorové kachle (23 ks, 2715 g) jsou taktéž zastoupeny především zlomky ČVS. Z hlediska technologie byl výpal vždy oxidační, vlastnosti keramické hmoty jsou obdobné s předchozí kolekcí. Povrchová úprava všech střepů zůstala režná, až na tři výjimky (*motiv BC 3, 7* a *11*). Na vnitřních stranách je opět dochován postup při vmačkávání keramického těsta a očazení spojené s využitím kachlů.

Z výjevu zachycující Klanění tří králů se dochovala pouze část střechy a zlomek koruny Panny Marie (*motiv BC 1*); (*obr. 4*: 3), právě díky němu můžeme motiv s jistotou zařadit a neuvažovat o jiných alternativách (např. hrnčíři). Za zmínku stojí zajímavost, že koruna Panny Marie nebyla umístěna do svatozáře, tak je to obvyklé v jiných případech (cf. *Pavlík – Vitanovský 2004*, 37–38). Mezi skupinu náboženských motivů lze (podle vyobrazených postav) zařadit i motiv BC 12, i když náš výjev tuto kategorii přesahuje do oblasti profánní, neboť patrně vyjadřuje politický postoj objednavatele (viz celkové zhodnocení). Na zlomku ČVS se dochovala část poprsí biskupa v ornátu s rukou (*obr. 4*: 5). Podle analogie z tvrze Suchá (dnes zámek Staré Hrady) můžeme doplnit zbytek motivu (*Pavlík 2006*, 7). Na ČVS se nacházely dvě postavy, první byl papež (podle tiáry a klíče jako symbolu Petrova nástupce), druhým byl (arci)biskup (podle ornátu a berly). Výjev patrně zachycuje moment intronizace.

Motiv BC 2 zobrazuje českého lva umístěného do štítu, který byl po obvodu lemován geometrickým ornamentem, jež je tvořen plastickým vývalkem (*obr. 5*: 3). Totožný výjev je znám i z hradu Kumburku (*Drnovský 2015*, 400, pol. 36) a České Lípy (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 393, pol. 817). Heraldický námět zdobí i fragment s dochovanou částí císařského orla umístěného do medailonu tvořeného prutem a perlovce (*motiv BC 3*). Orel drží v pařátu meč, plocha ČVS byla překryta bílou engobou (*obr. 5*: 2). Erb Starého města Pražského, umístěný do štítu, nese zlomek ČVS, na jehož vnitřní straně se velmi pěkně dochoval otisk textilie (*motiv BC 4*); (*obr. 4*:2). Světské výjevy jsou zastoupeny vojenskými náměty. V prvním případě se jedná o skupinu nejméně tří pěších bojovníků (*motiv BC 06*); (*obr. 4*: 6). V těchto zobrazení bývají nejčastěji spatřování husité (cf. *Pavlík – Vitanovský 2004*, 98). Z dalšího motivu (*BC 05*) se dochovala pouze spodní část jedné postavy vyzbrojená mečem (*obr. 4*: 7). Přiřazení k přechozímu motivu není možné, protože se neshoduje profil okrajových lišt.

Na rozdíl od předchozího souboru se v nálezech z Bradlece vyskytuje větší množství římsových kachlů. V prvním případě jde o téměř kompletní tvar, kterému chybí pouze zadní část pláště komory (*motiv BC 07*); (*obr. 5*: 1). ČVS nese výzdobu v podobě ornamentálních vegetačních motivů, které jsou tvořeny rozvilinami a úponky, umístěnými do perliček. Vršek kachle je ukončen cimbuřím, pod kterým je umístěn pseudonápis. Totožný nález pochází opět z Kumburku (*Drnovský 2015*, 406, pol. 111). Ostatní římsové kachle již nesou ornamentální geometrickou výzdobu. Motiv BC 09 je tvořen sítí kosočtevrců, které byly ohraničeny tenkými pruty s půlkruhy (*obr. 5*: 4). Podle analogií ze Starého Bydžova, tvrze

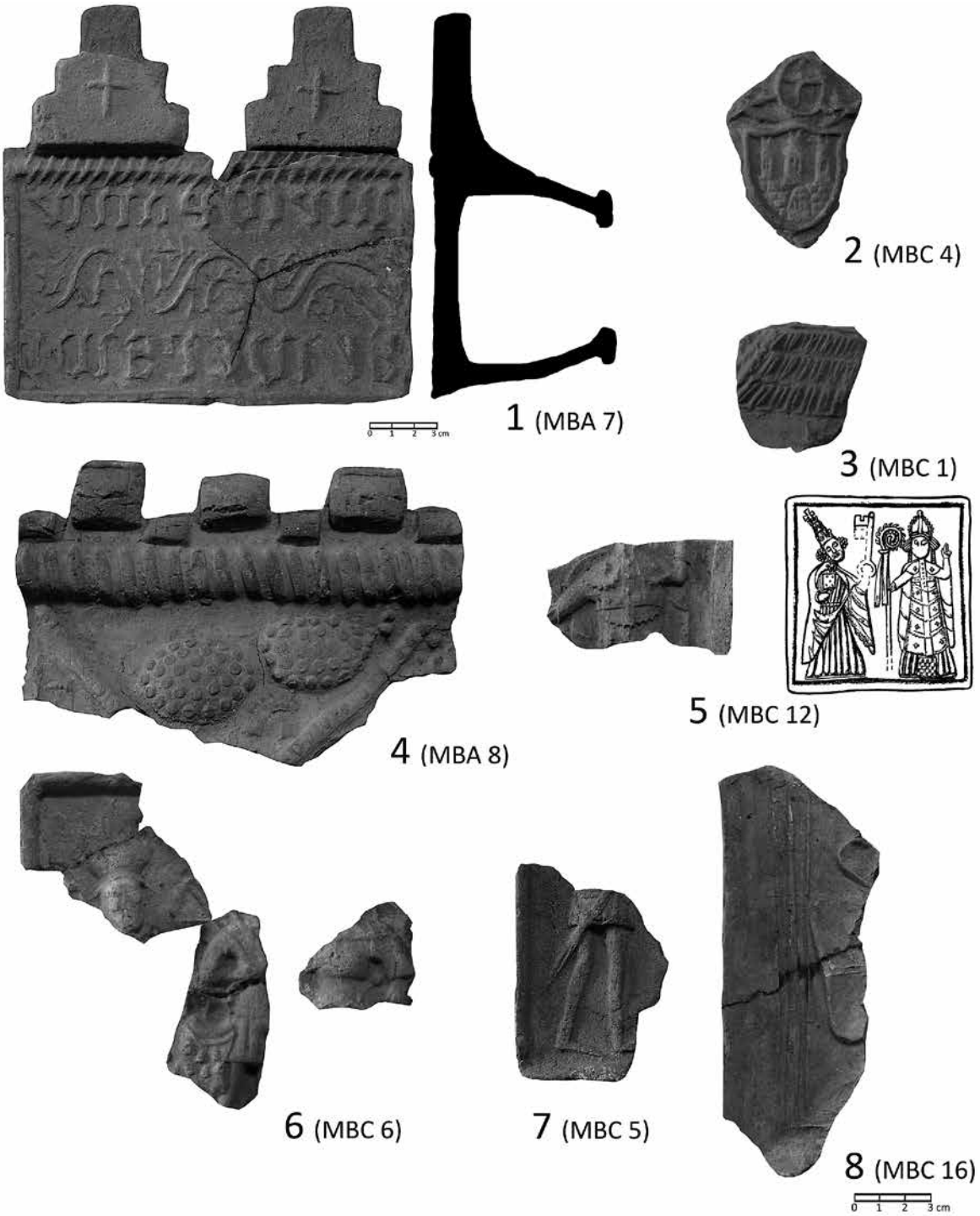

Obr. 4 1–8 Kachle. Kód v závorce odkazuje na katalog motivů. Č. 1 a 6 rekonstruovány z více jedinců. Miniatura u č. 5 – analogie pocházející z tvrze Suchá (*Pavlík 2006*, 5, obr. 6) – *Fig. 4* 1–8 Stove tiles. The code in brackets refers to the catalogue of motifs. The miniature in the pictures 5 is analogy with artefact from Suchá castle (*Pavlík 2006*, 5, fig. 6).

v Bříšťanech a hradu Kumburku můžeme doplnit, že šlo o korunní kachel ukončený cimbuřím (*Burgert 2006*, 187; *Drnovský 2015*, 402, pol. 57). Oproti tomu motiv BC 10 vytvářel slepou kružbu, jež byla rovněž od cimbuří oddělena provazcem (*obr. 5*: 6). Shodný námět pochází z Kumburku (*Drnovský 2015*, 402, pol. 50) a obdobný pak z Prahy (*Richterová 1982*, 50, pol. 387, tab. 65:2). Ve zlomku ČVS, který tvoří především okrajová lišta lze na základě okrajů okvětních lístků rozpoznat pětilistou rozetu (*motiv BC 16*); (*obr. 4*: 8). Podobný námět pochází z hradu v Javorníku (*Menoušková – Měřínský 2008*, 145, pol. 461).

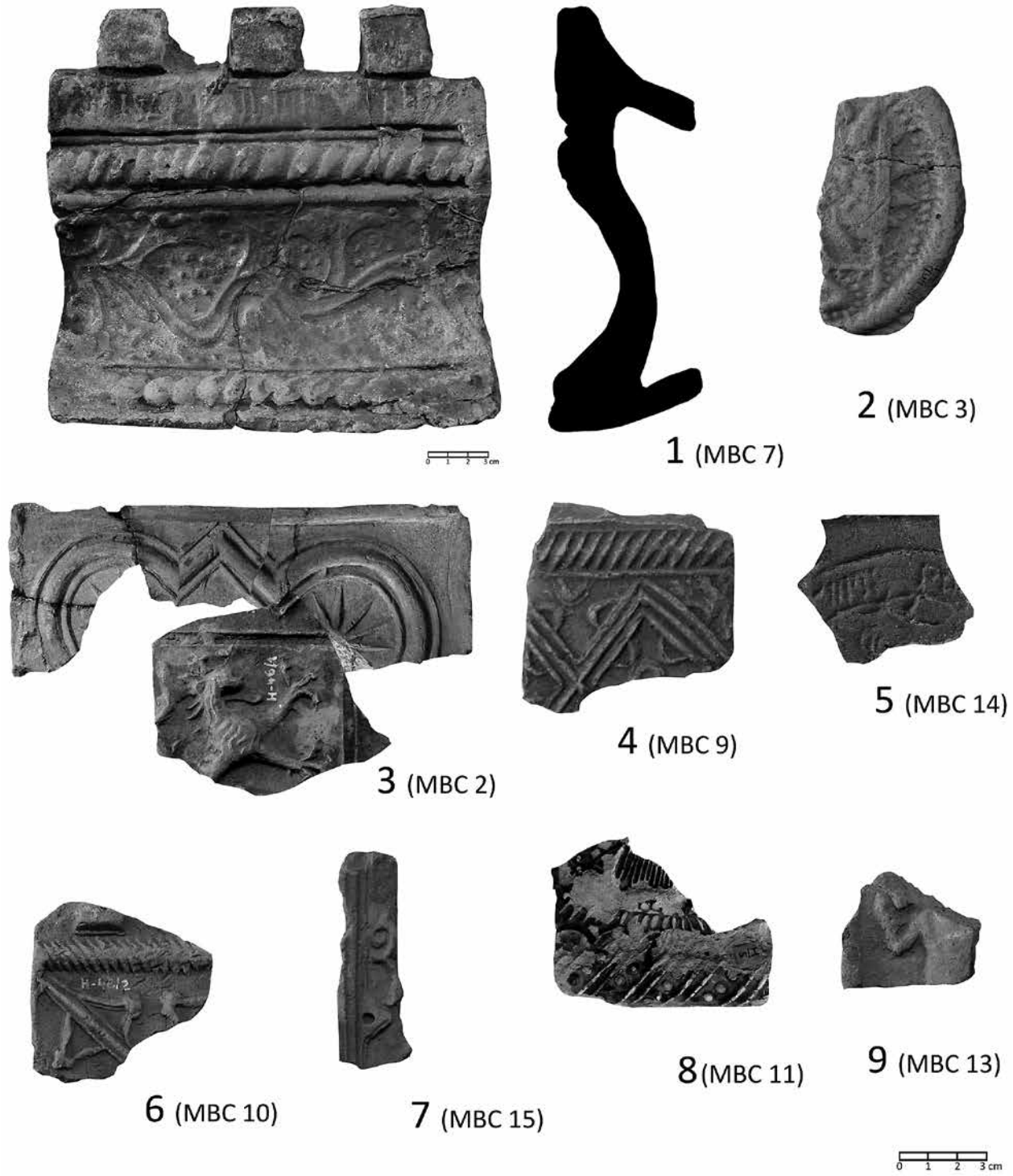

Obr. 5 1–9 Kachle. Kód v závorce odkazuje na katalog motivů. Č. 3 rekonstruován z více jedinců. – *Fig. 5* 1–9 Stove tiles. The code in brackets refers to the catalogue of motifs.

Jediný kachel s povrchem upraveným glazurou nese spodní část portrétního výjevu (*motiv BC 11*); (*obr. 5*: 8). Ačkoliv se dochoval pouze prutový vývalek a spodní část nepříliš čitelného motivu, leze díky analogiím (např. Praha) ztotožnit kachel s dobově oblíbenými portrétními římsovými kachli (*Richterová 1982*, 53, pol. 351, tab. 62: 3). Ostatní zlomky ČVS se dochovaly pouze v menších zlomcích, takže nelze s jistotou určit jejich námět. Ve třech případech jde především o části okrajových lišt s menší částí ČVS (*motiv BC 8, 15* a *17*). Naopak motiv BC 13 nese část postavy, vytvořené velice nekvalitním provedením

(*obr. 5:* 9). Z posledního motivu BC 14 se dochoval pouze kruhový medailon s blíže neurčeným námětem (*obr. 5*: 5).

Celkové zhodnocení souboru

Ačkoliv nejsou obě kolekce příliš početné (celkem 81 ks, 8905 g) nabízí při svém rozsahu poměrně bohatou škálu námětů (celkem 27 motivů). Limitem bohužel zůstává absence jakýkoliv nálezových okolností (především stratigrafie a přesnější lokalizace v rámci obou sídel). Po stránce technologie jsou oba soubory totožné a homogenně působí i fragmenty nádobkových kachlů. Výhodou obou lokalit je poměrně přesně známý zánik obou sídel. Hrad Brada je uváděn jako pustý již k roku 1500 a existence nedalekého Bradlece patrně nepřesáhla rok 1600. Chronologické zařazení kachlů z Brady vyhovuje svědectví písemných pramenů, neboť z hlediska způsobu ztvárnění reliéfů ČVS lze všechny motivy zařadit do průběhu 15. století. V podobné situaci se nachází i hrad Bradlec. Za nejmladší motiv z tohoto sídla lze považovat portrétní zeleně glazovaný kachel, jež se hlásí do 1. poloviny 16. století. Výrazná absence námětů zařaditelných do 16. století z Bradlece naznačuje jeho postupný ústup do pozadí, když lze předpokládat, že během tohoto století hrad již neplnil svou sídelní funkci.

Je s podivem, že na obou od sebe nepříliš vzdálených hradech (zhruba 6 km) se nenalezly shodné motivy. O to více je překvapující, jak často se na Bradě a Bradleci objevují motivy, které mají přímé analogie v souboru kachlů pocházející z nedalekého hradu Kumburku (2,5 km od Bradlece, 8,6 km od Brady). Mezi devíti motivy z Brady má na Kumburku přímé analogie sedm výjevů a mezi osmnácti motivy Bradlece pak čtyři. V průběhu 14. století vlastnili hrad Kumburk páni píšící se z Kumburku, což byla větev příbuzná s Vartenberky, kteří ve stejné době vlastnili Bradu (*Sedláček 1933*, 177). Znovu měly obě sídla společného majitele až na počátku 16. století, kdy je vlastnili Trčkové z Lípy. Tehdy však byla Brada již opuštěná. Bohužel většina shodných motivů spadá na základě svého provedení spíše až do průběhu 15. století, kdy majitelé obou lokalit byli odlišní. Hrad Bradlec a Kumburk měly stejného pána v průběhu 1. poloviny 15. století, kdy je vlastnil Hynek Krušina z Lichtenburka, není však jisté, jakým způsobem vypadalo držení Bradlece, neboť se ve stejné době po něm píší i jiní šlechtici. Oba hrady vlastnili pak opět Tečkové z Lípy, kachle hlásící se do 2. poloviny 16. století však nejsou na hradě Bradlec přítomny (na rozdíl od Kumburku), což svědčí o možném nezájmu Trčků o tuto sídlo.

Pozornost si zaslouží motiv BC 12 se zachycující moment intronizace (arci)biskupa. Z písmenných pramenů víme, že hrad Bradlec vlastnili na přelomu 14. a 15. století příslušníci rodu z Jenštejna. Bratr Pavla a Václava byl pražský arcibiskup Jan z Jenštejna (ve funkci 1379–1396, zemřel roku 1400). Všichni bratři pak využívali též přídomku z Bradlece a Suché (dnes Staré Hrady u Libáně), kterou rovněž vlastnili (*Špráchal 2002*, 5–6). Je tedy více než pravděpodobné, že postavu církevního hodnostáře lze ztotožnit s postavou pražského arcibiskupa Jana. Jak již bylo uvedeno výše, analogický motiv pochází i ze sídla Suchá. Zůstává otázkou, zda byla forma zhotovena u příležitosti jmenování Jana (1379), nebo zda ve výjevu máme spatřovat pozdější spory biskupa s králem Václavem IV. Janův synovec Václav sídlící na Bradleci dokonce vedl společně s bratry drobnou válku proti králi, kterou ukončil až zásah zemské hotovosti v roce 1417, kdy byl hrad Bradlec dobyt. Sídlo Suchá bylo prodáno roku 1418 Janu Kostelákovi z Kostelce (*Pavlík 2006,* 2), kachlový motiv zde tedy musel být přítomen před tímto datem. Pro možný vznik reliéfu nám tedy zůstává období mezi lety 1379–1418.

Soubory z obou sídel přinesly nové poznatky ve studiu středověkých kachlů. Kolekce z hradu Brada, který byl již k roku 1500 zmiňován jako pustý, slouží jako vhodný srovnávací materiál pro podobné soubory z okolí, především pomáhá upřesnit chronologické zařazení některým motivům z nedalekého hradu Kumburku. Nálezy z Bradlece nám rovněž pomáhají nahlédnout do této problematiky. Ačkoliv je hrad připomínán jako pustý až roku 1607, absence mladších motivů nám napovídá o nezájmu majitelů, kteří na hradě již nesídlili (od 40. let 16. století již byl součástí Kumburského panství). Motiv, zobrazující arcibiskupa Jana z Jenštejna, naopak vypovídá o konkrétní zakázce a ideji jejího zadavatele. Problematice analogických motivům v prostředí šlechtických sídel v severovýchodních Čechách bude věnováno další autorovo budoucí studium.

Katalog motivů komorových kachlů

Schéma popisu

1/ základní popis reliéfu; 2/ typ kachle; 3/ množství; 4/ datace; 5/ technologie; 6/ poznámky (analogie); 7/ uložení; 8/ odkaz na tabulky
použité zkratky: BA – Brada; BC – Bradlec; ČVS – čelní vyhřívací stěna; OL – okrajová lišta; VO – vyhřívací otvor; ZO – záchytný otvor; OVO – okraj vyhřívacího otvoru; i. č. – inventární číslo; MJC – Regionální muzeum a galerie v Jičíně; MŽ – Muzeum v Železnici (sbírka uložená v MJC); ML – Městské muzeum v Lomnici nad Popelkou

Motiv BA 1: 1/ neúplný, dochována část těla držící mluvící pásku a křídel. Podle analogií evangelista

Matouš sedící na trůně, přepásaný mluvící páskou; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 118 g; 4/ 15. století; 5/ režný, okrový, OL hranolová; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 398, pol. 6), Pardubice (*Brych 2004*, 80, pol. 143), Hodkov u Tábora (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 336, pol. 205), Klatovy (*Hazlbauer 1998*, 142, obr. 85); 7/MJC i. č. 7889; 8/ *obr. 3*: 1.
Motiv BA 2: 1/ neúplný, lovecká scéna, dochována část dvou loveckých psů s kšíry; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 55 g; 4/ 15. století; 5/ režný, okrový; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 400, pol. 23), Sedlčany (*Vařeka 1997*, 402), Malá Strana (*Žavřel 1998*, 219); 7/ MJC i. č. 7583; 8/ *obr. 3*: 2.
Motiv BA 3: 1/ / neúplný, dochovaná část rytíře na koni (doleva) doprovázený psem. Jezdec vybavený štítem a dřevcem. Kůň má detailně zobrazen postroj. Podle analogií nad dřevcem, jež je tupě zakončený, je napodobenina písmene, u předních nohou koně stylizovaná lilie; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 2 ks, 167 g; 4/ závěr 15. století; 5/ režný, okrový, OL hranolová; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 399–400, pol. 18, 19), hrad Hrubá Skála (*Tomášková 1999*, 38, tab. 3: 3) hrad Rýzmburk (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 894, pol. 6), Staré Hrady (varianta doprava i doleva, *Pavlík 2006*, 6). Totožný s motivem BA 4, ale zrcadlově obrácený; 7/ MJC i.č. 7593; 8/ *obr. 3*: 4.
Motiv BA 4: 1/ neúplný, dochována část rytíře na turnaji (doprava). Jezdec vybavený štítem a dřevcem. Na dřevci, jež je tupě zakončený, sedí pták; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 2 ks, 351 g; 4/ závěr 15. století; 5/ režný, okrový, OL hranolová; 6/ analogie Kumburk (*Drnovský 2015*, 399–400, pol. 18, 19), hrad Hrubá Skála (*Tomášková 1999*, 38, tab. 3: 3) hrad Rýzmburk (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 894, pol. 6), Staré Hrady (varianta doprava i doleva, *Pavlík 2006*, 6). Totožný s motivem BA 3, ale zrcadlově obrácený 7/ MJC i. č. 7884, MŽ i. č. 1077; 8/ *obr. 3*: 5.
Motiv BA 5: 1/ neúplný, dochována hlava a část těla korunované orlice; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 2 ks, 206 g; 4/ 15. století; 5/ režný, okrový, OL prut; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 400, pol. 39), hrad Orlík u Humpolce (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 397, pol. 862); 7/ MJC i. č. 7585; 8/ *obr. 3*: 7.
Motiv BA 6: 1/ neúplný, dochována část fafrnochů, spodní část přilby a vršek nakoso postaveného štítu; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 2 ks, 187 g; 4/ závěr 15. století; 5/ režný, okrový, OL hranolová; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 402, pol. 45), ve sbírkách muzea v Miletíně (neznámá lokalita) se na totožném kachli dochoval heraldický motiv – labuť, hrad Rýzmburk (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 895, pol. 11); 7/ MJC i. č. 7586, 7590; 8/ *obr. 3*: 6.
Motiv BA 7: 1/ téměř kompletní, dva pseudonápisy oddělené rozvilinou, shora oddělené prutem, ukončeno dvěma stupňovitými štíty; 2/ komorový, římsový, korunní; 3/ 26 ks (min. 8 jedinců), 2913 g; 4/ závěr 15. století; 5/ režný, světle okrový, komora kuželovitá, VO oválný, OVO vodorovně zploštělý na obě strany, ZO čočkovitý, oválný; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 402, pol. 49; *Pavlík – Vitanovský 2004*, 440, pol. 1321); 7/ MJC i. č. 3347–3357, 3433–3446, 7591, 7587, 7594; 8/ *obr. 4*: 1.
Motiv BA 8: 1/ téměř kompletní, dochováno cimbuří, které je od hlavního motivu odděleno prstencem. Hlavní výjev tvoří hrozny vinné révy, ČVS rozdělena dvěma diagonálními pruty; 2/ komorový, římsový, korunní; 3/ 1 ks, 437 g; 4/ závěr 15. století; 5/ režný, světle okrový; 6/ analogie Mladá Boleslav (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 181, pol. 1277); 7/ MŽ i. č. 336; 8/ *obr. 4*: 4.
Motiv BA 9: 1/ neúplný, dochována část ornamentu; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 78 g; 4/ závěr 15. století; 5/ režný, okrový; 6/ –; 7/ MJC i. č. 1749; 8/ *obr. 2*: 3.
Motiv BC 1: 1/ neúplný**,** dochována část střechy chléva a část koruny Panny Marie; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 40 g; 4/ 15. století; 5/ režný, okrový; 6/ ; 7/ MŽ i. č. 347; 8/ *obr. 4*: 3.
Motiv BC 2: 1/ neúplný**,** dochována horní část českého lva umístěného ve štítě (vlevo), který byl lemovaný geometrickým ornamentem, jež je tvořen plastickým vývalkem; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 6 ks, 420 g; 4/ závěr 15. století; 5/ režný, béžový; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 400, pol. 36); Česká Lípa (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 393, pol. 817); 7/ MŽ i. č. 337, 338, 346; 8/ *obr. 5*: 3.
Motiv BC 3: 1/ neúplný, dochována část císařského orla (držící v pařátu meč) umístěného do medailonu tvořeného prutem a perlovcem; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 107 g; 4/ 2. polovina 16. století; 5/ režný, okrový, překryt bílou engobou; 6/ –; 7/ MŽ i. č. 341; 8/ *obr. 5*: 2.
Motiv BC 4: 1/ neúplný, dochován erb Starého Města Pražského; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 63 g; 4/ 15. století; 5/ režný, okrový, na zadní straně viditelné otisky látky; 6/– ; 7/ MŽ i. č. 342; 8/ *obr. 4*: 2.
Motiv BC 5: 1/ neúplný, dochována spodní část postavy s mečem (tesákem?) za opaskem; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 115 g; 4/ 15. století; 5/ režný, okrový, OL jednostranné zaoblení; 6/ –; 7/ MŽ i. č. 340; 8/ *obr. 4*: 7.
Motiv BC 6: 1/ neúplný**,** dochovány zbytky tří postav pěších bojovníků (husité?); 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 3 ks, 109 g; 4/okolo poloviny 15. století; 5/ režný, okrový, OL hranol; 6/ analogie Praha (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 98, pol. 582), Český Brod (*Kouba 1966*, 26–28, obr. 5); 7/ MŽ i. č. 352-4; 8/ *obr. 4*: 6.
Motiv BC 7: 1/ téměř kompletní, ornamentální vegetační motivy (tvořený rozvilinami a úponky, umístěnými do perliček) v širokém výžlabku. Z obou stran rámováno provazcem a prutem. Pod cimbuřím umís-

těn pseudonápis. 2/ komorový, římsový, korunní; 3/ 1 ks, 990 g; 4/ počátek 16. století; 5/ Režný, světle okrový, překrytý slídovou engobou; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 406, pol. 111); 7/ MŽ i. č. 335; 8/ *obr. 4*: 1.

Motiv BC 8: 1/ neúplný, dochována zdobená OL s částí ČVS nesoucí blíže neurčený motiv; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 59 g; 4/ 16. století; 5/ režný, okrový, OL prut (zdobená rostlinným motivem); 6/ –; 7/ ML i. č. I-18; 8/ –.

Motiv BC 9: 1/ neúplný, dochován provazec, který odděloval hlavní motiv tvořený ornamentem z kosočtverců, vytvořenými třemi pruty a doplněnými půlkruhy; 2/ komorový, římsový; 3/ 1 ks, 52 g; 4/2. polovina 15. století; 5/ režný, okrový; 6/ analogie Starý Bydžov, tvrz v Bříšťanech (*Burgert 2006*, 187), hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 402, pol. 57); 7/ ML i. č. I-433; 8/ *obr. 5*: 4.

Motiv BC 10: 1/ neúplný, dochována slepá kružba, ohraničená shora provazcem, horní hrana tvořena cimbuřím, podle analogií ve čtvercových polích čtyřlisty (ve vzniklých trojúhelnících pak trojlisty); 2/ komorový, římsový, korunní; 3/ 1 ks, 80 g; 4/ závěr 15. století; 5/ režný, okrový; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 402, pol. 50), Praha analogie Praha (*Richterová 1982*, 50, pol. 387, tab. 65:2); 7/ MŽ i. č. 345; 8/ *obr. 5*: 6.

Motiv BC 11: 1/ neúplný, dochován prutový vývalek obtočený dvojitou stuhou a pásem perliček a spodní část blíže neurčeného výjevu, dle analogií s největší pravděpodobností portrétní námět; 2/ komorový, římsový; 3/ 1 ks, 78 g; 4/ 1. polovina 16. století; 5/ režný, okrový, překryt bílou engobou a zelenou glazurou; 6/ analogie Praha (*Richterová 1982*, 53, pol. 351, tab. 62: 3); 7/ MŽ i. č. 349; 8/ *obr. 5*: 8.

Motiv BC 12: 1/ neúplný, dochována část postavy biskupa, podle analogie ze sídla Suchá lze doplnit zbytek námětu – intronizace (arci)biskupa Jana z Jenštejna (?); 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 65 g; 4/ 15. století; 5/ režný, okrový, OL hranol; 6/ analogie tvrz Suchá (*Pavlík 2006*, 7); 7/ MŽ i. č. 343; 8/ *obr. 4*: 5.

Motiv BC 13: 1/ neúplný, dochována horní část lidské postavy (provedení primitivní); 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 42 g; 4/ 15. století; 5/ režný, okrový, OL hranol; 6/ –; 7/ MŽ i. č. 348; 8/ *obr. 5*: 9.

Motiv BC 14: 1/ neúplný, dochován blíže neurčený výjev umístěný do kruhového medailonu, vyplněného napodobeninou písma; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 86 g; 4/ 16. století; 5/ režný, okrový; 6/ –; 7/ MŽ i. č. 339; 8/ *obr. 5*: 5.

Motiv BC 15: 1/neúplný, dochována pouze okrajová lišta; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 65 g; 4/ 16. století; 5/ režný, okrový, OL složená: 4 × hranol; 6/ –; 7/ MŽ i. č. 344; 8/ *obr. 5*: 7.

Motiv BC 16: 1/ neúplný, dochována okrajová lišta a část pětilisté rozety; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 2 ks, 253 g; 4/okolo roku 1500; 5/ režný, okrový, OL složená: výžlabek – dvojitý prut; 6/analogie hrad Javorník (*Menoušková* – Měřínský 2008, 145, pol. 461); 7/ MŽ i. č. 350, 351; 8/ *obr. 5*: 8.

Motiv BC 17: 1/ neúplný, dochován roh ČVS s fragmentem rozviliny; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 61 g; 4/ 1. polovina 16. století; 5/ režný, okrový, OL složená: hranol – výžlabek – prut; 6/ –; 7/ ML i. č. I-14; 8/ –.

Summary

Brada Castle is located in northeastern Bohemia (district Jičín). It first appeared in written sources in 1258 when it belonged to Načerat. In the year 1500 is reported as abandoned. Bradlec Castle is located 6,4 km from the castle Brada. It first appeared in written sources in 1322, from the mid-16th century its importance declined and after 1600 is reported as abandoned. The finds, which are deposited in several local museums, predominantly originate from amateur excavations carried out at the beginning of the 20th century. The most abundant category of finds is technical pottery, namely fragments of stove tiles. There are more than 81 artefacts in total.The collection contains both pot-shaped stove tiles and chamber-type stove tiles which were more frequent. The dating of the finds can only be done approximately, based on the way of rendering the reliefs. The collection chronologically covers the period of almost two centuries. The earliest relief stove tiles can be roughly placed in the second half of the 15th century. Approximately 27 decorative patterns have been identified among the finds. Religious, secular, heraldic and ornamental groups are represented among them. Closer or more distant analogies have been identified.for many of these patterns. In several cases, even identical patterns were recognized, especially in geographically close locations, for example castle Kumburk.

Literatura

Burgert, P. 2006: Nálezy z tvrze v Bříšťanech, okr. Jičín. Zpravodaj muzea v Hradci Králové, 32, 183–202.

Brych, V. 2004: Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. Výběrový katalog Národního muzea v Praze. Praha.

Drnovský, P. 2015: Pozoruhodný soubor kachlů z hradu Kumburku, okr. Semily. Archeologie ve středních Čechách 19, 379–410.

Fišera, Z. 1988: Povrchový průzkum hradu Brady. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové 15, 126–130.

Hazlbauer, Z. 1998: Krása středověkých kamen. Obraz náboženských idejí v českém uměleckém řemesle. Praha.

Hlaváček, J. – Pavlík, Č. 2010: Výjimečný soubor kachlů z hradu Rýzmburku u České Skalice. Archeologie ve střeních Čechách 14, 883–907.

Kouba, J. 1966: Středověké kachle s husitskými bojovníky. Časopis Národního muzea 135, 25–34.

Menoušková, D. – Měřínský, Z. (ed.) 2008: Krása, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska. Uherské Hradiště.

Pavlík, Č. – Vitanovský, M. 2004: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance. Praha.
Pavlík, Č. 2006: Gotické reliéfní kachle z tvrze stará, dnes zámku Staré Hrady. Muzejní a vlastivědná práce 44, Časopis společnosti přátel starožitností 114, 1–12.
Richterová, J. 1982: Středověké kachle. Praha.
Sedláček, A. 1887: Hrady, zámky a tvrze království českého. Díl V. Podkrkonoší. Praha.
Šprachal, P. 2002: Bradlec. Dobrá.
Tomášková, M. 1999: Některé aspekty výskytu kamnářských výrobků na Jičínsku, rukopis seminární práce, FF MU, Brno.
Tomíček, T. – Úlovec, J. 2002: Hrad Bradlec. Castellologica Bohemica 8, 217–246.
Úlovec, J. 1996: Příspěvek k dějinám a architektonické podobě hradu Brada. Z Českého ráje a Podkrkonoší 9, 7–23.
Ulrychová, E. 2006: Archeologické nálezy z hradů Jičínské kotliny uložené v jičínském muzeu. Castellologica Bohemica 10, 317–334. Praha.
Vařeka, P. 1997: Záchranný archeologický výzkum pozdně středověkého domu v Sedlčanech – předběžná zpráva. Archeologie ve středních Čechách 1, 399–406.
Zavřel, J. 1998: Středověké kachle ze Seminářské zahrady na Petříně. Archaeologica Pragensia 14, 217–228.

Prameny

RT I – Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae. Pozůstatky desk zemských království českého I, Ed. J. Emler. Praha 1870.

Mgr. Pavel Drnovský
Univerzita Hradec Králové, Katedra archeologie
E-mail: pavel.drnovsky@uhk.cz

„Lausitzer“ Doppelburgen in Polen

„Lužické“ tzv. spojené osady – Doppelburgen v Polsku
“Silesian” so called united settlement – Doppelburgen in Poland

Bogusław Gediga

Abstrakt
Hradiště, která se objevila koncem doby bronzové a na počátku starší doby železné, byla předmětem velkého zájmu mnoha badatelů. Čím méně toho bylo známo o jejich původu, tím intenzivnější bylo jejich studium. V současné době se odhaduje, že počet hradišť ve Slezsku se pohyboval od cca 16 do 40. Od 19. století bylo, pokud jde o jejich funkci, navrženo několik hypotéz. Široce diskutovány byly zejména tzv. spojené osady – Doppelburgen, z nichž asi pět se zachovalo ve Slezsku až do dnešní doby. Dvě opevněná hradiště byla založena v poloze Wrocław-Osobowice ve vzdálenosti 1 km od sebe. V minulosti bylo jako vysvětlení těchto osad striktně prezentováno sociální kritérium. Jedna byla považována za sídlo panovníka, zatímco druhá byla osídlena místním obyvatelstvem. V současné době se tento výklad zdá být chybný, množství objektů je proměnlivé a nelze ani určit jejich skutečnou funkci. Menší z nich (0,5 ha) byly pravděpodobně využívány jako obřadní budovy a možná i místa, kde žila halštatská aristokracie. Větší (7 ha) byly zřejmě obývány drtivou většinou místní komunity (Volksburg).

Abstract
Fortified settlements which occurred between the end of Bronze Age and Early Iron Age, were subject of great interest of many researchers. The less was known about their origins, the more intensive study was carried out. The amount of fortified settlements in Silesia varied from around 40 to 16 estimated at present. Since 19th century several hypothesis regarding their function, has been proposed. In particular so called coupled settlements – Doppelburgen has been widely discussed, of which about 5 have survived till present times in Silesia. Location of two twin fortified settlements has been established in Wrocław-Osobowice in the distance of 1 kilometer from each other. In past times hypothesis of social stricter has been presented as an explanation of twin settlement location. One has been considered as a seat of sovereign while the other used to be inhabited by local community. Nowadays this interpretation seems to be mistaken – the amount of objects is changeable and does not reflect the actual function of those constructions. Probably the smaller one (0.5 ha) has been used as a ceremonial building and perhaps a place where Halstatt aristocracy lived. The bigger one (7 ha) was probably inhabited by vast majority of the community (Volksburg).

Klíčová slova: Polsko – Slezsko – doba bronzová a starší doba železná – opevněná sídliště – Doppelburgen
Key words: Poland – Silesia – Bronze Age and Early Iron Age – fortified settlements – Doppelburgen

Abgesehen von den frühbronzezeitlichen Burgen, die in einigen Regionen Polens, wie Schlesien und Großpolen vorkommen, sind die meisten Burgen wahrscheinlich auf das Ende der Bronzezeit und in die frühe Eisenzeit zu datieren. Im Lichte neuer Ausgrabungsergebnisse (*Bugaj – Kopiasz 2008*, 101–115; *Gedl 2002*, 75–116; *Józefowska – Łaciak 2012*, 463–482; *Kopiasz 2001*, 101–225; *Madera 1999*, 231–24; *Michnik 2007*, 159–177; *Wojciechowska 1995*, 189–195) entsteht die Frage, ob wir in dieser Zeit weiter noch mit der sog. Lausitzer Kultur zu tun haben, oder ob mindestens in einigen Regionen Polens, wie Schlesien,

zum Teil auch Großpolen und Kujawien, eine neue kulturelle Lage entsteht (*Gediga 2011*, *2013*). Deshalb benutze ich den Begriff „Lausitzer" im Titel nur aus traditionellen Gründen. Als eine richtige Bezeichnung möchte ich „früheisenzeitliche Burgen" benutzen und auf eine Bestimmung der Zugehörigkeit zu einer von uns ausgesonderten archäologischen Kultur verzichten.

Das Ende der Bronzezeit und die frühe Eisenzeit (Hallstattzeit – Ha C) bringen in der Westzone, die traditionell als das Gebiet des Auftretens der „Lausitzer Kultur" bezeichnet wird, also auf dem Gebiet Polens in Schlesien, Großpolen, Kujawien und Pommern, als auch in Böhmen, Mähren, Sachsen und in der Lausitz eine sichtbare Steigerung der Dynamik der kulturellen Entwicklung. In dieser Zeit ändert sich das Besiedlungsmodell und erscheinen befestigte Siedlungen – Burgen. Ur – und auch frühgeschichtliche Burgwälle erfreuten sich, ähnlich wie andere sich deutlich im Gelände abzeichnende archäologische Objekte, z. B. Grabhügel, im jeden Abschnitt der archäologischen und urgeschichtlichen Forschungen eines großen Interesses. Die Geschichte der Forschungen auf den Burgen, wie auch die Publikationen über die mit den „Lausitzer" Burgen verbundene Problematik, sind schon mehrmals ausführlich besprochen worden (*Uhtenwoldt 1938*, *Niesiołowska – Wędzka 1974*). Leider hat aber dieses Interesse bis heute keinen Ausdruck in der Aufnahme der größeren systematischen Forschungen auf diesen Objekten gefunden. Dies bestätigte bis in die letzten Jahre auch der Forschungsstand über die Burgen der Bronze – und der frühen Eisenzeit in Polen. Diese Lage ist zum Teil verständlich, weil die Ausgrabungen auf den meist großen Burgwällen die Bereitstellung von bedeutenden Mitteln und ein gut vorbereitetes Forschungskollektiv erfordern, in Hinsicht darauf, dass die Forschungen auf solchen Objekten relativ kompliziert sind und oft auch mehrere Jahre dauern. Eine Besprechung des Forschungsstandes ist hier kein Ziel meiner Bemerkungen, aber mindestens einige Informationen sind für die Problematik der Doppelburgen nicht ohne Bedeutung.

Leider sind bis heute größere, systematische Forschungsgrabungen nur auf wenigen Objekten unternommen und dazu noch die Ergebnisse nicht im jeden Fall publiziert worden. Zur den Burgen, auf welchen, besonders in den Jahren nach dem II. Weltkrieg, größere Forschungsgrabungen unternommen wurden und die Ergebnisse in Quellenmonographien und in den ausführlichen Informationsberichten publiziert wurden, gehören in Kujawien und in Großpolen vor allem Biskupin, besonders aus der Zeit der Ausgrabungen von J. Kostrzewski, vor allem in den dreißiger Jahren des XX. Jahrhunderts, Gzin (*Chudziakowa 1992*), Jankowo (*Ostoja – Zagórski 1978*), Komorowo (*Malinowski 1985*, 237–244; *2006*; *2012*), Kruszwica (*Szamałek 1987*), Smuszewo (*Durczewski 1970*), Sobiejuchy (Harding, Ostoja Zagórski, Palmer, Rakham 2001), in Schlesien Wrocław-Osobowice (*Gediga 1976*). Im Falle anderer Objekte in Schlesien, wo größere Forschungsgrabungen durchgeführt wurden, wie Wicina, Kr. Lubsko, oder wo sie noch verlaufen, wie in Łubowice, Kr. Racibórz, wartet man auf die Bearbeitung und Veröffentlichung der Ergebnisse. In den meisten Fällen sind auf den „Lausitzer" Burgen leider nur verschiedene kleine Verifikations – oder Prüfungsgrabungen unternommen worden, die aber keine wesentlichen Ergebnisse gebracht haben. Deshalb veränderte sich oft die Zahl der „Lausitzer" Burgen in der Geschichte der Forschung, was vor einigen Jahren *Kurt Tackenberg* (*1953*, 23) ausführlich dargestellt hat. Wie wir auf den Seiten der Arbeit von K. Tackenberg sehen können, erreichte die Zahl der „Lausitzer" Burgen in Schlesien in einigen Jahren mehr als vierzig Objekte. Aktuell, mit etwas größerer Sicherheit, können wir die Zahl der Burgen auf 15 einschränken (*Abb. 1*). Die Zahl der „Lausitzer" Burgen in Schlesien änderte sich auch oft in der Literatur aus den letzten Jahren, z. B. nach *A. Niesiołowska – Wędzka* (*1974*) existierten in Schlesien 16 solche Objekte und nach *Z. Bukowski* (*1979,* Abb. 130) 27, einige von diesen als wahrscheinliche bezeichnet. Wir begrenzen uns in diesen Bemerkungen vor allem auf das Gebiet Schlesiens, weil in den anderen Regionen Polens ist die Problematik der Doppelburgen nicht berücksichtigt worden und wenn wir auch z. B. in Kujawien mit den in der Nähe liegenden Burgen zu tun haben, versuchte man andere Interpretationshypothesen zu formulieren.

Wie die oben vorgestellten Probleme mit der Zahl der Burgen in Schlesien zeigen, die bis jetzt noch nicht endgültig entschieden sind, wie auch die Datierungsprobleme, unterscheiden sich selbstverständlich wesentlich auch die Interpretationsversuche der Doppelburgen in diesen Region. Von den Doppelburgen, über welche *H. Uthenw*oldt (*1938*, 11–15, 25–33) in seiner Arbeit eine breitere Diskussion präsentiert und eine relativ lange Liste aus Schlesien aufzählt, bleiben heute als sichere nur die zwei Burgen in Wrocław-Osobowice (Oswitz), die sog. Schwedenschanze und der Kapellenberg. Das Problem ist, wie man sieht, wesentlich anders geworden. Eine Erklärung der besonderen Situation im Falle der beiden Burgen von Wrocław, wie auch ihrer Funktion, hängt mit den aktuellen Hypothesen über die Genese und Funktion der „Lausitzer" Burgen im Allgemeinen zusammen. In der Forschungsgeschichte finden wir viele Hypothesen und das bedeutet, dass die richtige Antwort noch weit ist oder weitere Untersuchungen

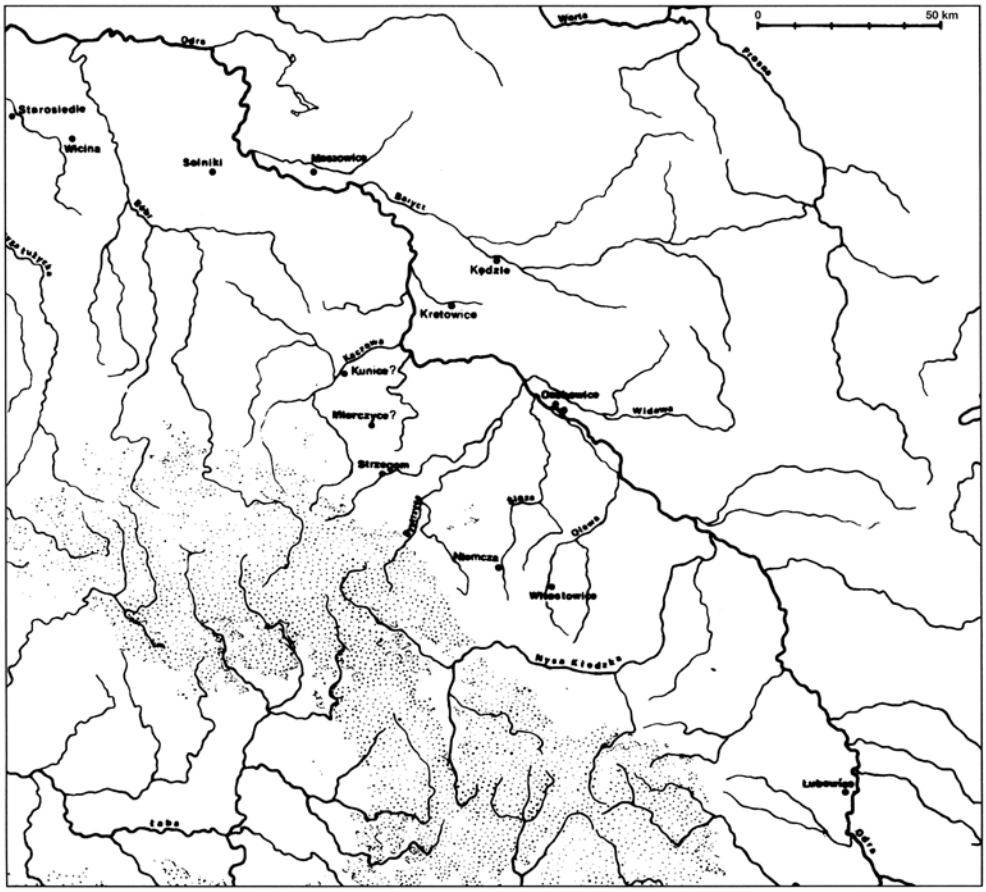

Abb. 1 „Lausitzer“ Burgen in Schlesien. – *Obr. 1* „Lužické“ hrady ve Slezsku.

und Studien braucht. Einen Überblick von einigen Hypothesen, besonders über die „Lausitzer“ Burgen Schlesiens und zum Teil auch der Lausitz bekommen wir in H. Uthenwoldts „Burgverfassung…“ aus den Jahr 1938. In der Nachkriegszeit nach 1945 ist die Problematik der „Lausitzer Burgen“, ihrer Genese und Funktion wieder nicht nur in der polnischen Literatur lebendig geworden. Im Jahre 1948 nimmt das Thema in der polnischen Literatur *W. Hensel* (*1948*, 29–47) auf und bringt in seiner Arbeit einen breiten Überblick der älteren Publikationen mit mehreren Konzeptionen zum Thema der Herkunft und Funktion der „Lausitzer“ Burgen. Eine interessante, relativ neue Konzeption über die Genese und Funktion der „Lausitzer“ Burgen auf Grund der schlesischen Beispiele brachte *A. Gałuszka* (*1963*). Später *A. Niesiołowska-Wędzka* (*1974*) bringt in ihrer Monographie über die Burgen der Lausitzer Kultur einen ausführlichen, breiten Überblick der neueren Literatur. Eine kritische Besprechung aller Konzeptionen, oft nicht ohne recht zu haben, über die Genese und Funktion der „Lausitzer“ Burgen brachte in 1989 A. Mierzwiński, der allerdings nicht versuchte, eine eigene Konzeption klar vorzulegen. Nach der Übersicht der oben zitierten Publikationen, in welchen die älteren Hypothesen zur dieser Problematik besprochen werden, gelangen wir zu unserer übersichtlichen Darstellung des gegebenen Phänomens.

Die Entstehungszeit der „Lausitzer“ Burgen ist wahrscheinlich schon die V Bronzeperiode (Wrocław-Osobowice – die Schwedenschanze), die meisten können wir aber in die Stufe HaC datieren. In den frühen Forschungen wollte man die Zweckbestimmung in einer Gefahr von Norden sehen. In der deutschen Literatur sollte das der Druck der Frühgermanen auf die Illyrier im Kernland der Urnenfelder sein und in der polnischen Literatur (J. Kostrzewski) sollte das die Expansion der Pommerschen Kultur sein. Später wurde oft auch auf die skythische und keltische Bedrohung als Zweckbestimmung hingewiesen. Schon bei H. Uhtenwoldt finden wir aber die Bemerkung, dass ein Teil der „Lausitzer“ Burgen lange Zeit vor jenen Einfällen der Frühgermanen, Skythen und Kelten entstanden ist. In den neueren Forschungen wird in der Ausdehnung der Pommerschen Kultur mehr als eine Kulturumwandlung gesehen (u. A. *Hensel 1971*, 24–78; *Gediga 2010*, 11–20). Einige Forscher betonten, dass

die Entstehung der „Lausitzer“ Burgen mit einem demographischen Zuwachs, mit dem Aufkommen innerer Konflikte zwischen verschiedenen Einheiten der Sozialstruktur und mit der Herausbildung politischer Macht in Verbindung steht. Die in dieser Zeit entstandenen Burgen wurden als politische Mittelpunkte angesehen. Heutzutage soll man für die Erklärung der Genese und der Funktion der „Lausitzer“ Burgen wahrscheinlich nicht nach einer einzigen allgemeinen Antwort suchen, sondern auch die verschiedenen regionalen Aspekte der Kulturentwicklung berücksichtigen. Im Falle der polnischen Gebiete sah die Lage z. B. in Kujawien etwas anders aus, als in Schlesien und in einem Teil Großpolens. In diesen Regionen verlief die Kulturentwicklung während der frühen Eisenzeit unterschiedlich (*Gediga 2011*, *2013*). In Schlesien und im südwestlichen Teil Großpolens blieb die früheisenzeitliche Kultur in enger Verbindung vor allem mit der „Zone des Hallstattkulturkreises“ und über diese Kulturzentren unterhielt rege Kontakte auch mit Italien und den Mittelmeerzivilisationen. Die neuen Ausgrabungsergebnisse in Schlesien führen mich zu einer anderen – als bis jetzt in der Literatur vorkommenden – Vorstellung über die Kulturlage in dieser Region und im angrenzenden südwestlichen Teil Großpolens. Die Veränderung des Kulturmodells, besonders in der Gesellschaftsstruktur – die Herausbildung einer führenden Schicht, einer Art „Aristokratie“ und ihre enge Verbindung mit den damaligen führenden Kulturzentren, wie dem Hallstattkreis, Italien und der Mittelmeerzone, führt zu dem Schluss, dass die bisherige Annahme, dass wir in der Früheisenzeit weiterhin mit der heterogenen Lausitzer Kultur zu tun haben, zu überdenken ist. Die neuesten Grabungsergebnisse veranlassen dazu, das früheisenzeitliche Schlesien als eine weitere regionale Provinz der Hallstattkultur zu behandeln. Das erweitert den Begriff Hallstattkultur und das Kulturbild der frühen Eisenzeit in Europa und wahrscheinlich stehen wir vor einer Änderung in der Terminologie oder einer Erweiterung des Begriffes „Hallstattkultur“ (*Gediga 2011*). Bei der Problematik der „Lausitzer“ Doppelburgen können wir diese Frage verlassen. Der oben angeführte kurze Abriss über die Charakteristik des früheisenzeitlichen Kulturbildes in Schlesien und in der Nachbarregion von Großpolen schafft aber eine neue Perspektive auch für die Versuche, das Problem der Doppelburgen zu interpretieren.

Schon in den dreißiger Jahren des 20 Jh. betrachteten M. Jahn und E. Petersen immer die kleinere der beiden Doppelburgen als ein Sitz der ausgebildeten kräftigen politischen Gewalten (E. Petersen), bzw. als ein Fürstensitz und Kultplatz (M. Jahn) (*Uhtenwoldt 1938*, 16, 25). Als beste Beispiele für diese Interpretationsversuche dienten die beiden Burgen in Wrocław, die Schwedenschanze und der Kapellenberg. M. Jahn macht dabei aufmerksam auf die Tatsache, dass auf dem kleinen Burgberg in Wrocław-Osobowice seit dem 18. Jahrhundert eine Wallfahrtskapelle steht und der Kapellenberg ein Wallfahrtsort ist. Was aus mehreren Gründen nicht ganz sinnlos sein kann (*Uhtenwoldt 1938*, 25–26). H. Uhtenwoldt bringt in seiner Arbeit eine wichtige, bis heute aktuelle Bemerkung, wenn er schreibt: „Wir sind für die politische Bedeutung des illyrischen Burgenwesens im ganzen doch noch auf Vermutungen angewiesen; manche Fragen werden hier nie zu klären sein.“ H. Uhtenwoldt selbst analysiert die Lage der Burgen in Verbindung mit dem früheisenzeitlichen Besiedlungsbild, in welchem eine Herausbildung von bestimmten Zonen bzw. Konzentrationen der Besiedlung festgestellt werden können. Die Burgen – „Fürstensitze“ sind oft am Rande dieser Zonen situiert. Das schließt nicht aus, nach H. Uhtenwoldts Meinung, dass diese Burgen „Fürstensitze“ und damit politische Mittelpunkte der Gesellschaftsstrukturen, welche die Besiedlungszonen widerspiegeln, gewesen sind. Die Burgen bilden durch ihre Lage auch eine Kette der Wehranlagen. Nach den kurzen allgemeinen Bemerkungen über die bisherigen Forschungen kehren wir zu den sicheren Doppelburgen Schlesiens in Wrocław-Osobowice zurück, der Schwedenschanze (*Abb. 2*, *3*, *4*) und dem Kapellenberg (*Abb. 5*, *6*). Die beiden Burgen von Wrocław-Osobowice liegen an der Oder, im nordwestlichen Stadtteil von Wrocław (*Abb. 7*). Die Oder änderte in der Vergangenheit ihren Flusslauf. Nach möglicher Rekonstruktion des älteren Flussbetts liegen die beiden Burgen auf dem linken Ufer der Oder. Es gab aber auch Hypothesen, nach welchen sich die kleine Burg – Kapellenberg als ein vorgeschobener Posten auf dem rechten Ufer befinden sollte, was aber als unwahrscheinlich erscheint, weil wir nicht genau wissen, wie das Flussbett in der frühen Eisenzeit situiert war (*Uhtenwoldt 1938*, 26). Diese Auffassung hat allerdings ermöglicht, die beiden etwa 1 km voneinander entfernten Burgen für strategische Stützpunkte beiderseits eines Flussübergangs zu halten. Dieser befand sich aber höchstwahrscheinlich auch in der Bronze – und der frühen Eisenzeit nicht in diesem Abschnitt des Oderlaufs, sondern vielmehr in der Nähe der jetzigen Altstadt, wo sich mehrere Oderinseln befinden. Das kann also nicht als eine Interpretation der Rolle der „Lausitzer“ Doppelburgen in Wrocław in der Früheisenzeit gelten. Aufgrund der archäologischen Forschungen (*Gediga 1976*, 161–200) kann man behaupten, dass die Burgen ständig bewohnt waren, keine von Ihnen war eine reine Fluchtburg oder eine befestigte Warte. Am nördlichen Abhang der Schwedenschanze befand sich ein höchstwahrscheinlich mit der Ansiedlung

Abb. 2 Burg Wrocław-Osobowice „Schwedenschanze“, südlicher Abschnitt. – *Obr. 2* Hradiště Wrocław-Osobowice od jihu Foto. B. Gediga.

Abb. 3 Burg Wrocław-Osobowice „Schwedenschanze“, südwestlicher Abschnitt. – *Obr. 3* Hradiště Wrocław-Osobowice od jihozápadu. Foto. B. Gediga.

auf dem Hügel verbundenes Urnengräberfeld der „Lausitzer“ Kultur, ähnlich wie auch am Fuße des Kapellenberges ebenfalls ein mit der Burg auf dem Hügel zeitgenössisches Gräberfeld bestand. Das in Falle der Schwedenschanze vom Wall umgebenes Burggelände von beträchtlicher Größe (ca. 7 ha) war nicht vollständig für Wohnzwecke genutzt. Das trifft übrigens für die anderen schlesischen „Lausitzer“ Burgen ebenfalls zu. Hier erhebt sich die Frage, zu welchen Zwecken dieser Raum so befestigt

Abb. 4 Burg Wrocław-Osobowice „Schwedenschanze“, nördlicher Abschnitt. – *Obr. 4* Hradiště Wrocław-Osobowice od severu. Foto. B. Gediga.

Abb. 5 Burg Wrocław-Osobowice „Kapellenberg“, östlicher Abschnitt. – *Obr. 5* Hradiště Wrocław-Osobowice „Kapellenberg“ od východu. Foto. B. Gediga.

wurde. Es scheint außer Zweifel zu sein, dass der Burgaufbau, insbesondere einer Burg vom Umfang ca. 7 ha, den Einsatz einer größeren Gruppe von Menschen erforderte. Die Errichtung eines solchen Objektes ist demnach eine Leistung, die von einer größeren Einheit der damaligen sozial strukturierten Organisation vollgebracht werden musste. Um sich ihren Lebensunterhalt zu sichern, musste diese Gruppe parallel dazu eine ziemlich große Ökumene explorieren, was nur von einem Siedlungspunkt

Abb. 6 Burg Wrocław-Osobowice „Kapellenberg“, westlicher Abschitt mit der Kapelle. – *Obr. 6* Hradiště Wrocław-Osobowice „Kappellenberg“ od západu, s kaplí“. Foto. B. Gediga

aus, wie z. B. der Burg Schwedenschanze, schwer zu realisieren gewesen sein dürfte. Die Burg musste aber zugleich in einer bestimmten Situation (z. B. im Winter nach den Feldarbeiten) für die Unterkunft einer größeren Menschengruppe als der ständigen Bewohnerschaft samt ihrer Habe gesorgt haben. So können wir mindestens teilweise die beträchtlichen Ausmaße mancher Burgen bei zugleich relativ dünner Bebauung, die eine geringe Zahl der ständigen Bewohner anzeigt, erklären. Es wurde aber noch eine andere Deutung dieser Disproportion zwischen dem Umfang der Burg und dem Grad ihrer Ausnutzung für Wohnzwecke vorgeschlagen. Manche Forscher (*Gałuszka 1963*, 514–516) betonen die Bedeutung der Viehzucht in der damaligen Wirtschaft. Demnach sollten im Innenraum der Burgen auch Viehherden untergebracht werden. Im Falle einer Gefahr bot die Burg den Schutz für die meisten Mitglieder der sozialen Einheit, die sie aufgebaut hatte, ebenso wie auch für ihre wichtigste Habe, darunter auch die Tiere.

Wenn wir so die Frage der Funktion der großen Burg auf der Schwedenschanze in Wrocław aufgeworfen haben, kommen wir zu einer anderen Frage, u. z. warum sich in der Nähe eine zweite – kleine – Burg befindet. Die verschiedene Größe der beiden Burgen ist relativ einfach zur erklären. Auf diesem flachen Gelände haben wir im Falle der Schwedenschanze nur mit einer relativ großen Düne zu tun, während die zweite kleine Burg, der Kappelenberg, nach den geologischen Forschungen wahrscheinlich ein künstliches Bergchen ist. Weit wichtiger ist aber die Frage, warum in so kleiner Entfernung zwei „Lausitzer“ Burgen funktionierten. Am häufigsten versuchte man die Nachbarschaft der Burgen durch unterschiedliche Funktionen der beiden Objekte zu erklären. In der älteren Literatur kam nämlich die Theorie der Burgenpaare vor, nach welcher die größere eine Volksburg sein sollte, die kleinere ein Herrschersitz und eventuell gleich auch eine Kultstätte. Nach den Grabungsergebnissen, besonders aus den letzten Jahren, wie auch nach neueren Analysen der Relation zwischen den Burgen und dem breiteren Besiedlungsbild der Früheisenzeit in Schlesien (*Abb. 8*) können wir neuere Interpretationen der Nachbarschaft der beiden Burgen vorstellen.

Die neuen Forschungsergebnisse verschiedener Fundstellen in Niederschlesien zeigen uns ein wesentlich neues Bild des Kulturmodells der frühen Eisenzeit. In vielerlei Hinsicht ähnelt es dem Kreis der Hallstattkultur (*Gediga 2011*). Wie in der Hallstattkultur, auch in Schlesien können wir konstatieren, dass wir in der frühen Eisenzeit mit einer Herausbildung einer führender Schicht in der Gesellschaftsstruktur zu tun haben, die ihre besondere Position sowohl auf den Gräberfeldern, als auch auf den Siedlungen manifestiert. Auf den Gräberfeldern beerdigen die Mitglieder der hallstattzeitlichen „Aristokratie“ ihre Verstorbenen oft auf einem aus-

Abb. 7 Osobowice: 1 – jetziger Flusslauf der Oder, 2 – älteres Flussbett, 3 – ältestes Flussbett, 4 – niedere Flussterrasse, 5 – höhere Flussterrasse, 6 – Rand der Terrassen, 7 – Dünenwall und Burg „Schwedenschanze", 8 – Hügelburg „Kapellenberg", 9 – neuzeitliche Sandaufschüttung, 10 – Wälle gegen Überschwemmungen, 11 – Meliorationsgebiet, 12 – Stadtteil Wrocław-Osobowice. – *Obr. 7* Osobowice: současné koryto řeky Odry, 2 – starší koryto, 3 – nejstarší koryto, 4 – dolní terasa, 5 – horní terasa, 6 – okraj teras, 7 – písečný přesyp a hradiště, 8 – hradiště „Kapellenberg", 9 – novodobý písečný násyp, 10 – protipovodňové hráze, 11 – meliorační terény, 12 – městská část Wrocław-Osobowice.

gesonderten Teil des Gräberfeldes, in den Gräbern mit einer sehr reichen Ausstattung, die oft als Kammergräber aufgebaut werden. Die führende Schicht manifestiert ihre Position auch auf den Siedlungen. Besonders gute Beispiele bringen die Grabungsergebnisse in Milejowice (*Bugaj – Kopiasz 2008*) und Stary Śleszów (*Kopiasz 2001*), Kreis Wrocław. In beiden Fällen konnten verschiedene Siedlungsareale unterschieden werden, die von einer palisadenartigen Konstruktion umzäunt waren. Besonders deutlich wurde diese Trennung in Milejowice lesbar, wo die Palisade vollständig erhalten und entdeckt wurde. Der Gesellschafts – und auch Vermögensstatus der Bewohner dieses umzäunten Areals war sicherlich überdurchschnittlich. Eine Bestätigung dafür könnten die größeren Ausmaße einiger Gebäude

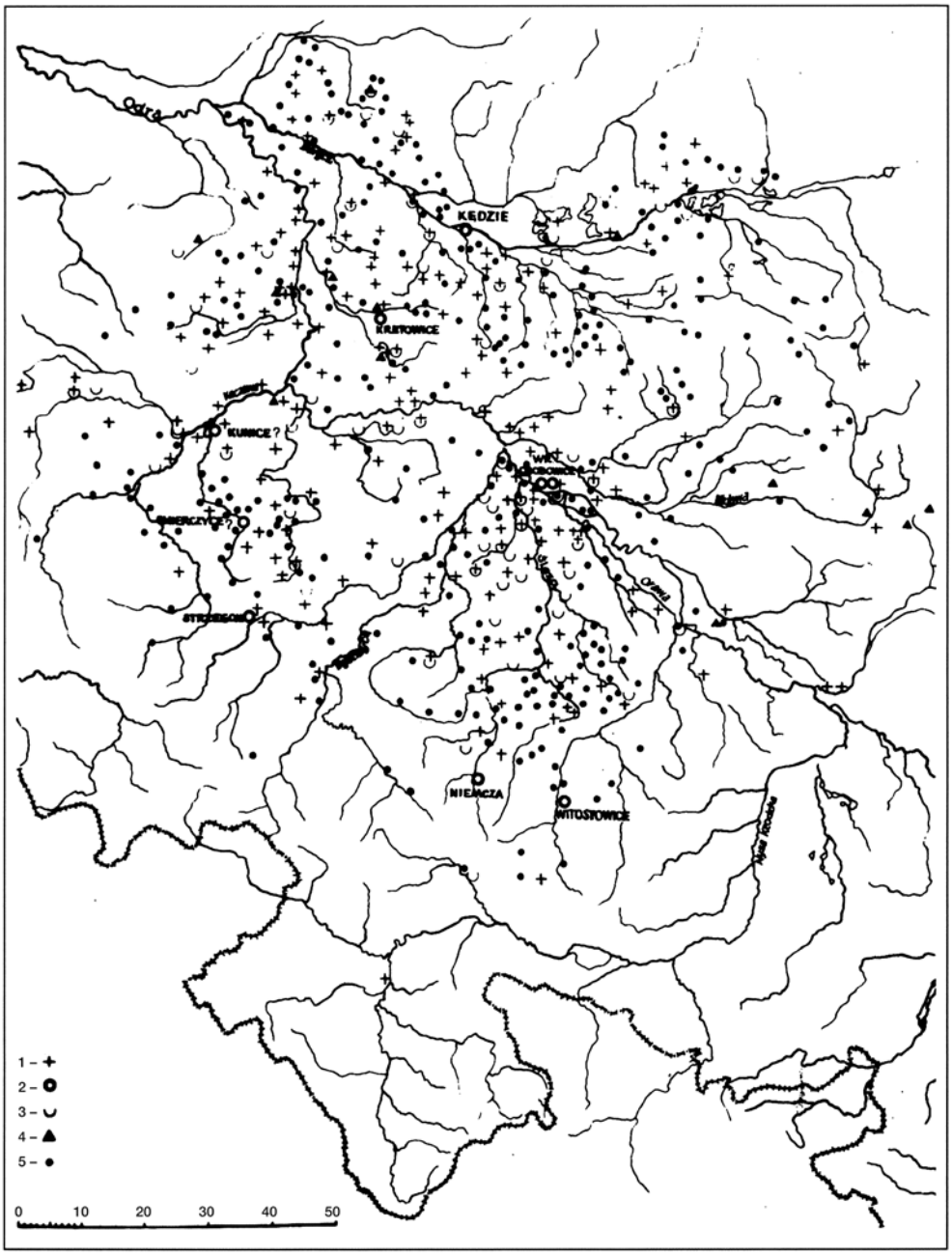

Abb. 8 Früheisenzeitliche (Ha C) Besiedlung in Mittelschlesien und die „Lausitzer“ Burgen: 1 – Gräberfeld, 2 – Burg, 3 – Siedlung, 4 – Hortfund, 5 – Einzelfund. – *Obr. 8* Osídlení Slezska v mladší době železné (Ha C) a „lužická“ hradiště: 1 – pohřebiště, 2 – hradiště, 3 – sídliště, 4 – hromadný nález – depot, 5 – ojedinělý nález.

und die große Menge der in diesem Areal gefundenen Keramik sein, die zum Teil als luxuriöse bezeichnet werden kann (*Kopiasz 2008*). Eine gleichartige Abgrenzung eines Siedlungsareals wurde auch auf der zweiten oben erwähnten Fundstelle entdeckt, wo aber die palisadenartige Konstruktion nicht vollständig erfasst werden konnte.

Die Abgrenzung eines Siedlungsareals für eine sich vom Rest der Bewohner abhebende Gruppe kann im Sinne einer Akropolis gedeutet werden, die von der führenden Schicht der Gesellschaft, der „Aristokratie“ bewohnt war und in der Hallstattkultur auch von anderen Regionen Europas, z. B. Ostböhmen (*Vokolek – Sedláček 2010*) bekannt ist.

Die kurze Darstellung der neuen Forschungsergebnisse auf den Siedlungen der frühen Eisenzeit zeigt deutlich, dass die führende Schicht, die „Aristokratie“, ihre Sitze nicht unbedingt auf den Burgen

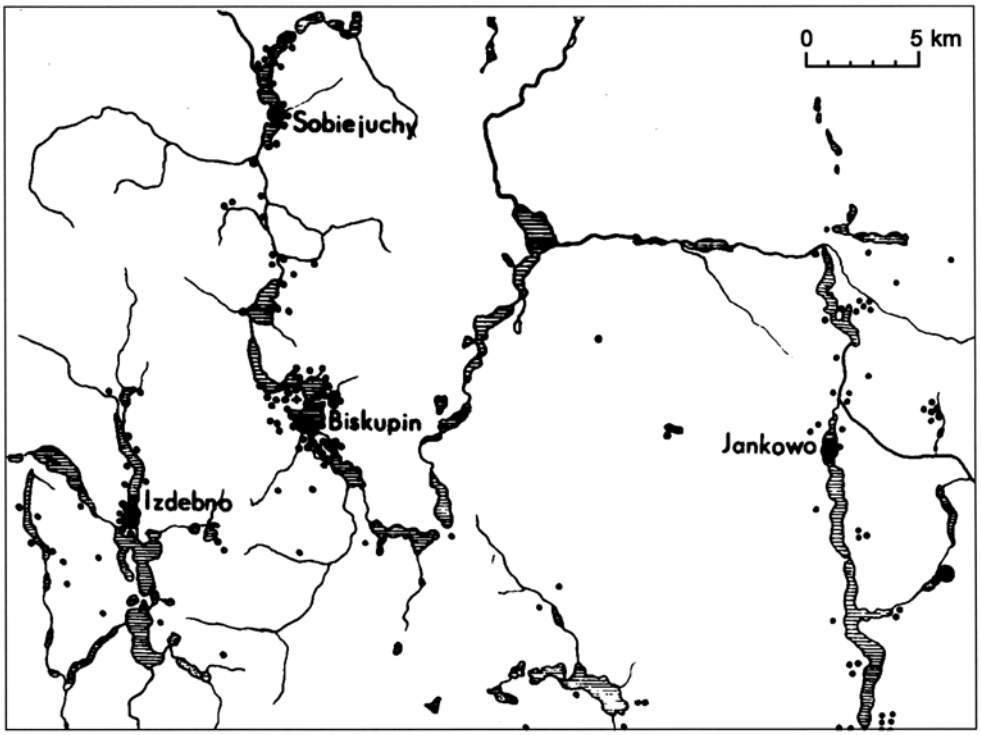

Abb. 9 Die Lage der „Lausitzer" Burgen Biskupin und Izdebno in Pałuki Region in Kujawien. Nach *Rajewski 1958*. – *Obr. 9* Poloha „lužických" hradišť Biskupin a Izdebno v regionu Pałuki na Kujavach, podle *Rajewski 1958*.

situierte und dass nicht nur die Burgen damals die Herrensitze waren. Das schafft eine neue Perspektive für die Erklärung der Nachbarschaft der beiden Burgen in Wrocław-Osobowice und vor allem der Funktion der kleinen Burg, des Kappelenbergs, der in der älteren Literatur als ein „Fürstensitz" und Kultplatz interpretiert wurde. Die Konzeption, dass die kleinere Burg eine Kultstätte gewesen wäre, stützt sich auf eine ziemlich alte Überlieferung von einer solchen Funktion dieses Hügels, die er übrigens bis heute hat (*Uhtenwoldt 1938*, 25–26; *Hołubowicz 1965*). Der Hügel war seit 1257 im Besitz des Breslauer Klarenstiftes, was nicht ohne Bedeutung für die Gründung einer Kapelle mit einer Gnadenstatue der Mutter Gottes auf dem Berg sein sollte. Ein Wunder sollte auf den Berg im Jahre 1724 stattfinden. Ein Kantor am St. Matthias Kloster in Wrocław, einem dem Klarenstift benachbarten Ordenssitz, sollte wunderbar geheilt werden. Seit dieser Zeit bleibt der Kapellenberg bis heute ein Wallfahrtsort. *H. Cehak – Hołubowiczowa* (*1965*) macht in ihrem Artikel eine wichtige Bemerkung, dass die Statue Mutter Gottes schon früher, vor dem Wunder, auf einer alten Eiche bei dem Kapellenberg aufgehängt war, wobei die Eichenbäume eine bestimmte Rolle in der heidnischen Religion der Slawen spielten. Das kann nach der Meinung dieser Forscherin die Auffassung stützen, nach welcher dieser Hügel schon in den heidnischen Zeiten, also wahrscheinlich auch schon in der frühen Eisenzeit, eine kultische Rolle spielte. Das Aufhängen der Mutter Gottes – Statue auf der Eiche sollte ein Beispiel einer Inkorporierung der heidnischen Tradition in die neue Religion sein, was oft in der Zeit der Christianisierung auf den slawischen Gebieten stattgefunden hat.

Die Frage der beiden Burgen in Wrocław können wir noch in einer breiteren Analyse der räumlichen Verteilung der Burgen im Verhältnis zu den unterschiedlichen Siedlungsballungen in Mittelschlesien *(Abb. 8)* zu beantworten versuchen. Die Burgen befinden sich am nördlichen Rand der Siedlungszone südlich von Wrocław im Flussgebiet der Ślęza, an der Oderfurt und im Schnittpunkt der Beziehungen zu der im Flussgebiet der Widawa und Barycz liegenden Siedlungskonzentration. Die beiden Burgen in Wrocław befanden sich auch an dem Verlauf relativ wichtiger Verkehrswege von Süden über die Sudetenpässe nach Norden über Kujawien bis zur Ostseeküste. Entlang dieser Trassen befinden sich auch ziemlich viele Importe aus dem Hallstattkreis und aus Italien (*Gediga 1981*, Abb. 1). Eine besondere Bestätigung brachten die Grabungsergebnisse aus den letzten Jahren in Domasław, Kr. Wrocław (*Gediga 2010a*, 193–207*; 2011*, 91–108; *Józefowska – Łaciak 2012*).

Ein anderes Beispiel bilden einige „Lausitzer" Burgen der Ostgroßpolnischen Gruppe der „Lau-

Abb. 10 Luftbild der „Lausitzer“ Burg in Izdebno, Kr. Żnin. Nach *Harding – Rączkowski – Ważny 2009*. – *Obr. 10* Letecké foto „lužického“ hradiště Izdebno, okr. Žnin). Podle *Harding – Rączkowski – Ważny 2009*.

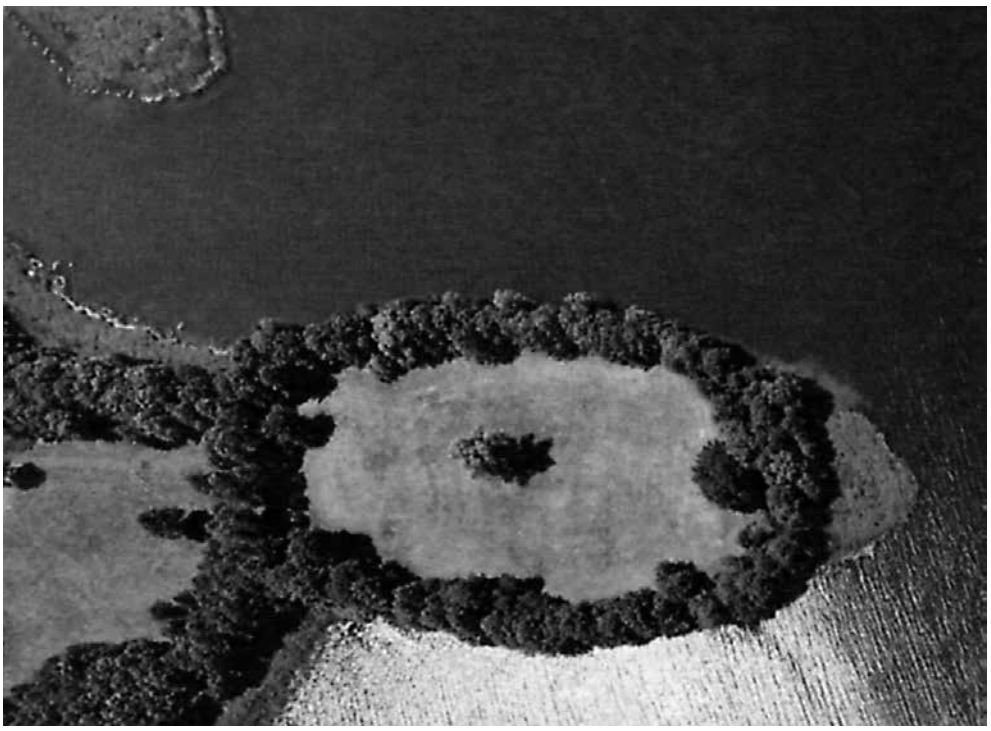

Abb. 11 Luftbild der „Lausitzer“ Burg in Biskupin, Kr. Żnin. Nach *Zjączkowski 2002*. – *Obr. 11* Letecké foto „lužického“ hradiště v Biskupině, okr. Žnin. Podle *Zjączkowski 2002*.

sitzer Kultur“ in Kujawien, in den Region Pałuki, welche auch als Doppelburgen bezeichnet werden können. In einer Nachbarschaft, nicht weit voneinander entfernt, liegen zwei Objekte, ein von ihnen ist die bekannte Burg Biskupin, das zweite ist Izdebno (*Abb. 9*). Die Entfernung zwischen den beiden macht ca. 7 km aus, ist also etwas größer als in Falle der Burgen in Wrocław. Biskupin (*Abb. 10*) und Izdebno (*Abb. 11*) sind auf den Halbinseln der Seen der Gniezno-Seenplatte situiert und sind viel

kleiner als z. B. die Schwedenschanze. Der Innenraum der Burg Biskupin beträgt ca. 2 ha und von Izdebno ca 1,7 ha groß. Diese Burgen weisen meist eine reguläre Bebauung innerhalb der Wallanlagen sowie eine gute Holzerhaltung auf. Die Ostgroßpolnische Gruppe der Lausitzer Kultur repräsentiert jedoch ein anderes Kulturmodell, das sich von den Merkmalen des Hallstattkreises im alpinen Raum und dem dazugehörigem Kulturmodell aus Schlesien und dem angrenzenden Teil Großpolens deutlich unterscheidet. Die gut erforschte Bebauung von Biskupin zeugt von einer anderen Sozialstruktur, die sich durch einen egalitären Charakter auszeichnet. Auf diesem Gebiet fehlt es außerdem an bedeutendem Zufluss von Importen aus dem alpinen Raum der Hallstattkultur und Italien (*Łuka 1959*, Landkarte 1; *Gedl 1991*, s. 121–122). Es ist nicht einfach, das Kulturmodell der Ostgroßpolnischen Gruppe eindeutig zu bestimmen. Es hat aber den Anschein, dass die beobachtete kulturelle Blütezeit ein Resultat einheimischer Leistung ohne stärkeren Einfluss der südwestlichen Kulturzentren ist (*Kopiasz 2010*, 219–241). Die unweit voneinander liegenden Burgen in der Gniezno-Seenplatte können als nicht in ähnlicher Richtung interpretiert werden wie die oben besprochenen Doppelburgen aus Schlesien. Das Problem bleibt aber noch weiter offen.

Literatur

Bugaj, E. – Kopiasz, J. 2008: The Early Iron Age elite and their seat in the South West Poland. Przegląd Archeologiczny 56, 101–115.

Bukowski, Z. 1979: Charakterystyka cmentarzysk i osiedli kultury łużyckiej. In: W. Hensel (Hrsg.): Prahistoria ziem polskich IV. Wrocław – Warszawa – Kraków –Gdańsk, 229–246.

Chudziakowa, J. 1992: Grodzisko kultury łużyckiej w Gzinie. Toruń.

Durczewski, D. 1970: Prasłowiański gród w Smuszowie. Poznań.

Gałuszka, A. 1963: Die Frage von Genese und Funktion der Burgwälle der Lausitzer Kultur in Niederschlesien. Arbeits – und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 11–12, 511–517.

Gediga, B. 1976: Grody ludności kultury łużyckiej we Wrocławiu-Osobowicach. Wrocław –Warszawa – Kraków – Gdańsk.

Gediga, B. 1981: Zur Entwicklung der hallstattzeitlichen Burgen der Lausitzer Kultur in Mittelschlesien. In: C. und A. Eibner (Red.): Die Hallstattkultur. Symposium Steyr 1980, 297–314.

Gediga, B. 2010: Uwagi o przemianach kulturowych we wczesnej epoce żelaza. In: M. Fudziński – H. Paner (Hrsg.): Między kulturą łużycką a kulturą pomorską. Przemiany kulturowe we wczesnej epoce żelaza. Gdańsk, 11–20.

Gediga, B. 2010a: Śląsk – regionalna prowincja kultury halsztackiej. In: B. Gediga – W. Piotrowski (Hrsg.): Rola głównych centrów kulturowych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy Środkowej we wczesnych okresach epoki żelaza. Biskupińskie Prace Archeologiczne Nr 8, Prace Komisji Archeologicznej O/PAN we Wrocławiu 18, 187–218.

Gediga, B. 2011: Neue Forschungen zu den früheisenzeitlichen Kulturen in Südwestpolen. Acta Archaeologica Carpathica 46, 83–116.

Gediga, B. 2013: The Culture of the Early Iron Age in the South-Western Regions of Poland in the Light of New Research. In: S. Bergerbrant – S. Sabatini (ed.): Counterpoint: Essays in Archaeology and Heritage Studies in Honor of Professor Kristian Kristiansen. BAR International Series 2508, 383–399.

Gedl, M. 2002: Wielkie cmentarzysko z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Kietrzu, pow. Głubczyce na Górnym Śląsku. In: M. Gedl (ed.): Wielkie cmentarzyska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Warszawa, 75–116.

Harding, A. – Ostoja-Zagórski, C. – Palmer, C. – Rackham, J. 2004: Sobiejuchy. A fortified site of the Early Iron Age in Poland. Warszawa.

Harding, A. – Rączkowski, W. – Ważny, T. 2009: The date and internal organization of Early Iron Age fotified sites in north-western Poland. New results from geophysical survey and dendrochronologocal dating. Przegląd Archeologiczny 57, 39–71.

Hensel, W. 1948: Wstęp do studiów nad osadnictwem Wielkopolski Wczesnohistorycznej. Poznań.

Hensel, W. 1971: Archeologia i Prahistoria, studia i szkice. Wrocław – Warszawa – Kraków –Gańsk.

Hołubowicz, H. 1965: Starożytne centrum plemienne i miejsce kultu na Osobowicach we Wrocławiu. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka, 4, 461–471.

Kopiasz, J. 2001: Osada kultury łużyckiej na wielokulturowym stanowisku Stary Śleszów 17, pow. Wrocław. In: B. Gediga (Hrsg.): Archeologiczne Zeszyty Autostradowe, z. 2, Badania na autostradzie A4, część I, 101–225.

Kopiasz, J. 2008: Ceramika „prestiżowa" jako wyraz struktury społecznej mieszkańców osady z okresu halsztackiego C w Milejowicach, pow. Wrocław. In: B. Gediga i W. Piotrowski: Sztuka pradziejowa i wczesnośredniowieczna jako źródło historyczne. Biskupińskie Prace Archeologiczne nr 6, Prace Komisji Archeologicznej O/PAN we Wrocławiu nr 17, 211–228.

Kopiasz, J. 2010: Ślady kontaktów kulturowych z centrami kulturowymi Europy wczesnej epoki żelaza na Pałukach. In: B. Gediga – W. Piotrowski (Hrsg.): Rola głownych centrów kulturowych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy Środkowej we wczesnych okresach epoki żelaza. Biskupińskie Prace Archeologiczne nr 8, Prace Komisji Archeologicznej O/PAN we Wrocławiu nr 18, 219–241.

Madera, P. 1999: Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na cmentarzysku ciałopalnym kultury łużyckiej w Łazach, sta. 1, gm. Wińsko. Śląskie Sprawozdania Archeologiczne 41, 231–246.

Malinowski, T. 1985: Wielkopolska w otchłani wieków. Poznań.

Malinowski, T. 2006: Komorowo, stanowisko 1. Grodzisko kultury łużyckiej – faktoria na szlaku bursztynowym. Rzeszów.

Malinowski, T. 2012: Mieszkańcy faktorii na szlaku bursztynowym z około IX–VIII wieku przed naszą erą w Komorowie, powiat szamotulski. Kaźmierz.

Michnik, M. 2007: Imported objects at the cemetery in Świbie, District of Gliwice. In: J. Baron – I. Lasak (ed.): Long Distance Trade in the Bronze Age and Early Iron Age. Studia Archeologiczne 40, 159–177.

Mierzwiński, A. 1989: Funkcja grodów ludności kultury łużyckiej w świetle badań tych obiektów na Śląsku. In: B. Gediga (Hrsg.): Studia nad grodami epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej. Prace Komisji Archeologicznej 7, 185–207.
Ostoja-Zagórski, J. 1978: Gród halsztacki w Jankowie nad Jeziorem Pakoskim. Wrocław –Warszawa – Kraków – Gdańsk.
Niesiołowska-Wędzka, A. 1974: Początki i rozwój grodów kultury łużyckiej. Wrocław –Warszawa – Kraków – Gdańsk.
Rajewski, Z. 1958: Osadnictwo ludności z kulturą „łużcką“ we wczesnym okresie epoki żelaznej w Biskupinie i okolicy. Archeologia Polski, 2, Heft 1, 7–31.
Szamałek, K. 1987: Kruszwicki zespół osadniczy w młodszej epoce brązu i w początkach epoki żelaza. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łodź.
Tackenberg, K. 1953: Die Burgen der Lausitzer Kultur. Praehistorische Zeitschrift 34, 18–32.
Uhtenwoldt, H. 1938: Die Burgverfassung in der Vorgeschichte und Geschichte Schlesiens. Breslau (Wrocław).
Vokolek, V. – Sedláček, R. 2010: The Hallstatt Age „Herrensitz“ and Patterns of Urban Settlement in Opatovice nad Labem (Pardubice District, Eastern Bohemia). In: B. Gediga – W. Piotrowski (Hrsg.): Rola głównych centrów kulturowych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy Środkowej we wczesnych okresach epoki. Biskupin – Wrocław, 265–282.
Wojciechowska, H. 1995: Wyniki badań na cmentarzysku kultury łużyckiej z okresu halsztackiego w Świbiu, woj. Katowicki. In: Dziedzictwo kulturowe epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na Górnym Śląsku i w Małopolsce. Śląskie Prace Prahistoryczne 4, 189–195.
Zajączkowski, W. 2002: Rezerwat archeologiczny Biskupin. Wrocław.

prof. zw. dr hab. Bohuslaw Gediga
Instytut Archeologii i Etnologii PAN we Wroclawiu
E-mail: boguslaw.gediga@gmail.com

Neolitické a eneolitické osídlení Neslovicka (okres Brno-venkov)

Neolithic and Aeneolithic settlement on Neslovice cadastral area (Brno-venkov district)

Zdeněk Hájek – Jaroslav Bartík – Alžběta Čerevková – Hana Koubková

Abstrakt
Neslovicko administrativně náleží západní části Jihomoravského kraje, z geomorfologického hlediska pak leží na pomezí brněnské kotliny a Vysočiny. Členitý reliéf, poměrně hustá síť vodních toků a blízké zdroje kvalitních surovin zřejmě představovaly vhodné podmínky pro osídlení již v období starší a především pak mladší doby kamenné, jak ostatně dokládá množství nálezů a lokalit v sousedních oblastech Ivančicka a Oslavanska. Hlavním účelem studie je podat přehled neolitického a eneolitického osídlení v okolí Neslovic a přispět tak novými daty k poznání pestré mozaiky vývoje neolitické společnosti v oblasti jižní Moravy. Primární zdroj dat přitom poskytla revize muzejních fondů a starých (většinou amatérských) výzkumů, které jsou v současné době doplňovány novými poznatky ze záchranných archeologických akcí.

Abstract
Administratively the Neslovice cadaster area belongs to western part of Jihomoravský kraj. From geomorphological point of view it is located on the border of Brno basin and Czech-Moravian Highlands. The rugged relief, relatively dense river system and close sources of quality raw materials already posed good conditions for settlement during Palaeolithic and mainly in Neolithic period. It could be based on evidence of amount of archaeological findings and sites both in neighbouring Ivančice and Oslavany areas. Nevertheless, primary source of data was provided with revision of old museum funds and old (rather amateur) excavations. Currently the data is being completed with new information gained through rescue archaeological researches. The main purpose of the presented article is to introduce actual knowledge about Neolithic and Aeneolithic settlement development in Neslovice cadastral area.

Klíčová slova: jižní Morava – neolit – eneolit – broušená kamenná industrie
Key words: South Moravia – Neolithic – Aeneolithic – polished stone industry

Úvod

Přestože Neslovicko navazuje z jihozápadu na intenzivně osídlenou a poměrně dobře zmapovanou oblast jižní části Boskovické brázdy, povodí řeky Bobravy, brněnskou a střelickou kotlinu, o zdejším neolitickém a eneolitickém osídlení byly dosud spíše kusé informace. Většina získaného materiálu, osvětlujícího vývoj osídlení v této oblasti, pochází ze starých, často amatérských výzkumů. K výraznějšímu obnovení archeologické činnosti došlo pod záštitou Moravského zemského muzea v Brně teprve v nedávné době. Hlavním impulsem se stala především postupná rekonstrukce infrastruktury v intravilánu obce. Předkládaná studie si klade za cíl sumarizovat dosud zjištěné poznatky o období mladší a pozdní doby kamenné na Neslovicku, vycházející z revize muzejních fondů a nových poznatků, které se podařilo shromáždit díky několika nedávným záchranným archeologickým výzkumům a povrchovým prospekcím.

Poloha zájmového území a přírodní prostředí

Obec Neslovice leží v Jihomoravském kraji v jihozápadní části okresu Brno-venkov. V těsné blízkosti

pak sousedí s katastry měst Ivančice, Oslavany, Zbýšov a obcí Tetčice, Kratochvilka a Hlína (*obr. 1*).

Katastr Neslovic se rozkládá v nadmořské výšce 325–400 m n. m. Výrazná členitost terénu je zde způsobena především jeho polohou na pomezí dvou geomorfologických jednotek: Boskovické brázdy a Bobravské vrchoviny.

Geologické podloží tvoří v rámci Boskovické brázdy především permokarbonské a neogenní sedimentární horniny. Nejčastěji jde o červenohnědé variety jílovců, pískovců a slepenců, jejichž původ je kladen do sladkovodního prostředí řek a jezer. Bobravská vrchovina je formována četnými hrásteми a prolomy, její výplň tvoří magmatické horniny brněnského masivu, především různé granitoidy. V jejím reliéfu jsou rovněž patrné stopy erozních procesů, které se projevují výskytem izolovaných skal, balvanů, skalních míst a dalších útvarů. Četné sníženiny jsou vyplněny křídovými, neogenními a kvartérními sedimenty (*Demek ed. 1987*, 114, 119, 192, 384–385; *Chlupáč et al. 2011*, 174, 189, 232–234, 259, 378–380). Nejbližším vodním zdrojem pro Neslovicko je Neslovický potok, jenž pramení necelých 900 m JV obce a náleží povodí řeky Oslavy. Větší část katastrálního území dnes zaujímají agrárně využívané plochy, pouze při východním okraji se rozkládá zalesněná plocha lesa Bučína (*obr. 1*).

Dějiny výzkumů

Okolí Neslovic patří k oblastem, jež byly v minulosti poměrně intenzivně osídleny, což ostatně dokazuje současný stav výzkumu. První archeologické aktivity zde probíhaly již na konci 19. století. Nálezy z tohoto období, případně bližší nálezové informace o nich, se však do dnešních dnů většinou nedochovaly. Větší intenzitu bádání zaznamenáváme od počátku 20. let 20. století. Jde o éru amatérských výzkumů, které se však mnohdy v ničem neodlišovaly od tehdejších profesionálních akcí. V dané oblasti působili zejména V. Gross z Oslavan (1894–1977), tetčický občan V. Práger (1879–1935) a konečně J. Mikuláš ek (1916–1996), místní rodák a učitel v Neslovicích, který patřil k nejvýraznějším osobnostem amatérské archeologie jižní části Brněnska. Jeho sbírka je dnes součástí fondů MZM v Brně, menší část je pak uložena také v Národním muzeu v Praze (*Říhovský 1958,* 220; *Valoch 1997,* 283; *Čižmář 2006,* 535). Zásluhou V. Grosse a J. Mikuláška došlo k objevení a prozkoumání významné mladopaleolitické lokality Neslovice – „Kopaniny“, kde byl následně (v roce 1957) proveden zjišťovací výzkum pod záštitou tehdejšího oddělení pro diluvium Moravského zemského muzea v Brně (*Valoch 1958*, *1973*). V následujících letech zájem archeologů poněkud upadal, intenzivnější obnovení výzkumné činnosti zde zaznamenáváme teprve v posledních zhruba dvaceti letech a to především formou povrchových prospekcí (*Kuča – Žákovský 2000*) a záchranných výzkumů.

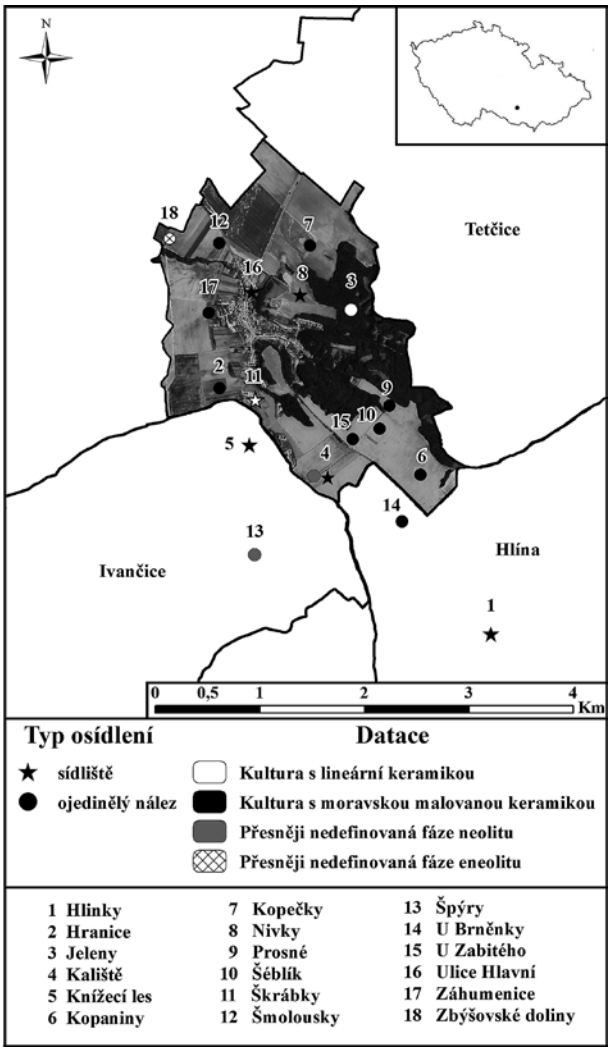

Obr. 1 Lokalizace zájmové oblasti s vyznačenými neolitickými a eneolitickými nálezy. – *Fig. 1* Location of interest area with marked Neolithic and Aeneolithic finds.

Přehled rozšíření neolitického/ eneolitického osídlení a získaných nálezů

Doklady aktivit lidu mladší a pozdní doby kamenné byly doposud zjištěny na nejméně 20 polohách, z nichž u dvou se nepodařilo název tratě ztotožnit se současným pojmenováním jednotlivých tratí a u posledních čtyř jde o lokality mylně přiřazované k Neslovicím, jelikož v současné době náleží katastrům okolních obcí a města. Lokalizace jednotlivých poloh byla provedena na základě skutečnosti, jak je

v minulosti badatelé zapsali a synchronizována se současnými traťovými názvy podle ČÚZK. U několika artefaktů se pak záznam o jejich nálezových okolnostech, včetně místa nálezu, do dnešních dnů nedochoval. Určitý problém dále představují tratě, které byly v minulosti chybně umístěny do katastru Neslovic, ve skutečnosti však náleží sousedním katastrům Ivančic, Hlíny nebo Tetčic (*obr. 1*). I přesto je evidentní, že především neolitické osídlení Neslovicka bylo poměrně intenzivní, a to zejména v období kultury s MMK. Nově byly stopy nositelů této kultury objeveny také přímo v intravilánu obce.

Poměrně zajímavé je množství dosud získané broušené kamenné industrie a její distribuce, která reflektuje četné doklady pohybu a dalších aktivit člověka v zázemí neolitických sídlišť. V některých případech pak může indikovat i prozatím neznámá sídliště. Proti existenci specializovaných dílenských areálů na výrobu BI v této oblasti by hovořila zejména absence polotovarů a výrobní debitáže související s výrobou BI (cf. *Bartík et al. 2015*). Naopak množství a charakter keramického materiálu je zde oproti kamenné industrii méně výrazný, vyjma polohy „Nivky“, odkud pocházejí kromě fragmentů běžnějších nádob také předměty sociokultovní sféry: figurální plastiky (viz níže). Otázkou však zůstává, do jaké míry ovlivňuje výše uvedený jev samotný stav výzkumu a tehdejší metodika i způsob získání archeologických nálezů. Na následujících řádcích je věnována pozornost přehledu dosud známých neolitických a eneolitický sídlišť a ojedinělých nálezů na Neslovicku.

Trať Hranice

Poloha se nachází západně od silnice na Ivančice v nadmořské výšce 350–380 m n. m. (*obr. 1*: 2). Z výše uvedené tratě pocházejí čtyři ojedinělé nálezy broušené kamenné industrie (*tab. 1*). Po technologicko-typologické stránce jde o týlovou partii trojúhelníkovité sekerky s oválným příčným průřezem (*obr. 2*: 2), masivní trojúhelníkovitou sekerku se zaobleně obdélným až oválným příčným průřezem a zdeformovaným ostřím (*obr. 2*: 7) a dva fragmenty z typologicky blíže neurčitelných sekeromlatů. V jednom případě můžeme exemplář charakterizovat jako poškozenou týlovou partii s nízkým zaobleně obdélným příčným průřezem (*obr. 2*: 1), v druhém jako fragment hřbetu s částečně zachyceným provrtem. Z hlediska surovinové klasifikace se podařilo determinovat především horniny z lokálních zdrojů brněnského masivu, které reprezentuje amfibolický diorit (2 ks) a porfyrický mikrodiorit (1 ks). Tyto poměrně běžné suroviny pak doplňuje vzácně se vyskytující nefrit (*obr. 2*: 2), který byl do zájmové oblasti importován ze vzdálenosti několik stovek kilometrů. Vyrobena z něj byla již zmíněná trojúhelníkovitá sekerka s oválným průřezem. Exotičnost suroviny doplňuje po estetické stránce ještě precizní vybroušení povrchu do vysokého lesku. Na základě tvarových proporcí a surovinového složení můžeme tuto drobnou kolekci broušených nástrojů datovat do období lengyelské kultury. V případě nefritové sekerky můžeme uvažovat i o její dataci do staršího vývojového stupně této kultury, v rámci něhož se surovina v moravském prostředí obvykle nejčastěji vyskytuje (*Schmidt – Štelcl 1971*; *Vokáč 2008*, 176–178; *Přichystal 2000*, *2009*).

Intravilán obce, ulice Hlavní

Během záchranného archeologického výzkumu vyvolaného rekonstrukcí kanalizace, který realizovalo Moravské zemské muzeum (dále MZM), byl v roce 2014 na ulici „Hlavní“ v prostoru před domem č. p. 171 zjištěn již dříve porušený sídlištní objekt (č. 508; kontext 123) náležející kultuře s MMK. Z interpretačního hlediska šlo o běžnou sídlištní jámu blíže nespecifikovatelného účelu o dochovaných rozměrech 0,5 × 0,3 × 0,25 m. Získat se podařilo malou kolekci keramiky a kamenné industrie. Keramické nálezy jsou reprezentovány sedmi zlomky nádob ze středozrnného až zrnitého materiálu. Z výdoby a dalších účelových tvarů se dochovalo pouze jedno rohaté ucho (*obr. 5*: 5) a plochý výčnělek (*obr. 5*: 1).

Nevýraznou keramickou kolekci doplňuje stejně početný soubor kamenné industrie. Do kategorie štípané industrie můžeme zařadit zlomek drobnějšího úštěpu a čepel s částečně levolaterálně otupeným bokem a pravolaterálním opotřebením, včetně nevýrazného šikmého lesku. Na základě těchto pracovních stop a pozůstatků organického adheziva na povrchu čepele ji lze interpretovat jako jeden ze segmentů tvořící složený nástroj, patrně srp. Surovina obou artefaktů byla klasifikována jako rohovec typu Krumlovský les varieta II. Broušená kamenná industrie sestává ze čtyř sekerek, které lze po morfologicko-typologické stránce determinovat jako protáhlou trojúhelníkovitou sekerku se zaobleně obdélným příčným průřezem a hrotitým týlem zřejmě reutilizovanou ze staršího broušeného artefaktu (*obr. 2*: 4), břitovou partii trapézovité sekerky se zaobleně obdélným příčným průřezem (*obr. 2*: 5), mírně trapézovitou sekerku se zaobleně obdélným příčným průřezem a poškozeným ostřím sérií drobných odštěpů (*obr. 2*: 3) a masivní trapézovitou sekerku rovněž se zaobleně obdélným příčným průřezem, odlomeným týlem a větším odštěpem na ostří (*obr. 2*: 6). Kromě jedné přímé linie ostří se u zbývajících sekerek vyskytla linie souměrně zaoblená, kolmá na

Tab. 1 Přehled morfologicko-typologických, metrických a surovinových vlastností nálezů broušené kamenné industrie. – *Tab. 1* Overwiev of morphological, typological, metric and raw material sources properties of polished stone artifact from Neslovice cadastral area.

poloha	i. č.	životní fáze	morfologicko–typologický rozbor	dochování
Brněnky	90048	3	krátká trojúhelníkovitá sekerka s oválným PP	celý tvar, zdeformováno ostří
Brněnky	90045	5	sekeromlat	fragment břitové partie
Brněnky	90249	5	mírně trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným PP	odlomena břitová partie
Brněnky	–	4	trojúhelníkovitá sekerka s plankonvexním PP	celý tvar, drobné odštěpy na ostří
Brněnky	–	4	mírně trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným PP	celý tvar, drobné odštěpy na plochách
Hardalínek	90057	5	sekeromlat	týlová partie
Hardalínek	90050	4	trojúhelníkovitá sekerka s oválným PP	celý tvar
Hardalínek	90244	5	fragment břitové partie sekerky	zlomek zachycující část báze a ostří
Hardalínek	–	4	trapézovitá sekerka s plankonvexním PP	odražena část břitové partie, odštěp na bázi v oblasti týlu
Hranice	90051	5	krátká trojúhelníkovitá sekerka s oválným PP	týlová partie
Hranice	90052	5	sekeromlat	poškozená týlová partie
Hranice	90053	5	sekeromlat	fragment hřbetu se zachyceným provrtem
Hranice	90054	4	masivní trojúhelníkovitá sekerka s zaobleně obdélným PP	celý tvar, zdeformováno ostří
Jeleny	–	4	obdélná sekerka s plankonvexním PP	celý tvar /drobné odštěpy na hřbetu)
Kaliště	90046	5	trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným PP	týlová partie
Kaliště	90068	5	sekeromlat	fragment břitové partie
Kaliště	90238	5	fragment břitové partie sekeromlatu	ostří
Kaliště	90239	5	trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným PP	odlomena břitová partie a vetší část báze
Kaliště	–	5	trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným PP	poškozena týlová partie a hřbet
Kaliště	–	4	obdélná sekerka se zaobleně obdélným PP	celý tvar (odštěpy na ostří a ploše)
Kaliště	144272	4	obdélná sekerka se zaobleně obdélným PP	celý tvar, poškozena plocha báze
Kaliště	144296	5	masivní mírně trapézovitá sekerka s oválným PP	odlomena břitová partie
Kopaniny	101987	–	hladítko / retušér	celý tvar
Kopaniny	90043	5	sekeromlat	břitová partie
Kopaniny	90044	5	sekeromlat	břitová partie
Kopečky	90243	5	mírně trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným PP	odlomena týlová partie
Kopečky	–	4	trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným PP	celý tvar, malý odštěp na týlu a ostří
Nivky	90242	5	obdélná sekerka s oválným až zaobleně obdélným PP	břitová partie
Nivky	90240	5	fragment z mlatu/sekeromlatu se zachycenou částí provrtu	odštěp z hřbetu
Nivky	90241	4	mírně trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným PP	poškozena báze, odlomen drobný kus ostří

povrch	nárys linie ostří	tvar týlu	provrt	∅ p.	délka	šířka	výška	váha	surovina	MS
matné vybroušení	souměrně zaoblená	zahrocený	–	–	69	43	23	102	MJH	0,45
matné vybroušení	souměrně zaoblená	–	–	–	45	47	26	48	PMD	0,22
matné vybroušení	–	mírně zaoblený	–	–	71	33	11	40	MTŽ (A)	18,50
matné vybroušení	souměrně zaoblená	zaoblený	–	–	80	45	19	113	MJH	0,41
matné vybroušení	úběžná	přímý šikmý	–	–	67	34	8	33	MTŽ (A)	25,10
matné vybroušení	–	mírně zaoblený	–	–	60	58	56	376	AD	2,42
matné vybroušení	souměrně zaoblená	zahrocený	–	–	105	52	24	198	AD	0,92
vybroušeno do lesku	souměrně zaoblená	–	–	–	29	48	7	12	MTŽ (A)	10,60
matné vybroušení	souměrně zaoblená	mírně zaoblený	–	–	73	42	10	50	MJH	0,23
vybroušeno do lesku	–	zahrocený	–	–	43	34	17	31	NEFRIT	0,08
matné vybroušení	–	mírně zaoblený	šikmý, nakloněný k boku	h: 21; b: 24	46	62	44	207	PMD	1,89
matné vybroušení	–	–	–	–	47	30	25	42	AD	0,31
matné vybroušení	souměrně zaoblená	zaoblený	–	–	92	62	26	239	AD	0,91
–	úběžná	přímý	–	–	94	52	16	154	MTŽ (A)	34,70
matné vybroušení	–	mírně zaoblený	–	–	63	58	15	97	MTŽ (A)	50,80
vybroušeno do lesku	úběžná	–	–	–	57	35	51	64	AD	2,54
matné vybroušení	úběžná	–	–	–	18	18	40	13	PMD	0,35
vybroušeno do lesku	–	mírně zaoblený	–	–	71	42	16	53	MTŽ (B)	11,50
matné vybroušení	souměrně zaoblená	přímý?	–	–	77	53	14	88	MTŽ (A)	15,70
matné vybroušení	souměrně zaoblená	přímý šikmý	–	–	91	48	16	123	MTŽ (A)	42,50
matné vybroušení	úběžná	zaoblený	–	–	84	36	19	93	MTŽ (A)	24,1
matné vybroušení	–	zaoblený	–	–	73	57	29	207	AD	2,46
silně ohlazený	–	–	–	–	66	15	12	24	?	9,34
vybroušeno do lesku	úběžná	–	–	–	66	41	56	180	AD	0,74
matné vybroušení	úběžná	–	–	–	77	48	57	236	AD	5,17
matné vybroušení	souměrně zaoblená		–	–	44	32	5	12	MTŽ (A)	3,57
matné vybroušení	souměrně zaoblená	mírně zaoblený	–	–	81	44	15	90	MTŽ (A)	17,60
matné vybroušení	úběžná	–	–	–	40	43	12	35	MTŽ (A)	7,86
matné vybroušení	–	–	–	h: 21	73	33	13	46	MTŽ (A)	7,19
matné vybroušení	souměrně zaoblená	přímý	–	–	50	43	7	29	MTŽ (A)	7,14

poloha	i. č.	životní fáze	morfologicko–typologický rozbor	dochování
Nivky	–	5	fragment břitové partie kopytovité sekerky	břitová partie
Prosné	90248	4	krátká trojúhelníkovitá sekerka s plankonvexním až oválným PP	celý tvar, zdeformováno ostří
Prosné	–	4	protáhlá mírně trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným PP	celý tvar
Šéblik	90246	5	krátká trojúhelníkovitá sekerka se zaobleně obdélným PP	odlomena břitová partie
Šéblik	90247	5	fragment sekerky	odštěp břitové partie zachycující část boku, hřbetu a ostří
Šmolousky	106615	5	srdcovitý sekeromlat	polovina tvaru – přelomen ve vertikální ose
Šmolousky	90245	5	kónický vývrtek	část
Špíry	–	3	mírně trapézovitá sekerka s plankonvexním PP	celý tvar
Ulice Hlavní	164926	4	protáhlá trojúhelníkovitá sekerka se zaobleně obdélným PP	celý tvar, poškozeny plochy
Ulice Hlavní	164923	5	trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným PP	břitová partie
Ulice Hlavní	164924	5	mírně trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným PP	břitová partie, zdeformováno ostří
Ulice Hlavní	164922	5	masivní trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným PP	odlomena týlová partie, jeden větší odštěp na ostří
Ulice Hlavní	164906	4	masivní mírně trapézovitoá sekerka se zaobleně obdélným až oválným PP	celý tvar, ostří otupeno serií odštěpků
Ulice Hlavní	164906	5	obdélná sekerka se zaobleně obdélným PP	břitová partie
Ulice Hlavní	164904	4	trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným PP	celý tvar, velký odštěp na ploše báze a obité ostří
U Patočků v domě	106612	5	sekeromlat	břitová partie, přelomen v místě provrtu
U zabitého	–	5	trapézovitá motyka se zaobleně obdélným PP	břitová partie, artefakt přelomen v provrtu
Záhumenice	90056	5	trojúhelníkovitý sekeromlat	týlová partie s poškozenou bází
Zbýšovské doliny	90049	4	trapézovitá sekerka s obdélným PP	celý tvar, drobné odštěpky
bez lokalizace	PA 220/87	2	trojúhelníkovitý sekeromlat	celý tvar
bez lokalizace	165688	5	trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným PP	odlomena břitová partie
bez lokalizace	165689	5	krátká trojúhelníkovitá sekerka s oválným PP	týlová partie
bez lokalizace	165690	5	sekerka	břitová partie, zdeformované ostří
bez lokalizace	90055	5	kladivovitý mlat	polovina tvaru, vertikálně přelomený
bez lokalizace	90070	5	trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným PP	odlomena břitová partie
bez lokalizace	90069	5	obdélná sekerka s oválným PP	břitová partie, poškozen bok
bez lokalizace	90047	5	kopytovitý klín	poškozená či nedobroušená břitová partie

povrch	nárys linie ostří	tvar týlu	provrt	∅ p.	délka	šířka	výška	váha	surovina	MS
matné vybroušení	úběžná	–	–	–	38	36	14	32	MJH	0,24
matné vybroušení	–	zahrocený	–	–	86	36	20	89	MTŽ (A)	8,89
vybroušeno do lesku	souměrně zaoblená	přímý šikmý	–	–	105	45	15	118	MTŽ (A)	37,20
matné vybroušení	–	zaoblený	–	–	65	33	10	28	MTŽ (A)	12,20
matné vybroušení	–	–	–	–	51	30	7	14	MTŽ (A)	6,75
matné vybroušení	souměrně zaoblená	zaoblený	rovný, blíže k týlu	h: 25; b: 26	118	37	58	326	AD	0,91
–	–	–	–	–	17	17	26	14	AD	1,05
matné vybroušení	souměrně zaoblená	přímý	–	–	94	49	17	145	MJH?	0,62
matné vybroušení	přímá	zahrocený	–	–	67	27	8	23	MTŽ (A)	5,18
vybroušeno do lesku	souměrně zaoblená	–	–	–	38	41	13	33	MTŽ (A)	2,01
vybroušeno do lesku	souměrně zaoblená	–	–	–	39	43	13	41	MTŽ (A)	0,42
matné vybroušení	souměrně zaoblená	–	–	–	59	57	23	132	AD	0,38
vybroušeno do lesku	souměrně zaoblená	přímý	–	–	84	43	26	130	PMD	0,09
vybroušeno do lesku	úběžná	–	–	–	33	59	13	50	AD	0,41
vybroušeno do lesku	úběžná	mírně zaoblený	–	–	69	39	14	65	MTŽ (A)	1,18
vybroušeno do lesku	souměrně zaoblená	–	rovný	h: 20; b: 22	112	65	56	519	JD?	0,46
matné vybroušení	úběžná	–	rovný	h: 16; b: 18	102	72	22	292	AD	0,68
matné vybroušení	–	mírně zaoblený	rovný	h: 25; b: 21	64	72	41	268	AD	29,10
vybroušeno do lesku	souměrně zaoblená	přímý	–	–	62	36	16	71	SF	0,35
matné vybroušení	úběžná	mírně zaoblený	bez provrtu	–	220	74	52	1.411	AD	0,93
vybroušeno do lesku	–	přímý	–	–	57	44	11	62	MTŽ (A)	29,80
matné vybroušení	–	zaoblený	–	–	45	31	11	21	MTŽ (A)	6,01
matné vybroušení	vějířovitě symetrická	–	–	–	44	41	8	27	MTŽ (A)	17,40
matné vybroušení	zaoblený	zaoblený	šikmý, nakloněný k týlu	h: 21; b: 24	113	63	34	428	PMD	2,65
matné vybroušení	–	přímý	–	–	57	44	16	67	MTŽ (A)	24,90
matné vybroušení	souměrně zaoblená	–	–	–	40	34	12	28	MTŽ (A)	17,30
matné vybroušení	vějířovitě symetrická	–	–	–	75	33	28	105	MJH	0,36

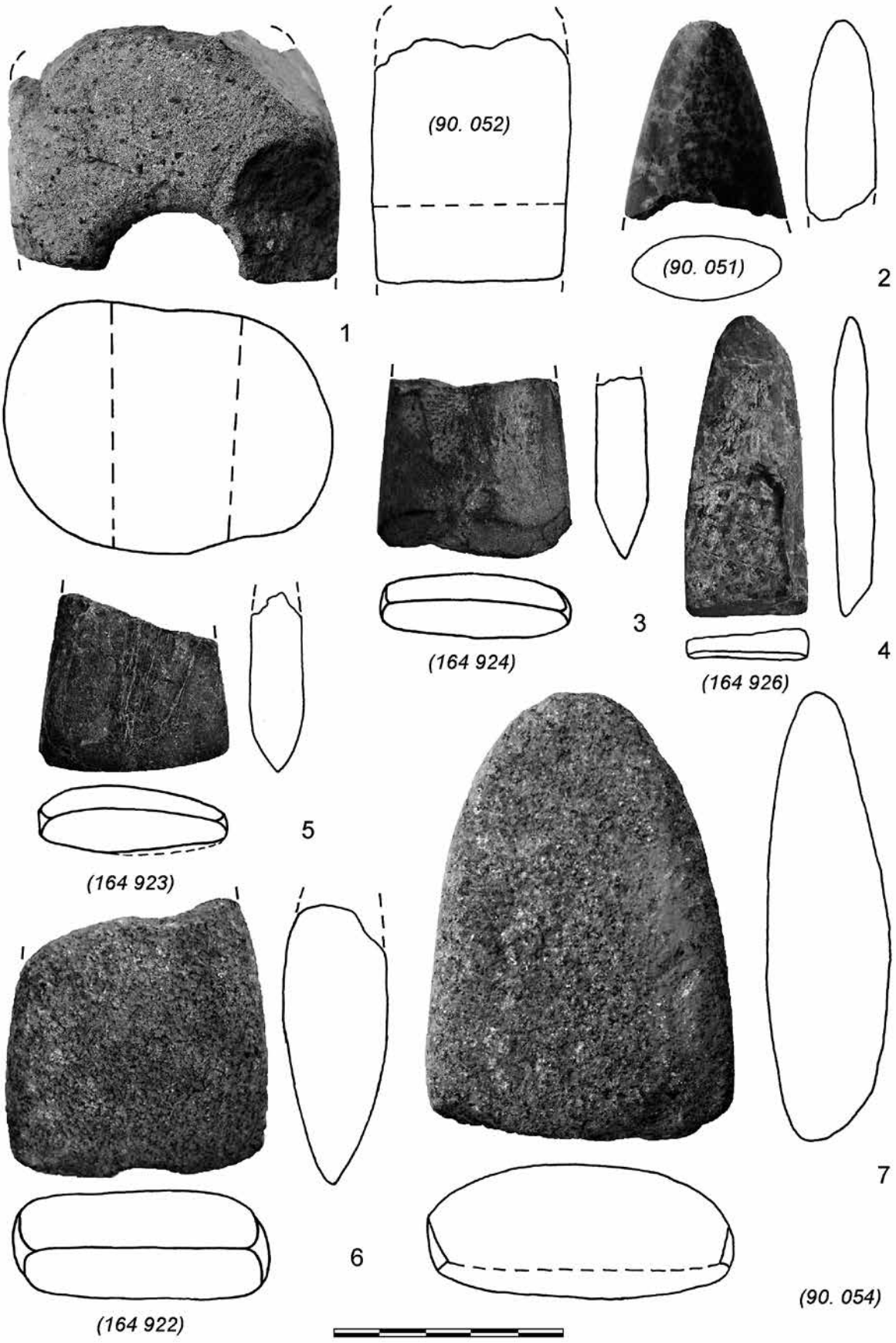

Obr. 2 Výběr broušené kamenné industrie. – *Fig. 2* Selected polished stone industry.

podélnou osu artefaktu. U dvou trapézovitých tvarů se objevila velmi precizní úprava povrchu v podobě vyleštění do lesku. Naopak povrch masivní trapézovité sekerky je pouze hrubě obroušen a zároveň také silně navětrán. Surovinou pro výrobu výše popsaných sekerek se stal s výjimkou masivního exempláře (AD) lokální metabazit typu Želešice, jak potvrzují i zvýšené hodnoty magnetické susceptibility (*tab. 1*). Nálezy štípané a broušené kamenné industrie doprovází také okrajová partie horního kamene (běhounu) ručního mlýnku s mírně sedlovitě prohnutou pracovní plochou a dobře patrnými pracovními stopami. Artefakt má precizně upraveny boky formou drobných odštěpů. Po surovinové stránce lze využitou horninu makroskopicky určit jako světle šedý jemnozrnný pískovec pocházející patrně ze zdrojů v prostoru Boskovické brázdy.

V souvislosti se záchranným výzkumem na ulici „Hlavní" byly již mimo zahloubené objekty, ale pouze ve vrstvách cca 25–45 cm pod povrchem, v úseku před domy č. p. 69–96, objeveny ještě další tři ojedinělé broušené kamenné artefakty, které mohou být na základě tvarových dispozic a použité suroviny datovány rovněž do období kultury s MMK. Jde o trapézovitou sekerku se zaobleně obdélným příčným průřezem s velkým odštěpem na ploše báze a obitým ostřím (*obr. 3: 2*), masivní mírně trapézovitou sekerku se zaobleně obdélným až oválným příčným průřezem a ostřím otupeným serií drobných odštěpků (*obr. 3*: 3) a břitovou partii obdélné sekerky se zaobleně obdélným příčným průřezem (*obr. 3*: 5). Přestože jsou všechny tři sekerky vybroušeny do vysokého lesku, velké množství pracovních stop kolmých k rovině ostří a uvedených poškození je spolehlivě spojuje s utilitární sférou. Každá ze sekerek je vyrobena z jiné suroviny. Zatímco u masivního tvaru byl zjištěn porfyrický mikrodiorit, dvě tvarově běžnější lichoběžníkovité sekerky jsou vybroušeny z amfibolického dioritu a metabazitu typu Želešice.

Výše popsané nálezy a archeologické situace, zachycené v rámci záchranného výzkumu, naznačují možnost výskytu doposud neznámého nížinného sídliště kultury s MMK v intravilánu obce.

Trať Jeleny

Traťové označení „Jeleny" představuje jednu z blíže lokalizačně nespecifikovaných poloh objevenou v roce 1942. S polohou je spojován nález obdélné sekerky s plankonvexním příčným průřezem a úběžnou linií ostří (*obr. 3*: 7), kterou lze patrně datovat do kultury s LnK. Artefakt se dochoval v celistvém stavu, jeho hřbet však nese několik drobných odštěpů, souvisejících s utilitární funkcí nástroje. Přestože jednoznačně dominantní surovinou broušené industrie v této fázi mladší doby kamenné byl severočeský metabazit typu Jizerské hory, v moravském prostředí se setkáváme i s využíváním metabazitu typu Želešice, který se stal také výchozí surovinou pro zhotovení předmětné sekerky. Tento druh metabazitu je v kultuře s lineární keramikou zastoupen převážně doplňkovým podílem, přičemž jako surovina broušené kamenné industrie se prokazatelně uplatňoval již od její nejstarší vývojové fáze (*Schenk et al. 2008*, 285–289; *Berkovec 2004*; *Přichystal 2009*, 180).

Trať Kaliště

V bývalém vojenském prostoru byly v roce 1961 dvěma vojíny objeveny zlomky keramiky a několika kusů broušené kamenné industrie datované do kultury s MMK (*Mikulášek 1940*). Trať je lokalizována JV obce v nadmořské výšce 370–450 m n. m. Nejpočetnější složku tvoří nálezy V. Grosse, které se koupí v roce 1979 dostaly do sbírek MZM, bohužel s chybným označením „Kalště" (správně „Kaliště"). Sbírka V. Grosse je tvořena pouze artefakty z kategorií štípané (260 ks) a broušené (8 ks) kamenné industrie.

Broušené artefakty reprezentují dva malé fragmenty blíže neurčitelných sekeromlatů (zlomek břitové partie a malý kus ostří) a šest sekerek. Z typologických variet byla doložena trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným příčným průřezem (3 ks; *obr. 3*: 1, 4), obdélná sekerka se zaobleně obdélným příčným průřezem (2 ks; *obr. 3*: *9*) a jedna masivní mírně trapézovitá sekerka s oválným příčným průřezem (*obr. 9*: 3). Pokud bylo možno sledovat nárys linie ostří sekerek, byla především souměrně zaoblená, kolmá na podélnou osu artefaktu. V jednom případě se objevila i linie ostří úběžná. Z hlediska stavu dochování náleží většina exemplářů k jednotlivým zlomkům či torzům a můžeme je tak z pohledu životních fází BI zařadit do kategorie odpadu (*tab. 1*), pouze obě obdélníkovité sekerky se dochovaly v celém původním tvaru. Jejich povrch však nese četné pracovní stopy a několik drobných odštěpů situovaných zejména na ostří a bázi. Po surovinové stránce byl u skupiny sekeromlatů determinován amfibolický diorit a porfyrický mikrodiorit. Sekerky jsou naopak vybroušeny převážně z metabazitu typu Želešice. Jedinou výjimku představuje masivní trapézovitá sekerka s oválným profilem, jež je zhotovena z amfibolického dioritu. Tento druh suroviny se obecně uplatňoval na výrobu sekerek spíše v menší míře, velmi často se pak váže právě na větší a masivní tvary, což mohlo společně s dobrou houževnatostí suroviny do jisté míry souviset s určitou funkcí zmíněných tvarů sekerek.

Jak bylo již výše zmíněno, z popisované polohy pochází také početný soubor (260 ks) štípané kamen-

Tab. 2 Neslovice – „Kaliště“, Dynamická klasifikace štípané kamenné industrie – *Tab. 2* Neslovice – “Kaliště”, Dynamic classification of chipped stone industry,

zk,	technologické kategorie	KL I	KL II	SGS	RAD	Σ	%
1a	surovina	–	–	–	–	–	–
1b	zkoušky	–	2	–	–	2	0,77
	Σ I	**–**	**2**	**–**	**–**	**2**	**0,77**
2a	vrchlík	–	1	–	–	1	0,38
2b	masivní úštěp	–	1	–	–	1	0,38
2c	odštěp s celkovou kůrou	–	18	1	–	19	7,31
2d	odštěp s částí kůry	–	29	1	–	30	11,54
2e	úštěp z hrany jádra	–	4	–	–	4	1,54
2f	čepel z hrany jádra	–	4	–	–	4	1,54
2g	podhřebenový úštěp	–	–	–	–	–	–
2h	podhřebenová čepel	–	1	–	–	1	0,38
2ch	preparační čepel	–	1	–	–	1	0,38
2i	preparační úštěp	–	19	–	–	19	7,31
2j	počátkové jádro	–	2	–	–	2	0,77
2k	připravené jádro	–	–	–	–	–	–
	Σ II	**–**	**80**	**2**	**–**	**82**	**31,53**
3a	těžené jádro	–	–	–	–	–	–
3b	úštěp s laterální kůrou	–	4	–	–	4	1,54
3c	čepel s laterální kůrou	–	1	–	–	1	0,38
3d	mikročepel s laterální kůrou	–	1	–	–	1	0,38
3e	úštěp bez kůry	–	28	2	–	30	11,54
3f	čepel bez kůry	–	21	1	2	24	9,23
3g	mikročepel bez kůry	–	1	–	–	1	0,38
3h	outrepassé	–	1	–	–	1	0,38
	Σ III	**–**	**57**	**3**	**2**	**62**	**23,83**
4a	tableta z úderové plochy	–	2	–	–	2	0,77
4b	odražená těžní plocha	–	1	–	–	1	0,38
4c	úštěp s bokem jádra	–	–	–	–	–	–
4d	sekundární vodicí hrana	–	–	–	–	–	–
	Σ IV	**–**	**3**	**–**	**–**	**3**	**1,15**
5a	zbytek jádra	1	23	–	–	24	9,23
5b	zlomek jádra	1	1	–	–	2	0,77
5c	odštěpky a zlomky úštěpů	–	84	–	1	85	32,69
5d	třísky a šupiny	–	–	–	–	–	–
5e	rydlový odštěp	–	–	–	–	–	–
	Σ V	**2**	**108**	**–**	**1**	**111**	**42,69**
Celkem		**2**	**250**	**5**	**3**	**260**	**99,97**

né industrie. Podrobnější vyhodnocení však komplikuje fakt, že šlo o smíšenou kolekci; kromě podílu neolitické industrie náleží převládající část souboru mladému paleolitu. Přesný podíl obou komponent však nelze objektivně stanovit, jelikož paleolitická industrie je poměrně slabě patinovaná a v mnohých případech je obtížné rozhodnout, zde jde o patinu či přirozenou strukturu štípané suroviny. Soubor byl proto podroben pouze základní technologicko-typologické a surovinové analýze, kterou sumarizuje *tab. 2*. Z dynamického rozboru jednotlivých stádií je patrné, že soubor je tvořen především preparačními

produkty a odpadem, které zaujímají takřka 75 % podíl celé kolekce. Jde zejména o fragmenty hlíz rohovců, zlomky úštěpů a vytěžená jádra. Mezi cílovými produkty pak mírně převládají úštěpy nad čepelemi, mikročepele jsou zastoupeny jen minoritně. Po typologické stránce bylo zaznamenáno jen několik málo nástrojů a ostatních retuší. Determinovat se podařilo úštěpové škrabadlo (2 ks), úštěp s laterální retuší, čepel s laterální retuší, proximální partii čepele s laterální retuší, mesiální partii čepele s bilaterální retuší, čepel s odlomenou proximální částí a nevýraznou bilaterální retuší (2 ks) a dvě čepele s laterálním opotřebením. S paleolitickým osídlením polohy souvisí rovněž plošně retušovaný zlomek nástroje, který by mohl představovat odlomenou distální partii listovitého hrotu. Po surovinové stránce dominuje v kolekci rohovec typu Krumlovský les, a to především varieta II. Pouze doplňkově byl zjištěn také silicit glacigenních sedimentů a radiolarit z bradlového pásma Bílých Karpat, u něhož lze předpokládat vazbu spíše k paleolitickému osídlení lokality.

Přehled litického inventáře z tratě „Kaliště" uzavírají ještě dvě vytěžená jádra, která byla sekundárně použita jako otloukače (jedno vzhledem ke svým drobným rozměrům spíše jako retušér), a drobné hladítko oválného nárysu (55 × 34 × 6 mm) zhotovené pravděpodobně z jemnozrnného pískovce či prachovce.

Na základě získaného archeologického materiálu můžeme v této trati kromě stanice z období počátku mladého paleolitu (szeletien), zkoumanou již v polovině minulého století[1] (*Valoch 1958*, *1973*; *Oliva 1989*), předpokládat také sídliště kultury s MMK. Do budoucna však bude nutné dalšími průzkumy tuto domněnku validovat a blíže upřesnit případný charakter a rozsah osídlení.

Trať Kopaniny

Trať „Kopaniny" je situována východně od silnice na Hlínu v nadmořské výšce oscilující od 420 do 440 m n. m. Ze sběrů J. Mikuláška pocházejí dva fragmenty břitových partií sekeromlatů se středně vysokým zaobleně obdélným příčným průřezem vybroušené z amfibolického dioritu a tyčinkovité hladítko či retušér (*obr. 3*: 8) se silně ohlazeným povrchem. Všechny tři artefakty ukazují na blíže neurčitelné aktivity datovatelné pouze rámcově do kultury s MMK.

[1] Polní trať Kaliště sousedí s tratí „Kopaniny" (*obr. 1*). Je proto pravděpodobné, že díky této skutečnosti došlo k promíchání souborů buďto následkem rozsáhlého rozptylu nálezů v terénu či mylným přiřazením k příslušné poloze.

Trať Kopečky

Dnes bohužel blíže neidentifikovatelná poloha, ze které jsou známy dva nálezy broušené kamenné industrie. V prvním případě šlo o trapézovitou sekerku se zaobleně obdélným příčným průřezem a drobnými odštěpy na týlu a ostří (*obr. 4*: 6), získanou pravděpodobně při povrchovém sběru v roce 1936. Druhým artefaktem, objeveným J. Mikuláškem, je mírně trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným příčným průřezem, která má odlomenu celou týlovou partii (*obr. 4*: 3). Surovinou pro zhotovení obou broušených nástrojů se stal metabazit typu Želešice. Na základě tvarových dispozic v korelaci s použitou horninou můžeme předpokládat dataci rovněž do kultury s MMK.

Trať Nivky

Zmíněná trať se nachází na mírném JZ svahu východně od hlavní silnice II/394 ve směru na Ivančice (*obr. 1*: 8), v blízkosti dnešního fotbalového hřiště. Nadmořská výška se zde pohybuje od 340–400 m n. m. V letech 1939–1940 provedl průzkum popisované polohy J. Mikulášek, který zde objevil 11 sídlištních objektů mladšího stupně kultury s MMK. Sídliště se nacházelo na mírné vyvýšenině nad objekty bývalých cihelen, přesněji na tehdejších obecních polích a poli p. Odehnala (*Mikulášek 1940,* 11). Do muzejních fondů se z této lokality dostala menší kolekce keramiky a také soubor kamenné industrie.

V případě keramického materiálu došlo pravděpodobně již při předání do muzea k velké selekci, v rámci které byla většina menších a do jisté míry i větších nezdobených střepů vyskartována. V současné době je tak známo pouze 27 keramických střepů, dvě rekonstruované nádoby, zlomek modelu domu, čtyři antropomorfní a jedna zoomorfní plastika (*obr. 5*: 2–4). Nejzachovalejším tvarem je mísa na nožce se silně zatažen ými plecemi zdobená čtyřmi drobnými polokulovitými výčnělky na maximální výduti (*obr. 5*: 8). Dále odtud pochází hrnec vejčitého tvaru bez dna opatřený výčnělky opět na maximální výduti. Mezi ostatními fragmenty se podařilo determinovat několik dalších zlomků pocházejících z mís či mís na nožce, hrnců, pohárků a v jednom případě i naběračky (v dokumentech popisována jako lžíce).

Nejpočetnější složku archeologického materiálu tvoří štípaná kamenná industrie čítající několik stovek kusů, z nichž převážná většina je uložena v Národním muzeu v Praze (*obr. 6*). Kolekce nebyla prozatím podrobněji analyzována. Na základě inventárních soupisů je však zjevné, že soubor obsahuje všechna stádia operačního řetězce, od jader počínaje až po cílovou debitáž a retušované nástroje, mezi

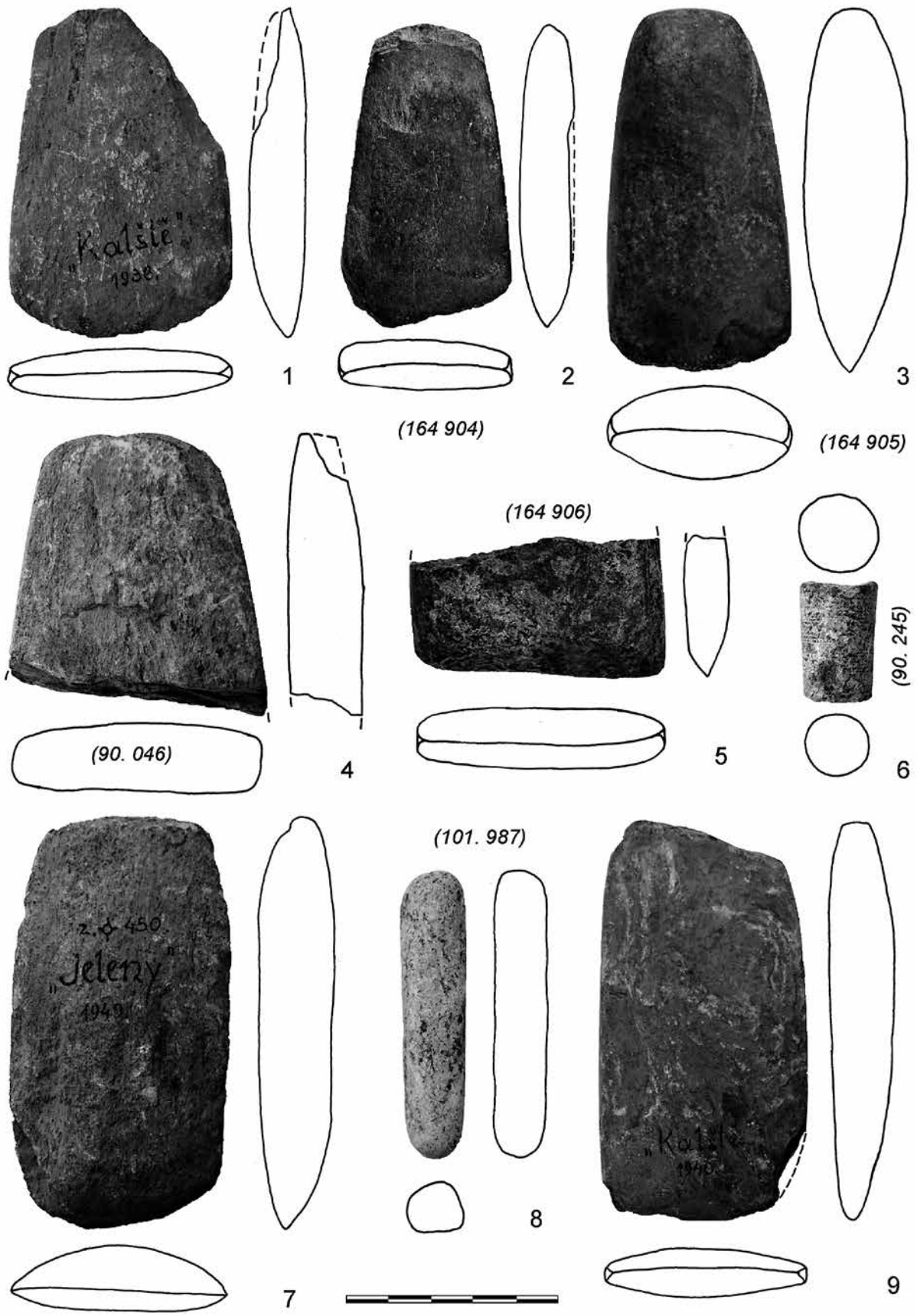

Obr. 3 Výběr broušené kamenné industrie. – *Fig. 3* Selected polished stone industry.

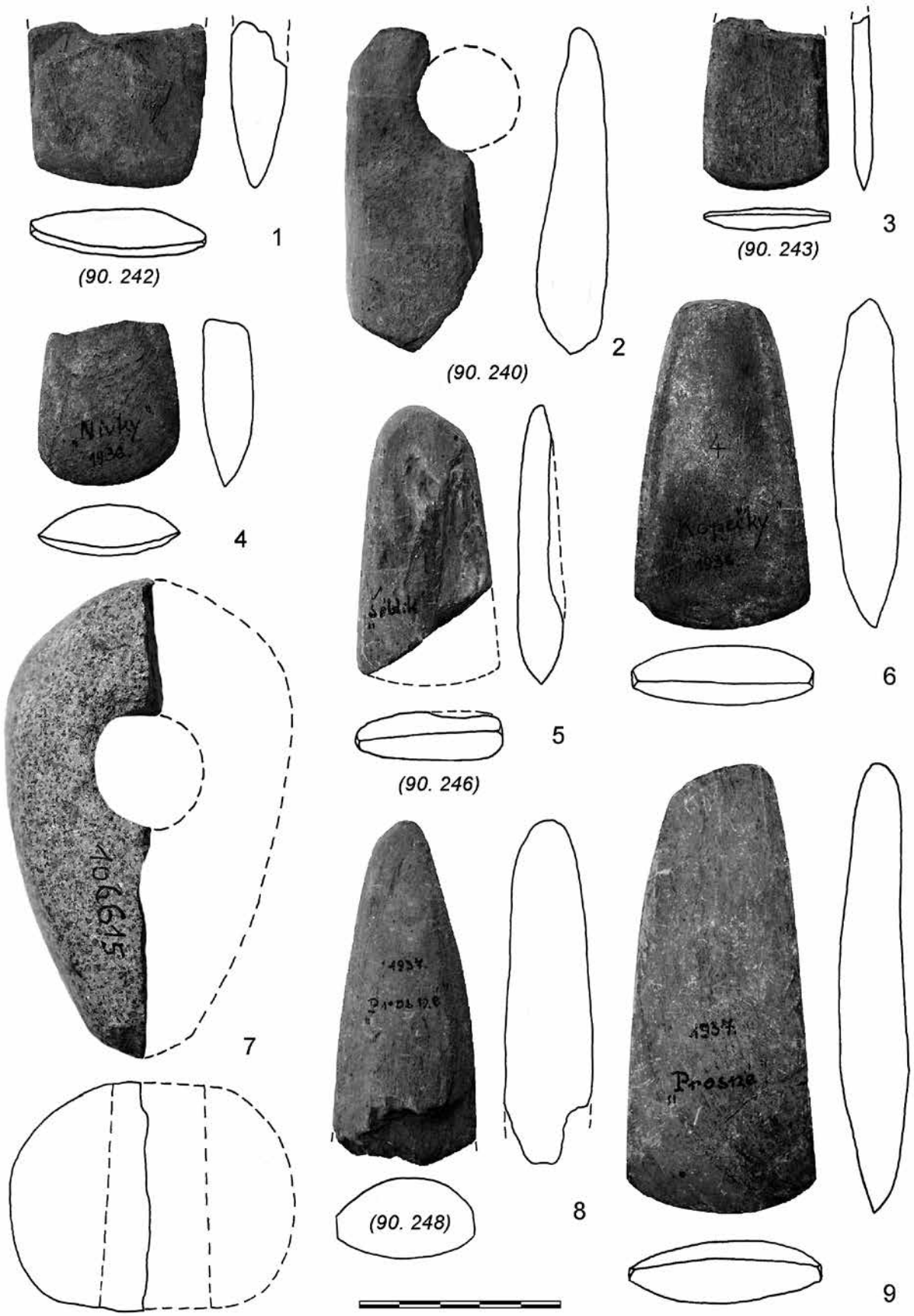

Obr. 4 Výběr broušené kamenné industrie. – *Fig. 4* Selected polished stone industry.

kterými jsou zmiňována škrabadla, vrtáčky a retušované čepele. V surovinové základně převažují rohovce typu Krumlovský les doložené v obou variantách, doplněné o početně méně zastoupené silicity glacigenních sedimentů. Ostatní suroviny se objevily jen výjimečně.

Z dalších kategorií nálezů jsou zastoupeny také artefakty ze skupiny broušené i ostatní makrolitické kamenné industrie. Ve sbírkách MZM v Brně jsou uloženy z popisované polohy 4 nálezy BI, reprezentované břitovou partií obdélné sekerky s oválným až zaobleně obdélným příčným průřezem (*obr. 4*: 1), mírně trapézovitou sekerkou se zaobleně obdélným příčným průřezem, poškozenou bází a odlomeným drobným kusem ostří, břitovou partií kopytovité sekerky (*obr. 4*: 4) a odštěpem pocházejícím ze hřbetu mlatu či sekeromlatu, jež zachycuje část původního provrtu (*obr. 4*: 2). Všechny uvedené nástroje s výjimkou kopytovité sekerky byly zhotoveny z metabazitu typu Želešice. Surovinou pro výrobu kopytovité sekerky se stal metabazit typu Jizerské hory, o správnosti makroskopické klasifikace svědčí i velmi nízká hodnota magnetické susceptibility činící 0,24 SI jednotek[3]. Několik dalších kusů BI je uloženo ve sbírkách Národního muzea. Uvést lze například dva kónické vývrtky, fragment mlatu a blíže typologicky neurčené sekerky. Společně s těmito nálezy jsou uloženy také 4 makrolitické nástroje, jenž mohou být determinovány jako křemenné drtiče či otloukače (2 ks) a pískovcové brousky (2 ks).

Přesto, že jde o starý výzkum s nízkou vypovídací hodnotou průvodní dokumentace, je toto prozatím jeden z největších neolitických souborů pocházejících ze zájmové oblasti.

Trať Prosné/Prosná kopanina

Tato poloha navazuje ve spodní části směrem k obci na trať „Kopaniny“ a „U zabitého“. Nadmořská výška činí 390–428 m n. m. Pravděpodobně sběrem, který provedl J. Mikulášek v roce 1937, zde byly získány dvě sekerky datované rámcově do období neolitu, eventuelně do kultury s MMK. Blíže mohou být charakterizovány jako krátká trojúhelníkovitá sekerka s plankonvexním až oválným příčným průřezem, nápadně zahroceným týlem a zdeformovaným ostřím (*obr. 4*: 8) a protáhlá mírně trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným příčným průřezem (*obr. 4*: 9). V obou případech byla použitá surovina determinována jako metabazit typu Želešice. Rozdílná je však míra úpravy povrchu u obou artefaktů. Zatímco povrch trojúhelníkovité sekerky je pouze zběžně matně vybroušen, povrch trapézovitého exempláře byl precizně upraven do vysokého lesku. Vzhledem k faktu, že z této polohy nepochází žádný další doprovodný archeologický materiál, můžeme výše pojednané artefakty interpretovat rovněž jako izolované ojedinělé nálezy mimo sídlištní areál.

Trať Šéblík

Uvedenou trať se bohužel nepodařilo identifikovat či ztotožnit se současnými známými polohami na katastru obce, ani v blízkém okolí. Ve sbírkách MZM v Brně jsou odtud uloženy dvě poškozené broušené sekerky datovatelné pravděpodobně do období kultury s MMK. Jde o krátkou trojúhelníkovitou sekerku se zaobleně obdélným příčným průřezem, která má odlomenu břitovou partii (*obr. 4*: 5) a samotný fragment břitové partie sekerky, respektive odštěp zachycující část boku, hřbetu a ostří. Surovina obou artefaktů byla klasifikována jako metabazit typu Želešice.

Trať Škrábky

Poloha se nachází na jižním konci obce východně od silnice II/394 ve směru na Ivančice (*obr. 1*: 11) v nadmořské výšce 360–370 m n. m. Lokalitu se podařilo zjistit záchranným výzkumem MZM probíhajícím v roce 2014 a 2015. Z částečně rozrušeného objektu byla získána drobná kolekce keramiky a štípané i broušené kamenné industrie, datovatelné do fáze Ib kultury s LnK. Bližší analýza získaného archeologického materiálu je prozatím ve stavu zpracování. Předběžně se lze domnívat, že se záchranným výzkumem podařilo zachytit segment sídlištního areálu prozatím neznámého rozsahu a funkce.

Trať Šmolousky

Polohu s traťovým označením „Šmolousky“ se prozatím nepodařilo jednoznačně identifikovat. Pravděpodobně by však mohlo jít o trať „Smolenský“, která leží v severozápadní části katastru (*obr. 1*: 12). V roce 1958 zde při povrchovém sběru nalezl J. Mikulášek polovinu vertikálně rozlomeného sekeromlatu se středně vysokým zaobleně obdélným průřezem (*obr. 4*: 7) a drobný kónický vývrtek (*obr. 3*: 6) představující odpad po vrtání broušeného nástroje. Na základě tvaru a rozměrů (*tab. 1*) uvedeného sekeromlatu jej můžeme přiřadit k tzv. „srdcovitému“ typu. Dochovaná část sekeromlatu umožnila i stanovení průměru provrtu na straně hřbetu a báze (h: 25; b: 26). Použitá hornina byla u obou artefaktů určena jako lokální amfibolický diorit brněnského masivu. Nálezy můžeme datovat do kultury s MMK.

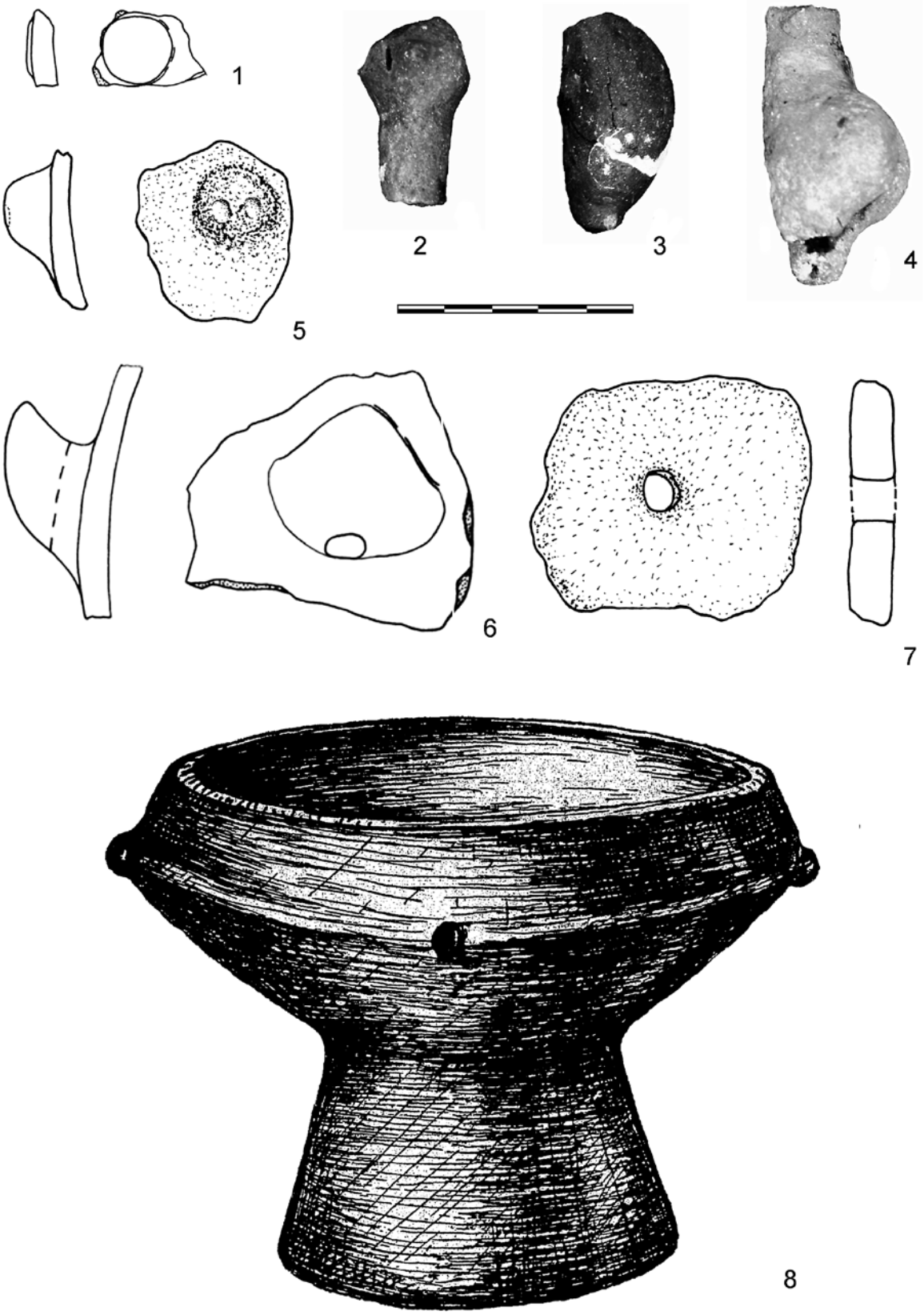

Obr. 5 Výběr keramických nálezů z Neslovicka (1–7). Mísa na nožce ze sídliště mladšího stupně kultury s moravskou malovanou keramikou Neslovice „Nivky" (8; podle *Mikulášek 1940*, 11). – *Fig. 5* Selected neolithic pottery from Neslovice cadastral area (1–7). Bowl on pedestal from settlement of Moravin Painted Ware culture Neslovice "Nivky" (8; by *Mikulášek 1940*, 11).

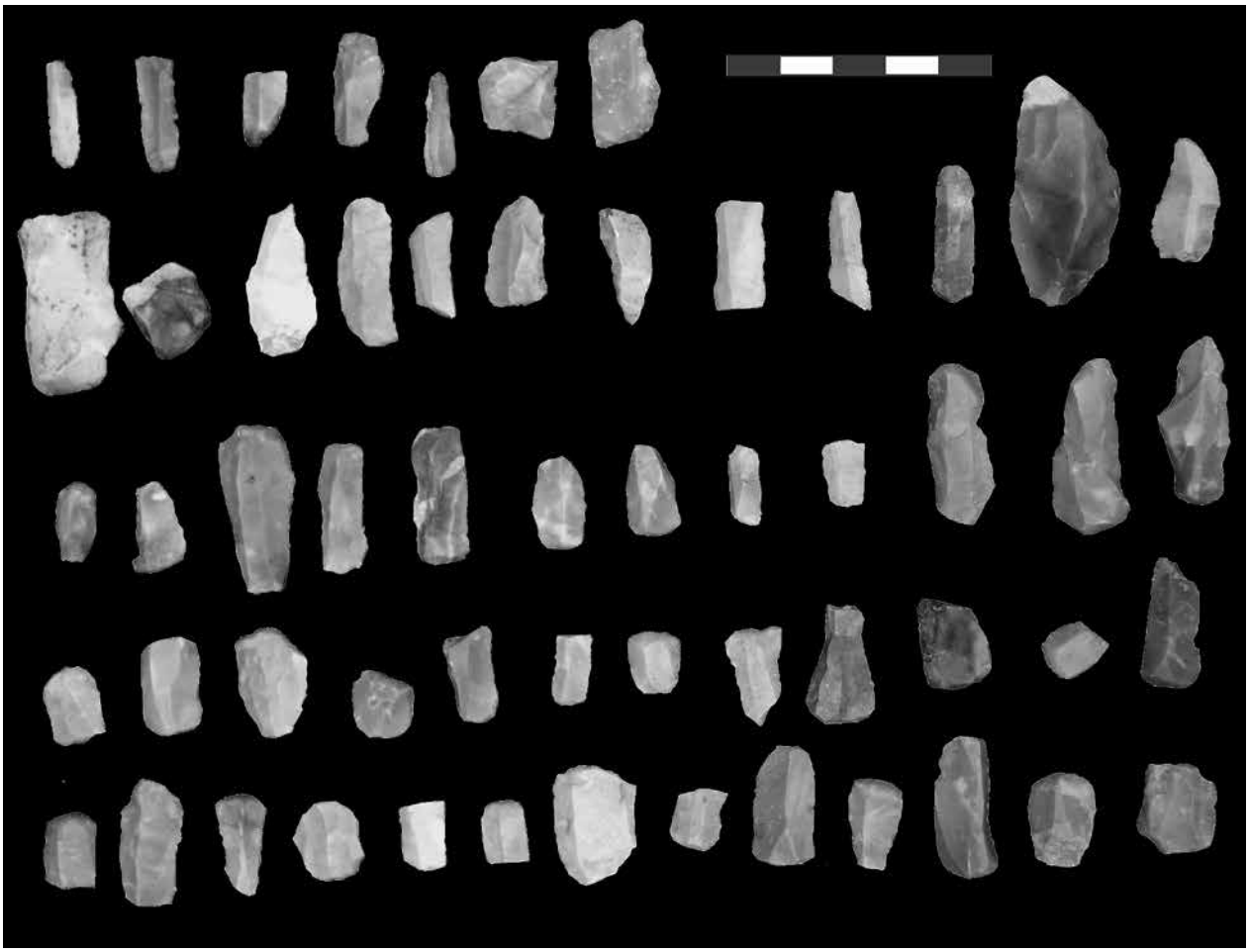

Obr. 6 Výběr štípané kamenné industrie ze sídliště mladšího stupně kultury s moravskou malovanou keramikou Neslovice „Nivky" uložené ve sbírkách NM (foto R. Chadim). – *Fig. 6* Selected chipped stone industry from settlement of Moravin Painted Ware culture Neslovice "Nivky" collections at National museum in Prague (photo R. Chadim).

Trať U Patočků

Zřejmě lidový název jedné z parcel někde v intravilánu obce pojmenovaný podle tehdejších majitelů pozemku. Z této polohy pochází nález neolitického sekeromlatu, který měl být získán z prostoru domu u Patočků a předán J. Mikuláškovi. Po morfologicko-typologické stránce můžeme artefakt klasifikovat jako břitovou partii sekeromlatu se středně vysokým příčným průřezem přelomeným v oblasti provrtu. Surovinu nebylo možno kvůli silně patinovanému povrchu spolehlivě makroskopicky určit, s určitou rezervou by však mohlo jít o jemnozrnný diorit.

Trať U zabitého

Polní trať se nachází zhruba 1,5 km východně od obce (*obr. 1*: 15) mezi polohami „Kopaniny" a „Prosné"/„Prosná kopanina" v nadmořské výšce oscilující od 390–420 m n. m. V roce 1936 zde nalezl pan Ryšavý polovinu trapézovité motyky se zaobleně obdélným příčným průřezem a mírně úběžným ostřím (*obr. 7*: 4). Motyka byla přeražena šikmo v oblasti provrtu, přičemž zachována zůstala její břitová část. O funkci nástroje vypovídají četné vícesměrné pracovní stopy a několik drobných odštěpů na ostří. Surovinou pro zhotovení motyky se stal amfibolický diorit lokální provenience, který byl sporadicky využíván pro výrobu tohoto tvarového typu nástroje především v kultuře s MMK (*Vokáč 2008*, 151).

Trať Záhumenice

Poloha s průměrnou nadmořskou výškou 340–360 m n. m. je situovaná západně od centra obce (*obr. 1*: 17), kde bezprostředně navazuje na parcely domů. Ze severu je pak vymezena areálem zemědělského družstva. Jediný známý nález z této

tratě pochází ze sbírky J. Mikuláška. Charakterizován může být jako týlová partie trojúhelníkovitého sekeromlatu se středně vysokým zaobleně obdélným příčným průřezem (*obr. 7*: 1). Kromě toho, že byl artefakt rozlomen v oblasti provrtu (rozměry: h: 25; b: 21), má odraženu také část báze. Sekeromlat byl vybroušen z amfibolického dioritu a datovat jej lze do období mladého neolitu, respektive do průběhu vývoje kultury s MMK.

Trať Zbýšovské doliny

Daná trať se rozprostírá přibližně 150 m SZ od Neslovic (*obr. 1*: 18) v nadmořské výšce 310–330 m n. m. V rámci svých intenzivních prospekcí v okolí obce zde objevil J. Mikulášek kompletně dochovanou trapézovitou sekerku s obdélným příčným průřezem a souměrně zaoblenou linií ostří (*obr. 7*: 2). Typologicky se jedná o velmi charakteristický tvar s přímým týlem a hráněnými boky, které jsou považovány za jeden ze znaků mladoeneolitických sekerek (*Turek 2005*, 265; *Vokáč 2008*, 171–173). Tuto dataci by potvrzovala také využitá surovina, v tomto případě šedozelený spilitový tufit. Popisovaný ojedinělý nález zde tak s určitou rezervou poukazuje na blíže nespecifikované aktivity či pohyb nositelů jevišovické kultury, jejichž stabilní sídliště ovšem není z katastru obce prozatím známo. Jedinou zmínku představuje sídlištní jáma náležící této kultuře v poloze „Nivky“, kterou v první polovině minulého století zkoumal J. Mikulášek. Další nejbližší lokality či nálezy obdobného stáří pak známe ze sousedních Tetčic, Oslavan, Ivančic či nedalekého Domašova a Brna-Bosonoh (*Belcredi et al. 1989*, *Kazdová – Šebela 1999*).

Neslovice – bez lokalizace

V roce 2000 byly M. Kučou a P. Žákovským koupí získány tři fragmenty sekerek pocházející z katastru Neslovic. Jednalo se o ploché variety sekerek vyrobených ze zelené břidlice, datovatelné do kultury s MMK (*Kuča – Žákovský 2000*, 135). Bohužel se již nepodařilo přesněji zjistit, z jakých poloh v rámci katastru obce tyto nálezy pocházejí.

Sbírkové fondy MZM v Brně obsahují kromě výše popsaných lokalizovaných nálezů, také početnou skupinu artefaktů, u kterých není možné dohledat jejich původní polohu. Jde o kolekci kamenné industrie pocházející z různých soukromých sbírek, později předaných do muzeí, které jsou již bez původních nálezových okolností. Z chronologického hlediska jde o nálezy neolitického stáří, zejména pak o artefakty datovatelné do kultury s MMK či v menší míře LnK. Soubor obsahuje jak několik kusů BI, tak menší kolekci ŠI. Kompletní morfologicko-typologický, metrický i surovinový popis nálezů BI sumarizuje tabulka 1. Ve většině případů se jedná o torza či jednotlivé fragmenty nástrojů (*obr. 8*: 4, 5), za pozornost však stojí nález kompletně zachovaného trojúhelníkovitého sekeromlatu s oválným středně vysokým příčným průřezem vybrouseného z amfibolického dioritu (*obr. 8*: 2). Artefakt představuje pravděpodobně ještě stádium polotovaru. Přestože povrch sekeromlatu byl již vybroušen, nebyl do něj vyvrtán provrt. Pokud by však nešlo o polotovar, museli bychom uvažovat o jiném, méně běžném způsobu upevnění k násadě, které však nezanechalo na povrchu nástroje stopy. Z dalších blíže nelokalizovaných nálezů BI můžeme zmínit ještě polovinu vertikálně přelomeného kladivovitého mlatu z porfyrického mikrodioritu (*obr. 8*: 3) a poškozenou břitovou partii kopytovitého klínu zhotoveného z metabazitu typu Jizerské hory (*obr. 8*: 1).

Štípaná industrie je reprezentována jakýmsi selektivním výběrem cílové debitáže, ve které je zastoupeno 32 čepelí a jejich zlomků, 6 mikročepelí a 2 větší úštěpy. Až na dvě výjimky (mesiální partie čepele ze silicitu typu čokoláda a úštěp ze spongolitu) jsou všechny štípané artefakty vyrobeny z rohovce typu Krumlovský les variety II.

Trať U Brněnky (správně katastr Hlíny)

Tuto polohu můžeme najít západně od silnice na Hlínu (*obr. 1*: 14). Terénní elevace dosahuje 390–440 m n. m. Přestože je pojednaná poloha v muzejním fondu evidována pod Neslovicemi, administrativně správně náleží ke katastru obce Hlína. V letech 1939 a 1942 byly v této trati nalezeny dvě sekerky datované do kultury s MMK. Po typologické stránce byly klasifikovány jako trojúhelníkovitá sekerka s plankonvexním příčným průřezem (*obr. 7*: 5) a mírně trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným příčným průřezem (*obr. 9*: 5). Oba exempláře se dochovaly kompletně, jejich povrch však nese stopy drobných poškození na ostří i plochách. Další dvě sekery a fragment sekeromlatu náležící téže kultuře pocházejí ze sbírky J. Mikuláška, která byla zakoupena MZM v Brně v roce 1962. Při analýze byla determinována celá, krátká trojúhelníkovitá sekerka s oválným příčným průřezem, mírně trapézovitá sekerka se zaobleně obdélným příčným průřezem a odlomenou břitovou partií (*obr. 7*: 3) a fragment břitové partie typologicky blíže neurčitelného sekeromlatu. Použité suroviny vykazují obvyklé vazby, u sekerek bylo doloženo využití metabazitů, a to jak lokální provenience (typ Želešice), tak rovněž importovaných (typ Jizerské hory). Surovinou pro

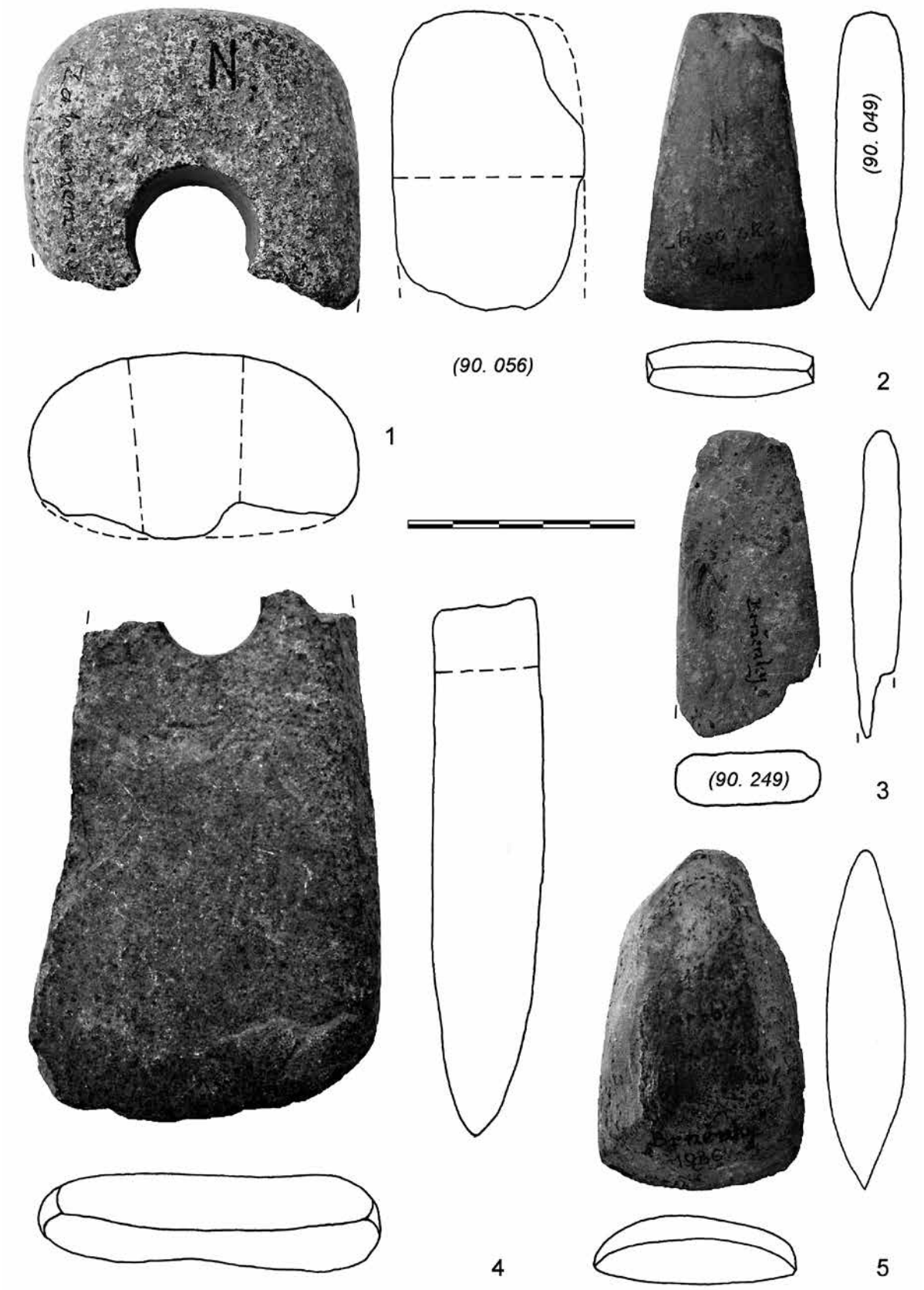

Obr. 7 Výběr broušené kamenné industrie. – *Fig. 7* Selected polished stone industry.

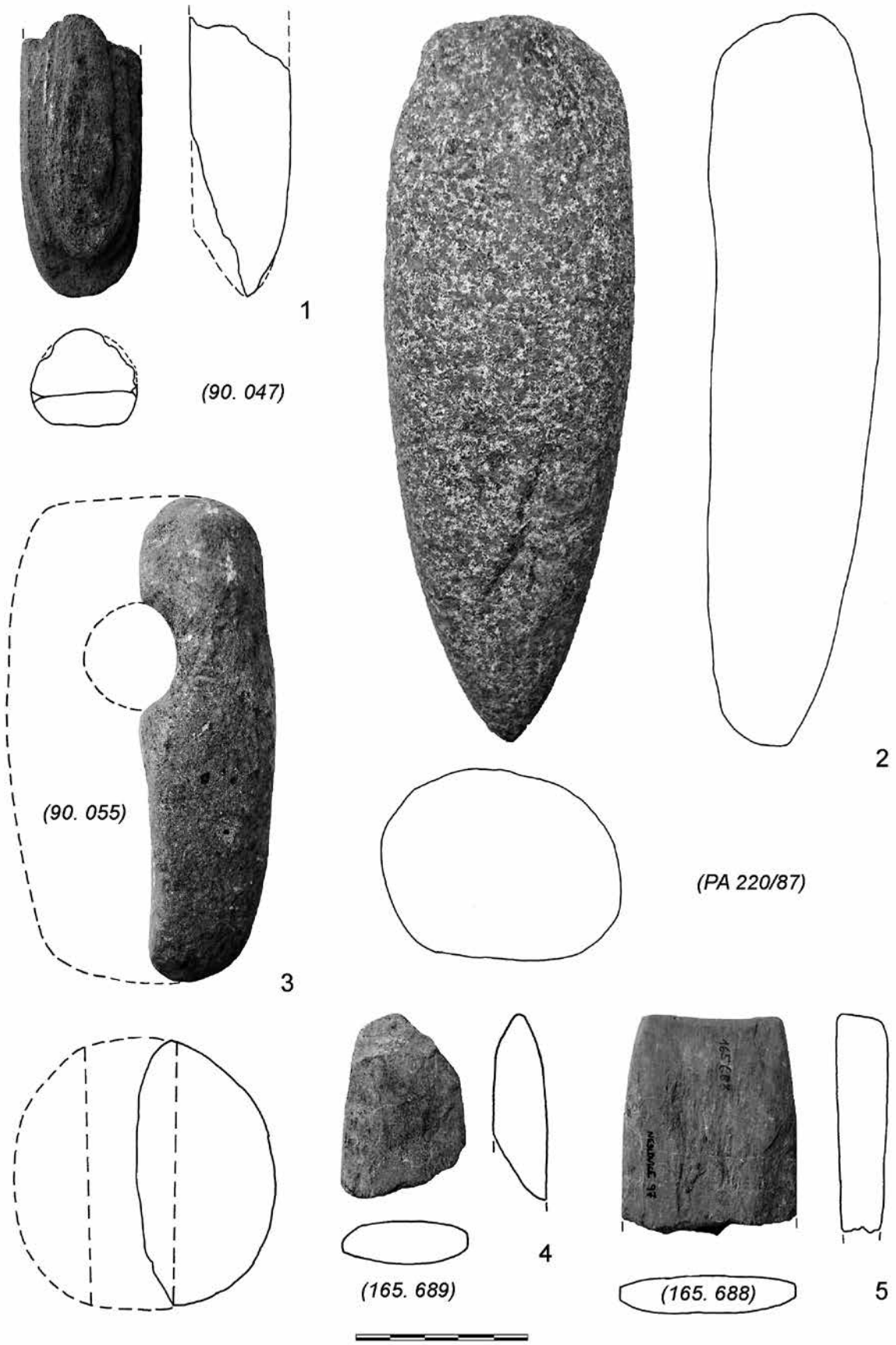

Obr. 8 Výběr broušené kamenné industrie. – *Fig. 8* Selected polished stone industry.

výrobu sekeromlatu se stal lokální dioritový porfyrit, respektive porfyrický mikrodiorit.

Takto početný soubor ojedinělých nálezů v rámci jedné tratě již nemusí představovat pouze doklady izolovaných činností člověka, ale může rovněž indikovat prozatím neobjevené sídliště kultury s MMK na katastru obce Hlína.

Trať Hardalín (správně katastr Tetčic)

Zmíněná poloha se nachází východně od obce Neslovice, s níž byla v minulosti spojována a pod kterou figuruje mylně i ve sbírkovém fondu, nicméně daná trať se dle platného členění nachází správně na katastru obce Tetčice. Poloha bývá označována též jako „Hardalínek" nebo „Ardalínek". Z geografického hlediska jde o výrazné návrší s kótou 411 m n. m., situované v jižní zalesněné části přírodního parku Bobrava. První nález zde byl učiněn v roce 1936, šlo se o trapézovitou kopytovitou sekerku s plankonvexním příčným průřezem ze severočeského metabazitu typu Jizerské hory (*obr. 9*: 6), datovanou pravděpodobně do kultury s LnK. Obliba tohoto tvaru sekerek v následujících fázích neolitu postupně ustupovala, v malé míře se však s nimi můžeme setkat i ve starším stupni kultury s MMK. Datace těchto ojedinělých broušených artefaktů bez doprovodného keramického materiálu je proto velmi obtížná. Další tři nálezy pocházejí z tzv. ,,Mikuláškovy sbírky", charakterizovat je lze jako fragment břitové partie sekerky zachycující část báze a ostří z metabazitu typu Želešice, celou trojúhelníkovitou sekerku s oválným příčným profilem z amfibolického dioritu (*obr. 9*: 4) a týlovou partii sekeromlatu se středně vysokým zaobleně obdélným příčným průřezem, vybroušeného taktéž z amfibolického dioritu (*obr. 9*: 7). Uvedené nástroje lze na základě tvarových a surovinových dispozic zařadit datačně do kultury s MMK. Do budoucna bude nutné zaměřit na zájmový prostor návrší cílenou prospekci, která by poskytla více informací o spojitosti uvedených nálezů s touto výraznou polohou v krajině.

Trať Hlíny (správně katastr Hlíny)

U této polohy zůstává prozatím problematická interpretace dostupných nálezových okolností. Pochází odtud kolekce keramického materiálu, kterou získali povrchovým sběrem vojíni Holeček a Matějka v září roku 1961. Dle dostupných popisů mělo jít o polohu „Knížecí les" a „Hlíny". S největší pravděpodobností jde v prvním případě o polohu „Hlinky" rozprostírající se východně od silnice č. 395 v nadmořské výšce 430–442 m n. m. náležející dnes obci Hlína. Druhá poloha s označením „Knížecí les" se rozkládá východně silnice II/394 ve směru na Ivančice, kterým také katastrálně náleží. Celkem bylo získáno více jak 60 zlomků keramiky, z nichž většina patřila dvěma nádobám. Šlo o fragmenty den a výdutí mís vyrobených z nepravé terry sigillaty datovaných do mladšího stupně kultury s MMK (fáze IIa). Zbylé čtyři fragmenty náleží blíže neurčitelným tvarům, z nichž jeden je opatřen výčnělkem typu „soví hlavička" (*obr. 5*: 5) a další obsahuje drobný reparační otvor o průměru 7 mm (*obr. 5*: 7). Vzhledem ke kruhovému tvaru střepu nelze vyloučit jeho sekundární využívání ve funkci přeslenu. Soubor keramiky doplňuje ještě několik zlomků do oranžova vypálené mazanice.

Trať Špýry (správně katastr Ivančic)

Zmíněná poloha situovaná v nadmořské výšce 350–390 m n. m. se nachází 2 km JZ od intravilánu obce a východně od silnice II/394 směřující na Ivančice, kterým trať také správně dle pozemkového katastru náleží. Pochází odtud jediný nález broušené industrie, kterým je mírně trapézovitá tzv. „kopytovitá" sekerka s plankonvexním příčným průřezem (*obr. 9*: 1) získaná za nejasných okolností v roce 1938. Artefakt je vybroušen z metabazitu typu Jizerské hory a lze jej datovat pouze rámcově do období neolitu, i přes fakt, že tato typologická varieta byla preferovanější v období nositelů kultury s LnK. Vzhledem k absenci dalšího doprovodného materiálu tak jde opět o izolovaný nález mimo sídlištní či funerální areál.

Závěr

Na základě našich dosavadních poznatků jsou ze zájmové oblasti doloženy především intenzivní doklady osídlení z období kultury s moravskou malovanou keramikou, a to z hlediska sídelní struktury jak v podobě několika sídlišť (včetně sídlišť pouze předpokládaných na základě přítomnosti solitérních zahloubených objektů, kulturní vrstvy či nálezů keramiky), tak velkého množství ojedinělých nálezů (k možnostem interpretace ojedinělých nálezů BI podrobněji viz *Bartík 2013*, *2014*). Po chronologické stránce bylo doloženo osídlení zejména v mladším stupni této kultury. Některé indicie (nálezy artefaktů z nefritu, silicitu typu čokoláda apod.) však naznačují, že oblast byla využívána již od stupně staršího. Nejstarší neolitické osídlení zde reprezentují nálezy z polohy „Škrábky" v jižní části intravilánu obce, které lze datovat do fáze Ib kultury s lineární keramikou. Období starší fáze neolitu zastupuje rovněž

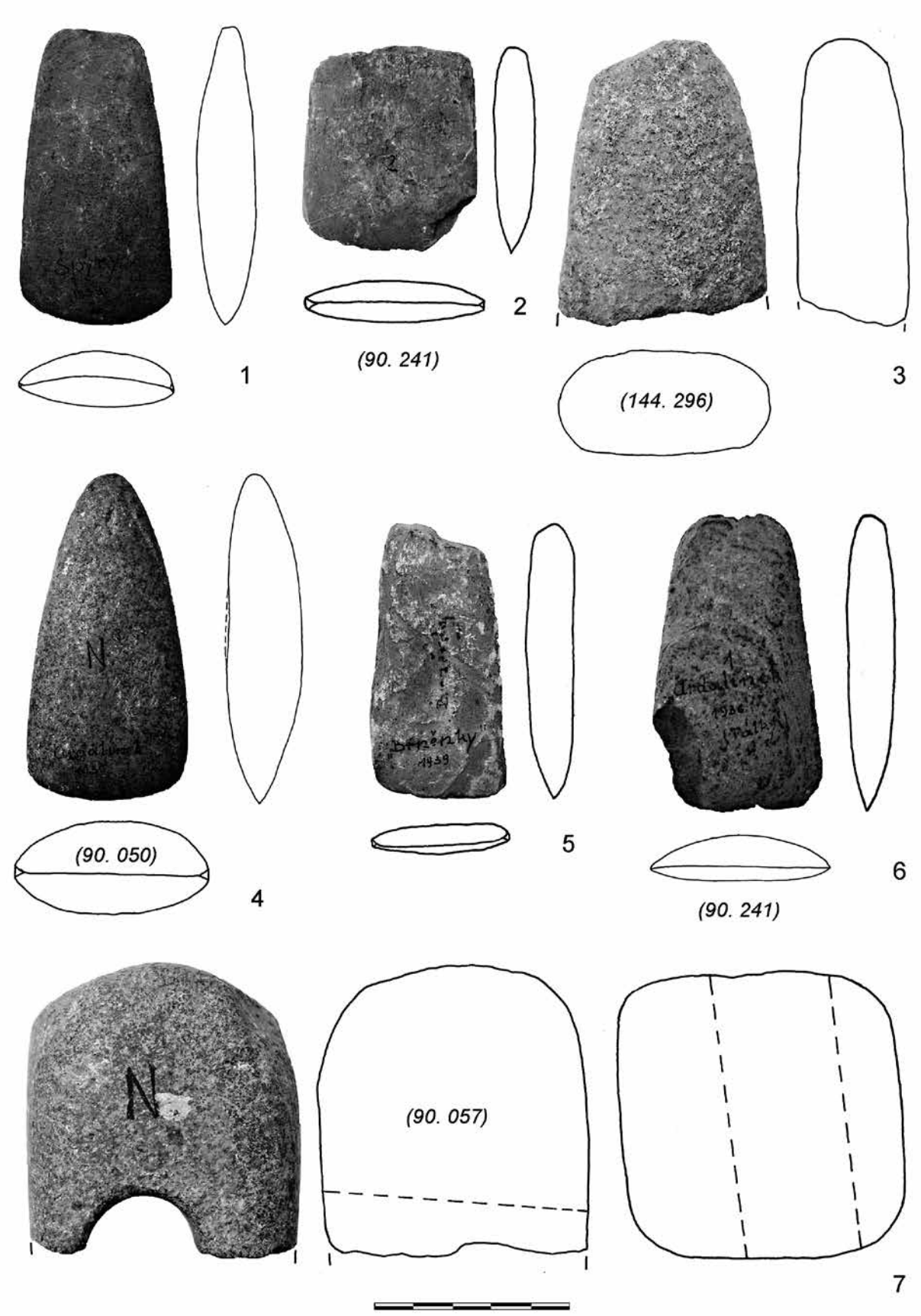

Obr. 9 Výběr broušené kamenné industrie. – *Fig. 9* Selected polished stone industry.

několik ojedinělých nálezů broušené kamenné industrie, oproti množství industrie kultury s MMK jich však bylo evidováno výrazně méně. Ještě méně informací máme o eneolitickém osídlení Neslovicka. Prozatím je odtud evidován pouze jeden sporný objekt prokopaný J. Mikuláškem v trati „Nivky" a ojedinělý nález broušené hráněné sekerky z polohy „Zbýšovské doliny". Na základě předběžného určení bychom mohli tyto nálezy teoreticky spojit s obdobím mladoeneolitické jevišovické kultury, jejíž četné doklady známe z katastrů okolních obcí (*Belcredi et al. 1989*).

Vzhledem k charakteru pramenné základny se podařilo zjistit nejvíce přínosných struktur v kategorii BI, která v zájmovém území prozatím představuje nejpočetnější pramen s největší vypovídací hodnotou. Z typologického hlediska byly determinovány pro lengyelský okruh charakteristické trojúhelníkovité, trapézovité a obdélné sekerky s oválným a především zaobleně obdélným příčným průřezem, které v menší míře doplňují masivnější mírně trapézovité tvary sekerek a trojúhelníkovité a srdcovité sekeromlaty převážně se středně vysokým zaobleně obdélným příčným průřezem. Za zmínku stojí ještě ojedinělý nález trapézovité motyky, jejichž výskyt v neolitických souborech je všeobecně spíše sporadický (*Vokáč 2008*, 66). Poměrně problematické jsou po datační stránce kopytovité sekerky s plankonvexním příčným průřezem, které mohou náležet jak kultuře s lineární keramikou, tak v mnohých případech představovat přežívající archaický typ, se kterým se setkáváme ojediněle i v průběhu vývoje kultury s MMK. Surovinová analýza broušených artefaktů potvrdila dominanci lokálních zdrojů z oblasti brněnského masivu, od všech hlavních zdrojů surovin jsou lokality na Neslovicku vzdáleny pouze 10–15 km. Nejhojněji byl využíván především metabazit typu Želešice, který se váže obzvláště na kategorii sekerek. Na základě aktuálního výzkumu této suroviny je zřejmé, že se zde nejčastěji objevil typ A, který jen zřídka doplňuje typ B (cf. *Bartík et al. 2015*; *tab. 1*). Naopak u vrtaných artefaktů můžeme pozorovat preferenci amfibolického dioritu a porfyrického mikrodioritu, což koresponduje i s prozatím předpokládanými trendy v jihomoravském prostředí (*Vokáč et al. 2005*, *Kuča – Vokáč 2008*, *Bartík 2013*). Z importovaných surovin byl zaznamenán výskyt severočeských metabazitů, jejichž primární výchoz byl lokalizován v Jizerských horách (*Přichystal 2002*; *Šrein et al. 2002*; *Šída 2007*; *Šída et al. 2012*, *2013*, *2014* ad.), tedy přibližně 200 km195 km od zájmové oblasti. Raritou v souboru je fragment sekerky z nefritu, který má v rámci střední Evropy několik hypotetických zdrojů (souhrnně *Přichystal 2009*, 190), všechny jsou však vzdáleny od Neslovic několik stovek kilometrů, a proto můžeme tuto exotickou surovinu považovat rovněž za vzdálený import. Zmíněný nefritový artefakt se zároveň řadí mezi malou skupinu nálezů tohoto druhu v prostoru celé Moravy (*Schmidt – Štelcl 1971*; *Mrázek 1996*, 45; *Přichystal 2000*; *Přichystal et al. 2012*; *Vokáč 2008*, 176–177).

V případě artefaktů náležících do kultury s lineární keramikou se jako surovina objevil pouze metabazit typu Jizerské hory. Z jednotlivých typů byly doloženy pouze charakteristické kopytovité sekerky s plankonvexním průřezem a jeden kopytovitý klín, u kterého nebylo možno vzhledem k poškození nástroje blíže určit jeho varietu. Sekerka datovaná do mladší fáze eneolitu je zhotovena ze spilitového tufitu, který byl na jižní Moravu importován ze zdrojů ve středních Čechách, kde byl masově využíván především v řivnácké kultuře (*Turek 2005*, 265). V moravském prostředí se výskyt této suroviny váže zejména na období vývoje domácí jevišovické kultury (*Vokáč 2008*; *Bartík 2012*, 90–91).

Z hlediska jednotlivých výrobních a životních fází broušené industrie se zde setkáváme především s poškozenými exempláři náležícími do kategorie odpadu. Sem můžeme zařadit i sporadické nálezy vývrtků dokládající vrtání BI mimo specializované výrobní areály. Dále je početněji zastoupena také kategorie dohotovených artefaktů, které se dochovaly v celém původním tvaru, avšak vzhledem k jejich funkci v utilitární sféře nese jejich povrch četné pracovní stopy. S výjimkou jednoho neprovrtaného sekeromlatu zde prozatím absentují nálezy polotovarů a debitáže související s výrobou či reutilizací BI.

O štípané kamenné industrii zůstávají naše poznatky prozatím stále torzovité, a to především díky smíchání souborů či nedostatečné lokalizaci. Jasnou strukturu však můžeme pozorovat u silné preference lokálních rohovců typu Krumlovský les, jejichž zdrojová oblast se nachází jen několik málo kilometrů jižně od Neslovic.

Závěrem je nutno připomenout dnešní význam předkládané studie, která vzhledem k současnému stavu bádání přináší prozatím pouze předběžné výsledky a určitý vstupní pohled do dané problematiky. V budoucnu bude nutné validovat polohu starých nálezů a pokusit se pomocí nových prospekcí a výzkumů rozšířit nálezový fond a podrobněji zmapovat sídelní strukturu i strategii, což by přineslo doplnění chybějících článků mozaiky vývoje neolitického a eneolitického osídlení v širší oblasti jižní Moravy.

Summary

Based on existing information we have some evidence about Neolithic and Aeneolithic settlement in Neslovice district. Currently we register nore than twenty sites. Some of them are rather uncertain because of ambiguity in old excavation documents. After recent revision few sites had been located into neighbouring districts of Ivančice, Tetčice or Hlína. For now we have the largest amount of fin-

digs from young Neolithic period represented by Moravian Painted Ware culture. There had been several settlement sites and also the isolated findings discovered. Chronologically the younger phase was commonly recognized. The oldest Neolithic settlement was found in "Škrábky" site in southern part of Neslovice urban area, which was recently excavated during rescue excavation. There had been isolated artifacts from LBK period found in Neslovice district, too. Much less knowledge we have about Aeneolithic settlement in this area. For now there have just been excavated one disputable pit in "Nivky" site. Based on preliminary determination it could be probably dated in younger Aeneolithic (Jevišovická culture). We have some similarly dated findings from neigbouring districts.

The most common findings from Neslovice district are represented with stone industry, especially polished stone industry. The triangular and trapezoid axes with oval and rounded rectangular cross section are connected with Lengyel culture settlement. There were also other types of axes and hammer axes. Some stone artifacts could be dated with difficulty and could be connected both with LBK and Lengyel culture, even with Palaeolithic settlement. Stone artifacts were made primarily from local raw materials of Brno massif. The most frequent was the Želešice type metabasite rock. The chipped stone industry was often made from local cherts of Krumlovský les type. The pottery findings are not so common and some of the sites lack ceramics at all. One of the most interesting findings are fragments of anthropomorphic and zoomorphic figurines from "Nivky" site, probably one of the most important Lengyel settlement in this area.

The highest intensity of archaeological research was reached during the first half of the 20th century. A few amateur archaeologists were implementing their excavations and surface surveys. The most important researchers was V. Práger, V. Gross and especially J. Mikulášek who collected lot of archaeological findings from southern part of Brno district. New excavations have started only a few years ago under the auspices of Moravské zemské muzeum (Brno). This researches have the character of rescue activities and help to save endangered relics of past human activities. The new information could also help to complete the picture of ancient settlement of Neslovice and its surrounding area.

Literatura

Bartík, J. 2012: Broušená a ostatní kamenná industrie z mikroregionu povodí řeky Želetavky. Rukopis bakalářské práce. Ústav archeologie a muzeologie FF MU, Brno.

Bartík, J. 2013: Broušená a ostatní kamenná industrie kultury s moravskou malovanou keramikou z prostoru nejzápadnější Moravy. In: M. Metlička (ed.): Příspěvky z 31. pracovního setkání „Otázky neolitu a eneolitu našich zemí". Archeologie v západních Čechách 6, 118–154.

Bartík, J. 2014: Dynamika neolitického a časně eneolitického osídlení na periferii západní Moravy. In: M. Popelka – R. Šmidtová (eds.): Neolitizace aneb setkání generací. Praha, 9–27.

Belcredi, L. – Čižmář, M. – Oliva, M. – Salaš, M. (eds.): Archeologické lokality a nálezy okresu Brno-venkov. Brno.

Berkovec, T. 2004: Ohrazené areály kultury s lineární keramikou na Moravě (I). Brno-Nový Lískovec, Pod Kamenným vrchem. Archaeologiae Regionalis Fontes 5.

Čižmář, M. 2006: Jaroslav Mikulášek – 90 let od narození. Pravěk NŘ 16, 535–536.

Demek., J. (ed.) 1987: Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny. Praha.

Chlupáč, I. – Brzobohatý, R. – Kovanda, J. – Stráník, Z. 2011: Geologická minulost České republiky. Praha.

Kazdová, E. – Šebela, L. 1999: Eneolitické osídlení Hradiska u Brna-Bosonoh (okres Brno-město). Pravěk NŘ 9, 181–195.

Kuča, M. – Vokáč, M. 2008: Exploitation of rocks from the Brno Massif for polished stone industry, South Moravia (Czech Republic). In: A. Přichystal – L. Krmíček – M. Halavínová (eds.): Petroarchaeology in the Czech Republic and Poland at the beginning of the 21st century. Brno, 95–109.

Kuča, M. – Žákovský, P. 2000: Neslovice (okr. Brno-venkov). Přehled výzkumů 42, 135–136.

Mikulášek, J. 1940: Neolitická sídliště u Neslovic. Ročenka musejního spolku za rok 1940, 11–14.

Mrázek, I. 1996: Drahé kameny v pravěku Moravy a Slezska. Brno.

Oliva, M. 1989: Paleolit. In: L. Belcredi – M. Čižmář – M. Oliva – M. Salaš, M. (eds.): Archeologické lokality a nálezy okresu Brno-venkov. Brno, 8–32.

Přichystal, A. 2000: Neolitické-eneolitické broušené artefakty v České republice z hlediska kamenných surovin. Pravěk NŘ 10, 41–70.

Přichystal, A. 2002: Objev neolitické těžby zelených břidlic na jižním okraji Jizerských hor (severní Čechy). Kvartér 8, 12–14.

Přichystal, A. 2009: Kamenné suroviny v pravěku východní části střední Evropy. Brno.

Přichystal, A. – Kovář, J. J. – Kuča, M. 2012: A Nephrite Axe from the Jeseník Museum. Časopis Slezského zemského muzea, série B/60/2011, 153–159.

Říhovský, J. 1958: Problém expanse lidu s lužickou kulturou do středního Podunají. Archeologické rozhledy 10, 203–232.

Turek, J. 2005: Neolit – mladší doba kamenná, eneolit – pozdní doba kamenná. In: M. Lutovský – L. Smejtek et al.: Pravěká Praha. Praha, 157–338.

Schenk, Z. – Kuča, M. – Škrdla, P. – Roszková, A. 2008: Spytihněv (okr. Zlín). Přehled výzkumů 49, 285–290.

Schmidt, J. – Štelcl, J. 1971: Jadeites from Moravian Neolithic Period. Acta Universitas Carolinae – Geologica, Hejtman 1, 2, 141–152.

Šída, P. 2007: Využívání kamenné suroviny v mladší a pozdní době kamenné. Dílenské areály v oblasti horního Pojizeří. Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque 3.

Šída, P. – Pokorný, P. – Novák, J. 2014: Jistebsko. Záchranný archeologický výzkum na parcele 350/1 v roce 2009. Pojizerské archeologické studie 3.

Šída, P. – Prostředník, J. – Pokorný, P. – Novák, J. 2013: Velké Hamry II. Neolitický těžební a zpracovatelský areál II. Pojizerské archeologické studie 2.

Šída, P. – Vondroušová, I. – Pokorný, P. – Novák, J. 2012: Neolitický těžební a zpracovatelský areál ve Velkých Hamrech I. Pojizerské archeologické studie 1.

Šrein, V. – Šreinová, B. – Šťastný, M. – Šída, P. – Prostředník, J. 2002: Neolitický těžební areál na katastru obce Jistebsko, Archeologie ve středních Čechách 6/1, 91–99.

Valoch, K. 1958: Výzkum na paleolitickém nalezišti v Neslovicích okr. Rosice. Časopis Moravského muzea 43, 5–28.

Valoch, K. 1973: Neslovice, eine Bedeutende Oberflächenfundstelle des Szeletiens in Mähren. Časopis Moravského muzea 58, 5–76.

Valoch, K. 1997: Jaroslav Mikulášek (* 10. 8. 1916, † 15. 12. 1996). Časopis Moravského muzea 82, 283–284.

Vokáč, M. 2008: Broušená a ostatní kamenná industrie z neolitu a eneolitu na jižní Moravě se zvláštním zřetelem na lokalitu Těšetice-Kyjovice. Rukopis dizertační práce. Ústav archeologie a muzeologie FF MU, Brno.
Vokáč, M. – Kuča, M. – Přichystal, A. 2005: Využití amfibolického dioritu brněnského masivu v pravěku jižní Moravy. In: I. Cheben – I. Kuzma (eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2004. Nitra, 359–367.

Seznam zkratek

AD	amfibolický diorit
BI	broušená industrie
ČÚZK	Český úřad zeměměřičský a katastrální
JD	jemnozrnný diorit
KL I	rohovec typu Krmumlovský les varieta I
KL II	rohovec typu Krmumlovský les varieta II
LnK	kultura s lineární keramikou
MJH	metabazit typu Jizerské hory
MMK	kultura s moravskou malovanou keramikou
MTŽ	metabazit typu Želešice
MS	magnetická susceptibilita
MZM	Moravské zemské muzeum
PMD	porfyrický mikrodiorit
PP	příčný průřez
RAD	radiolarit
SGS	silicit glacigenních sedimentů
ŠI	štípaná industrie

Mgr. Zdeněk Hájek, Ph.D.
Moravské zemské muzeum Brno
E-mail: zhajek@mzm.cz

Mgr. Jaroslav Bartík
Slovácké muzeum v Uherském Hradišti,
Archeologické oddělení
E-mail: jaroslav.bartik@slovackemuzeum.cz

Mgr. Alžběta Čerevková
Masarykova univerzita v Brně,
Ústav archeologie a muzeologie
E-mail: 330952@mail.muni.cz

Bc. Hana Koubková
Masarykova univerzita v Brně,
Ústav archeologie a muzeologie
E-mail: 415501@mail.muni.cz

Dodatek k lužickému pohřebišti v Sovenicích (okr. Mladá Boleslav)

Addenda to the Lusatian cemetery in Sovenice (distr. Mladá Boleslav)

Miloš Hlava

Abstrakt
Součástí archeologické sbírky Josefa Antonína Jíry, jež je dnes uložena v Muzeu hlavního města Prahy, bylo původně více než dvacet keramických nádob z pohřebiště lužické kultury v Sovenicích. V letech 1893–1894 je Jírovi daroval Alois Ševčík, jeden z jeho nejvěrnějších archeologických přátel. Ten je s největší pravděpodobností získal někdy na přelomu osmdesátých a devadesátých let 19. století, možná souvisejí dokonce přímo s objevem pohřebiště a prvními tamějšími výkopy v letech 1886–1888.

Abstract
More than twenty ceramic vessels of the Lusatian cemetery in Sovenice were originally a part of the archaeological collection of Josef Antonín Jíra, currently deposited in the City of Prague Museum. They were given to Jíra by Alois Ševčík, one of his most loyal archaeologist friends, in 1893–1894. Alois Ševčík acquired the vessels sometimes at the turn of 1800's 80s and 90s with the highest probability. They probably relate directly to the discovery of the cemetery and the first local excavations in 1886–1888.

Klíčová slova: Čechy – pohřebiště – doba bronzová – lužická kultura – Sovenice – dějiny archeologie – Alois Ševčík – Josef Antonín Jíra
Key words: Bohemia – cemetery – Bronze Age – Lusatian culture – Sovenice – history of archaeology – Alois Ševčík – Josef Antonín Jíra

Úvod

Lužická pohřebiště u železniční stanice Korunka-Jelení v Plchůvkách na Choceňsku a na poli statkáře Janečka v Sovenicích u Mnichova Hradiště sdílela od počátku obdobný osud. Obě byla objevena již v osmdesátých letech 19. století a obě byla pohotově zveřejněna – pohřebiště v Plchůvkách bylo prokopáváno v letech 1880–1881 (*Smolík 1878–81*; *Píč 1905*, 282, tab. IX), pohřebiště v Sovenicích bylo odkrýváno v letech 1886–1888 (*Píč 1887–89a*; *týž 1887–89b*, 343–349, obr. 14–25; *týž 1905*, 286, obr. 2–3, 6, tab. VIII; srv. např. *Filip 1947*, 150–151, tab. 28, 29: 2–18, 30). Až do počátku 20. století byla obě považována za reprezentativní nekropole mladšího období lužické kultury (*Buchtela 1906*, 9; *Buchtela – Niederle 1910*, 68), od té doby však v souvislosti s neustále přibývajícími výzkumy dalších pohřebišť a rostoucím počtem spolehlivých nálezových celků postupně ztrácela své výsostné postavení (srv. např. *Schránil 1928*, 149–150, Taf. XXVII: 24, 31, 34; *Böhm 1936–37*, 71–72; *Filip 1936–38*, 40; *týž 1948*, 210, obr. 52: 4, 13; *Pleiner – Rybová red. 1978*, 513, 514, obr. 158: 21, 33–43). Jejich ústup do pozadí byl dovršen v poslední syntéze pravěku Čech, v níž o nich nenalezneme vůbec žádnou zmínku (*Jiráň ed. 2008*, 129–244). U nalezišť, jež byla ještě na počátku 20. století považována za významná a klíčová, to ostatně není neobvyklé (srv. *Sklenář 2010a*).

Většina nálezů z obou lokalit se záhy ocitla v prehistorické sbírce Musea království Českého (dnešního Národního muzea), část předmětů skončila dříve či později také v soukromých sbírkách či v jiných muzeích. V rámci své systematické badatelské práce věnované poznání (nejen) pohřebišť lužické kultury zdokumentoval Vít Vokolek prakticky veškeré relevantní nálezy uložené jednak v Národním muzeu, jednak ve sbírkách muzeí někdejší lužické oblasti středních a východních Čech (srv. *Vokolek 2003*, 7). Stranou jeho zájmu tudíž nezůstala ani obě uvede-

ná pohřebiště (*Vokolek 1999a*, 146, tab. 126: 9–11; *týž 2003*, 257–259, 313–317, tab. 263–264, 265: 1–16, 333: 16–23, 334–338, 339: 1–12).

S výjimkou sbírky Národního muzea unikala ovšem doposud evidenci většina nálezů z muzeí ležících mimo někdejší lužickou oblast. To platí také o archeologické sbírce Muzea hlavního města Prahy, jež souhrou okolností obsahuje nálezy z Plchůvek i Sovenic. Původně byly součástí sbírky Josefa Antonína Jíry, významné postavy pražské (a české) archeologie přelomu 19. a 20. století (k jeho osobě srv. *Kodym 2010, Sklenář 2010b*; k jeho archeologické sbírce srv. *Hlava 2010*).

Jírovy archeologické (a sběratelské) zájmy se koncentrovaly na okolí tehdejší Prahy, do vzdálenějších oblastí zasahovaly jen příležitostně a nahodile (srv. *Hlava – Klimešová-Bačová*, *Hlava – Klimešová-Bačová – Šída 2012*). Proto sotva překvapí, že nálezy z lužických pohřebišť středních a východních Čech se v jeho sbírce vyskytovaly jen velmi poskrovnu. Je ale poměrně charakteristické, že obě mladolužická pohřebiště, jež byla v Jírově době považována za nejvýznamnější, v ní byla zastoupena, byť v naprosto rozdílné míře. Z pohřebiště u železniční stanice Korunka-Jelení v Plchůvkách měl Jíra ve své sbírce pouze jednu keramickou nádobu, kterou získal od Vratislava Václava Tomka, kamaráda z vysokoškolských studií v Praze (*Hlava – Klimešová-Bačová – Šída 2012*, 110, obr. 2:3). Naproti tomu z pohřebiště v Sovenicích (*obr. 1*) se mu podařilo shromáždit více než dvě desítky keramických nádob. Nepocházely z Jírových terénních aktivit, všechny získal na přelomu let 1893 a 1894 od Aloise Ševčíka, jednoho ze svých nejvěrnějších archeologických přátel. Ten se v Jírových deníkových záznamech, vedených od října 1892, objevuje prakticky od počátku, poprvé je zmíněn 8. února 1893 (tzv. A-inventář – záznam A 62; archiv OAS MMP – fond J. A. Jíra, sv. 1/IV)[1]. Příležitostně s Jírou podnikal výpravy za archeologickou kořistí v okolí Břevnova, kde bydlel, upozorňoval ho na nové nálezy (srv. např. *Hlava 2011*), některé mu také daroval. Jírovi občas konzervoval (lepil, doplňoval a maloval) keramické nádoby, v roce 1908 mu pomáhal sestavovat kostru nosorožce, jež od té doby až do roku 1914 tvořila chloubu jeho soukromé archeologické expozice (*Kodym 2010*, 58–59; *Kostka 2010*, obr. 14; *Hlava – Kostka – Šmolíková 2014*, obr. 4). Někdy také kopal, často se svým bratrem Gustavem; nejznámější je bezesporu jejich „výzkum" na Šestákově skále v Šárce v letech 1901–1902. A v roce 1908 Jírovi svoji sbírku nálezů ze Šárky daroval. Když byl v roce 1919 založen Státní archeologický ústav, Alois Ševčík – nesporně na Jírovo doporučení – byl přijat do jeho služeb jako „*praeparátor*" (Archiv AV ČR, fond Státní archeologický ústav, karton 5, inv. č. 36). V prvním desetiletí existence této instituce byl pro ni nesporně nepostradatelný, až do počátku třicátých let 20. století se kromě konzervování nálezů podílel na desítkách terénních akcí po celých Čechách. Přesto je jeho osobnost dnes již prakticky zapomenuta (srv. *Sklenář 2005*, 559 – doplnit lze např. datum narození 7. července 1867).

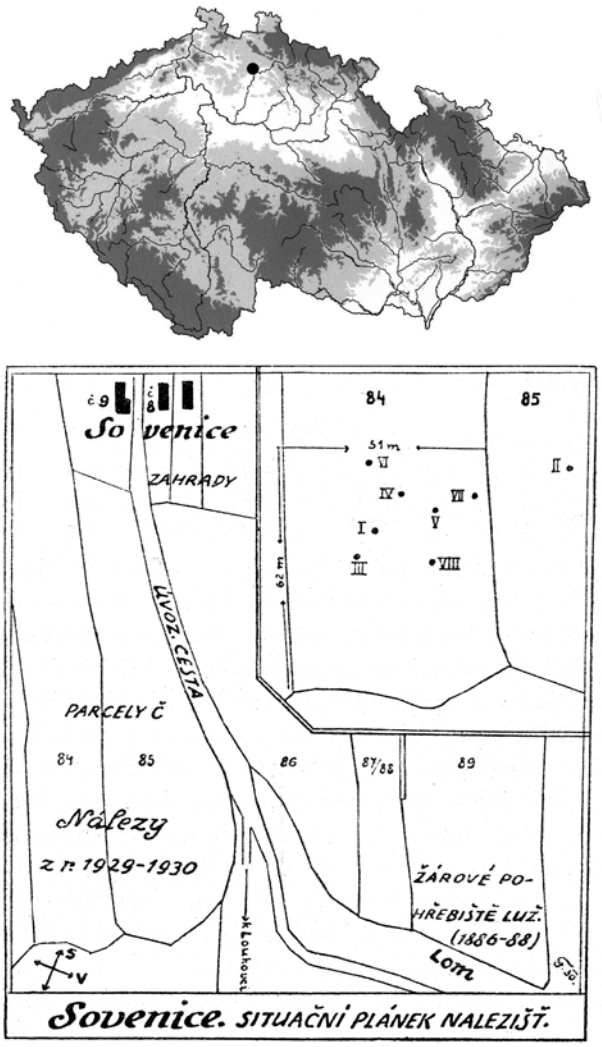

Obr. 1 Poloha Sovenic na mapě České republiky (nahoře) a lužické pohřebiště v Sovenicích (dole; podle: *Filip 1947*, obr. 36). Grafická úprava M. Kafka. – *Fig. 1* Location of Sovenice in the map of the Czech Republic (above) and the Lusatian cemetery in Sovenice (below; according to: *Filip 1947*, obr. 36). Graphic design by M. Kafka.

[1] Použité zkratky: Archiv AV ČR – Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i.; Archiv NM – Archiv Národního muzea; archiv OAS MMP – archiv Oddělení archeologických sbírek Muzea hlavního města Prahy; LA PNP – literární archiv Památníku národního písemnictví; MMP – Muzeum hlavního města Prahy; NM – Národní muzeum; RM Mělník – Regionální muzeum Mělník; inv. č. – inventární číslo; mat. – materiál; max. – maximální; přír. č. – přírůstkové číslo; st. č. – staré/původní evidenční číslo Jírovy (Štorchovy) sbírky; sv. – svazek.

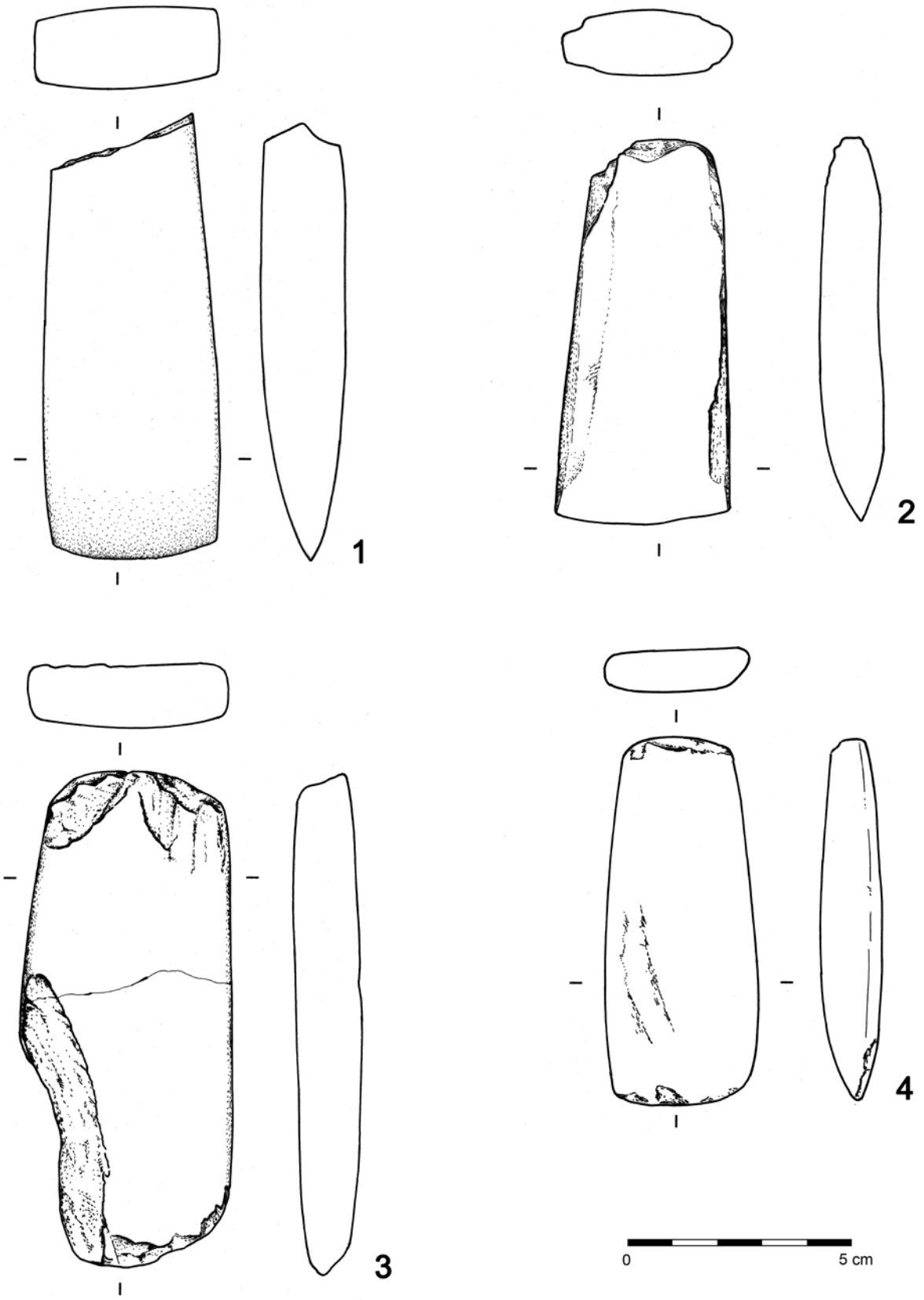

Obr. 2 Kamenná broušená industrie získaná A. Ševčíkem. 1 – Řepín (okr. Mělník); 2 – Mužský (okr. Mladá Boleslav); 3 – Svijany (okr. Liberec); 4 – Byšice (okr. Mělník). Kresby M. Fábiková, grafická úprava M. Kafka. – *Fig. 2* Polished stone industry obtained by A. Ševčík. 1 – Řepín (distr. Mělník); 2 – Mužský (distr. Mladá Boleslav); 3 – Svijany (distr. Liberec); 4 – Byšice (distr. Mělník). Drawings by M. Fábiková, graphic design by M. Kafka.

V souvislosti s nálezy ze Sovenic stojí rozhodně za povšimnutí Ševčíkova osobní služební charakteristika, kterou sepsal v roce 1921 pro ministerstvo školství a národní osvěty (tj. nadřízený orgán Státního archeologického ústavu) právě Jíra. Uvedl v ní totiž, že Ševčík byl v terénu činný od roku 1888 na Turnovsku (Archiv AV ČR, fond Státní archeologický ústav, karton 5, inv. č. 36).[2] O jeho tamějším působení není ovšem známo vůbec nic. Je ale rozhodně zajímavé, že Jíra od Ševčíka získal spolu s nálezy ze Sovenic také čtyři kamenné broušené artefakty (tzv. A-inventář – záznamy A 134/Iabc, A 134/VII; archiv OAS MMP – fond J. A. Jíra, sv. 1/VII), jež pocházely z Řepína (*obr. 2*: 1; MMP, st. č. Jíra P 3), Mužského (*obr. 2*: 2; MMP, st. č. Jíra P 4), Svijan (*obr. 2*: 3; MMP, inv. č. A 6604 = st. č. Jíra P 5) a Byšic (*obr. 2*: 4; RM Mělník, inv. č. Pr 9694 = MMP, inv. č. A 459 = st. č. Jíra P 6; srv. *Hlava 2010*, 212, obr. 32: 1). Sekery z Řepína, Mužského a Svijan byly prý nalezeny v roce 1891, u sekery z Byšic je datum nabytí nejasné (srv. tzv. P-inventář; archiv OAS MMP – fond J. A. Jíra, sv. 2/I). Minimálně artefakty z Mužského a Svijan by mohly souviset právě se Ševčíkovými aktivitami v okolí Turnova. A jejich svědectvím je zřejmě také soubor nádob ze Sovenic.

Nálezy ze Sovenic v Jírových deníkových záznamech a inventářích

V obecné rovině platí, že při jakékoliv smysluplné práci s nálezy z bývalé archeologické sbírky Josefa Antonína Jíry není možné pominout jeho deníkové záznamy a inventáře. Nádoby ze sovenického pohřebiště Jíra získal v době, kdy teprve vytvářel definitivní podobu evidence své sbírky. Samotnému představení a rozboru údajů o nálezech ze Sovenic je proto nutné předeslat několik podstatných informací o vzniku a počátcích Jírova deníku a inventárních seznamů.

Jíra svoji archeologickou sbírku začal systematicky budovat od října 1892. Od té doby si vedl deník (tzv. A-inventář), do něhož v chronologickém sledu zapisoval nejen nově získané přírůstky, ale prakticky veškeré události, jež souvisely s jeho archeologickými aktivitami. Sbírkové předměty zaznamenané v tzv. A-inventáři následně přeřazoval do evidenčních řad s odlišnými signaturami, jichž postupně vytvořil zhruba dvě desítky (srv. blíže *Hlava 2010*, 157–162, obr. 1, 3–4). Svůj specifický a poměrně sofistikovaný systém evidence v prvních letech několikrát upravoval, zjevně ve snaze nalézt ideální formu. Části dvou nejdůležitějších inventářů – tzv. A-inventáře a tzv. P-inventáře, do něhož Jíra zapisoval předměty určené k vystavení ve vitrínách-skříních ve svém bytě – tudíž existují v několika verzích. Údaje o Sovenicích v dochovaných verzích tzv. A-inventáře jsou obsahově prakticky totožné, naopak zápisy v jedné z původních verzí (archiv OAS MMP – fond J. A. Jíra, sv. 28; srv. *Hlava 2010*, obr. 3: nahoře) a v definitivní verzi tzv. P-inventáře (archiv OAS MMP – fond J. A. Jíra, sv. 2/I) jsou odlišné.[3] Záznamy o Sovenicích se objevují ještě ve dvou dalších inventářích – v tzv. J-inventáři (v evidenční řadě se signaturou J byl shromažďován „*v balíkách a bednách uložený materiál*“; archiv OAS MMP – fond J. A. Jíra, sv. 14/I) a v konceptu tzv. B-inventáře (do evidenční řady se signaturou B byly zařazovány drobné soubory střepů a jiných artefaktů nevhodných k vystavení, jež byly ukládány do krabiček od Jírových oblíbených doutníků; archiv OAS MMP – fond J. A. Jíra, sv. 28; definitivní verze tzv. B-inventáře je ztracena).

Sovenické nádoby Jíra získal postupně, avšak v poměrně rychlém sledu od října 1893 do ledna 1894. V tzv. A-inventáři se příslušné zmínky objevují na čtyřech místech. Vše začalo 27. října 1893, kdy obdržel od Ševčíka „*výměnou za velký celt od Trinkse*“[4] první tři nádoby ze Sovenic, lebku z jednoho z laténských hrobů z cihelny Vídeňské bankovní jednoty ve Veleslavíně[5] a několik drobností z Kozákovy skály v Šárce (tzv. A-inventář – záznam A 122; archiv OAS MMP – fond J. A. Jíra, sv. 1/IV). Další sovenickou nádobu mu Ševčík daroval 7. listopadu

[2] Jírovy záznamy jsou dochovány v konceptu a v originále. Zajímavější je koncept, neboť v něm Jíra o Ševčíkovi uvedl, že „*od r. 1888 prováděl arch. výkopy na Turnovsku, ~~pod vedením doktora Káry~~*“ (Archiv AV ČR, fond Státní archeologický ústav, karton 5, inv. č. 36 – přeškrtnuto v originále). Přeškrtnutý doktor Kára je takřka s jistotou totožný s farářem Janem Károu z Loukovce, působícím příležitostně v okolí Turnova; podílel se ostatně také na výkopech pohřebiště v Sovenicích (srv. např. *Píč 1887–89a*, 162, 163; *týž 1887–89b*, 349; *Filip 1947*, 91, 150, 185, 249, 270).

[3] Před definitivní (tj. čtvrtou) verzí tzv. P-inventáře existovaly minimálně tři starší verze, z nichž jsou dochovány jen poslední dvě (tj. druhá a třetí). Existence nedochované nejstarší (první) verze vyplývá z odkazů na odlišná evidenční čísla u jednotlivých položek v druhé a třetí verzi. Záznamy o Sovenicích obsahuje pouze třetí a definitivní (čtvrtá) verze tzv. P-inventáře; druhá verze je dochována teprve od záznamu P 125.

[4] Od Wilhelma Trinkse (1841–1907), pražského starožitníka a numismatika, Jíra příležitostně získával/kupoval nálezy do své sbírky. Zmíněný „*velký celt*“ dostal v květnu 1893 spolu se čtyřmi dalšími bronzovými sekerami, hrotem bronzového kopí (vše pocházelo odkudsi z Moravy) a bronzovou hlavicí palcátu (prý z Čech); vše s Trinksem vyměnil „*za hodiny sluneční v kamenu ryté (dle ocenění p. Trinkse 9 zl.) a skříňky na mince* [za] *22.60* [zlatých]“ (tzv. A-inventář – záznam A 118; archiv OAS MMP – fond J. A. Jíra, sv. 1/IV). Celkem čtyři sekery použil k dalším výměnám, z artefaktů získaných od Trinkse se v definitivní verzi tzv. P-inventáře objevuje pouze jediná sekera (MMP, st. č. P 38), hrot kopí (MMP, st. č. P 39) a hlavice palcátu (MMP, st. č. P 42).

[5] Šlo o hrob č. VI, nalezený patrně na jaře 1893 (srv. *Jíra 1894*, 42, tab. III: 27; *Bureš 1987*, 89 – položka 44d; podrobně *Hlava v přípravě*).

1893 (tzv. A-inventář – záznam A 125; archiv OAS MMP – fond J. A. Jíra, sv. 1/IV). A za necelé dva týdny (19. listopadu 1893) získal zjevně jádro celého souboru – osmnáct nádob a střepy z několika dalších nádob (tzv. A-inventář – záznam A 235; archiv OAS MMP – fond J. A. Jíra, sv. 1/IV). 9. ledna 1894 pak od Ševčíka dostal poslední čtyři nádoby (tzv. A-inventář – záznam A 135; archiv OAS MMP – fond J. A. Jíra, sv. 1/V).

Nádoby Jíra následně přeřadil do evidenční řady se signaturou P. V původní (v pořadí třetí) verzi tzv. P-inventáře je uvedeno celkem 26 nádob (záznamy P 49 – P 74; archiv OAS MMP – fond J. A. Jíra, sv. 28), avšak v definitivní verzi téhož inventáře se objevuje pouze 16 nádob (záznamy P 49 – P 64; archiv OAS MMP – fond J. A. Jíra, sv. 2/I; *tab. 1*).

Motivy a principy redukce/výběru sovenických nádob jsou nejasné, snad chtěl Jíra některé z nich použít k výměně za jiné předměty, a proto je odstranil z evidence. Z porovnání záznamů ve starší (třetí) verzi a v definitivní verzi tzv. P-inventáře (*tab. 1*) přitom vyplývá, že nevyřadil „původní" nádoby P 65–P 74. To prokazují především odlišné „popisy" P 55, P 58, P 60 a P 63. Ztotožnění těchto čtyř zápisů z definitivní verze tzv. P-inventáře s původními záznamy ve starší (třetí) verzi tzv. P-inventáře je ovšem nesnadné – pouze definitivní záznam P 63 („*nádobka malá ornamentovaná s popel. obsahem*") lze přiřadit takřka s jistotou k původnímu záznamu P 67 („*nádobka ornamentovaná s obsahem*").

Střepy, jež Jíra obdržel spolu s jádrem souboru sovenických nádob 19. listopadu 1893, zařadil do

Tab. 1 Záznamy o nádobách ze Sovenic ve dvou verzích Jírova tzv. P-inventáře. – *Tab. 1* Records of vessels from Sovenice in two versions of Jíra's so-called P-inventory.

P-číslo	**starší (třetí) verze tzv. P-inventáře (+ odkaz na tzv. A-inventář)**	**definitivní verze tzv. P-inventáře (+ odkaz na tzv. A-inventář)**
P 49	„*popelnice nízká široká*" (A 125)	„*popelnice nízká, široká*" (A 125)
P 50	„*popelnice velká baňatá*" (A 122)	„*popelnice velká, baňatá*" (A 122)
P 51	„*popelnice se zbytky kůstek lidských*" (A 122)	„*popelnice se zbytky kůstek lidských*" (A 122)
P 52	„*nádoba veliká červená z hlíny hrubé s podl. pupíkem*" (A 122)	„*nádoba veliká, červ. z hlíny hrubé s podl. pupíkem*" (A 122)
P 53	„*nádoba veliká červená z hlíny hrubé s ulomeným okrajem*" (A 235)	„*nádoba červená, veliká, z hlíny hrubé s ulomeným okrajem*" (A 235)
P 54	„*nádoba červená s dvěma úšky a pupíky*" (A 235)	„*nádoba červená s dvěma úšky a pupíky*" (A 235)
P 55	„*miska*" (A 235)	„*miska s úškem*" (A 235)
P 56	„*miska s úškem*" (A 235)	„*miska s ouškem*" (A 235)
P 57	„*miska s úškem uraženým*" (A 235)	„*miska s ouškem ~~uraženým~~*" (A 235)
P 58	„*nádobka malá ornamentovaná*" (A 235)	„*nádobka*" (A 235)
P 59	„*nádobka malá ornamentovaná*" (A 235)	„*nádobka malá s 3 rýhami podél*" (A 235)
P 60	„*nádobka malá ornamentovaná*" (A 235)	„*nádobka malá hladká*" (A 235)
P 61	„*miska s úškem*" (A 235)	„*nádobka malá ozdobená*" (A 235)
P 62	„*nádobka*" (A 235)	„*nádobka malá hladká*" (A 235)
P 63	„*koflík s úškem*" (A 235)	„*nádobka malá ornamentovaná s popel. obsahem*" (A 235)
P 64	„*nádobka ornamentovaná*" (A 235)	„*nádobka malá ornamentovaná bez okraje*" (A 235)
P 65	„*nádobka*" (A 235)	[ne Sovenice]
P 66	„*nádobka černě tuhovaná*" (A 235)	[ne Sovenice]
P 67	„*nádobka ornamentovaná s obsahem*" (A 235)	[ne Sovenice]
P 68	„*nádobka ornamentovaná*" (A 235)	[ne Sovenice]
P 69	„*nádobka ornamentovaná*" (A 235)	[ne Sovenice]
P 70	„*nádobka*" (A 235)	[ne Sovenice]
P 71	„*nádobka ornamentovaná*" (A 135)	[ne Sovenice]
P 72	„*nádobka*" (A 135)	[ne Sovenice]
P 73	„*nádobka ornamentovaná černě tuhovaná*" (A 135)	[ne Sovenice]
P 74	„*nádobka ornamentovaná černě tuhovaná*" (A 135)	[ne Sovenice]

evidenční řady se signaturou J a v tzv. J-inventáři se objevují ve dvou položkách. V tomto inventáři se nacházejí ještě dva další záznamy o Sovenicích, jež se však týkají dvou nádob původně zapsaných do tzv. P-inventáře; Jírovi se totiž při jednom ze stěhování rozbily (archiv OAS MMP – fond J. A. Jíra, sv. 14/I). Další záznam o nálezech ze Sovenic se vyskytuje v konceptu tzv. B-inventáře (archiv OAS MMP – fond J. A. Jíra, sv. 28), zřejmě se týká rovněž nádob rozbitých při stěhování (*tab. 2*).

Tab. 2 Záznamy o nálezech ze Sovenic v tzv. J-inventáři a v konceptu tzv. B-inventáře. – *Tab. 2* Records of finds from Sovenice in the so-called J-inventory and in a concept of the so-called B-inventory.

J-číslo, popř. B-číslo	**tzv. J-inventář, popř. koncept tzv. B-inventáře**
J 61	„*žárové hroby, střepy*“; dodatečně dopsáno: „*4/6 901 zrušen střepy vybrány a přidány do skříně k nádobkám za příčinou lepení*“
J 80	„*žárové hroby balíček*“; dodatečně dopsáno: „*zrušen a střepy dány do skříně k druhým nádobkám ku dodat. slepení 11/V 1901*“
J 319	„*miska, která se mi při stěhování rozdrtila*“; dodatečně dopsáno: „*snad již slepená?*“
J 829	„*střepy části hrubé nádoby, při stěhování rozdrcené, měla již P*“
B 387	„*žárové hroby rozdrc. nádoby*“

Osudy nálezů ze Sovenic z Jírovy sbírky

Jírovy deníkové záznamy a inventáře poskytují informace o 24 nádobách a dvou souborech střepů ze Sovenic. V archeologické sbírce Muzea hlavního města Prahy, jejíž součástí se Jírova sbírka stala v roce 1941, se v současnosti nachází jedenáct sovenických nádob, u nichž se dochovaly údaje o evidenčních číslech z definitivní verze tzv. P-inventáře. U další nádoby, jež byla až do nedávné doby uložena v depozitáři pražského městského muzea jako anonymní předmět bez lokality (a také bez povědomí o souvislosti s Jírovou sbírkou), lze bezpečně stanovit její původ ze Sovenic díky fotografické dokumentaci části Jírovy sbírky provedené v letech 1943–1945 Ingeborg Kiekebuschovou (*obr. 3*: vpravo) a příslušným údajům v inventáři fotoarchivu, jejž vytvořila. S touto nádobou souvisí další – dnes ale nezvěstná – nádoba, zachycená na stejné fotografii (*obr. 3*: vlevo). Nádoby z inkriminované fotografie měly podle inventáře fotoarchivu evidenční čísla „*P 58 u. P 69*“ (Platteninventar – záznam A 135; archiv OAS MMP – fond I. Kiekebuschová, sv. 9), žádné z obou čísel však není možné přiřadit k jedné z obou nádob. Odkaz na evidenční číslo P 69 přitom zjevně souvisí s původní verzí evidence P-řady, to samé však zřejmě platí také o odkazu na evidenční číslo P 58. Obě nádoby na fotografii jsou totiž zdobené – to ovšem odpovídá pouze záznamu v původní verzi tzv. P-inventáře, nikoliv údaji v jeho definitivní verzi.

Další sovenická nádoba z Jírovy sbírky je uložena v Národním muzeu. V roce 1906 Jíra totiž vyměnil nevelký soubor předmětů s Eduardem Štorchem, s nímž se tehdy spřátelil, a součástí této transakce byla také jedna z nádob ze Sovenic (podrobně *Hlava v tisku*). V rámci Štorchovy sbírky ji v roce 1925 zakoupilo Národní muzeum, tehdy však již bylo ztraceno povědomí o původní souvislosti s Jírovou sbírkou (srv. *Vokolek 2003*, 315, tab. 335: 20).

V současné době je tudíž možné obrazově dokumentovat čtrnáct nádob z Jírovy sbírky, jež pocházejí z lužického pohřebiště v Sovenicích (*obr. 3–6*). Část z dvanácti nádob, uložených dnes v Muzeu hlavního města Prahy, byla v padesátých letech 20. století převedena do nově založené evidenční řady jednotné archeologické sbírky se signaturou A, další část ovšem tomuto přesunu unikla a v muzejní evidenci figuruje doposud pod původní Jírovou signaturou P.

Nejasný je osud deseti nádob – Jíra je mohl použít při výměnách, exempláře rozbité při stěhování (viz záznamy v tzv. J-inventáři a v konceptu tzv. B-inventáře; *tab. 2*) mohly být ve třicátých letech 20. století skartovány (srv. *Hlava 2010*, 170, pozn. 56); nelze také pominout, že na dokumentačních fotografiích části Jírovy sbírky z let 1943–1945 je zachyceno několik „lužických“ nádob, u nichž již tehdy byla ztracena vazba na Jírovu evidenci (v inventáři fotoarchivu I. Kiekebuschové figurují jako předměty bez evidenčních čísel) a dnes jsou nezvěstné (fotoarchiv OAS MMP – fond I. Kiekebuschová, např. foto A 49 vpravo, A 56). Jejich případné ztotožnění s nádobami ze Sovenic může být ale nanejvýš jen hypotetické, neboť mohou pocházet z jiných „lužických“ nalezišť – Jíra měl ve své sbírce např. soubor nádob z pohřebiště v Pečkách, z nichž část dnes rovněž chybí (srv. tzv. A-inventář – záznam A 394l; archiv OAS MMP – fond J. A. Jíra, sv. 1/IX). Nejasný je rovněž osud střepů zaznamenaných v tzv. J-inventáři (*tab. 2*). Patrně byly později (ve třicátých letech 20. století?) skartovány.

Popisy dochovaných, popř. obrazově dokumentovaných nádob

Nádoby jsou seřazeny podle evidence Jírova tzv. P-inventáře, po nich následují dvě nádoby s přesně neidentifikovaným P-číslem. Soupis ukončuje nádoba bez identifikovaného P-čísla, jež byla v roce

Obr. 3 Dvě keramické nádoby ze Sovenic na fotografii z let 1943–1945 (fotoarchiv OAS MMP – fond I. Kiekebuschová, foto A 135). Grafická úprava M. Kafka. – *Fig. 3* Two ceramic vessels from Sovenice in a photograph from 1943–1945 (OAS MMP photoarchives – fund I. Kiekebuschová, photo A 135). Graphic design by M. Kafka.

1906 darována Eduardu Štorchovi a dnes je uložena v Národním muzeu.

(1) Okřín s odsazeným dnem (slepeno a doplněno sádrou), mat. s kamínky, povrch uhlazován; průměr okraje 270 mm, průměr dna 95 mm, výška 175 mm. Uložení: MMP, st. č. Jíra P 49 (*obr. 4*: 2).

(2) Okřín se slabě ven vykloněným okrajem (slepeno a doplněno sádrou), mat. s kamínky, povrch uhlazován; průměr okraje 180 mm, průměr dna 100 mm, výška 220 mm. Uložení: MMP, st. č. Jíra P 50 (*obr. 4*: 1).

(3) Okřín (slepeno a doplněno sádrou), mat. s kamínky, povrch uhlazován; průměr okraje 120 mm, průměr dna 70 mm, výška 165 mm. Uložení: MMP, st. č. Jíra P 51 (*obr. 5*: 4).

(4) Koflík s (nedochovaným) uchem (původně) převyšujícím okraj a konkávním dnem (slepeno a doplněno sádrou), mat. s kamínky; průměr okraje 140 mm, průměr dna 25 mm, výška 50 mm. Uložení: MMP, inv. č. A 470 = st. č. Jíra P 55 (*obr. 5*: 1; poloha ucha rekonstruována podle fotografie z let 1943–1945: srv. fotoarchiv OAS MMP – fond I. Kiekebuschová, foto A 51 vlevo).

(5) Koflík s uchem stříškovitého průřezu převyšujícím okraj, prohnutým hrdlem a konkávním dnem (slepeno), jemný mat., povrch hlazen; průměr okraje 95 × 105 mm, průměr dna 25 mm, výška bez ucha 50 mm, výška s uchem 61 mm, šířka ucha 17 mm. Uložení: MMP, inv. č. A 471 = st. č. Jíra P 56 (*obr. 5*: 2).

(6) Koflík s uchem převyšujícím okraj, prohnutým hrdlem a konkávním dnem (slepeno ze 4 ks), jemný mat., povrch hlazen; průměr okraje 70 × 80 mm, průměr dna 22 mm, výška bez ucha 53 mm, výška s uchem 65 mm, šířka ucha 16 mm. Uložení: MMP, st. č. Jíra P 57 (*obr. 5*: 3).

(7) Drobný okřín (slepeno, okrajová část kompletně doplněna sádrou), jemný mat., povrch leštěn; průměr dna 28 mm, výška 60 mm. Uložení: MMP, inv. č. A 474 = st. č. Jíra P 60 (*obr. 6*: 1).

(8) Osudí s hrdlem odsazeným od výdutě (slepeno a z více než 2/3 doplněno sádrou, dno kompletně rekonstruováno), nad lomem mezi hrdlem a výdutí svazek tří horizontálních rytých linií a horizontální pás vodorovných rýžek, na max. výduti horizontální pás svazků svislých rýh doplněných po stranách svazkem šikmých rýh (na dochované části nádoby je počet svislých rýh ve svazcích různý – 7, 5, 6 a 4, z toho svazek čtyř svislých rýh postrádá šikmé svazky), jemný mat., povrch hlazen; průměr okraje 65 mm, rekonstruovaná výška 75 mm. Uložení: MMP, inv. č. A 475 = st. č. Jíra P 61 (*obr. 6*: 3).

(9) Drobný okřín (slepeno a z poloviny doplněno sádrou), písčitý mat., povrch hlazen; průměr okraje 53 mm, průměr dna 20 mm, výška 60 mm. Uložení: MMP, inv. č. A 476 = st. č. Jíra P 62 (*obr. 6*: 2).

(10) Drobný okřín se slabě vykloněným okrajem a konkávním dnem (slepeno a doplněno sádrou), na hrdle mezi svazkem čtyř a tří horizontálních rytých linií rytá krokvice ze šesti a sedmi žlábků, mat. s kamínky, povrch uhlazován; průměr okraje 72 × 82 mm, průměr dna 21 mm, výška 70 mm. Uložení: MMP, st. č. Jíra P 63 (*obr. 6*: 4).

(11) Drobný okřín esovité profilace (slepeno, ale nedoplněno), mezi svazky tří horizontálních rytých linií horizontální pás do sebe vklíněných šrafovaných trojúhelníků, jemný mat., povrch uhlazován; průměr okraje 77 mm, průměr dna 35 mm, výška 75 mm. Uložení: MMP, inv. č. A 478 = st. č. Jíra P 64 (*obr. 6*: 5).

(12) Drobné osudí s vykloněným okrajem, hrdlem odsazeným od výdutě a původně dvěma oušky symetricky umístěnými proti sobě (dochovány stopy po jednom oušku; slepeno a doplněno sádrou), nad lomem hrdla a výdutě svazek pěti horizontálních

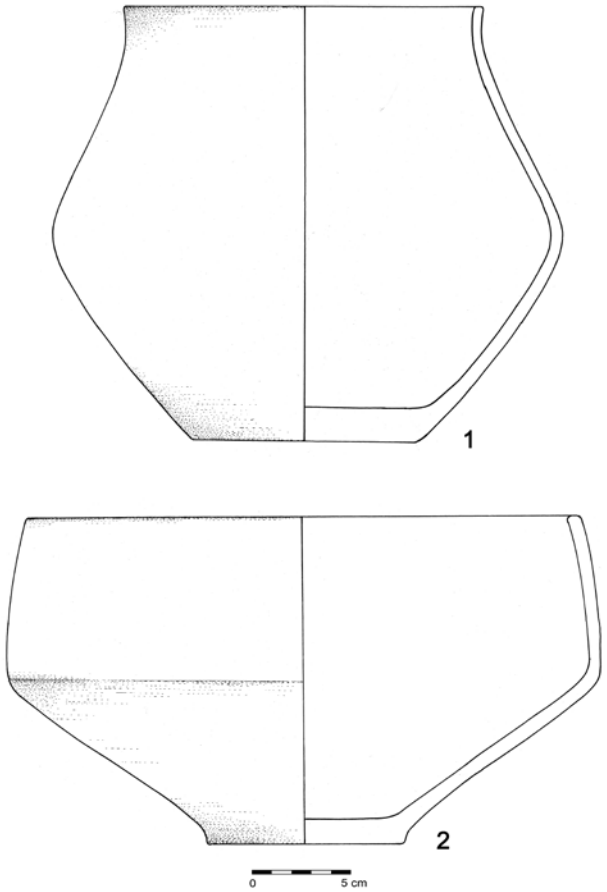

Obr. 4 Keramické nádoby ze Sovenic (okr. Mladá Boleslav). Kresby M. Fábiková, grafická úprava M. Kafka. – *Fig. 4* Ceramic vessels from Sovenice (distr. Mladá Boleslav). Drawings by M. Fábiková, graphic design by M. Kafka.

rytých linií, pod nimi svazky svislých rytých rýh (8, 9 a 6), od spodní části ucha na obou stranách svazek tří šikmých rytých rýh, jemný mat., povrch hlazen; průměr okraje 70 mm, průměr dna 40 mm, výška 65 mm. Uložení: MMP, přír. č. A 47/1994-121 = st. č. Jíra původní (?) P 58 nebo původní P 69 (*obr. 6*: 6; jako nález ze Sovenic identifikováno podle fotografie z let 1943–1945 a záznamu v inventáři fotoarchivu; srv. fotoarchiv OAS MMP – fond I. Kiekebuschová, foto A 135 vpravo – srv. *obr. 3*: vpravo).

(13) Drobný okřín esovité profilace (slepeno a doplněno sádrou), mezi svazky čtyř a tří (?) horizontálních rytých linií horizontální pás do sebe vklíněných šrafovaných trojúhelníků (*obr. 3*: vlevo). Uložení: MMP, st. č. Jíra původní (?) P 58 nebo původní P 69 (nedochováno, popis podle fotografie z let 1943–1945; fotoarchiv OAS MMP – fond I. Kiekebuschová, foto A 135 vlevo).

(14) Drobný okřín (z poloviny doplněno sádrou), mat. s kamínky, nad oblým lomem svazek tří horizontálních rytých linií; průměr okraje 67 mm, průměr dna 23 mm, výška 52 mm (*obr. 6*: 7; srv. *Vokolek 2003*, 315, tab. 335: 20). Uložení: NM, inv. č. H1-28143 = st. č. Štorch 254 = MMP, st. č. Jíra původní P?

Vyhodnocení

Soubor keramických nádob ze Sovenic postrádá jakékoliv nálezové okolnosti a ani odhad hypotetického počtu hrobů, z něhož pochází, není možné postavit na pevný základ, neboť v počtu nádob v lužických hrobech panují výrazné rozdíly (srv. *Jiráň ed. 2008*, 233). Ostatně jeden ze sovenických hrobů, odkrytý již v roce 1886, prý obsahoval sedmnáct nádob (*Píč 1887–89a*, 162). Snad stojí za zmínku, že v Jírově době se v jedné z nádob stále nacházely zbytky kremace; dnes jsou však nezvěstné/ztracené (*obr. 6*: 4, srv. *tab. 2* – záznamy původní P 67 a definitivní P 63).

Nádoby lze tudíž hodnotit pouze jednotlivě z typologicko-chronologického hlediska. Souhrnně lze konstatovat, že soubor nádob z Jírovy sbírky nevybočuje z chronologického rámce sovenického pohřebiště, jež podle dosud publikovaných nálezů existovalo v II. a III. stupni lužické kultury (*Vokolek 2003*, 317). V této souvislosti je ale také vhodné uvést, že Sovenice leží v oblasti Pojizeří, v němž se počítá s přežíváním lužické kultury do stupně H B1 (fáze IIIb lužické kultury), zatímco v ostatních „lužických" oblastech (středních) a východních Čech se již tehdy formovala slezskoplatěnická kultura (fáze Ia slezskoplatěnické kultury; *Vokolek 2003*, 46; *Jiráň ed. 2008*, 157). K části nádob a výzdobě je totiž možné nalézt paralely právě ve stupni Ha B1, tj. ve fázi IIIb lužické kultury v Pojizeří a ve fázi Ia slezskoplatěnické kultury středních a východních Čech.

Soubor není chronologicky jednotný. Ke starším tvarům náleží velký okřín s oblým lomem a standardní dvojkonickou profilací (*obr. 4*: 2), jež je charakteristický pro fázi IIb (srv. např. *Vokolek 2002*, tab. 64: 7, 11, 196: 7 aj.). Obdobně je možné zařadit také drobný okřín shodného tvaru (*obr. 6*: 2).

Spíše až fázi IIIa přísluší další drobný okřín s oblým lomem, náznakem esovitého prohnutí horní části a výzdobou svazku tří horizontálních rytých linií (*obr. 6*: 7). Koflíky esovité profilace a s ouškem převyšujícím okraj (*obr. 5*: 2–3) jsou typické pro celý III. stupeň, zato nízký koflík s oblým tělem (*obr. 5*: 1) se vyskytuje teprve ve fázi IIIb (srv. *Vokolek 2003*, 35; *Jiráň ed. 2008*, 157). III. stupni náležejí také dva drobné okříny esovité profilace s výzdobou horizontálního pásu do sebe vklíněných šrafovaných trojúhelníků, ohraničeného z obou stran svazkem rytých linií (*obr. 3*: vlevo, *6*: 5). Tento typ výzdoby se vyskytuje od fáze IIb, typický je ale především pro III. stupeň lužické kultury, popř. celý I. stupeň slezskoplatěnické kultury (srv. např. *Vokolek 2002*, Taf. 4:

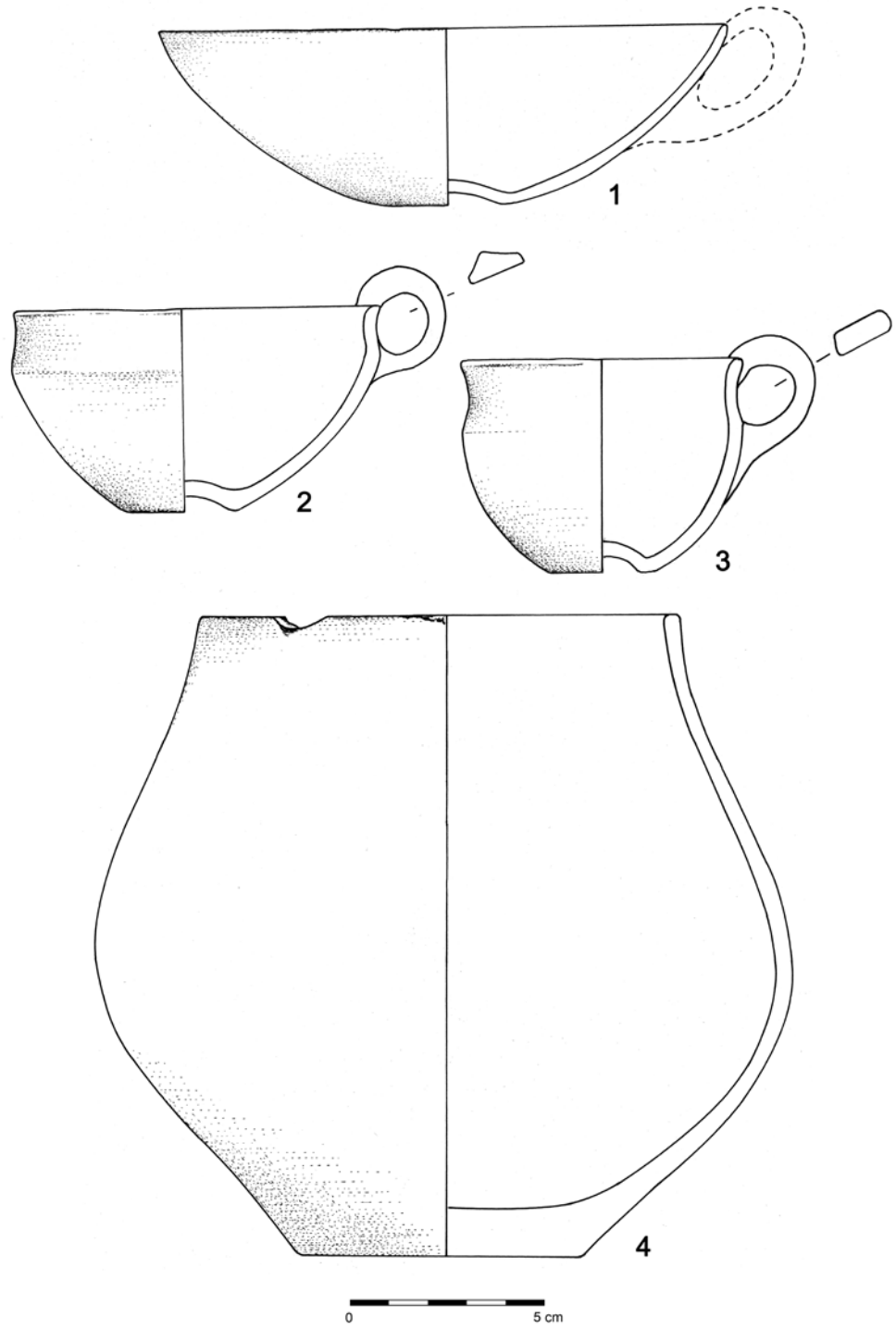

Obr. 5 Keramické nádoby ze Sovenic (okr. Mladá Boleslav). Kresby M. Fábiková, grafická úprava M. Kafka. – *Fig. 5* Ceramic vessels from Sovenice (distr. Mladá Boleslav). Drawings by M. Fábiková, graphic design by M. Kafka.

4, 8, 8: 3, 25: 2, 8, 160: 13, 173: 7, 11; *týž 2003*, tab. 265: 4, 339: 2).

Fázi IIIb lužické kultury náleží drobný okřín s výzdobou ryté krokvice mezi svazky horizontálních rytých linií (*obr. 6*: 4; srv. tvarovou paralelu přímo ze Sovenic – *Vokolek 2003*, tab. 338: 7), obě drobná zdobená osudí s hrdlem odsazeným od výdutě (*obr. 6*: 3, 6; k výzdobě srv. např. *Vokolek 1999b*, tab. 11: 6; *týž 2002*, Taf. 158: 18, 190: 9; *týž 2003*, tab. 377: 5) i obě větší dvojkonické nádoby s oblým lomem a vykloněným okrajem (*obr. 4*: 1*, 5*: 4; srv. např. *Vokolek 2002*, Taf. 2: 1, 157: 4 aj.).

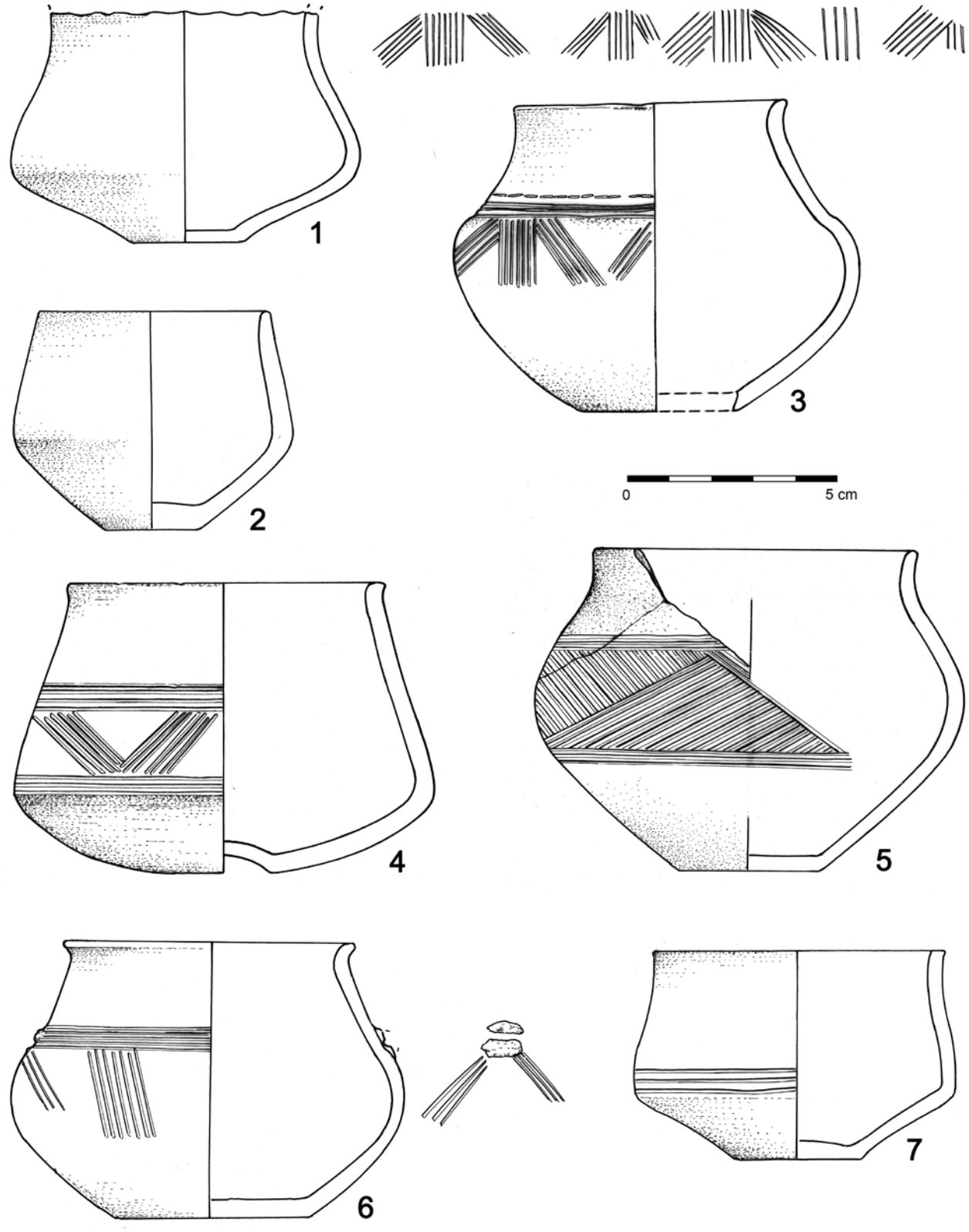

Obr. 6 Keramické nádoby ze Sovenic (okr. Mladá Boleslav). Kresby M. Fábiková, grafická úprava M. Kafka. – *Fig. 6* Ceramic vessels from Sovenice (distr. Mladá Boleslav). Drawings by M. Fábiková, graphic design by M. Kafka.

Závěr

Soubor keramických nádob lužické kultury ze Sovenic na Mnichovohradišťsku z někdejší sbírky Josefa Antonína Jíry ukazuje názorně meze, možnosti a problémy spojené s vyhodnocením nálezů z tzv. starých sbírkových fondů muzeí. Fakticky jde o bezkontextové artefakty a nutno konstatovat, že jejich přínos k dosavadním poznatkům o sovenickém pohřebišti je zanedbatelný. Význam (a smysl zveřejnění) celého souboru je nutné hledat jinde. Díky archivním pramenům lze totiž nahlédnout do pomyslného druhého života sovenických nádob a vystopovat alespoň v hrubých obrysech část jejich osudů od objevu, k němuž došlo patrně na přelomu osmdesátých a devadesátých let 19. století. Podle mého soudu totiž představují dosud neznámou stopu po počátcích archeologické činnosti Aloise Ševčíka, zapomenuté postavy české archeologie, jež přitom stála u počátků Státního archeologického ústavu.

Poslední odstavec věnujme dosud nezmíněné otázce spojené s lokalizací celého souboru, jakkoliv na ni již dopředu odpověděl název článku. Kromě lužického pohřebiště v Sovenicích na Mnichovohradišťsku existuje totiž také lužické pohřebiště v Sovenicích na Nymbursku (k němu souhrnně *Vokolek 2003*, 312–313, tab. 333: 9–15; *Žilincová 2012*). Jírovy deníkové záznamy a inventáře přitom ve všech případech uvádějí jako místo nálezu pouze obecně Sovenice. Pohřebiště v Sovenicích na Mnichovohradišťsku bylo objeveno v roce 1886 (*Píč 1887–89a*, 162; *týž 1887–89b*, 343), první nálezy ze Sovenic na Nymbursku pocházejí z roku 1892 (srv. *Stifter 1893*) a připomeňme, že Jíra obdržel první nádoby teprve na podzim 1893. Jírovy záznamy tudíž v podstatě neumožňují rozhodnout, z jakých Sovenic celý soubor pochází. Klíč ke ztotožnění naleziště nádob z Jírovy sbírky se Sovenicemi na Mnichovohradišťsku je v tomto případě ukryt v původním inventáři sbírky Eduarda Štorcha. U nádoby, kterou Jíra Štorchovi daroval v roce 1906 (*obr. 6*: 7), je totiž uveden jednoznačný upřesňující údaj „*Sovenice u Turnova*“ (Sbírka starožitností Ed. Štorcha – záznam 236; LA PNP – fond Eduard Štorch, inv. č. 5559 – podtrženo v originále). Kdybychom jej neměli k dispozici, byla by provenience celého souboru nejistá.

Summary

The cemetery of the Lusatian culture in Sovenice (*Fig. 1*) was found in 1886 (*Píč 1887–89a*; *idem 1887–89b*, 343–349, obr. 14–25; *idem 1905*, 286, obr. 2–3, 6, tab. VIII), the finds were spread into several museum and private collections soon (*Vokolek 1999a*, 146, tab. 126: 9–11; *idem 2003*, 313–317, tab. 333: 16–23, 334–338, 339: 1–12). Still unpublished set of more than twenty ceramic vessels was obtained by Josef Antonín Jíra for his collection; they were all given to him by Alois Ševčík, one of his most loyal archaeologist friends, in 1893–1894 and since autumn 1919 one of the first employees of the State Institute of Archaeology founded at that time. Ševčík probably obtained the vessels at the beginning of his archaeological career when he operated in the area near Turnov; he also gave Jíra stone axes from Řepín (*Fig. 2*: 1), Mužský (*Fig. 2*: 2), Svijany (*Fig. 2*: 3) and Byšice (*Fig. 2*: 4; cf. *Hlava 2010*, 212, obr. 32: 1).

Originally there were 24 ceramic vessels from Sovenice and two collections of potsherds in Jíra's collection (*Tab. 1–2*). In the City of Prague Museum, where the former Jíra's collection is deposited today, there are only twelve vessels (*Fig. 3*: right, *4–5, 6*: 1–6), another vessel is stored in the National Museum (*Fig. 6*: 7); only one from the missing vessels is displayed in a documentary photograph from 1943–1945 (*Fig. 3*: left). The vessels miss any finding background and we can therefore evaluate them only individually from typological and chronological aspects. Generally we can state their correspondence to the chronological system of the Sovenice cemetery that existed in stage II and III of the Lusatian culture according to the so far published findings (*Vokolek 2003*, 313–317, tab. 333: 16–23, 334–338, 339: 1–12), i.e. in stage B D – Ha B1.

(English by Veronika Klimešová)

Literatura

Böhm, J. 1936–37: Základy hallstattské periody v Čechách. Obzor praehistorický 10, 1–246.

Buchtela, K. 1906: Die Lausitzer und schlesischen Brandgräber in Böhmen. Zvláštní otisk z Jahrbuch der k. k. Zentral-Kommission für Kunst- und historischen Denkmale 4, 1–52.

Buchtela, K. – Niederle, L. 1910: Rukověť české archaeologie. Praha.

Bureš, M. 1987: Plochá kostrová pohřebiště doby laténské v Praze. Archaeologica Pragensia 8, 5–156.

Filip, J. 1936–38: Lužická kultura v Československu. Památky archaeologické – skupina pravěká 41, 14–51.

Filip, J. 1947: Dějinné počátky Českého ráje. Praha.

Filip, J. 1948: Pravěké Československo. Praha.

Hlava, M. 2010: Archeologická sbírka J. A. Jíry a její osudy. Archaeologica Pragensia 20, 155–220.

Hlava, M. 2011: K depotu českých denárů 12. století z Panenské cihelny v Praze-Střešovicích. Numismatický sborník 26, 303–306.

Hlava, M. v tisku: „*... spěchám ač velice nerad projeviti Vám své přání.*“ O výměnách sbírkových předmětů mezi Josefem Antonínem Jírou a Eduardem Štorchem. Archeologie ve středních Čechách 20.

Hlava, M. v přípravě: Laténská pohřebiště v Praze. Nálezy do roku 1981.

Hlava, M. – Klimešová-Bačová, V. 2012: Nálezy z jižních Čech ze sbírky J. A. Jíry. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 25, 83–96.

Hlava, M. – Klimešová-Bačová, V. – Šída, P. 2012: Nálezy z východních Čech ze sbírky J. A. Jíry. Archeologie východních Čech 4, 92–127.

Hlava, M. – Kostka, M. – Šmolíková, M. 2014: Archeologické expozice a výstavy v Muzeu hlavního města Prahy. Archaeologica Pragensia 22, 199–234.

Jíra, J. A. 1894: Pohřebiště veleslavínské. Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze 2, 5–12, 40–43, 74–75, 111–112.

Jiráň, L. (ed.). 2008: Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová. Praha.

Kodym, S. 2010: Josef A. Jíra. Jeho život a jeho dílo (k vydání připravil K. Sklenář). Archaeologica Pragensia 20, 28–124.
Kostka, M. 2010: Archeologické muzeum J. A. Jíry v Dejvicích. Archaeologica Pragensia 20, 221–246.
Píč, J. L. 1887–89a: Staré pohřebiště u Sovenic. Památky archaeologické a místopisné 14, 162–163.
Píč, J. L. 1887–89b: Mužský a jeho okolí v ohledu archaeologickém. Památky archaeologické a místopisné 14, 329–362.
Píč, J. L. 1905: Starožitnosti země České. Díl II. Čechy na úsvitě dějin. Svazek 3. Žárové hroby v Čechách a příchod Čechů. Praha.
Pleiner, R. – Rybová A. (red.) 1978: Pravěké dějiny Čech. Praha.
Schránil, J. 1928: Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens. Mit einem Einleitungskapitel über die ältere Steinzeit von Hugo Obermaier. Berlin-Leipzig.
Sklenář, K. 2005: Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů. Praha.
Sklenář, K. 2010a: „Velikolepé obětiště a pohřebiště pohanské“ (Přemyšlení: nekrolog význačné lokality 19. století). Archeologie ve středních Čechách 14, 7–28.
Sklenář, K. 2010b: Josef Antonín Jíra a „třetí proud“ v české archeologii přelomového období. Archaeologica Pragensia 20, 17–27.
Smolík, J. 1878–81: Hroby u stanice „Korunka-Jelení“. Památky archaeologické a místopisné 11, 613–624.
Stifter, A. 1893: Žárové hroby u Sovenic. Český lid 2, 181–182.
Vokolek, V. 1999a: Východočeská halštatská pohřebiště. Pardubice.
Vokolek, V. 1999b: Pohřebiště lidu popelnicových polí v Ostroměři. Hradec Králové.
Vokolek, V. 2002: Gräberfeld der Urnenfelderkultur von Skalice/Ostböhmen. Fontes Archaeologici Pragenses 26.
Vokolek, V. 2003: Pohřebiště lužické kultury ve východních Čechách. Fontes Archaeologici Pragenses 27.
Žilincová, L. 2012: Mladolužické pohrebisko v Soveniciach, okr. Nymburk. Archeologie ve středních Čechách 16, 767–792.

Mgr. Miloš Hlava, Ph.D.
E-mail: mihlava@seznam.cz

Ibráhím ibn Ja'kúb a placení šátečky – realita či fikce?

Ibrahim ibn Ya'qub and the kerchief money – fact or fiction?

Petr Charvát

Abstrakt
Autor se zabývá interpretací zprávy arabsky píšícího cestovatele Ibráhíma ibn Ja'kúba o placení „šátečky" v českých zemích šedesátých let 10. století. Na základě přehledu dostupného dokladového materiálu dochází k závěru, že textilních platidel se běžně užívalo na východ od našich hranic, zejména v obchodním podnikání vázaném na tzv. Hedvábnou cestu. Shoda některých dostupných informací s Ibráhímovou zprávou naznačuje, že do českých zemí mohl zvyk přijít právě odtamtud.

Abstract
This is a paper interpreting a reference on the kerchief money in the report by Ibrahim ibn Ya'qub, an Arabophone visitor of the Czech-speaking lands, of the sixties of the 10th century. A comparative study of the use of textile means of payment indicates the frequency of this custom east of our lands, especially along the so-called Silk Road. At least some available historical and archaeological evidence indicates that the "kerchief money" might have come to Bohemia and Moravia from the Silk-Road area.

Klíčová slova: Čechy – raný středověk – Ibráhím ibn Ja'kúb – placení šátečky – obchod
Key words: Bohemia – the Early Middle Ages – Ibrahim ibn Ya'qub – kerchief money – trade

Věnuji tento příspěvek svému prvému učiteli *in rebus archaeologicis* a mistru, k němuž chovám hlubokou úctu a jemuž blahopřeji k významnému životnímu jubileu.

Již velmi dlouho se badatelé zabývají pasáží z textu andaluského cestovatele a diplomata Ibráhíma ibn Ja'kúba, který navštívil české země někdy v šedesátých letech 10. století a zmínil jako zvláštní formu oběživa užívaného ve zdejším obchodě textilní „šátečky". Uveďme si jeden z posledních překladů příslušné pasáže: „*V zemi Bújima zhotovují se též lehké šátky z tenké tkaniny v podobě sítky, které neslouží k ničemu. Cena těchto je u nich stálá: 10 šátků za jeden kirát (stříbrnou minci, pch). Jimi obchodují a provádějí směnu mezi sebou. To je jejich jmění a hodnota všech věcí, za ně získávají pšenici, mouku, koně, zlato, stříbro a všechno ostatní*" (*Veselý 2003*, překlad do češtiny *Hrbek 1969*; *Bartoňková – Večerka 2011*, nověji k tématu *Zaborski 2008*; *Bažant – Bažantová – Starn 2010*, 13–16). Tyto Ibráhímovy údaje působily a působí našim badatelům rozpaky do té míry, že nejspíše stojí zato zabývat se celou věcí podrobněji. Pokusme se tedy zjistit, zda máme k tomuto způsobu platebního styku soudobé informace, a zda je třeba tento údaj chápat jako ryze fiktivní, nebo zda s ním lze počítat jako s odrazem dávné skutečnosti.

Celá věc stojí totiž za úvahu také proto, že byl již učiněn pokus doložit Ibráhímova data archeologickým zjištěním. Muž, uložený kolem poloviny 9. století k poslednímu odpočinku v hrobě č. 76/49 na pohřebiště v Uherském Hradišti-Sadech, obdržel totiž na poslední cestu vedle váčku s ocílkou a dvou krátkých nožů také obdélnou destičku ze železa se zaoblenými rohy o rozměrech 50 × 30 × 1, 5 mm. Na destičce se zachovalo původní obalení lněnou, řídce tkanou textilií z lehké gázovité tkaniny v plátěné vazbě s obrubou, která se zachovala díky prosycení korozními produkty železa. Textilie měla mít původně čtvercový tvar o délce strany asi 15 cm. Nález byl interpretován jako doklad předmincovního textilního platidla druhu, o němž hovoří právě Ibráhím (*Marešová 1976*).

Teoreticky je možno uvažovat o původu textilních platidel v Byzanci, kde hrálo hedvábí velmi důležitou roli. Zdá se to však málo pravděpodobné, neboť v byzantské říši reguloval oběh hedvábí velmi přísný císařský monopol, jak se např. v desátém století přesvědčil italský vyslanec Liutprand Kremonský, jemuž v říši na Bosporu některé jeho nákupy hedvábí císařské úřady zkonfiskovaly (*Martiniani-Reber 1999*, 292, o Liutprandovi *Delouche 1992*, 130). Byzantské hedvábí tedy nepředstavovalo obchodní zboží, nýbrž vysoce ceněný statutární symbol, jehož užití se řídilo nikoli zřeteli obchodními, nýbrž rozhodnutími císařského dvora.

Stůčky hedvábných tkanin se však jako platební prostředky používaly zejména v Číně, a to už od 4.–3. století př. n. l. a poté v průběhu celého prvního tisíciletí občanského letopočtu. Máme dokonce k dispozici konkrétní nálezy s měřitelnými rozměry o šířkách mezi 36 a 51 cm (např. z Loulanu, *Riboud 1991*, 291). Funkci oficiálního směnného ekvivalentu tu dokládají nápisy tuší na okrajových částech stůčků. Informace o tom podává *K. Riboud* (*1991*, 294): „*Království Jen-tch'eng, stůček hedvábí z K'ang-fou: šíře 2 stopy 2 palce* [= 50, 38 cm]*, délka 40 stop* [= 9,16 m]*, váha 25 uncí* [= 377,5 g]*, cena 618 mincí.*"

V průběhu dravého mocenského nástupu čínské dynastie Tchang (618–907) v sedmém a osmém století financovali její vládci expanzi na západ především prodejem hedvábí. Podle údajů z doby kolem roku 750 sestávaly tchangské státní příjmy z 55 % ze zisku z prodejů hedvábných a konopných látek, z 35 % ze zisku z prodejů obilí a z 9 % z příjmů v hotovosti. Z této sumy vynakládala v první polovině osmého století čínská státní správa 20 % příjmu z prodeje hedvábí, což činilo asi 5 milionů kusů látky ročně, na ovládání západních krajů (*De la Vaissière 2002*, 172). Tento systém se v šedesátých letech 8. století zhroutil a textilní výrobu nadále provozovaly pouze regionální a místní závody. Až do čtyřicátých let 9. století zásobovali čínští výrobci spotřebitele v chanátu ujgurském, ležícím na západ od čínských hranic, a poté se obchod hedvábím přesunul především na trasy námořní (*De la Vaissière 2002*, 174). Textilními formami směnného ekvivalentu v raně středověké Číně se zabývají i další badatelé (*Deng 1999*, 94; *Riboud 1991*, 290; *Thierry 1993*, 134).

Zřejmě právě snaha správy tchangského impéria používat při výplatách žoldnéřů verbovaných z nomádských skupin stůčky hedvábí, hovoří se o rolích 54 cm širokých a až 12 m dlouhých (*Di Cosmo 1999*, 256), vyústila v převzetí textilních platidel kočovnými etniky euroasijského stepního pásu. Nejprve se o tom dozvídáme u již zmíněných Ujgurů, jejichž chovatelé prodávali čínské armádě koně za hedvábí, a to v ceně 38–40 stůčků za jedno zvíře (*De la Vaissière 2002*, 309; o ujgurském chanátu tamtéž, 306–317, a nyní též *Vasyutin 2015*, 405–414). Pro vnitřní směnu užívali však ujgurští obchodníci látek vlněných, nebarvených či barvených na červeno (*De la Vaissière 2002*, 322), takže nelze vyloučit, že to byli právě oni, kdo zavedli do užívání textilní platidla z běžných tkanin.

O užívání textilních platidel na západ od Číny v oblasti vnitřní Asie slyšíme již v době dosti rané. Při muslimském záboru obchodního střediska Pajkent 60 km jihozápadně Buchary v Uzbekistánu na počátku 8. století zaznamenal kronikář pokus jednoho z tamních bohatých občanů vykoupit se ze zajetí za 5000 kusů čínského hedvábí, což se zhruba rovnalo milionu dirhamů. Dospíváme tak k ceně 200 dirhamů za kus hedvábí, dvakrát tolik než za šaty z brokátu (*De la Vaissière 2002*, 264, 267). Také zde sloužily hedvábné textilie jako oběživo; víme, že v hedvábných stůčcích vyplácel své muže v letech 738–739 turecký velitel Kūrsūl, který tehdy operoval v Sogdu, kraji mezi řekami Amudarja (= Oxus) a Syrdarja (= Jaxartes; *De la Vaissière 2002*, 268). Hedvábné stůčky však sloužily i jako obchodní zboží: v čínském Dunhuangu stál kolem poloviny 8. století stůček surového hedvábí 14, 4 stříbrných mincí, kdežto v uzbeckém Samarkandu tehdy 28 stříbrných dirhamů; jeho cena se tak zdvojnásobila, což ukazuje lukrativnost tohoto obchodního artiklu (*De la Vaissière 2002*, 267).

Takto dospíváme k závěru, že užití textilu jako platidla znaly v raném středověku jak národy Číny, tak i kočovné pastevecké skupiny euroasijského stepního pásu. Zvyk vzešel patrně z oběhu látek čínského původu, zejména hedvábí, ale již z vnitřní Asie známe i užití méně honosných tkanin jako textilního směnného ekvivalentu (Ujguři).

Velmi cenný materiál k naší otázce poskytly nálezy z pohřebiště 8.–9. století Moščevaja Balka na severozápadním Kavkaze. Díky poloze naleziště pod skalním převisem, která je ochránila před srážkami, a jeho vysokohorské poloze, v níž se nedaří mikroorganismům, se tu zachovala řada předmětů pohřební výbavy i z organických hmot včetně textilu (*Ijerusalimskaja 2012*). Mezi zdejšími látkami čínského původu pak zaujaly jemné, řídce tkané „ubrousky", (též) z hedvábné gázy, užívané k zabalení potravy, kterou tu dostávali nebožtíci na poslední cestu. Autorka publikace zmiňuje podobné nálezy z řady kavkazských lokalit včetně pohřebiště v Chasautu, a uvádí, že jsou si podobné i rozměry. Ty činily na Moščevoj Balce obvykle 36 (37) × 20 (21) cm; *Anna Ijerusalimskaja* (*2012*, 163, Ill. 95) ilustruje konkrétní příklad o rozměrech 20 × 36 cm, ten je ovšem sešit ze dvou obdélníkových kusů o rozměrech 18 × 20 cm, s nimiž se dostáváme do blízkosti exempláře z Uherského Hradiště-Sadů. Autorka má za to, že se vyvážely z Číny, a to jako hotové výrobky; nebyly tedy stři-

ženy na místě z čínských látek. Ve velmi podobných rozměrech je totiž známe i z Dunhuangu a z votivních darů japonských císařů 8. století v Šósóinu, pokladnici jednoho z chrámů v Naře (*Ijerusalimskaja 2012*, 116–118, 163, Ill. 95). Stojí za povšimnutí, že tyto „ubrousky" tu pocházejí z hrobů právě tak, jako nález z Uherského Hradiště-Sadů.

Konečně nejzápadnější doklad našeho obyčeje známe z dějin Krymu. V šesté kapitole spisu „De administrando imperio" popisuje byzantský císař 10. století Konstantin VII. Porfyrogennétos zvyky jednoho z pečeněžských kmenů obchodujících s obyvateli Chersonu (*Moravcsik ed. 1985*). Ti si kočovníky i najímali na různé práce a vypláceli jim odměny také v textiliích (*purple cloth, ribbons, loosely woven cloths, gold brocade, pepper, or scarlet or "Parthian leather"*: *Moravcsik ed. 1985*, DAI 6, 53; *Jakobson 1959*, 59–60). Krym představuje obecně západní okraj rozšíření artefaktů putujících po Hedvábné cestě (k tomu *Bemmann – Schmauder eds. 2015*, zvl. *Brosseder 2015*).

Na závěr tedy konstatujme, že jsme se nedostali ani o krok blíž k ověření spolehlivosti zprávy Ibráhíma ibn Jak'kúba o placení šátečky v raně středověkých Čechách. Zato jsme se přesvědčili, že na východ od našich hranic představovalo užití textilních platidel v obchodních transakcích raného středověku vcelku běžnou praxi, rozšířenou zejména v krajích napojených na euroasijskou obchodní dálnici, známou jako Hedvábná cesta. Textilní „ubrousky" standardních rozměrů, tkané z řídké hedvábné gázy a známé z historických i archeologických pramenů, obíhaly na rozsáhlém prostoru od Číny až po Kavkaz a patrně i Krym. Vzhledem k tomu, že styky kavkazských oblastí a českých zemí v raném středověku lze dokumentovat (*Měřínský 2002*, 441–445; *Klanica 2006*, 97–99: Prušánky hrob P-2, náušnice s dutými kuličkami nad ovoidem a unikátní terčovitá spona, jaké se vyskytují až v Malé Asii a Předkavkazí; *Kubálek – Stolz – Sasková – Vaněk 2008*, muž s částečným haplotypem Y-chromozomu, haploskupina G2, nejobvyklejší na Kavkazu, v Malé Asii, na Íránské vysočině), je zřejmě možno uvažovat o Ibráhímových „šátečcích" – pokud byly realitou, což se zdá možné – jako o dokladu napojení českých zemí na obchodní dění na Hedvábné cestě.

Poděkování

Tento text je výstupem projektu č. SGS-2014-066 Grantové agentury Západočeské university v Plzni. Některé uvedené otázky jsem mohl vyřešit díky svému pobytu na Ecole Pratique des Hautes Etudes (Section des Sciences Historiques and Philologiques) v Paříži, kde jsem v zimních měsících roku 2008 vyučoval kurs s názvem Les voies du commerce avec l'Orient, les trouvailles de monnaies islamiques et la naissance de l'étatisme chez les Slaves occidentaux au Haut Moyen Âge. *Tento můj pobyt by se nemohl uskutečnit bez aktivní podpory a pomoci mého učeného přítele a kolegy Ludvika Kaluse, dnes emeritního profesora arabských studií na Université de Paris – Sorbonne IV, kterému za vše upřímně děkuji.*

Summary

Ibrahim ibn Ya'qub, an Arabophone traveller from Andalusia, refers in his report on the visit of Czech-speaking lands in the sixties of the 10th century to the use of "kerchief money", used for the acquisition of common everyday goods. Both historical and archaeological evidence available indicates that the use of textile as means of payment can be documented especially along the Silk Road, from China to the Crimea. Coincidences of both historical and archaeological evidence (for instance, the Caucasian burial site of Moshchevaya Balka) point to the conclusion that Ibrahim's data may reflect past reality, and that this custom might have come to the Czech-speaking lands from the Silk-Road area.

Literatura

Bartoňková, D. – Večerka, R. (edd.) 2011: Magnae Moraviae Fontes Historici III: Epistolae, textus. Praha.

Bažant, J. – Bažantová, N. – Starn, F. (edd.) 2010: The Czech Reader: History, Culture, Politics [online]. Durham and London: Duke University Press, 2010, s. 1 [citováno 2. 9. 2015]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=Io3OOetMBMcC&pg=PA1&hl=cs&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false.

Bemmann, J. – Schmauder, M. (eds.) 2015: Complexity of interaction along the Eurasian steppe zone in the first millennnium CE. Bonn Contributions to Asian Archaeology. vol. 7.

Brosseder, U. 2015: A study on the complexity and dynamics of interaction and Exchange in Late Iron Age Eurasia. In: J. Bemmann – M. Schmauder (eds.): Complexity of interaction along the Eurasian steppe zone in the first millennnium CE 2015. Bonn Contributions to Asian Archaeology vol. 7, 199–332.

De la Vaissière, E. 2002: Histoire des marchands sogdiens. Paris.

Delouche, F. (ed.) 1992: Histoire de l'Europe. Paris.

Deng, X. 1999: Women in Turfan During the Sixth to Eighth Centuries: A Look at Their Activities Outside the Home. The Journal of Asian Studies 58/1, 85–103.

Di Cosmo, N. 1999: New Directions in Inner Asian History: A Review Article. Journal of the Economic and Social History of the Orient 42/2, 247–263.

Hrbek, I. 1969: Fontes Arabici. In: D. Bartoňková – L. Havlík – I. Hrbek – J. Ludvíkovský – R. Večerka et al. (edd.): Magnae Moraviae Fontes Historici III. Opera universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas philosophica 104, 326–433.

Ijerusalimskaja, A. A. 2012: Moščevaja Balka. Neobyčnyj archeologičeskij pamjatnik na Severokavkazskom šolkovom puti. Sankt Peterburg.

Jakobson, A. L. 1959: Očerk istorii Chersona v V–X vv. In: Rannesrednevekovyj Chersones – Očerki istorii materiaľnoj kuľtury. Materialy i isseldovanija po archeologii 63, 17–66.

Klanica, Z. 2006: Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště, díl I. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 28.

Kubálek, P. – Stolz, D. – Sasková, L. – Vaněk, D. 2008: Blízkovýchodní haplotyp u pohřbu mladého muže s rozštěpem lebky z raně středověkého pohřebiště na Tetíně. Archeologie ve středních Čechách 12/2, 645–650.

Marešová, K. 1976: Nález předmincovního platidla na slovanském pohřebišti v Uherském Hradišti-Sadech. Časopis Moravského Muzea – Vědy společenské 61/2, 31–36.

Martiniani-Reber, M. 1999: Textures et textiles des églises romanes au haut Moyen Âge d'après le Liber Pontificalis. Mélanges de l'École française de Rome – Moyen Âge 3/1, 289–305.

Měřínský, Z. 2002: České země od Příchodu Slovanů po Velkou Moravu I. Praha.

Moravcsik, G. (ed.) 1985: Constantine Porfyrogennitus. De administrando imperio. English translation by R. J. H. Jenkins. Corpus fontium historiae byzantinae vol. I. Washington. [citováno 1. 9. 2015]. Dostupné z: http://homepage.univie.ac.at/ilja.steffelbauer/DAI.pdf .

Riboud, K. 1991: Deux documents écrits sur soie datant de la dynastie Han. In: P. Bernard – F. Grenet (edd.): Histoire et cultes de l'Asie centrale préislamique. Actes du Colloque international du CNRS, Paris 22–28 novembre 1988. Paris, 289–294.

Thierry, F. 1993: Sur les monnaies sasssanides trouvés en Chine. In: R. Gyselen (ed.): Circulation des monnaies, des marchandises et des biens. Res Orientales V. Bures-sur-Yvette, 89–139.

Vasyutin, S. A. 2015: The model of the political transformation of the Da Liao as an alternative to the evolution of the structures of authority in the early medieval pastoral empires of Mongolia. In: J. Bemmann – M. Schmauder (eds.): Complexity of interaction along the Eurasian steppe zone in the first millennnium CE 2015. Bonn Contributions to Asian Archaeology. vol. 7, 391–435.

Veselý, Z. 2003: Dějiny českého státu v dokumentech. Praha.

Zaborski, A. (ed.) 2008: Ibrahim ibn Jakub i Tadeusz Kowalski w sześćdziesiątą rocznicę edycji. In: Materiały z knoferencji naukowej. Kraków 10 maja 2006 r. Kraków.

prof. PhDr. Petr Charvát, DrSc.
Západočeská univerzita v Plzni,
Katedra blízkovýchodních studií
E-mail: pcharvat@kbs.zcu.cz
Univerzita Karlova,
Katedra dějin a didaktiky dějepisu
E-mail: charvat@pedf.cuni.cz

Římsko-provinciální raménkovité spony s cibulovitými knoflíky ve východních Čechách a poznámky k nálezu z Prahy-Šárky

Roman provincial crossbow fibulae with onion shaped knobs in the Eastern Bohemia and notes on find from Praha-Šárka

Jan Jílek – Pavel Horník

Abstrakt
Text hodnotí nálezy římsko-provinciálních spon s cibulovitými knoflíky z východních Čech. Jde o staré nálezy uložené ve sbírkách Muzea východních Čech a Národního muzea. Některé z nich již byly v minulosti stručně publikovány. Úkolem textu je nové vyhodnocení a interpretace s ohledem na pozdně římské východočeské nálezy. Součástí článku je i zpracování spony z Prahy-Šárky, která byla zatím publikována jen textově.

Abstract
Paper evaluates finds of the fibulae with the onion shaped knobs (roman provincial origin) from East Bohemia. Some of the finds which are stored in the collections of Museum of Eastern Bohemia and National museum were briefly published in the past. Purpose of this paper is new evaluation and interpretation of the artefacts in context of Late Roman findings in East Bohemia. Part of this article is focused on the publication of fibula from Praha-Šárka, which have been published only in text until now.

Klíčová slova: východní Čechy – Praha-Šárka – římskoprovinciální raménkovité spony s cibulovitými knoflíky – pozdní doba římská
Key words: Eastern Bohemia – Praha-Šárka – Roman provincial crossbow fibulae with onion shaped knobs – Late Roman Period

Úvod

Cílem tohoto krátkého článku je nové zhodnocení a interpretace pozdně římských římsko-provinciálních spon s cibulovitými knoflíky z východočeských lokalit (*obr. 1*). Jde o nálezy z Předměřic nad Labem, Velkých Koloděj a Trotiny. K těmto příkladům připojujeme i nález z Prahy-Šárky, který je sice v odborné literatuře znám, nicméně doposud nebyl odpovídajícím způsobem zhodnocen.

Spony z Předměřic n. L., Trotiny a Prahy-Šárky byly součástí sbírky pana H. Píši ze Správčic. Do sbírek dnešního Muzea východních Čech se tato pozůstalost dostala v době působení hradeckého archeologa L. Domečky (od roku 1895 do 1937).

Klíčovou otázkou, která se týká nejen východočeských exemplářů, je jejich vztah k okolnímu osídlení z pozdní doby římské a také jejich význam v rámci importovaných nálezů ve studované oblasti. Text částečně vychází z již dříve publikované materiálové studie (*Jílek 2015*), kterou doplňuje o v odborném tisku nepublikované a částečně uveřejněné nálezy.

Katalog

Předměřice nad Labem/Plotiště nad Labem (okr. Hradec Králové)

NO: Sbírka pana Píši ze Správčic, ojedinělý nález – hrobový nález (?)
Popis: Bronzová římsko-provinciální spona. Raménka s knoflíky odlomena. Silně vyklenutý lučík je na horní straně zdoben dvojitým pásem do sebe zapadajících trojúhelníků. Lučík směrem k nožce zeslaben a opatřen objímkou dekorovanou dvěma oběžnými rýhami. Nožka obdélného tvaru střechovitě hraněná, na povrchu zdobena šesti plastickými půlměsíci-volutami (peltami). Zachycovač hraněný, na konci

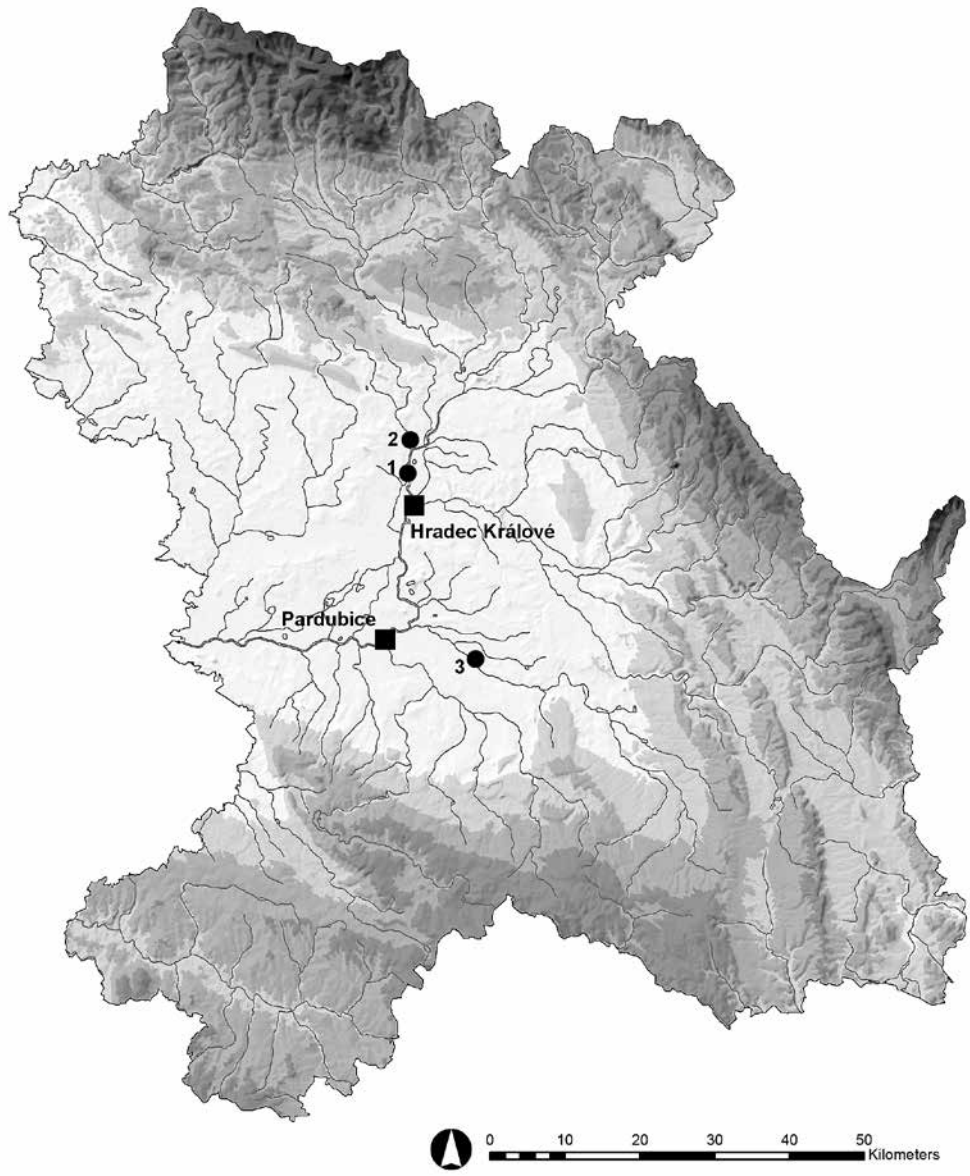

Obr. 1 Nálezy římsko-provinciálních spon s cibulovitými knoflíky z východních Čech. 1 – Předměřice nad Labem, 2 – Trotina, 3 – Velké Koloděje. – *Fig. 1* Findings of the Roman provincial fibulae with onion shaped knobs in the East Bohemia. 1 – Předměřice nad Labem, 2 – Trotina, 3 – Velké Koloděje.

přehnutý až k nožce. Rozm. délka 6,4 cm. Inv. č. 1807 (*obr. 2*: 1; *3*: 1).
Uloženo: Muzeum východních Čech v Hradci Králové
Literatura: *Rybová 1979*, Abb. 1: 20, *Jílek 2015*, 23–24, obr. 10: 2

Trotina (okr. Hradec Králové)

NO: Sbírka pana Píši ze Správčic
Popis: Bronzová římsko-provinciální spona s raménky a nevýraznými knoflíky. Lučík je zkroucený, jedno raménko odlomeno. Druhé raménko od knoflíku odsazeno polem nesoucím šikmá žebírka. Povrch lučíku lichoběžníkovitého profilu je nezdobený. Nožka je mírně ohnutá, 2,6 cm dlouhá. Střechovitě hraněná, na konci jsou dvě napříč jdoucí žebírka. Zakončena neúplným prodlouženým metopovitým polem. Rozm.: délka 6,5 cm. Inv. č. 1999 (*obr. 2*: 2; *3*: 2).
Uložení: Muzeum východních Čech v Hradci Králové
Literatura: nepublikováno

Velké Koloděje (okr. Pardubice)

NO: Spona byla nalezena „směrem k Sezemicím". Národnímu muzeu ji věnoval Ing. Bohumil Svoboda.

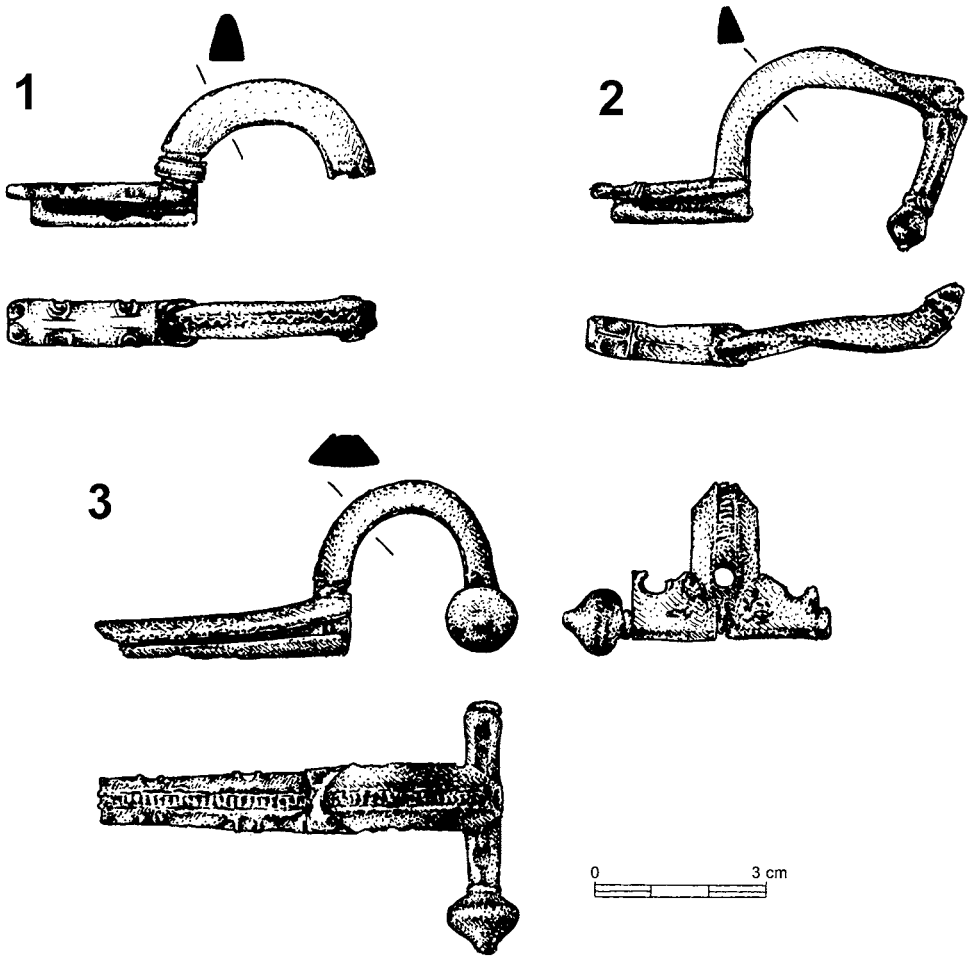

Obr. 2 Římsko-provinciální spony s cibulovitými knoflíky: Předměřice nad Labem, okr. Hradec Králové – 1, Trotina, okr. Hradec Králové – 2, Praha-Šárka – 3 (kresba K. Hemlová). – *Fig. 2* Roman provincial fibulae with onion shaped knobs: Předměřice nad Labem, dist. Hradec Králové – 1, Trotina, dist. Hradec Králové – 2, Praha-Šárka – 3 (illustration: K. Hemplová)

Popis: Bronzová římsko-provincionální spona s profilovanými raménky a cibulovitými knoflíky. Ty jsou odsazeny od spodní prstencové části. Lučík je zdoben polem nesoucím šikmé žebrování. Nožka je na povrchu a spodní části krášlena puncovanými kroužky. Střed je střechovitě hraněn. Rozm.: délka 8,9 cm. Inv. č. 52623, st. inv. č. 5864 (*obr. 3*: 3).
Uložení: Národní muzeum
Literatura: *Svoboda 1948*; *Jílek 2015*, 22, obr. 10: 1

Praha-Šárka

NO: Sbírka pana Píši ze Správčic.
Popis: Masivní bronzová spona s raménky. Na jednom raménku je dochovaný knoflík, oddělen žebírkem. Cibulka je zakončena malým knoflíkem. Druhá cibulka je od raménka odlomena. Raménko je na vrchní straně profilováno. Zakončení profilace připomíná ptačí hlavičku. Jehla chybí. Lučík je silně vyklenut na povrchu zdoben špatně patrným pásem drobných žebírek. Na přechodu mezi lučíkem a nožkou je lučík mírně zeslaben. Dlouhá nožka má lichoběžníkový tvar a jejím středem probíhá pás zdobený na sebe navazujícími tečkami. Na každé straně pásu jsou dva, špatně patrné, plastické půlměsíce-voluty (pelty). Zachycovač je po celé délce nožky. Na povrchu spony dochovány stopy po zlacení. Rozm.: délka: 6,8 cm. Inv. č. 1998 (*obr. 2*: 3; *4*).
Uložení: Muzeum východních Čech v Hradci Králové
Literatura: *Sakař 1961*, *týž 1970* (bez vyobrazení a popisu)

Vyhodnocení

Hodnocená skupina spon patří k typickým znakům pozdně antické materiální náplně, kterou známe

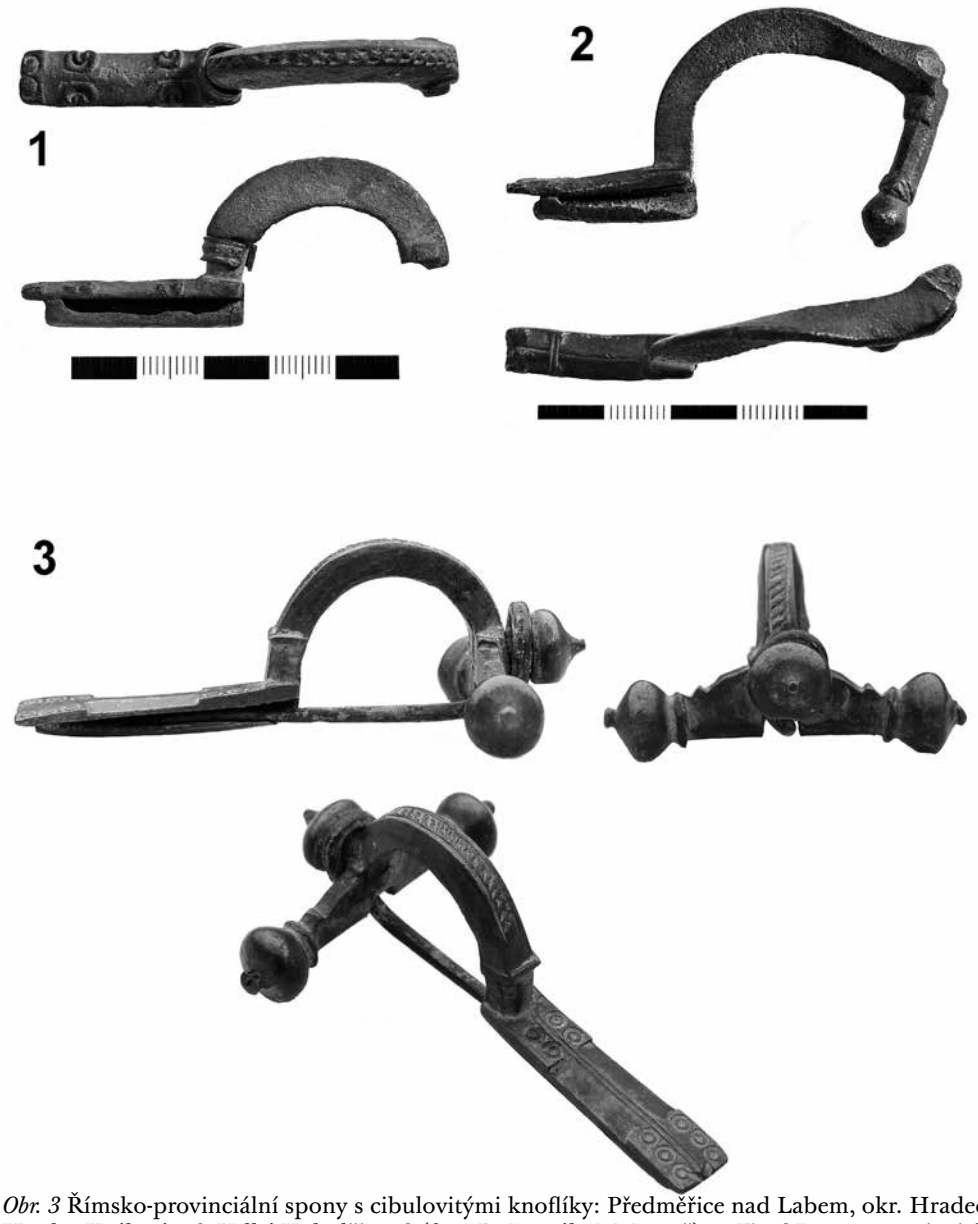

Obr. 3 Římsko-provinciální spony s cibulovitými knoflíky: Předměřice nad Labem, okr. Hradec Králové – 1, Trotina, okr. Hradec Králové – 2, Velké Koloděje – 3 (foto D. Bursák; M. Beneš). – *Fig. 3* Roman provincial fibulae with onion shaped knobs: Předměřice nad Labem, dist. Hradec Králové – 1, Trotina, dist. Hradec Králové – 2, Velké koloděje – 3 (photo: D. Bursák; M. Beneš).

jak z římských provincií, tak z barbarika. Problematiku těchto spínadel u nás zhodnotili *H. Preidel* (*1930*, 76–77), *B. Svoboda* (*1948*, 166–168), *V. Sakař* (*1961*; *1970*, 60–61) a *I. Peškař* (*1972*, 135–139), z jejichž pojednání vyplývá, že tato skupina artefaktů nepatří na území Čech a Moravy doposud k příliš častým. Podobnou nálezovou situaci potvrdila k roku 2001 *A. Vaday* (*2001*, 260). Z nedávné doby evidujeme pouze několik nově publikovaných nálezů různých typů z Olomouce-Řepčína (*Loskotová 2009*, 329–331, obr. 9, tam i starší literatura), Šebetova (*Čižmář – Čižmářová – Kejzlar – Kolníková 2009*, 140, obr. 3: 13), Medlovic (*Čižmář – Čižmářová – Kejzlar 2011*, 88, obr. 3: 3) a Pšovlk (*Droberjar 2015*, 720, obr. 2: 3–4), které byly zajištěny díky detektorové prospekci. Aktuální soupis studovaných spon, vycházející převážně z publikované literatury, lze najít v bakalářské práci *M. Nikolajevové* (*2015*). Autorka do svého katalogu zařadila jak doposud nepublikované kusy, tak příklady ze sporných nálezových kontextů.

Ve sbírkách Muzea východních Čech je uložen fragment z Nákla[1] (okr. Olomouc) patřící do této

[1] Spona byla pracovníkům Muzea východních Čech v Hradci Králové předána v rámci většího souboru nálezů ze soukromé sbírky. Uvedené spínadlo bude předáno do sbírek

Obr. 4 Římsko-provinciální spona s cibulovitými knoflíky z Prahy-Šárky ze sbírek Muzea východních Čech v Hradci Králové (foto M. Beneš). – *Fig. 4* Roman provincial fibula with onion shaped knobs from Praha-Šárka (photo by M. Beneš).

skupiny. Domníváme se, že právě detektorová prospekce může výrazně ovlivnit nálezovou mapu těchto spon a že, podobně jako u dalších nálezových skupin, bude nutné přehodnotit pohled na studované artefakty.

Tři východočeské kusy spojuje mimo jiné nedostatek informací o nálezových okolnostech, kdy nám bohužel schází podrobné informace o archeologických kontextech. K nálezům z Velkých Kolodějˇ (*obr. 3*: 3); (*Svoboda 1948*, 167, tab. XXI: 7; *Sakař 1961*, 430) a Předměřic nad Labem (*obr. 2*: 1, *3*: 1); (*Rybová 1979*, Abb. 1: 20; *1980*, 172) jsme se již podrobně vyjádřili na jiném místě (*Jílek 2015*, 22–25).

Kolodějská spona náleží k typu Keller IVA (citováno podle *Jobst 1975*, 101). V pojetí Ph. M. Pröttela se pak hlásí k typu 3/4 var. B, jehož datování spadá do let 330 až 400/420, přičemž optimum výskytu je hledáno od 60. let 4. století po 20. léta 5. věku (*Pröttel 1988*, 359, 362–363, Abb. 4a: 4, 11). V třídění *S. Petković* (*2010a*, 114–115; *2010b*, 267–268) přísluší k typu 34/D2, jehož časový rozptyl je kladen do úseku od roku 364 do roku 380. Obliba těchto spon však měla delší trvání, jak o tom svědčí nálezy z klíčové pozdně antické lokality Gamzigrad (Romuliana), kde jsou součástí archeologických situací z poslední čtvrtiny 4. století až první poloviny 5. století (*Petković 2010a*, 120, Tab. 1). Zdobení lučíku kolodějské spony lze připsat motivu 6 podle *S. Petković* (*2010a*, Pl. II: 7). Výzdoba nožky odpovídá typu Buora 9 (*Buora 2002*, 515, Fig. 1: B9), Petković 3 (*Petković 2010a*, 122, Pl. II: 10) a typu b2 podle *E. Swift* (*2000*, 43, Fig. 44, 48), přičemž toto zdobení náleží mezi nejvíce rozšířené s hojným výskytem v Pannonii, Noricu a Raetii. *S. Petković* (*2010a*, 114–115) vyslovila zajímavou spekulaci, na základě níž má počet a rozložení kroužků na nožce symbolický význam. Podle zmíněné badatelky mohou totiž odrážet hodnost v armádě nebo pozici v úřednickém aparátu. Na tomto místě je však nutné konstatovat, že tuto myšlenku bude nutné ověřit srovnáním s dalšími artefakty v hrobových výbavách a i zde se nevyhneme jistému zkreslení, které je dáno tradicemi pohřebních rituálů.

Exemplář z Předměřic n. L. (*obr. 2*: 1, *3*: 1) lze zařadit k typu Keller IVB a na základě novějšího třídění pak k typu 3/4, var. C (*Pröttel 1988*, 359, Abb. 4a: 7). Podle typologického systému S. Petković je sponu obtížné začlenit. Blízké kusy jsou zastoupeny jak u typu 34/B3 (*Petković 2010a*, 113, Fig. 11; *2010b*, 263–264, sl. 85–86, t. LVIII: 3), tak u typu 34/D3 (*Petković 2010b*, 267–268, t. LXV: 2). Dekor nožky pak náleží k variantě c5 (*Swift 2000*, 49, Fig. 53). Předměřický kus je datován do stejné časového úseku jako spona z Kolodějˇ. Jistý problém však působí výsledky srbského bádání. Na základě nálezových kontextů srbských exemplářů je o typu 34/B3 uvažováno spíše jako o starším (306 až 361); (*Petković 2010a*, 115, 120–121, tab. 1; *2010b*, 368, tab. 10, zde však nejednoznačně).

Vlastivědného muzea v Olomouci. Dle popisu nálezce se poloha spony shoduje s polohou pohřebiště, které se rozkládalo mezi Náklem a Mezicemi (*Tejral 1975*, 105).

Pro předměřické i kolodějské spínadlo lze vysledovat celou řadu poměrně přesných analogií z různých částí římské říše. Tato skutečnost nepřekvapí, neboť hodnocené památky byly oblíbené po celém impériu (*Riha 1979*, 171; *Schmid 2010*, 46), jejich soustředění můžeme vysledovat v severní Itálii (*Buora 2002*, 516, Fig. 2), Pannonii a v západních římských provinciích (*Swift 2000*, 23, 73, Fig. 12, 17; *Schmid 2010*, 48). Další četné analogie z území říše byly uvedeny na jiném místě (*Jílek 2015*). Koncentrace jsou zřetelné především podél hranice impéria, což je spojováno s jejich užíváním římským vojskem (*Swift 2000*, 73, Fig. 12). Na základě největší hustoty výskytu měly být spony typu Pröttel 3/4 vyráběny v Pannonii a odtud se dále šířit do dalších oblastí. Nezanedbatelnou roli při distribuci spon měla hrát římská armáda (*Swift 2000*, 78–79). *S. Schmid* (*2010*, 66–67) naposledy shromáždil nepočetné doklady výroby spon s cibulovitými knoflíky ve středním a horním Podunají. Díky objevům polotovarů a modelů můžeme říci, že předpokládaná fabrikace probíhala jak ve vojenských, tak v civilních lokalitách.

Třetí spona z Trotiny (*obr. 2*: 2, *3*: 2), která je nyní uveřejněna poprvé, patří k typu Pröttel I, var B (*Pröttel 1988*, 249, Abb. 1: B). Naše určení se opírá především o formální znaky, jako jsou: hranění ramének do šesti plošek, zesílení – odsazení ramének u přechodu k lučíku, hladké podlouhlé knoflíky, trapézovitý průřez lučíku, dlouhý lučík, který je delší než nožka. Tato skupina spínadel se vyvíjí již od 60. let 3. věku a *Ph. M. Pröttel* (*1988*, 350–353) uvažoval o jejím plynulém vzniku z pozdních šarnýrových spon. Autor ve své studii konstatoval, že ostrá hranice mezi oběma skupinami neexistuje.[2] Dobře to dokumentuje i skupina spon typu Riha 6.4.7. z lokality Augst, která byla *E. Rihovou* (*1979*, 168, Taf. 50: 1441–1443) označena za přímé předchůdce klasických spon s cibulovitými knoflíky. Spona z Trotiny stojí velmi blízko spínadlům typu Riha 6.4.7. Dobré příklady pro srovnání lze najít i v materiálu z území dnešního Srbska. Tvarově blízká spínadla řadí *S. Petković* (*2010b*, 244–245, 251, 263, 276, tab. XLIX: 6, LIII: 2) ke svým typům 32/B a 34/A1. Přičemž typ 32/B náleží podle autorky ještě k „pozdním šarnýrovým sponám", které předchází „klasickým" raménkovitým spínadlům s cibulovitými knoflíky. Spony typu Petković 32/B se vyskytují v úseku od poloviny 3. století do počátku 4. věku. Následné typu 34/A1 pak především v rozmezí let 293–324 (*Petković 2010b*, 245, 263, 367–368). Tomu odpovídají i nálezy z císařského paláce v Gamzigradu (Romuliany); (*Petković 2010a*, 121). Na základě celků datovaných mincemi viděl *Ph. M. Pröttel* (*1988*, 350–353) největší rozšíření svého typu I: B mezi léty 280 až 320. Tento časový výsek pak odpovídá přibližně stupni C2 (270 až 330) v relativně chronologickém pojetí *J. Tejrala* (*1986*, 108–109; *1992*, 227). Spony typu Pröttel I byly rozšířeny především podél říšské hranice, přičemž výraznější soustředění lze hledat v Podunají a to především v horním a středním a dále pak v jihovýchodní Anglii (*Swift 2000*, 31, Fig. 20). Honosné varianty popisovaného typu vyrobené z drahých kovů nacházíme v prostředí bohatých hrobů typu Leuna-Hassleben-Gommern, kde jsou interpretovány jako římské vojenské spony, určené pro velitele germánských pomocných sborů (*Werner 1989*, 124, 126, 132–133, Abb. 2).

Stranou východočeských kusů pak stojí spona z Prahy-Šárky (*obr. 2*: 3; *4*); (*Sakař 1961*, *1970*). Na základě výzdoby nožky ji můžeme připsat k typu 3/4, var. C (*Pröttel 1988*, 359, Abb. 4a: 8). K tomuto typu jsme se vyjádřili již při hodnocení spony z Předměřic n. L. Uveďme však alespoň dvě blízké analogie z Augstu (*Riha 1979*, 176, Taf. 55: 1486) a Bělehradu (*Bojović 1983*, 86, 162, t. LII: 437), které se našemu nálezu nejvíce podobají. Z širšího okolí hradiště „Šárka" (Praha-Liboc, Veleslavín a Dejvice) registrujeme nálezy z pozdní doby římské a doby stěhování národů (výběrově *Droberjar 2*005, 832; *Kuchařík – Bureš – Pleinerová – Jiřík 2008*, 201–204, 223–224; *Sklenář 2015*, 17, 19). Z Prahy-Dejvic „U sv. Matěje" (Šárka) pochází rovněž další římsko-provinciální spona s cibulovitými knoflíky (*Sakař 1961*, 431, obr. 2: 6; *týž 1991*, 11, 13, obr. 1: 7), kterou můžeme připsat typu Pröttel 2 var. B. Soustředění lokalit ze 4. a 5. století ukazuje na příhodné podmínky k osídlení. Této koncentraci nalezišť bude nutné v budoucnosti věnovat pozornost, žádoucí by zejména bylo rozlišení jednotlivých fází osídlení v průběhu pozdní doby římské a doby stěhování národů.

Šarnýrové spony s cibulovitými knoflíky sloužily ke spínání mužského oděvu, byly nošeny na pravém rameni. Ikonografické a archeologické prameny nás informují, že zdobily oděvy císařů (*Kostromichyov 2012*, Ryc. 17: 1), vojáků, včetně foederátů (*Bolla 2002*, 119, fig. 25; *Kostromichyov 2012*, 133; *Buora 2002*, 516; *Tejral 1999*, 227–228, 232, Abb. 7: 2; 11; *Vaday 2001*; *Petković 2010a*, 123) a vysokých hodnostářů (*Riha 1979*, 171; *Musil – Tomášek 2011*, 519; *Vaday 2001*, 260–261; souhrnně viz *Petković 2010a*).

Interpretace

Nálezy římsko-provinciálních spon s cibulovitými knoflíky z východních Čech nemohou s ohledem na své nálezové okolnosti posloužit k formulování

[2] Dobrým příkladem plynulého typologického vývoje může být spona z pohřebiště v Nebovidech, která má hraněná raménka a trapézovitý profil lučíku, avšak postrádá výraznější knoflík na lučíku (*Beneš – Hornik – Kašpárek 2011*, 109, obr. 5:8).

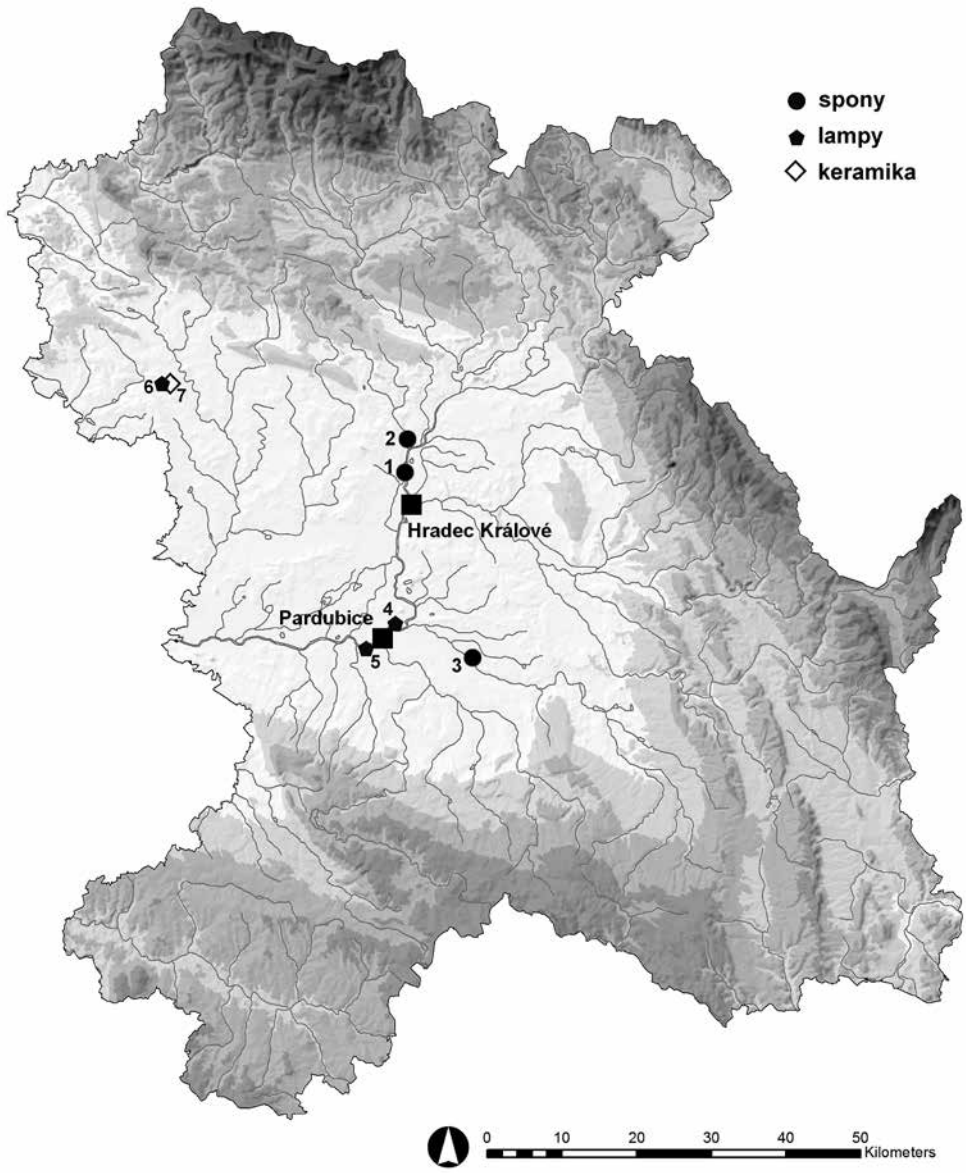

Obr. 5 Rozšíření římských výrobků ze sklonku stupně C2 a stupňů C3 a D1 ve východních Čechách: 1 – Předměřice nad Labem, 2 – Trotina, 3 – Velké Koloděje, 4 – Staré Hradiště-Brozany nad Labem, 5 – Staré Čivice, 6–7 – Slavhostice. – *Fig. 5* Distribution of late Roman items from the stage C2 and stages C3 and D1 in East Bohemia: 1 – Předměřice nad Labem, 2 – Trotina, 3 – Velké Koloděje, 4 – Staré Hradiště-Brozany nad Labem, 5 – Staré Čivice, 6–7 – Slavhostice.

dalekosáhlých závěrů. V rámci studovaného regionu jsou lokalizovány do oblastí s doklady osídlení v mladší době římské až počátku doby stěhování národů. Uveďme například lokality: Plotiště nad Labem, Jaroměř, Smiřice, Holohlavy, Prachovice, Dolní Roveň.

Jejich celkový význam ve studovaném regionu však spočívá v doplnění nálezové mapy dalších mladodo a pozdně římských importů (*obr. 5*). Spínadlo z Trotiny náleží ještě do stupně C2. Ostatní hodnocené kusy však již lze zařadit do pozdně antické skupiny římských výrobků, které již plně spadají do stupňů C3 (330–360/370) a D1 (360/370–400/410) v pojetí *J. Tejrala* (*1992*, 229; *1997*, 351). Popisovaná skupina spínadel spolu s některými již v minulosti publikovanými římskými lampami (*Jiřík – Jílek 2009*) a fragmenty keramiky typu terra sigillata (*Halama 2007*, 214, obr. 12: 4; *týž 2014*, 396, 400) ukazuje, že místní germánské populace udržovaly zatím blíže nespecifikovatelné kontakty s římským impériem. S ohledem na vysokou četnost studovaných spon ve vojenském prostředí nelze zcela vyloučit spekulaci o kulturně společenských interakcích směrovaných na jih k římské hranici do středního Podunají. Pro srovnání uveďme zjištění z maďarského Potisí. Na pohřebišti v Mezöszemere, Kismari-Fenék v bez-

Tab. 1 Římské výrobky z pozdní doby římské a počátku doby stěhování národů ve východních Čechách. – *Tab. 1* Roman artefacts of late Roman Period and early Great Migration Period in the East Bohemia.

artefakt	**typ**	**lokalita**	**datace**
spona	Pröttel 3/4, var. C	Předměřice n. L.	C3
spona	Pröttel 3/4, var. B	Velké Koloděje	C3
keramika-terra sigillata, severoafrická produkce	zlomek TS	Slavhostice, sídliště	C3–D1
lampa	Provoost 6	Brozany n. L., ojedinělý nález	C3–D1
lampa	Hayes Ib/Atlante VIII	Slavhostice, sídliště	C3–D1
lampa	Modrzewska-Marciniak III	Staré Čivice, kontext nejasný	C3–D1

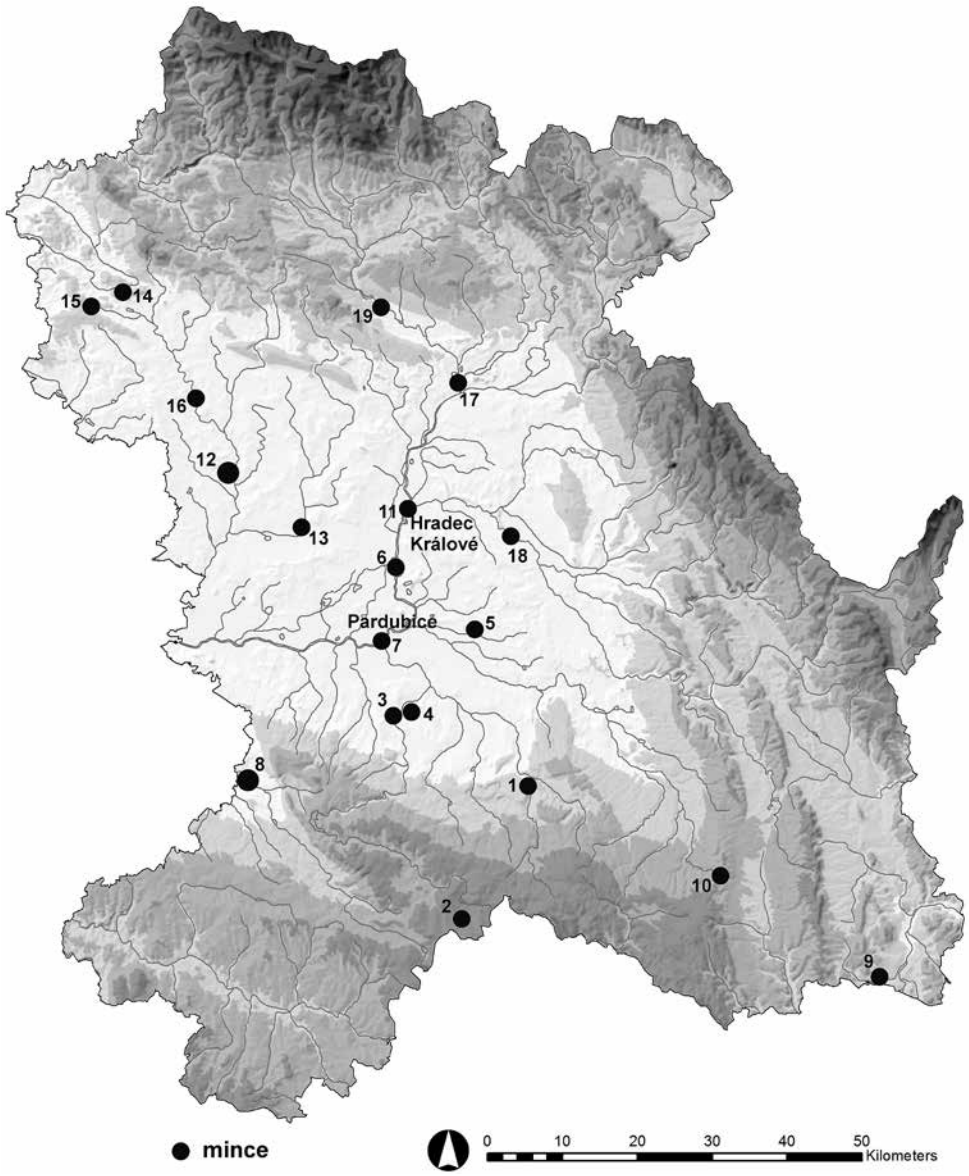

Obr. 6 Rozšíření římských mincí (z let 300–420) ze sklonku stupně C2 a stupňů C3 a D1 ve východních Čech: 1 – Doly – Zderaz, 2 – Hlinsko, 3 – Chrudim, 4 – Topol, 5 – Holice, 6 – Opatovice, 7 – Pardubice, 8 – Ronov nad Doubravou, 9 – Jevíčko, 10 – Karle, 11 – Hradec Králové, 12 – Nový Bydžov, 13 – Roudnice, 14 – Horní Lochov, 15 – Markvartice, 16 – Vysoké Veselý, 17 – Jaroměř, 18 – Týniště nad Orlicí, 19 – Dvůr Králové (přepracováno podle *Militký 2013*). – *Fig. 6* Distribution of late Roman coins from the stage C2 and stages C3 and D1 in East Bohemia: 1 – Doly – Zderaz, 2 – Hlinsko, 3 – Chrudim, 4 – Topol, 5 – Holice, 6 – Opatovice, 7 – Pardubice, 8 – Ronov nad Doubravou, 9 – Jevíčko, 10 – Karle, 11 – Hradec Králové, 12 – Nový Bydžov, 13 – Roudnice, 14 – Horní Lochov, 15 – Markvartice, 16 – Vysoké Veselý, 17 – Jaroměř, 18 – Týniště nad Orlicí, 19 – Dvůr Králové (according to *Militký 2013*).

prostřední blízkosti opevnění – Limes Sarmatiae byly tyto spony spolu s dalšími artefakty, které se zde našly, interpretovány jako předměty odkazující k barbarským (sarmatským) foederátům (podrobně *Vaday 2001*, 260, 261, 276). V případě východočeských nálezů však postrádáme jak hrobové kontexty, tak topografické hledisko a tak je i naše vysvětlení přítomnosti studovaných spon více „mlhavé".

Podobně jako v případě spon, vesměs všechny ostatní římské výrobky představují ojedinělé nálezy bez bližších údajů o kontextu. Tato skutečnost nám komplikuje jejich další interpretaci. Nálezovou situaci dokreslují lokality s výskytem pozdně antických mincí (*obr. 6*); (*Jiřík 2008*, 158; *Militký 2013*; *2015*), které se přirozeně rozkládají především v oblastech, kde registrujeme soudobé osídlení nebo další doposud nespecifikované aktivity.

Rozptyl pozdních římských výrobků, které evidujeme již od stupně C3 tak předznamenává zvýšený nárůst předmětů provinciální provenience na samém sklonku 4. století a první třetiny 5. století v Čechách (přehledně viz *Jiřík 2007*, 132, 134). V případě některých uvedených památek (lampy, pozdní terra sigillata); (*tab. 1*) však nemůžeme díky jejich širšímu časovému výskytu vyloučit sepjetí s nárůstem importu v počátcích doby stěhování národů.

Význam východočeského Polabí vzrůstá s postupným publikováním nových a přehodnocováním starých nálezů, a to nejen v období pozdní antiky. Úkolem dalšího bádání bude verifikovat a zpřesňovat úvahu o možném komunikačním koridoru vedoucím z oblasti středního Podunají přes českomoravské pomezí až k Labi a odtud dále na západ a sever barbarika.

Závěr

V rámci tohoto krátkého textu byly představeny v literatuře již známé spony z Velkých Koloděj a Předměřic nad Labem. Mezi doposud neuveřejněné kusy patří spona z Trotiny. Pozornost byla věnována i spínadlu z Prahy-Šárky, které se zatím dočkalo jen textové publikace bez vyobrazení. Počátky vývoje šarnýrových římsko-provinciálních spon s cibulovitými knoflíky lze hledat již na konci fáze C1b a pak zejména ve stupni C2. V této době vznikají formy, na které později navazují příklady formálně odpovídající typům Almgren 190–191, které jsou příznačné pro stupně C3 a D1. Tyto spony jsou často označovány jako vojenské, a to především na základě jejich výskytu v římském pohraničí. Jejich nošení je však doloženo i v „civilním" prostředí. Exempláře z Velkých Koloděj a Předměřic nad Labem lze podobně jako sponu z Prahy-Šárky připsat ke skupině pozdních římských výrobků.

Summary

Conclusions and interpretations provided by the fibulae with onion shaped knobs of the roman provincial origin finded in the East Bohemia (*Fig. 1*) are limited due to the circumstances of the findings (random finds). In this short text were reintroduced already known fibulae from Velké Koloděje (type Pröttel 3/4 var. B); (*Fig. 3*: 3) and Předměřice n. L. (type Pröttel 3/4, var. C); (*Fig. 2*: 2; *3*: 2). Fibula from Trotina (type Pröttel I, var. B; type Riha 6.4.7), was still unpublished (*Fig. 2*: 2; *3*: 2).

In the region of East Bohemia are placed to areas with proved settlements from Late Roman period and Early Migration period. In this paper is also published fibula from Praha Šárka (type Pröttel 3/4 var. C); (*Fig. 2*: 3; *Fig. 4*) with depiction.

Beginning of development of the roman provincial fibulae with onion shaped knobs could be placed at the end of the C1b phase with further development in C2 stage. Although typical were in the C3 and D1 stages. These fibulae are often called as military fibulae that is due to their concentration in the Roman borderlands. However usage of this fibulae is proved in the non-military setting as well. Specimens from Velké Koloděje and Předměřice n. L. could be assigned to the group of the Late Roman products.

Similarly to fibulae, other instances of the Roman products (*Fig. 5*) are represented by a single random findings without accurate data about the context in which they were found, these facts complicate further interpretation. Other category of the findings are sites with presence of the Late Roman coins (*Fig. 6*); (*Jiřík 2008*, 158; *Militký 2015*). Spread of the Late Roman products which we register from C3 phase is indication of increased quantity of the Roman provincial origin on the end of the 4th and first third of 5th century in Bohemia (*Jiřík 2007*, 132, 134). However in some cases (lamps, late terra sigillata) we cannot exclude possibility of the connection with increased import on the beginning of the Great Migration period.

Importance of the East Bohemian part of the Elbe river basin increases with newly published findings and re-evalution of the older findings. Task for the future research is to verify and specify theory of the possible communication channel from middle Danube region to Elbe region and further to West and North of the Barbaricum.

Literatura

Beneš, Z. – Horník, P. – Kašpárek, F. 2011: Rozrušený soubor z pohřebiště a sídliště z Nebovid, okr. Kolín. Předběžná zpráva. In: E. Droberjar (ed.): Archeologie barbarů 2010. Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Olomouc, 103–116.

*Bojović, D. 19*83: Rimske fibule Singidunuma. Beograd.

Bolla, M. 2002: Militari e Militaria nel territorio Veronese e Gardesano (III-inizi V sec. D.C.). In: M. Buora (ed.): Miles Romanus dal Po al Danubio nel Tardoantico, Atti del Convegno internazionale Pordenone – Concordia Sagittaria, 17–19 marzo 2000. Pordenone, 99–138.

Buora, M. 2002: Sulla decorazione del piede delle „Zweibelknopffibeln" di tipo Keller/Pröttel 3/4 B di Aquileia e del territorio circostante. In: A. Giumlia-Mair (ed.): I Bronzi Antichi. Produzione e tecnologia, Atti del XV Congresso Internazionale sui Bronzi Antichi. Monographies instrumentum 21, 512–516.

Čižmář, M. – Čižmářová, J. – Kejzlar, M. – Kolníková, E. 2009: Detektorová prospekce archeologických lokalit na Moravě v roce 2008. Přehled výzkumů 50, 139–152.
Čižmář, M. – Čižmářová, J. – Kejzlar, M. 2011: Detektorová prospekce archeologických lokalit na Moravě v roce 2010. Přehled výzkumů 52/2, 86–95.
Droberjar, E. 2005: Praha germánská. In: M. Lutovský – L. Smejtek (eds.): Pravěká Praha. Praha, 777–841.
Droberjar, E. 2015: Cizorodý nálezový soubor z konce doby římské až počátku doby stěhování národů z Pšovlk, okr. Rakovník. Archeologie ve středních Čechách 19, 707–129.
Halama, J. 2007: Nálezy terry sigillaty v Čechách. In: E. Droberjar – O. Chvojka (eds.): Archeologie barbarů 2006. Sborník příspěvků z II. protohistorické konference. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 3, 195–240.
Halama, J. 2014: Pozdní argonská a severoafrická sigillata z Čech – doklady místních germánských elit? In: B. Komoróczy: Archeologie barbarů 2011. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 44, 387–406.
Jílek, J. 2015: Osídlení dolního toku řeky Loučné v době římské. Východočeský sborník historický 27, 5–43.
Jiřík, J. 2007: Enstehung und Entwicklung der sogenannten Vinařice-Gruppe in Nordteil des Böhmischen Beckens. Forschungsstand und Interpretationsversuch. In: J. Tejral (ed.): Barbaren im Wandel, Beiträge zur Kultur- und Identitätsumbildung in der Völkerwanderungszeit. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 26, 121–145.
Jiřík, J. 2008: Ein Beitrag zur Erforschung der Besiedlung Ost- und Nordostböhmens während der späten Kaiserzeit- und der frühen Völkerwanderungszeit. In: B. Niezabitowska-Wiśniewska et al. (eds.): The Turbulent Epoch. New Materials from the Late Roman Period and the Migration Period. Monumenta Studia Gothica 5, 157–177.
Jiřík, J. – Jílek, J. 2009: Tři pozdně antické lampy z východních Čech. Východočeský sborník historický 16, 63–76.
Jobst, W. 1975: Die römischen Fibeln aus Lauriacum. Forschungen in Lauriacum 10.
Kostromichyov, D. 2012: Roman Brooches in Chersonesos. Chersonsskij sbornik 17, 47–154.
Kuchařík, M. – Bureš, – M. – Pleinerová, I. – Jiřík, J. 2008: Nové poznatky k osídlení západního okraje Prahy v 5. století. In: E. Droberjar – B. Komoróczy – D. Vachůtová (eds.): Barbarská sídliště. Archeologie barbarů 2007. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 37, 201–232.
Loskotová, Z. 2009: Olomouc (k. ú. Řepčín, okr. Olomouc). Přehled výzkumů 50, 329–331.
Militký, J. 2013: Nálezy řeckých, římských a raně byzantských mincí v Čechách. 5. století před Kristem až 7. století po Kristu. Komentovaný katalog nálezového fondu. Praha.
Militký, J. 2015: Solidus císaře Honoria z Prahy-Zličína. Svědectví mincí. In: J. Jiřík – J. Vávra – M. Šmolíková – M. Kuchařík (eds.): Hroby barbarů v Praze Zličíně. Svět živých a mrtvých doby stěhování národů. Praha, 52–61.
Musil, J. – Tomášek, M. 2011: Pozdně římská spona s cibulovitými knoflíky z Bír Šovíše (oáza El-Héz, Egypt). Archeologie ve středních Čechách 15, 515–521.
Nikolajevová, M. 2015: Spony s cibulovitými knoflíky v Čechách a na Moravě. Rukopis bakalářské práce. Katedra archeologie FF UHK, Hradec Králové.
Petković, S. 2010a: Crossbow fibulae from Gamzigrad (Romuliana). Starinar 60/2010, 111–134.
Petković, S. 2010b: Rimske fibule u Srbiji od I do V veka n. e. Arheološki institut posebna izdanja kn. 60.
Peškař, I. 1972: Fibeln aus der römische Kaiserzeit in Mähren. Praha.
Preidel, H. 1930: Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger. I. Kassel – Wilhelmshöhe.
Pröttel, P. M. 1988: Zur Chronologie der Zweibelknopffibeln. Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 35, 347–372.
Riha, E. 1979: Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst. Forschungen in Augst Bd. 3.
Rybová, A. 1979: Plotiště nad Labem. Eine Nekropole aus dem 2–5. Jahrhundert u. Z. I. Teil. Památky archeologické 70, 353–489.
Rybová, A. 1980: Plotiště nad Labem. Eine Nekropole aus dem 2.–5. Jahrhundert u. Z. II. Teil, Památky archeologické 71, 93–224.
Sakař, V. 1961: Spony s cibulovitými knoflíky ve střední Evropě. Památky archeologické 52, 430–435.
Sakař, V. 1970: Roman Imports in Bohemia. Fontes Archaeologici Pragenses 14.
Sakař, V. 1991: Kování římských skříněk v Českých nálezech. Sborník Národního muzea, řada historická 160, 11–19.
Schmid, S. 2010: Die römischen Fibeln aus Wien. Wien.
Sklenář, K. 2015: Počátky archeologie doby stěhování národů v Praze. In: J. Jiřík – J. Vávra – M. Šmolíková – M. Kuchařík (eds.): Hroby barbarů v Praze Zličíně. Svět živých a mrtvých doby stěhování národů. Praha, 14–21.
Svoboda, B. 1948: Čechy a římské Imperium. Praha.
Swift, E. 2000: Regionality in Dress Accessories in the late Roman West. Monographies instrumentum 11.
Tejral, J. 1975: Die Probleme der späte römichen Kaiserzeit in Mähren. Studie ČSAV v Brně III/1974/2.
Tejral, J. 1986: Importe. In: TIR 1986, 103–109.
Tejral, J. 1992: Einige Bemerkungen zur Chronologie der späten römischen Kaiserzeit in Mitteleuropa. In: K. Godłowski – R. Madyda-Legutko (eds.): Probleme der relativen und absoluten Chronologie von der Latènezeit bis zum Frühmittelalter. Kraków, 227–248.
Tejral, J. 1997: Neue Aspekte der frühvölkerwanderungszeitlichen Chronologie im Mitteldonauraum. In: J. Tejral – H. Friesinger – M. Kazanski (eds.): Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donauraum. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 8, 321–392.
Tejral, J. 1999: Die spätantiken militärischen Eliten beiderseits der norisch-pannonischen Grenze aus der Sicht der Grabfunde. In: T. Fischer – G. Precht – J. Tejral (eds.): Germanen beiderseits des spätantiken Limes. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 14, 217–292.
Vaday, A. 2002: Militia inermis, militia armata. Bemerkungen zur Frage des Limes Sarmatiae. Slovenská archeológia 49/1–2/2001, 249–276.
Werner, J. 1989: Zu den römischen Mantelfibeln zweier Kriegergräber von Leuna. Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte 72, 121–134.

PhDr. Jan Jílek, Ph.D.
Univerzita Pardubice, Ústav historických věd
Východočeské muzeum v Pardubicích
E-mail: mitridates@post.cz

Mgr. Pavel Horník
Muzeum východních Čech v Hradci Králové
p.hornik@muzeumhk.cz

Nálezy z doby římské ze Dřenic (okr. Chrudim)

Die Funde aus römischer Kaiserzeit aus Dřenice (Bez. Chrudim)

František J. Kašpárek

Abstrakt
Příspěvek přináší vyhodnocení nálezů z povrchových prospekcí, které se systematicky prováděly u Dřenic (hlavně na parc. č. 133/1, 133/2, 133/3, 141, 142) od roku 1967 do roku 2012. Tato kolekce nálezů nám doplňuje mapu osídlení z doby římské v mikroregionu, který je označován jako „Mikulovická planina".

Abstract
The article is about evaluation of the archaeological evidence from surface prospecting, which was realized at the end of the last century and at the beginning of 21st century. Artifacts are stored in the Museum of East Bohemia in Hradec Králové and East Bohemia museum in Pardubice. This collection of findings complements us map of the settlement from the Roman period in the microregion so called "Mikulovická planina".

Klíčová slova: východní Čechy – sídliště – doba římská – keramika – přeslen – bronzová spona – mince
Key words: East Bohemia – settlement – Roman Period – pottery – spindle whorl – bronze fibula – coin

Úvod

Níže uvedené nálezy z doby římské z Dřenic[1] pochází z povrchových prospekcí uskutečněných na konci minulého století a v první třetině 21. století. Sledovaná poloha se rozkládá přibližně 7 km jihozápadním směrem od Pardubic ve výšce 250 m n. m. (*obr. 1*). Nejbližší vodní zdroj představuje Markovický potok. Tento tok se vlévá do řeky Bylanky. Lokalita je od řeky Bylanky vzdálena jen cca 400 m (*obr. 2*). Naleziště můžeme najít na mapě 1 : 10 000, list 13-42-12, 173:378 mm od západní a jižní sekční čáry. Na lokalitě byly nalezeny první keramické fragmenty z doby římské již v roce 1967. Další povrchová prospekce provedená v roce 1973 rozšířila tuto sbírku námi sledovaného období o další keramické kusy. Poslední přírůstky z minulého století, které můžeme zařadit do doby římské, pochází z povrchové prospekce uskutečněné v roce 1985 (*Sigl – Vokolek 1986,* 11; *tíž 1987,* 45). Povrchové sběry byly také prováděny na sledované lokalitě v 80. letech 20. století T. Čurdnou, který byl zaměstnancem dnešního Východočeského muzea v Pardubicích. Z těchto akcí pochází nepočetný materiál z doby římské. Sledování naleziště pokračovalo dále v rámci povrchových prospekcí každoročně od r. 2008 do r. 2012. Posledně jmenované akce přinesly další nálezy z doby římské, tyto artefakty jsou rovněž uloženy ve sbírkách Východočeského muzea v Pardubicích.

[1] Děkuji V. Vokolkovi a J. Siglovi za poskytnutí nálezů k publikaci.

Vymezení pojmu tzv. „Mikulovická planina"

Název „Mikulovická planina" vznikl na počátku 20. století (*Rosůlek 1903–04*, 9), ale nejde o pojem geografický či tektonický. Tímto termínem bývá tradičně v prostředí východočeské archeologie označováno území mezi Pardubicemi a Chrudimí (*obr. 3*).

Ve zkoumané oblasti se nachází celkem sedm nalezišť z doby římské: Blato (*Motyková-Šneidrová 1963*, *Jílek 2008*), Dřenice (*Sigl – Vokolek 1986*, 11; *tíž*, 45), Dražkovice (*Sedláček 2006*, *Sedláček a kol. 2008*, *Kašpárek 2015*), Ostřešany (*Kašpárek 2009*), Mikulovice (*Sed-*

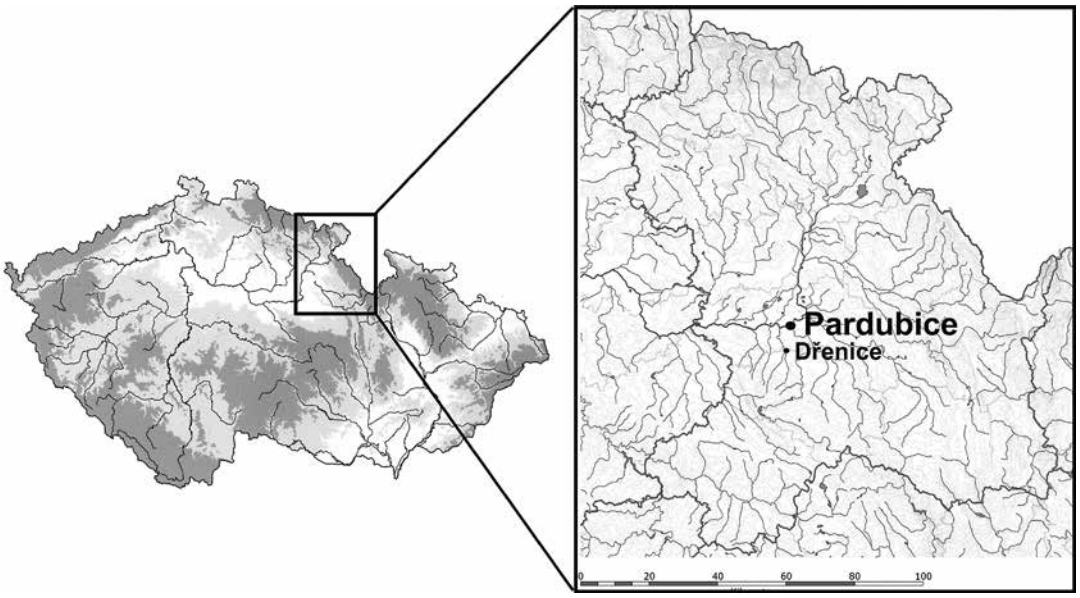

Obr. 1 Dřenice, okr. Chrudim. Poloha obce v rámci východních Čech. – *Abb. 1* Dřenice, Bez. Chrudim. Die Lage der Stadt im östlichen Böhmen.

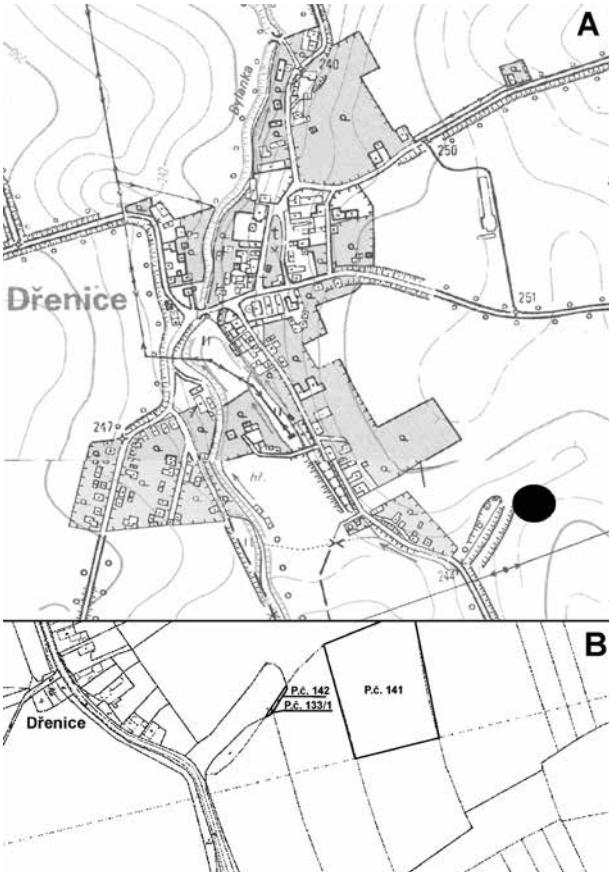

Obr. 2 Dřenice, okr. Chrudim. A) Vyobrazení lokality na mapě 1:10 000; B) Podrobnější zobrazení lokality (zdroj: http://nahlizenidokn.cuzk.cz/). – *Abb. 2* Dřenice, Bez. Chrudim A) Die Darstellung die Lokalität auf die Landkarte 1:10 000; B) Ausführliche Darstellung die Lokalität (Quelle: http://nahlizenidokn.cuzk.cz).

láček – Halama – Jílek 2008, 173; *Sedláček – Kašpárek – Jílek 2010*), Třebosice (*Sigl – Vokolek 1983*, 10; *Kalferst – Sigl – Vokolek 1989*, 18; *Vokolek 1989*, 25; *Kašpárek 2009*) a Tuněchody (*Vokolek 1982*, 139; *Sigl – Vokolek 1978*, 9; *Kalferst – Sigl – Vokolek 1990*, 18; *Sigl – Vokolek 1983*, 11; *Papineschi – Tér – Tichý 2004*, 113; *Dohnálková – Thér 2007*; *Kašpárek 2009*; *Thér – Droberjar a kol. 2010*).

Tzv. „Mikulovická planina" je na západní straně obtékaná řekou Bylankou, která protéká obcemi Dřenice a Třebosice, a později vtéká do Labe. Hranici dále tvoří řeka Chrudimka, která protéká těsně kolem obcí Tuněchody, Mětice a Nemošice, a tvoří východní okraj planiny. Významným bodem popisovaného území je Mikulovický kopec (274 m n. m.). Od Mikulovic k severu je planina lehce zvlněna až k obcím Dražkovice, Třebosice a Staré Jesenčany, které tvoří její severní hranici. Jižní okraj oblasti není tolik výrazný, ale lze ho určit přibližně osou procházející obcemi: Dřenice, Mikulovice a Tuněchody (*Rosůlek 1903–04*, 9).

Přírodní prostředí

Většina území pardubického okresu patří do soustavy Česká tabule a její podsoustavy Východočeské tabule (*Faltysová – Bárta a kol. 2002,* 106). Východočeská tabule náleží do východní části České tabule. Jádro okresu tvoří podcelek zvaný Pardubická kotlina, ve které leží i okresní město Pardubice (*Faltysová – Bárta a kol. 2002*, 106). V prostoru pardubické kotliny, jižně od města Pardubic, se rozkládá tzv. Mikulovická planina, které vévodí silueta Mikulo-

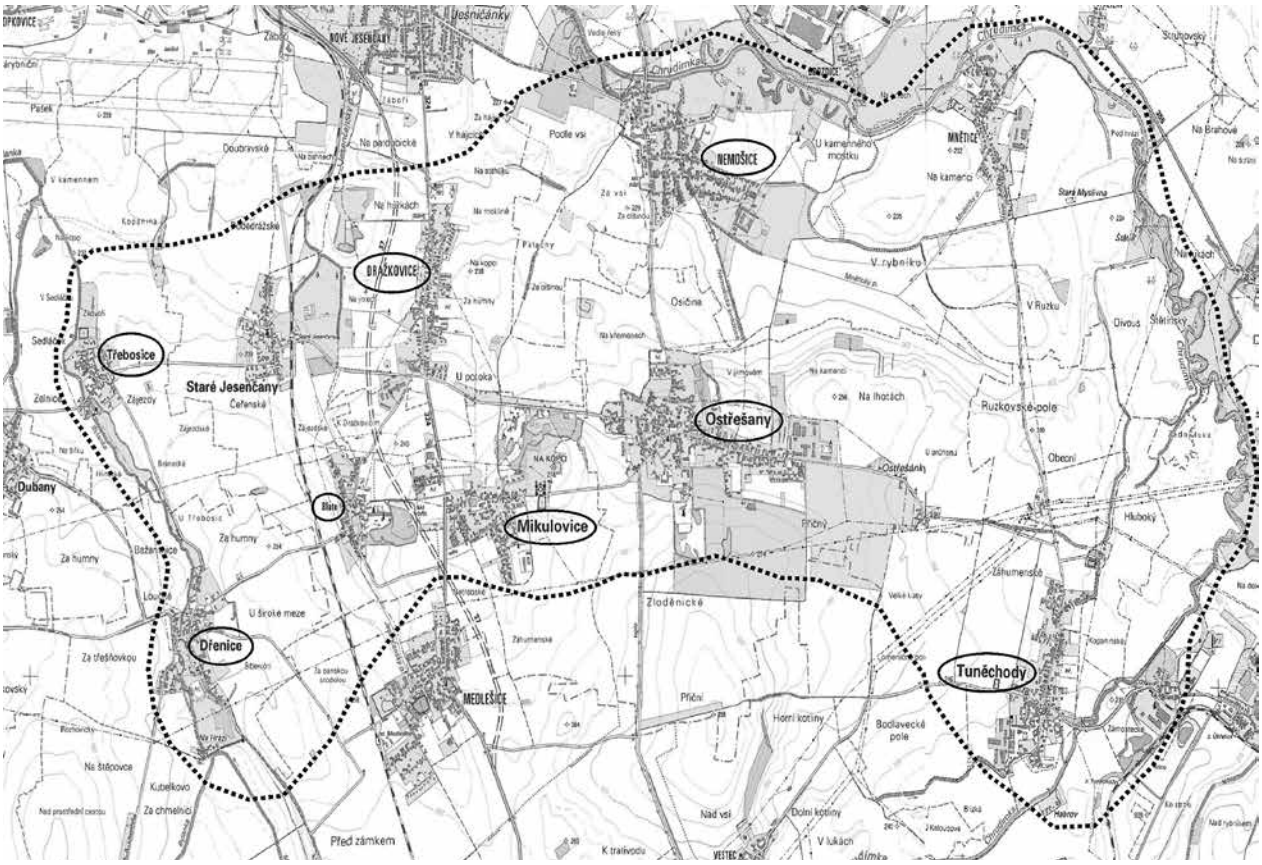

Obr. 3 Dřenice, okr. Chrudim. Znázornění oblasti tzv. „Mikulovické planiny" (podle *Kašpárek 2009*, tab. 02). – *Abb. 3* Dřenice, Bez. Chrudim. Die Darstellung sog. „Mikulovická planina" (nach *Kašpárek 2009*, tab. 02).

vického kopce s výškou 275 m n. m. Tento geologický útvar představuje tzv. svědecký vrch tvořený jílovci a slepenci jizerského souvrství. Šterkopísčité terasy řeky Chrudimky nasedají na úpatí kopce. Ty jsou dále překryty spražovými vrstvami, které jsou typické pro celý námi sledovaný prostor a vytvářejí ideální podmínky pro pravěké osídlení (*Sedláček – Halama – Jílek 2008*, 161).

Pardubickou kotlinu lze označit za erozní kotlinu kolem toku řeky Labe na svrchnokřídových slínovcích, jílovcích a spongilitech. Dno kotliny má rovinný georeliéf s průměrnou nadmořskou výškou 283 m. Střed kotliny zabírá široká poříční niva Labe, Loučné a přítoků, lemovaná stupni mlado- a středopleistocenních říčních teras. Místy leží sprašové a pískové pokryvy a přesypy vátých písků (*Faltysová – Bárta a kol. 2002*, 106). Původně vznikaly tyto půdy pod listnatými dubovými a dubo-bukovými lesy (*Válek 1964*, 63–64). Původní lesy na hnědozemích byly husté a s bohatým podrostem. Mýtiny byly ojedinělé, nejspíše jen na jižních stráních, kde na malých plochách vlivem mikroklimatu les řídnul a uplatňoval se teplomilnější podrost (*Válek 1964*, 65).

Popis nálezů

V následujícím katalogu byly užity tyto zkratky: ZACH = zachovalost; PV = popis výzdoby; VP = vnější povrch; KH = keramická hmota (P = plavená; J = jemnozrnná – ostřivo do 1 mm; S = středozrnná – ostřivo do 2 mm; Z = zrnitá – ostřivo do 3 mm; H = hrubozrnná – ostřivo nad 3 mm); BVneS = barva vnější strany; Rozm = rozměry; V = výška; Š = šířka; D = délka; Tl = tloušťka; Pozn = poznámka; Pr = průměr; PrO = průměr okraje; PrD = průměr dna; TvZ H/D = tvar základny přeslenu (horní/dolní).

I. Sběr provedený J. Červeným v roce 1967
(parc. č. 141, 142) – uloženo v Muzeu východních Čech v Hradci Králové

fragment č. 1: ZACH: plece; plece – prohnuté; PV: vhloubená (dva žlábky tvořící tvar podobný písmenu „U" a dvě linie tvořící ohraničení pro horizontální linii čárkovitých vrypů); VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: J; BVneS: černá; Rozm. (cm): V: 5; Š: 4,4; Tl: 6; Pozn.: inv. č. 30 112.2 (*obr. 4*: 1)

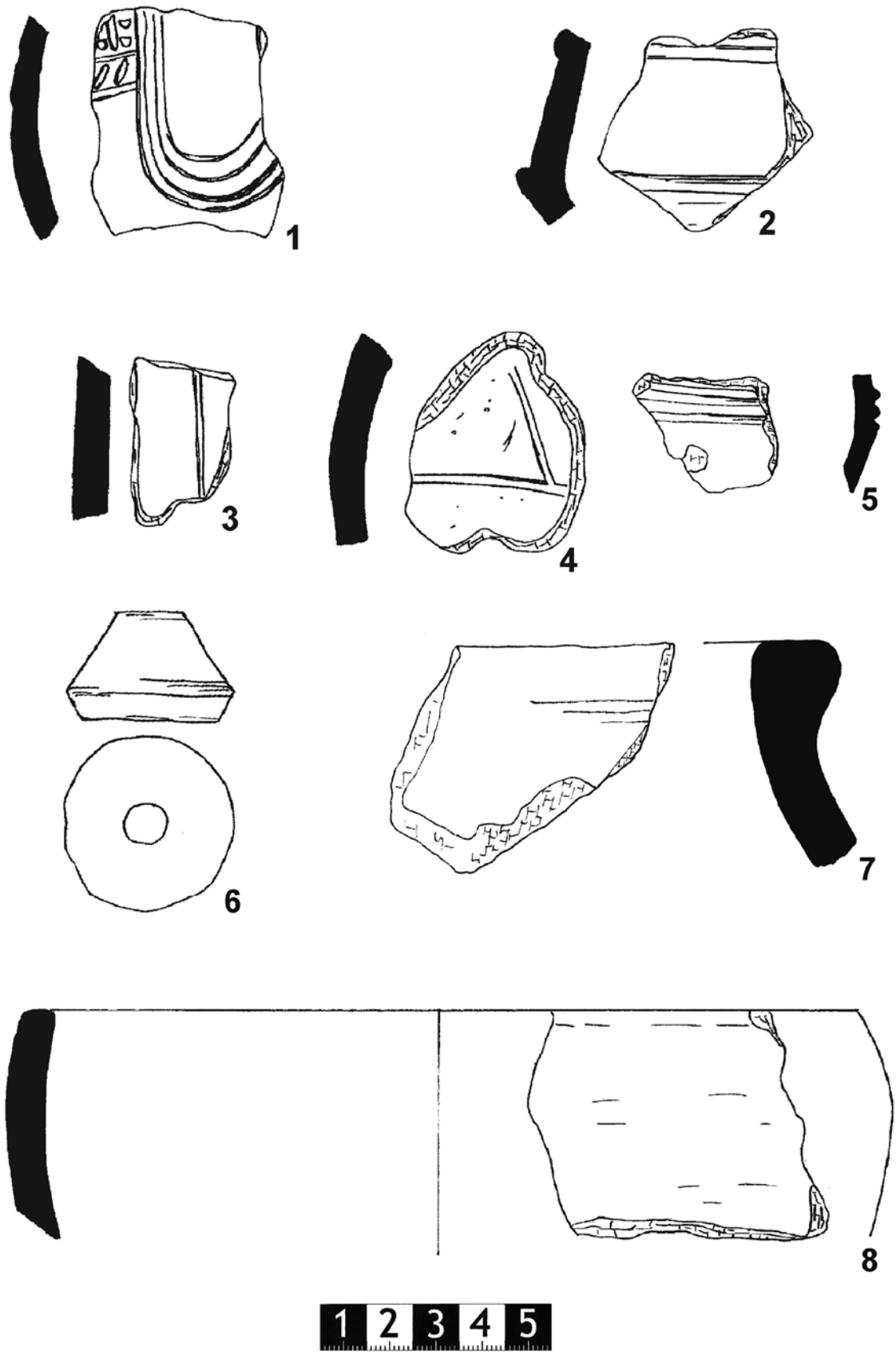

Obr. 4 Dřenice, okr. Chrudim. Keramický inventář (kresba 1–4, 6, 8 J. Jílek; kresba 5, 7 F. J. Kašpárek). – *Abb. 4* Dřenice, Bez. Chrudim. Keramik (Zeichnung 1–4, 6, 8 J. Jílek; Zeichnung 5, 7 F. J. Kašpárek).

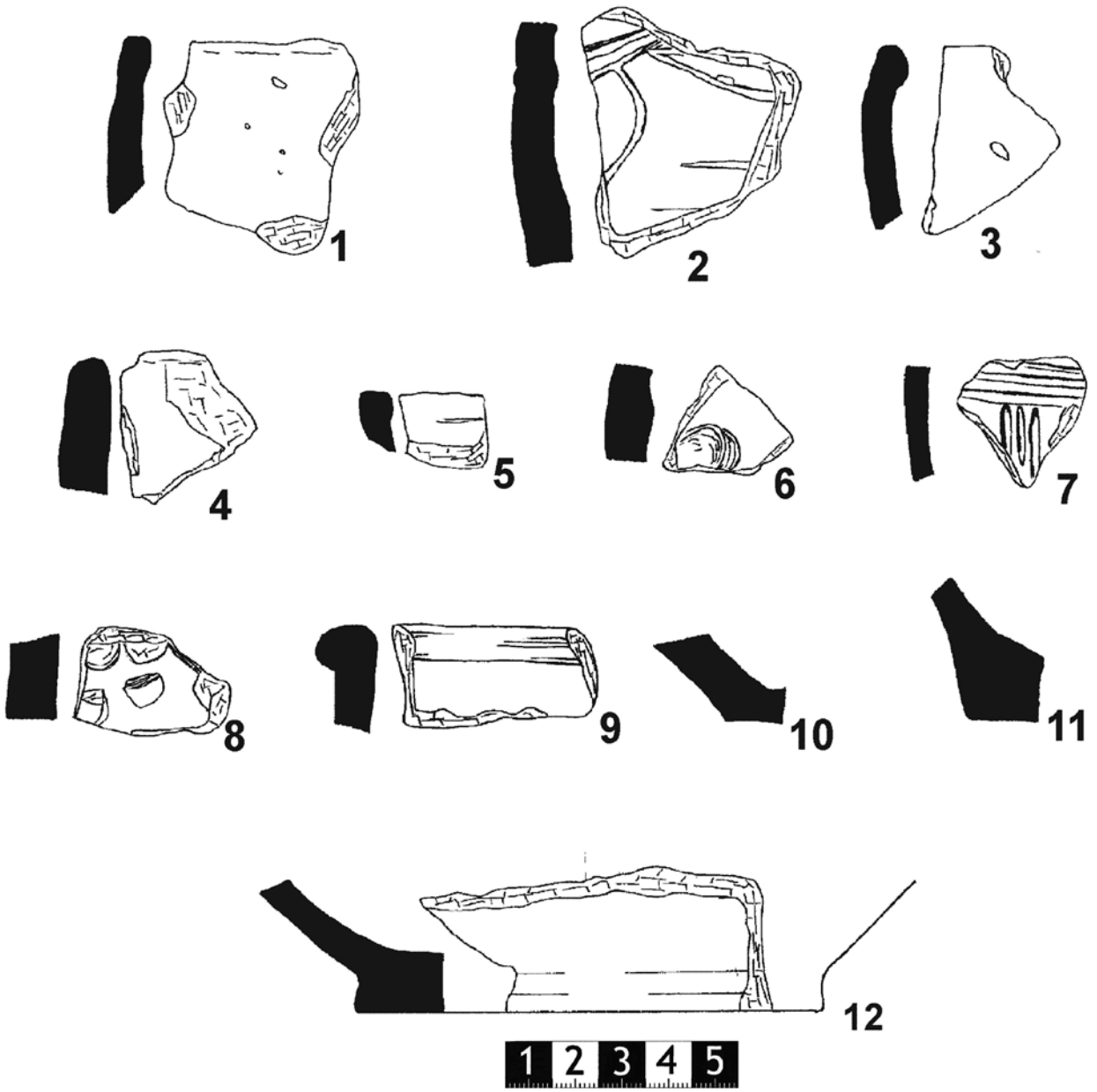

Obr. 5 Dřenice, okr. Chrudim. Keramický inventář (kresba J. Jílek). – *Abb. 5* Dřenice, Bez. Chrudim. Keramik (Zeichnung J. Jílek).

fragment č. 2: ZACH: plece; plece – přímé; PV: rytá (rytá linie); VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: J; BVneS: šedohnědá; Rozm. (cm): V: 3,7; Š: 2,2; Tl: 7; Pozn.: inv. č. 30 109 (*obr. 4*: 3)

fragment č. 3: ZACH: plece; plece – prohnuté; PV: rytá (ryté linie); VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: okrová; Rozm. (cm): V: 4,5; Š: 4,1; Tl: 0,7; Pozn.: inv. č. 30 108 (*obr. 4*: 4)

fragment č. 4: ZACH: plece; plece – kónické ven; PV: plastická (plastické lišty); VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: J; BVneS: šedá; Rozm. (cm): V: 4,5; Š: 4,3; Tl: 0,6; Pozn.: inv. č. 30 107 (*obr. 4*: 2)

fragment č. 5: ZACH: okraj a spodek nádoby; okraj – zaoblený, dovnitř zatažený; spodek nádoby – kónický dovnitř; VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: J; BVneS: hnědošedá; Rozm. (cm): V: 4,7; Š: 6,5; Tl: 0,7, PrO: 18; Pozn.: inv. č. 30 106 (*obr. 4*: 8)

přeslen č. 1: typ 1a (dvojkónický – nesouměrný s ostrým lomem); TvZ H/D: typ 1 – rovná/rovná či 2 – rovná/konkávní (*Chytrá 2005*, 44–45, Tab. 1, 3; *Chytrá 2011*, 391, Tab. 1, 3); VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: J; BVneS: hnědošedá; Rozm. (cm): V: 2,1, Pr: 3,6; Pozn.: inv. č. 30 110 (*obr. 4*: 6)

II. Sběr učiněný J. Červeným v roce 1973
(parc. č. 141, 142) – uloženo v Muzeu východních Čech v Hradci Králové

fragment č. 6: ZACH: dno a spodek nádoby; dno – nožkovité, spodek nádoby – klenutý; VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: J; BVneS: černošedá; Rozm. (cm): V: 3,1; Š: 7,4, PrD:10; Pozn.: přír. č. 67/85 (*obr. 5*: 12)

III. Sběr provedený T. Čurdou v roce 1984
(sběr na poli vlevo od silnice ze Dřenic na Chrudim, blíže ke Dřenicím nálezy pravěké) – uloženo ve Východočeském muzeu v Pardubicích (př. č. 320/84)

fragment č. 7: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: rovný, hrdlo: prohnuté; VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: S; BVneS; černošedá; Rozm. (cm): V: 5; Š: 6,2; Tl: 1,1–1,9 (*obr. 4*: 7)
fragment č. 8: ZACH: neurčitá; PV: plastická a vhloubená (dvě horizontální lišty, mezi kterými je jemné prožlabení); VP: jemně modelovaný, leštěný; KH: J; BVneS; černá; Rozm. (cm): V: 2,2; Š: 3,3; Tl: 0,4 (*obr. 4*: 5)

IV. Sběr uskutečněný J. Siglem a V. Vokolkem v roce 1985
(parc. č. 133/1, 141, 142) – uloženo v Muzeu východních Čech v Hradci Králové

fragment č. 9: ZACH: okraj; okraj – seříznutý; VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: hnědošedá; Rozm. (cm): V: 4,5; Š: 4,2; Tl: 0,7; Pozn.: přír. č. 67/85 (*obr. 5*: 1)
fragment č. 10: ZACH: plece; plece – přímé; PV: rytá (různé ryté linie); VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: okrová; Rozm. (cm): V: 5,3; Š: 5; Tl: 1; Pozn.: přír. č. 67/85 (*obr. 5*: 2)
fragment č. 11: ZACH: okraj; okraj – kyjovitý, dovnitř zesílený; VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: J; BVneS: hnědošedá; Rozm. (cm): V: 3,9; Š: 2,7; Tl: 0,6; Pozn.: přír. č. 67/85 (*obr. 5*: 3)
fragment č. 12: ZACH: okraj; PV: okraj – zaoblený; VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: S; BVneS: černá; Rozm. (cm): V: 3,4; Š: 3; Tl: 1,1; Pozn.: přír. č. 67/85 (*obr. 5*: 4)
fragment č. 13: ZACH: okraj; okraj – seříznutý; VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: šedá; Rozm. (cm): V: 1,8; Š: 1,5; Tl cca 0,5; Pozn.: přír. č. 67/85 (*obr. 5*: 5)
fragment č. 14: ZACH: neurčitelná; PV: vhloubená (nehtový vryp); VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: okrová; Rozm. (cm): V: 2,5; Š: 2,4; Tl: 1; Pozn.: přír. č. 67/85 (*obr. 5*: 6).
fragment č. 15: ZACH: plece; plece – prohnuté; PV: rytá (různé ryté linie); VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: šedá; Rozm. (cm): V: 3; Š: 2,6; Tl 0,5; Pozn.: přír. č. 67/85 (*obr. 5*: 7)
fragment č. 16: ZACH: neurčitelná; PV: vhloubená (nehtové vrypy); VP: zrnitý a hrubý; KH: Z; BVneS: černá; Rozm. (cm): V: 3,3; Š: 2,3; Tl: 1,1; Pozn.: přír. č. 67/85 (*obr. 5*: 8)
fragment č. 17: ZACH: okraj; okraj – kyjovitý; VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: J; BVneS: černá; Rozm. (cm): V: 4,3; Š: 2,2; Tl: 0,8; Pozn.: přír. č. 67/85 (*obr. 5*: 9)
fragment č. 18: ZACH: dno; dno – zaoblené; VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS; Rozm. (cm): V: 3,8; Š: 3; Tl: 0,9; Pozn.: přír. č. 67/85 (*obr. 5*: 10)
fragment č. 19: ZACH: dno; VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: okrová; Rozm. (cm): V: 3,6; Š: 35; Pozn.: přír. č. 67/85 (*obr. 5*: 11)

V. Sběr uskutečněný T. Čurdou v roce 1985
(sběr na poli nad silnicí směrem na Chrudim, za fotbalovým hřištěm a hrází bývalého rybníka, vlevo od silnice ve vzdálenosti asi 20 m k silnici) – uloženo ve Východočeském muzeu v Pardubicích (př. č. 310/85)

fragment č. 20: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: zaoblený, hrdlo: přímé; VP: jemně modelovaný, leštěný; KH: J; BVneS: černá; Rozm. (cm): V: 2,9; Š: 2,5; Tl: 0,5 (*obr. 6*: 1)
fragment č. 21: ZACH: okraj; okraj: zaoblený; VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: okrově šedočerná; Rozm. (cm): V: 4,1; Š: 2,9; Tl: 0,7 (*obr. 6*: 2)
fragment č. 22: ZACH: plece; plece: prohnuté; PV: vhloubená (tři až čtyři vertikální řady okrouhlých mělkých důlků); VP: zrnitý a hrubý; KH: Z; BVneS; okrově šedá; Rozm. (cm): V: 6,7; Š: 4,5; Tl: 0,8; Pozn.: fragment je složen ze dvou jedinců (*obr. 6*: 3)
fragment č. 23: ZACH: plece; plece: prohnuté; PV: vhloubená (dvě vertikální a tři horizontální řady nehtových vrypů); VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS; šedě okrová; Rozm. (cm): V: 8,1; Š: 7,9; Tl: 0,7 (*obr. 6*: 5)
fragment č. 24: ZACH: okraj, hrdlo, plece; okraj – hraněný; hrdlo: přímé; plece: prohnuté; VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: S; BVneS; okrově šedá; Rozm. (cm): V: 7,9; Š: 7,8; Tl: 0,7 (*obr. 6*: 4)

VI. Sběr provedený T. Čurdou v roce 1985
(nad silnicí směr Chrudim, za fotbalovým hřištěm na poli vlevo – remíz) – uloženo ve Východočeském muzeu v Pardubicích (př. č. 311/85)

fragment č. 25: ZACH: okraj; okraj: zaoblený, dovnitř zatažený; VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: J; BVneS; šedočerná; Rozm. (cm): V: 2,2; Š: 3; Tl: 0,7 (*obr. 7*: 1)
fragment č. 26: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: zaostřený, kónický; hrdlo: prohnuté; VP: hrubě modelova-

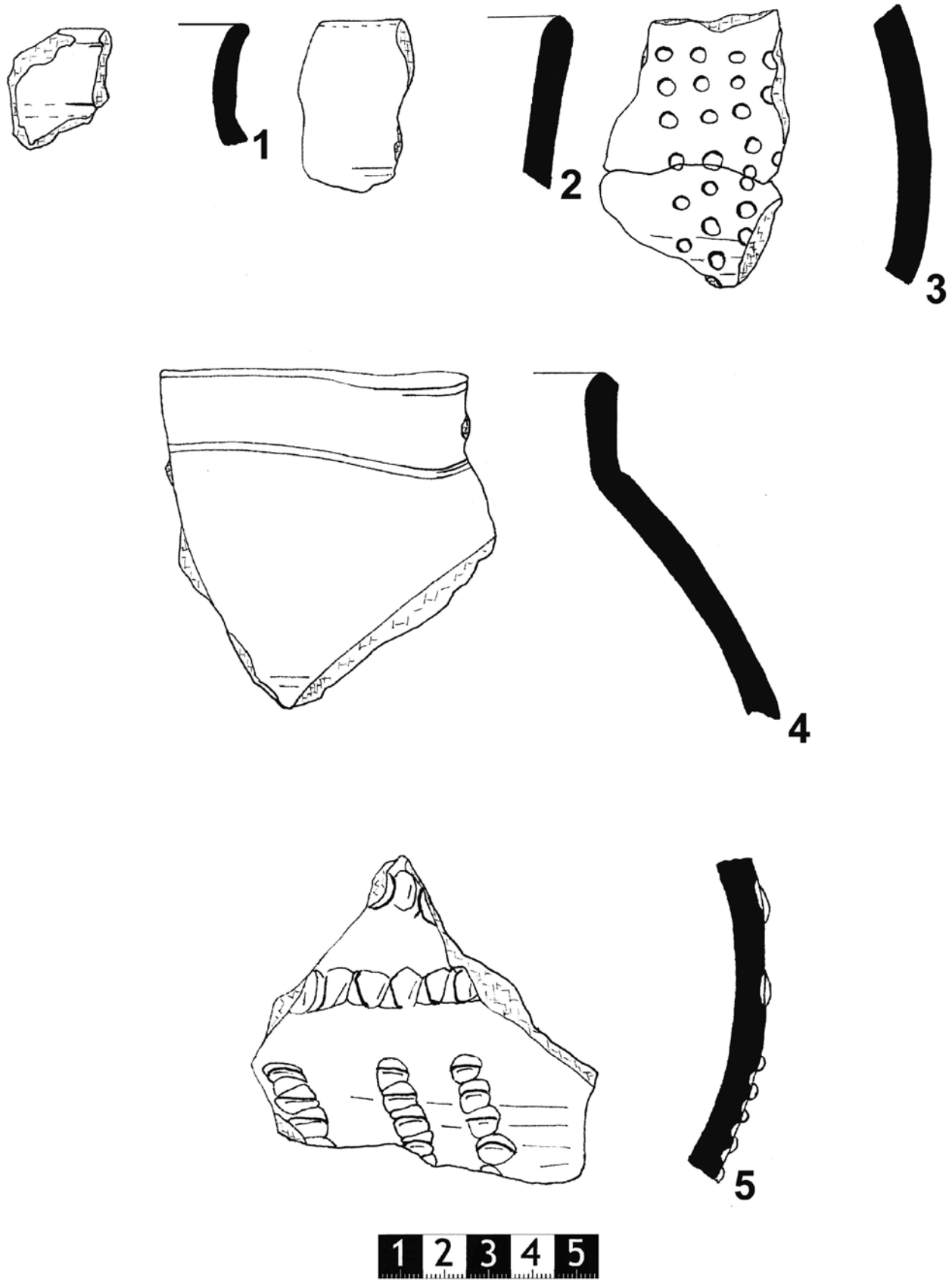

Obr. 6 Dřenice, okr. Chrudim. Keramický inventář (kresba F. J. Kašpárek). – *Abb. 6* Dřenice, Bez. Chrudim. Keramik (Zeichnung F. J. Kašpárek).

ný; KH: S; BVneS: okrově šedý; Rozm. (cm): V: 2,7; Š: 2,8; Tl: 0,5 (*obr. 7*: 2)
fragment č. 27: ZACH: neurčitá; PV: radélková (ornament ozubeným kolečkem); VP: jemně modelovaný, leštěný; KH: J; BVneS: černá; Rozm. (cm): V: 2,5; Š: 3,4; Tl: 0,7 (*obr. 7*: 3)

VII. Sběr učiněný J. Jílkem, F. J. Kašpárkem, Z. Benešem, V. Dotzauerem a J. Štepigovou v roce 2009

(parc. č. 133/2–3; 141) – uloženo ve Východočeském muzeu v Pardubicích (př. č. 1472/2009; inv. č. AR4849)

fragment č. 28: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: seříznutý; hrdlo: kónické dovnitř; VP: jemně modelovaný, přirozený; KH: Z; BVneS: okrově šedý; Rozm. (cm): V: 4,2; Š: 3,2; Tl: 0,7 (*obr. 7*: 4)
fragment č. 29: ZACH: okraj; okraj: seříznutý, dovnitř zatažený; VP: zrnitý a hrubý; KH: S; BVneS: žluto černá; Rozm. (cm): V: 1,9; Š: 3,4; Tl: 0,7 (*obr. 7*: 5)
fragment č. 30: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: zaoblený; hrdlo: kónické dovnitř; VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: šedě černá; Rozm. (cm): V: 3,5; Š: 2,7; Tl: 0,6 (*obr. 7*: 6)
fragment č. 31: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: rovný, ven vyhnutý; hrdlo: rovné; VP: hrubě modelovaný; KH: Z; BVneS šedočerná; Rozm. (cm): V: 2,3; Š: 2,8; Tl: 0,8–1,3 (*obr. 7*: 7)
fragment č. 32: ZACH: okraj; okraj: seříznutý, dovnitř zatažený; VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: šedočerná; Rozm. (cm): V: 2,6; Š: 3,2; Tl: 0,7 (*obr. 7*: 8)
fragment č. 33: ZACH: okraj; okraj: seříznutý, dovnitř zatažený; VP: hrubě modelovaný; KH: Z; BVneS: šedočerná; Rozm. (cm): V: 2,6; Š: 4; Tl: 0,7 (*obr. 7*: 9)
fragment č. 34: ZACH: okraj; okraj: seříznutý se zesílením; VP: jemně modelovaný, přirozený; KH: J; BVneS: žluto šedočerná; Rozm. (cm): V: 1,9; Š: 2,6; Tl: 0,3 (*obr. 7*: 10)
fragment č. 35: ZACH: okraj; okraj: seříznutý, dovnitř zatažený; VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: S; BVneS: šedočerná; Rozm. (cm): V: 2,2; Š: 3,6; Tl: 0,8 (*obr. 7*: 11)
fragment č. 36: ZACH: okraj; okraj: zaoblený; VP: hrubě modelovaný; KH: H; BVneS: okrově černá; Rozm. (cm): V: 2,4; Š: 3,8; Tl: 1–1,1 (*obr. 7*: 12)
fragment č. 37: ZACH: neurčitá; PV: rytá (různé ryté linie); VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: okrová; Rozm. (cm): V: 4,3; Š: 3,7; Tl: 0,8 (*obr. 7*: 13)
fragment č. 38: ZACH: neurčitá; PV: rytá (ryté linie); VP: zrnitý a hrubý; KH: Z; BVneS: šedě okrová; Rozm. (cm): V: 4,8; Š: 3,6; Tl: 0,8 (*obr. 7*: 14)
fragment č. 39: ZACH: neurčitá; PV: vhloubená (dva nehtové vrypy); VP: jemně modelovaný, přirozený; KH: S; BVneS: okrová; Rozm. (cm): V: 2,7; Š: 3,1; Tl: 0,7 (*obr. 7*: 15)
fragment č. 40: ZACH: plece; plece: prohnuté; PV: rytá (různé ryté linie); VP: hrubě modelovaný; KH: Z; BVneS: okrově černá; Rozm. (cm): V: 5,4; Š: 4; Tl: 0,8 (*obr. 7*: 16)

VIII. Sběr provedený V. Dotzauerem v roce 2009

(parc. č. 133/2–3) – uloženo ve Východočeském muzeu v Pardubicích

kov č. 1: mince[2] – antoninian císaře Galliena: AV.: Galienus s paprsčitou korunou, RV.: nečitelný; hmotnost: 2 g; průměr: 21 mm; poznámka: př. č. 468/2011; inv. č. AR 10237
kov č. 2: mince[3] – Marcus Aurelius pro: Faustina junior, Roma, AR denár, r. 161–176; Av.: FAVSTINA-AVGVSTA, oděné poprsí Faustiny junior doprava; Rv.: I-V-NO, stojící Juno v závoji doleva drží dlouhá žezla a vpravo z patery krmí páva; hmotnost: 1,95 g; průměr 18,1/– mm; 11,5 h; silně olámaný okraj; poznámka: př. č. 468/2011; inv. č. AR10228
kov č. 3: mince[4] – Alexander Severus, Roma, AR denár, r. 226; Av.: IMP C M AVR SEV-ALEXAND AVG, ověnčené oděné poprsí Alexandra Severa doprava; Rv.: P M TR P V-COS II P P, kráčející Mars v přilbě doprava drží kopí a štít; hmotnost: 2,48 g; průměr: 18,0/19,5 mm; poznámka: 468/2011; inv. č. AR10229
kov č. 4: fragment bronzové spony s vysokým zachycovačem typu Almgren 112 (*Almgren 1923*); poznámka: př. č. 468/2011; inv. č. AR 10202 (*obr. 8*: 2)
kov č. 5: fragment bronzové spony s dlouhou klínovitou nožkou bez samostřílovitého vinutí a jehly, která náleží do skupiny 177 podle *Schulze* (*1977*); poznámka: př. č. 468/2011; inv. č. AR 10201 (*obr. 8*: 1)

IX. Sběr uskutečněný V. Dotzauerem v roce 2010

(zaměřeno: oregon SSO – pozice: N 49° 58.708'; E 015° 45.094') – uloženo ve Východočeském muzeu v Pardubicích (př. č. 468/2011; inv. č. AR10217)

kov č. 6: fragment stříbrné tyčinky

X. Sběr provedl V. Dotzauer v roce 2011

(parc. č. 133/2–3) – uloženo ve Východočeském muzeu v Pardubicích (př. č. 468/2011; inv. č. AR10235)

fragment č. 41: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: zaoblený, dovnitř zatažený; hrdlo: prohnuté; VP: jemně

[2] Určení provedl J. Jílek.
[3] Určení provedl J. Militký.
[4] Určení provedl J. Militký.

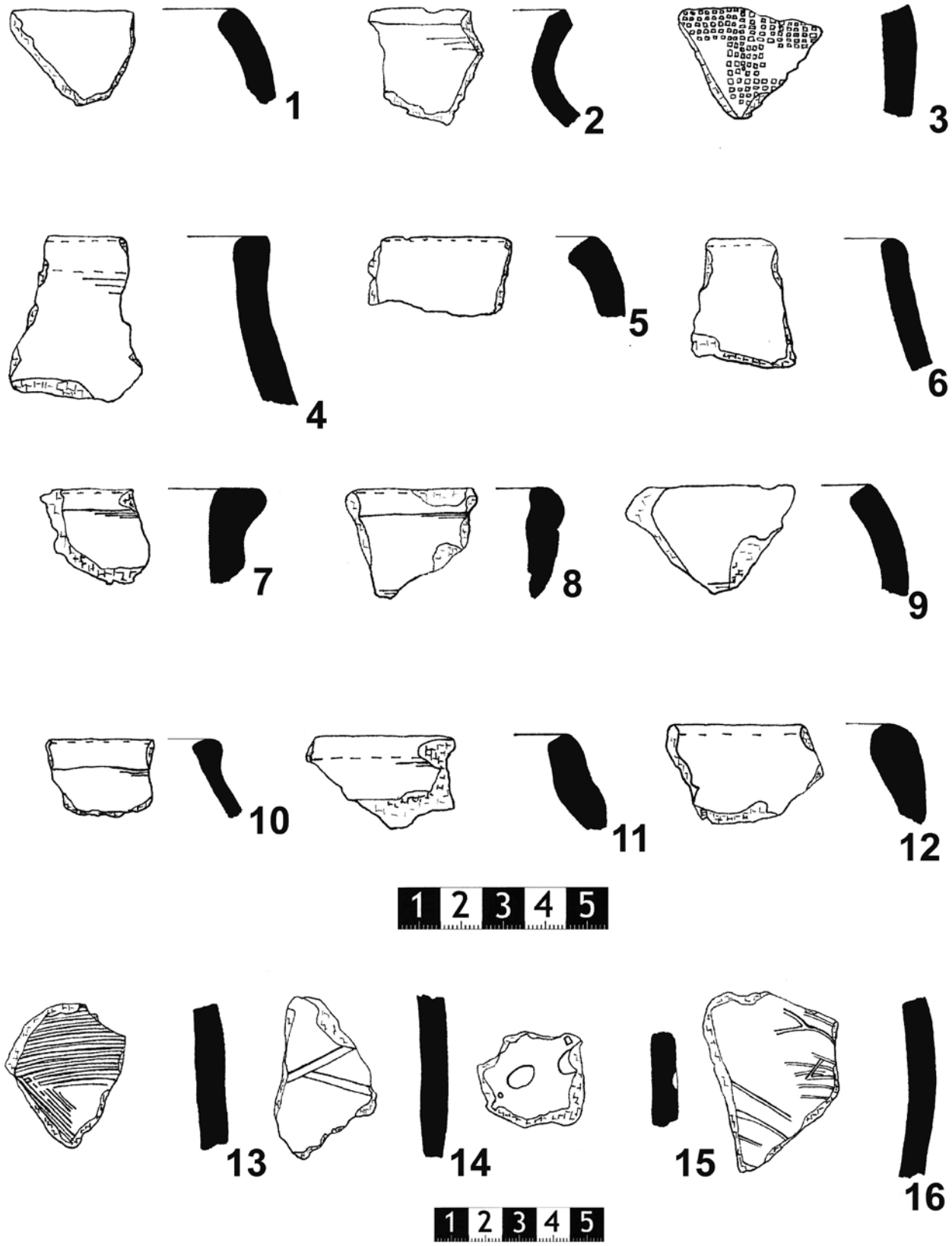

Obr. 7 Dřenice, okr. Chrudim. Keramický inventář (kresba F. J. Kašpárek). – *Abb. 7* Dřenice, Bez. Chrudim. Keramik (Zeichnung F. J. Kašpárek).

modelovaný, hlazený; KH: J; BVneS: hnědošedá; Rozm. (cm): V: 3,3; Š: 3,1; Tl: 0,7 (*obr. 8*: 4)
fragment č. 42: ZACH: neurčitá; PV: vhloubená (čárkovité vrypy); VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: hnědo černá; Rozm. (cm): V: 3,2; Š: 2,9; Tl: 0,5 (*obr. 8*: 3)
fragment č. 43: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: zaoblený; hrdlo: nálevkovité; VP: zrnitý a hrubý; KH: S; BVneS: okrově šedočerná; Rozm. (cm): V: 2,9; Š: 2,3; Tl: 0,5 (*obr. 8*: 5)
fragment č. 44: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: zaoblený; hrdlo: prohnuté; VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: J; BVneS: černo okrová; Rozm. (cm): V: 3,9; Š: 3; Tl: 0,3–0,7 (*obr. 8*: 6)
fragment č. 45: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: seříznutý; hrdlo: nálevkovité; VP: jemně modelovaný, přirozený; KH: S; BVneS: okrově šedočerná; Rozm. (cm): V: 3,3; Š: 3,2; Tl: 0,6 (*obr. 8*: 7)
fragment č. 46: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: seříznutý; hrdlo: nálevkovité; VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: hnědo šedá; Rozm. (cm): V: 3,9; Š: 2,2; Tl: 0,6 (*obr. 8*: 8)
fragment č. 47: ZACH: plece; plece: prohnuté; PV: plastická (plastický výčnělek); VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: hnědo černá; Rozm. (cm): V: 4,9; Š: 3,8; Tl: 0,5 (*obr. 8*: 9)
fragment č. 48: ZACH: neurčitá; PV: vhloubená (dva až tři nehtové vrypy); VP: zrnitý a hrubý; KH: Z; BVneS: okrová; Rozm. (cm): V: 3,5; Š: 3,9; Tl: 0,8 (*obr. 8*: 10)
fragment č. 49: ZACH: neurčitá; PV: vhloubená (vertikální řada čtyř nehtových čočkovitých vrypů); VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: černo okrová; Rozm. (cm): V: 3,6; Š: 2,7; Tl: 0,6 (*obr. 8*: 11)
fragment č. 50: ZACH: neurčitá; PV: vhloubená (nehtový vryp); VP: hrubě modelovaný; KH: Z; BVneS: okrová; Rozm. (cm): V: 3,9; Š: 3,6; Tl: 1 (*obr. 8*: 12)
fragment č. 51: ZACH: neurčitá; PV: vhloubená (vertikální řada čtyř nehtových čočkovitých vrypů); VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: šedě okrová; Rozm. (cm): V: 3,6; Š: 2,6; Tl: 0,6 (*obr. 8*: 14)
fragment č. 52: ZACH: neurčitá; PV: plastická, vhloubená a rytá (dvě horizontální lišty, které jsou přesekávané krátkými záseky, mezi plastickými lištami se nacházejí tři mělké žlábky); VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: černá; BVneS: J; Rozm. (cm): V: 2,5; Š: 3; Tl: 0,5 (*obr. 8*: 13)
fragment č. 53: ZACH: neurčitá; PV: vhloubená (přibližně pět nehtových vrypů); VP: hrubě modelovaný; KH: H; BVneS: okrová; Rozm. (cm): V: 4; Š: 5,1; Tl: 0,7 (*obr. 8*: 15)
přeslen č. 2: typ 1a (dvojkónický – nesouměrný s ostrým dnem); TvZ H/D: typ 4 – konvexní/konkávní (*Chytrá 2005*, 44–45, Tab. 1, 3; *Chytrá 2011*, 391, Tab. 1, 3); VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: S; BVneS: okrově šedá; Rozm. (cm): V: 2,2, Pr: 3,8 (*obr. 9*: 1)
kov č. 7: bronzový nýt s hřibovitou hlavicí se spodní kruhovou destičkou, součást kování opasku nebo řemení koňského postroje; rozměry: výška: 1,3 cm; Pr: 1,3 cm poznámka: př. č. 468/2011; inv. č. AR10206)[5]

XI. Sběr provedený V. Dotzauerem v roce 2012

(parc. č. 133/2–3) – uloženo ve Východočeském muzeu v Pardubicích (př. č. 308/2012; inv. č. AR10224)

fragment č. 54: ZACH: okraj; okraj: seříznutý, dovnitř zatažený; VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: hnědo šedá; Rozm. (cm): V: 2,4; Š: 4,2; Tl: 0,8 (*obr. 9*: 2)
fragment č. 55: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: zaoblený, dovnitř zatažený; hrdlo: kónické dovnitř; VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: hnědo šedočerná; Rozm. (cm): V: 4,5; Š: 4,6; Tl: 0,4–0,7 (*obr. 9*: 3)
fragment č. 56: ZACH: okraj; okraj: zaoblený, dovnitř zatažený; VP: jemně modelovaný, leštěný; KH: S; BVneS: černá; Rozm. (cm): V: 1,9; Š: 3,8; Tl: 0,4 (*obr. 9*: 4)
fragment č. 57: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: zaoblený; hrdlo: nálevkovité; VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: hnědočerná; Rozm. (cm): V: 3,5; Š: 4,6; Tl: 0,6 (*obr. 9*: 5)
fragment č. 58: ZACH:okraj; okraj: zaoblený; VP: jemně modelovaný, přirozený; KH: Z; BVneS: hnědo čerá; Rozm. (cm): V: 3; Š: 2,6; Tl: 0,5 (*obr. 9*: 6).
fragment č. 59: ZACH: okraj; okraj: zaoblený, dovnitř zatažený; VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: šedá; Rozm. (cm): V: 2,6; Š: 4,8; Tl: 0,6 (*obr. 9*: 7)
fragment č. 60: ZACH: okraj; okraj: seříznutý, dovnitř zatažený; VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: okrově šedočerná; Rozm. (cm): V: 2,3; Š: 3,3; Tl: 0,5 (*obr. 9*: 8)
fragment č. 61: ZACH: okraj; okraj: zaoblený, dovnitř zatažený; VP: hrub + modelovaný; KH: Z; BVneS: hnědo černošedá; Rozm. (cm): V: 2,9; Š: 3; Tl: 0,6 (*obr. 9*: 9)
fragment č. 62: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: seříznutý, dovnitř zatažený; hrdlo: kónické dovnitř; VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: S; BVneS: okrově černá; Rozm. (cm): V: 4,1; Š: 3,6; Tl: 0,8 (*obr. 9*: 10)
fragment č. 63: ZACH: okraj; okraj: seříznutý, dovnitř zatažený; VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: okrová; Rozm. (cm): V: 3; Š: 4,8; Tl: 0,7 (*obr. 9*: 11).

[5] Zde bych chtěl poděkovat J. Jílkovi za poskytnutý materiál. Tento předmět je datován od 2. poloviny 2. století a do poloviny 3. století. Nýt bude publikován v: Jílek, J. – Horník, P.: Výzbroj a výstroj z doby římské ve východním Polabí. Hroby bojovníků a jejich interpretace.

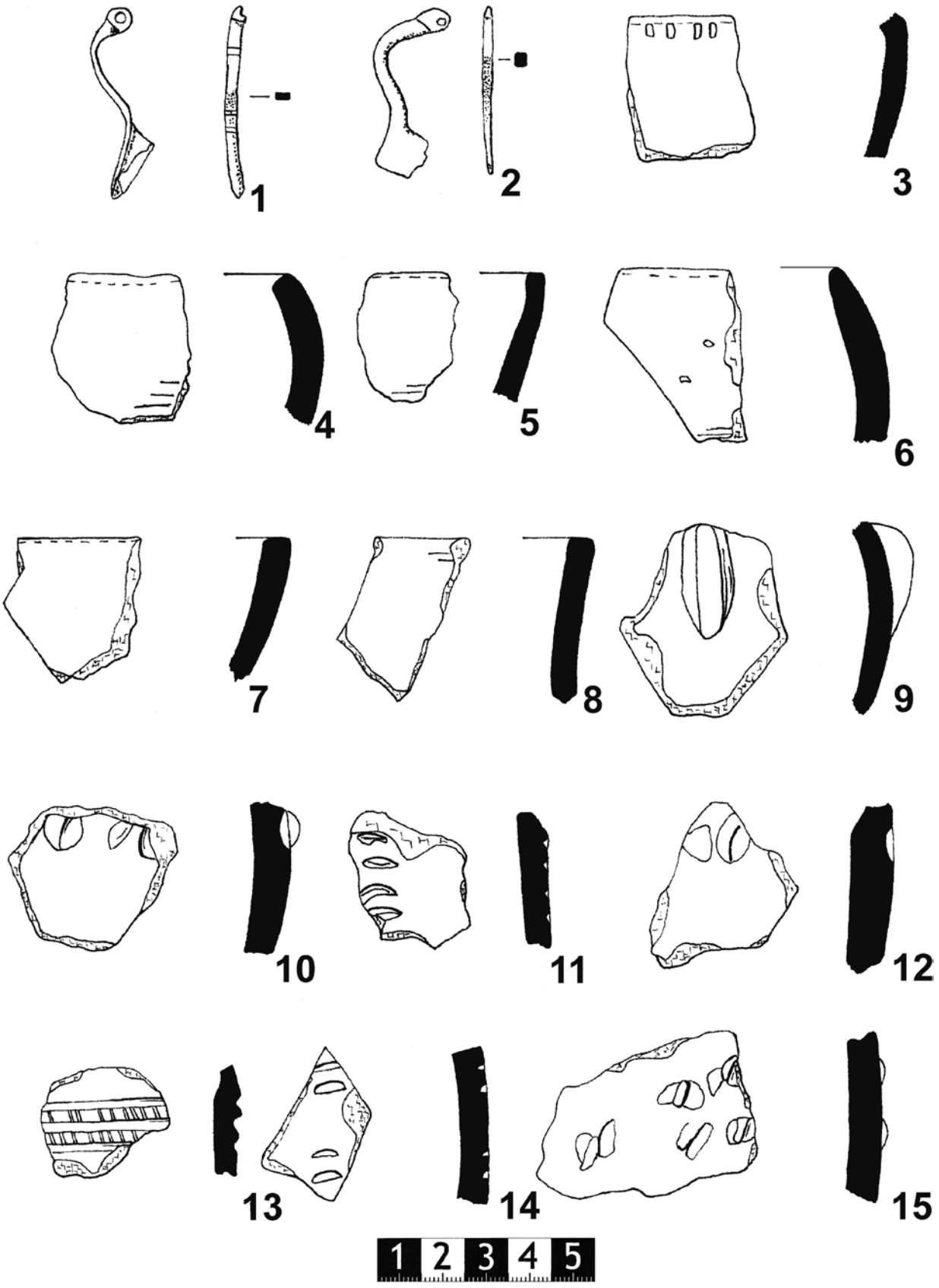

Obr. 8 Dřenice, okr. Chrudim. Keramický inventář a dvě bronzové spony (kresba F. J. Kašpárek). – *Abb. 8* Dřenice, Bez. Chrudim. Keramik und zwei Bronzefibeln (Zeichnung F. J. Kašpárek).

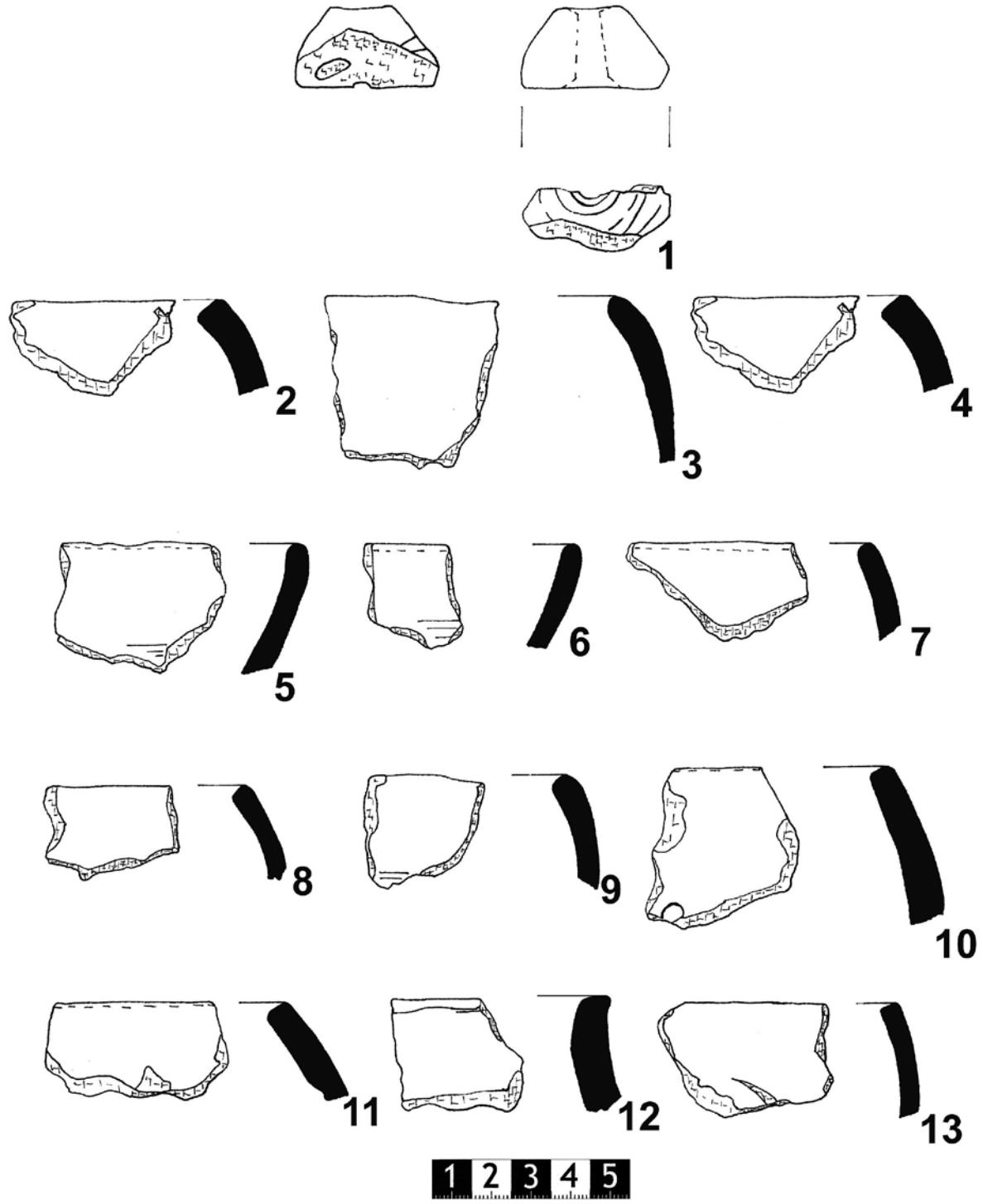

Obr. 9 Dřenice, okr. Chrudim. Keramický inventář (kresba F. J. Kašpárek). – *Abb. 9* Dřenice, Bez. Chrudim. Keramik (Zeichnung F. J. Kašpárek).

fragment č. 64: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: rovný; hrdlo: přímé; VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: S; BVneS: černá; Rozm. (cm): V: 2,9; Š: 3,3; Tl: 0,9 (*obr. 9*: 12)
fragment č. 65: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: seříznutý, dovnitř zatažený; hrdlo: prohnuté; VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: S; BVneS: okrově hnědočerná; Rozm. (cm): V: 2,9; Š: 4,5; Tl: 0,5 (*obr. 9*: 13)
fragment č. 66: ZACH: okraj; okraj: seříznutý se zesílením; VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: S; BVneS: okrově černá; Rozm. (cm): V: 2,4; Š: 2,6; Tl: 0,5 (*obr. 10*: 1)

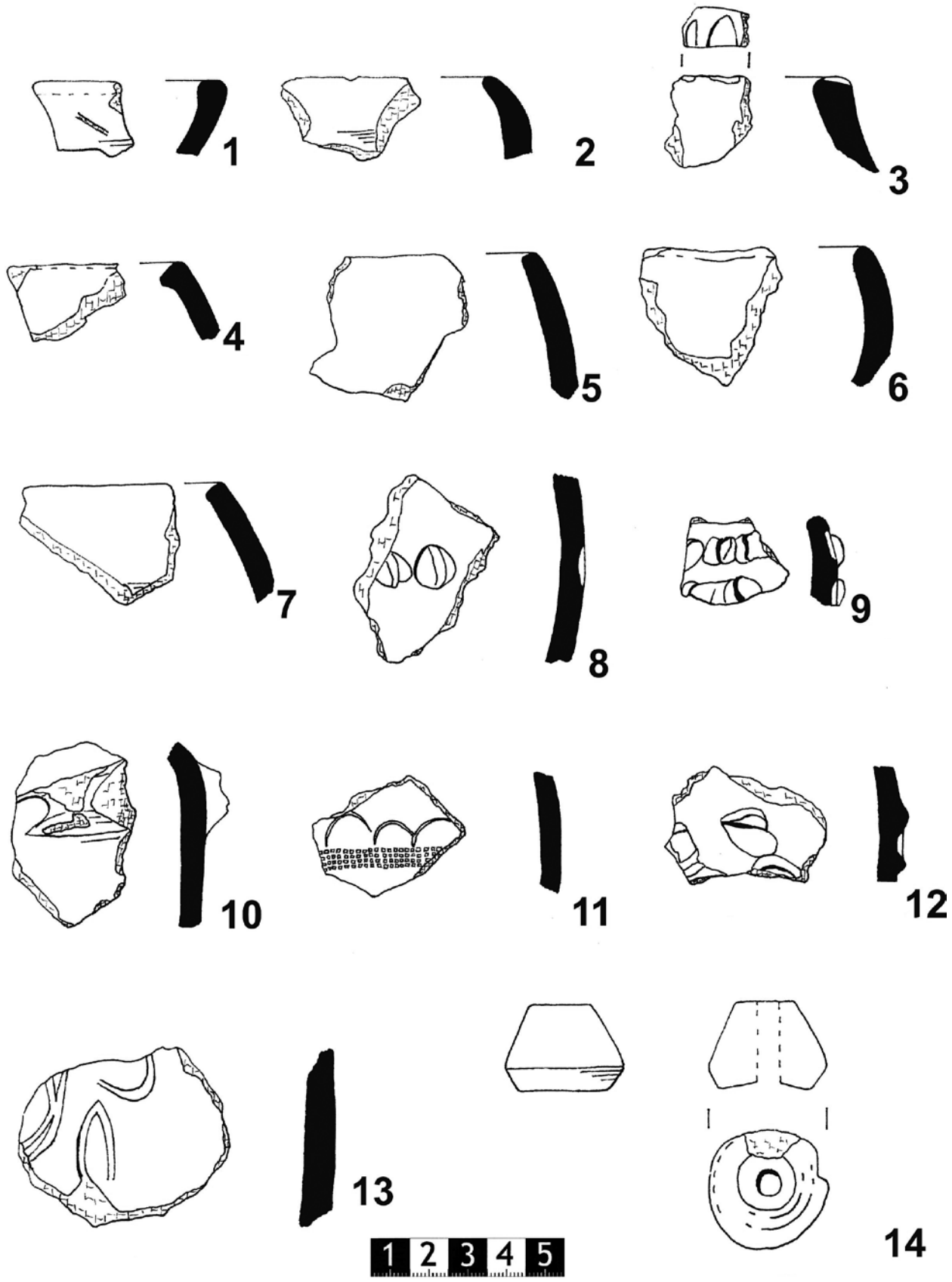

Obr. 10 Dřenice, okr. Chrudim. Keramický inventář (kresba F. J. Kašpárek). – *Abb. 10* Dřenice, Bez. Chrudim. Keramik (Zeichnung F. J. Kašpárek).

fragment č. 67: ZACH: okraj; okraj: zaoblený, dovnitř zatažený; VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: S; BVneS: hnědočerná; Rozm. (cm): V: 2,1; Š: 3,7; Tl: 0,5–0,7 (*obr. 10*: 2)
fragment č. 68: ZACH: zaoblený; PV: vhloubená (dva nehtové vrypy na okraji); VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: S; BVneS: okrová; Rozm. (cm): V: 2,5; Š: 2,2; Tl: 0,9 (*obr. 10*: 3)
fragment č. 69: ZACH: okraj; okraj: seříznutý se zesílením, dovnitř zatažený; VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: černá; BVneS: čená; Rozm. (cm): V: 2; Š: 3,2; Tl: 0,5 (*obr. 10*: 4)
fragment č. 70: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: seříznutý, dovnitř zatažený; hrdlo: kónické dovnitř; VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: S; BVneS: hnědo šedočerná; Rozm. (cm): V: 3,9; Š: 4; Tl: 0,5–0,7 (*obr. 10*: 5)
fragment č. 71: ZACH: okraj a hrdlo; okraj: zaoblený, dovnitř zatažený; hrdlo: prohnuté; VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: šedočerný; Rozm. (cm): V: 3,6; Š: 3,9; Tl: 0,7 (*obr. 10*: 6)
fragment č. 72: ZACH: okraj; okraj: seříznutý, dovnitř zatažený; VP: hrubě modelovaný; KH: S; BVneS: hnědočerná; Rozm. (cm): V: 3,1; Š: 4,2; Tl: 0,6 (*obr. 10*: 7)
fragment č. 73: ZACH: plece; plece: prohnuté; PV: vhloubená (dva nehtové vrypy); VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: S; BVneS: okrově černá; Rozm. (cm): V: 4,6; Š: 3,2; Tl: 0,6 (*obr. 10*: 8)
fragment č. 74: ZACH: neurčitá; PV: vhloubená (nehtové vrypy ve dvou horizontálních řadách); VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: J; BVneS: černá; Rozm. (cm): V: 2,3; Š: 2,8; Tl: 0,6 (*obr. 10*: 9)
fragment č. 75: ZACH: neurčitá; PV: plastická (plastický výčnělek – ouško?); VP: jemně modelovaný, přirozený; KH: S; BVneS: okrově šedočerná; Rozm. (cm): V: 4,9; Š: 3,5; Tl: 0,6 (*obr. 10*: 10)
fragment č. 76: ZACH: neurčitá; PV: kombinace radélková a kolkovaná (ornament ozubeným kolečkem pod řadou půlměsícových kolků, které se nacházejí v horizontální linii); VP: jemně modelovaná, přirozená; KH: J; BVneS: okrově šedočerná; Rozm. (cm): V: 3,2; Š: 4,2; Tl: 0,5 (*obr. 10*: 11)
fragment č. 77: ZACH: neurčitá; PV: rytá (různé ryté linie); VP: hrubě modelovaný; KH: H; BVneS: okrově šedá; Rozm. (cm): V: 4,8; Š: 5,4; Tl: 0,8 (*obr. 10*: 13)
fragment č. 78: ZACH: neurčitá; PV: vhloubená (nehtové vrypy); VP: jemně modelovaný, hlazený; KH: S; BVneS: okrová; Rozm. (cm): V: 3; Š: 4,2; Tl: 0,6 (*obr. 10*: 12)
přeslen č. 3: typ 1a (dvojkónický – nesouměrný s ostrým lomem); TvZ H/D: typ 2 – rovná/konkávní (*Chytrá 2005*, 44–45, Tab. 1, 3; *Chytrá 2011*, 391, Tab. 1, 3); VP: jemně modelovaný, přirozený; KH: S; BVneS: šedo černá; Rozm. (cm): V: 2,2, Pr: 3,3 (*obr. 10*: 14)

Rozbor nálezů

Fragmenty č. 5 (*obr. 4*: 8) se zaobleným dovnitř zataženým okrajem můžeme přiřadit k typu Droberjar 2450 (*Droberjar 1997*, 54). Do kategorie mísy se zataženým okrajem, lze přiřadit i fragmenty č. 55, 62, 70, 71 (*obr. 9*: 3; *9*: 10; *10*: 5; *10*: 6). Mísy se zataženým okrajem jsou chronologicky průběžným tvarem. Známe je z časné a starší doby římské (*Motyková-Šneidrová 1963*, příloha 1: 24, 25, 48). Z tohoto období můžeme ještě zmínit pohřebiště v Tvršicích (*Motyková-Šneidrová 1965*, obr. 3: 9, 4: 1–3, 7: 5, 8: 8, 11: 15) či sídliště v Počeradech (*Koutecký – Venclová 1979*, obr. 14: 14, 14: 16). O něco mladší nálezy pochází ze sídliště v Berouně-Závodí (*Břicháček – Košnar 1998*, obr. 4: 9, 5: 3, 6: 3, 7: 13, 8: 1, 6). Jejich výskyt je doložen i v průběhu 2. a 3. století (*Víchová 2003*, 284; *Tejral – Jelínková 1980*, 406). Tato skupina mís se v různých tvarových obměnách vyskytuje také na lokalitách z mladší a pozdní doby římské (*Tejral 1982*, 41; *týž 1989*, 79), jmenujme např. Sudoměřice (*Vlach 2007*, 452, obr. 9: 2, 10: 5, 8), Slatinice (*Kašpárek 2008*, obr. 8: 15), Drslavice (*Tejral 1982*, 41, obr. 14: 3), Brno-Starý Lískovec (*Víchová 2003*, 283, obr. 4: 5; 5: 3, 6: 1, 8: 10, 10: 5–6, 11: 1, 19: 7) a Kostelec na Hané (*Vachůtová 2007*, 401, obr. 8: 9, 13: 10, 14: 12, 17: 13, 18: 11, 18, 20: 11). Analogické tvary mísy se zaobleným dovnitř zataženým okrajem v rámci mikroregionu tzv. „Mikulovické planiny" můžeme nalézt například v Mikulovicích (*Sedláček – Kašpárek – Jílek 2010*, 383, obr. 15: 10, 28: 6), Dražkovicích (*Kašpárek 2015*, 162, obr. 19: 9, 20: 2) a Tuněchodech (*Kašpárek 2009,* 60, tab. 86: 3, 92: 1, 5, 97: 2).

Fragment č. 24 (*obr. 6*: 4) představuje hrncovitou nádobu s kolmo postaveným ostře hráněným (fasetovaným) okrajem. Fragment č. 24 (*obr. 6*: 4) pochází z hrnce s kolmo postaveným odsazeným okrajem (fasetovaným) okrajem. Tento typ nádoby se objevuje již ve stupni LD2a. Oblíbený je pak zejména v časné době římské, především ve stupni Eggers A (*Jílek a kol. 2015*, 55–56).

V celkovém keramickém souboru můžeme najít pět typů výzdoby – rytá, vhloubená, radélková, plastická a zvláštní kombinace plastické, vhloubené a ryté.

První lze uvést výzdobu rytou. Tento druh zdobení reprezentují ryté linie a jejich kombinace, které máme u fragmentů č. 2 (*obr. 4*: 3), 3 (*obr. 4*: 4), 10 (*obr. 5*: 2), 15 (*obr. 5*: 7), 37 (*obr. 7*: 13), 38 (*obr. 7*: 14), 40 (*obr. 7*: 16), 77 (*obr. 10*: 13). Na fragmentu č. 15 (*obr. 5*: 7) se zřejmě rozprostírá výzdoba typu 212d podle *Droberjara* (*1997*, 33). Tento typ rytého dekoru se nacházel na keramickém jedinci ve výplni chaty XVI v Křepicích. Keramický soubor pocházející z této situace je kladen do stupně B2 (*Droberjar 1997*,

74, 322–325). U fragmentu č. 37 (*obr. 7*: 13) lze jeho výzdobný prvek určit jako část vzájemně se křížících hřebenových linií. Zkoumaný motiv se vyskytuje již v 1. stol. (*Pernička 1971*, 134–135; *Tejral 1969*, 533), dále je rozšířen ve 2. stol. a přetrvává až do první poloviny 3. stol. (*Droberjar 1988*; 41, *Tejral 1998*, 183; *Sedláček – Kašpárek – Jílek 2010*, 385). Dekor na fragmentu č. 77 (*obr. 10*: 13) je téměř podobný s výzdobou střepů z objektu D15a z Dobroměřic (*Beneš 2010*, obr. 10: 15, 17). Tento druh zdobení není bohužel chronologicky citlivý a může se vyskytovat od mladšího stupně starší doby římské až po počátek 5. stol. (*Beneš 2010*, 24).

Vhloubená výzdoba prezentuje další druh dekoru, který můžeme najít v analyzovaném keramickém inventáři. Nejpočetnější zastoupení v této skupině mají nehtové vrypy: fragment č. 14 (*obr. 5*: 6), 16 (*obr. 5*: 8), 23 (*obr. 6*: 5), 39 (*obr. 7*: 15), 48 (*obr. 8*: 10), 50 (*obr. 8*: 12), 53 (*obr. 8*: 15), 68 (*obr. 10*: 3), 73 (*obr. 10*: 8), 74 (*obr. 10*: 9), 78 (*obr. 10*: 12), méně se vyskytují čárkovité nebo čočkovité vrypy: fragment č. 42 (*obr. 8*: 3), 49 (*obr. 8*: 11), 51 (*obr. 8*: 14), u jediného kusu můžeme registrovat mělké důlky: fragment č. 22 (*obr. 6*: 3). Popisovanou výzdobu lze vysledovat v úseku starší doby římské do pozdní doby římské a na počátek stěhování národů (*Motyková-Šneidrová 1967*; *Droberjar 1997*; *Pernička 1971*, 143–144; *Tejral 1989*, 79). Nehtové vrypy skládané do různých řad či sloupců se obvykle nacházejí v materiálu ze stupně B2 (*Motyková-Šneidrová 1967*, 9; *Beneš 2010*, 88). Na fragmentu č. 23 (*obr. 6*: 5) jsou nehtové vrypy rozmístěny ve dvou horizontálních a ve třech vertikálních řadách. Tento druh motivu lze určit jako typ 113a podle *Droberjara* (*1997*, 31). Dekor nesli jedinci, kteří byli nalezeni ve výplni objektů: chata I (lok. Blučina), chata III (lok. Blučina), chata VI (lok. Blučina), chata VII (lok. Blučina), obj. 1 (lok. Blučina), chata IV (lok. Hrušky), chata Z-2 (lok. Komořany), chata Z-5 (lok. Komořany), chata Z-11 (lok. Komořany); (*Droberjar 1997*, 69). Keramické soubory z výplní uvedených objektů byly vesměs datovány do časového úseku 2. poloviny 2. století až počátku 3 věku (B2b–C1a). V pojetí *E. Droberjara* (*1997*, 227–235, 238–247, 256–259, 261–263) pak takto: chata I – lok. Blučina (stupeň B2/C1), chata II – lok. Blučina (stupeň B2/C1), chata V – lok. Blučina (stupeň B2/C1), chata VI – lok. Blučina (stupeň B2/C1), VII – lok. Blučina (stupeň B2/C1), obj. 1 – lok. Blučina (B2/C1), chata IV – lok. Hrušky (stupeň B2/C1), chata Z-2 – lok. Komořany (stupeň B2/C1), chata Z-11 – lok. Komořany (stupeň B2). Na základě uvedených informací můžeme tedy konstatovat, že toto zdobení bylo oblíbené v rozmezí stupňů B2 – C1. Tuto skutečnost by nám potvrzovaly i nálezy ze sídliště v Branči, kde jsou doloženy střepy s podobnou výzdobou ve výplni objektů č. 44, 46, 56, 80, 156 (*Kolník – Varsik – Vladár 2007*, 52: 22, 23, 61: 5, 71: 13, 83: 13, 117: 16). Objekt 44 můžeme na základě přítomnosti jednovrstvého hřebene typu Thomas AI zařadit do sídlištní fáze A, která je vymezená roky 120/140 – 180/200 (*Kolník – Varsik – Vladár 2007*, 31). U fragmentu č. 68 (*obr. 10*: 3) registrujeme nehtové vrypy na jeho okraji. Tento typ dekoru se objevuje již v časné době římské a kontinuálně jeho obliba pokračuje po celou starší dobu římskou až do pozdní doby římské, kdy je zdobení uplatňováno hlavně na hrncích (*Vokolek – Jílek 2011*, 23). Dekor mělkých důlků u fragmentu č. 22 (*obr. 6*: 3) odpovídá podle Droberjara typu 573c (*1997*, 38, Abb. 23). Podobná výzdoba se nachází na jedinci pocházejícího z výplně z chaty I z Hrušek. Chata je datována na základě celkového archeologického materiálu do druhé poloviny 2. století a počátku 3. století (*Droberjar 1997*, 85, 183, 253, Taf. 27: 11). Fragmenty č. 53 (*obr. 8*: 15) a 78 (*obr. 10*: 12) nesou vhloubený nehtový dekor složený do řad, který lze dohledat na jedincích z výplně objektů 1, 2 a 3 ze sídliště Dolních Chabrech (*Jiřík – Kostka 2006*, obr. 5: 3, obr. 11: 3, 4, 5, obr. 15: 1). Tento motiv vhloubené výzdoby lze zařadit především do mladší fáze pozdní doby římské a staršího stupně doby stěhování národů (*Jiřík – Kostka 2006*, 737, *Jílek – Vích 2015*, 105).

Ornament vytvořený pomocí ozubeného kolečka se vyskytuje z celého keramického inventáře na dvou jedincích a to na fragmentu č. 27 (*obr. 7*: 3) a fragmentu č. 76 (*obr. 10*: 11).

Na prvním uvedeném fragmentu je zřejmě částečně zachován radélkovaný ornament v podobě klikatky či meandru, podobné příklady jsou řazeny do stupně B2 (*Vokolek – Jílek 2011*). Fragment č. 76 nese výzdobu v podobě ornamentu ozubeným kolečkem umístěným pod řadou půlměsícových kolků, které se nacházejí v horizontální linii. Téměř identický dekor byl doložen na keramickém jedinci z obj. 1 ze sídliště z Mikulovic, které se nachází jen několik kilometrů SV směrem od Dřenic (*Sedláček – Kašpárek – Jílek 2010*, 384, 1, obr. 2: 6). Archeologický materiál z výplně tohoto objektu umožňuje jeho dataci do druhé poloviny 2. stol. až 1. třetiny 3. stol. (*Sedláček – Kašpárek – Jílek 2010,* 389). Další podobnou výzdobu lze najít také na fragmentu, který pochází z chaty I v Dřetovicích. Výplň chaty je kladena do mladší fáze starší doby římské – stupně B2 (*Motyková-Šneidrová 1967*, 17, Tab. XVII: 5). Podobný dekor byl zachován rovněž na jednom jedinci v rámci keramického souboru pocházejícího z okolí Jičína. U tohoto souboru nelze dohledat bližší nálezové okolnosti a jako celek je kladen do počátku mladší doby římské (*Motyková-Šneidrová 1967*, 21–22, Abb. 6: 12). Dále lze zmínit vzdáleně analogickou výzdobu, kterou nesl jeden keramický jedinec z objektu 26 ze sídliště Branč. Tento fragment obsahuje stejnou kombinaci

radélkového ornamentu a půlměsícovitých kolků, které jsou však otočeny opačným směrem. Výzdoba je doplněna také plastickým dekorem a rozprostírá se na rozdílném morfologickém tvaru keramiky, než známe například z Mikulovic. Toto časové zařazení potvrzují i další ve výplni se nacházející fragmenty, které byly zdobené radélkovou výzdobou typu 622 a 651 podle *Droberjara* (*1997*, 40). Dekor typu 622 byl přítomen na jedinci ve výplni chaty I z Křepic, jejíž celkový obsah archeologického materiálu odpovídá stupni B2 (*Droberjar 1997*, 186, 267–272). Nakonec je třeba zmínit, že podobný motiv se mohl nacházet i na fragmentu z Obříství, avšak na tomto jedinci se zachoval jen dekor půlměsícovitého kolku. (*Beneš 2014*, 132, Tab. XIII: 13). Tento fragment náležel objektu 813, který je kladen díky dalším charakteristickým keramickým nálezům do stupně C1 (*Beneš 2014*, 84).

Plastickou výzdobu lze doložit u fragmentů č. 4 (*obr. 4*: 2), 8 (*obr. 8*: 5), 47 (*obr. 8*: 9), 75 (*obr. 10*: 10). Na fragmentu č. 4 (*obr. 4*: 2) se vyskytuje motiv, který můžeme pozorovat na miskách s prstencovým členěním, jejíž podobnou analogii k fragmentu z Dřenic lze najít například v Solanech (*Koutecký 1999*, 83–85, Tab. 3: 52; *Varsik 2011,* 58, obr. 25: 5). Misky s prstencovým členěním se vykytovaly především v 1. stol. n. l., ale mohly přežívat až do 2. stol. n. l. (*Varsik 2011*, 56–58). Stejný dekor v podobě dvou horizontálních plastických lišt můžeme najít například na nádobě z hrobu č. 1131 pocházející z pohřebiště Plotiště nad Labem (*Rybová 1979*, 452, Abb. 69: 10). Nádoba náleží do skupiny H7a, kterou reprezentují především dvojkónické mísy či misky na nožce (*Rybová 1980*, 109–110). Tato skupina nádob je datována do pozdní doby římské až do počátku stěhování národů (*Rybová 1980*, 108). Samotnou výzdobu v podobě dvou horizontálních lišt nelze přesně chronologicky zařadit, protože se vyskytuje po celou dobu římskou. Podobný plastický dekor jako u fragmentu č. 47 (*obr. 8*: 9), lze najít i na střepu

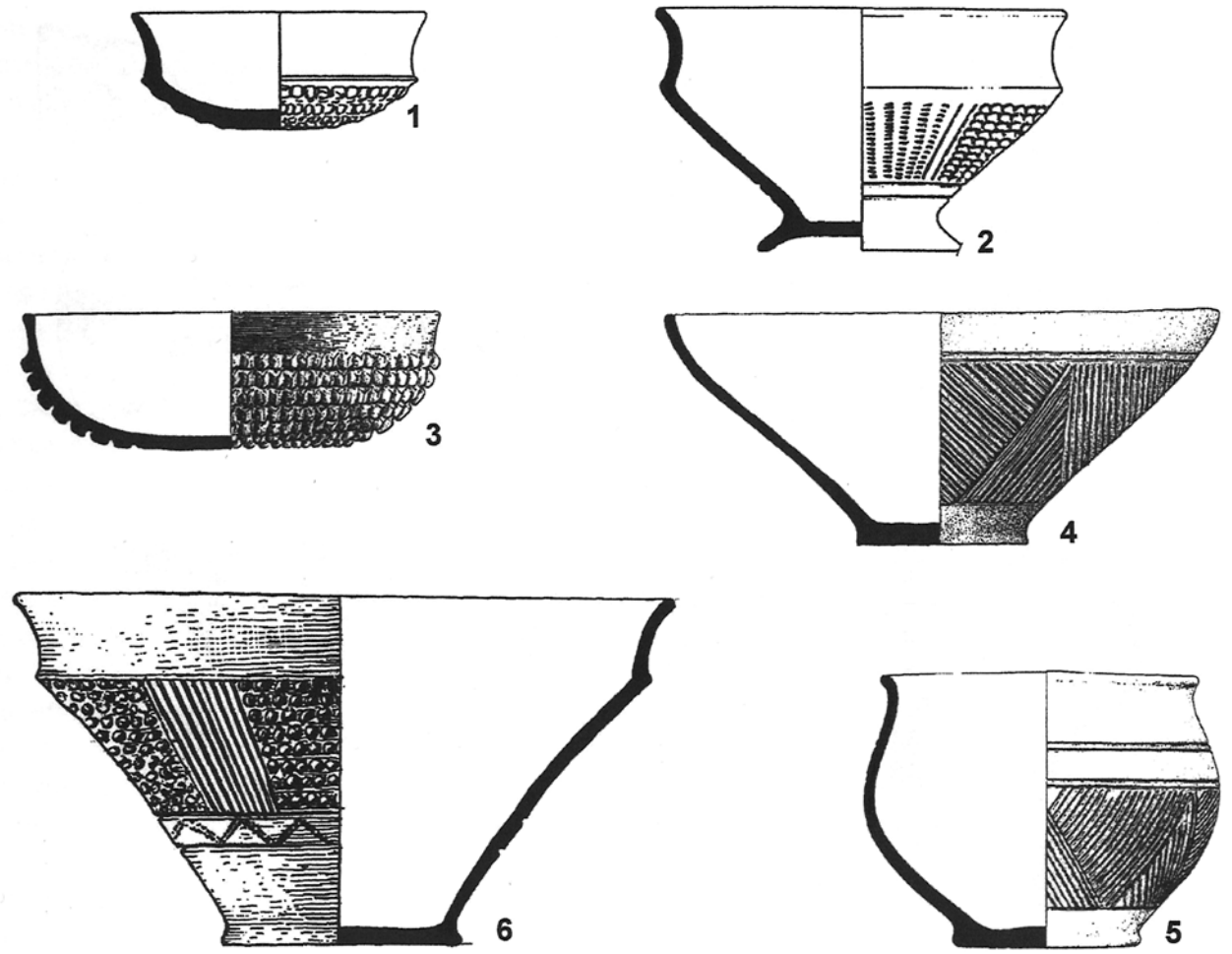

Obr. 11 Ukázky keramiky zdobené různými plastickými vzory: 1, 2. Křepice; 3, 5. Mušov; 4. Drnholec; 6. Chrlice (*Tejral 2008*, 76, obr. 5). – *Abb. 11* Die Beispiele der Keramik mit den verschiedenen plastischen Musternen: 1, 2. Křepice; 3, 5. Mušov; 4. Drnholec; 6. Chrlice (*Tejral 2008*, 76, obr. 5).

z Velatic (*Jílek – Kuča – Sojková 2011*, 296, Tab. XIX: 3). Tento jedinec patří do souboru z rozrušených žárových hrobů, ve kterém se nacházejí předměty datované od stupně B1 až C3 (*Jílek – Kuča – Sojková 2011*, 265). Plastická výzdoba je oblíbená především v mladší době římské (*Beneš 2006*, 54; *Beneš 2014*, 82). Poškozená část horizontálního plastického výčnělku (fragment č. 75 – *obr. 10*: 10) připomíná tunelovitá ouška. Výčnělku podobné ucho bylo objeveno ve výplni jámy I na lokalitě Lety u Dobřichovic (*Halama 2006*, obr. 11: 2). Tento druh ucha lze klást na základě analýzy celkového keramického inventáře z výplně objektu do stupně A (*Halama 2006*, 354), což nám potvrzují i nálezy podobných tunelovitých oušek z jiných lokalit jako například Plaňany (*Droberjar 1999*, Tab. 2: 11), Běchovice (*Venclová 1975*, obr. 7: 11) či Lékařova Lhota (*Zavřel 2006*, obr. 17: 11) anebo z Dobříchova (*Droberjar 2006*, 60, obr. 37: 9).

Zvláštní zdobení kombinací dvou žlábků ve tvaru písmene „U“ a dvou horizontálních plastických pásků s čárkovitými vrypy, které jsou ve dvou řadách nad sebou, se vyskytuje na fragmentu č. 1 (*obr. 4*: 1).

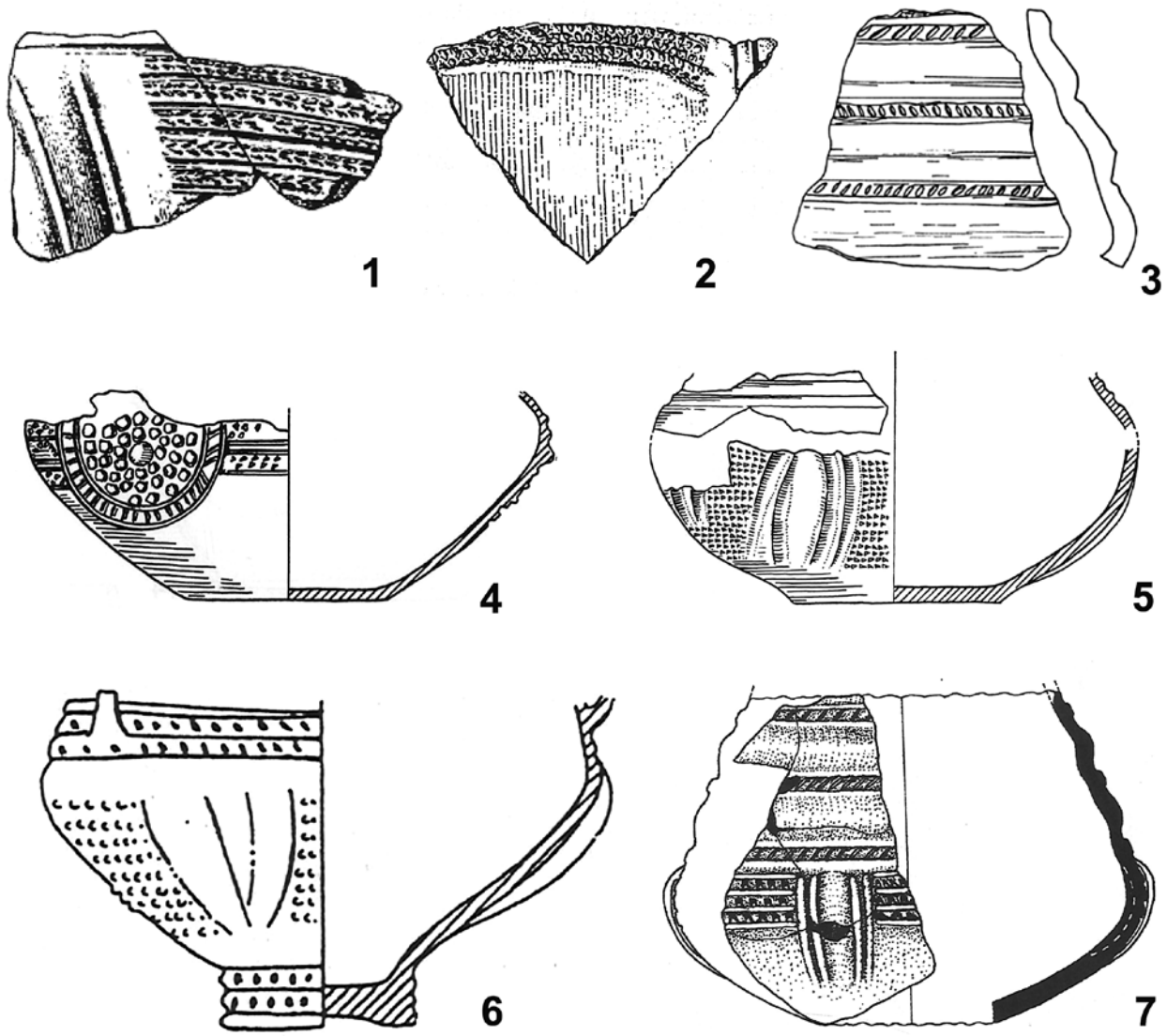

Obr. 12 Přehled analogického výzdobného motivu na keramických nádobách z mladší a pozdní doby římské: 1. Červeník – objekt 1 (*Kolník 1963*, obr. 2: 2); 2. Ladná – chata 1 (*Tejral 1998*, Abb. 2: 10); 3. Sobčice – objekt 1/60 – sběr (*Vokolek – Jílek 2011*, obr. 15: 1); 4. Plotiště nad Labem – hrob 342 (*Rybová 1979*, Abb. 65: 6); 5. Plotiště nad Labem – hrob 427 (*Rybová 1979*, Abb. 66: 10); 6. Pňov – hrob 66 (*Rybová 1970*, Taf. XXV: 4); 7. Brno-Starý Lískovec (*Víchová 2003*, obr. 12: 4). – *Abb. 12* Der Überblick das analogische dekorative Motiv an den keramischen Gefäßen aus der jüngeren und späten römischen Zeit: 1. Červeník – Objekt 1 (*Kolník 1963*, obr. 2: 2); 2. Ladná – Hütte 1 (*Tejral 1998*, Abb. 2: 10); 3. Sobčice – Objekt 1/60 – sběr (*Vokolek – Jílek 2011*, obr. 15: 1); 4. Plotiště nad Labem – Grab 342 (*Rybová 1979*, Abb. 65: 6); 5. Plotiště nad Labem – Grab 427 (*Rybová 1979*, Abb. 66: 10); 6. Pňov – Grab 66 (*Rybová 1970*, Taf. XXV: 4); 7. Brno-Starý Lískovec – Objekt 44 (*Víchová 2003*, obr. 12: 4).

Do této zvláštní kategorie dekoru lze zařadit i keramický fragment č. 52 (*obr. 8*: 13), na kterém lze pozorovat dvě horizontální lišty, které jsou přesekávané krátkými záseky a mezi těmito plastickými lištami se nacházejí tři mělké žlábky. Z prostoru východních Čech pochází další fragment s touto zvláštní kombinací výzdoby, objevenou také u keramických fragmentů ze Dřenic. Jde o zlomek výdutě lahvovité – vázovité nádoby ze sídliště v Sobčicích – objekt 1/60 (*Vokolek – Jílek* 2011, 22). Tento objekt tak jako celé sídliště, lze zařadit do rozmezí druhé poloviny 2. stol. a první třetiny 3. stol. (*Vokolek – Jílek 2011*, 26). Výzdobný motiv, který je rámcově podobný nálezu z Dřenic, můžeme najít například na vázovité nádobě pocházející z výplně obj. č. 44 z lokality Brno-Starý Lískovec (*Víchová 2003*, 286, obr. 12: 4). Ve výplni obj. 44 se nacházely zlomky keramiky typu terra sigillata (typ Drag. 37) z dílen v Rheinzabern, které můžeme klást do severovského a post-severovského období (210/220–233/244); (*Víchová 2003*, 293). Další příklad podobné výzdoby se nachází na míse s nožkou z lokality Ivanka, kterou J. Tejral řadí do první poloviny 3. stol. (*Tejral 1998*, Abb. 2:17, 183–186). Nakonec lze zmínit také dekor podobného charakteru, který je však obohacen ještě o barbotino, z hrobu 342 z pohřebiště Plotiště nad Labem (*Rybová 1979*, 448, Abb. 65: 6). Nádoba z tohoto hrobu má podobu nízké vázy, která patří do skupiny tvarů F3b. Další analogickou kombinaci výzdoby z této lokality můžeme najít na nádobě z hrobu 427, která patří do skupiny tvarů F3a. Skupina F3 je na tomto pohřebišti datována do průběhu 4. stol. až na poč. 5. stol. (*Rybová 1980*, 137–138).

Výzdobné motivy na keramice z první poloviny 3. stol. n. l. reprezentují různé varianty plastické výzdoby, jako například důlky, tordování, plastické pásky nebo žebra různého typu, které jsou uvnitř vyplněny rytými liniemi (vrypy); (*Tejral 1998*, 186). Počátky výskytu keramiky zdobené různými plastickými vzory můžeme klást již do druhé poloviny 2. stol. n. l. (*Tejral 2008*). Rozvoj plastické výzdoby je dále patrný zejména v 1. polovině 3. stol. (*obr. 11, 12*). Ojediněle však může přežívat v různých obměnách až do pozdějšího období.

Závěr

Porovnáme-li dochované tvary nádob s vyskytující se výzdobou, můžeme určit trvání osídlení od časné doby římské (stupeň A) až do mladší fáze pozdní doby římské (stupeň C3) s tím, že neintenzívnější sídlištní aktivity máme doloženy od mladší fáze starší doby římské (stupeň B2b) do staršího stupně mladší doby římské (stupeň C1). Nejstarší doklady osídlení jsou doloženy jen několika keramickými jedinci, jako je například fragment č. 24 *(obr. 6*: 4), který představuje hrnec s kolmo postaveným odsazeným okrajem, nebo fragment č. 75 (obr. 10: 10), jehož výzdobu můžeme interpretovat jako výčnělek podobný tunelovitému oušku. Většinu analyzovaného keramického inventáře lze zařadit přibližně do úseku stupně B2–C1. Do tohoto časového vymezení spadají i nálezy tří mincí a bronzového kování opasku nebo řemení koňského postroje. Z časového úseku B2–C1, pochází nejvíce archeologického materiálu. Z tohoto období máme doloženo v prostoru v tzv. „Mikulovické planiny" nejintenzivnější osídlení. Můžeme jmenovat např. sídliště z Mikulovic (*Sedláček – Halama – Jílek – 2008*, 173; *Sedláček – Kašpárek – Jílek 2010*, 389) či keramické nálezy z Blata (*Jílek 2008*, 42), Třebosic (*Kašpárek 2009*, 58), Tuněchod (*Kašpárek 2009*, 64) a zřejmě i z Ostřešan (*Kašpárek 2009*, 58, 64). Mladší dobu římskou reprezentuje fragment bronzové spony s vysokým zachycovačem (*obr. 8*: 2), který můžeme klást do stupně C1. Zlomek bronzové spony s dlouhou klínovitou nožkou bez samostřílovitého vinutí a jehly lze datovat do stupně C2 (*obr. 8*: 1), kdy registrujeme jejich největší oblibu. Tento mladší úsek doby římské je ve sledovaném keramickém souboru zastoupen jen velmi sporadicky, můžeme například uvést fragmenty č. 53 (*obr. 8*: 15) a 78 (*obr. 10*: 12). Na zkoumané lokalitě v Dřenicích jsou obdobné příhodné podmínky jako u výše uvedených nalezišť z tzv. Mikulovické planiny. Jde o blízký vodní zdroj, který představuje buď bezejmenný tok, jenž se vlévá do Bylanky či Chrudimky, anebo jsou to přímo tyto jmenované říční toky. Obě řeky, Chrudimka i Bylanka, jsou levými přítoky Labe, které mohlo společně s Loučnou tvořit důležitý komunikační koridor na Moravu (*Jílek 2015*, 26). Sledování této oblasti dále pokračuje v podobě záchranných archeologických výzkumů a povrchové prospekce.

Zusammenfassung

Die Lokalität liegt bei Dřenice (*Abb. 1, 2, 3*) und die Funde kommen nur aus Feldbegehungen. Diese Feldbegehungen wurden in Jahren 1967, 1973, 1984, 1985, 2009, 2010, 2011 und 2012 gemacht. Das keramische Inventar enthalte die Funde von der älteren römischen Kaiserzeit (Stufe A) bis spätrömischen Kaiserzeit (Stufe C3). In die älteren römischen Kaiserzeit können wir ein Fragment – 75 (*Abb. 10*: 10) bestimmen. Die jüngere und spätrömische Kaiserzeit repräsentieren die Funde zwei bronzene Fibeln (*Abb. 8:* 1, 2) und nur zwei keramische Fragmente – 53 (*Abb. 8*: 15) und 78 (*Abb. 10*: 12). Wir haben am meisten die Funde aus dem Umbruch der älteren römischen Kaiserzeit und jüngeren römischen Kaiserzeit bestimmen (Stufe B2–C1). Die Fundstelle Dřenice (Bez. Chrudim) zusammen mit den Fundstellen Třebosice (Bez. Pardubice), Dražkovice (Bez. Pardubice), Mikulovice (Bez. Pardubice), Ostřešany (Bez. Pardubice), Blato (Bez. Pardubice) und Tuněcho-

dy (Bez. Chrudim) im Gebiet sog. „Mikulovická planina“ gehören. Die Funde aus Dřenice füllen die Erkenntnis von der Besiedlung aus der römischen Kaiserzeit.

Literatura

Almgren, O. 1923: Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzial-römischen und südrussischen Formen. Mannus-Bibliothek Nr. 32. Leipzig.

Beneš, Z. 2006: Sídliště z pozdní doby římské v Mořicích. Rukopis diplomové práce. Ústav archeologie a muzeologie FF MU, Brno.

Beneš, Z. 2010: Dobroměřice u Loun a Březno u Chomutova – dvě sídliště doby římské v severozápadních Čechách. In: J. Beljak – G. Březinová – V. Varsik (eds.): Archeológia barbarov 2009. Archaeologica Slovaca Monographiae. Comm unicationes, Tomus 9. Nitra 2010, 67–112.

Beneš, Z. 2014: Germánské osídlení v době římské. In: M. Popelka – R. Šmidtová (ed.): Výsledky archeologického výzkumu polokulturní lokality Obříství, 1. část. Praehistorica 32/1, 75–152.

Břicháček, P. – Košnar, L. 1998: Sídliště z doby římské v Berouně-Závodí. Praehistorica 23, 61–93.

Dohnálková, I. – Thér, R. 2007: Dva pyrotechnologické objekty z lokality Tuněchody, okr. Chrudim. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 33, 146–158.

Droberjar, E. 1988: Sídliště z doby římské ve Vlčnově-Dolním Němčí a projevy římského impéria ve středním Pomoraví (rkp. SVOČ, ulož. na ÚAM FF MU). Brno.

Droberjar, E. 1997: Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren. Fontes Archeologici Pragenses 21.

Droberjar, E. 1999: Od plaňanských pohárů k vinařické skupině. Sborník Národního muzea, řada A-historie 53.

Droberjar, E. 2006: Plaňanská skupina grossromstedtské kultury. K chronologii germánských nálezů a lokalit v Čechách na sklonku doby laténské a v počátcích doby římské. In: E. Droberjar, E. – M. Lutovský (eds.) 2006: Archeologie barbarů 2005. Sborník prací z I. Protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časně slovanské osídlení“. Praha, 11–90.

Faltysová, H. – Bárta, F. a kol. 2002: Pardubicko. Chráněná území ČR, svazek 4. Brno – Praha.

Halama, J. 2006: Polozapomenuté nálezy z doby římské z Letů u Dobřichovic, okr. Praha-západ. In: E. Droberjar – M. Lutovský (eds.) 2006: Archeologie barbarů 2005. Sborník prací z I. Protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časně slovanské osídlení“. Praha, 337–359.

Chytrá, H. 2005: Přesleny jako součást výbavy hrobů doby římské v Čechách, na Moravě na jihozápadním Slovensku. Rukopis bakalářské práce. Ústav archeologie a muzeologie, FF MU, Brno.

Chytrá, H. 2011: Přesleny jako součást výbavy hrobů doby římské v Čechách, na Moravě na jihozápadním Slovensku. In: E. Droberjar (ed.): Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Studia Archaeologica Suebica 1. Olomouc, 389–394.

Jílek, J. 2008: Nálezy z doby římské z Blata (okr. Pardubice). Východočeský sborník historický 15, 39–45.

Jílek, J. 2015: Osídlení dolního toku řeky Loučné v době římské. Východočeský sborník historický 27, 5–43.

Jílek, J. – Kuča, M. – Sojková, T. 2011: Pohřebiště z doby římské ve Velaticích. Slovenská archeológia 59/2, 235–309.

Jílek, J. – Vích, D. 2015: Nové poznatky o době stěhování národů ve východních Čechách a na českomoravském pomezí. In: M. Popelka – R. Šmidtová – Z. Beneš (ed.): Od Skandzy k Dunaji, od Rýna k Pasłęce. Sborník k 70. narozeninám Lubomíra Košnara. Praehistorica 32/2, 99–112.

Jiřík, J. – Kostka, M. 2006: Germánské sídliště v Dolních Chabrech. Archeologie ve středních Čechách 10, 713–742.

Kašpárek, F. 2008: Germánské sídliště z doby římské ve Slatinicích na Olomoucku. In: E. Droberjar – B. Komoróczy – D. Vachůtová (eds.): Barbarská sídliště. Archeologie barbarů 2007. Chronologické, Ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 37. 177–200.

Kašpárek, F. 2009: Osídlení z doby římské na tzv. Mikulovické planině, okr. Pardubice a Chrudim. Na příkladu vybraných lokalit. Rukopis diplomové práce. Ústav archeologie a muzeologie, FF MU, Brno.

Kašpárek, F. J. 2015: Sídliště z pozdní doby římské a počátku doby stěhování národů z Dražkovic (okr. Pardubice). In: M. Popelka – R. Šmidtová – Z. Beneš (eds.): Od Skandzy k Dunaji, od Rýna k Pasłęce. Sborník k 70. narozeninám Lubomíra Košnara. Praehistorica 32/2, 143–171.

Kalferst, J. – Sigl, J. – Vokolek, V. 1989: Archeologické nálezy získané v letech 1987–1988. Zpravodaj KMVČ 16/1, 3–19.

Kalferst, J. – Sigl, J. – Vokolek, V. 1990: Nové archeologické přírůstky KMVČ v Hradci Králové v roce 1989. Zpravodaj KMVČ 17/1, 3–21.

Kolník, T 1963: Sídlisko z mladšej doby rímskej v Červeníku. Študijné zvesti 11, 113–132.

Kolník, T. – Varsik, V. – Vladár, J. 2007: Branč. Germánská osada z 2. až 4. storočia. Archaeologica Slovaca Monographiae Catalogi 10. Nitra.

Kouteckỳ, D. 1999: Chata z doby římské v Solanech, okr. Litoměřice. In: P. Čech (ed.): Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997. Most, 93–101.

Kouteckỳ, D. – Venclová, N. 1979: K problematice osídlení severozápadních Čech v době laténské a římské. Sídliště Počerady I a II. Památky archeologické 70/1, 42–130.

Motyková-Šneidrová, K. 1963: Die Anfänge der römischen Kaiserzeit in Böhmen. Fontes Archaeologici Pragenses 6.

Motyková-Šneidrová, K. 1965: Žárové pohřebiště z Tvršic na Žatecku. Památky archeologické 56/1, 115–148.

Motyková-Šneidrová, K. 1967: Weiterentwicklung und Ausklang der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen. Fontes Archaeologici Pragenses 11.

Motyková, K. – Pleiner, R. 1987: Die römerzeitliche Siedlung mit Eisenhütten in Ořech bei Prag. Památky archeologické 78, 371–448.

Papineschi, J. – Tér, R. – Tichý, R. 2004: Třetí kampaň archeologického výzkumu v cihelně Tuněchody (dobývací prostor Úhřetice I.) v roce 2003. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 30, 111–124.

Pernička, M. R. 1971: K rekonstrukci vývoje keramiky v době římské na Moravě. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E 16, 133–146.

Rosůlek, F. K. 1903–04: Pardubicko, Holicko, Přeloučsko I. Přírodní poměry. Pardubice.

Rybová, A. 1970: : Das Brandgräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit von Pňov. Archeologické studijní materiály 9.

Rybová, A. 1979: Plotiště nad Labem. Eine Nekropole aus dem 2. – 5. Jahrhundert u. Z. I. Teil. Památky archeologické 70/2, 353 – 489.

Rybová, A. 1980: Plotiště nad Labem. Eine Nekropole aus dem 2. – 5. Jahrhundert u. Z. II. Teil. Památky archeologické 71/1, 93–224.

Sedláček, R. 2006: Záchranný archeologický výzkum při stavbě silnice I/37 Jesničánky-Medlešice v roce 2004 a 2005. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 32, 90–98.

Sedláček, R. – Kašpárek, F. – Jílek, J. 2010: Sídlištní nálezy z doby římské z Mikulovic, okr. Pardubice (stav k roku 2008). In: J. Beljak – B. Gertrúda – V. Varsík: Hospodárstvo Germánov. Sídliskové a ekonomické struktury od neskorej doby laténskej po včasný stredovek. Archaeologica Slovaca Monographiae. Communicationes 10, 371–418.

Sedláček, R. – Beneš, J. – Čejková, A. – Kolář, T. – Komárková, V. – Kyncl, T. – Novák, J. – Nováková, K. – Světlík, I. 2008: Studna z doby římské z Dražkovic u Pardubic: komplexní archeologická a archeobotanická analýza. In. J. Beneš – P. Pokorný (eds.): Bioarcheologie v České republice. České Budějovice – Praha, 285–330.

Sedláček, R. – Halama, J. – Jílek, J. 2008: Nové germánské sídliště s nálezem terry sigillaty v Mikulovicích, okr. Pardubice. In: E. Droberjar, – B. Komoróczy, – D. Vachůtová (eds.): Archeologie barbarů 2008: Barbarské sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 37, 161–176.

Sedláček, R. – Kašpárek, F. – Jílek, J. 2010: Sídlištní nálezy z doby římské z Mikulovic, okr. Pardubice (stav k roku 2008). In: J. Beljak, – B. Gertrúda, – V. Varsík: Hospodárstvo Germánov. Sídliskové a ekonomické struktury od neskorej doby laténskej po včasný stredovek. Archaeologica Slovaca Monographiae. Communicationes 10, 371–418.

Sigl, J. – Vokolek, V. 1986: Archeologické nálezy v roce 1985. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 13/1, 5–23.

Sigl, J. – Vokolek, V. 1978: Záchranné výzkumy a další terénní akce AO KMVČ provedené v roce 1977. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 5/1, 3–11.

Sigl, J. – Vokolek, V. 1983: Nové archeologické nálezy v roce 1982. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 10/1, 5–11.

Sigl, J. – Vokolek, V. 1987: Dřenice, o. Bylany, okr. Chrudim. Výzkumy v Čechách 1984–1985, 45.

Schulze, M. 1977: Die spätkaiserzeitlichen Armbrustfibeln mit festem Nadelhalter. Antiquitas Bd. 19. Bonn.

Tejral, J. 1969: Keramické nálezy z doby římské v Hrabětičích, okr. Znojmo. Archeologické rozhledy 21, 525–534.

Tejral, J. 1982: Morava na sklonku antiky. Praha.

Tejral, J. 1989: K otázce pozdně římských sídlišť „zlechovského typu". Časopis Moravského muzea 74, 77–88.

Tejral, J. 1998: Die Besonderheiten der germanischen Siedlungensentwicklung während der Kaiseziet und der frühen Völkerwanderungszeit in Mähren und ihr Niederschlag im archäologischen Befund. In: A. Leube (ed.): Haus und Hof im östlichen Germanien. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie Band 50, Schriften zur Archäologie der germanischen und slawischen Frühgeschichte 2, 181–207.

Tejral, J. 2008: Ke zvláštnostem sídlištního vývoje v době římské na území severně od středního Dunaje. In: E. Droberjar – B. Komoróczy – D. Vachůtová (eds.): Barbarská sídliště. Archeologie barbarů 2007. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 37, 67–98.

Tejral, J. – Jelínková, D. 1980: Nové nálezy z doby římské v Brodě nad Dyjí. Archeologické rozhledy 32, 394–412.

Válek, B. 1964: Půdy východních Čech. Havlíčkův Brod.

Vachůtová, D. 2007: Sídliště z pozdní doby římské v Kostelci na Hané-Kozí Bradě. In: E. Droberjar – O. Chvojka (eds.): Archeologie barbarů 2006. sborník příspěvků z II. Protohistorické konference. Archeologické výzkumy v jižních Čechách. Supplementum 3, svazek 2, 395–432.

Varsik, V. 2011: Germánské osídlenie na východnom predpolí Bratislavy. Sídliska z doby rímskej v Bratislave-Trnávce a v okolí, Archaeologica Slovaca Monographiae 18.

Venclová, N. 1975: Sídliště laténsko-římského horizontu v Běchovicích. Archeologické rozhledy 13, 400–428.

Víchová, D. 2003: Sídliště z mladší doby římské v Brně-Starém Lískovci. Pravěk NŘ 12 (2002), 271–318.

Thér, R. – Droberjar, E. a kol. 2010: Vápenické pece z doby římské v lokalitě Tuněchody, okr. Chrudim. Archeologické rozhledy 62, 326–347.

Vlach, M. 2007: Nové sídlištní nálezy z mladší a pozdní doby římské ze Sudoměřic (okr. Hodonín). In: E. Droberjar – O. Chvojka (eds.): Archeologie barbarů 2006. sborník příspěvků z II. Protohistorické konference. Archeologické výzkumy v jižních Čechách. Supplementum 3. svazek 2, 449–472.

Vokolek, V. 1982: Tuněchody, okr. Chrudim. Výzkumy v Čechách 1978–79, 139.

Vokolek, V. 1989: Pravěk. In: F. Šebek, (ed.): Dějiny Pardubic. Díl I. Pardubice, 12–26.

Vokolek, V. – Jílek, J. 2011: Osada z doby římské v Sobčicích, okr. Jičín, Východočeský sborník historický 19, 3–57.

Zavřel, P. 2006: Současný stav poznání plaňanského horizontu v jižních Čechách. In: E. Droberjar – M. Lutovský (eds.) 2006: Archeologie barbarů 2005. Sborník prací z I. Protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časně slovanské osídlení". Praha, 237–256.

Mgr. František Janošek Kašpárek
Východočeské muzeum v Pardubicích
kasparek@vcm.cz

Objekt nejstarších zemědělců z Nových Dvorů 3 podruhé. Výpověď zvířecích kostí a prostorové distribuce artefaktů

A second take on the object used by the oldest farmers in Nové Dvory. Testimony of animal bones and spatial distribution of artefacts

Markéta Končelová – Lenka Kovačiková

Abstrakt
Zdánlivě obyčejný nález jednoho sídlištního objektu, navíc ještě ne zcela kompletního, učiněný během záchranného výzkumu, dokázal po analýze materiálu z jeho výplně přinést řadu užitečných poznatků. Svým chronologickým zařazením patří k nejstarším v regionu a navíc svou lokací ukazuje na novou polohu v rámci sídelního schématu. Vyhodnocení osteologického materiálu řadí jeho původce zřetelně k populaci se zemědělskou produkcí a menším podílem lovené fauny. Zajímavým srovnáním druhového zastoupení s chronologicky takřka současným a prostorově blízkým objektem ukazuje na problematiku interpretace lokalit pouze na základě jediného souboru, jejíž obraz tak mohou výrazně zkreslit. Charakter nálezů z výplně objektu naznačuje, že jeho zaplnění bylo spíše krátkodobou záležitostí.

Abstract
The seemingly common finding situation of a settlement object, though not quite complete, that was uncovered during a rescue excavation, following the analysis of material from its infill, provided a lot of useful knowledge. Its chronological classification belongs amongst the oldest in the region and additionally by its locations it pinpoints a new position within the settlement scheme. The valuation its osteological matter categorises its originator clearly to a population with agricultural production and a smaller proportion of hunted fauna. An interesting comparison of the species representation with objects that are chronologically almost concurrent and are also spatially similar suggests that it is problematical to interpret sites on the basis of a single file because thereby the overall picture of the site may be significantly distorted. The character of the finds from the object's infill suggests that its filling took place over rather a short term.

Klíčová slova: kultura s lineární keramikou (starý stupeň) – kosterní pozůstatky zvířat – prostorová distribuce
Key words: Linear Pottery culture (early stage) – animal remains – spatial distribution

Úvod

Postupné obsazování krajiny prvními zemědělci a formování sídelní struktury v nejstarším období kultury s lineární keramikou (LBK) ve středoevropském prostoru bylo již rámcově nastíněno (např. *Pavlů 2002*, *2004a*, *2005*; *Pavúk 1980*; *Gronenborn – Petrasch ed. 2010*). Charakter starého stupně LBK se nápadně odlišuje od klasické fáze vlastnostmi keramiky (silnostěnné nádoby, značná příměs organiky v keramickém těstě, větší poměr žlábkované ku ryté výzdobě, okrouhlé pupky), ale i půdorysy domů, a proto je někdy navrhován jako samostatný kulturní celek (*Pavlů 2010*, 327). V České kotlině bylo rozpoznáno několik sídelních enkláv a subregionů obsazených během starolineárního období, jako jsou východní Čechy (Hradecko, Jaroměřsko, Chrudimsko *Pavlů – Vokolek 1992*, *1996*), subregion Kutnohorsko (*Pavlů – Rulf 1996a*), Kolínsko (*Pavlů – Rulf 1996b*), Plzeňsko (*Braun – Sokol 1996*, *Pavlů 2004b*, *Pavlů – Metlička 2013*) nebo Hořovicko (*Stolz – Stolzová – Smolová 2015*). Lokalita Nové Dvory 3 v povodí Vrchlice a Bylanky patří do mikroregionu povodí Klejnárky na Kutnohorsku.

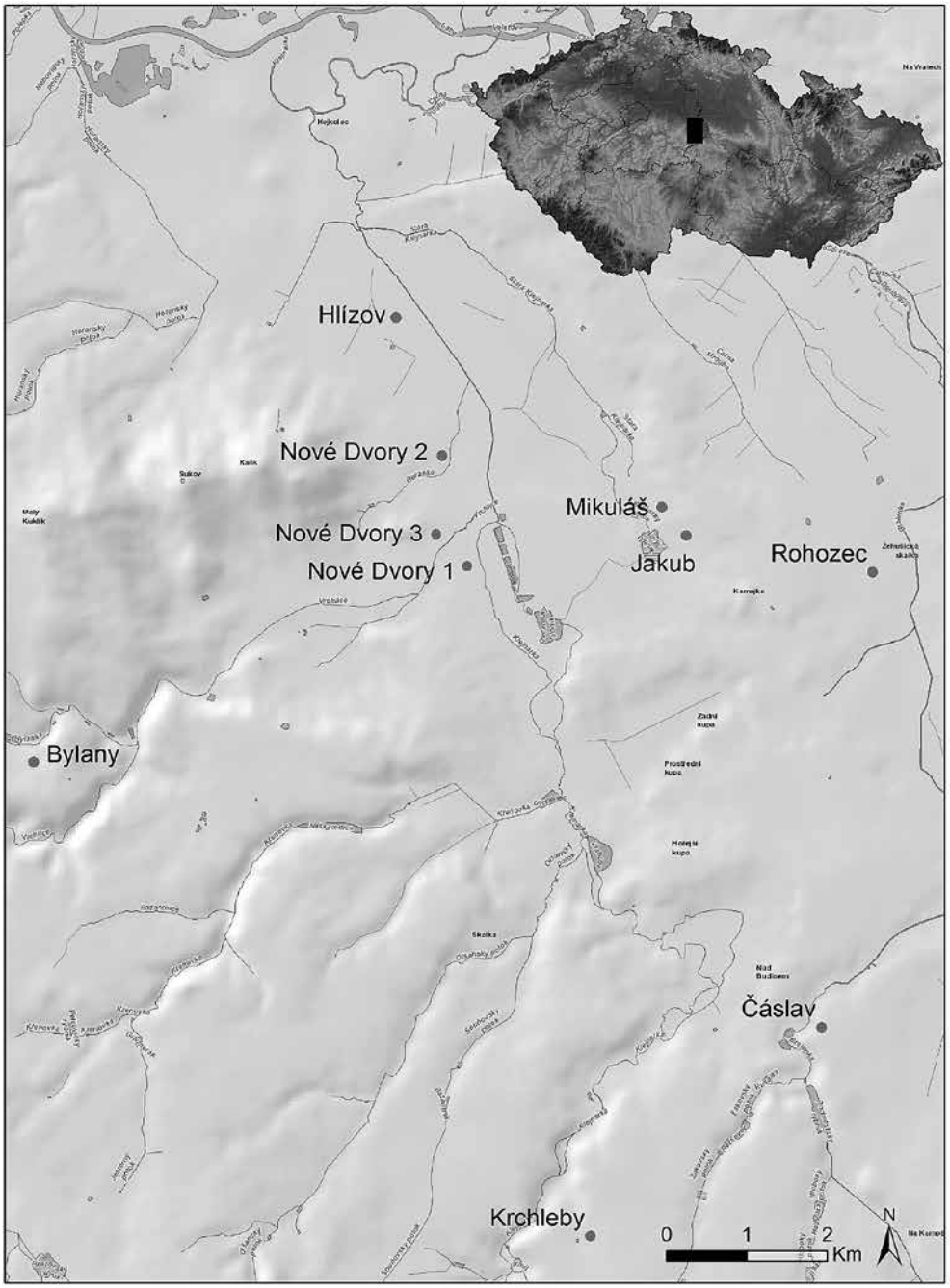

Obr. 1 Starolineární lokality v povodí Klejnárky v rámci kutnohorského mikroregionu. – *Fig. 1* Early-linear sites located in the Klejnárka catchment in the Kutná Hora microregion.

Otázka typologicko-chronologického určení nálezů z objektu 1 byla již řešena na jiném místě (*Končelová – Burgert 2014*). Ukázala, že objekt je reliktem pionýrského zemědělského osídlení relativně datovaného na pomezí fází Ib/c LBK. Prostor však již tehdy nezbyl na určení osteologického souboru a jeho analýzu, přičemž identifikaci hospodářské i lovené fauny považujeme za klíčovou pro pochopení subsistenčních strategií prvních zemědělských společností. Podobných kolekcí z období starého stupně LBK je poskrovnu. Zde navíc bylo možné soubor srovnat s časově i prostorově blízkým objektem ze sídliště Nové Dvory 2 a poukázat na problematiku interpretace na základě jednotlivých souborů. V tomto příspěvku si dále klademe za cíl podat prostorovou analýzu nálezů v rámci objektu a porozumět procesům, které výslednou archeologickou situaci utvářely.

Obr. 2 Zářezy na kyčelní kosti skotu a na dlouhé kosti končetiny středně velkého savce dokazují zpracování masa. – *Fig. 2* Cut marks on the bovine ilium and on the long limb bone of medium-sized mammal prove that meat was being processed.

Soubory staršího stupně LBK na Kutnohorsku

Kutnohorský subregion je součástí staré sídelní oblasti České kotliny a patří zároveň k jedněm z nejlépe archeologicky prozkoumaných území. Česká neolitická sídelní oblast byla již koncem 70. let minulého století (*Pavlů – Zápotocká 1979*) rozdělena na základě známých lokalit na 17 sídelních oblastí respektujících přírodní celky, vazby na vodní toky a kumulace lokalit. Teprve nedávno na základě nových zjištění byl rozpoznán region 18 – jižní Čechy (*Zápotocká 2009a*, 109; *2011*, 113). Kutnohorsko patří do širšího regionu 7, děleného ještě na dva subregiony označované jako „7a Kutná Hora – Čáslav" a „7b Kolín – Český Brod". V rámci tohoto subregionu byly ještě vyděleny dva menší celky (mikroregiony) podle povodí. Prvním je tok říčky Klejnárky včetně přítoků Vrchlice a Bylanky, a druhým je povodí Brslenky (*Pavlů – Rulf 1996a*). V obou těchto hydrologicky determinovaných oblastech nacházíme nejstarší osídlení starého stupně LBK na celkem deseti lokalitách (*obr. 1*). Nejstarší stopou těchto pionýrských skupin jsou lokality Nové Dvory 2 (dům č. 11) a Hlízov (dům č. 14) datované do Ic LBK (*Pavlů 2002*, tab. 18). Objekt 1 z Nových Dvorů 3 datovaný do Ib/c LBK (*Končelová – Burgert 2014*) svou existencí oba areály dokonce zřejmě o něco předcházel.

Nálezy kostí zvířat v objektu 1

Analýza osteologického souboru z objektu 1 datovaného do období LnK Ib/c, který obsahoval 196 nálezů, potvrdila přítomnost hospodářských i lovených zvířat. Determinovat do druhu či rodu bylo možné 71 (36,2 %) kostí a zubů. Zbylá a převažující část nálezů (125, tj. 63,8 %) určena nebyla. Soubor kostí vážil 855,6 g, přičemž větší část (633,8 g, tj. 74,1 %) tvořily určené zbytky. Naopak, hmotnost neurčené části souboru činila 221,8 g (25,9 %). Zatímco průměrná hmotnost určeného fragmentu byla 8,9 g, neurčený fragment vážil zhruba pětkrát méně (1,8 g). Vyšší hmotnost určených nálezů byla podmíněna jak přítomností větších kostí opatřených diagnostickými znaky umožňujícími jejich taxonomické zařazení, tak fragmenty zubů, které jsou dobře určitelné a zároveň i o něco těžší vzhledem k vyššímu podílu minerální složky. Z hlediska zastoupení anatomie v objektu lze shrnout, že ze 71 určených nálezů připadalo 85,9 % na zuby a 14,1 % na kosti postkraniálního skeletu, zejména autopodia končetin, např. patní, nártní nebo záprstní kosti. Kromě zubů se, s výjimkou jednoho nálezu, nevyskytovaly další kosti lebky, žebra ani obratle. Výhodou zubů, oproti kostem, je jejich vyšší odolnost vůči zvětrávání nebo aciditě půdního prostředí. V případě kostí byly v objektu evidovány především méně rozpadavé krátké kosti distálních částí hrudních a pánevních končetin než dlouhé kosti.

U všech určených i neurčených nálezů byla zaznamenávána intenzita jejich zvětralosti a další tafonomické ukazatele, např. opálení, okus živočichy nebo řeznické zásahy. Obecně bylo poškození většiny kostí a zubů v důsledku zvětrávání méně výrazné a větší část nálezů byla klasifikována stupněm 1–2 (*tab. 1*), v tomto smyslu se jeví osteologický soubor jako homogenní. Mezi některými sektory byly však registrovány menší rozdíly. V sektorech C a E tvořily nadpoloviční většinu lépe zachovalé kosti, jejichž povrch a struktura byly jen slabě až mírně narušené. Na některých kostech byly také pozorovány zářezy způsobené člověkem (*obr. 2*). Konkrétně šlo o kyčelní kost skotu s několika zářezy na laterální straně

Tab. 1 Tafonomie kostí a zubů zvířat v objektu 1. stupně zvětralosti osteologických nálezů byly stanoveny na základě popisu *A. K. Behrensmeyerové* (*1978*). Stupeň 1 odpovídá nejslabšímu projevu zvětrávání, stupeň 3 výraznějšímu. Číslice v závorce u jednotlivých sektorů vyjadřují počet všech kostí. – *Tab. 1* The taphonomy of the bones and teeth of animals in object 1. The weathering stages of osteological findings was determined on the basis of *A. K. Behrensmeyer's* description (*1978*). Stage 1 corresponds to the weakest manifestation of weathering, while stage 3 denotes more significant weathering. The digits in brackets indicate the number of bones in regard to the specific sectors.

Sektor	**% zuby**	**% kosti**	**% zvětrávání 1**	**% zvětrávání 2**	**% zvětrávání 3**	**% zářezy**
Sektor C (26)	26,9	73,1	30,8	–	–	3,8 (1 nález)
Sektor E (63)	3,2	96,8	68,3	11,1	–	1,6 (1 nález)
Sektor F (21)	90,5	9,5	100,0	–	–	–
Sektor G (13)	53,8	46,2	53,8	–	46,2	–
Sektor H (26)	46,2	53,8	42,3	53,8	–	–
Sektor I (18)	94,4	5,6	94,4	5,6	–	–
Sektor J (6)	33,3	66,7	–	100,0	–	–
Začištění (23)	8,7	91,3	47,8	47,8	–	–

(sektor C, inv. č. 316) a diafýzu dlouhé kosti blíže neurčeného savce středního tělesného rámce s mělkými zářezy na zlomovém okraji (sektor E). Tyto mechanické stopy dokazují zpracování masa. Uvedená situace se ve zbylých částech objektu již nezopakovala. Oproti sektorům C a E panovaly odlišné podmínky v hlubších lalocích objektu 1 – sektorech G a I. Zde byl shledán nižší podíl kostí než zubů (*tab. 1*) a podařilo-li se nějaké fragmenty kostí zachytit, výrazněji se rozpadaly (stupeň 3 v případě sektoru G; *tab. 1*). Ze zubů, které se rozdrolily, zbyly především fragmenty skloviny, která obsahuje až 96 % anorganických solí (*Williams – Elliott 1989*), a je tudíž velmi pevná a déle vydrží v půdě. Podobné vlastnosti jako nálezy v sektoru G a I vykazovaly také kosti a zuby v sektorech F a H. V objektu 1 nebyla objevena žádná spálená ani okousaná kost.

Pro hospodářský užitek byla chována ovce a koza (*Ovis/Capra*), skot (*Bos taurus*) a prase domácí (*Sus domesticus*). Mezi lovené druhy patřili pratur (*Bos primigenius*), jelen lesní (*Cervus elaphus*) a prase divoké (*Sus scrofa*). Kosti a zuby domestikovaných savců (*tab. 2*) zaujímaly 74,6 % (NISP = 53) určených nálezů a pozůstatky lovené fauny 8,4 % (NISP = 6). Zbylých 16,9 % určených zbytků (NISP = 12) bylo původem z tura, u něhož se nepodařilo zjistit, zda šlo o jeho domácí nebo divokou formu. Kromě záprstní kosti pratura, která byla vybrána při začišťování objektu, byly všechny kosti divokých zvířat soustředěny do sektoru E, vrstev 10–20 cm a 20–30 cm. V sektoru E nebyly, kromě jedné stoličky ovce nebo kozy, přítomny žádné další pozůstatky hospodářských zvířat.

Navzdory celkově nízkému množství určeného materiálu byly v sektorech C, I, H a J objeveny zbytky (ze 75 % zuby) nejméně tří jedinců skotu, jednoho ve věku 6–7 let (det. dle *Ducos 1968*) a dvou mladších tří let (det. dle *Higham 1967*). Minimálně dvě ovce nebo kozy dokládají fragmenty zubů, které byly nalezeny v sektorech C, E, F, G a H. Potvrzen byl jak jedinec usmrcený mezi 6 až 24 měsíci věku, tak jedinec starší 6 let (det. dle *Helmer – Vigne 2004*). Zlomek korunky špičáku dolní čelisti prasete domácího byl, na rozdíl od zubů skotu a ovcí a koz, jako jediný uložen v sektoru J. Pouhé studium kostí uvedených hospodářských zvířat nenasvědčuje usmrcování mladých kusů dobytka, tyto informace získáváme až díky detailnímu studiu abraze jeho zubů. Absence

Tab. 2 Kvantifikace osteologických nálezů nalezených v objektu 1. NISP – počet určených kostí a zubů zvířat, N – počet neurčených kostí, w – hmotnost nálezů, MNI – nejmenší počet jedinců. – *Tab. 2* Quantification of the osteological findings discovered in object 1. NISP – Number of Identified Specimens, N – Number of Non-identified Specimens, w – weight of the findings, MNI – Minimum Number of Individuals.

Určeno	**NISP**	**w (g)**	**MNI**
Skot (Bos taurus)	12	231,4	3
Ovce/koza (Ovis/Capra)	40	20,3	2
Prase domácí (Sus domesticus)	1	2,6	1
Pratur (Bos primigenius)	2	254,8	1
Tur (Bos primigenius/taurus)	12	26,1	1
Jelen lesní (Cervus elaphus)	2	40,5	1
Prase divoké (Sus scrofa)	2	58,1	1
Neurčeno	N	w (g)	MNI
Velký savec	16	86,6	–
Střední savec	1	10,2	–
Malý přežvýkavec	3	0,4	–
Neurčený savec	105	124,6	–

kostí mláďat v objektu 1 tedy nemusí nutně značit, že sem nebyly odklízeny, ale pravděpodobně jen odráží skutečnost, že se rozpadají rychleji než kosti dospělých zvířat.

Kosterní pozůstatky lovné zvěře byly původem z dospělců. V případě prasete divokého šlo o jedince staršího pěti let (det. dle *Grant 1982*). K potvrzení lovu mláďat neexistují jasné indicie. Rozměry záprstní a patní kosti praturů (det. dle *Degerbol – Fredskild 1970*) odkazují na ulovení samce (*tab. 3*).

Tab. 3 Rozměry kostí pratura (*Bos primigenius*). Kosti praturů byly proměřeny podle kritérií *von den Driesch* (*1976*). Odlišení kostí pratura od skotu bylo provedeno s pomocí referenčních rozměrů uvedených ve studii *Degerbol – Fredskild* (*1970*). – *Tab. 3* The size of the auroch's bones (*Bos primigenius*). Aurochs' bones were measured in accordance with *von den Driesch's* criteria (*1976*). Distinguishing aurochs' bones from those of cattle was implemented using the reference dimensions provided in the study *Degerbol – Fredskild* (*1970*).

Anatomie	Rozměry	Druh a pohlaví
Patní kost (calcaneus)	GB = 50,1 mm	Pratur (samec)
Záprstní kost (metacarpus)	Bp = 82,1 mm, Dp = 48,4 mm	Pratur (samec)

Druhová skladba zjištěná v objektu 1 byla porovnána se složením zhruba 1 km vzdáleného objektu 3 v poloze Nové Dvory 2 (*Peške 1986*), který byl nejen přibližně stejně datovaný (LnK Ic), ale i podobně skromný na určitelné nálezy zvířecích kostí (*tab. 4*). Rozdíl mezi oběma objekty spočíval především v obsahu zbytků divoké fauny, kterých bylo v objektu 1 výrazně méně (8,4 %) než v objektu 3 (45,8 %). Objekt 1 byl také druhově chudší, nebyly v něm doloženy ani zbytky zajíce ani srnce a z hospodářských druhů byly nejčastěji prokazovány nálezy ovcí a koz. Oproti tomu, v objektu 3 převažovaly pozůstatky jelenovité zvěře a častěji se objevovaly zbytky skotu a prasete domácího než ovcí a koz. Porovnání obou objektů má význam z toho důvodu, že ukazuje, jak mohou závěry učiněné na základě studia osteologického materiálu pouze z jednoho objektu ovlivnit informace o lokalitě jako takové. Příkladem je vysoký podíl kostí lovených zvířat v objektu 3 (*Peške 1986*), který by mohl nasvědčovat tomu, že se neolitičtí zemědělci ve větší míře ještě věnovali lovu a živočišná produkce ještě nedosahovala takového významu. Tomu ale neodpovídají výsledky plynoucí ze studia nálezů z objektu 1, kde je podíl nálezů lovených druhů sice o něco vyšší, ale nevymyká se hodnotám, které jsou udávány pro další neolitická naleziště na území Čech z období LnK, kde podíl určených zbytků zvěře obvykle nepřekročí 10 % (např. *Kovačiková et al. 2012*) a hlavní zdroj obživy obyvatel představuje zemědělství.

Tab. 4 Procentuální zastoupení určených kostí a zubů (% NISP) v objektu 1 a 3. V souvislosti s objektem 3 byla ke kalkulaci využita data publikovaná *L. Peškem* (*1986*). Z přehledu druhů byla v případě uvedené studie vyjmuta kategorie „ovce/koza/srnec". – *Tab. 4* Percentages of identified specimens (% NISP) in objects 1 and 3. For calculating in connection with object 3 the data published by *L. Peške* (*1986*) were utilised. In regard to this case study the "sheep/goat/roe deer" category was excluded from the list of species.

Druh	Objekt 1 (% NISP)	Objekt 3 (% NISP)
Skot (Bos taurus)	16,9	30,2
Ovce/koza (Ovis/Capra)	56,3	14,6
Prase domácí (Sus domesticus)	1,4	5,2
Pratur (Bos primigenius)	2,8	–
Tur (Bos primigenius/ taurus)	16,9	4,2
Jelen lesní (Cervus elaphus)	2,8	17,7
Srnec obecný (Capreolus capreolus)	–	17,7
Prase divoké (Sus scrofa)	2,8	9,4
Zajíc polní (Lepus europaeus)	–	1,0
Celkem (NISP)	71 (100 %)	96 (100 %)

Prostorové rozložení nálezů v objektu 1

Sledovaný objekt 1 nemohl být prozkoumán kompletně. Jednak z toho důvodu, že jeho severní část byla v minulosti odtěžena při stavbě plynovodu, a jednak jeho jižní partie zůstala mimo současnou stavbou narušovanou plochu. V jižním konci východního profilu výkopu objekt nepokračoval. I přesto výzkumem odkrytá část dosahovala v délce 5 m, v šířce více než 2 m. Zvolena byla metodika šachovnicového odkryvu pomocí čtvercové sítě a mechanických vrstev po 10 cm a následně kompletní exkavace objektu. Po skrývce svrchních vrstev na úroveň sprašového podloží se výplň objektu jevila jako homogenní tmavě černohnědá a tři mírné, ale zřetelné laloky patrné až v nerovném dně objektu se na povrchu nijak neprojevily. Vzhledem k množství nálezů i k tomu, že půdorys objektu je nepravidelný a dno nerovně členité, se kloníme spíše k interpretaci typu objektu jako hliníku než typu stavební jámy patřící k nějaké zde neznámé obytné struktuře.

V nálezovém souboru objektu 1 převažuje keramika, počet zvířecích kostí není taktéž zanedba-

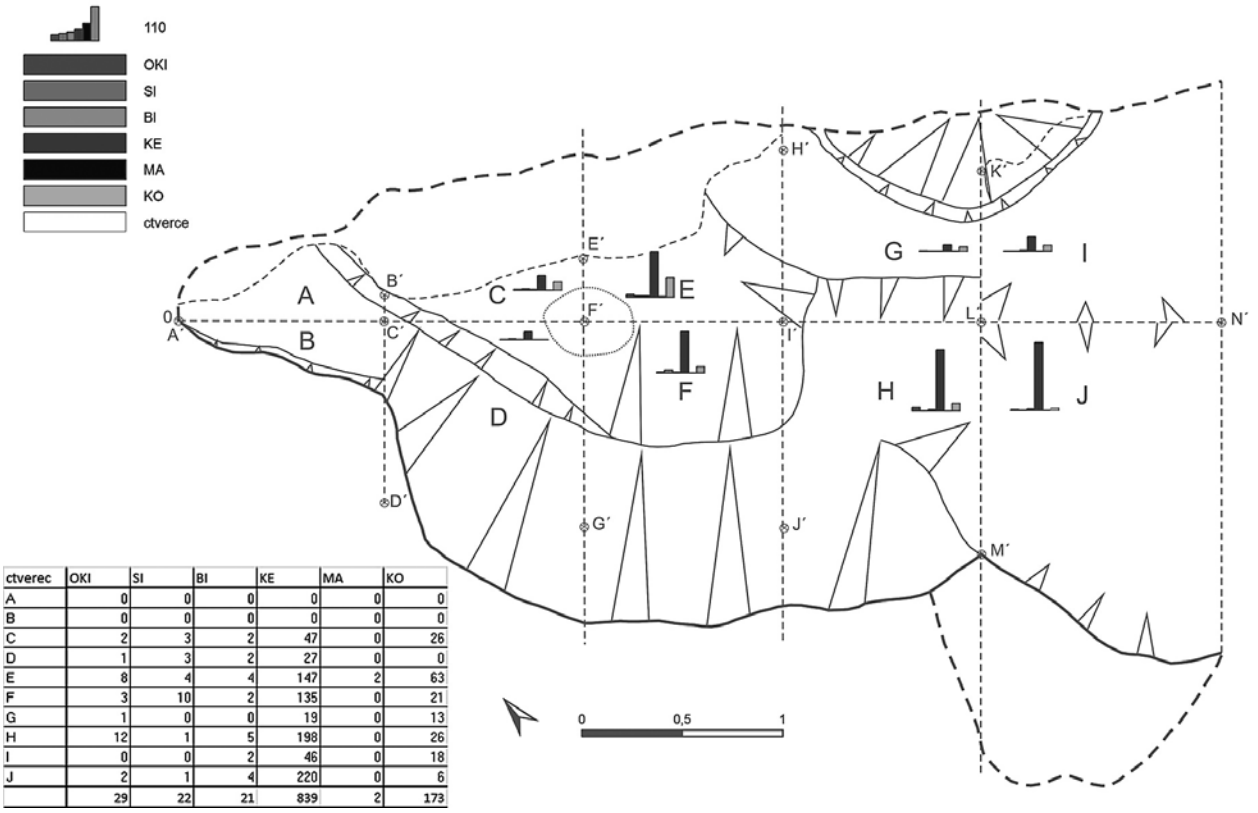

ctverec	OKI	SI	BI	KE	MA	KO
A	0	0	0	0	0	0
B	0	0	0	0	0	0
C	2	3	2	47	0	26
D	1	3	2	27	0	0
E	8	4	4	147	2	63
F	3	10	2	135	0	21
G	1	0	0	19	0	13
H	12	1	5	198	0	26
I	0	0	2	46	0	18
J	2	1	4	220	0	6
	29	22	21	839	2	173

Obr. 3 Prostorové a kvantitativní zastoupení jednotlivých kategorií nálezů v sektorech objektu 1. Ve všech sektorech převažuje keramika (KE) následovaná kostmi zvířat (KO). Množství dalších nálezů (BI – broušená industrie, SI – štípaná industrie, OKI – ostatní kamenná industrie, MA – mazanice) je uvedeno v tabulce. – *Fig. 3* Spatial and quantitative representation of the specific categories of findings in the individual sectors of object 1. Pottery (KE) prevails in all the sectors, closely followed by animal bones (KO). A number of other findings (BI – the polished-stone industry, SI – the chipped stone industry, OKI – the other stone industry, MA – daub) are shown in the table.

telný (*obr. 3*; *graf 1*). Do prostorových analýz jsme zahrnuli pouze ty nálezy, které byly svázány s konkrétními čtverci, a nikoliv ty, které pochází ze začištění. Naprosté minimum nálezů bylo vyzvednuto z vrstvy těsně nade dnem objektu, tj. z černohnědé, promíšené spraší (*Končelová – Burgert 2014*, obr. 2). Zde předpokládáme, že vznik vrstvy těsně následuje období po ukončení primární funkce hliníku. Ani další ukládání černohnědé výplně zřejmě nevznikalo s odstupem, ale v návaznosti a to vzhledem k její naprosté stejnorodosti. Současně s tím došlo k intenzivnímu ukládání sídlištního odpadu, který se nachází v hladině 10–30 cm od povrchu skrývky (*graf 1*). Charakter keramických nálezů, v podobě množství velkých fragmentů slepitelných v téměř celé tvary nádob, ukazuje spíše na záměrné odpadové hospodářství okolního sídliště. Tomu odpovídají i vysoké hodnoty tzv. S/W indexu (velikost/síla stěny, více viz *Květina – Končelová 2011*, 60–61), které značí intencionální skartaci alespoň části sídlištního odpadu (*Končelová – Burgert 2014*, 149). S těmito dřívějšími zjištěními dobře koresponduje homogenita osteologického souboru z hlediska minimálního zvětrání popsaná výše. Kontinuitu a zřejmě i krátkodobost mohou dokládat i poměrně četné slepky keramických jedinců (*Končelová – Burgert 2014*, obr. 4: 4, 9, 13, 15; obr. 7: 5; obr. 8: 65) jdoucí napříč mechanickými vrstvami i sektory. Větší množství nálezů se nacházelo i ve vrstvě 0–10 cm. Zcela bez nálezů jsou čtverce A a B, což vysvětlujeme tak, že v době fungování hliníku a okolního sídliště sklouzly nechtěné kusy „odpadu" přirozeně do vedlejších hlubších sektorů. Z hlediska vertikálního rozmístění nálezů nacházíme většinu nálezů v hladině 0–30 cm, těsně u dna pak jejich minimum.

Horizontální prostorový vzorec ukládání odpadu představují tři kumulace, které lze navázat na mírné, ale zřetelné prohlubně ve dně objektu. První je zachycen ve čtvercích C, D, E a F, druhý částečně ve čtverci G a I a poslední čtvercem H a I. Nálezy keramiky a kostí se koncentrují právě v těchto prostorech (*obr. 3*). Zvláštní, na povrchu zachycený shluk nálezů keramiky, zvířecích kostí a štípané industrie, rozpoznaný na pomezí čtverců C, D, E a F (vyznačený přerušovanou elipsou v *obr. 3*) se v barvě ani charakteru výplně nijak nelišil a pravděpodobně

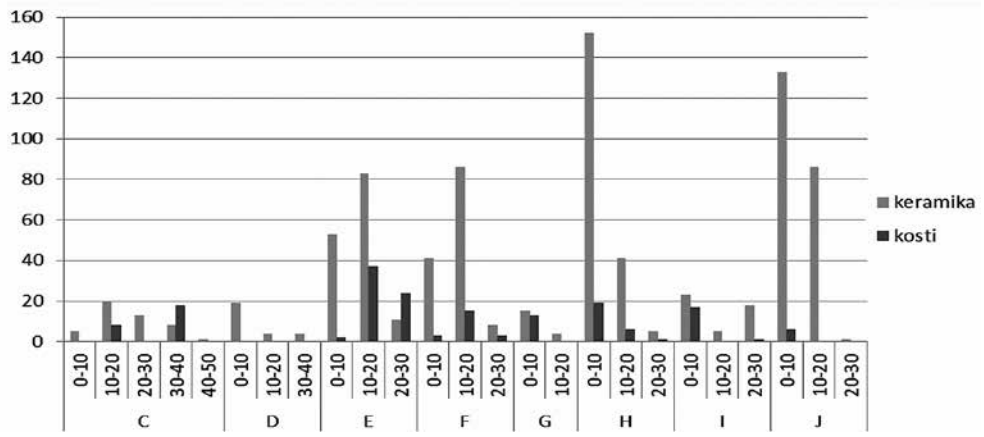

Graf 1 Kvantitativní zastoupení keramiky a zvířecích kostí v jednotlivých vrstvách a sektorech objektu 1. – *Graph 1* A quantitative representation of pottery and animal bones in the individual layers and sectors of object 1.

souvisí s blíže neurčeným jednorázovým procesem sídlištních aktivit. Z hlediska míry zvětrání můžeme v osteologickém souboru shledat mírné odlišnosti. V laloku C a E jsou kosti o něco lépe zachovalé než v prohlubni G a I, kde převažují zuby a stav kostí je o něco horší. Situace může tedy znovu ukazovat na odlišné jednorázové sídlištní události. Záchranný charakter výzkumu nedovolil odkrývání objektu a evidenci nálezů v menších sektorech tak, aby bylo možné detailněji vyhodnotit charakter zaplňování objektu a zacházení se sídlištním odpadem jako v případě objektu v Bylanech (*Květina – Končelová 2011*) či Libišanech (*Burgert 2014*, obr. 5).

Z hlediska rozměrových kategorií keramiky se většina zlomků pohybuje ve velikostním rozmezí 3–6 cm. Střepy větší než 10 cm se nejvíce koncentrovaly v sektorech s hlubším dnem (E, F, H, J), stejně jako zde nalézáme výrazně větší počet fragmentů. Téměř polovina keramických fragmentů se nacházela ve vzájemně sousedících sektorech H a J, což bez znalosti okolního prostoru lze jen stěží interpretovat. U fragmentů keramiky byl sledován i jejich tvar předem definovaný dvěma kategoriemi (mnohoúhelníkovitý a trojúhelníkovitý). V objektu 1 zcela převládá tvar první, který je chápán jako důsledek rozšlapání. Velmi podobně tomu bylo i v případě souboru z Kolína plochy I-7, kdy tři čtvrtiny zlomků keramiky měly mnohoúhelníkovitý tvar. Uvedené hodnoty se na základě těchto prvních zjištění jeví jako určité konstanty, které ale bude třeba ještě ověřit na dalších souborech.

Závěr

Z hlediska málo výrazného zvětrání a dobré zachovalosti kostí (stupeň 1–2) i charakteru keramiky (S/W indexu, abrazi[1] a typochronologie) z objektu 1 lze konstatovat, že tento materiál po vyčerpání své upotřebitelnosti dlouho na sídlišti neležel a nepodléhal mechanickým i klimatickým vlivům, ale byl pravděpodobně záměrně přesunut do již nefungujícího hliníku. Z toho můžeme usuzovat, že zatím nezachycené, ale předpokládané okolní sídliště problematiku hromadícího se odpadu řešilo jeho přesunem do už nevyužívaných jam. Homogenní charakter výplně objektu spolu s většími fragmenty, v některých případech slepitelnými a jdoucími napříč jak vertikálně, tak horizontálně, naznačují spíše krátkodobý způsob zaplnění objektu. Zastoupení zbytků zvířat v objektu 1 ukazuje, že základním zdrojem masa byla domestikovaná zvířata (74,6 %) oproti loveným druhům (8,4 %), což koresponduje s jinými soubory (např. *Kovačiková et al. 2012*). Porovnání druhového zastoupení s nedalekým objektem 3 ukazuje, že závěry učiněné na základě studia osteologického materiálu pouze z jednoho objektu mohou negativně ovlivnit informace o lokalitě jako takové.

Práce vznikla s podporou projektu „Stavební struktury, areály aktivit a organizace sídelního prostoru na mladoneolitických sídelních areálech (5000/4900–4500/4400 př. n. l.)“, č. 15–16963S, financovaného GA ČR.

[1] Převažující stupeň abraze 2 sice napovídá o průměrné otřelosti fragmentů keramiky, s tím je ale v přímém rozporu skutečnost velikosti zlomků a vysoká míra jejich spojitelnosti – slepitelnosti. Proto abrazi střepů nepovažujeme za výsledek jejich pohybu na sídlišti ve fázi skartace, ale za důsledek vlastností bahnitého materiálu a výpalu (*Končelová – Burgert 2014*, 149).

Summary

The same issue of the typological-chronological determination of the findings from object 1 had already been dealt with during another project (*Končelová – Burgert 2014*). This showed that this object is a relic of a pioneering agricultural settlement relatively dated at the cusp of Ib-c LBK phases. The analysis of the osteological assemblage from object 1, amounting to 196 findings, confirmed the presence of both farm and hunted animals. Based on the low level of weathering and the good condition of the preserved bones (stage 1–2) and the character of the pottery (i.e. S/W index, abrasion and typochronology) from object 1, it can be concluded that this material, after exhausting its useful life, was not dumped at the settlement nor was it exposed to mechanical and climatic impacts, but was probably deliberately moved into an already defunct clay pit. From this we can conclude that the as yet undetected, but expected surrounding settlements addressed the issue of the accumulation of refuse by transferring it to pits that were already abandoned. The homogeneous nature of the object's infill together with the bigger fragments, in some cases aggregable (refits) and both vertically and horizontally successive, suggests a somewhat short-term manner of filling the object. The species representation in object 1 points to the animal subsistence economy being based on predominance of domestic animals (74.6%) and a rather general (8.4%) representation of hunted species, which corresponds to other assemblages (e.g. *Kovačiková et al. 2012*). A comparison of the species representation with that of the close-by object 3 suggests that the conclusions reached based on the study of the osteological material from only a single object may negatively distort the information obtained from the actual site itself.

Literatura

Behrensmeyer, A. K. 1978: Taphonomic and ecologic information from bone weathering. Paleobiology 4, 150–162.

Braun, P. – Sokol, P. 1996: K neolitickému osídlení na katastru Litic, okr. Plzeň-město. Sborník Západočeského muzea v Plzni. Historie 13, 5–15.

Burgert, P. 2014: K vnitřní chronologii sídliště kultury s vypíchanou keramikou v Libišanech (okr. Pardubice). Archeologie východních Čech 4/2012, 5–54.

Degerbol, M. – Fredskild, B. 1970: The Urus (Bos primigenius Bojanus) and neolithic domesticated cattle (Bos taurus domesticus Linné) in Denmark. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Biologiske Skrifter. 17/1.

Driesch von den, A. 1976: A guide to the measurement of animal bones from archeological sites. Peabody museum bulletin 1. Harvard.

Ducos, P. 1968: Les origines des animaux domestiques en Palestine. Publications de l'Université de Bordeaux. Bordeaux.

Grant, A. 1982: The use of tooth wear as a guide to the age of domestic animals. In: B. Wilson – C. Grigson – S. Payne (eds.): Ageing and sexing animal bones from archeological sites. BAR British Series 109. Oxford, 91–108.

Gronenborn, D. – Petrasch, J. (eds.). 2010: Die neolithisierung Mitteleuropas – The spread of the neolithic to Central Europe. Mainz.

Helmer, D. – Vigne J. D. 2004: La gestion des cheptels de caprinés au Néolithique dans le midi de la France. In: P. Bodu – C. Konstantin (eds.): Approches fonctionnelles en Préhistoire (Actes 25e Congrès Préhistorique de France, Nanterre, 24–26 novembre 2000), 397–407.

Higham, C. F. W. 1967: Apendix. Stock Rearing as a Cultural Factor in Prehistoric Europe. Proceedings of the Prehistoric Society 33, 84–106.

Končelová, M. – Burgert, P. 2014: Jeden objekt jako nevšední výpověď o sídlišti nejstarších zemědělců. Archeologie východních Čech – Supplementum 1, 146–163.

Kovačiková, L. – Bréhard, S. – Šumberová, R. – Balasse, M. – Tresset, A. 2012: The new insights into the subsistence and early farming from neolithic settlements in Central Europe: the archaeozoological evidence from the Czech Republic. Archaeofauna 21, 71–97.

Květina, P. – Končelová, M. 2011: Sherds on the map: Intra-site GIS of a Neolithic site. Go Your Own Least Cost Path. Spatial technology and archaeological interpretation. In: J. W. H. Verhagen – A. G. Posluschny – A. Danielisova (eds.): Proceedings of the GIS session at EAA 2009, Riva del Garda. Oxford, 55–65.

Pavlů, I. 1965: Sídliště kultury s keramikou lineární v Krchlebech. Archeologické rozhledy 17, 161–176.

Pavlů, I. 2002: Neolitické komponenty na polykulturních lokalitách v mikroregionu Vrchlice a Klejnárky. In: I. Pavlů (ed.): Bylany – Varia 2. Praha, 45–116.

Pavlů, I. 2004a: The Origins of the Early Linear Pottery Culture in Bohemia. In: A. Lukes – M. Zvelebil (eds.): LBK Dialogues. Studies in the formation of the Linear Pottery Culture. BAR 1304. London, 83–90.

Pavlů, I. 2004b: Sídelní areál Křimice 1975. Sborník Západočeského muzea v Plzni. Historie. 17, 7–60.

Pavlů, I. 2005: Neolitizace střední Evropy. Archeologické rozhledy 57, 293–302.

Pavlů, I. 2010: Die früheste Bandkeramik in Böhmen und die regionalen Unterschiede. In: D. Gronenborn – J. Petrasch (eds.): Die neolithisierung Mitteleuropas – The spread of the neolithic to Central Europe. Mainz, 327–332.

Pavlů, I. – Metlička, M. 2013: Neolitický sídelní areál ve Vochově. Archeologické studijní materiály 21. Praha.

Pavlů, I. – Rulf, J. 1996a: Nejstarší zemědělci na Kutnohorsku a Čáslavsku. Archeologické rozhledy 48, 643–673, 725.

Pavlů, I. – Rulf, J. 1996b: Nejstarší zemědělské osídlení na Kolínsku. Práce Muzea v Kolíně 6, 121–169.

Pavlů, I. – Vokolek, V. 1992: Early Linear pottery culture in the East Bohemian region. – Kultura se starší lineární keramikou ve východočeské oblasti. Památky archeologické 83, 41–87.

Pavlů, I. – Vokolek, V. 1996: The neolithic settlement at Holohlavy (Hradec Králové). Památky archeologické 87, 5–60.

Pavlů, I. – Zápotocká, M. 1979: Současný stav a úkoly studia neolitu v Čechách. Památky archeologické 70, 281–318.

Pavúk, J. 1980: Ältere Linearkeramik in der Slowakei. Slovenská archeológia 28, 7–90.

Peške, L. 1986: Fauna. The results of osteological analyses. Theses on the neolithic site of Bylany. Památky archeologické 77, 404–406.

Stolz, D. – Stolzová, D. – Smolová, H. 2015: Neolitické lokality na Radotínském potoce zjištěné povrchovou prospekcí a drobnými záchrannými výzkumy. Archeologie ve středních Čechách 19, 89–114.

Williams, R. A. D. – Elliott J. C. 1989: Basic and applied dental biochemistry. Dental series. Churchill Livingstone, Edinburgh.

Zápotocká, M. 2009: Neolitické sídelní regiony v Čechách. Region Litoměřicko. Archeologické studijní materiály 18. Praha.
Zápotocká, M. 2011: Neolithische Siedlungsregionen in Böhmen: Südböhmen. In: M. Chytráček – H. Gruber – J. Michálek – R. Sandner – K. Schmotz: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen/Oberösterreich. 20. Treffen. Rahden/Westf, 113–128.

Mgr. Markéta Končelová, Ph.D.
Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
E-mail: koncelova@arup.cas.cz

Mgr. Lenka Kovačiková, Ph.D.
Jihočeská univerzita, Přírodovědecká fakulta
E-mail: lenka.kovacikova@gmail.com

Konzervace a analýza prvkového složení záušnice a korálku z Chotýše, okr. Kolín

Conservation and analysis of element composition of spiral shaped temple ring and glass bead from Chotýš, Kolín district

Romana Kozáková – Martin Fořt – Zuzana Zlámalová Cílová

Abstrakt
Tento příspěvek přímo navazuje na text Z. Beneše a V. Čisťakové v tomto sborníku o výzkumu objektů z pozdní doby halštatské v Chotýši, okr. Kolín. Zaměřuje se však na dva artefakty z objektu 6 – spirálovitou záušnici a tmavomodrý skleněný korálek – a věnuje se způsobům jejich čištění, materiálové analýze a konzervaci.

Abstract
This contribution refers to an article of Z. Beneš and V. Čisťakova in this proceeding about features of Late Hallstatt Period in municipality Chotýš, district of Kolín. It aims to only two artefacts found in feature 6 – bronze temple ring and dark-blue glass bead – and adress to ways of cleaning, material analysis and conservation of them.

Klíčová slova: pozdní doba halštatská – bronzová záušnice – skleněný korálek – konzervace – metalografie – chemické složení
Key words: Late Hallstatt Period – temple ring – glass bead – conservation – metallography – chemical composition

Spirálová záušnice

Popis předmětu

Zkoumaná záušnice (*obr. 1* a *2*) je vyrobena z plné tyčinky s kruhovým průřezem o poloměru 4,9 až 5,3 mm. Na jednom konci se tyčinka mírně zužuje, na druhém je zakončena oblým knoflíkovým uzávěrem rozšířeným na průměr 6,7 mm. Zákrut záušnice je vysoký 18 mm a průměr jejího průvleku je 8 mm. Tyčinka, kterou je záušnice tvořena, má celkovou délku 55 mm, v nejužším místě měří 18 mm a v nejširším 22 mm.

Bronzová tyčinka je zdobena technikou plátování, při níž byl na povrch předmětu vbit velmi jemný plech ze slitiny zlata a stříbra. Z provedeného mikro-

Obr. 1 Stav záušnice před očištěním. – *Fig. 1* Condition of hair-spiral before cleaning.

Obr. 2 Stav záušnice po očištění. – *Fig. 2* Condition of hair-spiral after clearing.

skopického průzkumu byla vyvozena pravděpodobná technologie výroby. Předpokládá se zhotovování ze dvou předpřipravených polotovarů, které byly dále spojovány za studena. Připravený plech ze slitiny zlata a stříbra měl pravděpodobně tvar otevřené mírně kónické trubičky, na jedné straně s malými příčnými zástřihy. Ty sloužily k viditelnému slícování obou konců plechu. Tento polotovar se přiložil k základní rovné bronzové tyčince a hladký konec byl přichycen pomocí záseků do povrchu. Poté se plech postupně stáčel a po jednotlivých nastřižených dílech zatepával tak, aby lícoval s již přichyceným koncem plechu. Případný přebytečný materiál mohl být posléze odstraněn odseknutím, případně opilováním. Zástřihy plechu i provedené záseky jsou patrné na snímku (*obr. 3*). Ze způsobu vbíjení plechu a tvaru záseků, které jsou směrem k nejužší části průvleku zhuštěné a částečně deformované, lze usoudit, že zlatostříbrným plechem byla tyčinka zdobena v rovném tvaru a teprve na závěr byla stočena. Zdobení se zachovalo ve velmi malém rozsahu a to v místě průvleku a u začátku knoflíkového uzávěru. Je však pravděpodobné, že byl plátován celý povrch záušnice a to včetně mírně zúženého konce zákrutu. U obdobných záušnic je na tomto místě předpokládáno připojení ozdobné hlavice. V případě záušnice z Chotýše je však zúžený konec hladce zakončen a i přes ztrátu plátování se zde nacházejí zbytky shodné s místy s evidentně odpadlým plechem (*obr. 4*), tudíž je pravděpodobné, že v tomto případě zakončovací hlavice součástí záušnice nebyla.

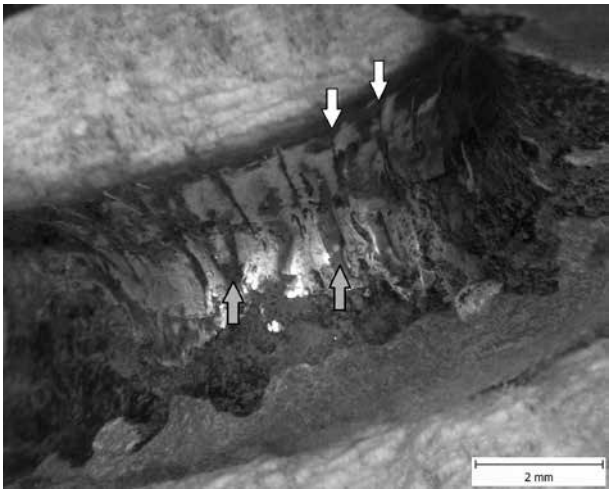

Obr. 3 Detail fragmentárně zachovaného plátování s viditelnými zástřihy (bílá šipka) i záseky (šedá šipka); (snímek z OM). – *Fig. 3* Detail of partly preserved lapping with visible trims (white arrow) and cuts (grey arrow); (OM picture).

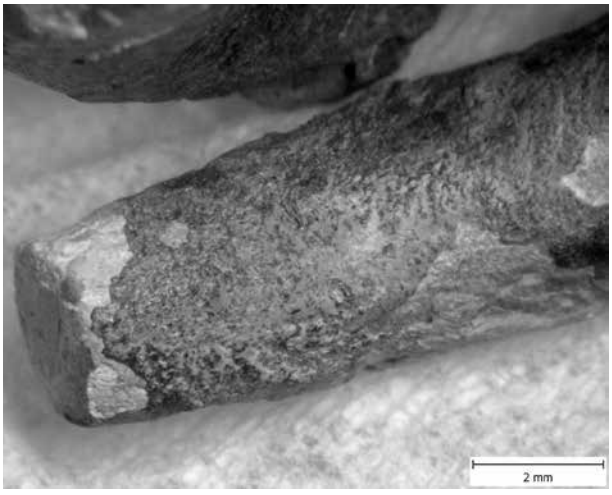

Obr. 4 Detail zúženého konce tyčinky bez stop po uchycení hlavice (snímek z OM). – *Fig. 4* Detail of tapered termination of the bronze cane without marks of decorative head fastening (OM picture).

Konzervace

Předmět byl pro účely studia předběžně mechanicky očištěn. Ve stavu před zásahem byla záušnice pokryta zbytky zeminy a korozními produkty, které znemožňovaly určit míru zachování zdobení ani jeho přesnou technologii výroby. Nejprve byl stav předmětu digitálně zdokumentován fotoaparátem s makroobjektivem a následně i pod optickým mikroskopem. Poté byl povrch jemně očištěn pomocí skalpelu a ultrazvukové jehly. Veškeré práce probíhaly pod mikroskopem, aby se zabránilo jakýmkoliv ztrátám či poškození zdobení. V další fázi bude přikročeno k desalinaci, stabilizaci a závěrečné konzervaci předmětu.

Chemické složení

Prvkové složení bylo zkoumáno dvěma metodami. Pro primární materiálové rozlišení byl použit ruční XRF spektrometr Delta Professional. Měření proběhlo v módu speciálně navrženém pro měření složení kovů s měřícími časy stanovenými na 30 s pro těžké prvky a 90 s pro lehčí prvky periodické tabulky. Tímto přístrojem byl jednoznačně potvrzen cínový bronz jako základní materiál tyčinky. V místech zachovalého zdobení byl naměřen vysoký podíl stříbra a zlata, jejichž vzájemný poměr výrazně kolísal. Byl použit nejmenší kolimátor o průměru 3 mm, který ale i přesto zasahoval vždy i mimo zaměřený fragment ozdobného plechu.

K přesnějšímu určení chemického složení kovu záušnice a její povrchové úpravy byl následně použit elektronový rastrovací mikroskop TESCAN VEGA 3 s EDS analyzátorem Oxford Instruments INCA 350. K pořízení fotografií byl použit elektronový rastro-

vací mikroskop TESCAN VEGA 3. Analýzu provedla Ing. Šárka Msallamová na Ústavu korozního inženýrství VŠCHT Praha.

Z výsledků chemické analýzy vyplývá, že záušnice je vyrobena z bronzu s přibližným obsahem cínu kolem 5 % (viz *tab. 1* – VZ1). Výsledek analýzy je částečně zkreslen korozními produkty bronzu na povrchu. Obsah cínu v kovovém jádru může být vyšší a to i o jednotky procent. Prvky Cl, P a S, které byly rovněž stanoveny pomocí elektronové rastrovací mikroskopie, tvoří součást korozních produktů (viz *tab. 1* – VZ1). Jde pravděpodobně o fosforečnany a bazické sírany a chloridy měďnaté. K určení přesného složení korozních produktů by bylo nutné použít rentgenovou difrakční analýzu.

Záušnice je plátována. Plátování, které bylo použito k výzdobě, odpovídá slitině s obsahem zlata Au = 14 %, stříbra Ag = 66 % a mědi Cu = 20 % (viz *tab. 1* – VZ2). Chemické složení slitiny bylo stanoveno na lomové ploše a analýza v tomto případě není ovlivněna korozními produkty. Nízkému obsahu zlata ve slitině odpovídá výsledná stříbrná barevnost výzdoby.

Při pozorování pod elektronovým mikroskopem byla dobře patrná degradace stříbrné slitiny po hranicích zrn, která má interkrystalický charakter. Z toho plyne, že zbytky plátování na povrchu bronzové záušnice jsou velmi křehké a náchylné k dalšímu rozpadu.

Na snímku (*obr. 5*) je patrná poškozená vrstva plátování se zbytky prolamování slitiny stříbra pomocí záseků, které sloužily k přichycení plechu.

Tab. 1 Chemické složení kovů (v hm. %). – *Tab. 1* Chemical composition of metal – measured by the SEM/EDS (wt. %).

měřené místo	Cu	Sn	S	P	Cl	Ag	Au
VZ1	92,39	4,30	1,46	0,87	0,99	–	–
VZ2	19,71	–	–	–	–	65,82	14,48

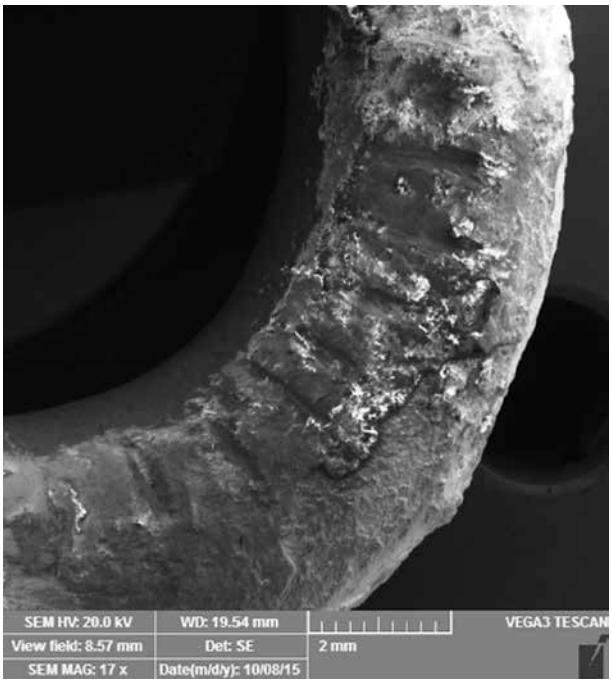

Obr. 5 Detail poškozeného plátování bronzové záušnice s viditelnými záseky a vrstvami korozních produktů (snímek ze SEM). – *Fig. 5* Detail of damaged hair-spiral loping with virble cut marks and layers of corrosive products (SEM picture).

Skleněný korálek

Popis

Drobný čočkovitý korálek (*Venclová 1990*) z průsvitného modrého skla byl s největší pravděpodobností vyroben technikou navíjení na tyčinku. Má pravidelný kruhový tvar o průměru 11 mm se stejnoměrným průvlekem o průměru 5 mm (*obr. 6* a *7* – před a po očištění). Výška korálku je 5 mm. Pozorováním pomocí optického mikroskopu bylo zjištěno, že jde o korálek z poměrně dobře protaveného skla, bez přítomnosti neprotavenin, ovšem s velkým množstvím drobných bublinek (*obr. 8*). Vlivem dlouhodobého uložení v půdě se na povrchu korálku nachází tenká souvislá korozní vrstva. Korálek byl nalezen rozlomený na dvě poloviny s několika volnými úštěpky. Kolem lomů je hmota skla značně popraskaná a hrozí její další rozpadávání.

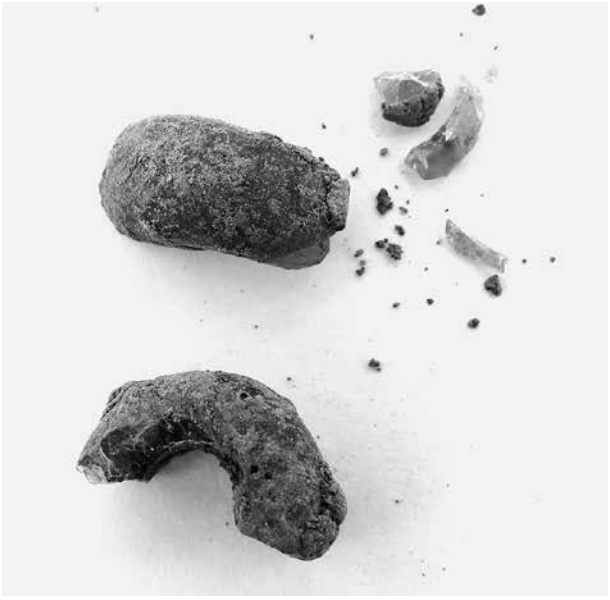

Obr. 6 Stav korálku před očištěním. – *Fig. 6* Condition of glass bead before cleaning.

Obr. 7 Stav korálku po konzervaci. – *Fig. 7* Condition of glass bead after conservation.

Obr. 8 Detail lomu s viditelnou bublinatou strukturou skla (snímek z optického mikroskopu). – *Fig. 8* Detail of fracture with visible bubble-like structure of glass (OM picture).

Konzervace

Po provedení fotodokumentace stavu před zásahem byl korálek nejprve očištěn od nánosů zeminy pomocí vatových tyčinek namočených v ethanolu, popř. skalpelem v těžko přístupných místech lomů. Poté byl odmaštěn pomocí acetonu. Z takto očištěného skla byl odebrán vzorek pro provedení práškové RTG fluorescenční analýzy. Korálek byl následně zkonsolidován pomocí akrylátové pryskyřice Paraloid B72 (cca 10% roztok v toluenu) z důvodu značného rozpraskání skla, které se dále drolilo na drobné úlomky. Penetrace konsolidantu byla provedena po nahřátí korálku na teplotu cca 40 °C ponorem do roztoku. Po vyjmutí byl korálek kontrolovaně sušen. Nejprve by vložen do uzavřeného obalu, aby se zabránilo rychlému odtěkání rozpouštědla, které může zapříčinit vyvzlínání konsolidantu zpět k povrchu a posléze dosušen volně na vzduchu. Po dokonalém zatuhnutí byl korálek slepen pomocí stejné pryskyřice (cca 35% roztok v toluenu) a uložen do inertního obalu.

Chemické složení

Chemické složení skla bylo měřeno pomocí RTG fluorescenční analýzy, konkrétně byl použit sekvenční vlnově disperzní spektrometr AXIOS a data byla vyhodnocena v programu OMNIAN. Měření bylo provedeno Ing. Zuzanou Zlámalovou Cílovou na Ústavu skla a keramiky VŠCHT Praha.

Na základě výsledků měření lze konstatovat, že sklo korálku lze označit jako sodno-vápenaté. Historická sodná skla se dělí podle suroviny vnášející do skla Na_2O na popelová (jako surovina použit popel přímořských či pouštních rostlin) a natronová (Na_2O vneseno minerálem natronem). Je zajímavé, že obě suroviny nebyly používány současně (např. lokálně odlišené). Poměrně náhle došlo ke změně surovinového složení prakticky ve všech výrobních lokalitách s výjimkou některých východních oblastí. Odborné práce (např. *Brill 1999*, *Wedepohl 2003*, *Tite a kol. 2005*) se shodují v názoru, že k přechodu na natronové zdroje došlo během 1. pol. 1. tisíciletí př. n. l., na začátku tisíciletí v Levantu a v Egyptě, posléze pak v západním světě. *Hartmann* (*1997*) zpřesňuje předěl pro západoevropské prostředí přibližně do roku 800 př. n. l.

Na základě obsahu oxidu draselného K_2O a hořečnatého MgO lze sklo zařadit k jedné či druhé skupině. Hranicí pro rozlišení těchto skupin je hodnota uvedených oxidů cca 1,5 hm. %. Pro skla natronová je za typický považován obsah K_2O do 1,1 hm. % a zároveň MgO pod 1 hm. %. U studovaného korálku z Chotýše jsou tyto hodnoty cca 0,4 hm. % a jde tedy jednoznačně o sklo natronového typu. V literatuře (*Purowski 2014*) je popisováno ještě další dělení hodnoceného souboru podle zastoupení těchto dvou oxidů a to na skla LMMK (Low Magnesium and Medium Potassium Glass) a typ LMG (Low Magnesium and Low Potassium Glass). Pro skla skupiny LMMK je charakteristický obsah MgO 0,5–1 hm. % a K_2O většinou nad 1,5 hm. %, zatímco skla LMG

Tab. 2 Chemické složení korálku – výsledky měření metodou XRF; [hm. %]. – *Tab. 2* Chemical composition of glass bead – measured by the XRF spectrometry (wt. %).

Na_2O	MgO	Al_2O_3	SiO_2	K_2O
17,2	0,42	1,80	72,1	0,39
CaO	**Fe_2O_3**	**SO_3**	**Cl**	**CuO**
4,87	0,80	0,28	1,32	0,47

Tab. 3 Chemické složení korálku – výsledky měření metodou XRF; [ppm]. – *Tab. 3* Chemical composition of glass bead – measured by the XRF spectrometry (ppm).

P_2O5	TiO_2	MnO	CoO	ZnO	SrO	BaO
710	660	130	400	410	340	280

vykazují obsah MgO nižší než 0,6 hm. % a K_2O pod 0,5 hm. %. Do skupiny typ LMG lze zařadit studovaný modrý korálek.

Podle *T. Purowského* (*2012*) se do skupiny skel typu LMMK řadí průsvitné korálky modré barvy (někdy žlutě dekorované); tento typ je známý z jihozápadní oblasti Polska a datován je do HaC až začátku HaD. Autoři se dále domnívají, že tento typ skel (LMMK) byl pravděpodobně vyráběn v Evropě v období HaC. Typ skla LMG byl u studovaných vzorků popsán hlavně pro období Ha D, čemuž odpovídá i zařazení našeho korálku. I N. Venclová zmiňuje častý a chronologicky méně citlivý výskyt tohoto typu korálku pro HD (*Venclová a kol. 2009*, 386).

Modrá barva souvisí s obsahem oxidu měďnatého (0,47 hm. %) a kobaltnatého (400 ppm). Výslednou barvu mohl ovlivnit i nalezený oxid železitý (Fe_2O_3), který byl pravděpodobně vnesen společně se zdrojem SiO_2. Pro barvení do modrých a zelenomodrých odstínů se využívá Cu_2+, přičemž je požadována oxidační atmosféra. Přídavkem kobaltu v oxidačním stavu Co_2+ (CoO) opět v kombinaci s oxidační atmosférou se dosahuje více modrého tónu zbarvení. Obě barvicí složky jsou známy již ze starověkého sklářství a v období halštatu i po celou následnou dobu laténskou se vyskytují zásadně v kombinaci, nikoliv samostatně (*Venclová a kol. 2009*).

Summary

The spiral shaped temple ring was made from the bronze stick with round shape cross section. The whole temple ring was plated with alloy of silver and gold. The surface decoration was badly damaged, so there are just several parts with the original plate. The embossed plate was chased to the bronze core with the small cuts on the surface. The typical decoration of the spiral shape temple rings is conical ending, that is usually missing. In the case of the temple ring from Chotýš there were no traces of the conical or other ending. The chemical analyse proved the alloy of gold and silver, that was used for the surface decoration. The chemical analyze of the blue glass bead was made by X-ray fluorescence method. The glass bead was made by the winding of the glass mass on the bronze wire. The bead was made from natron glass.

Literatura

Brill, R. H. 1999: Chemical analyses of early glasses 1. Corning.

Hartman, G. et al. 1997: Chemistry and Technology of Prehistoric Glass from Lower Saxony and Hesse. Journal of Archaeological Science 24, 547–559.

Purowski, T. – Dzierżanowski, P. – Bulska, E. – Wagner, B. – Nowak, A. 2012: A Study of Glass Beads from the Hallstatt C–D from Southwestern Poland: implications for glass technology and provenance. Archaeometry 54, 144–166.

Purowski, T. – Wagner, B. – Bulska, E. – Syta, O. – Dzierżanowski, P. 2014: Glassy faience from the Hallstatt C period in Poland. A chemico-physical study. Journal of Archaeological Science 50, 288–304.

Venclová, N. 1990: Prehistoric glass in Bohemia. Praha.

Venclová, N. – Hulínský, V. – Frána J. – Fikrle, M. 2009: Němčice a zpracování skla v laténské Evropě. Archeologické rozhledy 61, 386–426.

Tite, M. S. – Hatton, G. D. – Shortland, A. J. – Maniatis, Y. – Kavoussanaki, D. – Panagiotaki, M. 2005: Raw materials used to produce Aegean Bronze Age glass and related vitreous materials. Annales du 16e Congres de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre e London 2003, 10–13.

Wedepohl, K. H. 2003: Glas in Antike und Mittelalter. Geschichte eines Werkstoffs. Stuttgart.

Mgr. Romana Kozáková
Národní muzeum Praha
romana_kozakova@nm.cz

Martin Fořt, DiS.
Národní muzeum Praha
martin_fort@nm.cz

Ing. Zuzana Zlámalová Cílová, Ph.D.
Vysoká škola chemicko-technologická,
Fakulta chemické technologie
zuzana.zlamalova.cilova@vscht.cz

Nové nálezy kamenné industrie z východní části Českomoravské vrchoviny

New finds of stone industry from east part of Czech-Moravian Highlands

Martin Kuča – Jitka Kučová

Abstrakt
Českomoravská vrchovina s průměrnou nadmořskou výškou okolo 500 m n. m. nepatří ke starým sídelním oblastem. Vyplývá to z místních přírodních podmínek a preference pravěkých populací, které vyhledávaly pro osídlení příhodnější terén u středních a dolních partií vodních toků i úrodnější půdu. Proto jakákoli přítomnost archeologických památek starších než ze středověku právem poutá větší pozornost a je pro mapování aktivit pravěkého člověka v širším kontextu o to cennější. Vzhledem k charakteru prostředí jde především o kamennou industrii. Tématem příspěvku je dosud nepublikovaný soubor kamenné industrie, ve kterém vyniká silicitová sekera z Dolní Libochové.

Abstract
The Czech-Moravian Highlands have an average altitude of 500 meters above the sea level and do not belong to the ancient residential areas. This is possible by the nearby natural conditions and preference of prehistoric populations for the search for settlements more convenient to landscapes in middle and lower parts of local watercourses and fertile soils. Thus, any presence of archaeological monuments older than Middle Age monuments rightly draws our further attention. Mapping the activities of prehistoric man in the wider context is hencefore even more valuable. Due to the character of environment this site is specialized in the stone industry. This paper brings information about unpublished collection of works on the stone industry where the most significant factors include silicate axe from the Dolní Libochová.

Klíčová slova: Českomoravská vrchovina – kamenná industrie – silicitová sekera – povrchová prospekce
Key words: Czech-Moravian Highlands – lithics – silicite axe – surface survey

Úvod

V roce 2004 byla do Muzea Vysočiny Třebíč zakoupena část mineralogické sbírky Aloise Křena (přírůstkové číslo 32/2004), která obsahovala v menší míře i archeologické nálezy, zejména štípanou kamennou industrii pravěkého stáří. Právě tento dosud nepublikovaný soubor kamenných artefaktů z východní části Českomoravské vrchoviny je předmětem příspěvku.

Přírodní podmínky východní části Českomoravské vrchoviny

Z geomorfologického členění náleží území, odkud pochází nálezy z Křenovy sbírky, do Česko-moravské soustavy České vysočiny, konkrétně podsoustavy Českomoravské vrchoviny. Blíže spadá region do rozlehlé Křižanovské vrchoviny, a to jejího podcelku Bítešské vrchoviny, která se vyznačuje plochým reliéfem s nadmořskou výškou okolo 517 m n. m. V západní části je její plochý povrch prořezaný hlubokým údolím řeky Oslavy a jejích přítoků (těmi nejvýznamnějšími jsou Bohdalovský potok, Balinka, Babačka a Mastník), na povrchu plošin a na svazích vystupují skaliska a skupiny izolovaných balvanů (*Čech – Šumpich – Zabloudil et al. 2002*, 332).

Zájmová oblast je tvořena strážeckým moldanubikem, převažují zde horniny pestré skupiny, z nichž nejrozšířenější jsou sillimaniticko-biotitické pararuly. Tato geologická jednotka se vyznačuje vyšším zastoupením těles amfibolitů a serpentinitů, zejména

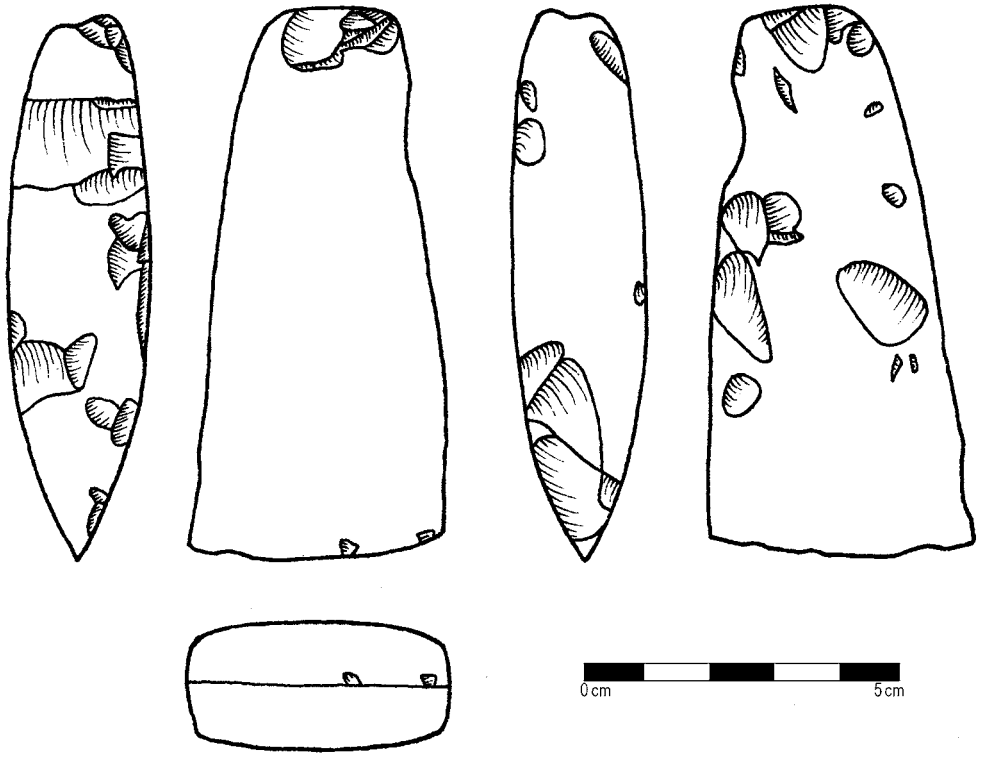

Obr. 1 Silicitová sekera z Dolní Libochové. Kresba D. Válek. – *Fig. 1* Silicite axe from Dolní Libochová. Drawing by D. Válek.

ve východní části. V okolí Dolních a Horních Borů jsou tělesa tvořena granulity se serpentinity, amfibo-ly a erlány, severovýchodně od sousedního třebíčského masivu je velké těleso leukokratních ortorul (*Čech – Šumpich – Zabloudil et al. 2002*, 329). Převažujícím půdním typem jsou kambizemě různých subtypů a variet, poměrně rozšířené jsou i hydromorfní typy půd, jmenovitě zejména pseudogleje (*Čech – Šumpich – Zabloudil et al. 2002*, 335).

Zatímco východní část patří do mírně teplé klimatické oblasti, menší pruh u Velkého Meziříčí lze z klimatického hlediska označit jako oblast chladnou (*Čech – Šumpich – Zabloudil et al. 2002*, 332). V lesní vegetaci potencionálně převažují druhově chudé acidofilní bikové bučiny, na minerálně bohatších podkladech květnatá bučina s kyčelnicí devítilistou a objevuje se i biková a/nebo jedlová doubrava (*Čech – Šumpich – Zabloudil et al. 2002*, 336).

Kamenná industrie ze sbírky Aloise Křena

Alois Křen (1878–1960) působil v průběhu svého života jako učitel na různých školách Velkomeziříčska – v Pavlínově, Křižanově, Nové Vsi i v samotném Velkém Meziříčí. Byl nadšeným sběratelem nerostů, zasloužil se o objevení mnoha mineralogických lokalit a nových nerostů. Svůj badatelský zájem soustředil hlavně na Velkomeziříčsko, sběratelské výpravy podnikal také na Novoměstsko, Tišnovsko, Třebíčsko či Jihlavsko (*Staněk 1995*, 271[1]). Pravěké artefakty, jež byly součástí jeho sbírky, pravděpodobně nalezl právě při svých cestách, některé snad mohl získat směnou se svými kolegy. Tak jak tomu u starších nálezů často bývá, k souboru bohužel neexistuje průvodní dokumentace. Velmi omezené jsou informace o vlastní lokalitě, ta je většinou uvedena pouze obecně katastrem obce, v několika případech není lokalizace jistá vůbec. Tato skutečnost snižuje výpovědní hodnotu získané kolekce.

Bezesporu nejzajímavějším artefaktem archeologické části Křenovy sbírky je exemplář kompletní silicitové sekery (*obr. 1*, *2*). Jako lokalita jejího získání je uveden katastr obce Dolní Libochová, jež leží přibližně 5, 5 km od Křižanova v okrese Žďár nad Sázavou.

Podle typologie *M. Zápotockého* (*2012*) jde o sekeru, jež má v nárysu stěny mírně až středně trapézovité, bočnice oboustranně konvexní, týl se zaoblenými hranami, ostří obloukovité nízké. V bokorysu jsou

[1] V odborné mineralogické literatuře je autor uváděn jako Josta.

Obr. 2 Silicitová sekera z Dolní Libochové. Foto D. Válek. – *Fig. 2* Silicite axe from Dolní Libochová. Photo by D. Válek.

stěny paralelní, k ostří a týlu obloukovitě sbíhavé, týl plochý, ostří symetrické tenké a hrana ostří ostrá. Profil sekery lze označit jako variantu 22b. Rozměry sekery jsou následující: délka – 85 mm, šířka v týlu – 17 mm, šířka v ostří – 41 mm, maximální tloušťka – 19 mm, tloušťka v týlu – 12 mm. Magnetická susceptibilita činí 0,009 × 10^{-3} SI jednotek, váha artefaktu je 209 g. Pro výrobu nástroje byl použit silicit glacigenních sedimentů.

Kromě silicitové sekery zahrnuje sbírka i soubor štípané kamenné industrie z katastru osmi obcí, jež jsou situovány v jižní polovině bývalého okresu Žďár nad Sázavou (*obr. 3*).

KATASTR: Křižanov
LOKALIZACE 1: Bojanov, bez bližší lokalizace
– úštěp z rohovce typu KL II, šedavý, se zbytkem šedé kůry, nepatinovaný, d. 25 mm, š. 19 mm, tl. 10 mm
LOKALIZACE 2: Bojanov, „pole u borovinky k Dolní Libochové“
– kus suroviny (pseudoartefakt?), částečně patinovaná křemičitá zvětralina hadců oranžové barvy; d. 25 mm, š. 20 mm, tl. 8 mm

KATASTR: Dolní Libochová
LOKALIZACE: Dolní Libochová, bez bližších údajů
– úštěp ze SGS, d. 49 mm, š. 32 mm, tl. 6 mm
– drasadlo s vkleslou retuší z moravského jurského rohovce, d. 27 mm, š. 26 mm, tl. 8 mm (*obr. 3*: 5)
– krátké zlomené škrabadlo z mírně přepáleného rohovce typu KL, d. 11 mm, š. 14 mm, tl. 3 mm (*obr. 3*: 1)
– spodní část úštěpu ze SGS, d. 10 mm, š. 14 mm, tl. 3 mm
– mesiální část čepele z červenohnědého radiolaritu, d. 23 mm, š. 20 mm, tl. 3 mm
– zbytek jádra (?) z rohovce typu Stránská skála (?), d. 26 mm, š. 24 mm, tl. 15 mm

KATASTR: Bory
LOKALIZACE: Horní Bory, bez bližších údajů
– jehlancovité jádro z rohovce typu KL II, šedavé, jednopodstavové čepelové, bez kůry, nepatinované, d. 27 mm, š. 27 mm, v. 19 mm

KATASTR: Kundratice
LOKALIZACE: Kundratice, bez bližších údajů
– větší úštěp z rohovce typu KL II (?), šedohnědý, zřetelný bulbus, bez kůry, nepatinovaný, d. 46 mm, š. 31 mm, v. 10 mm

KATASTR: Strážek
LOKALIZACE 1: Meziboří, bez bližších údajů
– čepel, ulomená špička, rohovec typu KL II, d. 28 mm, š. 14 mm, tl. 3 mm
– čepel, ulomená spodní část, rohovec typu KL, d. 32 mm, š. 10 mm, tl. 3 mm
– drasadlo trojúhelného tvaru, surovina neurčena, d. 32 mm, š. 34 mm, tl. 8 mm (*obr. 3*: 6)
– úštěp ze SGS, d. 32 mm, š. 15 mm, tl. 6 mm
– úštěp, moravský jurský rohovec, d. 18 mm, š. 11 mm, tl. 9 mm
LOKALIZACE 2: Borky, bez bližších údajů
– načaté jádro z radiolaritu (?), zelené, hnědá lesklá kůra (asi 75 % povrchu), nepatinovaný, d. 45 mm, š. 38 mm, v. 32 mm

KATASTR: Velké Meziříčí
LOKALIZACE: Velké Meziříčí, bez bližších údajů
– klínové rydlo z neurčené suroviny, krémová patina, bez kůry, d. 48 mm, š. 23 mm, v. 8 mm (*obr. 3*: 10)

KATASTR: Vídeň
LOKALIZACE: Vídeň, bez bližších údajů
– úštěp z rohovce typu KL II, šedohnědý, se zbytkem kůry, nepatinovaný, d. 36 mm, š. 31 mm, v. 10 mm
– úštěp z rohovce typu KL I, šedomodrý, zřetelný bulbus, bez kůry, nepatinovaný, d. 29 mm, š. 24 mm, v. 9 mm
– větší úštěp z valounu rohovce typu KL I, černá kůra (asi 50 % povrchu), nepatinovaný, d. 50 mm, š. 41 mm, v. 21 mm
– hřebenová čepel z rohovce typu KL II, šedavá, částečně hnědavá kůra, zřetelný bulbus, nepatinovaná, d. 36 mm, š. 18 mm, v. 7 mm

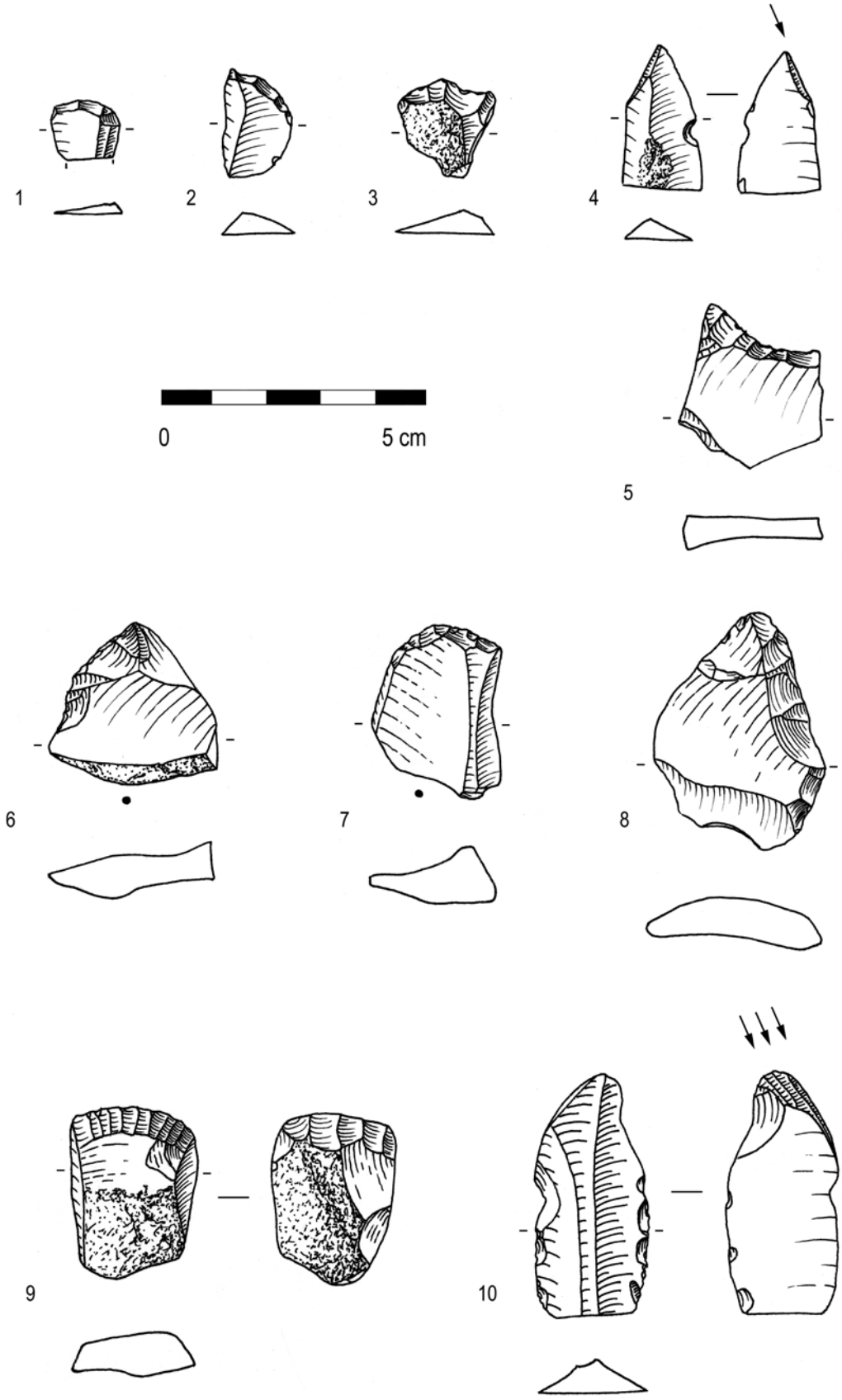

Obr. 3 Výběr štípané kamenné industrie ze sbírky Aloise Křena. Kresba J. Kučová. – *Fig. 3* Selected chipped stone industry from the collection of Alois Křen. Drawing by J. Kučová.

KATASTR: Nová Ves
LOKALIZACE: Nová Ves, bez bližší lokalizace (pravděpodobně se jedná o katastr obce ze stejného regionu jako ostatní pravěké nálezy Křenové sbírky, soubor byl uložen společně s nálezy z Dolní Libochové a Moravských Janovic. Na Žďársku je ještě Nová Ves u Nového Města na Moravě, nelze ani vyloučit, že se jedná o Novou Ves u Oslavan na Brněnsku)
– dlouhá čepel ze SGS se zlomenými konci, šedavá, bez kůry, nepatinovaná, d. 57 mm, š. 18 mm, v. 6 mm
– drasadlovitý hrotitý nástroj, SGS(?), d. 44 mm, š. 34 mm, tl. 13 mm (*obr. 3*: 8)
– úštěp s místní retuší, rohovec typu KL I, d. 42 mm, š. 35 mm, tl. 15 mm
– úštěp s kůrou; křídový spongiový rohovec, d. 40 mm, š. 27 mm, tl. 3 mm
– kruhová úseč s retuší; patinovaný; surovina neurčena; d. 20 mm, š. 14 mm, tl. 5 mm (*obr. 3*: 2)
– amorfní úštěp; rohovec typu KL I; d. 43 mm, š. 26 mm; tl. 23 mm
– hrotitý úštěp s kůrou; rohovec typu KL II; d. 31 mm, š 22 mm, tl. 6 mm
– hrotité rydlo (?); surovina neurčena; slabě patinováno, surovina neurčena; d. 29 mm, š. 15 mm, tl. 4 mm (*obr. 3*: 4)
– oboustranně zlomený úštěp; slabě patinováno, surovina neurčena; d. 24 mm, š. 20 mm, tl. 5 mm
– čepel se slabým leskem; rohovec typu KL I; d. 40 mm, š. 15 mm, tl. 4 mm
– škrabadlo na úštěpu; rohovec typu KL II; d. 37 mm, š. 28 mm, tl. 10 mm (*obr. 3*: 7)
– úštěp; rohovec typu Olomučany (patrný minerál glaukonit); d. 43 mm, š. 26 mm, tl. 11 mm
– úštěp; rohovec typu KL I; d. 48 mm, š. 28 mm, tl. 8 mm
– korový úštěp; moravský jurský rohovec; d. 23 mm, š. 22 mm, tl. 7 mm
– úštěp; přepálený neurčený silicit; d. 29 mm, š. 18 mm, tl. 10 mm
– úštěp; rohovec typu KL I, slabě patinován; d. 14 mm, š. 13 mm, tl. 30 mm
– úštěp; rohovec typu KL I, silně eolizován; d. 50 mm, š. 36 mm, tl. 14 mm
– zlomené drasadlo (?); MJR, kůra (asi 50 % povrchu); d. 27 mm, š. 33 mm, tl. 6 mm (*obr. 3*: 9)
– čepel; silicit, blíže neurčeno; d. 23 mm, š. 13 mm, tl. 4 mm
– krátké trojúhelníkovité škrabadlo; SGS; d. 18 mm, š. 17 mm, tl. 8 mm (*obr. 3*: 3)
– miniaturní úštěp s tupě retušovanou laterální stranou; SGS; d. 18 mm, š. 13 mm, tl. 5 mm
– čepel; rohovec typu KL I; d. 21 mm, š. 12 mm, tl. 4 mm
– tableta z jádra; rohovec typu KL II, d. 23 mm, š. 18 mm, tl. 11 mm

Vyhodnocení získané kamenné industrie

Silicitová sekera z Dolní Libochové v kontextu dalších nálezů z Moravy

Podle současného stavu výzkumu je produkce silicitových seker na Moravě převážně ze surovin severského původu. Pro svůj plochý charakter je nejčastější surovinou silicit glacigenních sedimentů dánského stáří (*Přichystal 1999*, 214). Dále jde o silicity krakovsko-čenstochovské jury (varieta G), páskované krzemionkovské silicity a kropenaté święciechowské silicity (*Šebela – Přichystal 2007*, 578). Výjimečně je moravská provenience silicitové sekery z rohovce typu Krumlovský les doložena z Hluku (*Přichystal et al. 2007*).

Pokud nedošlo nedopatřením sběratele u dolnolibochovické sekery k záměně s jinou lokalitou, jedná se bezesporu o neobvyklý nález v oblasti s velmi řídkými doklady pravěkých aktivit. Nejspíše nejbližším obdobným artefaktem je ojedinělý nález učiněný asi 25 km jvv. v Malhostovicích na Tišnovsku (*Přichystal – Šebela 2003*, 155). Z dalších publikovaných silicitových seker je na Moravě západně a jihozápadně od Brna evidován exemplář z obce Ledce (*Šebela 1999*, 86, 27: 3), Mělčan (*Skutil 1961*, 50, 51; *Přichystal – Šebela 2004*, Fig. 2) a Lesonic (*Grunová – Gruna 2013*, 25). Sporná je lokalizace sekerky ze silicitu glacigenních sedimentů, která měla být již roku 1818 vykopána v „Černém lese“, uváděna je z Pavlic na Znojemsku, ale také z Pálovic a Police na jihozápadním Třebíčsku (*Rzehak 1898*, 63; *Skutil 1929*, 151; *Koštuřík et al. 1986*, 227; *Měřínský 1997*, 104 s další lit.). Z přilehlé české části Českomoravské vrchoviny se uvádí štípaná sekera opět ze silicitu severské provenience (SGS) z Dolní Krupé, okr. Havlíčkův Brod (*Pajerová 2012*, 50, obr. 2; *táž 2013*, 10).

Ostatní pravěké nálezy

Jak je z výše uvedeného seznamu patrné, Křenova sbírka zahrnuje celkem 44 ks štípané industrie z 9 katastrů obcí (*obr. 4*). Z hlediska surovin se jedná o poměrně pestrý soubor, v němž převažuje rohovec typu Krumlovský les (9 ks varieta I, 8 ks varieta II), po němž následuje silicit glacigenních sedimentů zastoupený 6 ks. V menší míře byl registrován moravský jurský rohovec (4 ks), rohovec typu Krumlovský les bez bližšího určení (2 ks) a radiolarit (2 ks). Po jednom kusu jsou obsaženy: rohovec typu Olomučany, křídový spongiový rohovec, křemičitá zvětralina serpentinitu, rohovec typu Krumlovský les, varieta II (?), rohovec typu Stránská skála (?), silicit glacigenních sedimentů (?). Zbývající artefakty se nepodařilo surovinově určit, nejčastější příčinou byla patinace povrchu.

Z technologického členění industrie vyplývá, že nejvíce zastoupenou složkou jsou polotovary v podobě čepelí a především úštěpů. Následují nástroje, jejichž bližší popis uvádí tabulka (*tab. 1*), kolekce obsahuje rovněž 3 ks jader (počátkové, jehlancovité a zbytek jádra) a v 1 ks nezpracovanou surovinu. Datování nehomogenních souborů je vždy obtížné. Velmi pravděpodobně lze uvažovat o větším počtu pravěkých kontextů. Kolekce z Nové Vsi je nejpočetnější a předběžně datovatelná do pozdního paleolitu (*obr. 3*: 2–4, 7–9), i když artefakt s leskem sem jistě nepatří. K ostatním velmi drobným souborům se v tuto chvíli nelze objektivně vyjádřit.

Nové nálezy v kontextu pravěkých aktivit na Ždársku

Ojedinělé pravěké nálezy jsou z vymezeného prostoru známy již z minulosti. Ze Strážku uvádí *J. Skutil* (*1946*, 154–155) kamennou sekerku. Nepočetná broušená i štípaná industrie je známa z Tasova (*Kratochvíl 1907*, 10; *Skutil 1929*, 153 ad.), ojedinělé artefakty jsou doloženy i z Křoví a jiných obcí (*Hanák 1961*, II, 120 ad.), Velké Bíteše (*Šebela – Kubala 1999*, 307). Důležitý je i soupis archeologických nálezů na nejzápadnější Moravě J. Skutila z roku 1941. Pro oblast Velkomeziříčska je v současné době asi nejaktuálnějším shrnutím pravěkých dokladů dílo *M. Salaše* (*2007* s další lit.). V *Peštálových* (*1944–1951*, bez pag.) poznámkách se uvádí další nálezy z Bobrůvky – „pazourkový hrot šípu“ (spíše široký úštěp), z katastru stejné obce získal další silicitové artefakty K. Diviš (ústní sdělení). Ve sbírce J. Malínka z Brna jsou z Ostrova nad Oslavou dvě křišťálová jádra (ústní sdělení). *M. Vokáč* (*2004*) shrnul nálezy ojedinělých pravěkých artefaktů v okolí Skleného nad Oslavou a Rousměrova v souvislosti s lokálními zdroji křišťálů a jejich využitím v pravěku. Pravěké nálezy z české části Českomoravské vrchoviny shrnul ve své práci *P. Hejhal* (*2009*).

Závěr

Interpretace ojedinělých nálezů z řídce osídleného či neosídleného prostoru je obtížná. Zpravidla se uvažuje o náhodně ztracených předmětech, které ukazují na nějaký druh v současné krajině již těžko identifikovatelné lidské aktivity. Mohlo jít o činnost související s exploatací potravních zdrojů (např. rybaření, lov zvěře), sezónním pastevectvím, prospektorskými aktivitami, pohybem po „obchodních“ stezkách, ale vyloučit nelze ani vysvětlení, že šlo v některých případech o pozůstatky rituálu (obětiny), zvláště v geomorfologicky či jinak zajímavých místech. V případě silicitové sekery, která byla nalezena v prostředí s naprosto pomíjivými aktivitami bez možnosti adekvátní paralely v zájmovém prostoru, se jedná o unikátní a velice ojedinělý případ, jenž lze na výše uvedené hypotézy aplikovat. Získané soubory štípané kamenné industrie jsou nesporným dokladem přímých lidských aktivit v průběhu pozd-

Tab. 1 Technologická tabulka štípané kamenné industrie ze zájmových lokalit. – *Tab. 1* Technological table of knapped stone industry of sites of interest.

Lokalita	Surovina	Jádro	Polotovar	Nástroj	Celkem
Nová Ves	–	–	17	6 škrabadlo na úštěpu krátké trojúhelníkovité škrabadlo zlomené drasadlo? drasadlovitý hrotitý nástroj hrotité rydlo? kruhová úseč	23
Dolní Libochová	–	1	3	2 drasadlo s vkleslou retuší krátké zlomené škrabadlo	6
Strážek	–	–	4	1 drasadlo trojúhelného tvaru	5
Vídeň	–	–	4	–	4
Křižanov	1	–	1	–	2
Borky	–	1	–	–	1
Bory	–	1	–	–	1
Kundratice	–	–	1	–	1
Velké Meziříčí	–	–	–	1 klínové rydlo	1
Celkem	1	3	30	10	44

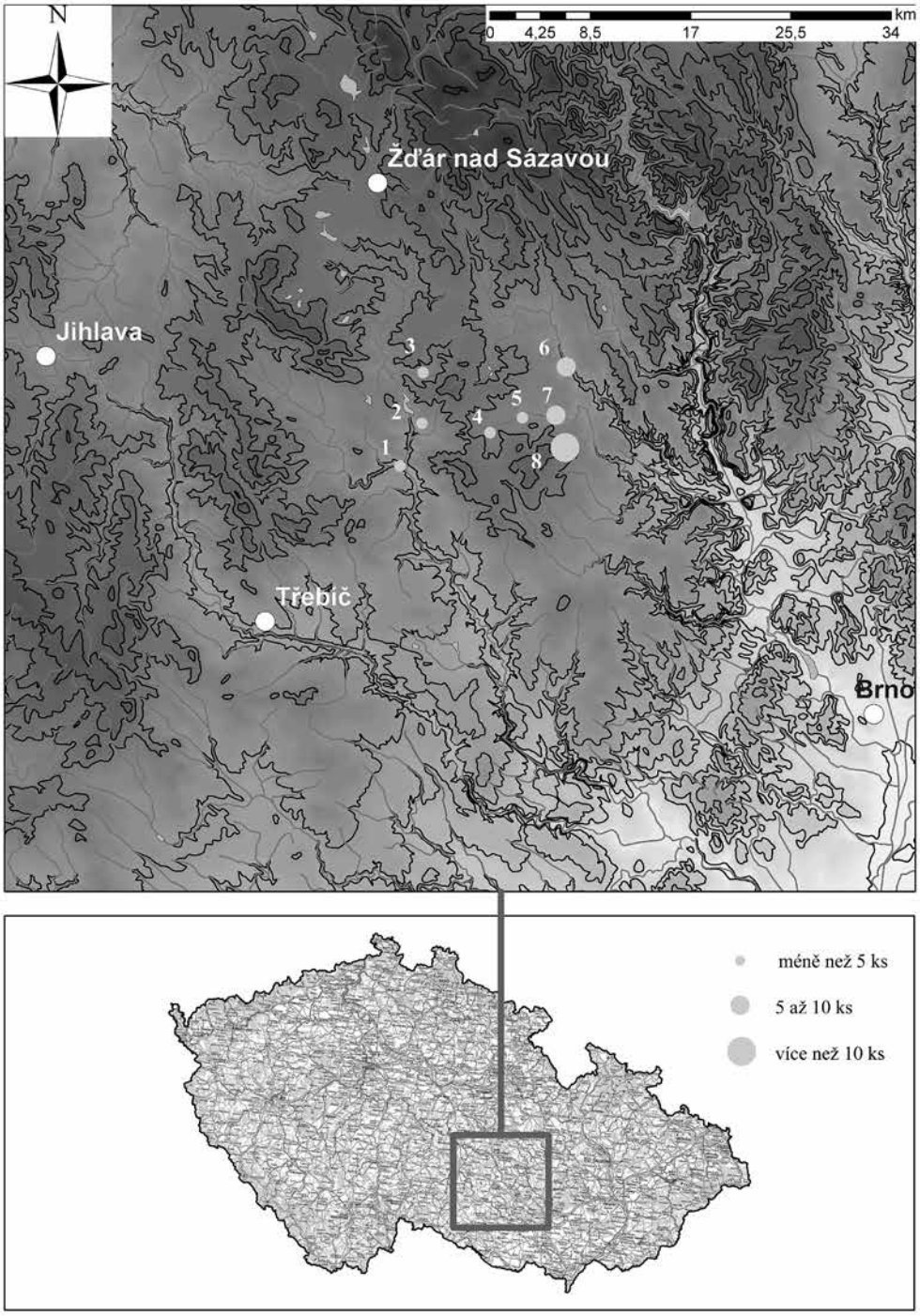

Obr. 4 Lokality s nálezy kamenné industrie ze sbírky Aloise Křena. Mapa J. Matoušek. – *Fig. 4* Sites with finds of stone industry from the collection of Alois Křen. Map by J. Matoušek.

ního paleolitu až mezolitu, příp. i neolitu ve východní části Českomoravské vrchoviny. Ačkoli lze tyto často nesourodé soubory datovat obtížně, je jisté, že se mapa s pravěkými nálezy především kamenné industrie v regionu postupně zaplňuje a v průběhu postupujícího poznání bude třeba některé závěry o charakteru osídlení a lidských aktivitách v oblasti přehodnotit. Tato problematika se již řeší v charakterově podobných oblastech (např. *Beneš – Chvojka 2007*, 14; *Kuča 2009; Eigner et al. 2015* ad.).

Summary

The subject of this paper is to evaluate the newly acquired archaeological finds from the Museum of the Highlands Třebíč within the collection of the Alois Křen from the area

of the Žďár region in the east of the Bohemian-Moravian Highlands. Although the collection availability of the stone industry is small, due to the sparse evidence of the primeval settlement in the local area, this collection is a relatively valuable and significantly expands the resource base.

Newly acquired surface findings originate from the cadastral territories from the eight villages. From which these territories are mainly from the chipped stone industry. Furthermore, the surface character of the collection makes it difficult to date and interpret the lack of documentation of the origin findings. Hence, according to the available information and knowledge we preliminarily speak about the activities from the Old Stone Age to the Neolithic Agein the area. The largest collection therefore comes from Nová Ves, which is apparently non-homogenous, but the bulk of the collection could be a matter for the Late Paleolithic Age.

The most interesting artefact from these observations includes a silicite axe made from erratic flint from Dolní Libochová. The closest previously known findings come from the area around Brno. In the context of the very low density of population of the region is hence undoubtedly a unique find. Interpretation of this type of find may be variable (i.e. an accidental loss, a trade article, prospecting, a sacrifice).

Certainly it is desirable to continue to monitor, map and try to evaluate the importance of this region for prehistoric man and compare the region with other analogous groups.

Literatura

Beneš, J. – Chvojka, O. 2007: Archeologie doby kamenné v jižních Čechách. Současný stav bádání. In: O. Chvojka – R. Krajíc (eds.): Archeologie na pomezí. Sborník příspěvků ze semináře. České Budějovice 8. 11. 2007. Archeologické výzkumy v jižních Čechách, Supplementum 4, 9–28.

Čech, L. – Šumpich, J. – Zabloudil, V. et al. 2002: Jihlavsko. In: P. Mackovčin – P. Sedláček (eds.): Chráněná území ČR, svazek VII. Praha.

Eigner, J. – Bartík, J. – Petr, L. 2015: Předneolitické osídlení Horního Pojihlaví. K nálezovému potenciálu Českomoravské vrchoviny. Časopis moravského muzea 100, 33–95.

Grunová, E. – Gruna, B. 2013: Lesonice u Moravského Krumlova. Lesonice.

Hanák, L. 1961: Osídlení Moravy lidem jevišovickým I–III. Rukopis diplomové práce. Ústav archeologie a muzeologie FF MU, Brno.

Hejhal, P. 2009: Pravěké a raně středověké osídlení české části Českomoravské vrchoviny. Rukopis dizertační práce. Ústav archeologie a muzeologie FF MU, Brno.

Koštuřík, P. – Kovárník, J. – Měřínský, Z. – Oliva, M. 1986: Pravěk Třebíčska. Brno – Třebíč.

Kratochvíl, J. 1907: Vlastivěda moravská. II. Místopis. Vel.-Meziříčský okres. Brno.

Kuča, M. – Prokeš, L. – Eskarousová, L. – Kovář, J. J. – Nývltová Fišáková, M. v tisku: Testing the proposed relative chronology model for the Moravian Late Neolithic using radiometric dating. In: J. Kovárník, (ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich zemí 2014. Sborník k poctě J. Palliardiho.

Měřínský, Z. 1997: Osídlení regionu od prvých stop pobytu člověka do 10. století. Od připojení Moravy v rámci Českého státu do válek husitských. In.: V. Nekuda (ed.): Moravskobudějovicko, Jemnicko. Brno, 73–148.

Pajerová, M. 2012: Pravěké nálezy okresu Havlíčkův Brod. Archeologie východních Čech 1, 5–70.

Pajerová, M. 2013: Pravěké osídlení Dolní Krupé a jejího okolí ve světle archeologických nálezů. In: A. Knápek (red.): Hrad Ronovec a Dolní Krupá. Sborník věnovaný památce Josefa Čapka (1909–1988). Havlíčkův Brod – Dolní Krupá, 8–12.

Peštál, F. 1944–51: Poznámky z exkurzí VI. nepublikovaný rukopis, soukromý archiv.

Přichystal, A. 1999: The petrographic investigation of stone artefacts of the Corded Ware Culture in Moravia and in the adjacent part of Silesia. In: L. Šebela: The Corded Ware Culture in Moravia and in the adjacent part of Silesia (Catalogue). Brno, 213–223.

Přichystal, A. – Šebela, L. 2003: Silicitové sekery středopolské provenience na Moravě. In: V. Hašek – R. Nekuda – J. Unger (eds.): Ve službách archeologie IV. Brno, 152–164.

Přichystal, A. – Šebela, L. 2004: Silicite axes of central Poland provenience in Moravia. Acta Archaeologica Carpathica 39, 5–23.

Přichystal, A. – Šebela, L. – Dufka, M. 2007: Unikátní nález silicitové sekery z Hluku. Slovácko 49/1, 159–162.

Rzehak, A. 1898: Die prähistorische Sammlung des Franzens-Museums. Museum Francisceum Annales, 53–90.

Salaš, M. 2007: Pravěké a časně historické osídlení Velkomeziříčska. In: Z. Fišer (ed.): Velké Meziříčí v zrcadle dějin. Brno, 11–23.

Skutil, J. 1929: Ojedinělé nálezy kamenných nástrojů ze západní Moravy. Od Horácka k Podyjí 6/10, 147–153.

Skutil, J. 1941: Archeologické nálezy na nejzápadnější Moravě. Ročenka 8. Krajinského muzea ve Velkém Meziříčí. Velké Meziříčí.

Skutil, J. 1946: Bylo Bystřicko na Pernštejnsku v pravěku osídleno? Vlastivědný věstník moravský 1, 154–155.

Skutil, J. 1961: Nález eneolitické sekerky z pásovaného pazourkového materiálu v Mělčanech u Dolních Kounic. Přehled výzkumů 1960, 50–51.

Staněk, J. 1995: Sběratel nerostů Alois Křen. Minerál, ročník III, 4/1995, 271.

Šebela, L. 1999: The Corded Ware Culture in Moravia and in the adjacent part of Silesia (Catalogue). Brno.

Šebela, L. – Kubala, M. 1999: Velká Bíteš (okr. Brno-venkov). Přehled výzkumů 39 (1995–1996), 307.

Šebela, L. – Přichystal, A. 2007: Nález silicitové sekery z Veselíčka na Přerovsku. Archeologické rozhledy 58, 578–580.

Vokáč, M. 2004: Suroviny štípané industrie v pravěku jižní Moravy. Časopis moravského muzea 89, 167–206.

Zápotocký, M. 2012: Silicitové sekery v eneolitu a starší době bronzové Čech. Archeologie západních Čech 4, 126–159.

Mgr. Martin Kuča
Městské muzeum Moravský Krumlov
E-mail: makku@email.cz

Bc. Jitka Kučová
Muzeum Vysočiny Třebíč
E-mail: ok2sbx@volny.cz

Laténský hrob bojovníka z Lochenic, okr. Hradec Králové. Nový pohled na nález z roku 1964

La Tène warrior grave from Lochenice, dist. Hradec Králové. New interpretation of the find discovered in 1964

Tomáš Mangel – Petr Velemínský – Rastislav Korený – Jan Jílek

Abstrakt
Článek se zabývá hrobovým nálezem učiněným v roce 1964 v Lochenicích. Analýza jednotlivých prvků hrobové výbavy ukazuje, že nenáleží době stěhování národů, jak bylo uváděno dříve, ale že jde o hrob z doby laténské. Hodnoceny jsou též otázky pohřebního ritu a kontextu soudobého osídlení. Pro úplnost je připojen antropologický rozbor dochovaných kosterních pozůstatků.

Abstract
The paper deals with a grave find excavated in 1964 at Lochenice. The analysis of grave goods shows that the grave is not from the Migration period, as it has been believed, but the grave is from the La Tène period. The questions concernig funerary rite, the context of contemporary settlement patterns and the anthropological analysis of preserved skeletal remains are a part of the forthcoming text in order to provide the complete evaluation of the grave in question.

Klíčová slova: východní Čechy – Lochenice – doba laténská – pohřebiště – bojovnické hroby
Key words: Eastern Bohemia – Lochenice – La Tène period – cemeteries – warrior graves

Úvod

V roce 1990 byla zveřejněna studie zaměřená na problematiku hrobových nálezů z doby stěhování národů z k. ú. Lochenice, okr. Hradec Králové. Objevily se v ní též informace o stejně datovaném bojovnickém hrobu z polohy Lochenice III (*Zeman 1990*, 93, *obr. 28*: 6–10). Revize tohoto celku, uskutečněná v lednu 2009 autory tohoto příspěvku, však ukázala, že uvedený nález patří do doby laténské (*Mangel 2009*, 23; *Korený 2013*, 174). Dosud prezentované údaje ovšem zatím nebyly podloženy hlubší argumentací, která je spolu s dalšími dosud nezveřejněnými zjištěními předmětem následujících řádků.

Okolnosti nálezu a popis nálezové situace

K objevu hrobu bojovníka došlo počátkem května 1964 v rámci stavby jedné z budov JZD na parc. č. 622 (*obr. 1, 4, 5*: 1). Hrob byl narušen bez přítomnosti archeologa. Dělníci zde při kopání základů odkryli část kostry, přičemž vyzvedli botku kopí a meč. Nález do hradeckého muzea ohlásil pan Neuman z Lochenic, který následně dne 9. 5. 1964 vykopal zbytek hrobové jámy s lebkou, u které objevil hrot kopí. Pracovníci muzea na místo nálezu dorazili 12. 5. 1964. Zde ovšem zjistili, že hrobová jáma již byla zcela vybrána. Od dělníků proto alespoň převzali získané artefakty a podchytili některé informace týkající se nálezové situace.

Hrobová jáma orientovaná ve směru západ–východ byla hluboká 130 cm od povrchu a dosahovala šířky cca 60 cm. Zemřelý byl údajně uložen v natažené poloze hlavou k západu. Po jeho boku se nacházel meč, u hlavy list kopí. Z hrobové jámy byly dále získány zlomky pochvy, železný kroužek, botka kopí a lidské kosti. Další informace se zaznamenat nepodařilo.

Antropologické vyhodnocení kosterních pozůstatků

Lidské kosterní pozůstatky odkryté v Lochenicích v roce 1964 byly v rámci antropologické osteologické

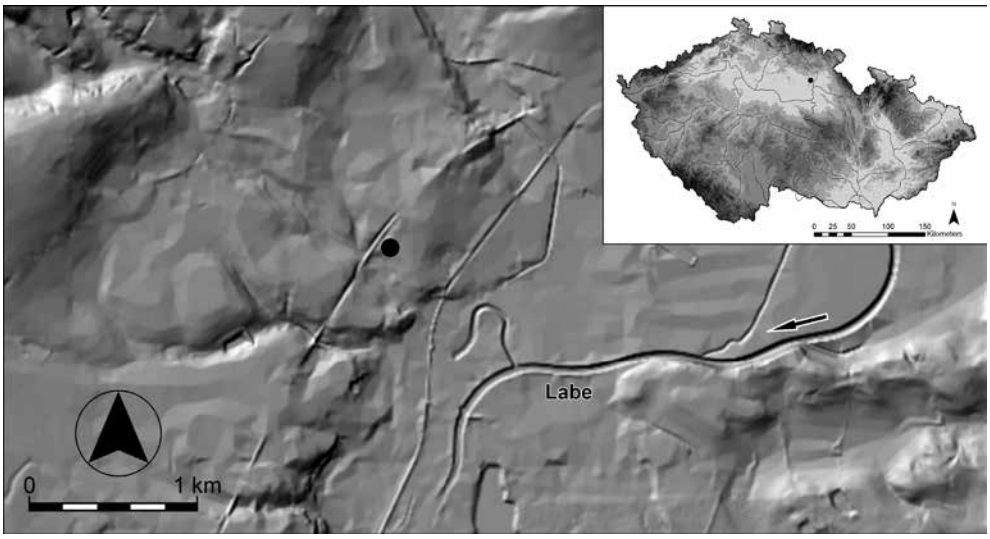

Obr. 1 Lochenice, okr. Hradec Králové. Poloha hrobu zachyceného v roce 1964. – *Fig. 1* Lochenice (Hradec Králové district). The grave location founded in 1964.

sbírky Archeologického ústavu AV ČR předány do Antropologického oddělení Národního muzea v roce 1991. Uloženy zde jsou pod inv. č. Ao 5718.

Z celé lidské kostry se dochovalo jen několik, zpravidla poškozených, nekompletních kostí. Tato skutečnost zásadně omezuje možnosti antropologického zpracování. Všechny nalezené kosti pochází z hrudní partie kostry. Jde o levou kost klíční s poškozeným akromiálním a sternálním koncem, sternální část pravé klíční kosti, vertebrální část prvního žebra a větší části tří bederních obratlů (nesjpíše L2–L4). Lebka včetně chrupu a také kosti končetin se nedochovaly.

Pohlavní příslušnost jedince, z důvodu nedochování pánevní kosti a lebky, nelze určit. Vezmeme-li v úvahu, že kostry mužů jsou častěji robustnější, s výraznějším svalovým reliéfem, tak středně robustní stavba klíčních kostí a obratlů by spíše ukazovala na mužské pohlaví. Nutno ovšem připomenout, že i ženská kostra může být robustnější.

Sternální konec klíční kosti ukazuje, že šlo o dospělého jedince staršího třiceti let. Věk nad třicet let naznačují i degenerativní změny obratlů, porozita na terminální ploše bederního obratle a přítomnost degenerativních změn u intervertebrálních kloubních spojeních (II. stupeň, změny slabé až střední; *Stloukal et al. 1999*). Bližší odhad biologického věku není možný.

Na dochovaných kostech nejsou přítomny stopy po zranění či onemocnění, s výjimkou degenerativních změn kloubních spojení. Identifikována nebyla ani žádná anatomická zvláštnost.

Závěrem lze shrnout, že jde o pozůstatky dospělého jedince středně robustní stavby těla, pravděpodobně muže, který zemřel nejspíše ve věku 30–50 let (adultus II – maturus I). Zachovalost kosterního materiálu žádné další závěry nedovoluje.

Popis předmětů hrobové výbavy

- železný meč romboidního průřezu, celková d. 621 mm, š. 36 mm, š. čepele 36 mm, s. čepele 6 mm, d. trnu rukojeti 63 mm. Inv. č. 23006 (*obr. 2*: 1)
- 12 zlomků plechové lamely/lamel železné pochvy, na některých patrno středové žebro a vyklenutý okraj, s. plechu 1–2 mm, š. okraje 5 mm. Inv. č. 23007 (*obr. 2*: 4, *3*: 1)
- železný list kopí se středovým žebrem, čepel po stranách silně poškozená, na poškozené spodní části tuleje dochován jeden otvor pro hřeb a po jejím obvodu slabé stopy pravidelné (?) horizontální struktury (výzdoba?, otisky tkaniny?), uvnitř tuleje zbytky korozí konzervovaného dřeva, celková d. 416 mm, š. listu 30 mm, s. listu 6 mm, d. tuleje 85 mm, vnitřní průměr tuleje 12 mm. Inv. č. 23008 (*obr. 2*: 2, *3*: 3)
- železná tulejovitá botka kopí, širší konec odlomen, dochovaná d. 145 mm, vnitřní průměr tuleje 8 mm, užší konec kvadratického průřezu 5 × 5 mm. Inv. č. 23009 (*obr. 2*: 3, *3*: 2)
- železný kroužek kvadratického průřezu 3 × 3 mm, vnitřní průměr 16 mm. Inv. č. 23010 (*obr. 2:* 5)

Všechny nálezy jsou součástí archeologické sbírky Muzea východních Čech v Hradci Králové.

Diskuze k chronologickému zařazení

Uvedený hrobový celek byl v původní publikaci (*Zeman 1990*, 93) klasifikován jako nález z doby

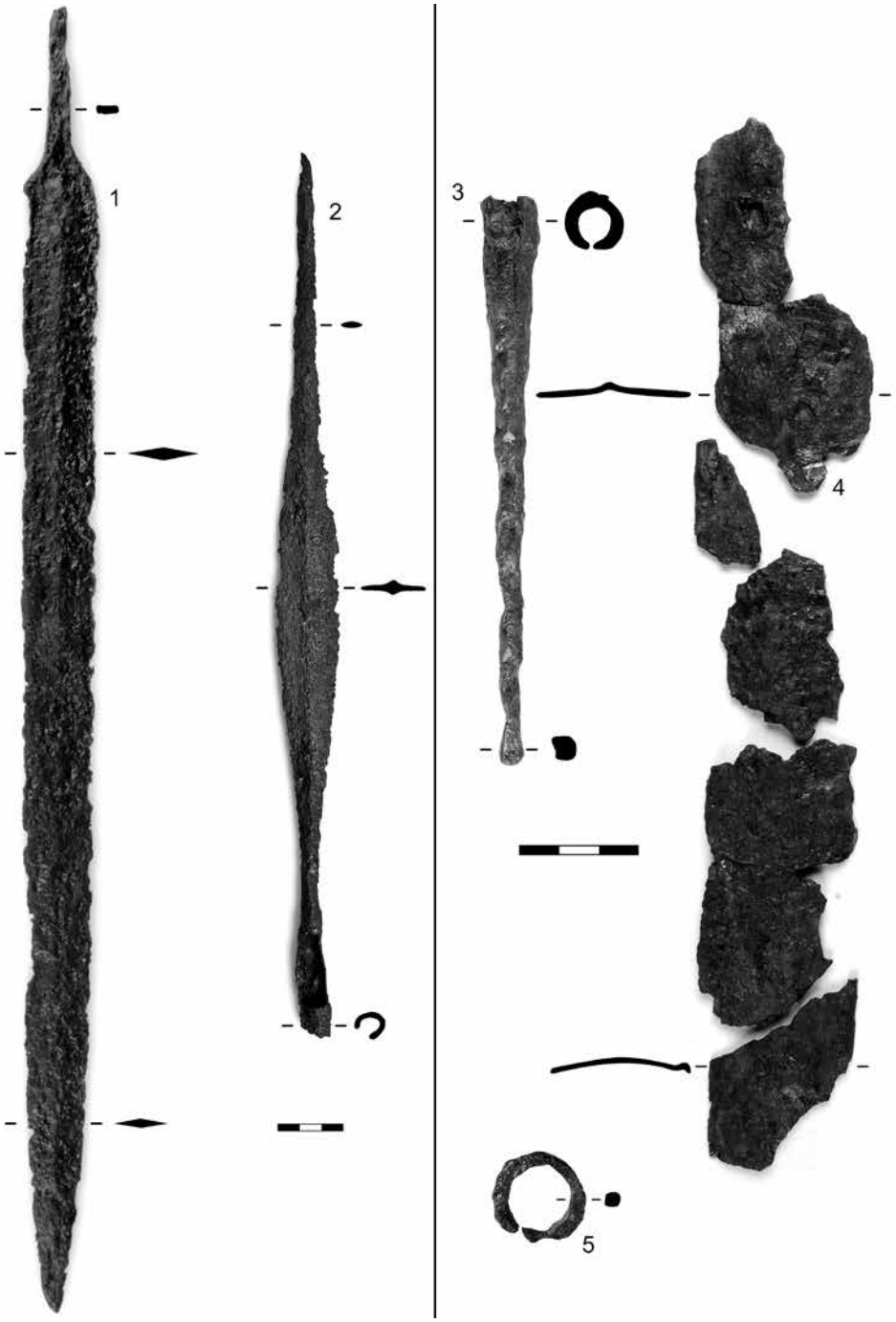

Obr. 2 Lochenice, okr. Hradec Králové. Výbava hrobu odkrytého v roce 1964. 1 – meč; 2 – list kopí; 3 – tulejovitá botka; 4 – zlomky plechové pochvy; 5 – železný kroužek. Foto S. Hrbatý a V. Maryška. – *Fig. 2* Lochenice (Hradec Králové district). The grave goods. 1 – sword; 2 – spear – head; 3 – socketed spear – butt; 4 – fragments of the bronze sheath; 5 – iron ring.

stěhování národů, z charakteru součástí jeho výbavy ovšem jasně vyplývá příslušnost k pohřbům doby laténské. Z tohoto důvodu se jeví jako vhodné podrobit jeho chronologické postavení odpovídající diskuzi. Jednotlivé prvky hrobové výbavy proto nejprve nahlédneme z hlediska jejich vztahu k oběma obdobím.

Meč

Nejvýraznější součástí souboru předmětů doprovázejících pohřbeného muže je meč romboidního průřezu dlouhý 621 mm, jehož hrot se začíná zbíhat přibližně ve čtvrtině délky čepele (*obr. 2*: 1). Jde o tvar, jenž se v merovejském okruhu neobjevuje,

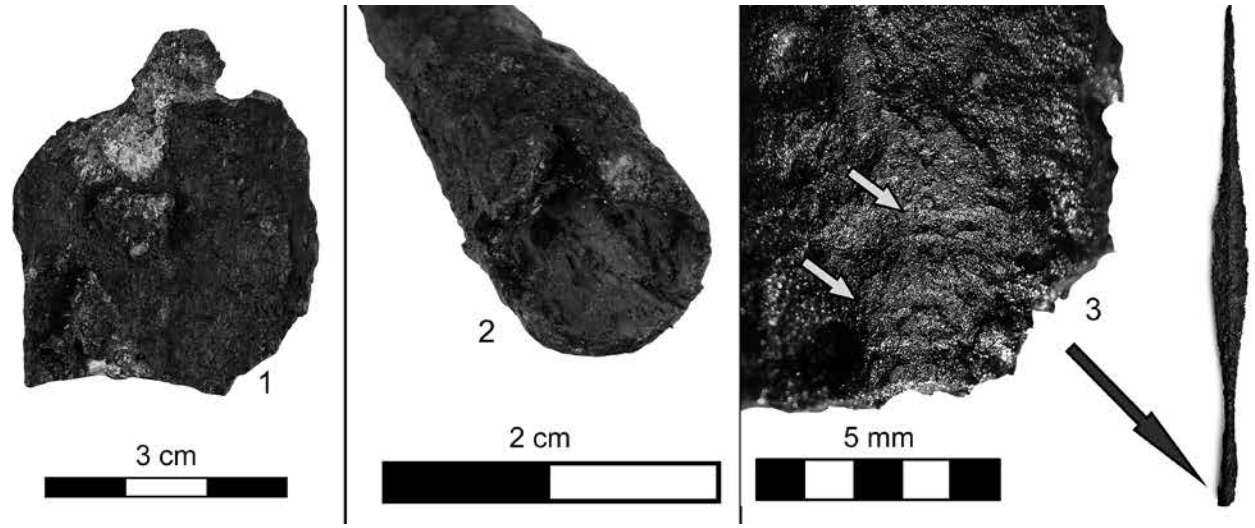

Obr. 3 Lochenice, okr. Hradec Králové. Detailní snímky vybraných součástí výbavy hrobu odkrytého v roce 1964. 1 – vnitřní povrch zlomku plechové pochvy s patrným středovým žebrem; 2 – zbytky dřeva uvnitř tulejovité botky; 3 – horizontální struktura na spodní části tuleje kopí. 1, 2 – foto S. Hrbatý; 3 – foto M. Pacák. – *Fig. 3* Lochenice (Hradec Králové district). Detailed pictures of selected parts of the grave goods. 1 – inner surface of the bronze sheath with noticable middle rib; 2 – remains of wood inside the socketed spear butt; 3 – horizontal structure of lower part of the socketed spear butt.

běžný je však jeho výskyt v rámci bojovnických hrobových výbav doby laténské. Při snaze o bližší chronologické zařazení nálezu z Lochenic se lze opřít o dřívější analýzy sledující metrické charakteristiky čepelí mečů. Podle závěrů *I. M. Steada* (*1983*, 504–505), vypracovaných pro meče z Champagne, se v počátcích doby laténské vyskytují meče s čepelemi větších délek (cf. *Sankot 2003*, 20, tab. 2), zatímco v průběhu 4. století př. n. l. dochází k jejich zkracování a následně k opětovnému prodlužovaní. Proměnami prochází také jejich šířka. Na základě rozměrů čepele (d. 558 mm, š. 36 mm) lze lochenický meč přiřadit do Steadovy 3. či 4. skupiny, pro kterou jsou charakteristické kratší úzké čepele o délce mezi 450 a 560 mm a šířce 33–41 mm (3. skupina) nebo čepele s šířkou do 57 mm a délkou do 660 mm (4. skupina). Stead klade první z nich do pozdního úseku 4. století př. n. l., druhou pak do počátku 3. století př. n. l. K poměrně archaickým znakům náleží kvadratický průřez dříku, jenž se objevuje již na mečích ze stupně LT A (*Sankot 2003*, 18), ale běžně se pojí i s konstrukcí mladších mečů (např. Bášť, hrob 122/2010: *Pecinovská – Baloun – Sankot 2014*, obr. 8; Tišice, hrob 2349: *Sankot – Marešová – Foster 2007*, 300–301, obr. 3A). Tvarová a rozměrová blízkost druhého z uvedených příkladů pak naznačuje příslušnost lochenického meče do LT B1 neboť meč z hrobu 2349 z Tišic doprovázela spona s osmičkovitě formovaným lučíkem datovaná na přelom fází LT B1a a LT B1b, tedy přibližně k roku 350 př. n. l (*Sankot – Marešová – Foster 2007*, 306–307, obr. 3B, 6A).

Pochva

Celokovová pochva meče není v merovejském okruhu doložena. K uložení meče se tehdy standardně používaly pochvy dřevěné, či v kombinaci s kůží a kovovými aplikacemi. Plechové pochvy jsou naproti tomu dobře dokumentovány v laténských hrobových celcích. V případě fragmentárně dochované železné pochvy meče z Lochenic (*obr. 2*: 4) se dochovaly pouze zlomky plechových lamel. Chronologicky citlivější části, jako je nákončí, ústí pochvy nebo závěsné poutko, bohužel postrádáme. Pochva nám tak žádná výraznější vodítka neposkytuje. Opřít se můžeme pouze o přítomnost nevýrazného středového žebra, jež je patrné na některých dochovaných fragmentech (*obr. 3*: 1). Pochvy opatřené na přední lamele tímto prvkem lze pokládat za charakteristický znak mečů z období plochých pohřebišť (souhrnně např. *Horák 2011*, 79–85), je ovšem prokázáno, že se poprvé ojediněle vyskytují již v doprovodu mečů ze stupně LT A (*Haffner 1992*, 54, 82, Falttaf. 1, 2; *Marion 2004*, 122).

List kopí

Železný list (*obr. 2*: 2) lze na základě přítomnosti výrazného středového žebra i jeho větších rozměrů zařadit mezi kopí (*Rapin 1999*, 48); tento tvar není z merovejského okruhu znám. Naproti tomu listy s žebrem se řadí k běžným součástem bojovnických hrobových výbav doby laténské (*Filip 1956*, 165–166;

Horák 2009). V rámci jemnější chronologie ovšem nejde o příliš citlivou kategorii artefaktů. V našem případě je tvarová klasifikace navíc znesnadněna zjevným poškozením břitu i tuleje. Z dochovaného tvaru lze ovšem tušit, že původně patrně šlo o list vřetenovitého tvaru, podobný např. exemplář z hrobu 63 z Jenišova Újezda datovaného do LT B1a–B1b (*Waldhauser et al. 1978a*, 61–62, Taf. 18: 8702) nebo z hrobu 53 z lokality Chouilly, jenž je kladen na přelom 4. a 3. století př. n. l. (*Rapin 1985*, 24, fig. 1). V obou uvedených příkladech je navíc list kopí větších rozměrů doprovázen dlouhou tulejovitou botkou, shodně jako u pohřbu z Lochenic. V rámci bližšího zařazení lochenického listu příliš nepomáhá ani informace zaznamenaná *J. Zemanem* (*1990*, 93) upozorňující na přítomnost zbytků výzdoby v podobě dvojice příčných rýžek na tuleji. Podobná struktura byla ve spodní části tuleje skutečně identifikována (*obr. 3*: 3). S horizontální lineární výzdobou na tuleji se setkáváme v případě některých časně laténských hrobových nálezů (např. Itzersdorf ob der Treisen, hrob 277: *Neugebauer 1996*, 119, Taf. 17: 4; Stupava: *Čambal 2012*, 96, 104, Taf. I: 2), doložena však je též z průběhu LT B (Pottenbrunn, hrob 562, 855: *Ramsl 2002*, 107, Taf. 66: 3, 73: 4). Stav dochování struktury v případě lochenického exempláře je ovšem tak fragmentární, že nemůžeme přítomnost obdobného dekoru jednoznačně potvrdit. Vyloučit totiž nelze ani možnost jejího vzniku v důsledku otisku tkaniny či působením koroze. Určitá vodítka v otázkách bližšího chronologického zařazení proto poskytují pouze rozměry listu, jehož celková délka dosahuje 416 mm. Podle *A. Rapina* (*2000*, 200) jsou pro celé 4. století př. n. l. charakteristické listy, jejichž délka se stabilizovala mezi 15 a 25 cm. Od počátku 3. století př. n. l. pak dochází k jejich prodlužování a tendenci k užším tvarům. Nutno ovšem poznamenat, že s delšími tvary kopí se lze někdy setkat i v kontextu pohřbů z LT A (např. Sedlec-Hůrka, mohyla 44: *Soudská 1976*, 634–635, Abb. 5: 18; *Drda – Rybová 1998*, 40; Stupava: *Čambal 2012*, 96, Taf. I: 2) i LT B1 (např. Jenišův Újezd: *Waldhauser et al. 1978b*, tab. 36).

Botka

S přítomností dřevcové zbraně souvisí též železná tulejovitá botka (*obr. 2*: 3). V merovejském období se okované konce kopí, holí či standart objevují v několika typech. Prvním jsou nízké duté železné válečky s jedním trnem, umístěným uvnitř buď na dně, či jeho boku anebo vně. Jsou popisovány např. ze Švýcarska (*Moosbrugger-Leu 1971*, 93, Taf. 15: 51, 52, 53; *Marti 2000*, Taf. 275: 15), Čech (*Svoboda 1965*, 186, obr. 55: 6) nebo Německa (*Grunwald 1998*, 90–91, taf. 16: 2). Druhý typ je tvořen objímkou, kterou prochází dlouhý trn (*Werner 1962*, 79, Taf. 55: 2, 3; *Schwarz 1984*, 119–126; *Klanica – Klanicová 2011*, 295). Uvedené typy se považují spíše za kování holí či standart a objevují se kolem poloviny 6. století a pokračují dále až do 9. století (*Grunwald 1998*, 90; *Klanica – Klanicová 2011*, 295).

Třetí skupinu pak představují skutečné železné botky kopí, dlouhé 5 až 17 cm, známé z několika anglosaských pohřebišť z konce 5. a průběhu 6. století a svým tvarem se nejvíce blíží svým protějškům z doby laténské (např. Beckford, Norton: *Evison – Hill 1996*; *Sherlock – Welch 1992*). K nim lze snad přiřadit i krátká okutí konce kopí z Brna (*Daim – Mehofer – Tobias 2005*) a Kranje (*Stare 1980*, Taf. 4: 6); určení předmětu z pohřebiště ve Vörs není jednoznačné (*Werner 1962*, Taf. 62: 4; *Heinrich-Tamaska 2008*, 308–309 – zde asi chybně jako rukojeť štítu).

Ačkoli se tyto artefakty nevyskytují v době laténské ve všech bojovnických hrobech vybavených kopím (*Waldhauser et al. 1978b*, 123), jde o prvek pro dobu laténskou velmi typický, chronologicky ovšem málo citlivý. Tulejovité tvary se totiž na rozdíl od botek s trnem neomezují na kratší časový úsek (*Meduna 1962*, 118–120; *Waldhauser et al. 1978b*, 123), ale objevují se po celou dobu laténskou. Kromě úseku plochých pohřebišť se ojediněle vyskytují i v kontextu časně laténských pohřbů (*Haffner 1992*, 42, 62, Abb. 15: 2, 28: 3; *Sankot 2003*, 33). Doložit je lze též v rámci pozdně laténských hrobových výbav (*Ferdière – Villard 1993*, 62, fig. 1–65) i souborů z rezidenčních areálů (*Sievers 2010*, 26–28). Při snaze o bližší chronologické zařazení, tak můžeme vycházet pouze z rozměrových vlastností těchto artefaktů. Podle pozorování na pohřebišti v Jenišově Újezdě docházelo v průběhu stupně LT B k jejich postupnému zkracování. Botka z Lochenic by pak svou dochovanou délkou 145 mm náležela ke skupině nejdelších exemplářů datovaných do LT B1a–B1b (*Waldhauser et al. 1978b*, 123, tab. 36), kterou délkově ještě o něco překračuje. Také podle *N. Ginoux* (*2007*, 90–92, fig. 49) jsou úzké dlouhé botky s délkou kolem 15 cm důležitým chronologickým znakem typickým pro 1. polovinu 4. století př. n. l. Delší botky jsou ovšem, i když řídce, dokumentovány také v rámci výbav bojovnických pohřbů ze stupně LT A (Chlum: *Sankot 2003*, 8, fig. 5: 3; Vlčí: *Sankot 2003*, 15, fig. 28: 3, 4).

Železný kroužek

Kovové kroužky (*obr. 2*: 5) plných kruhových, zploštělých či čočkovitých průřezů jsou běžným prvkem výbav laténských bojovnických hrobů. Užívání takových prvků opět není v merovejském okruhu známo, neboť k zavěšení meče zpravidla sloužila

obdélná kování. V době laténské se kroužky jako součásti opasků z organických materiálů určených k zavěšení meče běžně nacházejí ve funkční poloze v oblasti pánve (Mlčechvosty, hr. 67: *Levínský 2009*, 31, obr. 9: 53; Kutná Hora-Karlov, hr. 17, 18, 19, 25: *Valentová – Sankot 2011*, 359–360) nebo podél meče uloženého vedle těla (Tišice, hr. 2349: *Sankot – Marešová – Foster 2007*, 302–303, obr. 2: 2). V jednotlivých hrobech se vyskytují nejčastěji ve trojicích zhotovených z bronzu či železa, někdy se ovšem můžeme v rámci jedné soupravy setkat i s kombinací kroužků z obou materiálů (Jenišův Újezd, hrob 31: *Waldhauser et al. 1978a*, 47).

Z hlediska chronologie se opasky z organických materiálů s kroužky s plným profilem v našem prostředí jeví jako starší než opasky s kroužky dutými (cf. *Raftery 1988*). Setkáváme se s nimi ojediněle již v hrobech s meči z období LT A (*Sankot 2003*, 35–36), častěji se ovšem objevují až v období plochých pohřebišť (*Sankot – Marešová – Foster 2007*, 302 s další lit.). Podle jejich výskytu v hrobech 30, 31 a 38 z Jenišova Újezdu a v hrobovém celku 5 z Tuchomyšle je lze klást především do období LT B1a–B1b (*Waldhauser et al. 1978b*, 79; *1987*, Abb. 3: 1–4). Uvedené datování potvrzuje i jejich výskyt spolu se sponami duchcovského horizontu v hrobě 10 ze Saint-Sulpice, jež je kladen do staršího úseku LT B1 (*Kaenel 1990*, 238, pl. 30) a nevylučují jej ani další situace. Podle analýzy bojovnických výbav z pohřebiště ve Frécul náležejí plné úzké kroužky ještě do 1. třetiny 4. století př. n. l. (*Rapin 2000*, 195), zatímco masivnější kroužky čočkovitého průřezu spadají do průběhu celého 4. století př. n. l. a jejich vývoj pokračuje i ve století následujícím (*Rapin 2000*, 197). Užívání opasků s plnými úzkými kovovými kroužky je ovšem doloženo i v průběhu LT B2. Dokládá to např. hrob 67 z Mlčechvost, kde se vyskytly spolu se sapropelitovým náramkem (*Levínský 2009*, 317–318) nebo hrob 225 z Mannersdorfu vybavený mimo jiné sponou s velkou kuličkou na patce a loďkovitou puklicí štítu (*Ramsl 2011*, 101–102, 210, Taf. 219–223). Samostatné plné kovové kroužky mohou být též součástí mladších opasků s dutými kroužky (např. Dubník, hr. 24: *Bujna 1989*, 272–273, Abb. 24, Taf. XXVII: 12–14; Kutná Hora-Karlov, hr. 15, 25: *Valentová – Sankot 2012*, 296–299, 311–312, Abb. 17, 27) a ve větším provedení pak i pásových garnitur tvořených kroucenými opaskovými řetězy (např. Blučina, hr. 16: *Čižmářová 2011*, 104, tab. 26; Holubice, hr. 35: *Čižmářová 2009*, 68–69, tab. 16).

Shrnutí diskuze

Z předložené diskuze jasně vyplývá, že jednotlivé součásti výbavy hrobu z Lochenic nejsou, až na jedinou výjimku, v kontextu doby stěhování národů obvyklé. Zmíněným průsečíkem jsou dlouhé botky kopí, jejichž přesvědčivé doklady z doby stěhování národů ovšem pocházejí pouze z anglosaského prostředí. Naproti tomu všechny zachycené artefakty jsou běžně dokumentovány v rámci bojovnických hrobových výbav doby laténské. Metrické a formální charakteristiky meče a přítomnosti dlouhého tvaru tulejovité botky kopí pak dovoluje diskutovaný hrobový celek klást nejspíše do průběhu stupně LT B1.

Pohřební ritus

Zaznamenaný způsob uložení ostatků zemřelého nevylučuje příslušnost do doby laténské, i když se od běžných zvyklostí platných pro oblast nálezu odlišuje v orientaci vůči světovým stranám. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku totiž výrazně dominují pohřby severojižní orientace, s hlavou uloženou směrem k severu (*Lorenz 1978*, 71, Abb. 33). Naproti tomu ukládání zemřelých hlavou k západu, zjištěné i u diskutovaného nálezu, či k severozápadu a jihozápadu je charakteristické především pro oblasti Champagne a středního Porýní, méně často pak byl praktikováno také v oblastech západního Švýcarska, Bádenska-Württemberska, Hesenska a Durynska (*Lorenz 1978*, 64–68, Abb. 28–31). Jednotlivé případy uložení ostatků zemřelých hlavou západním směrem (s drobnými odchylkami) jsou ovšem dokumentovány i v rámci některých českých (Jenišův Újezd, hr. 29, 33, 41, 47, 54, 63: *Budinský – Waldhauser 2004*, 80–81; Dobrá Voda, hr. 3, 33, 34: *Waldhauser et al. 1987*, 72, 79–80; Letky, hr. 6, 30, 31, 33: *Waldhauser et al. 1987*, 95, 102–103) i moravských pohřebišť (přehledně *Čižmářová 2011*, 18–19; *2013*, 16). Pohřby s obecně východozápadní orientací se pak často pojí s bojovnickou výbavou (*Čižmář 1973*, 618; *Lorenz 1978*, 66, 68). Z chronologického hlediska náleží takto orientované hroby různým úsekům stupně LT B, ojediněle je ovšem registrujeme již v LT A (Bučany: *Bujna – Romsauer 1983*, 297; Černouček: *Brnić – Sankot 2005*, 59; Lovčice: *Čižmář 1970*, 198).

Výrazné odchylky od standardní orientace v rámci pohřebního ritu jsou někdy vnímány jako možný doklad kontaktů s výše uvedenými západolaténskými oblastmi nebo jako projev specifických rituálních praktik (*Waldhauser et al. 1999*, 34–35). Jindy byl dokonce vysloven názor, že mohlo jít o prosté pochybení při ukládání zemřelého (*Budinský – Waldhauser 2004*, 81). Pro řešení těchto otázek je zajímavé, že právě doklady kontaktů se západně a jihozápadně položenými oblastmi jsou v období LT B1 výrazněji shledávány i v artefaktuální náplni (*Čižmář 1995*; *Sankot 2002a*, *2002b*).

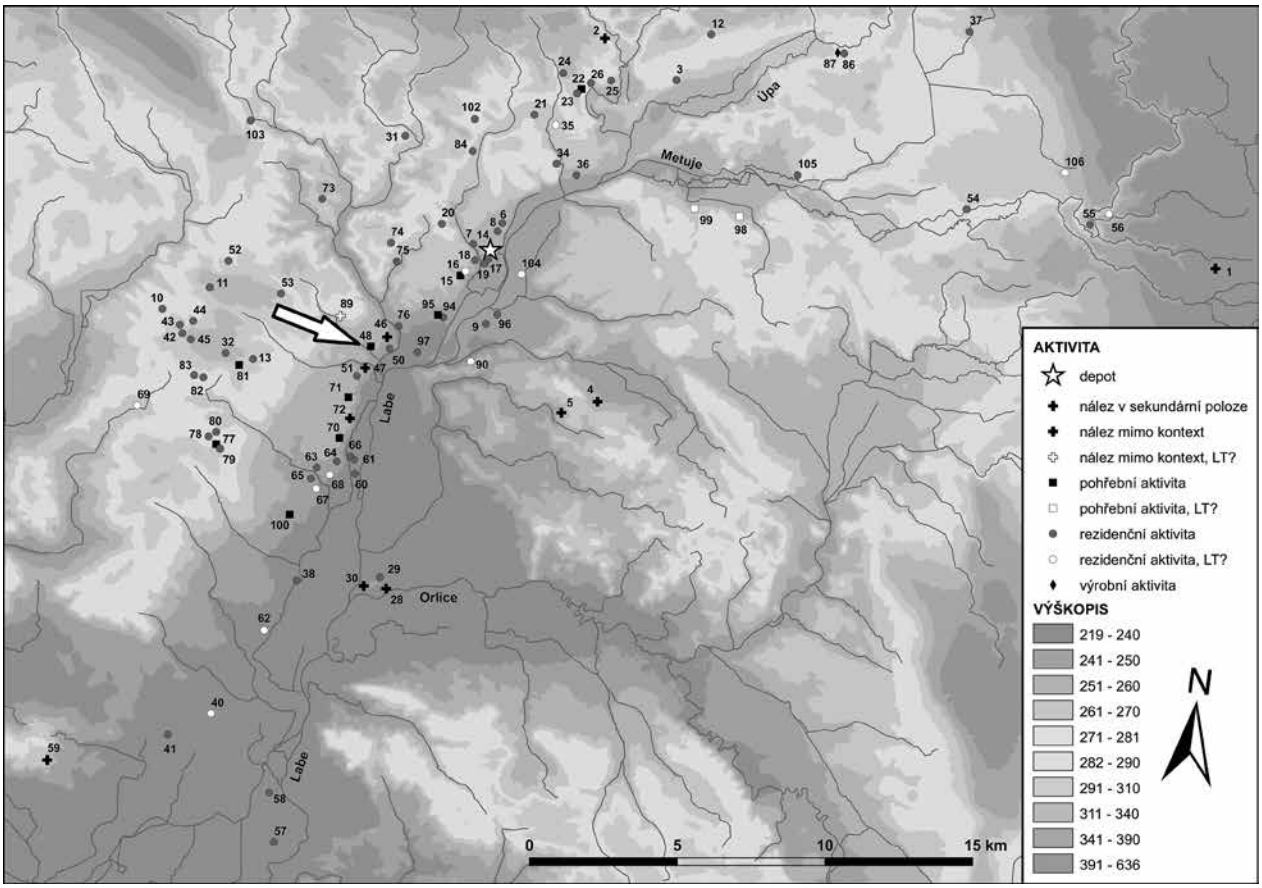

Obr. 4 Laténské osídlení regionu horního Labe a Metuje. Poloha hrobu bojovníka z Lochenic označena šipkou. Podle *Mangel 2011*, obr. 3, upraveno. – *Fig. 4* La Tène settlements located in the upper reches of Elbe and Metuje. The grave location founded in 1964 marked by arrow. According to *Mangel 2011*, fig. 3, adjusted.

Sídelně geografický kontext lokality

Z hlediska sídelní geografie doby laténské se lokalita nachází v regionu povodí horního Labe a Metuje (*Waldhauser 2001*, 42, obr na str. 43 nahoře), který je situován na severovýchodní periferii laténského osídlení Čech (*Mangel – Danielisová – Jílek 2013*, 15, obr. 3). Region se vyznačuje poměrně hustým osídlením z průběhu celé doby laténské (*Mangel 2011*), včetně běžného rozšíření pohřebišť z období LT B–C1 (*obr. 4*; *Mangel 2009*). Jen z k. ú. Lochenic je dnes známo několik sídlištních poloh (*obr. 5*: 2, 3) a dva další nálezy hrobového charakteru (*obr. 5*: 4–5; *Mangel 2009*, 22–23, 45–46, tab. 4). Ve vzdálenosti cca 300 m směrem na severovýchod od polohy hrobu byly též zachyceny žárové pohřby z období Ha D3 a LT A (*obr. 5*: 6; *Vokolek – Sankot 2001*). Nejstarší spolehlivě datované hrobové celky náležející v rámci regionu do období plochých pohřebišť lze ovšem klást až do závěrečného úseku LT B1 nebo na přelom LT B1 a LT B2 (*Mangel 2009*, 39–40, obr. 12). Uvedený obraz může být ale pouze odrazem současného stavu poznání, neboť značná část laténských hrobů byla v minulosti rozrušena bez přímé asistence odborníků (*Mangel 2009*, 10–11), stejně jako tomu bylo u diskutovaného hrobu z Lochenic. V mnoha případech proto nedisponujeme kompletními informacemi o složení hrobových výbav jednotlivých nálezových celků, které pak neumožňují přesné datování.

Závěr

Cílem předložené stati je především korekce datování rozrušeného bojovnického hrobu zachyceného v roce 1964 v Lochenicích. Z rozboru předmětů hrobové výbavy vyplývá, že nejde o pohřeb z doby stěhování národů, jak bylo původně uváděno, ale že k jeho uložení došlo v počátečních úsecích doby laténské. Pro bližší chronologické zařazení neposkytuje diskutovaný soubor pevnější opory. Vyjdeme-li ovšem především z metrických a formálních vlastností meče a přítomnosti dlouhého tvaru tulejovité botky kopí, lze hrobový celek z Lochenic klást nejspíše do průběhu stupně LT B1. Ze sídelního regionu horního Labe a Metuje, k němuž se diskutova-

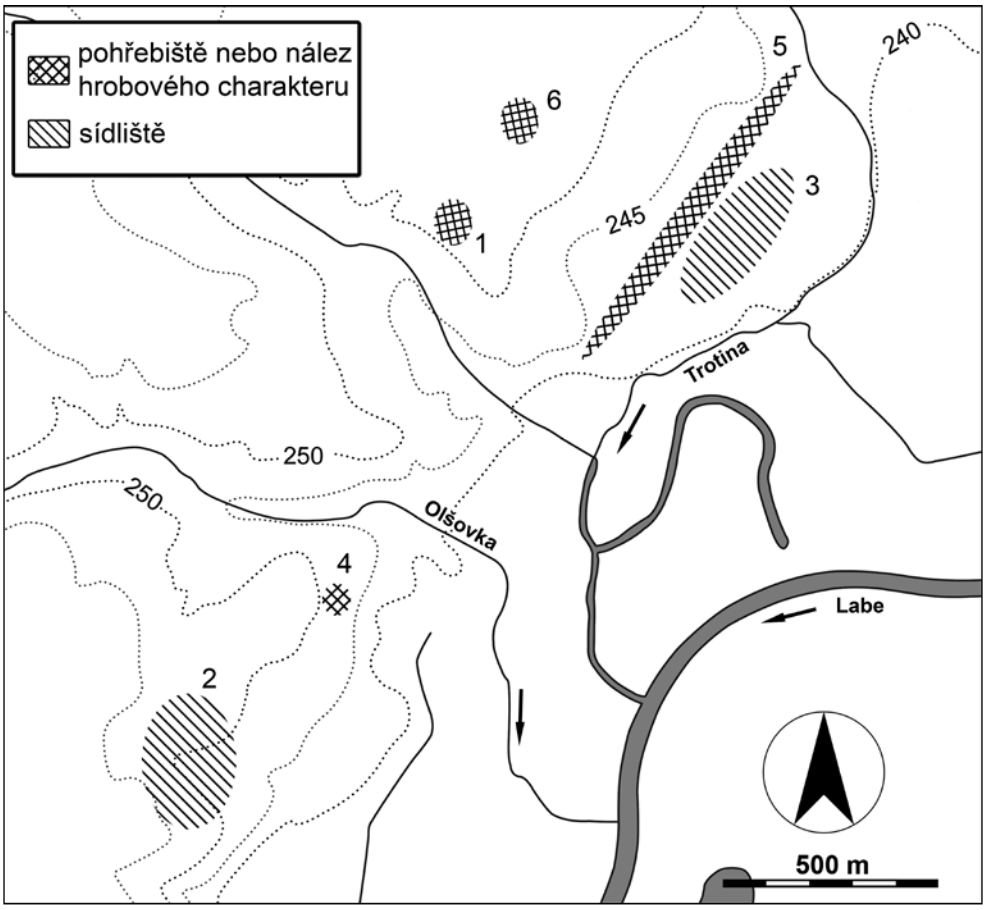

Obr. 5 Laténské osídlení na k. ú. Lochenice. 1 – hrob bojovníka odkrytý v roce 1964. Podle *Mangel 2009*, tab. 4, upraveno. – *Fig. 5* La Tène settlements in the Lochenice district. 1 – the grave location founded in 1964. According to *Mangel 2009*, tab. 4, adjusted.

ný hrob z geografického hlediska hlásí, je z období plochých pohřebišť známa řada dokladů pohřebních aktivit. Nejstarší spolehlivě datované celky lze ovšem klást teprve do závěru LT B1 nebo na přelom LT B1 a LT B2. Lochenický hrob by tak v rámci regionu a daného chronologického úseku patrně náležel mezi nejstarší dosud známé hrobové celky.

Chronologické závěry byly doplněny nově provedenou antropologickou analýzou kosterních pozůstatků pohřbeného jedince, která tak rozšiřuje dosud jen velmi úzkou řadu antropologicky zkoumaných laténských hrobových celků z východočeského prostoru (*Mangel – Výšková 2012*). Ačkoli stav dochování kosterních pozůstatků dovoluje pouze omezené závěry, lze konstatovat, že nejspíše šlo o jedince mužského pohlaví ve věku 30–50 let. Takové zjištění plně koresponduje s bojovnickým charakterem hrobové výbavy (*Waldhauser et al. 1987*, 42, Abb. 6).

Výsledky přinesl též rozbor pohřebního ritu. V případě hrobu z Lochenic byly totiž zaznamenány informace o uložení ostatků zemřelého ve směru západ – východ, hlavou k západu. Taková orientace je pro české prostředí sice netypická, nejde ovšem o ojedinělou anomálii. Častěji se s ní na českých a moravských nekropolích setkáváme právě v průběhu období LT B, do nějž lochenický hrob s jistotou náleží. Zmíněná orientace pak může naznačovat určitý vztah pohřbeného k západolaténské oblasti.

Summary

The primary aim of the paper is to correct the datation of a disturbed warrior grave excavated at Lochenice in 1964 (*Fig. 1, 5*: 1). The analysis of grave goods indicates that the grave doesn't belong to the Migration period, as it has been believed by archaeologists, but to the early phase of the La Tène period. We cannot accurately secure closer chronological classification of the grave in question. However, a few artefacts could provide additional chronological clues. Concretely, metric and formal characteristics of the sword together with socketed long – shaped spear butt. According to aforementioned artefacts, the grave could be placed to Lt B1. Geografically, the grave was found in the area of the upper reches of the rivers Elbe and Metuje (*Fig. 4*), where has been found many flat inhumation cemeteries so far. The oldest reliably dated graves can be, however, clas-

sified to the end of Lt B1 or at the verge of Lt B1 and Lt B2. Therefore, the grave from Lochenice would be probably one of the chronologically earliest, hithero known, grave in the region.

Chronological conclusions have been complemented by newly performed anthropological analysis of the bone remains from the grave as well. Although conditions of preserved remains allow only limited findings. It can be stated that it was a male individual at the age of 35–50. This conclusion entirely coresponds with a warrior character of the grave goods (*Waldhauser et. al. 1987*, 42, Abb. 6).

The analysis of funerary rite brought further complementary results. The grave had a west – east orientation with the head to the West. This orientation is not usual in the Czech republic but it is not a rare anomaly either. This orientation could be frequently found at Bohemian and Moravian flat inhumation cemeteries in Lt B, the grave from Lochenice is a certainly part of this phase and the orientation can suggest a certain relationship to the western Europe area of the La Tène culture.

Literatura

Bemmann, J. 2007: Anmerkungen zu Waffenbeigabensitte und Waffenformen während der jüngeren Römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. Alt-Thüringen 40, 247–290.

Brnić, Ž. – Sankot, P. 2005: Časně laténský pohřební areál s „enclos quadangulaire" v Černoučku, okr. Litoměřice. Památky archeologické 96, 31–70.

Budinský, P. – Waldhauser, J. 2004: Druhé keltské pohřebiště z Radovesic (okres Teplice) v severozápadních Čechách. Archeologický výzkum v severních Čechách 31. Teplice.

Bujna, J. 1989: Das latènezeitliche Gräberfeld bei Dubnik. I. Slovenská archeológia 37, 245–354.

Bujna, J. – Romsauer, P. 1983: Späthallstatt- und frühlatènezeitliches Gräberfeld in Bučany. Slovenská archeológia 31, 277–324.

Čambal, R. 2012: Frühlatènezeitliche Gräberfeld von Stupava. Ausgrabungen in Jahre 1929. Zborník Slovenského národného múzea 106. Archeológia 22, 87–119.

Čižmář, M. 1970: Příspěvek k otázce počátku pohřbívání na plochých keltských pohřebištích na Moravě. Archeologické rozhledy 22, 196–198.

Čižmář, M. 1973: Keltský kostrový hrob se čtvercovým příkopem z Domamyslic, okr. Prostějov. Archeologické rozhledy 25, 615–625.

Čižmář, M. 1995: Beitrag zur Erkenntnis der fremden Einflüsse auf dem mäheischen Gebiet in der Stufe La Tène B1. In: J.-J. Charpy (ed.): L'Europe celtique du Ve Au IIIe siècle avant J.-C.: contacts, échanges et mouvements de populations. actes du deuxième symposium international d'Hautvillers, 8–10 octobre 1992. Sceaux, 69–75.

Čižmářová, J. 2009: Keltská pohřebiště z Holubic a Křenovic. Pravěk – Supplementum 19. Brno.

Čižmářová, J. 2011: Keltská pohřebiště na Moravě, okresy Brno-město a Brno-venkov. Brno.

Čižmářová, J. 2013: Keltská pohřebiště na Moravě, okresy Blansko a Vyškov. Brno.

Daim, F. – Mehofer, M. – Tobias, B. 2005: Die langobardischen Schmiedengräber aus Poysdorf und Brno. Fragen, Methoden, erste Ergebnisse. In: W. Pohl – P. Erhart (Hrsg.): Die Langobarden. Herrschaft und Identität. Forschungen zur Geschichte des Mittelalters 9, 201–224.

Drda, P. – Rybová, A. 1998: Keltové a Čechy. Praha.

Droberjar, E. 2011: Einige Bemerkungen zur Körperbestattung bei den bömischen Sueben in der älteren römischen Kaiserzeit. In: E. Droberjar (ed.): Archeologie barbarů 2010. Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Studia Archaeologica Suebica I. Olomouc 2011, 13–22.

Evison, V. I. – Hill, P. 1996: Two Anglo-Saxon Cemeteries at Beckford, Hereford and Worcester. CBA Research Report 103. York.

Ferdière, A. – Villard, A. 1993: La tombe augustéenne de Fléré-la-Rivière (Indre) et la sépultures aristocratiques de la cité des Bituriges. Revue Archéologique de Centre de la France supplément 7. Saint-Marcel.

Filip, J. 1956: Keltové ve střední Evropě. Praha.

Ginoux, N. 2007: La thème symbolique de «la paire de dragons» sur les fourreaux celtiques (IVe–IIe siècles avant J.–C.) Étude iconographique et typologie. BAR International Series 1702. Oxford.

Grunwald, L. 1998: Grabfunde des Neuwieder Beckens von der Völkerwanderungszeit bis zum frühen Mittelalter: der Raum von Bendorf und Engers. Internationale Archäologie 44. Rahden.

Haffner, A. 1992: Die frühlatènezeitlichen Fürstengräber von Hochscheid inm Hunsrück. Trierer Zeitschrift 55, 25–103.

Heinrich-Tamaska, O. 2008: Vörs. In: M. Hegewisch (red.): Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderungszeit. Bonn, 308–311.

Horák, J. 2009: Kopí v keltských hrobech na Moravě. Rukopis bakalářské práce., FF–PŘF Slezské univerzity, Opava.

Horák, J. 2011: Keltský meč v kontextu hrobových celků z Moravy. Rukopis diplomové práce. FF–PŘF Slezské univerzity, Opava.

Kaenel, G. 1990: Recherches sur la période de la Tène en Suisse occidentale. Analyse des sépultures. Cahiers d'archéologie romande. Lausanne.

Klanica, Z. – Klanicová, S. 2011: Das langobardische Gräberfeld von Lužice (Bez. Hodonín). In: J. Tejral – D. Peters – Z. Loskotová (Hrsg.): Langobardische Gräberfelder in Mähren I. Spisy Archeologického ústavu Brno AV ČR v Brně 39, 225–312.

Korený, R. 2013: Čechy v době merovejské. Rukopis disertační práce. FF Univerzity Karlovy, Praha.

Levínský, O. 2009: Mlčechvosty (okr. Mělník) – polokulturní sídliště a pohřebiště z období mladšího pravěku a středověku (novověku). Výzkum v roce 2005. Archeologie ve středních Čechách 13, 305–322.

Lorenz, H. 1978: Totenbrauchtum und Tracht. Untersuchungen zur regionalen Gliederung in der frühen Latènezeit. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 59, 1–380.

Mangel, T. 2009: Laténská pohřebiště v horním Polabí. Hradec Králové.

Mangel, T. 2011: Laténské osídlení horního Polabí ve světle keramických nálezů. Rukopis diplomové práce. FF Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové.

Mangel, T. – Danielisová, A. – Jílek, J. 2013: Keltové ve východních Čechách. Hradec Králové – Nasavrky – Pardubice.

Mangel, T. – Víšková, M. 2012: Příspěvek antropologie k poznání laténských pohřebišť v horním Polabí. Archeologie východních Čech 2 (2011), 90–96.

Marion, S. 2004: Recherches sur l'âge du fer en Ile-de-France. Entre le Hallstatt final et La Tène finále. Analyse des sites fouillés. Chronologie et société. BAR International Series 1231. Oxford.

Marti, R. 2000: Zwischen Römerzeit und Mittelalter: Forschungen zur frühmittelalterlichen Siedlungsgeschichte der Nordwestschweiz (4.–10. Jahrhundert). Liestal.
Meduna, J. 1962: Laténské žárové hroby na Moravě. Památky archeologické 53, 87–136.
Moosbrugger-Leu, R. 1971: Die Schweiz zur Merowingerzeit: die archäologische Hinterlassenschaft der Romanen, Burgunde rund Alamannen. Bern.
Neugebauer, J. – W. 1996: Eine frühlatènezeitliche Gräbergruppe in Inzersdorf ob der Traisen, NÖ. In: E. Jerem – A. Krenn-Leeb – J. W. Neugebauer – O. H. Urban (Hrsg.): Die Kelten in der Alpen und an der Donau. Akten des Internationalen Symposions St. Pölten, 14.–18. Oktober 1992. Budapest–Wien 1996, 111–178.
Pecinovská, M. – Baloun, L. – Sankot, P. 2014: Laténské pohřebiště v Bášti, okr. Praha-západ. Archeologie ve středních Čechách 18, 745–766.
Raftery, B. 1988: Hollow two-piece metal rings in La Tène Europe. Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 11. Marburg/Lahn.
Ramsl, P. C. 2002: Das eisenzeitliche Gräberfeld von Pottenbrunn. Forschungsansätze zu wirtschaftlichen Grundlagen und sozialen Strukturen der latènezeitlichen Bevölkerung des Traisentales, Niederösterreich. Fundberichte aus Österreich-Materialhefte, Reihe A, Heft 11. Wien.
Ramsl, P. C. 2011: Das Latènezeitliche Gräberfeld von Mannersdorf am Leithagebirge, Flur Reinthal Süd, Niederösterreich. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission 74. Wien.
Rapin, A. 1985: Le fourreau d'épée à „lyre zoomorphe" des Jogasses à Chouilly (Marne). Etudes celtiques 22, 9–25.
Rapin, A. 1999: L'armement celtique en Europe: chronologie de son evolution technologique du Ve au Ier av. J.-C. Gladius 19, 33–67.
Rapin, A. 2000: Les équipements militaires celtes dans la collection Lamarre. Antiquités nationales 32, 183–207.
Sankot, P. 2002a: Zur problematik des Kunsthandwerks und der Werkstattbeziehungen in Böhmen während der Früh- und Mittellatènezeit. In: Dobiat, C. – Sievers, S. – Stöllner, T. eds.: Dürrnberg und Manching. Wirtschaftsarchäologie im ostkeltischen Raum. Akten des internationalen Kolloquiums in Hallein/Bad Dürrnberg vom 7. bis 11. Oktober 1998. Bonn, 331–348.
Sankot, P. 2002b: Eisenzeitliches Kunsthandwerk als Spiegel von Fernkontakten. In: A. Lang – V. Salač (Hrsg.): Fernkontakte in der Eisenzeit. Konferenz Liblice 2000. Praha, 83–101.
Sankot, P. 2003: Les épées du début de La Tène en Bohême. Fontes Archaeologici Pragenses 28. Pragae.
Sankot, P. – Marešová, D. – Foster, P. 2007: Nález bojovnického pohřbu 2349 v Tišicích v roce 2005. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 20, 299–318.
Sievers, S. 2010: Die Waffen aus dem Oppidum von Manching. Die Ausgrabungen in Manching 17. Wiesbaden.
Sherlock, S. J. – Welch, M. G. 1992: An Anglo-Saxon Cemetery at Norton, Cleveland. CBA Research Report 82. York.
Schuster, J. 2010: Lübsow. Älterkaiserzeitliche Fürstengräber im nördlichen Mitteleuropa. Bonner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie Band 12. Bonn.
Schwarz, K. 1984: Frühmittelalterlicher Landesausbau im östlichen Franken zwischen Steigerwald, Frankenwald und Oberpfälzer Wald. Monographien Römisch-Germanisches Zentralmuseum 5. Mainz.
Soudská, E. 1976: Hrob 196 z Manětína-Hrádku a další hroby s dvoukolými vozy v Čechách. Archeologické rozhledy 28, 625–654.
Stare, V. 1980: Kranj, nekropola iz časa preseljevanja ljudstev. Katalogi in monografie 18. Ljubljana.
Stead, I. M. 1983: La Tène Swords and Scabards in Champagne. Germania 61, 487–510.
Stloukal, M. – Dobisíková, M. – Kuželka, V. – Stránská, P. – Velemínský, P. – Vyhnánek, L. – Zvára, K. 1999: Antropologie. Příručka pro studium kostry. Praha.
Svoboda, B. 1965: Čechy v době stěhování národů. Praha.
Tejral J. 1999: Die spätantiken militärischen Eliten beiderseits der norisch-pannonischen Grenze aus der Sicht der Grabfunde. In: T. Fischer – G. Precht – J. Tejral (eds.): Germanen beiderseits des spätantiken Limes. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 14, Brno, 217–292.
Valentová, J. – Sankot, P. 2011: Das latènezeitliche Gräberfeld Kutná Hora-Karlov (okr. Kutná Hora/CZ). Eine Rettungsgrabung aus den Jahren 1988–1989. Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 58, 279–401.
Vokolek, V. 1964: Lochenice 1964. Rukopis nálezové zprávy uložený v Archeologickém oddělení Muzea východních Čech v Hradci Králové.
Vokolek, V. 1973: Lochenice. Výzkumy v Čechách 1970, 68–71.
Vokolek, V. 1993: Počátky osídlení východních Čech. Hradec Králové.
Vokolek, V. – Sankot, P. 2001: Zwei Brandgräber der Stufe H D3 und LT A aus Lochenice, kr. Hradec Králové. Archeologické rozhledy 53, 461–480.
Waldhauser J. et al. 1978a: Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen I. Teplice.
Waldhauser J. et al. 1978b: Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen II. Teplice.
Waldhauser, J. et al. 1987: Keltische Gräberfelder in Böhmen. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission in Mainz 68, 25–179.
Waldhauser, J. et al. 1999: Jak se kopou keltské hroby. Praha.
Waldhauser, J. 2001: Encyklopedie Keltů v Čechách. Praha.
Werner, J. 1962: Die Langobarden in Pannonien. Beiträge zur Kenntnis der langobardischen Bodenfunde vor 568. München.
Zeman, J. 1990: Pohřebiště z doby stěhování národů. In: J. Zeman – M. Buchvaldek – J. Sláma (eds.): Lochenice. Z archeologických výzkumů na katastru obce. Praehistorica 16, 69–101.

Mgr. Tomáš Mangel
Univerzita Hradec Králové, Katedra archeologie
E-mail: tomas.mangel@uhk.cz

RNDr. Petr Velemínský, Ph.D.
Národní muzeum Praha
E-mail: petr_veleminsky@nm.cz

Mgr. Rastislav Korený, Ph.D.
Hornické muzeum Příbram
E-mail: koreny-r@muzeum-pribram.cz

PhDr. Jan Jílek, Ph.D.
Univerzita Pardubice, Ústav historických věd
Východočeské muzeum v Pardubicích
E-mail: mitridates@post.cz

Esovitá spona typu Poysdorf z Velešic, okr. Jičín

S-shaped brooch of type Poysdorf from Velešice, Jičín district

Adéla Matoušková

Abstrakt
Téma tohoto článku je zaměřeno na nový nález esovité spony z k. ú. Velešice, okres Jičín. Spona byla získána prostřednictvím detektorového sběru. Bližším zkoumáním bylo zjištěno, že jde o esovitou sponu typu Poysdorf.

Abstract
The main goal of this article is the presentation of new discoveries of s-shaped brooch from Velešice, Jičín district (Eastern Bohemia). This brooch of type Poysdorf was found using a metal detector inside the cadastral area of Jičín in year 2014.

Klíčová slova: esovitá spona – typ Poysdorf – detektorový nález – Východní Čechy – okres Jičín
Key words: S-shaped brooch – type Poysdorf – a metal detector discover – Eastern Bohemia, district Jičín

Nálezové okolnosti

Esovitá spona[1] pochází z regionu východních Čech. Na podzim roku 2014 byla spona nalezena J. Skalou pomocí detektoru kovů v k. ú. Velešice (poloha od kostela), okr. Jičín nad levým břehem řeky Cidliny u čp. 1, v nadmořské výšce 250 metrů (*obr. 1*). Přesné souřadnice místa nálezu GPS jsou E 50.32153, N 15.43095 (±4 m). Spona se nachází ve sbírce MVČ[2].

Popis esovité spony

Esovitá ptačí spona je vyrobena ze stříbra. Skládá se ze dvou protilehlých ptačích hlaviček (ty jsou ve směru „hodinových ručiček"). V centrální části je zdobena vrubořezem s motivem meandru. Zbylá část spony je pokryta podélnými rýhami. Zobáčky jsou otevřené se svinutou horní polovinou. Na vršku ptačích hlaviček nápadně vystupují tzv. „uši". Dá se předpokládat, že v očních partiích byla červená sklíčka, ta se ovšem nedochovala. Spona je velmi zachovalá, avšak upínací mechanismus chybí.

Rozměry: délka 2,7 cm, šířka 1,7 cm, tloušťka 0,15 cm, hmotnost 3 g, (*obr. 2*, 3).

Zařazení spon typu Poysdorf

Ptačí esovitá spona z Velešic vykazuje charakteristické znaky, které svým provedením definují její typologicko-chronologické zařazení k esovitým sponám typu Poysdorf. Hlavními výzdobnými prvky jsou středový kvadratický meandr, otevřený zobáček a podélný/příčný vrubořez[3].

Tato spínadla jsou typickou severodunajskou formou z doby stěhování národů (*Tejral 2011*, 55). Podle J. Tejrala[4] se jejich produkce začala relativně rychle šířit na sever od Dunaje (*obr. 4*) a staly se módním doplňkem ženského oděvu. Dle F. Daima

[1] Uložení: Muzeum Východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 80804, přír. č. 80-2015.
[2] Za poskytnutí nálezu velmi děkuji Pavlu Horníkovi (MVČ v Hradci Králové).
[3] Některé exempláře hlásící se k tomuto typu jsou rovněž ozdobeny malými oušky v horních partiích.
[4] Klasifikaci esovitých spon provedl rovněž J. Tejral, který spony typu Poysdorf rozdělil do dvou skupin A a B – sk. A je více komplikovaná, sk. B je „degenerovaná" (*Tejral 2002*, 341).

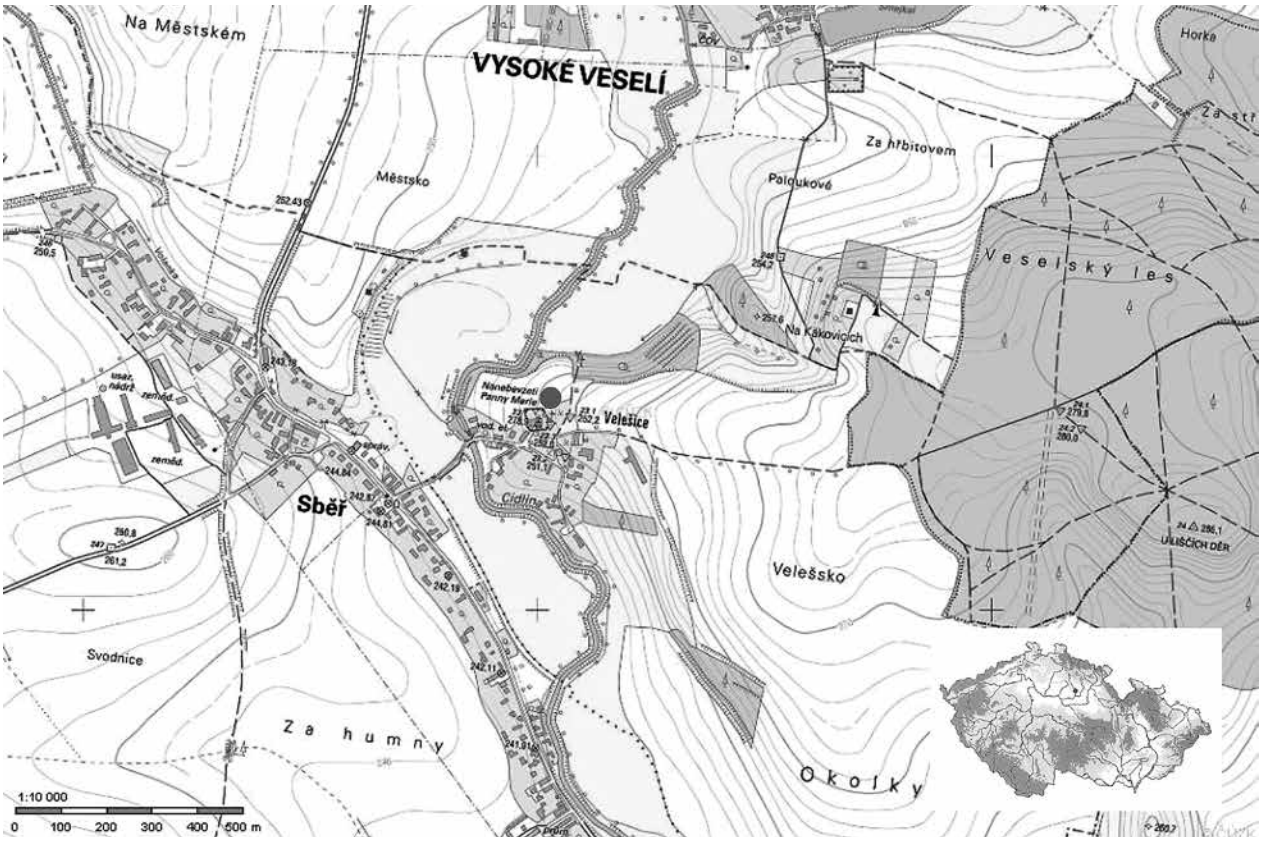

Obr. 1 Velešice, okr. Jičín, oblast nálezu esovité ptačí spony. – *Fig. 1* Velešice, Jičín district. S-shaped brooch discovery area, Jičín district.

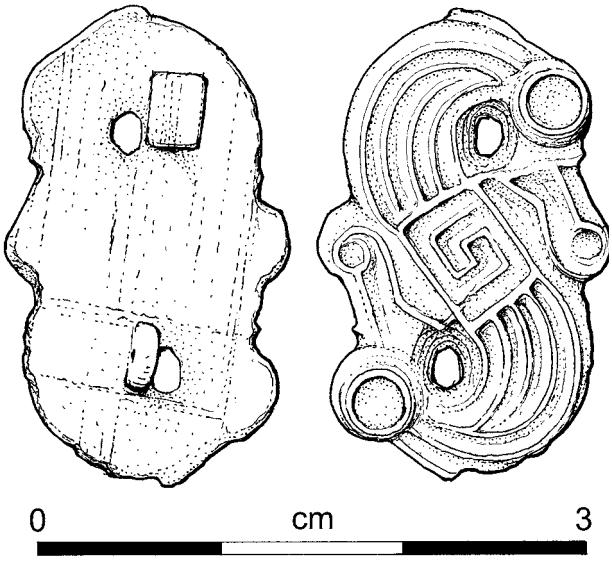

Obr. 2 Velešice, okr. Jičín, esovitá spona typu Poysdorf (autor M. Černý). – *Fig. 2* Velešice, Jičín district. S-schaped brooch, type Poysdorf from Velešice (author M. Černý).

jsou zde indicie, že výbava odpovídá příslušenství kováře/kovotepce barevných kovů, spíše než šperkaře (*Daim – Mehofer – Tobias 2005*, 2014). Převážná většina nálezů pochází z území Čech, Moravy, Dolního Rakouska, jižního Německa a koncentrují se také v prostoru někdejší římské provincie Panonie (*Tejral 2011*, 55; *Droberjar 2013*, 148). Jen ve velmi malém počtu je jejich přítomnost doložena v oblasti Durynska.

Tento typ spon byl v roce 1962 definován J. Wernerem dle eponymního nálezu bronzového „modelu" (spíše polotovaru – *Daim – Mahofer – Tobias 2005*, 214) z hrobu 6 v dolnorakouském Poysdorfu. Nález je datován do prvé čtvrtiny 6. století a dle *J. Wernera* (*1962*) jsou tyto ptačí spony vedoucí formou severodanubské – langobardské fáze (*Werner 1962*, 77–78; *Lohe von der 1994*, 24).

Nejznámější dvojice esovitých spon (*obr. 5*) z českého teritoria pochází ze středočeské lokality Záluží-Čelákovice, hrob 26/XXI (*Svoboda 1965*, 287, tab. XCIV: 7–8). Spony byly nalezeny v neporušené hrobové jámě, ve které bylo pohřbeno dítě (infans II až juvenis). Součástí bohaté výbavy byl též krásný náhrdelník ze skleněných korálků a samostatně nošený aureus císaře Anthemia (467–472)[5] s ouškem, který byl uložen pod spodní čelistí (*Tejral 2011*, 56; *Schmidt*

[5] Nově bylo zjištěno a opraveno, že císař Anthemius vládl v Západořímské říši (467–472); (*Militký 2013*, 100).

Obr. 3 Velešice, okr. Jičín, esovitá spona typ Poysdorf (foto L. Vojtěchovský). – *Fig. 3* Velešice, Jičín district. S-schaped brooch, type Poysdorf from Velešice (photo L. Vojtěchovský).

1961, 132; *Svoboda 1965*, 287; *Militký 2013*, 100; *Korený – Kostka 2014*, 535–541). Díky přítomnosti římské mince byl hrob datován J. Wernerem do prvé čtvrtiny 6. století (*Werner 1962*, 77–78; *Tejral 2011*, 53). Podle nového zhodnocení je však tento celek kladen už do doby kolem roku 500, nejpozději do počátku 6. století (*Korený – Kostka* 2014, 541; srv. *Losert – Pleterski 2003* – hrob datují do intervalu 475–500). K nižšímu datování vedly výše citované autory tři důvody: věk dítěte (asi 10 let), slabé opotřebení mince a zejména způsob uložení/nošení esovitých spon v prostoru pánve/levého boku, který je v burgundském a alamanském prostředí doložen v druhé polovině 5. století, či do doby kolem roku 500,[6]

Další spona téhož typu je známa z pohřebiště v Klučově (hrob 18). Její časové zařazení spadá do stupně E2 v Čechách a rovněž jde o exemplář typu Poysdorf (*Korený – Kudrnáč 2003*, 440–441; *Droberjar 2013*, 148). Spínadlo je zdobeno středovým kvadratickým meandrem, svinutými zobáčky i „oušky", ovšem ptačí krky jsou zdobeny motivy trojúhelníků a meandrů.

Tříděním spon typu Poysdorf se zabývala celá řada badatelů. J. Tejral tato spínadla rozdělil do několika skupin na základě kvadratického políčka, které je vyplněno vrubořezovým meandrem a stočeného (otevřeného) zobáčku. Tato forma se střídavě označuje za typ Holásky – Záluží, Klučov – Holásky – Záluží či Poysdorf – Holásky – Klučov, přičemž její trvání vymezuje léty 500/510 až 530/540 (*Lohe von der 1994*, 24; *Milavec 2007*; *Tejral 2002*, 340; *táž 2011*, 50, 56–58; *Droberjar 2013*). Podle J. Tejrala je model z Poysdorfu reprezentativním typem spony, který se na základě třídění dle K. von der Lohe řadí mezi typ A a B (*Tejral 2011*, 55). Spona ze Záluží-Čelákovic z hrobu 26/XXI se shoduje se sponami z lokality Altenerding (hrob 1237 a 870). Tyto šperky A. Losert a H. Pleterski řadí do skupiny s žebrovanými krky 2a a 2b (*Losert – Pleterski 2003*, 163, Abb. 23; *Tejral 2011*, 56). Spony typu Poysdorf ze Záluží-Čelákovic spadají v pojetí K. von Lohe do varianty A, tedy do prvé třetiny 6. století (*Lohe von der 1994*, 24, Abb. 6: 7; *Droberjar 2013*, 148, 149, obr. 1: 3–4). Tato varianta je typická svinutými zobáčky a podélným rýhováním na těle spony. Další představitel varianty A je pak přirozeně spona z lokality Poysdorf, hrob 6 (*Lohe von der 1994*, 28, Abb. 6: 8). Jiné, ale v zásadě podobné rozdělení provedli *A. Losert* a *H. Pleterski* (*2003*) na základě nálezů z pohřebiště Altenerding. Ti rozdělili spony typu Poysdorf do tří základních variant (*Losert – Pleterski 2003*, 164, Karte 19). Do varianty 1 se řadí spony s příčným rýhováním. Za příklad lze uvést sponu z Kyjova, hrob 992 (*Šmerda 2012*, 8–9). Varianta 2 se dále dělí na 2a, kam patří spony s rovnými zobáčky a 2b, kam jsou řazeny spony se zobáčky svinutými. Avšak obě varianty mají odlišnou orientaci středového meandru (*Droberjar 2013*, 148). Pro nejméně rozšířenou variantu 3 jsou typické motivy trojúhelníků (*Droberjar 2013*, 149).

Výše uvedená zjištění jsou shodná s názorem *B. Schmidta* (*1961*, 132), který popisované spony řadí do závěru skupiny IIb a do skupiny IIIa (525–560). Do stejné časové etapy (skupina IIIa) je datována esovitá spona se středovým meandrem z lokality Stössen, hrob 31 (*Schmidt 1961*, 132, Taf. 73), ovšem ta se liší tvarem zobáčku[7].

Kus z Velešic náleží pro výše uvedené znaky k variantě A podle *K. von der Lohe* (*1994*), která odpovídá variantě 2a podle *A. Loserta* a *H. Pleterského* (*2003*). Zároveň odpovídá skupině IIb (470/480–530), jež se shoduje s datací J. Tejrala (500/510–530/540); (*Schmidt 1961*, 132; *Tejral 1990*, 249). Podle *E. Droberjara* (*2013*, 148, 153) patří spony typu Poysdorf v Čechách do starší fáze stupně E2a (510/520–540/550).

V této pasáži nelze opomenout nálezy spon pocházející ze Slovinska, které korelují s nálezy z oblasti Panonie. Z tohoto teritoria pochází sedm exemplářů ptačích esovitých spon. Čtyři byly nalezeny na pohřebišti Lajh v Kranj, dvě jsou z lokality Sv. Gora při Rovišču a jedna z Rifnik (poblíž Šentjur); (*Milavec 2007*, 348). Tyto slovinské kusy jsou zdobeny

[6] Zde bych chtěla velmi poděkovat R. Korenému, který mi pomohl utřídit myšlenky a rozšířil mé dosavadní znalosti a chápaní o výrobě spon z mladšího stupně DSN.

[7] *K. von der Lohe* (*1994*, 28, Abb. 6) tento kus řadí do varianty B, což je skupina spon s vroubkovanými krky, ale bez svinutých zobáčků. Tuto skupinu reprezentuje také spona z italské lokality Testona.

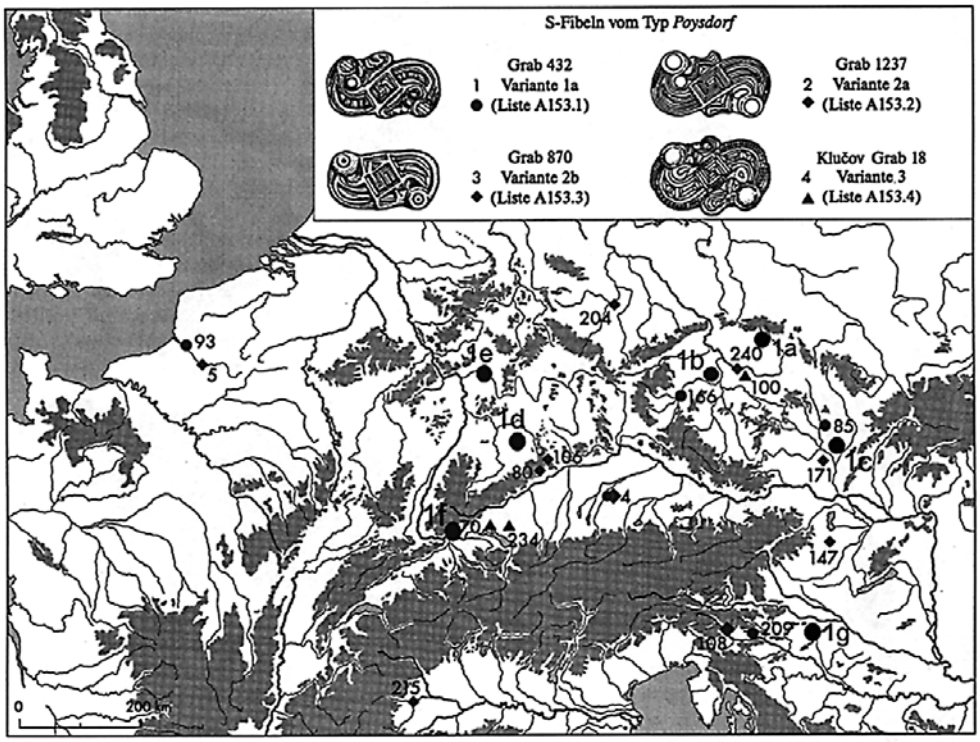

Obr. 4 Mapa rozšíření esovitých spon typ Poysdorf, 1a esovitá spona z Velešic, 1b Hostivice, 1c Kyjov, 1d Kösingen, 1e Frankfurt nad Mohanem, 1f Schleitheim,1g Rifnik (podle *Losert – Pleterski 2003* – upraveno). – *Fig. 4* Map of distribution of type Poysdorf s-shaped brooches, 1a s-shaped brooch from Velešice, 1b Hostivice, 1c Kyjov, 1d Kösingen, 1e Frankfurt on the Main, 1f Schleitheim, 1g Rifnik (according to *Losert – Pleterski 2003* – edited by author).

vertikálními i horizontálními rýhami a podobají se tak modelu z Poysdorfu i sponám z lokalit Záluží-Čelákovice, Amiens a Nikitsch (*táž*, 348). Podle T. Milavec jsou spony z pohřebiště Sv. Gora typickými a luxusními exempláři typu Poysdorf (*táž*, 348, pl. 3: 2, 3). Shodují se otevřené zobáčky, oči, které byly pravděpodobně vyloženy sklíčkem a především středový meandr. Na ptačích krkách je kombinace horizontálních i vertikálních rýh. Spona z lokality Rifnik má jednodušší formu, i přesto se předchozím sponám značně podobá (*táž*, 348, pl. 3: 6). Z pohřebiště v Kranj z hrobu 31 jsou známé dva kusy typu Poysdorf. Opět je tu shodný meandr i vertikální rýhy a hlavičky jsou zasazeny ve směru „hodinových ručiček" (*táž*, pl. 1: 4, 5). K těmto příkladům lze přiřadit velmi jednoduchou formu esovité spony z hrobu 182, která je plošně zdobena vertikálními rýhami, ovšem středový meandr je spíše schematický (*táž*, 348, pl. 1: 6). Slovinské esovité spony jsou řazeny do Tejralovy severodunajsko-panonské fáze (530–570), severodunajské fáze (510/520–540/550), ovšem patří sem i spony, které lze typologicky zařadit k panonským a italským nálezům (*Milavec 2007*, 351). Podle autorky T. Milavec jsou výše uvedené ptačí spony reprezentativním prvkem pro generaci obyvatel, kteří zde žili před odchodem do Itálie či zde mohla pobývat i generace starší, možná z let 526/27 (*táž*, 351). Nicméně je potřeba si uvědomit, že zdejší obyvatelstvo nebylo výlučně jen langobardského původu. Mezi slovinskými sponami jsou také příklady, pro které lze nalézt analogie mimo území obývané langobardským etnikem (př. jižní Německo – Altenerding, Marktoberdofr aj.); (*táž*, 351).

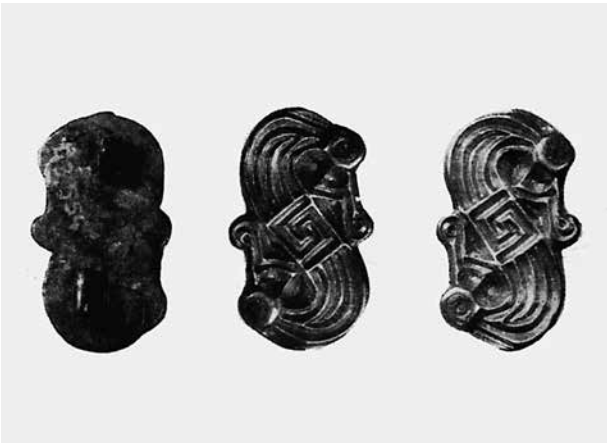

Obr. 5 Esovitá spona z lokality Záluží – Čelákovice (podle *Svoboda 1965*). – *Fig. 5* S-shaped brooch from Záluží – Čelákovice (according to *Svoboda 1965*).

Závěr

Ptačí esovité spony jsou šperkem, který byl součástí ženského oděvu. Malé esovité spony byly v průběhu 6. století charakteristickou komponentou spínající oděv, neboli tuniku římského stylu, v oblasti hrudníku (*Droberjar – Matoušková 2013*, 54, 56). Esovitá spona z Velešic je druhým exemplářem tohoto druhu spon ve východních Čechách. Doposud byla známá pouze chronologicky starší spona typu Záluží pocházející z lokality Lochenice IX, hrob 4 (*Zeman 1990*, 85, obr. 34: 17, Taf. XXVIII, Lochenice IX, 1). Velešická ptačí spona je ukázkovým typem esovité spony skupiny Poysdorf. Ve srovnání s nálezem páru spon ze Záluží-Čelákovic je tu jen velmi nepatrná odlišnost. Velešická spona má výraznější ouška a méně rozevřený zobáček. Klučovská spona se diferencuje geometrickým vrubořezem na těle spony. Nicméně kvadratický meandr je identický, jak u spon ze Záluží, Poysdorfu, Kyjova, tak i u spony z Velešic. Bohužel absence dalších šperků ve východočeském regionu nám neumožňuje provést konkrétnější zhodnocení situace. Je to z důvodu, že pro tuto část Čech není stále vyřešena otázka hustoty osídlení, která je však závislá na stavu poznání (*Jílek – Vích 2015*, 219). Území na rozhraní Čech a českomoravské oblasti ve druhé polovině 4. až první polovině 6. století nebylo odloučeno od labsko-germánského kulturního okruhu (*Jílek – Vích 2015*, 109). Pro území severní poloviny východních Čech v rámci mladšího stupně doby stěhování národů bude nutné do budoucna počítat nejen s ojedinělými předměty, ale též s nálezy z prostředí sídlišť a pohřebišť.

Nález nové ptačí spony poukazuje prozatím na rezervy v prozkoumaném terénu východních Čech. S jejím objevením vznikají otázky, na které nelze s určitostí odpovědět. Pochází spona z oblasti středního Podunají a jde tedy o import do východních Čech? Byla spona párovým šperkem a lze sponu připsat výlučně langobardskému etniku? V tomto případě je důležité si uvědomit, že esovité spony se vyskytují v regionu durynsko-polabském i v teritoriu někdejší provincie Panonie. Zdejší kusy esovitých spon jsou chronologicky řazeny jak do doby před příchodem Langobardů, tak do etapy jejich působení ve středním Podunají. To může indikovat, že vývoj esovitých spon je nezávislý na langobardském etniku. Avšak později jsou jimi akceptovány a stanou se pro ně velmi oblíbeným šperkem (*Milavec 2007*, 351). Z tohoto důvodu nelze stále trvat na propojování vizuálně podobajícím se předmětům z „langobardského" prostředí výlučně jen Langobardům. Autorka se přiklání k názoru badatelky T. Milavec, že esovité spony jsou širokým evropským fenoménem, který by měl být hodnocen v rámci lokálního měřítka s cílem definovat centrum distribuce určitých typů i podtypů (*Milavec 2007*, 351).

Summary

The examined s-shaped brooch comes from Eastern Bohemia region. It was found using a metal detector inside the cadastral area of Velešice in year 2014 (*Fig. 1, 2*). The brooch is currently in Museum of Eastern Bohemia in Hradec Králové (MVČ). I would like to express my gratitude to Mgr. Pavel Horník of MVČ who lent me this brooch for examination.

This s-shaped brooch representing a bird has got characteristic features that define its chronological categorization. The main and typical attributes are a middle meander, a roll up beak and longitudinal lines. These features are characteristic for type Poysdorf. The brooches of type Poysdorf are typical for North Danube period within Migration Period (*Tejral 2011*, 55). Their production spread relatively quickly from Danube River to the north of Europe. The s-shaped bird brooches were generally a fashionable accessory of women's clothes. Vast majority of these brooches appear in Bohemia, Moravia, Lower Austria and southern Germany (*Tejral 2011*, 55; *Droberjar 2013*, 148). The most famous s-shaped brooches come from Čelákovice-Záluží, grave 26/XXI (Central Bohemian region). The grave 26/XXI (*Svoboda 1965*, 287) was the cardinal discovery for category Poysdorf – Holásky – Klučov (*Tejral 2002*, 340; *same 2011*, 50; *Droberjar 2013*, 148). The brooch from Velešice district dates to variant A (1/3 of 6th century; according *Werner 1962*; *Karl von der Lohe 1994*), group IIb (470/80–530); (according *Schmidt 1961*), type Poysdorf – Holásky – Klučov (according *Tejral 1989, 2002, 2005*) and variant 2a (according *Losert – Pleterski 2003*).

Literatura

Daim, F. – Mehofer, M. – Tobias, B. 2005: Die langobardischen Schmiedengräber aus Poysdorf und Brno. Fragen, Methoden, erste Ergebnisse. In: W. Pohl – P. Erhart (Hrsg.): Die Langobarden. Herrschaft und Identität. Forschungen zur Geschichte des Mittelalters 9, 201–224.

Droberjar, E. 2013: Langobardské esovité spony ve středních Čechách. Archeologie ve středních Čechách 17, 147–159.

Droberjar, E. – Matoušková, A. 2013: Oděv a šperk langobardských žen. K transformaci hmotné kultury v průběhu 6.–7. století. Živá archeologie – REA 15/2013 (I), 53–58.

Jílek, J. – Vích, D. 2015: Nové poznatky o době stěhování národů ve východních Čechách a na českomoravském pomezí. In: M. Popelka – R. Šmidtová – Z. Beneš (edd.): Od Skandzy k Dunaji, od Rýna k Pasłęce. Sborník k 70. narozeninám Lubomíra Košnara. Praehistorica 32/2/2014, 99–112.

Korený, R. – Kudrnáč, J. 2003: Pohřebiště z doby stěhování národů v Klučově. (Nové zhodnocení a jeho místo v rámci Českobrodska v období stěhování národů a počátků raného středověku). Archeologie ve středních Čechách 7, 417–456.

Korený, R. – Kostka, M. 2014: Langobardské ženy v Čechách? K problematice ženských hrobů v 6. století. Archaeologica Pragensia 22, 516–558.

Lohe, K. von der 1994: Eine langobardische S-Fibel von Vörs-Kerékerdő. Somogyi Múzeumok Közleményei 10, 23–35.

Losert, H. – Pleterski, A. 2003: Altenerding in Oberbayern. Struktur des fruhmittelalterlichen Graberfeldes und „Ethnogenese" der Bajuwaren. Berlin – Bamberg – Ljubljana.

Milavec, T. 2007: Prispevek k hronologiji S-fibul v Sloveniji. Arheološki vestnik 58, 333–355.
Militký, J. 2013: Nálezy řeckých, římských a raně byzantských mincí v Čechách. Monumenta numismatica 2. Praha.
Schmidt, B. 1961: Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle 18.
Svoboda, B. 1965: Čechy v Době stěhování národů. Monumenta Archaeologica 13.
Šmerda, J. 2012: Tajemství Langobardů. Katalog k výstavě. Hodonín.
Tejral, J. 1990: K chronologii spon z langobardských pohřebišť v Podunají. In: V. Nekuda – J. Unger – M. Čižmář (eds.): Pravěké a slovanské osídlení Moravy. Sborník k 80. narozeninám J. Poulíka. Brno, 231–250.
Tejral J. 2002: Beitrage zur Chronologie des langobardischen Fundstoffes nordlich der mittleren Donau. In: J. Tejral (ed.): Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum. Spisy Archeologického AV ČR Brno 19, 313–358.
Tejral, J. 2011: Zum stand der Langobarden Forschung im norddanubian Raum. In: J. Tejral et al. (Hrsg.): Langobardische Gräberfelder in Mähren I. Brno, 11–69.
Werner, J. 1962: Die Langobarden in Pannonien. Beiträge zur Kenntnis der langobardischen Bodenfunde vor 568. München.
Zeman, J. 1990: Pohřebiště z doby stěhování národů. In: J. Zeman – M. Buchvaldek – J. Sláma (eds.): Lochenice. Z archeologických výzkumů na katastru obce. Praehistorica 16, 69–101.

Mgr. Adéla Matoušková
Univerzita Hradec Králové, Katedra archeologie
E-mail: adela.matouskova@uhk.cz
Východočeské muzeum v Pardubicích
E-mail: matouskova@vcm.cz

Nové archeologické nálezy z tzv. bojanovského újezdu (Železné hory, okres Chrudim)[1]

New archaeological finds from so-called the Bojanov district (Železné hory, district of Chrudim, E Bohemia)

Jan Musil – Petr Netolický

Abstrakt
Článek prezentuje nové archeologické nálezy z Holína (k. ú. Kovářov u Seče, okres Chrudim, Pardubický kraj), který se nalézá na území tzv. bojanovského újezdu vilémovského kláštera. Nejstarším nálezem je zlomek bronzového srpu, zbylé nálezy spadají do 13.–15. století.

Abstract
This paper presents a new archaeological finds from Holín (c. t. Kovářov u Seče, district of Chrudim, Pardubice region, E Bohemia), which is located on the territory of the so-called Bojanov district of the Vilémov monastery. The oldest find is the fraction of a bronze sickle, the other findings became from the 13th–15th centuries.

Klíčová slova: Železné hory – středověká kolonizace – keramika
Key words: Železné hory – medieval colonisation – pottery

Úvod

Jedním ze základních tématických okruhů, kterým se archeologie zabývá, je studium otázek spojených se změnou sídlištních strategií v průběhu dějin. Středověké období našich dějin je dobou, kdy jsou doosídlovány i do té doby úplně neosídlené či jen spoře osídlené oblasti.

Dosavadní stav poznání vesnického osídlení v oblasti Železných hor je poměrně torzovitý (ke stavu bádání srov. *Musil – Netolický 2014*). Obecně lze konstatovat, že nejlépe probádanou a publikovanou skupinou sídel jsou mnohem atraktivnější hrady a tvrze. Současné poznatky o venkovském osídlení vycházejí především ze starších obecnějších prací *Augusta Sedláčka* (*1900*), *Antonína Profouse* (*1947*) a *Františka Roubíka* (*1959*). Novější poznatky jsou získávány především na základě historických rešerší (*Teplý 1997*), z povrchových sběrů a nepříliš četnými záchrannými archeologickými výzkumy v intravilánu žijících vesnic. Poměrně husté zalesnění sledované oblasti umožňuje značné zachování antropogenních reliktů přímo v terénu a umožňuje tak jejich studium za použití nedestruktivních metod. Jako nejvhodnější metoda pro zkoumání sídelních forem na tomto území se jeví geodeticko-topografický průzkum. Výzkumu oblasti se věnuje od roku 2011 Regionální muzeum v Chrudimi ve spolupráci s Katedrou archeologie Západočeské univerzity v Plzni. Výsledkem je celá řada studií zaměřených na podobu a strukturu osídlení (*Musil 2007*, *2011*; *Musil – Netolický 2012*, *2013*, *2014*, *2014a*) a na vazbu na zdroje nerostných surovin (*Musil – Netolický 2014b*, *2014c*).

V roce 2015 předal J. Jílek z Východočeského muzea v Pardubicích do archeologické sbírky RM v Chrudimi menší soubor archeologických nálezů získaných P. Modráčkem v letech 2011–2014 z okolí Holína a Kovářova. V předložené studii se snažíme prezentovat nové archeologické nálezy z Holína, který se nalézá v prostoru tzv. bojanovského újezdu (*obr. 1*) benediktinského kláštera ve Vilémově (k vilémovskému klášteru nejnověji *Somer – Šrámek – Kovář 2015*). Centrum újezdu představuje dnešní městys Bojanov (okres Chrudim, Pardubický kraj) nalézající se zhruba 14 km jihojihozápadně od Chrudimi a 12,5 km východně od Vilémova v jádru Železných hor. Přímé písemné zprávy o bojanovském újezdu jsou velmi skromné. Základní pramen pro poznání rozsahu

[1] Článek vznikl s podporou studentské grantové soutěže FF ZČU SGS-2015-047 „Hospodářské zázemí a přírodní prostředí středověkých a časně novověkých vsí“.

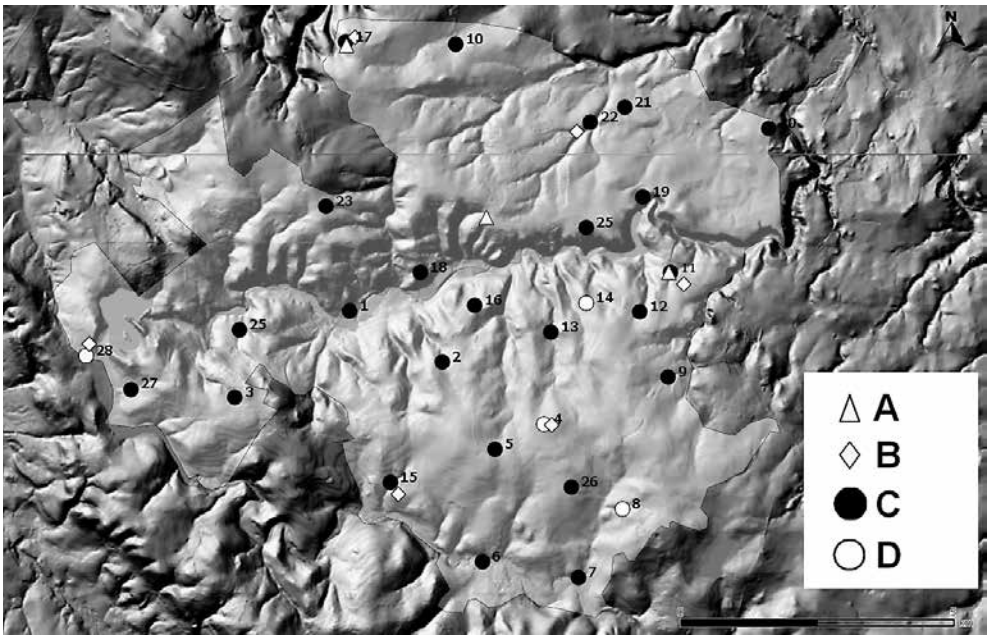

Obr. 1 Plocha bojanovského újezdu s vynesením lokalit zmiňovaných roku 1329. A) doklady raněstředověkého osídlení; B) archeologické doklady všeobecně; C) dodnes žijící obce; D) zaniklé vsi. 1) Bojanov; 2) Polánka; 3) Proseč u Seče; 4) Mazančí; 5) Krásné; 6) Bradlo; 7) Trávná; 8) Travonec; 9) Hodonín; 10) Mladoňovice; 11) Hradiště; 12) České Lhotice; 13) Libkov; 14) Lazy; 15) Vršov; 16) Chlum; 17) Kovářov; 18) Petrkov; 19) Slavice; 20) Výškov; 21) Šiškovice; 22) Licibořice; 23) Holín; 24) Hořelec; 25) Křižanovice; 26) Javorné; 27) Oheb; 28) Ústupky. Vytvořeno v programu QGIS. – *Fig. 1* Area of the Bojanov´s district with villages mentioned in 1329. A) Early Middle Age; B) generally archaeological evidence; C) living villages; D) deserted villages. 1) Bojanov; 2) Polánka; 3) Proseč u Seče; 4) Mazančí; 5) Krásné; 6) Bradlo; 7) Trávná; 8) Travonec; 9) Hodonín; 10) Mladoňovice; 11) Hradiště; 12) České Lhotice; 13) Libkov; 14) Lazy; 15) Vršov; 16) Chlum; 17) Kovářov; 18) Petrkov; 19) Slavice; 20) Výškov; 21) Šiškovice; 22) Licibořice; 23) Holín; 24) Hořelec; 25) Křižanovice; 26) Javorné; 27) Oheb; 28) Ústupky. Created by QGIS software.

újezdu představuje listina z roku 1329 (RBM III, č. 1518, 594–595), kterou v Praze vydal Jindřich z Lichtenburka. Ten převzal od opata vilémovského kláštera Jaroslava doživotně do zástavy zcela pustý újezd s vesnicemi Bojanovem, Polánkou, Prosečí (u Seče), Mazančím[2], Krasným, Bradlem[3], Trávnou, Trawoncem[4], Hodonínem, Mladoňovicemi, Hradištěm (u Českých Lhotic), Lhoticemi[5], Libkovem, Lazy[6], Vršovem, Chlumem, Kovářovem, Petrkovem, Slavicemi, Víškovem, Šiškovicemi, Licibořicemi, Holínem, Hořovčím, Hořelcem. Konvent si ponechal pouze Křižanovice (srov. *Teplý 2010*). Záměrem předloženého příspěvku je seznámit odbornou veřejnost s těmito nálezy a jejich zařazení do širšího kontextu sídlištní dynamiky v prostoru někdejšího bojanovského újezdu.

Přírodní podmínky

Z geomorfologického hlediska náleží sledované území provincii Česká vysočina, soustavě Jihočeské vrchoviny, podsoustavě Českomoravská vrchovina – dílčí jednotka Železné hory. Základním rysem reliéfu vrchoviny je rozdíl mezi jejími okrajovými a ústředními částmi. Od ústřední části klesá reliéf směrem k západu i k východu. Snižování je stupňovité. Jednotlivé stupně jsou odděleny poměrně výraznými svahy. Okrajové části mají charakter pahorkatin s plošinatými rozvodími, prořezanými úzkými a hlubokými údolími. Nad plošinatý reliéf vyčnívají jednotlivé, plošně omezené vrchy a kopce. Železné hory představují zhruba trojúhelníkovité území na jihovýchodě sousedící se Žďárskou vrchovinou a na severu s Kutnohorskou plošinou. Železné hory mají plošinatý povrch, který se pozvolna sklání severovýchodním směrem. Směrem na jihozápad je omezený výrazným svahem (*Demek a kol. 1965*). Hydrologicky náleží labské soustavě. Průměrný roční srážkový úhrn činí 700–800 mm, náleží mírně teplé a vlhké klimatické oblasti s mírnou zimou, pahorkatinným rázem s nadmořskou výškou do 500 m n. m.

[2] Zaniklá ves.
[3] Listina nezmiňuje, zda šlo o Horní či Dolní Bradlo.
[4] Zaniklá ves.
[5] Listina nezmiňuje, zda šlo o České či Německé Lhotice.
[6] Zaniklá ves.

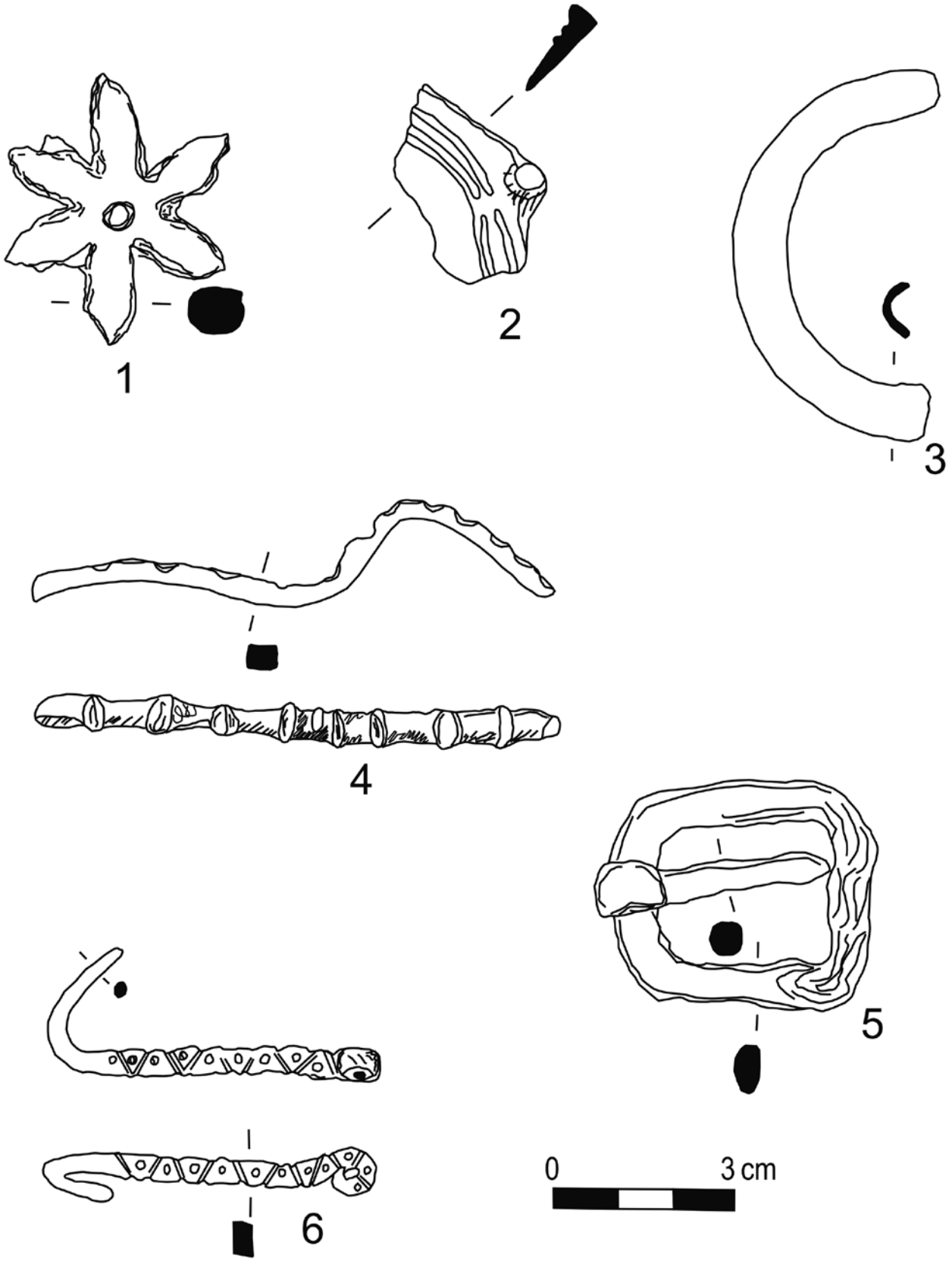

Obr. 2 Kovové nálezy. 1) kolečko ostruhy; 2) zlomek bronzového srpu; 3) zlomek přezky; 4) tyčinka; 5) přezka; 6) hrot přezky. 1, 5) železo. 2–4, 6) barevný kov. Kresba J. Musil. – *Fig. 2* Metal finds. 1) wheel of spur; 2) fraction of bronze sickle; 3) fraction of buckle; 4) stamen; 5) buckle; 6) part of buckle. 1, 5) iron. 2–4, 6) copper alloys. Drawing by J. Musil.

s méně než 50 letními dny (s průměrnou teplotou nad 25 °C) a průměrnou červencovou teplotou nad 15 °C a s průměrnou lednovou teplotou nad – 3 °C (*Jemelka ed. 1968*).

Soupis nálezů

Kovářov u Seče (okr. Chrudim)

Kult.: středověk. Lok.: lesní trať „Zádušní les", ppč. 349/1, ZM10 13-44-01, koor.: 145:25. Okol.: P. Modráček v roce 2014, nalezeno pomocí detektoru kovů v hl. 15–20 cm. Nález: Kolečko ostruhy. Popis: Silně korozní železné kolečko ostruhy se šesti paprsky. Rozměry: výška 44 mm, šířka 39 mm, tloušťka 10 mm, průměr otvoru 5 mm, hmotnost 30 g (*obr. 2*: 1).

Kovářov u Seče (okr. Chrudim)

Kult.: mladší až pozdní doba bronzová. Lok.: místní část Holín, pole v trati „Jalovčina", ppč. 556, ZM10 13-44-01, koor.: 286:148. Okol.: P. Modráček v roce 2014, nalezeno pomocí detektoru kovů v ornici. Nález: zlomek bronzového srpu. Popis: Drobný zlomek ze střední části bronzového srpu s knoflíkem. Členěno 3 vodorovnými rovnoběžnými žebry. Rozměry: maximální dochovaná výška 36 mm, maximální šířka čepele 20 mm, výška knoflíku 10 mm, tloušťka hřbetu 5 mm, hmotnost 10 g (*obr. 2*: 2).

Kovářov u Seče (okr. Chrudim)

Kult.: středověk–novověk. Lok.: místní část Holín, pole ve východním sousedství areálu zemědělského družstva, ppč. 678, ZM10 13-44-01, koor.: 237:180. Okol.: P. Modráček v letech 2012 až 2014, nalezeno pomocí detektoru kovů v ornici. Nález: zlomek rámečku přezky. Popis: zlomek poloviny rámečku dvojdílné kruhové bronzové přezky z koňského postroje, na vnitřní straně dochovány torza po naletované střední příčce nesoucí trn přezky. Rozměry: měřitelný průměr 65 mm, maximální šířka 35 mm, hmotnost 10 g (*obr. 2*: 3).

Hrbokov (okr. Chrudim)

Kult.: středověk–novověk. Lok.: pole ve východním sousedství areálu zemědělského družstva, ppč. 153/4, ZM10 13-44-01, koor.: 230:198. Okol.: P. Modráček v letech 2012 až 2014, nalezeno pomocí detektoru kovů v ornici. Nález: zlomek bronzové tyčinky. Popis: zohýbaná bronzová tyčinka zhruba čtvercového průřezu nesoucí 10 záseků v pravidelných rozestupech (výzdoba ?). Torzální stav neumožňuje přesnější funkční interpretaci. S největší pravděpodobností jde o roztažený rámeček přezky. Rozměry: průřez 4 × 5 mm, maximální délka 91 mm, hmotnost 14 g (*obr. 2*: 4).

Kovářov u Seče (okr. Chrudim)

Kult.: středověk–novověk. Lok.: místní část Holín, pole ve východním sousedství areálu zemědělského družstva, ppč. 85/42, ZM10 13-44-01, koor.: 221:180. Okol.: P. Modráček v letech 2012 až 2014, nalezeno pomocí detektoru kovů v ornici. Nález: bronzový trn z přezky. Popis: Bronzový ohnutý trn z přezky větších rozměrů, patrně z koňského postroje. Trn je zhotoven z bronzové tyčinky obdélného průřezu, která je při bázi stočena v očko, kterým byla upevněna k rámečku přezky. Tyčinka se směrem k vrcholu zužuje a mění svůj průřez na kruhový. Trn je ze všech čtyř stran zdoben jednoduchým geometrickým motivem v podobě dvou střídajících se linií (vytváří motiv vlčích zubů či klikatky), přičemž jednotlivá trojúhelníkovitá pole mezi ním jsou vyplněny vybíjenými důlky. Vlastní hrot je ohnutý. Rozměry: maximální délka 58 mm, průřez tyčinky 4,5 × 3,5 mm, hmotnost 10 g (*obr. 2*: 6).

Kovářov u Seče (okr. Chrudim)

Kult.: středověk. Lok.: místní část Holín, pole v trati „Jalovčina", ppč. 569/1, ZM10 13-44-01, koor.: 281:143. Okol.: P. Modráček v letech 2012 až 2014, nalezeno pomocí detektoru kovů v ornici. Nález: železná přezka. Popis: jednoduchá mírně trapezoidní jednodílná přezka s dochovaným masivním trnem. Typ I dle členění *R. Krajíce* (*2003*, 193). Tělo rámečku je na řezu ve tvaru zploštělé elipsy, trn je na řezu téměř kruhový. Rozměry: výška 40 mm, šířka 45 mm, průměr těla rámečku 5 mm, průměr trnu 7 mm, hmotnost 18 g (*obr. 2*: 5).

Kovářov u Seče (okr. Chrudim)

Kult.: středověk. Lok.: místní část Holín, pole v trati „Jalovčina", ppč. 574, ZM10 13-44-01, koor.: 289:135. Okol.: P. Modráček v letech 2012 až 2014, nalezeno pomocí detektoru kovů v ornici. Nález: hrot šípu. Popis: masivní železný hrot šípu do kuše s kvadratickým průřezem a tulejkou. Tulejka roztržena a odlámána. Typ B2b dle členění *T. Durdíka* (*1972*, obr. 3). Rozměry: Maximální délka 77 mm, průměr hrotu 17 × 18 mm, hmotnost 50 g, délko-váhový index 1,54 (*obr. 3*: 1).

Kovářov u Seče (okr. Chrudim)

Kult.: středověk–novověk. Lok.: místní část Holín, pole v trati „Jalovčina", ppč. 557, ZM10 13-44-01,

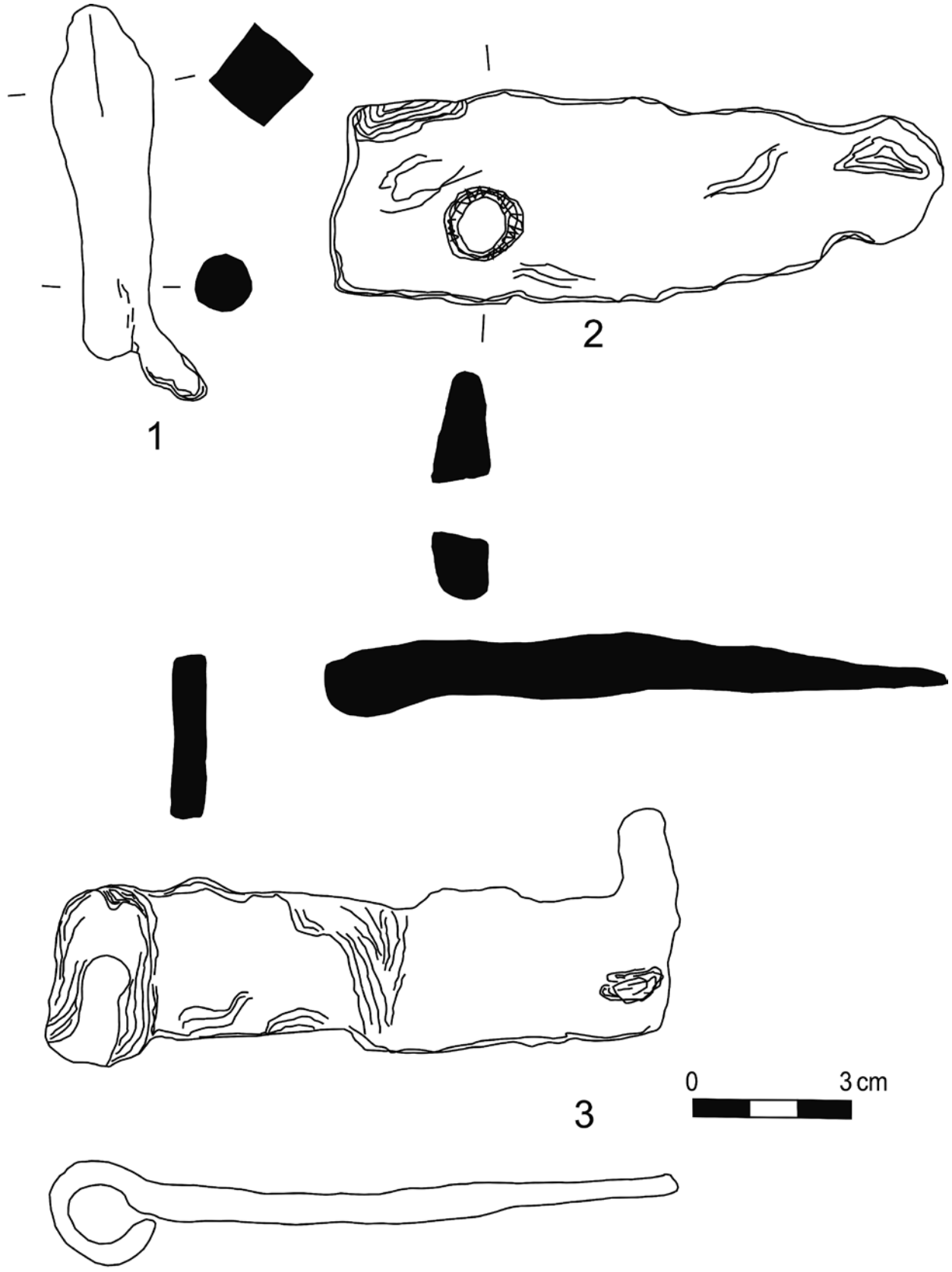

Obr. 3 Železné nálezy. 1) šipka; 2) stavební kování; 3) dveřní závěs. Kresba J. Musil. – *Fig. 3* Iron finds. 1) arrow head; 2) constructional fitting; 3) hinge. Drawing by J. Musil.

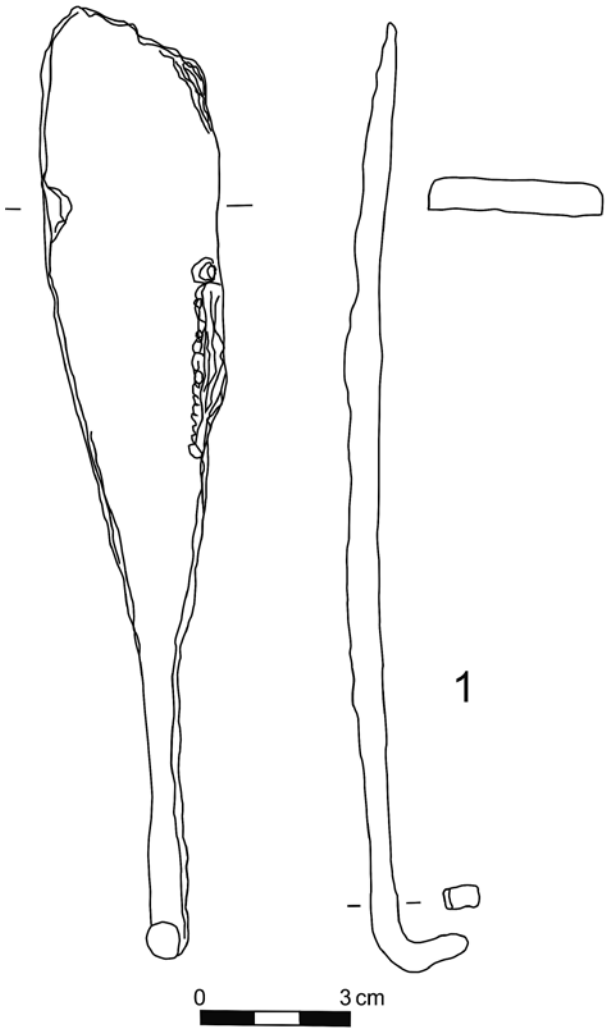

Obr. 4 Železné dláto? Kresba J. Musil. – *Fig. 4* Iron chisel? Drawing by J. Musil.

koor.: 292/151. Okol.: P. Modráček v letech 2012 až 2014, nalezeno pomocí detektoru kovů v ornici. Nález: stavební kování (dveřní závěs?). Popis: zlomek poměrně masivního plochého stavebního kování s proraženým otvorem kruhového tvaru, snad součást dveřního závěsu (?). Rozměry: maximální délka 123 mm, maximální šířka 39 mm, tloušťka 9 mm, průměr otvoru 10 mm, hmotnost 132 g (*obr. 3*: 2).

Kovářov u Seče (okr. Chrudim)

Kult.: středověk–novověk. Lok.: místní část Holín, pole v trati „Jalovčina", ppč. 556, ZM10 13-44-01, koor.: 289:147. Okol.: P. Modráček v roce 2014, nalezeno pomocí detektoru kovů v ornici. Nález: železný dveřní závěs. Popis: Železný dveřní závěs se zakončením v podobě vlaštovčího (?) ocasu. Dochován pouze jeden konec, druhý je odlomen. Rozměry: maximální dochovaná délka 125 mm, šířka pásu 32 mm, tloušťka pásu 7 mm, maximální dochovaná výška zakončení závěsu 17 mm, vnější průměr pantu 20 mm, vnitřní průměr pantu 11 mm, hmotnost 99 g (*obr. 3*: 3).

Kovářov u Seče (okr. Chrudim)

Kult.: středověk–novověk. Lok.: místní část Holín, pole v trati „Jalovčina", ppč. 569/1, ZM10 13-44-01, koor.: 281:143. Okol.: P. Modráček v roce 2014, nalezeno pomocí detektoru kovů v ornici. Nález: zlomek železného nástroje (dláto?). Popis: zlomek masivního železného nástroje s řapem, jehož konec je zahnut do pravého úhlu. Rozšířená pracovní část vybíhá do plochého ostří. S největší pravděpodobností ho můžeme interpretovat jako dláto. Rozměry: maximální délka 190 mm, šířka ostří 37 mm, délka řapu 62 mm, průřez řapu 6 × 4 mm (*obr. 4).*

Kovářov u Seče (okr. Chrudim)

Kult.: středověk–novověk. Lok.: místní část Holín, pole v trati „Jalovčina", ppč. 574, ZM10 13-44-01, koor.: 289:134. Okol.: P. Modráček v roce 2014, nalezeno pomocí detektoru kovů v ornici. Nález: železné kování. Popis: zlomek neurčitelného železného kování v podobě háku navařeného na železný pás s náznakem ohybu. Na základě torzovitého dochování nelze předmět spolehlivě funkčně zařadit. Rozměry: šířka pásku 18 mm, tloušťka pásku 7 mm, maximální délka pásku 63 mm, maximální výška 45 mm, výška háčku 35 mm, hmotnost 58 g (*obr. 5*: 1).

Kovářov u Seče (okr. Chrudim)

Kult.: středověk?. Lok.: místní část Holín, pole v trati „Jalovčina", ppč. 557, ZM10 13-44-01, koor.: 291:151. Okol.: P. Modráček v roce 2014, nalezeno pomocí detektoru kovů v ornici. Nález: zlomek bronzového předmětu. Popis: přepálený zlomek bronzového předmětu nejasné funkce ve tvaru mírně kónicky se rozšiřující tuleje. V horní části předmětu se nalézá zbytek límce. Rozměry: měřitelný průměr límce 40 mm, průměr tuleje 10 mm, maximální výška 41 mm, maximální šířka 32 mm, hmotnost 40 g (*obr. 5*: 2).

Kovářov u Seče (okr. Chrudim)

Kult.: středověk. Lok.: místní část Holín, pole v trati „Jalovčina", ppč. 552/4, 552/6, 552/10, 552/12, 552/14–552/17, 553/2–553/4, 554/3–554/6, 556, 557, 569/1, 570–581, ZM10 13-44-01, koor.: 281:153, 287:155, 289:154, 293:153, 297:150, 297:145, 296:138, 283:132, 280:137, 220:147. Okol.: sběr na zorané ploše P. Modráček v letech 2012–2014. Nález: zlomky keramiky.

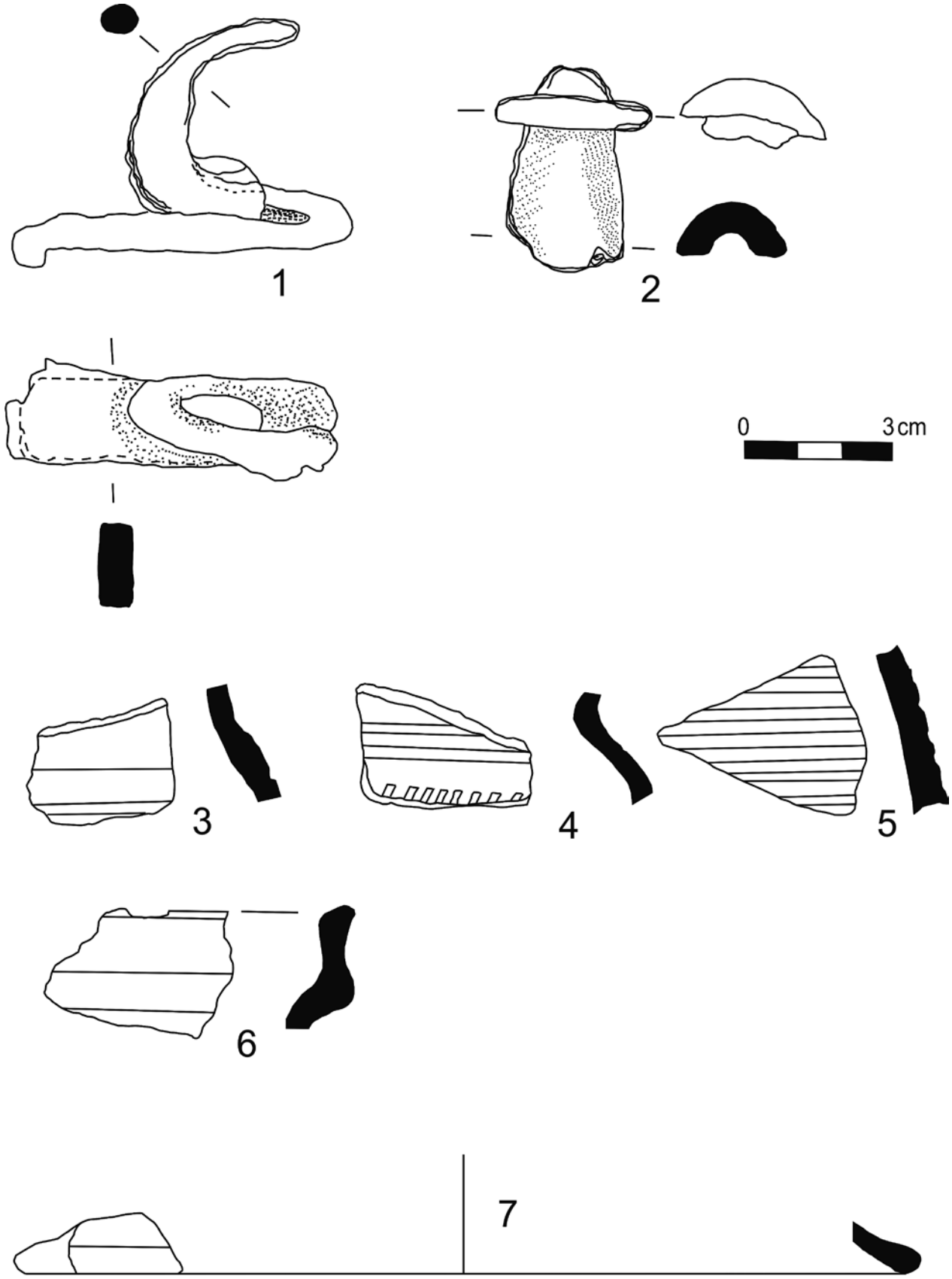

Obr. 5 Výběr kovových a keramických zlomků. 1) železo; 2) barevný kov; 3–7) keramika. Kresba J. Musil. – *Fig. 5* Selection of metal and ceramic fragments. 1) iron; 2) copper alloys; 3–7) pottery. Drawing by J. Musil.

1) Popis: šedý zlomek z podhrdlí nádoby zdobeno jednou vodorovnou rýhou. Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: hmotnost 6 g (*obr. 5*: 3).
2) Popis: šedý omletý zlomek z podhrdlí hrnce, pod vodorovnou rýhou zachováno torzo radélka v podobě šikmých otisků popř. motivem rybí kosti. Technologie: redukční výpal, mikroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: hmotnost 6 g (*obr. 5*: 4).
3) Popis: černošedý zlomek z výduti nádoby, pravděpodobně z hrnce. Zdobeno oběžnou šroubovicí. Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo (zrna grafitu), obtáčení. Technologická skupina: Kovářov 2. Rozměry: hmotnost 10 g (*obr. 5*: 5).
4) Popis: tmavě šedý nezdobený zlomek z okraje džbánu, dochován náznak vyhnutí pro výlevku. Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo, obtáčení/vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 3. Rozměry: průměr okraje neměřitelný, maximální výška 26 mm, hmotnost 10 g (*obr. 5*: 6).
5) Popis: černohnědý nezdobený zlomek okraje pokličky. Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo, obtáčení/vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 4. Rozměry: průměr okraje 180 mm, maximální výška 13 mm, hmotnost 4 g (*obr. 5*: 7).
6) Popis: nezdobený šedý zlomek z těla nádoby. Technologie: redukční výpal, mikroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: hmotnost 6 g.
7) Popis: nezdobený šedý zlomek z těla nádoby. Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: hmotnost 6 g.
8) Popis: nezdobený šedý zlomek z těla nádoby. Technologie: redukční výpal, mikroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: hmotnost 4 g.
9) Popis: nezdobený šedý zlomek z těla nádoby. Technologie: redukční výpal, mikroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: hmotnost 4 g.
10) Popis: nezdobený šedý zlomek z těla nádoby. Technologie: redukční výpal, mikroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: hmotnost 4 g.
11) Popis: nezdobený šedý zlomek z těla nádoby. Technologie: redukční výpal, mikroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: hmotnost 6 g.
12) Popis: nezdobený šedý zlomek z těla nádoby. Technologie: redukční výpal, mikroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: hmotnost 5 g.
13) Popis: nezdobený černý leštěný zlomek z těla nádoby. Technologie: redukční výpal, mikroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: hmotnost 5 g.
14) Popis: nezdobený šedý zlomek z těla nádoby. Technologie: redukční výpal, mikroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: hmotnost 4 g.
15) Popis: nezdobený černý leštěný zlomek z těla nádoby. Technologie: redukční výpal, mikroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: hmotnost 4 g.
16) Popis: drobný nezdobený šedý zlomek z těla nádoby. Technologie: redukční výpal, mikroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: hmotnost 2 g.
17) Popis: drobný nezdobený šedý zlomek z těla nádoby. Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: hmotnost 2 g.
18) Popis: nezdobený černošedý zlomek z těla nádoby. Technologie: redukční výpal, mikroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: hmotnost 3 g.
19) Popis: nezdobený zlomek okraje hrnce šedé barvy. Technologie: Technologie: redukční výpal, mikroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: průměr okraje 120 mm, maximální výška 27 mm, hmotnost 10 g (*obr. 6:* 1).
20) Popis: šedý zlomek okraje hrnce, v podhrdlí zdobeno jednou vodorovnou rýhou. Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: průměr okraje 120 mm, maximální výška 24 mm, hmotnost 6 g (*obr. 6*: 2).
21) Popis: černohnědý nezdobený zlomek okraje hrnce. Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo, obtáčení/vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 4. Rozměry: průměr okraje 160 mm, maximální výška 23 mm, hmotnost 7 g (*obr. 6*: 3).
22) Popis: šedohnědý zlomek ze dna nádoby. Technologie: redukční výpal, mikroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: průměr dna 140 mm, maximální výška 19 mm, hmotnost 4 g (*obr. 6*: 4).
23) Popis: šedohnědý zlomek ze dna nádoby. Technologie: redukční výpal, mikroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: průměr dna 100 mm, maximální výška 16 mm, hmotnost 4 g (*obr. 6*: 5).
24) Popis: světle šedý silně otřelý zlomek okraje pokličky. Technologie: redukční výpal, makro-

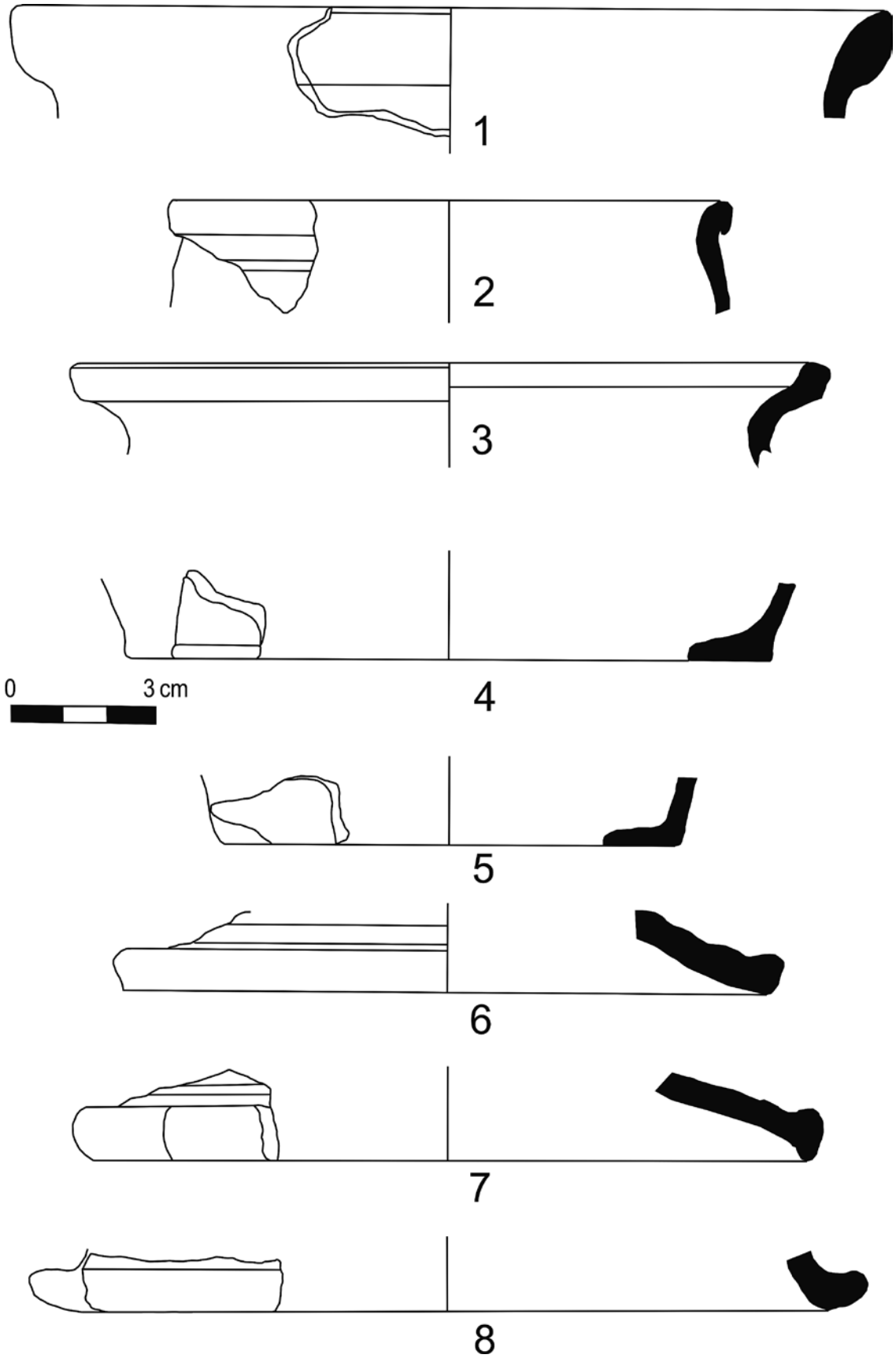

Obr.6 Výběr keramických zlomků. Kresba J. Musil. – *Fig. 6* Selection of ceramic fragments. Drawn by J. Musil.

skopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: průměr okraje 140 mm, maximální výška 17 mm, hmotnost 9 g (*obr. 6*: 6).

25) Popis: šedý zlomek okraje pokličky, zdobeno dvěma mělkými rýhami. Technologie: redukční výpal, mikroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: průměr okraje 160 mm, maximální výška 20 mm, hmotnost 9 g (*obr. 6*: 7).
26) Popis: černošedý nezdobený zlomek okraje pokličky. Technologie: redukční výpal, mikroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: průměr okraje 180 mm, maximální výška 22 mm, hmotnost 10 g (*obr. 6*: 8).
27) Popis: šedý silně otřelý zlomek okraje s horním nasazením páskového prožlabeného ucha, které vyrůstá přímo z okraje. Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: průměr okraje neměřitelný, maximální výška 20 mm, šířka ucha 21 mm, hmotnost 9 g.
28) Popis: šedobéžový silně otřelý nezdobený zlomek z podhrdlí nádoby (hrnce?). Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo, vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: hmotnost 4 g.
29) Popis: světle hnědošedý zlomek dolního nasazení páskového prožlabeného ucha. Technologie: redukční výpal se sendvičovým efektem, mikroskopické ostřivo. Technologická skupina: Kovářov 1. Rozměry: hmotnost 7 g.
30) Popis: Hnědošedý, uvnitř hnědý nezdobený zlomek z podhrdlí nádoby. Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo, obtáčení/vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 3. Rozměry: hmotnost 5 g.
31) Popis: černošedý nezdobený zlomek z výduti nádoby, pravděpodobně z hrnce. Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo (zrna grafitu), obtáčení/vytáčení. Technologická skupina: Kovářov 2. Rozměry: hmotnost 5 g.
32) Popis: hnědočerný nezdobený zlomek z těla nádoby, pravděpodobně z hrnce. Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo, obtáčení. Technologická skupina: Kovářov 4. Rozměry: hmotnost 7 g.
33) Popis: hnědočerný nezdobený zlomek z těla nádoby, pravděpodobně z hrnce. Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo, obtáčení. Technologická skupina: Kovářov 4. Rozměry: hmotnost 6 g.
34) Popis: hnědočerný nezdobený zlomek z těla nádoby, pravděpodobně z hrnce. Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo, obtáčení. Technologická skupina: Kovářov 4. Rozměry: hmotnost 5 g.
35) Popis: hnědočerný nezdobený zlomek z těla nádoby, pravděpodobně z hrnce. Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo, obtáčení. Technologická skupina: Kovářov 4. Rozměry: hmotnost 4 g.
36) Popis: hnědočerný nezdobený zlomek z těla nádoby, pravděpodobně z hrnce. Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo, obtáčení. Technologická skupina: Kovářov 4. Rozměry: hmotnost 5 g.
37) Popis: hnědočerný nezdobený zlomek z těla nádoby, pravděpodobně z hrnce. Technologie: redukční výpal, makroskopické ostřivo, obtáčení. Technologická skupina: Kovářov 4. Rozměry: hmotnost 6 g.

Rozbor a datování nálezů

Část souboru představují nálezy získané pomocí detektoru kovů, zbytek tvoří zlomky keramiky získané při opakovaných sběrech na lokalitě v poloze „Jalovčina“. Nálezy po vynesení do mapy vytvářejí dvě zřetelné koncentrace (*obr. 7)*.

Menší, relativně volná koncentrace chronologicky necitlivých předmětů se nalézá na rozhraní dvou katastrálních území Hrbokova, Kovářova a místní části Holína, ve východním sousedství areálu zemědělského družstva. Tvoří ji nálezy oděvních součástek a části koňského postroje, datovatelné pouze obecně do pozdně středověkého či novověkého období (*obr. 2*: 3*, 2*: 4 *a 2*: 6).

Za ojedinělý nález (ztrátu?) lze považovat poměrně masivní kolečko ostruhy se šesti paprsky (*obr. 2*: 1) datovatelné do 14. až první poloviny 15. století. Nejbližší analogii představuje nález ostruhy z Chrudimi (*Frolík 1981*, 24, obr. 16: 1), jejíž kolečko se šesti paprsky dosahuje přibližně stejných rozměrů.

Druhá koncentrace se rozkládá na východním svahu mezi dvěma bezejmennými potoky, levostrannými přítoky potoka Zlatník, asi 300 m východně od nejvýchodnějšího cípu intavilánu místní části Holín (k. ú. Kovářov) v poloze „Jalovčina“.

Nejstarší komponentu představuje zlomek bronzového srpu s knoflíkem (*obr. 2*: 2), který je možno na základě jeho fragmentárnosti zařadit pouze rámcově do mladší až pozdní doby bronzové. Nejbližší doklady pravěkého osídlení představuje několik zlomků keramiky datovatelných pouze rámcově do období popelnicových polí z prostoru oppida na Hradišti u Českých Lhotic (*Danielisová 2010*, 141–144) a hradiště v Práčově (k. ú. Svídnice u Slatiňan – *Diviš Čístecký 1887*; *Čtverák – Lutovský – Slabina – Smejtek 2003*, 306), datované do pozdní doby bronzové.

Nejlépe uchopitelný je soubor středověké keramiky (37 ks). Nalezenou keramiku o celkové hmotnosti

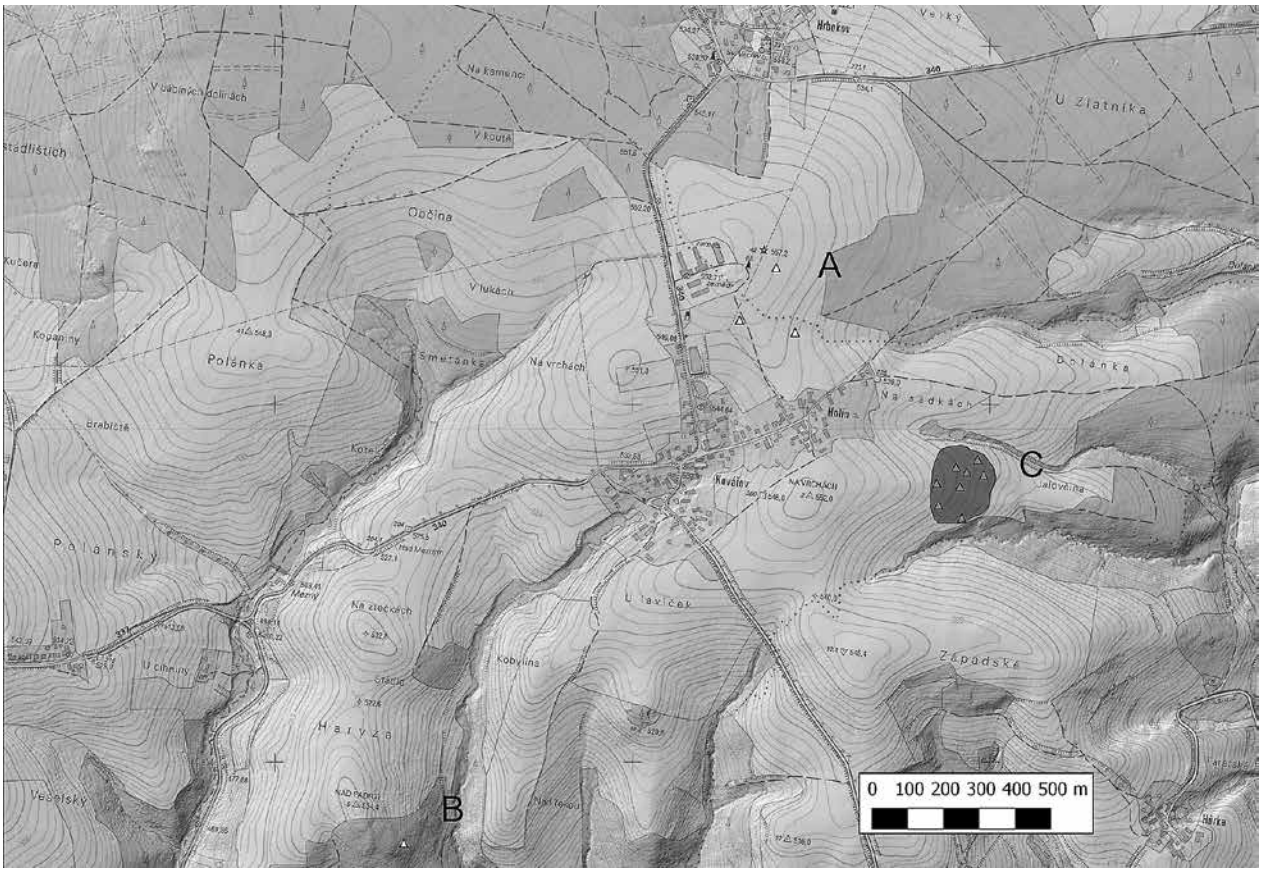

Obr. 7 Celkový plán. A) první koncentrace nálezů; B) kolečko ostruhy v poloze „Zádušní les“ C) druhá koncentrace nálezů v poloze „Jalovčina“. Vytvořeno v programu QGIS. – *Fig. 7* General plan. A) the first concentration of findings. B) the wheel of spur in location “Zádušní les”. C) the second concentration of findings in location “Jalovčina”. Created by QGIS software.

213 g lze na základě makroskopicky postižitelných vlastností[7] rozčlenit do čtyř základních technologických skupin, které mají rovněž chronologický význam.

Technologické skupiny

Kovářov 1 – „šedé redukční zboží“

1. černá, šedá, šedobéžové, bělošedá, šedobílá, kovově šedá lesklá
2. mikroskopické ostřivo, místy ojedinělý kamínek
3. světle šedá až bělobéžová a krémově bílá
4. R, opticky tvrdý
5. jemný někdy leštěný vodorovně a radiálně, často kovově lesklý, vytáčení
6. CRF 17, 217, Ra4, Oheb 4, NH4, Bolešov 5, P001, Podlažice 7

Kovářov 2 – „grafitová keramika“

1. kovově šedá, místy béžový přetah, tmavě šedá, šedohnědá, černošedá
2. zrna grafitu 2–5 mm
3. kovově šedý, černošedý, šedočerný
4. R, opticky měkký
5. střední až hrubý povrch, místy šedobéžový přetah
6. CRF 8, 208, Ra 21, Podlažice 5

Kovářov 3 – „protoredukční zboží“

1. hnědošedé až šedohnědé tóny
2. hrubší písčité ostřivo, zrna ≤1 mm, dutinky
3. sendvičový efekt
4. opticky měkký, oxidačně/redukční
5. střední až hrubý, kožovitý přetah, ostřivo vystupuje na povrch
6. 216, P002

Kovářov 4 – „zboží typu sečská přehrada“

1. béžová, šedobéžová, černá, šedočerná
2. písčité ostřivo, jemně mletá slída

[7] 1) barva, 2) ostřivo, 3) barva lomu, 4) výpal, 5) povrch, 6) afinita s jinými technologickými skupinami.

3. černé jádro, sendvičový efekt
4. oxidační se sendvičovým efektem, opticky tvrdý, vytáčení (?)
5. hrubší povrch, ostřivo vystupuje na povrch, abrazí povrchu dochází k obnažování černého jádra, vlivem styku s plamenem docházelo k oprýskání
6. Strádov 3, sečská přehrada

Jak bylo naznačeno výše, užití jednotlivých technologických skupin má i zásadní chronologický význam. Nejstarší horizont představuje režná hrubší, převážně redukčně pálená obtáčená keramika s výrazným podílem slídy v keramickém těstě (technologická skupina Kovářov 4). Tato technologická skupina je typická pro oblast Čáslavska (k čáslavskému keramickému výrobnímu okruhu – srov. *Tomášek 1995*, *Pavlů 1982*, *Pehal 2003*), Golčovojeníkovska (*Pehal 2001*, *2001a*, *2006*), Havlíčkobrodska (*Rous – Veselý 1981*, Tab. 1) a všeobecně železnohorské oblasti (srov. neznámá zaniklá středověká vesnice pod sečskou přehradou – *Frolík 1989*, 70–77; *Musil 2007*; Trhová Kamenice – *Musil 2011*; Zkamenělý zámek na k. ú. Česká Cikánka – *Frolík 1984*, 24–26; *Frolík 1989a*, 6–7; Lány (k. ú. Kameničky u Hlinska) – *Frolík 1984*, 13–14; Skutečsko – *Frolík 1982*, 9–10; Hlinecko – *Frolík 1989a*, 6–8; Perálec – nepublikovaný soubor ve sbírce RM v Chrudimi). Její výskyt se kryje s 13. – 1. polovinou 14. století. Všechny nalezené zlomky náleží hrncovitým nádobám převážně nezdobeným, tedy běžné kuchyňské keramice. Do tohoto časového intervalu by spadalo užití grafitové keramiky (technologická skupina Kovářov 2). Na území okresu Chrudim známe importovanou grafitovou keramiku z Chrudimi a jejího bezprostředního okolí (např. z Chrudimi – Filištínská ulice; *Frolík – Sigl 1999*, technologická skupina CRF 8; z hradu Rabštejnka; *Musil 2009*, technologická skupina Ra 21; z prostoru zaniklého benediktinského kláštera v Podlažicích, technologická skupina Podlažice 5, nepublikováno; ze Stolan; *Musil 2012*, 211, obr. 16: 4, 17: 3–4). Převážně šlo (až na výjimky) o silnostěnnou zásobní či technickou keramiku. V případě zlomků z Holína jde o grafitovou kuchyňskou keramiku, jejíž produkční oblast můžeme hledat v jihomoravském či jihočeském prostoru.

Druhý výrazný horizont datovaný do období okolo poloviny 14. století až počátku 15. století reprezentuje hrubší režná keramika tmavých tónů (technologická skupina Kovářov 3). Po technologické stránce jde o vyspělé zboží z větší části vytáčené na rychlém hrnčířském kruhu, které patrně produkovaly městské dílny snad z okruhu Čáslavi, Chotěboře či Ledče nad Sázavou. Zmíněná keramika je zastoupena v souboru z velitelského stanoviště svazu sirotků pod hradem Lichnicí (*Musil 2013*, technologická skupina P002, 98).

Následující období 15. a 16. století je představováno vyspělou redukční keramikou zdobenou rádélkem (technologická skupina Kovářov 1). Toto keramické zboží je vytáčeno na rychlém hrnčířském kruhu a je produkováno městskými hrnčířskými dílnami. Četné analogie nalezneme zejména v Čáslavi (*Pavlů 1982*, obr. 7–10), v Ledči nad Sázavou (*Nechvátal 1967*, *Chvátal – Rous – Vokáč – Zimola 2013*), na hradě Lipnici (*Nekuda – Reichertová 1968*, obr. 53), na hradě Rabštejnku (*Musil 2009*, Fig. 10) a v Chrudimi.

Nálezové spektrum doplňují nálezy kovových předmětů a jejich zlomků, které není možné až na dvě výjimky přesněji chronologicky zařadit. Prvním chronologicky citlivějším artefaktem je železný hrot střely do kuše (*obr. 3*: 1) typu B2b dle typologického členění *T. Durdíka* (*1972*), který lze rámcově datovat do 2. poloviny 14 až do 15. století (srov. *Krajíc 2003*, typ BIIIb, obr. 152: 1, 153: 2–3). Druhým předmětem, který je možné lépe chronologicky zařadit, je železná jednodílná mírně lichoběžníkovitá přezka (*obr. 2*: 5) typu I dle členění *R. Krajíce* (*2003*, 193). S podobnými přezkami se setkáváme v situacích datovatelných do průběhu celého vrcholného středověku (srov. 13. století – Hradištko u Davle; *Richter 1982*, obr. 106: 3; 14. – poč. 15. století – Vildštejn; *Durdík – Frolík 1993*, obr. 18: 15; Sezimovo Ústí; *Krajíc 2003a*, tab. 146, pč. 6578; Pfaffenschlagu; *Nekuda 1975*, obr. 139: 4; Mstěnice; *Nekuda 1985*, 163–164, obr. 216: m, 217: a).

Sídelní kontext k bojanovskému újezdu

Nejstarší a nejintenzivněji v raném středověku osídlenou lokalitou byla poloha někdejšího keltského oppida v Hradišti u Českých Lhotic. Na této výrazné výšinné poloze byly rovněž nalezeny i zlomky pravěké štípané a broušené kamenné industrie, zlomky keramiky náležící do období mladší či pozdní doby bronzové a halštatské (*Danielisová 2010*, 141–144).

Výhodná výšinná poloha s dodnes patrným mohutným opevněním z doby železné přilákala již v 9. století pozornost slovanských osadníků. Na základě nálezů z povrchových průzkumů a z dřívějších archeologických výzkumů sledujeme kontinuitu osídlení od středohradištního období (tj. 9.–10. století; *Musil – Netolický 2013*, obr. 3) do poloviny 13. století (*Musil – Netolický 2013*, obr. 4). Do středohradištního období také spadá ojedinělý nález štíhlé sekery druhého Dostálova typu (*Dostál 1966*) z Bojanova.[8] Další nález, tentokrát mladohradištního stáří (11.–12. století), představuje zlomek keramické lahve nalezený

[8] Za tuto informaci vděčíme kolegovi Františku Janoškovi Kašpárkovi (VČM v Pardubicích).

u studánky v lese nedaleko osady Samařov (*Musil 2015*). Trojici raně středověkých nalezišť v rámci bojanovského újezdu uzavírá dnes poněkud sporný nález „hradištní" keramiky z Holína u Kovářova učiněný MUDr. Františkem Dvořákem (*Dvořák 1937*).

Předpokládáme, že v raně středověkém období náležela oblast Železných hor panovníkovi. Někdy ve druhé polovině 12. století vyvrcholil demografický přetlak v tzv. starém sídelním území vedoucí ke kolonizování do té doby nevyužitého prostoru. Kolonisté směřující z Čáslavska[9] a z jihomoravského či dolnorakouského prostoru[10] postupovali údolní říční nivou řeky Doubravy a Chrudimky (tehdy ještě zvané jako Kamenice) do nitra Železných hor. Vznikaly tak územní celky vymezované díky říční síti a topograficky významnými místy v terénu. Nově vzniklé sídlení struktury se nazývaly újezdy (staročesky zvané *objezda*). V mluvě středověkých latinsky psaných pramenů se o újezdech hovoří jako *circuitus*, *ambitus*, *silva* nebo v našem případě *districtus* (*Žemlička 2002*). Díky štědrým donacím původního zeměpanského teritoria se stal patrně největším pozemkovým vlastníkem ve sledované oblasti vilémovský klášter (*Somer – Šrámek – Kovář 2015*), který zahájil osídlovací proces snad někdy v polovině 12. století. Jeho výsledkem je existence výše zmiňovaného bojanovského újezdu.

Pokud pomineme existenci listinných falz hlásících se již do 12. století (CDB I, č. 158, 163–164), první písemně zmiňovanou lokalitou v oblasti jsou Ústupky, které vilémovský klášter společně s horou (!) Oheb roku 1315 doživotně propůjčil Hrabiši z Paběnic a jeho manželce jako refundaci za prohraný soudní spor. Klášter si pouze vymínil podmínku, že na hoře Oheb nebude postaven hrad (RBM III, č. 249, 102–103). Ústupky se pak do klášterních držav vrátily roku 1348. Na tomto místě je nutno zmínit archeologické doklady zaniklé středověké vsi, která se nalézá na dně dnešní sečské přehrady. Na základě rozboru keramických nálezů je zřejmé, že existovala již ve 13. století a zanikla na počátku století 14. Svým charakterem se blíží keramickému zboží z nedalekého Čáslavska. Důležitý je výskyt světlé oxidační keramiky s červeně malovaným dekorem a keramiky zdobené pomocí rádélka. Celkový obraz doplňují četné nálezy technické (?) keramiky a strusky (*Frolík 1989*, *Musil 2007*). Snad šlo o klášterní osadu, jejíž obyvatelé zpracovávali zdejší limonitickou železnou rudu. Zánik lokality by mohl být spojován s neklidným rokem 1318, kdy byly statky Hrabiše z Paběnic napadeny Heřmanem z Kostela[11] a Vilémem z Nemošic (*Teplý 2010*). Nedaleká Seč však klášteru nepatřila, k roku 1318 je zde zmiňován nižší šlechtic Swenek de Syeczi (RT I, č. 105, 31), který mohl být ve službách Hrabiše z Paběnic. Podobně tomu tak bylo i s hradem Vildštejnem. Klášterní újezd se však nalézal v těsném sousedství.

Jak bylo řečeno již v úvodu, jsme zcela odkázáni až na listinu z roku 1329, kterou vilémovský klášter doživotně propůjčuje zpustlý bojanovský újezd Jindřichovi z Lichtenburka (RBM III, č. 1518, 594–595), aby jej zvelebil a znovu osadil (*Teplý 2010*).

Jaké byly konkrétní příčiny prvního zpustnutí bojanovského újezdu, přesně nevíme. Ze svědectví jiných listin, vztahujících se k majetkům vilémovského kláštera se dozvídáme, že na přelomu let 1317 a 1318 byly statky kláštera zpustošeny královským vojskem. Podle svědectví Zbraslavské kroniky touto dobou král Jan Lucemburský nejprve ničil rožmberské državy a po dva týdny je plenil, poté od Českých Budějovic táhl směrem na Brno, kam dorazil 6. ledna 1318. Královna Eliška Přemyslovna jedoucí z Prahy dorazila do Brna 21. ledna 1318. Vzhledem k tomu, že nedosáhl smíru s českými pány, vrátil se přes Vysoké Mýto do Prahy. Sousedi bojanovského újezdu – Hrabiš z Paběnic a Jindřich z Lichtenburka se nacházeli v nepřátelském táboře vedeným Jindřichem z Lipé. Je tedy možné, že i oni se na „zpustnutí" újezdu přímo podíleli. Smír mezi vilémovským klášterem, Hrabišem z Paběnic a Jindřichem z Lipé zprostředkoval významný diplomat první poloviny 14. století Oldřich z Paběnic (*Teplý 2010*).

Jaké důvody vedly opata vilémovského kláštera ke znovuvysazení zpustlých obcí dočasně opuštěného újezdu? Již Zbraslavská kronika označuje k roku 1287 oblast současným názvem – Železné hory – Mons ferreus (FRB IV, 31). Při transakci v roce 1329 si vilémovský klášter ponechává výsadní právo na těžbu jakýchkoliv kovů. Dle našeho názoru právě v tomto případě sehrála svou roli přítomnost zlatonosných toků, na nichž evidujeme stopy po středověkém rýžování (*Musil – Netolický 2014b*, *2014c*, *2015*). V západním sousedství je k roku 1382 zmiňována ves Zlatník (též Zlatnice nebo Zlatušov), která se měla nalézat v majetku rodu z Mrdic[12] (což je paradoxní, uvědomíme-li si, že je ze všech stran obklopena klášterními državami), na severovýchodní straně se nalézala Lipina a na jižní straně byl v extravilánu Licibořic archeologicky zjištěn blíže nespecifikovaný výrobní areál datovatelný do 13.–14. století (*Sigl – Vokolek 1977*).

[9] Příchod nových osadníků je spojován s charakteristickou slídnatou keramikou – *Frolík 1989, Musil* 2007.

[10] Za vlivy jihomoravského či dolnorakouského prostoru je považována keramika s příměsí grafitu, římsovité okraje, archaické rádélko. Tento horizont se většinou kryje s polovinou 13. století.

[11] Míněn Kostelec u Heřmanova Městce (okr. Chrudim). Později se bude tento šlechtický rod psát podle tvrze Mrdice mezi Heřmanovým Městcem a Klešicemi. Pozn. aut.

[12] Opět jde o rod vzešlý původně z Kostelce u Heřmanova Městce. Pozn. aut.

Nelze opomenout ani zpracování místních povrchových limonitických železných rud, které máme doloženo v rámci neznámé zaniklé středověké vesnice pod dnešní sečskou přehradou (*Frolík 1989*, *Musil 2007*).

Po znovuvysazení újezdu snad došlo k jeho návratu do rukou kláštera. Jediným sporným místem bylo okolí hradu Ohebu. Jak bylo naznačeno výše, za držení rodu z Paběnic nesměl být hrad na hoře Oheb postaven. Klášter patrně chtěl svoje majetky důsledněji chránit a pravděpodobně v průběhu 14. století zde vystavěl hrad sám. Doposud není jasné, jakou cestou získal hrady Vildštejn a Oheb společně se vsí Ústupky Ješek z Popovce. Podle našeho názoru využil nepříliš pevné vlády a výše uvedené statky usurpoval. K nápravě tohoto stavu došlo až po jeho smrti v roce 1411. Není ovšem zřejmé, zdali byl hrad Oheb se vsí Ústupky klášteru navrácen. Roku 1394 je připomínán Hereš z Láz jako donátor kostela sv. Bartoloměje v Kunětických, jde o poslední písemnou zmínku o vsi Lazy, která společně s Travoncem a Mazančím zaniká za husitských válek (*Musil – Netolický 2013*).

K pochopení dynamiky sídelního procesu ve 14. století je třeba věnovat pozornost i farní organizaci ve sledované oblasti. Pokud jde o církevní správu oblasti ve středověkém období, nalézaly se v našem zájmovém území dvě farnosti – Licibořice a Bojanov. Faráře dosazoval na základě tzv. podacího práva opat vilémovského kláštera. Ačkoliv předpokládáme jako správní centrum eponymní lokalitu újezdu Bojanov, původním centrem farnosti byly asi Licibořice. Ty jsou zmiňovány v souvislosti s vymezením litomyšlského biskupství již v roce 1349 a opakovaně v letech 1350 a 1352. K roku 1392 je zmiňován plebán Blažej, který farnost směnil s Henslinem, plebánem z Polomu a k roku 1402 plebán Budík, který proměnil farnost s Blažejem, plebánem z Polomu (patrně jde o stejnou osobu jako v roce 1392). Je otázkou, zda se zde neoprojevuje první fáze pustnutí újezdu vrcholící pronájmem oblasti Jindřichovi z Lichtenburku roku 1329. Bojanovská farnost vystupuje z anonymity písemných pramenů až v roce 1398, kdy je zmiňován plebán Vilém. V roce 1412 je zmiňován bojanovský plebán Václav z Meziříčí (*Kůrka 1914*).

V souvislosti s vypuknutím husitských válek dochází k další vlně zanikání sídel v prostoru někdejšího bojanovského újezdu. Na jaře roku 1421 husité vedení Janem Žižkou obsazují Chrudim a vypalují kláštery v Sezemicích, Podlažicích a Vilémově. Klášterní majetky byly rozchváceny a přivlastněny někdejšími husitskými hejtmany. Vsi Travonec, Mazančí a Lazy se již v následujících písemných pramenech neobjevují, patrně zanikly touto dobou. O něco jiný je případ Javorné, která je k roku 1438 zmiňována jako ves, ale roku 1329 je zmiňován pouze les tohoto jména. Nově se z anonymity vynořuje Lipina připomínaná po roce 1457 jako součást panství hradu Rabštejnka, Rtenín je připomínán poprvé v roce 1466 jako součást ohebského panství.

Po uznání statu quo po husitských válkách králem Zikmundem Lucemburským, následovalo poměrně poklidné období, které se neslo na většině popisovaného území ve znamení procesu scelování do rozsáhlejších pozemkových držav. Panství ohebské (od 16. století zvané jako sečské) nejprve držel Jan Hertvík z Rušinova a posléze je postoupil Trčkům z Lípy a ti jej prodali Robmhápům ze Suché. Panství ohebské k roku 1564 obsahovalo z někdejšího bojanovského újezdu vsi Kovářov, krčmu v Licibořicích, městečko Bojanov, vsi Petrkov, Holín, Hůrku, Německé (Nové) Lhotice, Vršov, Krásný, Polánka, Chlum, Proseč u Seče, Ústupky, Hradiště, České Lhotice, Hodonín, Křižanovice, Výškov, Slavice, Licibořice a Mladoňovice. Nově se v této oblasti objevily vsi Deblov, Zamrzov (není lokalizace), Přemyslov (není lokalizace), Petříkovice, Horní Bezděkov, Rtenín, Liboměřice a Bučice (není lokalizace). Od Robmhápů koupil panství Albrecht Bryknar z Bruksteina roku 1583 a od něj roku 1596 panství koupil Karel Záruba z Hustiřan. Jan Záruba z Hustiřan prodal panství roku 1628 Františkovi de Couriers, který jej spojil s nasavrckým panstvím.

Bradlo a Hluboká byly přičleněny k panství okolo tvrze Lipka. První zprávu o držbě těchto vsí máme z roku 1513, kdy jej Václav Tamchyna z Doubravice prodal Jindřichovi Sobkovi z Kornic. Sobkové z Kornic vlastnili mimo jiné i díl vsi Javorné a dále kamenické panství ležící již mimo naše sledované území. Po rozdělení rodového nedílu a smrti Bernarda Sobka přešlo panství na rod Kustošů z Lipky, kteří panství podrželi až do roku 1715 (*Sedláček 1900*).

Další horizont zanikání představovaly útrapy třicetileté války, konfliktu, který zasáhl celý evropský prostor. Tažení kořistících armád, zbíhání s půdy a nucený odchod jinověrců znamenal v areálu někdejšího bojanovského újezdu zánik vsi Lipiny, Holína, Zlatníka/Zlatušova a také částečný zánik Výškova. Vsi Lipina a Holín byly znovu vysazeny až v 18. století, ze Zlatníka/Zlatušova „přežil" pouze mlýn a z někdejší vsi Výškov zbyl pouze jeden hospodářský dvůr. Až v průběhu 18. století byla v tomto prostoru dovršena dostavba lidských sídel, která odpovídá dnešním poměrům (*Musil – Netolický 2013*, obr. 10).

Závěr

Převážně zalesněný masiv Železných hor představuje pro archeologii středověku doposud nevytěženou studnici poznatků o venkovském osídlení

13.–15. století. Jak vyplývá z porovnání výpovědi písemných a archeologických pramenů, archeologické prameny mají v tomto regionu doposud nevyčerpaný potenciál (srov. *Musil – Netolický 2014*). Geodeticko-topografický průzkum oblasti je teprve v počátcích, ale již přináší první ovoce. Doufejme, že průzkum dalších zaniklých středověkých sídelních útvarů v daném regionu přinese odpovědi na zásadní otázky týkajících se procesu osídlování oblasti, typu sídlištních forem a horizontů jejich zániku, jakožto i kultury každodenního života středověkých lidí. Ačkoliv je soubor představených nálezů relativně skromný, představuje další kamínek do mozaiky poznání osídlení železnohorského prostoru.

Summary

The current state of the knowledge of rural settlements in the Iron Mountains is quite fragmentary. In 2015 P. Modráček handed over small assemblage of archaeological finds, which were collected in the years 2011–2014 from the area around Holín. Holín was located in an area so-called Bojanov district of a Benedictine monastery in Vilémov (*Fig. 1*). The center of this district is today Bojanov (District Chrudim, Pardubice's Region) located about 14 km south-southwest of Chrudim and 12.5 km east of Vilémov in the middle of the Iron Mountains. Written sources about Bojanov district are very sparse. The basic source for understanding the district is a document from 1329, issued by Henry of Lichtenburg. Henry of Lichtenburg own during his life deserted district with deserted villages Bojanov, Polánka, Proseč (by Seč) Mazančí, Krásné, Bradlo, Trávné, Trawonec, Hodonín, Mladoňovice, Hradiště, Lhotice, Libkov, Lazy, Vršov, Chlum, Kovářov, Petrkov, Slavice, Víškov, Šiškovice, Licibořice, Holín, Hořovčí, Hořelec. Convent retained only Křižanovice.

The first part of the group are the findings obtained through the metal detector, the rest are fragments of ceramics obtained by repeated surface collection at a location in the "Jalovčina". Findings after sentencing the map creates two distinct concentrations (*Fig. 7*). Smaller, relatively loose concentration chronologically insensitive articles can be found at the interface of two cadastral areas Hrbokov, Kovářov and Holín. It consists findings garments and parts of horse harness, generally only datable to the Late Medieval and Modern Age period (*Fig. 2*: 3, *2*: 4 and *2*: 6).

Like unique finding it can be considered relatively massive wheel of spur with six spokes (*Fig. 2*: 1) datable to the 14th – and the first half of the 15th century.

The second concentration is located on the eastern slope between two nameless streams, about 300 m east of the easternmost tip of Holín in position "Jalovčina".

The oldest component represents a fraction of a bronze sickle (*Fig. 2*: 2), which may be dated only generally to the Younger Bronze Age or to the Late Bronze Age.

The remaining findings date back to the 14th–15th centuries.

Použitá literatura a prameny

CDB I: Codex diplomaticus et epistolaris regni bohemiae I. ed. G. Friedrich. Pragae 1904–1907.

Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003: Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha.

Danielisová, A. 2010: Oppidum České Lhotice a jeho sídelní zázemí. Archeologické studijní materiály 17.

Demek, J. a kol. 1965: Geomorfologie českých zemí. Praha.

Diviš Čísteckỳ, V. 1887: Pračov staré hradiště. Památky archaeologické a místopisné 14, 45–50.

Dostál, B. 1966: Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě. Praha.

Durdík, T. 1972: K problematice středověkých šipek v Československu. Zpravodaj Klubu vojenské historie 2, 4–6.

Durdík, T. – Frolík, J. 1993: Hrad Vildštejn na Chrudimsku. Castellologica bohemica 3, 47–72.

Dvořák, F. 1937: Holín. Hlášení čj. 2564/1937. Ulož. v archivu nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR v Praze.

FRB IV: Chronicon Aulae regiae – Fontes rerum bohemicarum IV. ed. J. Emler. Praha 1884.

Frolík, J. 1981: Archeologické nálezy Chrudimsko/Chrudim. Chrudim.

Frolík, J. 1982: Archeologické nálezy a minulost Skutečska. Skuteč.

Frolík, J. 1984: Archeologické nálezy Chrudimsko/k–t/. Chrudim.

Frolík, J. 1989: Nález raněstředověké keramiky ze Sečské přehrady na Chrudimsku. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 16/1, 70–77.

Frolík, J. 1989a: Archeologické památky Hlinecka a Chrastecka. Hlinsko.

Frolík, J. – Sigl, J. 1999: Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu na lokalitě Chrudim – Filištínská ulice čp. 37/I–40/I. Svazek 4 – Sumarizace nálezů – čp. 37/I, sondy A, B. Nálezová zpráva čj. 819/99 ulož. v Archivu nálezových správ ArÚ AV ČR Praha. Praha – Hradec Králové.

Chvátal, M. – Rous, P. – Vokáč, M. – Zimola, D. 2013: Střepy nádob z raně novověkých hrnčířských dílen ledečských hrnčířů. Výzkumy na Vysočině 4, 184–200.

Jemelka, J. (ed.) 1968: Československá vlastivěda. Díl 1. Příroda. Svazek 1. Geologie, Fyzický zeměpis. Praha.

Krajíc, R. 2003: Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa. Díl 1. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor.

Krajíc, R. 2003a: Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa. Díl 2. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor.

Kûrka, J. 1914: Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská (Místopis církevní do r. 1421). Praha.

Musil, J. 2007: Neznámá zaniklá středověká vesnice pod Sečskou přehradou (k. ú. Seč a Hoješín, okr. Chrudim). Zpravodaj muzea v Hradci Králové 33, 199–219.

Musil, J. 2009: An assemblage of late Middle Age and Early Modern period ceramics from Rabštejnek Castle in the cadastral territory of Smrkový Týnec in the district of Chrudim. Studies in Post-Medieval Archaeology 3, 45–64.

Musil, J. 2011: Nové středověké a raně novověké nálezy z Trhové Kamenice (okr. Chrudim, Pardubický kraj). Východočeský sborník historický 19, 59–104.

Musil, J. 2012: Pověst nebo realita? aneb Záchranný archeologický výzkum při odbahňování Panského rybníka ve Stolanech v roce 2011. Chrudimský vlastivědný sborník 16, 207–236.

Musil, J. 2013: Soubor keramiky z velitelského stanoviště pod hradem Lichnicí (k. ú. Podhradí v Železných horách, okr. Chrudim). Archeologie východních Čech 5, 87–111.
Musil, J. 2015: Nález středověké keramiky ze Samařova (k. ú. Nové Lhotice). Chrudimské vlastivědné listy 24/3, 12–15.
Musil, J. – Netolický, P. 2012: Zaniklá středověká a raně novověká ves Bolešov v k. ú. Spačice, okres Chrudim, Pardubický kraj. Východočeský sborník historický 22, 73–114.
Musil, J. – Netolický, P. 2013: Studium dynamiky středověkých sídelních struktur v tzv. bojanovském újezdu (Železné hory, okres Chrudim). Živá archeologie – REA 15/1, 32–37.
Musil, J. – Netolický, P. 2014: Současný stav a perspektivy výzkumu antropogenních pozůstatků sídelních, výrobních a těžebních areálů v prostoru Železných hor. Archeologie východních Čech 5 (2013), 227–239.
Musil, J. – Netolický, P. 2014a: Tvrziště Stoupec a jeho hospodářské zázemí. Výsledky povrchového průzkumu na k. ú. Březinka u Hoštalovic (okr. Chrudim). Archeologie východních Čech 5 (2013), 148–180.
Musil, J. – Netolický, P. 2014b: Pozůstatky rýžování zlata v tzv. bojanovském újezdu (okres Chrudim). Archaeologia historica 39, 637–655.
Musil, J. – Netolický, P. 2014c: Dokumentace reliktů středověké těžby kovů v Železných horách. Živá archeologie – REA 16, 32–38.
Musil, J. – Netolický, P. 2015: Rýžování zlata na Chrudimsku, Živá archeologie (REA) 17, 55–60.
Nechvátal, B. 1967: Středověká keramika z Ledče nad Sázavou. Archeologické rozhledy 19, 542–543.
Nekuda, V. 1975: Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic. Brno.
Nekuda, V. 1985: Mstěnice. Zaniklá středověká ves 1. Hrádek – tvrz – dvůr – předsunutá opevnění. Brno.
Nekuda, V. – Reichertová, K. 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě. Praha.
Pavlů, I. 1982: K počátkům Čáslavě. I. Katalog – Archeologické nálezy při městských hradbách. Praehistorica 10, Varia archaeologica 3, 75–160.
Pehal, Z. 2001: Sídliště ze 13. století na katastru obce Frýdnava (okr. Havl. Brod). Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně historického povědomí 1, 5–9.
Pehal, Z. 2001a: Sídliště ze 13. století na katastru obce Stupárovice (okr. Havl. Brod). Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně historického povědomí 1, 96–100.
Pehal, Z. 2003: Keramika 13. století od kostela svatého Kříže nedaleko Ronova nad Doubravou (okr. Chrudim). Chrudimský vlastivědný sborník 7, 3–17.
Pehal, Z. 2006: Zaniklá středověká vesnice na katastru Stupárovic, okres Havlíčkův Brod. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 32, 124–139.
Profous, A. 1947: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl I. A–H. Praha.
RBM III: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III. ed. J. Emler. Pragae 1890.
Richter, M. 1982: Hradištko u Davle. Městečko ostrovského kláštera. Praha.
Roubík, F. 1959: Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách. Praha.
Rous, P. – Veselý, E. 1981: Archeologické nálezy na území okresu Havlíčkův Brod v letech 1979 – 1980. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové 8/1, 16–20.
RT I: Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum I. ed. J. Emler. Praha 1870.
Sedláček, A. 1900: Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl I. Praha.
Sigl, J. – Vokolek, J. 1977: Záchranné výzkumy, terénní průzkumy a další akce AO KMVČ v roce 1976. Zpravodaj Krajského musea východních Čech v Hradci Králové 4/2, 3–11.
Somer, T. – Šrámek, J. – Kovář, M. 2015: Benediktínské opatství ve Vilémově. Dějiny zapomenutého kláštera na česko-moravském pomezí. České Budějovice.
Teplý, J. 1997: Feudální pozemková držba v předhusitském Chrudimsku. Pardubice.
Teplý, J. 2010: Bojanovský újezd neboli districtus boyanouyensis v letech 1329–1419. Východočeský sborník historický 18, 93–150.
Tomášek, M. 1995: Archeologický výzkum hradebního pásma v Čáslavi v roce 1993. Archeologické rozhledy 47, 444–454.
Žemlička, J. 2002: Počátky Čech královských (1198–1253). Praha.

PhDr. Jan Musil
Regionální muzeum v Chrudimi
E-mail: musil@muzeumcr.cz

Mgr. Petr Netolický
Západočeská univerzita, Katedra archeologie
E-mail: netolicky.petr@seznam.cz

Percepce technologické variability na příkladu neolitického sídliště v Bylanech[1]

Perception of technological variability on the example of Neolithic settlement site in Bylany

Klára Neumannová – Richard Thér – Petr Květina – Tomáš Hrstka

Abstrakt
Cílem článku je úvaha nad přístupy k analýze a vyhodnocení technik výroby keramiky, jestliže má taková analýza sloužit k lepšímu pochopení vazby mezi technologií a společností, která je jejím nositelem. Úvahy jsou rozvinuty nad příkladem keramiky z neolitické sídelní lokality Bylany (kultura s lineární keramikou, LBK). Technologická variabilita na vybrané lokalitě je zkoumána ve vztahu k chronologické a prostorové diverzitě. Základní metodou pro popis technologických znaků je vizuální makroskopická analýza, která je následně zpřesňována a validována mikroskopickými technikami. V článku se zamýšlíme nad možnostmi a limity užívaných analytických technik s ohledem na povahu studovaných pramenů. Zdůrazňujeme význam technik umožňujících kvantitativní vyhodnocení technologických znaků. Ty jsou klíčové při snaze pochopit povahu jednotlivých technologických skupin. Donedávna byly možnosti kvantitativních přístupů spíše teorií než běžně dostupnou praxí. Komplexní kvantitativní analýza byla nepředstavitelná zejména kvůli časovým nárokům spojeným s jejím provedením. Vývoj elektronové skenovací mikroskopie a technik automatické analýzy mikroskopických snímků přináší nové možnosti pro uchopení povahy technologické variability. Umožňuje zachytit analyzované vzorky keramiky ve vícerozměrném prostoru relevantních proměnných a díky tomu interpretovat technologické chování výrobců s důrazem na jejich záměrně volené postupy.

Abstract
This article presents the development of the technological analysis of pottery on the large Neolithic settlement at Bylany (Czech Republic). The aim of the study is to identify technological chains and interpret the relations between technology and social characteristics of the settlement. Technological variability is examined in relation to chronological and spatial diversity of settlement areas. The approach is based on visual examination of macroscopic features coupled with a validation of observed phenomena by microscopic analysis. The analysis is focused not only to define technologically distinctive groups of pottery but also to reveal nature of this groups. For this reason, the emphasis is placed on quantification of observed phenomena. So far the quantitative approaches were more a theory than viable praxis. Until recently, complex quantitative analysis was not imaginable without enormous time consuming effort, so that the traditional classificatory approach masking the nature of the technological variability and inhibiting the analysis of its dynamics has been at least partially dictated by the nature of analytical techniques either macro- or microscopic. Development of techniques of automated image and SEM-EDS analysis brings new possibilities for understanding of the nature of the technological variability. It allows to locate pottery samples in the multidimensional space of relevant variables and interpret, where intentions and accents of the potters in terms of technological behaviour were.

Klíčová slova: Bylany – neolit – kultura lineární keramiky – technologie keramiky – techniky vytváření keramiky – suroviny pro výrobu keramiky – modální mineralogická analýza – skenovací elektronová mikroskopie – makroskopická analýza
Key words: Bylany – Neolithic – Linearbandkeramik Culture – pottery technology – pottery forming techniques – ceramic raw materials – modal mineralogical analysis – scanning electron microscopy – macroscopic analysis

[1] Tato práce vznikla v rámci projektu „Variabilita technologie neolitické keramiky jako ukazatel sociální identity“ podpořeného Grantovou agenturou České republiky, číslo projektu: 14-07062S.

Technologie jako prostředek k poznání neolitické společnosti?

Neolitická keramika z období LBK je v prostředí střední Evropy studována především s ohledem na chronologickou a areálovou variabilitu vyjádřenou formální odlišností tvarů a stylu provedení lineární výzdoby. Tyto proměnné jsou považovány za potenciální ukazatele původní sociální identity prvních zemědělců, a to v úrovni domácností i regionálních skupin (*Pavlů 2014*). Stranou této skupiny otázek zůstávají vlastnosti keramiky odrážející výběr keramických surovin, techniky vytváření a výpal. Jejich studium je odsouváno do vyčleněné skupiny technologických analýz, která pouze ozvláštňuje archeologické zpracování souboru uplatněním přírodovědných metod bez snahy o integraci obou přístupů. Vzájemné propojení komplikuje především nekompatibilita měřítek, ve kterých oba typy analýzy probíhají. Separace studia keramiky z pohledu stylu (co je vyrobeno) a z pohledu technologie výroby (jak je to vyrobeno) uměle rozštěpuje tyto přirozeně vzájemně propojené domény.

Možnost integrace obou přístupů nabízí tzv. makroskopická technologická analýza. Jde o metodu, která studuje technologické znaky patrné v měřítku viditelném pouhým okem, popřípadě s pomocí optických přístrojů s malým zvětšením. Základní výhodou analýzy je její nedestruktivní charakter a rychlost, což umožňuje aplikaci na velké množství vzorků. Rozsah analýzy je klíčový pro možnost adekvátního pohledu na technologii jako prostředku sociální komunikace (k pojetí technologie jako nástroje sociální komunikace viz např. *Berg 2007*; *Dobres – Hoffman 1994*; *Dobres 2000*; *Gosselain 1992*, *1998*; *Haudricourt 1987*; *Leeuw – Torrence 1989*; *Leeuw 1993*; *Lemonnier 1992, 1993*; *Pfaffenberger 1992*; *Sillar – Tite 2000*; *Skibo – Schiffer 2008*; *Stark 1998*), pohledu, který je platformou pro integraci technologické analýzy s poznatky „stylistickými".

Výrobní postupy přitom mohou být stejně různorodé jako tvar či výzdoba a studium jejich variability je prostředkem k uchopení technologie jako jedné z rovin sociální reality.

Lidské smysly jsou výkonným analyzátorem, dokážou vnímat vizuální informaci komplexně a roz-

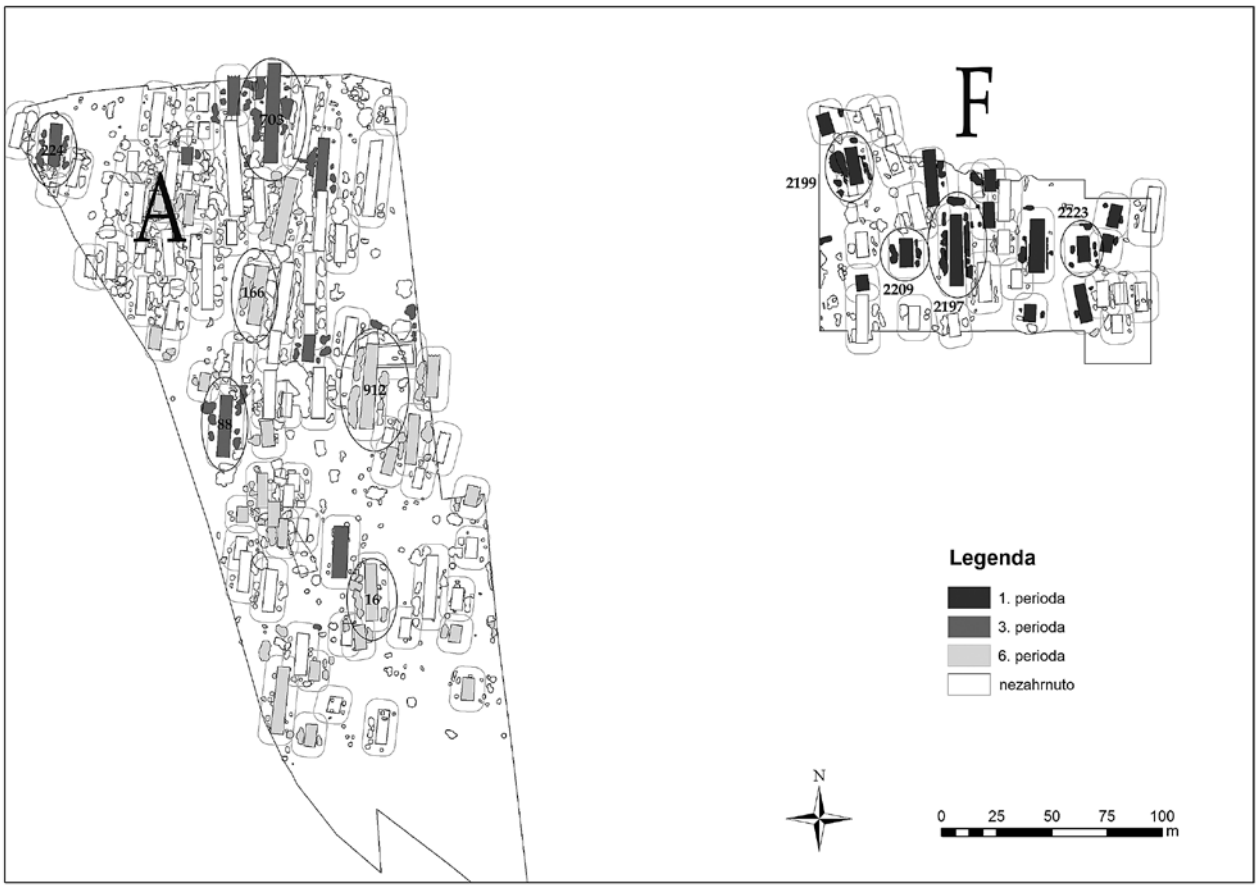

Obr. 1 Přehled ploch A a F z lokality Bylany u Kutné Hory s vyznačenými stavebními komplexy, jež jsou vzorkovány. – *Fig. 1* The A and F sectors of the Bylany site (in the Kutna Hora district), with marked house complexes that were selected for sampling.

lišit drobné nuance. Pozorování prostým zrakem je ovšem značně limitováno v možnostech přesného popisu a interpretace sledovaných rozdílů a podobností, takže musí být vhodně doplněno mikroskopickými a instrumentálními metodami, a také experimentální replikací, které ve vzájemné kombinaci umožnují stanovit příčiny sledovaných jevů.

Tento komplexní přístup ke studiu technologie keramiky, který je někdy označován jako „antropologická interpretace keramických souborů" (*Roux 2010*), je rozšířený hlavně ve frankofonních oblastech (*Livingstone-Smith 2007*, *Roux – Courty 1998*). Pro štípanou industrii existuje už delší tradice, jejím zakladatelem je *André Leroi-Gourhan* (*1945*, *1971*). Tato metodika je aplikovaná na keramiku systematičtěji hlavně v posledních letech (*Gomart 2014*, *Manem 2010*, *Roux 1995*) zejména díky pozitivním výsledkům na poli etnoarcheologie (*Gosselain 2000*, *Livingstone-Smith 2007*).

Postup výroby, který se odráží v technologických znacích, bývá zpravidla stabilnější než styl založený především na vizuálních vlastnostech přímo přenositelných nápodobou výrobků (*Roux 2010*, *Gelbert 2003*, *Gosselain 2000*). Motorické dovednosti jsou předávané v procesu učení z významné části neuvědoměle. Pouze část lidského chování je založena na diskurzivních praktikách – většina je na úrovni praktického vědomí. Praktické vědomí představuje komplexní a hluboce zakořeněné vazby mezi myslí, tělem a prostředím, které se předávají procesem učení, aniž by se staly objektem uvažování a tedy i volby, zda je nadále vykonávat či změnit (*Bourdieu 1977*, 17–19; *Giddens 1984*, 41–49). Proto jsou naučené pohyby a gesta považovány za jeden z nejkonzervativnějších aspektů lidského chování. Ke konzervatismu též přispívá fakt, že technologické řetězce nejsou souborem nezávislých prvků. Pokud se změní jeden z prvků, je ovlivněn celý proces a to se netýká pouze technologického řetězce samotného, ale též způsobu užívání vyrobených předmětů v daném sociálním kontextu (cf. *Skibo – Schiffer 2008*, 9–10). Studium výrobních procesů tak doplňuje studium keramiky o jevy, jejichž šíření a změna probíhá jinými mechanismy kulturního přenosu, než šíření a změna stylu, což vytváří teoretické předpoklady k lepšímu pochopení sociálního prostředí, ve kterém byla keramika vyráběna a užívána.

Cílem tohoto článku je diskuze možností a mezí technologické analýzy nad vybranými problémy vycházejícími ze snahy porozumět variabilitě ve výrobě keramiky na neolitickém sídlišti v Bylanech. To je typickým příkladem lokality, kde velké množství odkrytých archeologických objektů a půdorysů domů (v současnosti 144) v navzájem složitých stratigrafických situacích vyžadovalo ustavení metodiky pro vytvoření relativní chronologie lokality (*Soudský 1962*, *Soudský – Pavlů 1972*). Pro účely odlišení jednotlivých chronologických etap trvání sídliště byla ve své době vyvinuta unikátní multikriteriální metodologie založená na vzájemně nezávislých proměnných. Patřily k nim klasická i nepřímá vertikální stratigrafie, klasická i nepřímá horizontální stratigrafie a statistické hodnocení ryté lineární výzdoby na keramice. Tímto způsobem se postupně v průběhu čtyřiceti let analýz podařilo odlišit nejdříve 25 sídelních fází založených primárně na proměnách stylu keramické výzdoby (*Pavlů – Rulf – Zápotocká 1986*, 352–355; *Pavlů 1989*) až po definování šesti chronologických period, které mapují trendy v celkovém vývoji osídlení robustnějším způsobem (*Pavlů 2000*, 239). Obě dosud používané časové posloupnosti jsou založeny na předpokladu přímé chronologické vazby mezi domy a obsahem přilehlých jam.

Výjimečně obsáhlý a kvalitní soubor neolitické LBK keramiky z Bylan umožňuje pracovat s dostatečným objemem dat a zároveň s možností vzorkovat konkrétní vybrané časové a prostorové úseky. Pro tuto práci byl vybrán keramický materiál pocházející z hlavních ploch A a F areálu Bylany 1 (*obr. 1*). Současně byl výběr souborů podmíněn odlišným datováním příslušných stavebních komplexů, aby byla zajištěna jejich chronologická různorodost.

Metodika makroskopické analýzy uplatněné při analýze keramiky na neolitickém sídlišti v Bylanech

Z šesti hlavních chronologických intervalů na lokalitě byly vybrány tři – první, třetí a šestý. Z každého časového úseku byly zvoleny soubory jam, které jsou přiřazené k půdorysu domu (tzv. „housecomplex" – viz *Soudský 1962*, *Soudský – Pavlů 1972*). Střepy jsou sjednoceny tak, že fragmenty, které patřily původně k jedné nádobě, mají stejné inventární číslo a je možné s nimi pracovat jako s jedním jedincem (*Bollong 1994*). U každého jedince jsou zaznamenávány znaky pro celý technologický řetězec výroby, od výběru materiálu až po výpal. Kromě technik samotných je popisována i míra určitelnosti znaků, pro následné rozlišení míry spolehlivosti a jednoznačnosti určení.

V představení metody makroskopické analýzy se budeme soustředit na dvě témata, respektive fáze technologického řetězce: přípravu keramických hmot a techniky vytváření.

Charakteristika keramických hmot je přizpůsobená možnostem makroskopické analýzy. Hlavní popisované znaky keramického materiálu se vztahují k aplastickým složkám keramické hmoty, které označujeme termínem inkluze[1]. Inkluze jsou rozděleny

[1] Termín inkluze používáme dle zvyklostí v keramické petrografii jako pojem označující obecně neplastickou

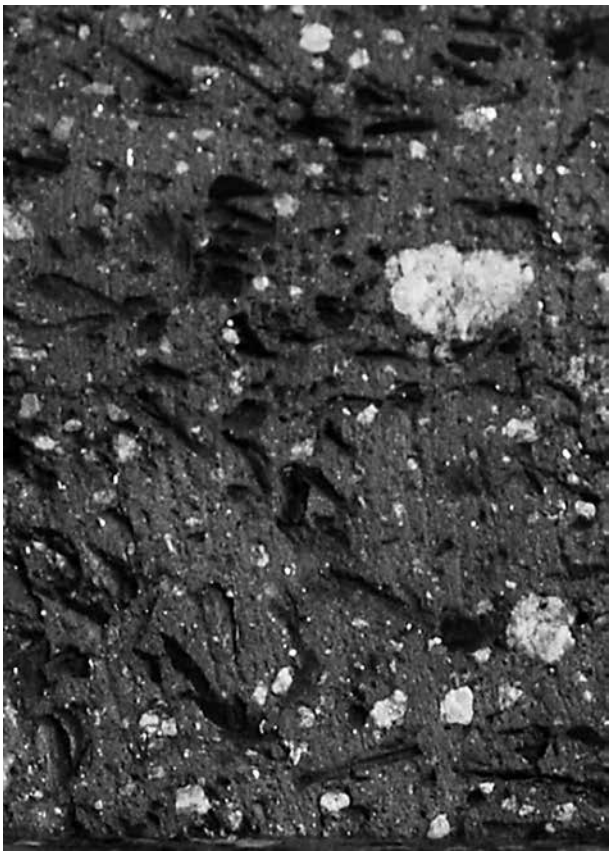

Obr. 2 Tangenciální výbrus střepu inv. č. 2 64 169 z lokality Bylany. – *Fig. 2* Tangential section of the sherd no. 2 64 169 from the Bylany site.

na dva základní okruhy – organického a anorganického původu.

Původní organický materiál se (ve většině případů) ve formě inkluze nedochoval v důsledku vyhoření během výpalu. Přesto jsou pozůstatky přítomnosti organické složky patrné často i pouhým okem na povrchu nebo na lomu nádob v podobě otisků a pórů (*obr. 2*). Podíl organické složky v keramice byl odhadnut na základě porovnání s referenčními experimentálními vzorky. Zaznamenáváme jej ve třech kategoriích. První kategorie zahrnuje střepy, na kterých nejsou viditelné stopy přítomnosti organiky (0–10 %). Hranice 10 % byla stanovena na základě vlastních experimentů, kde malé množství jemnější organické příměsi bylo jen velmi těžko patrné a odpovídalo přibližně 0–10 % (kravského hnoje). Dalšími kategoriemi jsou intervaly 10–30 % (označené jako 20 %) a nad 30 % organické příměsi (označené jako 30 %).

složku keramických hmot. Pro neplastickou minerální složku záměrně přidanou při přípravě hrnčířské hmoty používáme pojem ostřivo ve shodě s užitím tohoto termínu v technologii keramiky (cf. *Rice 1987*, *Hamer – Hamer 2004*, *Quinn 2013*).

Jednotlivé vlastnosti anorganických inkluzí (typ, podíl, frakce, tříděnost, distribuce) jsou zaznamenávány samostatně a jejich vzájemnou kombinací vznikají kategorie komplexní. Komplexních kategorií rozlišujeme na doposud studovaném materiálu pět (*obr. 3*).

1. Jemná hmota. Materiál nevykazuje pravidelnou přítomnost makroskopicky pozorovatelných zrn.
2. Hmota s nízkým podílem hrubých zrn. Podíl zrn je do 5 %.
3. Hmota s podílem 5–10 % zrn netříděného písku se zastoupením všech velikostí písků a drobného štěrku.
4. Jemnozrnná hmota s podílem zrn do 1 mm vyšším než 10 %.
5. Hrubozrnná hmota s podílem zrn vyšším než 10 %. Zrna často přesahující velikostí 1 mm.

Popis technik vytváření vychází z etnograficky běžně dokumentovaných postupů. Třídění technik zohledňuje čtyři základní hlediska:

a) vytváření objektu z jednoho kusu nebo ze segmentů,
b) typ deformace, který je použit při tvarování polotovaru nádoby či segmentu (deformace přerušovaným tlakem, rolováním, smykem, s využitím rotační kinetické energie…),
c) tvar segmentu (váleček, plátek, pásek…),
d) způsob propojení segmentů (namačkávání, přesazování…).

Definovány jsou makroskopicky určitelné znaky jako možné důsledky uplatnění jednotlivých technik pozorovatelné na fragmentech vytvářené keramiky. Mezi základní typy znaků patří:

a) pozice a morfologie lomů – odkazuje na přítomnost segmentů, jejich tvar, způsob propojení a uspořádání v tělese nádoby,
b) mikrostruktura keramické hmoty pozorovatelná na lomech – usměrnění, orientace a forma mikrostruktury odkazují na typ deformace, který byl použit při tvarování nádoby,
c) morfologie povrchů keramických fragmentů – především odchylky od ideální plochy povrchu nádoby, které lze charakterizovat tvarem a pravidelností, mohou odrážet jak segmentovou stavbu nádoby, tak typ deformace použitý při jejím tvarování,
d) tloušťka stěny a její variabilita – rytmus a forma odchylek od ideální tloušťky nebo pravidelné nerovnoměrnosti tloušťky v různých částech nádoby odráží podobné jevy jako zmiňovaná morfologie povrchu.

Znaky související s technikami vytváření nádob nejsou na všech fragmentech rozeznatelné stejnou

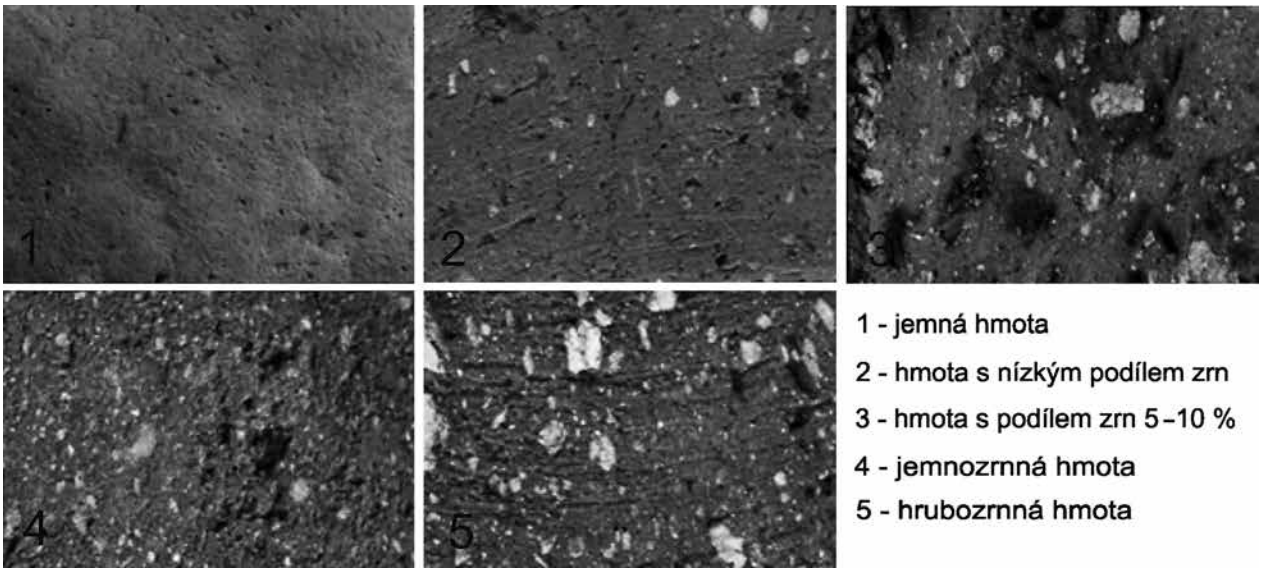

Obr. 3 Kategorie komplexních materiálových tříd pro makroskopickou analýzu. – *Fig. 3* The complex paste types categories for macroscopic analysis.

měrou, proto jsou jednotliví jedinci kategorizování do stupňů dle jejich výpovědní hodnoty. Na prvním stupni mohou být sledované jevy mnohovýznamové, např. není možné jednoznačně určit, zda je povrchová nerovnost pozůstatkem spoje mezi segmenty či náhodným jevem, nebo je forma mikrostruktury na lomu spíše tušená než jasně patrná. Na druhém stupni je alespoň některý ze znaků jednoznačně určitelný. Analýza se opírá o jedince zařazené do druhého stupně určitelnosti znaků.

Vyšší vypovídající hodnotu mají keramické fragmenty, na nichž je možné jednotlivé jevy sledovat ve vzájemných kombinacích. Vyhodnocením asociací jednotlivých znaků vznikají komplexní kategorie. Jejich rozpoznatelnost v jednotlivých případech je indexována dle výše zmíněných stupňů 1 a 2.

Vyhodnocení stávajících výsledků makroskopického studia technologie

Makroskopická analýza složení keramické hmoty byla vyhodnocována ve dvou základních okruzích zahrnujících přítomnost organických a anorganických příměsí pro vzorkované intervaly osídlení lokality.

Přítomnost organické příměsi je typická pro nejstarší chronologické období na lokalitě (*obr. 4*), kde převládá podíl kolem 20 %. V pozdějších fázích je využití organické příměsi sporadické (v intervalu 0–10 %), převládá přítomnost anorganických inkluzí.

První dvě kategorie hmot z hlediska přítomnosti anorganických inkluzí (jemný materiál a materiál s nízkým podílem hrubých zrn) lze charakterizovat jako více či méně tříděné jemné keramické materiály. Vyskytují se častěji (13 a 9 %) v pozdějších fázích osídlení lokality (*obr. 5*). V těchto fázích jemné hmoty vykazují v průměru lepší tříděnost než ve fázi nejstarší. Tato tendence však není příliš výrazná. Výraznější rozdíly jsou viditelné v zastoupení zrnitých hmot (*tab. 1*). U nejstarší periody je typická kategorie s podílem zrn mezi 5 a 10 %, která je identifikována u více než 60 % keramiky. Vyšší podíl zrn byl zaznamenán jen u cca 10 % jedinců. U pozdějších fází je situace opačná. Kategorie s nižším podílem zrn se pomalu vytrácí (3. perioda: 18 %, 6. perioda:

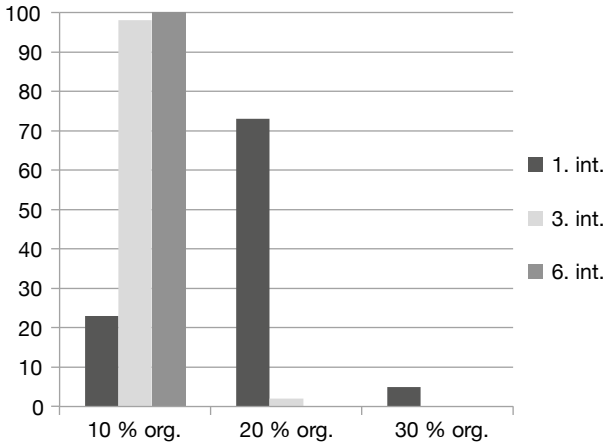

Obr. 4 Procentuální zastoupení organických inkluzí pro 1., 3. a 6. chronologický interval. – *Fig. 4* The relative frequency of the organic inclusions for the 1st, 3rd and 6th chronological intervals.

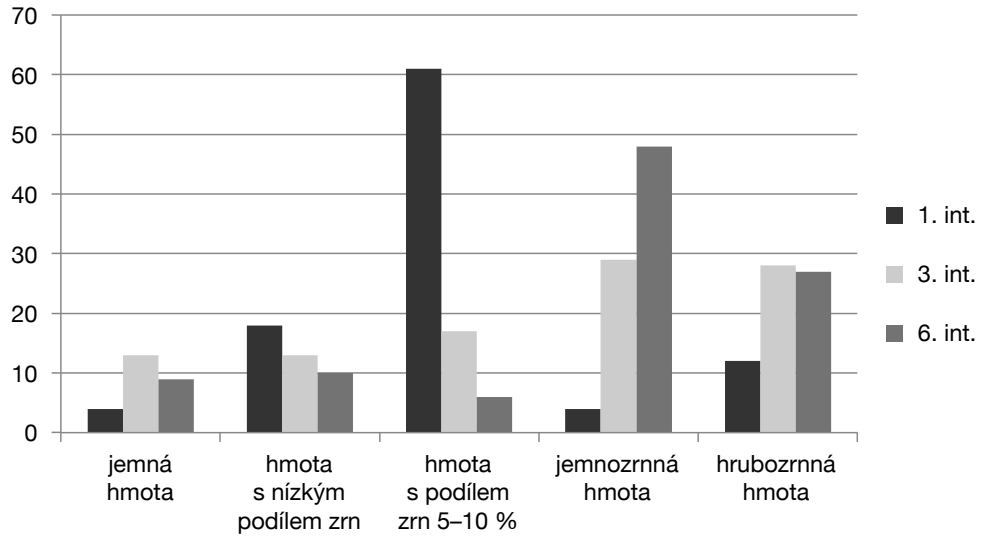

Obr. 5 Procentuální zastoupení anorganických inkluzí pro 1., 3. a 6. chronologický interval. – *Fig. 5* The relative frequency of the inorganic inclusions for the 1st, 3rd and 6th chronological intervals.

jen 6 %). Naopak narůstá přítomnost hmot s více jak 10% podílem makroskopicky pozorovatelných inkluzí. Vedle narůstání podílu inkluzí se posiluje preference jemnějších frakcí aplastických složek. Ve 3. periodě je rovnoměrně zastoupená jemnější u hrubší frakce zrn (29 vs. 28 % jedinců), zatímco u 6. periody se objevuje tendence využívat jemnější frakci zrn (48 vs. 27 % jedinců).

Tab. 1 Procentuální zastoupení anorganických inkluzí. – *Tab. 1* The relative frequency of inorganic inclusions.

%	1. int.	3. int.	6. int.
jemná hmota	4	13	9
hmota s nízkým podílem zrn	18	13	10
hmota s podílem zrn 5–10 %	61	17	6
jemnozrnná hmota	4	29	48
hrubozrnná hmota	12	28	27

Asociace znaků vytváření keramiky tvoří tři základní komplexní kategorie, které jsou vždy rozděleny do dvou stupňů podle vypovídající hodnoty určených znaků.

První skupina znaků (T) zahrnuje jako základní znaky vysokou míru usměrnění inkluzí a protažení pórů v úhlu většinou mírně vykloněném od osy paralelní se stěnou nádoby. S touto formou mikrostruktury se váže malá (spíše rovnoměrná) tloušťka stěn nádob a absence dalších výrazných znaků vytváření. Kategorie T1 představuje tenkostěnnou keramiku bez dalších znaků vytváření, zatímco kategorie T2 označuje fragmenty, u kterých bylo možné identifikovat typickou mikrostrukturu. Znaky sledované v této kategorii jsou mnohovýznamové a odkazují na širokou rodinu technik využívajících převážně kolmý tlak na stěnu nádoby popřípadě smykovou deformaci. Uvažovat můžeme jak o vymačkávání, tak tlačení do formy, vytloukání nebo vytahování. Následná úprava povrchu zahladila potenciální povrchové znaky odlišující tyto techniky. Vysvětlení charakteristické zešikmení usměrněné struktury bude předmětem dalšího studia.

Osovým znakem další skupiny (M) jsou nepravidelné odchylky v tloušťce stěny či pravidelněji se vyskytující plošně ekvidimenzionální mělké sníženiny v kombinaci s absencí pozůstatků spojů segmentů a silnější tloušťkou stěny. Do kategorie M1 jsou zahrnuty střepy, které nenesou znaky stavby ze segmentů a mají nepravidelnou silnější stěnu. Kategorie M2 zahrnuje jedince, u kterých jsou patrné pravidelněji se vyskytující sníženiny. Sledované znaky odkazují na techniky využívající převážně kolmého diskontinuitního tlaku prstů, tedy vymačkávání. Vyloučit nelze ani stavbu z plátků, ovšem spoje segmentů typické pro tuto techniku nebyly ve studovaných souborech sledovány. Podobných povrchových znaků lze ovšem docílit i přepracováním válečků ve stěně nádoby.

Hlavním rysem poslední skupiny znaků (S) je zvlněný až svinutý tvar mikrostruktury (ve tvaru písmene S) pozorovatelný na svislém lomu kombinovaný s pravidelně se opakujícími výstupky v ploše svislých lomů (s rozestupem zhruba 1,5 cm). Tyto znaky se často vyskytují spolu s nepravidelnostmi v tloušťce stěny tvořenými horizontálně orientovanými mělkými sníženinami a vyvýšeninami protáh-

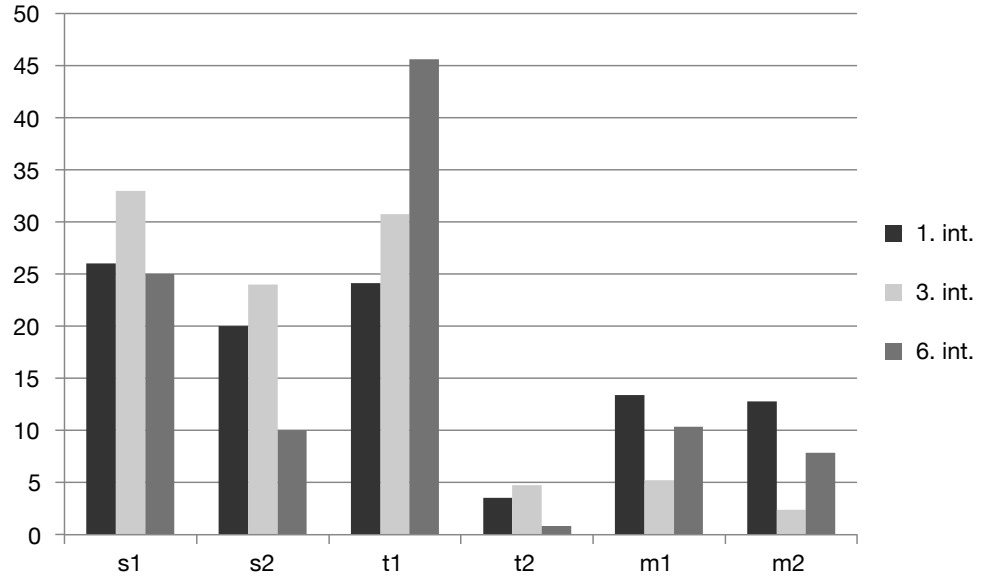

Obr. 6 Procentuální zastoupení komplexních kategorií vytváření nádob pro 1., 3. a 6. chronologický interval. – *Fig. 6* The relative frequency of the complex categories of the forming techniques for the 1st, 3rd and 6th chronological intervals.

Tab. 2 Procentuální zastoupení komplexních kategorií vytváření nádob. – *Tab. 2* The relative frequency of the complex categories of the forming techniques.

%	1. int.	3. int.	6. int.
s1	26	33	25
s2	20	24	10
t1	24	31	46
t2	4	5	1
m1	13	5	10
m2	13	2	8

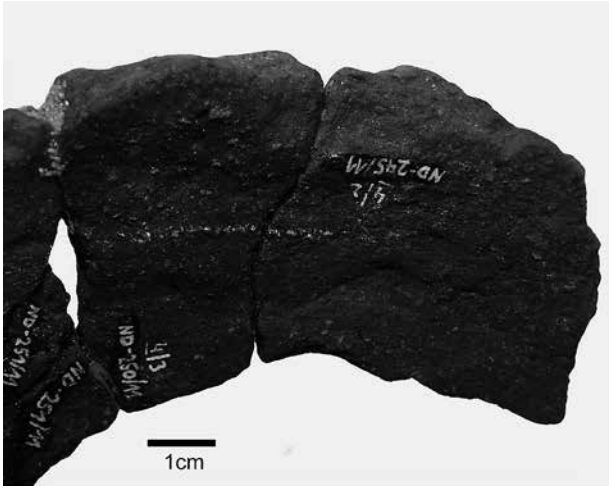

Obr. 7 Fragment LBK keramiky z lokality Nové Dvory. – *Fig. 7* A fragment of an LBK pottery sherd from the Nové Dvory site (in the Kutná Hora district), in the close vicinity of the Bylany site.

lého tvaru (*obr. 7*). Spíše ojediněle jsou rozpoznány též kontaktní plochy segmentů, které jsou taktéž horizontálně orientované. Řazení do kategorií S1 a S2 v tomto případě souvisí s dochovaností a tím pádem interpretovatelností pozorovaných znaků. Do kategorie S1 náleží případy, ve kterých mohou pozorované jevy pouze zdánlivě připomínat znaky charakteristické pro tuto skupinu, kdežto případy v kategorii S2 vykazují znaky, jejichž záměna s jinými jevy je nepravděpodobná. Pokud jsou znaky dobře čitelné, tak jednoznačně odkazují k uplatnění válečkové techniky. Další detaily, především tvarově složitá morfologie spojů mezi segmenty, pravidelně se opakující lineárně uspořádané ekvidimenzionální sníženiny ve stěně nádoby a trendy ve formě mikrostruktury, dovolují bližší specifikaci techniky. Jeví se, že válečky byly při prvotním zapracování do stěny nádoby výrazně transformovány tlakovou a smykovou deformací, což způsobilo zvětšení plochy spojů mezi segmenty. Tento postup nazýváme technikou *rytmicky namačkaného válečku*[2].

Ve studovaných souborech je výrazně zastoupená kategorie T1 (*tab. 6*), která je však z pohledu technik vytváření těžko interpretovatelná. Skutečnost, že lépe interpretovatelné případy tvoří menšinu studovaných souborů, je ostatně charakteristická pro makroskopickou technologickou analýzu. Je potřeba s ní počítat jako s objektivním limitem této metody

[2] Technika, která odpovídá fr. termínu „*colombin avec la pression digitale discontinue*“, užitému pro popis jedné z technik identifikované na neolitickém materiálu z Francie z lokality Cuiry-les-Chaudardes (*Gomart 2014*).

(viz srovnání zastoupení kategorie T1 a T2); (*tab. 2*). Zvyšování podílu tenkostěnných nádob v průběhu vývoje sídliště lze v této fázi výzkumu hypoteticky spojit se změnami ve využívání technik vytváření (*tab. 2*). Kategorie M může reprezentovat rodinu stejných technik vytváření jako kategorie T, ovšem v hrubějším provedení. Proto nepřekvapuje zvýšení podílu této kategorie v 6. periodě (10 a 17 %), které může souviset se zmíněným zvyšováním podílu tenkostěnných nádob. Technika *rytmicky namačkávaného válečku* reprezentovaná kategorií S, je stabilně zastoupena ve všech fázích (*tab. 2*). Ústup podílu dobře interpretovatelné kategorie S2 v 6. periodě může souviset s ústupem válečkové techniky ve prospěch technik alternativních, nebo s její transformací do podoby, která zanechává méně výrazné, či méně časté makroskopicky určitelné znaky.

Obecně lze říci, že znaky technik vytváření nádob jsou lépe rozpoznatelné v 1. periodě, a to zejména díky popularitě keramických hmot ostřených organickými materiály. Makroskopické póry totiž zviditelňují formu mikrostruktury. Roli může hrát i vývoj stylu či důrazu na úpravu povrchu. Do jaké míry jsou tedy pozorované změny zapříčiněny vývojem technik vytváření, a do jaké míry ovlivněny jinými faktory (volbou keramické hmoty, úpravou povrchu), bude předmětem dalšího studia.

Problémy studia technologické variability s využitím makroskopické analýzy

Metoda makroskopické technologické analýzy je klíčovým nástrojem pro prvotní strukturování variability vlastností souvisejících s postupem výroby a v této fázi ji považujeme za nezastupitelnou. Jako samostatná metoda je ovšem v řadě aspektů limitující. Její limity jsou úměrné (a) pozorovatelnosti jednotlivých znaků prostým okem a (b) možnostem jejich exaktního popisu.

Abychom tyto limity správně pochopili a adekvátně zohlednili ve studiu technologie a jejích změn, je potřeba posoudit technologické znaky jako typ kulturní informace. Z tohoto úhlu pohledu shledáváme mechanické členění znaků podle toho, k jakým fázím technologického řetězce se váží, nebo dokonce jejich sdružení do jednoho indiferentního celku (např. při vytváření petrografických skupin), jako neplodné pro porozumění povaze technologické variability. Pokud je naším cílem studium jevů způsobující technologickou diverzitu a její změny v čase, je třeba definovat skupiny znaků s odlišným potenciálem pro jejich imitaci v procesu kulturního přenosu. Tato perspektiva nechává vyčlenit tři skupiny znaků (cf. *Gosselain 2000*, 189; *Thér – Mangel 2014*, 26).

Signifikantní senzorické vlastnosti keramiky

Senzorické vlastnosti jsou patrné, aniž by pozorovatel byl přítomen procesu výroby. Poznání těchto vlastností tedy nevyžaduje přímé učení od výrobce. Patří k nejdynamičtěji se šířícím znakům. Přenos znalostí stojících za těmito vlastnostmi nevyžaduje nutně přenos technologických procesů tyto vlastnosti zapříčiňujících.

Vlastnosti závislé na technologických idejích předávaných přímým učením

Přenos vlastností této kategorie vyžaduje vazbu učitel – žák. Spadá sem většina technologických procesů: výběr a zpracování keramických surovin, techniky vytváření, výpal nebo aplikace doplňkových materiálů na povrch keramiky i úpravy povrchu keramiky. Efekty těchto technik jsou sice mnohdy dobře pozorovatelné na povrchu keramiky, ale jejich příčiny v řadě případů nejsou evidentní. Ani v tomto případě však nemapujeme rozšíření produkce konkrétního hrnčíře nebo dílny, ale rozšíření technologických gest.[3] Šíření těchto znaků nemá tak dynamický potenciál jako v případě první kategorie, neboť se váže na učení konkrétní řemeslné tradici, do které většinou jedinec musí vrůstat od útlého věku, aby (často nevědomě) dospěl k výrazu konzistentnímu s danou technologickou tradicí. Protože v řadě případů jde o vlastnosti zároveň spadající do první kategorie, je třeba se při analýze soustředit na ty vlastnosti, které nemají žádné významné důsledky pro senzorické vlastnosti keramiky, to znamená, že je jejich imitace bez přímého učení nepravděpodobná nebo zcela nemožná.

Vlastnosti nezávislé na technologickém řetězci/záměru hrnčíře, tedy vlastnosti kulturně nepřenositelné

Od druhé kategorie lze tyto vlastnosti velmi těžko odlišit. Díky naučeným tvarům, technikám formování, úpravám povrchu a zdobení, ale i způsobům prospekce a zpracování surovin, jde vliv kulturního přenosu až na úroveň chemického složení výrobku. Proto je třeba hledat způsoby, jak rozlišit petrografické či chemické komponenty, které hrnčíř ovlivňuje svým výběrem od komponent, které nemají významný vliv na žádané vlastnosti surovin, a tudíž s výběrem hrnčíře nesouvisí.

Rozlišení mezi první a druhou kategorií znaků zavání rozlišením mezi stylistickými a technologic-

[3] Pokud nejsme schopni jednoznačně identifikovat konkrétní hrnčířský nástroj.

kými vlastnostmi. Takové rozlišení považujeme za neužitečné. Receptura keramické hmoty může být stejně tak otázkou stylu, jako je provedení výzdoby otázkou technologie (*Salanova 2000*; *Shanks – Tilley 1987*, 92–95). Tato skutečnost nabádá k integraci stylistických a technologických studií keramiky.

Zjevné limity makroskopické analýzy spočívají v tom, že je omezena na znaky představující senzorické vlastnosti keramiky. Teoreticky vše, co makroskopickou analýzou studujeme, počínaje charakterem inkluzí, texturou materiálu a konče barvou, patří do první kategorie znaků, tedy znaků, které jsou zachytitelné na výrobcích zrakem, čichem, sluchem či hmatem a lze je tedy, alespoň teoreticky, imitovat bez přímého učení od výrobce. Samozřejmě je možné mezi senzorickými vlastnostmi rozlišovat podle toho, jak je pravděpodobné, že se stanou předmětem imitace, tedy podle toho, jak významně ovlivňují celkový charakter výrobku a jeho funkci. Tvar, výzdoba a úprava povrchu budou k imitaci daleko náchylnější než nuance v textuře keramické hmoty nebo orientace mikrostruktury na lomu střepu. Stanovení „významnosti“ znaků je už však věcí interpretace a ztrácí na objektivitě nezaujatého pozorování. To, že je tvar důležitější senzorickou vlastností než textura, může být pouze naší „kulturní fixací“, vycházející z toho, že jsme v čím dál větší míře zvyklí věci vidět, aniž bychom je zakoušeli hmatem. Rozumným kompromisem se zdá být odlišování senzorických znaků určitelných na povrchu a na lomu keramiky. Cílem výroby je kompletní nádoba bez viditelných lomů, čili cílem imitace jsou vlastnosti patrné na celé nádobě, nikoliv na jejích fragmentech. Ovšem pokud někoho zaujmou funkční vlastnosti cizích výrobků (např. rychlost ohřevu obsahu nádoby při vaření), je sám výrobcem keramiky a nemá možnost pozorovat výrobu přímo, pak bude pravděpodobně studovat i to, co se skrývá pod povrchem nádob a co je patrné např. na lomu střepu. Ačkoliv je to přístup připomínající moderní analytické „inženýrské“ myšlení a intuitivně jej považujeme za anachronický při úvahách o změnách v technologii neolitické keramiky, nelze jej a priori vyloučit. Nakonec je tu kategorie senzorických znaků, u kterých, s pravděpodobností hraničící s jistotou, můžeme tvrdit, že imitovány nebyly. To jsou znaky vzniklé v důsledku nedokonalého provedení výrobních operací. V našem případě především residua kontaktních ploch mezi jednot-

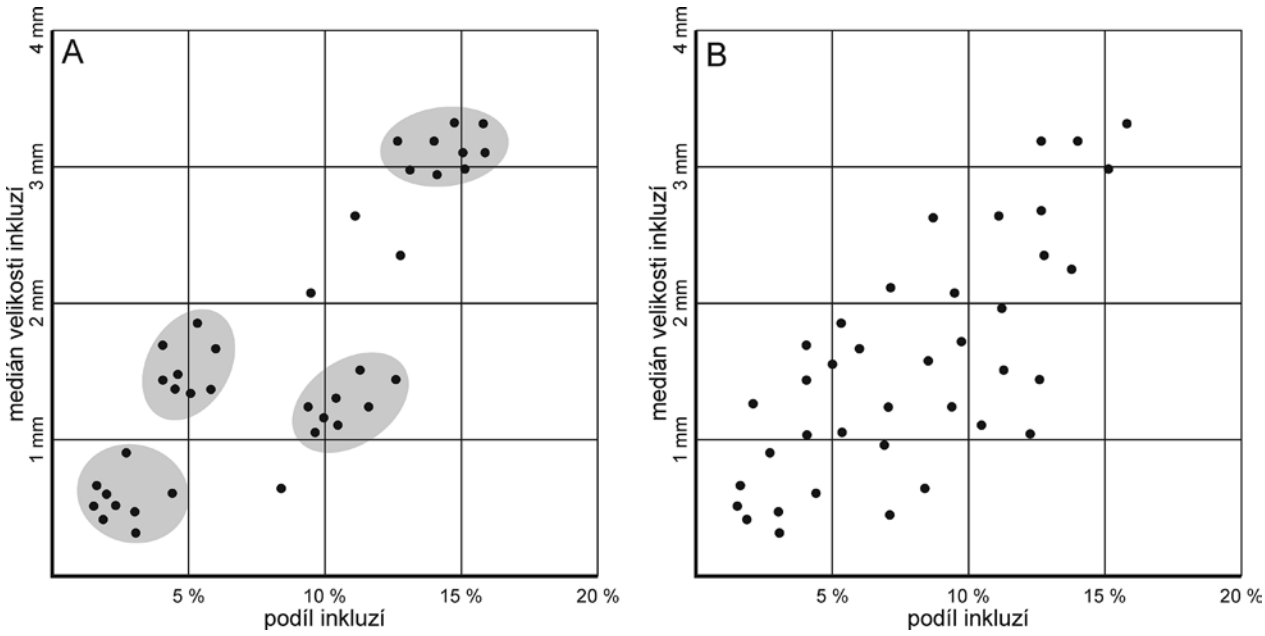

Obr. 8 Modelový příklad demonstrující problematičnost vyhodnocení semikvantitativních klasifikací. V grafech je simulována distribuce keramických jedinců na základě podílu a velikosti inkluzí. Použití semikvatitativní klasifikace (mřížka obou grafů) rozčlení zastoupené případy v obou grafech na 10 kategorií. Pokud je distribuce dat rámcově podobná, bude podobné i vyhodnocení. Teprve přesná kvantifikace obou parametrů vyjeví charakter distribuce, v prvním případě existenci několika shluků, většinou překračujících hranice zvolených semikvantitativních kategorií, v druhém případě rovnoměrné rozložení dat. – *Fig. 8* A theoretical example demonstrating the limits of the semi-quantitative approach. The plots exhibit a simulated distribution of pottery fragments based on the proportions and size of the inclusions. The use of semi-quantitative categorisation (a grid) sorts the examples in both plots into 10 categories. If the distribution is generally similar then the results will also be very similar. Only the use of precise quantification can reveal the exact character of the distribution: the existence of several groups of examples, usually crossing border of semi-quantitative categories, in the first case, and even distribution of data, in the second case.

livými segmenty, ze kterých byly nádoby stavěny. Pokud nechceme být neužitečně formální, tak můžeme tyto znaky zařadit též do druhé kategorie.

Dalším problémem makroskopické analýzy jsou její limity v možnostech zachytit znaky představující spojité kvantitativní proměnné. To se týká především složení keramických hmot, ale také např. tvaru nádob. Vezměme si jednoduchý příklad podílu a frakce inkluzí obsažených v keramické hmotě. Obě proměnné jsou svojí povahou spojité, nicméně makroskopická analýza je jako spojité není schopna vyhodnotit. Její přesnost se zastavuje na ordinální či semikvantitativní klasifikaci podílu a velikosti inkluzí vytvářející mřížku, ve které je škála jedinečných hodnot zachycena (*obr. 8*). Takto vzniklé třídy nazývejme analytické. Jejich stanovení evokuje existenci tříd kulturních. Kulturními třídami nazývejme myšlenkové koncepty vymezující v myslích neolitických výrobců keramiky jednotlivé receptury a výrobní postupy, v tomto případě receptury směsí hrnčířského těsta. Řada autorů pak nevědomě postuluje přímý vztah mezi znakem (analytickou třídou) a označovaným (kulturní třídou) ve způsobu formulace výsledků analýzy, např. to, že bylo 20 % keramiky, bylo vyrobeno z keramických hmot ostřených 10–20 % písku frakce do 1 mm ještě neznamená, že hrnčíř vyráběl pětinu své produkce z materiálu se specifickou recepturou. Pokud na takovou otázku chceme odpovědět, tak nám kategorické zachycení technologické variability k tomu neposkytuje prostředky. Pouze užitím metod, které umožnují přesnější kvantifikaci znaků (pro analýzu textury keramických hmot např. *Velde – Druc 1999*, 182–202; *Velde 2005*; *Quinn 2013*, 103–105; *Thér 2015*, 215; pro komplexní mineralogickou analýzu např. *Knappett a kol. 2011*), jsme schopni spolehlivě řešit otázku, zda vůbec můžeme o kulturních třídách hovořit a jaké jsou povahy. Taková analýza otevírá teoretické možnosti studia mechanismů kulturního přenosu, tedy otázek, zda za změnami, které v technologii pozorujeme, stojí náhodná variace způsobená chybami v imitaci, kulturním drift nebo záměrné změny v důsledku individuálního učení či přímá imitace vlastností výrobků či modelů chování (k mechanismům kulturního přenosu např. *Boyd – Richerson 1985*; *Henrich – McElreath 2003, 2007*).

Využití elektronové skenovací mikroskopie pro řešení otázek spojených s technologickou variabilitou

Současný technologický vývoj nabízí širší a širší možnosti, jak analyticky uchopit archeologickou keramiku. O aplikaci konkrétních analytických technik bychom však měli vždy uvažovat v kontextu řešených otázek. Aplikace pěti moderních sofistikovaných metod na pět archeologických střepů nepřinese pro poznání nic nového, pokud nebudeme mít jasno, čeho chceme analýzou oněch pěti střepů docílit. V následujícím textu bychom chtěli demonstrovat potenciál jedné z dynamicky se rozvíjejících technik – elektronové skenovací mikroskopie (SEM) – právě v kontextu výše zmiňovaných aspektů studia technologických změn a diverzity. Budeme se soustředit především na schopnost analytického rozlišení mezi výše navrhnutými kategoriemi, konkrétně mezi vlastnostmi závislými a nezávislými na technologických idejích v kombinaci s uchopením variability pomocí kvantitativních technik.

Vývoj elektronové skenovací mikroskopie dospěl do stádia, kdy je možné na elektronových mikroskopech provádět automatickou modální mineralogickou analýzu, která umožnuje přesné stanovení distribuce a podílu jednotlivých minerálů ve studovaném vzorku (např. *Hrstka 2008*). V průběhu analýzy skenuje mikroskop definovanou plochu povrchu vzorku, či povrch vzorkuje v definovaných liniích v určitém rozlišení. V průběhu analýzy dochází k automatizovanému výpočtu velikosti jednotlivých minerálních klastů a identifikaci jejich minerálního složení založeném na měřeném chemickém složení. Výstupem analýzy může být mineralogická mapa vzorku ve zvoleném rozlišení, modální tabulka podílu jednotlivých minerálů založeném na podílu povrchu zrn daného minerálu vůči celkovému povrchu řezu vzorkem, či přímo hmotnostní zastoupení jednotlivých minerálních fází na základě přepočtu hustot a plochy.

Jednou z výhod této analýzy, oproti např. tradiční petrografické analýze využívající optickou mikroskopii nebo rentgenové difrakční práškové analýze, která určí podíl minerálů v celém vzorku bez ohledu na jejich texturní vztahy a granulometrii, spočívá v tom, že lze sledovat zastoupení minerálů ve vztahu k velikosti zrn inkluzí. To teoreticky umožnuje vyhodnocovat kvantitativně mineralogii jednotlivých frakcí keramického materiálu.

Jaký má tato skutečnost význam z hlediska výše diskutované problematiky? Představme si modelový příklad keramické produkce na neolitickém sídlišti. Na sídlišti existuje několik podomáckých výrobců keramiky. Každý z nich (ať už jde o jednotlivce nebo skupiny) využívá svůj zdroj keramických materiálů v okolí sídliště, ovšem znalost technologických postupů se nepředává pouze vertikálně z rodičů na děti, ale zároveň napříč mezi generacemi nepříbuzných výrobců a horizontálně mezi výrobci stejné generace. Existuje tak sdílená znalost technologických postupů, ke které navíc přispívá směna partnerů mezi jednotlivými domácnostmi. V rámci sdílených technologických postupů jsou předávány i receptury hrnčířské hmoty. Receptury jsou dvě: pro určité typy

nádoby se používá neostřená hlína a pro jiné hlína ostřená. Kulturní třída ostřeného materiálu je ale značně vágní. Z hlediska požadovaných vlastností do značné míry nehraje roli, kolik ostřiva je přimícháno, v jaké frakci, a jak bude ostřivo tříděné. Výsledkem je velká variabilita textur materiálů. Variabilita směsí a užívání lokálních surovin způsobí, že na nízké úrovni rozlišení si je všechna keramika podobná, kdežto při zvýšení rozlišení každý střep představuje odlišnou petrografickou skupinu. K tomu, abychom byli schopni odlišit mezi variabilitou způsobenou využíváním různých lokálních zdrojů materiálu a variabilitou způsobenou různými recepturami keramických hmot, je nutné vliv textury materiálu omezit. To lze učinit užitím relativního zastoupení minerálů ve vybrané frakci inkluzí, která je dostatečně přítomna ve všech srovnávaných materiálech.

Ovšem to je pouze teorie. Při uplatnění na konkrétní archeologický materiál budou působit potenciální rušivé proměnné:

a) Mineralogická variabilita využívaného lokálního zdroje může být srovnatelná nebo vyšší než variabilita mezi jednotlivými zdroji, takže není možné dělat automatické rovnítko mezi počtem mineralogických skupin a počtem využívaných zdrojů.
b) Zdroje jednoho výrobce se mohou měnit v průběhu času, takže není možné dělat automatické rovnítko mezi počtem zdrojů a počtem výrobců.
c) Datování keramiky není natolik spolehlivé a podrobné, abychom s jistou vyčlenili a analyzovali chronologicky homogenní úrovně.
d) S tím souvisí i potenciálně komplikovaná depositční historie keramických souborů, takže není možné se bezstarostně opřít o chronologicko-prostorové jednotky jako o soubory odrážející spotřebu keramiky (natož samozřejmě výrobu) v jednom čase na jednom místě.

Aplikace automatické modální mineralogickou analýzy na pilotní soubor keramiky

Metodika analýzy bude demonstrována na pilotním souboru 22 vzorků náhodně vybraných z hrubozrnné keramické produkce ze tří komplexů neolitických domů zachycených na neolitickém sídlišti v Bylanech: jednoho na ploše F datovaného do první sídelní periody a dvou na ploše A datovaných do třetí sídelní periody (*obr. 1*).

Z vybraných vzorků byly připraveny leštěné nábrusy, které byly analyzovány na přístroji Tescan TIMA GM speciálně navrženém pro potřeby modální mineralogické analýzy. Pro analýzu keramiky byla zvolena metoda „liberační" analýzy umožňující mapování materiálu s předem stanoveným pravidelným krokem (v našem případě 6 μm). Každé spektrum z pravidelné sítě bodů je výpočetním algoritmem porovnáno se svým okolím a segmentováno za pomoci podobnosti BSE a EDS (1000 countů na pixel) dat z každého bodu do podoby mineralogic-

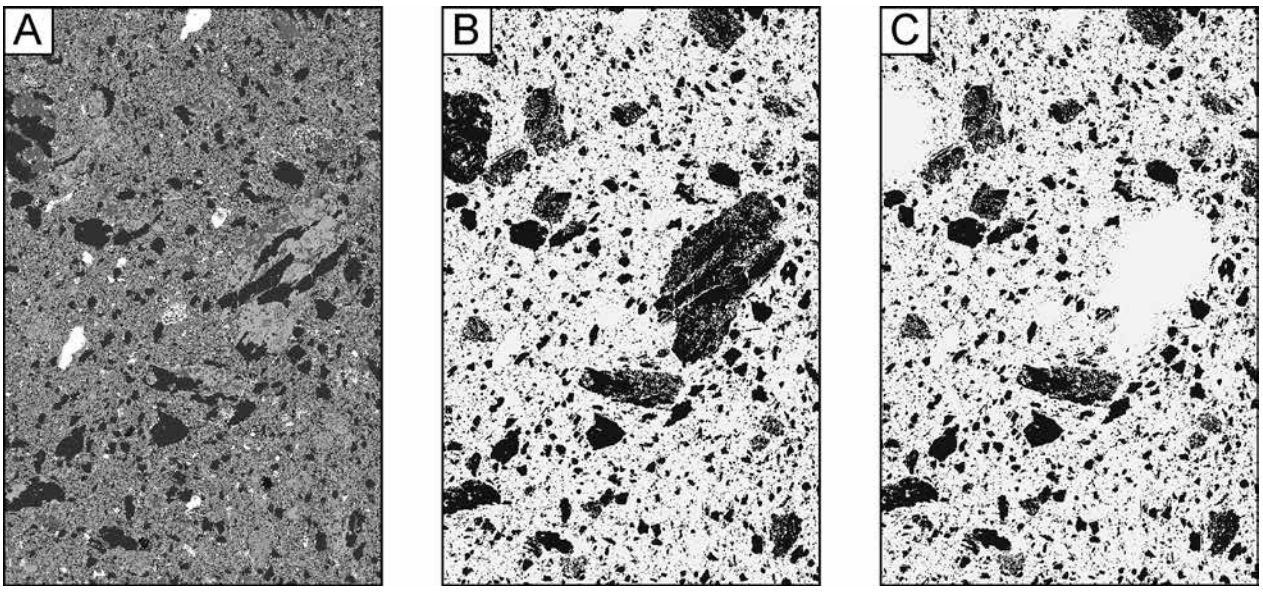

Obr. 9 Mineralogická mapa vzniklá analýzou nábrusu keramiky na přístroji Tescan TIMA GM (A); objekty vybraných minerálů vektorizované v prostředí programu JMicroVision (B); Výběr zrn s řezy velikosti do 2 mm (C). – *Fig. 9* A mineralogical map resulting from the modal mineralogical analysis that was carried out using the Tescan TIMA GM (A); the selected minerals were separated in the environment of the JMicroVision software (B); A selection of individual grains with section lengths of up to 2 mm (C).

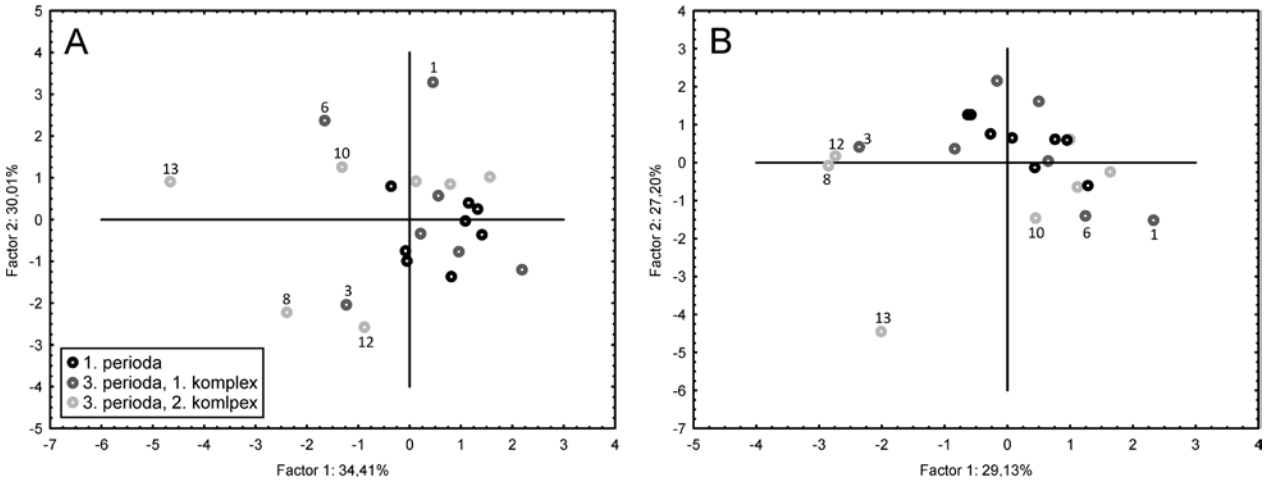

Obr. 10 Srovnání výsledků analýzy hlavních komponent minerálů všech zastoupených frakcí (A) a pouze vybraných minerálů pocházejících ze zrn s řezy zachycenými ve velikosti do 2 mm (B). – *Fig. 10* A comparison of the results of the principal component analysis of the minerals in all of the represented grain fractions (A) and of selected grains with section lengths of up to 2 mm (B).

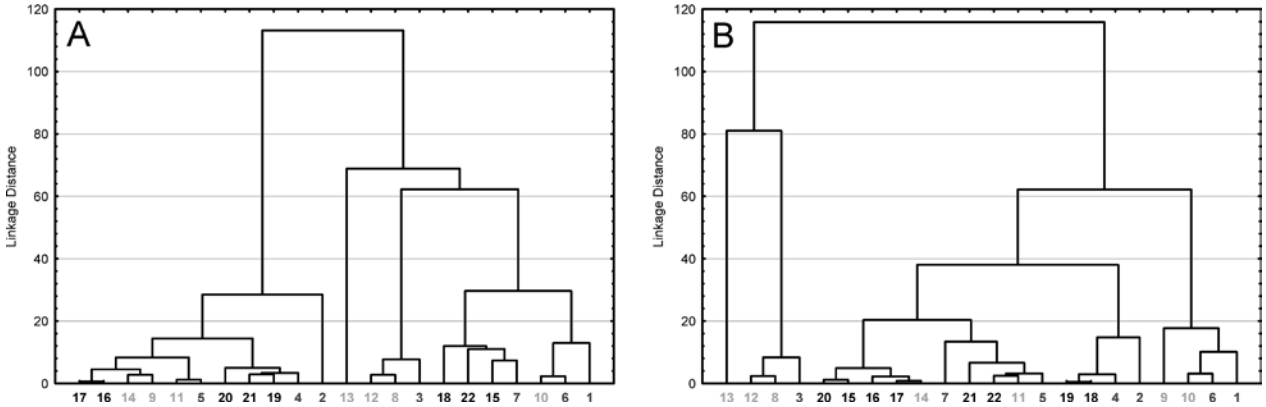

Obr. 11 Srovnání výsledků shlukové analýzy minerálů všech zastoupených frakcí (A) a pouze vybraných minerálů pocházejících ze zrn s řezy zachycenými ve velikosti do 2 mm (B). Černá čísla reprezentují vzorky z 1. periody, šedá čísla vzorky ze 3. periody. Dva vzorkované komplexy v rámci 3. periody jsou odlišeny různým odstínem šedé. – *Fig. 11* A comparison of the results of the cluster analysis of the minerals in all of the represented grain fractions (A) and of selected grains with section lengths of up to 2 mm (B). The black numbers represent samples from the 1st settlement period, the grey numbers samples from the 3rd period, while the two sampled house complexes from this period are distinguished by a light shade of grey.

ké mapy vzorku ve falešných barvách odpovídajících minerálnímu/materiálovému složení.

Pro vyhodnocení byly vybrány pouze minerály stabilní v předpokládaném rozpětí teplot výpalu keramiky. Ze zjištěných minerálů tak byl do analýzy zahrnut albit, apatit, biotit, křemen, kyanit, muskovit a ortoklas (*obr. 9*: A). Pro stanovení podobností a rozdílů mezi mineralogickým složením jednotlivých vzorků byla využita analýza hlavních komponent a shluková analýza.

V první fázi vyhodnocení byl použit podíl jednotlivých vybraných minerálů všech frakcí (*obr. 9*: B), aby bylo možné srovnat výsledky celkové analýzy s analýzou výběru pouze určité zastoupené velikostní frakce zrn. Modální analýzu výběru určité velikosti zrn není možné ve stávající verzi softwaru přístroje TIMA provést automaticky. Pro dosažení tohoto cíle byla barevná mineralogická mapa vzorků analyzována v softwaru JMicroVison (*Roduit 2014*). JMicroVision umožnuje vytvořit vektorovou mapu objektů s definovaným barevným spektrem. Každý z objektů je pak definován sérii vlastností, podle kterých je možné objekty vybírat, popřípadě výběr doplnit manuální selekcí. Manuální selekce je klíčová, pokud

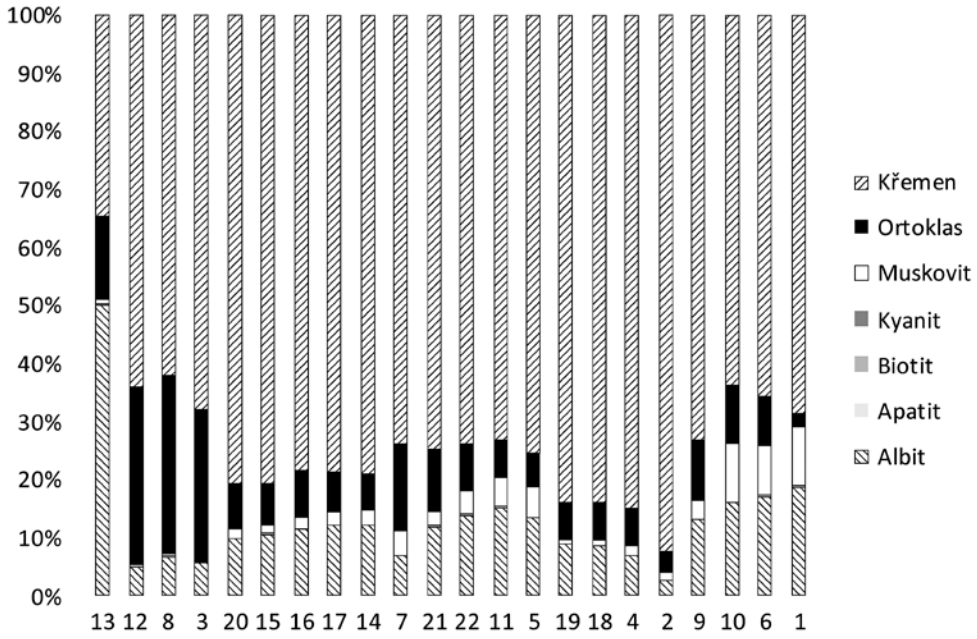

Obr. 12 Podíl vybraných minerálů v jednotlivých vzorcích pilotní série neolitické keramiky z Bylan. – *Fig. 12* The proportions of selected minerals included in the pilot samples of pottery from Bylany.

jsou větší klasty polyminerální povahy, takže velikost jednotlivých minerálů je odlišná od velikosti celého zrna. V rámci prvotní analýzy byl výběr řízen dvěma cíli: a) zamezit ovlivnění výsledků analýzy náhodnou přítomností velkých zrn a b) zajistit možnost komparace materiálů různé zrnitosti. Vzhledem k hrubozrnnému a nehomogennímu charakteru zahrnutých materiálů, byla z analýzy vyloučena zrna větší než 2 mm (*obr. 9*: C).

Srovnání výsledků analýzy minerálů všech frakcí a pouze selektovaných velikostí v analýze hlavních komponent (*obr. 10*) a shlukové analýze (*obr. 11*) ukazuje vliv selekce na vymezení skupin keramických materiálů. Selekce výsledky v zásadě nezměnila, ovšem v obou typech analýz vedla k jasnějšímu vymezení jednotlivých skupin.

Extrémním případem v analyzovaném souboru je vzorek č. 13, v jehož případě albit dosahuje zhruba 50 % podílu ve skupině vybraných minerálů. Výrazně odlišnou skupinu vytvářejí též vzorky 12, 8, a 3, charakteristické především vysokým podílem ortoklasu a naopak nízkým podílem albitu. Hlavní skupinu lze rozčlenit na podskupiny především na základě variability podílu muskovitu a albitu, jejichž výskyt v této skupině vzájemně koreluje, ovšem hranice mezi skupinami nejsou zřetelné a nelze je asociovat se soubory z jednotlivých vzorkovaných komplexů, což dále interpretaci znesnadňuje. Výjimku tvoří pouze vzorky 9, 10, 6 a 1, výhradně z mladší fáze osídlení, které se v rámci základní skupiny podílem albitu a především muskovitu významněji odlišují (*obr. 12*). Celkově pozorujeme značný nárůst variability materiálů při porovnání starší a mladší fáze zastoupené v analýze. I v rámci základní skupiny pozorujeme zvýšení variability a navíc posun směrem k materiálům s vyšším podílem muskovitu a albitu.

Závěr

V článku jsme se pokusili ilustrovat možné přístupy ke studiu technologie neolitické hrnčířské produkce na příkladech dvou metodik. První z metod využívá makroskopické sledování technologických parametrů keramických nádob a jejich zlomků. Aplikace elektronové skenovací mikroskopie (SEM) pak ukazuje možnosti kvantitativní analýzy studovaných jevů, která otvírá prostor pro řešení charakteru technologické variability. Každý ze zde prezentovaných přístupů vykazuje současně slibný potenciál, ale i zjevná či skrytá úskalí. Potenciál aplikace příslušných metod posiluje jejich vhodná kombinace. Vedle toho však existují i externí proměnné vycházející přímo z konkrétně studovaných archeologických dat, které mohou výrazným způsobem ovlivnit výsledky obou metod a vlastně jakéhokoliv potenciálně aplikovaného postupu.

Do této šedé zóny spadají problémy související s mnoha aspekty původní živé kultury neolitických zemědělců a rovněž s procesy, které ji transformova-

ly do podoby současného archeologického záznamu. Klíčovou otázkou nejen pro vlastní analýzu technologie, ale vlastně už pro samotný výběr vhodných dat je strukturování sídelního prostoru v rámci LBK osad. Připomeňme, že jejich dochovaný obraz je tvořen půdorysy dlouhých domů s přilehlými jámami a množstvím dalších zahloubených objektů. Zhruba od šedesátých let 20. století se v archeologických studiích prosadila hypotéza o přímém vztahu mezi nálezy z jam u domů a původními aktivitami neolitické domácnosti. Jinými slovy: předměty z těchto jam byly vnímány v chronologické i funkční souvislosti s domem a jeho prehistorickými obyvateli (*Lüning 1982*, *Soudský 1962*). Z této představy pak vzešel koncept tzv. stavebního komplexu, který dlouhý dům a jeho přímé okolí včetně jam metodicky pojímal jako jednu analytickou a interpretační jednotku (*Soudský – Pavlů 1972*, 318). To však nemusí být nutně jediné východisko pro studium vazby mezi nálezy a neolitickou společností. Nedávné práce poukázaly na možnost mnohem komplexnějšího vztahu, který kromě přímé vazby mezi lidmi a jejich věcmi zasadil ještě proměnné spojené s odpadovým managementem a délkou trvání daného osídlení (*Stäuble 1997*, *Květina – Končelová 2013*).

A právě v tomto bodě lze identifikovat možnou Achillovu patu výzkumu keramické technologie neolitického sídliště v Bylanech. Zdejší osídlení trvalo dlouho, a proto zkreslení dané překrýváním jednotlivých chronologických horizontů a promícháním sídelního odpadu pravděpodobně významně ovlivňuje možnosti rekonstrukce sociálních parametrů ve výrobních postupech keramických nádob.

Summary

This paper comprises the preliminary results of a technological analysis of pottery from the large Neolithic settlement site in Bylany, located in the Kutna Hora district in the Czech Republic. This project is based on a complex methodology with the aim of identifying the degree of variability of the technological chains and of interpreting the relationship between the technology and social environment of the settlement. The technological variability is being examined in relation to the chronological diversity and the spatial patterns of the site.

The ceramic material from the Bylany site results from the long-term systematic excavation, pursued by the survey of the surrounding areas that resulted in the compilation of an exceptional body of archaeological data. The sampling has been implemented with regard to represent the general disposition of the assemblage that comprising all its formal, chronological and spatial attributes. The house complexes indicated were selected as a sample-collection for analysis.

The methodological approach is based on visual examination of macroscopic features of the entire fabrication process coupled with the validation of the observed phenomena by thin-section petrography and SEM analysis.

The macroscopic evidence obtained from the paste processing is divided in two topics concerning the organic and inorganic inclusions. The pores left, after organic inclusions has been burned out are often clearly visible on the surfaces and on sections of the sherds. The morphology of the porosity seems to be very close to that of animal dung. The presence of organic inclusions is typical of the early phase of the LBK's occupation of the site. The later phases can be identified in accordance with the predominance of inorganic grains in the composition of the paste.

The inclusions and the other characteristics of the paste are divided, based on qualitative visual criteria, into five categories in accordance with the density and the dimensions of the inorganic grains. The presence of a sandy composition is typical of the later phases – contrary to the early phase, which is characterised as being a category that has a low preponderance of distinctive grains combined with the organic temper.

We have defined the general categories of the paste but it seems to be rather a continual scale highly variable in sort, in the combinations of grain dimensions and its quantities. This variability is hard to divide and differentiate, especially in regard to all the limitations of the macroscopic identification.

The diagnostic marks of forming techniques are analysed in accordance with differing criteria: a) the morphology and the position of the sherd fractures, b) the microstructure that is visible on the edge of the sherd, c) the morphology of the surface, d) the wall thickness and its variability. The specific combinations of these attributes have been associated to the three main complex categories.

Macroscopic analysis establishes a grid of categories into which the observed phenomena are sorted. By using this approach there will always be some specific groups of pottery. In many cases, however, we do not know the real nature of these groups. Are there different groups of pottery that reflect the distinctive technological traditions of specific chronological phases or is there only continual variability together with one or two broad concepts regarding paste recipes? These are basic dichotomies that we cannot resolve without having the possibility to reliably quantify the differences.

The question is, what are our possibilities in regard to mapping the technological variability on a quantitative basis. The human senses represent very powerful analysers and their "feelings" can capture complexly based or subtle differences between the sensual qualities of observed objects. But these "feelings" cannot constitute a base for scientific argumentation. For validating these feelings and for ensuring that the results of the analysis are both reliable and repeatable we need accurate quantitative data. Standard thin-section petrography can only partially solve this problem. Usually classification is either based on qualitative categories or it uses ordinal scales. Semi-quantifications are either time-consuming or subjective – depending on the observer's experience.

A possible solution to this problem lies in a new advance in scanning electron microscopy that enables automatic modal mineralogical analysis that constitutes an accurate estimation of the distribution and the volume percentage of a mineral within a thin section. During this analysis the electron microscope scans the entire surface of the sample in the defined resolution or in the defined linear paths, calculating the sizes of the different mineral clasts and estimating the mineralogy of the grain based on its chemical composition.

This type of analysis theoretically enables distinguishing between which of the attributes of the ceramics are depen-

dent on and which are independent of the potter's choices. For example if potters share a ceramic paste recipe and work locally in similar geological environments, but use spatially different sources of ceramic raw materials, the analysis can help to distinguish between those similarities that are based on shared recipes and differences that are based on the use of ceramic materials from different sources. Modal mineralogical analysis can also be fruitful especially in those situations in which we are able to ascertain that the pottery was produced locally and that thereby there will be no substantial qualitative differences in the mineralogy of the ceramic materials. This is the case at the Bylany LBK site.

For the pilot analysis we selected 22 samples of randomly chosen course grained pottery from three individual house complexes; one from the first settlement phase and two from the third settlement phase. From the petrographic point of view all the mineral clasts and their relations that were found in the samples match the characteristics of the metamorphous rocks from the Kutna Hora Crystalline complex and thereby the raw material that was used is locally available. The results show no clear distinction between the house complexes. Many samples from the third phase show a mineralogy that is similar to that of the first phase samples. An increase in their modal variability over time can be identified however. The groups are neither chronologically nor spatially specific. All the earliest pottery falls into the same basic mineralogical group. During the course of the period sampled, very similar sources of ceramic materials were used, but the variability of the used ceramic materials increased and we would consider using any one of at least four different sources, all of which are located in the vicinity of the settlement. Important is that the influence of the grain size distribution is reduced by selecting a specific fraction that helps to unmask the mineralogical character of the raw materials. This is very important in regard to this specific technological context in which both the sorting of raw materials and tempering praxis were very varied and specific recipes could not always be clearly distinguished.

Literatura

Berg, I. 2007: Meaning in the making: the potter's wheel at Phylakopi, Melos (Greece). Journal of Anthropological Archaeology 26, 234–252.

Bollong, C. A. 1994: Analysis of the stratigraphy and formation processes using patterns of pottery sherd dispersion. Journal of Field Archaeology 21,15–28.

Bourdieu, P. 1977: Outline of a theory of practice. Cambridge – New York.

Boyd, R. – Richerson, P. J. 1985: Culture and the evolutionary process. Chicago.

Coudart, A. 2015: The Bandkeramik longhouses. A Material, Social, and Mental Metaphor for Small-Scale Sedentary Societies. In: Ch. Fowler – J. Harding – D. Hofmann: The Oxford Handbook of Neolithic Europe, 309–325. Oxford.

Dobres, M.-A. 2000: Technology and social agency: outlining the practice framework for archaeolgy. Oxford.

Dobres, M.-A. – Hoffman, C. 1994: Social agency and the dynamics of prehistoric technology. Journal of Archaeological Method and Theory 1, 211–258.

Gelbert, A. 2003: Traditions céramiques et emprunts techniques dans la vallée du fleuve Sénégal, Paris: Éditions Epistèmes, Éditions de la Maison des sciences de l'Homme.

Giddens, A. 1984: The constitution of society: outline of the theory of structuration. Berkeley.

Gomart, L. 2014: Traditions techniques & production céramique au néolithique ancien: étude de huit sites rubanés du nord est de la France et de Belgique. Leiden.

Gosselain, O. P. 1992: Technology and style: potters and pottery among Bafia of Cameroon. Man 27, 559–586.

Gosselain, O. P. 1998: Social and technical identity in a clay crystal ball. In: M. T. Stark (ed.): The archaeology of social boundaries. Washington – London, 78–106.

Gosselain, O. P. 2000: Materializing Identities: An African Perspective. Journal of Archaeological Method and Theory 7/3, 187–217.

Hamer, F. – Hamer, J. 2004: The potter's dictionary of materials and techniques, London – Philadelphia.

Haudricourt, A.-G. 1987: La technologie science humaine: recherches d'histoire et d'ethnologie des techniques. Paris.

Henrich, J. – McElreath, R. 2003: The evolution of cultural evolution. Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews 12, 123–135.

Henrich, J. – McElreath, R. 2007: Dual inheritance theory: the evolution of human cultural capacities and cultural evolution. In: R. I. M. Dunbar – L. Barrettedd (eds.): Oxford handbook of evolutionary psychology, Oxford – New York, 555–570.

Hrstka, T. 2008: Preliminary Results on the Reproducibility of Sample Preparation and QEMSCAN® Measurements for Heavy Mineral Sands Samples; ICAM 2008; Ninth International Congress for Applied Mineralogy, congress proceedings.

Knappett, C. – Pirrie, D. – Power, M. R. – Nikolakopoulou, I. – Hilditch, J. – Rollinson, G. K. 2011: Mineralogical analysis and provenancing of ancient ceramics using automated SEM-EDS analysis (QEMSCAN®): a pilot study on LB I pottery from Akrotiri.

Květina, P. – Končelová, M. 2013: Settlements patterns as seen in pottery decoration style: a case study from the early Neolithic site of Bylany (Czech Republic). In: P. Allard – C. Hamon – M. Ilett (eds.): The domestic space in LBK settlements. Internationale Archäologie 17, Rahden, 99–110.

Leeuw, S. E. van der 1993: Giving the potter a choice: conceptual aspects of pottery techniques. In: P. Lemonnier (ed.): Technological choices: transformation in material cultures since the Neolithic, London – New York, 238–288.

Leeuw, S. E. van der – Torrence, R. (eds.) 1989: What's new? A closer look at the process of innovation. London.

Lemonnier, P. 1992: Elements for anthropology of technology. Anthropological papers 88.

Lemonnier, P. (ed.) 1993: Technological choices: transformation in material cultures since the Neolithic. London – New York.

Leroi-Gourhan, A. 1971 [1943]: Evolution et Techniques. L'Homme et la Matière. Paris.

Leroi-Gourhan, A. 1945: Evolution et techniques 2: Milieu et techniques. Paris.

Livingstone-Smith, A. 2007: Chaîne opératoire de la poterie: références ethnographiques, analyses et reconstitution. Tervuren.

Lüning, J. 1982: Forschungen zur bandkeramischen Besiedlung der Aldenhovener Platte im Rheinland. In: J. Pavúk (ed.): Siedlungen der Kultur mit Linearkeramik in Europa. Kolloquium Nové Vozokany, 125–156, Nitra.

Manem, S. 2010: Des habitats aux sites de rassemblement à vocation rituelle. L'âge du bronze selon le concept de chaîne opératoire. Nouvelles de l'archéologie 119, 30–36.
Pavlů, I. 1989: Die Keramische Chronologie der Siedlungen in Bylany. In: J. Rulf (ed.): Bylany Seminar 1987. Collected papers, 59–63. Praha.
Pavlů, I. 2000: Life on a Neolithic site. Praha.
Pavlů, I. 2014: Společnost a lidé na neolitickém sídlišti Bylany. Praha.
Pavlů, I. – Rulf, J. – Zápotocká, M. 1986: Theses on the Neolithic Site of Bylany. Památky archeologické 77, 288–412.
Pfaffenberger, B. 1992: Social anthropology of technology. Annual Review of Anthropology 21, 491–516.
Quinn, P. S. 2013: Ceramic petrography: the interpretation of archaeological pottery & related artefacts in thin section. Oxford.
Rice, P. M. 1987: Pottery analysis: a sourcebook. Chicago – London.
Roduit, N. 2014: JMicroVision: Image analysistoolboxformeasuring and quantifying components of high-definitionimages, version 1.2.7., (consulted únor 2014: http://www.jmicrovision.com).
Roux, V. – Courty, M. A. 2005: Identifying social entities at a macro-regional level: Chalcolithic ceramics of South Levant as a case study. In: A. Livingsone-Smith – D. Bosquet – R. Martineau (eds.): Pottery manufacturing processes: reconstruction and interpretation. BAR International Series 1349, 201–214.
Roux, V. – Courty, M. A. 1998: Identification of wheel-fashioning methods: technological analysis of 4th–3rd millennium oriental ceramics. Journal of Archaeological Science 25, 747–763.
Roux, V. 2010: Lecture anthropologique des assemblages céramiques. Fondements et mise en oeuvre de l'analyse technologique. Les nouvelles de l'archéologie 119, 4–9.
Salanova, L. 2000: La question du Campaniforme en France et dans les Iles anglo-normandes: productions, chronologie et rôles d'un standard céramique. Coédition Société Préhistorique Française et Comité des Travaux Historiques et Scientifiques.
Shanks, M. – Tilley, C. 1987: Social Theory and Archaeology. Cambridge.
Sillar, B. – Tite, M. S. 2000: The challenge of 'technologial choices' for materials science approaches in archaeology. Archaeometry 42, 2–20.
Skibo, J. M. – Schiffer, M. B. 2008: People and things: a behavioral approach to material culture. New York.
Stark, M. T. 1998: Technical choices and social boundaries in material culture patterning: an introduction. In: M. T. Stark (ed.): The archaeology of social boundaries, Washington – London, 1–11.
Soudský, B. 1962: The Neolithic site of Bylany. Antiquity 36 (143), 190–200.
Soudský, B. – Pavlů, I. 1972: The Linear Pottery Culture settlements patterns of Central Europe. In: P. J. Ucko – R. Tringham – G. W. Dimbleby (eds.): Man, settlement and urbanism, 317–328. London.
Stäuble, H. 1997: Häuser, Gruben und Fundverteilung. In: J. Lüning (ed.): Ein Siedlungsplatz der Ältesten Bandkeramik in Bruchenbrücken, Stadt Friedberg/Hessen. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 39, 17–150.
Thér, R. – Mangel, T. 2014: Inovace a specializace v hrnčířském řemesle v době laténské: model vývoje organizačních forem výroby. Archeologické rozhledy 66, 3–39.
Thér, R. 2015: Identification of pottery forming techniques using quantitative analysis of the orientation of inclusions and voids in thinsections. Archaeometry.
Velde, B. 2005: Use of image analysis in determiningmulti-source ceramic materials. In: A. Livingstone-Smith – D. Bosquet – R. Martineauedd (eds.): Pottery manufacturing processes: reconstruction and interpretation. BAR International Series 1349, Oxford, 95–99.
Velde, B. – Druc, I. C. 1999: Archaeological ceramic materials: origin and utilization. Berlin – New York – London.

Mgr. Klára Neumannová
Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
E-mail: neumannova@arup.cas.cz

Mgr. Richard Thér, Ph.D.
Univerzita Hradec Králové, Katedra archeologie
E-mail: richard.ther@uhk.cz

Mgr. Petr Květina, Ph.D.
Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
E-mail: kvetina@arup.cas.cz

RNDr. Tomáš Hrstka, Ph.D.
Geologický ústav AV ČR, v. v. i.
E-mail: hrstka@gli.cas.cz

Současný stav bádání o neolitu ve východních Čechách

The current status of research concerning the Neolithic Age in Eastern Bohemia

Ivan Pavlů

Abstrakt
Předložená stať přináší přehled aktuálního stavu bádání o neolitu ve východních Čechách a byla sestavena u příležitosti životního jubilea Víta Vokolka. Na jeho celoživotní činnost bylo v posledních dvaceti letech navázáno mnoha aktivitami vyvíjenými v různých institucích. Výsledky terénních výzkumů i teoretického bádání dokládají pokrok, učiněný nejen ve vztahu k neolitickému bádání.

Abstract
The current status of study of the Neolithic Period is described in association with the jubilee of V. Vokolek. During the last twenty years his work has been followed-up by the valuable archaeological activities of several institutions. The results of both the field research and the theoretical work manifest the progress achieved not solely in regard to addressing the Neolithic issues.

Klíčová slova: neolit – lineární keramika – vypíchaná keramika – rondely – soupisy nálezů
Key words: Neolithic – Linear Pottery culture – Stroked Pottery culture – rondels – registers of archaeological finds

Jednou, po návštěvě záchranného výzkumu v Úhřeticích, mě zavedl V. Vokolek k památníku, který majitel cihelny dal kdysi postavit na památku archeologických nálezů. Malý kámen s nápisem, který byl tehdy již mezi hromadami písku a sám podléhal procesu archeologizace, patří k ojedinělým připomínkám svého druhu[1]. Je také dnes vzácným příkladem respektu k archeologickým nálezům ze strany podnikatele – vlastníka, o nějž archeologové často marně svojí prací usilují. Úhřetická cihelna nebylo jediné neolitické naleziště, které jubilant zkoumal a zachraňoval z něho nálezy. Z pražského semináře mnozí pamatují, že se připravoval na badatelskou práci o popelnicových polích a jeho praktické znalosti již v té době zaváděly k podložené debatě o detailní typologii a chronologii tvarů lužické kultury s vedoucím semináře. Většina ostatních, pokud si pamatuji, jen laicky naslouchala.

Potom, co nastoupil do hradeckého muzea, jej povinnosti zavedly i k jiným pravěkým obdobím včetně neolitu, ke kterému se obracel až do nedávné doby. Zkoumal na řadě lokalit nejen jednotlivé objekty, ale poprvé ve východních Čechách prováděl výzkumy velkého rozsahu, které přinesly množství zcela nových archeologických pramenů. Jsou to především Jaroměř, Holohlavy, Plotiště n/L. a Úhřetice. Menší odkryvy uskutečnil na celé řadě lokalit, čímž obohatil neolitické sbírky především hradeckého muzea (Smiřice, Rosice, Topol, Tuněchody, Chrudim, Cerekvice n/L., Křepenice, Opatovice n/L.). Zprávy o nich publikoval většinou ve Zpravodaji Krajského muzea v Hradci Králové[2] nebo v Archeologických rozhledech. Po odchodu do penze převzal

[1] Archeologické památníky jsou u nás zcela ojedinělé. Sochy archeologů prakticky neexistují, stejně jako jiných českých vědců. Obecné povědomí předpokládá, že sochy se budují politikům, státníkům, nejvýše umělcům. Přitom je prokázáno, že západní civilizace vznikla díky rozvoji vědy i vzdělání. V tomto směru překonala od 17. století jiných ve středověku vedoucí postavení kultur arabských zemí nebo Číny. Dnes je příznačné, jak mě upozornil jeden kolega, že z politických programů u nás tiše vymizel pojem věda a byl nahrazen mnohoznačným souslovím „výzkum, vývoj a inovace“, s patřičnými důsledky ve státním rozpočtu.

[2] Jednotlivé zprávy, které vycházely každoročně v hradeckém Zpravodaji, zde nejsou podrobně citovány.

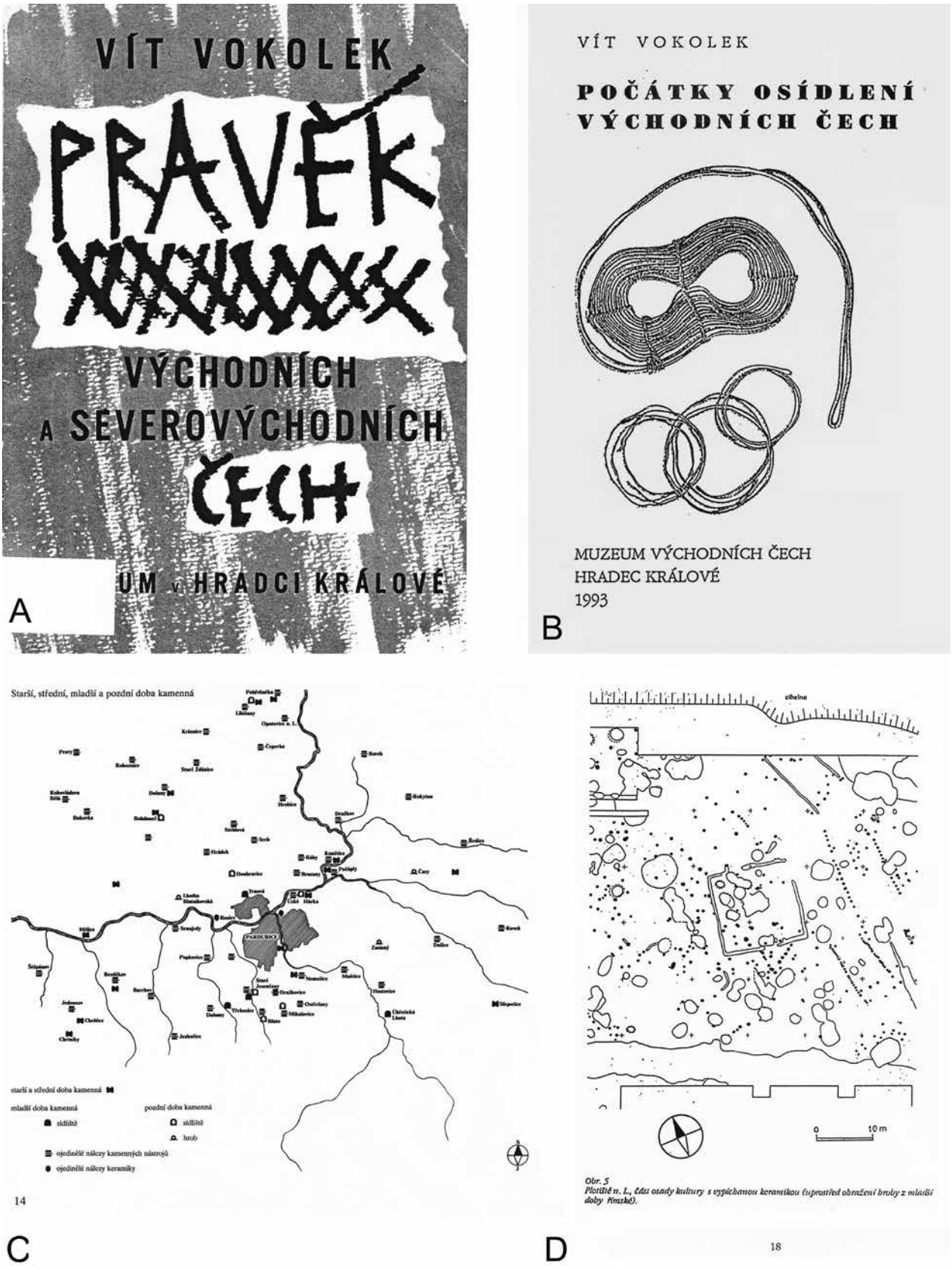

Obr. 1 Ukázky z prací V. Vokolka s východočeskou tématikou. – *Fig. 1* Excerpts from works by V. Vokolek with East Bohemian theme.

jeho úkoly Jiří Kalferst[3] a on sám se věnoval zpracování a publikaci nálezů. Především se snažil, aby větší soubory byly co nejdříve zveřejněny třeba ve spolupráci s dalšími badateli. Takže své zásluhy o neolitické bádání vedle terénní činnosti rozmnožil o řadu zásadních publikací.

Kalendář zpracování neolitických nálezů ve východních Čechách po roce 1989:

2015: Kopidlno (*Pacák 2015*); Model LnK osídlení (*Vejdělek 2015*)
2014: Staré Jesenčany – sídelní areál (*Burgert 2014a*)
2013: Vyplňovaná páska (*Martinová 2013*); Struktura LnK osídlení (*Vejdělek 2013*)
2012: Obědovice (*Pacák 2012*); Jaroměř – sídliště (*Burgert 2012*)
2010: Libišany (*Burgert 2010*, *2014b*)
2008: Obědovice (*Sklenářová 2008*)
2006: Obědovice (*Kalferst – Thér – Tichý 2006*)
2005: Soupis LnK (*Končelová 2005*)
2004: Chrudim (*Zápotocká 2004*)
2001: Chrudimsko (*Květina 2001*)
1997: Plotiště n/L – pohřebiště (*Vokolek – Zápotocká 1997*)
1996: Holohlavy (*Pavlů – Vokolek 1996*)
1994: Neolit Podorličí (*Kalferst 1994*)
1992: Osídlení s nejstarší LnK (*Pavlů – Vokolek 1992*)

Současný stav bádání neolitu ve východních Čechách lze charakterizovat jako kontinuální archeologickou činnost navazující především na aktivity Krajského muzea v Hradci Králové spolu s nově vzniklými archeologickými pracovišti. Počet archeologů se v posledním dvacetiletí znásobil, dnes pracují odborníci ve většině dříve okresních muzeí. Vznikla dvě pracoviště na Univerzitě v Pardubicích a v Hradci Králové, jejichž studenti se podílejí na záchranných výzkumech, ale zpracovávají i teoretické otázky v rámci svých závěrečných prací. Zatímco na Hradecké univerzitě probíhá standardní program výuky archeologie, na Pardubické univerzitě je archeologie přednášena v rámci studijního programu Ochrana hmotných památek. Katedra archeologie UHK provozuje Archeopark pravěku Všestary. Zde se celoročně realizuje program experimentální archeologie a popularizace vědního oboru především pro žáky a studenty. Terénní praxe se na obou univerzitách koná především v rámci záchranných výzkumů. Tradice studijní praxe pražské FF UK byla prováděna na výzkumu pravěkého sídliště a rondelu v Lochenicích (*Buchvaldek – Zeman 1990*). V posledních letech spolu s programem prospekce rondelů probíhá i kratší studijní praxe při badatelském výzkumu v Plotištích nad Labem. V posledním období sledujeme pokrok nejen v terénních výzkumech, ale také ve zpracování nálezových souborů a celých lokalit. Ačkoliv zatím nebyla vytvořena jednotná databáze neolitických lokalit, řada soupisových prací k tomuto cíli postupně přispívá. Vliv univerzitních pracovišť se projevil především na rozvoji teoretické práce ve všech úsecích českého pravěku. Velká pozornost je věnována i novým tématům, jako jsou neolitické rondely, kamenné suroviny a technologie keramiky.

Záchranné výzkumy i větší odkryvy pokračovaly i v tomto posledním období v souvislostech se stavební činností, která se soustřeďovala především na stavbu komunikací, dálnice okolo Hradce Králové a obchvaty obcí. V posledním období je to obchvat Chrudimi (*Musil – Pecinovská – Vepřeková 2013*). Klíčovým velkým výzkumem zůstává dlouhodobé sledování lokality ve štěrkovně Obědovice, kde na původní záchranné akce Jiřího Kalfersta navazoval odkryv spojený se školním výzkumem UHK (*Kalferst – Thér – Tichý 2006*). V posledním období pokračuje systematickým dohledem na dalších odkrývaných plochách. Velký odkryv byl sledován v Turnově na lokalitě Maškovy zahrady, kde byla odkryta řada kůlových staveb od neolitu do dalších období pravěku (*Prostředník – Šída 2011*, 35). Neméně významný je objev sídliště s vypíchanou keramikou, žlabovými domy a soustavou okrouhlých dílenských objektů v Příšovicích (okr. Liberec); (*Brestovanský 2010*). Jiný důležitý objev byl učiněn v intravilánu Chrudimi, kde byl odkryt jeden stavební komplex domu s lineární keramikou, který dokládá osídlení v místech porušených městskou zástavbou (*Frolík – Pecinovská – Vepřeková 2014*).

V posledním období také pokročilo zpracování nálezů i jednotlivých lokalit. Byla zpracována databáze neolitických nálezů z několika sezón v Obědovicích (*Sklenářová 2008, Pacák 2012*). Materiál je klíčový pro vytvoření regionální chronologie, přestože nálezové soubory z Obědovic jsou značně narušeny formativními procesy. Vedle dosud neregistrovaných starších nálezů z Konecchlumí (*Vejdělek 2014*) byl objeven rovněž velmi starobylý soubor lineární keramiky v Kopidlně (*Pacák 2015*). Také z výzkumu v Turnově-Maškových zahradách pochází jeden stavební komplex domu s nejstarší lineární keramikou. Tato zpracování doplňují publikované nálezy V. Vokolka z okruhu nejstarší lineární keramiky, které jsou klíčové pro počátky neolitu ve východních Čechách (*Pavlů – Vokolek 1992*, *1996*). Nejdůležitější je analýza seskupení neolitických domů, které mají vypovídací schopnost přesahující jednoduché chronologické problémy. Jsou to zejména seskupení mladoneolitických domů v Jaroměři a v Kolíně, jejichž

[3] Jeho činnost byla také podrobně dokumentována v hradeckém Zpravodaji. Bibliografie: Vzpomínka na Jiřího Kalfersta a jeho bibliografie. Archeologie východních Čech 3, 2012, 3–18.

kontexty mají významně rozšířený vypovídací potenciál (*Burgert 2013*, *Burgert – Končelová – Květina 2014*).

Soupisovým pracím se jubilant věnoval již od počátku svého působení v Hradci Králové (*Vokolek 1962*, *1993*). Zpracoval i regionální pravěk Pardubicka (*Vokolek 1989*) a malé pramenné soubory pro obce Kunětice (*1997*) a Dašice (*2001*). V posledním období vznikly důležité soupisy neolitických lokalit pro východočeský kraj (*Končelová 2005*) a Chrudimsko (*Květina 2001*). Oba podávají aktualizovaný soubor pramenů pro studium osídlení s lineární keramikou se všemi nezbytnými geomorfologickými parametry. Tyto soupisy doplňují ještě podrobné katalogy nálezů z východní části dnešního Pardubického kraje (*Vích 2002*, *2012*). Okres Semily, který patří dnes do Libereckého kraje, ale původně spadal také do působnosti V. Vokolka, je shrnut do práce o starším pravěku s mapkami a nejdůležitějšími lokalitami (*Prostředník – Šída 2010*). Oblast okresu Havlíčkův Brod byla již dříve zpracována a publikována v královéhradeckém muzeu (*Rous 1981*, *Pajerová 2011*).

Z teoretických prací, které vznikly na Katedře archeologie FF UHK v Hradci Králové je možno jmenovat specifickou koncepci neolitizace jako procesu učení. Tato téze spočívá v nezbytném kontaktu neolitizovaných a neolitizujících skupin obyvatel. Existuje celá řada možných modelů, všechny však ukazují, že skutečnost byla značně komplikovanější, než se dosud soudilo. K neolitizaci docházelo nepochybně za těsného kontaktu dvou odlišných společenství. Zatím ale není objasněno, jaké podmínky k tomu vedly, a naopak existují doklady, že k neolitizaci nemuselo docházet nutně v každém případě (*Tichý 2014*). Dále zde vznikla práce o lineární keramice, která se zabývá technikou lineárního ornamentu provedeného vyplňovanou páskou a její chronologie. Na omezeném počtu lokalit bylo předběžně potvrzeno, že vývoj vyplňované pásky probíhá ve východních Čechách obdobně jako ve středních Čechách. Maximální hodnotu (40 % obsahu) dosahuje ve Stěžerách, což by znamenalo, že je tato technika ve východních Čechách pokročilejší (*Martinová 2013*). Další práce sledovala strukturu osídlení lineární keramiky na severní hranici východočeské oikumeny (*Vejdělek 2013*). V jejím pokračování studuje autor postupné osidlování hlavních východočeských toků Labe, Bystřice a Cidliny. Hodnotil různé modely seskupování sídlišť v krajině, kde se projevuje jak vytváření skupin sídlišť, tak i jejich seskupování podél vodních toků (*Vejdělek 2015*). Samostatná práce byla věnována 3D počítačovým rekonstrukcím neolitických domů. Zde byly zdůrazněny tesařské spoje odpovídající neolitickým znalostem, které byly odvozeny od dokladů roubených studní (*Vavrečka 2011*). Na Historickém ústavu Univerzity v Pardubicích byla zpracována bakalářská práce o neolitickém šperku (*Bartošová 2012*), která využila především nálezy z hrobů v Plotištích nad Labem.

Nové nálezy obnovily zájem o mladoneolitické rondely (*Kovárník 2012*, *Křivánek 2013*) a v této souvislosti také o nálezy lengyelské keramiky, která se v Polabí objevuje v různých fázích a v souvislostech s okolními oblastmi. Skupina Szamborzec se objevila na sídlišti v Chrudimi (*Zápotocká 2004*), skupina Malice v Předměřicích nad Labem (*Kovárník – Bláha – Kalferst 2011*). Lengyelská keramika byla získána také na výzkumu v Třebosicích (*Cebová 2014*). Celá mladoneolitická situace v exponovaném úseku Polabí od Pardubic až po Jaroměř, kde se jednak koncentrují rondely a jednak i nálezy typické lengyelské keramiky patrně importované, svědčí o významu této komunikační osy v celém období neolitu. Nepochybně zde je dokládáno spojení mezi Moravou a Slezskem.

Samostatnou kategorií neolitických studií se stalo zkoumání kamenných surovin, jejich distribuce a těžby (*Kalferst 2007*, *Šída 2007*), navazující s novými prameny na starší studie. Ve východních Čechách nejsou žádné významnější zdroje surovin štípané industrie, o to více roste význam importovaných surovin jak z Moravy, tak i z Polska, dokládající dálkové kontakty (*Šída 2007*, 16). Objev metabazitů typu Jizerské hory znamenal zatím nejdůležitější přínos pro zkoumání surovin broušené industrie (*Šída a kol. 2013*, *2014*). Východní Čechy oplývají výskytem jemnozrnných pískovců, které se využívaly na opracování hlazených nástrojů i mimo region. Proto se také v této oblasti vyskytuje řada dílenských lokalit, které byly výběrově velmi dobře zpracovány (*Drnovský 2009*, *2011*). Autor využil svých praktických znalostí kamenické práce a účastnil se mnoha experimentálních výrobních aktivit. Dílenské lokality sám velmi podrobně mapoval a dokumentoval. Význam východních Čech naznačovala již dříve relativní koncentrace depotů těchto nástrojů (*Vencl 1975*).

Jako samostatný úkol je zpracovávána otázka technologie neolitické keramiky v rámci grantového projektu. Tento úkol je řešen dvěma způsoby. První postup je mikroskopický, představuje detailní analýzou matrixu nádob a hodnocení různých druhů ostřiva. Druhý postup sleduje na nádobách stopy jejich vytváření, podle čehož jsou klasifikovány odlišné postupy, které charakterizují práci keramiček na různých sídlištích (*Burešová 2015*, *Vlasáková 2015*).

Jubilant po odchodu do penze pracoval ještě krátce v muzeu v Pardubicích, kam nemohl původně nastoupit po skončení studií. Jeden kruh jeho života se ale ještě uzavřel v posledních letech, kdy inicioval zpracování nejstarších akvizit z depozitáře Národního muzea v Praze, kde naopak krátce působil koncem svých studií na FF UK v Praze. Během let

2004–2009 zdokumentoval a vydal čtyři svazky katalogů akvizic z let do roku 1913 a poslední do roku 1938. Kritická dokumentace a vlastní kvalitní kresby zpřístupnily po více než sto letech nálezy, kterých se mnohdy ruka archeologa nedotkla. Tyto nálezy mají samozřejmě hodnotu především dokumentační, ale i to je dnes pro kompletaci pramenných databází výsledek nedocenitelný. Čtvrtý svazek je věnován neolitickým a eneolitickým nálezům z celých Čech včetně několika východočeských lokalit (*Vokolek 2007*). Za všechny mohu jmenovat nálezy lineární keramiky ze Železnice ještě z konce 19. stol., které dnes dokumentují jednu z nejseverněji položených neolitických lokalit (*Pavlů – Vejdělek v tisku*).

Náš stručný přehled ukazuje, že celoživotní práce V. Vokolka nebyla přerušena, ale že další jeho následovníci v ní úspěšně pokračují. A to byla pojednána jen ta část jeho práce, která se dotýká neolitu, o kterém by jubilant jistě řekl, že to nebylo to nejdůležitější. Nevím, jaké ocenění by jubilant sám uvítal, ale jsem přesvědčen, že na nejbližším zasedání východočeského parlamentu bude určitě přijato legislativní usnesení v navrhovaném znění: „*Vít Vokolek se zasloužil o českou archeologii.*“

Summary

The current status of study of the Neolithic Period is described in association with the jubilee of V. Vokolek, whose life-long activities left behind significant traces. Recently we have been noticing progress not only in regard to the field research that has been implemented but also concerning the processing of the find files or the entire sites. Although no unified database of Neolithic sites has been created yet a number of inventory works have slowly but surely been contributing towards this goal. The influence of the Universities is reflected primarily in the development of the theoretical work in regard to all the aspects of Czech prehistory. Much attention has also been paid to new facets such as the Neolithic rondels, to the stone materials utilised and pottery technology. This brief overview offered here shows not only that V. Vokolek's life's work has not been interrupted and that there are more of his followers who are continuing it.

Literatura

a) Rukopisy

Bartošová, T. 2012: Neolitický šperk, rukopis bakalářské práce, FF UP, Pardubice.

Burešová, H. 2015: Technologie výroby keramiky s vypíchanou keramikou na lokalitách Turnov-Maškovy zahrady a Ohrazenice (okr. Turnov). Rukopis bakalářské práce, FF UHK, Hradec Králové.

Burgert, P. 2010: Neolitické osídlení v katastru Libišan, okr. Pardubice. Rukopis bakalářské práce, FF UK, Praha.

Burgert, P. 2012: Sídliště kultury s vypíchanou keramikou v Jaroměři ve světle osídlení východních Čech v mladším neolitu. Rukopis diplomové práce, FF UK, Praha.

Drnovský, V. 2009: Neolitické dílny k výrobě broušené industrie v severovýchodních Čechách. Rukopis diplomové práce, FF UHK, Hradec Králové.

Martinová, R. 2013: Trendy výzdoby vyplňované pásky v lineární keramice východních Čech, časoprostorová studie. Rukopis bakalářské práce, FF UHK, Hradec Králové.

Pacák, M. 2012: Struktura keramické náplně neolitické keramiky na lokalitě Obědovice – výzkumné sezóny 1995–2000. Rukopis bakalářské práce, FF UHK, Hradec Králové.

Pacák, M. 2015: Formativní procesy z pohledu „zvláštních okolností“ ve východních Čechách. Rukopis diplomové práce, FF UHK, Hradec Králové.

Sklenářová, P. 2008: Zpracování záchranného archeologického výzkumu probíhajícího na písníku Obědovice v roce 2000. Rukopis diplomové práce, FF UHK, Hradec Králové.

Vavrečka, P. 2011: Možnosti využití 3D modelu na lokalitě Bylany. Rukopis bakalářské práce, FF UHK, Hradec Králové.

Vejdělek, P. 2013: Struktura osídlení lidu s lineární keramikou ve vztahu k Podkrkonošské pahorkatině. Rukopis bakalářské práce, FF UHK, Hradec Králové.

Vejdělek, P. 2015: Model osídlení s lineární keramikou ve východních Čechách. Rukopis diplomové práce, FF UHK, Hradec Králové.

Vlasáková, M. 2015: Technologie výroby keramiky kultury s lineární keramikou na lokalit Turnov-Maškovy zahrady. Rukopis bakalářské práce, FF UHK, Hradec Králové.

b) Publikace

Buchvaldek, M. – Zeman, J. (red.) 1990: Lochenice. Z archeologických výzkumů na katastru obce. Praehistorica 16.

Brestovanský, P. 2011: Sídliště kultury s vypíchanou keramikou v Příšovicích. In: M. Popelka – R. Šmidtová (eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich zemí – 2009. Praehistorica 29, 27–36.

Burgert, P. 2013: Metamorfózy jednoho sídliště: o proměnách půdorysu neolitického domu v Jaroměři. Živá archeologie – REA 15/2, 3–5.

Burgert, P. 2014a: Sídelní areál kultury s vypíchanou keramikou ve Starých Jesenčanech. Archeologie východních Čech 5, 5–47.

Burgert, P. 2014b: K vnitřní chronologii sídliště kultury s vypíchanou keramikou v Libišanech (okr. Pardubice). Archeologie východních Čech 4, 5–54.

Burgert, P. – Končelová, M. – Květina, P. 2014: Neolitický dům, cesta k poznání sociální identity. In: M. Popelka – R. Šmidtová (eds.): Neolitizace aneb setkání generací. Praha, 29–58.

Cebová, K. 2014: Záchranný archeologický výzkum v Třebosicích (okr. Pardubice) v letech 2011 a 2013. Zprávy ČAS Supl. 93, 9–10.

Drnovský, V. 2011: Příspěvek k problematice dílen a výrobního řetězce broušené industrie. Živá archeologie – REA 12, 13–18.

Frolík, J. – Pecinovská, M. – J. Vepřeková 2014: Neolitický dlouhý dům z Chrudimi Masarykova náměstí. Předběžná zpráva. In: M. Novák – P. Burgert (red.): Sborník k poctě Jiřího Kalfersta. Archeologie východních Čech Suppl. 1, 78–86.

Kalferst, J. 1989: Sovětice okr. Hradec Králové. Výzkumy v Čechách 1986–1987, 184.

Kalferst, J. 1994: Neolitické osídlení Podorličí. Orlický vlastivědný zpravodaj 1, 1–13.

Kalferst, J. 2007: Neolitické dílny na Bystřici. In: R. Tichý (red.): Otázky neolitu a eneolitu v našich zemích 2006, Archeologické studie Univerzity Hradec Králové 1. Hradec Králové, 77–82.
Kalferst, J. – Thér, R. – Tichý, R. 2006: Velkoplošný výzkum v Obědovicích u Hradce Králové. Živá archeologie REA 7, 67–71.
Končelová, M. 2005: Struktura osídlení lidu s lineární keramikou ve východních Čechách. Archeologické rozhledy 57, 651–706.
Kovárník, J. 2012: Měly mladoneolitické rondely také valy? Živá archeologie – REA 14, 9–15.
Kovárník, J. – Bláha, R. – Kalferst, J. 2011: Nálezy lengyelské a malické kultury z Předměřic nad Labem. In: M. Popelka – R. Šmidtová (eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich zemí – 2009. Praehistorica 29, 153–198.
Křivánek, R. 2013: Geofyzikální průzkumy na archeologických lokalitách ve východních Čechách. Archeologie východních Čech 5, 205–226.
Květina, P. 2001: Neolitické osídlení Chrudimska. Archeologické rozhledy 53, 682–703.
Musil, J. – Pecinovská, M. – Vepřeková, J. 2013: Záchranný archeologický výzkum na trase obchvatu Chrudimi v roce 2012. Zprávy ČAS, Supplementum 89, 17.
Pajerová, M. 2011: Pravěké nálezy okresu Havlíčkův Brod. Archeologie východních Čech 1, 5–70.
Pavlů, I. – Vejdělek, P. v tisku: Severní hranice osídlení s lineární keramikou ve východních Čechách. Archeologie východních Čech.
Pavlů, I. – Vokolek, V. 1992: Early Linear Pottery Culture in the East Bohemian region. Památky archeologické 83, 41–87.
Pavlů, I. – Vokolek, V. 1996: The Neolithic settlement at Holohlavy. Památky archeologické 87, 5–60.
Prostředník, J. – Šída, P. 2010: Nejstarší dějiny Českého ráje a Horního Pojizeří. Turnov.
Rous, P. 1981: Katalog pravěkých nálezů (okres Havlíčkův Brod). Zpravodaj Krajského muzea východních Čech – příloha svazku č. 8/1981.
Šída, P. 2007: Využívání kamenné suroviny v mladší době kamenné. Dílenské areály v oblasti Horního Pojizeří. Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque 3. Praha – Brno.
Šída, P. – Prostředník, J. – Pokorný, P. – Novák, J. 2013: Velké Hamry II. Neolitický těžební a zpracovatelský areál. Pojizerské archeologické studie 2. Turnov.
Šída, P. – Pokorný, P. – Novák, J. 2014: Jistebsko. Záchranný výzkum na parcele 350/1 v roce 2009. Pojizerské archeologické studie 3. Turnov.
Tichý, R. 2014: Neolitizace jako proces vzájemného učení. In: M. Popelka – R. Šmidtová (eds.): Neolitizace aneb setkání generací. Praha, 301–320.
Vencl, S. 1961: Studie o šáreckém typu. Sborník Národního muzea, řada A, 15, 93–140.
Vencl, S. 1965: Osídlení Litomyšlska lidem volutové keramiky. Archeologické rozhledy 17, 690–694.
Vencl, S. 1975: Hromadné nálezy neolitické broušené industrie z Čech. Památky archeologické 66, 12–73.
Vích, D. 2002: Neolitické osídlení Litomyšlska a Vysokomýtska. Pomezí Čech a Moravy 5. Sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy, 7–78.
Vích, D. 2012: Neolitické a eneolitické osídlení severní části Boskovické brázdy. Archeologie ve středních Čechách 16, 29–126.
Vokolek, V. 1962: Pravěk východních a severovýchodních Čech. Hradec Králové.
Vokolek, V. 1989: Pravěk. In: F. Šebek: Dějiny Pardubic. Pardubice, 13–26.
Vokolek, V. 1993: Počátky osídlení východních Čech. Hradec Králové.
Vokolek, V. 1997: Pravěké nálezy z Kunětické hory. Východočeský sborník historický 6, 1–8.
Vokolek, V. 1999: Výzkum abri pod Těhníkovou skálou v Borku pod Troskami. Pojizerský sborník 4, 47–52.
Vokolek, V. 2007: Katalog sbírky oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea 2. Nálezy do roku 1913 (neolit a eneolit). Fontes Archeologici Pragenses 32. Praha.
Vokolek, V. – Sigl, J. 1982: Předběžná zpráva o průzkumu tras plynovodu ve východočeském kraji. Archeologické rozhledy 34, 591–598.
Vokolek, V. – Švecová, I. – Poddaná, J. 2001: Dašice. Historie města 1. Dašice.
Vokolek, V. – Zápotocká, M. 1997: Die neolithische Gräber und Gräberfelder in Plotiště n. Labem und Předměřice n. Labem. Památky archeologické 88, 5–55.
Zápotocká, M. 2004: Chrudim. Sídelní areál Pod požární zbrojnicí. Příspěvek ke vztahu české skupiny keramiky vypíchané ke skupině Samborzec-Opatów. Archeologické rozhledy 59, 219–277.

prof. PhDr. Ivan Pavlů, DrSc.
Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
Univerzita Hradec Králové, Katedra archeologie
E-mail: ipavlu@gmail.com

Ke struktuře epišňůrového osídlení v Hulíně a jeho okolí

To the structure of Epi-corded settlement at Hulín and its surrounding

Jaroslav Peška

Abstrakt
Velkoplošné záchranné odkryvy střední a východní Moravy přinášejí doklady kompletního pramenného fondu epišňůrového komplexu (EPKK). Na Hulínsku dosahuje osídlení této formace značné hustoty (1 lokalita na 1 km^2), osazuje topograficky přijatelná místa v inundaci levobřeží Moravy a projevuje se dvojí formou sídelní struktury ve smyslu střídání sídelních a pohřebních areálů v nevelkých vzdálenostech od sebe. Jde o model jakoby malých centrálních osad a satelitních menších kostrových (rodinných?) nekropolí kolem nich (do 500 m) a na dohled od nich o velkoplošná a někdy i dlouhotrvající (pro určitou oblast sběrná) pohřebiště doprovázená jednotlivými malými osadami (usedlostmi?). Tento obraz je doplněn rozlehlejšími sídlišti, která postrádají relikty půdorysů nadzemních obytných staveb. K nim nám dosud chybějí příslušné nekropole. Příčiny a důvody této proměny sídelní strategie při značné unifikaci epišňůrové společnosti musíme teprve najít.

Abstract
Large rescue archaeological excavations in central and eastern Moravia have been yielding evidence of complete source materials of the Epi-corded Carpathian Cultural Complex (ECCC). In the Hulín region, the ECCC settlement reached remarkable density (one site per one km^2), having been situated at a topographically convenient location in the flood plain of the left-bank Morava river. The settlement structure had two forms in the sense of alternating settlement and burial sites in no great distances from one another. The model seems to be that of small central settlements surrounded (within 500 m) by smaller satellite inhumation (family?) necropolises, and, within a visible distance, large, occasionally even long-term (gathering sites for a certain area) burial sites with individual small settlements (homesteads?). This concept could be completed with larger settlements which lacked remains of ground plans of above-ground structures; yet, no corresponding necropolises have been discovered. The causes and reasons for such a change in the settlement strategy, taking into consideration the significant level of unification of the ECCC society, needs to be found, yet.

Klíčová slova: střední a východní Morava – nitranská kultura – sídelní strategie a struktura – sídlištní a pohřební areály
Key words: Central and Eastern Moravia – Nitra Culture – settlement strategy and structure – settlement and burial sites

Úvod

Díky realizaci řady velkoplošných záchranných výzkumů při výstavbě klíčové infrastruktury na střední a východní Moravě v oblasti Hulínska (dálnice D1, R55 a R49) došlo v nedávné minulosti k odkryvu hned několika sídelních areálů ze starší doby bronzové, jež vykazují určité prostorové souvislosti. Pouhé torzo z nich bylo dosud publikováno nebo zpracováno (*Kadrow – Peška 1999*; *Kadrow et al. 2000*; *Berkovec – Peška 2005*; *Peška et al. 2005*; *Peška 2012*, *2013*; *Schimerová 2014*), většina tak na své odborné zhodnocení teprve čeká a tento dluh je postupně splácen (*Peška – Tajer 2014*, *2015*). Zvláště pro území východně řeky od Moravy je signifikantní spojení počátků doby bronzové s přítomností nosite-

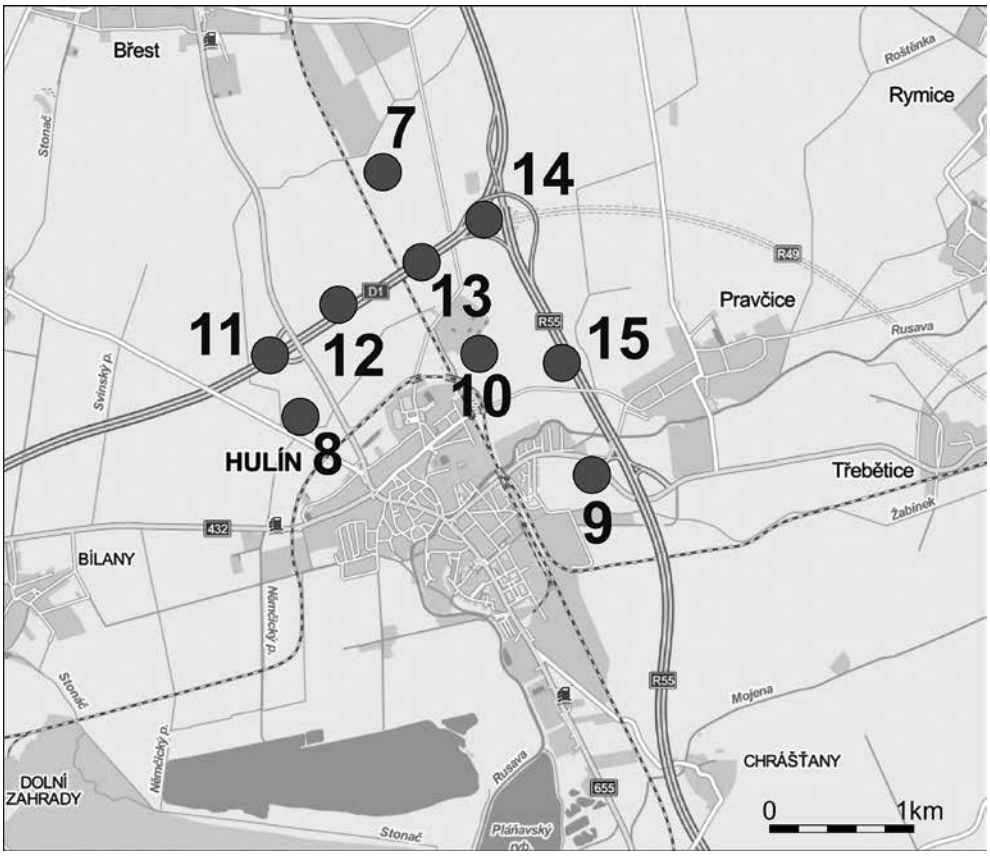

Obr. 1 Rozmístění lokalit EPKK na katastru města Hulína, okr. Kroměříž. Mapy a plány P. Grenar. – *Fig. 1* Distribution of ECCC sites on the cadastre of the town of Hulín, Kroměříž District. Maps and plans by P. Grenar.

lů epišňůrového přikarpatského kulturního komplexu (EPKK), která byla nedávno přehledně zhodnocena (*Peška 2013*). Nyní bychom se rádi podrobněji věnovali obrazu epišňůrového osídlení ve vybraném mikroregionu, jímž je katastr města Hulína a jeho bezprostřední okolí, kde se nálezy EPKK objevují v nebývalé koncentraci.

Pramenná báze

Jak už bylo konstatováno (*Peška 2013*) disponujeme v současnosti na Moravě fakticky kompletním pramenným fondem EPKK, i když nálezy z pohřebišť nebo jednotlivých hrobů jasně dominují. V poslední době se množí objevy sídlišť (*Peška 2013*; *Peška – Tajer 2014*, *2015*) a společně s povrchovými nebo ojedinělými nálezy typické keramiky obraz pramenné báze dotvářejí. Stejnou strukturu vykazují nálezy z Hulína a jeho okolí, kde je zajímavé jakési střídání či vzájemné doplňování sídlištních a pohřebních areálů v nevelkých vzdálenostech od sebe (*obr. 1*). Přitom je nasnadě, že ne všechny hodnocené komponenty musejí být současné. Při nízkém počtu chronologicky citlivých objektů v rámci některých struktur může dojít ke zkreslení nebo dokonce nemožnosti komponenty správně relativně chronologicky zařadit.

Tehdejší podobu osídlení dobře dokumentuje hustá síť nalezišť na katastru Hulína (dosud devět ověřených poloh) pocházející ze starších publikovaných nálezů (*Janák et al. 1990*, *Peška – Šebela 1992*), mimořádné intenzity plošných záchranných výzkumů Archeologického centra v Olomouci v období 2004–2010 a mnohaleté systémové povrchové prospekce *D. Kolbingera* (*2012*). Hypotetickým přenosem obrazu osídlení na zbytek území EPKK získáme teoretickou podobu sídelní struktury NK a její intenzity. Vezmeme-li v úvahu všechna (i neověřená) naleziště z hulínského katastru, máme k dispozici minimálně devět poloh s osídlením EPKK (nitranskou kulturou) se vzdálenostmi ne většími, než je několik stovek metrů, což vypovídá o mimořádně vysokém stupni intenzity osídlení. Ve srovnání s celkovým charakterem sídelní struktury překvapí převaha sídlišť (5×) nad pohřebišti (3×) s doplněním v podobě lokalit vysledovaných zatím pouze na základě povrchových (ojedinělých) zlomků keramiky (4×).

Topografie nalezišť

Lokality se koncentrují drtivou většinou na rozlehlá nevysoká návrší levobřežní inundace řeky Moravy v rámci její říční terasy. Geologické podloží zde většinou tvoří třetihorní miocénní říční štěrková terasa, která je překryta až 2 m mocnou vrstvou sprašových půd. Nad nimi se nachází ca 0,30 m mocná erozní vrstva půdy. Nadloží je tvořeno 0,60 m mocnou ornicí (struktura sledována na lokalitě Hulín 1 – U Isidorka). Nadmořská výška nalezišť se pohybuje v intervalu 192–200 m a jen zřídka horní hranici překračuje. Nejde přitom o vyloženě nivní polohy, ale o mírné elevace vystupující patrně i v pravěku (polykulturní osídlení většiny z nich) z místní inundace. Jsme schopni vysledovat mírnou preferenci příznivých jihovýchodních, jižních až jihozápadních svahů, někde je osídlení radiální. Vzdálenost k místním vodotečím je prakticky bezprostřední, neboť mnohá naleziště jsou sítí potoků doslova obklopena, resp. osídlení končí až na hranici jejich inundace (Hulín 1, Hulín 2, Pravčice 1 apod.). Nikdy však není větší než 300 m.

Názorným příkladem situování starobronzového sídelního areálu je lokalita Hulín 1 – U Isidorka (*obr. 2*), která je součástí velmi rozsáhlého návrší s vrcholem na kótě 203,2 m, zvedajícího se z levobřežní inundace řeky Moravy. Návrší má tvar velkého mnohoúhelníku se zúžením a sklonem k JZ. Nejméně ze tří stran je lokalita obtékána Němčickým potokem, který je dnes regulován. Pravěké osídlení se vyskytuje v nadmořské výšce 192–196 m. Jeho součástí jsou také zkoumané lokality Hulín 2 – U Isidorka a Hulín 3 – U Potůčku, osídlené rovněž, i když ne tak intenzivně, ve starší době bronzové. Celkový podrobný průzkum návrší (velikost ca 2,3 km^2) by mohl odhalit charakter a sídelní strukturu z počátku doby bronzové nebývalých parametrů.

Struktura osídlení

Hulín 1 – starobronzová aglomerace

Z dnešní úrovně poznání lze považovat za největší starobronzovou aglomeraci na střední a východní Moravě lokalitu Hulín 1 – U Isidorka zkoumanou během předstihového záchranném archeologickém výzkumu při výstavbě mimoúrovňové křižovatky dálnice D1 (stavba 0135 Hulín – Říkovice) v letech 2004 a 2005 a posléze 2008–2010. Na ploše ca 15 ha se podařilo odkrýt a prozkoumat kompletní sídelní areál zabírající prakticky celou epochu od chronologicky nejstaršího časně bronzového horizontu (EPKK) přes vyspělou starší dobu bronzovou (klasická až poklasická ÚK) až po její závěr (sídliště VS).

Na zkoumané ploše bylo zachyceno přes 1000 zahloubených sídlištních objektů a celkem 108 hro-

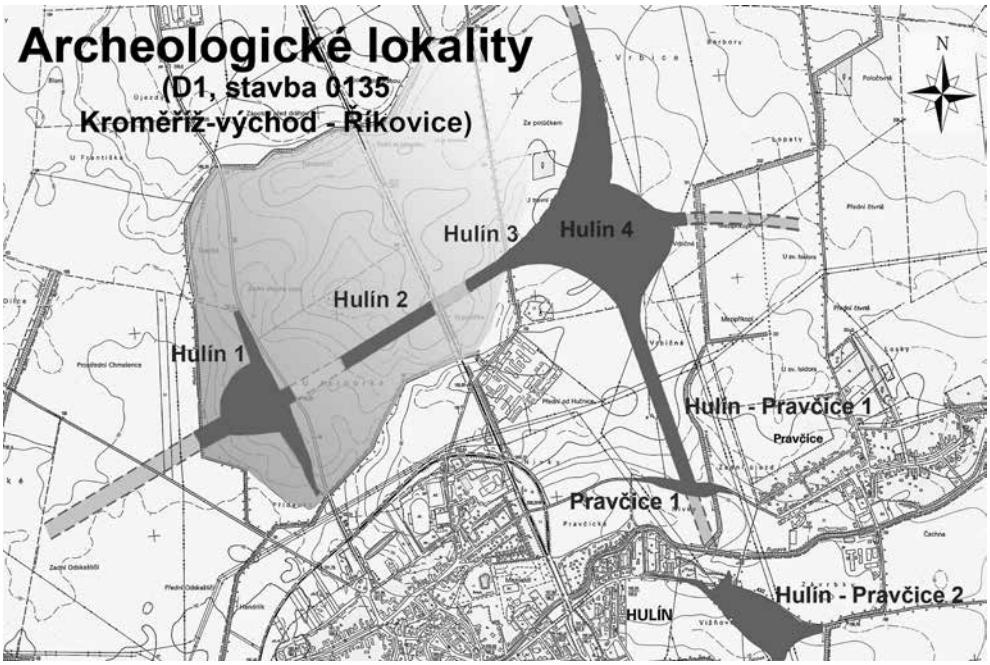

Obr. 2 Poloha zkoumaných ploch na lokalitách Hulín 1, Hulín 2, Hulín 3, Hulín 4, Pravčice 1 a Hulín-Pravčice 1 a Hulín-Pravčice 2. – *Fig. 2* Position of examined areas on sites Hulín 1, Hulín 2, Hulín 3, Hulín 4, Pravčice 1 and Hulín-Pravčice 1 and Hulín-Pravčice 2.

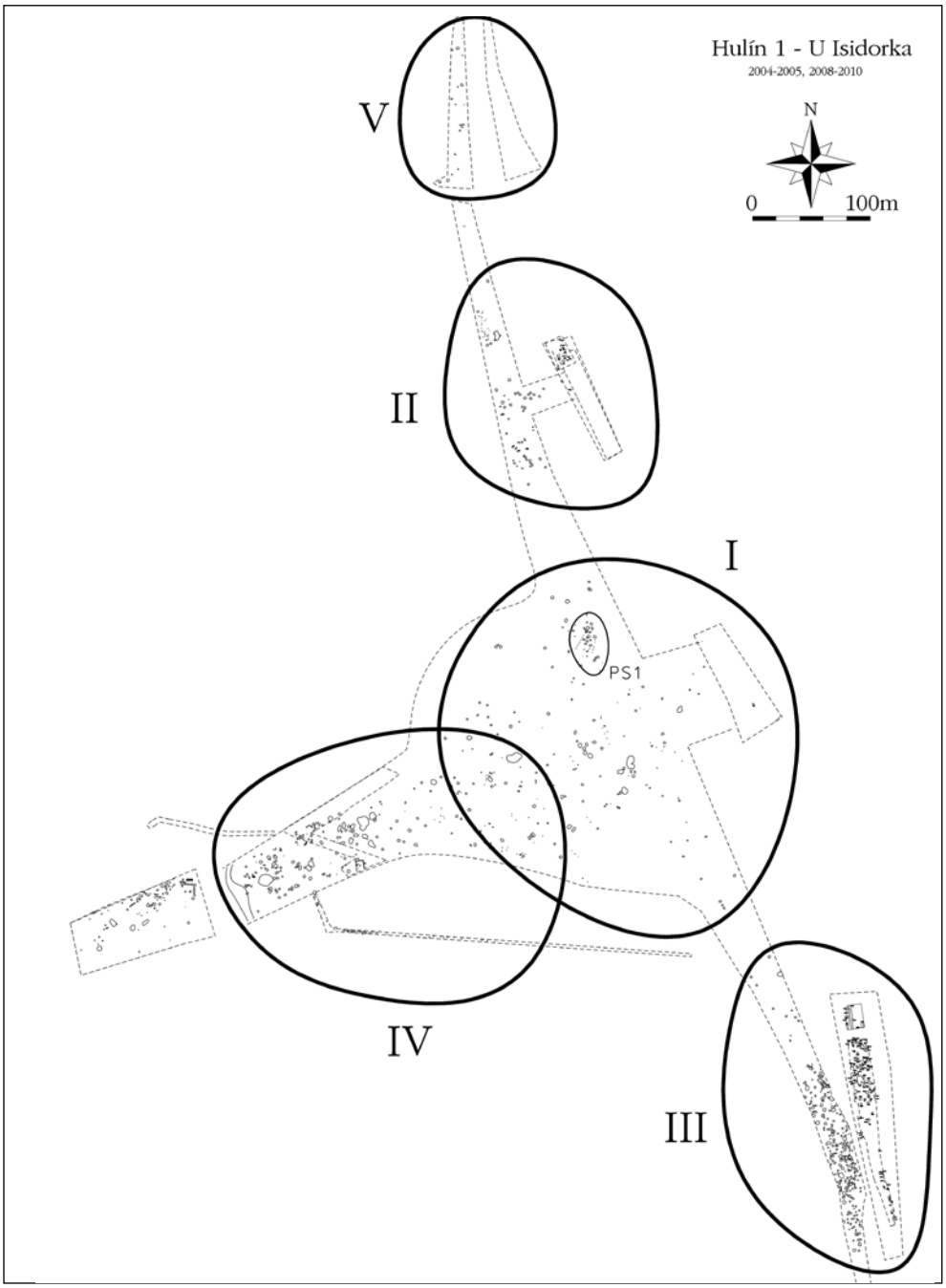

Obr. 3 Hulín 1 – U Isidorka. Celkový plán starobronzové aglomerace s vyznačením jednotlivých sídelních areálů (I–V) a pohřebních skupin (PS1–PS5). – *Fig. 3* Hulín 1 – U Isidorka. General plan of the Early Bronze agglomeration with marked residential areas (I–V) and funeral groups (PS1–PS5).

bů, jejichž převaha náleží starší době bronzové. Osídlení zkoumané plochy má v severní polovině charakter několika výrazných kumulací, ve střední části spíše pravidelného volnějšího rozptylu objektů a na jižním cípu těsně nad hranou inundace potoka zaznamenáváme velmi výraznou koncentraci sídlištních i hrobových jam s četnými superpozicemi (*obr. 3*).

Zahloubené objekty ze starší doby bronzové byly objeveny prakticky na celé obnažené ploše. Z jejich rozložení lze usuzovat na pokračování pravěkého a tudíž i starobronzového osídlení všemi směry s výjimkou SZ sektoru střední části naleziště. Hranou inundace potoka je jasně vymezen jižní okraj oikumeny. Rozsah, počet a charakter nálezů ze starší doby bronzové nás opravňuje k úvaze o tom,

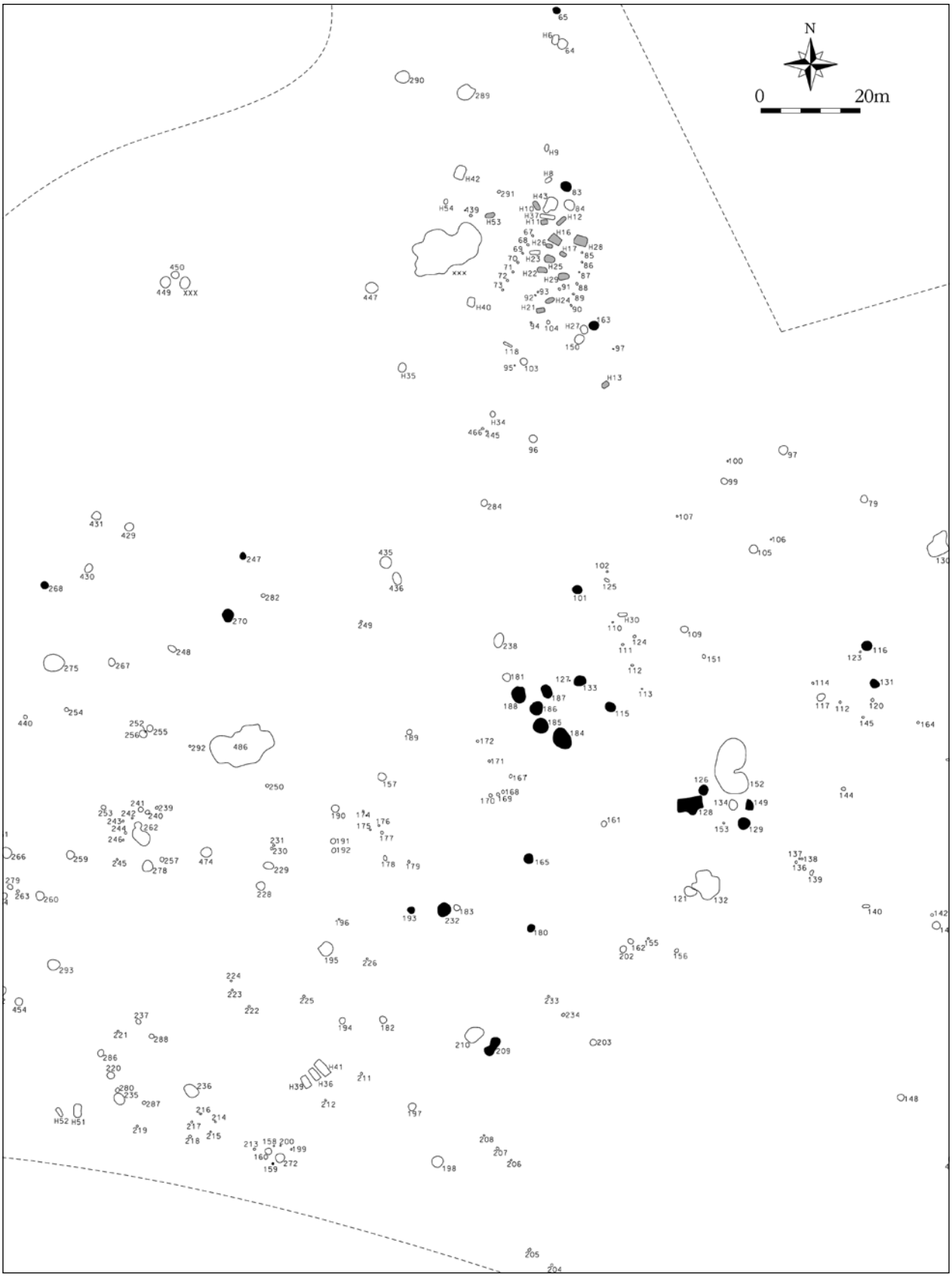

Obr. 4 Hulín 1 – U Isidorka. Část celkového plánu s vyznačením polohy sídliště nitranské kultury (černá barva) a pohřební skupiny 1 (šedá barva). – *Fig. 4* Hulín 1 – U Isidorka. Section of general plan with marked position of Nitra settlement (black colour) and funeral group 1 (grey colour).

že výzkum zachytil určitou část rozsáhlé sídelní aglomerace, kterou lze, a to i chronologicky, rozdělit celkem na pět sídelních areálů (I–V). Nejstarší náleží sídlišti a pohřebišti nitranské kultury (I). Druhému areálu (II) ve vzdálenosti 165 m na SSZ dominuje skupina hrobů klasické únětické kultury (*Berkovec – Peška 2005*, *Peška 2012*) a asi dvě desítky zahloubených objektů téže kultury, menší počet zásobnic věteřovské skupiny nelze vyloučit. Plocha mezi oběma areály zůstala neosídlena. Dalších 500 m směrem na JJV výzkum odkryl další menší skupinové pohřebiště nitranské kultury a na tři desítky sídlištních jam ze starší doby bronzové (areál III). Závěr úseku je vyplněn přítomností velkého sídliště věteřovské skupiny se všemi typickými atributy, snad včetně půdorysu stavby nadzemní konstrukce (areál IV). Zcela v severním cípu naleziště (areál V) sledujeme dvě výrazné kumulace zahloubených objektů, jimž dominuje komorový hrob věteřovské skupiny (*Daňhel 2010*). Epišňůrová formace zanechala po sobě stopy ve čtyřech z pěti jmenovaných sídelních areálů, a ty se stanou nyní předmětem našeho zájmu.

Osídlení EPKK – nitranská kultura (BA 0–BA 1)

Nejstarší úsek starší doby bronzové v Hulíně náleží na Moravě zatím ojedinělému kompletně prozkoumanému sídelnímu areálu EPKK reprezentovanému zde skupinovými pohřebišti a sídlištěm nitranské kultury (NK) v jeho těsném sousedství.

Sídliště

Sídliště působí vůči pohřebním skupinám (označeno PS 1–5) dojmem centrální pozice a je umístěno nedaleko východního okraje zkoumané a osídlené plochy. Těsně sousedí nebo se přimyká k pohřebnímu areálu (pohřební skupina 1) situovanému svou převahou severně od něj. Částečný dotyk nebo překryv (zahloubené sídlištní jámy v těsném okolí hrobů) bude možno interpretovat až na základě přesného časového hodnocení obou komponent (sídliště vers. PS 1). Nicméně od kompaktního jádra sídliště je PS 1 vzdálena ca 75 m. Zahloubené objekty v podobě více než 30 zásobních jam kónického profilu se rozkládají na ploše ca 2,1 ha. Centrum osady vytvářejí dvě nápadné kumulace rozměrných kónických zásobních jam s distancí 20 m od sebe (*obr. 4*). Zbytek tvoří volný rozptyl jednotlivých jam, jimž vévodí dvě nepravidelné exploatační jámy (hliníky), jeden situován do těsné blízkosti PS 1. S výjimkou části půdorysu stavby, tvořené dvojicí lichoběžníkovitě ubíhajících dvou řad sloupů v místě PS 1 neznámého stáří, podobně jako na jiných lokalitách NK (Osek nad Bečvou 1: *Peška – Tajer 2014*, *2015*), absentují jakékoliv náznaky obytných staveb. Prostor mezi jámami by umístění např. srubových objektů jednoznačně dovoloval.

Z výplně zásobních jam pochází soubor paleozoologického inventáře nebo dokonce částí skeletů zvířat rozprostřených většinou na dně objektů. Kromě očekávané skladby (tur, prase, ovce/kozy) zaujmou kosti koně domácího, kostra štěněte (3–6 měsíců). Je zde vcelku vysoký počet zástupců divokých zvířat (pratur evropský, jelen lesní, liška, zajíc; celkem 36,4 %). Pozoruhodná je rovněž přítomnost několika téměř celých tvarů nádob, jako jsou džbány, dvouuché amfory, hrnky, hrncovité, resp. zásobnicovité tvary bohatě zdobené násobnými liniemi otisků šňůry (dvojité svazky, smyčky) nebo plastickým dekorem (*obr. 5*) apod. Materiální náplň silně připomíná malopolskou mierzanowickou sídlištní keramiku např. ze sídliště Iwanowice – Babia Góra II nebo Iwanowice – Góra Klin, stejně jako inventář objektu ze slovenského Čataje, řazený zde tradičně ke skupině Chlopice-Veselé (*Kadrow – Machnik 1997*, Ryc. 8, 10, 11 ad.; *Pavúk 1981*). Svým obsahem jednoznačně zapadá do náplně počátků EPKK (rámcově II: *Kadrow – Peška 1999*), to znamená do období proto-, ale ještě spíše časně mierzanowické kultury podle členění *S. Kadrowa* a *J. Machnika* (*1997*). Časově se asi nebude příliš vzdalovat ani menšímu sídlišti EPKK resp. nitranské kultury v Přáslavicích (*Kadrow et al. 2000*). Na rozdíl od Přáslavic, kde jsme zachytili pouze několik menších sídlištních jam nebo sekundární příměs keramiky v chronologicky odlišných objektech, představuje Hulín sídlištní areál v jeho tradiční nebo-li „klasické“ starobronzové podobě se všemi aspekty, včetně absence jasně rozpoznatelných nadzemních konstrukcí, stejně jako je tomu na sídlišti NK v Oseku nad Bečvou 2 – Nademlýní (*Peška – Tajer 2015*).

Pohřební skupina 1

Kompletně prozkoumaná skupina kostrových hrobů (PS 1) tvoří úzký protáhlý ovál na ploše asi 100 × 15 m s osou ve směru S–J (*obr. 6*). Celkem k ní lze počítat 18 kostrových hrobů v obdélných jámách se zaoblenými rohy s převahou orientace v ose Z–V (a odchylky). 16 z nich tvoří malou kompaktní skupinku na ploše 44 × 15 m, poněkud na J (18,5 m) je vysunut H 13 a ještě o 45,5 m jižněji se nachází H 30. Oba hroby neobsahovaly žádné nálezy, ovšem díky shodné orientaci je přiřazujeme k pohřebišti NK.

Hroby NK byly jen velmi mělce zahloubeny do sprašového podloží (max 0,50 m), a proto se kosterní materiál prakticky nedochoval. Chatrné zbytky koster ukazují na skrčenou polohu na pravém i levém boku přesně podle rituálních zvyklostí EPKK. Velice

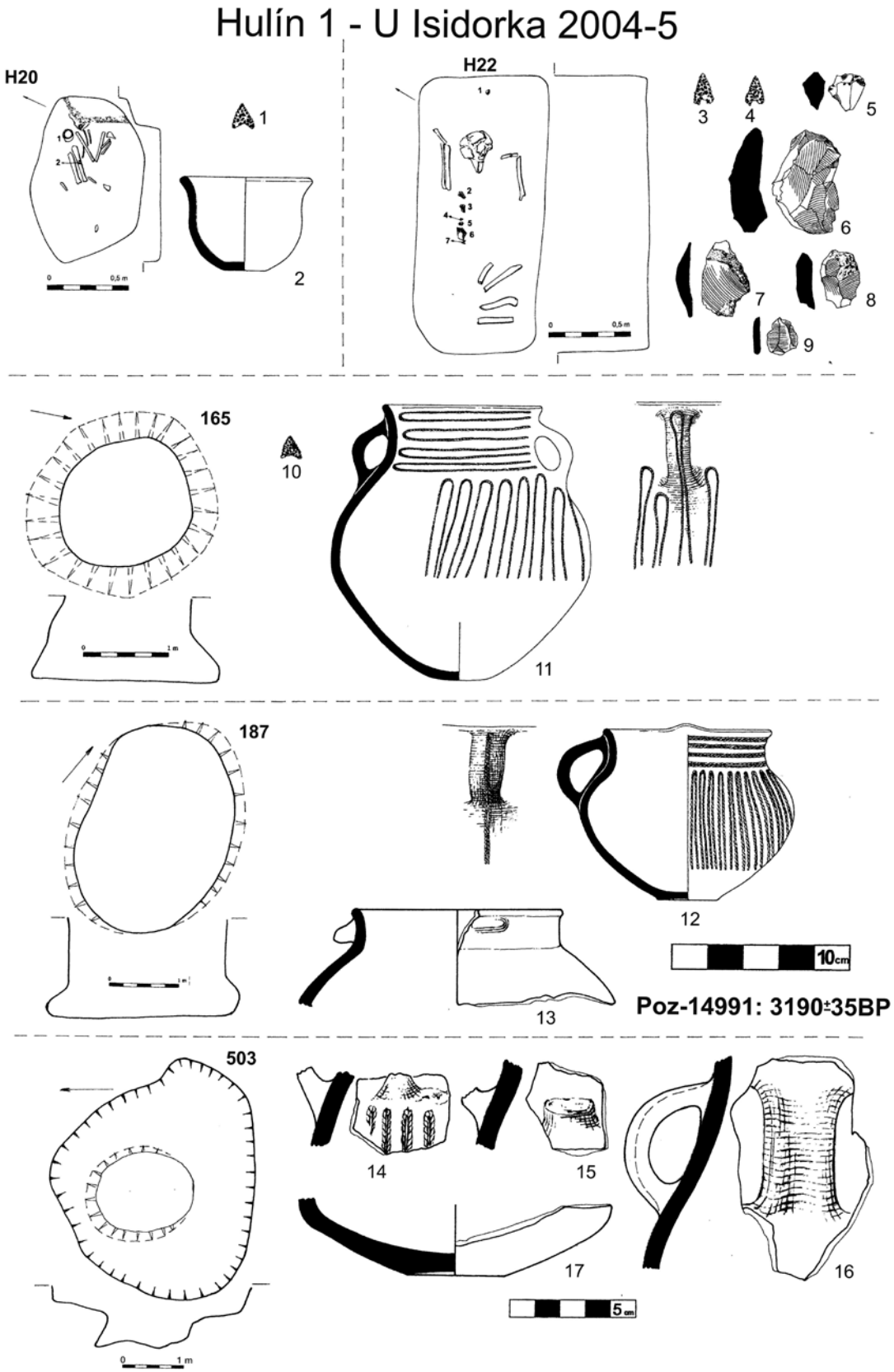

Obr. 5 Hulín 1 – U Isidorka. Výběr sídlištního a hrobového materiálu nitranské kultury. 1–2 H 20 pohřební skupina 2; 3–9 H 22 pohřební skupina 1; 10–11 objekt č. 165; 12–13 objekt č. 187; 14–17 objekt č. 503. Kresby A. Pešková. – *Fig. 5* Hulín 1 – U Isidorka. Selection of settlement and burial material of Nitra Culture. 1–2 grave 20 funeral group 2; 3–9 grave 22 funeral group 1; 10–11 feature 165; 12–13 feature 187; 14–17 feature 503. Drawings by A. Pešková.

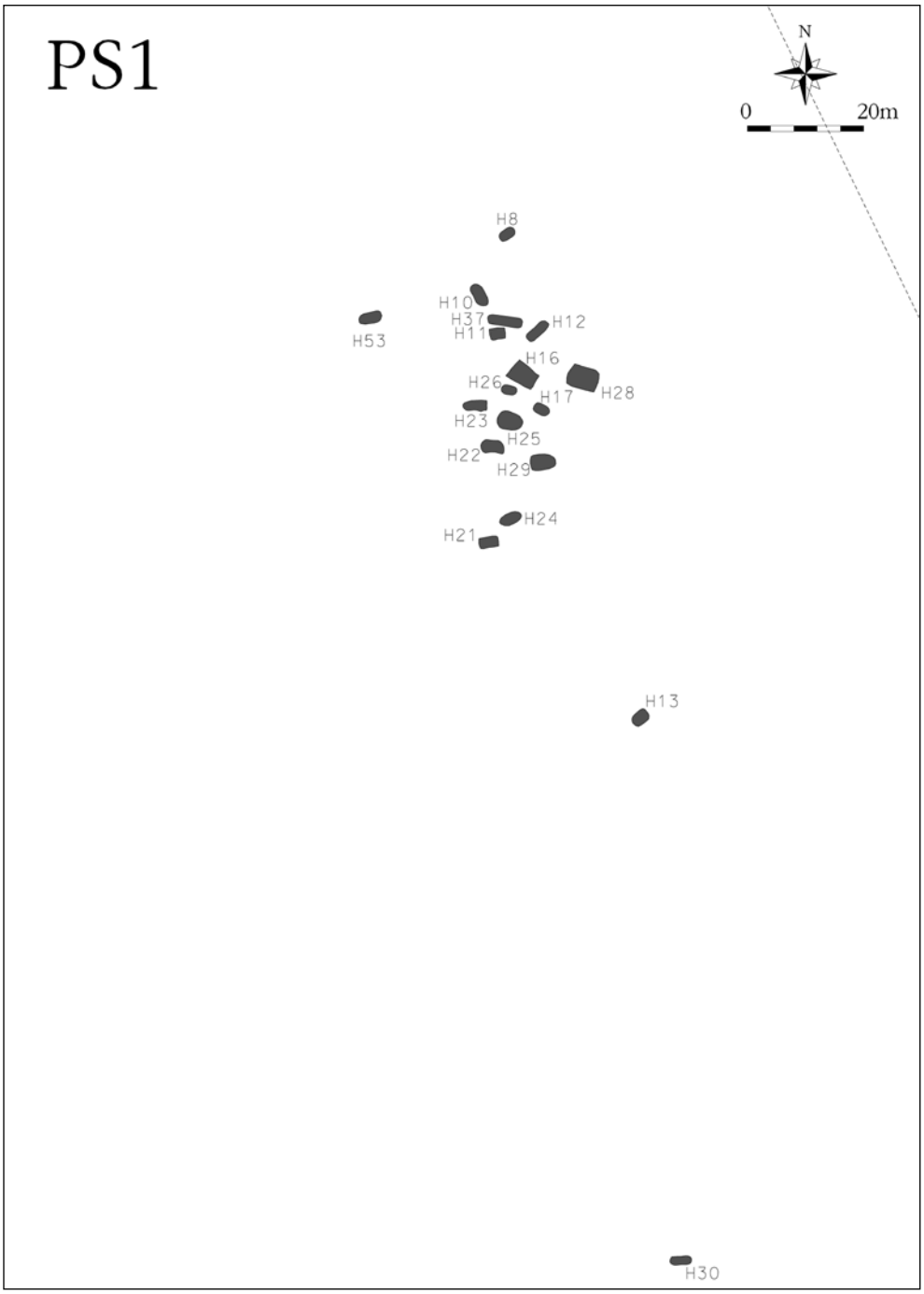

Obr. 6 Hulín 1 – U Isidorka. Detailní celkový plán pohřební skupiny 1. – *Fig. 6* Hulín 1 – U Isidorka. Detailed general plan of funeral group 1.

chudou výbavu (63 % hrobů bez nálezů) reprezentuje výjimečně keramika, štípaná industrie mj. ve formě úštěpů a silicitových hrotů šípů nebo soubor min. tří plechových trubiček vyrobených z mědi se zvýšeným obsahem stříbra, antimonu a niklu (elektronová mikroskopie 1. měření: 1,64 % Ag; 0,92 Sb; 1,84 Ni; 95,59 Cu; 2. měření: 2,06 % Ag; 1,36 Sb; 1,84 Ni; 94,76 Cu, za informaci děkuji M. Hložkovi), který doprovázelo několik válcovitých kostěných korálků (*obr. 7*). Po typologické stránce to znamená milodary příznačné spíše pro klasické až poklasické období NK, jak by na to ukazovala dost vyspělá keramika z H 53 únětického charakteru (*obr. 7*: 5), zlomky z drátěných vlasových ozdob při absenci industrie tvaru vrbového listu apod. Přesto, že datovacích opor je minimum, působí na nás pohřební skupina vyspělejším dojmem

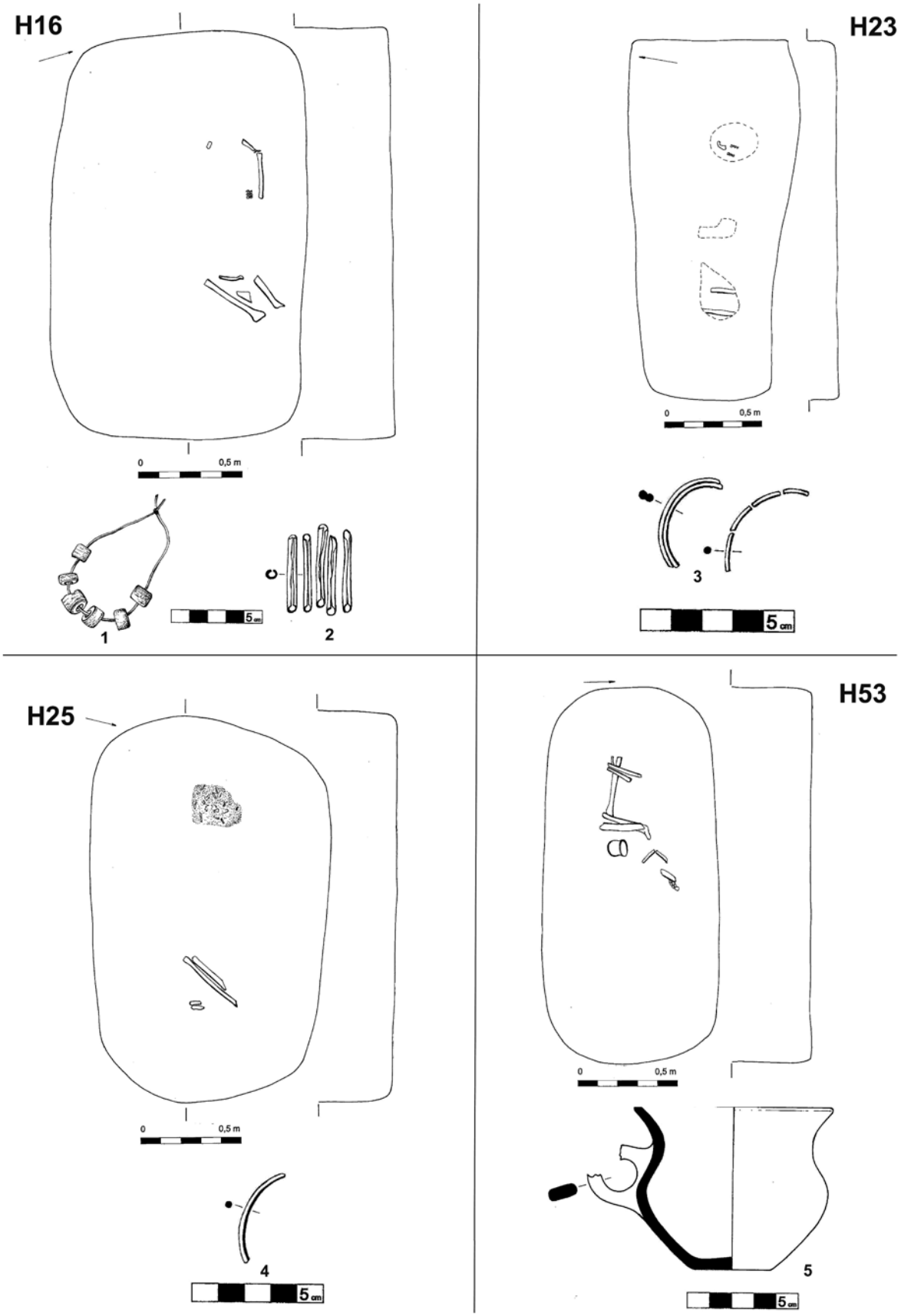

Obr. 7 Hulín 1 – U Isidorka. Výběr materiálu z pohřebiště nitranské kultury (pohřební skupina 1). – *Fig. 7* Hulín 1 – U Isidorka. Selection of material from burial site of Nitra Culture (funeral group 1).

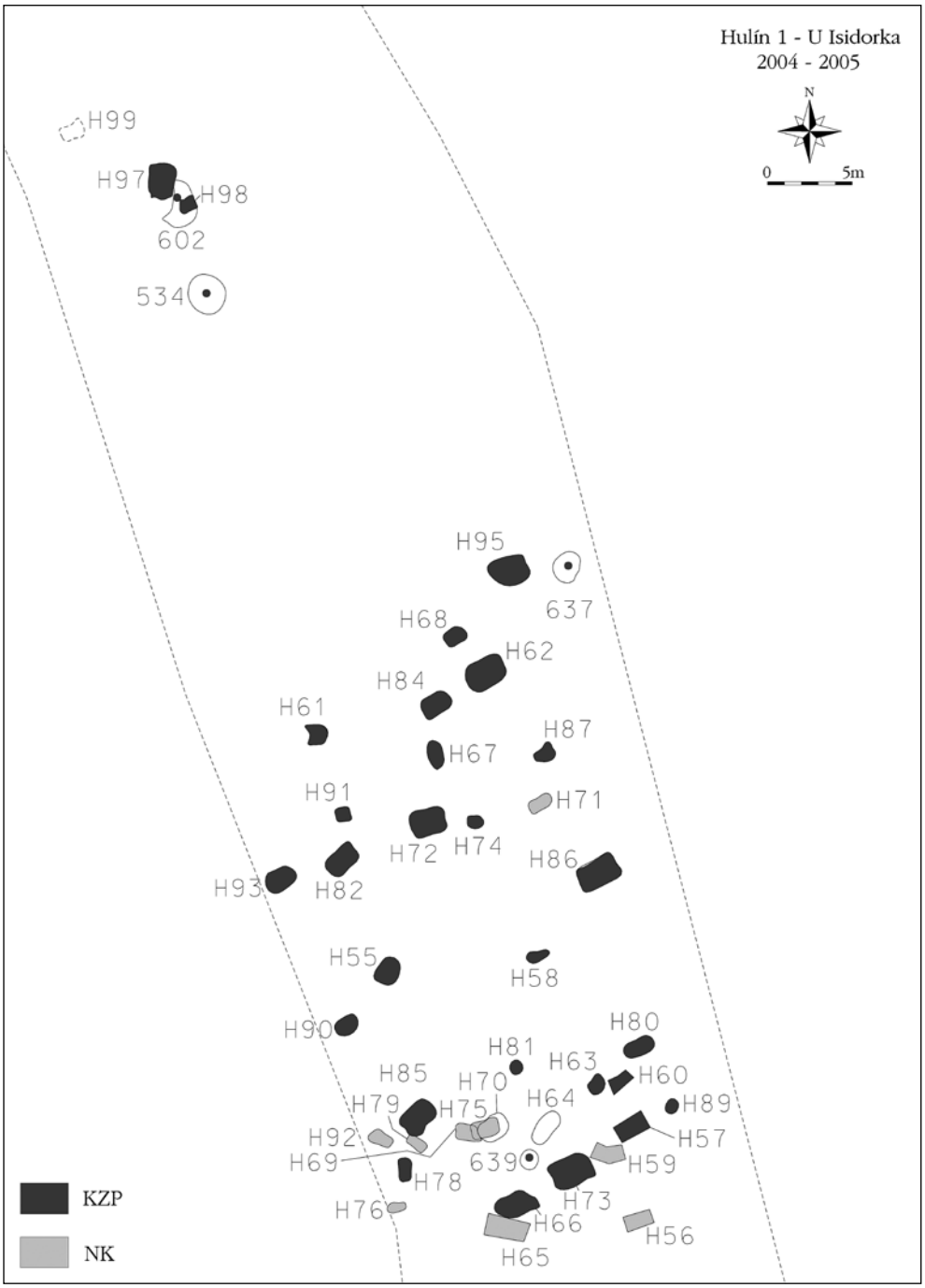

Obr. 8 Hulín 1 – U Isidorka. Celkový plán pohřební skupiny 3 s hroby kultury zvoncovitých pohárů (černá) a nitranské kultury (šedá). – *Fig. 8* Hulín 1 – U Isidorka. General plan of funeral group 3 with Bell Beaker graves (black colour) and Nitra Culture (grey colour).

než sídlištní objekty, což by mohlo částečně vysvětlit překryv obou komponent (viz výše).

Pohřební skupina 2

Druhou epišňůrovou pohřební skupinu (PS 2) může reprezentovat hrob mladého muže H 20 (18–22 let) objevený asi 27 m SSZ od pohřebiště klasické únětické kultury v rámci areálu II, ale hlavně 190 m od PS 1 (*obr. 3*). Obsahoval necelý hrnek slabě esovité až zvoncovité profilace z hrubozrnného materiálu (shodného se sídlištní keramikou NK) a drobnou trojúhelníkovitou silicitovou šipku (*obr. 5*: 1, 2). K hrnku najdeme nejlepší analogie mezi nepočetnou keramikou NK na Moravě (Holešov, Hulín, Sudoměřice, Ostrožská Nová Ves) a také drobné šipky

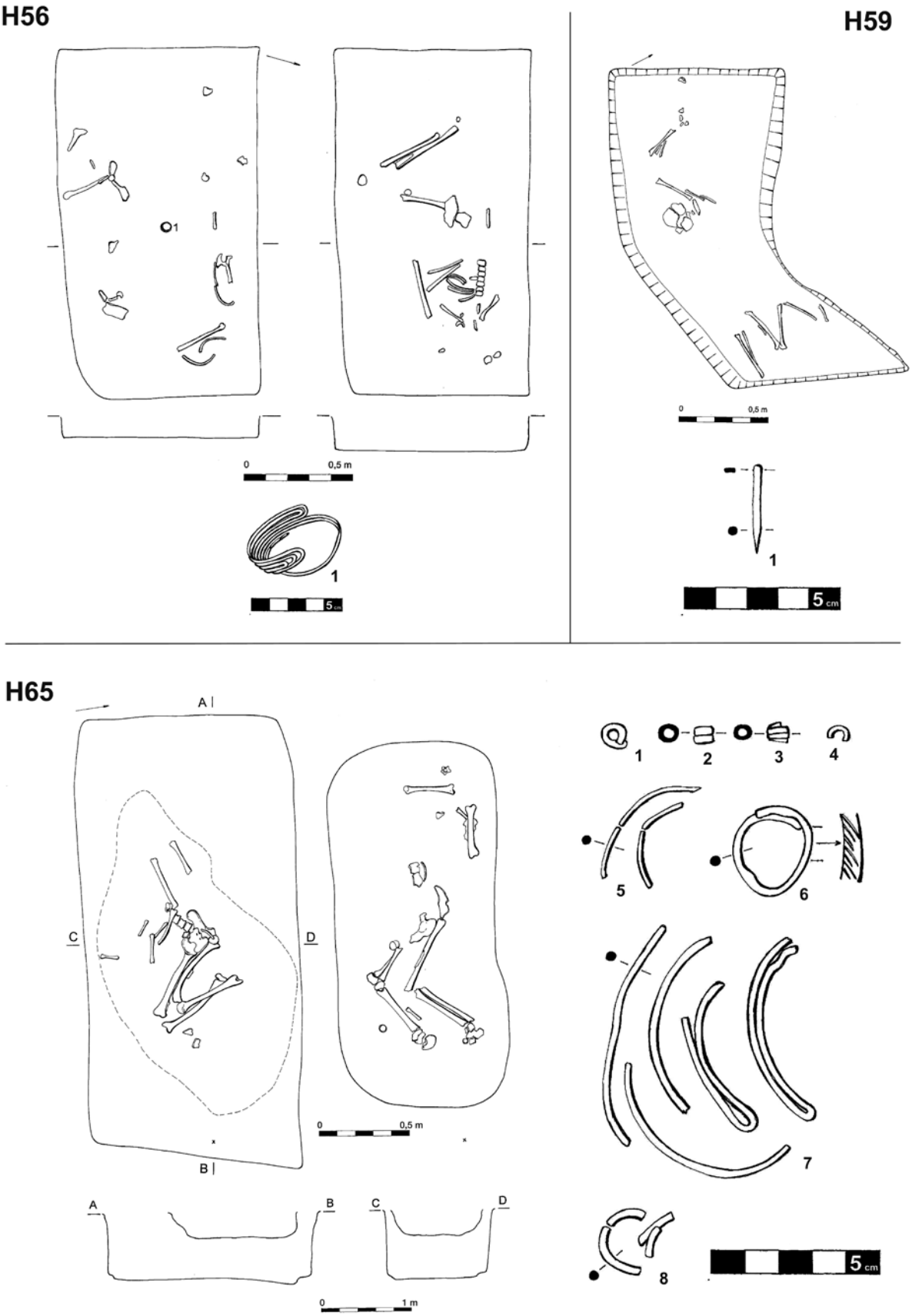

Obr. 9 Hulín 1 – U Isidorka. Výběr hrobů pohřební skupiny 3 s inventářem. – *Fig. 9* Hulín 1 – U Isidorka. Selection of graves of funeral group 3 with grave goods.

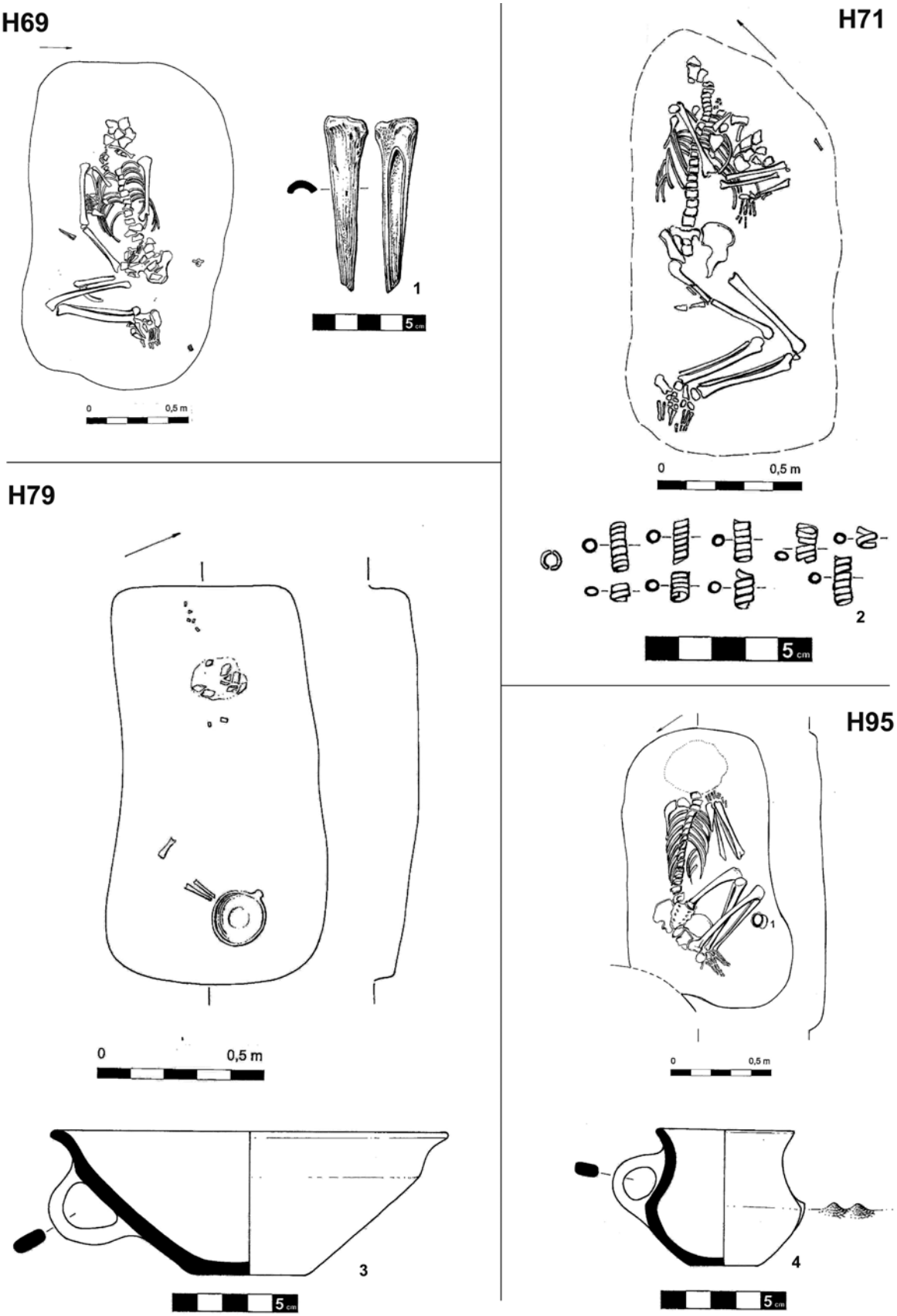

Obr. 10 Hulín 1 – U Isidorka. Výběr hrobů pohřební skupiny 3 s inventářem. – *Fig. 10* Hulín 1 – U Isidorka. Selection of graves of funeral group 3 with grave goods.

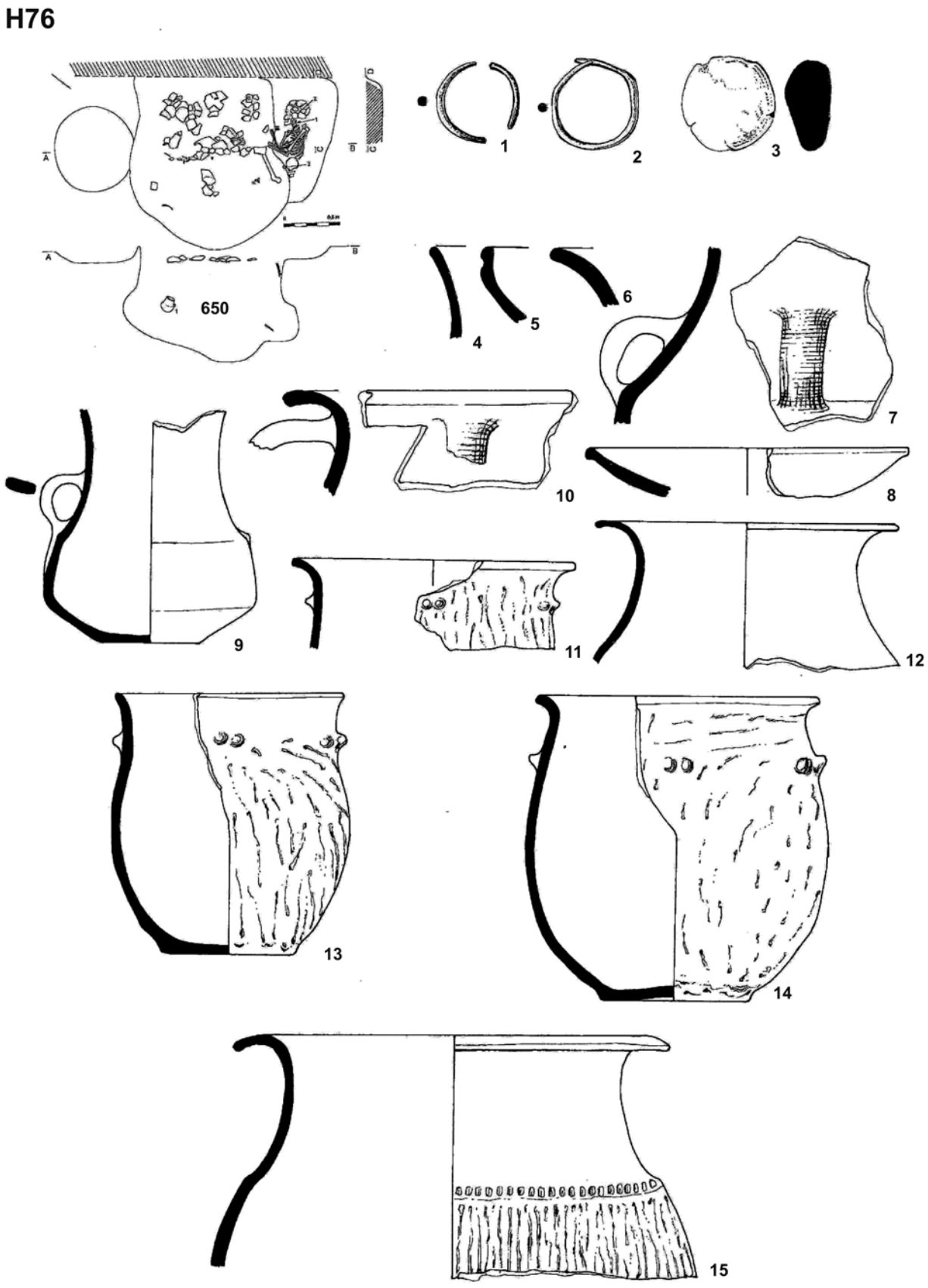

Obr. 11 Hulín 1 – U Isidorka. 1–3 výbava H 76; 4–15 náplň sídlištní jámy věteřovské skupiny. – *Fig. 11* Hulín 1 – U Isidorka. 1–3 equipment of grave 76; 4–15 content of settlement pit of Věteřov Group in superposition.

jsou typické spíše pro EPKK než pro únětickou oikumenu. Přesnější chronologická pozice možná není. Jeho lokace na okraji zkoumané plochy nevylučuje přítomnost dalších pohřbů této kultury již mimo zkoumaný areál.

Pohřební skupina 3

Další pohřební okrsek NK (PS 3) jsme identifikovali v prostoru pohřebiště KZP – areál III (na jeho J okraji) ve vzdálenosti 400 m od sídliště, resp. 477 m od PS 1. Hroby shodné orientace (převaha směru Z–V s odchylkami) tvoří skupinku o osmi hrobech, devátý (H 71) je vysunut ca o 20 m severněji (*obr. 8*). Opakuje se situace mělkých pravoúhlých nebo obdélných hrobových jam s velmi špatně zachovalým kosterním materiálem a chudou výbavou. Vystupuje zde drátěný šperk z dvojitého drátu se zpětnou kličkou, spirálovité trubičky a spirálky patrně jako součást náhrdelníku, ale hlavně keramika únětického rázu s analogiemi na úrovni 2.–3. fáze ÚK, takže i tato skupinka hrobů je zařaditelná do období klasická–poklasická NK (*obr. 9–11*).

Pohřební skupina 4

Na samé hranici inundace původního toku Němčického potoka v JZ cípu zkoumaného prostoru (sídelní areál IV) byla objevena malá skupinka ca pěti hrobů s obdélnými hrobovými jámami, avšak bez jakýchkoliv pozůstatků (jak kosterních, tak milodarů) s převažující orientací v ose S–J. Původní počet hrobů byl vyšší a minimálně jeden pohřeb byl vybaven keramikou, část pohřebiště však byla přes zimní období 2004/2005 zničena a keramika odcizena. S ohledem na velikost a hloubku hrobů, nejednotnost orientace hrobů NK na samotném nalezišti (viz dále) přiřazujeme tuto skupinu (PS 4) teoreticky k EPKK. Její alokace udává 296 m od sídliště a 336 m od PS 1. K nejbližšímu sousedovi (PS 5) je to 90 m.

Pohřební skupina 5

Ve výkopu pro produktovod (šířka 2,5 m), situovaný jižně od plochy mimoúrovňové křižovatky, zachytil výzkum, kromě dalšího pravěkého osídlení také skupinu hrobů NK (PS 5) v délce 20 m. Její distance od sídliště dělá 244 a od PS 1 296 m. Jak již bylo konstatováno, nejblíže mu je PS 4 (90 m), avšak s ohledem na jasné vymezení pohřební skupiny ji nelze s těmito pohřby propojit a jde zcela jistě o samostatnou pohřební komponentu. Celkem osm pohřbů v obdélných až oválných hrobových jámách bylo orientováno velmi variabilně od Z–V až po S–J. Dodržen byl ritus typický pro EPKK, mělké a velmi chudé hroby obsahovaly jen minimum milodarů v podobě keramiky (hrnek) nebo jejich zlomků, kostěných korálků, štípané industrie a kostěného šídla (*obr. 12–13*). Na základě těchto údajů není možné skupinu datovat jemněji než do staršího období NK.

Z doby EPKK výzkum v Hulíně 1 zachytil jeden sídlištní a pět (satelitních) pohřebních areálů v okruhu do 500 metrů při intervalu distance mezi pohřebními skupinami 90–477 m. Pohřební skupiny nebyly v žádném případě větší než kolem 20 hrobů (PS 1 prozkoumána vcelku). Díky chatrnému stavu zachování antropologického materiálu si neumíme udělat úplnou představu o jejich genderovém či věkovém složení. Zastoupení pohřbů dospělých i dětí nevylučuje myšlenku rodinných funerálních okrsků. Vesměs velmi chudá výbava nedovoluje exaktní relativně chronologické zařazení jednotlivých komponent, předpokládáme však, že nebudou od sebe příliš časově vzdálené (rozmezí starší–poklasická NK).

Situaci v Hulíně připomíná uspořádání hrobů na pohřebišti v Jelšovcích, kde podle J. Bátory hroby NK vytvářejí dva samostatné pohřební areály, spolu se dvěma skupinami hrobů (*Bátora 2000*, 447, Abb. 662) ve větších vzdálenostech od sebe (desítky až stovky metrů). Na jiných nekropolích EPKK lze skupiny či podskupiny hrobů vyčlenit v rámci celého pohřebiště (Iwanowice, Branč), někde však nekropole působí dojmem více méně kompaktního celku (Výčapy-Opatovce, Holešov). Menší skupinová pohřebiště by sice odpovídala dosavadnímu výskytu spíše ojedinělých hrobů nebo menších skupinek hrobů EPKK z počátku vývoje na zbytku Moravy jako např. Drahlov, Příkazy, Hulín, Sudoměřice, Sady, Míškovice (jde o starší výkopy plošně omezeného charakteru většinou bez patřičně dokumentovaných prostorových vztahů), stojí ale v kontrastu k rozsáhlým nekropolím se stovkami hrobů, které jsou pro oikumenu EPKK typické. Na Moravě tento typ pohřebiště představuje Holešov (*Ondráček – Šebela 1985*).

Hulín 2, 3 a 4

Poněkud jiný vzorec sídelního areálu totiž přinesl výzkum polohy Hulín 3 – U Potůčku s malým sídlištěm (celkem 35 jam, pět datovatelných rámcově do EPKK) a velkým pohřebištěm (prozkoumáno celkem 101 hrobů) v sousedství (88 m) s odhadem velikosti na základě geofyzikálního měření na 150 hrobů. Kostrové pohřby byly ukládány do přísně pravoúhlých (nebo obdélných se zaoblenými rohy) jam, srovnány do více méně pravidelných řad a na první pohled nevytvářejí žádná výrazná seskupení. Převažuje orientace ve směru SV–JZ a ve vztahu k sídlišti je nekropole umístěna níže po svahu směřujícímu k inundaci místní vodoteče. Velmi skromná výbava hrobů (keramika zdobená svazky otisků šňů-

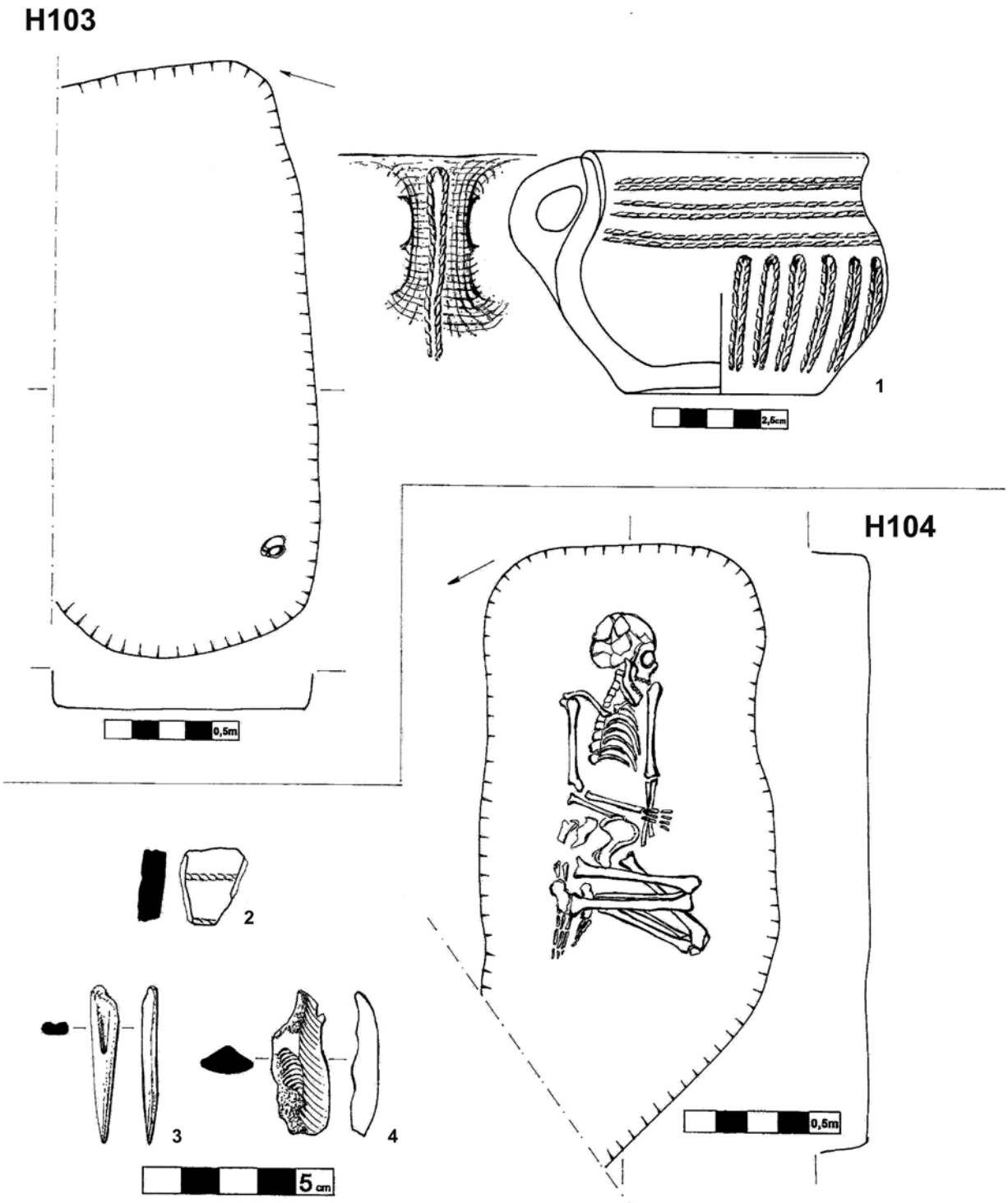

Obr. 12 Hulín 1 – U Isidorka. Výběr inventáře hrobů pohřební skupiny 5. – *Fig. 12* Hulín 1 – U Isidorka. Selection of grave goods from funeral group 5.

ry, industrie ve tvaru vrbového listu, kostěné korálky, sekeromlat, silicitová dýka, nátepní destičky) řadí pohřebiště a patrně i sídliště (keramika a analogiemi mezi PÚK a wieselburskou k.) do staršího období NK (*Schimerová 2014*). Pohřebiště se tak řadí k typu velkých kompaktních nekropolí, i když na rozdíl např. od Holešova se na něm jistě nepohřbívalo po tak dlouhou dobu. Celý areál je vzdálen pouhých 1,3 km SV od Hulína 1, když se mezi oba areály vkládá ještě menší sídliště (v pruhu dálnice zachyceny jen dva objekty), označené jako naleziště Hulín 2 – U Isidorka (*obr. 14*), vzdálené od obou prakticky na

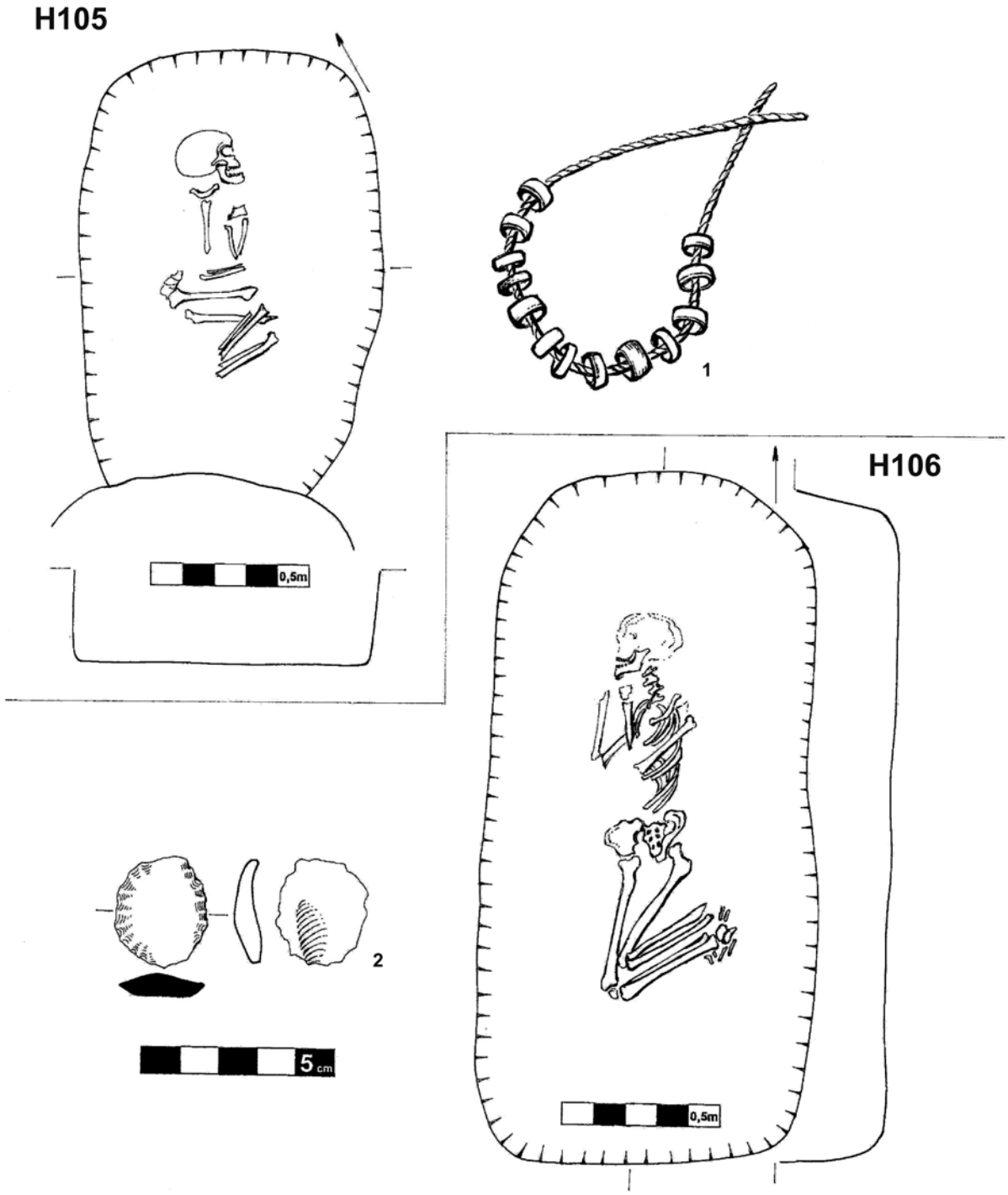

Obr. 13 Hulín 1 – U Isidorka. Výběr inventáře hrobů pohřební skupiny 5. – *Fig. 13* Hulín 1 – U Isidorka. Selection of grave goods from funeral group 5.

dohled (760 m k Hulínu 1 a 420 m k Hulínu 3). Na základě keramických zlomků lze uvažovat o jeho přiřazení ke staršímu období NK (*obr. 15*), což potvrdilo i absolutní datum (UGAMS-7660: 3680 ± 25 BP; 2134-2027 1σ, 2141-1976 2σ cal. BC).

Další střídáni či prolínání sídlištních a pohřebních areálů dokumentuje malá osada zachycená v rámci výzkumu mimoúrovňové křižovatky (MÚK Hulín) v trati Vrbičné na lokalitě Hulín 4, reprezentovaná maximálně osmi zahloubenými objekty s dostatečně prozkoumaným okolím (*obr. 16*). Toto sídliště je vzdálené 615 m od Hulína 3 a zhruba 1,25–1,75 km od Hulína-Pravčic 1, resp. Pravčic 1 (*obr. 2*). Podle získané keramiky (podobnost jak v typologii

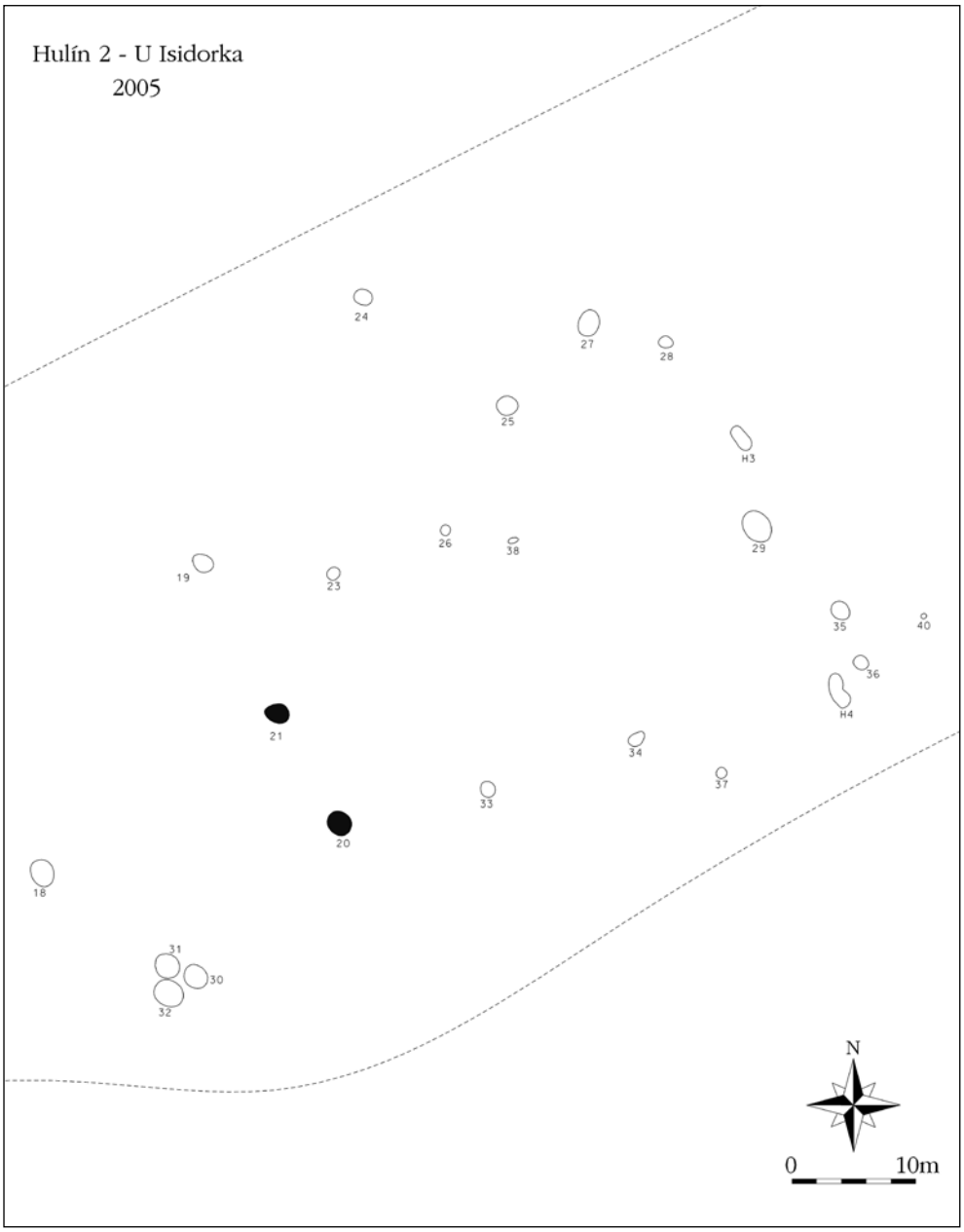

Obr. 14 Hulín 2 – U Isidorka. Část celkového plánu s objekty nitranské kultury (černá barva). – *Fig. 14* Hulín 2 – U Isidorka. Section of general plan with features of Nitra Culture (black colour).

tak i v technologii – ostrohranná křemenná příměs s nádobami z Oseka nad Bečvou 1 nebo v hrobech ve Slezsku) by mělo patřit spíše k mladším fázím (snad klasická) NK (výčnělky při okraji jako u keramiky mierzanowické); (*obr. 17*).

Hulín-Pravčice 1 a Pravčice 1

Celkový obraz nových dokladů osídlení EPKK v okolí Hulína doplňují nálezy z Hulína-Pravčic 1, trať U obrázku, kde může jít o zničené sídliště NK (nezpracováno) a množství zlomků šňůrou zdobené keramiky z kulturní vrstvy v poloze Nivky na lokalitě označené jako Pravčice 1 (je pouhým pokračováním lokality Hulín-Pravčice 1 v těsné blízkosti inundace říčky Rusavy). Na základě předběžného hodnocení jde spíše o materiál blížící se starším fázím NK.

Náš výčet je nutno doplnit povrchovým sběrem D. Kolbingera v trati Višňovce (za upřesnění informace dotyčnému děkuji) na lokalitě při výzkumu označeném jako Hulín-Pravčice 2, kde však ani velkoplošný záchranný výzkum relikty osídlení EPKK nepřinesl.

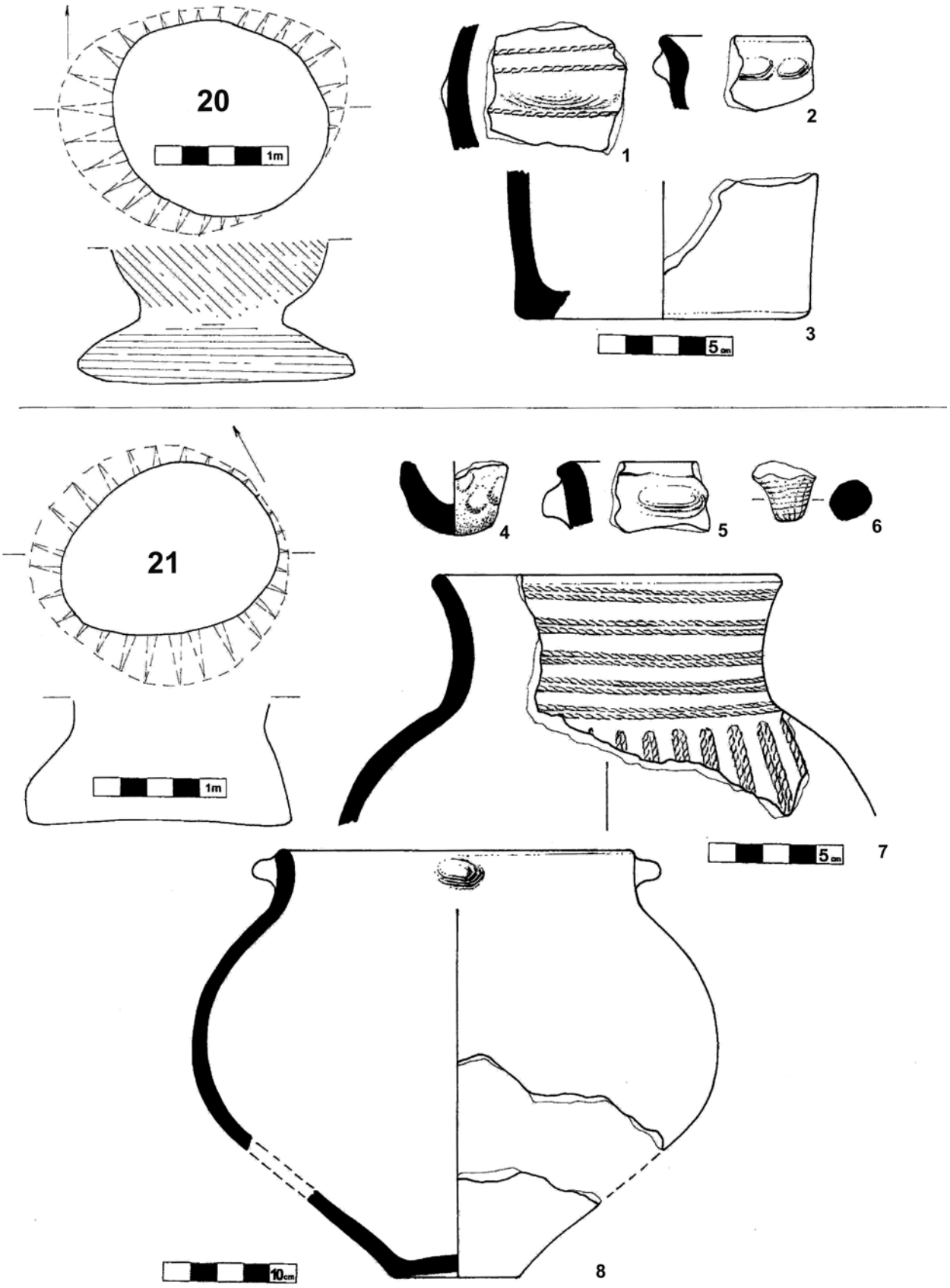

Obr. 15 Hulín 2 – U Isidorka. Sídlištní materiál z objektů 20 a 21. – *Fig. 15* Hulín 2 – U Isidorka. Settlement material from features 20 and 21.

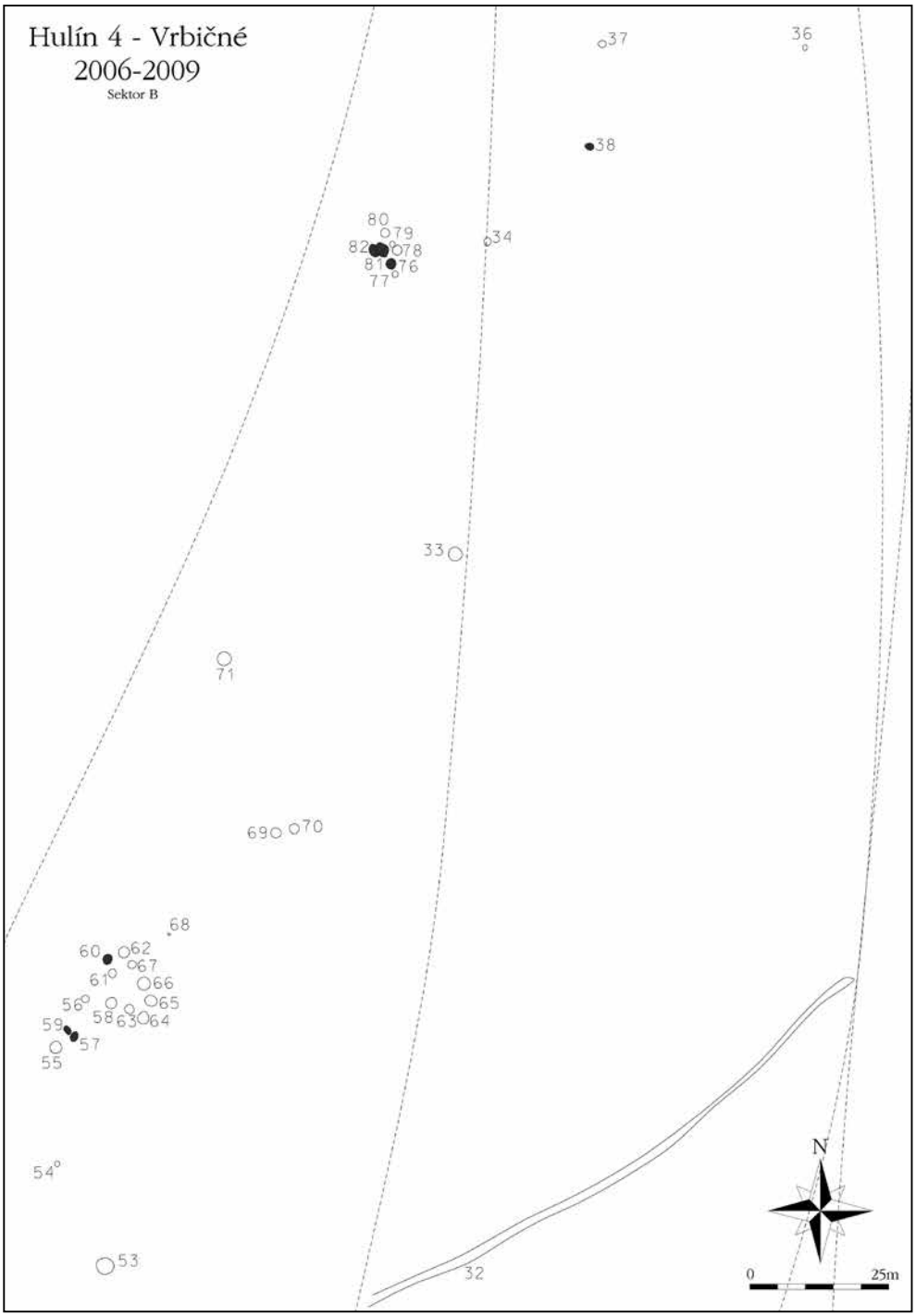

Obr. 16 Hulín 4 – Vrbičné. Část celkového plánu s alokací sídliště nitranské kultury. – *Fig. 16* Hulín 4 – Vrbičné. Section of general plan with distribution of Nitra settlement.

Sídelní struktura a strategie

Pestrý a různorodý charakter struktury osídlení EPKK ukazuje na rozptýlení menších nížinných otevřených zemědělských osad (snad někdy přímo jen usedlostí) nedaleko od sebe na příhodných přírodních vyvýšeninách těsně nad hranicí inundace obklopených vodními toky nižšího řádu. Při dnešním stavu poznání nejme schopni postihnout vnitřní členění na část obytnou, hospodářskou, výrobní etc. Doplňují je menší skupinová (rodinná?) kostrová pohřebišti, která jsou o kus dál střídána velkými pohřebišti typu Holešov, společná možná pro více osad, na nichž se pohřbívá po delší dobu, a u nichž lze připustit funk-

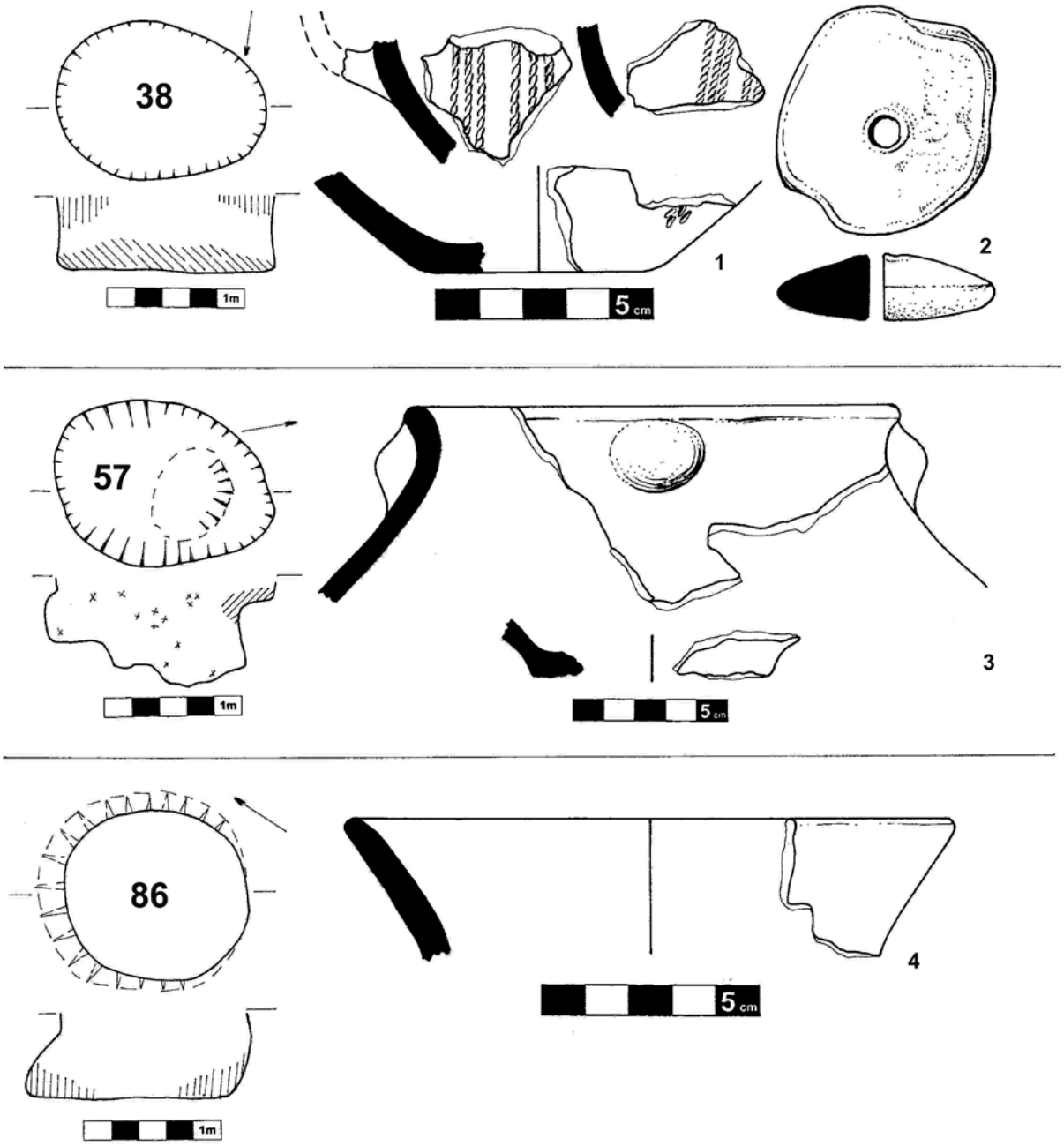

Obr. 17 Hulín 4 – Vrbičné. Výběr materiálu ze sídliště nitranské kultury. – *Fig. 17* Hulín 4 – Vrbičné. Selection of material from Nitra settlement.

ci sběrných nekropolí pro nejbližší okolí. Přitom vzdálenosti mezi jednotlivými lokalitami se pohybují v řádu stovek metrů až 1 km (systém nejbližšího souseda). Při menším počtu pohřebišť (bereme-li Hulín 1 rovnocenně s ostatními jako jeden funerální areál) je pak logicky distance o něco větší. Díky blízkosti obou areálů však vychází výpočet velmi podobně (průměrná vzdálenost všech nalezišť: 1,22 km; osady navzájem v průměru 1,25 km; pohřebiště v průměru 1,16 km). Přes očekávané krajní hodnoty (516 m až 2890 m) tak na katastru Hulína na každém čtverečním kilometru evidujeme jednu lokalitu EPKK, což podává obraz velmi intenzívního a hustého osídlení na počátku starší doby bronzové. S možností podobného podrobného výzkumu dalších regionů s osídlením EPKK lze očekávat analogickou nebo velmi obdobnou situaci (zárodek v případě pohřebišť u Opavy?).

Nálezová situace v Holešově na průmyslové zóně v nejbližším okolí největšího nitranského pohřebiště, kde výzkum posledních let odkryl řadu starobronzových sídlištních objektů, se nám jeví značně podob-

ně. V keramické náplni převažuje únětický element a epišňůrové tvary jsou dost pokročilého stadia (klasická–pozdní NK); (*Šmíd 2013*). Autor zmiňuje dvě sídliště ÚK v blízkém okolí (*Šmíd 2013*, 26), pokud by tedy měla sídliště korespondovat s pohřebištěm, muselo by se tak dít až v závěrečných fázích pohřbívání. V oblasti mierzanowické kultury v Malopolsku jsou několikahektarové osady vnímány jako seskupení desítek drobných hospodářství v průběhu několika fází kultury (*Kadrow 2001*, 78–79). Velikost osad by tak mohla přímo souviset s délkou jejich užívání (krátkodobé – malé, dlouhodobé – velké), ačkoliv i zde by měla vypovídat především jejich vnitřní chronologie, neboť počet zahloubených jam nebo dalších objektů může být zavádějící, jelikož frekvenci ani dobu budování, využívání, resp. zániku jednotlivých objektů neznáme (cf. *Kadrow 1991*, *1995*, *2001*). Jak ukázala analýza osídlení jednotlivých fází na sídlišti Iwanowice – Babia Góra I, zahloubené kónické jámy (sklípky) se vzájemně respektují (*Kadrow 1991*, Tabl. XL–XLVIII), a to je i náš případ většiny nitranských osad (*Peška – Tajer 2014*, obr. 2; *2015*). Na rozdíl od četných superpozicí např. na věteřovských sídlištích, kde musíme připustit poměrně rychlý spád vzniku/zániku jednotlivých objektů.

Přesto, že si uvědomujeme, že z časového hlediska nebyly všechny komponenty současné (a nakonec to potvrzují i nikoliv bezproblémová absolutní data: cf. *Peška – Tajer 2015*), struktura osídlení EPKK se nám v rámci zkoumaného mikroregionu nabízí ve dvojí podobě. Na jedné straně je to model quasi centrální osady s několika satelitními menšími skupinovými pohřebišti NK a na druhé jde o typická nitranská velkoplošná pohřebiště čítající až stovky hrobů (typ Holešov) doprovázená v určité vzdálenosti malými osadami (usedlostmi?) sestávajícími jen z několika zahloubených sídlištních jam bez zjevné přítomnosti obytných struktur zahloubených do země. Výzkumem jsou dnes ovšem doloženy rozsahem větší osady s množstvím zahloubených sídlištních objektů (kónické zásobní jámy, menší mísovité jámy, hliníky) opět s absencí půdorysů nadzemních konstrukcí (Osek nad Bečvou 1), avšak s dostatečným prostorem např. pro srubové stavby mezi uskupením jam (tento jev mimochodem pozorujeme také na dosud nepublikovaném rozlehlém sídlišti ze starší doby bronzové v Chrášťanech, které je chronologicky mladší: únětická-věteřovská kultura). K těmto osadám však zatím postrádáme jasně přiřaditelné nekropole.

Závěr

Na počátku starší doby bronzové si pro mikroregion Hulínska a snad i širší území můžeme představit model menších nížinných osad nebo usedlostí s několika domy srubové konstrukce, obklopené zahloubenými zásobními sklípky a většími exploatačními jámami k dobývání hlíny, zasazené do úrodného zemědělského prostředí elevací moravské říční terasy. V nevelké vzdálenosti od nich se nacházela malá rodinná pohřebiště (do 20 hrobů), satelitně uspořádaná kolem sídliště. Ta jsou někde nahrazena modelem velkých centrálních (sběrných pro určitý region) kostrových pohřebišť, na něž byly ukládány ostatky zemřelých z více osad z nejbližšího okolí. Existenci tohoto dvojího modelu zatím uspokojivě vysvětlit neumíme, zvláště v kontextu do znační míry unifikované epišňůrové společnosti.

Summary

On the cadastre of Hulín, at least nine locations with the Epi-corded Carpathian Cultural Complex (ECCC) settlement (*Fig. 1*) have been recorded so far, with the approximate density of one site per one km^2 and distance between individual sites within hundreds of meters. A surprising finding was the dominance of settlements (5) over burial sites (3); the rest is known due to surface surveys (4). The settlement concentrated in smaller altitudes between 192 and 200 m in the flood plain of the left-bank Morava river. Favourable south-eastern, southern and south-western slopes near local streams (up to 300 m) were preferred, with the settlement ending right above the flood plain border. The ECCC stage of the large Early Bronze agglomeration on the site of Hulín 1 – U Isidorka (area of 15 ha) had a form of a smaller and centrally located settlement with the minimum of five radially distributed funeral groups (*Fig. 3*). A settlement with three dozens of sunk, mostly storage, conic pits were found right next to (even overlapping with) funeral group 1 (PS1). The settlement was completed with a pair of exploitation pits (*Fig.4*). Ground plans of residential structures (such as those found in e.g. Osek nad Bečvou 1: *Peška – Tajer 2014; 2015*) were missing. An interesting finding was a high proportion of game (36.4%) as domestic animals (cow, pig, sheep/goat) had been expected. Pottery with analogies in Mierzanowice Culture dated back to the ECCC origins (II: *Kadrow – Peška 1999*). Funeral groups (PS 1–5) were formed by small inhumation group burial sites up to 20 graves (PS1 entirely examined: 18 graves on the area of 100 m × 15 m) in the distance of 500 m from the settlement in all directions except the east. Very poor grave goods did not allow for chronological identification, yet indications were ascertained as regards its level more advanced than the settlement (a unique wire ornament, pottery at the level of the early and middle Únětice Culture). Owing to low preservation of anthropological material, it was impossible to form a clear picture of gender or age composition. Presence of both adult and child burials made it possible to consider family funeral sites (*Figs. 5*, *7–11*).

Another image of a settlement structure was provided by excavations in Hulín 3 – U Potůčku with a small settlement (35 pits whereof five dated back to the EPCC) and a large burial site (101 graves) in its vicinity (88 m). The burial site, poor on grave goods, with graves in, more or less, regular rows, belonged to the type of large Epi-corded necropolises which are known from Moravia (Holešov) and south-western Slovakia (Jelšovce, Ludanice-Mýtna Nová Ves, Výčapy-Opatovce). Modest equipment (pottery

ornamented with bundles of cord impressions, industry in the shape of a willow leaf, bone beads, a silicide dagger, wristguards) belonged to the earlier stage of the Nitra Culture. The entire site is only 1.3 km distant to the northeast from Hulín 1, in between there was a small settlement (Hulín 2) replaced by other smaller settlements (Hulín 4 – Vrbičné and Hulín-Pravčice 1 U obrázku) with distances of 615 m, or 1.25–1.75 km (*Figs. 16–17*).

Despite the awareness that not all examined components were of the same age, two forms of the ECCC settlement structure are assumed in this microregion. It is a model of a quasi central settlement with small satellite funeral groups (family burial sites?) and that of a typical large burial site comprising of up to hundreds of graves (gathering sites, Holešov type), accompanied in no great distances by small settlements (homesteads?) in the form of several sunken features without ground plans of above-ground structures. Yet, the research also ascertained larger settlements with a high number of sunken features (Osek nad Bečvou 1) and repeated absence of ground plans of residential structures, though with sufficient space for allocation of log houses in between. However, the existence of such a double form of a settlement structure, also with respect to the relatively unified EPCC society, has not been clarified satisfactorily, yet.

Literatura

Bátora, J. 2000: Das Gräberfeld von Jelšovce/Slowakei. Ein Beitrag zur Frühbronzezeit im nordwestlichen Karpatenbecken. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa Band 16.

Berkovec, T. – Peška, J. 2005: Starobronzová sídliště a pohřebiště v Hulíně – U Isidorka. In: M. Bém – J. Peška (eds.): Ročenka 2004. Olomouc, 44–68.

Daňhel, M. 2010: Věteřovský hrob s vnitřní konstrukcí z Hulína – „U Isidorka". In: M. Bém – J. Peška (eds.), Ročenka 2009. Olomouc, 118–138.

Grepl, E. – Janák, V. – Peška, J. – Šebela, L. 1990: K otázce sídlišť epišňůrového kulturního komplexu na východní Moravě. Archaeologia Juvenis 1, 11–27.

Kadrow, S. 1991: Iwanowice stanowisko Babia Góra, Cz. 1. Rozwój przestrzenny osady z wcesnego okresu epoki brązu. Kraków.

Kadrow S. 1995: Gospodarka i społeczeństwo. Wczesny okres epoki brązu w Małopolsce. Kraków.

Kadrow, S. 2001: U progu nowej epoki, Gospodarka i społeczeństwo wczesnego okresu epoki brązu w Europie Środkowej. Kraków.

Kadrow, S. – Machnik, J. 1997: Kultura mierzanowicka. Chronologia, taksonomia i rozwój przestrzenny. Prace komisji archeologicznej 29.

Kadrow, S. – Peška, J. 1999: Älteste frühbronzezetliche Siedlungen in Mähren und der Anfang des Epischnurkeramischen Karpaten Kulturkreises. In: J. Bátora – J. Peška (Hrsg.): Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit, in Böhmen und Mähren und in der Slowakei, Archaeologica Slovaca Monographiae T. 1, 33–40.

Kadrow, S. – Peška, J. – Vitula, P. 2000: Siedlung des epischnurkeramischen karpatenländischen Kulturkreises in Přáslavice in Mähren. In: S. Kadrow (ed.): A Turning of Ages, Jubilee Book Dedicated to Professor Jan Machnik on his 70th Anniversary. Kraków, 301–312.

Kolbinger, D. 2012: 50 let mých povrchových výzkumů na východním Kroměřížsku. Rejstřík záznamů o provedených výzkumech v letech 1960–2010. Zprávy ČAS Supplementum 83.

Ondráček, J. – Šebela. L. 1985: Pohřebiště nitranské skupiny v Holešově. Studie muzea Kroměřížska 85, 2–130.

Pavúk, J. 1981: Die ersten Siedlungsfunde der Gruppe Chlopice-Veselé aus der Slowakei. Slovenská archeológia 29, 163–176.

Peška, J. 2012: Frühbronzezeitliche Gräberfelder von Hulín in Ostmähren (Tschechische Republik). In: D. Bérenger (Hrsg.): Gräberlandschaften der Bronzezeit – Paysages funéraires de l'Âge du Bronze – Bronze Age funerary landscapes. Internationales Kolloquium im LWL-Museum für Archäologie in Herne vom 15 bis 18 Oktober 2008. Bodenaltertümer Westfalens 51, 449–460.

Peška, J. 2013: Kultureinflüsse und Kontakte Ostmährens am Anfang der Bronzezeit. In: M. Bartelheim – J. Peška – J. Turek, J. (eds.): From Copper to Bronze. Cultural and Social Transformations at the Turn of the 3rd/2nd Millennina B.C. in Central Europe. Festschrift für V. Moucha zu achzigsten Geburtstag. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 74, 81–100.

Peška, J. et al. 2005: Dosavadní výsledky mezioborové spolupráce na nálezech ze starší doby bronzové v Hulíně – U Isidorka. In: M. Bém – J. Peška (eds.): Ročenka 2004. Olomouc, 69–93.

Peška, J. – Tajer, A. 2014: Osek nad Bečvou 1 – epišňůrová osada ze starší doby bronzové v Moravské bráně. In: M. Bém – J. Peška (eds.): Ročenka 2013. Olomouc, 134–159.

Peška, J. – Tajer, A. 2015: Problematika epišňůrových sídlišť na Moravě – stav poznání. In: J. Bátora – P. Tóth (eds.): „Keď bronz vystriedal med" XXIII. sympozium staršia doba bronzová v Čechách, na Morave a na Slovensku, 8.–11. 10. 2013 Levice, Archaeologica Slovaca Monographiae.

Peška, J. – Tajer, A. v tisku: Starobronzový pohřeb z Oseku nad Bečvou 2 na východní Moravě. In: M. Bém – J. Peška (eds.): Ročenka 2014. Olomouc.

Schimerová, E. 2014: Sídliště a pohřebiště nitranské kultury v Hulíně 3. Rukopis diplomové práce, FF UK, Bratislava.

Šmíd, M. 2013: Sídliště ze starší doby bronzové v průmyslové zóně u Holešova. Pravěk NŘ 2010/20, 15–38.

doc. PhDr. Jaroslav Peška, Ph.D.
Archeologické centrum Olomouc
Sekce archeologie Katedry historie FF UP Olomouc
E-mail: jaroslav.peska@upol.cz

Neolitické a časně eneolitické hroby z Prahy-Jihozápadního Města

Late Neolithic and Early Eneolithic Graves from Prague-Jihozápadní Město

Katarína Petriščáková – Miroslav Dobeš – Miroslav Popelka

Abstrakt
V průběhu záchranného archeologického výzkumu Muzea hlavního města Prahy v letech 1978–1987 bylo na polykulturní lokalitě Jihozápadní Město odkryto pět hrobů z pozdního neolitu a časného eneolitu. Tři kostrové hroby s keramikou, štípanou a broušenou industrií patřily do pozdní, páté fáze kultury s vypíchanou keramikou. Dva žárové hroby s nálezy keramiky a jeden z nich také štípanou industrií datujeme do staršího období jordanovské kultury.

Abstract
In the course of rescue archeological excavation of the City of Prague Museum in the years 1978–1987 were in multicultural site Jihozápadní Město five graves from the Late Neolithic and the Early Eneolithic uncovered. Three inhumation graves with ceramic, chipped industry and polished industry belonged to the late phase of Stroked Pottery Culture. Two cremation graves with ceramic and one of them also with chipped industry are dated to Early Jordanów Culture.

Klíčová slova: Praha – pozdní neolit – kultura s vypíchanou keramikou – časný eneolit – jordanovská kultura – hroby
Key words: Prague – Late Neolithic Period – Stroked Pottery Culture – Early Eneolithic Period – Jordanów Culture – graves

Úvod a lokalizace

V souvislosti s výstavbou sídlištního komplexu Jihozápadní Město (k. ú. Jinonice a Stodůlky) docházelo od konce 70. let minulého století k intenzivní záchraně a dokumentaci památek z různých období pravěku a rané doby dějinné. Majoritní část záchranných akcí provádělo Muzeum hlavního města Prahy pod vedením Marie Fridrichové, Josefa Havla a Jana Kováříka.

Plocha areálu nově budovaného sídliště byla rozdělena na několik polygonů, kde se v průběhu let 1978–1987 prováděly záchranné archeologické výzkumy. Z celé polykulturní lokality pochází více než tisíc sídlištních objektů a asi 200 hrobů. Dílčí informace z akcí byly částečně publikovány samotnými autory výzkumů, komplexnější zpracování lokality probíhá až v současnosti (*Petriščáková 2014,* 653, pozn. 4).

Hranice Jihozápadního Města lze přibližně vymezit od východu původním intravilánem Jinonic, z jihozápadu Řeporyj a ze západu Stodůlek (*obr. 1*). Na severu lokalitu ohraničuje linie Rozvadovské spojky a na jihu kaňon Prokopského a Dalejského potoka. Přírodní prostředí příznačné výskytem úrodných hnědozemí vzniklých na sprašovém podloží a blízkostí vodních toků Jinonického a Prokopského potoka vytvářelo předpoklady pro téměř nepřetržité pravěké osídlení (*Havel – Kovářík 1985,* 77; *Buchvaldek – Kovářík 1993,* 119, tab. 1).

Neolitické a časně eneolitické nálezy v Jinonicích a Stodůlkách

Ze zkoumaného území pochází poměrně početné doklady neolitických a časně eneolitických sídlištních a pohřebních aktivit, které jsou však až na výjimky

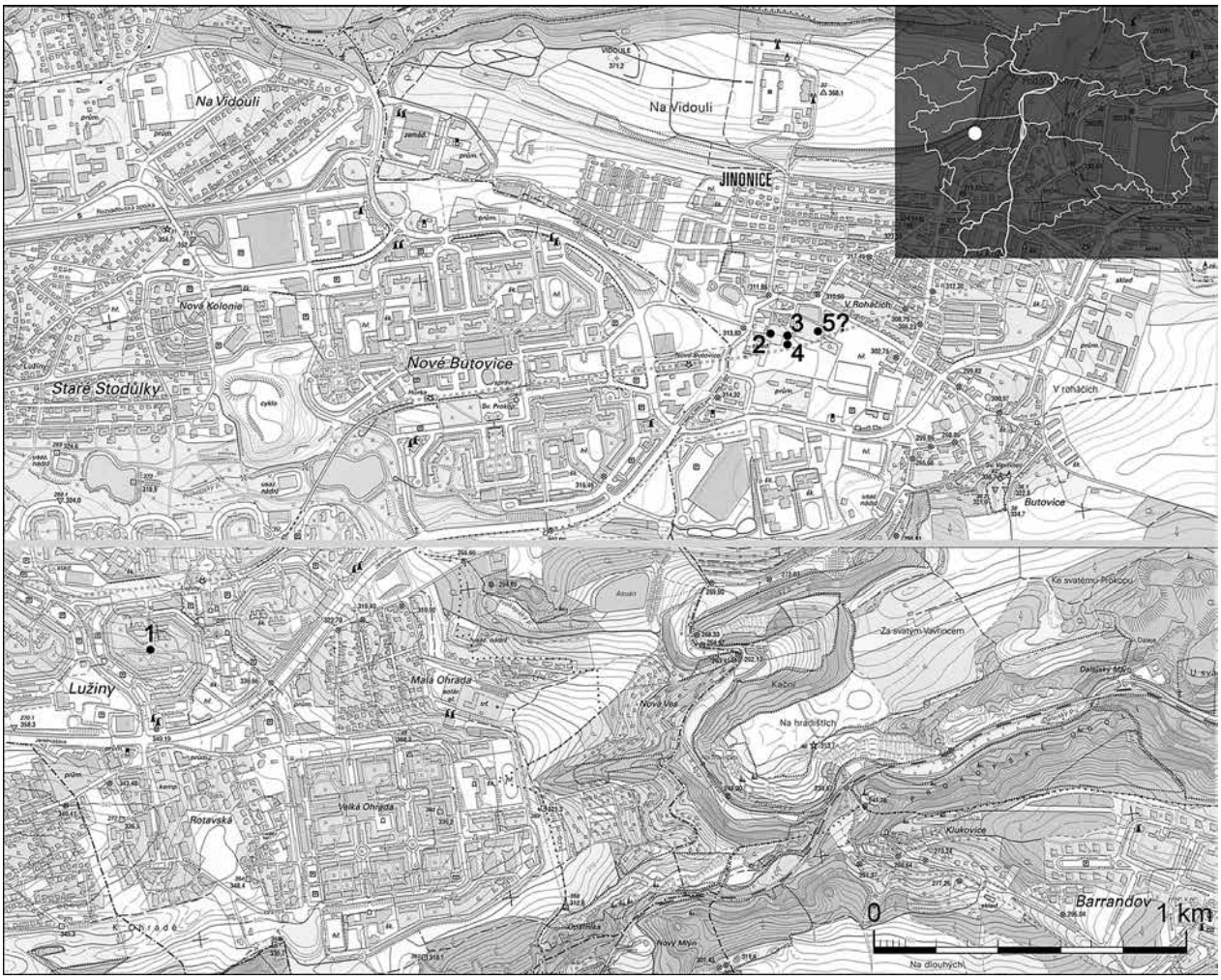

Obr. 1 Neolitické a raně eneolitické hroby zachycené při výstavbě pražského Jihozápadního Města. Mapový podklad sestaven ze ZM 1 : 10 000, listů 12–24–21 a 12–42–01. 1 hrob 15, Praha-Stodůlky, obytný soubor Lužiny; 2 hrob 52, Praha-Jinonice, Holmanovo zahradnictví; 3 hrob 70, Praha-Jinonice, Holmanovo zahradnictví; 4 hrob 75, Praha-Jinonice, Holmanovo zahradnictví; 5 pravděpodobná poloha hrobu X, Praha-Jinonice, Holmanovo zahradnictví. Grafická úprava M. Kafka a B. Hrůzová. – *Fig. 1* Neolithic and Early Eneolithic graves detected during construction of Praha-Jihozápadní Město. Map data compiled from basic map 1 : 10 000, sheets 12–24–21 and 12–42–01. 1 grave 15, Praha-Stodůlky residential complex Lužiny; 2 grave 52, Praha-Jinonice, Holman's horticulture; 3 grave 70, Praha-Jinonice, Holman's horticulture; 4 grave 75, Praha-Jinonice, Holman's horticulture; 5 probable location of the grave X, Praha-Jinonice, Holman's horticulture. Graphical revision M. Kafka and B. Hrůzová.

zveřejněny pouze předběžně, přičemž budoucí revize materiálu v tomto ohledu jistě může přinést mnohá překvapení.[1] Jejich poslední přehled, založený ovšem z valné části právě na rešerši literárních údajů bez jejich zevrubné kontroly, podal *J. Turek* (*2005a*, 215, 226, 234; *Turek 2005b*, 303).

Poměrně rozsáhlý areál s doklady vypíchané keramiky se táhnul od stávajícího obytného komplexu Nové Butovice směrem k původnímu intravilánu Stodůlek. Podrobně byly odsud zatím publikovány pouze drobné sídlištní soubory a jeden žárový hrob získaný J. Motylem (*Zápotocká – Motyl – Vencl 1997*; *Zápotocká 1998*, 217, Taf. 93: A: 1–4). Na zpracování tak čekají prameny zachráněné J. Kováříkem poblíž, při výstavbě plynovodu a vodovodu v ulici Armády (*Kovářík 1985a,* 144), střepy vypíchané keramiky z kulturní vrstvy od stodůleckého hřbitova (*Turek 2005a*, 234), stejně jako soubor početné štípané industrie referovaný J. Turkem (*Turek 2005a*, 226). Nepublikovaný zůstává i materiál z rozsáhlého objektu prokopaného při výstavbě obytného souboru Nové

[1] Stranou můžeme v této souvislosti ponechat neolitický areál v Řeporyjích, který se nachází již na opačné straně Dalejského potoka než Jihozápadní Město (viz *Sedláček 1972*, 140–141; *Daněček 2003*, 206–207; *Fridrichová 1980,* 248–250 a další).

Butovice, z plochy P16, patřící nejmladší, nezdobené fázi vypíchané keramiky[2], který je v literatuře veden jako lengyelský (*Fridrichová 1987,* 170; *Turek 2005b,* 236). Neolitu jsou konečně s výhradou připisovány i tzv. obětní žlábky a další situace prozkoumané při výstavbě bytových domů u panské zahrady v ul. Mládí ve Stodůlkách (*Kvietok et al. 2009*, 7–9), stejně jako broušená industrie od jinonického zámečku (*Kuchařík – Vávra 2006,* 3–4).

Další areál, tentokrát s doklady obou neolitických kultur, registroval J. Kovářík u osady Nová Ves na jinonickém katastru při výstavbě retenční nádrže na pravém břehu Prokopského potoka (*Kovářík 1985b*, 144).

Stejnému areálu by mohly patřit i zlomky lineární keramiky z výzkumu realizovaného před výstavbou sídliště Malá Ohrada, nalézané ojediněle ve výplni knovízských objektů.[3] Tamtéž byl mezi masou mladších objektů identifikován dosud jediný raně eneolitický sídlištní objekt ze zájmového území. [4]

Nastíněný obraz neolitického a raně eneolitického osídlení doplňují níže diskutované hrobové nálezy, které jsou na tomto místě poprvé souhrnně prezentovány.

Neolitické a časně eneolitické hroby z Jihozápadního Města

Podle stávající revize nálezů z rozsáhlých výzkumů realizovaných při výstavbě Jihozápadního Města lze inkriminovanému období přisoudit celkem 5 položek. První hrob byl objeven na katastru Stodůlek, v místě stávajícího obytného souboru Lužiny (*obr. 1*: 1), zbylé čtyři se shlukovaly na katastru Jinonic, v areálu bývalého Holmanova zahradnictví (*obr. 1*: 2–5).[5]

Hrob 15 (žárový), kú. Stodůlky, obytný soubor Lužiny[6] (*obr. 1*: 1)

Okolnosti: objekt prozkoumal J. Kovářík v červenci 1979 v „sektoru III".

Popis: okrouhlá jáma s mísovitým dnem, mírně zahloubená do podloží, o ⌀ v rovině skrývky 75 a hl. 5 cm.[7] Uprostřed na dně jámy spočívaly tři nádoby (1–3) a pozůstatky žárového pohřbu (není jasné, zda všechny nádoby obsahovaly též spálené kosti). V poháru (2) byl nalezen přepálený štípaný artefakt (4) ve třech fragmentech (*obr. 2).*

Nálezy:

1. Kónická mísa, mírně esovitě profilovaná. Pod okrajem opatřena čtyřmi nepravidelně rozmístěnými oboustranně promáčknutými pupky („slepými" oušky). Povrch nádoby mírně zdrsněný, místy otlučený, hnědý. Rozměry: v. 102; ⌀ O 200; ⌀ D 98. Slepená, částečně doplněná (*obr. 2*: 1).

2. Pohár s oble dvojkónickým spodkem a ulomeným H – z něj dochovány pouze 2 zlomky vyhnutého O (bez spoje na tělo nádoby), D mírně vkleslé. Na max. výduti pravidelně rozmístěny tři pupky. Povrch mírně zdrsněný, místy otlučený, šedý s černými skvrnami. Rozměry: dochovaná v. 65; ⌀ D 55. Slepený, částečně doplněný, 2 zlomky volně (*obr. 2*: 2).

3. Část džbánku s oblým tělem a ulomeným H, D vkleslé. Ucho ploše válečkovité, vybíhající z max. výdutě, směrem k okraji nádoby ulomené, zdobené dvojicí trojčetných vodorovných linek. Výzdoba na těle sestává ze čtyř- až pětičetných rytých svazků, uspořádaných do krokvic, které jsou svrchu, na rozhraní těla a hrdla, omezeny řádkem šikmých vpichů. Povrch hlazený až leštěný, šedý. Rozměry: dochovaná v. 78; ⌀ D 42. Slepený, částečně doplněný (*obr. 2*: 3 a *8*: 4).

4. Silně přepálený štípaný artefakt (čepelka) ve třech fragmentech. Není patrná žádná sekundární úprava, rozměry 28 × 9 × 1 mm, hmotnost 0,9 g. Surovinu pro přepálení nelze určit (*obr. 2*: 4).

Uložení: MHMP, přír. č. A14/2003.

Hrob 52 (kostrový), kú. Jinonice, Holmanovo zahradnictví[8] (*obr. 1*: 2)

Okolnosti: objeven v letech 1984–1986 při výstavbě trasy B metra.

Popis: nepravidelně obdélníková hrobová jáma se zaoblenými rohy, d. 180 cm, š. 90–95 cm, hl. 15 cm. Na dně ležely na sobě dva pohřby ve skrčené poloze na pravém boku, orientované směrem J (lebky) – S (dolní končetiny). V zátylku spodního jedince (β) stála miska (1) a štípaný artefakt (3). Před hrudní-

---

2 Uvedené datování je založeno na ohledání keramiky z objektu, které provedli v roce 2010 M. Dobeš a M. Kostka.

3 Výzkum je ve stádiu zpracování v Oddělení archeologických sbírek Muzea hlavního města Prahy.

4 V *Pravěké Praze* je lokalita uvedená pod názvem Stodůlky (Praha 5) – Malá Ohrada. Z této polohy pochází žárový hrob č. 15, který je součástí příspěvku, a údajný jordanovský objekt č. 26 (*Turek 2005b,* 303). Objekt č. 26 z Malé Ohrady náleží kultuře knovízské, proto v tomto případě jde patrně o omyl a záměnu s obj. č. 11, který je zatím jako jediný z dalších pěti set objektů v lokalitě předběžně datován do jordanovské kultury.

5 Níže uvedené popisy vycházejí pouze z dochované terénní kresebné dokumentace. Fotografická dokumentace se kromě hrobu č. 75 (*obr. 8:* 1) nedochovala.

6 Z výzkumu se nedochoval celkový plán, lokalizace v rámci obytného souboru Lužiny je proto jenom přibližná.

7 Zkratky: d. – délka; D – dno; H – hrdlo; hl. – hloubka; inv. č. – inventární číslo; MHMP – Muzeum hlavního města Prahy; O – okraj; přír. č. – přírůstkové číslo; š. – šířka; v. – výška; ⌀ – průměr. Rozměry předmětů jsou udávány v milimetrech.

8 Lokalita je spíše známa prozkoumaným únětickým (*Smejtek 2005,* 436, lokalita Jinonice 4) a laténským pohřebištěm (*Bureš – Waldhauser 2005,* 763 – opačně orientován plán pohřebiště, 764, lokalita Jinonice 1).

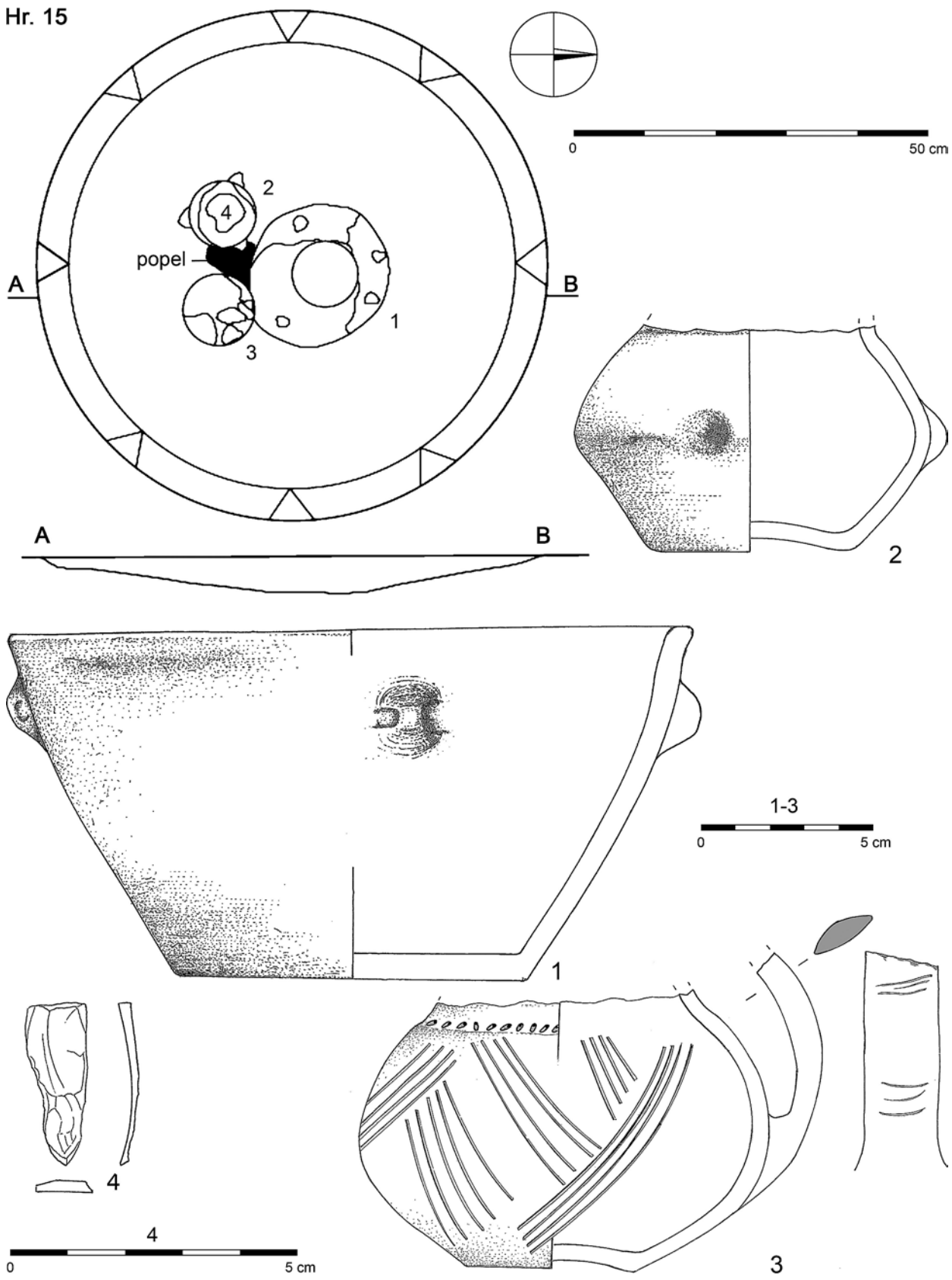

Obr. 2 Praha 5 – Stodůlky. Hrob 15. 1–3 keramika; 4 štípaná industrie. Kresby nálezů M. Fábiková. Grafická úprava M. Kafka a B. Hrůzová. – *Fig. 2* Praha 5 – Stodůlky. Grave 15. 1–3 ceramic; 4 chipped industry. Drawings M. Fábiková. Graphical revision M. Kafka and B. Hrůzová.

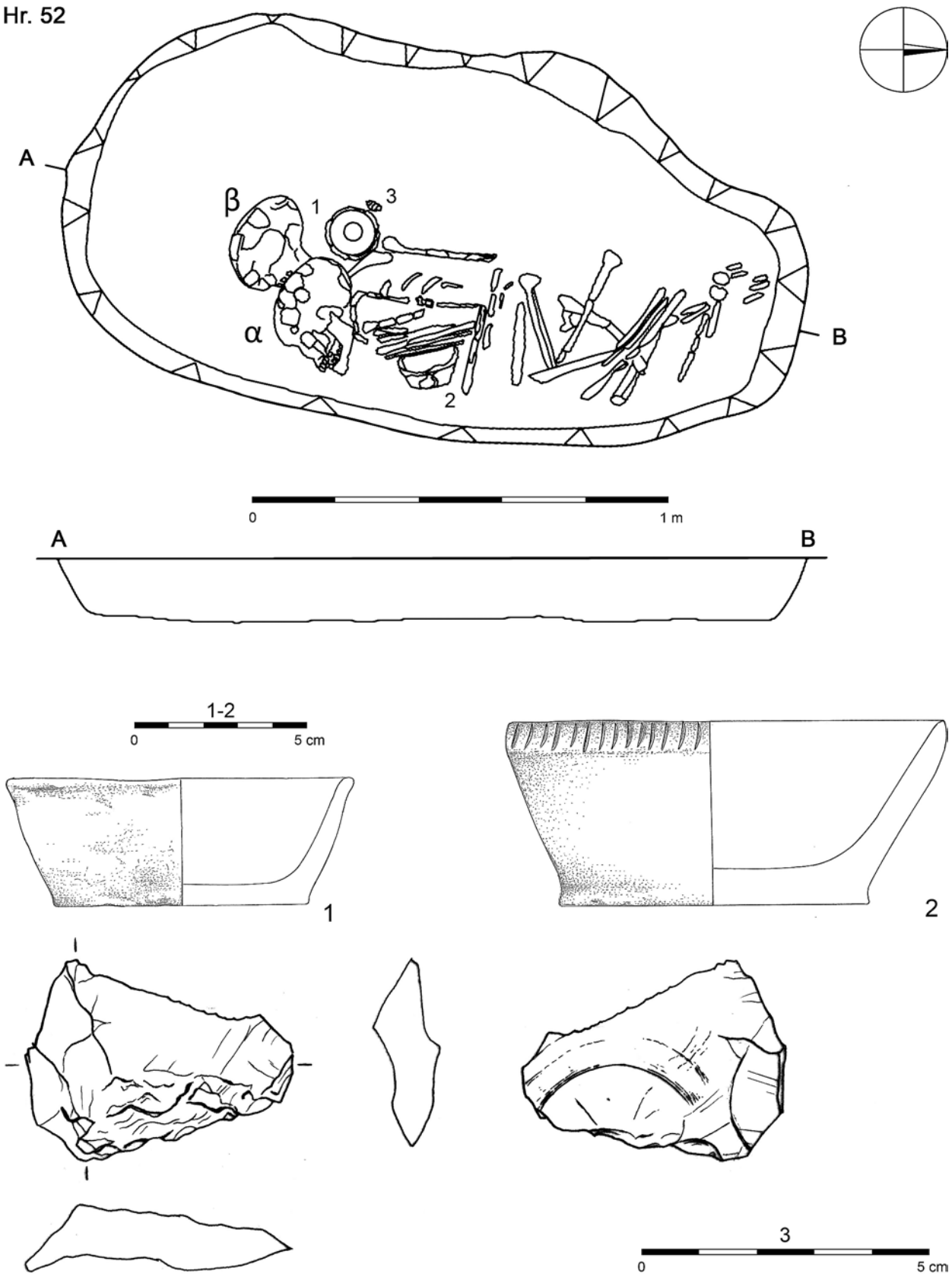

Obr. 3 Praha 5 – Jinonice. Hrob 52. 1–2 keramika; 3 štípaná industrie. Kresby nálezů M. Fábiková. Grafická úprava M. Kafka a B. Hrůzová. – *Fig. 3* Praha 5 – Jinonice. Grave 52. 1–2 ceramic; 3 chipped industry. Drawings M. Fábiková. Graphical revision M. Kafka and B. Hrůzová.

kem druhého pohřbeného (α) byla uložena mísa (2). Antropologickým rozborem bylo zjištěno, že spodní kostra (β) patřila dítěti ve věku infans II (10–11 let), vrchní kostra (α) pravděpodobně dospělému muži ve věku adultus, tj. 20–30 let (*Velemínský – Dobisíková 1998,* 237, 257)[9]; (*obr. 3*).

Nálezy:

1. Kónická mísa s mírně zesíleným O a rovným lehce odsazeným D. Nezdobená. Povrch mírně zdrsněný, hnědý. Rozměry: v. 40, ⌀ O 120, ⌀ D 90. Částečně slepená, nedoplněná, jeden zlomek volně. Inv. č. A 254 941 (*obr. 3*: 1).

2. Kónická mísa s lehce zahroceným O a mírně odsazeným rovným D. Těsně pod O zdobená řádkem rovných záseků. Povrch mírně zdrsněný, slídnatý, hnědý. Rozměry: v. 54, ⌀ O 130, ⌀ D 90. Částečně slepená, nedoplněná. Inv. č. A 254 942 (*obr. 3*: 2).

3. Široký radiolaritový úštěp, na podélné bazální hraně s makroskopickou pracovní retuší, rozměry 34 × 46 × 8 mm, hmotnost 12,8 g. Inv. č. A 254 943 (*obr. 3*: 3).

Uložení: MHMP, inv. č. uvedena u jednotlivých předmětů.

Hrob 70 (kostrový), kú. Jinonice, Holmanovo zahradnictví (*obr. 1*: 3)

Okolnosti: objeven v letech 1984–1986 při výstavbě trasy B metra.

Popis: obdélníková hrobová jáma se zaoblenými rohy, d. 165 cm, š. 90 cm, hl. (A–B) 35 cm. Z dokumentace není zřejmé, zda je její schodovité rozšíření ve směru V–Z výsledkem umělého snížení terénu při vyhledávání vlastního půdorysu během výzkumu či reálnou součástí hrobové jámy (viz řez C–D). Na jejím dně ležel jedinec (β) ve skrčené poloze na pravém boku orientován směrem JV (hlava) – SZ (nohy). Před trupem pohřbu byl nalezen pohár (1) a čepelka (2), za ním další tři štípané artefakty (3–5), mezi kostmi dolních končetin fragment kostěné jehlice (6) a za temenem lebky mísa (7). Pod ní byl údajně objeven téměř kompletní postkraniální skelet (jedinec α). Antropologickým rozborem bylo zjištěno, že kompletní, pietně uložený pohřeb (β) patří dospělé ženě věku adultus (20–30 let) a kostra pod mísou (α) též dospělé ženě ve věku adultus, tj. 30–40 let (*Velemínský – Dobisíková 1998,* 237, 261)[10]; (*obr. 4*).

Nálezy:

1. Pohár s mírně vyhnutým rozevřeným H a výraznou, ostře zalomenou výdutí a rovným D. Povrch mírně zdrsněný, hnědý, místy s černými skvrnami. Rozměry: v. 105, ⌀ O 100, ⌀ D 67. Částečně slepený a doplněný. Inv. č. A 254 986 (*obr. 5*: 1).

2. Pazourková (silicit glacigenních sedimentů) čepelka povrchově s bílou, téměř celoplošnou patinou, s odlomenou bazální částí, bilaterálně užitkovou retuší lehce poškozené hrany, pravolaterálně mikrovrub (?). Rozměry 36 × 20 × 3 mm, hmotnost 3,5 g. Inv. č. A 254 991 (*obr. 5*: 2).

3. Pazourková (silicit glacigenních sedimentů) čepelka s částí povrchu opatřenou bílou patinou, se šikmo retušovaným terminálním koncem, bilaterálně užitkovou retuší lehce poškozené hrany. Rozměry 27 × 12 × 2 mm, hmotnost 1 g (*obr. 5*: 3).

4. Drobný pazourkový (silicit glacigenních sedimentů) úštěp bez sekundární úpravy, ventrálně a dorzálně s opačnou orientací. Rozměry 13 × 12 × 2 mm, hmotnost 0,5 g (*obr. 5*: 4).

5. Pazourkový (silicit glacigenních sedimentů) zlomek, část hrany nese stopy po negativech odštěpení (snad reparační tableta). Rozměry 11 × 19 × 4 mm, hmotnost 0,9 g (*obr. 5*: 5).

6. Kostěná jehlice s odlomeným hrotem, osteologicky neurčena. Rozměry: d. 31, š. 11. Bez inv. č. (*obr. 5*: 6).

7. Kónická mísa s důlkovaným O a pravidelným D. Povrch hlazený až leštěný, slídnatý, šedohnědý. Rozměry: v. 75, ⌀ O 185, ⌀ D 80. Slepená, doplněná. Inv. č. A 254 987 (*obr. 5*: 7).

Uložení: MHMP, inv. č. uvedena u jednotlivých předmětů.

Hrob 75 (kostrový), kú. Jinonice, Holmanovo zahradnictví (*obr. 1*: 4)

Okolnosti: prozkoumán v září 1984 při výstavbě trasy B metra.

Popis: obdélníková hrobová jáma s různě zaoblenými rohy o rozměrech: d. 140 cm, š. 83 cm, hl. 15–20 cm. Na jejím dně spočíval jedinec ve skrčené poloze na pravém boku, orientován směrem JV (hlava) – SZ (nohy). Před dolními končetinami pohřbu byl nalezen ve střepech pohár (1), před obličejem sekerka ze zelené břidlice (2), za temenem lebky sekeromlat (3) a v břišní partii dva silexy (4–5). Antropologickým rozborem bylo zjištěno, že šlo pravděpodobně o dospělou ženu ve věku adultus, tj. 20–30 let (*Velemínský – Dobisíková 1998,* 237, 262–263)[11]; (*obr. 6* a *8*: 1–2).

[9] Autoři antropologického vyhodnocení zahrnuli diskutované objekty z Prahy-Jinonic pod nesprávnou lokalitu. V žádném případě nejde o hroby z Nových Butovic, nýbrž o pohřebiště Praha-Jinonice/Holmanovo zahradnictví. Také jejich datování vychází z mylných vstupních dat: hroby č. 52, 70 a 75 nejsou únětické (viz *Velemínský – Dobisíková 1998,* 231), ale pozdně neolitické, jak dovozeno v tomto článku.

[10] Platí poznámka 9.

[11] Platí poznámka 9.

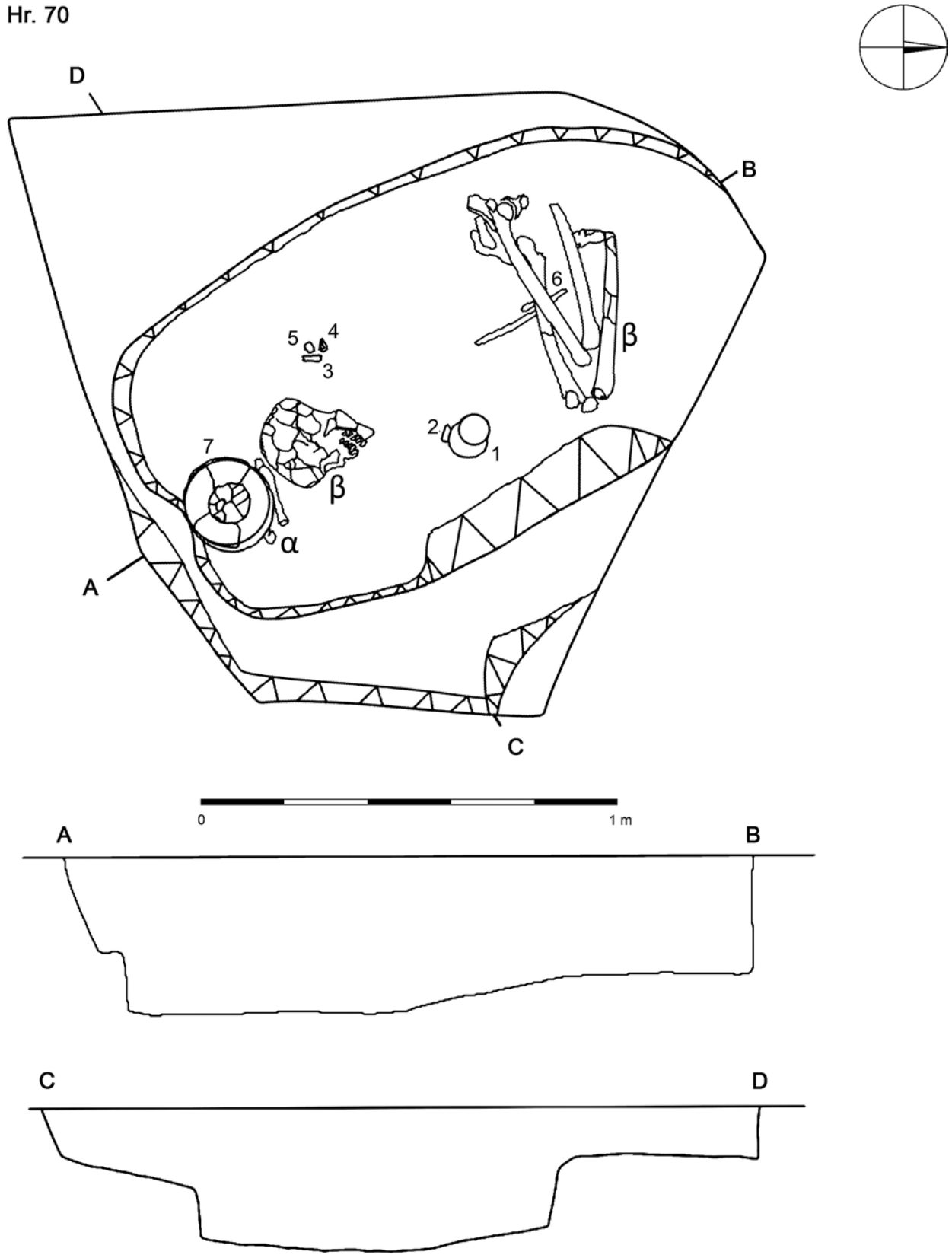

Obr. 4 Praha 5 – Jinonice. Hrob 70. Číslování nálezů je totožné s jejich vyobrazením na obr. 5. Grafická úprava M. Kafka a B. Hrůzová. – *Fig. 4* Praha 5 – Jinonice. Grave 70. Numbering of findings is identical to the illustration in Fig. 5. Graphical revision M. Kafka and B. Hrůzová.

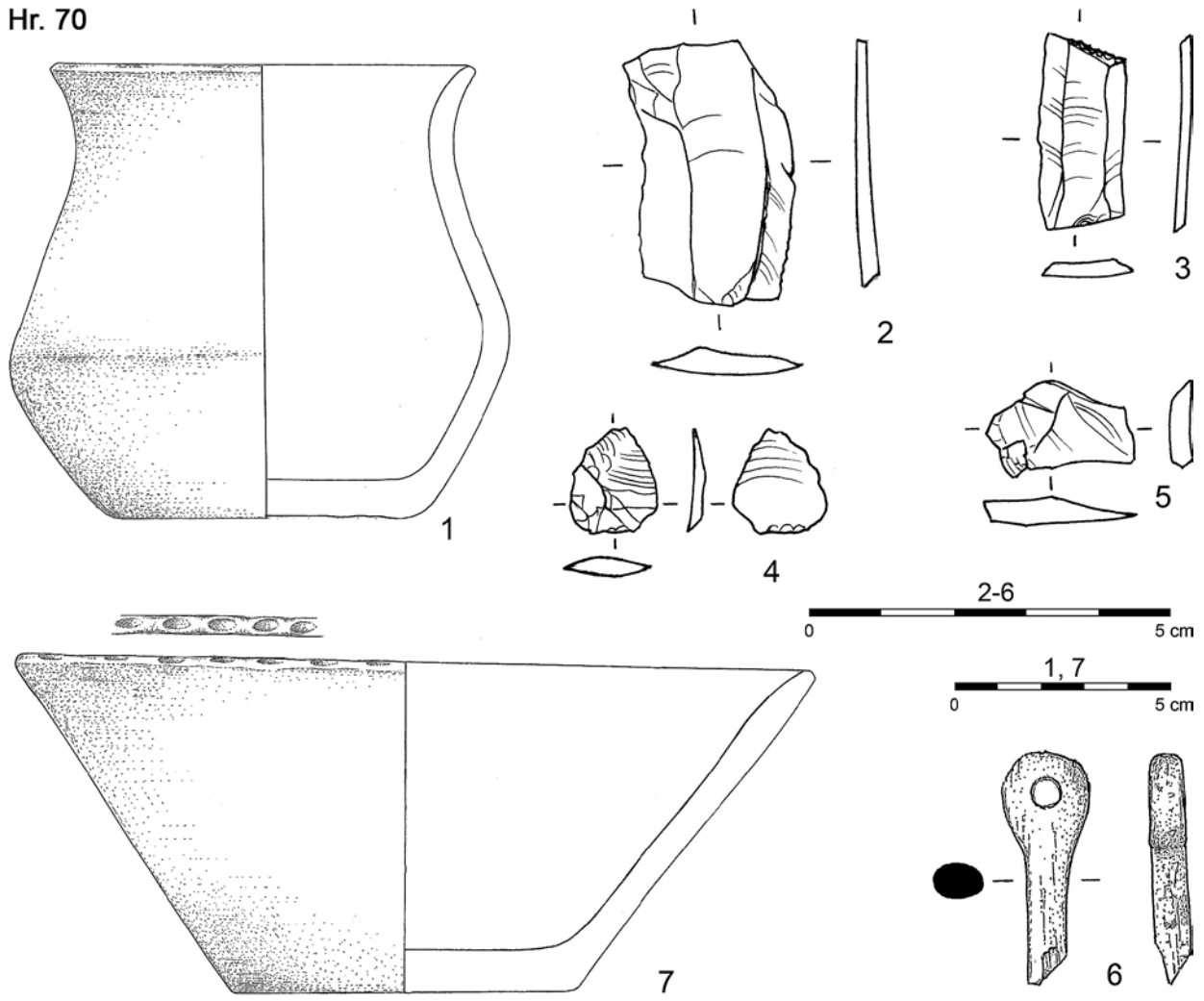

Obr. 5 Praha 5 – Jinonice. Hrob 70. 1, 7 keramika; 2–5 štípaná industrie; 6 kost. Kresby nálezů M. Fábiková. Grafická úprava M. Kafka a B. Hrůzová. – *Fig. 5* Praha 5 – Jinonice. Grave 70. 1, 7 ceramic; 2–5 chipped industry; 6 bone. Drawings M. Fábiková. Graphical revision M. Kafka and B. Hrůzová.

Nálezy:
1. Spodek poháru s ostře zalomenou výdutí, hrdlo nedochováno. Na max. výduti zachován jeden z původně patrně více členěných výčnělků. Povrch hlazený, slídnatý, hnědý. Rozměry: dochovaná v. 65, ⌀ D 77. Částečně slepený, nedoplněný. Inv. č. 255 149 (*obr. 6*: 1).
2. Sekerka ze zelené břidlice (metabazit typu Jizerské hory?) s asymetrickým ostřím. Rozměry: 126 × 44 × 15, hmotnost 139,2 g (*obr. 6*: 2).
3. Kamenný kopytovitý sekeromlat, nedochoval se.
4.–5. Dva silexy, nedochovány.
Uložení: MHMP, inv. č. uvedena u jednotlivých předmětů.

Hrob X, kú. Jinonice, Holmanovo zahradnictví (*obr. 1*: 5)

Okolnosti: podle ústního sdělení J. Turka byl v prostoru Holmanova zahradnictví v Praze-Jinonicích prozkoumán další hrob, ale není jasné, jestli žárový nebo kostrový (*Turek 2005b*, 300, lokalita Jinonice)[12]. Jeho dokumentace se nedochovala.
Nálezy:
1. Bikónická mísa na duté plášťové nožce, O prostý. Pod okrajem opatřena užším válečkovitým uchem (původně jich bylo více?). Povrch hlazený, se zbytky leštění, slídnatý, hnědý, místy s černými skvrnami. Rozměry: v. 150, ⌀ max. 230, ⌀ nožky 125. Slepená, částečně doplněná. *Obr. 7*: 1.
2. Džbánek s oblým tělem a válcovitým hrdlem, O prostý, D rovné. Ploše válečkovité ucho vybíhá z okraje. Tělo zdobené dvěma vodorovnými trojčetnými svazky rytých linií. Povrch hlazený, tmavě hnědý. Rozměry: v. 80, ⌀ O 69, ⌀ D 45. Slepený, doplněný. *Obr. 7*: 2 a *8*: 3.
Uložení: MHMP, přír. č. A 20/2012.

[12] V předloženém textu je veden pod symbolem X.

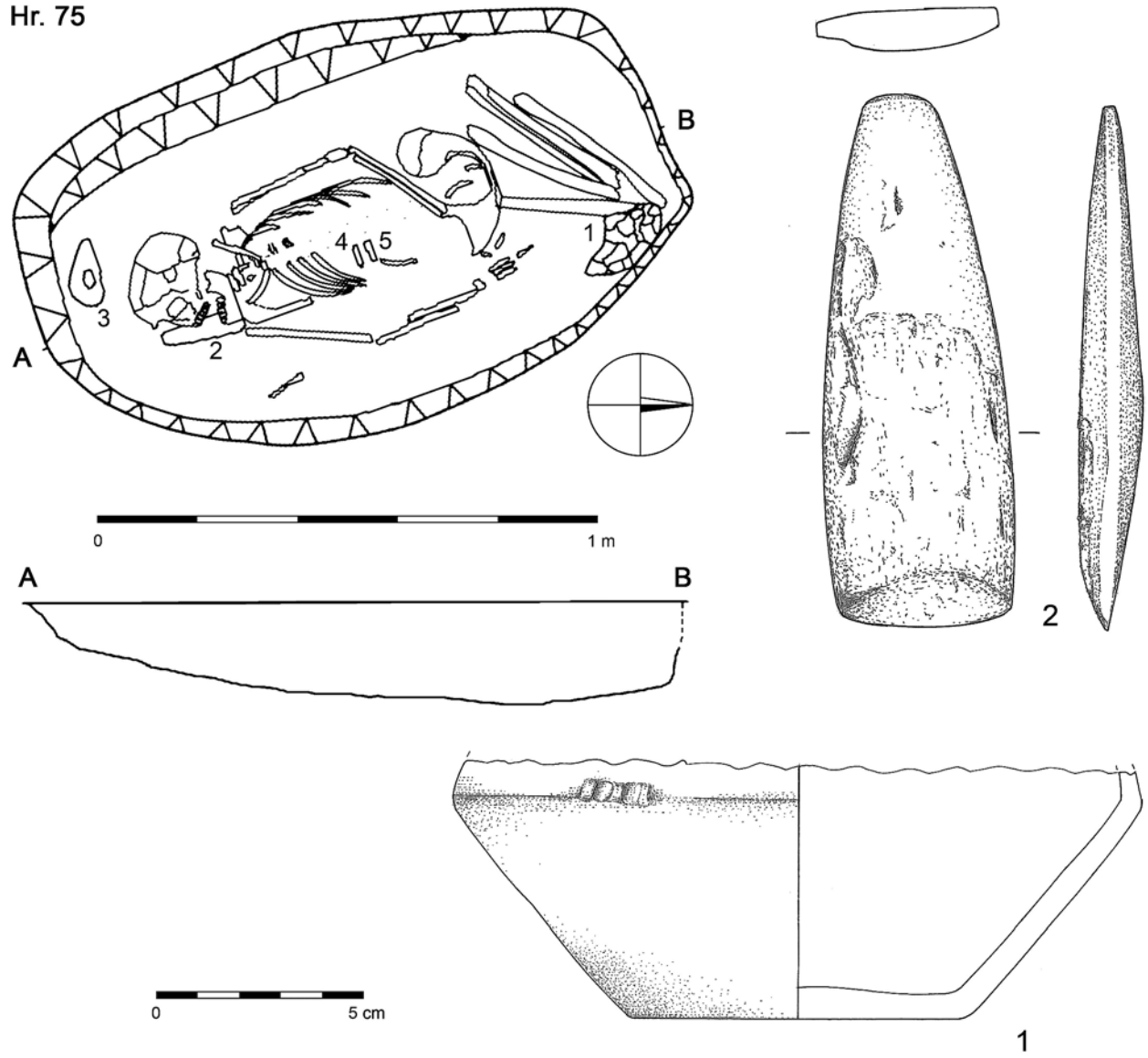

Obr. 6 Praha 5 – Jinonice. Hrob 75. 1 keramika; 2 broušená industrie. Kresby nálezů M. Fábiková. Grafická úprava M. Kafka a B. Hrůzová. – *Fig. 6* Praha 5 – Jinonice. Grave 75. 1 ceramic; 2 polished industry. Drawings M. Fábiková. Graphical revision M. Kafka and B. Hrůzová.

Rozmístění hrobů na nalezišti

Prezentované hroby byly postupně objeveny při rozsáhlých záchranných výzkumech, které provázely výstavbu pražského Jihozápadního Města v letech 1978–1987, jež zasáhla plochu 266 ha.

První z nich, žárový hrob kultury jordanovské, byl zjištěn na ploše přesahující 1 ha, která byla sledována v souvislosti s výstavbou obytného souboru Lužiny na katastru Stodůlek (*obr. 1*: 1). Absence celkového plánu z daného výzkumu však bohužel znemožňuje bližší určení jeho polohy v rámci skryté plochy.

Zbylé čtyři hroby, jeden jordanovský a tři z období pozdní vypíchané keramiky, vytvářely volné seskupení na jinonickém katastru, v místech bývalého Holmanova zahradnictví, vzdáleném od místa nálezu prvně uvedeného hrobu více než 2 km (*obr. 1*: 2–5). Hroby tam nevytvářely žádnou sevřenější strukturu, jejich rozmístění působilo nahodilým dojmem v poměrně značných vzájemných vzdálenostech (ca 10 až 30 m).

Množina zachráněných hrobů se pochopitelně nemusí krýt s pravěkou realitou, spíše půjde o náhodný vzorek, podstatně deformovaný archeologizací původních situací. Své jistě sehrála i extenzivní metoda výzkumu, při provádění tak rozsáhlého výzkumu zcela pochopitelná, která přirozeně nemusela zachytit všechny tehdy ještě dochované situace diskutovaného typu a stáří.

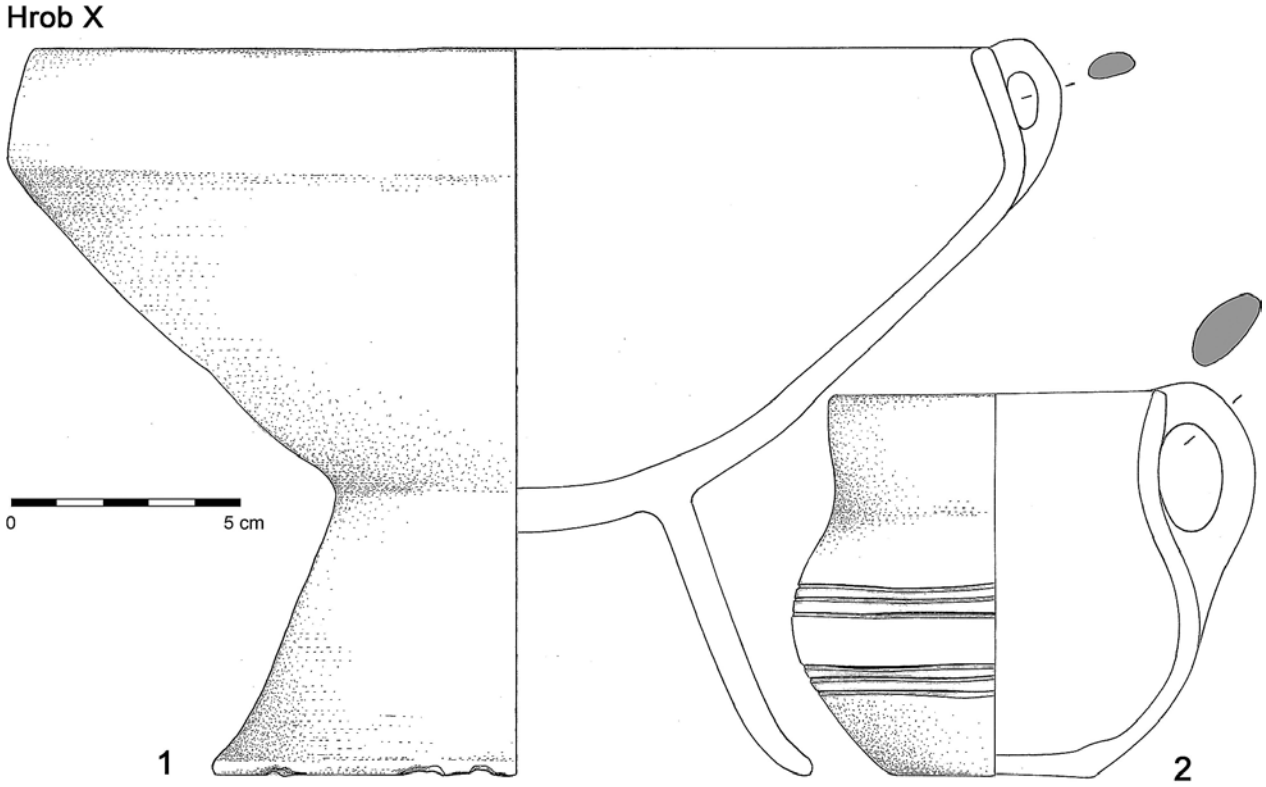

Obr. 7 Praha 5 – Jinonice. Hrob X. 1–2 keramika. Kresby nálezů M. Fábiková. Grafická úprava M. Kafka a B. Hrůzová. – *Fig. 7* Praha 5 – Jinonice. Grave X. 1–2 ceramic. Drawings M. Fábiková. Graphical revision M. Kafka and B. Hrůzová.

Analýza nálezů s ohledem na jejich chronologické postavení

Z hrobů pochází dohromady deset keramických nádob, fragment kostěná jehlice, dva kusy broušené industrie (dochována pouze sekerka z hrobu č. 75, sekeromlat z téhož hrobu je nezvěstný) a osm kusů štípané industrie (dva úštěpy z hrobu č. 75 jsou taktéž nezvěstné).

Keramika

Obecně se hrobové keramické nálezy vyznačovaly značnou různorodostí materiálu a rozmanitou frekvencí druhů a velikostí příměsí keramického těsta. Z těchto poznatků je možné předpokládat, že hlína a další přísady, z nichž jsou vyrobeny, patrně nepochází z jednoho surovinového zdroje. Podobná pozorování byla učiněna také u technologického provedení a zpracování nádob.

Keramiku z prezentovaných hrobů lze rozdělit v zásadě na dvě chronologické skupiny, byť míra jistoty v časovém ukotvení jednotlivých celků není zcela totožná.

Tři kostrové hroby z Jinonic, Holmanova zahradnictví (*obr. 1*: 2–4), konkrétně objekty č. 52, 70 a 75, s vysokou mírou pravděpodobnosti patří nejmladšímu, pátému stupni české vypíchané keramiky. Tvary daného stupně jsou příznačné téměř totální absencí typické plošné výzdoby, která se omezuje pouze na řádky vpichů, vrypů a záseků na okraji či lomech nádob. Část nádob daného stupně lze typově bezpečně identifikovat, jako jsou zejména příznačné poháry s hrdlem plynule přecházejícím do plecí, které pak odděleny od spodku výrazným lomem, někdy zdobeným; určité keramické třídy jsou však chronologicky zcela ambivalentní, jako prosté kónické misky (srv. *Pavlů ed. – Zápotocká 2007*, 44, obr. 19). Jistota datování je tak přirozeně závislá na typovém složení nádob v celcích, která není v případě hrobů z Jinonic vždy příznivá. V tomto ohledu lze s diskutovaným stupněm vcelku spolehlivě ztotožnit keramiku z hrobů 70 a 75, kde se vyskytují kónické misky v kombinaci s typickými poháry (viz *obr. 5*: 1 a *6*: 1), s výhradou pak hrob 55, ze kterého jsou k dispozici pouze dvě kónické misky (*obr. 3*: 1–2).[13]

[13] Přítomnost formálně indiferentní štípané industrie v hrobě jako kritéria pro datování lze pochopitelně odmítnout s poukazem na polykulturní charakter lokality, čili vysokou pravděpodobnost výskytu intruzí tohoto typu.

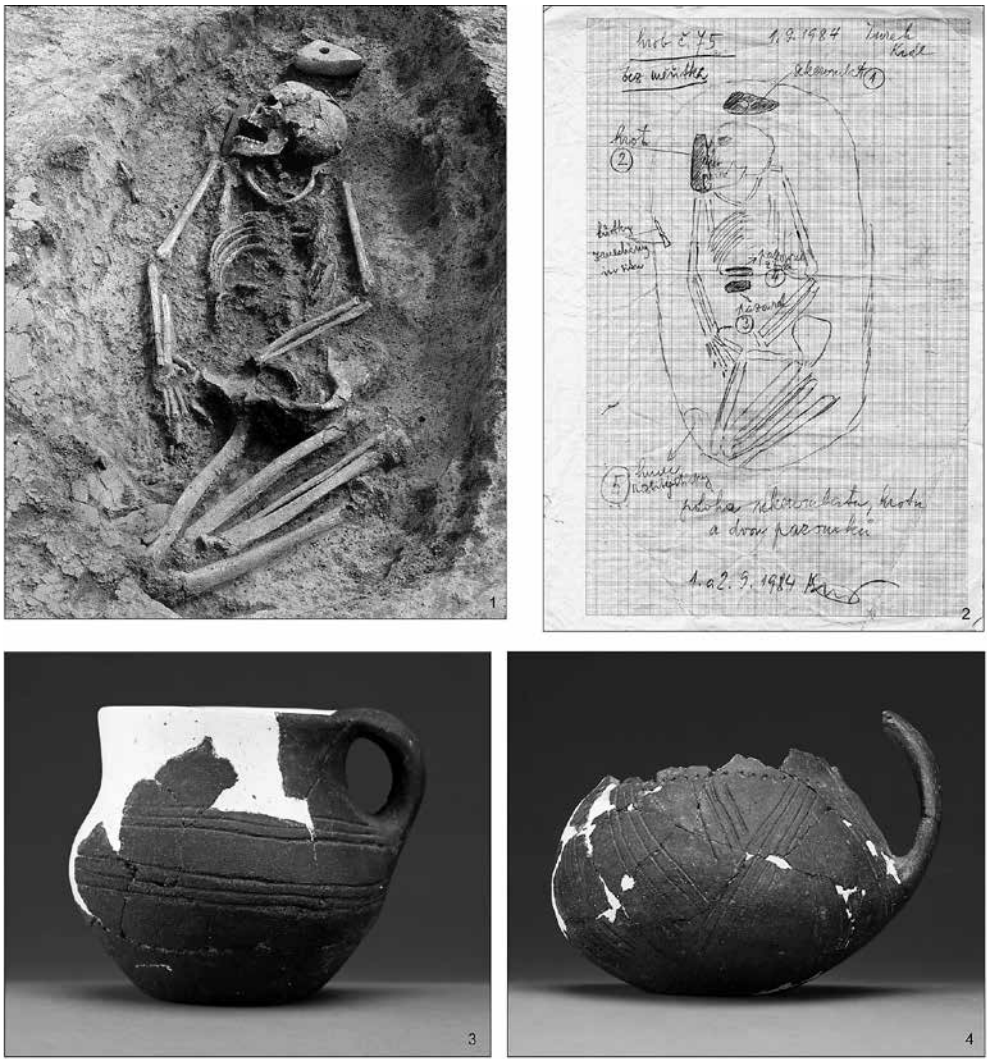

Obr. 8 Praha 5 – Jinonice a Stodůlky. 1 hrob 75, fotografická dokumentace; 2 hrob 75, původní terénní dokumentace; 3 džbánek z hrobu X; 4 džbánek z hrobu 15. Foto J. Turek a I. Kyncl. Grafická úprava M. Kafka. – *Fig. 8* Praha 5 – Jinonice and Stodůlky. 1 grave 75, photo; 2 grave 75, original archeological documentation; 3 jug from grave X; 4 jug from grave 15. Photo J. Turek and I. Kyncl. Graphical revision M. Kafka.

K oběma pohárům lze najít poměrně přesné analogie. Nezdobený tvar z hrobu 70 (*obr. 5*: 1) je velmi podobný kusům z Bylan a Kolína, které jsou rovněž prosté jakékoli výzdoby, včetně plastické (*Zápotocká 1998*, 223–224, Taf. 110: A1 a 112: 2, 5). Spodek poháru (?) z hrobu 75, opatřený členěným výčnělkem, se řadí k sérii tvarů opatřených na výduti podobně pojatými aplikacemi vrypů, záseků a pupků (srv. poháry z Bíliny, Chudenic, Lobkovic a Sán: *Zápotocká 1998*, 223–224, 226–227, Taf. 111: 1, 115: 5–6 a 117: 1). Jak uvedeno výše, v souborech pozdní vypíchané keramiky najdeme i jednoduché kónické misky, přičemž pravděpodobnost souvislosti jinonických kusů s danou fází kromě kontextu zvyšuje i výskyt sekaných či prstovaných okrajů na dvou exemplářích (*obr. 3*: 2 a *5*: 7; srv. mísu ze Sán, *Zápotocká 1998*, 226–227, Taf. 117: 2).

Problémy naopak vůbec nečiní chronologické ukotvení dvou zbývajících hrobů, z nichž jeden je prokazatelně žárový (č. 15, ze Stodůlek/Lužin, *obr. 2*) a druhý velmi pravděpodobně (hrob X, z Jinonic/Holmanova zahradnictví, *obr. 7*). V obou byly nalezeny typické džbány jordanovské kultury, zdobené v prvním případě příznačnými rytými krokvicemi (*obr. 2*: 3), ve druhém vodorovnými svazky rýh (*obr. 7*: 2). Tvarem, výzdobou a nasazením uch jednoznačně patří staršímu stupni dané formace (viz *Neustupný 1969*, 275, Tab. I). Zcela obvyklé jsou džbány zdobené krokvicemi (viz např. *Lüning 1976*, Taf. 57: 2, 59: 2, 7, 9–10), v českém kontextu je zatím unikátní druhý motiv, byť o dataci džbánu nemůže být pochyb. Zbylé tvary z obou hrobů rovněž zcela zapadají do spektra tvarů staršího horizontu jordanovské kultury, který je příznačný výskytem keramiky lengyelské

tradice. Za typický příklad je v tomto ohledu možné považovat spodek trojčlenného poháru z hrobu 15, pro který najdeme analogie jak v kontextech pozdnělengyelských (Bílina, Nebovidy, Lhotka nad Labem, Starý Kolín, *Zápotocká 1998*, 229–230, Taf. 124: 1; 126: 1; 127: 1 a 129: 1), tak starojordanovských (*Sankot – Zápotocký 2011*, 78, obr. 12: 11), resp. v souborech střešovického horizontu (*Lüning 1976*, Taf. 51: 3, 5, 7). Mísy na plášťových nožkách se objevují v Čechách již od IV. stupně kultury s keramikou vypíchanou (*Pavlů ed. – Zápotocká 2007*, 43) a v eneolitu vyznívají až v kultuře s nálevkovitými poháry (Dneboh-Mužský: *Pleslová-Štiková 1981*, 60, obr. 7), tvary se zataženým okrajem (jako v hrobě X, *obr. 7:* 1) jsou však typické právě pro kulturu jordanovskou (srv. opakované kombinace těchto mis s výše popsaným typem džbánů v žárových hrobech z Prahy-Bubenče, *Dobeš – Kostka – Popelka 2010,* 295–303, obr. 4–5). Mírně oble kónická mísa z hrobu 15 (*obr. 2*: 1) ke kulturně specifickým typům nepatří. S oboustranně promáčknutými pupky, kterými je opatřena a které pravděpodobně imitující ouška či provrtané pupky, se však setkáváme opět na tvarech pozdnělengyelských (Horní Cetno: *Zápotocká 1981*, obr. 1: 10 a 3: 23) a později jordanovských (*Dobeš – Kostka – Popelka 2010*, 301, obr. 4: 9).

Kamenná štípaná industrie

Ze souboru pěti hrobů, které jsou předmětem tohoto příspěvku, pochází rovněž šest kusů štípané industrie (původně jich bylo evidováno osm, dva jsou ovšem nezvěstné, viz níže).

Jordanovské kultuře lze podle kontextu připsat jediný předmět, a sice silně přepálený artefakt z hrobu č. 15, který je zachován ve třech drobných fragmentech, jež po složení tvoří bezpečně jeden kus (*obr. 2*: 4). Stupeň přepálení je u něj velmi značný, takže nebylo možno vůbec určit použitou surovinu. Jde o silex menších rozměrů bez viditelných stop sekundární úpravy. Vyloučit nelze ovšem stopy křemičitého lesku, který by pro přepálení nebylo možno rozpoznat.

Přepálení lze v našem případě ztotožnit s výsledky analýzy menší kolekce štípaných artefaktů ze žárového hrobu č. 5 jordanovské kultury v Praze-Bubenči (*Dobeš – Kostka – Popelka 2010*, 309). Tam bylo získáno celkem 10 štípaných artefaktů, z nichž devět bylo rovněž ve vysokém stupni přepálení, desátý byl sice rovněž poznamenaný ohněm, avšak v menší míře, a proto bylo možno určit surovinu – bavorský pruhovaný rohovec. V podstatě ojedinělý výskyt ŠI v případě našeho příspěvku odpovídá obecné charakteristice industrie jordanovské kultury, podané už před 45 lety *S. Venclem* (*1971*), který uváděl, že industrii této kultury lze jen těžko popsat vzhledem k nízkému počtu nálezů (*Vencl 1971*, 79).

Zbývající artefakty patří do období mladého neolitu, do nejmladší fáze kultury s vypíchanou keramikou. Z hrobu č. 52 pochází široký úštěp, připravený z olivově zeleně zbarveného radiolaritu (*obr. 3*: 3). Z hlediska dostupnosti této suroviny přichází pro naše území v úvahu dvě hlavní zdrojové oblasti. První z nich, ve Vídni-Maueru, poloha Antonshöhe, je méně pravděpodobná, neboť tam převládají odstíny tmavě červenohnědé (*Přichystal 2009*, 85). V našem případě se z hlediska původu suroviny zdá pravděpodobnějším zdrojem klasická těžební oblast v okolí Vršatce na Slovensku. Tam se v blízkosti Vršatského Podhradia severovýchodně od Vlárského průsmyku na moravsko-slovenském pomezí (*Cheben – Cheben 2010*, 47–52) vyskytuje také varianta, kterou obsahuje i skromný soubor z Jihozápadního Města. V souvislosti s vývojem vypíchané keramiky v Čechách v její nejmladší fázi (V) lze uvažovat, že přítomnost radiolaritu může být dokladem vlivu mladšího stupně kultury s moravskou malovanou keramikou (fáze IIa) v českém prostředí. Jinými slovy svědectvím kontaktu obou zmiňovaných oblastí, jehož mechanizmus dosud nebyl přesněji popsán.

Hrob č. 70 poskytl z výbavy celkem 4 štípané artefakty (*obr. 5*: 2–5). Jde vesměs o industrii menších rozměrů, pouze dva artefakty přesahují délku 35 milimetrů. Jeden z nich (inv. č. A 254 988) je jediným v této malé kolekci, který nese stopy sekundární úpravy v podobě šikmo retušovaného terminálního konce (*obr. 5*: 3). Dva artefakty mají pouze bilaterální makroskopicky viditelné funkční opotřebení hran. Jako surovina je ve všech čtyřech případech uveden silicit glacigenních sedimentů, avšak nikoli se stoprocentní jistotou, neboť u dvou artefaktů je určení suroviny poněkud limitováno výskytem mléčné patiny povrchu (v jednom případě jde v podstatě o kompletní překrytí povrchu). Svoji roli však v určité pochybnosti hraje i skutečnost, kterou naší literatuře přiblíží studie, jež je prozatím v tisku (*Dufek et al. v tisku*). Autor této části příspěvku spolu s J. Dufkem v roce 2015 prováděl analýzu nálezů z objektů na ploše VIII, zkoumané v průběhu záchranného archeologického výzkumu silničního obchvatu Kolína. Některé pochybnosti při určování zastoupených surovin vedly (s pomocí osobní konzultace s prof. A. Přichystalem a díky jeho profesionálnímu určení vybraných artefaktů z kolínských objektů) ke zjištění, že některé variety silicitu glacigenních sedimentů jsou snadno zaměnitelné s rohovcem typu Krumlovský les. Jeho přítomnost by ovšem, vzhledem k výše zmíněnému předpokládánemu vlivu regionu jižní Moravy a středního Podunají, určitě nebyla překvapením.

Jak již bylo uvedeno v úvodu kapitoly, dva zbývající artefakty, pocházející údajně z hrobu č. 75, se bohužel nedochovaly.

Kamenná broušená industrie

Z hrobu č. 75 pochází plochá kopytovitá sekerka trapézovitého tvaru s oblými boky a lehce asymetrickým ostřím (*obr. 6*: 2). Tyto artefakty jsou bezpečně známy již ze starší fáze kultury s lineární keramikou a provázejí rovněž celý vývoj kultury s vypíchanou keramikou (*Vencl 1960*, 28). Sekerka je vyrobena ze šedozelené suroviny, snad metabazitu typu Jizerské hory.

Kopytovitý sekeromlat z hrobu č. 75 je dnes bohužel ztracený. Chronologicky ho však lze zařadit kromě kresebné i podle poměrně kvalitní terénní fotodokumentace (*obr. 8*: 1–2). Vrtaná broušená industrie v českém pravěku obecně nastupuje až od III. fáze kultury s vypíchanou keramikou (*Vencl 1960*, 26–28; *Pavlů ed. – Zápotocká 2007,* 74), v tom i kopytovité sekeromlaty, které se vyskytují až do jejího konce, ne-li ještě dále. Přítomnost popisovaného artefaktu v hrobě datovaném keramikou (viz výše) do poslední fáze kultury s vypíchanou keramikou tak nemůže překvapit (srv. *Zápotocká 1998*, Taf. 73: 3).[14]

Ostatní předměty

K indiferentním nálezům můžeme zařadit blíže neurčenou kostěnou jehlici s ulomeným hrotem z hrobu č. 70 (*obr. 5*: 6), která samozřejmě připomíná artefakty z hrobů starší únětické kultury, formace v lokalitě mimochodem dominantně zastoupené (tj. může jít o mladší intruzi, ke kostěným jehlicím v únětické kultuře viz *Jiráň 2008*, 62). Kostěné předměty si však zachovávají téměř jednotný tvar a funkci v průběhu celého pravěku, proto je jejich bližší datace téměř nemožná.

Pohřební ritus

Prezentované hroby spadají do dvou horizontů, přičemž se od sebe kromě výše uvedeného liší i pohřebním ritem.

Hroby z poslední fáze kultury s keramikou vypíchanou (č. 52, 70, 75) z Holmanova zahradnictví z Jinonic (*obr. 3–6* a *8*: 1–2) spojuje několik prvků: jsou kostrové, s pohřby ve skrčené poloze na pravém boku, orientovanými v zásadě poledníkovým směrem, lebkou k jihu. V hrobech č. 52 a 70 byly v hrobových jamách uloženy dva pohřby, a to na sebe (v hrobě 70 se podle skoupých informací terénní dokumentace spodní kostra nacházela v neanatomické poloze, shrnutá pod mísu *obr. 4*: 7, resp. *5*: 7). Z dochované dokumentace není zřejmé, zda byli nebožtíci ukládáni ve skrčené poloze na bok, či na záda – ve prospěch druhé možnosti jednoznačně hovoří terénní snímek hrobu 75 (*obr. 8*: 2).

Hrobové jámy lze charakterizovat jako protáhle obdélné s proměnlivě zaoblenými rohy, zapuštěné poměrně mělce (15–35 cm) do podloží. K vnitřní nebo povrchové úpravě jam nebyly použity kameny a pravděpodobně ani dřevo. V jednom případě (hr. 70) byla z neznámých důvodů standardní šířka hrobu rozšířena o dalších 60 cm, přičemž není zřejmé, zda skutečně šlo o součást konstrukce hrobu, nebo případnou superpozici dvou nesoučasných situací, či jen o výsledek terénního postupu při vyhledávání hran hrobové jámy.

Podle antropologického posouzení bylo ve třech zkoumaných hrobech pohřbeno celkem pět jedinců, z toho třikrát pravděpodobně ženy zemřelé ve věku 20–40 let, jednou muž, rovněž adultního stáří, a jednou dítě pohřbené ve věku infans II, tj. 10–11 let. Není divu, že podle polohy pohřbů na pravém boku lebkou k jihu, vzhledu hrobových jam, prezence vícenásobných pohřbů a výskytu uvnitř skupiny pohřebním ritem podobných hrobů ze starší doby bronzové byly i tyto hroby považovány za únětické (*Velemínský – Dobisíková 1998*, 237, 257, 261–263). Na tomto místě je třeba ještě podotknout, že antropologické určení kostry z hrobu 75 koliduje s určením archeologickým: výskyt sekeromlatu jednoznačně poukazuje na hrob muže (*obr. 8*: 1–2; *Turek 2005a*, 215, příloha I za str. 384), přičemž kostra je hodnocena jako pravděpodobně ženská, čemuž odpovídají zejména znaky na pánvi (*Velemínský – Dobisíková 1998*, 262–263).

Pohřební zvyklosti mladší kultury s vypíchanou, jak je naposled souhrnně analyzovala *M. Zápotocká* (*1998*, 163), byly značně rozmanité. Zcela ovšem převažoval kostrový ritus nad žárovým (bezmála 70 % ze zhruba 50 případů doložených pro pátou fázi vypíchané keramiky), přičemž u kostrového byli zemřelí do hrobů ukládáni výhradně ve skrčené poloze, ovšem na pravý i levý bok a osově ve směrech poledníkových i rovnoběžkových. Výskyt vícenásobných pohřbů je v citované práci charakterizován jako ojedinělý. Popsaným mantinelům pohřebního ritu jinonické hroby zcela vyhovují, jejich jednotnou orientaci a uložení těl výhradně na pravém boku lze vysvětlit zvyklostmi místní komunity, případně vyšší jednotky na regionální úrovni – je zajímavé, že totožný pohřební ritus je doložen na nedávno publikovaném, zhruba stejně starém pohřebišti z Prahy-Libně na druhém břehu Vltavy (*Stolz – Levínský 2015,* 160), stejně jako na menším pohřebišti v Pečkách (*Vávra – Beneš – Šťastný 2016*).

Jeden ze dvou hrobů kultury jordanovské byl dle dokumentace bezpečně žárový (č. 15, *obr. 2*)[15],

[14] Hrob č. 75 byl v literatuře uveden již dříve, ovšem s chybným datováním do kultury s keramikou lineární (*Turek 2005a,* 215, příloha I za str. 384).

[15] Hrob 15 je vlastně prvním žárovým hrobem jordanovské kultury, u kterého existuje elementární terénní

u druhého se k ritu vzhledem k absenci jakékoli dokumentace nelze vyjádřit (hrob X, *obr. 7* a *8*: 3–4). Pohřební ritus jordanovské kultury byl dle stávajících poznatků rovněž birituální, přičemž v Čechách máme kromě nevelkého a ještě atypického (akeramického) pohřebiště v Třebestovicích k dispozici pouze ojedinělé hroby, bez Třebestovic dohromady okolo dvaceti případů (poslední shrnutí *Dobeš – Kostka – Popelka 2010*, 310–312). Není vyloučeno, že na rozdíl od Slezska, kde jsou doložena regulérní kostrová pohřebiště, v Čechách (a na Moravě) v této době převažovalo právě žárové pohřbívání, jehož doklady se dochovávají víceméně pouze v situacích, kde nemůže docházet k rozorávání či jiné destrukci mělce uložených hrobů (pro neolit k dané problematice významně přispěl objev žárového pohřebiště v Kralicích na Hané, viz *Šmíd 2008*, 247–251, 255; viz též komentář in *Dobeš – Kostka – Popelka 2010*, pozn. 10). Ojedinělé žárové hroby jordanovské kultury tak mohou představovat poslední zbytky rozsáhlejších nekropolí, což by mohl být i případ obou celků z Jihozápadního Města. Kumulace žárových hrobů v Pražské kotlině (kromě zde publikovaných kontextů hroby z Prahy-Bubenče, Dejvic a Řep: *Dobeš – Kostka – Popelka 2010*; *Horáková-Jansová 1934*) by tak neodrážela reálný pravěký stav, ale spíše intenzitu terénního výzkumu, kombinovanou občas s podmínkami příhodnými pro zachování diskutované kategorie nálezů.

Závěr

V průběhu záchranných archeologických výzkumů při výstavbě pražského Jihozápadního Města v letech 1978–1987 bylo objeveno pět hrobů z období pozdního neolitu až časného eneolitu. Jeden z nich byl prozkoumán na katastru Stodůlek, další čtyři v nepravidelném shluku v místě bývalého Holmanova zahradnictví v Jinonicích (*obr. 1*).

Tři hroby z posledně jmenované lokality (č. 52, 70, 75, *obr. 1*: 2–4) lze datovat do nejmladší, páté fáze kultury s vypíchanou keramikou. Spojuje je jak výskyt chronologicky příznačných artefaktů (keramika, broušená a štípaná industrie), tak kostrový ritus a další znaky, jako je uložení zemřelých na pravém boku lebkou zhruba k jihu. Ve dvou hrobech byli uloženi dva jedinci, čili celkově šlo o pět pohřbů, podle antropologického určení o muže, tři ženy (?) a dítě (*obr. 3–6* a *8*: 1–2).

Zbývající hroby, jeden ze Stodůlek a druhý z Jinonic (*obr. 1:* 1 a 5), patří staršímu stupni kultury jordanovské. U prvního je bezpečně prokázán žárový ritus (hrob 15, *obr. 2*), u druhého nejsou bližší okolnosti známy (hrob X, *obr. 7* a *8*: 3–4).

Publikované nálezy rozšiřují naše znalosti ve dvou ohledech. Za prvé upozorňují na poměrně nenápadné kostrové hroby nejmladší kultury s vypíchanou keramikou (srv. *Stolz – Levínský 2015*), které se podle podobností v ritu mohou skrývat v mase hrobů jiných archeologických kultur, zejména únětických. Za druhé, v případě žárových hrobů starší jordanovské kultury, máme díky situaci ve Stodůlkách (*obr. 2*) poprvé k dipozici podrobnější dokumentaci, která nás informuje o jejich detailnějším vzhledu.

Summary

In connection with construction of Prague's housing estates, Jihozápadní Město, from the late 70th of the last century, there was realized rescue and documentation of monuments from different period of prehistory and early history. The majority of the excavations was conducted by the City of Prague Museum under the direction of M. Fridrichová, J. Havel, J. Kovářík. In the year 1978–1987 were uncovered five graves from the Late Neolithic and the Early Eneolithic. Three inhumation graves with ceramic, chipped industry and polished industry belonged to the late phase of Stroked Pottery Culture. Two cremation graves with ceramic and one of them also with chipped industry, are dated to Early Jordanów Culture.

Literatura

Buchvaldek, M. – Kovářík, J. 1993: Pohřebiště se šňůrovou keramikou v Praze-Jinonicích. Doplněk ke Katalogu šňůrové keramiky v Čechách VI. Praehistorica 20, 119–174.

Bureš, M. – Waldhauser, J. 2005: Praha železná. Mladší doba železná – Keltové na území Prahy. In: M. Lutovský – L. Smejtek a kol.: Pravěká Praha. Praha, 716–777.

Daněček, D. 2003: Praha 5 – Řeporyje, obv. Praha 5. Výzkumy v Čechách 2000, 206–207.

Dobeš, M. – Kostka, M. – Popelka, M. 2010: Žárové hroby jordanovské kultury z Prahy-Bubenče a Dejvic. Archaeologica Pragensia 20, 294–316.

Dufek, J. – Malyková, D. – Popelka, M. – Přichystal, A. v tisku: Stopy dálkových kontaktů na neolitickém sídlišti v Kolíně-Šťáralce (poloha U císařské silnice).

Fridrichová, M. 1980: Praha 5 – Řeporyje. Pražský sborník historický 12, 248–250.

Fridrichová, M. 1987: Praha 5 – Jinonice. Výzkumy v Čechách 1984/1985, 170.

Havel, J. – Kovářík, J. 1985: Pohřebiště kultury se šňůrovou keramikou v povodí Prokopského potoka. Archaeologica Pragensia 6, 77–108.

Horáková-Jansová, L. 1934: Drobné nálezy z Řep (okr. Praha-venkov). Zprávy Československého Státního archeologického ústavu 4 (za r. 1931), 52–54.

Cheben, I. – Cheben, M. 2010: Research on Radiolarites of the White Carpathian Klippen Belt. Slovenská archeológia 58, 13–52.

dokumentace, z níž můžeme usuzovat na velikost a hloubku hrobové jámy, uspořádání nádob v ní atd. – předchozí případy se omezují pouze na konstatování žárového ritu, resp. lakonické stanovení příslušnosti artefaktů k jednotlivým celkům.

Jiráň, L. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová. Praha.
Kovářík, J. 1985a: Praha 5 – Stodůlky. Výzkumy v Čechách 1982/1983, 144.
Kovářík, J. 1985b: Praha 5 – Nová Ves. Výzkumy v Čechách 1982/1983, 144.
Kuchařík, M. – Vávra, J. 2006: Výzkum polykulturní lokality Praha 5 – Jinonice, Zámeček a Botanica – I. etapa. Archeologické výzkumy v Čechách 2005. Sborník referátů z informačního kolokvia. Zprávy České archeologické společnosti Supplément 64, 3–4.
Kvietok, M. – Kuchařík, M. – Košťál, J. – Horák, J. 2009: Drobné archeologické výzkumy společnosti Labrys o. p. s. v roce 2008. Archeologické výzkumy v Čechách 2008. Sborník referátů z informačního kolokvia. Zprávy České archeologické společnosti Supplément 75, 5–9.
Lüning, J. 1976: Schussenried und Jordansmühl. In: H. Schwabedissen (Hrsg.): Die Anfänge des Neolithikums vom Orient bis Nordeuropa. Teil Vb. Westliches Mitteleuropa. Fundamenta. Monographien zur Urgeschichte. Reihe A. Band 3. Köln – Wien, 122–187.
Neustupný, E. 1969: Der Übergang vom Neolithikum zum Äneolithikum und der Ausklang der Lengyel-Kultur. Študijné zvesti 17, 271–291.
Pavlů, I. (ed.) – Zápotocká, M. 2007: Archeologie pravěkých Čech 3. Neolit. Praha.
Petriščáková, K. 2014: Únětické hroby v Praze 13 – Stodůlkách. Archaeologica Pragensia 22, 652–670.
Pleslová-Štiková, E. 1981: Mužský u Mnichova Hradiště. Pravěká skalní pevnost. Památníky naší minulosti 10. Praha.
Přichystal, A. 2009: Kamenné suroviny v pravěku východní části střední Evropy. Brno.
Sankot, P. – Zápotocký, M. 2011: Eneolitický sídlištní areál (jordanovská a řivnáčska kultura) s kruhovým objektem – rondelem v Tuchoměřicích, okr. Praha-západ. Památky archeologické 102, 59–116.
Sedláček, Z. 1972: Řeporyje, o. Praha-západ. Výzkumy v Čechách 1969, 140–141.
Smejtek, L. 2005: Praha bronzová. Starší a střední doba bronzová. In: M. Lutovský – L. Smejtek a kol.: Pravěká Praha. Praha, 361–470.
Stolz, D. – Levínský, O. 2015: Pohřebiště z mladšího neolitu z Prahy-Libně. Archeologie ve středních Čechách 19, 149–162.
Šmíd, M. 2008: Předběžná zpráva o birituálním pohřebišti LnK v Kralicích na Hané, okr. Prostějov. In: I. Cheben – I. Kuzma (eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2007. Zborník referátov z 26. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska. Michalovce, 24.–27. 9. 2007. Nitra, 241–259.
Turek, J. 2005a: Praha kamenná. Neolit – mladší doba kamenná (6. tisíciletí až polovina 5. tisíciletí před Kristem). In: M. Lutovský – L. Smejtek a kol.: Pravěká Praha. Praha, 157–238.
Turek, J. 2005b: Praha kamenná. Eneolit – pozdní doba kamenná (polovina 5. tisíciletí až poslední třetina 3. tisíciletí před Kristem). In: M. Lutovský – L. Smejtek a kol.: Pravěká Praha. Praha, 239–348.
Vávra, M. – Beneš, Z. – Šťastný, D. 2016: Mladoneolitické kostrové hroby v Pečkách, Kolíně a Sánech. Archeologie ve středních Čechách 20, 111–132.
Velemínský, P. – Dobisíková, M. 1998: Demografie a základní antropologická charakteristika pravěkých pohřebišť v Praze 5 – Jinonicích (Eneolit, kultura únětická, laténské období). Archaeologica Pragensia 14, 229–271.
Vencl, S. 1960: Kamenné nástroje prvních zemědělců ve střední Evropě. Sborník Národního musea v Praze. Řada A – Historie 14, 1–91.
Vencl, S. 1971: Současný stav poznání postmesolitických štípaných industrií v Československu. In: J. K. Kozłowski (red.): Z badań nad krzemieniarstwem neolitycznym i eneoliticznym. Referaty i komunikaty przedstawione na sympozjum w Nowej Hucie dn. 10, 11 maja 1971. Kraków, 74–99.
Zápotocká, M. 1981: Horní Cetno – soubor pozdně lengyelské keramiky z Pojizeří. Praehistorica 8, 43–50.
Zápotocká, M. 1998: Bestattungsritus des böhmischen Neolithikums (5500–4200 B. C.). Gräber und Bestattungen der Kultur mit Linear-, Stichband- und Lengyelkeramik. Praha.
Zápotocká, M. – Motyl, J. – Vencl, S. 1997: Nálezy kultury s keramikou vypíchanou z Prahy 5 – Stodůlek. Archeologické rozhledy 49, 588–608.

Mgr. Katarína Petriščáková
Muzeum hlavního města Prahy
petriscakova.katarina@centrum.cz

PhDr. Miroslav Dobeš, Ph.D.
Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
E-mail: dobes@arup.cas.cz

doc. PhDr. Miroslav Popelka, CSc.
Univerzita Karlova, Ústav pro archeologii
E-mail: miroslavpopelka@seznam.cz

Radiokarbonová data z výplní mladoneolitických objektů z Vchynic (okr. Litoměřice)[1]

Radiocarbon data from the infill of the Late Neolithic features from Vchynice (Northwest Bohemia)

Jaroslav Řídký

Abstrakt
V práci jsou prezentovány výsledky radiokarbonového datování zvířecích kosterních pozůstatků z příkopu rondelu a sídlištních mladoneolitických objektů z lokality Vchynice (SZ Čechy). Po představení kritérií výběru vhodných objektů a lokalizaci odebraných vzorků ve výplních, byla získaná intervalová data interpretována a konfrontována s dříve definovaným modelem vnitřního chronologického vývoje sídelního areálu. V práci bylo poukázáno na některé faktory ovlivňující sběr dat a datování. Výsledky z radiokarbonových dat potvrzují kontinuální využívání plochy na katastru Vchynic v mladším neolitu a složitý vznik výplně v příkopu rondelu.

Abstract
The paper presents the results of the radiocarbon dating of the animal skeletal remains from the rondel ditch (circular enclosure, Kreisgrabenanlage) and from the Late Neolithic settlement features (Stroked Pottery culture; around 5000–4400 cal. BC) at the Vchynice site (NW Bohemia). Following the introduction of the criteria regarding the selection of suitable features and the localisation of the samples taken from the infill, the interval data that had been obtained were interpreted and compared against those of the previously defined model of the internal chronological development of the settlement area. The new work identified certain factors that affect both the data collection and the actual dating. The results of the radiocarbon dating suggest the continuity of the use of the space in the cadastral area of Vchynice during the Late Neolithic and also explain the complex formation of the infill in the ditch of the rondel.

Klíčová slova: neolit – kultura s vypíchanou keramikou – příkop – sídlištní objekty – radiokarbonové datování
Key words: Neolithic – Stroked Pottery culture – ditch – settlement features – radiocarbon dating

Úvod

Tato práce je zaměřena na kompletní prezentaci a vyhodnocení radiokarbonových dat ze zvířecích kosterních pozůstatků, vyzvednutých z výplní objektů z období kultury s vypíchanou keramikou (dále STK) z lokality Vchynice (okr. Litoměřice) v severozápadních Čechách. Jde o objekty prozkoumané v l. 2008–2009 M. Půlpánem a M. Volfem z ÚAPPSZČ[2] během předstihového výzkumu před výstavbou dálnice D8, spojující Českou republiku s německým Saskem (*obr. 1*).

Z plochy uvedeného výzkumu byl dosud samostatně zpracován rondel, vyhodnocena keramika a zvířecí kosterní pozůstatky, dále kamenné mlecí nástroje a štípaná industrie (naposledy *Stolz a kol. 2015*). Na základě keramiky byly objekty z mladšího neolitu datovány do staršího i mladšího stupně STK (*Řídký – Půlpán – Kovačiková 2013*). Dosavadních pět publi-

[1] Práce vznikla s finanční podporou Nadačního fondu Neuron na podporu vědy. Název projektu „Socioritуální centrum v mladoneolitickém období (4900–4500 př. n. l.)“.

[2] Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech v Mostě, v. v. i.

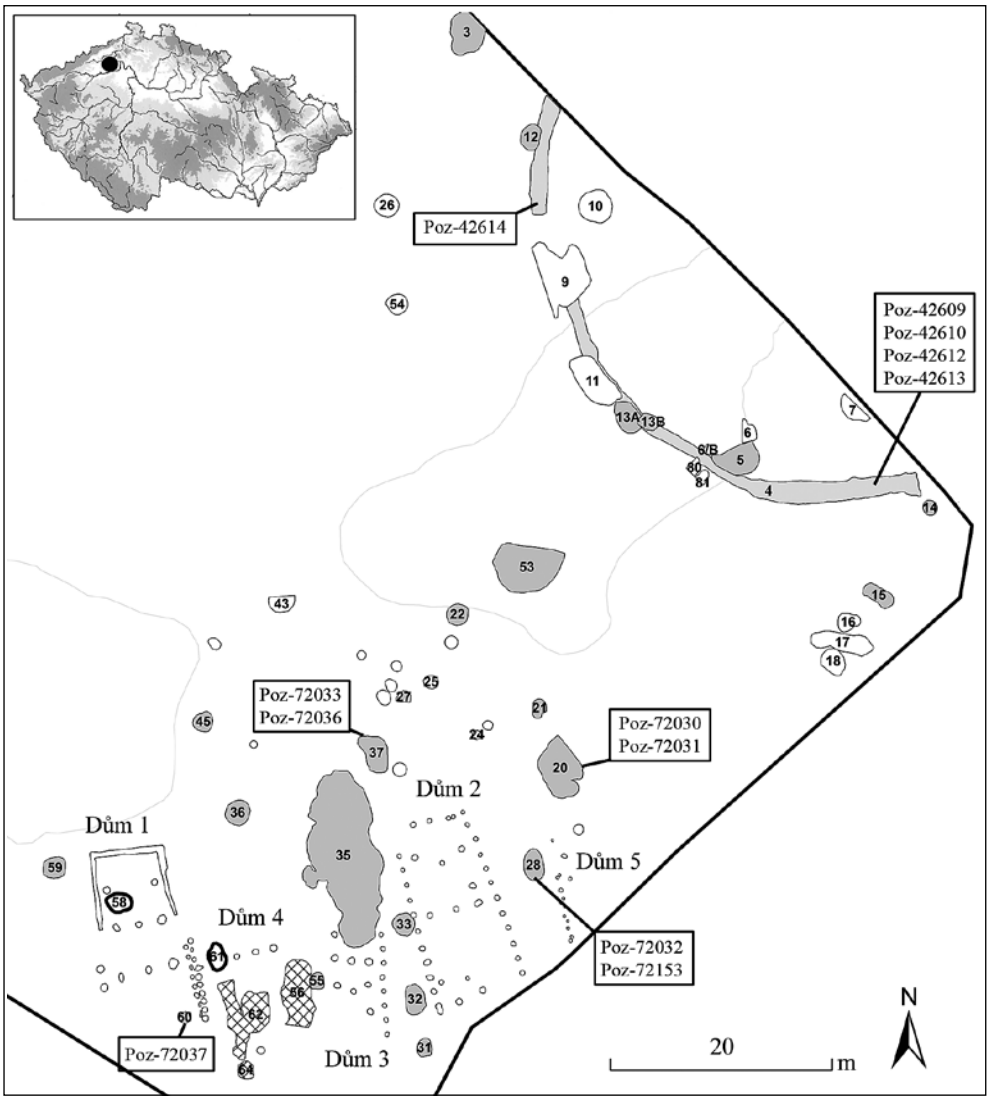

Obr. 1 Poloha lokality na území České republiky. Vyznačeny jsou objekty, ze kterých byly odebrány vzorky pro datování. Šedá výplň – objekty datované podle keramiky do období STK. – *Fig. 1* The location and general plan of the Vchynice site. The features from which samples were taken for dating are marked. Grey – STK features.

kovaných radiokarbonových dat pocházelo z výplně příkopu rondelu (v rozpětí 4992–4618 cal. BC; pravděpodobnost 95 %; *Řídký a kol. 2012*). V r. 2015 se podařilo získat sedm nových dat z předem vytipovaných sídlištních objektů rozmanité primární funkce, situovaných v různých částech prozkoumané plochy.

Zásadním podnětem pro tento článek je rozšíření dosud omezeného množství publikovaných absolutně datovaných souborů STK z území Čech (naposledy např. *Link 2014*, 185, Abb. 156), navíc z obou hlavních chronologických stupňů STK, rozdělených podle typických tvarů nádob či výzdobných prvků na keramice (např. *Pavlů – Zápotocká 2007*, 34–51). V článku budou srovnána nová data z běžných sídlištních zahloubených objektů a data z příkopu rondelu.

Radiokarbonová data z výplně příkopu rondelu

Ve studii o rondelu z r. 2012 (viz výše) jsme se zabývali vztahem mezi nálezy z výplně odkryté části příkopu rondelu ve Vchynicích a dobou jeho zaplňování, dále vztahem mezi nálezy a funkcí či původní podobou tohoto rozměrově a tvarově výjimečného neolitického fenoménu. Dobu vybudování rondelu jsme zařadili do STK IVa dle relativní chronologie M. Zápotocké (např. *Pavlů – Zápotocká 2007*).

Z konstrukčních prvků rondelu byla výzkumem odkryta zhruba třetina příkopu, jeho maximální průměr dosahoval na základě informací z terénního odkryvu v kombinaci s geofyzikálním měřením Romana Křivánka v okolí skryté plochy 58 m. V pro-

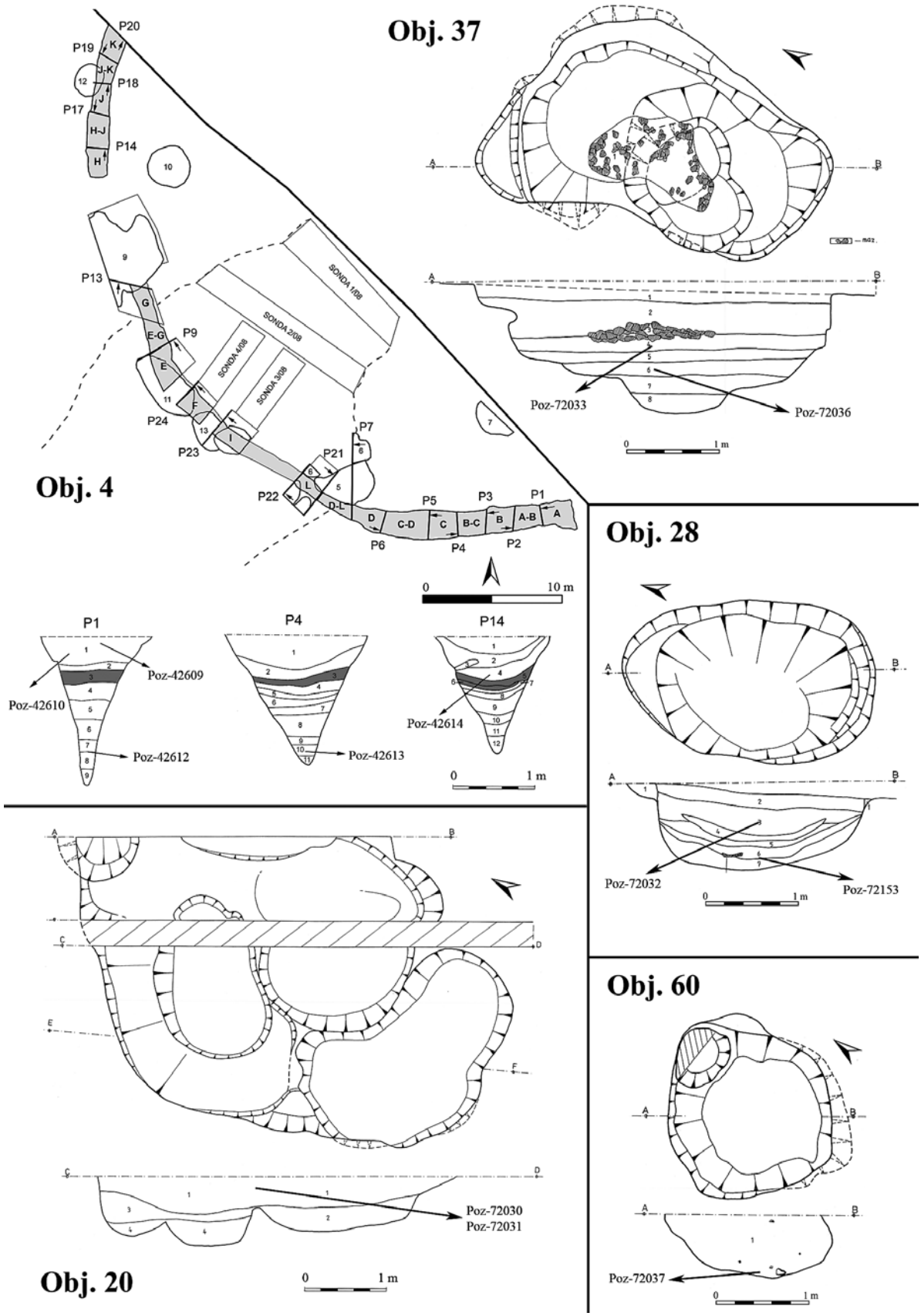

Obr. 2 Lokalizace odebraných vzorků kostí u jednotlivých objektů. – *Fig. 2* Location of the bone samples that were collected from individual features.

storu výzkumu dosahoval příkop maximální šířky 2,15 m a maximální hloubky 1,8 m. Výplň příkopu bylo možné rozdělit do třech hlavních horizontů. Spodní horizont zhruba od 1,2/1,5 m až k hrotitému dnu byl v krátké době zaplněn splachy ze stěn i z bezprostředního okolí příkopu. Střední horizont od 0,5/0,6 m od úrovně skrývky vznikal v delším časovém horizontu za přispění antropogenních i přírodních činitelů, jeho horní hranici reprezentuje vrstva s mazanicí (na *obr. 2* tmavou barvou). Svrchní horizont výplně nad vrstvou s mazanicí vznikal dlouhodobě a je výsledkem dlouhodobých skartačních aktivit (*Řídký a kol. 2012*, 686–687).

Během analýzy keramických fragmentů se ukázalo, že ve výplni příkopu jsou obsaženy jak střepy z obou hlavních chronologických stupňů STK (STK II–III a STK IV), tak dokonce i jeden fragment datovaný do období kultury s lineární keramikou (odebrán z hloubky 55–65 cm v sektoru AB). Střepy z chronologicky staršího stupně STK se nacházely v prozkoumaných sektorech označených A, AB, B, BC a C v blízkosti jihovýchodního vstupu do rondelu, vymezeného příkopem, překvapivě ve středním i svrchním horizontu výplně. Zachováním se přitom starší střepy výrazně nelišily od chronologicky mladších fragmentů.

I toto byl jeden z důvodů, proč byly pro absolutní datování v r. 2011 vybrány zvířecí kosterní pozůstatky z různých hloubkových úrovní uvedených sektorů a pro srovnání též kost ze sektoru H, kde nebyl starší stupeň ve střepech prokázán. Zároveň byly po konzultaci s archeozooložkou L. Kovačikovou primárně voleny kosti větších savců velikosti skotu, abychom předešli možným odchylkám u různých druhů zvířat (viz *tab. 1*).

Výrazným omezením pro dataci se ukázal nejen klasický problém, totiž různý stav zachování zvířecích kostí v konkrétním pedologicko-chemickém prostředí lokality (např. *Světlík a kol. 2007*, 90), ale i specifický způsob zacházení s organickým odpadem v mladším neolitu. Podle výsledného interpretačního modelu byla totiž značná část kostí na mladoneolitickém sídlišti záměrně pálena (*Řídký – Kovačiková – Půlpán 2013*, 279), čímž ovšem došlo k výraznému úbytku kolagenu využívaného pro dataci. Na tento problém záhy poukázala laboratoř v polské Poznani, kam byly vzorky v r. 2011 odeslány. Například vzorek přes deset centimetrů dlouhé kosti o hmotnosti 16 g nebyl pravděpodobně z uvedených důvodů vůbec použitelný[3].

[3] Vzorky pro dataci byly v r. 2011 vybrány z příkopu rondelu před archeozoologickou analýzou. Až v průběhu analýzy kostí ze všech sídlištních objektů ke konci r. 2012 bylo odhaleno různé zabarvení kostí způsobené pálením.

Výsledné hodnoty radiokarbonových dat ze zvířecích kostí podpořily předchozí závěry plynoucí z analýzy keramických fragmentů (*tab. 2*), totiž že v partiích příkopu poblíž vstupu do rondelu došlo k přemístění artefaktů a ekofaktů ze staršího osídlení lokality, a to buď přírodní cestou (erozí, splachy) z kulturních souvrství, nebo též intencionálně během planýrky v okolí rondelu po ukončení jeho primární funkce (*Řídký a kol. 2012*, 687). Mohlo jít o klasickou erozi okrajů příkopu, vyloučit však nelze ani záměrné zaházení příkopu materiálem vyzvednutým při předchozím hloubení příkopu, kde se vyskytovaly starší předměty (odpad) z předchozího využívání totožného prostoru.

Mladoneolitické sídlištní objekty vybrané pro datování

Základní kritéria pro výběr dalšího datovacího materiálu ze sídlištních objektů v okolí rondelu byla následující: 1) dostatečné množství datovacího materiálu v objektech – keramických nádob s chronologicky signifikantními znaky; 2) absence superpozic diachronních objektů; 3) možnost srovnání objektů, u nichž předpokládáme rychlé vytvoření výplně a objektů dlouhodobě otevřených; 4) možnost srovnání objektů s keramikou staršího stupně a keramikou mladšího stupně STK.

Uvedená kritéria nejlépe splňovaly objekty č. 37, 20, 28 a č. 60, které byly navíc prostorově rozmístěné v různých částech prozkoumané plochy (*obr. 1*). Polohy odebraných vzorků z výplní jednotlivých objektů jsou uvedeny v tabulce (*tab. 1*) a vyznačeny na dokumentovaných profilech (*obr. 2*). Vzorky byly po osteologické analýze L. Kovačikové odeslány do Poznan Radiocarbon Laboratory, vybavené urychlovačovou hmotnostní spektrometrií (AMS).

Obj. 37 – jáma

Objekt nepravidelného půdorysu (nepravidelně obdélný tvar) o max. délce 4 m, šířce 2,7 m a hloubce 1,5 m, s nepravidelným dnem, byl prozkoumán kompletně v rámci pracovních polovin. Je situován blízko středu odkryté plochy a od ostatních objektů se liší pravidelným průběhem horizontálně orientovaných vrstev ve výplni, dále potom výskytem větších kusů keramických nádob. Přibližně v 60 cm od úrovně skrývky byly odkryty masivní bloky mazanice – výsledek jednorázové skartační aktivity. Jde o jediný objekt, bezpečně keramikou datovaný do staršího chronologického stupně STK. Podle práce z r. 2013 jej lze datovat do STK II, M. Zápotocká klade tento objekt spíše do STK III (*Zápotocká – Pecinovská – Vašinová 2015*, 134).

Tab. 1 Přehled zvířecích kostí odebraných pro radiokarbonové datování a jejich determinace. – *Tab. 1* An overview of the animal bones that were collected for radiocarbon dating and their determination.

Objekt	Typ objektu	Sektor; hloubka (m)	Č. vzorku lokality	Lab. č. vzorku	Anatomie	Druhové určení	Hmotnost (g)
4	příkop rondelu	A; 0–0,1	Vch. 19	Poz-42609	ilium	velký savec	30
4	příkop rondelu	A; 0,1–0,2	Vch. 20	Poz-42610	mandibula	velký savec	20
4	příkop rondelu	A; 1,2–1,5	Vch. 44	Poz-42612	vertebra thoratica	skot	33
4	příkop rondelu	C; 1,4–dno	Vch. 49	Poz-42613	diafýza	velký savec	24
4	příkop rondelu	H; 0,4–0,6	Vch. 86	Poz-42614	humerus	velký savec	124
37	jáma	0,4–0,6	Vch. 231	Poz-72033	diafýza	velký savec	5
37	jáma	0,6–0,8	Vch. 239	Poz-72036	diafýza	velký savec	17
20	soujámí (hliník)	0,2	Vch. 329	Poz-72030	neurčitelný	savec	4
20	soujámí (hliník)	neznámá hloubka	Vch. 184	Poz-72031	diafýza	střední savec	4
28	zásobní objekt	0,2–0,4	Vch. 191	Poz-72032	diafýza	střední savec	6
28	zásobní objekt	0,6–0,8	Vch. 202	Poz-72153	distální diafýza pažní kosti	střední savec	6
60	zásobní objekt	dno	Vch. 500	Poz-72037	diafýza	velký savec	4

Tab. 2 Výsledky radiokarbonového datování (Poznan Radiocarbon Laboratory). – *Tab. 2* The results of the radiocarbon dating (Poznan Radiocarbon Laboratory).

Objekt	Lab. č. vzorku	BP	95,40%	68,20%	Medián	Poznámka
4	Poz-42609	5990 ± 40	4992–4786	4936–4810	4880	2,4% N; 7,4% C
4	Poz-42610	5920 ± 40	4904–4708	4835–4729	4792	0,6% N; 3,5% C carbonate
4	Poz-42612	5980 ± 40	4988–4772	4932–4803	4870	1,4% N; 3,8% C
4	Poz-42613	5880 ± 40	4846–4618	4792–4712	4753	1,2% N; 3,2% C
4	Poz-42614	5895 ± 35	4842–4696	4796–4721	4764	0,9% N; 3,2% C
37	Poz-72033	5990 ± 40	4992–4786	4936–4810	4880	3,1% N; 9,7% C; 1,1% coll
37	Poz-72036	6020 ± 40	5010–4799	4960–4846	4913	3,0% N; 9,9% C; 2% coll
20	Poz-72030	5730 ± 40	4689–4466	4652–4505	4577	0,6 mg C; 2,4% N; 8,7% C; 0,3% coll
20	Poz-72031	5880 ± 40	4846–4618	4792–4712	4753	2,8% N; 9,2% C; 2,2% coll
28	Poz-72032	5870 ± 35	4836–4620	4782–4711	4745	2,7% N; 9,3% C; 1% coll
28	Poz-72153	5760 ± 50	4721–4491	4683–4549	4611	0,3 mg C; 0,9% N; 5,6% C; 0,15% coll
60	Poz-72037	5840 ± 35	4792–4604	4776–4623	4709	0,9 mg C; 1,2% N; 6,0% C; 0,3% coll

Obj. 20 – soujámí (hliník)

Objekt nepravidelného půdorysu s nepravidelným průběhem dna, situovaný do střední části jihovýchodního okraje prozkoumané plochy, nebyl z důvodů přítomnosti deponované zeminy odstraněné z povrchu během skrývek prozkoumán kompletně, pouze do délky 3,5 m. Jeho maximální šířka činila 5,7 m, hloubka dosahovala 1,3 m. Z průběhu dokumentovaných vrstev na profilu značeném CD je patrné, že šlo o objekt využívaný delší čas k různým účelům. Kromě kompaktnějších vrstev ve svrchních partiích se v některých částech objektu objevují vrstvy s mazanicí a černohnědé popelovité vrstvy.

Z výplně objektu, zkoumaného po sektorech, bylo vyzvednuto nadprůměrné množství rozmanitých kategorií nálezů (*Řídký – Kovačiková – Půlpán 2013*, tab. 5). Na základě chronologických znaků na keramice lze objekt datovat do STK IVa. Z prozkoumaných sektorů pochází keramika, která nenese ani znaky staršího stupně, ani mladšího „zdobeného“ stupně STK IVb.

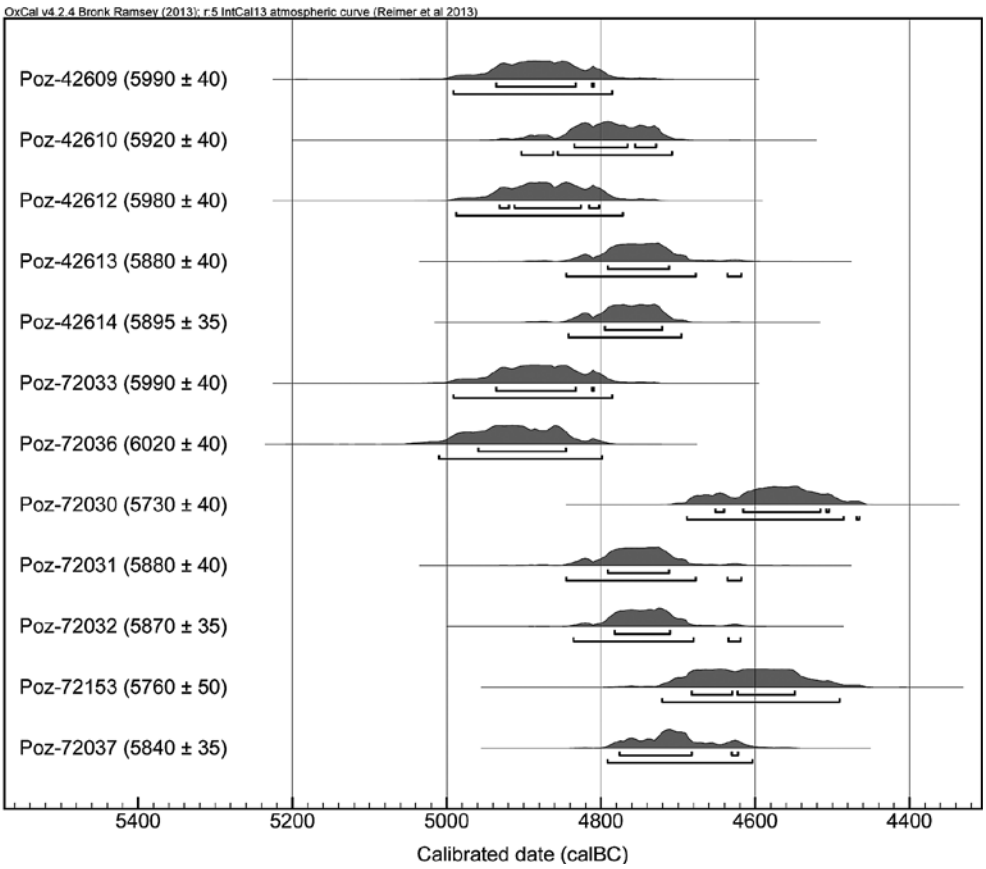

Obr. 3 Kalibrovaná radiokarbonová data ze zvířecích kostí. Typy kostí a jejich pozice viz *tab. 1*. – *Fig. 3* Calibrated radiocarbon data from the animal bones. The types of bones and their location – see *Tab. 1*.

Obj. 28 – zásobní objekt

Objekt oválného půdorysu o max. délce 2,9 m, šířce 1,7 m a hloubce 0,9 m, s mísovitým dnem, byl prozkoumán celý. Pokud se přidržíme teorie o stavebních komplexech neolitických dlouhých domů (např. *Pavlů 1977*), kde je předpokládána hypotetická současnost zahloubených objektů v pětimetrové vzdálenosti v okolí půdorysů domů, mohl by obj. 28 náležet do komplexu domu č. 2, nebo domu č. 5 (*obr. 1*).

Dokumentované vrstvy ve výplni objektu se střídaly od kompaktnějších vrstev hnědě až černě zabarvených s kousky mazanice ve svrchních úrovních, až po tenčí popelovité vrstvy ve spodních partiích. Charakter vrstev výplně, a také stav zachování keramických nádob, by spíše svědčili pro nahromadění nálezů v důsledku kratší jednorázové akce. Keramika odpovídá mladšímu stupni STK IVa.

Obj. 60 – zásobní objekt

Objekt nepravidelně okrouhlého půdorysu o max. délce 2 m, šířce 1,8 m a hloubce 0,7 m, s mísovitým dnem, byl odkryt v jihozápadní části prozkoumané plochy, uvnitř prostoru půdorysu domu č. 1 (*obr. 1*). Půdorys domu č. 1 byl v minulosti na základě keramiky z výplně stavební jámy (obj. 62) při jeho pravé straně datován do období LNK (*Řídký – Kovačiková – Půlpán 2013*), takže sledovaný obj. 60 je spíše chronologicky mladší než stavba. Výplň objektu byla jednolitá, hnědě zabarvená s mazanicí a uhlíky. Předpokládáme, že v i tomto případě došlo k rychlému zaplnění objektu. Keramika odpovídá, stejně jako v předešlém případě, STK IVa.

Výsledky radiokarbonového datování

V této části práce se zaměříme na užší intervalová data s 68% pravděpodobností, v tabulce a na obrázku je možné porovnat též výsledky širších intervalů s pravděpodobností 95 % (*tab. 2*; *obr. 3*). Nejstarší data poskytly vzorky z obj. 37 (Poz-72033, Poz-72036), pocházející z úrovně mazanicové destrukce a z vrstvy pod mazanicovou destrukcí. Jejich rozpětí vychází po kalibraci s pravděpodobností 68 % do intervalu 4960–4810 cal. BC. Stejnému rozpětí odpo-

vídají také dva vzorky z příkopu rondelu (Poz-42609, Poz-42612), a to ze sektoru A, ze svrchní i ze spodní úrovně výplně.

Uvedený interval tak koresponduje s obdobím staršího stupně STK II–III podle typochronologie keramických nádob. Počátek intervalu lze srovnat s datováním uhlíku z dubu z Zwenkau-Harth (kůlová jamka domu; Lkr. Leipziger Land, německé Sasko; *Link 2014*, 187, Abb. 156), zde je ovšem rozpětí o něco delší, dále potom s koncem intervalu z obilného zrna z Dresden-Prohlis (německé Sasko), ze stavebního objektu č. 5836/16 u domu č. 16. Oba objekty byly rovněž datovány do staršího stupně STK. Zároveň lze toto intervalové datum synchronizovat se staršími střepy v příkopu rondelu.

Nejmladší datové intervaly (počáteční interval spadá pod 4700 cal. BC) vykázaly vzorky z obj. 20 (Poz-72030) a z obj. 28 (Poz-72153). Mediánová hodnota z obj. 20 (hloubka 0–20 cm) činí dokonce 4577 cal. BC. Nicméně, jde o vzorky s nejnižší hodnotou kolagenu a výsledné intervaly z dalších vzorků z totožných objektů nijak zásadně nevybočují z převažujících hodnot na sídlišti (*tab. 2*).

Zbylé vzorky z obj. 20 (Poz-72031), obj. 28 (Poz-72032), obj. 60 (Poz-72037) a tři vzorky z obj. 4 (příkop rondelu; Poz-42610, Poz-42613, Poz-42614) lze uzavřít do intervalu 4835–4623 cal. BC. Vzorek Poz-42610 z obj. 4 byl však zřejmě pálen a nápadná je též nízká hodnota kolagenu u vzorku Poz-72037 z obj. 60 (*tab. 2*). Za nejdůvěryhodnější tedy považujeme při 68% pravděpodobnosti interval datování objektů z mladšího chronologického stupně STK IVa ve Vchynicích do rozmezí 4796–4711 cal. BC (vzorky Poz-42613, Poz-42614, Poz-72031, Poz-72032; *tab. 2*; *obr. 3*).

Závěr

Závěrem lze shrnout, že období zániku sídlištních objektů ze staršího chronologického stupně STK ve Vchynicích spadá přibližně do úseku 5000–4800 cal. BC (podle mediánu kolem 4880 cal. BC). Objekty z mladšího stupně STK byly zaplněny přibližně v úseku 4800–4700 cal. BC (podle mediánu kolem 4753 cal. BC).

Z uvedených výsledků lze soudit, že plocha na katastru současných Vchynic byla využívána v mladším neolitu k sídlení kontinuálně, a že pravděpodobnější relativní datování starších nálezů je, pokud se přidržíme typochronologie M. Zápotocké, spíše do STK III – střední fáze.

Výsledky radiokarbonového datování zvířecích kostí podpořily starší interpretační model o vzniku výplně v úseku příkopu rondelu při jihovýchodním vstupu (sektory A–C). Podle tohoto modelu byl příkop rondelu po částečném zaplnění přírodní cestou (eroze, splachy) záměrně zaházen materiálem obsahujícím taktéž předměty ze staršího osídlení lokality (možná z tělesa valu). K vytvoření výplně příkopu došlo v rozmezí 4800–4700 cal. BC, jak ukazují data z kostí ze svrchního, i ze spodního horizontu.

Interpretace formativních procesů v příkopech rondelů na základě zachování keramických zlomků, kosterních zvířecích pozůstatků a někdy i dalších nálezů (v případě Vchynic mazanice), musí nutně předcházet výběru vzorků pro absolutní datování. Nutná je ovšem i možnost srovnání výsledků s objekty v okolí.

Pokud jsou doloženy v příkopech rondelu reparace (někdy několikanásobné), není podle mého názoru možné objekt absolutně časově ukotvit (např. *Řídký et al. 2014*, fig. 5). Jestliže byl materiál odebraný z příkopů několikanásobných rondelů vršen do podoby valu, došlo nutně k promíchání předmětů z různých časových úseků využívání lokality a výplně příkopů obsahují při opakovaném vzniku výplní diachronní keramiku a další nálezy.

Sídlištní objekty, ze kterých jsou vzorky odebírány, musí obsahovat v dostatečném množství kompaktní datovací materiál (v případě neolitu keramiku). To může být někdy problém, protože při agresivnějším půdním prostředí, jež ovlivňuje čitelnost výzdoby keramiky, nelze leckdy rozlišit střepy z různých chronologických stupňů. Bez splnění uvedeného předpokladu však nemá pokus o synchronizaci datování na základě keramických nálezů a absolutních dat valného smyslu.

Summary

The paper presents the results of the radiocarbon dating of the animal skeletal remains from the rondel (circular enclosure, Kreisgrabenanlage) and from the Late Neolithic (around 5000–4400 cal. BC; Stroked Pottery culture – STK) settlement features at the Vchynice site (NW Bohemia; *Fig. 1*). Following the introduction of the criteria regarding the selection of suitable features and the localisation of the samples taken from the infill (*Fig. 2*), the interval data that had been obtained (*Tab. 2*; *Fig. 3*) were interpreted and compared against those of the previously defined model of the internal chronological development of the settlement area (*Řídký – Kovačiková – Půlpán 2013*).

The oldest data were provided by the samples from feature numbered as 37 (Poz-72033, Poz-72036) that were collected from the level of the daub destruction (*Tab. 2*; *Fig. 3*) and from beneath it. Following their calibration their range, with 68% confidence, is in the interval of 4960–4810 cal. BC. Two samples from the A sector of both the upper and the lower levels of the infill from the trench of the rondel (*Tab. 2*; samples Poz-42609, Poz-42612) also correspond to the same span.

The latest data intervals (the initial interval with a 68% of confidence falls in the period before 4700 cal. BC) were recorded in samples from features 20 (Poz-72030) and 28 (Poz-72153), while the median value of feature 20 (depth of 0–20 cm) is 4577 cal. BC. These, however, are the bone

samples with the lowest value of the collagen content and the resultant intervals of the other samples from the same features do not significantly depart from the values prevailing in the settlement (see *Tab. 2*).

The remaining samples from features numbered as 20 (Poz-72031), 28 (Poz-72032), or 60 (Poz-72037) and the three samples from feature 4 (the ditch of the rondel; samples Poz-42610, Poz-42613, Poz-42614) can be counted, with 68% confidence, as belonging to the interval of 4835–4623 cal. BC. The sample numbered as Poz-42610 from the rondel ditch (feature 4), however, was apparently burned and also striking is the low value of the collagen content in the Poz-72037 sample (feature 60). Therefore, with 68% confidence, I consider the interval of the dating of the features from the later chronological stage of STK IVa (according to relative chronology of M. Zápotocká; i.e. *Pavlů – Zápotocká 2013*) in Vchynice as being between 4796–4711 cal. BC (samples Poz-42613, Poz-42614, Poz-72031, Poz-72032; see *Tab. 2*; *Fig. 3*) as the most likely dating.

From this it can be concluded that the cessation of the settlement features from the earlier chronological stage of STK in Vchynice falls approximately within the interval of 5000–4800 cal. BC (with the median being around 4880 cal. BC). The features from the later stage of STK were backfilled during the interval of 4800–4700 cal. BC (with the median being around 4753 cal BC).

From the above data it can be inferred that the cadastral area of today's Vchynice was continuously used for settlement purposes during the Late Neolithic and that the more probable relative dating of the older findings, if we adhere typo-chronology by M. Zápotocká, is rather to STK III. Later features, including the rondel, may be included in STK IVa.

The results of the radiocarbon dating of animal bones supported the older interpretive model of the formation of the infill in the section of the ditch of the rondel that was located at the southeastern entrance (i.e. the A–C sectors; *Řídký et al. 2014*). In accordance with this model, the ditch, at least at some depth levels, was intentionally backfilled with material that also contained items pertaining to the earlier settlement stage of this site (some perhaps also from the nearest rampart/mound/wall). The infilling of the ditch took place in the interval of 4800–4700 cal. BC, as is indicated by data from the bones from both the upper and the lowest levels.

Literatura a prameny

Link, T. 2014: Die linien- und stichbandkeramische Siedlung von Dresden-Prohlis. Eine Fallstudie zum Kulturwandel in der Region der oberen Elbe um 5000 v. Chr. In: R. Smolnik (Hrsg.): Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie Sachsen. Band 60. Dresden.

Pavlů, I. 1977: K metodice analýzy sídlišť s lineární keramikou. Památky archeologické 68, 5–55.

Pavlů, I. – Zápotocká, M. 2007: Archeologie pravěkých Čech 2. Neolit. Praha.

Pavlů, I. – Zápotocká, M. 2013: The Prehistory of Bohemia 2. The Neolithic. Praha.

Řídký, J. – Končelová, M. – Šumberová, R. – Limburský, P. – Květina, P. 2014: How Were Neolithic Ditches Filled In? Deposition Study of Two Enclosures from Bohemia. European Journal of Archaeology 17, 579–601.

Řídký, J. – Kovačiková, L. – Půlpán, M. 2013: Chronologie mladoneolitických objektů a soubor kosterních zvířecích pozůstatků ze sídelního areálu s rondelem ve Vchynicích (okr. Litoměřice). Archeologické rozhledy 65, 227–284.

Řídký, J. – Květina, P. – Půlpán, M. – Kovačiková, L. – Stolz, D. – Brejcha, R. – Šreinová, B. – Šrein, V. 2012: Analýza a interpretace nálezů z příkopu neolitického rondelu ve Vchynicích (okr. Litoměřice). Archeologické rozhledy 64, 628–694.

Stolz D. – Řídký, J. – Půlpán, M. – Burgert, P. 2015: Štípaná industrie z mladoneolitického sídelního areálu s rondelem ve Vchynicích, okr. Litoměřice. Archeologické rozhledy 67, 267–286.

Světlík, I. – Dreslerová, D. – Limburský, P. – Tomášková, L. 2007: Radiouhlík v přírodě a jeho využití pro datovací účely. Archeologické rozhledy 60, 80–94.

Zápotocká, M. – Pecinovská, M. – Vašinová, M. 2015: Horní Počaply: první soubor keramiky rané fáze lengyelské kultury z Čech. Archeologie ve středních Čechách 19, 115–147.

Mgr. Jaroslav Řídký, Ph.D.
Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
E-mail: ridky@arup.cas.cz

Nové pohřebiště lidu popelnicových polí v Počaplech nad Loučnou, okr. Pardubice

A new cemetery of Silesian-Platěnice Culture in Počaply nad Loučnou, distr. Pardubice

Radko Sedláček

Abstrakt
Článek seznamuje s průběhem a výsledky záchranného archeologického výzkumu v Počaplech nad Loučnou, okr. Pardubice, provedeného firmou Labrys v roce 2014. Archeologickým výzkumem předcházejícím stavebním pracím zde byly odhaleny tři žárové hroby náležející III. stupni slezskoplatěnické kultury (HaC a HaD). Hroby představují okraj většího dosud nepoznaného pohřebiště, které se pravděpodobně rozkládá dál východním směrem kolem vrcholu kopce. Příspěvek přináší publikaci nepříliš početného získaného materiálu a přihlíží také k dalším kulturním poměrům v archeologicky silně exponovaném mikroregionu.

Abstract
The article brings information about the course and results of the rescue archaeological research provided by the firm Labrys in Počaply nad Loučnou, distr. Pardubice in the year 2014. Three cremation burials of the IIIrd phase of the Silesian-Platěnice Culture (HaC and HaD period) were unearthed by the research before building operations. The graves belong to the larger unknown cemetery extended eastward arround the top of the hill. The paper also brings the publication of the rare ceramic material and observes other cultural circumstances in the archaeological highly exposed region.

Klíčová slova: Pardubicko – slezskoplatěnická kultura – žárové pohřebiště – záchranný archeologický výzkum
Key words: Pardubice region – Silesian-Platěnice culture – cremation burial ground – rescue excavation

Úvod

Počátkem roku 2014 se na společnost Labrys obrátil zástupce investora Technické infrastruktury pro budoucí kolonii rodinných domků (RD) v Počaplech nad Loučnou se žádostí o provedení archeologického dohledu. Plocha tohoto staveniště zabírá větší část celého ZJZ svahu kóty 242 m n. m. na ppč. 406/28, 29, 30, 31 a 35 ve stejnojmenném katastrálním území, které se nachází ve strategické poloze v místě soutoku řek Labe a Loučné. S ohledem na archeologicky mimořádně frekventovaný prostor jsme na počátku dubna 2014 zahájili skrývku ornice v kompletním půdorysu budoucí stavby. Vzhledem k bezprostředně blízkému osídlení nás překvapilo, že až druhého dne na samotném konci 1. větve komunikací jsme zaznamenali první archeologickou situaci. Tu představovala skupina nádob, na první pohled značně poničených orbou, jejichž charakter uložení signalizoval přítomnost žárového hrobu. V bezprostřední blízkosti byly lokalizovány další dva hroby. Následoval předstihový výzkum těchto tří hrobových celků, který je hlavním předmětem předkládaného pojednání.

Na terénních pracích stejně jako na zpracování výzkumu se nemalou měrou podílel právě jubilant (*obr. 1*). Jemu a jeho neutuchajícímu pracovnímu úsilí si tento rozsahem nevelký příspěvek klade za cíl vzdát čest a nabídnout další dílčí publikovaný výsledek jeho celoživotní činnosti.

Archeologické nálezy z okolí zájmové oblasti a historie lokality

Systematickým průzkumem pracovníků archeologického oddělení Muzea východních Čech v Hradci

Obr. 1 V. Vokolek při výzkumu hrobů v Počaplech nad Loučnou. – *Fig. 1* V. Vokolek during excavations of the graves in Počaply nad Loučnou.

Králové (V. Vokolek a J. Sigl) z padesátých a šedesátých let minulého století bylo zachyceno v bezprostředním okolí popisované lokality osídlení především z období kultury laténské a doby římské (*Vokolek 1972*, *1976*, *1987*; *Jílek 2015*, 14–21). Ojedinělé nálezy pocházejí z mezolitu a pozdní doby hradištní (*Vencl 1978*, 25; *Sigl – Vokolek 1986*, 17). Větší část germánského sídliště se rozkládá na současných ppč. 382/18 a 382/32. Číslování staré původní parcelace odpovídá ppč. 406/3 a 406/5, které se nachází JZ od silnice Počaply-Kunětice. Zde na V okraji těchto parcel byla situována menší pískovna, dnes zavezená a v terénu neznatelná, která část sídliště narušila. Severovýchodním směrem za silnicí pokračovalo sídliště až na ppč. 406/6, kde se nacházelo osídlení především z doby laténské. Nálezy z provedených povrchových sběrů jsou v současnosti deponovány v Muzeu východních Čech Hradci Králové.

Terénní situace

Celá strojně skrývaná plocha základní technické vybavenosti pro budoucí kolonii RD byla pečlivě sledována vzhledem k předchozím nálezům pravěkého a raně dějinného osídlení. Prakticky celá tato plocha byla zcela bez nálezů (*obr. 2*, *3*, *4*). Teprve při vrcholu návrší, kde se začalo objevovat štěrkopísčité podloží, byly odkryty hrobové celky 1–3. V těchto místech byla velmi tenká vrstva ornice silná maximálně 25–30 cm, takže zemědělská orba z velké části pohřební výbavu hrobů zlikvidovala. Tomuto zničení horních partií hrobových celků zasahujících do ornice nemohlo zabránit ani citlivé provádění skrývky. Mezi fragmenty jednotlivých nádob se podařilo zachytit pouze minimální množství drobných spálených kůstek.

Archeologické nálezy

Hrob 1 (*obr. 5*)

V hloubce 30 cm pod povrchem byl odkryt shluk střepů z více nádob bez znatelné hrobové jámy. Podloží zde tvořila písčitojílovitá hlína.
Popis nálezů:
1. Spodek amforovité zásobnice nerovně hlazeného černého, uvnitř hnědého povrchu s černými skvrnami. Průměr dna 110 mm, výška zlomku 58 mm.
2. Střep ze spodku patrně misky se dnem vklopeným dovnitř. Povrch černý hlazený. Z této nádoby pochází několik dalších menších střepů. (35 × 25 mm).
3. Střep z misky s okrajem oble vklopeným dovnitř hlazeného hnědého povrchu s černou skvrnou, vnitřek poškozen. Výška zlomku 35 mm.
4. Střepy koflíku se dnem slabě vklopeným dovnitř a zlomkem ucha obdélného profilu. Povrch hlazen šedočerné barvy. Výška zlomku 22 mm.
5. Střep ze spodku nádoby se dnem uvnitř slabě zvednutým, drsného černého povrchu s hnědou skvrnou. Průměr dna 64 mm, výška zlomku 25 mm.

Hrob 2 (*obr. 6*)

V hloubce 30 cm od povrchu byla špatně znatelná hrobová jáma orientovaná ve směru Z–V o rozměrech 70 × 56 cm. Hrob silně poškozen, dochován pouze otisk dna nádoby. Kolem se nacházela drť střepů a několik zlomků spálených kostí. Nádobu nelze ani kresebně rekonstruovat.

Hrob 3 (*obr. 7*)

V hloubce 25 cm od povrchu, hned pod ornicí byly zachyceny zbytky žárového hrobu bez znatelné hrobové jámy. Podloží tvořila šedá hlinitopísčitá vrstva. *In situ* byl spodek velké nádoby (1). Východně od ní miska (4).

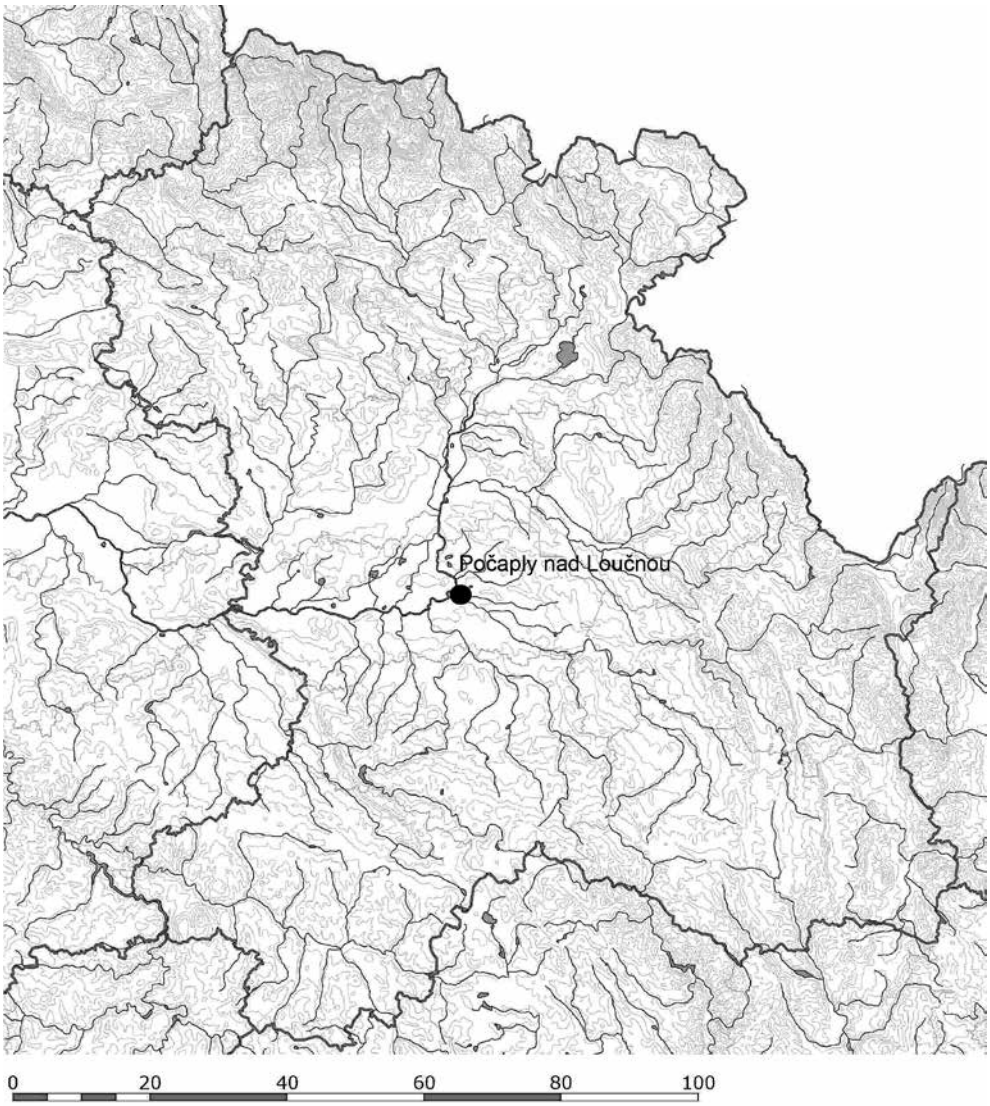

Obr. 2 Lokalizace naleziště na mapě Čech. – *Fig. 2* Localization of the site on the map of Bohemia.

Popis nálezů:
1. Zlomky spodku amforovité zásobnice nerovně hlazeného černého povrchu, vnitřek šedohnědý. Výška zlomku 70 mm.
2. Střepy z výdutě a spodku nádoby drsnějšího šedohnědého, uvnitř černého hlazeného povrchu. Výška zlomku 38 mm.
3. Střep z oblé výdutě a slabě prohnutého hrdla koflíku, majícího pod lomem skupinu šikmých rýh. Povrch hlazen černohnědé, uvnitř šedočerné barvy. Rozměry 25 × 15 mm.
4. Miska s olámaným okrajem prohnutého hrdélka ostře odděleného od úzké výdutě zdobené šikmými žlábky. Spodek kónicky. Povrch hlazen černé barvy s hnědou skvrnou. Výška 40 mm, průměr dna 40 mm.

Veškeré nálezy pocházející z popisovaných hrobových celků jsou natolik poškozeny v důsledku kombinace mělkého uložení a probíhající zemědělské činnosti, že se jen stěží daří určit původní keramický tvar. Na stejný problém naráží i pokusy o jakékoli další třídění či pouhou komparaci získaného materiálu s jinými známými pohřebišti z východních Čech. Pomineme-li materiálovou stránku keramického těsta, které nijak nevybočuje z východočeského standardu pro funerální keramiku (*Vokolek 2008*, 87–91), je jediným morfologicky postižitelným tvarem miska s olámaným hrdlem zdobená šikmými žlábky na výduti (*obr. 5*). S takto zdobeným tvarem se ve východních Čechách setkáváme v různých podobách, např. kompletně dochovaný tvar z pohřebiště Měník, okr. Hradec Králové (*Vokolek 1999*, 230, tab. 60: 3).

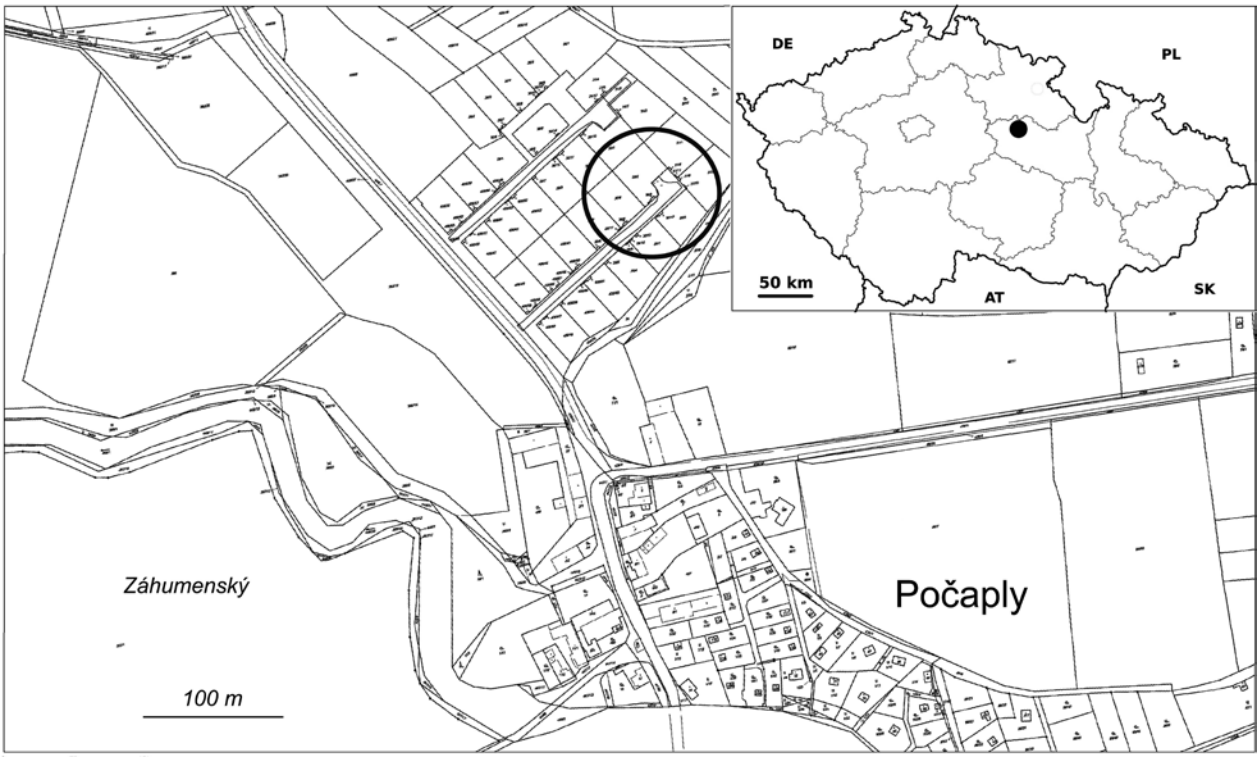

Obr. 3 Bližší katastrální situace naleziště. – *Fig. 3* The closer cadastral situation of the site.

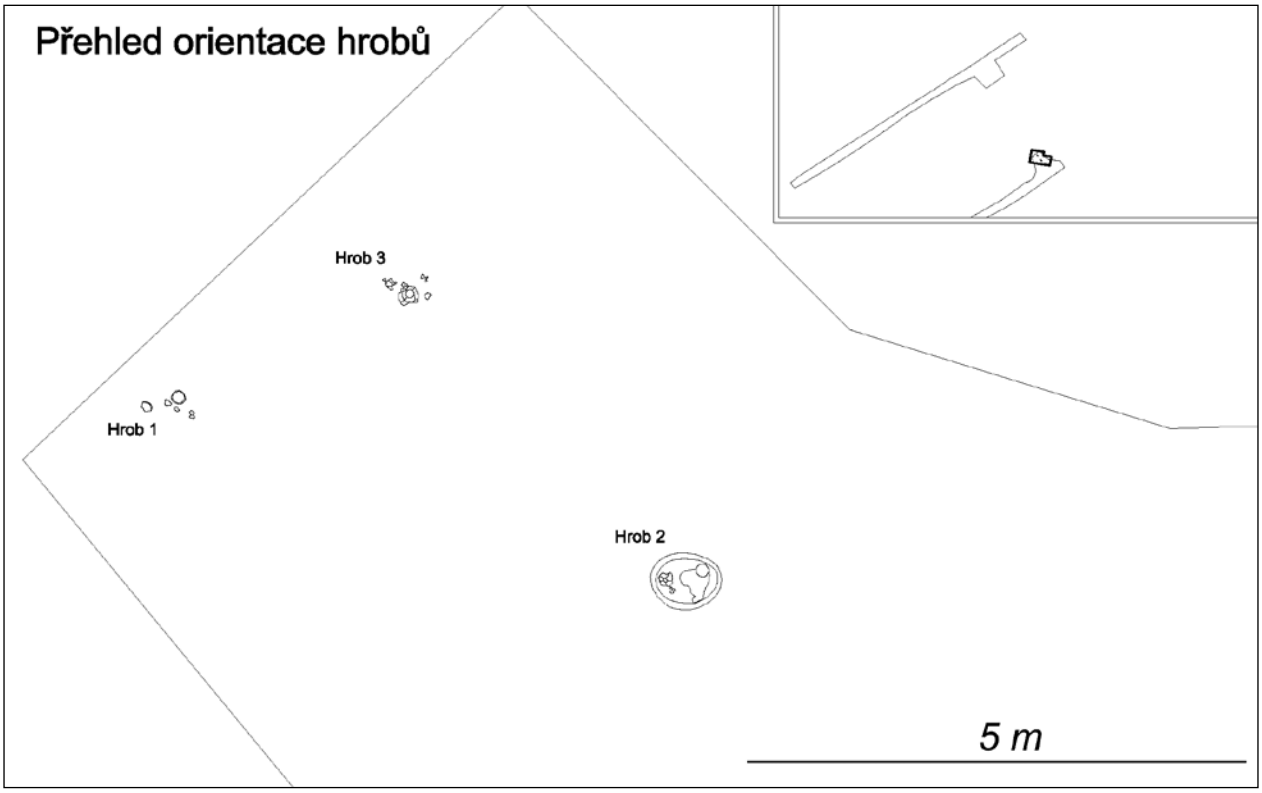

Obr. 4 Lokalizace archeologických nálezů na plánu staveniště. – *Fig. 4* Localization of the archaeological finds on the building site plan.

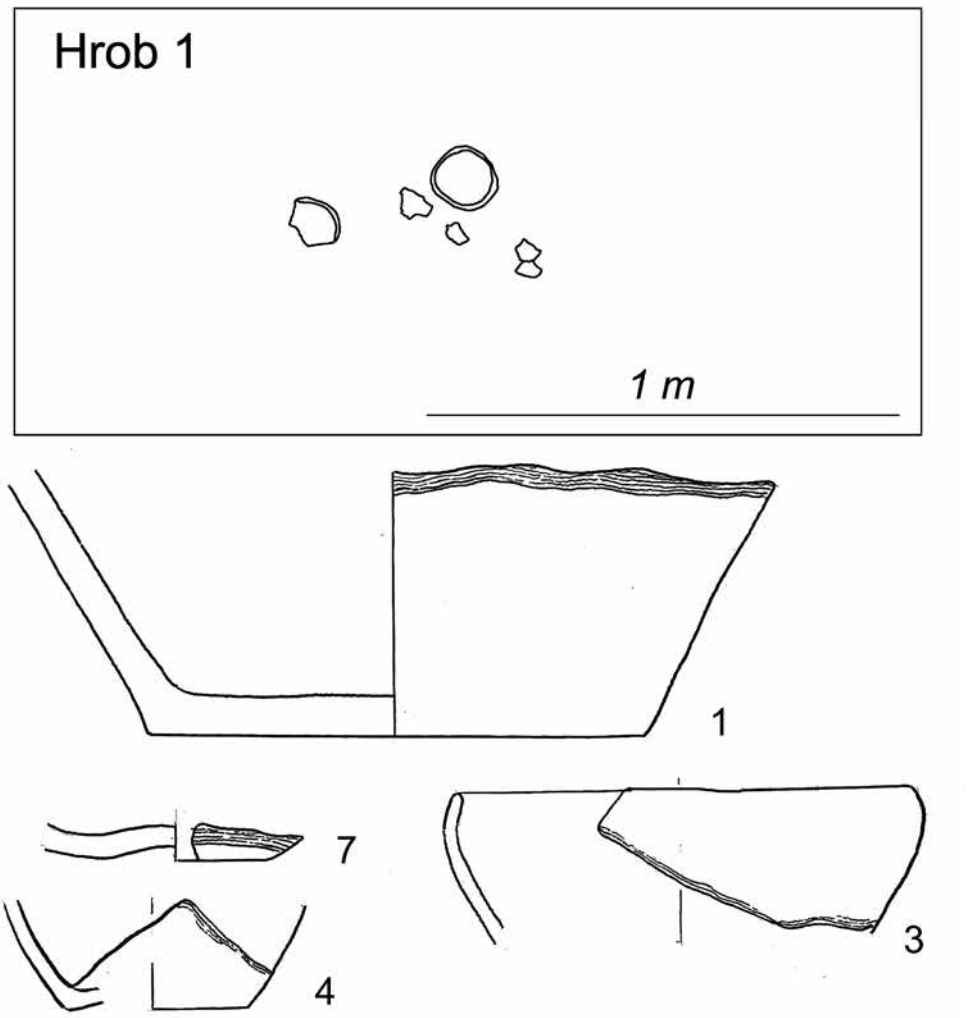

Obr. 5 Hrob 1. Fotografie, kresba nálezové situace a archeologických nálezů. – *Fig. 5* Grave no. 1. Picture, drawing of the finding situation and finds.

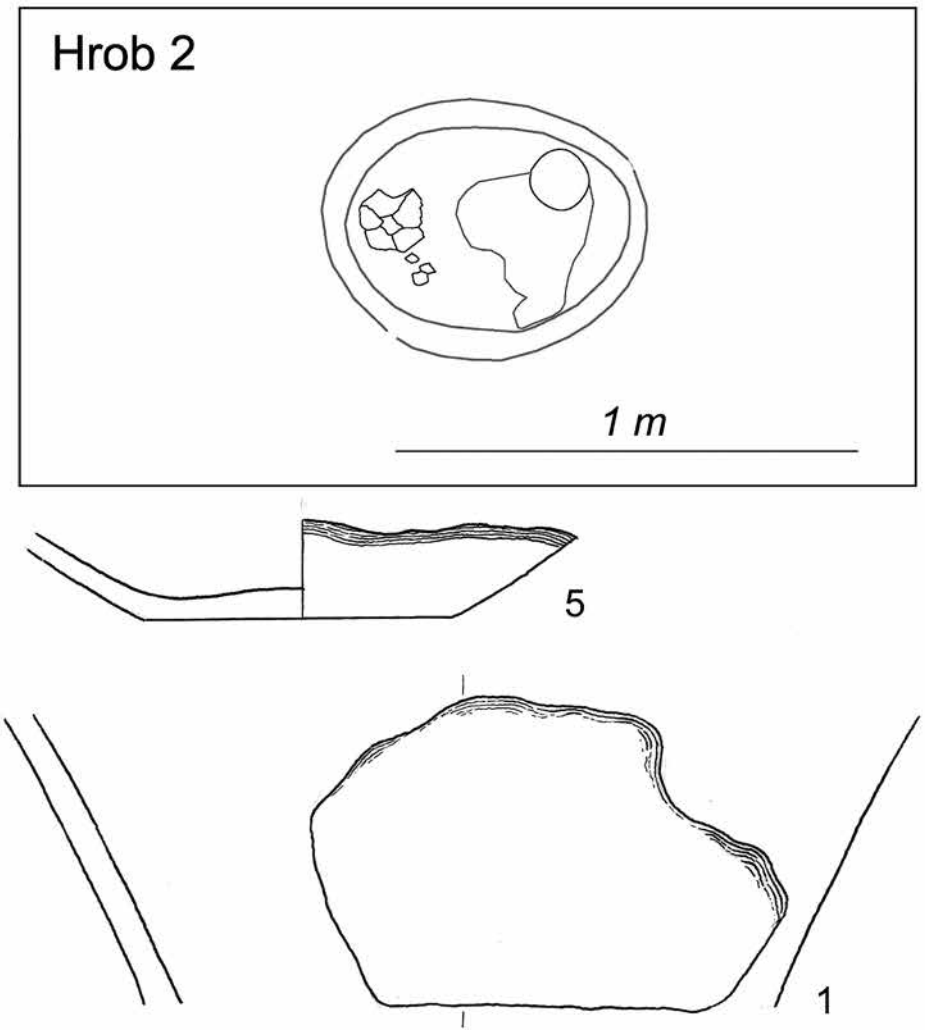

Obr. 6 Hrob 2. Fotografie, kresba nálezové situace a archeologických nálezů. – *Fig. 6* Grave no. 2. Picture, drawing of the finding situation and finds.

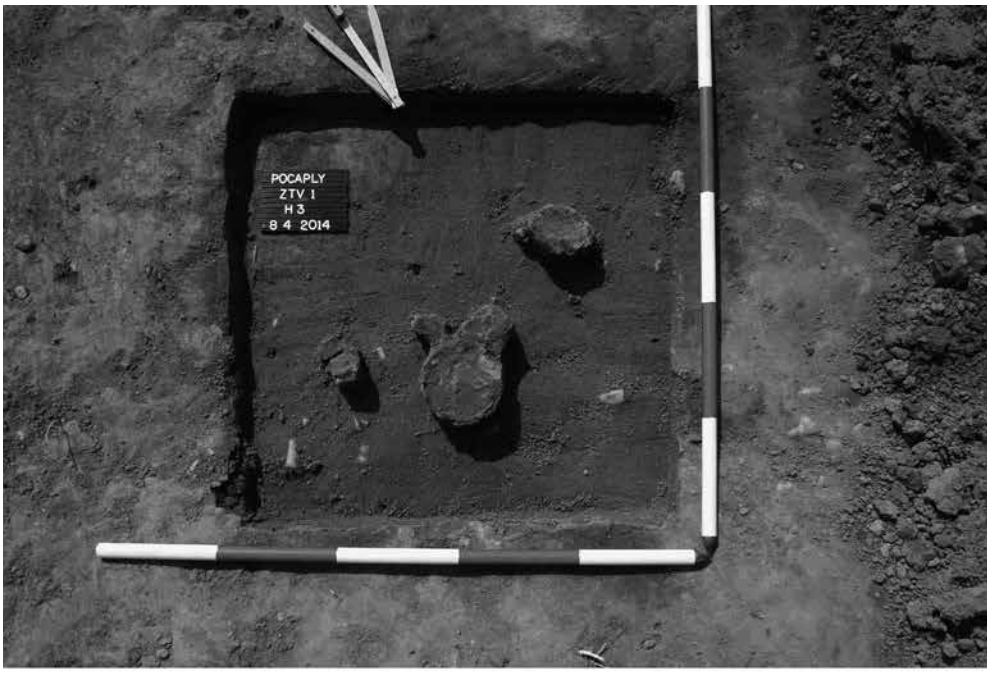

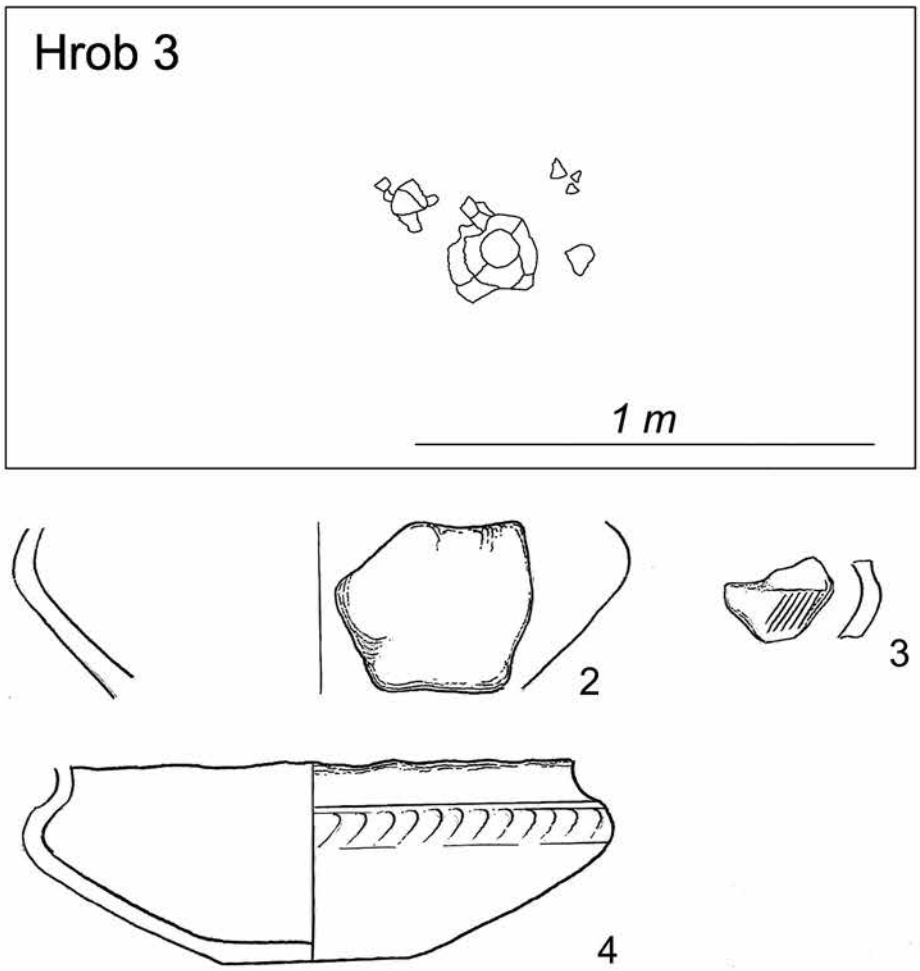

Obr. 7 Hrob 3. Fotografie, kresba nálezové situace a archeologických nálezů. – *Fig. 7* Grave no. 3. Picture, drawing of the finding situation and finds.

Závěr

Popsané hroby náleží s největší pravděpodobností okraji dosud nepoznaného pohřebiště lidu popelnicových polí, které se rozkládá Z a J směrem v prozatím neodkryté části svahu. Přes celkové narušení hrobového inventáře se díky kvalitnímu laboratornímu zpracování podařilo částečně kresebně zrekonstruovat typy nádob, takže lze pohřebiště bezpečně datovat do slezskoplatěnické kultury, do jejího III. stupně náležejícímu období HaC (*Venclová ed. 2008*, 29). Jde o zcela novou lokalitu, která je nyní bezprostředně ohrožena následnou výstavbou rodinných domků. Z hlediska dalšího pokračování terénního archeologického výzkumu lze vyjádřit určitou naději na zachovalejší stav nálezů v prostoru oplocených zahrad blízké chatové kolonie, která bude v blízké době zrušena a padne za oběť další výstavbě rodinných domků. Osada k tomuto pohřebišti dosud nebyla lokalizována a lze ji předpokládat v nižších polohách blíže řeky v místech mladšího bohatého osídlení. Jiné známé současné pohřebiště se nachází na pravém břehu Labe v katastrálním území Kunětic ve vzdálenosti 1 km Z směrem.

Objev tohoto nového dosud nepoznaného pohřebiště podstatně rozšiřuje naše poznání zdejšího mikroregionu a klade zvláštní důraz na důsledné archeologické sledování navazující výstavby RD.

Summary

The company Labrys carried out a rescue archaeological research in Počaply nad Loučnou, distr. Pardubice in the spring 2014 before building operations on the new housing development. The locality is strategically situated on the place of confluence of the rivers Labe and Loučná and there are many evidences of prehistorical settlement in this region. Three cremation burials of the IIIrd phase of the Silesian-Platěnice Culture (HaC and HaD period) were unearthed by the research. The graves probably belongs to a new unknown cemetery of this culture. Considering the continuing building operations it is necessary to observe very attentively this archaeological highly exposed region.

Literatura

Jílek, J. 2015: Osídlení dolního toku řeky Loučné v době římské. Východočeský sborník historický 27, 5–43.
Sigl, J. – Vokolek, V. 1986: Archeologické nálezy v roce 1985. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové 12/1, 5–23.
Vencl, S. 1978: Stopy nejstarší lidské práce ve východních Čechách. Hradec Králové.
Venclová, N. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech 6. Doba halštatská. Praha.
Vokolek, V. 1972: Počaply, k.o. Sezemice, o. Pardubice. Výzkumy v Čechách 1969, 112–113.
Vokolek, V. 1976: Laténské nálezy na Pardubicku. Zprávy klubu přátel Pardubicka 9/12, 17–18.
Vokolek, V. 1987: Počaply, o. Sezemice, okr. Pardubice. Výzkumy v Čechách 1984–1985, 149.
Vokolek, V. 1999: Východočeská halštatská pohřebiště. Pardubice.
Vokolek, V. 2008: Slezskoplatěnická kultura. In: N. Venclová (ed.): Archeologie pravěkých Čech 6. Doba halštatská. Praha, 84–97.

PhDr. Radko Sedláček
Labrys, o. p. s.
E-mail: sedlacek@labrys.cz

Pohár pražského typu ze sbírek Muzea východních Čech v Hradci Králové

The Prague type cup from the collections of the Museum of Eastern Bohemia in Hradec Králové

Petra Sehnoutková

Abstrakt
Text přibližuje exemplář poháru pražského typu, který se nachází ve staré sbírce Muzea východních Čech v Hradci Králové. Tento typ poháru je charakteristický tmavými skvrnami pokrývajícími celý povrch nádoby. Černé skvrny však nejsou způsobeny dlouhodobým pobytem v zemi, jak se dříve předpokládalo, ale vznikly během výpalu nádoby, kdy bylo použito technologického postupu zvaného „kalení". Pohár s datováním na přelom 15. a 16. stol. představuje jeden z mála importů tohoto typu picí nádoby v Čechách.

Abstract
The text approaches the specimen Prague type cup, which is located in the old collection of the Museum of Eastern Bohemia in Hradec Králové. This type of cup is characterized by dark spots covering the entire surface of the container. The black spots are not caused by long-term residents in the country, as previously assumed, but arose during the firing of the container, where it was applied to the technological procedure called "hardening". A cup dating to the turn of the 15th and 16th century represents one of the few imports of this type of drinking vessel in the Czech Republic.

Klíčová slova: Hradec Králové – pohár pražského typu – kalení – pozdní středověk – import
Key words: Hradec Králové – the Prague type cup – hardening – Late Middle Ages – import

Úvod

Přestože jsou poháry pražského typu (dále jen PPT) díky skvrnám pokrývajícím celou nádobu snadno rozlišitelné, do literatury byly uvedeny až článkem Z. Dragouna v roce 1997 (*Dragoun 1997*, 321–329). Do té doby byly tmavé fleky u nálezů torz štíhlých pohárů s jedním uchem brány jako důsledek postdepozičních procesů. Teprve na základě bohatého souboru pohárů z odpadní jímky v Rybné ulici čp. 682/I na Starém Městě pražském bylo možné s jistotou konstatovat, že jde o zvláštní typ poháru se specifickým druhem výzdoby (*Dragoun 1997*, 321).

Přítomnost těchto pohárů byla zaznamenána v pozdně středověkých nálezových celcích pocházejících z archeologických výzkumů z území Starého a Nového Města pražského (Clam-Gallasův palác, Jungmannovo náměstí, Rybná ulice a nově snad i Náměstí republiky[1]). Početný soubor těchto picích nádob vlastní Národní muzeum a několik exemplářů má ve svých sbírkách pražské Uměleckohistorické muzeum a Muzeum hlavního města Prahy (*Dragoun 1997*, 327). V Praze je registrován i jedinec v soukromém držení, který je však bez bližších nálezových okolností[2]. Jedinými mimopražskými nálezy zůstávají poháry z Levého Hradce (*Dragoun 1997*, 327) a Hradce Králové (*obr. 1*).

PPT byl nalezen v Hradci Králové při regulaci řeky Labe, jež probíhala v obvodu bývalého pevnostního města v letech 1907–1912. Do sbírek královéhradeckého muzea jej daroval pan J. Öhm. Nádoba je dnes součástí staré středověké sbírky (inv. č. 1119, př. č. 1946/2008) budované od konce 19. stol. až do

[1] Podle Pavla Vařeky a Jana Frolíka, mohly být PPT přítomny buď ve zlomcích či v celých tvarech (ze studní – jímek). Oběma děkuji za sdělení.
[2] Za upozornění děkuji Janu Frolíkovi.

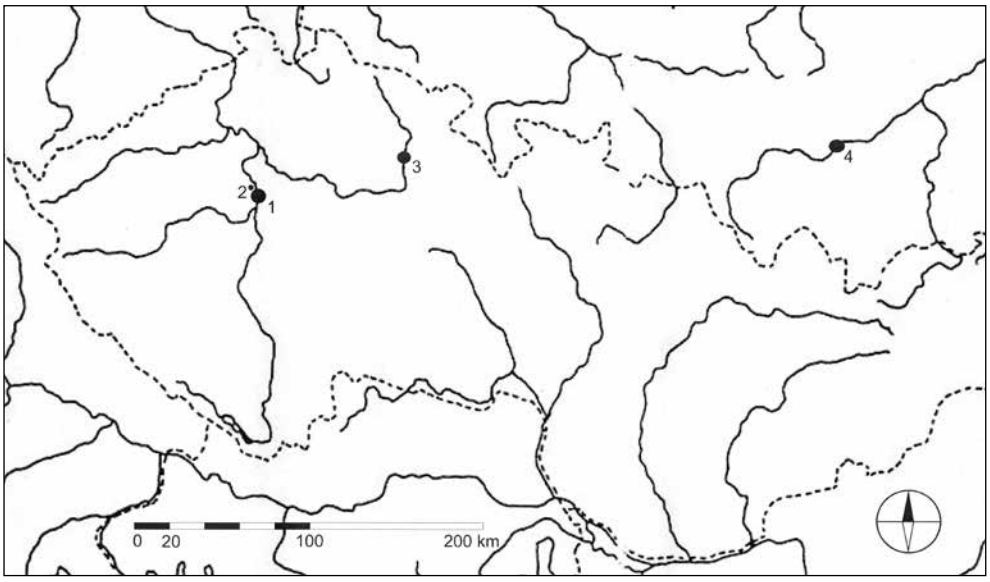

Obr. 1 Nálezy vrcholně a pozdně středověkých kalených pohárů zmiňovaných v textu. 1) Praha; 2) Levý Hradec; 3) Hradec Králové; 4) Krakov. – *Fig. 1* The findings of the High and Late Medieval hardened cups mentioned in the text. 1) Prague; 2) Levý Hradec; 3) Hradec Králové; 4) Krakow.

30. let 20. stol. L. Domečkou a jeho spolupracovníky. Vznikla tak bohatá kolekce morfologicky různorodých nádob reprezentujících především místní hrnčířskou produkci od středověku až po novověk. PPT v této sbírce zastupuje importovanou keramiku, neboť nejde o domácí provenienci. Tento pohár nebyl dosud v literatuře publikován. Obecně se keramickým pohárům ze staré sbírky věnoval ve své bakalářské práci *J. Kutěj* (*2013*). Správně rozpoznal PPT, který zmiňuje v textu a uvádí v katalogu, k bližšímu popisu však nepřistoupil.

Popis poháru

PPT se dochoval téměř celý, pouze okraj je na třech místech mírně odštípnutý. Výška nádoby činí 16 cm, průměr okraje 9 cm a průměr dna 4,5 cm. Maximální výduť 9 cm se nachází ve výšce 10,5 cm ode dna. Pohár má štíhlý, až téměř antický tvar. Prožlabené páskové ucho je napojeno od spodní části okraje na největší výduť. Okraj je vně ven vykloněný, vytažený a prožlabený. Síla střepu činí 0,5 cm. Nádoba váží 348 g a má objem 0,44 l[3]. Na dně jsou patrné stopy po odříznutí z kruhu – rovné paralelní rýhy, jež nasvědčují tomu, že nádoba byla při oddělování z podložky statická (*Běhounková 2015*, 42). Dle deskripce *M. Zápotockého* lze dnu přidělit kód 22

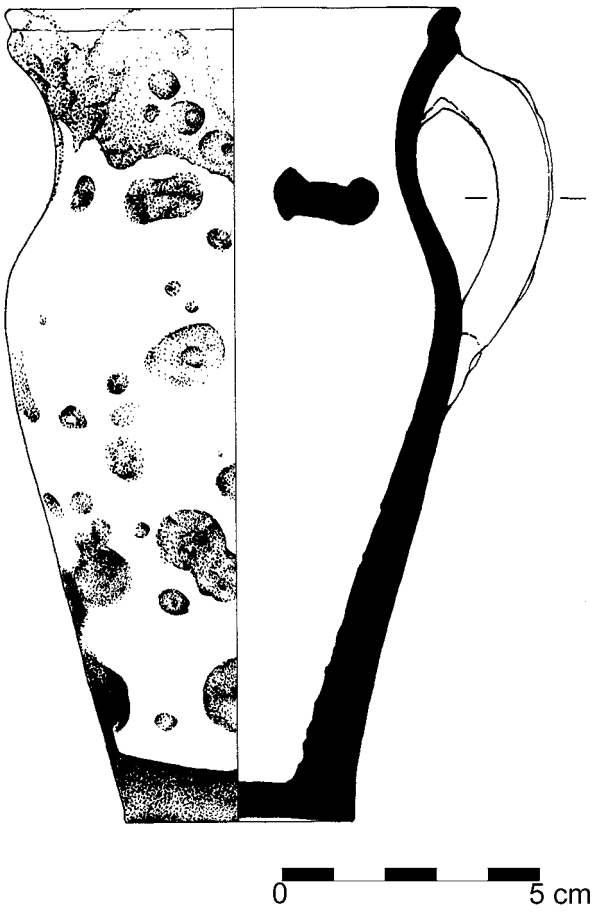

Obr. 2 Hradec Králové. Pohár pražského typu (inv. č. 1119). Kreslila K. Hemplová. – *Fig. 2* Hradec Králové. The Prague type cup (inv. no. 1119). Drawn by K. Hemplová.

[3] Pro zjištění objemu nádoby bylo použito jáhel. *J. Richterová* uvádí u PPT několika velikostních variant s objemem od 0,38 do 0,87 l (*1999*, 120).

Obr. 3 Hradec Králové. Pohár pražského typu (inv. č. 1119). Foto M. Mildeová. – *Fig. 3* Hradec Králové. The Prague type cup (inv. no. 1119). Photo M. Mildeová.

(*1978*, 186). Na těle nádoby jsou na vnější i vnitřní straně znatelné stopy po vytáčení. V keramickém těstě tvoří příměsi malé křemínky (převážně do velikosti 2 mm) a jemná slída. Barva poháru je jemně cihlová, v lomu okraje však světle šedá (sendvičový efekt?). Ve výšce maximální výdutě je skvrna 3,5 × 3,5 cm, kde je barva světle hnědá. Celý povrch poháru, kromě již zmíněné hnědé skvrny, je pokryt černými fleky. Při dně je 1 cm široký pásek, z něhož se ve spodní partii nádoby rozšiřuje velká tmavá skvrna. Výpal je tvrdý a pravděpodobně oxidační (*obr. 3*).

Proces kalení

Chemická analýza vzorků odebraných ze spečené tmavé hmoty tvořící charakteristické skvrny na povrchu PPT z pražské Rybné ulice čp. 628/I naznačuje,[4] že fleky nevznikly během dlouhodobého uložení v zemi či jako výzdobný prvek, ale jsou důsledkem technologického postupu zvaného „kalení" využívaného během výpalu keramiky (*Dragoun 1999*, 347). Při této technice byly nádoby kleštěmi vyjímány z pece a ponořeny do roztoku žitné zkvašené mouky a vody (s příměsí šťávy ze zelí či řepného kvasu a případně i s plevami). *Z. Dragoun* uvádí, že právě nepatrné organické prvky, jež přilnuly k povrchu nádob, zuhelnatěly a vytvořily kolem sebe tmavé až černé skvrny (*1999*, 347). Tyto typické znaky procesu kalení bylo možné pozorovat i u jedince nalezeného v Hradci Králové[5] (*obr. 4*).

Zakalování mělo snížit propustnost vypalovaného střepu. Pomocí této metody však nebyly zušlechťovány pouze poháry, ale jak dokládá keramický soubor z Rybné ulice čp. 628/I, bylo kalení při výpalu použito i na hrncích (*Dragoun 1997*, 323, 326, obr. 4: 2, 3). Přesto lze říci, že kaleny byly především poháry, u jiných tvarů se zakalení vyskytovalo výjimečně.

Mimo naše území je tato úprava povrchu picích nádob doložena na keramických pohárech z krakovského Wawelu, které lze datovat do 14.–15. stol. (*Dragoun 1999*, 348, obr. 1: 1, 2); (*obr. 1*). Technika kalení se ještě na konci 19. stol. a počátku 20. stol. používala v severní polovině Běloruska (termín „obvara" či „požog") a údajně byl takto upravován povrch lidové keramiky ještě v 2. pol. 20. stol. ve vojvodství Suwalki v Polsku (termín „hartowanie"); (*Dragoun 1999*, 347).

[4] Analýza prokázala výraznou přítomnost prvků, které jsou charakteristické pro organické látky – hmotnostně převažoval uhlík následován kyslíkem (*Dragoun 1999*, 347; *Šrein 1997*).

[5] Shodný názor zastává i Bohumír Dragoun, děkuji za osobní sdělení.

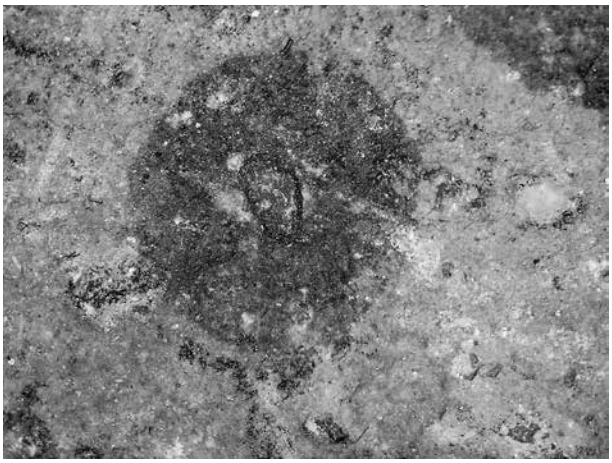

Obr. 4 Hradec Králové. Detail povrchu poháru pražského typu (inv. č. 1119). Foto mikroskopem M. Pacák. – *Fig. 4* Hradec Králové. Detail of the surface of the Prague type cup (inv. no. 1119). Photo microscope M. Pacák.

Datování

Po vyčlenění tohoto specifického typu poháru bylo možné identifikovat jeho zástupce i ve dvou jedincích pocházejících z odpadních jímek na Jungmannově náměstí (*Richterová 1985*, 183, obr. 8) a Clam-Gallasově paláci (*Dragoun – Lochmann 1991*, 149, obr. 6: 1) v Praze. Nálezové soubory těchto jímek byly autory výzkumů datovány do 2. pol. 14. stol. a 1. pol. 15. stol. Také soubor z Rybné ulice čp. 628/I byl časově zařazen do 1. pol. 15. stol. (*Dragoun 1997*, 321–329, obr. 2, 3, 4). Pro datování do pozdního středověku vedlo badatele nejen celkové složení keramických souborů, ale i kritéria pozorovatelná na pohárech.

Z. Dragoun vyděluje u PPT starší variantu (silnější stěny; nehomogenní výpal; větší šířka výdutě než průměr okraje; sporadická výzdoba šroubovicí) a variantu mladší (štíhlá profilace poháru; vysoko položená maximální výduť, kdy její šířka nepřekračuje šířku vytaženého okraje; tenká síla střepu a ucho nasazené na spodní hraně okraje), které na sebe typologicky navazují (*Dragoun 1997*, 328–329).

PPT z Hradce Králové (*obr. 2–3*) vykazuje rysy mladší varianty, která náleží do 1. pol. 15. stol, má však nižší průměr okraje (4,5 cm) než PPT z Rybné ulice (5–6 cm), což mu dává elegantní až subtilní vzhled.

Vrcholně a pozdně středověké hrnčině pražského prostředí se věnoval P. Vařeka, který na základě rozboru keramiky velkých souborů z Prahy a Českého Krumlova, vytvořil deskriptivní systém a databázi KERAMIK (*Vařeka 1997*, 1998). Dle makroskopicky postižitelných vlastností keramického materiálu byly nálezy rozděleny na 17 keramických tříd. Nejběžnější pozdně středověké oxidačně vypalované zboží zde představovala hrubá hrnčina P4.I (keramická třída P4001) s datací do 14./15.–1. pol. 15. stol. (*Vařeka 2002*, 221–247). P. Vařeka se domnívá, že PPT z Hradce Králové lze zařadit již k mladší hrubé hrnčině P4.V[6] (keramická třída P4015), která na hrnčinu P4.I po polovině 15. stol. navazuje, a datuje pohár do konce (2. pol.?) 15.–16. stol.[7] Z toho také nepřímo vyplývá, že královéhradecký exemplář je pražské provenience a může být v Hradci Králové považován za import.

Závěr

Specifický typ poháru produkovaný pražskými hrnčíři v 15. a na počátku 16. století vynikal použitím procesu kalení. Tuto technologii, kdy se nádoby během výpalu ponořovaly do zvláštního roztoku, což vedlo ke vzniku tmavých skvrn na povrchu, řemeslníci pravděpodobně přejali z východu (Polsko, Bělorusko, Litva). Snaha o dosažení menší propustnosti střepu však zřejmě nebyla tolik úspěšná a od užití zakalování se ustoupilo. Svědčí o tom aplikace metody na tvarově omezenou skupinu keramiky v průběhu pouhého jednoho století. Také mladší hrubá hrčina třídy P4.V, k níž PPT náleží, již od poloviny 15. stol. kvantitativně nezaujímá takový podíl jako ve větší míře používané světle režné, glazované a redukčně pálené zboží (*Vařeka 2002*).

Domnívám se, že pohár z Hradce Králové (*obr. 2–3*) představuje typologicky nejvyspělejší variaci PPT z přelomu 15. a 16. století. Ojedinělý mimopražský nález poháru svědčí o obchodních stycích obou měst a reprezentuje importovanou pražskou keramickou produkci z přechodu pozdního středověku v raný novověk.

Summary

Thanks to the dark stain on the surface of this type of cup is easily recognisable. In the literature it said its article Z. Dragoun (*Dragoun 1997*), which the Prague type cup (PCT) allocated on the basis of the rich collection of cups from the archaeological research in Rybná Street 682/I. Outside Prague we know only two individuals – from Levý Hradec and Hradec Králové, which is dedicated to this post (*Fig. 2–3*). The PTC was found at the beginning of the 20th century, when took place the regulation of the river Elbe and the finder J. Öhm donated it to the Museum's collections. Previously, it was assumed, that the black spots are caused by long-term residents of containers in the country. Chemical analysis of samples derived from

[6] Hrnčina P4.V – „*hrubé zboží zrnitého porézního střepu s odlišně zbarveným jádrem a množstvím neplastických složek – zahrnuje keramiku třídy P4015; na rozdíl od hrnčiny P4.I je keramická hmota lépe zpracována, povrch je hlazen a střep je zpravidla tenčí; technologicky však z této hrnčiny vychází*“ (*Vařeka 2002*, 232).

[7] Za určení keramické třídy a dataci děkuji P. Vařekovi.

the dark spots, however, demonstrated the presence of elements characteristic of the organic substances. It seemed to use the technological procedure called "hardening", which is invoked during the firing of ceramics with the aim to reduce the water absorption of the body. In this method, the vessels have been removed from the furnace with tongs and immersed in a solution of fermented rye flour and water (mixed with the juice of cabbage and beet kvass and, where appropriate, with the chaff). The charred remains of the PTC formed then specific dark spots (*Fig. 4*). Hardening us probably received from the East. Hardened cups are known from Krakow (14th–15th centuries); (*Fig. 1*). On folk pottery is the edited surface recorded yet at the turn of 19th and 20th century in Belarus, Lithuania and Poland. The cup from Hradec Králové can be according to the typology of *Z. Dragoun* (*1997*) assigned to a younger type with datings to the first half of the 15th century. The profiling of containers (slim form) and ceramic material, however, suggest postponing the date at least to 2. half of the 15th century. P. Vařeka, which dealt with the analysis of the pottery from the Late Medieval and Early Modern Prague environment – database KERAMIK (*Vařeka 1997*, *1998*, *2002*) considers, that this cup of Prague provenance is representative of pottery ceramic production from the end of the 15th/16th centuries – ceramik fabric class P4.V (*Vařeka 2002*). In the Late Medieval environment of Hradec Králové so this import of the Prague type cup illustrates business contacts of the two cities.

Literatura

Běhounková, L. 2015: Keramická produkce ze středověkého sídliště Telč – Staroměstský rybník se zaměřením na technologii výroby nádoby. Rukopis diplomové práce. Ústav archeologie a muzeologie FF MU, Brno.

Dragoun, Z. 1997: Specifický typ poháru z pražských nálezů. Archaeologica Historica 22/99, 321–329.

Dragoun, Z. 1999: K technologii povrchové úpravy pražských pohárů. Archaeologica Historica 24/99, 347–349.

Dragoun, Z. – Lochmann, Z. 1991: Objevení torza románského domu na nádvoří Clam-Gallasova paláce v Praze. Archaeologica Pragensia 11, 139–157.

Kutěj, J. 2013: Středověké keramické poháry ze sbírek Muzea východních Čech v Hradci Králové. Rukopis bakalářské práce. Ústav historických věd FF UP, Pardubice.

Richterová, J. 1985: Výzkum na Jungmannově nám. v Praze 1 (předběžná zpráva). Archaeologica Pragensia 6, 173–189.

Richterová, J. 1999: Venkovské krčmy v okolí Prahy na přelomu středověku a raného novověku. Archaeologica Historica 24/99, 111–124.

Slavíček, K. 2012: Keramické poháry z hradu Rokštejna. Rukopis bakalářské práce. Ústav archeologie a muzeologie FF MU, Brno.

Šrein, V. 1997: Mineralogické a petrografické studium rud, kovů, strusek a smoly z archeologického výzkumu PÚPP I, rukopis, Ústav struktury a mechaniky hornin AV ČR, Praha.

Vařeka, P. 1997: Deskriptivní systém databáze KERAMIK. Praha.

Vařeka, P. 1998: Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách. Archeologické rozhledy 50, 123–137.

Vařeka, P. 2002: Keramika pozdního středověku až počátku novověku z areálu bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad na náměstí Republiky v Praze 1 (Zjišťovací výzkum v letech 1998–1999). Archaeologica Pragensia 16, 217–250.

Zápotocký, M. 1978: Středověká keramika severočeského Polabí. Morfologie a relativní chronologie. Památky archeologické 69, 171–238.

Mgr. Petra Sehnoutková
Muzeum východních Čech v Hradci Králové
E-mail: p.sehnoutkova@muzeumhk.cz

… pivo cělo imam… Pěstování a konzumace vína v raném středověku

Cultivation and consumption of wine in the Early Middle Ages

Jiří Sláma

Abstrakt
Nejstarší doklady pěstování vinné révy pocházejí ze Zakavkazí a ze zemí Blízkého východu. Do Evropy začalo vinařství postupně pronikat od 2. tisíciletí. K jeho velkému rozšíření napomohla expanze římské říše do západní a střední Evropy. Do Čech a na Moravu se vinařství dostávalo až v 9. století. V Čechách jsou jeho počátky nejspíše spojeny s kontakty s franským prostředím. Na jeho rozšíření měla zásluhu přemyslovská knížata.

Abstract
The earliest evidence of vine-growing comes from Transcaucasia and from the Near East. The vine-growing was gradually spreading to Europe since the 2nd millennium. Its spread was partially caused by the expansion of the Roman Empire to the West and Central Europe. However, to Bohemia and Moravia the vine-growing did not get until the 9th century. In Bohemia the origins of vine-growing were probably related to the contacts with Franconian environment. Přemyslids contributed to its spreading.

Klíčová slova: vinařství – paleobotanika – Přemyslovci – knížecí hospodářství
Key words: wine-growing – paleobotany – Přemyslid dynasty – duchy's economy

Slova uvedená v nadpisu tohoto článku, která čteme v charvatské a ve vostokovské (jihoruské) redakci První slovanské svatováclavské legendy, slavisté tradičně překládají „mám zdravý nápoj". Poněvadž pozdní minejní (severoruská) redakce téže legendy zmiňuje na stejném místě víno a med (tj. medovinu), měl legendista nepochybně na mysli víno.[1] Vzpomenutými slovy lákal Boleslav svého staršího bratra a vládnoucího knížete Václava k účasti na večerní hostině, kterou pořádal na svém hradě po něm pojmenovaném Boleslav. Václav se původně nehodlal oné večeře účastnit a naopak pomýšlel po ukončení církevních oslav svátku sv. Kosmy a Damiána, kterým byl zasvěcen v Boleslavi místní kostel, navrátit se ihned zpět do Prahy. I když Václav byl od svých přátel informován, že mu v Boleslavi hrozí smrt, přesto nakonec bratrově žádosti vyhověl, na jeho hradu zůstal a večerní hostiny se účastnil. Při četbě tohoto místa v legendě nutně vyvstane otázka, nakolik její autor popsal skutečný průběh oné události, či zda nebyl – podobně jako i na jiných místech své legendy – ovlivněn četbou jemu dobře známého Matoušova evangelia. V něm totiž čteme tato Kristova slova: „Neboť kdo by chtěl zachránit svůj život, ten o něj přijde; kdo však ztratí svůj život pro mne, nalezne jej." Legendistou oslavovaný světec Václav svým jednáním naplnil tuto křesťanskou zásadu a nemohl tudíž před nebezpečím smrti zbaběle utéct do Prahy.

Na vzpomenuté hostině se víno hojně popíjelo. Během večeře Václav pozvedl číši s vínem a vyslovil přání, aby přítomní si s ním připili k poctě Archanděla Michaela. Tuto událost zaznamenali nejstarší latinsky píšící Václavovi legendisté a zobrazuje ji i jedna z iluminací ve wolfenbütelském rukopise

[1] J. Vajs: Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile. Praha 1929. N. J. Serebrjanskij (ed.), Ruské redakce původní starosl. legendy o sv. Václavu, redakce vostokovská, s. 17; redakce minejní, s. 25. J. Vajs (ed.), Charvátskohlaholská redakce původní staroslov. legendy o sv. Václavu, s. 40. K překladu onoho místa srov. V. Konzal, Textový komentář. In: E. Bláhová, V. Konzal, Staroslověnské legendy českého původu. Nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů. Praha 1976, s. 97.

Gumpoldovy svatováclavské legendy. Vzpomenutý přípitek spolu s polibkem přítomných symbolicky v oné době vyjadřoval usmíření s protivníky.[2] K němu však nedošlo a za ranních červánků nastávajícího dne byl kníže Václav u vchodu do boleslavského kostela Boleslavovými družiníky zavražděn.

Pití vína v knížecím prostředí i v družinách knížecích bojovníků bylo tehdy zcela běžné. Podle dobových zvyklostí účastnil se také Václav různých zábav se svou družinou, při kterých se podle slov legendisty Kristiána kníže někdy „hojněni napil", což si následujícího dne velmi vyčítal.[3] Tohoto Václavova poklesku využili později k malé radosti církevních představitelů pijani a opilci, kteří knížete Václava prohlašovali za svého patrona. Tyto názory byly natolik rozšířené, že ve 13. století autor latinské václavské legendy Oriente iam sole cítil potřebu na ně reagovat slovy: „Poněvadž sluha Kristův Václav, plný ducha božího, byl povahy mírné a střídmé, neměl ve zvyku vyprazdňovat číši nebo jiné zváti k pitkám, kterým se sám vyhýbal. Jistě není pravda to, co někteří jinak v této souvislosti o něm tvrdili k pohoršení posluchačů a na omluvu hříšníků omlouvajících své hříchy."[4] Nelze ovšem ani vyloučit, že legendista těmito slovy skrytě kritizoval v době jeho života málo utěšené poměry s nadměrným pitím vína některými přemyslovskými panovníky.

Již více než o dvě století dříve, před sepsáním vzpomenuté legendy Oriente iam sole, snažili se někteří legendisté sejmout z Václava označení opilce a to zmínkou o jeho tvrdých postizích lidí oddaných obžerství a opilství. Ty totiž dával kníže Václav podle Kristiánovy legendy tvrdě trestat důtkami.[5]

Nemírné pití mohlo ovšem v raném středověku (a samozřejmě i později) zavdat příčinu k některým neuváženým činům, které ve svém důsledku ovlivňovaly politické dění. Kronikář Kosmas se např. zmiňuje o tom, jak vínem rozjařená družina Vršovců během lovu na dnešním Berounsku v okolí Velízu zajala Přemyslovce Jaromíra, násilím ho svlečeného přivázala k zemi a na jeho potupu ho přeskakovala na koních.[6]

Krátce před velízskou epizodou zemřel na počátku roku 1003 kníže Vladivoj, údajný vzdálený příbuzný Přemyslovců. Ten usedl na přemyslovský stolec po sesazení Boleslava III. v době krize přemyslovské říše, která na počátku 11. století prožívala hluboký politický a mocenský úpadek. Vladivojova vláda trvala pouze několik málo měsíců. Co bylo příčinou jeho smrti, není známo, nelze ovšem ani vyloučit, že jí mohlo být jeho nadměrné pití vína. Současník těchto událostí, merseburský biskup Dětmar, ve své kronice o Vladivojovi stručně poznamenal: „Musím o něm říci jednu neuvěřitelnou věc, kterou by snad neměl žádný křesťan následovat, a to sice že nedokázal vydržet ani hodinu bez dobrého moku."[7] V českých dějinách nebyl ovšem Vladivoj jediným vládcem, se kterým bylo nezřízené pití alkoholu neslavně spojeno.

Do společnosti opilců žijících v Čechách na přelomu 10. a 11. století bývá některými historiky neprávem zařazován i vzdělaný, v pořadí třetí pražský biskup Thidag, jehož devatenáctiletý episkopát (998–1017) spadá do období již vzpomenuté krize přemyslovské říše. Kronikář Kosmas píšící svou Kroniku Čechů přibližně jedno století po biskupově smrti, má pro tohoto biskupa pouze slova chvály.[8] O Thidagovi např. víme, že povolal na pražskou biskupskou školu (což je vůbec první doklad o její existenci) jednoho z největších vzdělanců tehdejší doby mistra Hubalda. Budiž také připomenuto, že nejnovější numismatické bádání připisuje Thidagovi ražbu denáru s opisem HIC DENARIUS EST EPIS, dříve přičítaného jeho předchůdci sv. Vojtěchovi.[9] Podle názoru historika V. Novotného byl však Thidag opilcem, takže za jeho episkopátu v době krátké Vladivojovy vlády byly Čechy „v dobrých rukách: kníže neustále opilý a biskup málokdy střízlivý".[10] K uvedenému závěru přivedl tohoto historika údaj v kronice Dětmara merseburského, který lze však interpretovat i odlišným způsobem. Ocitujme proto inkriminované místo ze vzpomenuté kroniky: „Měl

[2] T. Velemínský, Rituál usmíření a nejstarší svatováclavské legendy. In: M. Nodl, M. Wihoda, Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku. Brno 2008, s. 31–34.

[3] Kristiánova legenda, cap. 6. J. Ludvíkovský (ed.), Kristiánova legenda Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily. Praha 1978, s. 58, 59.

[4] Orienta iam sole, cap. 9. J. Pekař (ed.), Die Wenzels- und Ludmilalegenden und die Echtheit Christians. Praha 1906, s. 416–417. Český překlad V. Chaloupecký, Na úsvitu křesťanství. Z naší literární tvorby doby románské v století IX.–XIII. Praha 1942, s. 228.

[5] Kristiánova legenda, cap. 6 (viz pozn. 3), s. 60, 61. Ve starší legendě Crescente fide, ze které Kristián tuto historku převzal, je Václavovo trestání lidí oddaných obžerství a opilství ještě mnohem tvrdší, neboť provinilci byli připoutáváni ke stolu a potom bičováni. Crescente fide, J. Emler (ed.), Fontes rerum bohemicarum (dále FRB), Díl I., Praha 1873, s. 185.

[6] Kosmas I, 34, B. Bretholz (ed.), Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series 2, Berolini 1923, s. 62. Moderní český překlad Kosmas, Kronika Čechů. Přeložili K. Hrdina, M. Bláhová, M. Moravová. Praha 2011, s. 70.

[7] Dětmar V, 23. M. Z. Jedlicki (ed.), Kronika Thietmara. Pozaň 1953, s. 284, 285. Český překlad Dětmar z Merseburku, Kronika. Přeložil B. Neškudla, J. Žytek. Praha 2008, s. 146.

[8] Kosmas I, 31 a I, 39, B. Bretholz (viz pozn. 6), s. 56, 72, český překlad (viz pozn. 6), s. 67, 78.

[9] L. Polanský, Interpretace opisů na denárech spojovaných s biskupem Vojtěchem. In: Po stopách svatého Vojtěcha. Antiqua Cuthna 3. Praha 2014, s. 101, 108.

[10] V. Novotný, České dějiny. I, 1. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha. Praha 1912, s. 675.

(rozumí se Thidag) pouze jedinou špatnou vlastnost, a že kvůli nemoci, na níž neměl vinu, přemíru pil. Byl stižen paralýzou: trpěl neustálým třesem rukou a bez pomoci dalších kněží nebyl schopen sloužit mši.“[11] Kronikář tudíž nejdříve vzpomíná Thidagovy neurologické obtíže, které biskup tlumil požíváním alkoholu. Thidagovi se podle slov vzpomenutého kronikáře dostalo dobrého vzdělání v lékařském umění, což mu umožnilo např. úspěšně léčit ochrnutého přemyslovského knížete Boleslava II. Pití vína považoval za lék i slavný starořecký lékař Hippokrates, žijící v 5. století př. Kr., jehož dílo významně ovlivnilo středověké lékařství, a které nepochybně Thidag znal. Thidag byl zřejmě přesvědčen, že popíjením vína lze léčit i jeho vlastní onemocnění. Pití vína biskupem tudíž v tomto případě neznamenalo, že by Thidag byl primárně alkoholikem.[12]

Víno jako luxusní a drahý nápoj bylo přirozeně konzumováno ve společnosti soudobých elit. Víno ovšem hrálo důležitou úlohu i v křesťanské bohoslužbě při proměňování. Potřeba tohoto mešního vína byla ovšem ve srovnání s vínem vypitým ve světském prostředí mnohem menší. Přesto však právě tohoto mešního vína se týkají zprávy legendistů o jeho výrobě knížetem Václavem. Tyto údaje čteme poprvé již v nejstarších legendách, které byly sepsány mnichy přicházejícími do Čech z bavorského kláštera sv. Jimrama v Řezně. Tamější konvent přijal zásluhou trevírského mnicha Ramwolda přísné normy mnišského života, které mnichům mimo jiné přikazovaly vlastnoručně hotovit víno a hostie potřebné k mešní oběti. Václavovi legendisté snažící se tohoto knížete vykreslit jako vzorného mnicha mu samozřejmě přiřkli i konání těchto prací.[13] Ve skutečnosti Václav na vinici jistě nepracoval. Ovšem představa knížete trhajícího hrozny a lisujícího z nich víno se stala pevnou součástí svatováclavské hagiografie a až do moderní doby i námětem pro mnohá umělecká díla. Ocitujme nyní slova legendy Crescente, která jako první mluví o Václavových pracech na vinici: „Stejně tak s věrným služebníkem chvátal za nočního ticha na svou vinici, zde česali hrozny, hustě je nakladli do putny, skrytě nosili do jeho světničky, tam lisovali víno v lisu.“[14] Naopak v Itálii žijící další Václavův legendista mantovský biskup Gumpold, který své informace o tomto světci čerpal převážně z Crescente, vynechal ve své legendě zmínku o tom, že Václav chodil na svou vinici a jeho trhání označil za „chvalitebný lup“.[15] V Gumpoldově Itálii existovaly totiž za jeho života vinice patřící různým majitelům a ty byly ohrazeny ploty, které podle legendistova líčení musel Václav přeskakovat. Gumpold Václavovy krádeže hroznů na cizích vinicích kupodivu toleroval, neboť nesloužily k výrobě vína pro osobní potřebu knížete, ale byly určeny pro církevní účely.

Pouze na okraj našeho líčení budiž v této souvislosti připomenuto, že Václavovy práce na polích a vinicích byly svého času mylně považovány za jeden z dokladů, že celá nejstarší česká historie až po knížete Václava, známá téměř výlučně z legend, je pouhým mýtem vytvořeným na podkladě antických bájí a pověstí.[16]

I když se svatováclavské legendy zmiňují o Václavově vinici, zatím se tak starobylé vinice v Čechách prokázat nepodařilo. Objev jamek na jižních svazích pod Pražským hradem, interpretovaný některými odborníky jako pozůstatek po vinici, pochází podle nových zjištění až z vrcholného středověku. Pojmenování vinice na Opyši Pražského hradu jakožto Svatováclavská nemá s raným středověkem nic společného. Tamější název je doložen až od 17. století a je odrazem rozvíjející se svatováclavské úcty v době barokní. Ani objevy podobných jamek na několika českých raně středověkých hradištích nebyly jednoznačně za stopy po vinicích označeny.[17]

První konkrétní zmínky o zakládání vinic v Čechách se dočítáme až v listinách sepsaných ve druhé polovině 12. století; týkají se dvou vinic založených na pozemcích vyšehradské kapituly.[18]

O počátcích pěstování vinné révy a konzumaci vína v naší zemi nepřinášejí písemné prameny žádné věrohodné informace. Podle kronikáře Kosmy dávným Čechům při usídlení v naší zemi „nezkalené prameny poskytovaly jim zdravého nápoje“. I Libušino poselstvo vyslané do Stadic za budoucím knížetem Přemyslem Oráčem bylo při snídani pohoštěno „vodou, kterou ze džbánů pili“. Naopak při Přemyslově příjezdu na pražský Vyšehrad občerstvovali se Libuše s nově ustanoveným knížetem již vínem; kronikář Kosmas vzdělaný v antickém písemnictví a obeznámený i se starověkou mytologií básnicky

[11] Dětmar VII, 56. M. Z. Jedlicki (viz pozn. 7), s. 548, 549; český překlad (viz pozn. 7), s. 249.

[12] Z. Petráň, Mince doposud spojované s biskupem Vojtěchem. In: Po stopách svatého Vojtěcha. Antiqua Cuthna 3, Praha 2014, s. 127.

[13] D. Třeštík, Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935). Praha 1977, s. 380–382.

[14] Crescente fide, J. Emler (viz pozn. 5), s. 184. Moderní český překlad J. Ludvíkovský v knize V. Chaloupecký (viz pozn. 4), s. 80.

[15] V překladu uvedeného místa v Gumpoldově legendě se však jednotliví odborníci rozcházejí, srov. Gumpold, cap. 8, FRB I, s. 42. Moderní český překlad v knize O. Králík, Nejstarší legendy přemyslovských Čech. Praha 1969, s. 42 (překlad Z. Kristena).

[16] Z. Kalandra, České pohanství. Praha 1947, s. 502–505.

[17] I. Borkovský, O počátcích pražského hradu a nejstarším kostele v Praze. Praha 1949, s. 49–50. M. Šolle, Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách. Praha 1966, s. 246–247.

[18] Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (dále CDB), ed. G. Friedrich, Tom I. Praha 1904, nr. 287, s. 252; nr. 308, s. 278.

píše o požívání darů Cereřiných a Bakchových.[19] Více než čtyři staletí po Kosmovi renesanční kronikář Václav Hájek z Libočan uvedl jinou historku o počátcích pití vína v Čechách. Podle jeho vyprávění zaslal moravský vládce Svatopluk v roce 892 Bořivojovi k oslavě narozenin jeho syna Spytihněva „sud vína výborného velmi veliký. (…) Všichni ten nápoj chválili a od toho dne nejprv v Čechách se víno píti začalo."[20] I když obě zmíněná kronikářská vyprávění jsou samozřejmě výmysly vzpomenutých kronikářů, celkem správně tito autoři spojili počátky vinařství u nás s vládnoucím knížecím přemyslovským rodem.

O nejstarším výskytu vinné révy nás poučují paleobotanické nálezy peciček tohoto ovoce.[21] S jednou z odrůd planě rostoucí lesní vinné révy (Vitis vinifera sylvestris) se na evropském kontinentě setkáváme již od konce poslední doby ledové. Podle nálezů peciček této odrůdy někteří odborníci předpokládají, že již v pravěku nejspíše v době bronzové došlo v některých evropských oblastech (jako např. v severní Itálii či na několika místech v Podunají) k jejímu sběru a snad i k pokusům o její pěstování. Nálezy peciček této odrůdy vinné révy (jejíž malé bobule nedosahují chuti a ani cukernatosti vinné révy pěstované) pochází i z našeho území z moravských Mikulčic.

Nejstarší doklady existence pěstované vinné révy (Vitis vinifera sativa) jsou známy z několika oblastí Blízkého Východu a ze Zakavkazí již ze 7. tisíciletí. Ve 4. tisíciletí bylo vinařství a výroba vína na vysoké úrovni např. v Mezopotámii a o něco později i v Egyptě. Víno se v oné době stávalo luxusním nápojem konzumovaným především soudobými společenskými elitami, bylo popíjeno za specifických podmínek a při určitých příležitostech zpravidla ze zvláštních nádob – pohárů; významnou úlohu hrálo i v náboženských obřadech. Obchod s vínem neměl pouze význam ekonomický, ale mnohdy především politický. Postupné narůstání počtu vinic vedlo časem ke zvýšení produkce vína, což tento nápoj přiblížilo i neprivilegovaným vrstvám společnosti. Tato skutečnost si přibližně na počátku 2. tisíciletí vyžádala tvorbu právních ustanovení, která se zabývala vinicemi a prodejem vína. Známý zákoník babylonského krále Chammurapiho stanoví tresty pro zloděje přistižené na vinicích a rovněž trestá nepoctivé prodejce vína, kteří tento nápoj za účelem zisku šidili na kvalitě. Záhy se zprávy o pěstování vinné révy, o výrobě vína a o jeho konzumaci dostaly ve východních vyspělých civilizacích i do tamějšího písemnictví. Snad nejčastěji je v této souvislosti citována historka ze starozákonní knihy Genesis, která vypráví, jak se vínem opil Noe.

Od východu pronikla znalost pěstování vinné révy a jejího zpracování v opojný nápoj i na evropské území, kde na jejím postupném šíření měla zpočátku svůj podíl egejská kultura. Jejím prostřednictvím se s vinařstvím seznámilo blízké Řecko, země na balkánském poloostrově a v černomořské oblasti. Víno se v mnoha zemích rodícího se antického světa stávalo velmi oblíbeným nápojem, jehož konzumace zvláště při různých oslavách často překračovala rozumnou míru. Nelze se proto divit, že tento nešvar kritizovali někteří starověcí řečtí učenci a filozofové. V obavě, aby se pitím vína neoslabovala zdatnost spartských bojovníků, byla ve Spartě konzumace vína zakazována. Poprvé se tak v dějinách setkáváme s prohibicí.

Na šíření vinařství dále na západ do evropských středomořských zemí měli významný podíl Féničané a později i Řekové. Z fénických osad stavěných na mořském pobřeží se znalost pěstování vinné révy dostávala např. až do Španělska a rovněž tak do západoevropského vnitrozemí, například až ke Keltům. K velkému rozmachu vinařství napomohla potom Římská říše. Ta od sklonku starého letopočtu prožívala období velké územní expanze. Během ní vznikly římské provincie na rozlehlém evropském území sahajícím na západě od dnešní Francie po Rýn a na jihu od Itálie až k Dunaji a místy i za tuto řeku. Všude tam docházelo k romanizaci místního prostředí. K jeho projevům patřilo i zakládání vinic i časté popíjení vína, které se stalo běžným nápojem. Zásluhou římských legionářů a obchodníků se obliba vína šířila i za římskou hranici do nitra neporobené Evropy. Římští vinaři tehdy již ovládali výrobu několika druhů vín. Závody v množství vypitého vína při různých oslavách patřily k častým zábavám rozmařilých Římanů. Opilství žen nebylo však římskou společností tolerováno.

Rozvrat Římské říše v době stěhování národů nepřivodil zánik vinařství ani v centrálních oblastech říše a ani v někdejších provinciích. Všude tam pokračovalo vinařství v nových podmínkách. V řadě

[19] Kosmas I, 3, I, 6 a I, 8, B. Bretholz (viz pozn. 6) s. 33, 39, 41; český překlad (viz pozn. 6), s. 8, 17, 18.

[20] Kronika česká. Václav Hájek z Libočan. K vydání připravil, poznámkami opatřil, ediční poznámku napsal J. Linka. Praha 2013, s. 166.

[21] Velmi početnou českou literaturu věnovanou dějinám vinařství shrnula L. Havlíková, In vino veritas … Is there truth inwine? Drinking and interperance in Graet Moravian and Early Czech legislation (Antique traditions in the Byzantine and Slavonic world), Byzantinoslavica 72, 2014, s. 103, pozn. 26. Tento soupis je možné doplnit o řadu dalších studií jako např. S. Vencl, Archeologie žízně, Archeologické rozhledy 46, 1994, s. 286–289; L. Galuška, Slované dotyky předků, Brno 2004, s. 32–33; P. Meduna, Vinařské intermezo, In: Mělník, Praha 2010, s. 76–78. Důležité jsou i nejnovější slovenské studie: J. Hlavatá, Archeobotanické nálezy rastlín a ich vypovedacia schopnost vo vzťahu k poľnohospodárstvu včasného stredoveku. In: Interdisciplinárne o poľnohospodárstve včasného stredoveku. Nitra 2015, s. 16–18. E. Benková, Rastlinná produkcia v včasnom stredověku na Slovensku v písomných prameňoch. In: Interdisciplinárne o poľnohospodárstve včasného stredoveku. Nitra 2015, s. 54–55.

germánských říší vytvořených na bývalém římském území i nadále pracovaly někdejší, původně římské hospodářské dvorce i s přilehlými vinicemi. Tato místa se stávala nejen dočasnými sídly místních pracovníků, ale i ekonomickými základnami jejich moci. Ve franské říši, zaujímající přibližně většinu dnešní Francie a západní část Německa, se za vlády Karla Velikého, od roku 800 císaře formálně obnovené (ovšem již křesťanské) říše, dostalo vinařství a výrobě vína dokonce právní ochrany. Na fungujícím vinařství mělo tehdy samozřejmě zájem i křesťanství, které víno potřebovalo k liturgickým účelům.

Čechy a Morava, ležící za někdejší římskou hranicí, nepatřily k oblastem se starobylou tradicí pěstování vinné révy. Ta se do těchto zemí dostávala až v průběhu 9. století v souvislosti se vznikem velkomoravské a následně přemyslovské říše. Území Moravy, otevřené od jihu do Podunají, kde archeologické nálezy vinařských nožů a dalších památek dokládají vinařství již v době předřímské a kde vinařství kvetlo i za vlády avarského kaganátu, nepochybně přijímalo podněty z této oblasti. Významně tomu napomohla i byzantská misie bratří Konstantina a Metoděje. S jejich působením je spojeno sepsání několika staroslovanských právních textů a modliteb zabezpečujících vinice, práce na vinicích i vlastní výrobu vína. Tyto písemné památky vykazují zřejmé ovlivnění byzantským prostředím.[22] S tím je spojován i nález zlomku amfory z Mikulčic použité nejspíše k importu vína na Moravu z evropského jihovýchodu.[23]

Úzké vojenské a politické kontakty se západním světem, které nabyly na intenzitě od doby Karla Velikého, výrazně ovlivnily život našich předků přejímáním některých západních zvyklostí a památek vládnoucími slovanskými elitami. Šlo např. o některé zbraně, zvláštní ozdoby, specifické druhy keramických nádob či opevněné dvorce sloužící jako exkluzivní panovnická či velmožská sídla. Historikové oprávněně hovoří o tzv. napodobování říše (Imitatio imperii). V rámci těchto kontaktů se západem došlo k přijímání nové víry – křesťanství. S jeho šířením se projevila i potřeba mešního vína. I pití běžného vína mohly – alespoň v Čechách těsně sousedících s bavorským západním světem – podnítit rovněž zmiňované kontakty se západem.

Nejspolehlivější údaje o počátcích pěstované vinné révy v Čechách přinášejí paleobotanické nálezy peciček tohoto ovoce. Nejstarší jejich ojedinělý nález pochází z osady v Lovosicích u Mělníka, kde je datován již do 8. století. Není považován za doklad pěstování vinné révy kdesi v okolí místa nálezu, ale spíše se uvažuje o importu (např. rozinek).[24] Lokalita leží na důležité cestě využívající říčního spojení po Labi. Doklady o pěstování vinné révy v Čechách přinášejí až nálezy peciček z Pražského hradu a z jeho podhradí, dále ze Žatce, Mělníka a Libice.[25] Ve všech těchto případech jde o významná hradiště. Pokud se týká datování zmiňovaných nálezů, tak některé pocházejí již z období předcházejícího počátkům křesťanství v Čechách či z doby, kdy nová víra byla tu teprve v počátcích a tudíž i potřeba mešního vína byla zcela nepatrná. Již sama tato skutečnost oponuje názoru staršího historického bádání, které spojovalo počátky vinařství v našich zemích s křesťanstvím. Velmi zajímavé je v tomto ohledu i svědectví písemných pramenů. V nejstarších listinách sepsaných v přemyslovském knížectví (často ovšem nikoliv originálních ale známých až z pozdějších opisů či dokonce falz) jsou zaznamenány knížecí donace vinařů (a to i s půdou) jednotlivým českým klášterům a kapitulám. Tyto donace dokládají, že církev v počátcích své existence v Čechách byla ekonomicky zcela odvislá na dobrodiní knížete a že vinice nevlastnila.[26] Naopak knížecí vinice v Čechách vzpomínají již nejstarší václavské legendy. Byl to také kníže, který se snažil zvýšit úroveň vinařství. Napomoci mu k tomu měli specialisté – vinaři záměrně přivádění do Čech ze zemí, kde bylo pěstování vinné révy na vyšší úrovni (především v Uhrách). V tomto ohledu mnoho napovídá přesídlenecká osada Úherce na Lounsku, mezi jejímiž obyvateli jsou v písemných pramenech vzpomínáni právě vinaři.[27] S podobnou situací se setkáváme nedaleko někdejšího přemyslovského správního hradu (Mladé) Boleslavi, kde v těsné blízkosti leží u sebe osady Vinařice a Úherce.

[22] Podrobně k této otázce L. Havlíková (viz pozn. 21), s. 111–112.

[23] L. Galuška (viz pozn. 21), s. 110.

[24] V. Čulíková, Rostlinné makrozbytky z pravěkých a raně středověkých antropogenních sedimentů v Lovosicích, Archeologické rozhledy 60, 2008, s. 67.

[25] V. Čulíková, Rostlinné makrozbytky z pěti středověkých lokalit při obvodu centrální části Pražského hradu. Mediaevalia archaeologica 3, Pražský hrad a Malá Strana, Praha 2001, s. 304, 332. V. Čulíková, Výsledky analýzy rostlinných makrozbytků z lokality Praha 1-Malá Strana, Tržiště čp. 259/III (Hartigovský palác). Archaeologica Pragensia 14, 1998, s. 297. V. Čulíková, Rostlinné makrozbytky z lokality Praha 1-Malá Strana, Malostranské nám. čp. 258/III. (Lichtenštejnský palác). In: Pražský hrad a Malá Strana. Mediaevalia archaeologica 3, Praha 2001, s. 140, 141. P. Čech, P. Kočár, R. Kozáková, R. Kočárová, Ekonomika a životní prostředí raně středověké aglomerace v Žatci. Výsledky archeologického a paleobotanického bádání. Praha 2013, s. 26. V. Čulíková, Rostlinné makrozbytky z objektu č. 126 na předhradí slovanského hradiska v Libici nad Cidlinou. Památky archeologické 90, 1999, s. 168, 175. P. Meduna (viz pozn. 22), s. 77.

[26] T. Petráček, Fenomén darovaných lidí v českých zemích 11.–12. století. Praha 2003, s. 148–151. T. Petráček, Církevní velkostatek, nevolníci a evangelium (K vztahu církevních institucí a sociální struktury českých zemí 11.–12. století). In: Omnia autem probate. Sborník Katolické teologické fakulty VII, 2005, s. 353.

[27] CDB I, nr. 387, s. 380; nr. 390, s. 399; nr. 405, s. 431.

Zda se kníže snažil zavést tímto způsobem do Čech i organizaci vinařství, jaká byla tehdy běžná v arpádovských Uhrách, nelze však dokázat.

Podle výsledků toponomastického studia existuje na českém území několik desítek místních jmen odvozených od slova „víno“. Pouze část z nich (asi třináct) dobou svého vzniku spadá kamsi před 14. století.[28] Přesnější časové určení tento jazykový materiál neumožňuje. Není však pochyb o narůstající produkci vína, odvislé od zvyšujícího se počtu vinic, ke kterému docházelo v Čechách již v 11. století. Přesvědčivě o tom svědčí známá Břetislavova dekreta vydaná pražským knížetem nad Vojtěchovým hrobem ve Hnězdně v roce 1039. Ta mimo jiné stanoví trest vylití nápoje na zem pro ty krčmáře, kteří protiprávně zřídili či si koupili krčmu. Pijany zmíněné dekrety trestají pokutou tří set peněz (tj. denárů) odevzdávaných do knížecí pokladny.[29] Latinské slůvko „potus“ neumožňuje přesně určit, o jaký nápoj v těchto dekretech jde. Je více než pravděpodobné, že zákonodárci (tj. kníže Břetislav a pražský biskup Šebíř) měli na mysli víno, i když v oné době bylo již běžné mnohem levnější pivo.

Břetislavovy dekrety symbolicky uzavírají nejstarší kapitolu dějin vinařství v Čechách, kterou tvořila převážně přemyslovská knížata. Až budeme pozvedat číši s vínem k přípitku na oslavu narozenin našeho milého přítele, tak bychom si měli uvědomit, že ne pouze archeologické památky, tak pečlivě studované oslavencem, nás spojují s dávnou minulostí, ale že o ní zajímavě vypráví i onen legendistův „zdravý nápoj“.

Résumé

Hlavním pramenem pro studium dějin vinařství jsou paleobotanické nálezy peciček vinné révy. Ty dokládají její domestikaci již v 7. tisíciletí v Zakavkazí a v některých zemích Blízkého Východu. Evropa podél Středomoří se s vinařstvím seznamovala od 2. tisíciletí. K velkému rozšíření vinařství napomohla od sklonku starého letopočtu expanze římské říše do západní a střední Evropy. Čechy a Morava ležící za někdejší římskou hranicí se s vinařstvím seznamovaly až od 9. století. První zmínky o vinicích a pití vína v Čechách čteme ve svatováclavských legendách. Vinice byly tehdy součástí přemyslovského knížecího hospodářství. Teprve od 11. století vznikají z knížecích donací i vinice vlastněné církevními institucemi (kláštery a kapitulami), které potřebovaly víno k liturgickým účelům. Břetislavovy dekrety z roku 1039 dokládají, že konzumace vína přestávala být vázána na prostředí tehdejších mocenských elit, ale že se víno stalo nápojem i neprivilegovaných vrstev společnosti.

[28] V. Šmilauer, Rostliny a místní jména. Zpravodaj Místopisné komise 10, 1969, s. 55, 56.

[29] Kosmas II, 4, B. Bretholz (viz pozn. 6), s. 87. Český překlad (viz pozn. 6), s. 91. K původu některých ustanovení Dekretů srov. L. Havlíková (viz pozn. 21) s. 118–119.

Summary

The main sources for the study of vine-growing history are the paleobotany finds of grapevine seeds. They provide the evidence that the wine has been domesticated since the 7th millennium in Transcaucasia and in some parts of the Near East. The Mediterranean Europe has been acquainted with vine-growing since the 2nd millennium. With a large spread of vine-growing to the West and Central Europe at the turn of the era helped along the expansion of the Roman Empire. Bohemia and Moravia were beyond the borders of the Roman Empire and they therefore did not get acquainted with vine-growing until the 9th century. Vineyards and wine drinking in Bohemia were first mentioned in the St. Wenceslas legends. The vineyards were then part of the Přemyslid state economy. Since the 11th century the dukes donated the vineyards to the ecclesiastical institutions (monasteries and chapters), which needed wine for the liturgic purposes. Bretislaus' decreets from 1039 provide the evidence, that the wine consumation was not connected only to the elites, but that the wine became also a beverage of unpriviledged social classes.

Literatura

Benková, E. 2015: Rastlinná produkcia v včasnom stredoveku na Slovensku v písomných prameňoch. In: Z. Borzová (ed.): Interdisciplinárne o poľnohospodárstve včasného stredoveku. Nitra, 47–60.

Borkovský, I. 1949: O počátcích pražského hradu a nejstarším kostele v Praze. Praha.

Čech, P. – Kočár, P. – Kozáková, R. 2013: Ekonomika a životní prostředí raně středověké aglomerace v Žatci. Výsledky archeologického a paleobotanického bádání. Praha.

Čulíková, V. 1998: Výsledky analýzy rostlinných makrozbytků z lokality Praha 1-Malá Strana, Tržiště čp. 259/III (Hartigovský palác). Archaeologica Pragensia 14, 291–316.

Čulíková, V. 1999: Rostlinné makrozbytky z objektu č. 126 na předhradí slovanského hradiště v Libici nad Cidlinou. Památky archeologické 90, 166–185.

Čulíková, V. 2001: Rostlinné makrozybtky z lokality Praha 1-Malá Strana, Malostranské nám. čp. 258/III (Lichtenštejnský palác). Mediaevalia archaeologica 3, Pražský hrad a Malá Strana, 137–166.

Čulíková, V. 2001: Rostlinné makrozbytky z pěti středověkých lokalit při obvodu centrální části Pražského hradu. Mediaevalia archaeologica 3, Pražský hrad a Malá Strana, 303–327.

Čulíková, V. 2008: Rostlinné makrozbytky z pravěkých a raně středověkých antropogenních sedimentů v Lovosicích. Archeologické rozhledy 60, 61–74.

Galuška, R. 2004: Slované – dotyky předků. Brno.

Havlíková, L. 2014: In vino veritas … Is there truth in wine? Drinking and inteperance in Graet Moravian and Early Czech legislation (Antique traditions in the Byzantine and Slawonic world). Byzantinoslavica 72, 98–121.

Hlavatá, J. 2015: Archeobotanické nálezy rastlín a ich vypovedacia schopnosť vo vzťahu k poľnohospodárstvu včasného stredoveku. In: Z. Borzová (ed.): Interdisciplinárne o poľnohospodárstve včasného stredoveku. Nitra, 9–46.

Kalandra, Z. 1947: České pohanství. Praha.

Konzal, V. 1976: Komentář k První slovanské svatováclavské legendě. In: E. Bláhová – V. Konzal: Staroslověnské legendy českého původu. Nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů. Praha, 74–106.

Meduna, P. 2010: Vinařské intermezo. In: J. Kilián et al.: Mělník. Praha, 76–78.
Novotný, V. 1912: České dějiny, I., 1. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha. Praha.
Petráček, T. 2003: Fenomén darovaných lidí v českých zemích 11.–12. století. Praha.
Petráček, T. 2005: Církevní velkostatek, nevolníci a evangelium (K vztahu církevních institucí a sociální struktury českých zemí 11.–12. století). Omnia autem probate. Sborník Katolické teologické fakulty 7, 340–363.
Petráň, Z. 2014: Mince doposud spojované s biskupem Vojtěchem. In: J. A. Kroupa et al. (edd.): Po stopách svatého Vojtěcha. Antiqua Cuthna 3. Praha, 113–129.
Polanský, L. 2014: Interpretace opisů na denárech spojovaných s biskupem Vojtěchem. In: J. A. Kroupa et al. (edd.): Po stopách svatého Vojtěcha. Antiqua Cuthna 3, Praha, 91–111.
Šmilauer, V. 1969: Rostliny a místní jména. Zpravodaj Místopisné komise 10, 40–63.
Šolle, M. 1966: Stará Kouřim, projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách. Praha.
Třeštík, D. 1997: Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935). Praha.
Velemínský, T. 2008: Rituál usmíření a nejstarší svatováclavské legendy. In: M. Nodl – M. Wihoda: Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku. Brno, 31–44.
Vencl, S. 1994: Archeologie žízně. Archeologické rozhledy 46, 283–305.

Písemné prameny

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, Tom I. *Friedrich, G.* (ed.), Praha 1904.
Crescente fide, *Emler, J.* (ed.), 1873, Fontes rerum bohemicarum, Díl I., Praha, s. 183–190. Moderní český překlad v knize *Chaloupecký, V.*, 1942, Na úsvitu křesťanství. Z naší literární tvorby doby románské v století IX.–XIII. Praha, s. 79–86 (přeložil *J. Ludvíkovský*).
Dětmar, *Jedlicki M. Z.* (ed.), 1953, Kronika Thietmara. Poznań. Český překlad Dětmar z Merseburku, Kronika. Přeložili *Neškudla, B., Žytek, J.*, Praha 2008.
Gumpold, *Emler, J.* (ed.), 1873, Fontes rerum bohemicarum, Díl I., Praha, s. 146–166. Moderní český překlad v knize *Králík, O.,* 1969, Nejstarší legendy přemyslovských Čech. Praha, s. 37–53 (přeložil *Z. Kristen*).
Kosmas, *Bretholz, B.* (ed.), 1923, Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum. Nova series 2. Berolini. Moderní český překlad kroniky *Hrdina, K., Bláhová, M., Moravová, M.*, Kosmas, Kronika Čechů. Praha 2011.
Kristiánova legenda, *Ludvíkovský, J.* (ed.), 1978, Kristiánova legenda Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily. Praha.
Kronika česká. Václav Hájek z Libočan. K vydání připravil, poznámkami opatřil a ediční poznámku napsal *Linka, J.* Praha 2013.
Oriente iam sole. *Pekař, J.* (ed.), 1906, Die Wenzels- und Ludmila- legenden und die Echtheit Christians, s. 409–430. Moderní český překlad *Chaloupecký, V.* 1942, Na úsvitu křesťanství. Z naší literární tvorby doby románské v století IX.–XIII. Praha, s. 220–242.
První staroslovanská legenda o sv. Václavu. *Vajs, J.* 1929, Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile. Praha. Redakce vostokovská, s. 14–20 (překlad *Serebrjanskij, N. J.*); redakce minejní, s. 20–28 (překlad *Serebrjanskij, N. J.*); redakce charvátsko-hlaholská, s. 36–43 (překlad *Vajs, J.*).

prof. PhDr. Jiří Sláma, CSc.
Univerzita Karlova, Ústav pro archeologii
E-mail: archeolog@volny.cz

Sídliště z doby halštatské z Podhoří u Lipníku nad Bečvou, okr. Přerov

Hallstatt settlement in Podhoří near Lipník nad Bečvou, distr. Přerov

Arkadiusz Tajer

Abstrakt
V létě roku 2002, během výstavby dálnice D 47 Lipník nad Bečvou – Ostrava, proběhl záchranný archeologický výzkum v lokalitě Podhoří, v trati „Shony". Lokalita leží v Bečevské bráně (jihozápadní části Moravské brány) na pravém břehu řeky Bečvy, asi 3,5 km od jejího současného toku a cca 0,9 km od úpatí Oderských vrchů.
Během výzkumu bylo na ploše o rozloze cca 2,3 ha prozkoumáno celkem 189 sídlištních objektů datovaných do období halštatu. Většinu prozkoumaných objektů reprezentovaly sloupové jamky, v pěti případech uspořádané do přehledných systémů, které dle tvaru, vnitřního rozmístění jamek a velikosti je možné rozdělit do čtyř druhů nadzemních staveb. Všechny stavby byly rozestavěny do půlkruhu kolem centrálního prázdného prostoru, na ploše o délce cca 100 m a šířce cca 50 m. Ostatní sídlištní objekty, jako zásobní či pracovní jámy, se nacházely mimo centrální prostor na východním i západním okraji sídliště.
Halštatské sídliště v Podhoří je příklad osady s pravidelným vnitřním rozplánováním zástavby koncentrované kolem centrálního prostoru a připomínající dvorcovou zástavbu, se kterou se ojediněle můžeme setkat i na jiných sídlištích z toho období. Kus železné kovářské strusky, objevený v jednom z objektů, je nepřímým důkazem místní metalurgické produkce.

Abstract
An archaeological research was done in summer 2002 during the construction of the D47 Highway Lipník nad Bečvou – Ostrava. The site is called Podhoří, track "Shony" and it lies in the Bečevská brána (south-west part of the Moravská brána) on the right bank of the Bečva River, approx. 3.5 km from its current flow and 1.5 km from the Oderské vrchy foothills. During this research of approximate area 2.3 ha we have examined 189 settlement objects which can be dated to the Hallstatt period. Majority of these objects were post holes. In 5 cases these post holes were arranged into regular structures which can be, based on the shape, inner disposition of the holes and size, divide into 4 kinds of above-ground buildings. All structures were built in semi-circle around the central empty space on the area of 133 meters in length and 55 meters in width. The rest of the settlement objects – storage and labor pits – were located on the eastern and western border of the settlement.Hallstatt settlement in Podhoří is an example of the village with exact inner construction planning concentrated around the central space and reminding of the fenced structure. We can meet this type of construction on another settlements from this period. An indirect evidence of the metallurgy production is a piece of iron slag founded in one of the objects.

Klíčová slova: Moravská brána – doba halštatská – sídliště
Key words: Moravian gate – Early Iron Age – settlement

Úvod

Rozsáhlé zemní práce spojené s výstavbou dálnic a silnic jsou vždy velkým zásahem do přírodní krajiny, která je tak svým způsobem ničena a transformována. Zároveň to ale představuje výjimečnou příležitost pro archeologii, která má díky tomu šanci na objevení a prozkoumání nových, dosud neznámých lokalit. Stejně tomu bylo při výstavbě dálnice D47 Lipník nad Bečvou – Ostrava. Mezi několika před-

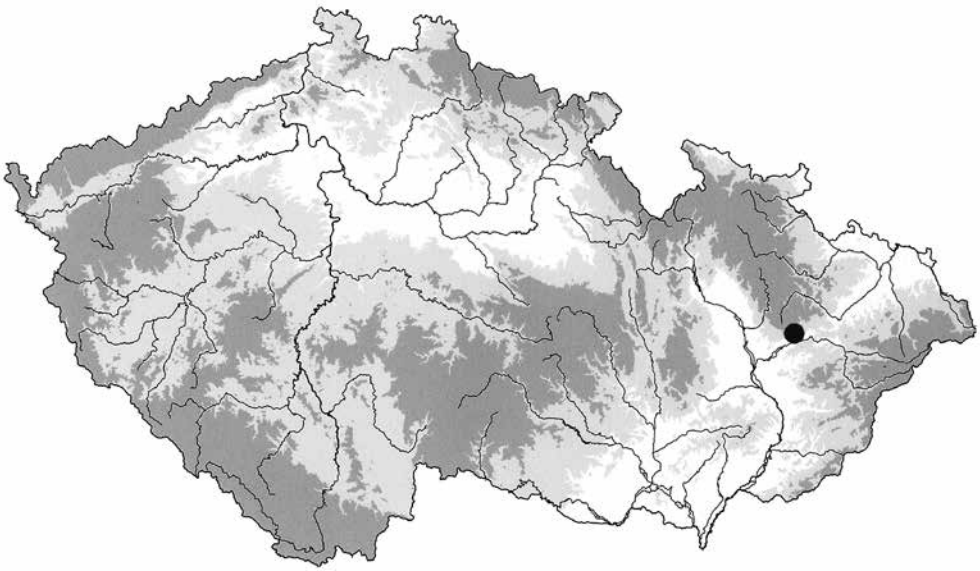

Obr. 1 Lokalizace polohy lokality. – *Fig. 1* Location of the site.

nostně vytyčenými lokalitami s předpokládaným výskytem pravěkých aktivit byla nalezena i lokalita Podhoří u Lipníka nad Bečvou.

Práce na nalezišti proběhly v období od 6. června 2002 do 15. července 2002 za horkého letního počasí s častými bouřkami, které pravidelně zaplavovaly lokalitu. Zaměstnancům Archeologického centra v Olomouci (dříve Ústav archeologické památkové péče v Olomouci) se podařilo prozkoumat pozoruhodnou lokalitu ze starší doby železné.

Popis lokality a archeologických objektů

Archeologická lokalita Podhoří, v trati „Shony", leží v jižní části Moravské brány na mírně zvlněné terase nad pravým břehem řeky Bečvy, vzdáleným cca 3,5 km od její dnešního toku a cca 1,5 km od úpatí Oderských vrchů, části Malého Jeseníku.

Sídliště odkryté výzkumem se nacházelo na plošině s dokonalým výhledem do prostoru Moravské brány, která je v těchto místech široká cca 5,2 km a jde o její nejužší úsek uzavřený mezi Oderskými vrchy a Podbeskydskou pahorkatinou. Lokalita leží v nadmořské výšce 300 m n. m., nejbližší prudce stoupající kopce mají výšku cca 600 m n. m. (Juřacka 589 m n. m., Kopánky 584 m n. m., Obírka 622 m n. m.).

Údolí řeky Bečvy leží přibližně na kótě 235 m n. m. a terasa s pravěkým osídlením s mírným jižním sklonem směrem k údolí Bečvy má nadmořskou výšku v rozmezí 250 až 310 m n. m. Nejbližší zdroje vody pro sídliště představovaly potok Jezernice, vzdálený cca 580 m východním směrem od lokality, a západním směrem cca 550 m vzdálený bezejmenný sezónní potok.

Plochu pravěké osady v době výzkumu přikrývala ornice o tloušťce cca 0,50 m. Geologické podloží je zde tvořeno eolickými sedimenty, sprašemi a sprašovými hlínami pleistocenního stáří (*Czudek 1997*, 42–43).

Plocha výzkumu o výměře 2,25 ha, s rozměry 250 m na délku a 90 m do šířky, byla skrývána těžkou technikou a následně postupně ručně dočištěna. Archeologické objekty v celkovém počtu 189 se koncentrovaly na ploše o délce 133 m a šířce 55 m a byly seskupené do tvaru nepravidelného půlkruhu, jehož vrchol se nacházel v centrální části skryté plochy a jeho krajní body se dotýkaly jižního okraje plochy (*obr. 2*). S ohledem na popsaný tvar se můžeme domnívat, že osada měla kruhový půdorys s prázdným prostranstvím uprostřed a že neodkrytá část osady se nachází jižně od tělesa dálnice.

Většinu nalezených objektů představují sloupové jámy a kůlové jamky, kterých bylo prozkoumáno 135. Ostatní objekty reprezentují sídlištní jámy menších rozměrů, jeden zřejmě dílenský objekt a dva objekty identifikované jako mělčí hliníky. Značná část sloupových jam a kůlových jamek tvořila pravidelné systémy, které bylo možné spojit do půdorysů původních nadzemních staveb různých tvarů a velikostí. Čtyři z těchto staveb byly umístěny v pravidelných odstupech po obvodu plochy sídlištního prostoru a jedna s nejmenšími rozměry byla situována na vnitřním okraji pásu zástavby.

Prozkoumané sloupové jámy a kůlové jamky byly různých velikostí, většinou šlo o objekty středních

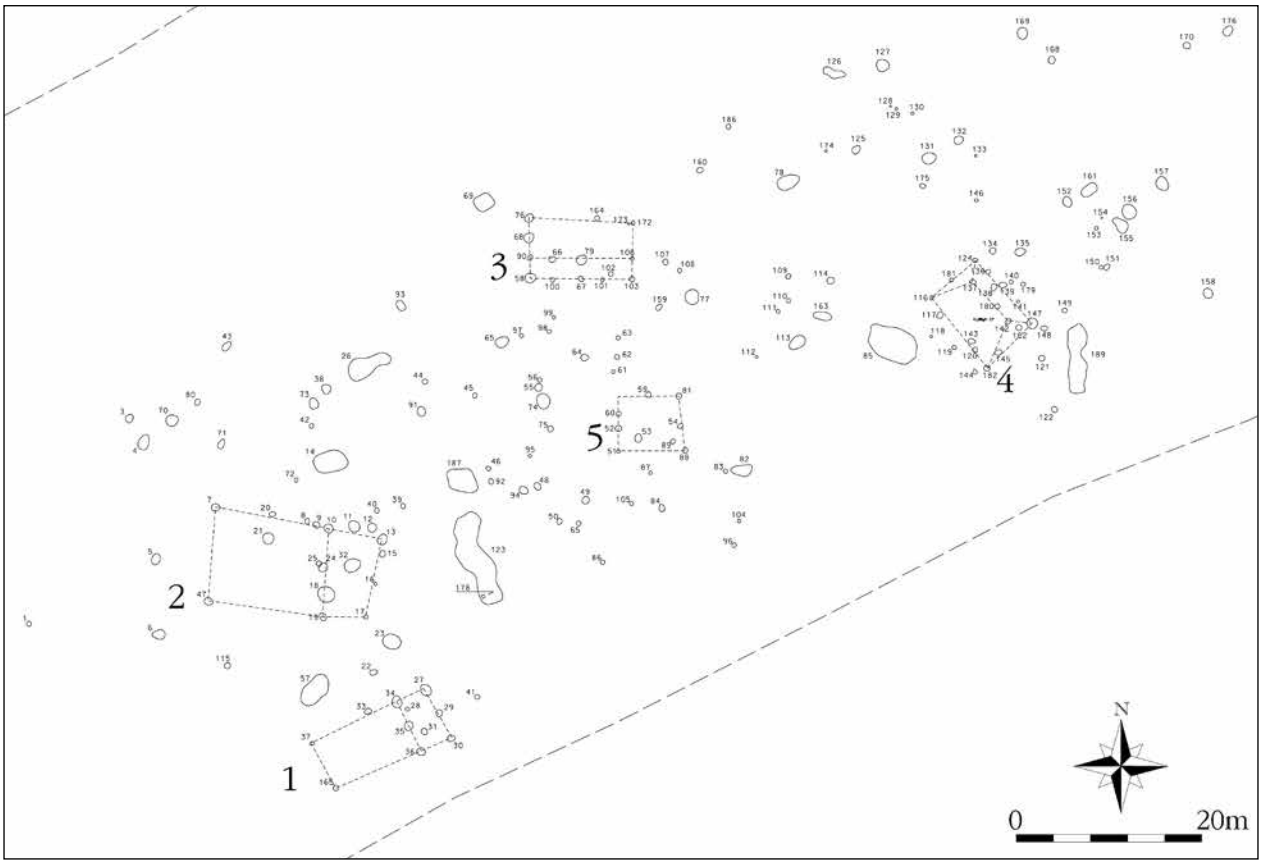

Obr. 2 Celkový plán lokality. – *Fig. 2* Overall plan of the site.

rozměrů. Délka a šířka objektů se pohybovala mezi 0,40 m a 0,90 m, hloubka s průměrnou hodnotou 0,18 m nepřesahovala 0,30 m (měřeno od povrchu skryté plochy). Jamky byly vanovité a mísovité, hlubší objekty měly profily tvaru písmene U, někdy byly na profilu zachované stopy po sloupu či kůlu.

Byly nalezeny i objekty větších rozměrů, například část sloupových jam ze západní stěny struktury číslo 3 s výrazně zesílenou konstrukcí. Průměry sloupových jam se zde pohybovaly od 0,73 m do 1,00 m, s hloubkou mezi 0,40 m a 0,56 m. Podobné rozměry měla i jedna z jam ze struktury č. 3 (obj. č. 79) umístěná uprostřed řady podpírající hřeben střechy.

Sídlištní objekty odkryté na lokalitě měly klasické kuželovité či vakovité tvary. Většinou šlo o mělké jámy vanovitého průřezu s celkem pravidelnými oválnými a kruhovými půdorysy o rozměrech od 1,20 m do 1,70 m maximální délky a 0,80 m až 1,50 m maximální šířky, hloubka objektů nepřekročila 0,60 m od úrovně podloží. Výplně byly tvořeny převážně šedohnědou hlínou s občasným výskytem drobných vrstev tmavošedé hlíny s drobky uhlíků. Z archeologických artefaktů v zásypech jam se nejčastěji vyskytovaly keramické zlomky nádob, dále drobné fragmenty mazanice a kameny. Objekty byly lokalizovány především na východní straně sídliště, a to mimo zastavěnou plochu. Několik jich bylo objeveno také na straně západní, kterou lze považovat za hospodářskou část areálu.

Několik sídlištních objektů lokalizovaných mezi nadzemními stavbami na obvodu půlkruhu je obtížné interpretovat a určit jejich původní účel. Tyto objekty (obj. č. 57, 14, 26, 69, 78 a 187) měly celkem pravidelný obdélný až čtvercový tvar, miskovitý profil a jejich rozměry se pohybovaly mezi 2,50 m a 4,80 m na délku, 1,50 m a 2,40 m do šířky a od 0,16 m do 0,55 m do hloubky. Jejich pravidelný tvar, mělké, rozměrné výkopy a blízkost k nadzemním strukturám vedou k interpretaci jam jako pracovních objektů polozemnicového typu. V zásypech některých těchto objektů byly objeveny např. větší fragmenty neopracovaných lomových kamenů (obj. č. 78) či fragment kovářské strusky (obj. č. 69). Z těchto objektů rovněž pochází soubory keramických zlomků různé velikosti, o kterých bychom ovšem měli uvažovat jako o náhodně doneseném sídlištním odpadu. Lomové kameny byly objeveny též v zásypu objektu č. 187 a hliníku č. 123 ležících ve vnitřním pásu zástavby v západní části lokality. Kameny v hliníku ležely hlavně v jeho jižní části a na

dně v tom samém místě byla objevena malá kůlová jamka, zřejmě zbytek přístřešku.

Poslední z objektů, který lze považovat za pracovní jámu, je objekt č. 85 ležící na vnitřní hraně areálu na východní straně sídliště, hned vedle struktury č. 4. Tento objekt měl pravidelný oválný tvar, jeho maximální délka činila 5,30 m, šířka 3,48 m a hloubka 0,25 m. Na jeho dně na hlavní ose byly patrné dvě prohlubně. Blíže severozápadnímu okraji objektu se nacházela mělčí jáma o rozměrech 2,10 m na délku, 1,46 m do šířky o hloubce 0,42 m od úrovně terénu. Druhá prozkoumaná jamka v jihovýchodní části objektu byla hlubší a pravidelnějšího oválného tvaru. Měla rozměry 1,24 m délky, 0,95 m šířky a její hloubka byla 0,68 m od úrovně terénu po skrytí ornice. Pravidelný tvar jamek uvnitř objektu č. 85 a jejich uspořádání budí dojem, že nešlo o typické sloupové či kůlové jamky, ale o prohlubně, do kterých mohly být zapouštěny vertikální prvky lehčího zastřešení objektu. Zásyp objektu kromě splachových šedohnědých vrstev tvořila i v prostřední části profilu jámy objevená vrstva šedé hlíny značně promíšená s uhlíky Z výplně objektu pochází kromě 37 zlomků mazanice jedna téměř kompletní nádoba, několik větších fragmentů nádob a větší množství drobných keramických střepů a drobků uhlíků. V případě této jámy lze uvažovat o pracovním objektu, i pokud by byl původně zdrojem hlíny pro stavbu/strukturu č. 4.

Za stavbou č. 4, na její východní straně, se nacházel další zdroj hlíny, a to objekt č. 189 o protáhlém, žlábkovitém tvaru, více podobném klasickým hliníkům. Objekt měl rozměry 7,5 m do délky, 2,10 m do šířky a jeho maximální hloubka byla 0,26 m. Ze zásypu objektu pochází soubor 68 keramických střepů, čtyři zčásti zrekonstruovaná jehlanovitá závaží a větší množství zlomků nerekonstruovatelných.

Druhým z hliníků je již zmiňovaný objekt č. 123 na západní straně osady. Tento objekt měl délku 10,20 m, maximální šířku 2,80 m a v nejhlubším místě čítal 0,30 m od úrovně podloží. Z jeho výplně pochází soubor 85 keramických zlomků a velké fragmenty rozbitých zrnotěrek a menších neopracovaných kamenů. V zásypu objektu byl rovněž nalezen otevřený železný náramek kruhového tvaru.

Na ploše výzkumu se nepodařilo nalézt stopy po venkovních ohništích či otopných zařízeních uvnitř nadzemních staveb. Můžeme se domnívat, že takové objekty byly umístěny na úrovni podlah domů nebo vně staveb na úrovni povrchu osady, a jelikož nebyly zahloubeny do podloží, jejich stopy se nedochovaly. Ve zkoumané části osady také nebyly zachyceny objekty, které by bylo možné interpretovat jako studny. Lze se tak jen domnívat, že se tyto objekty nacházely v neodkryté části sídliště nebo byla využívána voda z nedalekých potoků.

Nadzemní stavby a rekonstrukce zástavby osady

Na prozkoumané ploše bylo objeveno celkem 135 sloupových jam či kůlových jamek; část z nich tvořila pravidelné půdorysy nadzemních staveb. Rozbor stratigrafické situace už během výkopových prací a následně během zpracování celkového plánu lokality nám dovolil vyznačit pět půdorysů: čtyři stavby větších rozměrů umístěné na obvodu půlkruhu, který vyznačoval vnější hranici osady, a jednu stavba menších rozměrů identifikovanou uvnitř zástavby na severním okraji vnitřní centrální plochy bez archeologických objektů.

STRUKTURA 1: Nadzemní stavba o pravidelném obdélném tvaru orientovaná VVS–ZZJ byla lokalizována na jihozápadním okraji osady (*obr. 3*). Pozůstatky konstrukce stavby tvořilo celkem 12 sloupových jam. Čtyři byly základem severozápadní dlouhé stěny, řada tří jam tvořila jihovýchodní delší stěnu a vždy jedna sloupová jáma byla umístěna uprostřed kratší stěny na severovýchodní stěně a uprostřed vnitřní krátké stěny postavené blíže severovýchodní straně stavby. Tato stěna dělila stavbu na dva různě velké prostory. Uvnitř menšího prostoru v blízkosti krátké stěny byly objeveny další dvě sloupové jamky, zde vkopané zřejmě za účelem posílení konstrukce střechy.

Stavba měla délku 13,6 m, šířku 5,8 m a její celková plocha byla 79,0 m^2. Vnitřní krátká stěna se nacházela 3,5 m od severovýchodní stěny a dělila celou konstrukci na dvě části, na menší o rozloze 20,5 m^2 a větší o rozloze 58,5 m^2. Při prvním pohledu na půdorys stavby a na kresby profilů kůlových, resp. sloupových jamek, je zřetelné, že severovýchodní část stavby, a to včetně kratší krajní stěny a stěny vnitřní, je sestavená z větších a hlubších jamek, což naznačuje posílení této strany stavby oproti větší straně jihozápadní. Rozestupy mezi sloupovými jamami v této části měřily 3,0 až 3,5 m. Větší západní prostor stavby je ohraničen jen menšími nárožními jamkami s jednou jamkou uprostřed dlouhé stěny, a tak působí dojmem lehčí, otevřené konstrukce. Vzdálenosti mezi sloupy na západní straně byly 5,5 m mezi jamkami kratší stěny a nejdelší vzdálenost mezi nárožním kůlem v jihozápadním rohu a jamkou stěny vnitřní na východní straně měřila 10,0 m. Je velmi pravděpodobné, že během výzkumu nebylo mnoho objektů, hlavně menších a mělce zahloubených, archeologicky registrováno. Lze se však domnívat, že v tomto případě nešlo o dvouprostorový dům, ale o menší zastřešenou stavbu hospodářského účelu (severovýchodní část) s dostavenou ohradou (část jihozápadní).

Podobně byla konstruována STRUKTURA 2 vzdálená jen 10 m severním směrem.

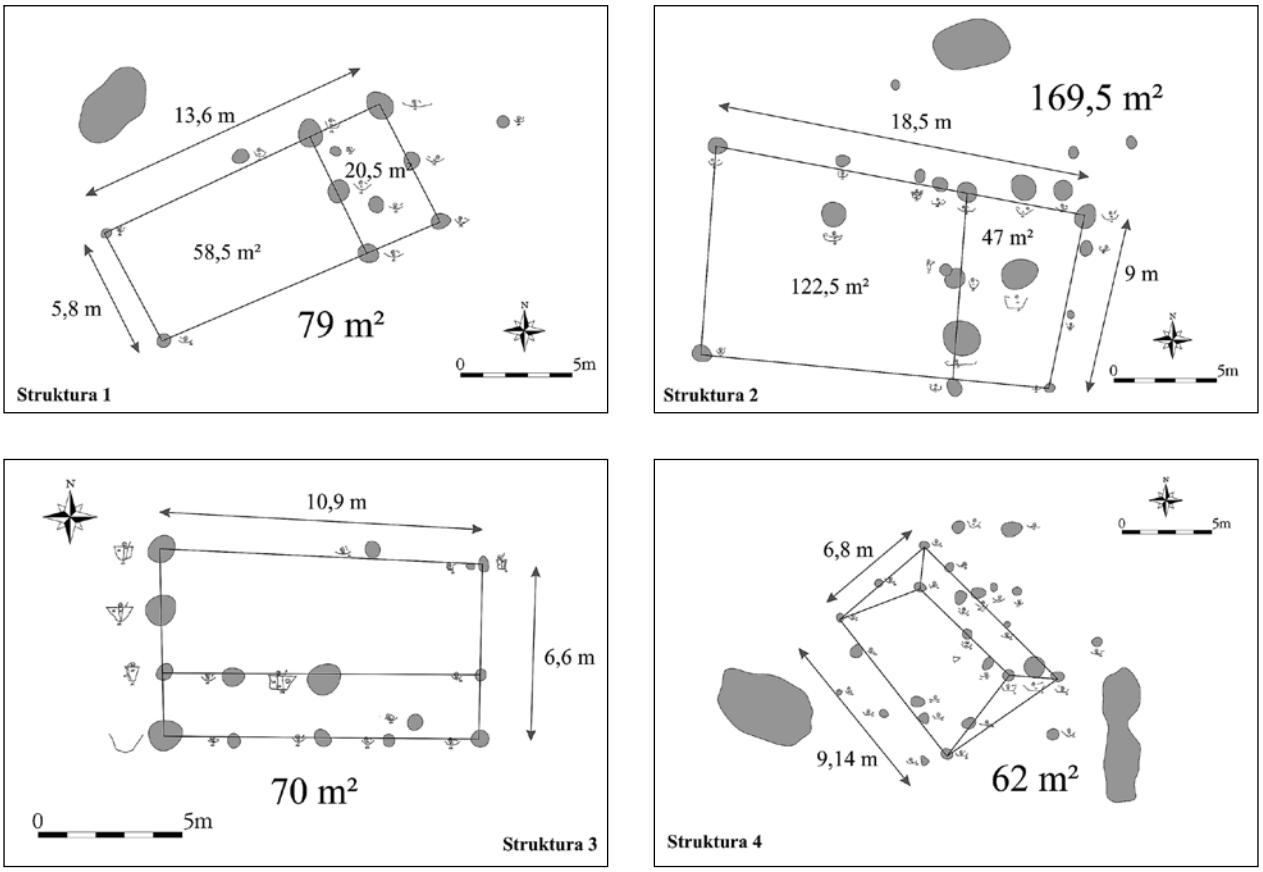

Obr. 3 Půdorysy nadzemních konstrukci. Struktury 1–4. – *Fig. 3* Ground plans of the above-ground buildings. Structures 1–4.

Stavba orientovaná V–Z byla větších rozměrů než struktura 1, měla téměř pravidelný obdélný tvar, avšak ne tak dobře čitelný a striktně geometrický. Severní delší stěna byla sestavena z osmi sloupových jam, oproti tomu na jižní dlouhé stěně byly registrovány jen tři kůlové jamky. Kratší stěna východní strany měla mezi nárožními sloupy postavené další dvě sloupové jámy a podobně dvěma jamkami (obě jamky byly hned vedle sebe a zřejmě šlo o opravu konstrukce) byla zřejmě posílena vnitřní stěna, která i zde, podobně jako ve struktuře č. 1, byla posunuta blíže k východní straně budovy a dělila ji na dvě nestejné části. Dále uvnitř konstrukce, v její východní, menší části, byl téměř doprostřed prostoru postaven další sloup a mělká jamka umístěná mezi prostřední kůly a jižní krajní kůl vnitřní krátké stěny. Západní krátká stěna byla tvořená jen dvěma nárožními sloupy. Rozměry stavby byly přibližně 18,5 m délky na 9 m až 10,5 m šířky, a tak celková plocha stavby byla 169,5 m^2. I zde je patrné rozdělení stavby na dvě části, na větší o ploše 122,5 m^2 a menší o rozloze 47,0 m^2. Rozdíly ve vnitřní konstrukci jsou zřetelné. Pevnější a zároveň menší část stavby byla sestavena z většího množství sloupů vykopaných v menších odstupech 4 až 5 metrů od sebe, kdežto na západní straně byly rozestupy mezi sloupy 10 až 12 metrů. Velikosti jamek jsou přibližně stejné až na větší jamku uprostřed menšího prostoru a mělký objekt v ose kratší vnitřní stěny. V průměru měly jámy 0,80 až 1,00 m a jejich hloubka se pohybovala v rozmezí 0,30 až 0,40 m. Proto zde působí poněkud nepatřičně dvě menší jamky, první v jihovýchodním nároží a druhá uprostřed východní krátké stěny, obě o rozměrech 0,40 až 0,50 m délky s hloubkou kolem 0,10 m. Obě jamky byly důležitými prvky stabilizujícími podstatnou část konstrukce nároží domu, proto by se zde daly čekat objekty větších rozměrů.

Také tuto stavbu interpretujeme spíše jako menší zastřešenou budovu s k ní dostavenou otevřenou ohradou pro zvířata. Pokud by šlo o stavbu domu, měl by zahrádku s prostorem na vstup v místech, kde severní delší stěny obou staveb mají přibližné uprostřed své délky dodatečné kůly.

Tvary obou struktur jsou velmi podobné konstrukcím známých z jiných lokalit z období pozdní doby bronzové a halštatu a identifikovaných jako dvouprostorové domy či též domy „megaronového“ typu. Analogie k nim najdeme např. na lokalitě halštatské

mohylové kultury v Hradišti u Písku (*obr. 4*: 6) kde byl odkryt dvouprostorový dům o rozměrech 8,4 × 4,7 m, se stopami po ohništi v severní, větší části stavby (*Michálek – Chytráček 2008*, 68–69, obr. 31). Vnitřní prostor domu z Hradiště byl rozdělený na téměř rovné části a sloupy po obvodu struktury stály v pravidelných odstupech 1,50 m až 2,40 m, což by mělo odpovídat použití drážkové metody stavby stěn. Takový způsob stavby je velmi flexibilní a dovoluje použít vodorovná dřeva různé délky upravená podle potřeby a dostupnosti materiálu. Na stavbu stěn lze použít i kratší kmeny menších stromů, kuláče a trhanice. Díky použití stavebních „segmentů" může být prostor chaty neomezeně protažený do délky či rozšířený (*Bláhová-Sklenářová 2012*, 45–47). Podobné stavby najdeme na lokalitách Berlin-Buch či Tarnow (*Niesiołowska-Hoffman 1963*, obr. 1, 2; obr. 4: 5), domy z těch lokalit byly konstrukčně ještě blíže ke stavbám z Podhoří než dům z Hradiště. Oba tyto domy mají megaronovou konstrukci, pravidelný obdélný půdorys, vnitřní prostor rozdělený na dvě místnosti s menší místností – předsíní na jednom z kratších konců stavby, která zabírala přibližně čtvrtinu plochy domu. Z novějších výzkumů známe i megaronový půdorys domu z Kobeřic o rozměrech 7,8 × 3,6 m s plochou 28 m^2 (*Juchelka 2014*, 49, obr. 22; obr. 4: 4).

Podoba těchto domů se stavbami z Podhoří je ovšem jen zdánlivá. Domy z Buchu a Tarnowa nebo z Hradiště i přesto, že jsou podobné konstrukčně, mají jednak skoro o polovinu menší výměry než stavby z Podhoří (např. dům z Tarnowa měl cca 29 m^2, dům z Buchu kolem 19,25 m^2 a dům z Hradiště u Písku 39,5 m^2). Na první pohled si lze všimnout, že sloupy tvořící konstrukce těchto domů jsou pravidelně rozestavěné po celém jejich obvodu. To naznačuje použití drážkové konstrukce stěn po celém obvodu domů. Stavby z Podhoří kromě toho, že jejich celková plocha byla dvakrát a více větší než u srovnávaných staveb (činila 79 m^2 a 169,5 m^2), se také výrazně liší i rozmístěním sloupových jam, jejich počtem a vzájemnými vzdálenosti, jak na obvodu, tak i uvnitř konstrukcí. Jak už bylo zmíněno, tyto domy mají zesílené „předsíňky", tzn. jednak krátké stěny směřující dovnitř osady, jednak vnitřní stěny postavené také blíž směrem k osadě. Větší prostor vyznačují v podstatě jen nárožní sloupy. Působí to spíše dojmem, že nejde o dvouprostorový „megaronový" dům, ale o stavbu s menším zastřešeným obytným prostorem se stěnami drážkové konstrukce, ke kterému přiléhala větší uzavřená plocha, výběh pro zvířata, či domácí zahrada oplocená lehčí konstrukcí, po které nezbyly jiné stopy kromě nárožních sloupů.

Tuto domněnku podporuje i skutečnost, že na sídlištích z období popelnicových polí se nejčastěji setkáváme s domy jednoduchých konstrukcí, jedno a dvoulodních se stěnami o šesti či devíti kůlech (*obr. 4*: 1–2). Názorně to ukazují např. domy ze známého sídliště z pozdní doby bronzové v Lovčičkách (*Říhovský 1982a*, Abb. 5: 1–8). Jde hlavně o domy skupiny 1 podle J. Říhovského (*Říhovský 1982b*, 13–22) o pravoúhlých půdorysech s rozměry od 2,8 m do 5,6 m šířky a 7,0 m maximální délky. Objevily se i delší varianty domů s podélnými stěnami složenými ze čtyř i více kůlů o délce 8,5 m až 13,20 m a šířce 4,8 m až 6,20 m. Zastavěná plocha těchto staveb kolísá od 7,30 m^2 do 34,45 m^2 u domů se dvěma řadami sloupů a od 22,25 m^2 do 44,55 m^2 u domů se třemi řadami kůlů. Dva domy v Lovčičkách byly interpretované J. Říhovským jako domy megaronové, šlo o stavby J a R, obě měly ovšem velmi malé rozměry s plochou 13,35 m^2 a 13,00 m^2.

Podobné je to i s objekty z jiných známých lokalit ať už z doby halštatské, např. z Loděnic u Opavy, kde byl archeologickým výzkumem probádán sídelní areál se stopami šesti sloupových domů uvnitř kruhového ohrazení (*Juchelka 2015*, 102–103, obr. 3). Zde rozpoznané nadzemní stavby měly vždy pravidelné obdélné půdorysy tvořené dvěma řadami tří nebo čtyř sloupových jam. Rozměry domů nebyly rovnoměrné. Nejmenší z domů, chata č. 3, měl rozměry 5 × 2,5 m s plochou 12,5 m^2 a největší chata č. 2 měla rozměry 10 × 4 m s plochou 40 m^2. Je třeba poznamenat, že největší stavbou na lokalitě byla chata č. 4 o rozměrech 15 × 5 m, avšak její nepravidelný tvar a konstrukční prvky poněkud odlišné od ostatních domů představují spíše stavbu jiného účelu než obytného.

Stejný typ domů dále najdeme v osadách v Čechách např. Praha 9 – Miškovice (*Třebsche 2011*, Abb. 8, 226–229, 264) a v polském Slezsku na sídlišti v Zabrodziu datovaném do HC s domy o ploše od 25 do 36 m^2 (*Baron – Golański – Schellner 2011*, 346). Další osada z doby halštatské z Milejowic okr. Wroclaw byla zastavěná četnými stavbami různých tvarů a pravděpodobně účelů, mezi kterými se nejčastěji setkáme s obytnými domy o ploše mezi 20 až 30 m^2. Jde o jednoduché dvoustěnné konstrukce, někdy i s prostřední řadou sloupů podpírajících hřeben domu (*Bugaj – Kopiasz 2006*, 179, Ryc. 2–4, 6; obr. 5: 1).

Menší přehled různého druhu staveb najdeme na lokalitě kultury horákovské v Kuřimi, okr. Brno-venkov. Archeologický výzkum zde odkryl pozůstatky halštatského dvorce s dochovanými stopami nadzemních staveb, ohrad i plotů a také kultovního okrsku, rondeloidu, objeveného na východní straně skryté plochy (*Čižmář 1995*, *1999*).

Mezi nadzemními konstrukcemi nás zajímají především obytné budovy, pozůstatky domů a také hospodářské stavby. Ve skupině staveb se v největším počtu vyskytly objekty pravidelných obdélných

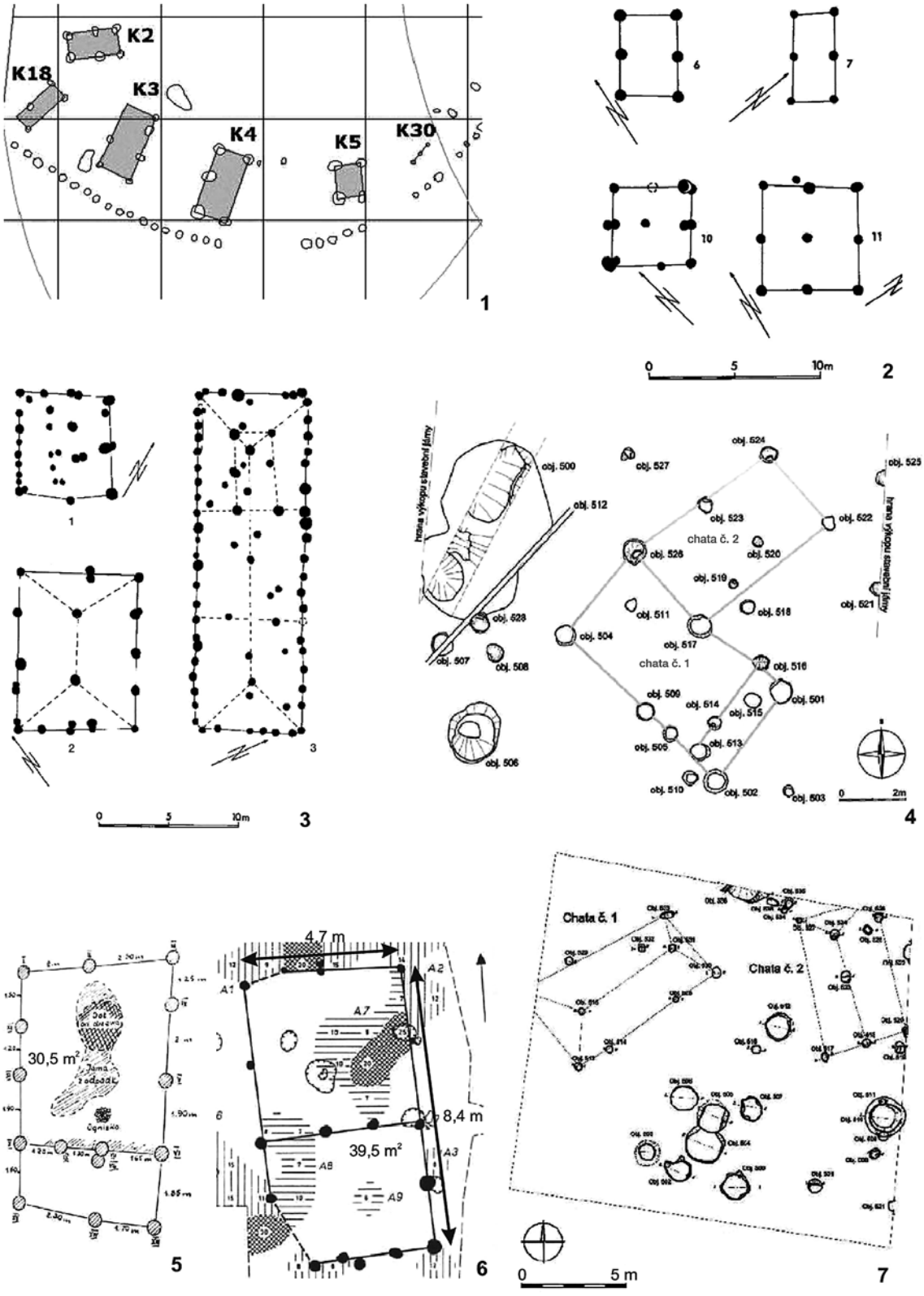

Obr. 4 Příklady nadzemních staveb ze starší doby železné: 1 – Zabrodzie (podle *Baron – Golański – Schellner 2011*, Fig. 3 – výřez), 2, 3 – Lovčičky (podle *Říhovský 1982a*, Abb. 5, 7), 4, 7 – Kobeřice (podle *Juchelka 2014*, obr. 22, 23), 5 – Tarnowa (podle *Niesiołowska-Hoffman 1963*, Ryc. 2), 6 – Hradiště u Písku (podle *Michálek – Chytráček 2008*, obr. 31: 1). – *Fig. 4* Samples of above-ground buildings from the Early Iron Age: 1 – Zabrodzie (*Baron – Golański – Schellner 2011*, Fig. 3 – segment), 2, 3 – Lovčičky (*Říhovský 1982a,* Abb. 5, 7), 4, 7 – Kobeřice (*Juchelka 2014*, obr. 22, 23), 5 – Tarnowa (*Niesiołowska-Hoffman 1963*, Ryc. 2), 6 – Hradiště u Písku (*Michálek – Chytráček 2008*, Fig. 31: 1).

tvarů, o dvou dlouhých stěnách, sestavených ze čtyř, šesti a osmi kůlových jamek. Objevily se též dvě stavby (domy C a D) čtvercového a obdélného tvaru, dvojlodní, sestavené ze tří řad sloupových jam, přičemž každá řada obsahuje tři, popřípadě čtyři jamky. K těmto stavbám byl vždy dostavěný přístřešek či předsíň (*Čižmář 1995*, Abb. 2). Plochy domů s předsíní měly 69,3 m^2 a 109,4 m^2, a to včetně předsíně. Domy o jednoduché konstrukci měly výměry od 21,6 do 40 m^2 (*Čižmář 1995*, Taf. 2). Největší mezi nimi byla konstrukce domu s valbovou střechou a přístřešky na jižní a severní straně stavby. Plocha domu i s přístavbami podle Z. Čižmáře měla výměru 207 m^2, sama hlavní stavba měla téměř 130 m^2.

Při srovnání sídlištních staveb z několika dalších lokalit se stavbami z Podhoří, jejichž menší budovy měly výměru 20,5 m^2 a 47 m^2 stavby větší, zjišťujeme, že svými rozměry zapadají spíše mezi klasické domy jednoduchých konstrukcí, se kterými se setkáváme na ostatních lokalitách z pozdní doby bronzové a starší doby železné. Celkové uspořádání prvků jejich konstrukcí sice budí dojem dvojdílné konstrukce obou domů, přesto je asi více pravděpodobné, že v případě staveb z Podhoří šlo o menší budovy hospodářského či obytného charakteru s přistavěnými ohradami.

Další ze struktur objevených na lokalitě v Podhoří se nacházela na severním okraji zastavěné plochy. Šlo o nadzemní kůlovou konstrukci označenou jako STRUKTURA 3 (*obr. 3*). Stavba pravidelného obdélného tvaru byla orientována V–Z a měla rozměry 10,9 m až 11,15 m do délky a 6,10 m až 6,6 m do šířky. Delší jižní stěna domu sestávala z pěti pravidelně rozestavených sloupových jam a její součástí zřejmě byla i jamka vykopaná v blízkosti osy stěny u jihovýchodního rohu stavby. Severní stěnu tvořily čtyři nepravidelně rozmístěné jamky. Dvě menší byly vkopány v severovýchodním rohu, další jamka od nich byla vzdálena 3,8 m západním směrem, mezi ní a poslední rohovou jamkou v západním rohu byla naměřena vzdálenost 7,30 m. V konstrukci se zřetelně jeví třetí, vnitřní dlouhá řada jamek, pravděpodobně element podpírající hřeben střechy a dělící dům na dvě lodě. Tato řada byla posunuta k jižní straně stavby, přibližně na úroveň třetiny délky kratších stěn a rozdělovala dům na dvě asymetrické části. Vnitřní řada byla složená ze čtyř jamek: po jedné jamce na krajích (tyto jamky byly zároveň součástí kratších stěn), dále je zde jáma větších rozměrů vykopaná uprostřed řady a poslední jamka objevená mezi jámou prostřední a krajní jamkou na západní straně.

Kratší stěna na východní straně byla sestavená ze tří jamek, které byly zároveň krajními objekty stěn dlouhých. Stěnu západní tvořily čtyři jamky rozestavěné v pravidelných odstupech 2 až 2,25 m, tři z nich, podobně jako na straně východní, byly krajními jamkami stěn dlouhých, a čtvrtá byla vykopaná mezi jamku prostřední a severozápadní rohovou jámu.

Na první pohled je patrné, že západní stěna struktury byla oproti ostatním stěnám postavená z mohutnějších elementů a jejich stopy v podobě sloupových jam jsou rozsáhlejší a hlubší. Tyto jámy měřily ve stropové části od 0,80 m do 1,15 m na délku a průměrnou hloubku měly 0,55 m. V zásypech těchto objektů byly také výrazné stopy po kůlech a sloupech, někdy podepřených kameny. Stejných rozměrů byla prostřední jáma z vnitřní řady podpírající konstrukci střechy, její průměrná délka měřila kolem 1,00 m a hloubka 0,55 m, i zde na profilu byly zřetelně vidět stopy po sloupu a nacházel se zde také kámen zhutňující (?) zásyp jamky. Ostatní jamky byly menší a mělčí, s délkou v rozmezí 0,45 m až 0,75 m, průměrná délka tedy činila 0,55 m a průměrná hloubka 0,14 m, s výjimkou jamky v severovýchodním rohu s hloubkou 0,40 m a s čitelnými stopami po sloupu.

Tato stavba budí nejmohutnější a nejpevnější dojem ze všech prozkoumaných struktur. Pravidelné rozestupy mezi sloupy západní stěny v intervalech kolem 2,20 m ukazují na drážkovou konstrukci stěny. Podobně je tomu tak u stěny jižní, kde byly rozstupy mezi ojedinělými sloupy v rozmezí od 2,40 m až 3,10 m. Drážkovou konstrukci lze přepokládat i u stěny východní, rozestupy mezi sloupy zde byly mezi 2,20 a 3,80 m. Vzdálenost téměř 4 m mezi sloupy není sice obvyklá, avšak není vyloučená (srov. *Moszyński 1967*, obr. 469a). Konstrukce severní stěny je více problematická. Rozestupy mezi severovýchodním nárožním sloupem a sloupem následujícím, jediným sloupem objeveným v prostřední části stěny, je 3,80 m; ovšem vzdálenost mezi prostředním sloupem a dalším severozápadním, nárožním, činila 7,30 m a při drážkové konstrukci stěn se tato vzdálenost zdá poněkud neúměrná. Takovou situaci lze vysvětlit buď nedochováním stop stavebních elementů – kůlů/sloupů, nebo zde bylo použito jiné, archeologicky neuchopitelné konstrukční řešení. Poněkud neobvykle je situována vnitřní řada sloupů dělící dům na dvě asymetrické části. Pokud je přítomna vnitřní řada sloupů, jak v obytných, tak i hospodářských stavbách, je spojována s podpůrnou konstrukcí střešního hřebene a obvykle se nachází uprostřed stavby, čímž ji rozděluje na dvě stejné části. Posunutí řady sloupů ve struktuře z Podhoří na tom samozřejmě nic nemění, a pravděpodobně i zde plnila funkci opěry hřebene střechy, o čemž může svědčit i masivní sloup uprostřed řady s rekonstruovatelnou tloušťkou cca 0,23 m. Otázkou zůstává, zda měla taková konstrukce specifický funkční význam, nebo šlo jen o „umělecký dojem“.

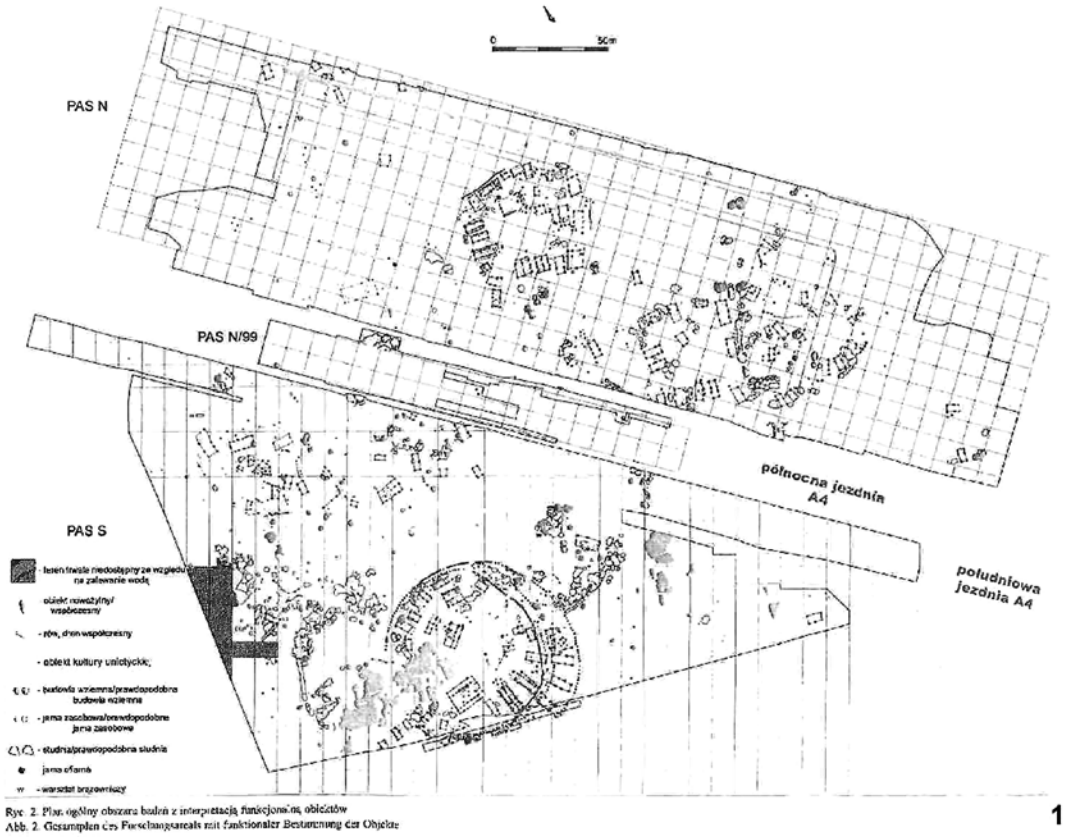

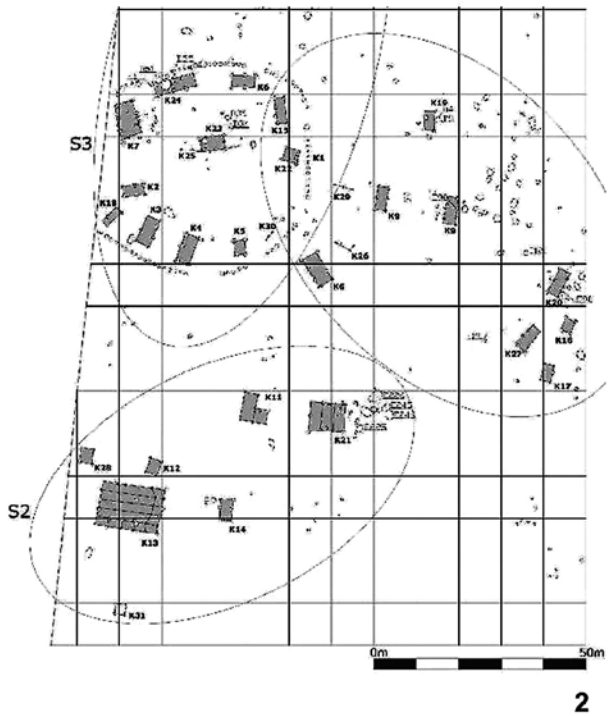

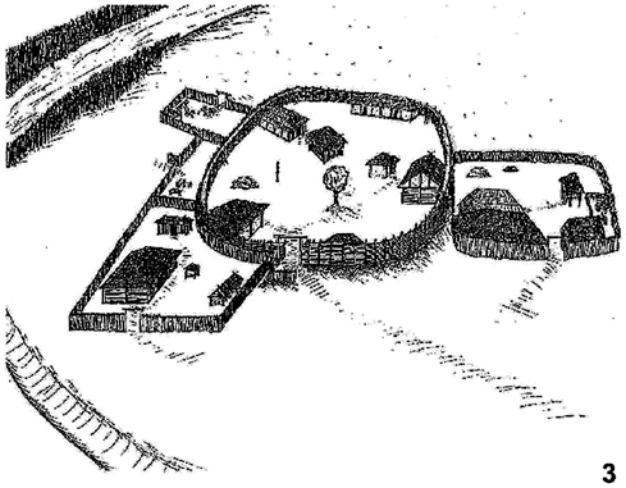

Obr. 5 Příklady sídlišť s dvorcovou zástavbou: 1 – Milejowice (podle *Bugaj – Kopiasz 2006*, Ryc. 2), 2 – Zabrodzie (podle *Baron – Golański – Schellner 2011*, Fig. 3), 3 – Opatovice nad Labem (podle *Vokolek – Sedláček 2010*, obr. 11). – *Fig. 5* Samples of settlements with fenced structure: 1 – Milejowice (*Bugaj – Kopiasz 2006*, Ryc. 2), 2 – Zabrodzie (*Baron – Golański – Schellner 2011*, Fig. 3), 3 – Opatovice nad Labem (*Vokolek – Sedláček 2010*, Fig. 11).

Stavby s podobnou konstrukcí se objevily v severozápadní skupině staveb na páse N, a to dům č. 23, na lokalitě v Milejowicích (*Bugaj – Kopiasz 2006*, Ryc. 3) a dům č. 91, ve skupině jihovýchodní v pásu S (*Bugaj – Kopiasz 2006*, Ryc. 10). Oba domy měly i přes menší konstrukční rozdíly v proporcích skoro stejnou plochu, a to 53 m^2 u domu č. 23 a 54,5 m^2 u domu č. 91. První z nich stál v skupině domů sestavených do nepravidelného čtverce, druhý stál ve vnitřní části pásu domů soustředěných do kruhu kolem nezastavené plochy. Podle *E. Bugajové* a *J. Kopiasze* (*2006*, 179) šlo o obytné stavby, některé se stopami přístřešku.

U stavby z Podhoří lze možnost přístřešku vyloučit, protože stěna, která by měla přístřešek podpírat, byla postavena z největšího počtu pravidelně rozestavených kůlů a s krátkou západní stěnou působily dojmem nejpropracovanějších prvků celé konstrukce.

Pro obytnou funkci stavby by mohly svědčit četné nálezy drobných zlomků mazanice objevené ve sloupových jamách a jamkách, především v rámci zásypů jamek západní stěny (*obr. 8*). Zlomky mazanice byly objevovány převážně v kůlových jamkách struktury 3 a 4, dále v jámách na východní straně osady a několik zlomků se objevilo i ve výplni stavebních jam na západní straně sídliště. Největší počet jich však byl nalezen v jamkách zmíněné západní stěny struktury č. 3. Např. z objektu č. 68 pochází 50 zlomků, z objektu č. 90 pochází 31 zlomků, 13 zlomků bylo nalezeno v nárožní jamce č. 76 a 5 zlomků v jamce č. 58. Sedm zlomků se našlo v zásypu jamky č. 66 – v prostřední řadě a 2 a 1 zlomek byly objeveny v nárožních jamkách stěny východní. I přesto, že se zlomky mazanice dochovaly jako drobné, omleté fragmenty, můžeme se domnívat, že šlo o stavbu s upravenými omítnutými stěnami. Zesílené sloupy západní a jižní strany spolu s posílenou západní stranou vnitřní řady sloupů nevylučují existenci nějakého patra, eventuálně plochy, např. pro uskladnění obilí, zvlášť s ohledem na chybějící klasické zásobní jámy.

Poslední z větších nadzemních konstrukcí objevených na lokalitě v Podhoří je STRUKTURA č. 4, odkrytá ve východní části osady (*obr. 3*). Stavba byla orientována delší osou ve směru SZ–JV a širší stranou k volné vnitřní ploše uprostřed sídliště.

Dům měl obdélný půdorys o rozměrech cca 9,14 m délky a 6,8 m šířky s plochou 62 m^2.

Základem konstrukce byly dvě dlouhé stěny se stopami po sloupových jamách, což naznačuje drážkovou konstrukci domu. V jihozápadní stěně se dochovaly stopy po pěti sloupových jamách umístěných v rozestupech od 2 m mezi jamkami na severním konci stěny a 3,3 m mezi jamkami na opačném konci. Vzdálenost mezi prostředními jamkami byla 4,40 m. Dvě jamky vedle sebe blíže jižnímu konci stěny mohou v těch místech naznačovat existenci vstupu do chaty, nad kterým mohl být umístěný přístřešek, opřený o kůly, po kterých zbyly jamky č. 119 a 144. Ze základů severovýchodní stěny se dochovaly stopy po pěti jamkách a patří k nim zřejmě i jamka větších rozměrů, č. 147, dostavěná možná při opravě domu. Rozestupy mezi jamkami v této stěně byly pravidelné a měřily od 2,00 do 2,60 m.

Uvnitř půdorysu domu se našly stopy třetí řady jam zřejmě po sloupech, které podepíraly hřeben valbové střechy. Neobvykle umístěné jamky dělily vnitřek domu na dvě asymetrické lodě, a to na větší směrem k vnitřku osady a menší o šířce 2,00 m na straně severovýchodní.

Vně domu, u severovýchodní stěny, blíže severnímu rohu, byly objeveny další tři jamky, o kterých můžeme se domnívat, že jde o stopy přístřešku či menší přístavby.

I zde, stejně jako u struktury č. 3, se v zásypu 12 sloupových jam objevily mazanicové zlomky (*obr. 8*), ale v menším množství čítajícím od 1 do 17 fragmentů v jednotlivých jamkách. Díky absenci mazanicových zlomků ve většině objektů na lokalitě, hlavně ve sloupových jamách, se lze domnívat, že jde o důkaz úpravy domu mazanicovou omítkou.

Typ domu s valbovou konstrukcí není na sídlištích z pozdní doby bronzové a starší doby železné nijak častý, není však výjimečný. Domy s podobnou konstrukcí známe např. z lokality v Lovčičkách – stavby AL a AK (*obr. 4*: 3), kde se půdorysy dvou téměř stejných domů vzájemně překrývaly (*Říhovský 1981*, 22, obr. 11). Oba domy měly pravidelné obdélníkové tvary o rozměrech 7,25 × 9,90 a 7,70 × 9,40 m a jejich zastavěná plocha činila 71,75 a 72,40 m^2. Na stejné lokalitě se našla i neobvyklá halová stavba značných rozměrů, a to 6,85 × 21,10 m, se zastavěnou plochou 114,5 m^2 (*obr. 4*: 3). Ačkoli jde o odlišnou stavbu od stavby z Podhoří, měla podle rekonstrukce *J. Říhovského* (*1982b*, 22, obr. 8) původně také valbovou konstrukci střechy.

Na lokalitě horákovské kultury v Kuřimi byl největší prozkoumanou nadzemní stavbou už zmiňovaný dům označený písmenem A o rozměrech 13,30 × 9,75 m se zastavěnou plochou 129,7 m^2 (*Čižmář 1995*, Taf. 2, Abb. 2,3). Tento dům měl podle rekonstrukce Z. Čižmáře na severní straně rozlehlý přístřešek a na straně jižní přístavbu se stopami dalších menších přístřešků. Obě stavby, halový dům a přístavba na jižní straně, byly pravděpodobně kryté střechou valbové konstrukce.

Domy podobné konstrukce se podařilo objevit i v Kobeřicích v českém Slezsku, na lokalitě existující od slezské fáze až do mladšího období kultury platěnické (*Juchelka 2014*, Tab. 4).

Byly zde objeveny dva půdorysy (*obr. 4*: 7). První, orientovaný JV–SZ, s rozměry 7,80 × 3,60 m, a druhý

s orientací S–J a s rozměry 6,60 × 4,00 m. U první chaty uspořádání sloupů bezesporu naznačuje valbovou střechu, u druhé chaty jde zřejmě o střechu polovalbovou (*Juchelka 2014*, 49, obr. 23).

Několik příkladů domů s valbovou střechou ukazuje, že se tyto stavby objevovaly na sídlištích z pozdní doby bronzové a starší doby železné v několika variantách v rámci jejich tvarů, velikosti a dalších prvků, jako jsou například přístavby a přístřešky. Jednotlivé varianty zřejmě odpovídaly potřebám místní společnosti. V případě velkých domů sloužících kolektivním účelům šlo o stavby obzvlášť prostorné, jako je tomu například u stavby A z Kuřimi či u halové stavby z Lovčiček. V případě obydlí z Podhoří či domů AL a AK z Lovčiček šlo o stavby téměř stejné velikosti se zastavěnou plochou cca 70 m^2 a můžeme se domnívat, že patrně šlo o domy sloužící jedné rodině.

Poslední nadzemní stavbou identifikovanou na lokalitě v Podhoří je STRUKTURA č. 5.

Stavba stála v centrální části sídliště na okraji nezastavěné plochy a měla čtvercový tvar o rozměrech 7,20 × 5,90 m s plochou 42,5 m^2. Stěny budovy byly sestavené ze třech pravidelně rozestavených kůlových jamek na východní straně a třech sloupových jam s méně pravidelným uspořádáním na straně západní. Jedna sloupová jáma byla odkrytá uprostřed severní stěny a dvě jamky uvnitř stavby, blíže k jižní stěně. Mohlo jít o hospodářskou budovu, jako je seník či sýpka, které se poměrně často na pravěkých lokalitách objevují. Např. budova K 16 a jí podobné na lokalitě v Zabrodziu označované jako pozůstatky seníků či špýcharů o rozměrech cca 3,230 × 2,40 m (*Baron – Golański – Schellner 2011*, 347), menší stavby ze Slepotic o rozměrech cca 2,30 × 2,00 m (*Vokolek 2008*, 85, obr. 44) a další.

Je ovšem zjevné, že budova z Podhoří má větší rozměry, a že v jejím případě mohlo jít o menší dům. Pokud bychom však uznali řadu třech jamek ležících severně od západní stěny jako její prodlouženou část a připustili bychom, že část jamek stěny východní se nedochovala, tak čistě hypoteticky vykreslíme půdorys budovy o rozměrech 12,30 × 7,20 m a ploše 88,5 m^2.

Analýza movitých nálezů a chronologické zařazení

Z výplní objektů z lokality Podhoří „Shony" pochází velmi malý a fragmentární soubor archeologických artefaktů. V prozkoumaných objektech se v největším počtu objevily keramické zlomky nádob, drobky mazanice, kameny a dva kovové artefakty – železný otevřený kruhový náramek a fragment bronzového plankonvexního náramku.

Celkový počet keramických střepů různé velikosti, ze kterých se jen výjimečně podařilo sestavit větší fragment nádoby, činil kolem 550 kusů, a to včetně souboru cca 60 zlomků sebraných během mechanické skrývky plochy. Střepy nesly výrazné stopy „omletí", byly někdy velmi korodované, což je dobře znatelné na původně tuhovaných či leštěných zlomcích, nebo na hůře vypálených zlomcích např. z hrncovitých nádob.

Nádoby, pokud stav dochování umožnil identifikaci, byly reprezentovány hrubým sídlištním materiálem, především střepy z amforovitých zásobnic a hrncovitých nádob – látek. Poměrně často se objevily střepy z mís a menších misek, sporadicky byly registrovány zlomky z malých nádobek osudí či šálků.

Zlomky zásobnicových amfor představovaly především fragmenty z výdutí a hrdel nádob tmavě šedé až černé barvy z vnější strany, okrové až oranžové uvnitř. Většina zlomků ze zásobnicových amfor zůstává nezdobená, zdobení je velmi šetrné. Jen na několika zlomcích se dochovala spíše jednoduchá rytá výzdoba v podobě vertikálních nebo šikmých svazků krátkých rýh na výduti nebo horizontálních žlábků na rozhraní výdutě a hrdla. Na jedné z výdutí se dochovala vypnulina (*obr. 6*: 3) obkreslená drobnými vpichy a rytým kroužkem. Spolu se zlomkem vydutě se také našel fragment válcovitého hrdla se stopami tuhování a není vyloučeno, že oba střepy pocházely z jedné menší amforovité nádoby či osudí. Z plastické výzdoby zásobnic se dochovalo jen několik jazykovitých výčnělků. Co se týče tektoniky nádob, i zde se kvůli fragmentárnosti materiálu můžeme opírat jen o několik lépe dochovaných zlomků. Z nich je nejlépe rekonstruovatelný větší fragment z mírně stlačené nádoby bez dochovaného dna, s trychtýřovitým vně vyhnutým okrajem s ostrou vnitřní hranou. Nádoba byla zdobená okružní rýhou na rozhraní výdutě a krátkého kolmého hrdla, a další výzdobou ve tvaru dvojitých širokých kolmých žlábků a ojedinělých důlků na plecích nádoby (*obr. 6*: 1, *10*: 3). Ostře profilovaná hrana hrdla a nálevkovitého okraje je zřetelná i na dalším zlomku z amforovité zásobnice (*obr. 6*: 4). Dochovaly se též zlomky z amfory, zřejmě vyššího a štíhlejšího tvaru, s protáhlým hrdlem s menším vyklopeným okrajem, nebo také zlomek konického hrdla, s jen mírně naznačeným kolmým okrajem.

Další skupinu nádob často se vyskytujících ve výplních objektů představují hrncovité nádoby – látky oranžové a okrové barvy (*obr. 6*: 8). Stejně jako u ostatního keramického materiálu, i zde máme většinou jen zlomky nádob, často s dochovanou ostrou plastickou lištou. Někdy byla okružní lišta důlkovaná, jindy buď přesekávaná, nebo s pásem vrypů. Dochovalo se též několik protáhlých členěných plas-

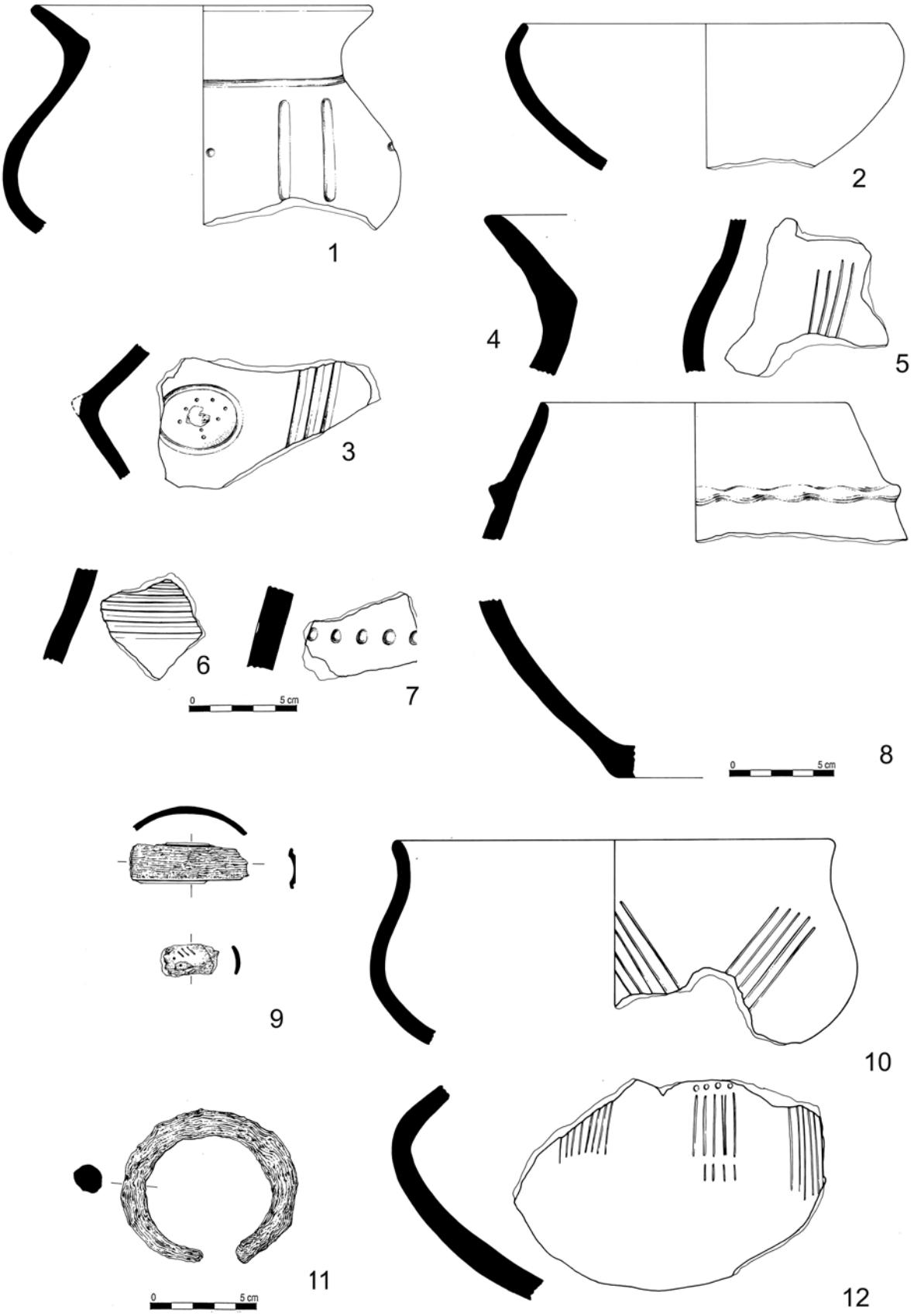

Obr. 6 Výběr nálezů z lokality: 1–8, 10, 12 – keramika, 9 – bronzový náramek, 11 – železný náramek. – *Fig. 6* Selection of the artefacts found on this site: 1–8, 10, 12 – ceramics/pottery, 9 – bronze bracelet, 11 – iron bracelet.

tických výčnělků a jeden zlomek okraje s uchem. Takový druh hrncovitých nádob známe z nedalekého pohřebiště v Trnávce.

Třetí skupinu nádob tvoří již zmíněné mísy, které se objevily v podstatě ve dvou variantách, a to mísy s polokulovitým, nebo konickým tělem, s rovným, nebo zataženým okrajem (*obr. 6*: 2). Na mísách nebyly nalezeny stopy zdobení, šlo spíše o nádoby běžného užitku, o čemž svědčí jeden lépe dochovaný exemplář se zataženým okrajem, s drsněným tělem na spodní části vnější strany a leštěným vnitřkem a vnějším okrajem.

Výjimečně se na nádobách objevuje jednoduchá výzdoba v podobě šikmých pásů rýh, která se našla na esovitě profilované misce (*obr. 6*: 10, *10*: 2), a kolmých pásů rýh s tečkami nad nimi, které zdobily výduť většího střepu pravděpodobně z osudí (*obr. 6*: 12).

Za zmínku stojí stopy černého nátěru, pravděpodobně dehtu, zachyceného na několika střepech, jež jsou zřejmým důkazem opravování nádob. Stopy nátěru se našly uvnitř i vně nádob, na jednom větším zlomku byl vedle natřené plochy vyvrtaný reparační otvor (*obr. 10*: 6).

Rozbor distribuce keramických střepů v jednotlivých objektech ukázal, že jako vždy se nejvíce keramických zlomků našlo v hlinících, které jako otevřené objekty uprostřed sídlištní zástavby sloužily jako jámy odpadní (*obr. 7*) – čísla u konkrétních objektů znázorňují počet keramických zlomků v každém z nich). Menší počet střepů se objevil ve výrobních jámách na západní straně sídliště, ačkoli vzhledem k jejich rozměrům např. oproti hliníkům, je množství střepů poměrově srovnatelné s obsahem zlomků v hlinících, a tak můžeme konstatovat, že i zde se střepy do zásypů jam dostaly jako odpad. Z těchto objektů pochází také ty nejlépe dochované zlomky. Např. z objektu č. 85, považovaného za objekt výrobního charakteru, pochází už zmiňovaná téměř celá látka. Větší fragment amforovité zásobnice pochází z výrobního objektu č. 14., stejně tak na kresbě vyobrazená mísa se zataženým okrajem.

V distribuci keramických střepů je zajímavým aspektem množství zlomků v jednotlivých kůlových jamkách. Nejvíce střepů bylo objeveno v jamkách struktury č. 2 a struktury č. 3, což může být důkazem pozdější doby vzniku těchto staveb oproti ostatním na lokalitě.

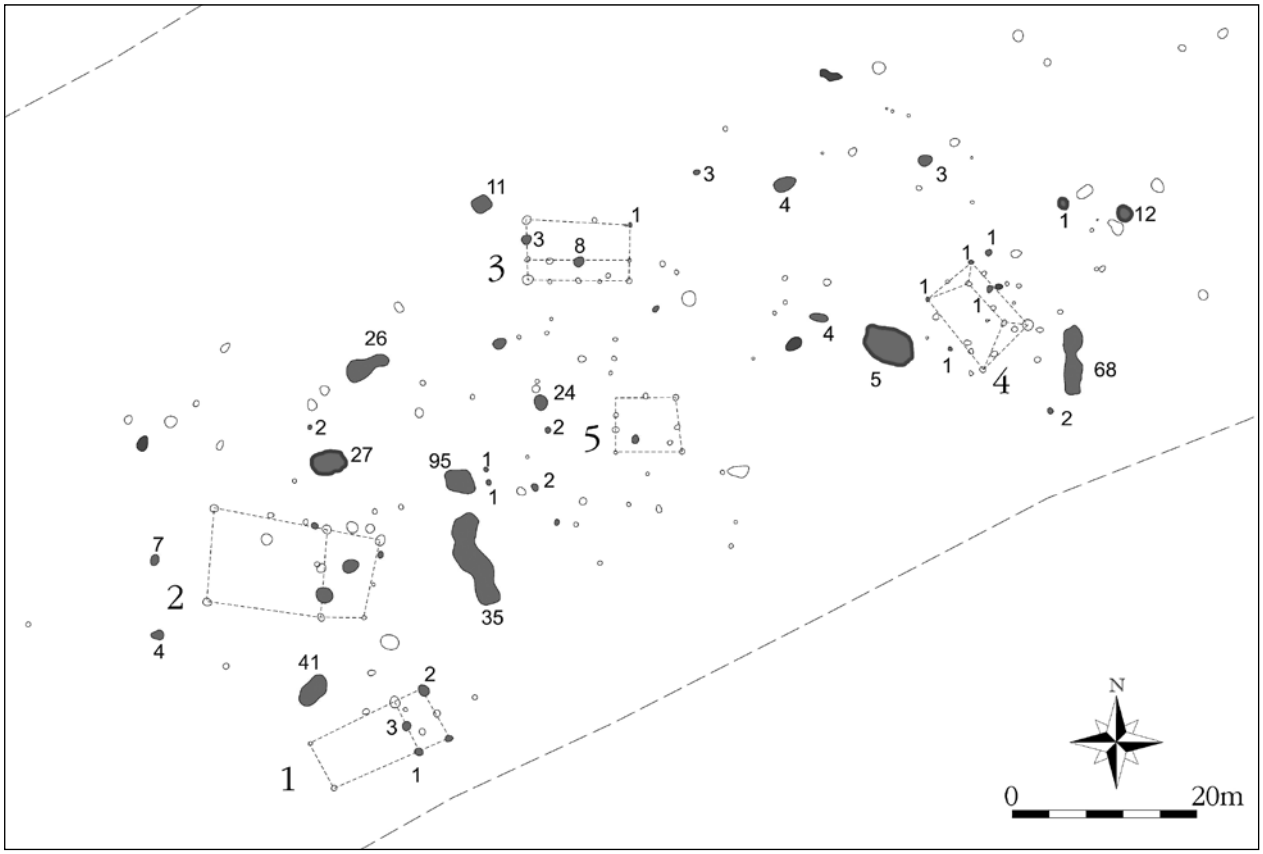

Obr. 7 Distribuce keramických zlomků v objektech na lokalitě (čísla znázorňují počet keramických zlomků v každém objektu). – *Fig. 7* Distribution of the ceramic shards in the objects on this site (the numbers represent the number of sherds in each object).

Další skupinou artefaktů, zcela běžnou na většině pravěkých sídlišť, jsou zlomky mazanice, které se v Podhoří objevily ve výplních objektů velmi vzácně. Ze všech prozkoumaných objektů pochází soubor cca 330 mazanicových zlomků (*obr. 8*). Jde o soubor většinou drobných, omletých kusů, které příliš nevypovídají o druhu stavebních konstrukcí či zařízení, ze kterých by mohly pocházet. Jen několik zlomků z objektu č. 85 neslo výrazné otisky plochých dřevěných prvků s podélnými jemnými rýhami. Můžeme se domnívat, že šlo o fragmenty dřeva se stopami štípání, a to buď opracovaných štípáním celých klád, nebo trhanic.

Jeden zlomek mazanice byl tvarovaný klínovitě a obě strany trojúhelníkové části byly konkávně zaoblené. Takové tvary vznikají hlavně při omazání drážkové konstrukce, kdy hlína vniká do prostoru mezi dva vodorovné kulaté prvky stěny (*Bláhová-Sklenářová 2012*, 46–47; *Vařeka 1992*, 106). Jde o ojedinělý mazanicový zlomek, ovšem vzhledem k výše analyzované konstrukci stěn staveb, bude tento zlomek dalším důkazem jednak drážkového systému stavby stěn, jednak úpravy staveb omazáním mazanicí.

Mazanice se v největším počtu objevila ve výrobním objektu č. 85 a ve sloupových jamách západní stěny struktury č. 3. Menší soubory byly vyzvednuty také z objektů na východní straně osady, mimo její zastavěnou plochu. Překvapivě malý počet mazanicových zlomků byl objeven v hlinících velmi bohatých na keramické střepy, na západní straně sídliště (obj. č. 123, 187). Mazanicové zlomky byly objeveny též ve sloupových jamách struktury č. 4, a to v počtu od 1 do 17 zlomků v jednotlivých objektech. Analýza distribuce mazanice na odkrytém prostoru sídliště ukazuje na dvě centra výskytu zlomků. První z nich se nachází v objektech struktury č. 4 a v jejím okolí, druhý v jamkách struktury č. 3. Taková koncentrace mazanice u dvou sídlištních staveb určitě není náhodná a lze se domnívat, že obě stavby byly omítnuty vrstvou mazanice a tak zajištěny proti přírodním vlivům. Odlišná konstrukce obou staveb s četným výskytem mazanicových zlomků od staveb beze stop mazanice, postavených na západní straně sídliště, může naznačovat, že prostor sídliště byl rozdělen na dvě části, obytnou na severovýchodní straně osady a hospodářskou na straně západní. Nálezy

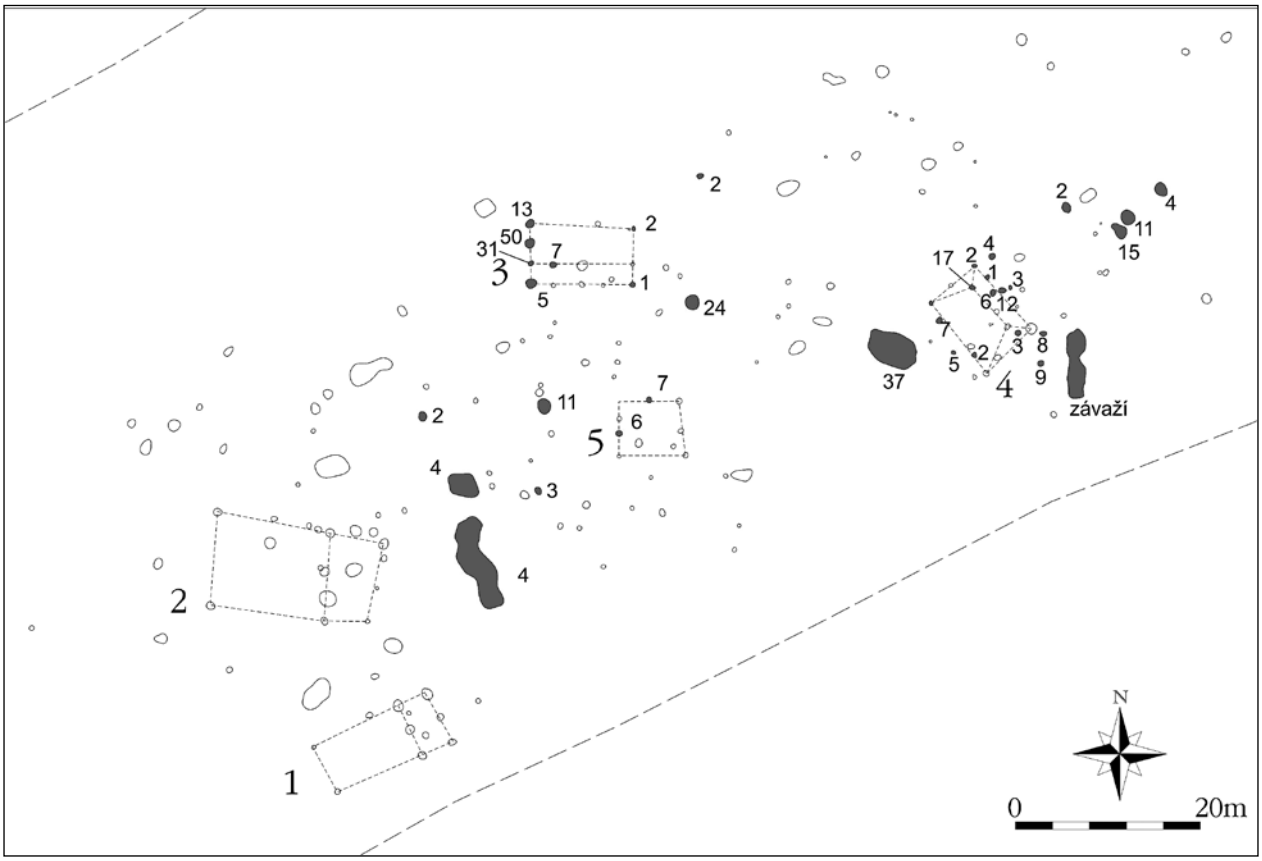

Obr. 8 Distribuce mazanicových zlomků na lokalitě (čísla znázorňují počet mazanicových zlomků v ojedinělých objektech). – *Fig. 8* Distribution of daub lumps on the site (the numbers represent the number of daub lumps in each object).

zlomků mazanice z prostorů staveb, jejichž funkci interpretujeme jako obytnou a skladovací, můžeme vysvětlit potřebou jejich důkladnějšího zajištění vůči atmosférickým vlivům a řádné tepelné izolaci. Hospodářské stavby určené např. k ustájení zvířat by takovou úpravu nepotřebovaly.

Z objektu č. 189 pochází jen nepatrné množství mazanicových zlomků, byly v něm však nalezeny jako v jediném z objektů zbytky jehlanovitých závaží, které spadají do skupiny technické keramiky (*obr. 10*: 4). Ze zlomků bylo rekonstruováno jedno kompletní a tři neúplná závaží, o kterých lze soudit, že byly rozbity během pracovního procesu a následně vyhozeny do výkopu hliníku na východ od struktury č. 4. Žádné další stopy textilní výroby či samotného tkalcovského stavu nebyly na lokalitě objeveny.

Mezi archeologickými artefakty se samozřejmě nejlépe dochovaly kameny a kamenná industrie. V souboru kamenné industrie z Podhoří se vyskytují především kamenné zrnotěrky, které se dochovaly jen ve fragmentárním stavu, někdy přepálené, nebo se stopami ohně. Dále jsou zde přítomny drobné kamínky, některé svým tvarem připomínají malé brousky, ovšem podoba může být pouze náhodná a bez podrobných analýz nelze jejich funkci s jistotou určit.

Kamennou broušenou industrii doplňují nálezy 11 drobných silicitových a rohovcových nástrojů a úštěpů. Všechny byly objeveny na ploše výzkumu, většinou po silných deštích, v rýhách vyplavených ve sprašově písčitém podloží. Z nich zasluhují pozornost drobná pazourková čepelka původem pravděpodobně z Krakovsko-čenstochovské jury, a drobná trojúhelníková šipka s vruby ze šedého rohovce a drobné škrabadlo světlehnědé až žluté barvy. Ostatní nálezy představují rohovcové úštěpy různého druhu a velikosti. Na základě toho, že štípaná industrie byla nalezena mimo halštatské objekty, je možno uvažovat i o jejím datování do starších období pravěku.

Výjimečný nález na lokalitě pochází z obj. č. 123. Jde o železný otevřený kruhový náramek dochovaný vcelku (*obr. 6*: 11, *10*: 5). Náramek ležel volně v zásypu protáhlého mělkého objektu – hliníku, o kterém se lze domnívat, že nějakou dobu pravděpodobně sloužil i jako výrobní objekt. Na dně objektu č. 123, v jeho jižní části, byla objevena sloupová jáma, kterou hypoteticky můžeme považovat za stopy přístřešku. Po celé délce objektu byla u dna objevena kumulace kamenů, a to jak opracovaných, např. zrnotěrek, tak i beze stop opracování. Některé z kamenů nesly stopy přepálení. Vzhledem k pravděpodobně výrobní funkci objektu a k nálezové situaci nebyl náramek zřejmě uložen jako depot či obětina, ale jde spíše o předmět náhodně ztracený.

Dalším kovovým artefaktem je zlomek bronzového náramku nalezený v objektu č. 66, což byla mělká sloupová jáma mezi západní stěnou a velkou sloupovou jámou podpírající prostředek hřebene střechy nadzemní struktury č. 3. V jamce kromě náramku bylo objeveno pouze sedm drobných zlomků mazanice. Fragment náramku se již po vyzvednutí rozpadl na dvě části. Větší část má plankonvexní průřez a na okrajích místy dochované úzké lišty, zřejmě neodstraněné stopy odlévání.

Menší zlomek pochází z okraje náramku a byla na něm viditelná výzdoba v podobě tří drobných rýžek a dvou drobných teček (*obr. 6*: 9). Nabízí se otázka, zda byl do jamky uložen záměrně. Bronzový náramek, přestože byl poškozený, měl určitě značnou hodnotu i ve starší době železné, kdy bronzové výrobky byly stále běžně používány. Proto jeho uložení do malé jamky, která vypadá jako dodatečně vložená do řady podpírající střechu, může naznačovat, že šlo o stavební obětinu.

Důležitým nálezem vyzvednutým z objektu 69 byl velký, 620 gramů vážící kus železné strusky (analýzu provedl Martin Moník, kterému tímto děkuji). Železná hmota měla na jedné straně konkávní tvar a četné nalepené drobky zeminy a křemene, což nasvědčuje, že původně vyplňovala nějakou mělkou prohlubeň.

Analýza jejího minerálního složení odhalila, že se hmota skládala převážně ze železitého olivínu fayalitu (Fe_2SIO_4; Fa) a oxidu železa wüstitu (FeO; Wu), vznikajícího při rychlém ochlazení železité taveniny. Sekundárně během postdepozičních procesů vykrystalizovaly oxidy a hydroxidy železa (limonit; Lm). Dále byl ve výbrusu železné strusky identifikován křemen a kapičky redukovaného železa. Železo bylo hojně identifikováno i XRF analýzou, což společně s malým obsahem ostatních metalurgicky zpracovávaných kovů jasně ukazuje na železářskou výrobu (*Moník 2015*). Dle autora analýzy jde spíše o kovářskou strusku. Tato domněnka je podpořena značným množstvím wüstitu a kapičkami redukovaného železa ve hmotě, na druhou stranu chybí minerální fáze z hlušiny. Také tvar železné strusky napovídá, že mohla vyplňovat kovářskou výheň. Objev železné kovářské strusky je velmi důležitou a podstatnou informací týkající se místního vývoje kultur starší doby železné. Lze se domnívat, že lid platěnické kultury využíval místní zdroje železa, jejichž jedno naleziště bylo v okolí kopce Obírky a další cca 1,5 km severovýchodním směrem na lokalitě v okolí trati „V Pekle“. Místní těžba a zpracování rud železa musely už v té době být vázány na místní centrum moci a vlády, kterým mohla být právě osada v Podhoří. Na lokalitě v Podhoří nebyly objeveny žádné další důkazy místní metalurgie např. v podobě výhní či kovářských pecí, není však vyloučeno, že se nacházely mimo prostor sídliště, nebo v jeho neodkryté části. Podobná situace se nacházela např. v Miłejowicích, kde byly jámy se stopami zpracování

bronzu objeveny mimo ohrazený areál sídliště (*Gediga 2004*, 413).

Z dalších nálezů je třeba zmínit menší kusy dřevěných uhlíků, které se podařilo vyzvednout z několika objektů. Drobky uhlíků byly přítomny i v zásypech částí jam, někdy v šedých popelovitých vrstvách objevených hlavně ve výrobních objektech. Kromě uhlíků se na lokalitě nepodařilo objevit žádný další organický nález, jako např. zvířecí kosti či parohy, běžné na sídlištích v průběhu celého pravěku. Absence kostěných předmětů či zvířecích kosti, obvyklého sídlištního odpadu, je poněkud zvláštní a nelze ji vysvětlit ani agresivitou půdy, jelikož zvířecí kosti máme z ostatních lokalit v blízkém okolí, dokonce z lokality kultury s lineární keramikou z nedaleké Loučky (*Tajer 2008*).

Chronologické zařazení osady není vzhledem k absenci dobře datovatelných artefaktů příliš jednoduché. Můžeme se opřít v podstatě o několik lépe dochovaných keramických zlomků, vyzvednutých ze zásypů sídlištních jam. V souboru keramiky z lépe dochovaných fragmentů nádob máme částečně rekonstruovatelnou amforovitou zásobnici mírně stlačeného tvaru, zdobenou svislými žlábky a jednotlivými pravidelně rozestavenými důlky na výduti a okružním žlábkem na rozhraní hrdla a výdutě. Taková výzdoba nádob se vyskytuje např. na zásobnicích z Moravičan, které *J. Nekvasil* (*1983*, Ryc. 8–9) datuje do klasické fáze kultury platěnické. Podobná nádoba se objevila i v hrobovém celku č. 1 v Blatci „Za nádražím" datovaného do stupně HC, jakož i ostatní odkryté celky na tamní lokalitě (*Tajer 2004*, 105).

Skromná výzdoba ostatních zlomků amforovitých zásobnic, někdy redukovaná např. buď jen do plastické lišty, nebo okružního žlábku, a na některých střepech znatelné protažení do štíhlejších tvarů evokuje spíše mladší dataci. Redukovaná výzdoba spolu s plynulou profilací nádob je totiž považována za chronologicky mladší prvek (např. *Baarová – Mikulková 2004*, 309; *Vokolek 1999*, 9).

Fragment nádoby s vypnulinou uzavřenou do rytého kroužku a s výzdobou tří šikmých rýh snad můžeme zařadit do Nekvasilovy výzdobné fáze datované do halštatu C a začátku halštatu D (*Nekvasil 1983*, 78). Podobně do mladších úseků halštatského období lze zařadit plynule profilovanou mísu s jednoduchou výzdobou pásu jemných žlábků ve tvaru písmene V umístěných na výduti nádobky. Taková výzdoba se objevuje od Nekvasilovy fáze výzdobné až po vyvinutou a není neobvyklá ani v mladších úsecích platěnické kultury (*Nekvasil 1974*, Abb. 3: 4, 11). Zdobení svazky svislých rýh se objevilo i na zlomcích dvou osudí; tuto jednoduchou výzdobu lze nejspíš také zařadit do pozdější fáze platěnické kultury.

Železný otevřený náramek jednoduchého kruhového tvaru se vyskytuje po celou dobu halštatskou a pro podrobnější chronologii není vhodný. Co se týče zlomku plankonvexního bronzového náramku, jde zřejmě o starší nález, který byl pravděpodobně donesen na lokalitu z hradiště na Obírce, které bylo osídleno v pozdní době bronzové (*Čižmář – Salaš 2009*).

Analogické bronzové náramky byly odkryty v depotu bronzových předmětů v cca 11 kilometrů východním směrem vzdáleném Černotíně. Depot 31 bronzových předmětů byl nalezen v roce 1905 ve vápencovém lomu a je datován do pozdní doby bronzové (*Salaš 2005*, 417–418, tab. 335–338).

Na základě velmi chudého souboru hlavně keramických střepů nejsme schopni stanovit podrobnější chronologii lokality v Podhoří a jen rámcově ji můžeme umístit do klasického období platěnické kultury, a to do HC/HD1.

Zasazení do regionálního kontextu

Díky velkoplošným archeologickým výzkumům hlavně na stavbách dálnic v prostoru střední Moravy se podařilo během posledních let lokalizovat a prozkoumat mnoho nových archeologických stanovišť. Ani osada v Podhoří, objevená při stavbě rychlostní silnice R35, není v jižním vyústění Moravské brány ojedinělou lokalitou ze starší doby železné. V nevelké vzdálenosti od podhořského sídliště známe několik dalších nalezišť z doby halštatské. Významnou lokalitou objevenou na katastru Dolního Újezdu, ve vzdálenosti cca 6 km vzdušnou čarou jihozápadním směrem od osady v Podhoří, na samém okraji jižního ústí Moravské brány, byla osada kultury platěnické (*obr. 9*: 3). Lokalita byla odkryta během výstavby rychlostní silnice R35 Olomouc – Lipník nad Bečvou, na k. ú. Dolní Újezd v tratích „Dílnice" a „Spálová". Archeologickým výzkumem v roce 1996 bylo prozkoumáno přes 1000 objektů. Lokalita byla osídlena hlavně v pozdní době bronzové a starší době železné, několik menších nálezů patřilo do období neolitu (*Vitula – Kalábek 1999*, 342–343).

Sídliště se dodnes nedočkalo komplexního zpracování, a tak máme jen omezený počet informací týkajících se lidských aktivit a prostorového uspořádání osady. Dle dostupných údajů šlo o území s četnými tůňkami a podpovrchovými prameny, které zanikly následkem půdní eroze způsobené antropogenní činností a vyplnily se místy až 1,5 m silnými sedimenty s četnými kameny a keramickými nálezy. Kolem terénních depresí – vodních tůněk se rozprostírala intenzivní sídlištní zástavba, po které zbyly četné relikty sloupových nadzemních staveb, zahloubených chat – polozemnic s dochovanými stopami ohnišť či krbů a jámy výrobního nebo hospodářského charakteru. Dalším významným objevem,

učiněným na této lokalitě, bylo odkrytí tří žárových hrobů rozmístěných na ploše 15 × 15 m. Dva z hrobů byly menší a měly chudší výbavu, a to 6 až 8 keramických nádob. Hrob třetí měl rozměry 2,5 × 2,5 m, byl přikryt kamenným závalem a uvnitř hrobové jámy se dochovaly stopy dřevěné konstrukce hrobové komory. Z hrobů bylo vyzvednuto 30 keramických nádob, z nichž některé nesly malovanou výzdobu slezského typu, a jeden železný nožík. Na základě nálezů byly hroby datovány do závěrečné fáze osídlení lokality, a to v průběhu stupně HC_2.

Celková prozkoumaná plocha měla rozlohu přes 6 ha. Archeologické objekty byly zkoumány v nepravidelném pásu o délce 740 m a maximální šířka prozkoumané plochy činila 180 m (*Vitula 1998*, obr. 4). Obě lokality, v Dolním Újezdu a v Podhoří, leží v nevelké vzdálenosti od sebe, při úpatí téhož pásma Oderských vrchů. Díky jejich zařazení do kultury platěnické se můžeme domnívat, že obě společnosti alespoň nějaký časový úsek musely koexistovat.

Další významnou lokalitou spadající do starší doby železné je cca 6 km jihozápadním směrem vzdálené pohřebiště kultury platěnické na lokalitě Trnávka 5, odkryté na trase stavby dálnice D1 v úseku Přerov – Lipník nad Bečvou (*obr. 9*: 4). Pohřebiště zabíralo plochu o přibližných rozměrech 54 m délky a 42 m šířky (rozloha cca 0,23 ha). Během výzkumu, který proběhl v létě roku 2013, bylo objeveno a prozkoumáno žárové pohřebiště kultury platěnické se 71 hroby a 36 objekty, ze kterých 9 představovaly kruhové žlábky kolem hrobových jam (*Šín – Tajer 2014*). Hrobové celky z Trnávky 5 lze prostorově rozdělit do dvou skupin. Větší první skupina (48 hrobů) byla protažena podle osy SZ–JV a zabírala plochu o délce 53,50 m a šířce 24 m. Její osu tvořil stejně orientovaný pás hrobů se žlábky. Druhá skupina (23 hrobů) ležela východně od skupiny první a zabírala malou obdélnou plochu o rozměrech cca 15 m × 13 m. Hroby se dochovaly v různém stupni destrukce. Mnoho z hrobových jam bylo zahloubených velmi mělce (hloubka ornice měla max. 0,30 m). V několika případech byly jámy vyhloubeny jen na úroveň podloží, a tak se dochovala jen dna se zbytkem keramických milodarů, někdy byly zlomky keramiky zachyceny na povrchu podloží, beze stop hrobové jámy. Keramická náplň hrobů představovala klasický inventář kultury platěnické. Z celků byly vyzvednuty amfory, často uvnitř se šálkem, početné mísy i misky, osudí různé velikosti, hrncovité nádoby, často s pokličkou a šálky. Poměrně hojně se objevily malované nádoby, převážně šálky, misky a menší osudí, ale také jedna větší amforovitá nádoba. Na nádobách převažuje „slezský“ typ malby. Ostatní inventář reprezentovaly železné náramky, jehlice, harfovitá spona a především obloukovité nože. V menším počtu se objevily bronzové spirálky a špatně dochovaná spona. V hrobech byly nalezeny také skleněné korálky. Objevil se typ z tmavě modrého skla se třemi žlutými očky na bocích a drobné válcovité korálky hnědé barvy. Především na základě keramického inventáře můžeme pohřebiště zařadit do klasického stupně platěnické kultury v HC2/D1 s tím, že mnoho indikátorů na keramických nádobách naznačuje mladší dataci některých celků, a to až do mladší fáze HD2. Doba používání pohřebiště v časovém úseku HC2/D1 nám napovídá, že pohřebiště mohlo patřit lidu obývajícímu nedalekou osadu na dnešním katastru Dolního Újezda, vzdálenou necelý 1,5 km severním směrem.

Do staršího období popelnicových polí dále spadá hradisko objevené na kopci jménem Obírka, jež je součástí okrajového hřebene Oderských vrchů, vzdáleného cca 3 km severozápadním směrem od lokality v Podhoří (*obr. 9*: 2).

Hradisko o rozloze kolem 9 ha je známé četnými nálezy bronzových depotů a solitérních nálezů bronzových předmětů (*Čižmář – Salaš 2009*). Archeologická lokalita byla poprvé zjištěna díky nálezům kovových artefaktů při detektorovém průzkumu. Podle autorů statě se lze domnívat, že z prostoru hradiska a jeho okolí bylo vyzvednuto aspoň deset bronzových depotů, ze kterých se podařilo zachytit a zdokumentovat *in situ* pouze čtyři (*Čižmář – Salaš 2009*, 65). Z nalezených bronzových artefaktů zasluhují kovadlinky, objevené v celkovém počtu 5 a 4, četné nálezy sekyrek s tulejkou a s laloky, dvě deformované masivní jehlice typu Deinsdorf a ojedinělý nález šálku typu Blatnica (*Čižmář – Salaš 2009*, 65–66, obr. 4–6). Kromě nálezů z pozdní doby bronzové byly na hradišti objeveny také početné bronzové a hlavně železné artefakty spojované s laténským osídlením lokality. V objeveném souboru laténských bronzových artefaktů nalezneme např. spony, součásti opaskového řetězu – článek s obdélníkovými postranními destičkami – a kuželovitý závěsek s emailovou výzdobou, kroužky s hráškovitými nálitky, zlomky zrcadel, atd. Mezi železnými nálezy se objevily např. opaskové zápony, záštita meče, různé typy nožů, dláto, radlice s bočními laloky, sekery s tulejí a objímky kos. Významným nálezem byl depot železných předmětů, který obsahoval 5 dlouhých kos, sekeru, dláto, 2 obloukovité nože a ingot suroviny (*Čižmář – Salaš 2009*, 66–69, obr. 7–8). Hradisko nebylo zatím prozkoumáno systematickým archeologickým výzkumem a jeho časově zařazení spadá do tří období, do mladší a pozdní doby bronzové (Br D-H B2), laténu (LT C2–D1) a zřejmě i do počátku období stěhování národů (*Čižmář – Salaš 2009*, 70). Nálezy ze starší doby železné nebyly na lokalitě doposud zaznamenány, můžeme se však domnívat, že plocha hradiště byla využívána i ve starší době železné, o čemž může svědčit objev zlomku plankonvexního bronzového náramku z objektu v Podhoří. Přesnější dataci lokality a podrobněj-

Obr. 9 Zasazení do lokálního kontextu: 1 – Podhoří „Shony" (sídliště ze starší doby železné), 2 – hradiště „Obírka" (pozdní doba bronzová), 3 – Dolní Újezd (sídliště ze starší doby bronzové), 4 – Trnávka (pohřebiště ze starší doby železné), 5 – Podhoří-obec (ojedinělý nález), 6 – Jezernice-obec (ojedinělý nález). Mapa ZM 1 : 10 000. – *Fig. 9* Embedding of the site into the local kontext: 1 – Podhoří "Shony" (settlement from the Early Iron Age), 2 – fortified settlement "Obírka" (Late Bronze Age), 3 – Dolní Újezd (settlement from the Late Bronze Age), 4 – Trnávka (cemetery from the Early Iron Age), 5 – Podhoří-obec (isolated finding), 6 – Jezernice-obec (isolated finding). Map 1 : 10 000.

ší poznání pravěkých aktivit a funkce hradiska by určitě přinesl systematický archeologický výzkum.

Vzhledem k četným nálezům nástrojů metalurgické výroby z pozdní doby bronzové a předpokládaným východiskům rud na „Obírce" a polymetalických rud z nejbližšího okolí hradiska cca 1,5 km východním směrem od lokality (*Jinochová 1994*) nebylo by překvapivé odkrytí stop po místní metalurgické výrobě.

Z nejbližšího okolí lokality neznáme žádná jistá pohřebiště z pozdní doby bronzové či starší doby železné, která vzhledem k osídlení hradiska na „Obírce" a osady v Podhoří musela existovat. Stopy nepřesně datovaných nálezů popelnic přesto máme z nedaleké obce Jezernice (*obr. 9*: 6), o kterých psal *J. Skutil* (*1933*, 116): „*J. Badura se zmiňuje VM II. 179, že v obvodu obce byly nalezeny nástroje z mladší doby kamenné a popelnicová pole.*" Tamtéž najdeme zmínku o nálezu popelnice přímo v obci Podhoří: „*V zahradě č. 15 prý byla nalezena popelnice (VM II. 245)*"; (*Skutil 1933*, 119, *obr. 9*: 5).

Objevy zmíněné J. Skutilem a učiněné někdy začátkem 20. století nebyly nikdy verifikovány archeologickými výzkumy, a tak nelze určit, zda šlo o ojedinělé nálezy či o součásti větších nálezových celků, např. pohřebišť. Krátké zmínky bez kreseb a popisů nálezů nám nedovolují ani přesnější identifikaci v terénu, ani chronologické zařazení objevů v rámci popelnicových poli.

Na základě nových archeologických nálezů a starších ojedinělých objevů, se můžeme domnívat, že osada v Podhoří nebyla osamělým sídlištěm, ale že zapadala do lokálního osídlení a že její poloha odpovídá funkci centrální politické jednotky či obchodního emporia, jakou dříve mohlo mít hradiště na „Obírce" (*Čižmář – Salaš 2009*, 72).

Interpretace zkoumaných situací

Prozkoumaná plocha na lokalitě v Podhoří pravděpodobně představuje pouze část pravěké osady, která dle horizontální stratigrafie pokračuje dále jižním směrem mimo zábor stavby.

Zkoumaná část osady o tvaru půlkruhu měla rozměry 132 m do délky a 55 m šířky. Pokud by šlo, jak

1

2

3

4

5

6

Obr. 10 Fotografické snímky vybraných nálezů z lokality: 1–3, 6 – keramika, 4 – tkalcovské závaží, 5 – železný náramek. – *Fig. 10* Photos of selection of the artefacts found on the referred site: 1–3, 6 – pottery, 4 – loom weight, 6 – iron bracelet.

se lze domnívat, o sídliště postavené na kruhovém půdoryse, jeho rozměry by dosahovaly cca 132 m do délky a 110 m šířky. Na lokalitě bylo objeveno celkem 189 objektů, z toho 135 byly kůlové, resp. sloupové jamky. Objekty byly rozmístěny v širokém pásu tvaru nepravidelného půlkruhu o šířce cca 28 až 34 m, kolem prázdné vnitřní plochy o délce 68 m. Na celkovém plánu lokality jsou zřetelné stopy po čtyřech nadzemních stavbách větších rozměrů, umístěných v nepravidelných odstupech po obvodu půlkruhu. Na východní straně sídliště stály blízko sebe dvě stavby, struktury 1 a 2, stejné konstrukce, každá vnitřně dělená na dva prostory. Tyto stavby dle mého názoru měly hospodářskou funkci, např. ustájení zvířat, měly stejný tvar a byly i podobně orientované (menším prostorem směrem k vnitřní ploše sídliště). Je pravděpodobné, že tyto domy nebyly postaveny zároveň, ale že struktura 2 je mladší. K takovému závěru vedla pozorování keramických střepů získaných ze zásypů sloupových jam. Zlomky z jamek struktury č. 2 byly více „omleté“ a poničené než střepy ze zásypů jamek struktury č. 1 či ostatních staveb, z čehož se můžeme domnívat, že střepy ze struktury č. 2 delší dobu podléhaly přírodním, zoo- a antropogenním korozním vlivům na povrchu země.

Severozápadním směrem po obvodu kruhu se našla další nadzemní stavba s poněkud netypickou konstrukcí střechy, s kratší jižní stranou obrácenou dovnitř osady a s delší severní stranou. Tato stavba měla výrazně zesílenou západní stěnu s mohutnějšími sloupy a podobně velký sloup podpíral uprostřed hřeben střechy. Zvláštní je též uspořádání sloupů po obvodu stěn. Stěny západní a jižní a také část vnitřní řady sloupových jam měly jamky rozestavené v pravidelných intervalech v rozmezí 2–2,5 m. Stěny východní a severní měly jednak menší počet jamek, jednak byly rozestavené ve větších rozestupech, někdy se zdálo, že zde sloupové jámy chyběly. Pokud rozestup jamek stěn západní, jižní a dokonce i východní naznačuje drážkovou metodu stavby stěn, tak u severní stěny není typ konstrukce jistý. Přesto se zdá, že šlo o stavbu s posílenou konstrukcí, možná s patrem, která měla obytný účel, ale mohlo se též jednat o druh stavby sloužící k uskladnění úrody. Četné nálezy zlomků mazanice v zásypech kůlových/sloupových jamek napovídají, že stavba mohla být původně omítnuta mazanicí.

Poslední z větších nadzemních staveb stála na východním okraji plochy sídliště a šlo patrně o chatu krytou valbovou střechou. Také i zde byly vyzvednuty zlomky mazanice v zásypech sloupových jam, pravděpodobné stopy mazanicové omítky stěn. O funkci obydlí vypovídají čtyři rozbitá jehlancovitá závaží nalezená v protáhlé jámě/hliníku cca 4 m jihovýchodním směrem od chaty.

Poslední ze struktur byla menší stavba čtvercového půdorysu, která stála v centrální části plochy sídliště, na vnitřním okraji pásu objektů.

Na západní straně sídliště, v prostoru mezi strukturami 1, 2, 3 a 5, se nacházela většina sloupových jam, které nebyly začleněny do žádné ze struktur a jejichž funkce není zřejmá. Mohlo jít o stopy plotů, menších ohrad, nebo o zbytky nečitelných nadzemních staveb.

V prostoru lokality ležely i dva podlouhlé objekty – hliníky, u nichž také nelze vyloučit výrobní funkci. Další objekty větších tvarů, s možnou výrobní funkcí, se našly blíže vnějšímu okraji pásu objektů mezi strukturami 1, 2 a 3. Na severovýchodním okraji sídliště, mezi strukturami 3 a 4, se objevilo několik mělkých objektů střední velikosti s nejasným účelem a několik volně rozptýlených sloupových jam. Menší skupina střední velikosti jam byla objevena cca 15 m východním směrem od struktury č. 4 na okraji sídliště. Z těchto jam pochází několik zlomků keramiky a početný soubor mazanice.

Na ploše výzkumu kolem sídliště se nepodařilo najít stopy jamek nebo žlábků, které by bylo možné s jistotou identifikovat jako pozůstatky lineární struktury, plotu nebo ohrady, vymezující prostor osady a oddělující ji od okolí. Několik jamek na západní straně sídliště (obj. 6, 5, 80, 43) tvořilo mírně ohnutý lineární tvar, avšak považovat je za zbytky ohrady by bylo poněkud nadsazené. Podobná situace se nacházela i na východní straně osídleného prostoru kde bychom mohli zaznamenat jisté pravidelnosti rozestupu sloupových jam a pokusit se z nich sestavit lineární strukturu (nap. obj. 150, 151, 146, 175, 174 a 186), i zde by však šlo spíše o spekulace než doložený element zástavby osady. Navíc vzdálenosti 5–10 m, i více, mezi ojedinělými kůlovými jamkami hypotetického plotu jsou od sebe poněkud příliš vzdálené, pokud by se mělo jednat o typ konstrukce známý z ostatních lokalit ze starší doby železné s doloženými stopami ohrad. Např. v Miłejowicích byly vzdálenosti mezi kůly ohrazeného areálu v rozmezí od 1,2 až 1,8 m, s minimálním rozměrem 0,80 m a maximálním 2,40 m (*Gediga 2004*, 413), na lokalitě Zabrodzie bylo rozestavení sloupů oploceného areálu nejčastěji v rozmezí od 1,40 do 1,60 m, někdy byly mezery větší – až 2,40 m, našla se ovšem místa, jako třeba na severní straně ohrady, kde se sloupy dotýkaly (*Baron – Golański – Schellner 2011*, Fig. 3). Po celém obvodu areálu v Zabrodziu byly pozorovány větší mezery mezi skupinami sloupů o šířce do 7 m, podle autorů výzkumu není jisté, zda byly vynechány úmyslně, či též šlo o nedochované nebo archeologický nečitelné úseky plotu jiné konstrukce (*Baron – Golański – Schellner 2011*, 244–345).

Rovněž častými, ne-li častějšími, jsou na lokalitách stopy ohrad v podobě pravidelných žlábků,

např. Loděnice (*Juchelka 2015*), Kuřim (*Čižmář 1995*, Abb. 2), Praha 9 – Miškovice (*Třebsche 2011*) a mnoho dalších lokalit zmíněných v odborné literatuře (např. *Kopiasz 2003*, 157–163; *Juchelka 2015*, 114–117). Vzhledem k jejich absenci na lokalitě v Podhoří není třeba se jimi podrobněji zabývat, avšak jejich výskyt je nutné mít na paměti, protože se na ohrazených lokalitách rovněž vyskytují často, jako ohrady postavené z řad sloupů, někdy dokonce oba způsoby oplocení vystupují spolu (*Gediga 2004*, 413, Ryc. 6; *Bugaj – Kopiasz 2006*, Ryc. 2, 10). Protože ohrady kolem sídlišť jsou na obdobných lokalitách ze starší doby železné zcela běžnou záležitostí, nelze existenci oplocení zcela zavrhnout ani na lokalitě v Podhoří.

Svým tvarem, vnitřním uspořádáním a velikostí zapadá osada v Podhoří výrazně do skupiny osad, většinou hrazených, postavených na půdorysu kruhu, někdy čtverce (např. Miłejowice). Ty mohly sloužit jako předloha halštatského, následně pak laténského dvorce a objevují se již začátkem pozdní doby bronzové. Nejbližší analogii k podhořskému sídlišti najdeme na lokalitách z oblasti polského Slezska, a to v Miłejowicích a Zabrodziu. Rozplánování osad do pravidelných uzavřených celků sestavených z nadzemních staveb různého účelu, koncentrujících se kolem centrální nezastavěné plochy, je velmi blízké vnitřnímu rozplánování odkrytého úseku osady u Podhoří. Dvě skupiny domů z Milejowic, na severním pásu zkoumané plochy, byly postaveny na čtvercovém půdoryse o max. rozpětí cca 55 a 45 m, a koncentrovaly se kolem vnitřních čtvercových ploch o rozměrech 20 × 25 m, 16 × 26 m. Na plochách bylo identifikováno 26 a 13 staveb. Na stejné severní ploše zkoumané lokality, směrem k její východnímu okrají, bylo odkryto méně pravidelné seskupení 12 staveb postavených na plánu nepravidelného kruhu o průměru 50 m (*Bugaj – Kopiasz 2006*, 179, 185). Na jižním pásu osady téže lokality bylo odkryto asi nejzajímavější seskupení 27 staveb uzavřených kruhovou konstrukcí palisády o průměru 86 m, s vnitřní plochou cca 50 m (*Bugaj – Kopiasz 2006*, 192, Ryc. 2, 10). Na lokalitě v Zabrodziu, v severozápadní části lokality, najdeme skupinu 13 staveb rozmístěných na plánu nepravidelného kruhu o průměru 52 m, uzavřených uvnitř kruhové palisády (*Baron – Golański – Schellner 2011*, 344, Fig. 3).

Východně od oplocené skupiny domů, na téže lokalitě, najdeme méně pravidelný sídelní areál označený jako S2. Tato část osady byla situována na půdorysu půlkruhu delší osou orientovaného SZ–JV a jeho rozměry byly 72 m délky a 40 m šířky s vnitřní plochou o rozměrech 40 m × 29 m. Areál s devíti stavbami byl otevřený na jižní stranu a postrádal stopy oplocení (*Baron – Golański – Schellner 2011*, Fig. 3). Podobné vnitřní rozplánování osady, na půdorysu čtverce o mírně konvexních stěnách, najdeme i na spektakulární lokalitě v Opatovicích nad Labem (*Vokolek – Sedláček 2010*). Centrální areál obklopený hradbou měl vnitřní průměr 38 m a pozůstatky nadzemních staveb byly situovány uvnitř podél opevnění (*Vokolek – Sedláček 2010*, 360, obr. 3, 10). K tomuto opevnění přiléhaly další, rovněž oplocené sídlištní či hospodářské areály. Stopy sídliště s pravidelnou, zřejmě čtvercovou zástavbou byly zachyceny na další východočeské lokalitě ve Slepoticích, datované do HC1 (*Vokolek 2002*). Při výzkumu v místní pískovně v roce 2001 zde byly odkryty půdorysy sloupových domů, o rozměrech 14 × 10 m první a druhý s rozměry 14 × 7 m Podle V. Vokolka do stejného období a sídlištního okrsku spadají další dvě chaty odkryté v nedaleké vzdálenosti a všechny tyto domy tvoří část vesnice postavené na půdorysu písmene L kolem vnitřní nezastavěné plochy (*Vokolek 2002*, 47–52).

Během srovnání zmíněných lokalit ze starší doby železné s osadou z Podhoří si můžeme povšimnout, že sídliště v Podhoří je méně kompaktní a méně rozsáhlé než uvedené osady, také počet nadzemních objektů je menší než na ojedinělých vymezených sídlištních areálech hlavně v Miłejowicích a Zabrodziu. Můžeme se domnívat, že počet nadzemních staveb nebyl omezen jen na pět domů, a že další stavby stály jižně od plochy výzkumu a jejich konečný počet byl zřejmě větší. Množství staveb ovšem nemuselo být nijak velké a záviselo hlavně na počtu obyvatel osady a jejich nárocích na bydlení, uskladnění úrody či ustájení dobytka. Stejné požadavky měly vliv na rozměry osídlené plochy a byly přizpůsobené jak přírodním podmínkám, tak hlavně potřebám místní společnosti. Není rovněž vyloučeno, že odkrytá část sídliště v Podhoří je jen okrajem jednoho z více areálů v rámci sídlištní struktury, jak to známe z Milejowic, Zabrodzia či Opatovic nad Labem, a že konečný rozsah osídlení v Podhoří je značně větší.

Samotná funkce osady, podobně jako na ostatních lokalitách toho typu, není zřejmá.

V odborné literatuře se nejčastěji setkáváme s interpretací osad s pravidelnou zástavbou a hlavně se stopami ohrad či plotů jako center politické moci, sídel společenských elit – dvorců, viz např. Opatovice nad Labem (*Vokolek – Sedláček 2010*, 362), dále např. jako kultovních center – Kuřim (*Čižmář 1999*, 77), Milejowice (*Bugaj – Kopiasz 2006*, 201) či metalurgických středisek (*Bugaj – Kopiasz 2006*, 201–202; *Gediga 2004*, 414). Ovšem setkáme se i s názory, že šlo o běžné osady, které nemusely, dokonce i pokud šlo o osady oplocené, být odrazem aristokratické manifestace moci a odlišnosti v rámci pravěkého společenství (*Baron – Golański – Schellner 2011*, 355–356).

Lokalita u Podhoří byla odhalena jen z části, a tak nám není známa celá její rozloha, vnitřní uspořádaní prostoru sídliště, počet staveb, ani jejich funkce. Můžeme se domnívat, že šlo o osadu, která svým

tvarem zapadá mezi naleziště ze starší doby železné, objevovaná v poslední době.

V souvislosti s nálezem železné strusky z obj. 69 v Podhoří můžeme uvažovat o místní metalurgické produkci kovu. Ovšem kromě zmíněného fragmentu železné strusky a železného náramku z obj. 123 nemáme žádné další indicie, které by potvrzovaly metalurgii železa na lokalitě. Výzkumem nebyly zachyceny stopy ohnišť, kovářských výhní ani jiných zařízení tohoto typu, která je možno spojovat s kovářskou činností. Keramický materiál z osady byl poměrně chudý a ani v něm nebyly objeveny zlomky dyzen, tyglíků či jiných keramických zlomků se stopami zesklovatění, znakem vysokých teplot dosahovaných během hutnické či kovářské výroby. Není vyloučeno, že důkazy místní metalurgické činnosti by se mohly najít na neprobádaných úsecích osady, či v jejím blízkém okolí, je to ovšem otázka budoucích archeologických výzkumů. Jistou stopou k místnímu hutnictví a zpracování železa jsou dva výchozy polymetalických a železných rud na kopci Obírce a v jeho blízkosti (cca 1,5 km severovýchodním směrem od hradiště), vyznačené na mapě ložisek nerostných surovin ČR (*Jinochová 1994*). Avšak i tyto informace by potřebovaly ověřit výzkumem jak archeologickým, tak geologickým, což by vzhledem k poloze výchozů ve vojenském prostoru Libavá bylo poněkud obtížné. Stopy místní metalurgie byly potvrzeny např. na osadě v Milejowicích, kde východně od ohrazeného areálu byl odkryt komplex jam, ze kterých byly vyzvednuty hliněné odlévací formy, zlomky bronzu a také hotové výrobky patřící většinou ke koňskému postroji (*Gediga 2004*, 413). Také z Kuřimi z obj. 43 odkrytého uvnitř rondeloidu pochází nálezy zlomků hliněných forem na lití bronzu (*Čižmář 1999*, 75). Další artefakty nalezené na sídlišti v Kuřimi spojené s metalurgií pocházejí z objektů 3, 9, 12, 19, 21, 27 a 28. V obj. 28 se našly zlomky ztracených forem a keramická dyzna, další různě tvarované a profilované licí formy, a zlomky jednoho tyglíku byly objeveny i v ostatních zmíněných objektech. Místní zpracování železa dokládají zlomky strusky z objektů 2, 3 a 28 (*Zeman 2011*, 48–51).

Nesmíme zapomenout na nepřímé důkazy metalurgie z hradiště na Obírce, které by mohly podporovat teze o eventuálním využívání místních zdrojů polymetalických rud v pozdní době bronzové. Není vyloučeno, že tradice místního zpracování kovu pokračovala i v době halštatské a jen se přesunula z hradiště na pohodlnější otevřenou polohu. Není též vyloučeno, že podobně jako dříve hradiště na Obírce (*Čižmář – Salaš 2009*, 72), i sídliště v Podhoří plnilo funkce vládního ústředí spojeného s místní nobilitou a zároveň úlohu emporia při obchodní stezce procházející Moravskou bránou.

Závěr

Na lokalitě Podhoří „Shony“ byla v roce 2002 prozkoumána část osady ze starší doby železné, rámcově spadající do období HC2/D1. Výzkumem byla odkryta část sídliště půlkruhového tvaru o průměru 133 m, o které se domníváme, že je to snad polovina většího sídlištního celku. Osada má analogie v obdobných nalezištích z Moravy, Čech a hlavně polského Slezska. Tamní sídlištní areály mají kompaktní tvary založené na víceméně pravidelných půdorysech čtverců či kruhů, často se stopami hrazení, dodnes dochovanými jako obvodová řada sloupů či žlábek (nap. Kuřim, Opatovice nad Labem, Loděnice, Milejowice, Zabrodzie, Stary Śleszów). Vysvětlení funkcí hrazených osad je poměrně komplikované a existuje mnoho teorií, které se zřetelem na materiálovou základnu, místní archeologický kontext a přírodní podmínky interpretují osady nejčastěji jako sídla elit, sakrální okrsky či centra metalurgické výroby (např. *Juchelka 2015*).

Stopy metalurgie, ač nepřímé, máme i z osady v Podhoří a její výhodné postavení v prostoru jižního vyústění Moravské brány mohlo předurčovat lokalitu k funkci centra místní nobility a vlády.

Oproti obdobným sídlištním nálezům ze starší doby železné byl na lokalitě v Podhoří identifikován jen poměrně malý počet nadzemních staveb, které reprezentovaly dvě hospodářské budovy (struktury č. 1 a 2) a dvě stavby pravděpodobně obytné funkce (struktury č. 3 a 4). V neprozkoumaném prostoru sídelního areálu lze samozřejmě počítat s dalšími nadzemními objekty, i přesto by šlo, co do počtu staveb, o sídlištní jednotku menších rozměrů, která by svou velikostí naznačovala, že zde sídlila nepočetná komunita.

Na základě těchto předpokladů se s opatrností můžeme domnívat, že sídelní areál v Podhoří patřil jen jedné rodině či uzavřené sociální skupině. Nelze také vyloučit, že zde mohlo jít o předchůdce pozdně halštatských a laténských dvorců, a to i přes absenci reliktů plotů či palisád, a přes to, že z formálního hlediska zkoumaný okrsek nelze uznat za dvorec (*Venclová 2000*, 458–460).

Závěrem lze jen dodat, že komplexnější obraz místního života v pravěku mohou přinést jen další archeologické výzkumy a tento článek má za úkol upozornit na zajímavý sídlištní okrsek, který zapadá do sítě podobných osad ze starší doby železné.

Summary

The archaeological site Podhoří in the track “Shony” lies in the southern part of the Moravská brána on the slightly undulated terrace overlooking the right bank of the Bečva River, approx. 3.5 km from its current flow and 1.5 km

from the Oderské Vrchy foothills, part of Malý Jeseník. The settlement revealed by the research was located on the plateau with great view of the Moravská brána. Moravská brána is approx 5.2 km wide here and it is the narrowest passage enclosed by the Oderské Vrchy and Podbeskydská pahorkatina (hillside).

The site itself lies in the altitude of 300 meters above the sea level, the closest steep hills are approximately 600 meters high (Juřacka 589 m, Kopánky 584 m and Obírka 622 m). The Bečva Valley lies approximately in the height of 235 meters above the sea level; the above-mentioned terrace with the Hallstatt settlement and slight southern slope has the height between 250 and 310 meters above the sea level.Archaeological objects (total of 189) were concentrated on the area of 133 meters in length and 55 meters in widthand werecenteredinto the shape of irregular semi-circle. The apex of the semi-circle was in the central part of the excavated area, its outer lines were touching the southern part of the site's border. With regards to the shape of the construction we assume that the settlement was built as a circle with empty inner space and that the hidden part of the settlement lies south from the highway. Majority of the excavated objects were post holes (135). The rest of the objects is represented with settlement pits of smaller sizes, one labor onject and 2 objects identified as shallow clay pits. Majority of the post holes formed regular structures which can be linked into the profiles of original above-ground buildings of different shapes and sizes. Four of these buildings were located in regular intervals on the outer perimeter of the settlement area and one building (smallest in the size) was situated on the inner perimeter of the settlement.

STRUCTURE No. 1: Above-ground building of the regular rectangular shape arranged in the EEN–WWS axis, situated on the southwest border of the settlement. The construction was formed by 12 post holes. The construction was 13.6 meters long and 5.8 meters wide and its total area was 79.0m^2. The inner short wall was located 3.5 meters from the NE wall and divided whole constructions into two parts – smaller one with area of 20.5 m^2 and bigger one with area of 58.5 m^2. This does not look like 2-room house but a smaller roofed farmstead (NE part) and later completed fenced area (SW part).

STRUCTURE No. 2: Construction oriented in the E–W axis was bigger than structure no. 1. It had almost regular rectangular shape but not that exactly defined as the previous structure. The dimensions of the structure were approx. 18.5 m in length and 9 m in width, the area of the structure was therefore 169.5 m^2. Even here we can see the division of the construction into 2 parts, the bigger one had area of 122.5 m^2, the smaller one area of 47.0 m^2. Similar to the structure no. 1 we assume this strufture to be of farmstead type.

STRUCTURE No. 3: Construction of a regular rectangular shape was oriented in the E–W axis and was 10.9–11.15 meters long and 6.10–6.6 meters wide. We can clearly see 3rd long inner line of holes – this is probably an element supporting the crest of the roof. This line was moved to the southern part of the building and divided the house into two asymmetrical halves. This buiding looks like the most huge and solid construction from all constructions excavated on this site. There are regular intervals between the post holes of the western wall (2.20 metres) and remind of the post-and-plank construction. Strenghtened posts of the western and eastern wall together with strenghtened western part of the inner post hole line lead to the opinion of a second floor or a storage area (for example to store grain as there were no storage pits excavated on this site).

STRUCTURE No. 4: This structure was excavated in the eastern part of the archeological site. This construction was oriented in the NW–SE axis and its wider part was attached faced the inner space of the settlement. The house had a rectangular shape and was 9.14 metres long and 6.8 metres wide, its area was 62 m^2. The base of the construction were two long walls with post holes marks – this indicate the groove wall construction of the house. We have located traces of the 3rd holes line inside of the house, this line supported the crest of the terrace roof. Irregular holes divided the house into two asymmetrical naves; bigger nave leading to the center of the settlement and the smaller nave (2.0 meters wide) on the NW side.

Small set of archaeological artefacts was excavated from the filling of these objects, especially ceramic shards from vessels needed at the settlement – storage bowls, pots and bowls. We have also found small pieces of daub lumps – the biggest number of daub lumps is from holes of structure 3 and 4. This indicates these buildings had outer daub wall and were built for building purposes.

Two interesting artefacts were excavated – iron circle bracelet and a fragment of bronze plankovex bracelet. The iron bracelet can be considered as iconic for whole Hallstatt period; the bronze one was much older and can be dated to the late Bronze Age.

A piece of slag in one of the objects on the Podhoří site can refer to the local metallurgic production. Based on the limited depot of chronologically dated ceramic shards we can date this archaeological site to the Hallstatt phase HC/D$_1$.

We can compare this settlement tothe similar types of settlements in Moravia, Bohemia and Polish Silesia. Due to its location at the southern part of the Moravská brána this settlement can be seen as the local center of power, trade center and the importance of this settlement was intensified with the local metallurgic production.

Prameny

Jinochová, J. 1994: Mapa ložisek nerostných surovin ČR. List 25 – 11. Hlubočky.

Moník, M. 2015: Zpráva k leštěnému výbrusu z lokality Podhoří – Shony. Katedra geologie UPOL. Olomouc.

Tajer, A. 2008: Loučka 1 – Padělky I–II. Nálezová zpráva č. j. 3221/08 ze záchranného archeologického výzkumu, uloženo v Archivu AÚ AV ČR Brno, v. v. i.

Vitula, P. 1998: Dolní Újezd 1. Nálezová zpráva č. j. 2625/07ze záchranného archeologického výzkumu, uloženo v Archivu AÚ AV ČR Brno, v. v. i.

Literatura

Baarová, Z. – Mikulková, B. 2004: Halštatské žárové pohřebiště v Drnovicích (okr. Vyškov). Pravěk NŘ 14, 287–331.

Baron, J. – Golański, A. – Schellner, K. 2011: Problems of interpretation of early Iron Age fenced settlements from Zabrodzie. A case study of site 8 from Zabrodzie, Wrocław district. Sprawozdania Archeologiczne 63, 319–356.

Bláhová-Sklenářová, Z. 2012: Obytné stavby doby bronzové – otázky stavebního a konstrukčního vývoje. In: M. Popelka – R. Šmidtová (eds.): Praehistorica 30/2.

Bugaj, E. – Kopiasz, J. 2006: Próba interpretacji zabudowy osady z wczesnej epoki żelaza na stanovisku Milejowice

19, pow. wrocławski. In: B. Gediga – W. Piotrowski (eds.): Architektura i budownictwo epoki brązu wczesnych okresów żelaza – problemy rekonstrukcji. Biskupin-Wrocław, 175–208.
Czudek, T. 1997: Reliéf Moravy a Slezska v kvartéru. Tišnov.
Čižmář, Z. 1995: Das hallstattzeitliche Gehöft in Kuřim. Pravěk NŘ 5, 217–254.
Čižmář, Z. 1999: Kuřim, okr. Brno-venkov. In: V. Podborský a kol. (eds.): Pravěká sociokultovní architektura na Moravě. Brno, 73–80.
Čižmář, M. – Salaš, M. 2009: Nové hradiště v Moravské bráně. Archeologické rozhledy 61, 63–76.
Gediga, B. 2004: Problemy socjotopografii osad ludności kultury łużyckiej. In: E. Kazdová – Z. Měřínský – K. Šabatová (eds.): K poctě Vladimíru Podborskému. Přátele a žáci k sedmdesátým narozeninám. Brno, 409–418.
Juchelka, J. 2014: Lužická kultura v českém Slezsku. Brno.
Juchelka, J. 2015: Sídliště ze starší doby železné v Loděnicích u Opavy. Časopis Moravského zemského muzea 100, 97–123.
Kopiasz, J. 2003: Osada kultury łużyckiej na wielokulturowym stanowisku Stary Śleszów 17, powiat Wrocław. In: B. Gediga (ed.): Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN. Seria wrocławska 2. Wrocław, 101–226.
Michálek, J. – Chytráček, M. 2008: Halštatská mohylová kultura. In: N. Venclová (ed.): Doba halštatská. Archeologie pravěkých Čech 6. Praha.
Moszyński, K. 1967: Kultura ludowa Słowian. Tom I – kultura materialna. Warszawa.
Niesiołowska-Hoffman, A. 1963: Ze studiów nad budownictwem plemion kultury łużyckiej. Slavia antiqua 10, 25–130.
Říhovský, J. 1982a: Lovčičky. Jungbronzezeitliche Siedlung in Mähren. Materialien zur Allgemeinen und Verleichenden Archäologie 15.
Říhovský, J. 1982b: Hospodářský a společenský život velatické osady v Lovčičkách. Památky archeologické 73, 5–56.
Salaš, M. 2005: Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku I–II. Brno.
Skutil, J. 1933: Předhistorické osídlování a nálezy z Hranicka a Lipenska. Záhorská kronika 15-4, 98–126.
Šín, L. – Tajer, A. 2014: Trnávka (k. ú. Dolní Újezd, okr. Přerov). Přehled výzkumů 55-1, 225–227.
Tajer, A. 2004: Hroby platěnické kultury z Blatce, okr. Olomouc. Ročenka 2003, 94–112.
Tajer, A. 2008: Předběžné výsledky archeologického výzkumu kultury platěnické z lokality Lipník nad Bečvou – Trnávka (okr. Přerov). Opava.
Trebshe, P. 2011: Die Architektur der ältereisenzeitlichen Siedlung von Prag 9 – Miškovice. Památky archeologické 102, 217–270.
Vařeka, P. 1992: Mazanice – středověký stavební materiál v archeologických pramenech a problematika jeho interpretace. Sborník společnosti přátel starožitností 3, 105–110.
Venclová, N. 2000: Dvorce a druidové. In: I. Pavlů (ed.): In memoriam Jan Rulf. Památky archeologické – Supplementum 13, 458–471.
Vitula, P. – Kalábek, M. 1999: Dolní Újezd (okr. Přerov). Přehled výzkumů 39 (1995–1996), 342–343.
Vokolek, V. 1999: Východočeská halštatská pohřebiště. Pardubice.
Vokolek, V. 2002: Závěrečná zpráva o archeologickém výzkumu ve Slepoticích v roce 2001. Výroční zpráva Východočeského muzea Pardubice za rok 2001, 47–52.
Vokolek, V. 2008: Slezskoplatěnická kultura. In: N. Venclová (ed.): Doba halštatská Archeologie pravěkých Čech 6. Praha.
Vokolek, V. – Sedláček, R. 2010: Halštatský dvorec a urbanistická struktura sídliště Opatovice nad Labem, okr. Pardubice, Čechy. In: V. Furmánek – E. Miroššayová (eds.): Popelnicové polia a doba halštatská. Zborník referátov z 10. medzinárodnej konferencie „Popelnicové polia a doba halštatská". Nitra, 353–364.
Zeman, J. 2011: Doklady metalurgie bronzu na halštatských lokalitách na Moravě. Rukopis bakalářské práce. Ústav archeologie a muzeologie FF MU, Brno.

Mgr. Arkadiusz Tajer
Archeologické centrum Olomouc
E-mail: tajer@ac-olomouc.cz

K otázce vlivu eroze a recentní orby na dochování kostrových pravěkých pohřebišť

Considering the question of erosion and modern ploughing influence on the preservation of prehistoric inhumation cemeteries

Radomír Tichý – Václav Maria Kolert

Abstrakt
Redukci počtu hrobů na žárových pohřebištích bereme jako fakt. Jejich počet klesl oproti situaci před 100 či 150 lety radikálně. Kostrová pohřebiště naproti tomu vnímáme jako méně poškozená. Důvodem je jistě větší hloubka hrobů. Ve skutečnosti jsou však rozdíly v hloubkách kostrových hrobů značné a ty blízko povrchu mohou svědčit o riziku jejich zničení erozí nebo orbou (nebo obojím). Přesto řada prací pracuje s pohřebišti jako rovnocennými srovnatelnými celky. Cílem této stati je na vzorku cca 2000 „plochých" kostrových hrobů ze 42 lokalit se 47 pohřebišti z území Čech a Moravy uvedená rizika doložit.

Abstract
We accept a loss in the number of graves in cremation cemeteries as a fact. The rate of loss has radically increased in comparison with 100 or 150 years ago. On the other hand we perceive inhumation cemeteries as less damaged. The reason for this must be because of the greater depth of the graves. In reality the depth of graves ranges widely and shallow ones are at a high risk of destruction by erosion or ploughing (or both). Despite this a number of studies when comparing cemeteries treat them as equally representative assemblages (comparison of goods, ages, gender).

Klíčová slova: hloubky kostrových hrobů – eroze – orba – pohřebiště – formační procesy – uzavřené nálezové celky
Key words: depth of inhumations – erosion – ploughing – cemetery – formation processes – closed find assemblages

Úvod – proč sledovat dochování hrobů na pohřebištích?

Na počátku devadesátých let V. Vokolek upozornil (*Vokolek 1991–1992*) na nebezpečí rychlého narušování pohřebišť lidu popelnicových polí orbou. Doslova „Pohřebiště jsou orbou natolik zničena, že již neposkytují žádné poznatky, které dosud z tohoto období postrádáme" (*Vokolek 1991–1992*, 38). Údaje o snižujícím se počtu hrobů na jednotlivých žárových pohřebištích během poslední přibližně stovky let se dostaly i do základní archeologické literatury, kde byl konstatován jejich úbytek z tisíců na desítky (*Sklenář – Sklenářová – Slabina 2002*). S obdobnými riziky se můžeme setkat také u pohřebišť kostrových, která přirozeně daleko více než žárová svádí k vyhodnocování pohřební výbavy. Ale zatímco žárová pohřebiště vnímáme tak, jako kdyby hloubkový rozptyl jednotlivých hrobů byl nízký (často jen málo zasahují hlouběji do podloží), u hrobů kostrových je jasné, že se jejich hloubky liší i na jednotlivých pohřebištích. Tedy při narušení a úbytku horních úrovní kostrových pohřebišť nutně přicházíme o určité a neznámé množství dat. S těmi však jindy pracujeme exaktně při početním vyhodnocování (jen jako příklad *Gardelková-Vrtelová 2014*) a otázkou tedy je, nakolik jsou tato data objektivní, či nakolik pracujeme exaktně s neexaktními údaji. Tedy s údaji ovlivněnými formačními procesy na lokalitách. Navíc, hrobové celky patří k uzavřeným nálezovým celkům, o jejichž významu nepochybují ani tzv. pesimisté otázek vypovídacích schopností archeologických pramenů (viz *Vencl 2001*).

Cílem této stati je vnést do problematiky konkrétní údaje z vyhodnocených výzkumů vybraných kostrových pohřebišť z území Čech a Moravy. Jen jako

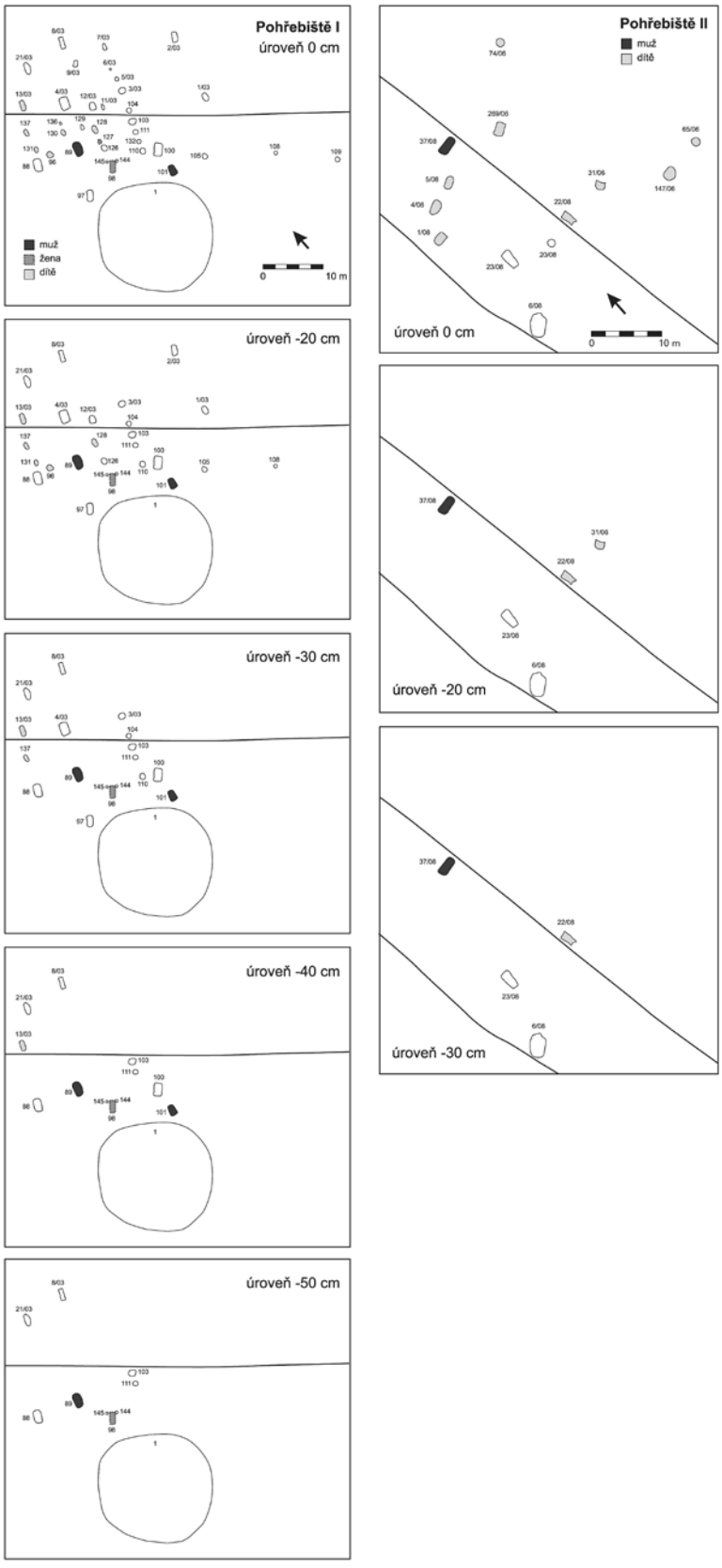

Obr. 1 Povrch skrývky (úroveň 0) na dvou pohřebištích zvoncovitých pohárů v Tuněchodech u Chrudimi a modelové „ubírání" povrchu naznačující úbytek počtu hrobů v případě hlubší skrývky. – *Fig. 1* Surface of stripping (level 0) at two Bell Beaker cemeteries in Tunechody near Chrudim and modelled reducing of the surface, suggesting a decrease in the number of graves in case of deeper stripping.

upozornění pro rizika jejich vyhodnocení. Archeologie sama, či spíše jednotliví autoři, se pak mohou přiklonit k tomu, zda budou kostrová pohřebiště vnímat „v té podobě, jak se pro archeologii dochovala" (bez ohledu na rozdíly ve stupni dochování, který se mění i pro po sobě následující generace archeologů), nebo s (obtížně identifikovatelným) respektováním rizik úbytku informací (v reálu jednotlivých hrobů s pohřební výbavou) při úbytku určitého počtu horizontů terénu, do kterého byly hroby zahloubeny a později zničeny erozí či orbou. Existenci takového rizika jsme nastínili při vyhodnocení pohřebiště zvoncovitých pohárů v Tuněchodech u Chrudimi (*obr. 1*, *Tichý 2008*). Můžeme předpokládat, že při evidenci vybraných hloubkových údajů z plošně zkoumaných či postupně sondovaných pohřebišť je možné rozdělit pohřebiště na dva typy. Tam, kde měřená mocnost ornice bude i v plošně vzdálených částech pohřebiště přibližně stejná (*obr. 2*), by mohlo jít o pohřebiště zplanýrovaná orbou. Tam, kde by se měřená mocnost ornice či podorničí nebo kulturní vrstvy výrazně lišily (*obr. 3*), lze očekávat relativně lépe dochovaný povrch, obdobný např. zjištěním *M. Erného* (*2008*) na sídlištních lokalitách Prahy. Pro aktuální příklad na výzkumu žárového pohřebiště popelnicových polí ve Vojenicích (měření laskavě umožnila M. Beková) odpovídala hloubka ornice jednotně 31–32 cm. Toto pohřebiště je považováno za silně narušené orbou. Oproti tomu na tuněchodském pohřebišti se nad horizontem kostrových hrobů, i na jejich úrovni, dochovaly i hroby žárové, obojí z období zvoncovitých pohárů. Hustota hrobů (tedy malé odstupy mezi nimi) a dochování jejich řad by svědčily spíše pro lépe dochované pohřebiště, kde hroby mohly být původně kryty i mohylou, která by mírnila důsledky recentní orby (*Tichý 2010*). V každém případě byla odlišná hloubka ornice mezi pohřebištěm I a II (vzdálenost sond půdního horizontu byla cca 300 m s rozdílem nejméně 15 cm v mocnosti ornice).

Metoda vzniku databáze vybraných pohřebišť na území Čech a Moravy

Základem pro vstup do uvedené problematiky a poukázání na možná rizika spojená s možným úbytkem povrchu kostrových pohřebišť a tím i výše položených hrobů se stala databáze vybraných kostrových pohřebišť z diplomové práce V. M. Kolerta (*Kolert 2015*). Databáze vznikla s níže uvedenými omezeními:

1. Jejím zdrojovým materiálem byly již publikované lokality. Protože se nepracovalo přímo s nálezovými zprávami, informace u některých lokalit mohou být neúplné. Několikrát se například stalo, že hloubka některých hrobů nebyla zmíněna. Přitom u zbylých byla uvedena číselná hodnota nebo důvod, proč jí nebylo možné změřit. Není tedy jasné, zda neuvedení hloubky je způsobeno její neznalostí, nebo třeba přehlédnutím. Do databáze byly ale uvedeny i takovéto případy a v kapitole o vnitřní analýze je pak řečeno, které hroby nebylo možné pro srovnávání použít.

2. Do databáze byla zařazena pouze taková kostrová pohřebiště, u nichž se předpokládá, že byla původně tzv. plochá, resp. že nešlo o mohylníky, nebo naopak hluboko zahloubené hroby např. období stěhování národů. Důvodem byl záměr srovnávat co nejvíce výškově podobné hroby, kde jejich zachování nebylo zkresleno archeologicky jednoznačnými nadzemními náspy. Kultura se šňůrovou keramikou,

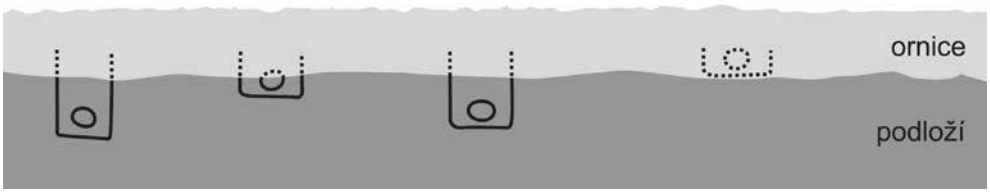

Obr. 2 Modelový příklad orbou sníženého povrchu pohřebiště. – *Fig. 2* Modelled situation of a cemetery surface lowered by ploughing.

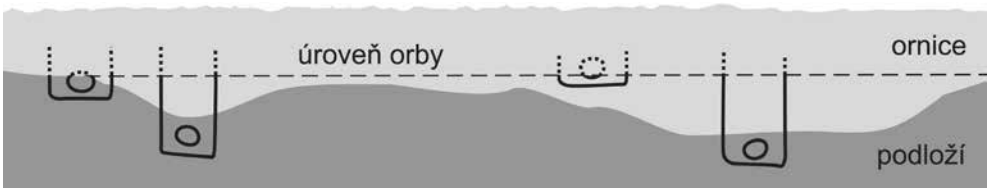

Obr. 3 Modelový příklad. – *Fig. 3* A modelled situation.

u které se mohyly často předpokládají (*Neustupný 2008*), byla zařazena z důvodu porovnání s ostatními a také proto, že dnes se v naprosté většině případů její hroby nacházejí v ploché podobě. Omezit se striktně na pohřebiště, která byla původně jedině „plochá" nebylo možné. Dnes již nedokážeme s určitostí říct, jak byly hroby v jednotlivých kulturách pravěku nadzemně konstruovány. Dané omezení vytvořilo rozsah od neolitu do laténu v příslušných horizontech „plochých pohřbů".

3. Do databáze nebyla zařazena všechna početná kostrová pohřebiště našeho území. Jde o pouhou sondu do problematiky s cílem zachytit na vzorku reálná rizika. S přibývajícím počtem údajů z dalších pohřebišť by mohly z databáze vyplynout další zajímavé údaje. Celkový stav pohřebišť pravěku evidentně neznáme, proto konečná databáze není uskutečnitelná. Při volbě vzorku pohřebišť pro databázi bylo cílem, aby tento soubor byl co nejpestřejší, ať už polohou v terénu, typem podloží, nebo i stářím výzkumu. Nebyly vybírány jen moderně publikované nekropole, ale i lokality kvalitně zkoumané a publikované již na počátku 20. století.

4. Za hrobové jámy jsou zde považovány takové zahloubené objekty, které se vyznačují pravidelným oválným nebo obdélníkovým půdorysem, rovným dnem a svislými, nebo mírně šikmými stěnami. Takových jam je na pohřebištích naprostá většina. Pokud se v rámci pohřebiště objevil pohřeb v jámě nepravidelné a členité, která připomíná spíše sídlištní objekt, nebyl do analýzy zařazen. Nepravidelných objektů bylo ale jen mizivé procento.

5. Metodou práce bylo porovnávání čtyř parametrů (maximální, minimální, průměrná a střední hloubka/medián), pomocí kterých byla snaha zjistit, v jakých hloubkách se vyskytuje archeologický inventář, antropologické pozůstatky určující věk a pohlaví zemřelých, množství pohřbených v jednom hrobě, apod. Sledován byl i sklon svahu, na němž se lokalita nachází, podloží, stáří výzkumu, časové zařazení lokality. Cílem bylo zjistit, v jakém rozptylu hloubek se jednotlivé parametry vyskytují, tedy zda zasahují i do výškového horizontu ohrozitelného erozí či orbou.

6. Ukázalo se, že publikované výzkumy pohřebišť lze rozdělit do dvou skupin. U některých lokalit jako jsou například Vedrovice I a II (*Ondruš et al. 2002*), Lochenice (*Buchvaldek – Zeman 1990*), Mušov (*Stuchlík 1987*), Holešov (*Ondráček – Šebela 1985*) a další, jsou hloubky měřeny od úrovně terénu (18 lokalit). Často tomu tak je u lokalit, které nebyly skryty strojově, ale ručně, jako například pohřebiště v Lochenicích, anebo lokalita „Strážka" v Lovčičkách, kde nebyla plošná skrývka možná, protože se pohřebiště nacházelo v zahradách se vzrostlými stromy (*Čižmářová 2013*, 137). Druhou a bohužel velkou skupinou jsou pohřebiště, u nichž byla hloubka měřena od úrovně skrývky nebo od úrovně podloží (24 lokalit). Sem lze zařadit lokality jako Hoštice I (*Matějíčková – Dvořák 2012*), Hoštice IV (*Ťkáč et al. 2012*), Ivanovice (*Ťkáč et al. 2012*), Kralice na Hané (*Šmíd 2012*) a další. V některých publikacích jsou hloubky uvedeny výslovně od úrovně skrývky, jinde od úrovně podloží. Ve většině případů ale není specifikováno, zda byly nadložní vrstvy shrnuty jen do té úrovně, kde začaly být archeologické objekty patrné, nebo zda skrývka bez ohledu na objekty shrnula vše, co se nacházelo nad podložím. Z tohoto důvodu je v práci s kategoriemi „od podloží" a „od úrovně skrývky" zacházeno jako s jednou skupinou, protože můžeme předpokládat, že hloubka skrývky byla odvozena od okamžiku, kdy hrobové jámy začaly být při skrývce viditelné. Ať už jsou hloubky na lokalitách publikovány jakýmkoli způsobem, v ideálním případě by měly být doplněny informací o mocnosti skryté vrstvy. Bohužel, uvedení této informace není samozřejmostí. Proto se v databázi nacházejí i lokality jako Stránce, Tuchomyšl (*Waldhauser 1987*), ale i novější záchranné výzkumy jako například pohřebiště v Tišicích (*Turek 1997*), kde míra skryté vrstvy uvedena není.

Při porovnávání hloubek na lokalitách mezi sebou ale bylo nutné tuto nejednotnost nějakým způsobem vyřešit. Přestože se nabízely různé možnosti, ukázalo se jako nejpřesnější pracovat se dvěma soubory lokalit, jedním měřeným od podloží a druhým od úrovně terénu v době výzkumu. Toto řešení má několik důvodů. Mocnost skryté vrstvy na lokalitě je v naprosté většině případů uvedena v nějakém intervalu. Při snaze o převádění na společnou hloubku by se musel používat údaj v intervalech, kde krajní hodnoty mohou v některých případech přesáhnout i 30 cm, jako například na pohřebišti v Brandýsku (*Kytlicová 1960*), kde se síla skryté vrstvy pohybovala od 50 do 80 cm. Vytvořit z intervalu skryté vrstvy průměr a ten přičítat by zase přineslo značné zkreslení, neboť není uvedeno, nad kterými hroby byla skrytá vrstva jak silná. Dalším důvodem, proč bylo při práci zacházeno se dvěma soubory lokalit, je možnost kontroly, kterou tento přístup umožňuje. Pokud jsou analýzy provedeny správně, měly by výsledky v obou skupinách odpovídat. Pokud se například ve skupině s hloubkami měřenými od podloží ukáže, že hroby dospělých byly hlubší než hroby dětí, měl by tento výsledek být patrný i ve skupině s hloubkami měřenými od úrovně terénu.

7. Srovnání podle výbavy zemřelých, bylo možné provést na téměř všech lokalitách. Důvodem je skutečnost, že hrobový inventář mohlo negativně ovlivnit „jen" poničení terénu erozí či orbou atd. na rozdíl od antropologických pozůstatků, které se v mnoha případech nedochovaly. Artefakty v hrobech budily

vždy pozornost badatelů, a to už u lokalit prozkoumaných na přelomu 19. a 20. století, pokud je něco známé, tak je to zpravidla podoba inventáře. Může však chybět jeho kontext. Samozřejmě, tyto případy do analýzy zahrnuty být nemohly, neboť hloubka bývá většinou nezdokumentovaná. Jsou zde uvedeny pouze jako ukázka, že hrobová výbava je nejčastěji známým faktem u hrobů.

Pro účely pozdější vnější analýzy bylo nutné, aby třídy „bohatství výbavy" byly co nejjasněji rozlišitelné a srovnatelné na co největším počtu lokalit. Jako řešení se ukázalo rozdělení na hroby s elitní výbavou a na zbylé případy s běžnou výbavou. Rozlišení na „bohaté a chudé" hroby podle počtu milodarů bylo zavrženo, neboť počet předmětů v hrobě může být na některých lokalitách hrubě zkreslen stavem jejich zachování. Mnohé předměty mohly být orbou zničeny a rozvláčeny v ornici a tak se nemusely zachovat. Proto termín „elitní" zde znamená spíše výjimečné bohatství a nemusí jít pouze o kvantitu. Kritérium pro zařazení do kategorie elitní výbavy bylo ve všech kulturách kromě laténu shodné. Nejčastěji znamená importované předměty, artefakty odlišující se svou výzdobou a provedením od většiny svého druhu v eneolitu předměty z kovu a ve všech obdobích předměty ze zlata nebo stříbra. Hroby s těmito elitními předměty se často vyznačovaly jak pestrostí zbylých artefaktů, tak i jejich vyšším počtem. Proto v ojedinělých případech byly do elitní kategorie přidány také hroby, které se skladbou milodarů podobaly hrobům s výjimečnými předměty, ale tyto artefakty v nich nalezeny nebyly. Při identifikaci elitních hrobů v laténu bylo možné vyjít z *Filipova* členění (*1956*, 307–311), na které navazují další badatelé (*Čižmář 1972*, 73–83; *Sankot 1978*; *Waldhauser 1987*, 37–45). První dvě skupiny, muži ve zbroji a bohatě vybavené hroby žen, byly zařazené do elitní kategorie. Hroby s průměrnou výbavou (2–4 předměty), chudou výbavou (1 předmět) a bez výbavy byly zahrnuty do kategorie s běžnou výbavou.

Hroby s absencí výbavy byly zařazeny rovněž do kategorie běžné výbavy, protože jejich obsah může být také ovlivněn stavem zachování a nemusí odrážet skutečnou výbavu hrobu v pravěku. To lze ukázat na příkladu několika stejně hlubokých hrobů (35 cm od úrovně terénu) vedrovické nekropole „Široká u lesa". Hrob 60/78 neměl milodary, pouze v ornici byly zjištěny malé fragmenty keramiky. Hrob 31/76 měl kamennou sekerku v druhotné poloze, do níž se dostala orbou. Hrob 32/76 obsahoval kopytovitý klín a nádobu. Všechny tři hroby mohly mít původně stejnou výbavu. Mimo tato rizika mohla být řada artefaktů vyrobena z materiálů organického původu a do dnešních dnů se nám nemusely vůbec dochovat (*Vencl 1979*, 530–570; *Vencl 1994*, 527–532). Hlavním a rozhodujícím kritériem se tedy stala přítomnost nebo absence ojedinělých artefaktů a občas i pestrá skladba milodarů, pokud byla nápadně shodná se skladbou u hrobů označených jako elitní.

Specifickým případem se staly tzv. vyloupené hroby. Především v kultuře únětické se setkáváme s obrovským množstvím druhotně otevřených hrobů. Obvykle se tyto zásahy označují za práci vykradačů hrobů v době nepříliš vzdálené od okamžiku uložení zemřelého. Při třídění hrobů na elitně vybavené a chudé vyvstává problém, kam zařadit jámy vyloupené, u nichž dnes není jasná původní podoba hrobové výbavy. Proto všechny případy, u kterých byly zjištěny známky druhotného otevření, byly přesunuty do samostatné kategorie vyloupených hrobů, což umožnilo sledovat případnou podobnost hloubek druhotně otevřených hrobů s oběma skupinami hrobů nenarušených.

8. I v případě vyhodnocení věkových kategorií bylo nutné zvolit si jasně rozlišitelné kategorie aplikovatelné na všechna pohřebiště bez rozdílu kultury, stavu zachování nebo podoby jejich publikace. Jako nejuniverzálnější řešení se ukázalo vyčlenění skupiny s dospělými pohřby a skupiny s dětskými jedinci. Ačkoli se na některých pohřebištích daly vymezit detailnější kategorie, pro celkové porovnávání lokalit mezi sebou jsou použitelné pouze tyto dvě.

Jako hranice mezi dospělými a dětmi byl zvolen věk dvacet let. Tato hranice může mít množství nevýhod, ale jiné kategorie nebyly využitelné z důvodu velmi odlišně zvolených kategorií publikovaných pohřebišť. Často je uveden jen údaj „dítě" nebo „dospělý". Aby byly mezi sebou všechny tyto případy porovnatelné, byli všichni jedinci roztříděni do jedné ze tří kategorií: dospělý, dítě, věk nelze určit.

Věk byl na lokalitách určován antropology podle znaků na kostech. Existují sice i archeologická vodítka, jako jsou rozměry jámy, ale toto určení je natolik nepřesné, že se podle něj nelze rozhodovat. Při analýze se tedy vychází z antropologicky určeného věku, který se určuje u dětí a nedospělých jedinců jako stádium vývoje kostry a u dospělých míra degradace kosterních pozůstatků. Přičemž jeden z mála mezníků při vývoji kostry je věk kolem 19. nebo 20. roku života, kdy srůstají epifýzy k diafýzám a končí růst dlouhých kostí. Ani tato hranice ale není pevná a v případě těžkých životních podmínek a hladovění se může růst zpomalit, případně i zastavit, a pokračovat později, takže biologický věk jedince může být vyšší, než věk antropologicky určený (*White et al. 2012*, 381–407). Navíc tato hranice se liší i mezi jedinci, pohlavími a populacemi a to v extrémech už od 15 let do 23 let (*White et al. 2012*, 391). Svou roli mohl hrát i „sociální věk" známý z mnoha etnografických paralel, o němž ale pro pravěk nic nevíme. Časté jsou i případy, kdy hranice mezi dětstvím a dospělostí není tolik výrazná a jedinec prochází několika stádii,

s nimiž se pojí několik obřadů (*Gennep van 1997*, 71). Protože je věk určován antropologickými metodami, je pro tuto práci zvolena jako hraniční hodnota věk 20 let. Jedinci s určeným stářím do dvaceti let jsou v analýze zařazeny do kategorie dětí, starší jedinci do kategorie dospělých.

9. Podle pohlaví byly porovnávány pouze hroby s pohřby dospělých jedinců. Pohřby, u nichž nebylo možné rozlišit pohlaví z důvodu nízkého věku do této analýzy zařazeny nebyly, a jsou započteny jen v kategorii dětí u srovnávání věku. Tak vznikly tři skupiny: dospělí muži, dospělé ženy a jedinci, jejichž pohlaví nebylo možné určit kvůli špatnému dochování, nebo málo výrazným rozlišovacím znakům.

Na rozdíl od určování věku, se určování pohlaví nemusí spoléhat hlavně na antropologické metody. Pohlaví se dá určit také archeologicky a to podle hrobové výbavy, nebo v kulturách se šňůrovou keramikou a zvoncovými poháry podle polohy a orientace zemřelých. Této výhody bylo také využito. I když se celkově pohřby třídily do kategorií podle pohlaví na základě antropologických posudků, v kultuře se šňůrovou keramikou, v kultuře se zvoncovitými poháry se přihlíželo i k poloze. K archeologickému určování pohlaví bylo možné přihlédnout i na laténských pohřebištích, kdy ryze mužskou výbavou byly zbraně (meč, kopí, štít) a ženskými předměty nánožníky a nákrčníky (*Sankot 2008*, 86). Stranou je ponechán problém možné opačné výbavy, např. mužská výbava v ženském hrobě. Toto riziko jistě existuje, doufejme však, že ne v početně výrazném zastoupení. Pro účely této práce by mělo představovat stejné riziko, jako při „přímém vyhodnocení" pohřebišť bez ohledu na studium formačních procesů.

10. Mimo výše uvedených existovaly i parametry, které byly vyčleněny a porovnávány pouze na některých lokalitách, pokud to jejich výskyt dovolil. Na některých pohřebištích (Komořany, Praha 9 – Čakovice, Vikletice…) byly sice objeveny hroby bez kosterních pozůstatků, ale jejich hloubka byla srovnána se zbytkem hrobů na pohřebišti. Na lokalitách se v některých případech dochovaly také různé druhy úprav hrobových jam. Mohlo jít o kamenné nebo dřevěné obložení stěn, kameny na dně, kamenný zásyp, nebo i zbytky kamenné konstrukce na povrchu terénu, jako jsou kamenné věnce kolem hrobů. V případech, kdy se našly hroby s nějakým druhem úpravy, byla jejich hloubka srovnána s hloubkou hrobů bez ní. Na poměrně velkém počtu lokalit byly zjištěny také dvojhroby a hroby s více pohřby. Jejich hloubka byla porovnána s hloubkou hrobů jednotlivců, aby se ukázalo, zda tento faktor také nehraje roli. Pokud se na lokalitě objevil hrob, jehož orientace nebo poloha neodpovídala obvyklým zvyklostem uložení, byla i jeho hloubka porovnána se zbylými hroby, které ležely v obvyklé poloze a orientaci.

Údaje zjištěné výše uvedeným postupem bylo pro účely této práce nutné výškově vyhodnotit. Základem se stala níže uvedená hypotéza o tom, co znamená výškové zařazení hrobu. Pokud je hrob jámový, můžeme jeho nejnižší hloubku předpokládat v hodnotě nejméně 30–40 cm, aby jáma vůbec byla schopna pojmout nebožtíka. Pak lze rekonstruovat výškově hypoteticky následující možnosti:

a) Hloubka hrobové jámy je svým „dnem" umístěna na tehdejším povrchu, musí být tedy jedině zapuštěna do mohyly překrývající tehdejší povrch. Vlastní hrobová jáma by musela mít nějakou konstrukci (ze dřeva apod.), kolem které by bylo možné násyp umístit. Před pozdější orbou či erozí ji po určitý čas chrání roznesené zbytky mohyly, je však velmi zranitelná orbou, hlavně díky postupnému snižování mohyly. Tato možnost není příliš reálná, protože v živé pravěké kultuře by představovala dva typy konstrukcí (hrobová jáma umístěná pod povrchem terénu a nad ním) a především nadzemní typ konstrukce je již velmi umělý.
b) Hloubka hrobové jámy je alespoň 30–40 cm, pak by „víko hrobu" muselo být v rovině povrchu původního terénu a překryté hliněným rovem. Tato verze odpovídá možnosti pevného založení hrobové jámy v terénu s využitím vykopané zeminy k navršení rovu. Pozdější eroze nebo orba může hrobovou jámu zcela odstranit.
c) Hrobová jáma je vykopána hlouběji pod úroveň tehdejšího terénu, ani pozdější eroze či recentní orba by ji neměla zachytit, nelze to však vyloučit. V jiném scénáři formačních událostí může ornice setrvávat na daném místě a nemusí dojít k odorávání.

Analýza vybraných kostrových pohřebišť

Po vytvoření databáze jednotlivých pohřebišť a hrobů (celkem 42 lokalit se 47 pohřebišti, cca 2000 hrobů, viz *tab. 1*) proběhlo vyhodnocení formou vnitřní a vnější analýzy. Vnitřní analýza se zabývá jednotlivými lokalitami z databáze. U každé stručně uvádí topografické, geologické a pedologické informace, rok kdy byla lokalita zkoumána, metodiku a typ výzkumu a původní podobu pohřebiště. Dále následuje analýza hloubek hrobových jam a jejich porovnávání podle parametrů, které stav zachování, výzkumu, dokumentace a následné publikace dovolil. Lokality jsou řazeny abecedně, pokud byly polykulturní, jednotlivá pohřebiště jsou na nich řazena chronologicky. Výhodou tohoto přístupu je, že uchovává individualitu jednotlivých situací na pohřebištích a vzniklé údaje nezanikají v zobecňování a průměrných hodnotách. Pro velký počet grafů a tabulek tato etapa není v této práci přímo doložena.

Tab. 1 Seznam lokalit, které byly předmětem analýzy. – *Tab. 1* List of analysed sites.

Lokalita	**Kultura**	**Kostrové hroby použitelné/celkem**	**Literatura**
Bedřichovice „Malé pole“	PÚ	21/21	Peškař 1954, Čižmář – Dvořák 1985
Bedřichovice „Malé pole“	Lt	5/5	Peškař 1954, Čižmář – Dvořák 1985
Blučina 3 „Konopné zahrádky“	Lt	16/20	Čižmářová 2011
Brandýsek	KŠK	7/8	Kytlicová 1960
Brandýsek	KZP	17/18	Kytlicová 1960
Brno-Chrlice „Přední roviny“	Lt	11/15	Čižmářová 1990, 2011
Brno – Starý Lískovec	KŠK	5/5	Čižmářová 1984
Čachovice	KŠK	51/59	Neustupný – Smrž 1989
Čachovice	KZP	21/21	Neustupný – Smrž 1989
Holešov „Zdražilovsko“	Ni	405/420	Ondráček – Šebela 1985
Holubice „Dílce“	Lt	62/77+	Čižmářová 2009
Hoštice I „Za Hanou“	KZP	153/157	Matějíčková – Dvořák 2012
Hoštice IV „Sečné louky“	KZP	11/13	Matějíčková – Dvořák 2012
Hoštice IV „Sečné louky“	Lt	17/20	Matějíčková – Dvořák 2012
Ivanovice na Hané „Borůvka“	KZP	23/23	Matějíčková – Dvořák 2012
Jenišův Újezd „Hofmannova pískovna“	Lt	83/128+	Budinský 1970
Kněževes	ÚK	21/24+	Smejtek 2001
Komořany	KŠK	17/17	Čižmář – Geisler 1998
Kralice na Hané „Kralický háj“	LnK	9/9	Šmíd 2012
Křenovice „Přední díly“	Lt	34/38	Čižmářová 2009
Lhánice „Na černicích“	KZP	10/12	Moucha 2007
Lochenice „Na šancích“	KZP	18/20	Buchvaldek – Zeman 1990
Lovčičky „Strážka“	Lt	16/17+	Čižmářová 2013
Makotřasy	Lt	21/21	Čižmář 1978
Brno-Maloměřice „Plíže“	Lt	69/69	Čižmářová 2005
Marefy „U Lišek“	Lt	15/19	Čižmářová 2013
Miskovice 2 „Velký Patera“	StK	17/18	Zápotocká 1998
Mušov	ÚK	30/35	Stuchlík 1987
Pavlov „Horní pole“	PÚK	34/45+	Peška 2009
Plotiště nad Labem	StK	9/16	Vokolek – Zápotocká 1997
Polepy	ÚK	141/141	Dvořák 1926
Praha 9 – Čakovice	KŠK	6/6	Kovařík 1980
Praha 9 – Čakovice	ÚK	21/21	Kovařík 1980
Praha-Jinonice	KŠK	32/32	Buchvaldek – Kovařík 1993
Pustiměřské Prusy – letiště	Lt	16/20+	Čižmářová 2013
Radovesice I „Vápenka“	Lt	30/34	Waldhauser 1993
Radovesice „Na vyhlídce“	Lt	20/22	Budinský – Waldhauser 2004
Rebešovice	ÚK	73/80+	Ondráček 1962
Stránce	Lt	11/13	Waldhauser 1987
Těšetice „Vinohrady“	ÚK	41/41	Lorencová et al. 1987
Tišice	Lt	19/20	Turek 1997
Tuchomyšl „U vodárny“	Lt	11/11	Waldhauser 1987

Lokalita	Kultura	Kostrové hroby použitelné/celkem	Literatura
Vedrovice „Široká u lesa“	LnK	84/95	Ondruš a kol. 2002
Vedrovice „Za dvorem“	LnK	7/11+	Ondruš a kol. 2002
Velešovice	KŠK	15/15	Čižmář – Geisler 1998
Vikletice	KŠK	159/182+	Buchvaldek – Koutecký 1970
Záhlinice „U mlýna“	KZP	14/14	Dvořák et al. 1994

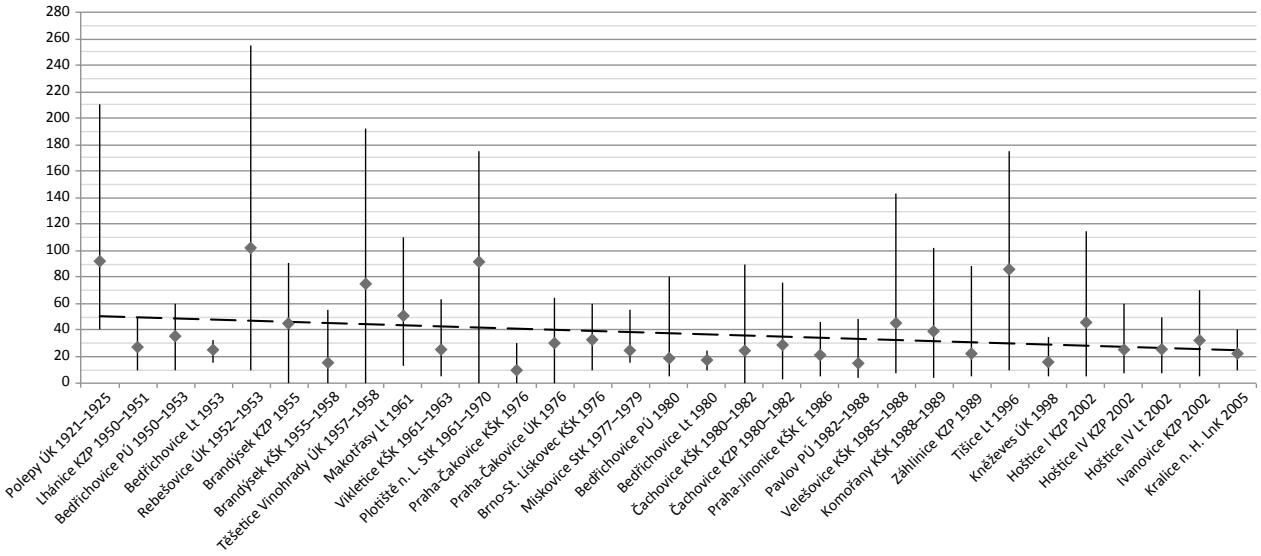

Graf 1 Hloubka na výzkumech seřazených chronologicky (měřeno od podloží). – *Graph 1* Depth of excavations organised chronologically (measured from the top of subsoil).

Oproti tomu vnější analýza srovnává již získané údaje jednotlivých pohřebišť mezi sebou navzájem. Tyto výsledky jsou zde prezentovány na *grafu 2–9* a vychází z údajů vnitřní analýzy. I na *grafu 2–9* jde o výběr, až na *grafu 1* jsou totiž zařazeny jen lokality měřené od povrchu terénu. Jak z *grafu 1* plyne, údaje lokalit měřených od úrovně skrývky shodně začínají na úrovni nulové hloubky a zde je tedy s ohledem na úsporu místa není nutné uvádět. I tyto lokality mají pro vyhodnocení význam za předpokladu, že je známa i mocnost skrývky. Komentář k jednotlivým parametrům vnější analýzy uvádíme níže.

Srovnání hloubek podle výbavy ukázalo (*graf 2*), že i když maximální hloubka běžně vybavených hrobů je v některých kulturách větší než u elitně vybavených (kultura s lineární keramikou, kultura se šňůrovou keramikou, kultura zvoncovitých pohárů, protoúnětická kultura, a únětická kultura), průměrná hloubka elitně vybavených hrobů za celé sledované období je větší. Pokud se mezi milodary objevily importované a vzácnější předměty, artefakty z kovů v eneolitu, předměty z drahých kovů, nebo bojovnická a početná výbava v laténu, hroby takto vybavené byly hlubší než zbylé hroby, ve kterých takovéto předměty chyběly. Průměr je však dán velkým podílem laténských pohřebišť mezi těmi s hloubkami měřitelnými od povrchu terénu. Musíme však brát v úvahu i skutečnost, že početní analýzy zaměřené na jakkoli orientované sociální výklady jsou založené na vztahu mezi elitními a běžnými hroby, tedy např. i větší počet nedochovaných běžných hrobů by změnil celkové vyhodnocení ve prospěch zdánlivě vyššího počtu hrobů s elitní výbavou. Navíc, některé z elitních hrobů na lokalitách měřitelných od povrchu terénu byly umístěny v malé hloubce (Holešov 32 cm, Blučina 3 35 cm, dokonce Radovesice II 30 cm), tedy zde je možné, že ubyly i některé hroby elitní.

U souboru lokalit (s „vyloupenými“ hroby) měřených od podloží (Polepy, Rebešovice, Těšetice) vychází, že vyloupené hroby jsou nejhlubší (maximum 255 cm, průměr 104 cm), následují případy s elitní výbavou (maximum 192 cm, průměr 90 cm) a nejmělčí jsou zbylé hroby s prostou výbavou (maximum 180 cm, průměr 72 cm). V Mušově, který byl měřený od úrovně terénu, je průměrná hloubka

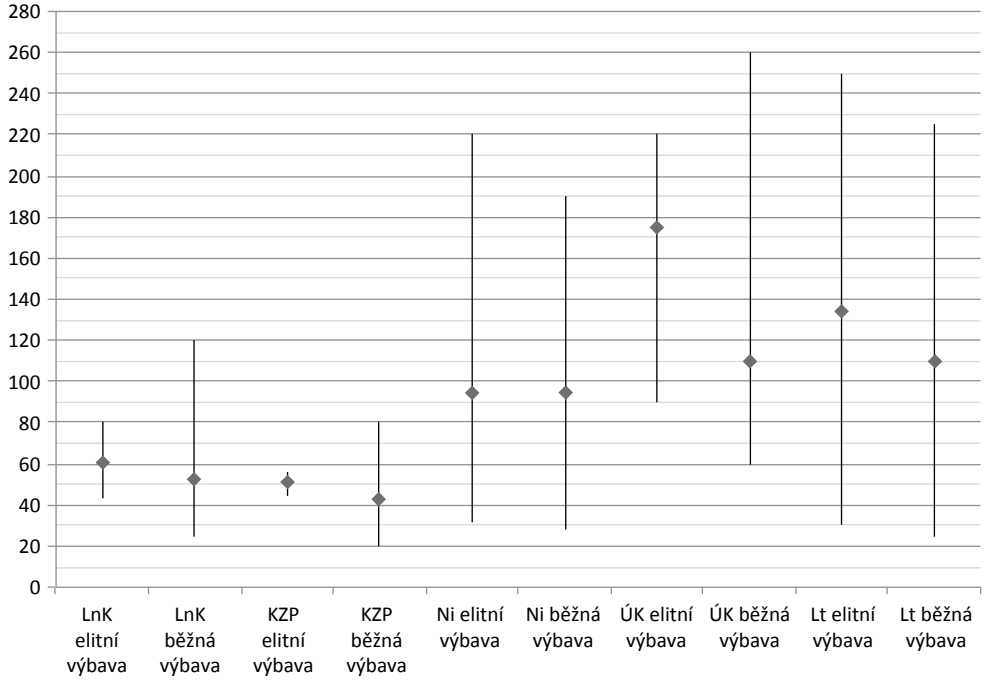

Graf 2 Porovnání výbavy podle kultur (měřeno od úrovně terénu). – *Graph 2* Comparison of grave goods according to cultures (measured from the surface).

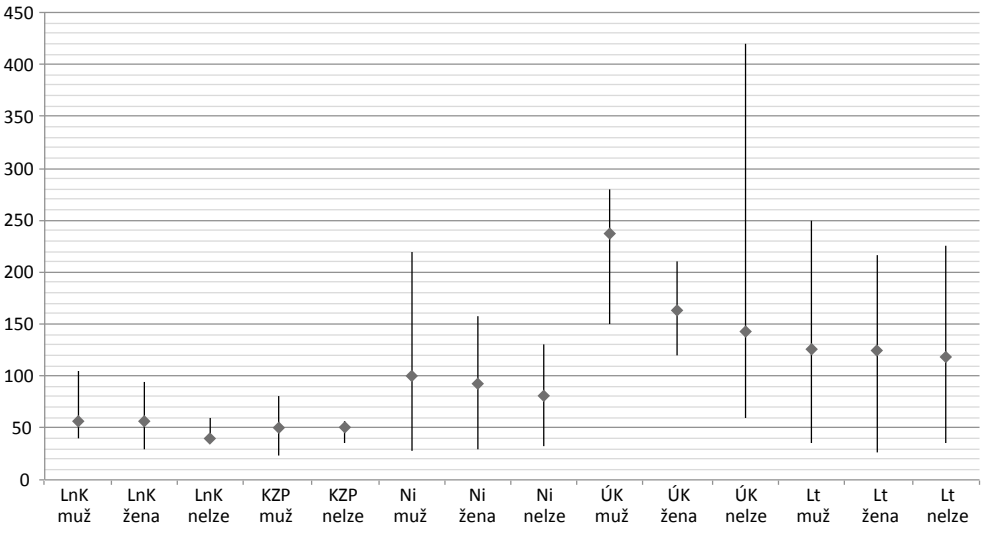

Graf 3 Rozdíly hloubek podle pohlaví (měřeno od úrovně terénu). – *Graph 3* Differences in depth according to gender (measured from the surface).

elitně vybavených a vykradených hrobů shodná, 175 cm. Nejhlubší byl hrob vykradený (420 cm). Průměr s běžnou výbavou je 110 cm. Pokud se ve všech obdobích jeví elitně vybavené hroby jako nejhlubší, zdá se, že v únětické kultuře byla elitně vybavena i většina druhotně otevřených hrobů.

Jednoznačný výsledek jako v případě vlivu elitní výbavy se už neukázal při srovnání hloubek podle pohlaví (*graf 3*). Při vyhodnocování následujících výsledků je ale nutno mít na paměti, že pohlaví se podaří určit jen u některých hrobů. To platí jak v případě určení metodami antropologickými, tak i archeologickými podle polohy a orientace kostry a milodarů.

U kultury s lineární keramikou nelze určit jasný závěr. U lokality měřené od úrovně podloží (Kralice na Hané) je průměr i maximum u ženských hrobů větší než u mužských. V případě Vedrovic I a II

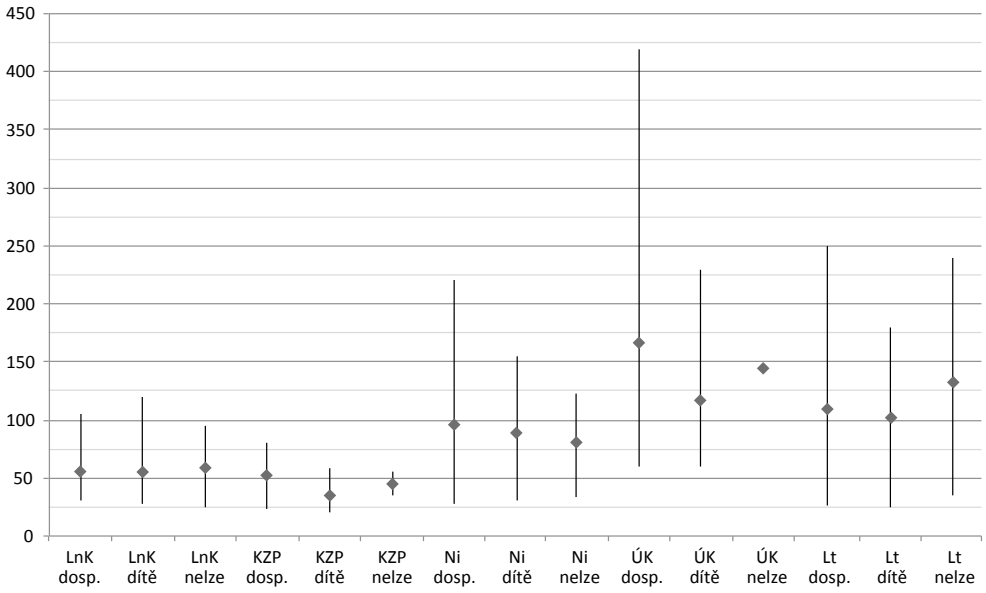

Graf 4 Rozdíly hloubek podle věku (měřeno od terénu). – *Graph 4* Differences in depth according to age (measured from the surface).

(měřeny od úrovně terénu) se naopak zdá, že mužské hroby jsou nepatrně hlubší, jejich maximální a minimální hloubka je vyšší, průměr je ale jen o 1 cm vyšší.

Hodnocení nelze provést v případě kultury s vypíchanou keramikou. Na pohřebišti v Miskovicích nebylo možné určit pohlaví, na lokalitě v Plotištích n. L. se dá rozlišit pouze mezi ženskými a neurčitelnými hroby. Ty ženské jsou v průměru o 49 cm hlubší než neurčitelné.

Vyrovnaný výsledek se ukázal u kultury se šňůrovou keramikou. V případě kultury se zvoncovitými poháry je možné porovnat hloubky podle pohlaví na pohřebištích měřených od úrovně podloží. Maximum u mužů (115 cm) je sice vyšší než maximum u žen (110 cm), ženské hroby zde byly v průměru jen o 7 cm hlubší než mužské. Na jediné lokalitě měřené od úrovně terénu (Lochenice) nebyl zjištěn žádný ženský hrob, průměr hloubky mužských hrobů je zde 51 cm (hloubky od 23 do 80 cm), průměr neurčitelných 50 cm (hloubky od 35 do 56 cm).

Z porovnání hloubek v kultuře protoúnětické vyplynula shodná průměrná hloubka hrobů mužů a žen (20 cm od podloží), ačkoli maximální hloubka u žen (80 cm) je o mnoho větší než maximum u mužů (49 cm). Rozdíl mezi hloubkami hrobů mužů a žen je patrný v kultuře nitranské zastoupené nekropolí v Holešově. Mužské jsou v průměru o 7 cm hlubší než ženské. Dna nejmělčích hrobů obou kategorií se nacházela kolem 30 cm pod současným povrchem. Nejhlubší hroby žen dosahovaly 157 cm, nejhlubší hroby mužů až 220 cm. Pokud lze soudit podle jedné lokality, pak zde byla hloubka uložení zemřelých dle pohlaví odlišná.

Průměrná hloubka ženských hrobů (74 cm) na pohřebištích v Kněževsi, Polepech, Praze-Čakovicích, Rebešovicích a Těšeticích „Vinohradech" je o 11 cm vyšší než průměr mužů (63 cm). Vyšší je u žen také maximální hloubka (240 cm) a to o celých 30 cm. Pokud se podíváme na rozdíly hloubek na jediné lokalitě měřené od úrovně terénu (Mušov), je zde výsledek opačný než u lokalit měřených od podloží. Hloubka u mužů se nachází v rozmezí 150–280 cm, u žen je to pouze 120–210 cm. Obrovský rozdíl je i mezi průměry obou skupin, kdy hloubka hrobů s mužskými pohřby (238 cm) je o 74 cm větší než u ženských hrobů (164 cm). Poměr mužských hrobů k ženským je přitom téměř vyrovnaný (4 : 5). Poměr mužských a ženských pohřbů na lokalitách měřených od podloží je 69 : 99, je zde tedy více žen než mužů, ale nezdá se, že by to nějak mohlo ovlivnit výsledky.

V případě laténských pohřebišť, kde byla hloubka měřena od podloží (Bedřichovice, Hoštice IV, Makotřasy a Tišice), jsou mužské hroby (61 cm) v průměru o 11 cm hlubší než ženské (50 cm). Vyšší je u mužů i maximální (175 cm) a minimální (14 cm) hloubka. U žen je maximum 130 cm a minimum 7 cm od podloží. V průměrných hodnotách ne tak rozdílný výsledek přineslo srovnání hloubek na pohřebištích měřených od úrovně terénu (Brno-Chrlice, Blučina „Konopné zahrádky", Brno-Maloměřice, Holubice, Jenišův Újezd, Křenovice, Lovčičky, Marefy, Pustiměřské Prusy, Radovesice I a II, Stránce a Tuchomyšl). Interval, ve kterém se nacházejí mužské hroby je 35–250 cm, rozsah hloubek ženských hrobů je 26–216 cm od úrovně terénu. Průměr u mužů

(126 cm) je ale jen o 2 cm vyšší než průměr u žen (124 cm). Na laténských pohřebištích se tedy zdá, že hroby některých mužů byly o dost hlubší než hroby žen.

Mužské hroby jsou tedy hlubší v nitranské kultuře a laténu. Ženské hroby jsou hlubší v kultuře se šňůrovou keramikou, kultuře se zvoncovitými poháry. V neolitu nelze vyslovit jednoznačný soud, neboť se hloubky různí lokalita od lokality. Podobně tomu je i v kultuře únětické, kdy mužské hroby byly nepatrně hlubší v Polepech, Praze-Čakovicích, Těšeticích a Mušově, ženské hroby byly naopak hlubší v Kněževsi a Rebešovicích. V kultuře protoúnětické jsou hroby mužů a žen hluboké v průměru stejně.

Věk zemřelých ve svém zobrazení (*graf 4*) ukazuje, že ve všech vybraných obdobích pravěku s výjimkou neolitu byly hroby dospělých jedinců hlubší než hroby dětí. Na pohřebišti kultury s lineární keramikou v Kralicích na Hané to platilo také, na pohřebištích ve Vedrovicích už ne zcela. V „Široké u lesa" byly nalezeny hroby dětí, které byly i hlubší než hroby dospělých, přestože průměrná hloubka obou věkových kategorií byla shodná, 54 cm. V trati „Za dvorem" byly rovněž některé hroby dětí hlubší než u dospělých, průměr hrobů dospělých byl o pouhé 2 cm větší než průměr u dětí s hodnotou 56 cm.

Výsledek analýzy kultury s vypíchanou keramikou je pravděpodobně zkreslen malým počtem hrobů a neobvyklou hloubkou dětských hrobů v Plotištích nad Labem. Zatímco na pohřebišti v Miskovicích se pohřby dospělých jedinců nacházejí v hloubkách od 26 do 32 cm a pohřby dětí od 24 do 33 cm, v Plotištích se hloubky dětských hrobů pohybují v rozpětí 103–175 cm, což jsou neobvykle vysoká čísla. Zvláště v porovnání s hloubkami hrobů dospělých jedinců z téže lokality, které se nachází v rozmezí od úrovně skrývky do 145 cm. Od toho se na této lokalitě také odvíjí průměrná hloubka, která je u dětí 130 cm a u dospělých jen 56 cm. Touto skutečností je pravděpodobně zkreslen i celkový výsledek analýzy hloubky podle věku u této kultury. Celkově tedy u kultury s vypíchanou keramikou vychází průměrná hloubka dospělých 43 cm, a u dětí 79 cm.

V dalších kulturách, s výjimkou protoúnětické, je už vždy hloubka hrobů dospělých jedinců vyšší než v případě dětí. Největší rozdíl v průměrné hloubce dospělých a dětských hrobů je v kultuře zvoncovitých pohárů na lokalitách, kde byla hloubka měřena od podloží, a to je 16 cm, na lokalitách měřených od úrovně terénu je to 18 cm. Druhý největší rozdíl je v kultuře únětické, ten je na pohřebištích s hloubkami od podloží 11 cm a na lokalitě měřené od terénu (pouze Mušov) 50 cm. V laténu je rozdíl u lokalit měřených od podloží 11 cm a u pohřebišť měřených od úrovně terénu 8 cm. V nitranské kultuře se hloubky hrobů dospělých a dětí liší o 7 cm, v kultuře se šňůrovou keramikou o 5 cm a v protoúnětické kultuře jsou průměrné hloubky hrobů dospělých a dětí stejné.

Hloubky hrobů dospělých jedinců jsou tedy ve všech obdobích kromě kultury s vypíchanou keramikou větší, než hroby dětí.

Rozdíly hloubek mezi hroby vybraných archeologických kultur (*graf 5* a *6*) mohou být zapříčiněny

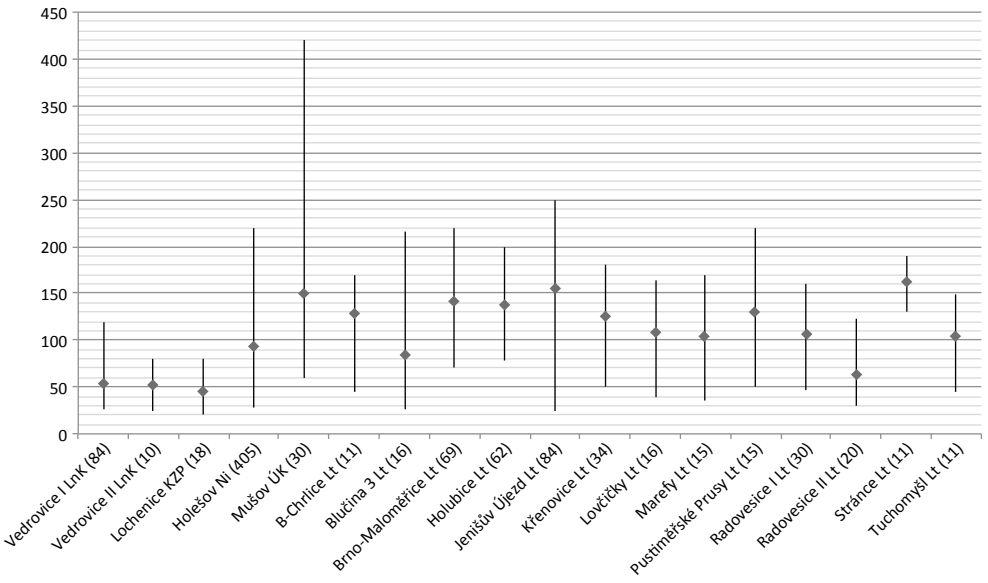

Graf 5 Hloubka na lokalitách seřazených podle archeologických kultur (měřeno od úrovně terénu) – za názvem lokality uveden počet hrobů. – *Graph 5* Depth on sites organised by archaeological cultures (measured from the surface).

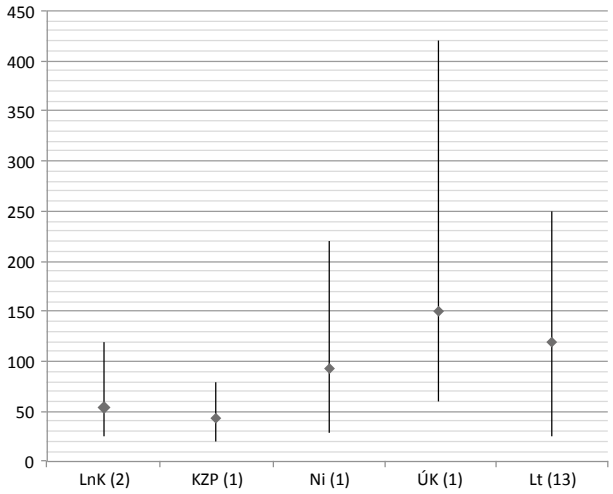

Graf 6 Hloubky hrobů archeologických kultur (měřeno od úrovně terénu). – *Graph 6* The depth of graves of archaeological cultures (measured from the surface).

jednak vlivem kulturním, ale také vlivem stáří daných pohřebišť a s tím spojeného množství potenciálních erozních událostí, které na nich mohly proběhnout. Teoreticky vzato např. pohřebiště z období neolitu mohlo zastihnout mnohem více erozních událostí než nekropole laténské. Na základě srovnání zde použitého vzorku pohřebišť se ukázalo, že nejhlubší byly hroby v kultuře únětické, kde maximální hloubka měřená od podloží byla 255 cm, dále latén spolu s kulturou vypíchanou s hodnotami 175 cm. U lokalit měřených od úrovně terénu je výsledek podobný. Únětická kultura má nejhlubší hrob z celé databáze 420 cm hluboký, dále opět latén s 250 cm a tentokrát kultura nitranská s maximální hloubkou 220 cm. Pokud se budeme dívat na průměrné hloubky u obou souborů lokalit, znovu největší hloubky dosahuje únětická kultura (od podloží: 63 cm, od terénu: 151 cm), na druhém místě je u souboru měřeného od podloží vypíchaná kultura s průměrem 58 cm a na třetím místě latén s hodnotou 46 cm. U lokalit měřených od úrovně terénu je na druhém místě s průměrem 119 cm latén a na třetím místě s hodnotou 93 cm nitranská kultura. Dále následuje kultura s lineární keramikou (průměr 54 cm, maximum 120 cm).

Z lokalit měřených od podloží a seřazených chronologicky neolitické Kralice na Hané a Miskovice mají nízké hodnoty, ale není to nic výjimečného. Podobně na tom jsou například lokality Praha-Čakovice, Hoštice IV, Lhánice nebo Pavlov. Nápadně vyšší jsou ale hloubky kultury únětické a laténu. Zvláštním případem jsou pak lokality Plotiště nad Labem a Velešovice s neobvykle vysokými hodnotami. U souboru lokalit, kde byla hloubka měřena od úrovně terénu, hodnoty odpovídají. Průměrné i maximální hloubky hrobů se drží u hrobů do konce eneolitu poměrně nízko. Maximální hloubky jsou 120 cm (Vedrovice I), 80 cm (Vedrovice II) a 80 cm (Lochenice), průměr okolo 50 cm. S počátkem doby bronzové se ale objevují hloubky dvakrát i třikrát větší a v tomto trendu pokračují i v laténu. Je to dáno pouhou náhodou, že u obou souborů existuje dosti velký schod mezi hloubkami do konce eneolitu a od doby bronzové? Teoreticky by se tento jev dal vysvětlit cyklickým opakováním období se zvýšenou mírou eroze, které publikoval *J. Beneš* (*1995*, 133–144). Tvrdí, že v archeologickém záznamu napříč pravěkem lze rozeznat čtyři takovéto velké erozní vlny (u svahové eroze). Je to pozdní eneolit, pozdní doba bronzová, konec doby římské a vrcholný středověk. Zde komentovaná práce bohužel zabírá pouze první Benešem definované období, koncem doby bronzové se již nezaobírá, neboť pohřební ritus byl žárový, a do doby římské a středověku svým rozsahem rovněž nezasahuje. Ona Benešem uvedená eneolitická erozní vlna se zdá být na vybraných pohřebištích patrná skokem mezi hloubkami hrobů KŠK a KZP na straně jedné a kulturou únětickou na straně druhé. Samozřejmě tento rozdíl může mít kulturní příčinu a nemusí s erozí souviset vůbec. Je ale možné, že eroze na konci eneolitu snížila silnou vrstvu z terénu a tak zmizely mělké sídlištní objekty a zachovaly se převážně hroby. Je to patrné i na pozvolna klesající hloubce hrobů kultur blíže ke konci eneolitu.

Pokud byly orba a erozní procesy nejsilnější v posledních 100 letech (*Kuna ed. 2004*), mělo by se to projevit na dalším zmenšování hloubky hrobů v průběhu 20. století. Hroby zkoumané na počátku století by tedy měly být bez ohledu na kulturní příslušnost a další vlivy hlubší, než ty které byly zkoumané na konci století.

Podobně i mocnost ornice by se měla zmenšovat, jelikož právě ta je nejvíce exponovanou vrstvou, často dlouhé měsíce zbavenou rostlinného krytu působícího jako protierozní ochrana. Množství lokalit v databázi nám takovéto srovnání dovoluje učinit, zvláště když Jenišův Újezd byl zkoumán už na sklonku 19. století a nejnověji zkoumaná lokalita Kralice na Hané v roce 2005. Pokud se podíváme na graf mocnosti ornice na lokalitách (*graf 7*), u kterých její mocnost byla publikována, je velice nápadná v případě Jenišova Újezdu (výzkum 1897–1910). Dalšími extrémními mocnostmi se vyznačuje Brandýsek (1955–1958) a Vikletice (1961–1963). Jinak se ale zdá, že její průměrná mocnost po roce 1939 jen výjimečně dosáhne hodnoty jako před ním. K názornějšímu zobrazení trendu, kterým se vydávají hodnoty průměrné mocnosti ornice, nám pomůže metoda lineární regrese. Ta proloží data v grafu takovou přímkou, od které je součet odchylek hodnot na ypsilonové ose (v tomto případě průměrné mocnosti ornice) co nejmenší. Výsledkem je jasně klesající trend. Zdá se

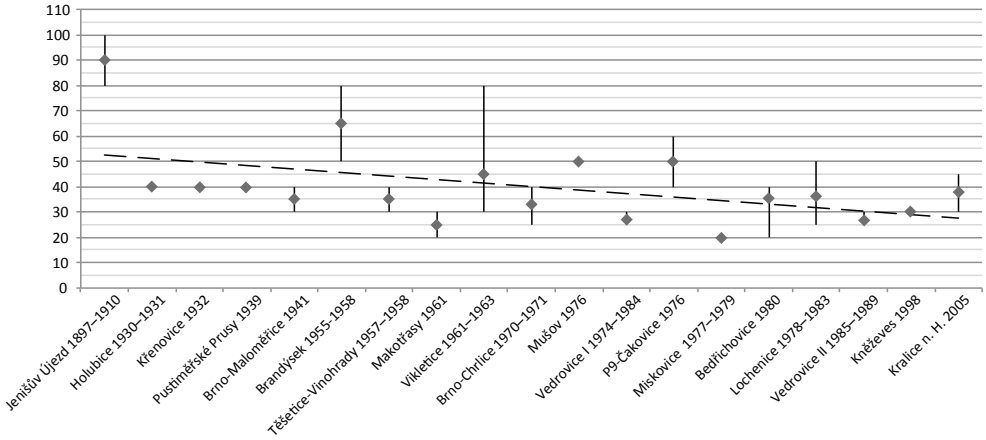

Graf 7 Mocnost ornice na výzkumech seřazených chronologicky dle let exkavace. – *Graph 7* Thickness of topsoil on excavations organised chronologically by the date of the excavation.

tedy, že síla ornice v průběhu 20. století doopravdy slábla.

Tento postup byl aplikován na lokality, jejichž hloubky hrobů byly měřeny od povrchu terénu v době výzkumu (*graf 8*). Zde vychází stejný klesající trend. Průměrné hloubky se do roku 1950 pohybují nejčastěji od 105 do 150 cm. V následujících letech hodnoty vyšší než 110 cm dosáhly jen tři lokality ze třinácti. Hloubky na únětických lokalitách jsou celkově vyšší než v jiných obdobích a v případě Mušova jde o zvlášť výjimečný případ s maximální hloubkou 420 cm. Dále byl tento postup aplikován na lokality měřené od úrovně skrývky. Teoreticky by se zde tento trend měl projevit nejmírněji, neboť skrývka na různých lokalitách odebrala různé mocnosti nadložních vrstev a tak mohla ovlivnit výsledek. Výsledný graf tento předpoklad potvrdil (*graf 1*). I v tomto případě je trend klesající, i když mírněji než v případech předchozích. Bohužel na souboru lokalit měřených od podloží sledujeme pouze rozmezí let 1921–2005, starší výzkumy s hloubkou měřenou od podloží v databázi nejsou.

Jako podstatné je třeba uvést, že v případě lokalit, které byly po letech zkoumány znovu, byla průměrná hloubka hrobů na mladších výzkumech menší než na těch starších. V Bedřichovicích byla při výzkumu

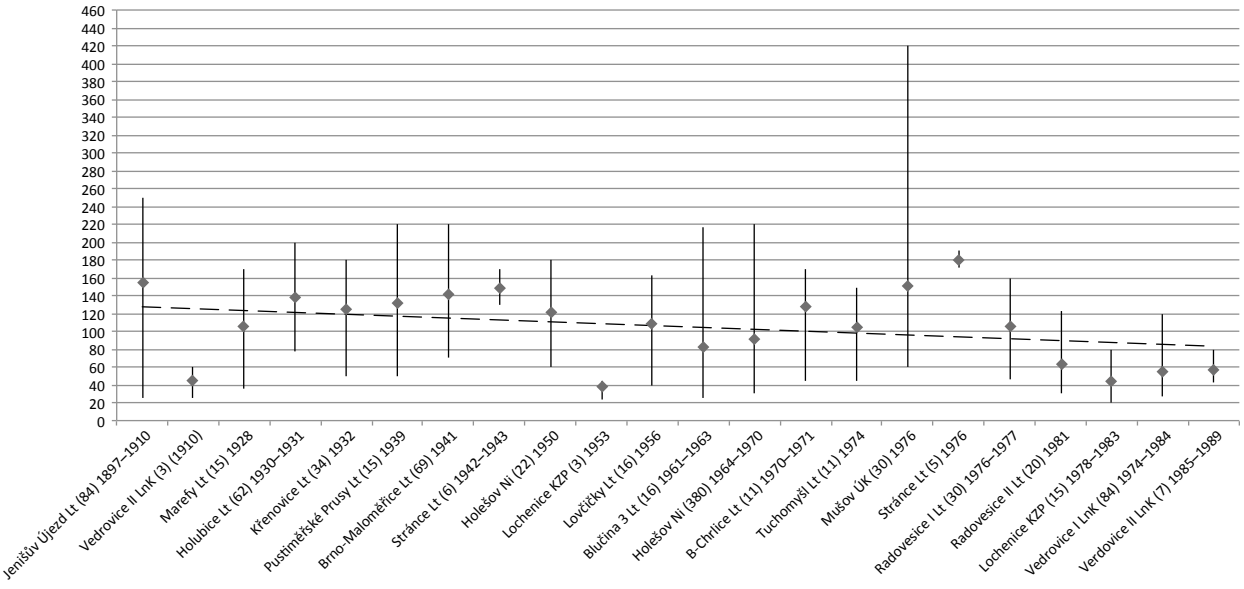

Graf 8 Hloubka na výzkumech seřazených chronologicky (měřeno od úrovně terénu) – za názvem lokality uveden počet hrobů. – *Graph 8* Depth of excavations organised chronologically (measured from the surface) – name of each site is followed by the number of graves.

v letech 1950–1953 průměrná hloubka protoúnětických hrobů 35 cm a u laténských 26 cm. Při výzkumu v roce 1980 to bylo už jen 19 cm v případě protoúnětických a 18 cm u laténských. U hrobů zkoumaných v Holešově v roce 1950 se dna nacházela v průměrné hloubce 121 cm a při výzkumu v letech 1964–1970 to bylo jen 92 cm. Je zde ale nutné dodat, že tyto rozdíly mohou být v případě Bedřichova dány odlišným provedením obou výzkumů. V roce 1980 mohla být skrývka hlubší než u staršího výzkumu, který byl prováděn formou metr širokých sond. Přesto se ale zdá, že hloubka hrobů i mocnost ornice se v průběhu 20. století zmenšily.

Vliv na dochování hloubky hrobových jam mohla mít také poloha lokality v terénu. Hroby na rovinatém terénu v nížině mohly být do velké míry chráněny před erozí, která probíhá na svazích, navíc akumulace sedimentů splavených ze svahů do nížiny mohla tyto lokality zakonzervovat a lépe uchovat do dnešních dnů.

Databáze pohřebišť, ze které tento článek vychází, čítá 37 lokalit situovaných na svahu a jen 5 lokalit položených v rovině a 4 lokality na plochém vrcholu terénní vyvýšeniny. Tento nepoměr může být dán několika důvody: 1) převažujícím typem v krajině je svah, který zabírá až 90 % souše (*Dreslerová 2004*, 40), 2) výběr polohy pohřebišť mohl být ovlivněn kulturním vlivem, o němž dnes zpravidla nic nevíme, 3) lokality situované v nížinách na rovinatém terénu dnes mohou být překryty mocnými vrstvami sedimentů z okolních kopců, takže jejich objevení je možné jen ve výjimečných případech, kdy je potřeba kopat dost hluboko (*Dreslerová 2004*, 48). Příkladem třetího bodu může být protoúnětické pohřebiště v Pavlově. Objeveno bylo náhodou během budování Novomlýnské přehrady, při odstraňování 2,5–3 m mocných vrstev z budoucího dna přehrady, které se zde naakumulovaly splachy z Pavlovských vrchů jen za dobu středověku (*Peška 2009*, 41), pod touto vrstvou se teprve nacházela ornice a nadložní vrstvy, které byly skryté rovněž, a jejichž mocnost není uvedena. Průměrná hloubka hrobů na této lokalitě je 15 cm, maximální 49 cm od úrovně podloží, hloubka od dnešního terénu tedy v mnoha případech přesahovala 3 m. Další lokality v podobných situacích tedy nemusí být objeveny, ani když nad nimi probíhá běžná stavební činnost.

Výsledky srovnání hloubek u souboru lokalit měřených od povrchu terénu předpokládaný vliv nepotvrdily. Minimální hloubka hrobů na svahu je 20 cm, minimum v rovině 28 cm. Nejhlubší hrob na svahu měl dno až ve 420 cm pod úrovní terénu, na rovině to bylo 220 cm. Průměrná hloubka na rovině je 93 cm, průměr na svahu 109 cm. Poměr lokalit na svahu k rovině je 17 : 1 (*graf 9*). Poměr hrobů na svahu k rovině je 536 : 405. Výsledek by tedy mohl

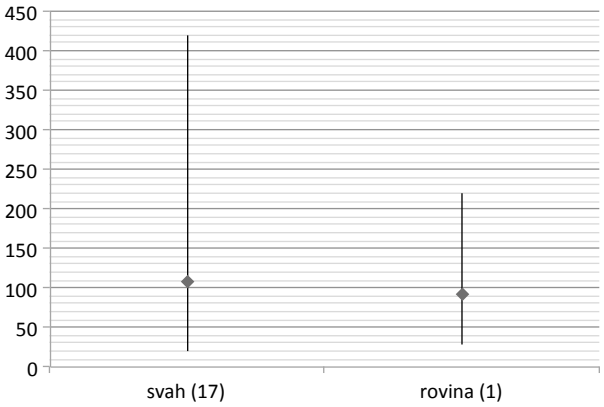

Graf 9 Poloha lokalit v terénu a její vliv na hloubku (měřeno od povrchu terénu). – *Graph 9* Location of sites and it's influence on the depth (measured from the surface).

být ovlivněn počtem lokalit z různých období, které se nacházely na svahu a jednou lokalitou nitranské kultury v Holešově, která ležela na rovině. Tento nepoměr je ale víceméně vyrovnán velkým počtem hrobů v Holešově.

V souboru lokalit s hloubkami měřenými od podloží je potřeba brát v úvahu skutečnost, že tyto hloubky mohou odrážet vliv eroze pouze omezenou měrou, jak dokládá výše uvedený příklad Pavlova. Ať už vycházíme z hloubky měřené od podloží, nebo z hloubky měřené od terénu ve 20. století, výsledek je značně zkreslený, neboť hloubka která je nejvíce podobná hloubce od terénu v pravěku (hloubka od terénu ve středověku před akumulací sedimentů) je neznámá. Průměrné hloubky hrobů na svahu (20 lokalit) na rovině (4 lokality) a na plochém temeni návrší nebo ostrožny (4 lokality) jsou shodné. V případě svahu je to 40 cm, na rovině 37 cm a na plošině 39 cm. Rozdíl se ukázal pouze v maximálních hodnotách, které zčásti vycházejí podobně jako u porovnání lokalit měřených od úrovně terénu. Maximální hloubka na rovině 175 cm je o 35 cm menší, než u lokalit na svahu. Překvapivě vysoká maximální hloubka byla zjištěna u skupiny pohřebišť ležících na plochém temeni návrší, činí 255 cm. Vliv polohy v terénu na zachování hloubky hrobů se tedy nezdá být na zvoleném souboru lokalit moc prokazatelný.

Nabízí se myšlenka, zda hloubky hrobů nemohly být ovlivněny také podložím, do něhož byly hloubeny. Lze si představit, že například hroby v písku mohly být hlubší vzhledem k jednoduchému hloubení oproti třeba jílovitému nebo sprašovému podloží. Nebo naopak sypký písek nemusel držet dobře pohromadě a stěny hrobové jámy se mohly bortit, což mohlo zabránit ve vykopání hlubších jam.

Z lokalit, jejichž hloubky jsou uvedeny od úrovně podloží, jich sedmnáct leželo na spraši, pět na písku, dvě na štěrku a jedna na jílu. Nejhlubší – tedy maximální (255 cm) i průměrné hloubky (53 cm) –

byly lokality na písku. Druhé nejhlubší byly lokality na spraši, jejichž maximální hloubka byla 210 cm a jejich průměr 40 cm. Dále následují lokality na jílu s maximem jen 60 cm a průměrnou hloubkou 32 cm. Nejmělčí jsou pohřebiště na štěrku s maximální hloubkou 88 cm a průměrem 24 cm. Výsledek je ale potřeba brát s opatrností, vzhledem k malému počtu lokalit na štěrku a jílu.

Z lokalit, které mají hloubky měřené od úrovně terénu, jich bylo dvanáct na spraši, tři na písku a dvě na štěrku. V tomto souboru jsou pohřebiště na písku hlubší, co se týče jejich maximální hodnoty (250 cm) než pohřebiště na spraši (220 cm), průměr je ale u lokalit na spraši o 5 cm vyšší než u pohřebišť na písku (100 cm). Nejhlubší jsou případy zahloubené do štěrku. Jejich maximální hloubka je 420 cm od úrovně terénu a průměr je 140 cm. Výsledek je opět potřeba brát s opatrností, neboť může být ovlivněn malým počtem lokalit na písku a štěrku. A pravděpodobně je zkreslen přítomností bohatého hrobu 29 z Mušova, který posouvá hranici maximální hloubky na štěrku až na 420 cm.

Velice zajímavé zjištění k tomuto tématu přináší publikace keltského pohřebiště Radovesice II (*Budinský – Waldhauser 2004*, 9–10, 43). Na této lokalitě se vyskytlo několik druhů podloží a je zde dobře zdokumentován vliv typu podloží na hloubku jam. Dvanáct hrobů leželo na podloží písčitém v jižní části pohřebiště. Osm hrobů se nacházelo severněji na podloží z tvrdého jílu. Do severozápadní části plochy zasahovala vrstva čedičových kamenů pocházejících z vyvřelých těles Českého středohoří mezi obcemi Radovesice a Štrbice, odkud byly na lokalitu transportovány svahovými pohyby (*Budinský – Waldhauser 2004*, 6). Hroby se této vrstvě kamenů vyhýbají a není do ní zahlouben ani jediný. Vliv tuhého jílovitého podloží se na této lokalitě neprojevil menšími hloubkami hrobů do něj zahloubených. Ty jsou v průměru stejně hluboké jako zbytek v písku. Rozdílnost podloží se zde projevila ve směru rozrůstání pohřebiště. Hroby přibývaly od jihu k severu, a jakmile dosáhly jílového podloží, začaly přibývat i směrem na jih od nejstarší jižní části, opět v pískovém podloží (*Budinský – Waldhauser 2004*, 43). Závěrem tohoto srovnání lze říct, že výsledky můžou být ovlivněny i jinými příčinami než je typ podloží.

Diskuze a závěr

Když *Vít Vokolek* před lety upozornil (*1991–1992*) na nebezpečí rychlého narušování žárových pohřebišť lidu popelnicových polí orbou, měl jistě pravdu. Stejná rizika jsme si možná nepřipouštěli pro pohřebiště kostrová, zvláště pro tzv. ploché hroby. Zdá se však, že rizika narušení těchto hrobů erozí nebo orbou (nebo obojím) existují. Ne však pravidelně a vždy. Přestože zde uvedenou analýzu vybraných pohřebišť z území Čech a Moravy můžeme považovat jen za sondu do daného problému, vytvořila přeci jen kvalifikovaný odhad. Jeho výsledky znejišťují hodnotu hrobu jako uzavřeného nálezového celku, na který jsme si navykli dívat se jako na jistotu i z nejpřísnějšího úhlu pohledu (*Vencl 2001*). Níže se podívejme na některá zobecněná průkaznější zjištění, tedy výsledky vnější analýzy.

1. Hroby s elitními předměty jsou v průměru hlubší. Nejmenší výškový rozdíl je v nitranské kultuře, největší v laténu a kultuře únětické. I tento rozptyl může hrát roli při vyhodnocování pohřebišť, pokud by některé části horních partií zmizely. Nejvíce nepravidelné se zdají být hloubky v neolitu. Patrná je i nejednotnost mezi pohřebišti. V Kralicích na Hané byly hlubší hroby dospělých než u dětí a dále větší hloubkou vynikaly ženské hroby nad mužskými. Na pohřebišti v Široké u lesa ve Vedrovicích byly mužské hroby hlubší než ženské a to o více jak 10 cm. Pohřby dospělých a dětí se nacházely ve stejné hloubce a nejhlubší dětský hrob je dokonce o 15 cm hlubší než dospělý. Ve Vedrovicích „Za dvorem" vychází výsledek jinak. Ženské hroby byly hlubší než mužské. Zvláštní jev byl pozorován na pohřebišti vypíchané kultury v Plotištích nad Labem. Dětské hroby zde dosahovaly hloubek 103, 120, 120 a 175 cm. U dospělých to bylo jen 0,83, 145, 43 a 35 cm. Takto velkým rozdílem mezi hloubkou dětských a dospělých hrobů se lokalita vymyká nejen stavu známému z neolitu, ale je výjimečná i v porovnání s jinými obdobími. V dalších kulturách už převládají jednotnější rysy. Elitní hroby jsou téměř vždy hlubší než zbytek hrobů na pohřebišti. Sice třeba nedosahují maximálních hloubek běžně vybavených hrobů, ale jejich průměrná a střední hloubka je velká.

2. V únětické kultuře nacházíme množství tzv. vyloupených hrobů. Při porovnávání podle výbavy byly zařazeny do samostatné kategorie vedle elitně vybavených a zbylých hrobů. Ukázalo se, že jejich hloubky jsou stejné a vyšší než u pohřbů s elitní výbavou. Protože elitní hroby byly v této kultuře hlubší než běžně vybavené a vyloupené byly nejhlubší, je pravděpodobné, že vykradené mohly být původně nejbohatší a proto se staly cílem vykradačů.

3. Hroby dospělých jedinců jsou ve většině případů hlubší než hroby, ve kterých byly pohřbeny děti. Výjimkou je pouze pohřebiště v Plotištích nad Labem. Pokud je na některých pohřebištích nepoměr mezi počtem dospělých a dětských pohřbů, může to být způsobeno stavem zachování mělkých dětských hrobů. Na laténském pohřebišti v Hošticích IV byl průměr hrobů s dospělými jedinci 29 cm, u dětí jen 10 cm. Čtrnáct pohřbů bylo určeno jako

dospělí a pouze jeden jako dítě. Ostatní dětské hroby se tedy nemusely vůbec dochovat.

4. Pohlaví zemřelého hrálo při hloubení jámy zřejmě také roli. Ale lokality a kultury se v údajích různí. Někde byly hlubší hroby mužů, většinou se ale ženské hroby nacházejí hlouběji. Porovnáním hloubek kultur podle pohlaví se ukázalo, že záleží spíše na lokalitě a celkové rozdíly mezi muži a ženami jsou v jednotlivých kulturách malé. Ženské hroby byly hlubší u kultury se šňůrovou keramikou a kultury se zvoncovitými poháry. Mužské hroby byly hlubší v laténu a nitranské kultuře. V případě neolitu nelze uvést jednoznačný výsledek.

5. Pokud se na pohřebišti našel nějaký druh vnitřní konstrukce hrobu, ať už jde o dřevěné obložení, kůlové jamky, kamenné obložení, kamenné dno, nebo kamennou komoru, pak tyto hroby jsou hlubší, než prosté hroby bez úpravy. Výjimkou jsou skříňkové hroby únětické kultury z Těšetic, ty byly na lokalitě mělčí než i hroby bez výbavy.

6. Z porovnání lokalit dle stáří archeologických kultur nevyplynul očekávaný výsledek, a to klesající hloubka hrobů směrem k současnosti způsobená např. erozí. Při srovnání s teorií *J. Beneše* (*1995*) o čtyřech erozních vlnách, na konci eneolitu, v pozdní době bronzové, na konci doby římské a ve vrcholném středověku, je nápadný skokový rozdíl těchto hloubek právě mezi eneolitem a dobou bronzovou. Tomu odpovídají menší hloubky na jednotlivých lokalitách před kulturou únětickou. Zda tento výsledek lze považovat za potvrzení erozní vlny závěru eneolitu, ale není jisté. Rozdílné hloubky mohou být v laténu a období kultury únětické dány odlišnými kulturními zvyklostmi.

7. Zajímavý výsledek přineslo porovnání lokalit seřazených chronologicky podle doby, kdy byly zkoumány. Sice se hloubky mezi lokalitami značně liší, celkový trend je ale klesající. A to jak u souboru měřeného od podloží, tak i u lokalit měřených od povrchu terénu. Největší rozdíl se ovšem ukázal v případě mocnosti ornice, na které je vidět její klesající síla nejjasněji. Ornice je vrstva, kterou eroze ovlivňuje nejvíce, zvláště v posledních 100 letech po zavedení mechanizace v zemědělství. (Dokonce na plochách udržovaných bez drnu probíhá eroze až tisíckrát rychleji); (*Dreslerová 2004*, 41).

8. Na lokalitách v rovinatém terénu se nacházejí mělčí hroby, než na svahu. Větší hloubky se ukázaly jen u lokalit ležících na plochém vrcholu kopce nebo ostrožny. Je ale nutno připomenout, že tato analýza může být ovlivněna malým počtem pohřebišť v rovném terénu. Pokud se ale podíváme na pohřebiště kultury se šňůrovou keramikou v Praze-Jinonicích, které je tvořeno několika skupinkami hrobů v různých topografických polohách, vliv polohy je přeci jen patrný. Skupinky hrobů ležící na plochých temenech terénních vln byly hlubší, než skupinky na svazích. Nejmělčí pak byla skupina položená v nejprudším svahu. Tento fakt je doložen i na pohřebištích v Lochenicích nebo Polepech. Přestože obě ležela na mírném svahu, ornice v horní části zkoumané plochy byla slabší, než v dolní části.

Pro zobecnění je možné využít i výsledky vnitřní analýzy. Pokud použijeme porovnání hloubek hrobů pohřebišť měřených od povrchu terénu se zde zvoleným modelem (*obr. 4*), dojdeme k těmto konkrétním údajům (jde o výsledky vnitřní analýzy, která zde není z důvodu rozsahu zveřejněna, proto zde uvádíme alespoň tyto její údaje). Uvedena je vždy lokalita, její časové zařazení a počet hrobů zachycených do hloubky 35 cm z celkového počtu analyzovaných hrobů:

Vedrovice LnK 19 z 94, Lochenice ZP 7 z 18, Mušov ÚK 0 ze 30, Holešov Ni 3 ze 405, Jenišův Újezd LT 3 z 84, Radovesice „Na vyhlídce" LT 3 ze 20, Stránce LT 0 z 11, Tuchomyšl LT 0 z 11, Brno-Chrlice LT 0 z 11, Brno-Maloměřice LT 0 z 69, Blučina 3 LT 0 ze 16, Holubice LT 0 ze 62, Křenovice LT 0 z 34, Lovčičky LT 0 ze 16, Marefy LT 1 z 15, Pustiměřské Prusy LT 0 z 15.

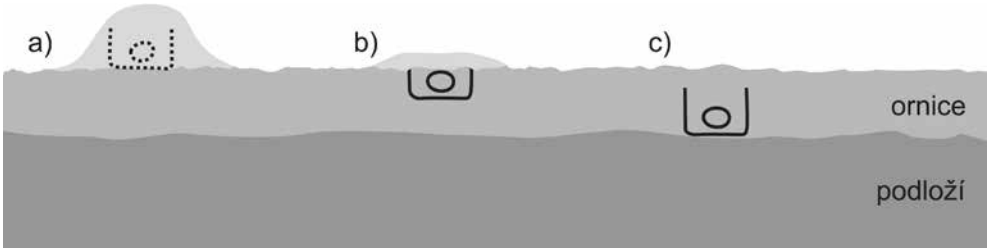

Obr. 4 Hypotetické umístění hrobové jámy (a) na povrchu původního terénu, (b) se dnem hrobové jámy v hloubce cca 30 až 40 cm s krytem v úrovni původního terénu, (c) v hlubším uložení pod úrovní dnešního terénu. – *Fig. 4* Hypothetical placement of a grave pit a) on the original surface, b) with the bottom of the pit cca 30 to 40 cm below original surface, c) deeper location below current surface.

Z uvedených údajů je patrné, že nejmladší laténská pohřebiště nemusí být rizikem úbytku hrobů z horních vrstev vůbec postižena, stejně jako pohřebiště starší doby bronzové. Naopak u pohřebišť neolitu a eneolitu je riziko zjevné. Do jaké míry se na této skutečnosti podílel kulturní vliv (tedy větší zahlubování hrobových jam) není jednoznačné. Můžeme si zde představit některá archeologická zjištění o reálné hloubce kostrových hrobů a změnách mocnosti terénu nad nimi.

Příkladem stržové eroze je novější část pohřebiště kultury zvoncovitých pohárů v Brandýse nad Labem. Na sprašovém podloží bylo znát velké množství pásem soliflukce a rozsáhlé stopy dávné vodní eroze a akumulace. Masivní erozní zářezy zde vznikaly nejen v pravěku, ale i několikrát ve vrcholném středověku a novověku (*Turek – Turková 2012*, 667). Celkem zde byly objeveny tři hroby značně porušené jednou takovou erozní epizodou. Z hrobu 1 se zachovaly pouze dolní končetiny. Horní část těla byla porušena erozní rýhou a zbytek kostí se dostal do ní. Lidské kosti a nálezy z hrobu 2 byly přemístěny do větší erozní rýhy, kde se nacházely dislokované vertikálním i horizontálním směrem v rozmezí hloubky 1,7–2,2 m. Objekt, který by bylo možno nazvat hrobem 3, se nenalezl. Byly zjištěny pouze zlomky kostí třetího jedince rozptýlené ve výplni erozní rýhy. Na příkladě této lokality je vidět, že i jediná větší erozní epizoda stačí k tomu, aby téměř úplně zničila několik hrobů.

Příkladem svahové eroze probíhající v posledních 150 letech je hrob kultury zvoncovitých pohárů z Prahy 9 Dolních Počernic, který leží v dolní části velmi mírného svahu (0,6°) pod vrstvou ornice mocnou 40–45 cm u železničního náspu. Ornice výše po svahu ale nedosahuje této mocnosti a tak je zřejmé, že její síla v dolní části je důsledkem eroze a následné akumulace. Železniční násep (zbudovaný před polovinou 19. stol) tedy sloužil jako překážka, u které se splachy ze svahu naakumulovaly (*Vencl 1995*, 16).

Naproti tomu v bývalé pískovně v Praze Běchovicích ležící na mírné terase mezi Rokytkou a Říčanským potokem (sklon povrchu 0,6–0,8°) se eroze neprojevila vůbec a zachoval se tak půdní profil, jehož spodní části zůstaly dokonce mimo dosah orby (*Vencl 1995*, 16).

Situace, kdy je mocnost ornice a hloubka hrobů umístěných níže na svahu větší než v jeho horních partiích, byla zaznamenána i v případě polykulturní lokality v Lochenicích. Zatímco nahoře na nejvýše položených místech skryté plochy byla ornice spolu s nadložím mocná 25–30 cm, v dolní části plochy dosahovala mocnosti 40–50 cm. Vzdálenost obou hranic výzkumu je jen 40 m a celkové převýšení nepřesáhlo 1 m (*Buchvaldek – Zeman 1990*, 11).

O rychlosti planýrovací schopnosti eroze nás může informovat známý fakt sledovatelný např. na polykulturní lokalitě v Rebešovicích. Nejstarší pohřebiště zde je únětické (80 hrobů). Další pohřbívání zde probíhalo během stěhování národů (11 hrobů) a později i v 9.–11. století, odkud pochází kolem 200 hrobů. Hroby datované do stejného období se nepřekrývaly, byly narušovány vždy až obdobím mladším, kde uplynula dostatečně dlouhá doba, která smazala jakékoli stopy po nadzemním značení nebo konstrukci hrobu (*Ondráček 1962*, 5–8).

Zajímavý je i hrob 69 na pohřebišti kultury se zvoncovitými poháry v Brandýsku. Jeho zachování pravděpodobně souvisí s poměrně mocnou vrstvou ornice (50–80 cm), která lokalitu překrývala (*Kytlicová 1960*, 443). Nad hrobem č. 69 byla zjištěna „mohylka" z pěti větších opukových kamenů. Její podoba a umístění nad hlavou zemřelého nám dovoluje předpokládat, že se nachází ve své původní poloze. Díky tomuto nálezu se zdá, že hloubka hrobu (76 cm) je zároveň hloubkou od úrovně terénu v době, kdy byl hrob vyhlouben a kdy do něj byl uložen mrtvý jedinec. Je otázkou, zda právě díky „mohylce" je možné tento hrob považovat za „plochý", nebo zda jde o ve skutečnosti běžné nadzemní řešení „plochých hrobů" pomocí „mohylky".

Příkladem, který by mohl poskytnout informace o hloubce hrobu pod tehdejší úroveň terénu, mohou být i dva kamenné věnce nalezené u dvou hrobů únětické kultury v Těšeticích „Vinohradech". Hrob č. 24 byl hluboký 23 cm, hrob č. 26 pouze 20 cm. Tyto věnce mohou být ale dokladem existence mohylových náspů, tedy i jiného výškového řešení uložení hrobu (např. *obr. 4 a*). Pro mohylu by svědčila i malá hloubka těchto hrobů. Jejich průměr je 22 cm, u případů s kamennou komorou z téže lokality to bylo 91 cm, u skříňkových hrobů 33 cm a u jam bez dokladů konstrukce 65 cm. Případy s věncem tedy byly nejmělčí. Původní terén na této lokalitě se tedy mohl nacházet zhruba 20–23 cm nade dnem těchto hrobů, v úrovni kde byly zjištěny kamenné věnce.

Jiným příkladem v Polepech je minimální hloubka únětických hrobů 40 cm, nad kterými ležela ještě 25 cm mocná vrstva ornice. Průměrná hloubka na lokalitě činí 92 cm a střední hloubka 97 cm. Aspoň v dolní části svahu pahrbku, na kterém se pohřebiště nacházelo. Hroby v této poloze tak mohly zůstat překryty erodovaným materiálem z vrcholu pahrbku, o čemž se zmiňuje v publikaci pohřebiště už *F. Dvořák* (*1926*, 22). Zde nemuselo dojít ke zničení hrobů erozí i orbou, čemuž odpovídá i počet hrobů na tomto pohřebišti.

Archeologie může na výše uvedenou situaci reagovat dvěma způsoby:

a) bez ohledu na orbu a erozi vyhodnocovat jednotlivá kostrová pohřebiště a uvedená rizika ignorovat. Neměly by se však porovnávat celé soubory pohře-

bišť navzájem, zvláště ne ty obsahující rizikové časové horizonty, nebo kombinovat je navzájem.

b) snažit se provést kritiku situace na daném pohřebišti, ideálně při výzkumu měřit mocnost ornice na lokalitě a hloubky hrobů od povrchu terénu a k určitým typům analýz používat jen vhodnější lokality, pokud je dokážeme rozpoznat. Ani uvědomění si uvedených rizik neubírá na hodnotě kostrovým pohřbům jako uzavřeným nálezovým celkům. Jen jim musíme pokládat adekvátní otázky.

Summary

The aim of this article is to show, from a sample of approximately 2000 "flat" inhumations from 42 sites with 47 cemeteries in Czechia, that the risks of loss of the most shallow graves is very high. I outlined the existence of such a risk when assessing a cemetery of the Bell Beaker culture in Tuněchody near Chrudim (*Fig. 1*, *Tichý 2008*). The records show, unfortunately that the majority of site records do not contain the depth of graves from the surface at the time of excavations, only their depth taken after top soil stripping. Nevertheless it seems that some Neolithic and Eneolithic graves lay very close to the surface while Early Bronze and La Téne cemeteries are protected by a sufficient layer of topsoil and are only rarely within reach of ploughing.

We can presume that while recording selected depth data from fully excavated, or gradually uncovered cemeteries, it is possible to divide them into two types. Where the depth of the top soil is even across all parts of a cemetery (*Fig. 2*) it could be that the cemetery has been levelled by ploughing. Where the depth of top soil or subsoil notably differs (*Fig. 3*) it is possible to expect that the surface is better preserved, as for example found on Prague sites by *M. Erné* (*2008*).

The analysis of the given sample of inhumation cemeteries shows that:

1. Graves containing elite goods are on average deeper. The smallest depth difference is in the Nitrany culture, the largest in La Téne and Únětice culture. Even this spread can play role when assessing cemeteries as some of the shallowest areas might have disappeared.

2. Depths of secondarily damaged (robbed) graves in the Early Bronze Age are similar too or larger than the depth of the graves with elite goods. As the elite graves were deeper than the graves with common goods and the robbed graves were the deepest, it is probable that the damaged graves were originally among the richest and for that reason became targets for robbers.

3. Adult graves are in the majority of cases deeper than child graves. The only exception is the cemetery in Ploštice nad Labem (Neolithic). If there is a disproportion between the numbers of adult and child graves it could be because of a lack of preservation of the shallower child graves.

4. Comparing the depth of graves of various archaeological cultures by gender shows that the differences vary site by site rather than anything else and that overall the differences are very small.

5. If there was any find of inner construction of a grave, whether it was wood lining, post holes, stone lining, stone floor or a stone chamber than those graves were deeper than simple graves. The exception are chamber graves of Únětice culture from Těšetice which were shallower than the simple graves from the same site.

6. Comparison of sites according to the age of archaeological cultures did not bring anticipated result – there was no decrease in the depth of the graves caused by erosion.

7. An interesting result was brought about by comparison of sites organised chronologically by the date of excavation. The depths differ but the overall trend is a decrease in depth. The largest difference is shown in the thickness of topsoil, the loss of topsoil was most obvious.

Archaeology can react to the above described situation in two ways:

Ignore changes caused by ploughing and erosion while assessing inhumation cemeteries and ignore the risks. If we do then we should not compare full cemetery assemblages, especially not those containing the most at risk time horizons (Neolithic, Eneolithic) or combine them (for example Neolithic with Early Bronze Age).

Attempt to carry out critique of the situation on given cemetery, ideally by measuring during excavations the depth of topsoil on the site and the depth of graves from the surface and use only suitable sites for certain types of analysis, if we manage to recognize a suitable site. While acknowledging these risks, this does not decrease the value of cemeteries as closed assemblages. We only have to ask the right questions.

Literatura

Beneš, J. 1995: Erosion and accumulation processes in the Late Holocene of Bohemia, in relation to prehistoric and mediaeval landscape occupation. In: M. Kuna – N. Venclová (eds.): Whither archaeology? Papers in honour Evžen Neustupný. Praha, 133–144.

Blajerová, M. 1960: Kostrové pozůstatky z eneolitického pohřebiště v Brandýsku (o. Slaný). Památky archeologické 51, 475–484.

Budinský, P. 1970: Libkovice (Mariánské Radčice), Jenišův Újezd, Hostomice. Významná naleziště doby laténské v Podkrušnohoří. II. Část Jenišův Újezd. Teplice.

Budinský, P. – Waldhauser, J. 2004: Druhé keltské pohřebiště z Radovesic (okres. Teplice) v Severozápadních Čechách. Archeologický výzkum v severních Čechách 31.

Buchvaldek, M. 1990: Pohřebiště lidu se zvoncovitými poháry. In: M. Buchvaldek – J. Zeman (red.): Lochenice. Z archeologických výzkumů na katastru obce. Praehistorica 16, 29–49.

Buchvaldek, M. – Koutecký, D. 1970: Vikletice ein schnurkeramisches Gräberfeld. Praehistorica 3.

Buchvaldek, M. – Kovařík, J. 1993: Pohřebiště se šňůrovou keramikou v Praze-Jinonicích. Doplněk ke Katalogu šňůrové keramiky v Čechách 6. Praehistorica 20, 119–174.

Buchvaldek, M. – Zeman, J. (red.) 1990: Lochenice. Z archeologických výzkumů na katastru obce. Praehistorica 16.

Čižmář, M. 1972: Společenská struktura moravských Keltů podle výzkumu pohřebišť. Časopis moravského muzea 57, 73–83.

Čižmář, M. 1978: Keltské pohřebiště v Makotřasích, okres Kladno. Památky Archeologické 69, 117–144.

Čižmář, M. 1985: Laténské pohřebiště v Bedřichovicích. Okr. Brno-venkov. Archeologické rozhledy 27, 442–445.

Čižmář, M. – Dvořák, P. 1985: Protoúnětické pohřebiště v Bedřichovicích. Archeologické rozhledy 37, 413–425.

Čižmář, M. – Geisler, M. 1998: Hroby kultury se šňůrovou keramikou z prostoru dálnice Brno – Vyškov. Pravěk Supplementum 1.

Čižmářová, J. 1984: Hroby kultury s keramikou šňůrovou z Brna – Starého Lískovce. Archeologické rozhledy 36, 208–215.

Čižmářová, J. 1990: Laténské pohřebiště v Brně-Chrlicích. Archeologické rozhledy 42, 257–268.

Čižmářová, J. 2005: Keltské pohřebiště v Brně-Maloměřicích. Pravěk Supplementum 14. Brno.

Čižmářová, J. 2009: Keltská pohřebiště z Holubic a Křenovic. Pravěk Supplementum 19. Brno.

Čižmářová, J. 2011: Keltská pohřebiště na Moravě. Okresy Brno-město a Brno-venkov. Brno.

Čižmářová, J. 2013: Keltská pohřebiště na Moravě. Okresy Blansko a Vyškov. Brno.

Dobisíková, M. 2012: Antropologický posudek pohřbů z Hoštic 4. In: A. Matějíčková – P. Dvořák (ed.): Pohřebiště z období zvoncovitých pohárů na trase dálnice D1 Vyškov – Mořice. Pravěk Supplementum 24. 543–547.

Dobisíková, M. 2013: Hoštice 4 – Sečné louky Antropologický posudek laténských hrobů. In: J. Čižmářová: Keltská pohřebiště na Moravě, okresy Blansko a Vyškov. Brno, 72–94.

Dreslerová, D. 2004: Dynamika povrchu krajiny v holocénu. In: M. Kuna et al.: Nedestruktivní archeologie. Praha, 31–48.

Dvořák, F. 1926: Pohřebiště únětické kultury v Polepech u Kolína. Památky archeologické 35, 22–44.

Dvořák, P. – Rakovský, I. – Stuchlíková, J. 1994: Pohřebiště lidu s kulturou se zvoncovitými poháry u Záhlinic, okr. Kroměříž. Pravěk Nová řada 1992/2. 215–232.

Ernée, M. 2008: Pravěké kulturní souvrství jako archeologický pramen. Památky archeologické – Supplementum 20.

Filip, J. 1956: Keltové ve střední Evropě. Praha.

Genep, A. van 1997: Přechodové rituály. Praha.

Gardelková-Vrtelová, A. 2014: Sociální struktura na pohřebištích v závěru eneolitu a starší doby bronzové v oblasti Moravy a jihozápadního Slovenska. Študijné zvesti archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied 55, 5–68.

Jiráň, L. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová. Praha.

Kolert, V. M. 2015: Hloubka hrobových jam ve vztahu k úrovni povrchu v pravěku. Rukopis diplomové práce. Katedra archeologie FF UHK, Hradec Králové.

Kovařík, J. 1980: Hroby kultury se šňůrovou keramikou a únětické pohřebiště v Praze 9 – Čakovicích. Archaeologica Pragensia 1, 55–99.

Kuna, M., et al. 2004: Nedestruktivní archeologie. Praha, 31–48.

Kytlicová, O. 1956: Pohřebiště kultury zvoncovitých pohárů v Kněževsi. Archeologické rozhledy 8, 328–336.

Kytlicová, O. 1960: Eneolitické pohřebiště v Brandýsku. Památky archeologické 51, 442–474.

Langová, J. 2012: Antropologický posudek pohřbů z Ivanovic 6. In: A. Matějíčková – P. Dvořák (ed.): Pohřebiště z období zvoncovitých pohárů na trase dálnice D1 Vyškov – Mořice. Pravěk Supplementum 24, 549–567.

Lorencová, A. – Beneš, J. – Podborský, V. 1987: Těšetice-Kyjovice 3. Únětické pohřebiště v Těšeticích-Vinohradech. Brno.

Ludikovský, K. 1970: Bohatý hrob ženy z keltského pohřebiště v Blučině, o. Brno-venkov. Památky archeologické 61, 519–535.

Matějíčková, A. – Dvořák, P. 2012: Významná pohřebiště z období KZP na Moravě – jejich rozsah a struktura. In: A. Matějíčková – P. Dvořák (ed.): Pohřebiště z období zvoncovitých pohárů na trase dálnice D1 Vyškov – Mořice. Pravěk Supplementum 24, 41–48.

Matějíčková, A. – Dvořák, P. (ed.) 2012: Pohřebiště z období zvoncovitých pohárů na trase dálnice D1 Vyškov – Mořice. Pravěk Supplementum 24.

Moucha, V. 1954: Rozbor únětického pohřebiště v Polepech u Kolína. Archeologické rozhledy 6, 502–503, 523–536, 566–567, 573–574.

Moucha, V. 2005: Pohřebiště lidu s kulturou se zvoncovitými poháry ve Lhánicích (okr. Třebíč). Pravěk Nová Řada 15, 25–58.

Neustupný, E. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech 4. Eneolit. Praha.

Neustupný. E. – Smrž, Z. 1989: Čachovice – pohřebiště kultury se šňůrovou keramikou a zvoncovitých pohárů. Památky archeologické 80, 282–383.

Ondráček, J. 1962: Únětické pohřebiště u Rebešovic na Moravě. Sborník Československé společnosti archeologické 2, 5–100.

Ondráček, J. 1972: Pohřebiště nitranské skupiny v Holešově na Moravě. Archeologické rozhledy 24, 168–172.

Ondráček, J. – Šebela, L. 1985: Pohřebiště nitranské skupiny v Holešově. Studie muzea Kroměřížska 85, 2–130.

Ondruš, V. a kol. 2002: Dvě pohřebiště lidu s neolitickou lineární keramikou ve Vedrovicích. In: V. Podborský a kol.: Dvě pohřebiště neolitického lidu s lineární keramikou ve Vedrovicích na Moravě. Brno, 9–150.

Peška, J. 2009: Protoúnětické pohřebiště z Pavlova. Olomouc.

Peškař, L. 1954: Staroúnětické pohřebiště a laténské hroby v Bedřichovicích na Moravě. Archeologické rozhledy 6, 159–161.

Sankot, P. 2008: Pohřbívání v období Lt B–C1. In: N. Venclová (ed.): Archeologie pravěkých Čech 7. Doba laténská. Praha, 83–91.

Sankot, P. 1978: Struktur des latènezeeitliches Gräberfeldes von Jenišův Újezd. In: J. Waldhauser et al.: Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen, I–II. Teplice, 78–93.

Sklenář, K. – Sklenářová, Z. – Slabina, K. 2002: Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.

Smejtek, L. 2001: Únětické pohřebiště a sídliště v Kněževsi u Prahy. Archeologie ve středních Čechách 5. 209–278.

Sojková, T. 2011: Posouzení antropologického materiálu z laténských hrobů z okresů Brno-město a Brno-venkov. In: J. Čižmářová: Keltská pohřebiště na Moravě. Okresy Brno-město a Brno-venkov. Brno.

Stuchlík, S. 1987: Únětické pohřebiště v Mušově. Studie Archeologického ústavu ČSAV. Brno.

Šebela, L. 1999: The Corded Ware Culture in Moravia and the adjacent Part of Silesia (Catalogue). Fontes Archaeologiae Moravicae 23.

Šmíd, M. 2012: Kostrové a žárové pohřebiště kultury s lineární keramikou v Kralicích na Hané, střední Morava. Pravěk Supplementum 25.

Tichý, R. 2010: Pohřby na sídlišti nebo pohřební hliníky? Příspěvek pohřebišť zvoncovitých pohárů v Tuněchodech u Chrudimi k rozpoznání transformačních procesů. Živá archeologie Supplementum 3, 21–30.

Ťkáč, P. – Šmíd, M. – Parma, D. – Lečbych, M. – Matějíčková, A. – Dvořák, P. 2012: Pohřebiště z období KZP v Ivanovicích VI a Hošticích IV. In: A. Matějíčková – P. Dvořák (ed.): Pohřebiště z období zvoncovitých pohárů na

trase dálnice D1 Vyškov – Mořice. Pravěk Supplementum 24, 113–145.
Trubačová, T. 2005: Rozbor antropologického materiálu. In: J. Čižmářová: Keltské pohřebiště v Brně-Maloměřicích. Das keltische Gräberfeld in Brno-Maloměřice. Pravěk Supplementum 14. Brno.
Turek, J. 1997: Laténské pohřebiště v Tišicích (okr. Mělník). Předběžná zpráva o výzkumu v roce 1996. Archeologie ve středních Čechách 1, 237–271.
Turek, J. – Turková, M. 2012: Pohřebiště z období zvoncovitých pohárů v erodovaném terénu v Brandýse nad Labem – Vrábí. Archeologie ve středních Čechách 16. 667–672.
Vencl, S. 1995: K otázce věrohodnosti svědectví povrchových průzkumů. Archeologické rozhledy 47, 11–57.
Vencl, S. 2001: Souvislosti chápání pojmu „nálezový celek" v české archeologii. Archeologické rozhledy 53, 592–614.
Vokolek, V. 1991–1992: K současným problémům východočeské archeologie. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 18, 37–39.
Vokolek, V. – Zápotocká, M. 1997: Die neolitische Gräber und Gräberfelder in Plotiště n. L. Bezirk Hradec Králové. Památky archeologické 88, 5–55.
Waldhauser, J. et al. 1978: Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen I–II. Teplice.
Waldhauser, J. 1987: Keltische Gräberfelder in Böhmen. Dobrá Voda und Letky sowie Radovesice, Stránce und Tuchomyšl. Bericht der Römisch–Germanischen Kommission 68.
Waldhauser, J. 1993: Die hallsatt- und laténezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen. Bd. 1. Quellen. Teplice.
Waldhauser, J. 1993: Die hallsatt- und laténezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen. Bd. 2. Gutachten, Auswertung. Teplice.
White, T. D. et al. 2012: Human Osteology. Amsterdam.
Zápotocká, M. 1998: Bestattungsritus des Böhmischen Neolithikums (5500–4200 B. C.). Praha.

doc. PhDr. Radomír Tichý, Ph.D.
Univerzita Hradec Králové, Katedra archeologie
E-mail: radomir.tichy@uhk.cz

Mgr. Václav Maria Kolert
Univerzita Hradec Králové, Katedra archeologie
E-mail: vasekkolert@seznam.cz

Několik úvah k některým typům bronzových nádob v Čechách

Some thoughts on certain types of the bronze vessels in Bohemia

Martin Trefný

Abstrakt
Příspěvek se zabývá některými halštatskými bronzovými nádobami nalezenými na českém území z pohledu jejich rekonstrukce či korekce typologické klasifikace. Ve dvou případech nově publikuje nálezy dvou bronzových časně laténských importovaných nádob, pocházejících pravděpodobně z oblasti Slánska, které byly nalezeny při revizi archeologické sbírky místního muzea.

Abstract
Contribution brings some thoughts on particular Bohemian Hallstatt period bronze vessels, concerning their reconstruction or correction of previous typological classification. Contribution also presents information on two bronze early La Tène imported vessels, found probably in the surroundings of Slaný, which have been recently discovered during the revision of the local museum's archaeological collection.

Klíčová slova: Čechy – Apeninský poloostrov – doba halštatská – bronzové nádoby – Hallstatt
Key words: Bohemia – Apennine penisula – Hallstatt period – bronze vessels – Hallstatt

Úvod

Příspěvek, který by jeho autor rád věnoval nestoru české archeologie Vítu Vokolkovi při příležitosti jeho životního jubilea, prezentuje několik úvah k významným českým nálezům bronzových nádob či jejich fragmentů z doby halštatské ze severozápadních a východních Čech. Jejich objevy jsou již staršího či velmi starého data, avšak některé aspekty těchto nádob nebyly v odborné literatuře doposud řešeny. To je cílem předkládaného příspěvku.

Článek rovněž poprvé představuje dva nálezy bronzových nádob z oblasti Apeninského poloostrova, které byly objeveny při nedávné revizi sbírky Vlastivědného muzea ve Slaném a doposud nebyly známy odborné veřejnosti.

Ucho bronzové nádoby z hrobu č. 43 v Úhřeticích, okr. Chrudim

Díky důsledně uplatňovanému žárovému ritu v oblasti slezskoplatěnické kultury není na území jejího rozšíření k dispozici mnoho nálezů bronzových nádob či jejich fragmentů. Tento stav zajisté neodráží absenci bronzových nádob během slezskoplatěnického vývoje. To naznačují i fragmenty bronzové nádoby z hrobu č. 43 v Úhřeticích (*obr. 1*), objevené díky výzkumným aktivitám J. L. Píče a uložené v Národním muzeu (inv. č. 110394; rozměry ucha 70 × 25 mm). Přestože zlomky této nádoby byly již mnohokráte publikovány, detailněji byly do kontextu halštatského vývoje zasazeny pouze v práci *G. von Merharta* (*1952*). Tento příspěvek si tedy klade za cíl pozastavit se podrobněji nad typologickými otázkami spojenými s tímto nálezem stejně tak nad otázkou jeho rekonstrukce.

Ucho bylo poprvé publikováno[1] v článku J. L. Píče na počátku 20. století (*Píč 1902–1903*, tab. 48: 38). *Jan Filip* (*1936–1937*, 101) pojednává ucho jako součást III. stupně slezskoplatěnické kultury, přičemž zmiňuje analogie jak v samotném Hallstattu, tak také

[1] V následujícím výčtu jsou uvedeny publikace, přinášející k typologii a chronologii nálezu, stejně jako k nálezovému kontextu zásadnější informace.

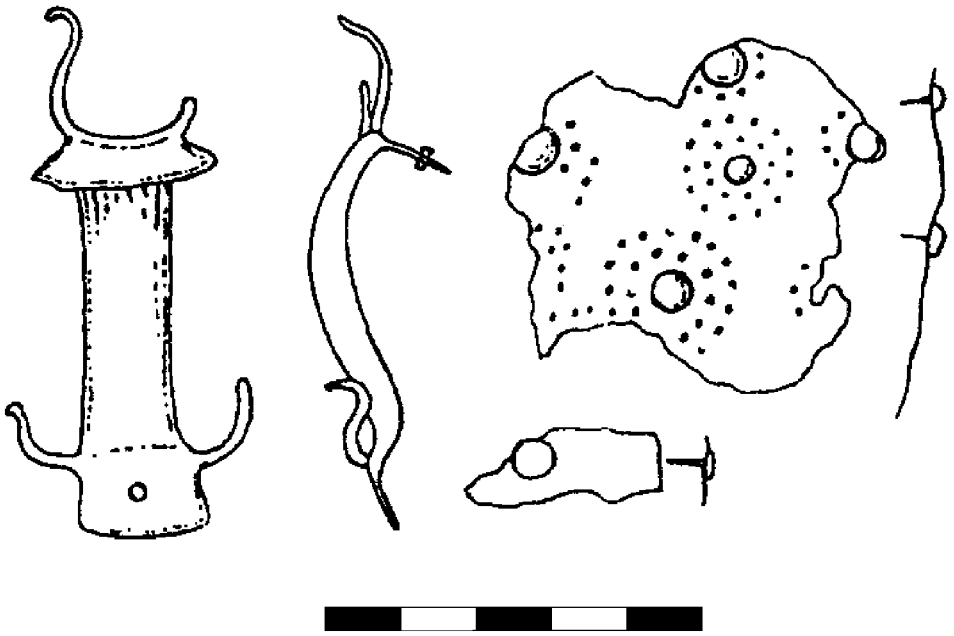

Obr. 1 Fragmenty bronzové nádoby z Úhřetic (podle *Vokolek 1999*, upraveno). – *Fig. 1* Fragments of the bronze vessel from Úhřetice (after *Vokolek 1999*, amended).

v západohalštatském okruhu, resp. v oblasti Bologna. Detailně se uchem, resp. skupinou podobných nádob zabýval *G. von Merhart* (*1952*). Uvádí soupis lokalit s výskytem analogických tvarů v podobě býčích protom či stylizovaných figur býků na nádobách, jimiž jsou nejčastěji amforky s vybíjenou výzdobou. Upozorňuje rovněž na skutečnost, že zobrazování býků na nádobách se ve středoevropské oblasti objevuje již v periodě popelnicových polí, o čemž svědčí nálezy z lokalit Hajdúsámson či Falkenberg (*Merhart 1952*, Abb. 2: 1–2). Při úvahách ohledně provenience těchto zobrazení vylučuje Itálii a zaměřuje se detailně na středoevropskou oblast. Naopak nálezy podobných zobrazení např. v Bisenziu či Vetulonii považuje za importy ze středoevropské oblasti (*Merhart 1952*, 27). Vznik typů se stylizovanou figurou býka či býčích rohů klade do „východní části halštatské oblasti" (*Merhart 1952*, 28).

Uchu z Úhřetic věnuje pozornost dále *J. Hralová* (*1981*). V publikaci *Anity Siegfried-Weiss* (*1991*, 110) jsou sumarizována data prezentovaná G. von Merhartem. Totéž platí pro práci V. Vokolka, věnovanou východočeských halštatským pohřebištím (*Vokolek 1999*). V poslední syntéze českého pravěku pak nalezneme o tomto nálezu jen stručnou informaci (*Venclová a kol. 2008*, 91).

Nádoba z hrobu č. 43 náleží III. stupni slezsko-platěnické kultury (Ha C–D1). Přesnější zařazení je k dispozici u některých analogických nálezů, např. z Tannheimu, Hallstattu či Salemu. Konvice (*obr. 2*: 2) z hrobu č. 299 z Hallstattu (*Hodson 1990*, Pl. 19: 1) byla nalezena společně s mečem, celý hrob tedy náleží staršímu horizontu (Ha C). Nálezy staršího charakteru obsahoval rovněž další hrob s konvicí (*obr. 2*: 3) – hrob č. 500 (*Hodson 1990*, Pl. 32: 3). Naproti tomu hrob č. 220 (*Hodson 1990*, Pl. 10: 4), obsahující také konvici (*obr. 2*: 4), tentokráte doprovázenou čtyřmi hadovitými sponami, je možno zařadit do fáze Ha D1. Hrob č. 95 z Dürrnbergu, kde se konvice se stylizovaným zobrazením býka (*obr. 2*: 9) rovněž vyskytuje (*Moosleitner – Pauli – Peninger 1974*, Taf. 159: 8), je řazen díky sponě se zdobnou patkou do stupně Ha D3 (*Prüssing 1991*, 47). Také hrob ze Salemu (*obr. 2*: 7) s konvicí obsahoval dvě bronzové hadovité spony, které nález řadí do fáze Ha D1 (*Bittel – Kimmig – Schiek 1981*, Abb. 369). Do stupně Ha D náleží také konvička (*obr. 2*: 1) z Tannheimu (*Siegfried-Weiss 1991*, 110).

Typologie a rekonstrukce nádoby

Co se týče formálních analogií či alespoň rámcových obdob (*obr. 2*) k nálezu z Úhřetic, *A. Siegfried-Weiss* (*1991*, 110) uvádí nádoby z Tannheimu či Hallstattu. Zmíněné exempláře se blíží úhřetickému uchu zejména v podání býčích rohů, avšak jako celek působí spíše odlišně. Odlišně působí i ty exempláře, které mají kromě býčích rohů naznačenu i hlavu zvířete, čímž se poněkud vymykají silně stylizované podobě, jak je prezentována úhřetickým nálezem. Jde o ucha či jejich části (*obr. 2*: 11–14) ze Sanzena, Dürrnbergu, Bisenzia či Vetulonie (*Merhart 1952*, Taf. 14: 8–10; 15:

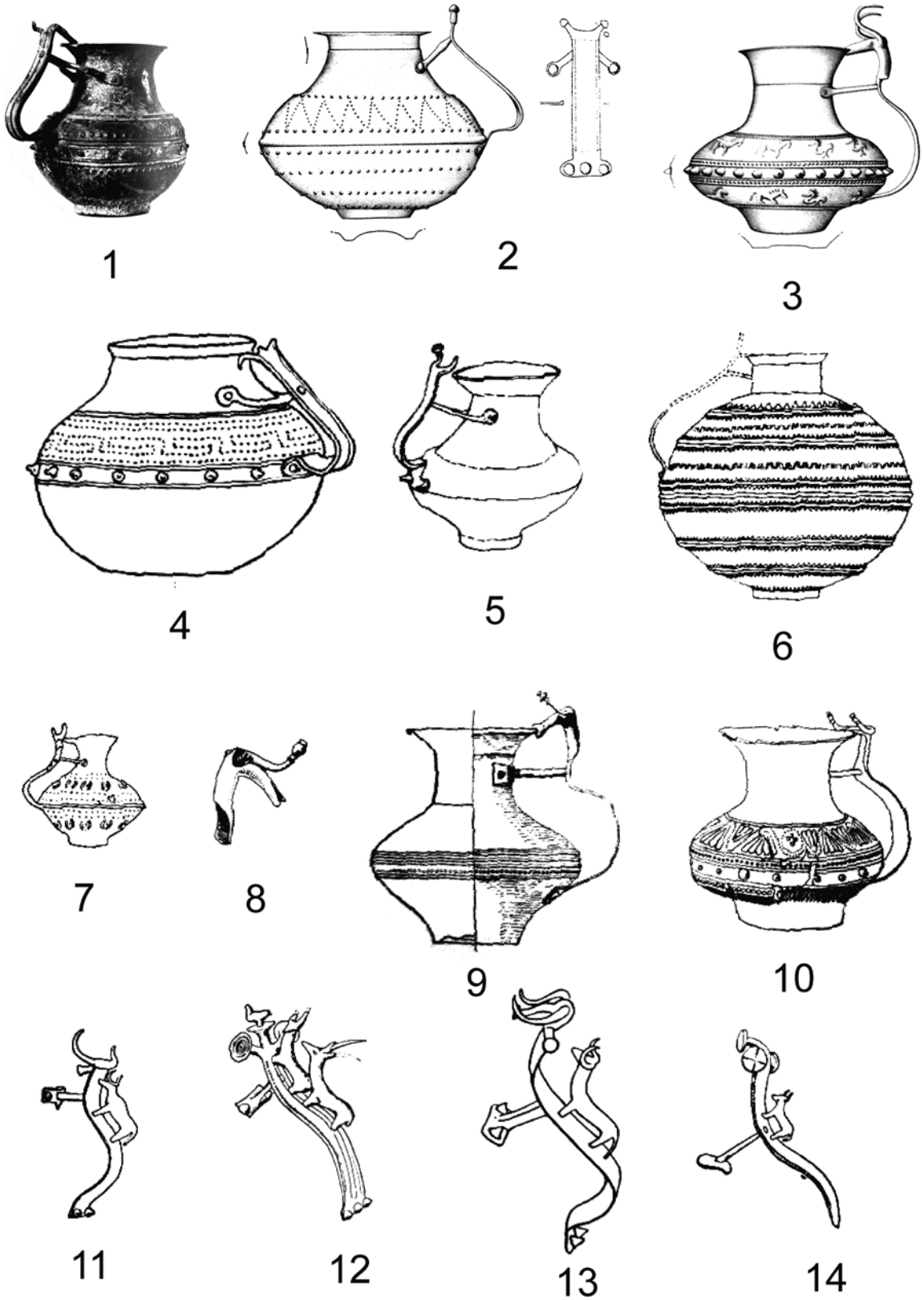

Obr. 2 Analogické nálezy k uchu bronzové nádoby z Úhřetic. 1 Tannheim; 2 Hallstatt, hr. 299; 3 Hallstatt, hr. 500; 4 Hallstatt, hr. 220; 5 Au; 6 Ertingen; 7 Salem; 8, 10 Sanzeno; 9 Dürrnberg; 11 Bisenzio; 12–14 Vetulonia (podle *Merhart 1952*, *Prüssing 1991*, *Bittel – Kimmig – Schiek 1981*). – *Fig. 2* Comparisons to the handle of the bronze vessel from Úhřetice. 1 Tannheim; 2 Hallstatt, gr. 299; 3 Hallstatt, gr. 500; 4 Hallstatt, gr. 220; 5 Au; 6 Ertingen; 7 Salem; 8, 10 Sanzeno; 9 Dürrnberg; 11 Bisenzio; 12–14 Vetulonia (after *Merhart 1952*, *Prüssing 1991*, *Bittel – Kimmig – Schiek 1981*).

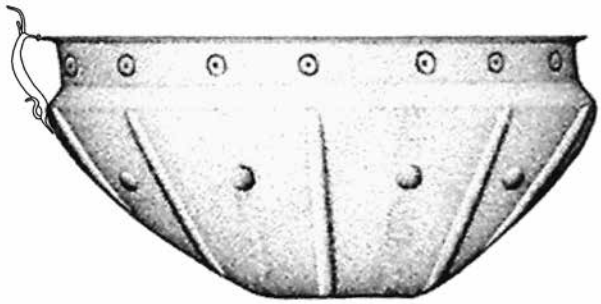

Obr. 3 Nádoba z hrobu č. 778 v Hallstattu použitá pro rekonstrukci možného původního vzhledu úhřetické nádoby. – *Fig. 3* Vessel from the grave No. 778 in Hallstatt used for hypothetical reconstruction of the Úhřetice vessel.

13, 15). Z hlediska srovnání technických prvků ucha lze navíc konstatovat, že většina rámcových analogií se odlišuje přítomností jakési příčky či rozdvojené příčky, kterou je připojena horní část ucha k vlastní nádobě. Tento prvek, který u úhřetického ucha chybí, má velký význam pro úvahy o rekonstruované podobě této nádoby. Pokud bychom totiž chtěli aplikovat ucho z Úhřetic na zmiňované nádoby, kterými jsou v naprosté většině amforky s baňatým tělem a zúženým hrdlem, patrně by to vzhledem k profilaci ucha a absenci zmíněné příčky nebylo možné nebo by se ucho nacházelo ve zcela nepřirozené poloze.

Určitým indikátorem tvaru nádoby je také horní část ucha s otvory pro nýty, resp. vzájemný vztah obou rovin s otvory pro nýty v horní a dolní části ucha. Ten naznačuje, že aby ucho bylo aplikovatelné na nějaký typ nádoby, musela by tato mít nejspíše sférický tvar. Proto je velmi pravděpodobné, že ucho nepochází z konviček či amforek, nýbrž snad z nádoby polokulovitého tvaru s vodorovně nebo šikmo vyhnutým okrajem, tedy nejspíše z koflíku. Srovnatelným tvarem je v tomto ohledu např. nádoba z Hallstattu (*obr. 3*), hrobu č. 778 (*Prüssing 1991*, Taf. 7: 46). Je zajímavé, že vhodným kandidátem by byly i koflíky z Hajdúsámsonu a Falkenbergu, viz výše (*Merhart 1952*, Abb. 2: 1–2). Ty však náleží ještě období popelnicových polí. Nabízí se tedy otázka, zdali nádoba z hrobu č. 43 v Úhřeticích nereprezentuje přežívání starších tvarových předloh ještě v halštatském prostředí. Co se týče zlomku těla s vybíjenou výzdobou, který byl v hrobě č. 43 v Úhřeticích rovněž nalezen, ten může s nádobou souviset, avšak také nikoliv. *A. Siegfried-Weiss* (*1991*, 110) upozorňuje na skutečnost, že poloha nýtů na tomto zlomku nekoresponduje s nýty na uchu.

Z hlediska provenience ucha je důležité to, že všechny uváděné analogie jsou spíše analogiemi rámcovými, aniž by kterákoliv z nich mohla být chápána jako typologická či technologická předloha.

Obr. 4 Rozšíření nádob s protomami ve tvaru stylizované býčí figury ( ) a samostatná ucha (**Y**); (podle *Merhart 1952*). – *Fig. 4* Distribution of the vessels with stylized bull's protomae ( ) and individual handles (**Y**); (after *Merhart 1952*).

Z tohoto důvodu nelze místo vzniku této nádoby přesněji určit. Při úvahách ohledně jeho provenience jsme tedy odkázáni jen na dosavadní znalost rozšíření tohoto typu (*Merhart 1952*, Karte 4), kdy kromě severoněmecké skupiny výrazné centrum tvoří jihozápadní Německo a oblast Hallstattu (*obr. 4*). Dvě posledně jmenované oblasti se z hlediska vztahů českých halštatských kultur k nim jeví jako nejpravděpodobnější.

Fragmenty dvou nádob ve sbírce Vlastivědného muzea ve Slaném

Při nedávné revizi archeologické sbírky Vlastivědného muzea ve Slaném byla objevena torza dvou

Obr. 5 Dvě bronzové nádoby ze sbírky Vlastivědného muzea ve Slaném. – *Fig. 5* Two bronze vessels in the collection of Regional museum of Slaný.

bronzových nádob,[2] jejichž přítomnost v muzejní sbírce nebyla dosud známa (*obr. 5*). První nádobou je plochá mísa se šikmo vyhnutými stěnami a vodorovně vytaženým prohnutým okrajem, který je zdoben řadou větších vytepávaných vypnulin (i. č. 480). Dno nádoby je odděleno. Průměr nádoby činí cca 31 cm. Z druhé nádoby se dochovala podstatně menší část. Jde o fragment konvice s kolmo nasazeným hrdlem a z něj vybíhající výlevkou (i. č. 429). K nádobě snad náležejí ještě dva další zlomky bronzu. O obou nádobách, způsobu jejich akvizice či o jejich případném nálezovém kontextu se prozatím v dokumentaci sbírky nepodařilo vyhledat žádnou informaci.

Z typologického hlediska je klasifikace mísy (*obr. 5*: 1) poměrně jednoznačnou záležitostí. Jedná se o exemplář patřící do skupiny tzv. mís s perlovitě vybíjeným okrajem (Perlrandschüssel). Tato skupina se nadále člení na různé typy. Pojednávaná mísa náleží k typu Imola-Hundersingen (srov. *Třefný – Korený – Frána 2012*). Její význam tkví zejména v tom, že představuje import z oblasti Apeninského poloostrova, a sice nejspíše z Picena či z Etrurie (*Krausse 1996,* Abb. 191). Mísu je možno datovat do intervalu vymezeného stupni Ha D2 – LT A, tedy zhruba druhou polovinou 6. století až přelomem 5. a 4. století př. Kr.

Mísy s perlovitě vybíjeným okrajem jsou v Čechách zastoupeny doposud čtyřmi exempláři. Dvě náleží typu Hohmichele a dvě typu Imola-Hundersingen. Nádoba typu Hohmichele je zastoupena ve známém hrobě č. 28 v Hradeníně (*Dvořák 1936*, 67–74, 130; *týž 1938*, 33–39), který byl knížecím pohřbem s rozsáhlou výbavou a s čtyřkolým vozem. Dalším nálezem je bylanský hrob ze Slatiny (*Koutecký 2003*, tab. 2: 17), který náležel rovněž výše postavenému příslušníku tehdejší společnosti. Nádoby typu Hohmichele, které se od všech ostatních typů odlišují přítomností dvou řad vytepávaných bodů místo jedné, náleží ke starší variantě, která se objevuje ve stupni Ha D1. Některé italské exempláře, např. mísa z hrobu č. 6118 v etruských Tarquiniích (*Bongi-Jovino ed. 1986*, Fig. 299b: 743), náleží ještě do 7. století př. Kr.

Nádoba typu Imola-Hundersingen pocházející z Nebovid je uložena v muzeu v Kolíně (*Krausse 1996*, Abb. 190; *Třefný – Korený – Frána 2012*). Bohužel nálezové okolnosti nejsou známy. Nelze vyloučit, že by mohla pocházet ze stejného hrobu jako žebrovaná cista, která je odsud rovněž známa (*Siegfried-Weiss 1991*, 117).

Doposud nejnovějším nálezem byla mísa tohoto typu v knížecím hrobě prozkoumaném u obce Rovná na Strakonicku. Zde se nacházela v kontextu celkem pěti bronzových nádob, což činí z tohoto hrobu místo s největším výskytem bronzových nádob v jednom nálezovém celku v rámci doby halštatské v Čechách (*Chytráček et al. 2015*).

[2] Za všechny informace o těchto nádobách jsem zavázán novému kurátoru archeologické sbírky slánského muzea Ondřeji Švejcarovi.

Obr. 6 Rozšíření mís typu Imola/Hundersingen (podle *Trefný – Korený – Frána 2012*). – *Fig. 6* Distribution of the bowls of the Imola/Hundersingen type (after Trefný – Korený – Frána 2012).

Mísy s perlovitě vybíjeným okrajem jsou považovány za import z italického prostředí (*obr. 6*). Za účelem potvrzení této domněnky byly nedávno exempláře z Hradenína a Nebovid podrobeny průzkumu složení bronzové suroviny s využitím rentgenfluorescenční analýzy a neutronové aktivační analýzy (*Trefný – Korený – Frána 2012*). Výsledky naznačily obdobné složení bronzu jako u některých produktů pocházejících z apeninské Itálie. Z tohoto pohledu tak lze prvotní domněnku považovat za správnou.

Typologická klasifikace druhého typu bronzové nádoby je poněkud složitější, neboť se dochovala nepoměrně menší část (*obr. 5*: 2). Jde o nádobu s výlevkou, nejspíše etruskou zobákovitou konvici, avšak relativně krátká výlevka, orientovaná vodorovně, a náznak baňatější profilace těla nekorespondují s tvarem příslušných částí, tak jak je známe u čes-

kých nálezů etruských zobákovitých konvic z Hradiště u Písku (*Chytráček 1983*, Abb. 3: 4; *Vorlauf 1997*, 80–81), Chlumu u Rokycan (*Chytráček 1983*, Abb. 3: 3a–b; *Vorlauf 1997*, 79–80) nebo Ostrova u Stříbra (*Postránecká – Kozáková – Trefný*, v přípravě). V oblasti rozšíření zobákovitých konvic či jim příbuzných tvarů však lze nalézt určité analogie. Takovou je např. exemplář na nožce z Itálie, bez přesnější provenience (*Vorlauf 1997*, Abb. 2A), Dürrnbergu, hrobu č. 59 (*Moosleitner – Pauli – Penninger 1974*, Taf. 123: 14), Capo di Monte Bisenzio (*Bouloumié 1978*, Fig. 28; *Vorlauf 1997*, Abb. 12) nebo jeden kus v muzeu ve Florencii (*Bouloumié 1978*, Fig. 215).

Z chronologického hlediska je pro náš exemplář patrně nejdůležitější konvice z Dürrnbergu, blízká z hlediska profilace těla formě B2 (srov. *Vorlauf 1997*, Abb. 3), která má podobně ostře odsazené hrdlo od

těla i kulovitou profilaci i když tu nemůžeme v případě pojednávaného exempláře plně posoudit. Konvice tvořila inventář hrobu (*Moosleitner – Pauli – Penninger 1974*, Taf. 122–123) společně se dvěma zlatými náramky pravoúhlého průřezu, osmnácti drobnými zlatými kroužky, silně fragmentovaným opaskem, zlomky plechového šálku, falérou, železným nožem a dalšími předměty. Stěžejními pro dataci jsou však tři spony se zdobnou patkou, díky nimž lze uvažovat o dataci do stupně Ha D3, tedy do období prvních několika desetiletí 5. století př. Kr. S tím rámcově koresponduje rovněž chronologie konvice formy B2, která je vymezena druhou a třetí čtvrtinou 5. století př. Kr. (*Vorlauf 1997*, 168).

Je velkou škodou, že neznámý původ obou nádob ve slánské sbírce neumožňuje využít obou nálezů pro dokreslení vývoje italického importu resp. identifikace pozdně halštatské či časně laténské domácí aristokracie. Je pravděpodobné, že obě nádoby mohly být součástí bohatšího hrobu, nalézajícího se někde ve sběrné oblasti slánského muzea. Rozšiřující se základna těchto typů nádob v několika posledních letech (viz výše) naznačuje, že mohly být na našem území frekventovaněji zastoupené, než se dosud soudilo. Avšak bez podrobných údajů o nálezovém kontextu zůstávají tyto nádoby prozatím pouze zajímavými exponáty slánského muzea.

Mísa se širokým okrajem ze Slatiny

Hrob bylanské kultury ve Slatině v litoměřickém okrese náleží k významným nálezovým celkům, v nichž jsou zastoupeny bronzové nádoby. Jde o mísu s perlovitě vybíjeným okrajem typu Hohmichele (*Siegfried-Weiss 1991*, Taf. 16: 78; *Koutecký 2003*) pocházející z oblasti Apeninského poloostrova (*Trefný – Korený – Fráná 2012*) a mísu se širokým okrajem a několika řadami vytepávaných bodů (*Siegfried-Weiss 1991*, Taf. 17: 80; *Koutecký 2003*). Tato nádoba (*obr. 7*) je v syntetické práci *A. Siegfried-Weiss* (*1991*) označena jako dvouuchý kotel (zweihenkliges Bronzebecken). Zde jsou rovněž uváděny analogické nálezy, a to z Hallstattu či z bavorského Buchheimu (*Siegfried-Weiss 1991,* 114). Připomeňme, že z typologického hlediska je asi nejbližším exemplářem mísa z Hallstattu z hrobu č. 912 (*Prüssing 1991*, Taf. 94: 304). Ta má jen tři řady velkých vytepávaných bodů, na rozdíl od slatinské mísy, která má čtyři řady a rovněž postrádá ucha (*obr. 8*). A. Siegfried-Weiss sice oprávněně připomíná, že díky zachování pouze okraje nelze u slatinské mísy určit, zda jde o mísu, kotel či mísu na nožce, avšak v souhrnném zpracování bronzových nádob z Rakouska, kde je tato kategorie rovněž zastoupena, je ve všech případech nádoba označována jako „Breitrandschale“ (*Prüssing 1991*, 77–82), tedy mísa se širokým okrajem. Z tohoto důvodu je vhodnější i pro jediný exemplář z Čech, známý ze Slatiny, používat toto označení namísto méně výstižného německého „zweihenkliges Bronzebecken“, resp. českého „dvouuchého kotle“.

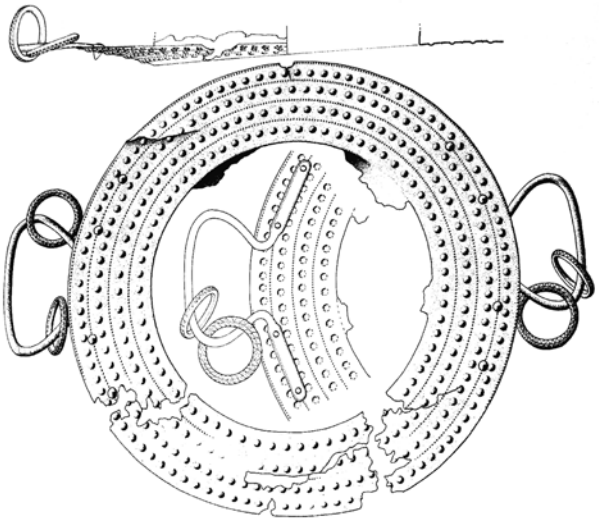

Obr. 7 Mísa se širokým okrajem z bylanského hrobu ve Slatině (podle *Koutecký 2003*). – *Fig. 7* Bowl with the broad rim from the bylany culture grave in Slatina (after *Koutecký 2003*).

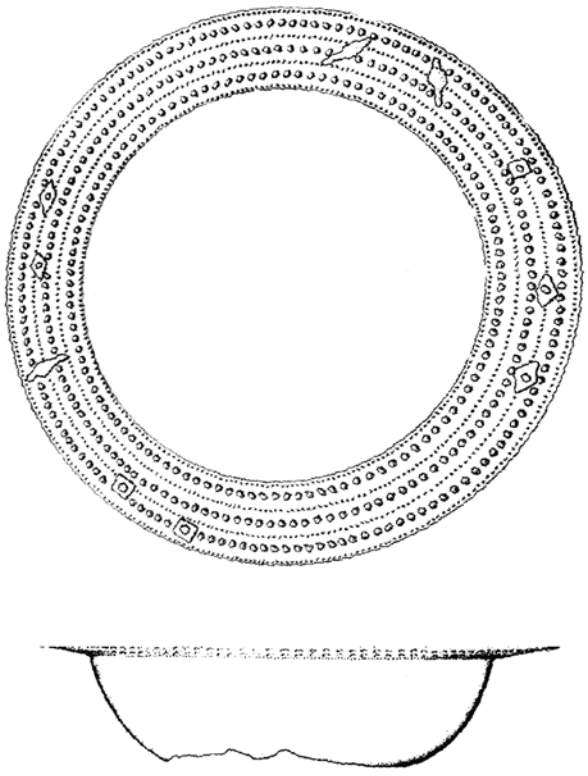

Obr. 8 Mísa se širokým okrajem z hrobu č. 912 v Hallstattu (podle *Prüssing 1991*). – *Fig. 8* Bowl with the broad rim from the grave Nr. 912 in Hallstatt (after *Prüssing 1991*).

Největší koncentrace nádob uvedeného typu je na pohřebišti v Hallstattu, z čehož lze usuzovat, že vlastní Hallstatt či jeho blízké okolí je zároveň i místem jejich výroby. Z hlediska provenience bronzových nádob zastoupených na území Čech během doby halštatské tak toto centrum nabývá na významu. Pochází odtud např. známá situla ze Rvenic *(Pleinerová 1973*, obr. 6), situla z Prahy-Vinoře (*Trefný 2012*, obr. 1) a tuto provenienci nelze vyloučit ani u bronzové nádoby, z níž se zachovalo jen ucho v podobě stylizované býčí figury, které je předmětem části tohoto příspěvku. Uvedená situace je dokladem toho, že kromě stěžejní role jihozápadoněmeckého prostoru ve vývoji většiny českého území v době halštatské mají svůj význam i kontakty s oblastí hornorakouského Hallstattu – jednoho z nejvýznamnějších soudobých vývojových center v celoevropském měřítku.

Závěr

Pojednávané bronzové nádoby mají kromě funkce jakéhosi indikátoru dálkových kontaktů význam rovněž v rovině společenské. Není třeba pochybovat o tom, že svému majiteli přinášely určitou prestiž a jsou odrazem jeho společenského postavení. V případě hrobu č. 43 v Úhřeticích, který obsahoval i meč, jde s velkou pravděpodobnosti o hrob příslušníka vyšší společenské vrstvy. Hrob ze Slatiny s bronzovou mísou se širokým okrajem a s další bronzovou nádobou – mísou s perlovitě vybíjeným okrajem – je interpretován rovněž jako hrob příslušníka soudobé společenské elity. K nálezovému kontextu nádob ze slánského muzea nemůžeme nic konkrétního říci, ovšem je zde možno poukázat na výše zmíněný knížecí hrob z Rovné u Strakonic, kde byla mísa typu Imola/Hundersingen rovněž zastoupena.

Frekvence výskytu bronzových nádob během doby halštatské na našem území, zejména ve srovnání se situací v Rakousku nebo Německu, může být považována za nízkou. Ovšem doposud zapomenuté a znovuobjevené nálezy v muzejních sbírkách či objevy takového významu, jakým je několikrát zmiňovaný knížecí hrob z Rovné, naznačují, že tato „nízká" frekvence může být z velké části ovlivněna stavem dosavadního výzkumu. Je tedy možné, že během několika let či desetiletí může nálezová základna dosáhnout zcela odlišné úrovně a významně tak ovlivnit poznání této části halštatské materiální kultury.

Summary

Presented contribution is dedicated to the doyen of Bohemian archaeology Mr. Vít Vokolek, on the occasion of his jubileum. It presents some thoughts on the significant finds of Hallstatt period bronze vessels from northwestern and eastern Bohemia. They have been gained already many years ago, but some aspects of these vessels have still not been considered in the professional literature. This is the task of the presented paper.

Contribution furthermore introduces for the first time two finds of bronze vessels from the Apennine peninsula, identified recently during the revision of the archaeological collection of the Regional museum of Slaný, which have been hitherto absolutely unknown.

Literatura

Bittel, K. – Kimmig, W. – Schiek, S. (eds.) 1981: Die Kelten in Baden-Württemberg. Stuttgart.
Bonghi-Jovino, M. 1986: Gli Etruschi di Tarquinia. Modena.
Bouloumié, B. 1973: Les oenochoés en bronze du type „Schnabelkanne" en Italie. Rome.
Dvořák, F. 1936: Pravěk Kolínska a Kouřimska. Kolín.
Dvořák, F. 1938: Knížecí pohřby na vozech ze starší doby železné. Praehistorica 1. Praha.
Filip, J. 1936–1937: Popelnicová pole a počátky železné doby v Čechách. Praha.
Hodson, F. R. 1990: Hallstatt – The Ramsauer Graves. Bonn.
Hralová, J. 1981: Kännchen mit Rinderkopfhenkel aus Úhřetice (Nordostböhmen). Beiträge zu Ur- und Frühgeschichte I. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 16, 425–429.
Chytráček, M. 1983: Nové poznatky o halštatsko-laténských bronzových nádobách z Čech. Archeologické rozhledy 35, 427–451.
Chytráček, M. – Kyselý, R. – Stránská, P. – Egg, M. – Ritter, S. – Chvojka, O. – John, J. – Michálek, J. 2015: Zu einem Fürstengrab aus der Späthallstattzeit mit zweirädrigem Wagen und Bronzegefäßen bei Rovná (okr. Strakonice) in Südböhmen. Ein Vorbericht. Archäologisches Korrespondenzblatt 45, 71–89.
Kouteckỳ, D. 2003: Příspěvky k době halštatské v severozápadních Čechách. Příspěvky k pravěku a rané době dějinné severozápadních Čech 13. Most.
Krausse, D. 1996: Hochdorf III – Das Trink- und Speiseservice aus dem späthallstattzeitlichen Fürstengrab von Eberdingen-Hochdorf (Kr. Ludwigsburg). Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 64. Stuttgart.
Merhart, G. von 1952: Studien über einige Gattungen von Bronzegefässen. In: Festschrift des Römisch-Germanischen Zentralmuseums in Mainz zur Feier seines hundertjährigen Bestehens. Mainz, 1–71.
Moosleitner, F. – Pauli, L. – Penninger, E. 1974: Der Dürrnberg bei Hallein II. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 17. München.
Píč, J. L. 1902–1903: Nový typ žárových hrobů v Čechách. Památky archeologické 20, 467–508.
Pleinerová, I. 1973: Bronzové nádoby v bylanské kultuře. Památky archeologické 64, 272–300.
Postránecká, K. – Kozáková, R. – Trefný, M. v přípravě: The cremation grave with an Etruscan beaked flagon (Schnabelkanne) from Ostrov near Pilsen.
Prüssing, G. 1991: Bronzegefässe in Österreich. Prähistorische Bronzefunde II/5. Stuttgart.
Siegfried-Weiss, A. 1991: Bronzegefässe in Böhmen. In: O. Kytlicová (ed.): Die Bronzegefäße in Böhmen. Prähistorische Bronzefunde II/12, Stuttgart, 106–118.
Trefný, M. 2012: Čechy a střední Evropa v pozdní době halštatské až časné době laténské a jejich vztah k oblasti

antického Středomoří. In: J. Valentová – M. Tisucká – P. Belaňová (eds.): Ve stínu Olympu. Praha, 21–43.
Třefný, M. – Korený, R. – Frána, J. 2012: K problematice halštatských mís s perlovitě vybíjeným okrajem v Čechách. Archeologické rozhledy 64, 320–332.
Venclová, N. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech 6. Doba halštatská. Praha.
Vokolek, V. 1999: Východočeská halštatská pohřebiště. Pardubice.
Vorlauf, D. 1997: Die etruskischen Bronzeschnabelkannen. Eine Untersuchung anhand der technologisch-typologischen Methode. Internationale Archäologie 11. Espelkamp.

PhDr. Martin Třefný, Ph.D.
Univerzita Hradec Králové, Katedra archeologie
E-mail: trefnymartin@seznam.cz

Dva neolitické objekty ze Smiřic

Two neolithic objects from Smiřice

Miloš Vávra

Abstrakt
V r. 1973 zachytil autor ve Smiřicích (okr. Hradec Králové), v trati „Nad Smiřičkou“, dva neolitické sídlištní objekty. Starší z nich je objekt 2/73 (IV. stupeň kultury s lineární keramikou). Větší objekt 1/73 náleží mladé vypíchané keramice. Jsou součástí velkého neolitického sídelního areálu na pravém břehu Labe ve Smiřicích a Holohlavech v SV Čechách.

Abstract
Two neolithic settlement objects found author at Smiřice (district of Hradec Králové), in the site “Nad Smiřičkou” in 1973. The feature 2/73 is older (the IV. phase of the Linear Pottery culture). The larger feature 1/73 belong to the Late phase of Stroked Pottery culture. They come from the big neolithic settlement area on the right bank of the Elbe river in Smiřice and Holohlavy at NE Bohemia.

Klíčová slova: mladší neolit – šárecký stupeň kultury s lineární keramikou – kultura s vypíchanou keramikou – nálezy – neolitický sídelní areál
Key words: Late Neolithic – Šárka Group of the Linear Pottery culture – Stroked Pottery culture – finds – neolithic settlement area

Četnost a vzájemná blízkost neolitických poloh na sousedících katastrech Smiřic a Holohlav (okres Hradec Králové) umožňuje v mikroregionu na počátku středního Polabí vymezení sídelního areálu. Podél pravého břehu Labe zaujímal polohy v údolní nivě (*Vokolek 1975*, 153) a výše v souvislém pásu při okraji zvýšené říční terasy. Tvoří jej mozaika jednotlivých nalezišť počínaje nejníže umístěným okolím dvoru Zderaz v JZ části (241 m n. m.); (*Kalferst 1991/92b*) přes temeno terasy ve Smiřicích a Holohlavech (260 m n. m.) až po úpatí Chlomku (266 m n. m.); (Š*najdr 1891*, 45; *Duška 1898*, 45–46). Na SV jej uzavírá údolí potoka Jordán, který odděluje Holohlavy od Černožic (*Kalferst 1991–1992a*, 44, obr. 1).

V květnu 1973 jsem na SZ okraji zástavby Smiřic, v trati „Nad Smiřičkou“ zjistil, že v Cukrovarské ulici je pokládáno vodovodní potrubí. V prostoru ulice byl průzkum negativní. Dva neolitické objekty byly zjištěny na zahradě umístěné východně od Cukrovarské ulice za domem (Hankova ul. čp. 56; parc. č. 6). Záchranný výzkum, při kterém byly dokumentovány a vzorkovány profily dvou narušených jam, jsem uskutečnil mezi 18. až 30. květnem roku 1973 (*Vávra 1975b*, 154).

Poloha se nachází při V hraně rozsáhlé sprašové plošiny nad smiřickým nádražím a železniční tratí (*obr. 1*: 1). Západním směrem je ohraničena Cukrovarskou ulicí, za kterou bývala cihelna. Nálezová zpráva o záchranné akci je uložena v archivu NZ ARÚ AV ČR Praha pod č.j. 359/83 (Hankova ul.) a v královéhradeckém muzeu, které výzkum podniklo. Rýha pro vodovodní potrubí probíhala přes zahradu ve směru SZ–JV. Šířka průkopu kolísala na povrchu od 150 do 220 cm. Na obou jeho stranách byly zdokumentovány části dvou jam č. 1 a 2/73, které byly zahloubeny do světle načervenalého sprašového podloží.

Objekt 1/73 byl umístěn ve východní polovině zahrady. Širší byl na jižním profilu (400 cm; profil CD na *obr. 2*) a od povrchu terénu dosahoval do hloubky 102 cm. Vlastní výplň jámy byla mocná 82 cm a dno nepravidelně klesalo do západní části. Výplň jámy tvořila převážně černošedá drobivá hlína (vrstva 2) s černou uhlíkovitou vrstvičkou při

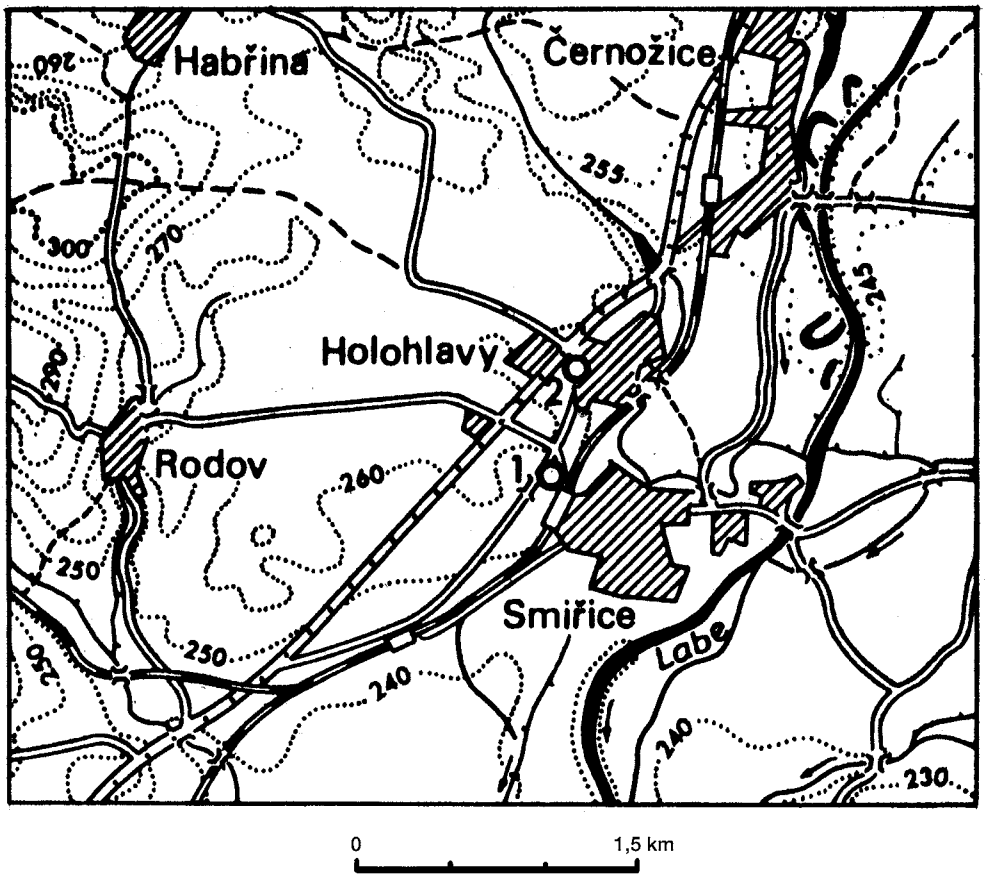

Obr. 1 1. Smiřice, okr. HK, „Nad Smiřičkou", zahrada mezi Cukrovarskou a Hankovou ul. s objekty 1–2/73; 2. Holohlavy, okr. HK, Na Výsluní, mladoneolitický rondel. Kresba M. Černá. – *Fig. 1* Smiřice, district of HK, "Nad Smiřičkou", the garden between Cukrovarská and Hankova street with the features 1–2/73; 2. Holohlavy, district of HK, "Na Výsluní", late Neolithic enclosure. Drawing M. Černá.

dně (vr. 5). Zvláště v západní spodní části jámy byly zaznamenány vrstvy hnědě proplavené spraše (vr. 3). Protilehlý severní profil jámy (GH) byl široký 140 cm a jeho dno sahalo do hloubky 106 cm od povrchu zahrady. Předpokládaná delší osa objektu protínající oba profily by měla směr SSV–JJZ.

Objekt 2/73 byl zachycen při západním konci parcely ve vzdálenosti 28,9 m na severní a 30,1 m na jižní stěně rýhy od západních okrajů jámy 1/73. Na větším severním profilu byl široký 266 cm a max. hluboký 122 cm od povrchu terénu. Ve střední části měl ploché dno a východní závěr tvořila hlubší prohlubeň s oblým dnem (*obr. 2*); (profil AB). Jižní profil jámy byl mísovitý o šířce 170 cm a maximální mocnosti výplně 40 cm. Ve výplni převládala černošedá hlína. Předpokládaná osa objektu proložená oběma profily vzdálenými od sebe 210 cm by měla směr SV–JZ.

V případě objektu 1/73 pravděpodobně šlo o hliník, jáma 2/73 by mohla představovat část stavební jámy. Kůlové jamky nebyly na profilech rýhy zachyceny. Výplně objektů byly vzorkovány do 20 cm. Z jižního profilu jámy 1/73 bylo získáno pět zlomků keramiky, část vrtaného broušeného nástroje, bazální zlomek čepelky tmavě šedé barvy (*obr. 3*: 1–4) a dva zlomky pískovcových a slepencových drtidel o rozměrech 51 × 77 × 27 mm a 75 × 64 × 44 mm. Ze severního profilu objektu byly vyzvednuty dva střepy (*obr. 3*: 5–6). Celkem z jámy pochází sedm zlomků nádob a části štípaných a broušených nástrojů (uložení: M Hradec Králové, inv. č. 60 000–60 010).

V jámě 2/73 byly z J profilu vybrány střepy pocházející ze čtyř nádob (*obr. 3*: 7–8, 24), malý odštěpek broušeného nástroje (19 × 16 × 3 mm) a zlomek pískovcového brousku o rozměrech 54 × 50 × 59 mm. Ze severní stěny rýhy pak byly vyzvednuty keramické zlomky z 21 nádob (*obr. 3*: 9–23), tři hrudky mazanice s jednou rovnou plochou (největší rozměr 41 × 32 × 26 mm), odštěpek z medově hnědého silicitu a tři kusy jemnozrnných pískovcových brousků. Jeden z nich byl oble obroušen na dvou stranách a uvnitř měl žílu červeného barviva (M Hradec Králové, inv. č. 60 041, rozm. 31 × 28 × 38 mm; nálezy inv.č. 60 011–60 042).

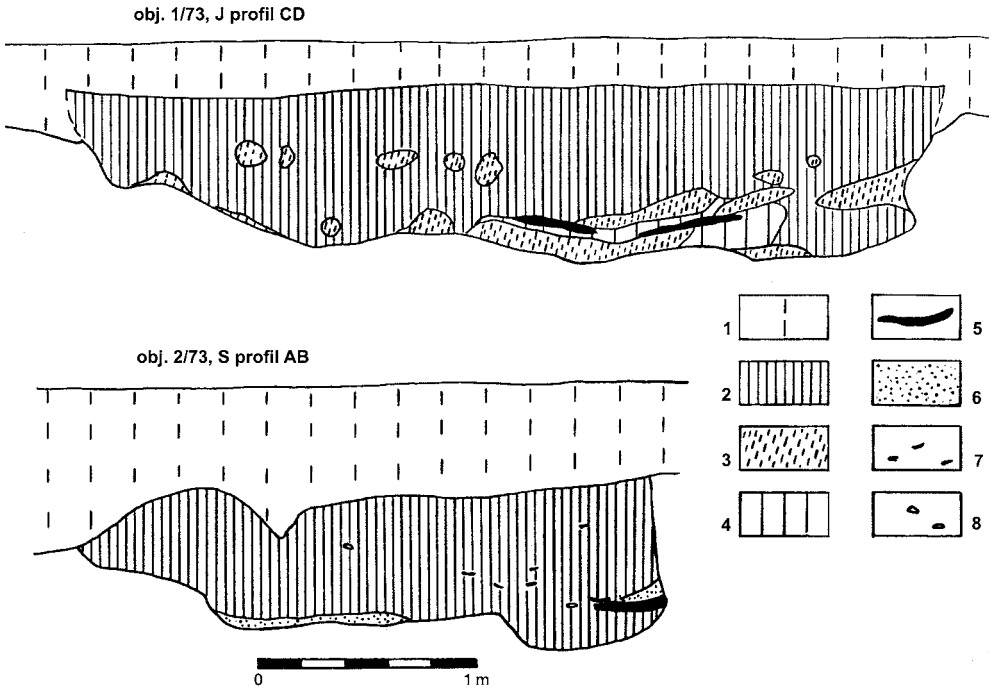

Obr. 2 Smiřice, „Nad Smiřičkou". CD – J profil objektu 1/73; AB – S profil objektu 2/73. Popis vrstev: 1. hnědošedá ornice a podorničí; 2. černošedá hlinitá; 3. hnědá proplavená spraš; 4. tmavě hnědošedá hlína; 5. černá uhlíkovitá hlína; 6. černošedě proplavená spraš; 7. zlomky keramiky; 8. kameny. Podloží: světle načervenalá sprašová hlína. Kresby autor. – *Fig. 2* Smiřice, "Nad Smiřičkou". CD – south profile of the feature 1/73; AB – north profile of the feature 2/73. Description of the layers: 1. brown-grey topsoil and subsoil; 2. black-grey clay; 3. brown washed loess; 4. dark brown-grey clay; 5. black carbon clay; 6. black-gray washed loess; 7. fragments of pottery; 8. stones. Subsoil: light reddish loess. Drawings by author.

Na základě rozboru keramiky je starší objekt 2/73. Celkem obsahoval 52 střepů z určitelných 25 nádob. Keramika z obou profilů měla jednotný ráz. Charakteristické zlomky pocházely z 19 nádob (76 % veškerých jedinců). Lineárně zdobených nádob bylo 14 (56 %), dvakrát byly zjištěny nezdobené okraje (8 %) a ve třech případech se vyskytla technicko-plastická výzdoba sestávající z nehtovitých vrypů (12 %; *obr. 3*: 21–23). Navíc byl na lahvovité zdobené nádobě umístěn horizontální sedlovitě prožlabený a svisle vrtaný výčnělek (*obr. 3*: 7).

Ve složení keramické hmoty převládá plavená hlína (16 ks, 64 %). Podle makroskopického určení v ní převažuje měkká plavená (14 ks, 56 %) nad tvrdou plavenou (2 ks, 8 %), dále se objeví tvrdá plavená se slabší písčitou příměsí (2 ks, 8 %) a hrubší zbožní případně nesoucí technickou výzdobu (7 ks, 28 %). V povrchové úpravě dominuje hlazení (20 ks, 80 %) a třikrát bylo zaznamenáno pololeštění (12 %). Jednou byla rozlišena hlazená engoba a rovněž jednou načervenalá oxidační vrstvička. V barvě vnějšího povrchu nádob převládají odstíny hnědé (14 ks, 56 %) nad šedými (11 ks, 44 %).

V zachovaných okrajových zlomcích můžeme sledovat jak bombovité (*obr. 3*: 9, 23, tak lahvovité tvary (*obr. 3*: 7, 10–11). V lineární ornamentaci je nejčastější notová výzdoba (9 ks). Řídce řazené noty se vyskytují na lomu či na koncích linií (3 ks, *obr. 3*: 12, 16, 8) a jsou oválné. Početnější jsou hustěji na liniích řazené většinou menší a čočkovité noty (4 ks, *obr. 3*: 24, 13–15). Jinou výzdobnou variantu představují hustě řazené trojúhelníkovité vpichy na linii (2 ks, *obr. 3*: 7, 17). Prostou rytou linii registrujeme ve třech případech (*obr. 3*: 18–20), z toho jednou jde o žlábek na vnitřní straně střepu (*obr. 3*: 18). V technice rytí jinak převládají středně silné rýhy a na třech zlomcích zachytíme tence ryté čáry (*obr. 3*: 10, 12–13). Poměr mezi rektilineární a kurvilineární ornamentací je téměř vyrovnán (8 : 6).

Z provedeného rozboru keramických nálezů vyplývá datování objektu 2/73 do počátků IV. stupně kultury s lineární keramikou, na začátek šáreckého stupně. Nasvědčuje tomu přítomnost lahvovitých tvarů, hustěji řazené čočkovité noty na předrýsovaných liniích a husté trojúhelníkovité vpichy na rytých liniích (*Pavlů 1977*, tab. 7, 8, obr. 10; *Pavlů – Zápotocká 1979*, 294). Podle třídění Sl. Vencla by příslušel spíše do střední fáze východočeské skupiny šáreckého stupně, neboť v celku postrádáme samostatně kladené vpichy v linii a naopak ještě doznívají řídce řazené mladé noty (*Vencl 1963*, 36).

Datování většího objektu 1/73 je ovlivněno nepatrným množstvím hodnotitelných nálezů, neboť

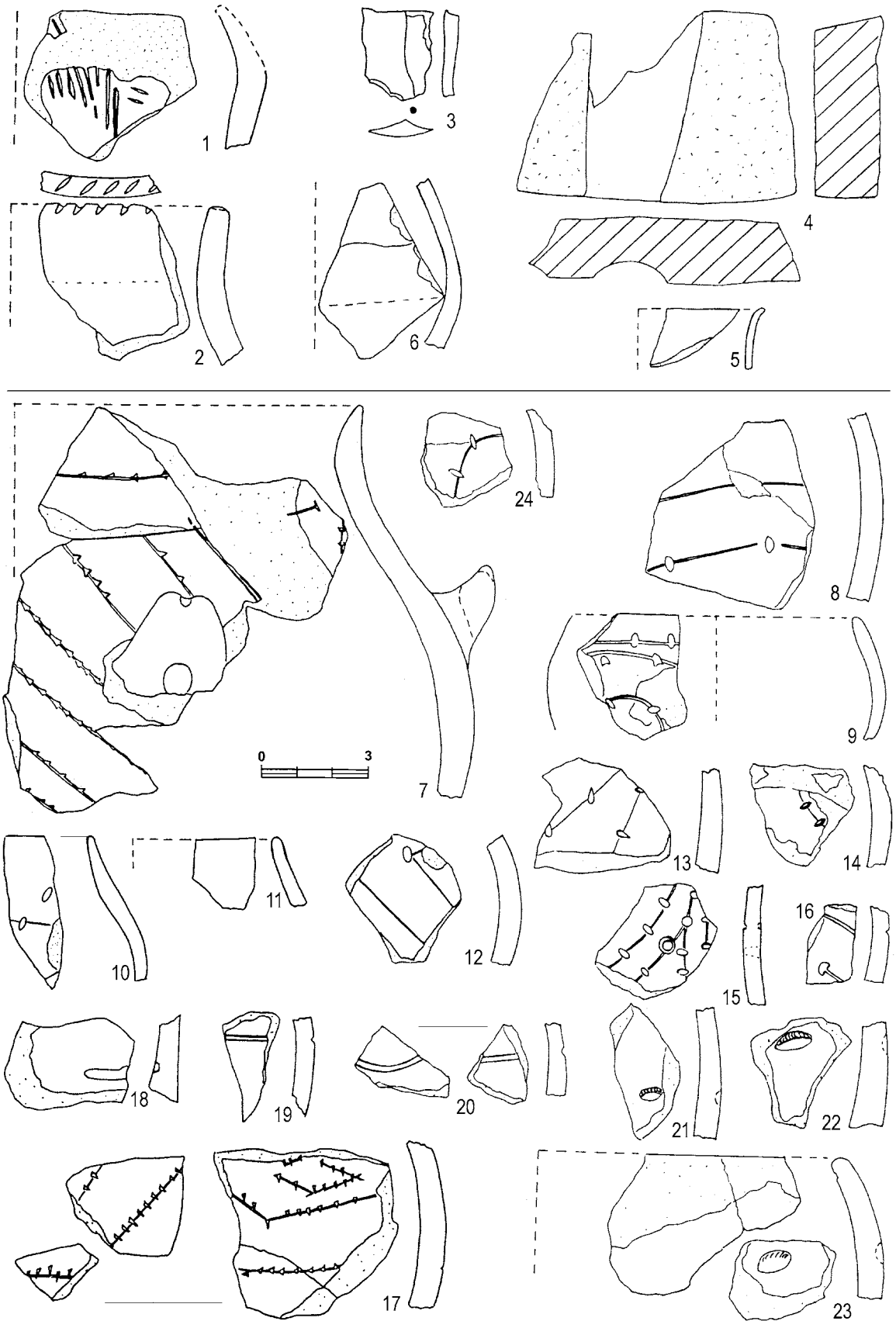

Obr. 3 Smiřice, „Nad Smiřičkou"; 1–6: nálezy z objektu 1/73; 7–24: nálezy z objektu 2/73. – *Fig. 3* Smiřice, "Nad Smiřičkou"; 1–6: finds from the pit 1/73; 7–24: finds from the pit 2/73.

máme k dispozici pouze zlomky ze sedmi keramických jedinců. V materiálu převládá plavená surovina (4 ks, jednou měkká plavená, jednou měkká se slabou písčitou příměsi a dvakrát tvrdá plavená). V jednom případě byla makroskopicky rozlišena bahnitá tvrdá hlína bez organické příměsi a dvakrát neplavená. V povrchové úpravě je zastoupeno polohlazení (4 ks) a hlazení spolu s hlazenou engobou se vyskytlo třikrát. Povrch nádob je většinou v odstínech hnědé barvy (5 ks), zbytek je šedočerný (2 ks). V tvarové náplni můžeme rozlišit hrdla tenkostěnného pohárku a větší hrncovité nádoby, jejíž okraj pokrývají šikmé vrypy (*obr. 3*: 1, 5). Jedna ze zachovaných výdutí je dvojkónická a další zaoblená (*obr. 3*: 1, 6). S vlastní ornamentací se v tomto celku setkáváme pouze jednou a je navíc silně poškozena. Vytvářejí ji ryté linie (*obr. 3*: 1). Určitou datovací možnost nabízí i zlomek vrtaného kamenného nástroje (*obr. 3*: 4).

Charakterem keramické suroviny, povrchové úpravy, barvy a na základě přítomnosti části vysokého broušeného a vrtaného nástroje odpovídá soubor materiálu mladého stupně kultury s vypíchanou keramikou. Rytá ornamentace zřejmě není v tomto období ve východočeské vypíchané keramice příliš častá. V nejbližším okolí se s ní setkáme v jámě 1/72 v Černožicích, okr. Hradec Králové, na lokalitě v Nádražní ulici. Řídce kladené ryté linie z černožického celku spolehlivě datovaného do mladého stupně kultury s vypíchanou keramikou se od nálezu ze Smiřic odlišují (*Vávra 1993*, obr. 3: 12). Jiné je i mřížkování doprovázené rössenskými dvojvpichy na střepu ze Slavíkovy cihelny v Úhřeticích na Chrudimsku (*Šnajdr 1902–1903*, obr. 2) náležející mladému stupni vypíchané keramiky, obdobně jako nálezy z Chab v pražské oblasti (*Stocký 1926*, tab. XLV: 15). Jako případnou analogii můžeme uvést výzdobu soudkovité tenkostěnné nádobky *z* objektu 1/60 z Jeřic, okr. Jičín, která je provedena značně setřelými rýhami s motivem velkých střídavě vyplňovaných trojúhelníků (*Vávra 1981*, tab. 18: 1). Opět jde o soubor související s mladou vypíchanou keramikou. Výskyt ryté ornamentační techniky pak v západní polovině Čech má ukazovat na západní prvky v české vypíchané keramice (*Zápotocká 1965*, obr. 2: 7, 3: 3, 6–7, 10; *Pavlů – Zápotocká 1979*, obr. 7: 6).

S jinou rytou ornamentací, tentokrát sestavenou z dvojité linie ve svislém pásu a jednoduchým rytým obloukem, se nakonec setkáme ve stejném sídelním areálu na holohlavské lokalitě Na Výsluní (*obr. 1*: 2). Pochází z částečně prozkoumané válcové jámy č. 5, která byla zachycena uvnitř rondelu datovaného do období s mladou vypíchanou keramikou a to nedaleko jeho hypotetického středu (*Kalferst 1984*, tab. 1: 6; *Kalferst – Vávra 1998*, obr. 2, 6: 2). Rekonstruovanými pohárovými tvary, ojediněle zachovanou rytou technikou a motivem výzdoby se již tento celek vymyká vlastní vypíchané keramice a odpovídá náplni starší moravské malované keramiky. Prostorově ani časově nejsou oba uvedené soubory ze Smiřic a Holohlav od sebe příliš vzdáleny a odrážejí průběh procesu ovlivňování místní hmotné produkce lidu s vypíchanou keramikou současným moravským a v širším pojetí lengyelským kulturním prostředím.

Vzájemnou komunikaci doprovázenou transportem suroviny a zprostředkovanou právě lengyelským kulturním okruhem můžeme navíc potvrdit ve stejném sídelním areálu výskytem obsidiánu z místa vzdáleného zhruba 300 m Z směrem od polohy Nad Smiřičkou. Na panském poli na katastru Holohlav odkryl L. Šnajdr těsně pod ornicí přibližně 3 m velkou plochu, kterou interpretoval jako dílnu na výrobu štípané industrie (*Burgert 2014*; Š*najdr 1902–1903*, 539–542, obr. 3–4; *1903*, 11–12, tab. XXI–XXII; *Duška 1898*, 46). Zobrazená keramika náleží IVa. fázi kultury s vypíchanou keramikou podle třídění *M. Zápotocké* (*1970*, 7–8; *Burgert 2015*, obr. 4). Nevelká vzdálenost obou poloh ve stejném geomorfologickém prostředí dovoluje předpokládat, že jde o jeden mikroareál.

Ve vzdálenosti přibližně 500 m S směrem od polohy „Nad Smiřičkou" se rozkládá lokalita dříve zmiňovaná v literatuře jako Sehnoutkův sad (*Vencl 1963*, 24), ze které rovněž pochází ojedinělý šárecký střep. Její rozsah byl upřesněn v roce 1973 (*Vávra 1975a*, 40). Nejzávažnějším nálezem v této poloze, v okolí vznikající ulice Na Výsluní, bylo částečné odkrytí a celkové ověření jednoduchého příkopu, který ohrazoval kruhový areál o průměru přibližně 36 m. Je datován do IV. stupně kultury s vypíchanou keramikou a již zmíněná jáma č. 5 nedaleko jeho středu do I. stupně kultury s moravskou malovanou keramikou (*Kalferst 1983*; *1984*, 14–16; *Kalferst – Vávra 1998*). Malá ostrožna, na jejímž mírném JV svahu se příkop nalézá, byla v průběhu mladého neolitu významnou součástí smiřicko-holohlavského sídelního areálu.

U potoka Jordán na k. ú. Holohlavy byly nedávno sledovány tři polohy z dalšího mikroareálu. Nejvyšší z nich byla zjištěna na návrší nad potokem a rybníkem při stavbě vodárny opět s nálezy šáreckého stupně kultury lineární keramikou a mladé vypíchané keramiky (*Vokolek 1985*; naleziště 3). Druhou a níže na svahu prozkoumal nad západním břehem stejného potoka *J. Kalferst* (*1991–1992a*; nal. 3a). Odkryl tu objekty s lineární a vypíchanou keramikou a žárový hrob mladé LgK (*Zápotocká 1998*, 229–230, Taf. 125: 1–8). Nejníže a již na protějším břehu se nacházelo naleziště č. 5, podchycené při stavbě teplárny černožické konzervárny *J. Bočkem* (*1988*). Z neolitického období odtud pocházejí objekty s lineární a vypíchanou keramikou a ojediněle se zde vyskytují nálezy mladolengyelské a jordanovské kultury (*Pavlů* –

Vokolek 1996). Od centrální lokality Na Výsluní jsou vzdálené do 750 m SV směrem.

V takto vymezeném sídelním areálu ve Smiřicích a Holohlavech dlouhém přibližně 2 600 m se setkáváme s objekty ze všech základních etap lineární keramiky a dalšími s mladou vypíchanou keramikou, jako s nejvíce zastoupenými doklady neolitických sídlištních, hospodářských a výrobních aktivit. Za důležité pak považuji zjištění, že zdejší areál byl nadále využíván i počátkem eneolitu, jak dosvědčují menší soubory mladé („nepomalované") lengyelské a zřejmě i jordanovské keramiky (Na Výsluní; naleziště č. 3a + 5). Můžeme tak uvažovat přinejmenším o určité formě sídelní kontinuity a dalším zemědělském využívání zdejších výše položených sprašových půd a úrodných červinek v labské inundaci. Dále k jihu je možné ji sledovat i v sousedním sídelním areálu labského pravobřeží mezi říčkou Trotinou u Lochenic přes Předměřice n. L. až po potok Melounka v Plotištích n. L.

Summary

Two neolithic objects were found at the north-west edge of the municipality Smiřice, district of HK, in the site "Nad Smiřičkou" in the trench for the water pipeline during the rescue excavations in May 1973. Fragments of ceramics, stone industrie and daub were obtained from the sections of the distorted pits (feature 1 – clay exploitation pit, feature 2/73 – part of the building's pit). On the basis of the pottery analysis, feature 2/73 is older (*Fig. 3*: 7–24; the beginning of the IV. phase of the Linear pottery culture/ middle phase of the East-Bohemian Šárka-Group). Dating of a larger feature 1/73 is affected by the small amount of the finds (*Fig. 3*: 1–5; late phase of Stroked pottery culture).

The published complexes are part of the neolithic settlement area on the right bank of the Elbe river in Smiřice and Holohlavy, between Zderaz and Jordan stream, whose length is approximately 2600 m. In the mentioned region we can find the objects that are dated to all main phases of the Linear pottery culture and the younger phase of the Stroked pottery culture. Its significant part was the Late Neolithic enclosure (rondel) in Holohlavy "Na Výsluní" (the late StK/older MBK) and the local area was continuously used during the Early Eneolithic (the late Lengyel and Jordanow ceramics on the site "Na Výsluní" and at the other two sites (no. 3a + 5).

Translated by Viktoria Čisťakova and Zdeněk Beneš

Literatura

Burgert, P. 2014: Poutník ze Země východní. Úvod do problematiky obsidiánové štípané industrie v Čechách. Živá archeologie – REA 16, 25–28.

Burgert, P. 2015: Štípaná industrie z obsidiánu v Čechách. Archeologické rozhledy 67, 239–266.

Duška, J. 1898: Nálezy předhistorické v kraji Královéhradeckém. Hradec Králové.

Kalferst, J. 1984: Druhá sezóna výzkumu neolitického kultovního areálu v Holohlavech. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 11/1, 13–18.

Kalferst, J. 1991–1992a: Záchranný výzkum v Holohlavech. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 18/1, 40–46.

Kalferst, J. 1991–1992b: Záchranný výzkum ve Smiřicích – Zderazi. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 18/1, 47–51.

Kalferst, J. – Vávra, M. 1998: Neolitický kruhový příkop v Holohlavech, okr. Hradec Králové. In: J. Zlatník – J. Prostředník (red.): Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Turnov – Hradec Králové, 75–83.

Pavlů, I. 1977: K metodice analýzy sídlišť s lineární keramikou. Památky archeologické 68, 5–55.

Pavlů, I. – Vokolek, V. 1996: The Neolithic settlement at Holohlavy (Hradec Králové). Památky archeologické 87, 5–60.

Pavlů, I. – Zápotocká, M. 1979: Současný stav a úkoly studia neolitu v Čechách. Památky archeologické 70, 281–318.

Pavlů, I (ed.) – Zápotocká, M. 2008: Archeologie pravěkých Čech 3. Neolit. Praha.

Stocký, A. 1926: Pravěk země české 1. Věk kamenný. Praha.

Šnajdr, L. 1902–1903: Předhistorické nálezy v severovýchodních Čechách. Památky archeologické 20, 533–541.

Šnajdr, L. 1903: Příspěvek k časovému určení neolitické keramiky v Čechách. Časopis Společnosti přátel starožitností českých 11 (zvl. otisk), 1–21.

Vávra, M. 1975a: Holohlavy, okr. HK. Bulletin záchranného oddělení 1973, 40.

Vávra, M. 1975b: Smiřice, okr. HK. Bulletin záchranného oddělení 1973 1973, 154.

Vávra, M. 1981: Lengyelská kultura ve východní polovině Čech. Rukopis kandidátské práce. Archeologický ústav AV ČR, Praha.

Vávra, M. 1993: Neolitická plastika z Černožic. Archeologické rozhledy 45, 212–220.

Vencl, S. 1963: Příspěvek k poznání východočeské skupiny šáreckého stupně keramiky volutové. Práce Musea v Hradci Králové 5, 3–63.

Vokolek, V. 1963: Neolitický objekt ve Smiřicích. Archeologické rozhledy 15, 501–502.

Vokolek, V. 1975: Smiřice, okr. HK. Bulletin záchranného oddělení 1973, 153.

Vokolek, V. 1985: Nálezy při stavbě vodojemu v Holohlavech. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 12/1, 40–64.

Vokolek, V. – Zápotocký, M. 2009: Východní Čechy v raném eneolitu: lengyelská a jordanovská kultura. Archeologie ve středních Čechách 13, 567–654.

Zápotocká, M. 1965: K osídlení Plzeňska v mladším neolitu. Archeologické studijní materiály 2. Praha.

Zápotocká, M. 1970: Die Stichbandkeramik in Böhmen und in Mitteleuropa. In: H. Schwabedissen (Hrsg.): Die Anfänge des Neolithikums vom Orient bis Nordeuropa. Teil 2: Östliches Mitteleuropa. Fundamenta A3. Köln – Wien, 1–66.

Zápotocká, M. 1998: Bestattungsritus des bömischen Neolithikums (5500–4200 BC.). Praha.

PhDr. Miloš Vávra, CSc.
Ústav archeologické památkové péče středních Čech
E-mail: milos.vavra@uappsc.cz

Nálezy bronzové industrie doby popelnicových polí z hradišť na Choceňsku

Finds of bronze artefacts of the Urnfield Period from hillforts in the neighbourhood of Choceň

David Vích

Abstrakt
Dvě nesoučasně existující hradiště na Choceňsku (Pardubický kraj) poskytla dosud 11 bronzových artefaktů získaných detektorem kovů. Předměty ve srovnání se zjišťovacími výzkumy poskytují pouze omezené informace o dění na hradištích v době bronzové a starší době železné. Příčinou je mimo jiné vyrabování lokalit nelegálními uživateli detektorů kovů.

Abstract
Two non-contemporaneous hillforts in the neighbourhood of Choceň (Pardubice region) yielded so far 11 bronze artefacts obtained by metal detector survey. Compared to trial excavations, these artefacts only provide limited information on what has happened in the hillforts during the Bronze Age and the Early Iron Age. The reason thereof is, among other things, that the localities were plundered by illegal users of metal detectors.

Klíčová slova: Čechy východní – Choceňsko – doba bronzová – doba halštatská – bronz – hradiště – detektor kovů
Key words: Eastern Bohemia – Choceň surroundings – Bronze Age – Hallstatt period – bronze – hillfort – metal detector

Úvod

Choceňsko leží na samém okraji sídlištní enklávy doby popelnicových polí, tato skutečnost však není pouze nevýhodou. Relativně slabé doklady pravěkých aktivit vedou k tomu, že pozůstatky aktivit doby popelnicových polí příliš nekolidují s mladšími ani staršími situacemi, což přispívá k jejich lepšímu pochopení (*Vokolek 1993b*, 57).

Dějiny poznávání nejstarších dějin Choceňska

Marginální poloha regionu a vzdálenost od archeologických pracovišť se podepsaly i na míře poznání nejstaršího osídlení regionu. Zájemci o pravěk Choceňska byli vedle zprávy J. Smolíka o objevu pohřebiště Korunka-Jelení (*Smolík 1881*) dlouhou dobu odkázáni na průkopnickou práci Karla Prudiče, podávající přehled o nálezech na Vysokomýtsku (kam je počítáno i Choceňsko) a Skutečsku (*Prudič 1931*). Již zde se objevují některé významné lokality doby popelnicových polí na Choceňsku, jako např. žárové pohřebiště v Běstovicích. V r. 1932 Libuše Horáková-Jansová poprvé zmiňuje pohřebiště v Koldíně (*Horáková-Jansová 1932*, 94).

Intenzivní činnost zaměstnanců Orlického muzea v Chocni v 60.–70. letech minulého století se rovněž odrazila v některých publikačních výstupech, především pak při odborném zveřejnění a popsání hradišť v poloze Hrádníky v k. ú. Zářecká Lhota a pravěkého hradiště nad osadou Darebnicemi na rozhraní k. ú. Choceň a Běstovice (*Vencl 1967*, *1971*), druhé uvedené pak pravidelně zaměňované za nedaleký vrcholně středověký hrad v poloze Hlavačov. Nezbývá než litovat, že velká část výsledků aktivit pracovníků choceňského muzea zůstala nepublikována, přírůstky do muzejní sbírky byly zveřejněny teprve nedávno v podobě souhrnného katalogu (*Vích 2009*), bohužel již značně poznamenaném ztrátou informací o nálezových okolnostech.

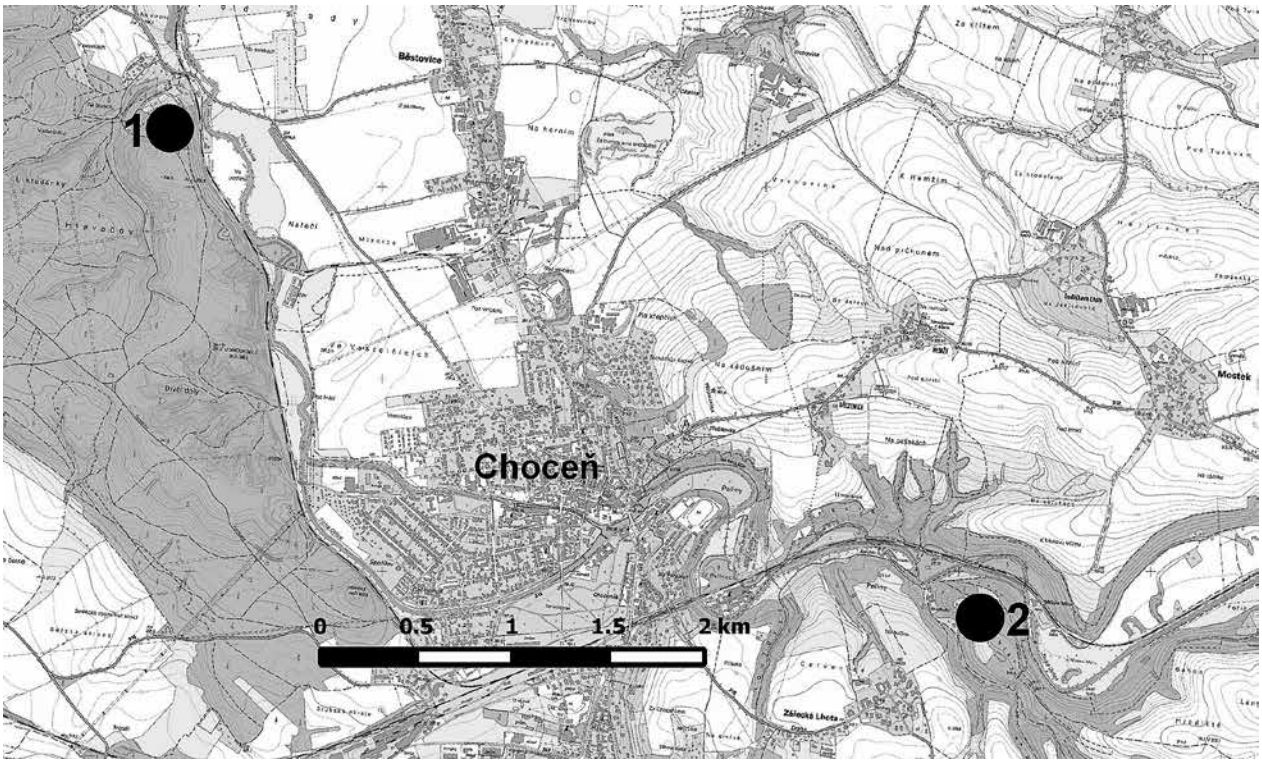

Obr. 1 Poloha lokalit doby popelnicových polí na Choceňsku (vytvořil autor v programu Quantum GIS). 1 Běstovice – Choceň, hradiště nad Darebnicemi; 2 Zářecká Lhota – Hrádníky. – *Fig. 1* Location of the Urnfield Period sites in the neighbourhood of Choceň (created by the author in the Quantum GIS programme).

Další mezník v poznání pravěkých dějin Choceňska představují aktivity V. Vokolka v druhé polovině osmdesátých až první polovině devadesátých let 20. stol., který zde spolu s J. Bočkem prováděl povrchové sběry (např. objev sídliště doby římské v Bošíně; souhrnně *Vích 2007*; aj.), především ale realizoval záchranné a zjišťovací výzkumy na vybraných lokalitách doby popelnicových polí. Nejprve proběhla v roce 1989 sondáž na hradišti v Hrádníkách v Zářecké Lhotě (*Vokolek 1990*), o rok později bylo otevřeno několik sond na nekropoli na rozhraní k. ú. Zářecká Lhota a Choceň nad bývalým železničním tunelem (*Vokolek 1991–1992*). Následně se zájem archeologů přenesl k Běstovicím, kde provedli v roce 1992 zjišťovací výzkum na hradišti nad Darebnicemi (*Vokolek 1993a*) a v letech 1991–1993 odkryv na pohřebišti (*Vokolek 1993b*). Nakonec proběhl ve dvou sezónách v letech 1994–1995 výzkum žárového pohřebiště v Koldíně (*Vokolek 1996*).

Konec minulého tisíciletí přinesl výrazný zlom v dějinách archeologie, jehož rozsah a dopady stále ještě jsou a patrně navždy zůstanou mimo představivost a chápání odborné obce. Široká veřejnost dostává do rukou detektory kovů umožňující poměrně snadno vyhledávat sice pouze jedinou, zato ale velmi důležitou kategorii archeologických pramenů, totiž kovové předměty. Při rabování archeologických nalezišť nezůstává stranou ani Choceňsko, kde jsou mimo jiné záhy napadeny lokality jak pravěké (pravěká hradiště na Hrádníkách a nad Darebnicemi), tak vrcholně středověké (hrady Hlavačov, Zítkov a hrádek situovaný do areálu pravěkého hradiště v Zářecké Lhotě na Hrádníkách). Od roku 2005 zde pak probíhá archeologický průzkum s využitím detektorů kovů organizovaný Regionálním muzeem ve Vysokém Mýtě, zaměřený nejprve na orané plochy (zatím publikován pouze raně středověký vrchlík z Bošína; *Profantová – Vích 2012*), se zhoršující se situací pak i na zalesněných opevněných lokalitách.

Doba popelnicových polí na Choceňsku

Vedle dvou opevněných sídlišť, kterým bude pozornost věnována níže (*obr. 1*), známe z Choceňska především žárová pohřebiště, jak bylo naznačeno již výše. Pohřebiště v Zářecké Lhotě při hranici s k. ú. Choceň objevil v r. 1965 při sběru paleolitické a mezolitické štípané industrie *Slavomil Vencl* (*1967*, 17). Za účelem poznání orbou ničeného pohřebiště zde v r. 1990 položil V. Vokolek pět sond, v nichž bylo prozkoumáno 11 žárových hrobů, bohužel

vesměs zničených orbou, pouze dva hroby se dochovaly lépe. Keramika a bronzové milodary, které však zatím nebyly zveřejněny, datují pohřebiště do HB1 (*Vokolek 1991–1992*).

Orba prakticky zničila i pohřebiště v Běstovicích, objevené při odkopávání hlíny buď v zimě 1914–1915 (*Vokolek 2003*, 49), nebo až v roce 1924 (*Prudič 1931*, 204), kde se při výzkumu V. Vokolka zpočátku nedařilo rozlišit ani jednotlivé hroby. Úspěch přinesly až sondy na vrcholku nevýrazného sprašového pahorku, kde se dochovalo neporušených několik hlouběji uložených hrobů. Záhy se však ukázalo, že pahorek je ve skutečnosti zbytek orbou snesené mohyly, kryjící žárovíště a četné zlomky keramiky a centrální hrob vymezený žlábkem. Celá situace je datována do závěru mladší a počátku pozdní doby bronzové (*Vokolek 1993b*; *2003*, 49–61).

K objevu žárového pohřebiště v Koldíně u rybníka Tataráku došlo v roce 1929 při melioračních pracích. Archeologický výzkum v 90. letech 20. stol. zde ve čtyřech sondách zachytil 20 hrobů z mladší a pozdní doby bronzové, většinou zničených nebo těžce poškozených orbou. K nejdůležitějším výsledkům výzkumu patří objev žárovišť a především identifikace bází původních mohyl (*Vokolek 1996*).

Nově objeveným pohřebištěm je patrně lokalita Bošín 5, situovaná na písčitém okraji terasy nad údolím Tiché Orlice při odbočce na Kostelecká Horka (*Vích 2010*, 33). Pohřbívání máme doloženo v areálu hradiště na Hrádníkách (*Vokolek 1990*, 56). Otázkou zůstává, zda údaj o hliněných nádobkách nalezených v r. 1920 na školním letním cvičišti ve Skořenicích můžeme považovat za zprávu o žárovém pohřebišti (*Prudič 1931*, 208). Že se v okolí Skořenic žárové pohřebiště doby popelnicových polí skutečně může nacházet, naznačuje přepálená bronzová spirála uložená bez detailnějších nálezových okolností v Orlickém muzeu v Chocni (*Vích 2009*, 26, obr. 53: 9).

K důležitým památkám doby bronzové patří bezesporu hromadné nálezy bronzové industrie. Z Choceňska zatím známe dva depoty. O nálezu z Hemží, z něhož jsou známé tři srpy a sekera, jejíž příslušnost k depotu je ovšem nejistá (srp a sekera by měly být v muzeu v Pardubicích), víme velmi málo (*Šnajdr 1903*, 8; *Kytlicová 2007*, 261). Dle údajů v chrudimském muzeu, kde jsou uloženy dva srpy, byly nalezeny na lukách pod Hemžemi (*Frolík 1980*, 14), což ukazuje na možnou vazbu na hradiště v poloze „Hrádníky", které leží na protějším břehu Tiché Orlice. O depotu v nádobě z Bošína máme již mnohem zevrubnější informace. Byl vyorán v roce 1944 v poloze „Na Lazech", tj. někde v bezprostřední blízkosti zmiňované lokality Bošín 5. Oba depoty náleží horizontu Bošín-Chvojenec, tedy do R HB1.

Překvapivě máme velmi málo informací o otevřených sídlištích doby popelnicových polí na Choceňsku. Teprve v roce 2014 bylo při výkopu pro kanalizaci západně od severního konce intravilánu obce na plošině u Teplického potoka (tedy v zásadě blízko prostoru, kde existenci sídliště předpokládal *V. Vokolek*); (*1993b*, 55) objeveno vůbec první jednoznačně prokázané otevřené sídliště datované do mladší doby bronzové. Vzhledem k tomu, že stavební firma upřednostnila stavební technologii, které lokalitu nijak nenarušila (protlak pod lokalitou), nebyl proveden záchranný výzkum a sídliště zůstává uchované pro příští generace. Další sídliště (nebo v některých případech také pohřebiště) se mohou skrývat za nečetnými nálezy keramiky ve dvou polohách v Bošíně (Bošín 2a, Bošín 4); (*Vích 2010*, 33) a za ojedinělými nálezy bronzů získaných v posledních letech detektorovou prospekcí opět v Běstovicích a v Bošíně.

Hradiště nad Darebnicemi

Opevnění nad osadou Darebnicemi v k. ú. Choceň a Běstovice o rozloze cca 1,7 ha zaujímá výběžek zalesněného hřbetu nad údolím řeky Tiché Orlice (*obr. 2*). Zatímco ze tří stran místo chrání strmé svahy a o předpokládaném lehčím opevnění zde nevíme nic, z poslední jižní strany byla obrana lokality zesílena příkopem a dřevohlinitou hradbou dochovanou dnes v podobě valu. Sběry S. Vencla a výzkum V. Vokolka datují osídlení hradiště do mladší doby bronzové a starší doby železné s následným využitím ještě v raném středověku (*Vencl 1971*, 21; *Vokolek 1993b*). Výzkum V. Vokolka prokázal dřevohlinitou konstrukci valu doplněného palisádou, postaveného v mladší době bronzové a nenásilně zaniklé. Další sonda umístěná do prostoru hradiště za valem přinesla vedle sporadických nálezů raně středověkých,

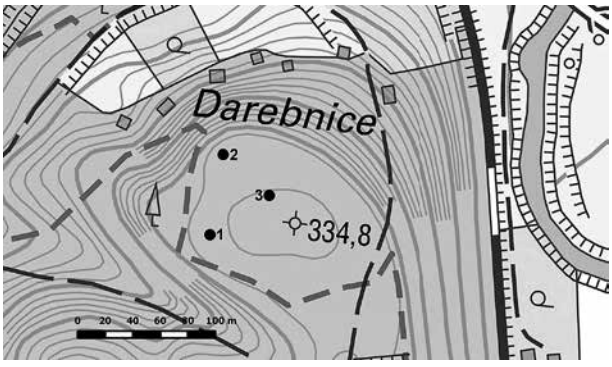

Obr. 2 Choceň – Běstovice, hradiště nad Darebnicemi. 1 fragment trubičkovitého předmětu, 2 zlomek týlu sekery, 3 část půlměsícovitého závěsku (vytvořil autor v programu Quantum GIS). – *Fig. 2* Choceň – Běstovice, the hillfort above Darebnice. 1 fragment of a tubular object, 2 fragment of an axe butt, 3 part of a crescent-shaped pendant (created by the author in the Quantum GIS programme).

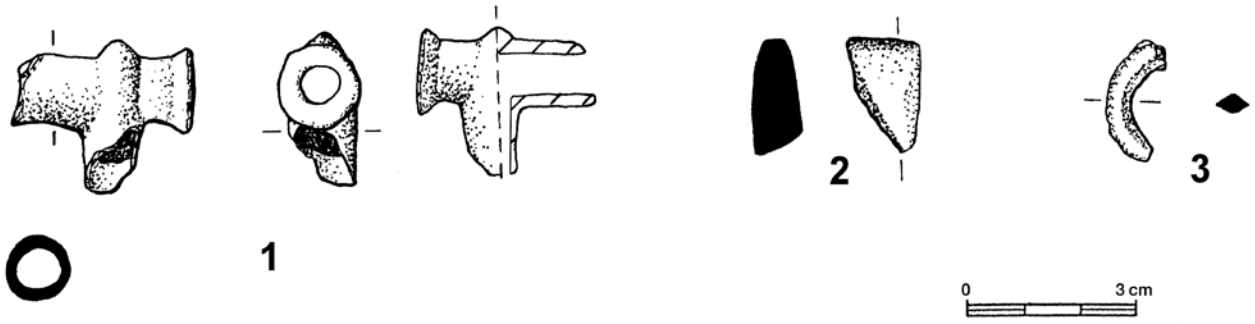

Obr. 3 Bronzové nálezy z hradiště nad Darebnicí (kresba Monika Aulická). – *Fig. 3* Bronze finds from the hillfort above Darebnice (drawing by Monika Aulická).

nalézaných při povrchu, opět keramiku z mladší doby bronzové, ale i doby halštatské (*Vokolek 1993a*).

V letech 2008 a 2011 zde proběhl detektorový průzkum prováděný individuálně autorem (r. 2008–2009) i s pomocí spolupracovníků Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě (r. 2001).

Časová dotace po přepočtení na jednu osobu činí cca 25 h s využitím detektorů značky Fisher 1225, Fischer 1270, F 75, XP Deus, XP Gmaxx, Tesoro EuroSabre a spíše orientačním nasazením pulzního detektoru Minilab GPX 4500. Výsledky průzkumu ukazují na značné napadení lokality nelegálními uživateli detektorů kovů, o čemž svědčí mimo jiné i zpráva o nálezu depotu bronzových předmětů v centrální části hradiště sestávajícím ze dvou či třech kusů, který se však přes veškerou snahu nepodařilo osobně ověřit, natož zdokumentovat. Vedle cesury (?) vrcholně středověkého – novověkého původu v podobě smotku dokládající padělání mincí někde v širším okolí (patrně ne přímo na místě nálezu) se podařilo vyzvednout pouhé tři předměty datovatelné do doby popelnicových polí.[1]

1. trubičkovitý předmět ve tvaru T, 32 × 27 × 14 mm, E 0585208, N 5541048, v hloubce 20 cm, z toho 10 cm v uloženině charakteru čistého podloží při západním okraji vnitřního areálu hradiště, inv. č. 5149 (*obr. 3*: 1)
2. zlomek patrně týlu sekery, 20 × 13 × 10 mm, E 0585231, N 5541127, v severním svahu v hloubce 15 cm ve splachové vrstvě, inv. č. 6343 (*obr. 3*: 2)
3. polovina půlměsícovitého závěsku, 22 × 5 × 5 mm, E 0585268, N 5541102, volně na povrchu pod listím v areálu vnitřní plochy hradiště, předmět snad druhotně pohozený, protože odmítnutý při nelegálním detektorovém průzkumu, inv. č. 5857 (*obr. 3*: 3)

[1] GPS údaje jsou ve UTM, WGS 84. Všechny nálezy jsou majetkem Pardubického kraje a jsou uloženy v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě.

Hradiště v poloze Hrádníky

Hradiště se nachází v k. ú. Zářecká Lhota, dva předměty nalezené vně plochy hradiště v jeho předpolí (větší kroužek z bílého kovu a puklice s excentricky umístěným poutkem) však již pocházejí z k. ú. Oucmanice (*obr. 4*: 7–8; *5*: 4–5).

Opevnění o ploše cca 8,5 ha je situováno na ploše výrazné ostrožny ze severu a východu obtékané Tichou Orlicí a z jihu vymezené údolím Ostroveckého potoka. V nejužším místě ostrožny odděluje plochu hradiště od předpolí val kryjící zbytky dřevohlinité hradby a příkop. Do odborné literatury uvedl lokalitu opět S. Vencl, který ji na základě nečetných nálezů uložených v choceňském muzeu datoval do mladší doby hradištní (*Vencl 1971*, 27). Zásadní zjištění přinesl zjišťovací výzkum V. Vokolka. Dvě sondy položené v centrální části hradiště zachytily četné sídlištní objekty z pozdní doby bronzové, narušené přibližně stejně starými žárovými hroby (*Vokolek 1990*, 56). Třetí sonda proťala val těsně vedle jeho narušení dnešní komunikací. Výzkum zachytil dvě úrovně opevnění, přičemž mladší z průběhu pozdní doby bronzové stála na hradbě z počátku pozdní doby bronzové (*Vokolek 1990*, 56–58).

Detektorový průzkum plochy hradiště probíhal s přestávkami v letech 2006–2015, přičemž se pozornost při individuálních akcích v letech 2006–2007 zaměřila na prostor pravěkého hradiště, od r. 2009 jsme se věnovali především vrcholně středověkému opevnění, postavenému v samém hrotu ostrožny. Na plochu hradiště jsme se již při hromadné akci vrátili až v roce 2014, bohužel v době, kdy bylo již prakticky zcela vydrancováno. Časovou dotaci průzkumu plochy pravěkého hradiště (bez započítání času stráveného průzkumem vrcholně středověké fortifikace) lze odhadnout na 82 h po přepočítání na jeden přístroj s využitím přístrojů především značek Fisher 1270, F 75, dále XP Deus, XP Goldmaxx Power, Tecnetics T2), ojediněle byl použit i pulzní detektor

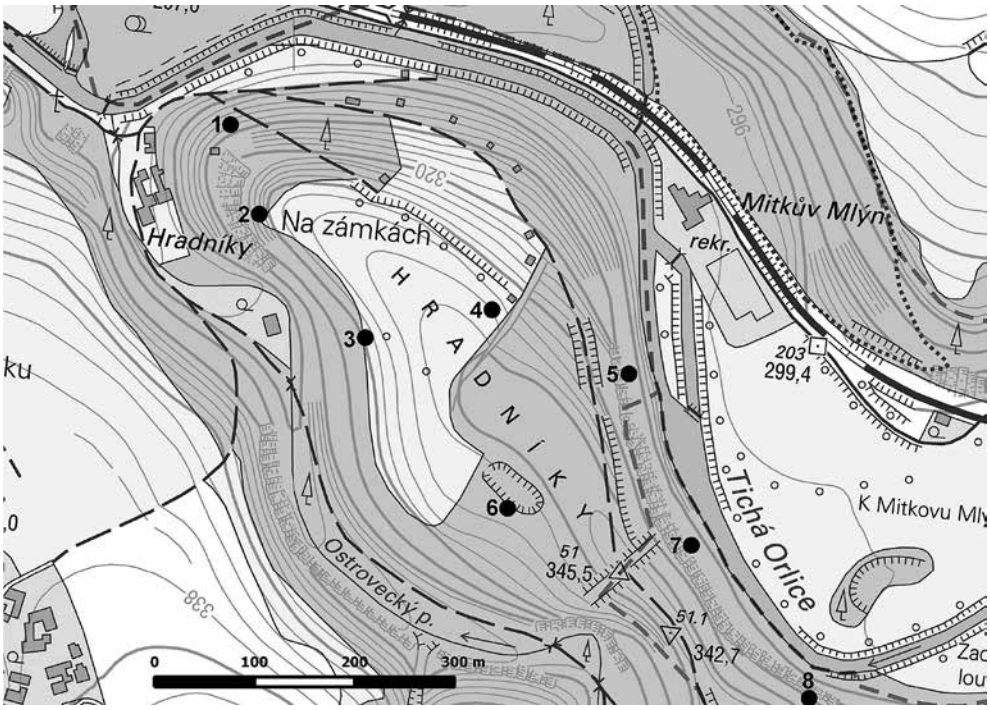

Obr. 4 Zářecká Lhota, hradiště na Hrádníkách. 1 subtilní bronzový kroužek, 2, 4, 6 slitky, 3 fragment dláta s tulejí, 5 hrot kopí, 6 větší kroužek z bílého kovu, 7 litý terč s poutkem (vytvořil autor v programu Quantum GIS). – *Fig. 4* Zářecká Lhota, the hillfort in Hrádníky. 1 small bronze ring, 2, 4, 6 pieces of cast metal, 3 fragment of a socketed chisel, 5 lance head, 6 large ring from a white metal, 7 casted disc with loop (created by the author in the Quantum GIS programme).

Minilab GPX 4500. V letech 2006 a 2007 se podařilo získat nevelkou kolekci bronzové industrie, v roce 2014 obohacenou již pouze o dva bronzové/měděné slitky.

1. prostý, nezdobený hrot kopí, 148 × 37 × 22 mm, E 0590016, N 5539042, na povrchu pod listím a shnilým kmenem stromu ve svahu k Tiché Orlici pod původním vstupem do hradiště, inv. č. 47687 (*obr. 5*: 1)
2. břitová část tulejovitého dlátka, 48 × 12 × 12 mm, E 589750, N 5539044, z ornice při okraji zatravněné části hradiště, inv. č. 3438 (*obr. 5*: 2)
3. subtilní kroužek, průměr 14 mm, výška 2 mm, E 0589589, N 5539238, hl. 10 cm v humusové vrstvě pod vrcholně středověkým hrádkem, inv. č. 5823 (*obr. 5*: 3)
4. slitek, 26 mm, E 0589913, N 5538893, hl. 5 cm na rozhraní humusové vrstvy a podloží poblíž cisterny v centrální části hradiště, inv. č. 5767
5. slitek, 27 mm, E 0589872, N 5539088, v humusové vrstvě v zatravněné části hradiště, nekatalogizováno
6. slitek, 34 mm, E 0589629, N 5539153, hl. 13 cm v zalesněném pruhu v areálu hradiště v předpolí vrcholně středověké fortifikace, nekatalogizováno
7. kroužek z bílého bronzu, průměr 40 mm, výška 4 mm, E 0590100, N 5538880, hloubka 20 cm, z toho 2 cm ve sterilním podloží na strmém svahu nad Tichou Orlicí, inv. č. 4783 (*obr. 5*: 4)
8. litý terč s excentricky umístěným poutkem na rubové straně, průměr 35, výška 8 mm, E 0590236, N 5538732, hl. 15 cm na rozhraní podloží a humusové vrstvy ve starém vývratu při hraně nad Tichou Orlicí, inv. č. 4784 (*obr. 5*: 5)

Vyhodnocení nálezů

Získaná kolekce čítající celkem 11 kusů bronzové industrie z obou hradišť poskytuje poměrně omezený prostor pro vyhodnocení. Jediným spolehlivým zástupcem zbraní je hrot kopí (*obr. 5*: 1), nalezený volně na povrchu pod listím, kam byl patrně vynesen erozí, pod původním vstupem do areálu hradiště v Hrádníkách. Původní předpoklad, že šlo o dislokovanou součást hromadného nálezu, důkladný průzkum okolí nepotvrdil. Dle typologie aplikované na moravských nálezech této kategorie jde o hrot s hladkým listem a hladkou tulejí dle dělení J. Říhovského. Bez ohledu na další členění podle tvaru listu však patří k průběžným tvarům bez chronologického významu s častějším výskytem od přelomu střední a mladší doby bronzové (*Říhovský 1996*, 25–62).

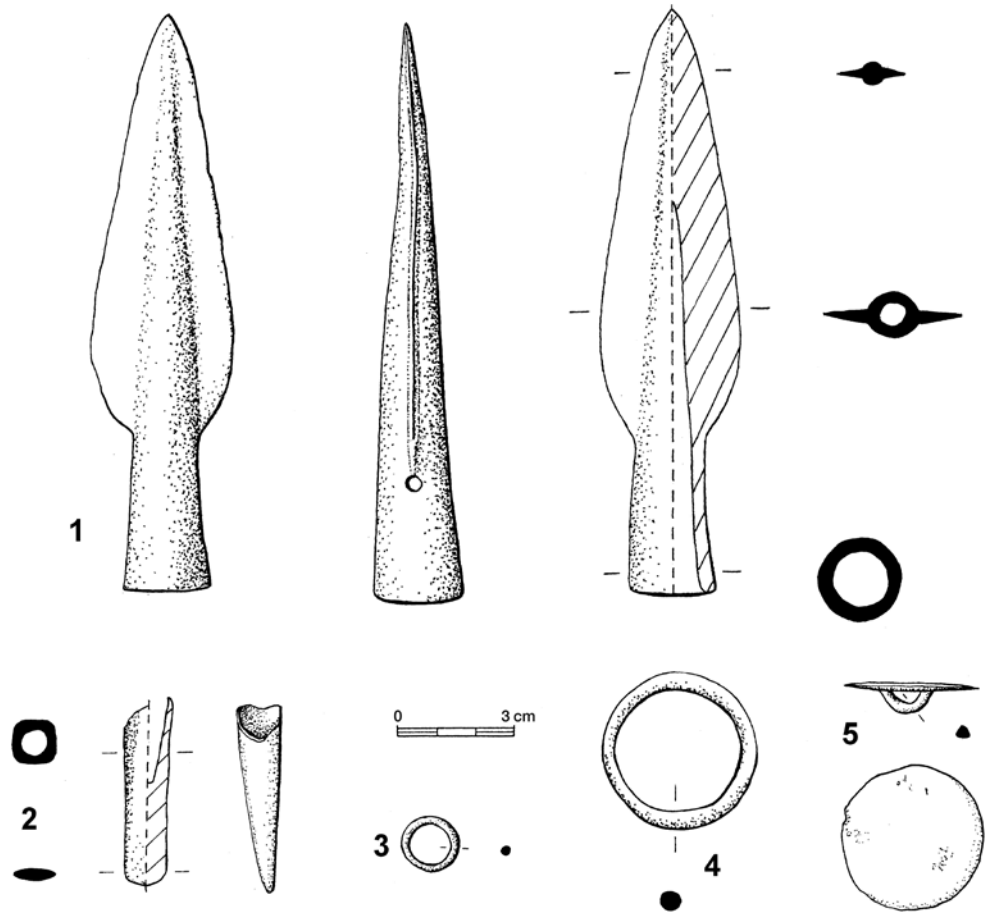

Obr. 5 Bronzové nálezy z hradiště v Hrádníkách (kresba Monika Aulická). – *Fig. 5* Bronze finds from the hillfort in Hrádníky (drawing by Monika Aulická).

Nástroje reprezentuje především břitová část dláta s tulejí (*obr. 5*: 2), nalezená v ornici v zatravněném areálu hradiště v Hrádníkách. Tyto nástroje se však rovněž příliš nevyznačují morfologickými změnami, které by umožnily postihnout jejich vývoj v čase, stav předmětu navíc další typologickou klasifikaci nedovoluje. Objevují se od závěru starší doby bronzové až po pozdní dobu bronzovou (*Říhovský 1992*, 266–274). Za zmínku stojí snad pouze skutečnost, že při svém dlouhém časovém výskytu se dláta s tulejí mimo několik ojedinělých exemplářů ze závěru starší doby bronzové na Moravě v hojnější míře vyskytují až od konce střední doby bronzové (*Říhovský 1992*, 270), podobně je tomu i na území Čech (*Kytlicová 2007*, 141).

K nástrojům může patřit i trojúhelníkovitý zlomek z hradiště nad Darebnicemi (*obr. 3*: 2) představující část obdélného předmětu. Pravděpodobně jde o týlovou část sekery se schůdkem nebo s laloky.

Mezi šperky a ozdobami zaujímá přední místo polovina půlměsícovitého závěsku (*obr. 3*: 3) nalezená volně pod listím v areálu hradiště nad Darebnicemi. Původně byly tyto předměty považovány za chrániče hrotů jehlic. Jejichž skutečnou funkci odhalily až objevy kostrových hrobů (*Trogmayer 1975*, 47, 65, 74, 100, 152). V hlavní oblasti svého rozšíření, v Karpatské kotlině, se objevují beze změny tvaru po celou střední dobu bronzovou až po starší popelnicový stupeň (*Furmánek 1980*, 39; *Schumacher-Matthäus 1985*, 91–93; *Hrala 1992*, 535; *Salaš 2005*, 113), známe je však i z východních Čech. Čtyři kusy obsahoval hrob narušený stavbou domu v r. 1938 v Trnové u Pardubic (*Vokolek 1964*, 16, obr. 7: 10, 12, 14–15) a jeden exemplář pochází z pohřebiště v Chrudimi (*Vokolek 1985*, 259, obr. 10: 6). Tři měsíčkovité závěsky obsahoval lužický hrob ve Velkém Oseku na Kolínsku ve středních Čechách (*Hrala 1992*, 534–535, Abb. 3: 5–6).

Bronzové kroužky patří k funkčně nejjednodušším tvarům, a tudíž bez chronologického vývoje, s širokou škálou možného využití. Dokonce nelze s jistotou vyloučit ani recentní datování obou nalezených kroužků (*obr. 5*: 3–4), i když se to jeví jako málo pravděpodobné. Otázkou zůstává složení

slitiny většího kruhu (*obr. 5*: 4), u něhož bílá barva signalizuje vyšší podíl cínu či olova. *M. Salaš* (*2005*, 103–104) kroužky na základě nálezových okolností a stop opotřebení považuje za druh šperku, někdy tvořící ozdoby oděvu, popř. řemení. Na Moravě se menší kroužky vyskytují hlavně v depotech mladší fáze popelnicových polí především v prostředí kultury lužických popelnicových polí (*Salaš 2005*, 103). Datace do mladší fáze popelnicových polí platí také pro Čechy, kde se kroužky objevují od stupně HA, masově pak ale až v depotech v samém závěru doby bronzové (*Chvojka 2009*, 95). Známe je např. z depotů z Hradištka, Prachovských skal, Habartic, Záluží, Jenišovic (souhrnně *Kytlicová 2007*).

Mnoho nám také neprozradí ani plochá litá puklice s jedním excentricky umístěným ouškem pro připevnění k podložce (*obr. 5*: 5). Možností funkčního použití je více, mohou být např. považovány za faléry (*Merhart 1956*), zvláště pokud se vyskytují spolu s dalšími průkaznými částmi koňských postrojů. Rovněž se předpokládá jejich užití i jako doplňkového šperku kroje (*Salaš 2005*, 123). V různých variantách se s nimi setkáváme od závěru střední doby bronzové po celou dobu popelnicových polí (*Salaš 2005*, 123; *Kytlicová 2007*, 79). V uvedené podobě, tj. rovné, případně pouze lehce vypuklé exempláře maximálně se sešikmenými okraji bez jakékoliv výzdoby či plastického členění pak v zásadě na Moravě od pozdně mohylového období až po starší stupeň popelnicových polí (Hradisko u Kroměříže, Blučina 4, Bystřice pod Hostýnem, Mankovice, Mušov 2; *Salaš 2005*, tab. 15: 157–160; 60: 79; 61: 80; 199: 100; 217: 237–328). Podobně je tomu v Čechách, kde se navíc analogický kus vyskytl v depotu Liščín 5, datovaném až do HB1 (*Kytlicová 2007*, 279).

Samostatnou skupinu představují bronzové/měděné slitky rovněž zjištěné porůznu na ploše hradiště v Hrádníkách. Mohou sice souviset s prací s kovem, jejich množství ale žádné dalekosáhlé závěry nepřipouští.

K trubičkovitému předmětu ve tvaru písmene T (*obr. 3*: 1) z hradiště nad Darebnicemi se mi nepodařilo najít analogii, byť se nepochybně jedná o předmět potenciálně velmi zajímavý, protože už jenom z výrobního hlediska muselo jít o poměrně náročný výrobek. Otevřené zůstává i jeho datování.

Závěr

Dvě hradiště na Choceňsku náleží k trojici, respektive pětici hradišť ležící na východním okraji východních Čech, z nichž všechna jsou situována více či méně při okraji tradiční sídelní oblasti. Vedle pojednávaných lokalit v poloze Hrádníky a nad Darebnicemi se další hradiště popelnicových polí nachází v k. ú. Pěšice v jižní části Vysokomýtska. Detektorová prospekce zde prokázala osídlení v mladší i pozdní době bronzové i starší době železné. Ve které době vzniká opevnění, však bez archeologického výzkumu říci neumíme. O přítomnosti opevněného sídliště doby popelnicových polí dovoluje uvažovat raně středověké hradiště existující v 11.–13. stol. na Vraclavi. Z hradiště pocházejí nálezy i intaktní situace ze závěru pozdní doby bronzové, dle povrchových nálezů mohla být lokalita osídlena i ve starší době železné, důkazy zbudování opevnění v tomto období však zatím chybí. Nezbývá proto než vyčkat archeologického výzkumu dochovaného valu. Poslední hradiště, tentokrát zcela zničené stavbou vrcholně středověkého hradu, patrně stálo v Potštejně, jak naznačují zde získané movité nálezy (*Bek – Vích 2011*).

V případě hradišť na Choceňsku máme to štěstí, že se můžeme opřít o výsledky archeologických výzkumů, byť byly provedeny v nevelkém rozsahu. Z nich vyplývá jedna velmi důležitá skutečnost, totiž že obě lokality neexistovaly současně. Zatímco hradiště v Hrádníkách žilo ve dvou fázích v pozdní době bronzové, na hradišti nad Darebnicemi se v této době setkáváme s přerušením osídlení. Získaná kovová industrie z obou lokalit doplňuje výsledky archeologických výzkumů pouze velmi omezeně. Na tom se jistě vedle možných objektivních příčin podepsalo vydrancování obou lokalit nelegálními uživateli detektorů kovů. Platí to především pro hradiště nad Darebnicemi, které činí malá rozloha vůči těmto aktivitám velmi zranitelnou. Pro poznání kovové industrie v Hrádníkách se zase jako významné ukazuje přerušení prospekce mezi lety 2007–2014.

Kolekce bronzů z hradiště v Hrádníkách představuje v zásadě běžný a nikterak bohatý inventář alespoň ve srovnání s výsledky detektorových průzkumů dalších východočeských hradišť (nepublikované průzkumy hradiště v Pěšicích a hradiště v Novém Městě nad Metují), popř. hradišť na českomoravském pomezí (Kladky; *Vích 2012*).[2] Žádný ze sedmi zde získaných předmětů nepotvrzuje ani nezpřesňuje závěry archeologického výzkumu z r. 1989. V kolekci se rovněž nijak neprojevují ani případné specifické aktivity, které bychom na hradišti mohli očekávat, jako je kovolitecká činnost. Tři měděné/bronzové slitky jsou v této souvislosti příliš slabou indicií. Soubor na druhou stranu zároveň potvrzuje, že se (zvýšenou) přítomností bronzové industrie musíme na hradištích počítat a ztráty této části pramenů jsou a budou zcela nenahraditelné.

[2] V této souvislosti stojí za připomenutí obecný poznatek známý nelegálním uživatelům detektorů kovů o tom, že hradiště byla (minulý čas je bohužel zcela na místě) více či méně jistým zdrojem bronzové industrie.

V kolekci z hradiště nad Darebnicemi poskytuje určitý záchytný bod pouze polovina půlměsícovitého závěsku plně korespondujícího s datováním hradiště do stupně R HA1 (*Vokolek 1993a*, 51), popř. čistě hypoteticky dokonce ještě dříve.

Summary

The main source of knowledge of the Urnfield Period in the area around Choceň is represented by burial grounds. Among them are above all a Final Bronze Age cemetery in Zářecká Lhota (*Vencl 1967, Vokolek 1991–1992*), a Late Bronze Age cemetery in Běstovice (*Prudič 1931*, 204; *Vokolek 1993b*; *2003*, 49), and a Late and Final Bronze Age cemetery in Koldín (*Vokolek 1996*).

Among important Bronze Age relics indisputably are hoards of bronze artefacts. From the surroundings of Choceň we know, so far, two hoards – one from Hemže and the other from Bošín. Both of them belong to the Bošín-Chvojenec horizon, that is to R HB1 (*Kytlicová 2007*, 254, 261).

Surprising is the sparse information on open settlements of the Urnfield Period in the neighbourhood of Choceň.

The fortification above the Darebnice settlement in the cadastral district of Choceň and Běstovice with an area of about 1.7 ha extends on a promontory of a forested ridge above the valley of the river Tichá Orlice (*Fig. 2*). An excavation by V. Vokolek has dated the settlement activity in the hillfort to the Late Bronze Age and Early Iron Age with subsequent use in the Early Middle Ages as well (*Vencl 1971*, 21; *Vokolek 1993b*). Metal detector survey yielded three artefacts which can more or less reliably be dated to the Urnfield Period (*Fig. 3*).

The Hrádníky hillfort is located in the cadastral district of Zářecká Lhota (*Fig. 4*). The fortification with an area of about 8.5 ha is situated on a distinct spur above the river Tichá Orlice. Trial trenching by V. Vokolek dates the site to the Final Bronze Age in two phases (*Vokolek 1990*). Metal detector survey yielded 8 bronze artefacts (*Fig. 5*).

The majority of bronze artefacts obtained are chronologically indifferent. The only support is represented by a crescent-shaped pendant (*Fig. 3:* 3) from Darebnice. In their main territory of distribution – in the Carpathian Basin – these artefacts occur without any changes in shape during the whole Middle Bronze Age to as late as the early Urnfield stage (*Furmánek 1980*, 39; *Schumacher-Matthäus 1985*, 91–93; *Hrala 1992*, 535; *Salaš 2005*, 113), but we know them from East Bohemia as well (*Vokolek 1964*, 16, obr. 7: 10, 12, 14–15; *1985*, 259, obr. 10: 6).

The above two hillforts in the neighbourhood of Choceň count among a group of fortifications located on the eastern border of East Bohemia. In the case of hillforts in the neighbourhood of Choceň we can base ourselves on the results of archaeological excavations, which give proof that the two localities were not contemporaneous. While the hillfort at Hrádníky existed in two phases of the Final Bronze Age, the hillfort above Darebnice exhibits a settlement hiatus between the Late Bronze Age and Early Iron Age. Metal artefacts obtained from the above-mentioned sites supplement the results of archaeological excavations on only a limited scale, since both these localities were plundered by illegal users of metal detectors. The collection of bronze artefacts from these two hillforts represents in essence an ordinary and not very numerous inventory, at least in comparison with the results of metal detector surveys of other hillforts in East Bohemia (unpublished surveys of the hillforts in Pěšice and Nové Město nad Metují), or on the Bohemian-Moravian border respectively (Kladky); (*Vích 2012*).

Literatura

Bek, T. – Vích, D. 2011: Pravěké nálezy z hradního kopce v Potštejně, okr. Rychnov nad Kněžnou. Archeologie ve středních Čechách 15, 301–305.

Frolík, J. 1980: Archeologické nálezy Chrudimsko /a–ch/. Sbírky okresního muzea v Chrudimi. Chrudim.

Furmánek, V. 1980: Die Anhänger in der Slowakei. Prähistorische Bronzefunde 11/3. *Horáková-Jansová, L. 1932*: Prehistorické nálezy v roce 1930–1931. Památky archeologické 38, 92–98.

Hrala, J. 1992: Die Massenbestattung auf dem Brandgräberfeld der Lausitzer Kultur in Velký Osek. Archeologické rozhledy 44, 524–537.

Chvojka, O. 2009: Jižní Čechy v mladší a pozdní době bronzové. Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque 6.

Kytlicová, O. 2007: Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen. Prähistorische Bronzefunde 20/12.

Merhart, G. von 1956: Über blecherne Zierbuckel (Faleren). Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 3, 28–116.

Profantová, N. – Vích, D. 2012: Zlacený vrchlík z Bošína (okr. Ústí nad Orlicí) a problém dokladů přítomnosti raně středověké elity ve východních Čechách. In: J. Doležel – M. Wihoda (eds.): Mezi raným a vrcholným středověkem. Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové a žáci. Brno, 197–207.

Prudič, K. 1931: Vysokomýtsko v době předhistorické. In: Vysokomýtsko. Vlastivědné čtení o okrese vysokomýtském a skutečském. Vysoké Mýto, 197–211.

Říhovský, J. 1992: Die Äxte, Beile, Meißel und Hämmer in Mähren. Prähistoriche Bronzefunde 9/17.

Říhovský, J. 1996: Die Lanzen-, Speer- und Pfeilspitzen in Mähren. Prähistorische Bronzefunde 5/2.

Salaš, M. 2005: Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. Brno.

Schumacher-Matthäus, G. 1985: Studien zu bronzezeitlichen Schmucktrachten im Karpatenbecken. Ein Beitrag zur Deutung der Hortfunde im Karpatenbecken. Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 6.

Smolík, J. 1881: Hroby u stanice „Korunka-Jelení". Památky archaeologické 11, 613–624.

Šnajdr, L. 1903: Měděné sekyry z okresu Královéhradeckého. Pravěk 1, 4–18.

Trogmayer, O. 1975: Das bronzezeitliche Gräberfeld bei Tápé. Budapest.

Vencl, S. 1967: Nové archeologické nálezy u Chocně. Listy Orlického muzea 1–2, 7–18.

Vencl, S. 1971: Hradiště Hlavačov a Hrádníky na Choceňsku. Listy Orlického muzea 6/1, 17–32.

Vích, D. 2007: Českomoravské pomezí v době římské, Pravěk NŘ – Supplementum 17, 173–229.

Vích, D. 2009: Orlické muzeum v Chocni. Katalog archeologické sbírky. Zprávy České archeologické společnosti – Supplément 74.

Vích, D. 2010: Nálezy kultury lužických popelnicových polí na českomoravském pomezí, Pravěk NŘ – Supplementum 20.

Vích, D. 2012: Kladky – neznámé hradiště na severozápadní Moravě. Možnosti detektorového průzkumu v archeologii. Památky archeologické 103, 233–272.

Vokolek, V. 1964: Lužické pohřebiště v Trnové u Pardubic. Archeologické rozhledy 16, 10–19.
Vokolek, V. 1985: Lužické pohřebiště v Chrudimi. Archeologické rozhledy 37, 244–260.
Vokolek, V. 1990: Hradiště lidu popelnicových polí v Zářecké Lhotě. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 17, 54–59.
Vokolek, V. 1991–1992: Slezskoplatěnické pohřebiště v Zářecké Lhotě. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 18, 59–61.
Vokolek, V. 1993a: Výzkum lužického hradiště v Běstovicích. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 19, 49–53.
Vokolek, V. 1993b: Lužické pohřebiště v Běstovicích. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 19, 54–59.
Vokolek, V. 1996: Výzkum pohřebiště lidu popelnicových polí v Koldíně v letech 1994–1995. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 22, 34–40.
Vokolek, V. 2003: Gräberfelder der Lausitzer Kultur in Ostböhmen 1. Fontes Archaeologici Pragenses 27.

PhDr. David Vích
Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě
E-mail: vich@muzeum.myto.cz

Hrob typu Kietrz z pohřebiště lužických popelnicových polí v Olomouci-Slavoníně

Kietrz type grave from the burial ground of Lusatian Urnfield culture in Olomouc-Slavonín

Vendula Vránová

Abstrakt
Příspěvek představuje žárový hrob s netypickou úpravou hrobové jámy se stopami vnitřní dřevěné konstrukce, který byl objeven na pohřebišti kultury lužických popelnicových polí na lokalitě Slavonín 3 „U statku“ na střední Moravě. V tomto regionu jde o poměrně ojedinělý nález, jehož analogie můžeme nalézt na některých polských pohřebištích v Horním Slezsku.

Abstract
The contribution is about a cremation with an atypical adjustment of a burial pit with wooden construction relics. The grave was found at the burial ground of Lusatian Urnfield Cultur Slavonín 3 "U statku" at Central Moravia. This type of grave is a relatively isolated find in this region. Its analogues can be found at Polish burial grounds at Upper Silesia.

Klíčová slova: mladší doba bronzová – pohřebiště – hrob s dřevěnou konstrukcí
Key words: Late Bronze Age – burial ground – grave with wooden construction

Úvod

Pohřebiště lužických popelnicových polí na lokalitě Slavonín 3 „U statku“ ležící na okraji města Olomouce bylo zkoumáno pracovníky Archeologického centra Olomouc v letech 2004 a 2005. Pohřebiště se nacházelo v trase budoucí rychlostní komunikace R 35, která míjí Olomouc z jižní a západní strany. Během výzkumu bylo na této lokalitě kromě 82 žárových a jednoho kostrového hrobu objeveno také 112 sídlištních objektů z období eneolitu a mladší doby bronzové.

Poloha lokality

Zkoumaná plocha se nachází na jihozápadním okraji Olomouce, po pravé straně silnice Olomouc – Hněvotín, cca 400 až 500 metrů severozápadně od fortu XIII (*obr. 1*), v trati „U statku“. Lokalita leží v mírně zvlněné krajině na východním okraji Křelovské pahorkatiny, v nadmořské výšce 258–264 metrů. V době výzkumu se zde nacházelo pole a nadloží tvořila ornice (černozem) o mocnosti cca 50 centimetrů. Podloží je v prostoru lokality tvořeno sprašovými návějemi kvartérního původu, které místy dosahují značné mocnosti. Výzkumnou plochu lze podle morfologie terénu rozčlenit na dvě části. První, jižní část (zde se nachází lužické žárové pohřebiště), stoupá směrem od nové silnice spojující Olomouc a Hněvotín z výšky 258 metrů až k polní cestě, která se nachází ve výšce 262 metrů. Druhá část plochy naopak od polní cesty klesá k severu a výšce 258 metrů. Nejbližší vodní zdroj v současnosti představuje potok Stouska, nacházející se zhruba ve vzdálenosti 1 600 metrů severozápadně od pohřebiště. Přihlédneme-li k mapám I. vojenského mapování (1764–1768; http://oldmaps.geolab.cz), i přes všechny nepřesnosti, které toto srovnání přináší (*Brůna – Buchta – Uhlířová 2002*, 11-12, 17-18), lze vzdálenost lokality od vodoteče zpřesnit na zhruba 350 metrů. V minulosti se západně od lokality nacházel dnes již zcela zaniklý menší potok (http://oldmaps.geolab.cz: I. vojenské (josefské) mapování – Morava, mapový list č. 39).

Charakteristika lokality

Na lokalitě Slavonín 3 „U statku“ bylo prozkoumáno celkem 112 sídlištních objektů, dvě erozní podor-

Obr. 1 Slavonín 3 – „U statku“, poloha lokality. – *Fig. 1* Slavonín 3 "U statku", site location.

niční vrstvy, 82 žárových hrobů a jeden hrob kostrový (*Vrána 2006*, *Vránová – Vrána 2007*). Do období kultury lužických popelnicových polí, do mladší doby bronzové, bylo možné datovat 30 objektů, které se nacházely jednak v severní části zkoumané plochy, ale i přímo v areálu lužického pohřebiště. V případě těchto 16 jam a kůlových jamek umístěných mezi žárovými hroby s velkou pravděpodobností nejde o klasické sídlištní jámy, tedy relikt sídlištního areálu, ale tyto jámy mají spíše souvislost s pohřebními aktivitami v tomto areálu. Erozní vrstvy nacházející se v prostru pohřebního areálu obsahovaly množství keramiky datované do lužické kultury a v několika případech byly žárové hroby zahloubeny přímo do těchto vrstev.

Ostatní sídlištní objekty náleží do neolitu (kultura s moravskou malovanou keramikou) a do novověku. Kostrový hrob je s velkou pravděpodobností také neolitický.

Pohřební areál lužických popelnicových polí

Pohřební areál prozkoumaný ve Slavoníně „U statku“ datujeme na základě hrobového inventáře do starého a středního stupně lužické kultury dle *V. Volkolka* (*2003*, 45; *Jiráň 2008*, 152–154), tj. do stupně BD a HA1. Velká část z 82 žárových hrobů byla zahloubena poměrně mělce, a proto byly horní partie hrobových jam značně narušeny hlubokou orbou i skrývkou ornice během přípravy stavby rychlostní komunikace R35 (*Vránová – Vrána 2007*, 272). Výkopy hrobových jam a jejich zásypy byly ve většině případů málo zřetelné, a to i u hrobů zahloubených až do sprašového podloží. Na pohřebišti se vyskytují hroby popelnicové i jámové s hrobovými jámami kruhového či oválného půdorysu a s hrobovým inventářem v podobě keramických a bronzových milodarů (*Vránová – Vrána 2007*, 276). Terénní situace, stejně jako porostové příznaky v poli západně od zkoumané plochy naznačují, že nekropole lužických popelnicových polí pokračuje dále východním a západním směrem.

Hrob typu Kietrz

Na prozkoumané části pohřebiště se jako výjimečný jeví hrob H8 s téměř obdélnou hrobovou jámou nesoucí stopy po dřevěné konstrukci a dvěma kůlovými jamkami uprostřed delších stran. Hroby s dřevěnou konstrukcí podobného charakteru jsou v lužickém prostředí označovány jako hroby typu

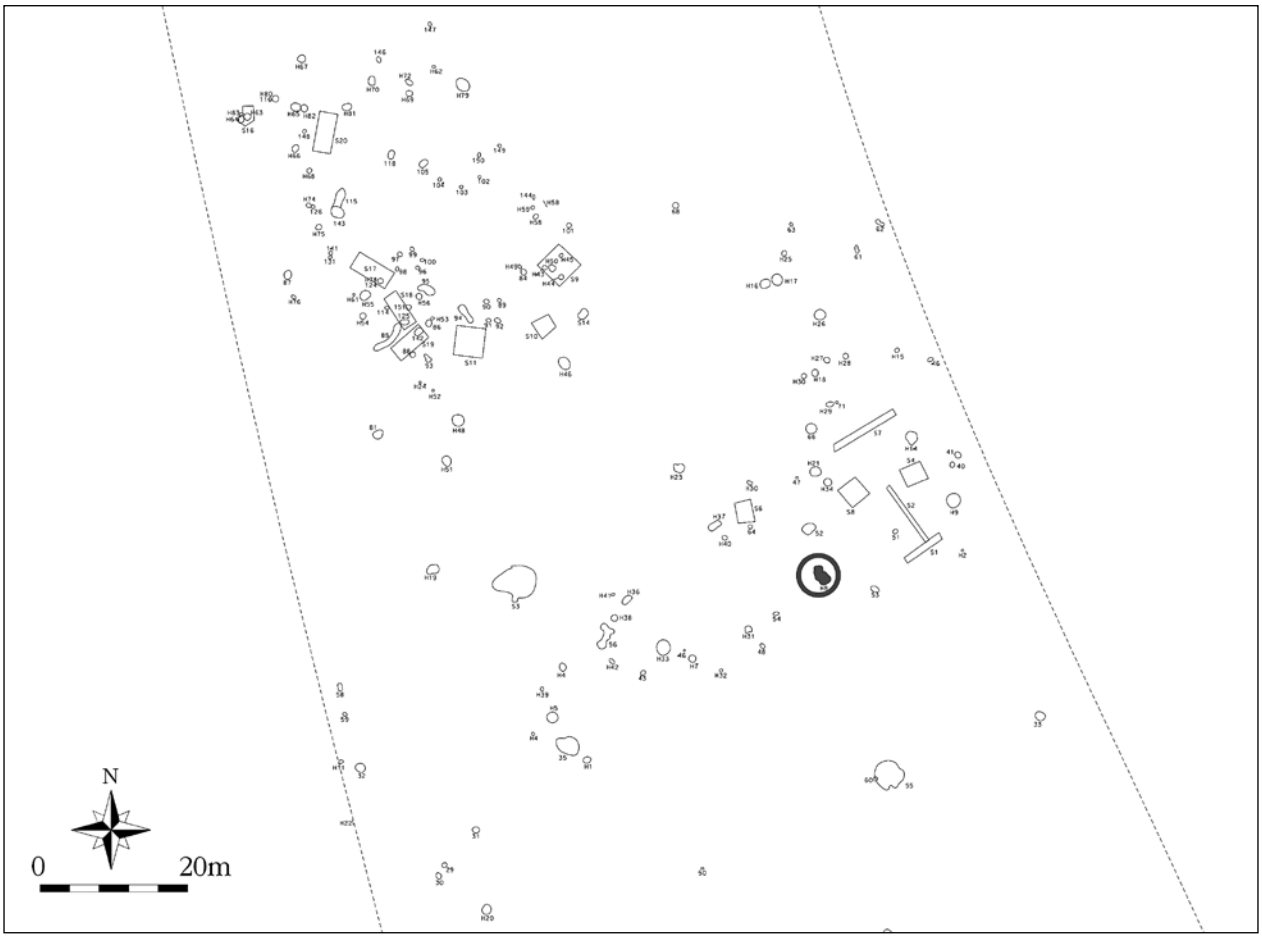

Obr. 2 Slavonín 3 „U statku“, výřez z celkového plánu lokality s vyznačením polohy hrobu typu Kietrz. Plán P. Grenar. – *Fig. 2* Slavonín 3 “U statku”, part of the general plan of site with marking of the grave H8 location (type of Kietrz). Plan by P. Grenar.

Kietrz. Tento název do literatury poprvé zavedl *M. Gedl* (*1984*; *1991*, 94) a na něho navázali někteří další autoři, např. *M. Pawlińska* (*2006*, 39–40) nebo *J. Juchelka* (*2014*, 46). Vzhledem k výrazné podobnosti hrobové úpravy i shodnému datování hrobu H8 s hroby typu Kietrz Marka Gedla jsem si ve svém článku dovolila jeho označení těchto hrobů, „hrob typu Kietrz“, převzít. Hrob H8 se nachází v jihovýchodní okrajové části pohřebiště (*obr. 2*). V jeho okolí se nachází běžné lužické popelnicové a jamkové žárové hroby (nejbližší ve vzdálenosti 12,3 m). Dále směrem na jih pohřebiště patrně již nepokračuje.

Popis hrobu

Hrob má téměř obdélnou hrobovou jámu (kontext 0559) orientovanou SZ–JV s rozměry 2,8 × 1,56 metru a hloubkou 26 centimetrů (po skrývce ornice; *obr. 3*). Uprostřed obou delších stran je vždy umístěna kůlová jamka (kont. 565/172 a 572/179; *obr. 3*). Výplň hrobu tvořily dvě uloženiny. Spodní část hrobové jámy vyplňovala světlá žlutohnědá středně ulehlá hlína (kont. 0171) s nahodile se vyskytujícími uhlíky (max. mocnost 0,26 m). Nad ní se nacházela vrstva (kont. 0164) tvořená tmavě černou středně ulehlou hlínou s nahodile se vyskytujícími uhlíky (max. mocnost 0,22 m), ve které se nacházely také spálené lidské kosti a milodary.

V uloženině 0171 byly po mechanickém začištění povrchu hrobu, v jeho východním rohu, viditelné zbytky dřevěné konstrukce (kont. 0352); (*obr. 3*), v podobě úzkého pravoúhlého žlábku vyplněného hnědošedou uloženinou s množstvím drobků uhlíků (max. mocnost 0,14 m, šířka 0,6 m). Další stopy po dřevěné konstrukci se rýsovaly na dně hrobové jámy v podobě dvou rovnoběžných úzkých černých uhlíkatých pásů vzdálených od sebe 1,14 m a širokých maximálně 10 cm (*obr. 4*). Uvnitř těchto pásů se nacházel vlastní pohřeb (kont. 0807) – spálené lidské kosti s milodary.

Spálené kosti byly rozptýleny uprostřed hrobu. Dle antropologické analýzy dokonale spálené kos-

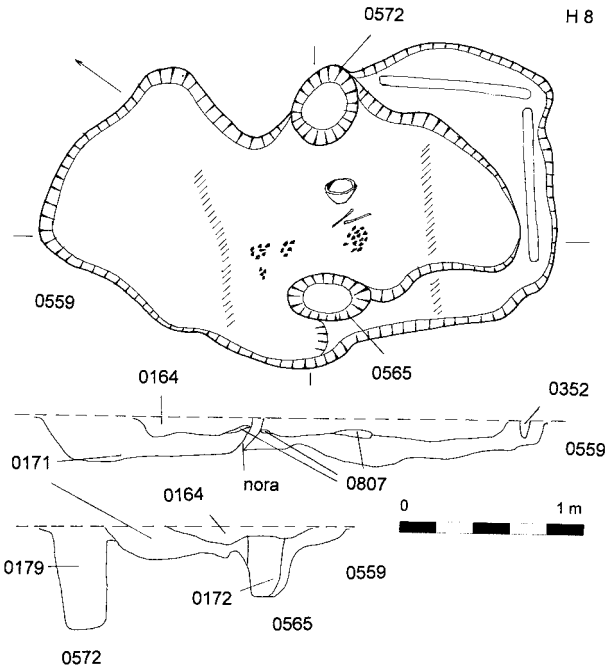

Obr. 3 Slavonín 3 „U statku“, hrob typu Kietrz (H8), půdorys a profil. Kresba A. Pešková. – *Fig. 3* Slavonín 3 "U statku", grave type of Kietrz (H8), groung plan and profile. Drawing A. Pešková.

Obr. 4 Slavonín 3 „U statku“, foto hrobu typu Kietrz. Foto J. Vrána. – *Fig. 4* Slavonín 3 "U statku", photo of grave type of Kietrz. Photo by J. Vrána.

ti patřily dítěti ve věku 5–9 let a byly rozpoznány především zlomky dlouhých kostí končetin a lebky (*Dobisíková 2006*, 2).

Hrobový inventář

Výbavu hrobu tvořila malá amforka, dvě celé jehlice, tři zlomky jehly další jehlice a dva velmi malé zlomky bronzu (*obr. 5*). Milodary byly uloženy velmi mělce. Jehlice se nacházely jen 2 cm pod povrchem a amforka se rýsovala na povrchu hrobu již po jeho začištění.

41/2004-807-1: malá amforka, dochována jen spodní část, vně barva středně hnědá, uvnitř barva tmavě šedá, dochovaná výška 6,3 cm.
41/2004-807-2: malý keramický zlomek z těla nádoby, barva vně středně šedá, uvnitř hnědá, vně stopy po prstování povrchu.
41/2004/-807-3: malý keramický zlomek z okraje tenkostěnné nádoby, barva cihlověhnědá.
41/2004-807-4: malý keramický zlomek z těla tenkostěnné nádoby, barva středně šedá, uvnitř tuhování povrchu.
41/2004-807-5: velmi malý keramický zlomek z těla nádoby, barva cihlová.
41/2004-807-6: bronzová jehlice typu Deinsdorf s kulovitou hlavicí a zesíleným zdobeným krčkem, d. 11,9 cm.
41/2004-807-7: bronzová jehlice typu Blučina s dvojkónickou zdobenou hlavicí, spodní konec jehly je lehce zahnutý, d. 13,9 cm.
41/2004-807-8: zlomky jehlice (3 ks) – spodní část jehly, d. 6,2 cm.
41/2004-807-9: zlomky bronzu (2 ks), velmi malé, 2–3 mm.

Bronzové jehlice uložené v hrobě náleží k typu Deinsdorf a typu Blučina (*obr. 5*). Jehlice typu Deinsdorf s kulovitou hlavicí a zesíleným zdobeným krčkem nejsou samy o sobě moc chronologicky citlivé, ale naštěstí jehlice v hrobě H8 nese na zesíleném krčku specifickou vhloubenou výzdobu v podobě motivu jedlové větvičky mezi skupinami příčných rýh, která se objevuje pouze v období kultury středodunajské mohylové a v časně popelnicovém období (*Salaš 2005*, 107). Přesná analogie této jehlice se vyskytuje v bronzovém depotu Blučina 2 spadající do horizontu depotů Blučina (*Salaš 2005*, 288, Tab. 49: 83).

Jehlice typu Blučina má dvojkónickou hlavici v horní části vodorovně rýhovanou a na krčku skupinu tří příčných rýh. Tyto jehlice jsou typické pro nejstarší období popelnicových polí (*Salaš 2005*, 108). Analogickou jehlici známe například z depotu Blučina 5 opět náležejícího horizontu bronzových depotů Blučina (*Salaš 2005*, 292, Tab. 63:7).

Depoty horizontu Blučina jsou datovány do nejstarší fáze kultur popelnicových polí, do Reineckeho stupně BD 1 (*Salaš 2005*, 138, 140). Toto datování obou jehlic naznačuje, že hrob H8 patří k nejstarším hrobů prozkoumaným na pohřebišti ve Slavoníně „U statku“ a můžeme ho zařadit do časného období lužických popelnicových polí.

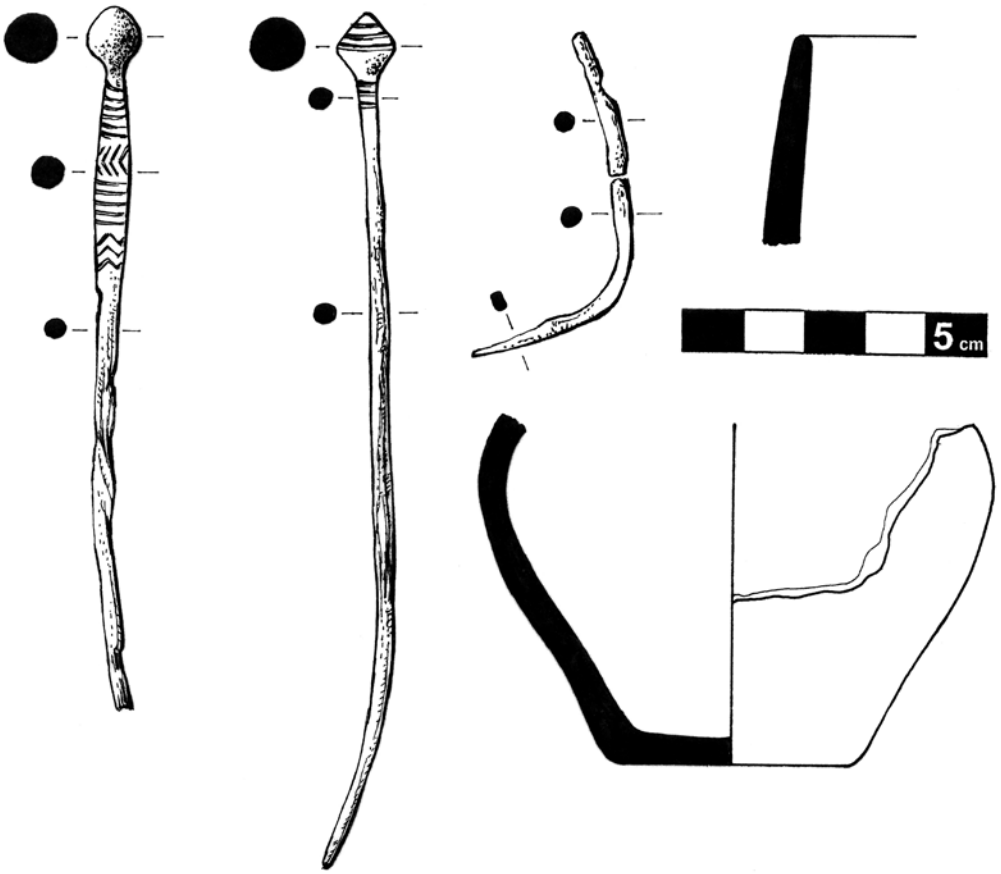

Obr. 5 Slavonín 3 „U statku“, hrob typu Kietrz (H8), hrobová výbava. Kresba A. Pešková. – *Fig. 5* Slavonín 3 “U statku”, grave type of Kietrz (H8), grave goods. Draving by A. Pešková.

Relikty dřevěné konstrukce hrobu H8

Na základě nálezových okolností zachycených během průzkumu hrobu H8 je zřejmé, že původně byla součástí hrobu také dřevěná konstrukce. Kůlové jamky a pravoúhlý žlábek ve východním rohu hrobu mohou souviset s hrobovou nadzemní konstrukcí či představovat dřevěné zpevnění vrchních partií hrobu. *M. Gedl* (*1984*, 20–22) uvažuje, že tyto hroby byly na pohřebišti v Kietrzu původně překryty mohylami, které se nedochovaly. Volný prostor kolem hrobu H8 by tuto možnost také nevylučoval. Nejbližší objekty, jáma č. 52 a 2 kůlové jamky č. 53 a 54 (*obr. 2*), všechny datované do lužické kultury, se nachází ve vzdálenosti 6,5, respektive 7,5 a 8 metrů od hrobu H8. Nejbližší jednoduché žárové hroby H31 a H34 leží ve vzdálenosti zhruba 12 metrů.

Dva rovnoběžné úzké uhlíkaté pásy rýsující se na dně uprostřed hrobu H8 (*obr. 3*, *4*) jsou pravděpodobně pozůstatky po hrobové dřevěné komoře, do níž byl vložen pohřeb s milodary.

Závěr

Hrob H8 s relikty dřevené hrobové konstrukce svou úpravou, ale také datováním do nejstarší fáze lužické kultury (BD1), spadá do typu hrobů označovaných v prostředí kultury lužických popelnicových polí jako typ Kietrz, podle pohřebiště v Kietrzu v Horním Slezsku, kde byly tyto hroby poprvé objeveny. Jde o hroby s dřevěnou konstrukcí, s obdélnou či podlouhlou oválnou hrobovou jámou se stopami po sloupech v rozích jam a často také podél jejích delších stran a datovaných do časných fází kultury lužické v Polsku – závěr II. a III. stupeň doby bronzové dle O. Montelia (*Gedl 1984*, *1991*; *Pawliński 2006*), odpovídající našim stupňům BC2 – HA1. Kromě pohřebiště v Kietrzu byly hroby tohoto typu doposud zaznamenány na několika polských pohřebištích v Horním Slezsku. Například na lokalitě Krzanovice (*Pawliński 2006*). V našem regionu střední Moravy je tato úprava hrobu poměrně ojedinělá. Tyto hroby nebyly prozatím objeveny ani v prostoru českého Slezska (*Juchelka 2014*, 46).

V Polsku se v těchto hrobech objevují jako milodary také součásti koňských postrojů či zbraně a i na základě těchto nálezů se M. Gedl domnívá, že v hrobech typu Kietrz byli pohřbívání příslušníci vyšších společenských vrstev mladší doby bronzové. O odlišném sociálním statutu můžeme uvažovat také v případě zemřelého dítěte pohřbeného v hrobě H8 na pohřebišti ve Slavoníně 3 „U statku".

Summary

An archaeological rescue research was carried out in 2004 and 2005 at the Slavonín 3 site, "U statku" track, during with 82 cremation graves were examined. The burial ground is dated back to the Lusatian Urnfield Cultur, specifically to the BD-HA1 stage. The site Slavonín 3 lies on the southwest periphery of Olomouc at the altitude of 258–264 metres (*Fig. 1*).

An uncommon grave H8 with a nearly oblong grave pit bearing the traces of a wooden construction was located on the southeast edge of the burial ground (*Fig. 2*). The grave pit (dimensions 2.8 × 1.56 × 26 m) was oriented NW–SE and there were two stakeholes in the middle of the longer sites. There were relics of the wooden construction in the form of an right-angled groove (*Fig. 3*) in the eastern corner and in the form of two parallel black strips (at a distance 1,14 m from each other) at the bottom of the grave pit (*Fig. 4*). There were a child cremation (5–9 years) and grave goods (small amphora, 3 bronze pins) between this strips.

Similar graves with wooden construction are called the graves type Kietrz in the area of the Lusatina Culture and occur at a burial sites in Poland - Upper Silesia too (*Gedl 1984*; *1991*, 94; *Pawliński 2006*, 39–40). Found bronze pins type Deinsdorf and Blučina (*Fig. 5*) allow us to date grave H8 to the beginning of the Lusatian Urnfield Cultur, specifically to the BD1 stage (*Salaš 2005*, 107–108). M. Gedl assumes that the members of higher social class of the late Bronze Age were buried in this type of graves (*Gedl 1984*). We may think about the extraordinary social status of the child buried in the grave H8 at the Slavonín 3 burial ground too.

Literatura

Brůna, V. – Buchta, I. – Uhlířová, L. 2002: Identifikace historické sítě prvků ekologické stability krajiny na mapách vojenských mapování. Acta Universitatis Purkynianae 81. Studia Geoinformatica 2.

Dobisíková, M. 2006: Antropologické zhodnocení žárových hrobů z Olomouce-Slavonína. In: J. Vrána: Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu, lokalita: Olomouc-Slavonín, Hněvotín, archiv ACO, č. j. 189/06.

Gedl, M. 1984: Wcesnołużyckie groby z konstrucjami drewnianymi. Prace komisji archeologicznej 22.

Gedl, M. 1991: Bemerkungen über die Anfänge der frühen Lausitzer Kultur in Schlesien. In: M. Gedl (red.): Die Anfänge der Urnenfelderkulturen in Europa. Archaeologia interregionalis 13, 89–102.

Jiráň, L. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová. Praha.

Juchelka, J. 2014: Lužická kultura v českém Slezsku. Brno.

Pawliński, M. 2006: Cmentarzysko ciałopalne w Krzanowicach. Archeologia żywa, Nr 3 (37), 35–40.

Salaš, M. 2005: Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku I. Brno.

Vokolek, V. 2003: Gräberfelder der Lausitzer Kultur in Ostböhmen I. Praha.

Vrána, J. 2006: Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu, lokalita: Olomouc-Slavonín, Hněvotín, archiv ACO, č. j. 189/06.

Vránová, V. – Vrána, J. 2007: Výzkum pohřebiště a sídliště lužických popelnicových polí v Olomouci-Slavoníně. In: M. Salaš – K. Šabatová (eds.): Doba popelnicových polí a doba halštatská. Brno, 271–279.

Mgr. Vendula Vránová, Ph.D.
Archeologické centrum Olomouc
E-mail: vranova@ac-olomouc.cz

Fragment kachle s motivem „Veraikonu“ z parcely čp. 118 na Malém náměstí v Hradci Králové

The fragment of the stove tile with the motif interpreted as “Veraicon” from the cesspit 2, house No. 118, Malé náměstí, Hradec Králové

Daniela Záveská

Abstrakt
Z analýzy motivu zlomku kachle z jímky v základech domu na Malém náměstí nepřímo vyplývá, že fragment je třetím případem motivu „Veraikonu“ (závoj s podobenstvím Ježíšovy tváře) nalezeným ve Hradci Králové.

Abstract
Motif analysis of a stove tile fragment from cesspit in the house background at Malé náměstí implies the fragment is the third specimen that depicts “Veraicon” (veil with likeness of the Jesus’ face) found in Hradec Králové.

Klíčová slova: Hradec Králové-Malé náměstí – kachle – Veraikon
Key words: Hradec Králové-Malé náměstí – stove tiles – Veraicon

Záchranný výzkum v roce 1999 na parcelách čp. 116, 117 a 118 na Malém náměstí odhalil řadu reliktů souvisejících s hospodářskou a provozní činností v příslušných domech. Jedním z těchto objektů byla fekální jímka č. 2 z parcely čp. 118, v jejíž výplni se vedle množství keramických nádob a kosterního materiálu nacházelo rovněž několik fragmentů čelních vyhřívacích stěn kachlů.

Pozornost poutá část čelní vyhřívací stěny, z níž vystupuje mužská, zpředu zachycená tvář s náznaky vousu, kterou lemují dlouhé vlasy. Dochované rysy obličeje jsou zřetelně vymodelovány. Jasně rozpoznáváme bradu a pravou líc. Na pozadí hlavy se rýsuje kruhový? segment, zřejmě svatozář. Hlava je dále součástí nepravidelného, obdélníkového či čtvercového pole, na zlomku vidíme jeho pravý roh. Motiv rámuje kruhový medailon.

Čelní vyhřívací stěnu lemuje obvodová lišta ve tvaru hranolu. Její povrch je opatřen tmavou zelenohnědou glazurou. Keramická hmota, z níž je kachel vyroben, je poměrně hrubá, zrnka ostřiva o velikosti až dva milimetry místy zřetelně vystupují z glazované plochy. Na první pohled překvapí kvalitní oxidační výpal. Zadní strana čelní vyhřívací stěny je režná, po okrajích mírně očazená. Patrné jsou papilární rýhy po vyhlazování keramické hmoty vtlačené do formy.

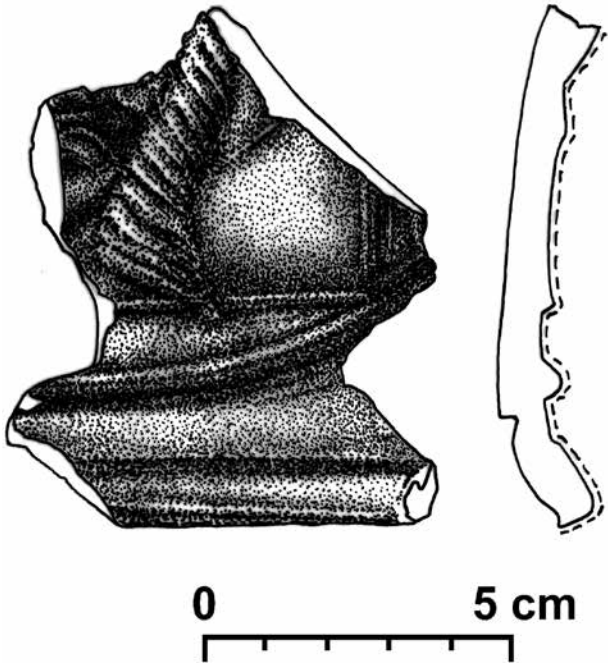

Obr. 1 Fragment kachle s motivem interpretovaným jako „Veraikon“ z jímky 2, čp. 118, Malé náměstí, Hradec Králové. Kresba Klára Hemplová. – *Fig. 1* The fragment of the stove tile with the motif interpreted as “Veraicon” from the cesspit 2, house No. 118, Malé náměstí, Hradec Králové. Drawn by Klára Hemplová.

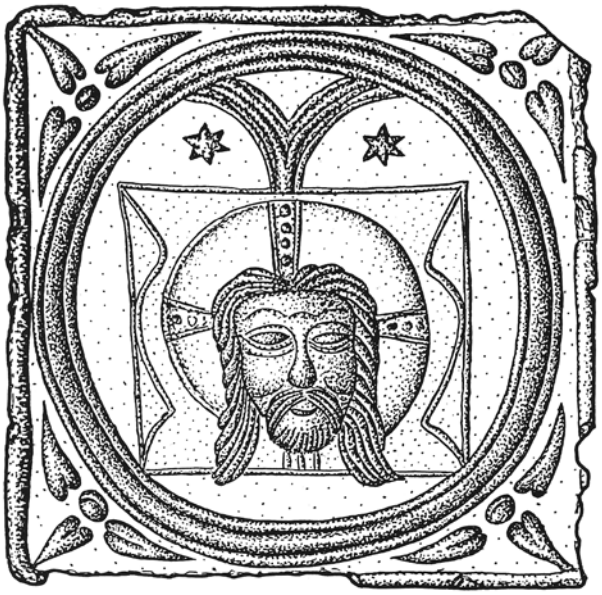

Obr. 2 Kachel s motivem „Veraikon" nalezený roku 1913, čp. 543, Hradec Králové (*Hazlbauer 1994*, 130). – *Fig. 2* The stove tile with the "Veraicon" motif found in 1913, house No. 543, Malé náměstí, Hradec Králové (*Hazlbauer 1994*, 130).

Zapátráme-li ve sbírce kachlů Muzea východních Čech, nalezneme jistou podobnost s komorovým kachlem, znázorňujícím motiv „Veraikonu", který publikoval *Zdeněk Hazlbauer* (*1994*, 128–130). Paralelou je zde rouška (takto lze interpretovat roh popsaného „pole") s mužskou tváří v kontextu kruhového medailonu.

Můžeme se tedy domnívat, že fragment čelní vyhřívací stěny zachycuje tzv. *sudarium* – roušku, na kterou se dle různých verzí příběhu obtiskla Kristova skutečná podoba, tedy *vera ikon*. Variant, jakým způsobem k tomu došlo, je několik. Některé verze situují událost do období Kristovy dospělosti, kdy šířil své učení a konal zázraky, jindy je příběh spojen se závěrem jeho života a cestou na Kalvárii (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 42; *Royt 2006*, 254, 302–303).

Jan Royt v této souvislosti upozorňuje, že je z hlediska typologie třeba rozlišovat mezi „Veraikonem" a „rouškou Veroničinou", pro niž je charakteristická trnová koruna a další stopy mučení patrné na zobrazené tváři (*Royt 2006*, 302). Je otázkou zda a do jaké míry vnímali tento rozdíl tvůrci a posléze majitelé kamen.

Pokud je interpretace motivu správná, setkáváme se na území Hradce Králové již s třetím exemplářem kachle s vyobrazením „Veraikonu". Komorový kachel publikovaný roku 1994, viz výše, byl objeven při budování základů domu pana Jihlavce (dnešní třída Československé armády) roku 1913 (*Hazlbauer 1994*, 127). Fragment stejného typu (horní část čelní vyhřívací stěny) pochází ze stavby Záložního úvěrního ústavu na Velkém náměstí. Výstavba budovy započala roku 1911. Povšimněme si také nevelké vzdálenosti mezi místy těchto tří nálezů.

Můžeme se pouze dohadovat, jak vypadal kompletní motiv kachle. O jeho celkových rozměrech může do jisté míry vypovídat právě kruhový medailon, který naznačuje potenciální dostatek prostoru nad rouškou s otiskem tváře. V úvahu by připadalo podobné ztvárnění jako u hradeckého kachle publikovaného Z. Hazlbauerem. Nelze samozřejmě vyloučit i jiná řešení.

Kachle z území Čech, Moravy a Slezska ukazují další varianty zpracování tohoto motivu. Roušku s otiskem Kristovy tváře drží Veronika či Berenike (*Brestovanský 1998*, 113; *Krajíc 2005*, 48–49), v další je *sudarium* přidržováno dvěma anděly (*Menoušková – Měřínský 2008*, 24, č. 46). Ze zahraničních analogií uveďme kachle z hradu Liptov (*Kvietok 2013*, 27) či z polského Namysłówa (*Dymek 1995*, 29–30).

Zlomek je možné rámcově datovat dobou zániku jímky, v níž byl nalezen. Na základě rozboru keramického materiálu byl zánikový horizont stanoven na konec 15. století, nejpozději do první poloviny století následujícího (*Bláha – Ježek 1999*, 7; *Záveská 2011*, 43–44), což odpovídá dataci řady kachlů s motivem Veraikonu, nalezených na našem území. (*Brestovanský 1998*, 112–113; *Menoušková – Měřínský 2008*, 24; *Hazlbauer 1994*, 128; *Orna 2005*, 51).

Summary

The thesis describes sculptured fragment of stove tile which was found by archaeological rescue excavation in 1999 in cesspit at Malé náměstí in the city of the Hradec Králové. The stove tile motif may depict sudarium with real face of Jesus Christ, so called veraicon. This could be the third specimen of "veraicon" tile found in the city of Hradec Králové. In comparison with another stove tile motif published by *Z. Hazlbauer* (*1994*), we could find similarity in a circular medallion that framed the main motif. Using of the cesspit, where the fragment was found, it is possible to date the find to the end of 15th century, latest at the begginning of 16th century.

Literatura

Bláha, R. – Ježek, M. 1999: Záchranný výzkum parcel domů čp. 116–118 na Malém náměstí v Hradci Králové. Zpráva pro investora.

Brestovanský, P. 1998: Kachle Libereckého kraje. Archeologie Libereckého kraje 1, 97–145.

Dymek, K. 1995: Średniowieczne i renesansowe kafle śląskie. Wroclaw.

Hazlbauer, Z. 1994: Pozdně gotický kachel „VERAIKON" z Hradce Králové. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 20, 127–130.

Hazlbauer, Z. 1998: Krása středověkých kamen. Odraz náboženských idejí v českém uměleckém řemesle. Praha.
Krajíc, R. 2005: Středověké kamnářství. Výzdobné motivy na gotických kachlích z Táborska. Tábor.
Kvietok, M. 2013: Krása kachlíc. Katalog výstavy. Banská Bystrica.
Menoušková, D. – Měřínský, Z. 2008: Krása, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renezančních kachlů Moravy a Slezska. Uherské Hradiště.
Orna, J. 2005: Gotické a renesanční kachle ve sbírkách Západočeského muzea v Plzni. Plzeň.
Pavlík, Č. – Vitanovský, M. 2004: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
Royt, J. 2006: Slovník biblické ikonografie. Praha.
Záveská, D. 2011: Zázemí středověkého domu. Archeologický výzkum v Hradci Králové, Malé náměstí, čp. 116–118. Rukopis bakalářské práce. Ústav pro archeologii FF UK, Praha.

Mgr. Daniela Záveská
Univerzita Karlova,
Ústav pro archeologii
E-mail: daniela.zaveska@gmail.com

Zajímavé nálezy (nejen) zlomků pozdně středověkých kamnových kachlů z Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem

Interesting finds of (not only) fragments of late medieval stove tiles from the National Stud Kladruby nad Labem

Tomáš Zavoral

Abstrakt
Tento příspěvek pojednává nejen o nálezech kamnových kachlů z menšího záchranného archeologického výzkumu v areálu Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem realizovaného v r. 2015. Příspěvek je informativní sondou do období, která již nejsou fyzicky zachytitelná v podobě dosud stojících staveb. Především nálezy kachlů a keramických nádob v kontextu bádání o historickém vývoji hřebčína přinášejí zajímavá zjištění.

Abstract
This paper deals with (not only) findings of stove tiles from a small rescue archaeological research in the area of the National Stud Kladruby nad Labem realized in 2015. The paper is a little informative probe into periods that we are no longer able to physically capture in the form of standing buildings. The findings of tiles and pottery vessels in the context of research of the historical development of the stud bring interesting findings.

Klíčová slova: Kladruby nad Labem – hřebčín – keramika – kamnové kachle – motiv lva
Key words: Kladruby nad Labem – stud – pottery – stove tiles – motive of lion

Úvod

Vzhledem k charakteru stavebních prací při komplexní obnově a revitalizaci areálu Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem v letech 2014 a 2015 bylo Východočeské muzeum v Pardubicích oslověno, aby během všech stavebních a zejména výkopových prací provádělo periodické kontroly a celkový archeologický dohled nad stavbou. Díky tomu, že při výkopech kanalizace před objektem kostela sv. Václava a Leopolda byly rozpoznány archeologické situace a nálezy, bylo rozhodnuto o zahájení záchranného výzkumu. Ten byl omezen pouze na trasu budoucí kanalizační přípojky (*obr. 2*, *3*). Akce nepřímo navazovala na mnohem rozsáhlejší archeologický výzkum, který v r. 2014 doprovázel stavební obnovu celého areálu hřebčína. Tento výzkum zatím nebyl publikován, ale je zpracován v nálezové zprávě uložené v archivu VČM v Pardubicích. (*Zavoral – Řehounková 2015*). I když by se mohlo zdát, že zmiňovaný výzkum je mnohem podstatnější, ve výsledku nepřinesl až tak zajímavá zjištění týkající se nejstarších etap vývoje hřebčína.[1] Ovšem nutno podotknout, že jeho závěry i tak dokázaly podpořit či podložit některé hypotézy plynoucí ze závěrů stavebně-historických průzkumů týkajících se především stavebního vývoje tzv. „Nového zámku“ (*Zavoral – Řehounková 2015*, 56–62). Zde popisovaný záchranný archeologický výzkum měl především dokumentační charakter a netvoří tak kompaktně uzavřený celek přímo navazující na zmíněné předešlé průzkumy v bezprostředním okolí kostela a zámku. Avšak je přínosem především svým zjištěním původní skladby sedimentů v hloubkách, které nemohly být dosaženy při předcházejících výzkumech nebo nebyly adekvátně dokumentovány. Výzkum si dále kladl za cíl vytvořit zdroj informací pro následný stavebně-historický průzkum, resp. jeho revizní studii.

[1] Rozsah výzkumu, a to především hloubkový, byl striktně vymezen stavebním zásahem, tudíž se dokumentované situace omezily pouze do hloubky cca 1 m a zachyceny tak byly převážně novodobé zavážkové vrstvy.

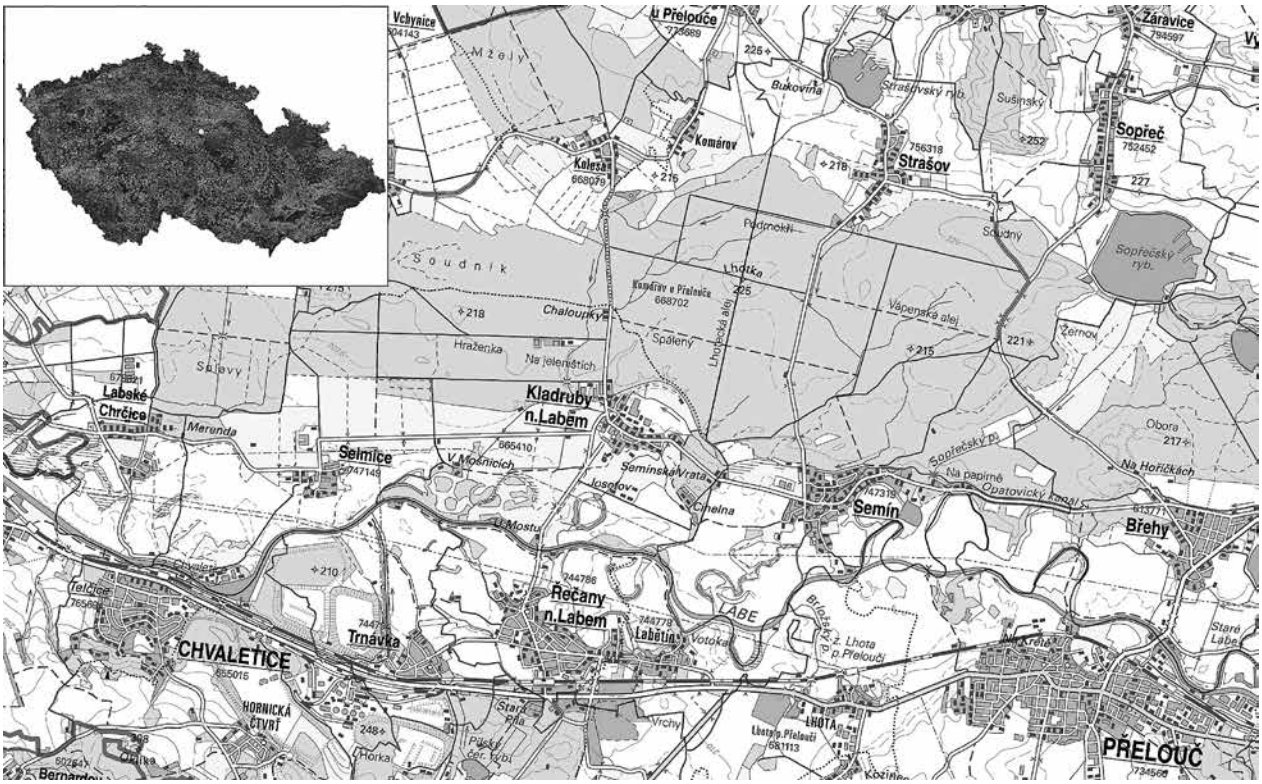

Obr. 1 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Mapa s vyznačením lokality a širším okolí, M 1 : 50 000 (zdroj: www.cuzk.cz). – *Fig. 1* Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. Map showing the location and surroundings, scale 1 : 50 000 (source: www.cuzk.cz).

Přírodní prostředí lokality

Území spadá pod geologickou provincii Česká vysočina, subprovincii Česká tabule a podcelek Pardubická kotlina. Lokalita se nachází v tzv. Kladrubské kotlině, tj. v akumulačních mladopleistocénních (würmských) a nižších středopleistocénních (rissských) terasách s pokryvy a přesypy vátých písků. Jihovýchodně je situovaný tzv. Semínský přesyp – zbytek písečného přesypu s výskytem ojedinělých druhů rostlin (*Faltysová – Bárta 2002*, 104–108). Celý areál hřebčína se rozkládá na katastru dvou obcí, Kladruby nad Labem a Selmice. Menší okrajové části jsou v katastru sousedních obcí Hlavečník a Semín. Místo výzkumu se nacházelo v nadmořské výšce 206,5–207 m n. m. Na utváření morfologických tvarů krajiny měla nejzásadnější vliv tektonika ke konci terciéru a počátkem kvartéru. V těchto dobách docházelo střídavě ke zdvihům a poklesům v Polabí. Současně s touto činností docházelo k přemísťování koryt vodních toků – především Labe. Díky tomu se vytvořily rozsáhlé akumulace štěrkopískových říčních teras. Hlinité až hlinitopísčité holocenní náplavy Labe lemují dnešní tok v šířce 0,5–1,0 km, u obce Kladruby nad Labem se rozšiřují až na dva kilometry (*Málková – Lemberk 2001,* 109–110).

Oblast v okolí Kladrub nad Labem se vždy nacházela v záplavovém území řeky Labe a jejich meandrech, což mělo jistě přímé důsledky na podobu a charakter osídlení. Labská niva byla periodicky zaplavovaným územím s měkkým luhem a labské řečiště se stěhovalo podle množství vody. Území to bylo jen těžko využitelné k obhospodařování (*Málková – Lemberk 2001*, 111).

Dosavadní archeologické aktivity a problematika historického vývoje Kladrub nad Labem

Z katastrálního území a nejbližšího okolí Kladrub nad Labem pochází několik málo archeologických nálezů. Mezi ty nejzajímavější lze zařadit nález žárových hrobů datovaných do období lužické kultury. Nález byl učiněn na parc. č. 588/1 a 2 na k. ú. Semín asi 300 m JV od Kladrub nad Labem vlevo při silnici na Semín (*Vokolek 2003*, 125–126; *Sigl – Vokolek 2014*, 284, obr. 2). Ze stejného katastru pak pochází nález kostrového hrobu, v jehož kontextu byl nalezen snad závěsek z pískovce a jaspisový valounek s otvory (*Böhm 1932,* 49; *Sigl – Vokolek 2014*, 284, obr. 2). Z nověji publikovaných zjištění je třeba zmínit doklady osídlení z mladší doby hradištní – sídlištní objekt s keramikou na parc. č. 740/4 (podrobně *Sigl – Vokolek 2014*). Další nálezy ze Semína v podobě zlomků lužické keramiky, středověké keramiky a jed-

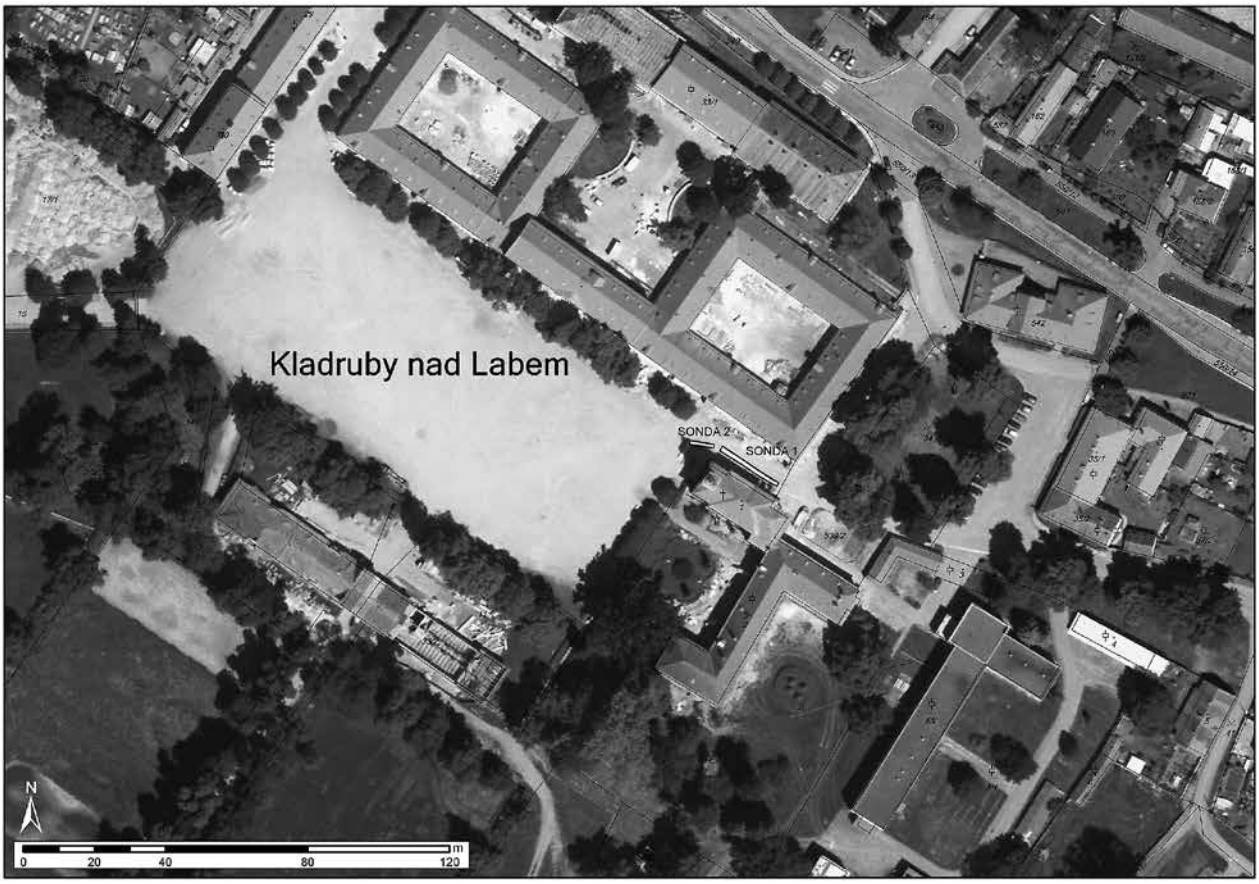

Obr. 2 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Detail místa výzkumu na ortofotomapě s vyznačením sond č. 1 a 2 (vytvořili T. Zavoral, M. Lanta). – *Fig. 2* Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. Detail of research sites on the orthophoto showing the trench no. 1 and 2 (set up by T. Zavoral, M. Lanta).

noho úštěpu radiolaritu byly učiněny během povrchové prospekce západně od obce a jižně od silnice Semín – Kladruby nad Labem V. Vokolka a P. Žaloudkové v r. 2013 (*Žaloudková – Vokolek 2014*). Především poloha na vyšší písčité duně a blízkost meandrujícího toku řeky Labe společně s nálezy sídlištní lužické keramiky jsou jasnou indicií k interpretaci nálezů jako pozůstatků sídliště (*Žaloudková – Vokolek 2014*, příloha č. 1; *Sigl – Vokolek 2014*, 284, obr. 2). Z katastrálního území blízkých Selmic pochází bronzová sekerka datovaná do lužické kultury. Objev byl učiněn v lese Okrouhlík a jiné informace se k němu bohužel nedochovaly (*Čurda 1996,* 22).

K podrobnějšímu historickému ale především stavebně-historickému vývoji Kladrub nad Labem a Kladrubského hřebčína se obšírněji věnuje pouze jediná současná práce, a to stavebně-historický průzkum realizovaný Národním památkovým ústavem v Praze. Autorský tým vedený Petrem Mackem dokončil průzkum v r. 2003 (*Macek 2003*). Širší popis historické geneze území je popsán především v kapitolách tvořících historickou rešerši dochovaných písemných pramenů a dále v historické rešerši plánové a mapové dokumentace. Autoři se v jednotlivých kapitolách určených konkrétním budovám a objektům věnovali i historii vývoje areálu jako celku. Avšak ani v této obšírné práci není, především díky absenci starších písemných pramenů, jasněji nastíněn nejstarší historický vývoj. Dle dostupných pramenů se dozvídáme, že již ve 14. století zde stával farní kostel zasvěcený sv. Václavu. Kostel tu byl snad ještě dříve, jelikož Cisterciácký klášter v Sedlicích, jemuž Kladruby v té době náležely, zde na začátku druhé poloviny 14. století zřídil faru, k níž přináležel i kostel v nedalekých Selmicích (*Sedláček 1908*, 410; *Rosůlek 1909*, 38; *Macek 2003*, 75, 275). Nejstarší jmenovaný farář byl Martin, který se však v r. 1359 stal farářem v Dobeníně a jeho nástupcem byl 8. května 1359 jmenován Konrád jinak Kuneš, který byl před tím plebánem v Semíně. V tomto období měli patronátní právo ke kladrubské faře pánové Kuneš z Brloha, Kuneš ze Semicz (Selmic), Jan z Kořec a Aleš z Kladrub. Po smrti plebána Kuneše byl v r. 1371 dosazen na zdejší faru klerik Jan z Hrobic, který se

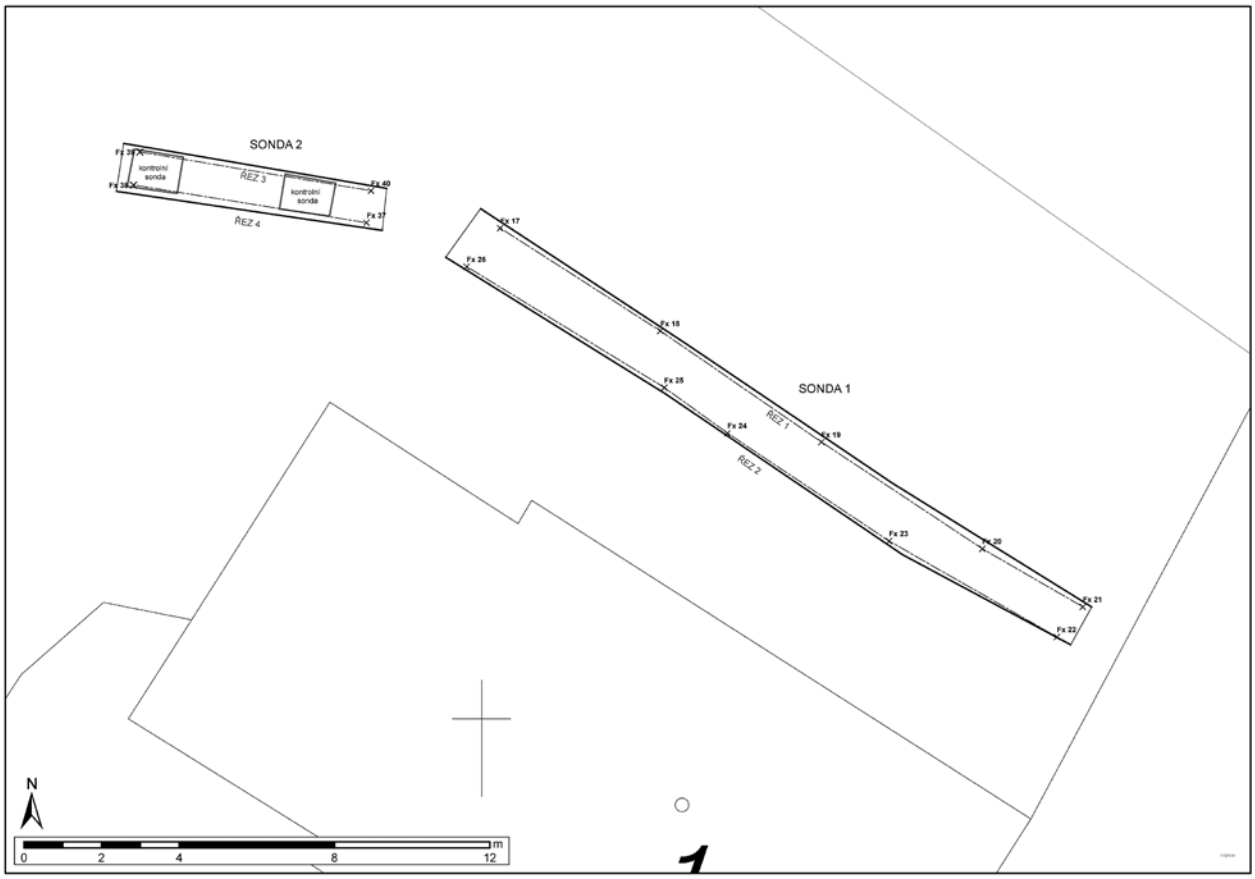

Obr. 3 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Detail sondy č. 1 a 2 zakreslen do katastrální mapy (vytvořili T. Zavoral, M. Lanta). – *Fig. 3* Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. Detail trench no. 1 and 2 drawn on the cadastral map (set up by T. Zavoral, M. Lanta).

však v r. 1372 vzdal svého místa a na faru byl dosazen nový, nejmenovaný plebán. V této době měli patronátní právo ke kladrubské faře páni Havel a Jan z Brloha a páni Dobraj z Kladrub a Jan z Kořec (*Rosůlek 1909*, 38). Díky požáru z r. 1757, při kterém shořel zámecký archiv, nelze jasněji nahlédnout do období fungování tzv. Starého zámku, který je zmiňován mladšími prameny a měl vzniknout někdy před polovinou 16. století (obr. 12); (*Macek 2003*, 275–276). O jeho existenci asi není sporu, avšak jasné není panské sídlo – tvrz, na jejichž základech měl být tzv. Starý zámek vystavěn. O její nepřímé existenci by mohlo svědčit například to, že Kladruby bývaly samostatným panstvím, což by dokládalo jméno Aleše z Kladrub. Další indicií by pak mohl být název „Zemanství" jedné z kladrubských luk uvedený v urbáři panství Pardubického z r. 1588 (*Rosůlek 1909*, 40).

Na počátku 16. století patřily Kladruby již k majetku pánů z Pernštejna a byly ve svazku panství pardubického. V té době byla založena koňská obora, z níž vznikl následně hřebčín. Objekt tzv. Nového zámku, jehož pozůstatky byly odhaleny stavebně-historickým průzkumem ve hmotě současného zámku, byl vystavěn někdy kolem r. 1540 (*Macek 2003*, 548). V majetku Pernštejnů Kladruby zůstaly do roku 1560, kdy čeští stavové koupili celé pardubické panství a v něm i „dvuor v vobořе kladerubské" pro panovníka (*Macek 2003,* 275). Již za Pernštejnů zde tedy byla koňská obora, jejíž význam ovšem po roce 1560 ještě vzrostl. Hned po založení císařského hřebčína byly v letech 1579–1582 v Kladrubech provedeny poměrně rozsáhlé stavební práce, o jejichž nemalém rozsahu se dozvídáme z výše zmíněného urbáře z r. 1588 (*Rosůlek 1909*, 40; *Macek 2003*, 80). Výčet nejstarších událostí pak můžeme uzavřít tím, že další stavební práce a především rozšíření areálu hřebčína o blízké Selmice nastalo rozhodnutím císaře Rudolfa II ještě r. 1588. Důležitou informaci o stavu tzv. Starého zámku se dozvídáme ze zprávy hejtmana pardubického panství Fridricha z Vildenštejna adresované české komoře v r. 1595. Ve zprávě se jasně zmiňuje o velmi zanedbaném stavu zmiňovaného objektu a návrhu jeho demolice s možností znovupoužití stavebního materiálu jako cihel a tesaného kamene (*Macek 2003*, 80).

Pro objekt kaple Povýšení sv. Kříže (nejstarší dosud stojící budova areálu hřebčína) je zásadní stavebně-historický průzkum architekta Miroslava Kroulíka vydaný v r. 2010 (*Kroulík 2010*). Ten se široce věnuje historickému vývoji a podobě objektu kaple a celého areálu hřbitova s márnicí. Přínosná je také historická plánová dokumentace, jež má důležitý význam z pohledu prostorové lokalizace a vzájemných vztahů jednotlivých budov celého hřebčína. Další s Kladrubským hřebčínem úzce související práce pocházející od autorského kolektivu M. Kroulíka, V. Kučové a P. Hořína (*Kroulík – Kučová – Hořín 2011*) shrnuje poznatky nejen ze stavebně-historického průzkumu, ale komplexně sumarizuje význam a kulturní výjimečnost areálu a jeho okolí. Areál Národního hřebčína Kladruby nad Labem včetně kmenového stáda čistokrevných koní starokladrubského plemene byl s účinností k 1. 1. 2002 vyhlášen národní kulturní památkou. Vyjma jednoho archeologického výzkumu z r. 2010 v prostoru před kostelem sv. Václava a Leopolda (*Jílek – Cebová – Kašpárek 2010*), který při opravě havárie kanalizace odhalil dle autorů pouze malý úsek původního dláždění neznámého (novověkého) objektu pravděpodobně i s částí jeho základů,[2] nebyly do současnosti známy žádné jiné archeologické nálezy či řádně dokumentované situace.

Popis archeologických situací

Po zjištěném výskytu archeologických situací při počátečním výkopu kanalizace u severní strany kostela sv. Václava a Leopolda bylo přistoupeno k postupnému odtěžení vrchní části zeminy budoucího úseku výkopu (za pomoci mechanizace) a k dokumentaci zejména jeho profilů a dna. K tomuto postupu bylo přistoupeno proto, že šlo již o rekonstrukci stávajícího potrubí, tudíž původní zvrstvení v ploše výkopu bylo již znehodnoceno. Plocha výkopů byla rozdělena na dvě sondy – sonda 1 a sonda 2 (*obr. 2*, *3*). V každé sondě byly dokumentovány dva nejdelší protilehlé řezy (*obr. 4*, *5*, *6*). Všechny sondy (není-li níže uvedeno jinak) byly zkoumány do hloubky cca 1,8 m od stávající úrovně terénu. Tato limitní hloubka byla dána niveletou budoucího stavebního zásahu – rekonstrukcí stávající kanalizace. Níže autor popisuje vždy jeden řez z každé sondy pro vytvoření základní představy o skladbě sedimentů a hloubce zásahu.

[2] Nálezová zpráva uložena v archivu VČM v Pardubicích pod č.j. VČM 543/2010

Sonda č. 1

Jde o plochu východního výkopu pro kanalizaci. Sonda byla situována cca 3 m od SV stěny kostela sv. Václava a Leopolda

Severní řez č. 1 – body Fx 17, 18, 19, 20, 21 (*obr. 4*)

Pod zavážkovou vrstvou (č. 100) tvořenou tmavě-šedohnědým zahliněným pískem s čočkami a proplástky okrového a šedého písku (15 %) a světlehnědého jílu (3 %) s přítomností stavební suti (cihly, maltovina a kameny) se rozkládala v celé délce profilu vrstva č. 101 tvořená žluto-okrovým pískem, jemně zrnitým a kyprým. Hranice vrstev byla čistá a jasná. Pod vrstvou č. 101 nasedala vrstva č. 109 tvořená středně šedým pískem, jemně zrnitým s nepatrným množstvím malých cihelných zlomků (do 2 %) se skvrnkami okrového písku, hranice vrstvy byla pozvolná a nejasná. Zhruba v polovině vzdálenosti mezi bodem FX 17 a FX 18 na tuto vrstvu nasedala vrstva č. 110, která byla velmi tenká (5–10 cm) a tvoří sediment rozkládající se v podstatě v celé délce profilu. Vrstva byla tvořena středně okrovo-hnědým zahliněným pískem s viditelným zastoupením zlomků cihel (40 %) o rozměrech do 15 cm, kameny a maltovinou, byla středně ulehlá s velmi jasnou hranicí. Vrstva je pravděpodobně důkazem planýrky povrchu. Následné spodní vrstvy č. 111 (s příměsí zlomků cihel 30 %) 112, 113, 115, 116 a 117 byly převážně tvořeny žlutošedým až žlutým pískem, jemně zrnitým se sporadickým výskytem uhlíků a makrozbytků rostlin. Vrstvy měly kyprou konzistenci a jasnou, mírně propitou hranici. V místech bodu Fx 18 byly tyto vrstvy přerušeny vrstvami č. 109 a 107, které byly cca 2 m východně od bodu Fx 18 přerušeny výrazným úklonem výše položených vrstev č. 101, 110. Mezi body Fx 18 a FX 19 je tak patrna výrazná sníženina terénu. Tato sníženina je vyplněna vrstvou č. 110 (base) a č. 101 a částečně i 100. Vrstva č. 100 je v podstatě vyrovnávkou terénu. Východním směrem od této sníženiny pokračuje zvrstvení nadále v téměř vodorovné poloze v zastoupení vrstev č. 102, 106, 103, 107 až k bodu Fx 20.

Řez byl zachycen v délce 18 m. Na SZ konci sondy č. 1 je patrný mohutný vkop (č. 500) recentního stáří (kanalizační šachta). Dno sondy již nebylo možné dokonaleji dokumentovat, jelikož na rozhraní vrstev č. 155 a 166 se ustálila hladina spodní vody.

Sonda č. 2

Jde o pokračování sondy č. 1 po přerušení v prostoru SZ rohu kostela sv. Václava a Leopolda.

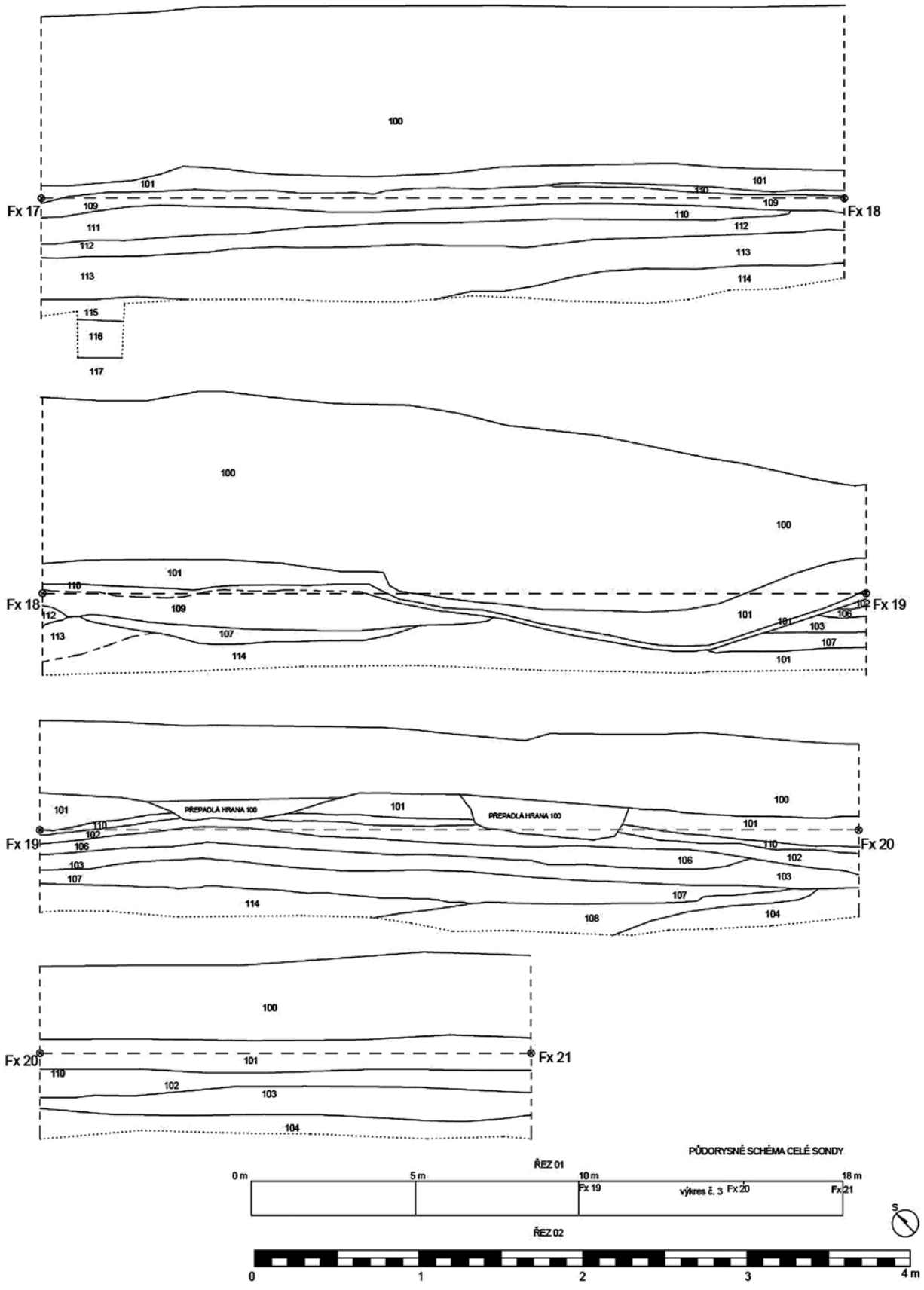

Obr. 4 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Řez č. 1 v sondě č. 1 (vytvořili T. Zavoral, M. Lanta). – *Fig. 4* Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. Sectional view no. 1 in the trench no. 1 (set up by T. Zavoral, M. Lanta).

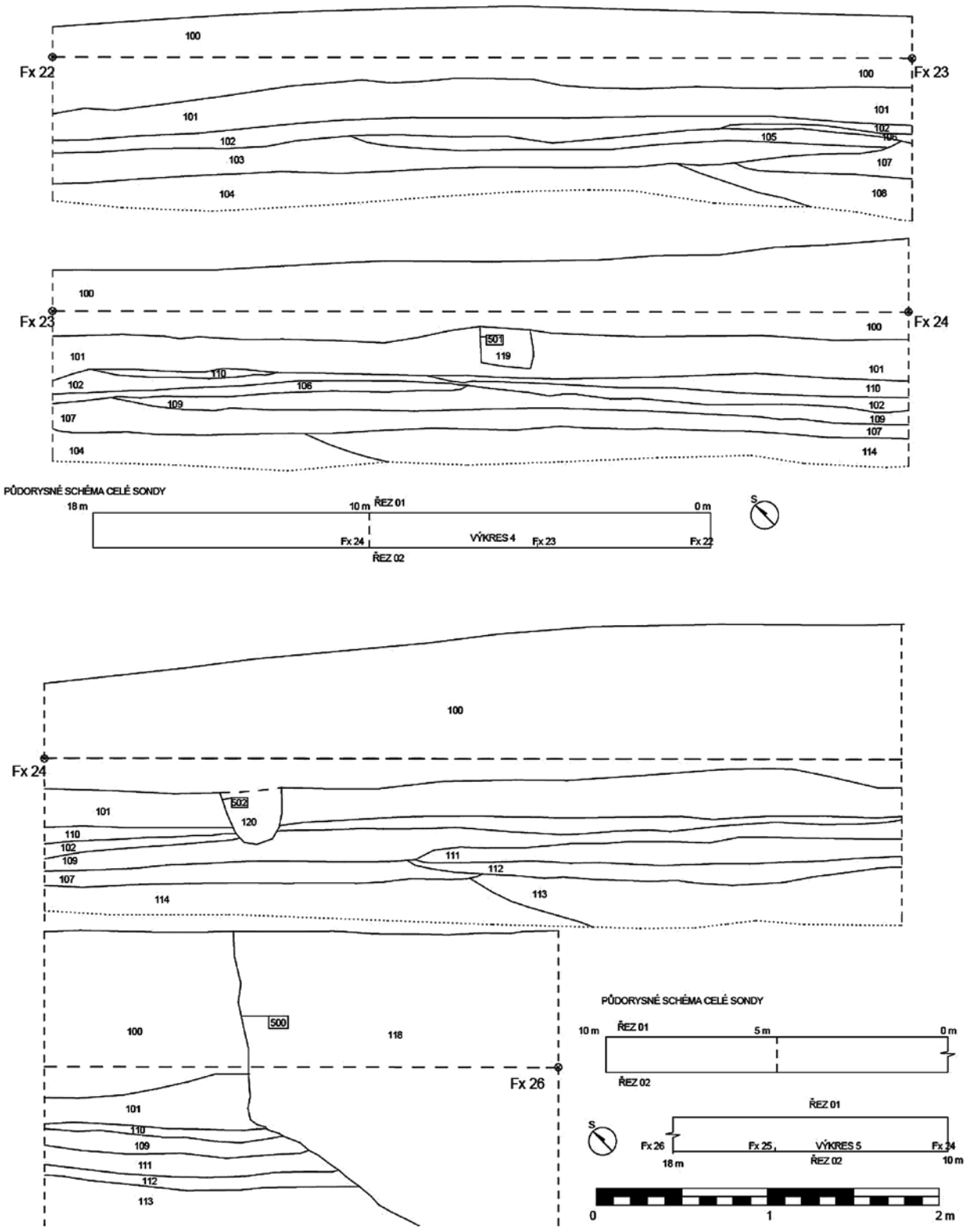

Obr. 5 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Řez č. 2 v sondě č. 1 (vytvořili T. Zavoral, M. Lanta). – *Fig. 5* Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. Sectional view no. 2 in the trench no. 1 (set up by T. Zavoral, M. Lanta).

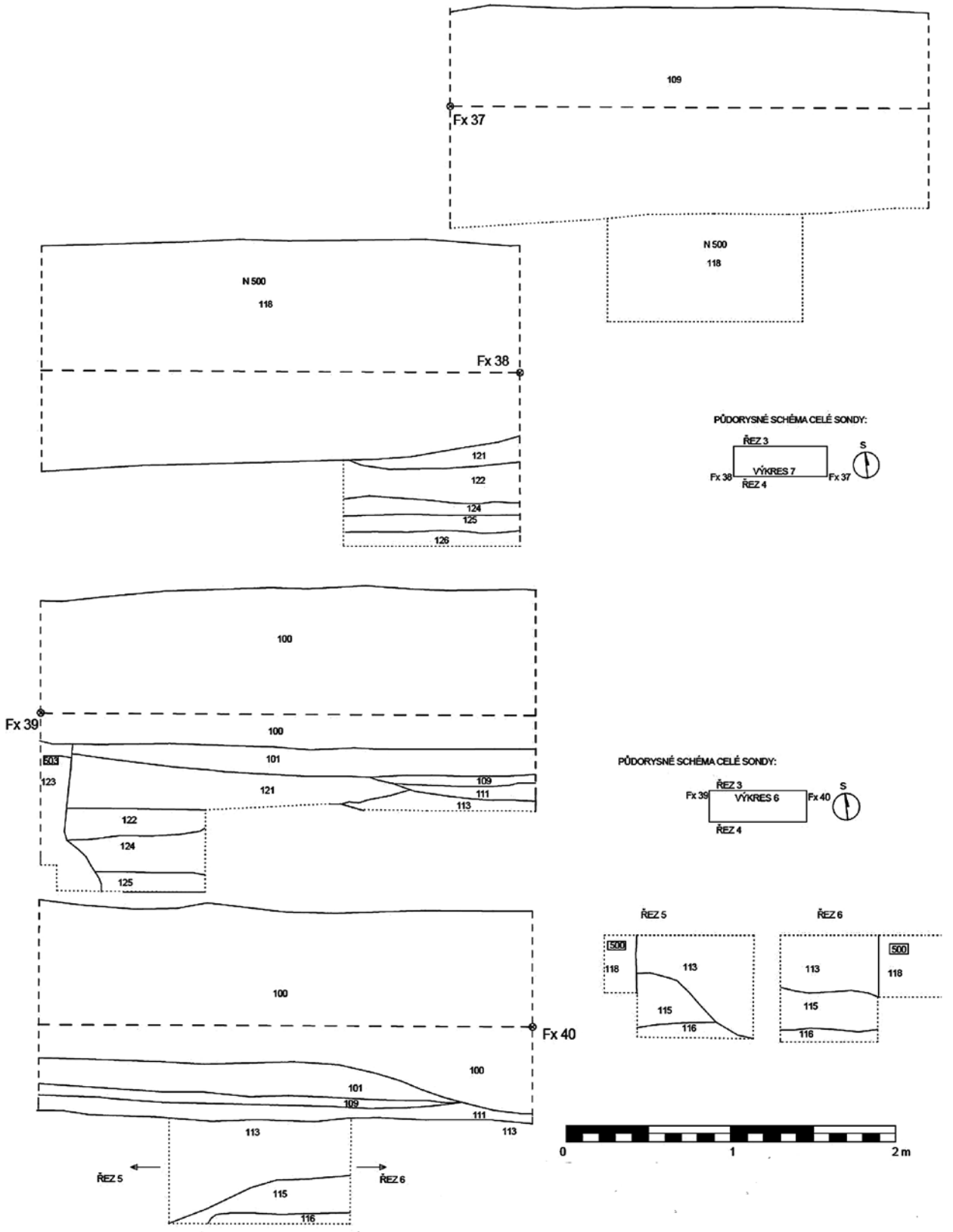

Obr. 6 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Řezy č. 3, 4, 5 a 6 v sondě č. 2 (vytvořili T. Zavoral, M. Lanta). – *Fig. 6* Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. Sectional views nos. 3, 4, 5 and 6 in the trench no. 2 (set up by T. Zavoral, M. Lanta).

Severní řez č. 3 – body Fx 39, 40 (*obr. 6*)

Stratigrafie tohoto řezu umístěného v sondě č. 2 je ve svých svrchních vrstvách obdobná jako u řezu č. 1 v sondě č. 1. Pod mohutnou navážkovou vrstvu (č. 100) probíhala víceméně vodorovná vrstva č. 101, která byla společně s vrstvou č. 109 přerušena díky úklonu nejsvrchnější vrstvy č. 100 zhruba 1 m před bodem Fx 40. Zhruba dva metry východně od bodu Fx 39 byla patrná vrstva č. 121, která je pravděpodobně součástí stratigrafického sledu staršího horizontu viditelného v malé zjišťovací sondě u bodu Fx 39. Zvrstvení zachycené ve zjišťovací sondě č. 1 (vrstvy č. 122, 124 a 125) představuje pravděpodobně starší, pozdně středověký sídlištní horizont. Vyskytuje se v něm množství archeologických nálezů (keramiky, kachlů a kostí) a menší množství okem zachytitelných částí rostlin a uhlíků. Keramické nálezy z těchto vrstev lze řadit do 14. a 15. století. Tyto vrstvy překrývala v celé délce již zmíněná vrstva č. 101. U druhé menší „kontrolní sondy" v rámci této sondy č. 2 umístěné západně od bodu Fx 40 byl prokázán výskyt vrstev č. 113, 115 a 116, které jsou zajímavé svým nápadným úklonem a jejich charakter je v podstatě totožný jako u vrstev č. 122, 124 a 125. Zajímavostí je, že nálezy kachlů se soustřeďují vždy ve větším počtu fragmentů pouze do několika vrstev (č. 113, 122 a 124).

Popis nálezů a jejich datace

Keramické nálezy

Během postupného začišťování všech profilů sond bylo nalezeno několik desítek keramických fragmentů. Keramický soubor lze časově zařadit do dvou hlavních skupin – *keramika pozdně středověká* (gotická až raně renesanční) a *keramika novověká* (vrcholně renesanční až barokní). Dle funkčního využití ji lze třídit na keramiku stolní a kuchyňskou, keramiku stavební a kamnové kachle. Keramika pozdně středověká je zastoupena 58 zlomky, z nichž je 11 typických. Početnější skupinu tvoří keramika řazená do novověkého období s počtem165 keramických zlomků z nichž je 49 typických.

První skupina, keramika pozdně středověká, je zastoupena několika málo silně otřelými fragmenty, ty vykazují již známky obtáčení či dotáčení na hrnčířském kruhu, jsou do černa až červeno-hněda zabarvené a mají typicky větší příměs slídy v keramické hmotě (*obr. 7*: 1, 2). Fragmenty nesou stopy po výzdobě v podobě ryté šroubovice. Tyto fragmenty jsou nejstarší zastoupenou keramikou v souboru a lze je řadit ke keramickému zboží typickému pro 14. století (srovnej např. *Nekuda – Reichertová 1968*, 193, obr. 1–6, 204, 212, obr 83/3; *Richter – Vokolek 1995*, tab. 115, 116; *Wolf 2002*, 131; *Sehnoutková 2011*, 54–55, 137). Ovšem vzhledem k jejich velmi malému množství a absenci typických, lépe zařaditelných částí (okraje), nelze o této (pod)skupině mluvit podrobněji. Pro větší procento zlomků z první skupiny je typický béžový či kovově černý (lesklý) povrch, tenkostěnnost nádoby a výzdoba v podobě rytého či kolkovaného motivu (*obr. 7*: 3, 4, 10, 11). Nalezené keramické fragmenty lze zařadit k typům tzv. šedého kolkovaného zboží přimykajícího se ke středověké tradici a obecně řazeného do 15. století (*Nekuda – Reichertová 1968*, 193; *Wolf 2002*, 131; *Matějková 2014*, 101–102). Případně jde o režnou keramiku cihlové barvy s jednoduchými vně vytaženými ovalenými či přetaženými okraji (*obr. 8*: 2–5). Tvarově si však tyto nádoby zachovávají ještě středověký ráz, tj. hrncovité či mísovité tvary a typická profilace. Charakteristická je především absence glazury. Do již plně rozvinutého novověkého keramického zboží řadíme hrnčinu z jemně plavené keramické hlíny vyráběné na rychle rotujícím hrnčířském kruhu. Tuto, zde druhou skupinu – novověkou keramiku, obecně charakterizují již rozvinuté tvary, jako např. pánve (trojnožky), mísy, misky, talíře, džbány, pokličky a lahvovité tvary (*Pajer 1983*, 21–28). Nejzásadnějším rysem je opatření nádob glazurou, která nám keramiku řadí do konce 16. ale spíše již do 17. století. U staršího novověkého zboží je glazura primárně na vnitřní straně nádob, později se dostává i vnější stranu. Barevná škála se pohybuje od tmavě hnědé, přes transparentní zelenou, medově hnědou až světlou okrovou barvu nejčastěji s číničito-olovnatými glazurami (*obr. 8*: 1, 6–8). U keramiky barokní se pak setkáváme s použitím již rozvinutých technologií glazur vícebarevných a s kombinací více technik, jako je žíhání, majolika atd. (např. *Wolf 2002*, 138; *Pajer 1983*, 38–45; *Malík – Peška 1994*, 93–111; *Frolík – Sigl 1990*, 269–283; *Bláha – Sigl 2010*, 237, tab. 4.1).

Kamnářská keramika je v souboru zastoupena celkem 17 kusy pocházejícími z různých částí kachlů – čelní vyhřívací stěna (dále „ČVS"), komora, žebro atd. Žádný ze zlomků na sobě nenese známky glazury, pouze jeden má povrch opatřen slídnatým přelivem. Bohužel se nepodařilo nalézt ani jeden kachel s kompletně či většinově zachovalou ČVS. Typologicky lze kachle zařadit k tzv. kachlům komorovým a nádobkovým (*Hazlbauer 1998*, 19–21; *Brych 2004*, 4–6). Pro kresbu byly vybrány pouze zlomky ČVS, které jsou v soubory zastoupeny celkem čtyřmi kusy (*obr. 10*). Ostatní zlomky tvoří jen malé fragmenty komor či stěn často opatřené tzv. záchytnou šroubovicí. Po jednom zlomku je v souboru zachyceno rohové zakončení stěny a po dvou vnitřní žebro nádobkového kachle (*obr. 9*).

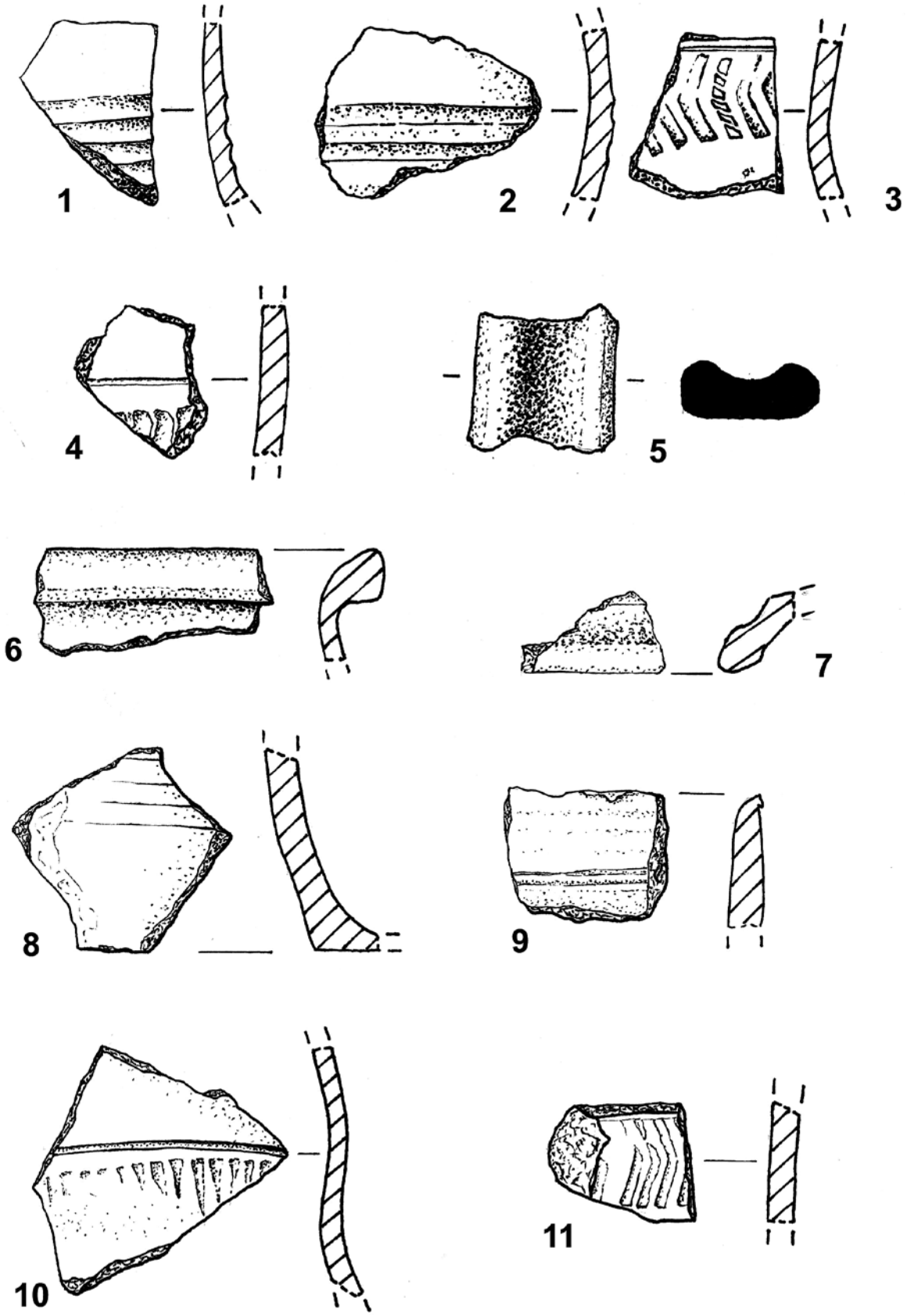

Obr. 7 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Výběr keramických fragmentů pozdně středověkého stáří ze sondy č. 2, vrstvy č. 122 (kresba M. Oulická, T. Zavoral). – *Fig. 7* Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. Selection of ceramic fragments of late medieval age of trench no. 2, layer no. 122 (drawing M. Oulická, T. Zavoral).

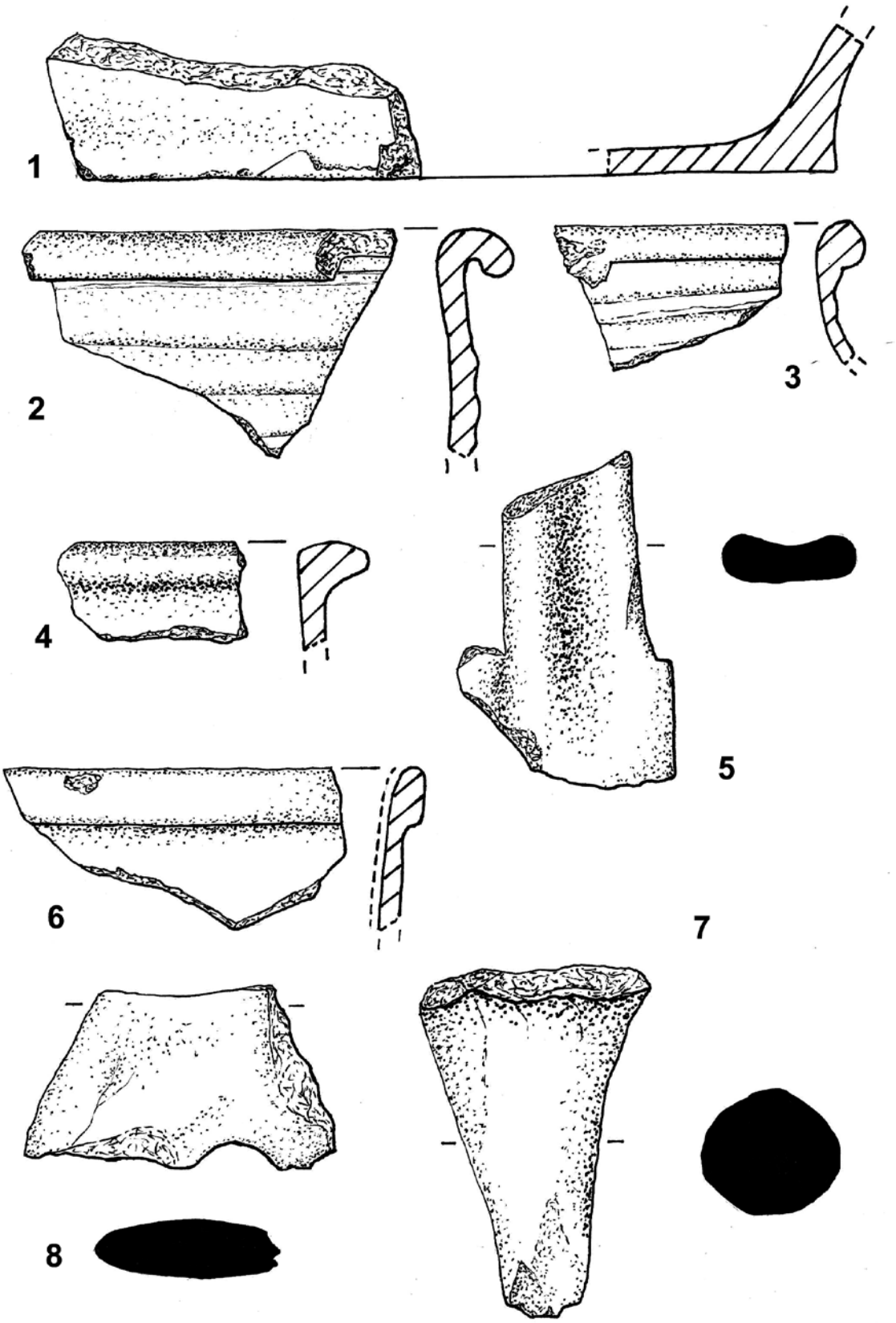

Obr. 8 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Výběr keramických fragmentů pozdně středověkého (2–5) a novověkého (1, 6– 8) stáří ze sondy č. 2, vrstvy č. 113 a 124 (kresba M. Oulická, T. Zavoral). – *Fig. 8* Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. Selection of ceramic fragments of late medieval age (no. 2–5) and of modern age (no. 1, 6–8) of trench no. 2, layer no. 113 and 124 (drawing M. Oulická, T. Zavoral).

Obr. 9 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Kompletní soubor keramických fragmentů kamnových kachlů (mimo fragmenty ČVS). Sonda č. 2, vrstvy 113 a 122 (foto T. Zavoral). – *Fig. 9* Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. A complete set of ceramic stove tiles fragments (outside the decorated pieces). The trench no. 2, layers 113 and 122 (photograph by T. Zavoral).

zlomek č. 1.: Fragment horní okrajové části římsového korunního řádkového kachle. Výpal oxidační, makroskopické ostřivo, patrná příměs slídy, barva střepu na povrchu cihlová, bez povrchové úpravy, zadní strana nese stopy očazení a prstování, komora zcela odlomena. ČVS: Zachována stínka cimbuří v podobě pultové stříšky a malá část horizontálního provazce. Rozměry: maximální dochovaná výška 38 mm, maximální dochovaná šířka 40 mm, maximální hloubka 17 mm, hmotnost 18 g (*obr. 10*: 1).
zlomek č. 2: Fragment čelní vyhřívací stěny komorového kachle. Výpal oxidační, makroskopické ostřivo, patrná příměs slídy, barva střepu na povrchu cihlová, slídnatý přeliv, zadní strana nese stopy očazení a prstování, komora nezachycena. ČVS: Plasticky vystupující pravděpodobně zoomorfní motiv hlavy s vyplazeným jazykem (?). Rozměry: maximální dochovaná výška 43 mm, maximální dochovaná šířka 45 mm, maximální hloubka 11 mm, hmotnost 15 g (*obr. 10*: 3).
zlomek č. 3: Fragment horní levé okrajové části římsového korunního řádkového kachle. Výpal oxidační velmi pevný, makroskopické ostřivo, patrná příměs slídy, barva střepu na povrchu cihlová, bez povrchové úpravy, zadní strana nese stopy očazení a prstování, na zadní straně zachycena část půlválcové komory. ČVS: zachycen pouze horní okraj se zakončením v podobě cimbuří opatřených pultovou stříškou. Rozměry: maximální dochovaná výška 43 mm, maximální dochovaná šířka 84 mm, maximální hloubka 32 mm, hmotnost 60 g (*obr. 10*: 2).
zlomek č. 4: Fragment středu čelní vyhřívací strany komorového kachle. Výpal oxidační velmi pevný, makroskopické ostřivo, patrná příměs slídy, barva střepu na povrchu cihlová, bez povrchové úpravy, zadní strana nese stopy očazení a prstování, komora nezachycena. ČVS: plastický motiv lva ve skoku s detailním zobrazením hřívy, zubů a jazyka. Dochovaná malá část ocasu. Rozměry: maximální dochovaná výška 70 mm, maximální dochovaná šířka

59 mm, maximální hloubka 12 mm, hmotnost 34 g (*obr. 10*: 4, 5).

Mezi další nálezy lze zařadit několik zlomků blíže neidentifikovatelných cihel (zásypové vrstvy č. 100 a 101) a dva zlomky silně zkorodovaných železa. V souboru se objevilo i několik zvířecích kostí, u kterých se při bližším ohledání potvrdilo, že tvoří kuchyňský odpad.

Datace a vyhodnocení nálezů

U datování a interpretace nálezů kamnových kachlů musíme mít na paměti, že kachlová kamna

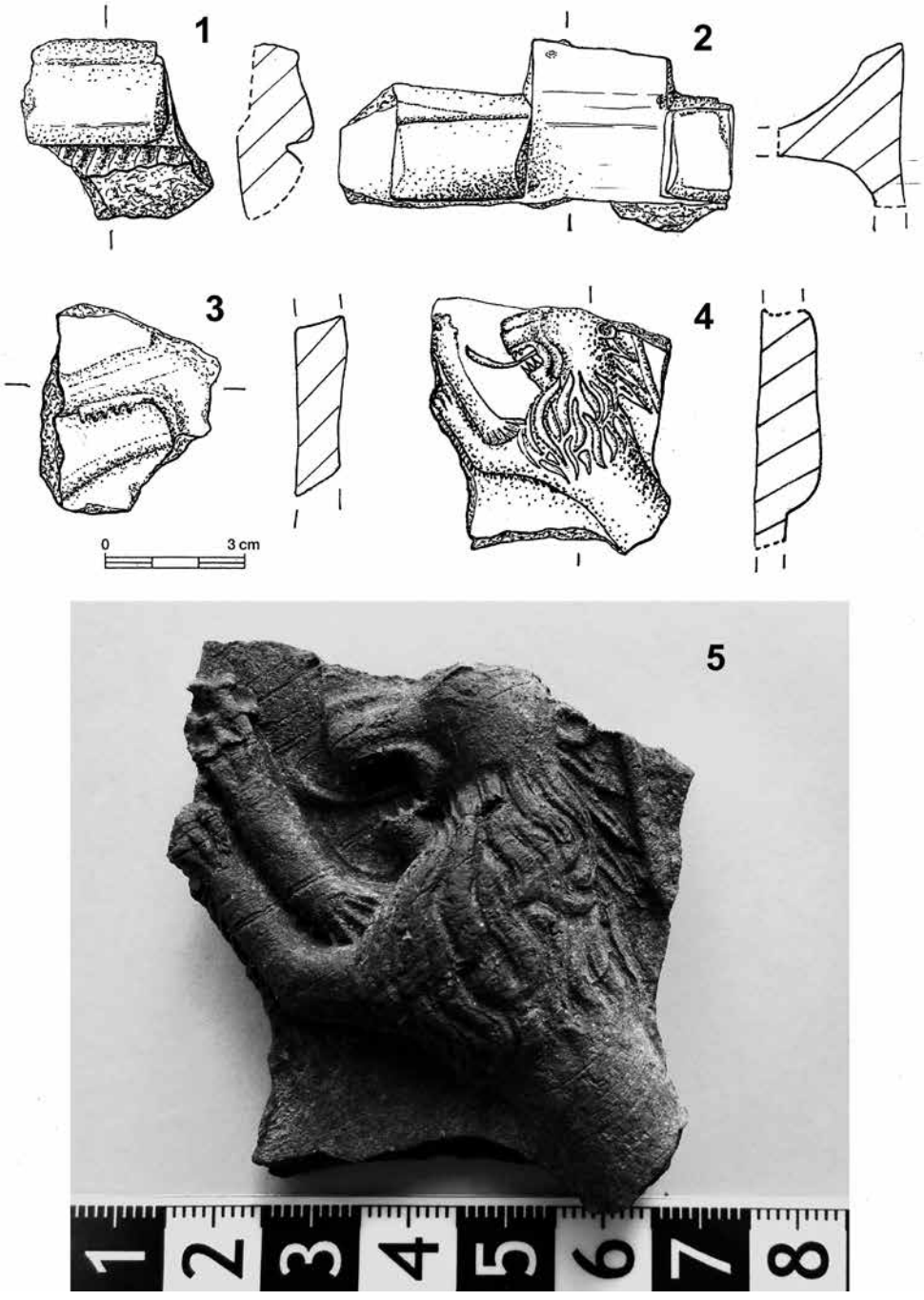

Obr. 10 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Celý soubor zlomků čelních vyhřívacích stěn komorových kachlů, č. 1, 2, 4 vrstva č. 122, č. 3 vrstva č. 113 (kresba M. Oulická, foto T. Zavoral). – *Fig. 10* Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. Full set front walls of the heating chamber tiles, Nos. 1, 2, 4, layer no. 122, no. 3 layer no. 113 (drawing M. Oulická, photograph by T. Zavoral).

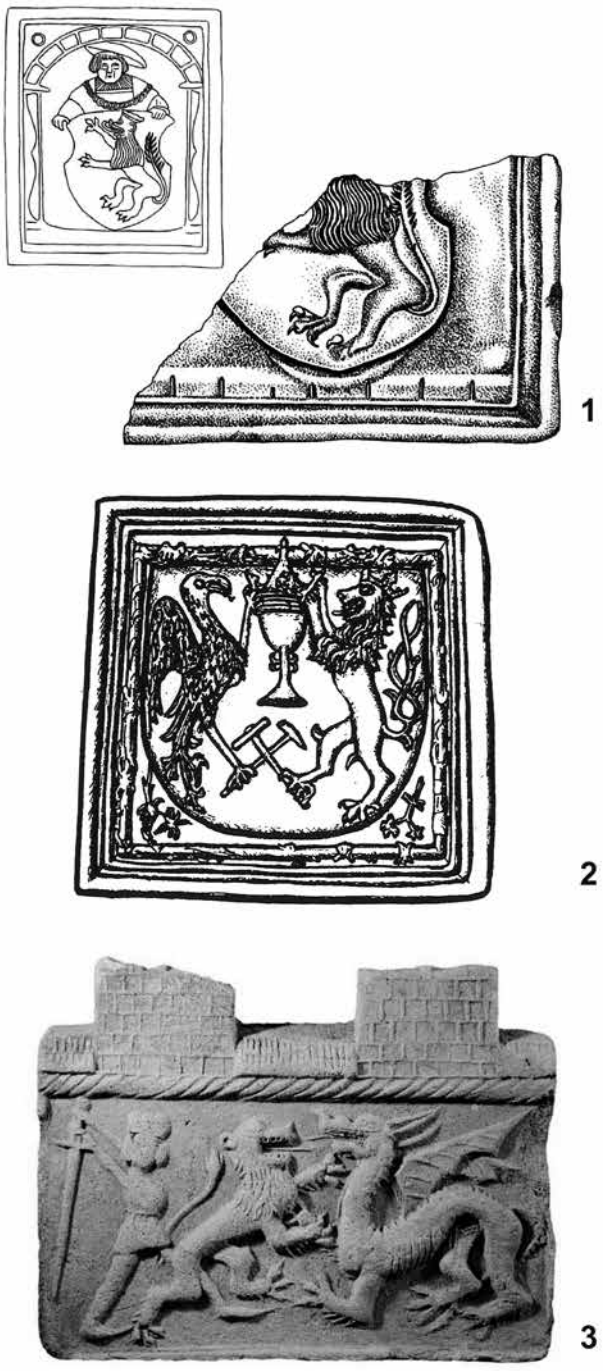

Obr. 11 Komorové kachle s vyobrazením lvů (podle č. 1 *Brych 2004*; č. 2 *Pavlík – Vitanovský 2004*; č. 3 *Jiřík – Kypta 2013*). – *Fig. 11* Ventricular stove tiles depicting of lions (by no. 1 *Brych 2004*; no. 2 *Pavlík – Vitanovský 2004*; no. 3 *Jiřík – Kypta 2013*).

mohla být používána i po několik generací, stejně jako matrice na jejich výrobu (*Dohnal – Vařeka 1997,* 85). V nalezeném souboru jsou zastoupeny pouze neglazované kachle. Neglazované kachle můžeme přisuzovat renesančnímu období konce 15. století a počátku 16. století. Glazury se obecně začaly aplikovat na kachle a dlaždice od poloviny 15. století. Zelená glazura (tmavá i světlá) se objevuje v nálezech kolem 1. poloviny 16. století, kdy začíná nahrazovat kachle režné (*Petráň 1985,* 767). Nejzajímavějším fragmentem je kachel s pravděpodobně heraldickým motivem lva (*obr. 10*: 4, 5). Tento královský znak stojí v hierarchii středověku na prvním místě a výzdobu provází celý středověk od 1. poloviny 14. stol. až do počátku 16. stol. (*Brych 2004*, 8). Styl zobrazení se s postupující dobou mění a v průběhu 15. stol. se objevuje řada variant českého lva ve štítu, medailonu či volně v ploše čelní stěny kachle. S pozdní gotikou se objevuje i dekorativní vlna a lev se znázorňuje ve skoku v kruhovém medailonu (*Brych 2004,* 9). Další neznámou je vzhledem k velikosti fragmentu a tím i nedochování případných doprovodných atributů (koruna, počet ocasů, štít) i to, zda lev má symbolizovat motiv heraldický, nebo spadá do výjevů mytických a alegorických. Zobrazení lva nelze vnímat pouze jako jednoznačný heraldický symbol českého státu či panovníků, ale je nutné si uvědomit, že existuje celá řada zobrazení lvích figur ve zcela odlišném významu (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 128–131; *Loskotová – Menoušková 2010*, 406–407). Přímá analogie k výzdobnému motivu nebyla autorem nalezena, ale existuje několik do určité míry podobných variant vyobrazení, ze kterých autor vybírá spíše ty, které nezobrazují lva jako hlavní figuru, nýbrž jako součást složitější kompozice. Zajímavě ztvárněného lva ve skoku (doleva) s propracovaným detailem copů hřívy a dalších prvků můžeme nalézt například ve sbírce Národního muzea (*Brych 2004*, 35, obr. 12); (*obr. 11*: 1), je stylově mírně mladší s datováním do 1. třetiny 16. století. Při detailnějším pohledu především na umístění (netypická blízkost) lvích tlap a patrnou odlišnost tlapy horní, by mohla přicházet v úvahu i domněnka, že horní tlapa by nemusela náležet lvovi, ale jinému zvířeti, se kterým lev bojuje.[3] Ovšem i toto mínění nemůže autor doložit relevantní analogií. Snad nejbližší vyobrazením, na kterém jsou tlapy zvířat výrazně u sebe a v bojovné pozici, představuje např. kachel z Jindřichova Hradce s motivem rytíře se lvem bojujících společně s drakem (*Jiřík – Kypta 2013*, 94, obr. 58); (*obr. 11*: 3). Stejně tak, především s přihlédnutím k velikosti zvířete, by mohlo jít o zlomek z mnoha motivů, kde je lev užit jako štítonoš či je jinak vtělen do složitějšího motivu. Analogie bychom pak mohli spatřovat např. v kachli zobrazující erb města Kutné Hory (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 284, č. kat. 1014); (*obr. 11*: 2). S přihlédnutím k tomu, že obliba motivu lva ztrácí dominantní postavení společně s odlivem gotických slohových forem a námětů v průběhu 2. čtvrtiny

[3] Za tuto zajímavou připomínku i další nasměrování vřele děkuji Mgr. Markétě Soukupové.

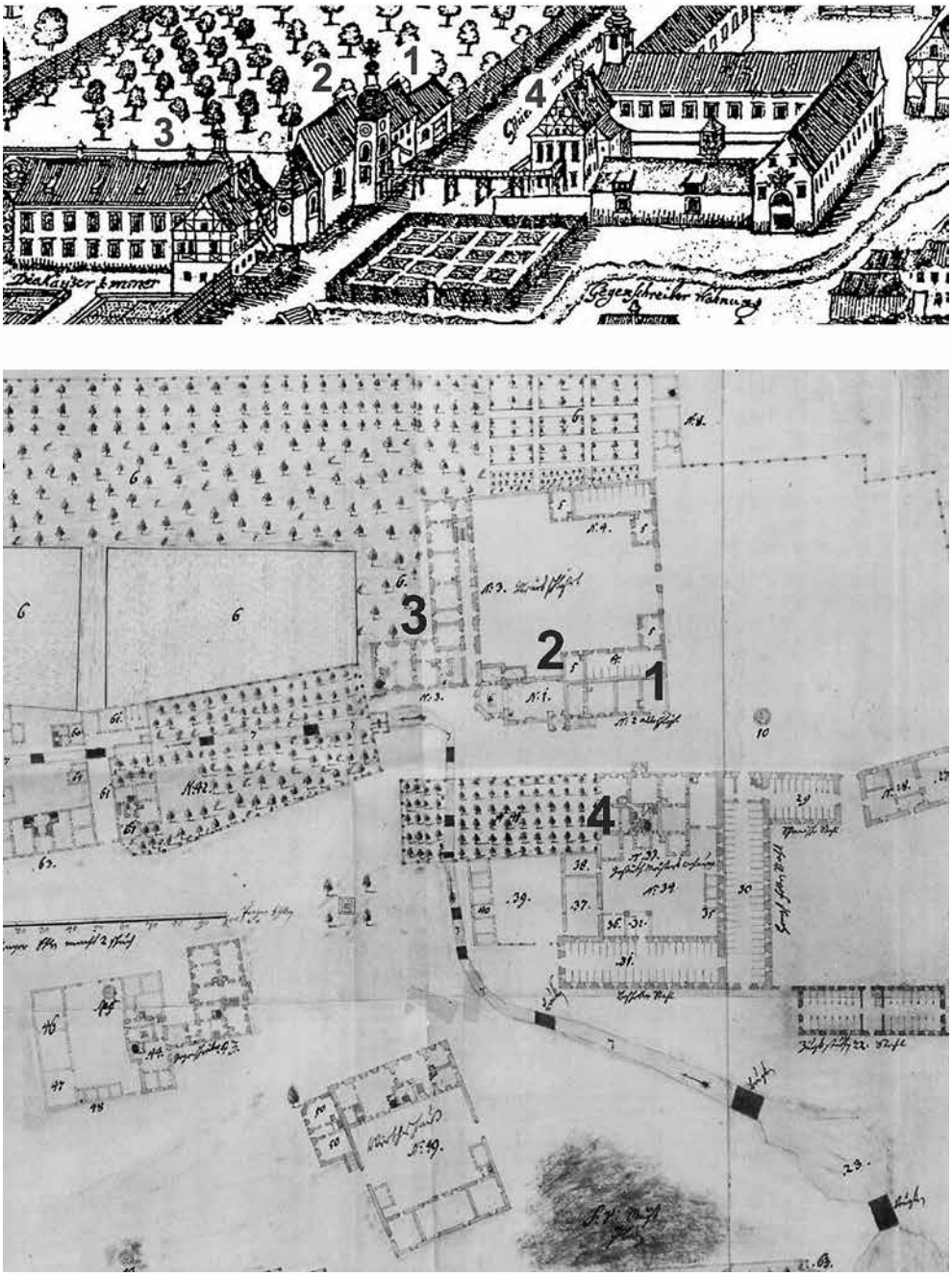

Obr. 12 Výřezy z dobových vyobrazení areálu hřebčína. Nahoře veduta J. Vischera z r. 1688. Dole půdorysná situace areálu kolem r. 1735. Šipky vyznačují prostor výzkumu, čísly označeny významné historické budovy areálu hřebčína: 1 – tzv. „Starý zámek", 2 – Kostel sv. Václava, 3 – obydlí kštítmistra (správce hřebčína), 4 – Nový zámek (podle *Macek 2003,* 163–173). – *Fig. 12* Cut-out from old pictures the area of stud. On the top -vista J. Vischer of the year 1688. Below grand site plan of area from 1735. The arrows indicie the place of research, the number identifies the important historic building in the campus of stud: 1 – the so-called "Old Chateau", 2 – the Church of St. Wenceslas, 3 – dwelling of stud governor, 4 – New Chateau (by *Macek 2003,* 163–173).

16. stol. (*Brych 2004*, 22), je možné se domnívat, že kachel byl užíván před touto dobou. A samozřejmě je nutné si uvědomit, že honosná kachlová kamna mohla být užívána i několik desetiletí, tomu by napovídaly i funkční stopy (očazení) na vnitřní straně popisovaného kachle. K dataci souboru přispívají i nálezy dvou zlomků římsových kachlů s jasně dochovanými stínky cimbuří a šroubovice resp. provazce (*obr. 10*: 1, 2). Čtvrtý zlomek kachle s plastickým reliéfem je zachován opravdu jen v malém frag-

mentu (*obr. 10*: 3), ale mohli bychom v něm spatřovat např. detail tlamy s jazykem lva nebo starozákonní náboženský motiv boje Samsona se lvem (např., *Hazlbauer 1998*, 63–65; *Brych 2004*, 80, obr. 8+1–85; *Pavlík – Vitanovský 2004*, 192, č. kat. 40, 41, 42, 43, 46). V úvahu by mohlo přicházet i zobrazení lovecké scény či mytického zvířete – draka. Ovšem zlomek je přiliž malý na jasné určení typu motivu. Dataci zde vyzvednutých kachlů bychom na základě výše zmíněného mohli zařadit ke konci 15. až 1. třetině 16. století. K časovému zařazení máme oporu i ve výše popsaném keramickém souboru pocházejícím z totožných vrstev, jako nálezy kachlů. Keramika se zde pohybuje v datačním rozmezí 15. a 16. století.

Zhodnocení výsledků výzkumu

Pokud se zaměříme na prostorové (zde pouze v rámci horizontální stratigrafie) rozmístění keramických nálezů a jejich dataci, dostává se nám zajímavých výsledků, které mohu podporovat závěry stavebně-historického průzkumu. Zároveň z mohutnosti navážkových vrstev nám i přes velmi malý rozsah zkoumané plochy v rámci celého areálu hřebčína vyplývá několik zajímavých skutečností. Je velmi pravděpodobné, že v období konce 16. století došlo k větším přesunům zeminy, resp. planýrovacím či zavážkovým pracím. Nálezy řazené do 16. století a starší se objevují výhradně v níženi položených sedimentech (vrstvy č. 113, 114, 118, 122 a 124). Ty, jak je patrno z terénního plánu, jsou umístěny v hloubce od 1,6–1,8 m a snad i hlouběji (podloží nebylo díky výskytu spodní vody dosaženo). Nálezy keramických, kvalitně provedených kamnových kachlů s heraldickými či jinými motivy společně s výsledky menší záchranné archeologické akce z r. 2010 (*Jílek – Cebová – Kašpárek 2010*) nám dovolují nastínit hypotézu o výskytu starší stavby v prostoru dnešního kostela sv. Václava. Tato stavba mohla mít zásadnější význam ve vztahu k celému areálu, neboť pokud obsahovala kachlová kamna s takto kvalitně zdobenými kachli, můžeme uvažovat o její vyšší reprezentativní funkci.[4]

Dokumentované situace bychom mohli spojit především s výsledky stavebně-historického průzkumu a s určitou mírou kritiky naznačit, že výzkumem se podařilo alespoň v minimální míře fyzicky potvrdit výskyt původního, dnes již neexistujícícho objektu – tzv. Starého zámku. Ten je dle nejnovějších hypotéz situován nejspíše do míst dnešního kostela sv. Václava a Leopolda, resp. do míst před jeho západní průčelí (*Macek 2003*, 279–280, 548). Tomu nasvědčují i vyobrazení ze 17. a 18. století, na nichž je patrný podlouhlý objekt nazývaný jako „Starý zámek" (*obr. 12*). Samozřejmě musíme brát v úvahu především to, že se nepodařilo odkrýt případné další situace, např. základové konstrukce či jiné struktury, které by dokázaly napovědět víc. Zároveň lze konstatovat, že v místech v okolí současného kostela sv. Václava a Leopolda v minulosti probíhaly razantní zemní práce. Tyto práce, resp. umělé navyšování původního terénu mohlo souviset s blízkostí řeky Labe a nutností vypořádání se s častým problémem záplav či stavem hladiny spodní vody. Případně lze takovou činnost přiřknout etapám možných přestaveb – v tomto případě přestavbám areálu v 16. století.

[4] V počáteční době výskytu kachlových kamen jsou to především sídla nejvyšší společenské vrstvy (panovnické či církevní stavby). S vyznívajícím středověk je pak jejich výskyt spojen i se dvory či venkovskými sídly s určitou správní a representativní funkcí (*Brych 2004*, 7–8).

Summary

Findings of ceramic, quality made stove tiles with heraldic or other motives in the place of the National Stud Kladruby nad Labem allow us to think about the idea of the incidence of older buildings in the area of today's church od St. Wenceslas. This building could have considerable importance in relation to the entire area, as we can find a tiled stove with this well-decorated tiles mainly at buildings with a higher social functions – manor house, the rich Burgher's Houses or country seat as well etc.

We could connect documented situation primarily with the results of structural and historical research and with a certain degree of criticism we can imply that research confirmed the presence of the earlier nobility seat – so called Old Chateau – at least in the minimum extent. This is most likely located in places today's durch of St. Wenceslas and Leopold respectively. to the places in front of its western facade (*Macek 2003*, 279–280). This is also indicated on the illustrations from the 17th and 18th centuries, to showing the elongated object known as the "The Old Chateau" (*Fig. 12*). Of course we have to take into account that it not succeed to uncover any other situation yet, eg. foundation structures or other structures that would be able to tell more. At the same time we can say that the extensively earthworks were carried out in the area near the church of St. Wenceslas. These works, respectively artificial rising of the original grand level could be related to the proximity of the river Elbe and to the need to deal with the common problem of floods or the level of ground water.

Literatura a prameny

Bláha, R. – Sigl, J. 2010: Středověká a raně novověká polévaná keramika ve sbírkách královéhradeckého muzea: (několik poznámek k problematice). Archaeologica Historica 35, 233–251.

Brych, V. 2004: Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. Výběrový katalog Národního muzea v Praze. Praha.

Dohnal, M. – Vařeka, P. 1997: Výzkum novověké vesnické usedlosti v Srlíně (okr. Písek) – svědectví archeologických a písemných. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 10, 84–106.

Dohnal, M. – Koutský, K. 2000: Analýza z části novověkých nálezů z archeologického výzkumu městské parcely v Sedlčanech (okr. Příbram). Archeologické výzkumy ve středních Čechách 4, 359–382.

Frolík, J. – Sigl, J. 1990: Soubor pozdně středověké keramiky z Chrudimi – Husovy ulice. Studies in postmediaeval archeology 1. Praha, 269–283.

Hazlbauer, Z. 1998: Krása středověkých kamen, odraz náboženských idejí v českém uměleckém řemesle. Praha.

Jílek, J. – Cebová, K. – Kašpárek, F. 2010: Kladruby nad Labem – havárie kanalizace 2010. Nepublikovaná nálezová zpráva uložena na AO VČM pod č.j. 543/2010.

Jiřík, J. – Kypta, J. (edd.) 2013: Gotické Kamnové kachle na Písecku. Výběrový katalog výstavy Obrazový svět pozdního středověku. Písek.

Kroulík, M. – Kučová V. – Hořín, P. 2011: Hřebčín v Kladrubech nad Labem a jeho krajina v mezinárodním kontextu: kulturní statek České republiky zařazený na národní Indikativní seznam památek pro nominaci k zápisu na Seznam světového dědictví UNESCO. Praha.

Loskotová, I. – Menoušková, D. 2010: Kachle se lvím motivem. Příspěvek ke způsobům zobrazování lva na heraldických reliéfech kachlů na příkladech z Brna a Uherského Hradiště. In: Š. Ungerman, – R. Přichystalová (edd.): Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám. Praha, 406–418.

Macek, P. 2003: Stavebně-historický průzkum 2001–2003: Areál Národní kulturní památky Národní hřebčín Kladruby nad Labem. Rukopis uložen na Národním památkovém ústavu, ústřední pracoviště, oddělení stavebně-historických průzkumů. Praha.

Malík, P. – Peška, M. 1994: Soubor časně novověké keramiky z Moravského Krumlova. Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity E 39, 93–111.

Málková, J. – Lemberk, V. 2001: Přírodní poměry parkového areálu Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem, Východočeský sborník přírodovědný, práce a studie 9.

Matějková, K. 2014: Keramický sortiment turnovských domácností. Možnosti zpracování keramických souborů z městských souvrství. Archaeologia historica 39, 101–102.

Nekuda V. – Reichertová K. 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě. Brno.

Pajer, J. 1983: Počátky novověké keramiky ve Strážnici. Strážnice.

Pavlík, Č. – Vitanovský, M. 2004: Encyklopedie kachlů v Čechách na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance. Praha.

Petráň, J. a kol. 1985: Dějiny hmotné kultury. I. 2. Kultura každodenního života od 13. do 15. století. Praha.

Petráň, J. a kol. 1995: Dějiny hmotné kultury. II. 2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. Praha.

Richter, M. – Vokolek, V. 1995: Hradec Králové. Slovanské hradiště a počátky středověkého města. Hradec Králové.

Rosůlek, F. K. 1909: Pardubicko, Přeloučsko, Holicko, díl III. Pardubice.

Scheufler, V. 1972: Lidové hrnčířství v českých zemích. Praha.

Sedláček, A. 1908: Místopisný slovník království českého. Praha.

Sehnoutková, P. 2011: Chrudim, Filištínská ulice č.p. 39/I, odpadní jímky XIXA, XIXB a XX (příspěvek k poznání hmotné kultury). Rukopis diplomové práce. Ústav archeologie a muzeologie FF MU, Brno.

Sigl, J. – Vokolek, V. 2014: Nález mladohradištní keramiky v Semíně, okr. Pardubice. Archeologie východních Čech Supplementum 1, 282–287.

Vokolek, V. 2003: Pohřebiště Lužické kultury ve východních Čechách. Fontes archaeologici Pragenses 27/1.

Wolf, O. 2002: K poznání hrnčířské produkce 13.–16. století v Chrudimi (archeologický výzkum ve Filištínské ulici čp. 37/I – 42/I). Rukopis diplomové práce. Ústav archeologie a muzeologie FF MU, Brno.

Zavoral, T. – Řehounková, J. 2015: Obnova součástí Národní kulturní památky hřebčín v Kladrubech nad Labem, II. etapa projektu, nepublikovaná nálezová zpráva uložena na AO VČM pod č.j. 45/2014, 148/2014 a 539/2014.

Žaloudková, P. – Vokolek V. 2014: Nálezová zpráva Semín 2013 – terénní průzkum. Nálezová zpráva uložena v archivu VČM v Pardubicích pod č.j. VČM 146/2014.

Mgr. T. Zavoral, DiS.
Východočeské muzeum v Pardubicích
zavoral@vcm.cz

Otázka existence pravěkých stezek v jihočeské části Šumavy

The issue of prehistoric pathways in the South Bohemian part of Šumava Mountains

Petr Zavřel – Ondřej Chvojka – Jan John

Abstrakt
Článek se zamýšlí nad možnou existencí pravěkých komunikací přes jihočeskou část Šumavy. Téměř v každém pravěkém období se přitom i v horských oblastech Šumavy potkáváme s doklady lidských aktivit, většinou v podobě ojedinělých nálezů. Jedním z nich je i nejnovější nález bronzového hrotu kopí z mladší doby bronzové od Volar, který je v tomto článku podrobněji publikován.

Abstract
The paper deals with the possible existence of prehistoric pathways across the South Bohemian part of Šumava Mountains. Traces of human activities, mostly in the form of isolated finds, are documented for almost every prehistoric period in the mountainous areas of Šumava. One of them is the recent find of a bronze spearhead from the Bronze Age at Volary, published in this paper.

Klíčová slova: Šumava – mladší doba bronzová – stezky – pravěk – ojedinělé nálezy – hrot kopí
Key words: Šumava Mountains – Late Bronze Age – pathways – prehistory – isolated finds – spear

Úvod

Až do nedávné doby se o pravěkých komunikacích přes Šumavu uvažovalo pouze hypoteticky. Archeologické nálezy z míst, kudy vedla v době vrcholného středověku proslulá Zlatá stezka (*obr. 1*), byly a vlastně stále jsou značně torzovité. Tato skutečnost byla obvykle vysvětlována vysokou nadmořskou výškou, drsným klimatem a nevhodnými podmínkami pro stálé osídlení. První souhrnné zpracování problematiky české části Zlaté stezky z hlediska archeologie provedl na konci sedmdesátých let minulého století A. Beneš, který konstatoval, že trasa Zlaté stezky v pravěku užívána nebyla (*Beneš 1979,* 31–34). V poslední době se však v této oblasti objevila řada nových nálezů, hlavně v důsledku terénních akcí archeologických pracovišť, a také díky aktivitám amatérských hledačů, které ukazují, že intenzita přítomnosti člověka v horských partiích Šumavy v různých obdobích pravěku byla daleko větší, než se dosud předpokládalo (srov. *Kubů – Zavřel 1994*, 54–56; *Michálek 1994*, 102–103; *Michálek 1995*, 40).

Přehled archeologických nálezů z horských oblastí Šumavy z pravěku a raného středověku

Osídlení Šumavy začíná již v pozdním paleolitu a mezolitu, kdy se do jejích vyšších partií dostaly při svých krátkodobých pobytech skupinky lovců a sběračů. Již pro pozdně paleolitické industrie jižních Čech je příznačné využití suroviny, která sem byla dopravována ze sousedního Bavorska (*Vencl 2006,* 394–395). Naleziště z této doby jsou známa z trasy prachatické větve pozdější Zlaté stezky, především z prostoru Prachatic a Blažejovic (*Michálek 1995*; *Kubů – Zavřel 2002*, 210–211; *Kubů – Zavřel 2007a*, 31–32).

Z období neolitu registrujeme z naší zájmové oblasti pouze náhodné nálezy solitérních kamenných broušených nástrojů (z vimperské větve např. v Krajníčku nebo v Kovaníně), které jsou interpretovány jako pozůstatky ojedinělých průchodů krajinou nebo jako stopy prospektorských výprav za nerostnou surovinou do sousedního Bavorska,

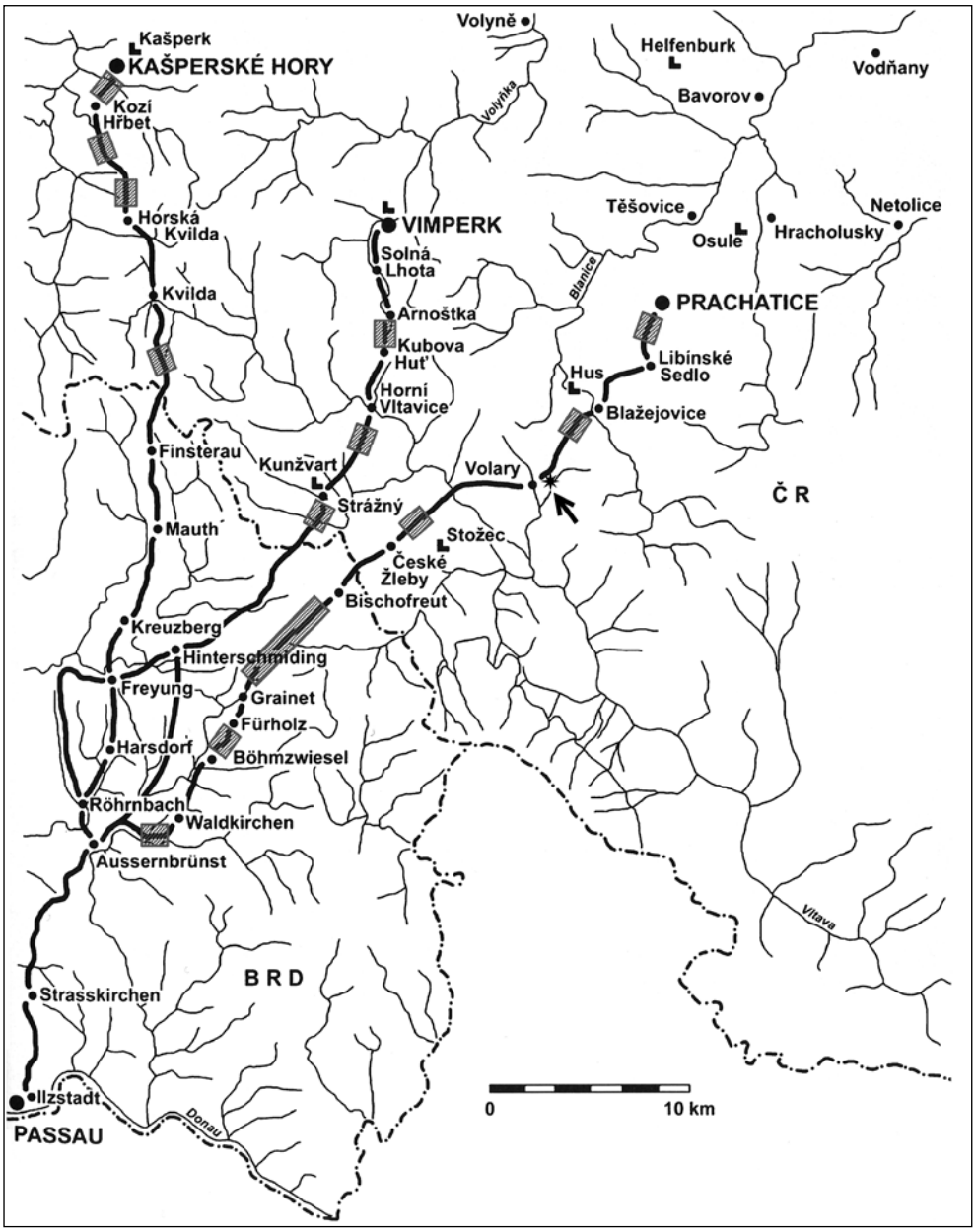

Obr. 1 Základní schéma průběhu všech tří tras historické Zlaté stezky s vyznačením místa nálezu hrotu kopí od Volar (označeno šipkou). Podle F. Kubů a P. Zavřela, upraveno. – *Fig. 1* Basic scheme of all three routes of the historical Golden Path, the site Volary (find of the bronze spear) is marked by arrow. By F. Kubů and P. Zavřel, modified.

neboť i pro období neolitu je prokázáno zásobování surovinou pro výrobu kamenných nástrojů z této oblasti (*Michálek 2000*, 159–162; *Chvojka – Parkman 2004,* 37–42; *Kubů – Zavřel 2007a*, 32). Vyloučit ovšem nemůžeme ani sekundární donesení některých těchto artefaktů s rozšířenou představou tzv. hromových klínů ve středověku či novověku (srov. *Fröhlich 1992*). V širším okolí Pasova je zastoupeno osídlení kultury s lineární keramikou stejně jako v české kotlině, takže spojení mezi oběma sídelními zónami přes Šumavu po trase Zlaté stezky již v této době není vyloučeno (*Niemeier – Bender 1999*, 20; *Zápotocká 2002,* 35–41).

Z pozdní doby kamenné evidujeme v prostoru Šumavy pouze nejisté doklady středoeneolitické chamské kultury, která je známa především ze západních Čech a Bavorska. Ani v tomto období však Šumava nepředstavovala žádnou nepřekročitelnou překážku, tím spíše, že až do eneolitu přetrval zájem o bavorské rohovce pro výrobu kamenných nástrojů (*Niemeier – Bender 1999*, 20; *Zápotocká 2002*, Abb. 3–6). Výšinná sídliště připisovaná chamské kultuře se nacházejí i na Prachaticku (Strunkovice nad Blanicí), Vimpersku (Věnec u Lčovic) nebo na protilehlé bavorské straně v okrese Freyung-Grafenau

(*Michálek 1997*, 131–133, obr. 3; *Michálek – Parkman 1996*, 21, obr. 4; *Kudrnáč 1998*, 15; *Niemeyer – Bender 1999*, 20, obr. 5; *Kubů – Zavřel 2007a*, 33; *Kubů – Zavřel 2007b*, 35).

Ve starší době bronzové vzniká v centrálních jihočeských oblastech stabilní osídlení, související do značné míry i s dopravou mědi (a posléze i soli) z alpských oblastí. Jihočeský region tak měl v tomto období velmi úzké kontakty s bavorskou straubinskou kulturou, jak ukazuje řada nálezů. Alpská měď ve formě hřiven a posléze žeber byla sice většinou dopravována v trasách podél řek Vltavy a Malše, velmi pravděpodobně však byly využívány i komunikace přes vlastní Šumavu. Naznačuje to nález hřivny (z depotu?) z prostoru mezi Strážným a Českými Žleby, který je dnes bohužel rozchvácen (*Bouzek 2004*, 65–70; *Kubů – Zavřel 2007a*, 33).

Pravidelné spojení přes Šumavu můžeme předpokládat i pro následující úseky doby bronzové, zvláště pak pro dobu popelnicových polí, kdy výrazně vzrostla hustota osídlení zejména v úrodnějších oblastech středního Pootaví, na dolní Lužnici a na dolní Blanici (*Michálek 1997*, obr. 6; *Chvojka 2009*, obr. 1). Přilehlé oblasti Bavorska jsou sice prakticky bez nálezů (*Engelhardt 2008*, Abb. 7), na jihočeské straně však známe několik lokalit na Českokrumlovsku a Prachaticku (*Chvojka 2009*, 33–34, obr. 1). Jižní Čechy i v tomto období sloužily jako důležitá spojnice mezi středními Čechami a Podunajím a podílely se rovněž na přepravě soli a mědi z alpské oblasti (*Chvojka 2001*, 159). Podle některých názorů právě v této době začalo používání komunikace, známé od středověku jako Zlatá stezka, a v jejím rámci se uvažuje i o přechodu Šumavy po prachatické, vimperské i kašperskohorské větvi (*Fröhlich 1999*, 267–270; *Chvojka 2001*, 139; *Chvojka 2002*, 107–120; *Kubů – Zavřel 2002*, 213; *Kubů – Zavřel 2009*, 52*)*. Z oblasti centrální Šumavy známe solitérní nálezy bronzových hrotů kopí, z prachatické větve pozdější Zlaté stezky na Libínském Sedle, na Stožci (*Kubů – Zavřel 2007a*, 34–35) a nově zde publikované kopí z Volar (viz dále). Komunikaci podél horního toku Otavy, odpovídající přibližně trase pozdější kašperskohorské větve Zlaté stezky, naznačují ojedinělé nálezy hrotu kopí ze Sušice, zlomku srpu z Miřenic či bronzové sekery z Hejné (*Beneš 1980*; *Chvojka 2009*, 164).

Úzké propojení jižních a západních Čech se sousedním Bavorskem pozorujeme i v době halštatské, kdy dochází k rozšíření stabilního osídlení až do Šumavského podhůří (*Michálek 2003*, obr. 5). Je nepochybné, že v této době existoval ve střední Evropě již celý komunikační systém, souvisící s obchodem se solí, který propojoval sever Evropy s vyspělým jihem (*Stöllner 2002*, 64, Abb. 10). Proto L. Pauli právem označil spojení jižních Čech s Dürrnbergem u Halleinu podél Salzachu a Innu přes Pasov za předchůdce pozdější Zlaté stezky (*Pauli 1974*, 115–139). Poslední archeologické nálezy z tohoto období naznačují zvláště využití její vimperské větve (*Michálek – Lutovský 2000*; *Chytráček 2002*, 124, 131–132; *Michálek 2004*, 67). V tomto směru je zvláště důležitý nález zlomků keramiky z pozdní doby halštatské při výzkumu hradu Kunžvartu u Strážného. Jejich výskyt ve značné vzdálenosti od osídleného území a v nadmořské výšce téměř tisíc metrů nad pozdější dálkovou komunikací tuto hypotézu podporuje (*Kubů – Zavřel 2007a*, 40).

V mladší a pozdní době laténské byly jižní Čechy již hustě osídleny, hranice lidmi intenzivně využívaného území dosáhla až horního Pootaví a severní části Prachaticka a izolované nálezy známe i z Kašperskohorska a ze Sušicka (*Beneš – Parkman 1994*, 46, 51; *Michálek – Parkman 1996*, 22). V poslední době se podařilo identifikovat v horské poloze i první bezpečně prokázané sídliště, ležící v nadmořské výšce 802 m nedaleko Prášil (*Čuláková a kol. 2012*). Již od počátku doby laténské existovala na okraji Šumavy, vně osídleného území, skupina hradišť – Věnec u Lčovic, Obří hrad u Studence a Sedlo u Albrechtic, jejichž funkce bývá vykládána různě. Jednou z možností je strážní funkce na obchodních stezkách, které byly různě projektovány i po trasách pozdější Zlaté stezky (*Kubů – Zavřel 2007b*, 40; *Kubů – Zavřel 2009*, 53–55). Právě v této době existovalo v místě dnešního Pasova keltské oppidum Boiodurum, které kontrolovalo obchod se solí z oblasti Halleinu, Reichenhallu a Hallstattu. V souvislosti s novými nálezy z Prachaticka a z okolí Kašperských Hor není vyloučeno spojení po trase pozdější Zlaté stezky, když i na německé straně proniklo osídlení hlouběji do Bavorského lesa blíže k Čechám (*Michálek 1993*, 60–65; *Michálek 1997*, 134–135, obr. 8; *Niemeyer – Bender 1999*, 25–26; *Kubů – Zavřel 2009*, 55–56).

Na počátku doby římské zasahuje osídlení až do prostoru severně od Prachatic (*Zavřel 1999,* 491, 496, obr. 3). Na druhé straně Šumavy vybudovali Římané na Dunaji opevněnou hranici – Limes Romanus s četnými kastely (Pasov, Künzing, Steinkirchen, Straubing), zřizovanými v průběhu 1.–3. století, které mohly být východiskem při styku s barbarikem na druhé straně Šumavy (*Kubů – Zavřel 2002*, 216). J. Dobiáš uvažoval na základě nálezů mincí o využití trasy pozdější Zlaté stezky také v době římské (*Dobiáš 1964*, 326–327). V této souvislosti je velmi zajímavý nález 19 antických mincí z okolí Strážného, učiněný za nejasných nálezových okolností v roce 1946. Pokud by šlo o autentický depot, mohl být uložen někdy v 1. polovině 5. století a mohli bychom ho interpretovat jako důkaz pro využívání trasy vimperské větve Zlaté stezky na počátku doby stěhování národů (*Militký 2000*, 87–93). Z tohoto hlediska jsou velmi zajímavé zprávy o antických nálezech z okolí Strážného (*Kubů – Zavřel 2007b*, 42). Kontakty

jihočeského a bavorského prostředí jsou doloženy i v 2. polovině 4. stol. i v 5. století (*Zavřel 1999*, 511). Z tohoto hlediska je zajímavé krátkodobé využití výšinné polohy hradiště Sedlo u Albrechtic menší skupinou germánského obyvatelstva v tomto období (*Zavřel 2000*, 153–160) a také nález čtyř bronzových předmětů z 2. poloviny 2. až 3. století z údolí říčky Losenice pod Kašperskými Horami, který indikuje využívání pozdější středověké kašperskohorské větve Zlaté stezky již v době římské (*Zavřel 2007*, 276).

V raném středověku můžeme existenci všech tří větví Zlaté stezky předpokládat již v 9. a 10. století (*Beneš – Parkman 1994*, 51; *Michálek – Lutovský 2000*, 229–231; *Kubů – Zavřel 2009*, 58–59). Ta definitivně vstupuje do světla historie v 11. století (*Kubů – Zavřel 2007b*, 19).

Ojedinělý nález bronzového hrotu kopí z Volar

Významnou indicií průběhu pravěkých komunikací jsou v horských oblastech doklady lidských aktivit, reprezentovaných převážně ojedinělými nálezy. Důvody jejich přinesení lidmi mohly být různé a stejně tak variabilní byly jistě i důvody jejich archeologizace (náhodná ztráta v důsledku boje, lovu, pracovní činnosti apod., intencionálně uložený artefakt, zbytek většího záměrně uloženého souboru atd.). Jak již bylo uvedeno výše, objevují se od doby kamenné solitérní artefakty z různých oblastí Šumavy, přičemž jejich počet výrazně narůstá v mladší době bronzové (srov. *Fröhlich 1999*). V tomto období jsou v horské oblasti Šumavy nejčastějším artefaktem bronzové hroty kopí, z nichž zatím poslední byl objeven v dubnu 2015 u Volar na Prachaticku.

Nález byl učiněn panem Kamilem Plzákem pomocí detektoru kovů na louce cca 2 km VSV od Volar. Dle jeho sdělení se hrot nacházel v hnědavé půdě v hloubce 32–36 cm od dnešního povrchu. Žádné jiné artefakty nebyly na místě zjištěny. Nález byl odevzdán do archeologické sbírky Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, kde je uložen pod inv. číslem A 35 624.

Popis artefaktu: Bronzový hrot kopí s dlouhým, plaménkovitě prohnutým a profilovaným listem, a dlouhou kónickou mírně se rozšiřující tulejí. V tuleji se v okamžiku nálezu nacházelo dřevo z ratiště. Téměř uprostřed tuleje jsou dva protilehlé otvory (o prům. 4–5 mm) pro uchycení ratiště. Délka hrotu 224, šířka listu 30, prům. ústí tuleje 22 mm, hmotnost 144 g. Patina po konzervaci tm. zelená, místy odřená a korodovaná; hrot má částečně olámané ostří listu i ústí tuleje (*obr. 2*).

Během konzervace bronzového kopí bylo zjištěno, že uvnitř tuleje je kromě hlíny zachován i zbytek

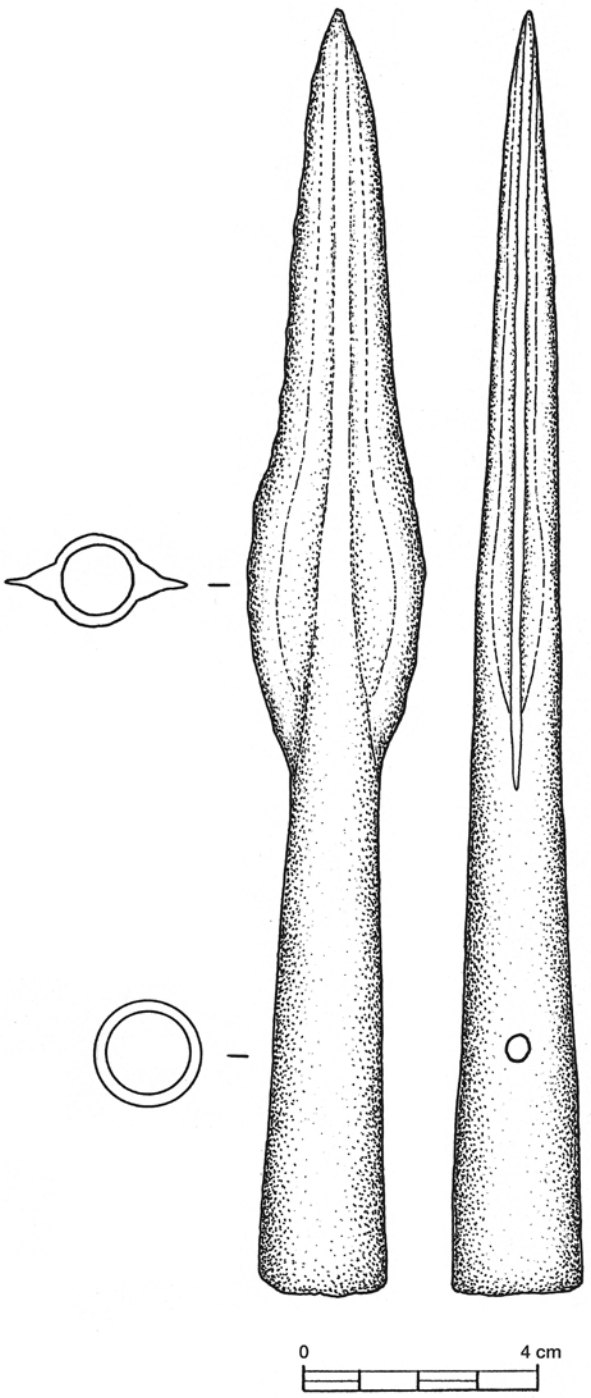

Obr. 2 Volary. Bronzový hrot kopí. Kresba T. Kolegar. – *Fig. 2* Volary. Bronze spearhead. Drawing T. Kolegar.

dřevěného ratiště (*obr. 3*). Jeho fragment, dochovaný v délce přes 10 cm, byl využit k determinaci druhu použitého dřeva, kterou provedla Mgr. Romana Kočárová. Vzorek byl určen jako dřevo jasanu (*Fraxinus*). Dřevo jasanu patří pro svou houževnatost a pružnost k častým materiálům pro výrobu ratišť pravěkých kopí, v jižních Čech bylo identifikováno

Obr. 3 Volary. Bronzový hrot kopí a zbytek dřevěného ratiště z jeho tuleje. Foto J. John. – *Fig. 3* Volary. Bronze spearhead and the rest of the wooden shaft. Photo by J. John.

již dříve v případu nálezu mladobronzového hrotu kopí z Kestřan (*Fröhlich a kol. 2005*, 6).

Zároveň byl v rámci konzervace ze střední části kopí odebrán pomocí mikrovrtáčku vzorek kovu pro orientační rentgenfluorescenční analýzu složení slitiny. Dle jejích výsledků jde o cínový bronz s přibližně 5% obsahem cínu a příměsí arsenu a niklu na úrovni cca 0,5 % (Cu 93,789; Sn 4,864; Ni 0,536; As 0,403; Fe 0,241).

Bronzové hroty kopí se ve střední Evropě objevují již od závěru starší doby bronzové, obdobím jejich největšího rozšíření je však až epocha popelnicových polí, kdy lze mezi nimi odlišit řadu typů a variant. Charakteristickým typem právě pro mladší dobu bronzovou jsou štíhlé dlouhé hroty s plaménkovitě prohnutým a stupňovitě profilovaným listem, kam můžeme zařadit i exemplář od Volar. Podle O. Kytlicové patří tyto hroty mezi typické formy středního Podunají, přičemž depoty v knovízské oblasti tvoří západní hranici jejich běžného výskytu. V Čechách jsou datovány do průběhu celé mladší doby bronzové s přesahem do stupně Ha B1 (*Kytlicová 2007*, 108–110). V jižních Čechách náležejí nejstarší hroty s profilovaným listem již do horizontu Plzeň-Jíkalka, jak dokládají exempláře z Varvažova a ze Zvíkovského Podhradí (*Michálek 1977*, obr. 16: 18; *Kytlicová 2007*, Taf. 6B: 5). Z mladších hromadných nálezů je možno uvést hrot ze Zahájí, datovatelný do stupňů Br D–Ha A1 (*Kytlicová 2007*, Taf. 22B: 2). Hroty kopí se stupňovitě profilovaným listem známe také z mohylových hrobů, jak ukazují exempláře z Albrechtic nad Vltavou a Doubravy (*Chvojka 2009*, tab. 77: 6, 79: 8). Rovněž v této skupině náleží největší počet mezi ojedinělé nálezy, jak dokládají hroty z Heřmaně (*Chvojka 2001*, Taf. 10: 9), Vyššího Brodu, Libínského Sedla, Sušice nebo z Holiček (*Chvojka 2009*, tab. 88: 2, 89: 2, 90: 2, 91: 1).

Ojedinělý nález hrotu kopí z Volar tak doplňuje naší evidenci tohoto typu mladobronzového artefaktu v jihočeském regionu. Je jednoznačnou stopou lidské aktivity na Šumavě, a to právě v prostoru pozdější trasy prachatické větve Zlaté stezky[1]. Zda však šlo o člověka doprovázejícího obchodníky, o loveckou výpravu, výsledek bojového střetnutí nebo o zcela jinou aktivitu, se bohužel můžeme jen dohadovat.

Závěr

V posledních letech se množící kovové nálezy výrazně posouvají naše poznání mladších etap jihočeského pravěku. Ojediněle zjištěné artefakty přitom nabízejí zpravidla jen velmi omezenou výpověď o minulých lidských aktivitách. Nálezy učiněné

[1] Místo nálezu hrotu kopí se nachází zhruba 1 km od nejbližších dochovaných úvozů (tzv. hohlwegů), spojovaných s průběhem jednotlivých tras historické Zlaté stezky. Vzhledem ke vzniku těchto úvozů evidentně až v souvislosti se středověkou komunikací nelze ovšem dávat obě tyto památky do přímé vazby.

v tehdy neosídlených oblastech však významně přispívají k rehabilitaci těchto běžně za periférie považovaných území. Je evidentní, že Šumava byla lidmi v různých dobách pravěku pravidelně navštěvována a na mnoha místech překračována. Jednou z těchto indicií je i zde publikovaný hrot kopí z Volar.

Summary

In the first comprehensive discourse on the issue of Czech Golden Path from the point of view of archaeology, A. Beneš stated, that the route of the Golden Path has not been used in prehistoric times (*Beneš 1979*, 31–34). However new archaeological finds in this area proved far greater intensity of human presence in the mountainous parts of Šumava in different periods of prehistory, than was previously assumed (cf. *Kubů – Zavřel 1994*, 54–56; *Michálek 1994*, 102–103; *Michálek 1995*, 40). Finds dated to Paleolithic and Mesolithic (*Michálek 1995*; *Kubů – Zavřel 2002*, 210–211; *Kubů – Zavřel 2007a*, 31–32) as well as Neolithic periods (*Michálek – Parkman 1996*, 21, obr. 4; *Michálek 1997*, 131–133, Fig. 3; *Kudrnáč 1998*, 15; *Niemeyer – Bender 1999*, 20, Fig. 5; *Michálek 2000*, 159–162; *Chvojka – Parkman 2004*, 37–42; *Kubů – Zavřel 2007a*, 32–33; *Kubů – Zavřel 2007b*, 35) are known along all three branches of later Golden Path (*Fig. 1*). South Bohemian region had very close contacts with Bavaria also in the Early Bronze Age, when the pathways across Šumava were probably used for the transport of copper (and later the salt) from the Alpine regions (*Bouzek 2004*, 65–70; *Kubů – Zavřel 2007a*, 33). According to some experts, later in the Urnfield Period people began to use the communication, known since the Middle Ages as The Golden Path (*Fröhlich 1999*, 267–270; *Chvojka 2001*, 139; *Chvojka 2002*, 107–120; *Kubů – Zavřel 2002*, 213; *Kubů – Zavřel 2009*, 52). Close contacts with Bavaria were observed also for Hallstatt period (*Michálek 2003*, Fig. 5), L. Pauli therefore rightly called the connection of South Bohemia with the Dürrnberg near Hallein along the Salzach and the Inn to Passau as the precursor of the Golden Path (*Pauli 1974*, 115–139). In the Late La Tène period in the area of today's Passau existed the Celtic oppidum Boiodurum, which controlled trade with salt from the area of Hallein, Reichenhall and Hallstatt. In connection with the new findings from the area of Prachatice and Kašperské Hory the route along later Golden Path is not ruled out, while on the German side settlements penetrated deeper into the Bavarian forest closer to Bohemia (*Michálek 1993*, 60–65; *Michálek 1997*, 134–135, obr. 8; *Niemeyer – Bender 1999*, 25–26; *Kubů – Zavřel 2009*, 55–56). During the Roman Period a fortified border on the Danube (Limes Romanus) was established, including numerous castles (Passau, Künzing, Steinkirchen, Straubing). These castles could have been used as a base for expeditions to the *barbaricum* on the other side of Šumava (*Kubů – Zavřel 2002*, 216). In this context, the find of 19 coins, perhaps from the first half of the 5th century, from the surroundings of Strážný is very interesting and could be interpreted as evidence for the use of the Vimperk branch of the Golden Path in the early Migration Period (*Militký 2000*, 87–93). Also four bronze artefacts from the 2nd half of the 2nd–3rd century from the river valley of Losenice at Kašperské Hory indicates the use of the later medieval Kašperské Hory branch of the Golden Path already in Roman Period (*Zavřel 2007*, 276). For the Early Middle Ages we can assume the use of all three branches of Golden Path in the 9th and 10th century (*Beneš – Parkman 1994*, 51; *Michálek – Lutovský 2000*, 229–231; *Kubů – Zavřel 2009*, 58–59). The Golden Path definitely enters into the light of history in the 11th century (*Kubů – Zavřel 2007b*, 19).

The new find of a bronze spearhead from the route of later Prachatice branch of the Golden Path at Volary (*Fig. 2*) is published in the second part of the paper. The spearhead was preserved including rest of the wooden shaft (*Fig. 3*), made of ash wood (*Fraxinus*). Based on typological analysis the spearhead is dated to the Late Bronze Age. For this period several other bronze spearheads are registered from the mountainous area of Šumava (*Fröhlich 1999*) and the find from Volary fits to the image of human activities in this area, which could have many different forms (hunting or war expeditions, transportation of goods etc.).

Literatura

Beneš, A. 1979: Počátky osídlení Vimperska ve světle archeologie. In: J. John (ed.): Vimperk – město pod Boubínem. České Budějovice, 13–75.

Beneš, A. 1980: Horní Pootaví v pravěku a na počátku dějin podle archeologických pramenů. In: V. Horpeniak (red.): Sborník vlastivědných prací o Šumavě k 650. výročí města Kašperské Hory. Kašperské Hory, 5–78.

Beneš, J. – Parkman, M. 1994: Staroprachatická sídelní aglomerace v pravěku a raném středověku. Zlatá stezka 1, 36–53.

Bouzek, J. 2004: Evropský kontext rané a střední doby bronzové v jižních Čechách. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 17, 65–70.

Čuláková, K. – Eigner, J. – Fröhlich, J. – Metlička, M. – Řezáč, M. 2012: Horské laténské sídliště na Šumavě. Prášily – Sklářské údolí, okr. Klatovy. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 25, 97–117.

Dobiáš, J. 1964: Dějiny československého území před vystoupením Slovanů. Praha.

Engelhardt, B. 2008: Die Bodendenkmalliste als Grundlage für weitergehende Forschungen. Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen/Oberösterreich, 17. Treffen, 13. bis 16. Juni 2007 in Freistadt, 95–105.

Fröhlich, J. 1992: Hromové klíny v jižních Čechách. Výběr 29, 237–245.

Fröhlich, J. 1999: K otázce šumavských komunikací v mladší době bronzové. Zlatá stezka 6, 267–270.

Fröhlich, J. – Chvojka, O. – Jiřík, J. – Michálek, J. – Parkman, M. 2005: Nové nálezy bronzových předmětů z doby bronzové v jižních Čechách. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 18, 5–20.

Chvojka, O. 2001: Mittleres und unteres Flussgebiet der Otava. Jung- und Spätbronzezeit in Südböhmen. Fontes Archaeologici Pragenses 25.

Chvojka, O. 2002: Die Verbindungen zwischen Südböhmen und den Nachbarregionen in der Urnenfelderzeit. Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 11. Treffen 20. bis 23. Juni 2001 in Obernzell, 107–120.

Chvojka, O. 2009: Jižní Čechy v mladší a pozdní době bronzové. Dissertationes Archaeologicae Brunenses Pragensesque 6.

Chvojka, O. – Parkman, M. 2004: Nové nálezy kamenných sekeromlatů na Prachaticku. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 17, 37–42.

Chytráček, M. 2002: Südwestböhmen im überregionalen Verkehrnetz der Hallstatt- und Frühlatènezeit. Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und

Südböhmen, 11. Treffen 20. bis 23. Juni 2001 in Obernzell, 121–142.
Kubů, F. – Zavřel, P. 1994: Terénní průzkum české části Zlaté stezky. Zlatá stezka 1, 54–76.
Kubů, F. – Zavřel, P. 2002: Die Steige im Böhmerwald in der Vorzeit und im Mittelalter. Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 11. Treffen 20. bis 3. Juni 2001 in Obernzell, 210–226.
Kubů, F. – Zavřel, P. 2007a: Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 1. Úsek Prachatice – státní hranice. České Budějovice.
Kubů, F. – Zavřel, P. 2007b: Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 2. Úsek Vimperk – státní hranice. České Budějovice.
Kubů, F. – Zavřel, P. 2009: Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 3. Úsek Kašperské Hory – státní hranice. České Budějovice.
Kudrnáč, J. 1998: Strunkovice nad Blanicí. Od pravěku do novověku. Strunkovice nad Blanicí.
Kytlicová, O. 2007: Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen. Prähistorische Bronzefunde Abt. 20, Bd. 12. Stuttgart.
Michálek, J. 1977: Hromadné nálezy bronzových předmětů v okolí Zvíkova. Výzkumy v Čechách 1974 – Supplementum, 3–17.
Michálek, J. 1993: Latènzeitliche Funde aus dem Stadtbereich von Passau. Passauer Universitätsschriften zur Archäologie Bd. 1, 60–65.
Michálek, J. 1994: K archeologickému výzkumu Prachaticka. Zlatá stezka 1, 101–104.
Michálek, J. 1995: Pravěké a časně středověké osídlení Šumavy v okrese Český Krumlov a Prachatice (Urzeitliche und frühmittelalterliche Besiedlung in den Bezirken Böhmisch Krumau und Prachatitz). Steine und Scherben. Neue archäologische Funde im Landkreis Freyung-Grafenau. Grafenau, 40–46.
Michálek, J. 1997: Bemerkungen zur vor- und frühgeschichtlichen Besiedlung jenseits und diesseits des Böhmerwaldes. Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 6. Treffen 12. bis 15. Juni 1996 in Hluboká nad Vltavou, 130–153.
Michálek, J. 2000: Několik nových neolitických až eneolitických nálezů ze Strakonicka. In: P. Čech – M. Dobeš (eds.): Sborník Miroslavu Buchvaldkovi. Most, 159–162.
Michálek J. 2003: Die Hügelgräberkultur der Hallstatt- und frühen Latènezeit in Südböhmen. Bemerkungen zur Entwicklungkontinuität. Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 12. Treffen 19. bis 22. Juni 2002 in Cheb, 148–176.
Michálek, J. 2004: Zur Siedlungsstruktur des mittleren Otavagebietes in Südböhmen während der jüngeren (Ha C/D1) und späten (Ha D2/3) Hallstatt- sowie der frühen Latènezeit (Ha D2 – 3/LT A). Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 13. Treffen 25. bis 27. Juni 2003 in Pfreimd, 59–69.
Michálek, J. – Lutovský, M. 2000: Hradec u Němětic. Sídlo halštatské a raně středověké nobility v česko-bavorském kontaktním prostoru 1. Text. Strakonice – Praha.
Michálek, J. – Parkman, M. 1996: Archeologický průzkum území středního toku Blanice v letech 1986–1993. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 9, 7–40.
Militký, J. 2000: Nálezový (?) soubor antických mincí ze Strážného (?), okr. Prachatice. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 13, 87–93.
Niemeyer, J. P. – Bender, H. 1999: Das Stadtgebiet und sein Umland in der Vorgeschichte. In: Geschichte der Stadt Passau. Regensburg, 17–28.
Pauli, L. 1974: Der Goldene Steig. Wirtschaftsgeographisch-archäologische Untersuchungen im östlichen Mitteleuropa. In: G. Kossack – G. Ulbert (Hrsg.): Studien zu Ur- und frühgeschichtlichen Archäologie. Festschrift für J. Werner zum 65. Geburtstag. Teil I. München, 115–139.
Stöllner, T. 2002: Salz und Fernhandelsgut in Mitteleuropa während der Hallstatt- und Latènezeit. In: A. Lang – V. Salač (eds.): Fernkontakte in der Eisenzeit. Konferenz Liblice 2000. Praha, 47–71.
Zápotocká, M. 2002: Kontakte, Importe, Warenaustausch und mögliche Pässe und Wege zwischen Böhmen und Bayern im Neolithikum, Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 11. Treffen 20. bis 23. Juni 2001 in Obernzell, 35–41.
Vencl, S. 2006: Současný stav poznání předneolitických osídlení jižních Čech. In: S. Vencl a kol.: Nejstarší osídlení jižních Čech. Paleolit a mesolit. Praha, 367–466.
Zavřel, P. 1999: Současný stav výzkumu doby římské a doby stěhování národů v jižních Čechách. Archeologické rozhledy 51, 468–516.
Zavřel, P. 2000: Nálezy z doby římské na hradišti Sedlo u Sušice. Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie 54, 153–160.
Zavřel, P. 2007: Problematika komunikací doby římské a doby stěhování národů v jižních Čechách. In: E. Droberjar – O. Chvojka (edd.): Archeologie barbarů 2006. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 3, svazek I, České Budějovice, 269–294.

PhDr. Petr Zavřel
Jihočeské muzeum České Budějovice
zavrel@muzeumcb.cz

doc. Mgr. Ondřej Chvojka, Ph.D.
Jihočeské muzeum České Budějovice
Jihočeské univerzita v Českých Budějovicích,
Archeologický ústav
E-mail: chvojka@muzeumcb.cz

PhDr. Jan John, Ph.D.
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích,
Archeologický ústav
E-mail: jjohn@ff.jcu.cz

Středověká sídlištní jáma z Ostřešan, nečekaný svědek z dob dávno minulých

Medieval settlement pit from Ostřešany, an unexpected witness of the past

Petra Žaloudková

Abstrakt
Na jaře roku 2011 byl při záchranném archeologickém výzkumu na stavbě rodinného domu v Ostřešanech (okr. Pardubice) zjištěn narušený středověký objekt. Získaný materiál umožňuje nejen bližší pohled na středověké osídlení katastrálního území obce, ale rovněž nastínit detailnější třídění středověké keramiky daného souboru. Obou těchto cílů se snaží dosáhnout předložená stať.

Abstract
During the rescue excavations caused by a building activities in spring 2011 in Ostřešany (East Bohemia, Pardubice District) there was discovered a disturbed medieval feature. The excavated material enables a closer look at a medieval settlement of the estate and it may also outline a detailed classification of the medieval pottery within this assemblage. I tried to achieve both of these objectives in this essay.

Klíčová slova: Pardubicko – středověk – osídlení – Ostřešany – středověká keramika – keramické třídy
Key words: Pardubice Region – Middle Ages – settlement – Ostřešany – medieval pottery – ceramic classes

Koncem května roku 2011 byl autorkou tohoto příspěvku při kontrole výkopů základových pasů novostavby rodinného domu (dále RD) v Ostřešanech (okr. Pardubice) zjištěn narušený objekt[1]. Na místě bylo ze dna výkopu vyzvednuto několik nádob a to jak celých, tak ve fragmentárním stavu. V následujících dnech byly dokumentace a výzkum zbytku objektu spolu s V. Vokolkem dokončeny. Získaná kolekce keramiky a dalších nálezů představuje jeden z nejúplnějších, dosud získaných souborů z katastru.

Naleziště je situováno ve středu intravilánu ve staré zástavbě, prakticky na nejvyšším terénním bodu obce v nadmořské výšce přibližně 250 m n. m. (*obr. 1*). Mírná vyvýšenina se pozvolna sklání severním směrem k inundaci starého koryta Chrudimky. Novostavba RD (majitel v době nálezu p. Hnát) leží na stavební parcele č. 36/2, kde původně podle výpovědi majitele stála stodola a později se zde nacházel ovocný sad. Tato skutečnost je důležitá pro představu o vývoji stratigrafických poměrů na lokalitě v nedávné době.

Menší pravidelná jáma zachycená v jižní části průkopu základových pasů byla výkopem z poloviny zničená. Původně pravděpodobně kruhovitý půdorys objektu byl odkryt v šířce 100 cm. Stěny se pozvolna šikmo skláněly do hloubky 70 cm k zúženému dnu o rozměrech 46 cm (SV–JZ) × 40 cm. To bylo dále slabě prohnuté v hloubce 90 cm a 160 cm od dnešního povrchu (*obr. 3*) a v jeho zachovalé části byl odkryt spodek nádoby č. 4[2] (*obr. 4*: 4), v jehož výplni ležela napříč zvířecí kost a zdobený střep č. 10 (*obr. 4*: 10). Na SV straně ležel na boku džbánek č. 3 (*obr. 4*: 3) uchem nahoru. Ve stejné hloubce severně od nádoby č. 3 ležela nádoba č. 2 (*obr. 4*: 2). Dále k severu byla nalezena ve střepech nádoba č. 1

[1] Za konzultace a pomoc při zpracování děkuji zejména J. Musilovi z Regionálního muzea v Chrudimi, Pavlu Burgertovi a Janu Frolíkovi z Archeologického ústavu AV ČR v Praze, Petře Sehnoutkové a Radku Bláhovi z Muzea východních Čech v Hradci Králové, Lence Sedláčkové z Archaia Brno a Kristýně Bulvové z Východočeského muzea v Pardubicích.

[2] Čísla odkazují na katalog v kapitole Popis nálezů.

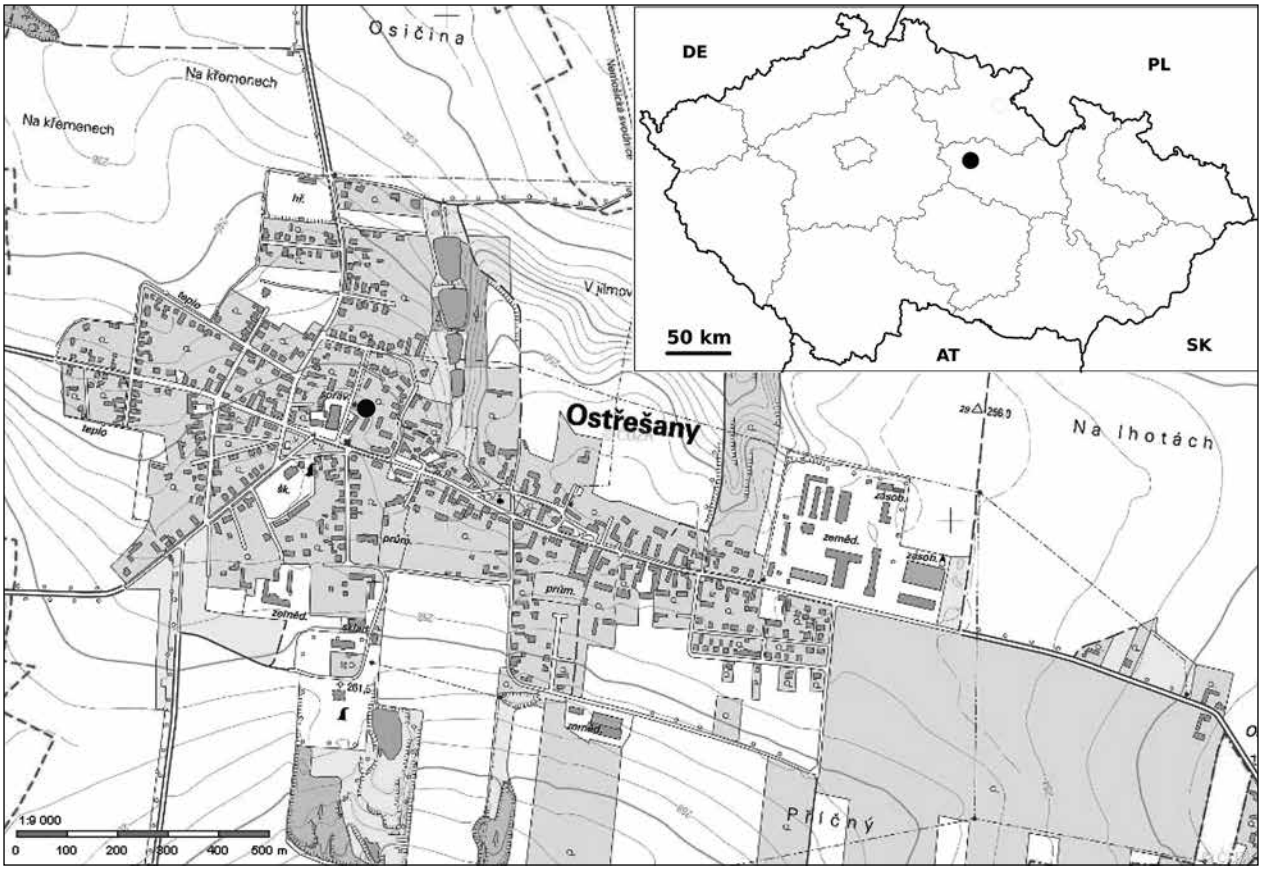

Obr. 1 Ostřešany, okr. Pardubice. Poloha naleziště. Mapový podklad © ČÚZK. – *Fig. 1* Ostřešany, district Pardubice. Location of the site. Map data © ČÚZK.

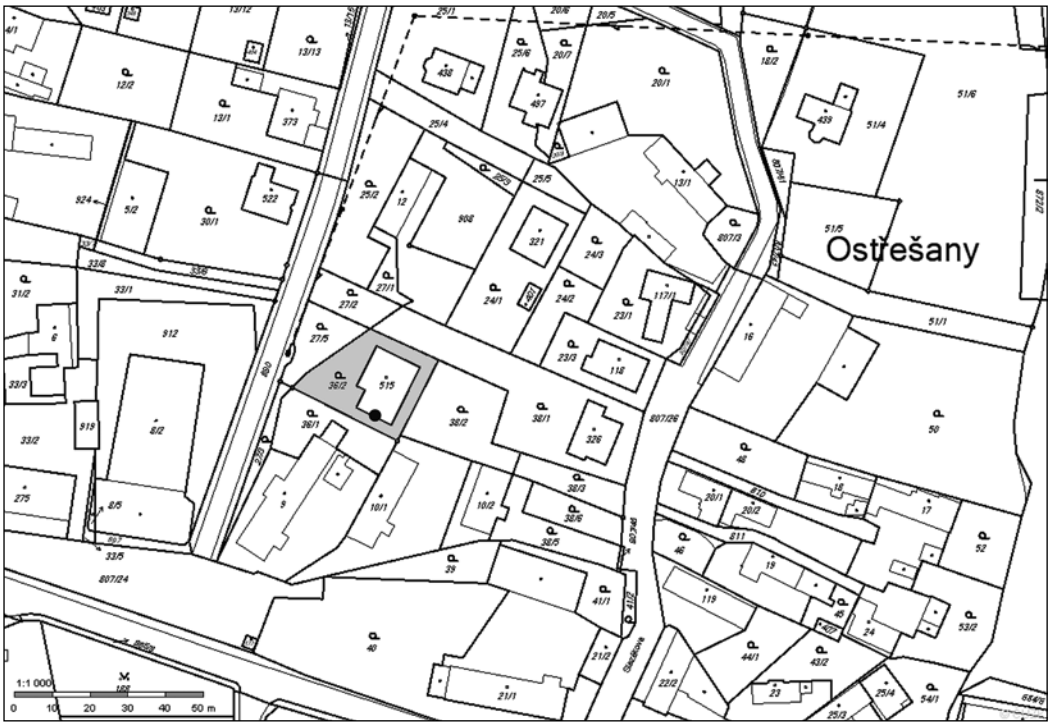

Obr. 2 Ostřešany, okr. Pardubice. Poloha naleziště. Mapový podklad © ČÚZK. – *Fig. 2* Ostřešany, district Pardubice. Location of the site. Map data © ČÚZK.

(*obr. 4*: 1). V celé výplni objektu byly dále sporadicky nalezeny převážně otřelé střepy (č. 7–9), struska, mazanice, ulity plžů a kámen (č. 15–18).

Výplň objektu tvořila jednotná, šedočerná hlinitopísčitá a s valouny štěrku promísená hlína bez znatelného zvrstvení. Nad objektem se nacházela 30 cm silná vrstva hnědočerné hlíny se zlomky cihel, představující snad destrukci původní stodoly (?). Ta byla svrchu pokryta 40 cm silnou tmavošedou vrstvou současné ornice. Podloží na lokalitě tvořil tvrdý tmavě okrový jíl, promíšený hrubým štěrkem, což odpovídá lokalizaci naleziště na pleistocenní říční terase překryté splachy a dále na okrajích svahovými sedimenty risského stáří. Další objekty v průkopech základů stavby nebyly zachyceny a žádné další keramické fragmenty se nevyskytovaly ani ve vrstvě č. 2. Můžeme tedy objekt interpretovat jako menší jámu vyhloubenou v prostoru hospodářského stavení, která sloužila jako krátkodobá odpadní (sídlištní) jáma.

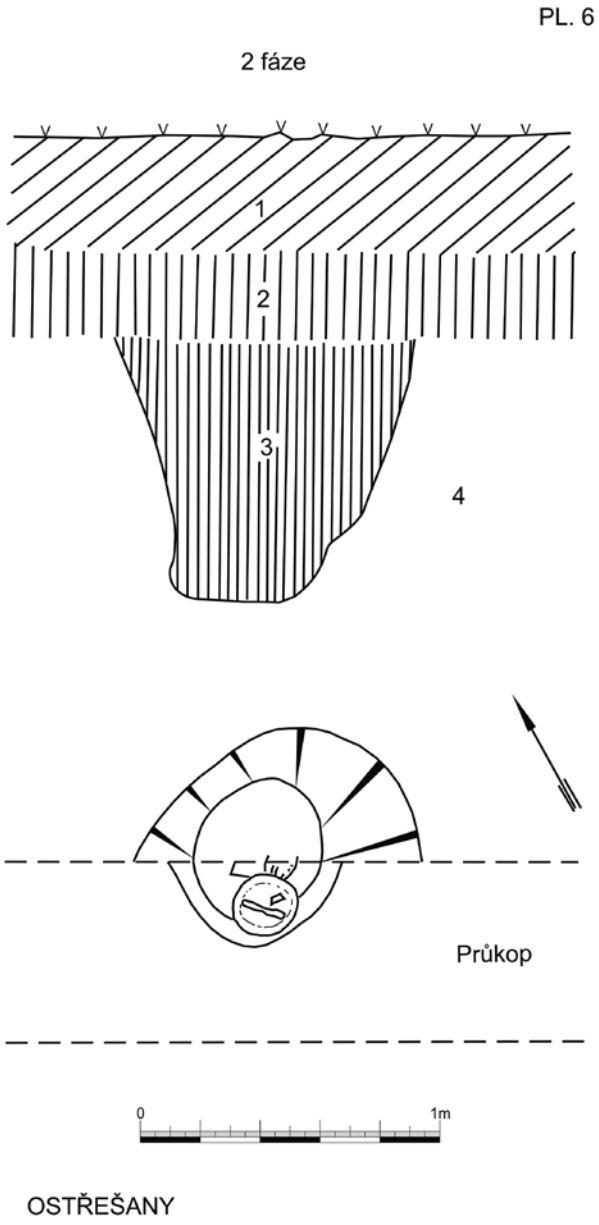

Obr. 3 Ostřešany, okr. Pardubice. Objekt 1/2011 (kresba V. Vokolek, P. Žaloudková). – *Fig. 3* Ostřešany, district Pardubice. Object 1/2011 (drawing V. Vokolek, P. Žaloudková).

Popis nálezů

1. Hrnec s rozevřeným, uvnitř odsazeným okrajem, zdobeným dvěma liniemi – derivát nepravého okruží s vnější plochou prožlabenou, horní plochou seříznutou se zesílením na vnitřní straně a rýhou pro pokličku na horní části výdutě. Výzdoba oběžnou rytou šroubovicí, tělo vejčité, na dně stopy písčité podsýpky; rozměry: výška 210 mm, ⌀ okraje 160 mm, ⌀ dna 104 mm; hmotnost 800 g; (*obr. 4*: 1); technologická třída: *Ostřešany 1*.
2. Menší hrnec s okrajem v podobě okruží s vnitřním prožlabením a s výrazně zesílenou válcovitou částí a spodní stranou oblou. Na dně stopy podsýpky. Výzdoba oběžnou šroubovicí; rozměry: výška 141 mm, ⌀ okraje 98 mm, ⌀ dna 70 mm, hmotnost 452 g; (*obr. 4*: 2); technologická třída: *Ostřešany 2*.
3. Pohár s okrajem ovaleným s vnitřním prožlabením, s plynulým přechodem mezi vnější a spodní plochou, zesílený s výlevkou a páskové prožlabené ucho vyrůstá z okraje na maximální výduti, stopy písčité podsýpky na dně. Výzdoba vývalkovou šroubovicí a červeným malováním (linka obtáčená); rozměry: výška 164 mm, ⌀ okraje 107 mm, ⌀ dna 66 mm; hmotnost 490 g; (*obr. 4*: 3); technologická třída: *Ostřešany 3*.
4. Části hrnce, okraj okruží s vnitřním prožlabením, spodní hrana vytažená, horní plocha zploštělá, na ploše okraje výzdoba v podobě tří horizontálních linií, písčitá podsýpka na dně. Výzdoba oběžnou šroubovicí; rozměry: výška cca 240 mm, hmotnost 1050 g; (*obr. 4*: 4); technologická třída: *Ostřešany 1*.
5. Fragment tenkostěnné mísy, okraj vodorovný s výlevkou, obloukovitý, široký s horní plochou slabě dovnitř rozšířenou a ukončenou schůdkem. Výzdoba oběžnou šroubovicí; rozměry: výška 102 mm, hmotnost 101 g; (*obr. 4*: 5); technologická třída: *Ostřešany 1*.
6. Fragment z horní části hrnce, okraj (báze odlomena). Výzdoba oběžnou šroubovicí; rozměry: výška zlomku 100 mm, hmotnost 68 g; (*obr. 4*: 6); technologická třída: *Ostřešany 1*.
7. Fragment dna nádoby, nad dnem podtrženým; rozměry: výška zlomku 30mm, Ø dna 64 mm, hmotnost 36 g; (*obr. 4*: 7); technologická třída: *Ostřešany 4*.
8. Zlomek z okraje nádoby, okruží s vnitřním prožlabením, spodní hrana vytažená, horní plocha zploš-

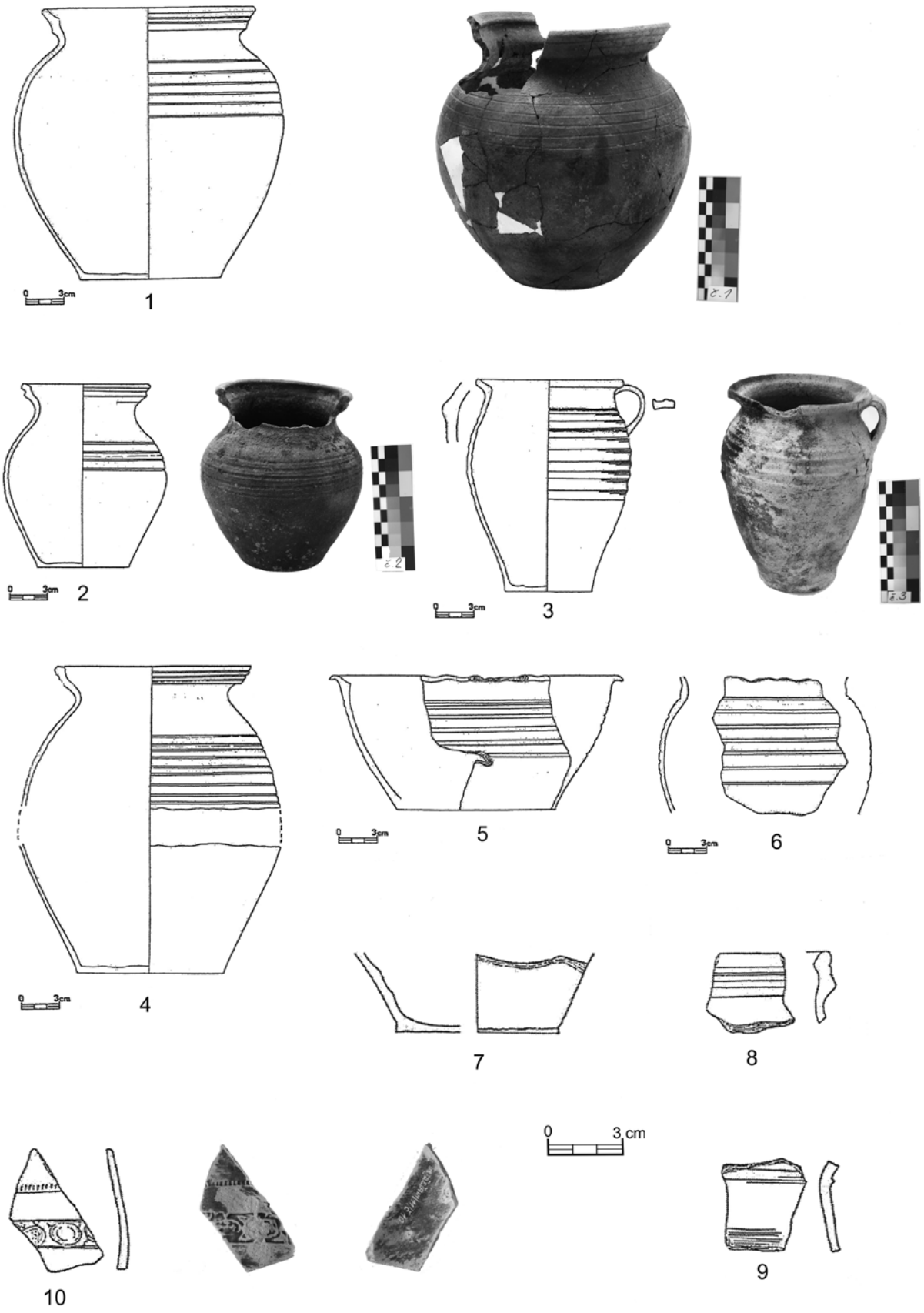

Obr. 4 Ostřešany, okr. Pardubice. Keramický inventář + foto výběr (kresba V. Vokolek, foto L. Vojtěchovský). – *Fig. 4* Ostřešany, district Pardubice. Ceramic inventory + photo selection (drawing V. Vokolek, photo L. Vojtěchovský).

Obr. 5 Ostřešany, okr. Pardubice. Fotografie objektu 1 a 2 fáze (foto P. Žaloudková). – *Fig. 5* Ostřešany, district Pardubice. Photos of the object in the 1st and 2nd phase (photo P. Žaloudková).

tělá, na ploše okraje výzdoba v podobě dvou horizontálních linií; rozměry: 28 × 30 mm, hmotnost 7 g; (*obr. 4*: 8); technologická třída: *Ostřešany 2*.
9. Střep z hrdla poháru, na začátku s plastickým žebrem, na konci s červeně malovaným pruhem, světle okrového povrchu; rozměry: 35 × 28 mm, hmotnost 7 g; (*obr. 4*: 9); technologická třída: *Ostřešany 3*.
10. Střep z miniaturní stolní nádobky, výzdoba ze dvou pruhů radélka, první je složen z malých štíhlých nepravidelných lichoběžníků a druhý z blíže neurčitelného motivu geometrického či vegetativního. Povrch s červeno hnědou glazurou; rozměry: 48 × 22 mm, hmotnost 5 g; (*obr. 4*: 10); technologická třída: *Ostřešany 5*; poznámka: import z Porýní – bílé pingsdorfské zboží?
11. Zlomky nádob (23 ks) z těla nádoby, jeden přepálený; hmotnost 165 g; technologická třída: *Ostřešany 1*.

13. Zlomek okraje malé nádoby, okruží s vnitřním prožlabením, spodní hrana vytažená, horní plocha zploštělá, na ploše okraje výzdoba v podobě horizontálních linií. rozměry: hmotnost 3 g; technologická třída: *Ostřešany 2*.
12. Zlomky nádob (4ks); hmotnost: 25 g; technologická třída: *Ostřešany 4*.
13. Zlomky nádob (3 ks); hmotnost: 5 g; technologická třída: *Ostřešany 3*.
14. Zlomky nádob (9 ks). Výzdoba oběžnou šroubovicí; hmotnost 31 g; technologická třída: *Ostřešany 6*.
15. 15 ks. převážně drobných kousků železné strusky bez bližšího určení. Hmotnost: 142 g.
16. 39 ks. drobných kousků okrové a červenohnědé tvrdě vypálené mazanice. Některé zlomky mohou pocházet z cihel. Hmotnost: 150 g.
17. Ulity – 1× hlemýžď zahradní (*Helix pomatia*), 2× keřnatka vrásčitá (*Enomphalia strigella*)[3].
18. Podlouhlý roubíkovitý oblázek z měkké světle okrové horniny. Rozměry: délka 145 mm.
19. Hmotnost: 203 g. Blíže neurčené zvířecí kosti v počtu devíti kusů. Hmotnost: 80 g.
20. Úštěp ze žlutohnědého křemence (křesadlo?). Rozměry: 24 × 17 mm. Hmotnost: 5 g.

Vymezení technologických tříd

Chronologicky nejcitlivějším archeologickým pramenem získaným při výzkumu je bezesporu keramika (51 kusů o hmotnosti 3245 g). Keramické nálezy byly rozděleny do šesti technologických keramických tříd, které jsou definovány na základě makroskopicky postižitelných vlastností (cf. *Vařeka 1998*, 124–125; *Vařeka 2002*, 234; *Nováček a kol. 2010*, 302–312; *Musil – Netolický 2012*; *Musil 2014*): 1) barva, 2) ostřivo, 3) barva lomu, 4) výpal, 5) povrch.

Pro výše uvedenou lokalitu jsou vymezeny tyto techno třídy:

Ostřešany 1 *„hrubší redukční zboží“*

1) hnědošedá; 2) písčité ostřivo, kamínky od 0,5 mm–3,3 mm, slída jemně mletá – menší než 1,4 mm, mírně porézní, dutinky do 0,4 mm; 3) sendvičový efekt s černým jádrem; 4) redukční, sendvičový efekt, opticky tvrdý; 5) vně kožovitý, ostřivo vystupuje na povrch, místy přetažený, na vnitřní straně hrubý, nepřetažený, ostřivo vystupuje na povrch, technologické stopy po lepení, obtáčení.

Ostřešany 2

1) šedohnědá; 2) písčité ostřivo ≤ 1,5 mm, jemně mletá slída maximálně 1 mm; 3) černohnědý; 4) redukční, opticky tvrdý; 5) kožovitý přetažený, pečlivě upravený, ostřivo místy vystupuje na povrch, modelační rýžky, obtáčení.

Ostřešany 3 *„okruh bílé červeně malované keramiky“*

1) bělavá, bílá, béžová až světle okrová; 2) kamínky 0,5 mm–1,5 mm, dutiny až 1,5 mm; 3) bělavá až světle okrová; 4) oxidační, opticky tvrdý; 5) kožovitý, pečlivě upravený, vytáčení.

Ostřešany 4

1) tmavě šedá až světle šedá, šedobéžová; 2) středně hrubý písek 1,5 mm, vysoké procentuální zastoupení slídy jak v těstě, tak na povrchu (šupiny o rozměru 1,5 mm–2 mm; 3) světle šedý; 4) redukční, opticky tvrdý; 5) střední až jemný, pečlivě upravený, vytáčení a slída vystupuje na povrch, stopy podsypání. Keramika je svým charakterem podobná vrcholně středověké redukčně pálené keramice se značnou příměsí slídy, která je známá z prostředí města Čáslavi a širšího regionu Čáslavska (*Tomášek 1995*; *Pavlů 1982*) s přesahem do severozápadního cípu Železných hor (*Musil – Netolický 2012*; *Cejpová 2006*).

Ostřešany 5

1) bělobéžová nebo bílá; 2) mikroskopické ostřivo, plavený střep; 3) stejný jako povrch; 4) oxidační, opticky měkký; 5) jemný povrch pečlivě upravený, uvnitř modelační rýžky, vytáčený na kruhu, nátěr červeno hnědý – glazura uvnitř i vně jantarové barvy.

Ostřešany 6

1) světle hnědá až hnědá, hrubší písčité ostřivo až 2 mm, dutinky ≥ 1mm, slída velmi jemně mletá; 2) sendvičový efekt, světle šedé jádro; 3) oxidační se sendvičovým efektem, opticky střední až tvrdý; 4) střední až jemný, pečlivě upravený, obtáčení.

Závěry

Ostřešany se poprvé připomínají v roce 1227 jako majetek kláštera na Zderaze u Prahy. V roce 1359 je držel Vaněk z Ostřešan, v roce 1391 je jmenována Mlada z Ostřešan. Ve 2. polovině 15. století se Ostřešany staly součástí pardubického panství. Tvrz se v písemných pramenech nepřipomíná (*Cejpová*

[3] Za laskavé určení malakologického materiálu děkuji Mgr. J. Dolanskému z přírodovědného oddělení Východočeského muzea v Pardubicích.

2009; Šimek *1989*, 354), ačkoli jsou její zbytky uváděny *F. K. Rosůlkem* (*1909*, 365) na v zahradě čp. 11.

Druhá nejstarší zpráva o obci Ostřešany pochází z roku 1340 (poslední vůle rytíře Arnošta z Pardubic; RBM IV 806, pol. 2067). Středověké nálezy byly ještě zachyceny ve sběrech na severním svahu návrší na parc. č. 694, 696 a 697 (*Vokolek 1994*, 16), a nově v roce 2014 na SZ okraji obce při průzkumu okolí obce ředitelem ostřešanské základní školy J. Václavíkem a jeho žáky, kde jsme následně provedli s V. Vokolkem podrobný povrchový průzkum na parcelách 667/1, 672/1,2, 674/1,2, 675/2 (*Žaloudková – Vokolek 2014*).

Prezentovaný soubor keramiky byl původně datován na sklonek 13., eventuálně počátek 14. století (cf. *Vokolek – Žaloudková 2011*), dle keramického materiálu převážně technologických tříd *Ostřešany 1* (2146 g), *Ostřešany 2* (462 g), *Ostřešany 3* (502 g), kterýžto materiál v objektu převažuje. Zůstává ovšem otázkou, kdy k uložení tohoto souboru do země skutečně došlo. Na tomto místě je třeba zmínit zlomky keramiky náležející do čáslavského výrobního okruhu Ostřešany 4 (61 g), a Ostřešany 6 (31 g). Vzhledem k tomu, že se zlomky mohly nalézat v kterémkoliv místě výplně, a nebylo zjištěno narušení bioturbací, lze dle našeho úsudku vyloučit intruzi. K uložení souboru došlo patrně druhotně mnohem později v širokém období od poloviny 14. do počátku 15. stol.

Pozornost však musíme zaměřit na drobný fragment malé stolní nádobky zatím bez analogie – technologická třída *Ostřešany 5* (5 g), která zjevně nepatří mezi žádné výrobní okruhy té doby v Čechách (*obr. 4*: 10). Podobností bychom jej mohli přiřadit k importům z Porýní – bílé pingsdorfské zboží (?); (*Koenen 1898*, *Janssen 1977*, *Friedrich 1988*, *Lüdtke 1989*, nejnověji *Sanke 2002*), kde ale převažovala solná glazura. Povrch našeho střepu pokrývá jemná rozpraskaná glazura uvnitř i na povrchu, průsvitné jantarové barvy, což by mohlo značit na glazuru olovnatou (chemický rozbor dosud nebyl proveden). Ve výzdobě radélka pravděpodobně s vegetativním motivem vidíme vzdálenou podobnost u nálezu fragmentu zdobené výdutě, nejspíše ze džbánu (možná hrnce) z Chrudimi, Štěpánkova ul. 85, vrstva 11A, objekt 7 (*Frolík – Sigl 1990*). Jde o tenkostěnnou, leštěnou redukčně pálenou keramiku z jemně plavené hlíny bez glazury, která je datována do počátku 14. stol. (*Frolík – Sigl 1995*). Musíme tedy konstatovat, že k přesnému určení importu nalezeného v Ostřešanech u Pardubic bude nutná samostatná studie.

Summary

The presented pottery assemblage was originally dated to the end of the 13th century or the early 14th century. Recently, thanks to a more detailed assessment of the pottery it was redated to the interval from the half of the 14th century to the early 15th century due to the presence of the pottery from Čáslav production – the technological group of Ostřešany 4, which was in the feature rather scarse. Evidence for the above mentioned dating is also a technological group of Ostřešany 6. However, we have to focus on a little fragment of a small table vessel, so far without analogy – a technological group of Ostřešany 5, which apparently does not belong to any pottery workshop of that time in Bohemia (*Fig. 4*: 10). It resembles an import from the Rhineland – white Pingdorf Ware (?).

Literatura a prameny

Friedrich, R. 1988: Eine chronologisch bedeutsame Bechergruppe der Pingsdorfer Ware. In: D. Gaimster, D. – M. Redknap, M. – H.-H. Wegner (Hrsg.): Zur Keramik des Mittelalters und der beginnenden Neuzeit im Rheinland. Medieval and later pottery from the Rhineland and his markets. BAR International Series 440, 271–297.

Janssen, W. 1977: Produktionsbezirk mittelalterlicher Keramik in Brühl-Pingsdorf. Rheinische Ausgrabungen Bd. 76, 133–138.

Koenen, C. 1898: Karlingisch-fränkische Töpfereien bei Pingsdorf, Bonner Jahrbücher 103, 115–122.

Lüdtke, H. 1989: The Bryggen Pottery. Introduction and Pingsdorf Ware. The Bryggen Papers Band 4.

Sanke, M. 2002: Die mittelalterliche Keramikproduktion in Brühl-Pingsdorf. Technologie – Typologie – Chronologie. Rheinische Ausgrabungen 50.

Cejpová, M. 2006: Archeologický výzkum ve Zbyslavci čp. 5, okr. Chrudim. Archeologické výzkumy v Čechách v roce 2005, 36–37.

Cejpová, M. 2009: Programový projekt MK ČR Hrady, hrádky a tvrze okresu Pardubice, identifikační kód DB06P01OPP003. 2006–2008.

Frolík, J. – Sigl, J. 1995: Chrudimsko v raném středověku. Hradec Králové.

Frolík, J. – Sigl, J. 1990: Zjišťovací výzkum v Chrudimi – Štěpánkově ulici čp. 85 v roce 1989. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové, 17/1.

Musil, J. 2014: Soubor keramiky z velitelského stanoviště pod hradem Lichnicí (k. ú. Podhradí v Železných horách, okr. Chrudim). Archeologie východních Čech 5, 87–111.

Musil, J. – Netolický, P. 2012: Zaniklá středověká a raně novověká ves Bolešov v k. ú. Spačice, okres Chrudim, Pardubický kraj. Východočeský sborník historický 22, 73–114.

Nováček, K. a kol. 2010: Kladrubský klášter 1115–1421. Osídlení – architektura – artefakty. Plzeň.

Pavlů, I. 1982: K počátkům Čáslavě. I. Katalog – Archeologické nálezy při městských hradbách. Praehistorica 10, Varia archaeologica 3, 75–160.

Rosůlek, F. K. 1909: Pardubicko, Holicko. Přeloučsko 3. Pardubice.

RBM IV – Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars IV 1333–1346. Ed. J. Emler. Praha 1890.

Šimek, T. a kol. 1989: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 6. Praha.

Tomášek, M. 1995: Archeologický výzkum hradebního pásma v Čáslavi v roce 1993. Archeologické rozhledy 47, 444–454.

Vařeka, P. 2002: Keramika pozdního středověku až počátku novověku z areálu bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad na Náměstí republiky v Praze 1 (zjišťovací výzkum v letech 1998–1999). Archaeologica Pragensia 16, 217–250.

Vařeka, P. 1998: Prameny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku Čechách. Archeologické rozhledy 50, 123–137.

Vokolek, V. 1994: Osady lužické kultury ve východních Čechách II. Fontes Musei Reginae Hradecensis 16/2.

Vokolek, V. – Žaloudková, P. 2011: Nálezová zpráva čj. 128/2011, archiv Archeologického oddělení VČM v Pardubicích.

Žaloudková, P. – Vokolek, V. 2014: Nálezová zpráva čj. 204/2014, archiv Archeologického oddělení VČM v Pardubicích.

Petra Žaloudková
Východočeské muzeum v Pardubicích
E-mail: zaloudkova@vcm.cz

PRAEHISTORICA XXXIII/1–2

ACTA INSTITUTI ARCHEOLOGICI
UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

… tenkrát na východě…
Sborník k 80. narozeninám
VÍTA VOKOLKA

Redakční rada:
doc. PhDr. Miroslav Popelka, CSc.
Dr. Frank Andraschko
doc. PhDr. Vratislav Janák, CSc.
Ing. Renata Šmidtová
Mgr. Jana Mellnerová Šuteková, Ph.D.
Ao. Univ.-Prof. Dr. Gerhard Trnka
Vědečtí redaktoři-editoři:
doc. PhDr. Miroslav Popelka, CSc.
Ing. Renata Šmidtová
Mgr. Pavel Burgert
PhDr. Jan Jílek, Ph.D.
Recenzenti:
prof. PhDr. Jozef Bátora, DrSc.
doc. PhDr. Lubomír Košnar, CSc.

Obálku navrhla a graficky upravila Kateřina Řezáčová
Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 5/560, 116 36 Praha 1
www.karolinum.cz
Praha 2016
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum
Vydání I.

ISBN 978-80-246-3507-1
ISSN 0231-5432
MK ČR 19021

Objednávky – Bestellungen
1. Univerzita Karlova
   Nakladatelství Karolinum
   Ovocný trh 5/560, 116 36 Praha 1
2. Ústav pro archeologii
   Celetná 20, 110 00 Praha 1
   (také výměna – auch Bücheraustausch)